

E-ISSN:
2147-2971
P-ISSN:
2148-4163

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

NUMBER: 76
AUTUMN / 2019

EDITOR
Dr. Serdar YAVUZ

SUBEDITOR
Dr. Serdar BULUT

The Journal of Academic Social Science Studies

Academic Social Science Studies dergisi yılda dört dönem yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir. *Academic Social Science Studies* dergisinde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.jasstudies.com'a aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal Of Academic Social Science Studies, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir. DOAJ, SOBIAD, MLA, ASOS, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), ARASTIRMAX, Akademik Dizin (Akademik Türk Dergileri İndeksi), Journal Seek, Research Bible, İSAM, Index Copernicus, Mendeley, Open Academic Journals Index, CiteFactor, Scientific Indexing Services, Akademik Keys, ASI (Advanced Science Index), S journals Index, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), I2OR, MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals), Spark Index, Infobase Index, Sysmatic Impact Factor, International Innovative Journal Impact Factor, Science Library Index başta olmak üzere onlarca veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

The Journal of Academic Social Science Studies is an international peer-reviewed journal that is published four terms per annum.

Language, science and the law of liability of all the articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors www.jasstudies.com.

The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal.

Submitted papers will not be returned to the authors.

The Journal of Academic Social Science Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal. DOAJ, SOBIAD, MLA, ASOS, TEİ (Turkish Education Index), ARASTIRMAX Academic Index (Turkish Academic Journals Index) Journal Seek, Research Bible, ISAM, Index Copernicus, Mendeley, Open Academic Journals Index, CiteFactor, Scientific Indexing Services, Academic Keys, ASI (Advanced Science Index), Sjournals Index, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), I2OR, MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals) and especially Spark Index, Infobase Index, Sysmatic Impact Factor, International Innovative Journal Impact Factor, Science Library Index are scanned by index and dozens database.

e-ISSN: 2147-2971 / p-ISSN: 2148-4163

Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazığ-
TURKEY

30 / 09 / 2019

Number: 76 - Autumn 2019

*The Journal of Academic Social Science
Studies
International Journal of Social Science*

Editor

Dr. Serdar Yavuz

Assistant of Editor

Dr. Serdar Bulut

E-mail: info@jasstudies.com

Web: <http://www.jasstudies.com/>

Adress: *Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazig-TURKEY*

JASS Studies

Number: 76 / Autumn 2019

ACADEMIC SOCIAL SCIENCE STUDIES

Uluslararası Hakemli Dergi / International Journal of Academic Social Science Studie

Editör / Editor

Dr. Serdar Yavuz

Editör Yardımcısı / Assistant of Editor

Dr. Serdar Bulut

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Ahmet AĞCA	Accounting and Finance	Dumlupınar University
Dr. Ali M. BAYRAKTAROĞLU	Photography	Trakya University
Dr. Ayça Can KIRGIZ	Product Management/Marketing	Yeditepe University
Dr. Barış TOPTAŞ	Music	Adiyaman University
Dr. Bayram TAY	Social Sciences Education	Ahi Evran University
Dr. Erfumiye ERTEKİN	History	Mersin University
Dr. Erkan Turan DEMİREL	Business and Economics	Firat University
Dr. Fatih ÖZEK	Turkish Language and Literature	Firat University
Dr. Fatma Ebru İKİZ	Psychological Counseling and Guidance	Dokuz Eylül University
Dr. Fevzi RENÇBER	Theology	Şirnak University
Dr. Gözde EMEKLİ	Geography	Ege University
Dr. Hanife Nalan GENÇ	French Language and Education	Ondokuz Mayıs University
Dr. İbrahim Halil ÇANKAYA	Sociology	Uşak University
Dr. İbrahim ÜNAL	Science Education	İnönü University
Dr. Işıl TANRISEVEN	Primary Education	Mersin University
Dr. Kürşat Yusuf AYTAÇ	Physical Education	Adiyaman University
Dr. Lütfiye CENGİZHAN	English Language Teaching	Trakya University
Dr. Mahmut ÖZTÜRK	Painting Job Training	A. I. Baysal University
Dr. Mehmet KURUDAYIOĞLU	Turkish Language Teaching	Abant I. Baysal University
Dr. Mümin DAYAN	Marketing	U. Arab Emirates University
Dr. Murat SUNKAR	Geography	Firat University
Dr. Mustafa AKDAĞ	Educational Sciences	Erciyes University
Dr. Mustafa ŞENEL	Turkish Language	Kafkas University
Dr. Sabri SİDEKLİ	Education Classroom Teacher	M. Sitki Kocman University
Dr. Şebnem SOYGÜDER	Radio Television/Broadcasting	Ege University
Dr. Seda TAŞ	English Language and Literature	Trakya University
Dr. Sedat CERECİ	Radio Television/Broadcasting	Mustafa Kemal University
Dr. Selim YILMAZ	Linguistics	Marmara University
Dr. Şenay Sezgin NARTGÜN	Educational Sciences	A. İzzet Baysal University
Dr. H. Sibel ÜNALAN	History of Art	Adnan Menderes University
Dr. Soyalp TAMÇELİK	International Relations	Gazi University
Dr. Süleyman KARACELİL	Religious Education	Mustafa Kemal University
Dr. Türkan ERDOĞAN	Sociology	Pamukkale University
Dr. Yusuf GENÇ	Social Work	Sakarya University

Danışma Kurulu / Board of Advisory

Dr. Ahmet BURAN	Firat University
Dr. Alexandre KALACHE	Oxford University
Dr. Erdal ZORBA	Gazi University
Dr. Gloria GUTMAN	Simon Fraser University, Vancouver / Kanada
Dr. Güner GÜLSEVİN	Ege University
Dr. Han-Woo CHOİ	Dışişleri Kore Üniversite Araştırmaları / Güney Kore
Dr. Hassan ALİ	Maldivler Ulusal University / Maldivler
Dr. Horst UNBEHAUN	Robert Gordon University, Nürnberg / Almanya
Dr. İlhan GENÇ	Düzce University
Dr. İsmail BAKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Dr. Jürgen NOWAK	Uygulamalı Bilimler Alice Salomon University / Berlin
Dr. Kim Hyo JOUNG	Dışişleri Busan University Çalışmaları / Güney Kore
Dr. Monika DOHNANSKÁ	Teknoloji, Slovakya Dubnica Enstitüt
Dr. Muammer ÇETİNGÖK	Tennessee Knoxville, ABD University of
Dr. Nurşen ADAK	Akdeniz University
Dr. Özden TEZEL	Eskişehir Osmangazi University
Dr. Remzi OTO	Dicle University
Dr. Ronald A. FELDMAN	Columbia University / ABD
Dr. Shannon MELİDEO	Marymount University, Arlington / ABD
Dr. Woo Duck CHAN	Busan University Yabancı Çalışmaları / Güney Kore

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Abdullah ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Bülent Cercis TANRITANIR	Yuzuncu Yil University
Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Faruk ÖZTÜRK	Kilis 7 Aralık University
Dr. Mustafa ÇOLAK	Birleşik Arap Emirlikleri University
Dr. Nadir İLHAN	Ahi Evran University
Dr. Nazmi ÖZEROL	Adiyaman University
Dr. Sevil H. MEHDİYEVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Dr. Tarık ÖZCAN	Firat University
Dr. Yücel YÜKSEL	Istanbul University

İndeks Sorumluları / Personsfor Index Process

Dr. Mehmet BAYANSALDUZ	M. Sitki Kocman University
------------------------	----------------------------

Hukuk Danışmanı / Legal Counselar

Av. Gürhan CANPOLAT	Istanbul Barosu Baro Sicili: 25490
---------------------	------------------------------------

Yabancı Dil Uzmanları / Foreign Language Specialist

Dr. Ozan Deniz YALÇINKAYA	Dicle University
Lect. Hakkı ŞİMŞEK	Adiyaman University
Lect. Özlem ALADAĞ BAYRAK	Trakya University
Lect. Alize CAN	Trakya University
Lect. Ezgi AYDEMİR	Yıldız Teknik University
Lect. Hande İSAOĞLU AKBIYIK	Yıldız Teknik University

Redaktörler / Redactors

Lect. Cihat BIÇAKCI	Giresun University
Lect. Mehmet Akif KARA	Giresun University
Lect. Osman ALBAYRAK	Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editor

Dr. Zafer DANIŞ	Sakarya University
-----------------	--------------------

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Sharing Nets Principal

Res. Assist. Hasan KIZILDAĞ	Ondokuz Mayıs University
-----------------------------	--------------------------

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Gökhan Eşel

Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü'nün Türkiye'deki Eğitim-Öğretim Faaliyetleri- *Education Activities Of The American Peace Corps In Turkey* **1-12**

Hakan Akdağ, Fatih Aydın

Kastamonu Şehrinde Araziden Yararlanmadaki Zamansal Değişimin Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama Yöntemleri ile İncelenmesi - *Investigation of Temporal Change in Land Use in Kastamonu City By Geographical Information Systems and Remote Sensing Methods* **13-31**

Uğur Üçüncü

CHP Teftiş Raporlarına Göre Bitlis (1939-1945) - *Bitlis on the Inspectional Reports of CHP (1939-1945)* **33-48**

Mehmet Emin Şen

7. Sınıf Öğrencilerinin Cebirsel İfadeler Konusunda Yaptıkları - *Examination of the Mistakes Made By 7th-Grade Students in Relation to Algebraic Expressions* **49-64**

Mehmet Han Ergüven

Selçuklu Öncesi İslâm Beldelerinde İlim ve Kültür Hayatında Türkler- *Turks in Scientific and Cultural Life in Islamic Lands Prior to Seljukian* **65-73**

Murat Gül, Emrah Karapınar

İran Dış Politikasında Nükleer Program, Nükleer Kriz ve Nükleer Müzakereler - *Nuclear Program, Nuclear Crisis and Nuclear Negotiations in Iran's Foreign Policy* **75-92**

Yahya BağçeciHoratio Nelson ve Trafalgar Savaşı - *Horatio Nelson and Battle of Trafalgar*

93-116

Aşkın Nurdan Tümbek TekeoğluÖğretmen Liderliği Eğitim Programına Katılan Yaygın Eğitim Kurumları Usta Öğretici ve Öğretmenlerinin Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. - *An Investigation on the Problems Between Movie Theater Operators as Films Distribution Channels in Turkey and Filmmakers*

117-126

Elif ErgünÖlünemeyen Yer'in Romanı - *The Novel of the Land Where One Cannot Die*

127-136

Fatma İnceSelçuklu-Bizans Hanedan Kadınları - *Heraldic Women in the Seljuk-Byzantine*

137-153

Ruhan İri24 Haziran 2018 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimine Katılan Adayların Siyasal Pazarlama Kapsamında Seçim Öncesi Kampanyalarında Parti veya Kişisel Web Siteleri ile Sosyal Medya Kullanımlarının İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi - *A Content Analysis of Party or Personal Web Site and Social Media Usages of the Candidates Participating in Turkey Presidential Elections on 24 June 2018 in Pre-Election Campaigns in the Context of Political Marketing*

155-174

Ufuk Orhan, Cansu KaplanÖrgütsel Adalet Öğrenilmiş Çaresizliği Etkiler mi? Belediye Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma - *Does Organisational Justice Affect Learned Helplessness? A Research on The Municipal Employees*

175-187

Ayhan Yiğiter, Fırat AtaModern Çağın Agorası Olarak Sözlükler: Ekşi Sözlükteki Cumhuriyet İttifakı Konusu Üzerine Bir İnceleme - *Dictionaries as Agora of Modern Age: A Review of The Republic Alliance in The Ekşi Sozluk*

189-202

Fadime ÖzlerDelhi Hümayun Türbesi'nin Çevresinde Yer Alan Münferit Yapılar - *Individual Buildings in the Surrounding of Humayun's Tomb, Delhi*

203-219

Saliha Bozer Bayraktar

Karacaahmet Mezarlığındaki Bir Grup Fes Başlıklı Mezar Taşı - *A Group of Fez Hooded Tombstones in Karacaahmet Cemetery* **221-240**

Hülya Tercan, Haktan Demircioğlu

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocukların Problem Davranışlarına Yönelik Yaklaşımlarının İncelenmesi - *Analysis of Alexandra Kollontai's Novel Vasilisa Malygina From The Trilogy of Love of Worker Bees According to Feminist Literary Theories* **241-250**

Furkan Sarı

1599 Numaralı Rodoscuk/Tekirdağ Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı - *An Introduction of 1599 Numbered Rodoscuk/Tekirdağ Sharia(Şer'iyye) Register* **251-259**

Şennur Karaalioğlu

Türkiye' de Ücretliler Üzerindeki Vergi Yükünün İncelenmesi ve Değerlendirilmesi - *Turkey On The Investigation of Tax Burden On The Charge and Evaluation* **261-270**

**EĞİTİM BİLİMLERİ, FEN BİLİMLERİ, MATEMATİK VE ÖĞRETMEN
YETİŞTİRME / EDUCATIONAL SCIENCES, SCIENCES, MATHEMATICS AND
TEACHER TRAINING**

Süleyman Ertekin, Hatice Güzel

Akıllı Tahta Kullanımı İle İlgili Öğretmen Görüşleri (Konya İli Örneği) - *Opinions Of Teachers Related With Usage Of Smart Boards (Case of Konya Province)* **271-289**

Ahmet Benzer

Dil Bilgisi Öğretiminde Öğretim Programı, Ders Kitabı ve Merkezî Sınav Çıkmazı - *Deadlock Curriculum, Textbook and Central Exam in Grammar Teaching* **291-323**

Ahmet Kaya

Programlama Eğitiminde Probleme Dayalı Öğretim Modelinin Klasik Model ile Karşılaştırılması Araştırması - *A Research for Comparison of Problem Based Learning Model with Classical Model in Programming Training* **325-338**

Bahar Güdek, Gizem Arıcı

Mesleki Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin Sürekli Optimal Performans Duygu Durumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi - *The Analysis of Permanent Optimal Performance Emotional State of Students Who Get Professional Musical Education In Terms of Different Variables*

339-363

Abdussamet Kaya, Mustafa Uzoğlu

Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Geri Dönüşüm Hakkındaki Görüşlerinin Belirlenmesi - *Determination of Recycling Opinions of Preservice Science Teachers*

365-381

Çiğdem Aldan Karademir, Betül Yalçın

Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Öz Yeterlik Kaynaklarının İncelenmesi- *Investigation of the Secondary School Students Mathematics Self-Efficacy Sources*

383-396

Reyhan Şekerci, Ramazan Gök

Sınıf Yönetiminde Ders İçi Etkinliklere Katılmayı Reddetme Davranışlarına İlişkin Aday Öğretmen Görüşleri - *Views of Teacher Candidates About Behaviors of Refusal to Participate in Classroom Activities in Classroom Management*

397-404

FİLOLOJİ / PHILOLOGY**Paki Küçüker, Amine Şirin Hasret**

Tuhfetü'l-Mülûk Ve's-Selâtin Adlı Eserde At Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Bitki Adları - *The Names of the Plants Which Are Used For Treatments of Horse's Illnesses In The Book of Tuhfetü'l-Mülûk Ve's-Selâtin*

405-418

Aytemis Depci, Hüseyin Can Erkin

V Murakami'nin Sahilde Kafka'sında Batı Sembollerinin İhlali - *Violation of Western Symbols in Murakami's Kafka on the Shore*

419-429

Metin Oktay

Mithat Cemal Kuntay'ın "Üç İstanbul" Romanında Bireysel, Toplumsal ve Siyasal Yozlaşma - *Individual Social and Political Corruption in Mithat Cemal Kuntay's Novel "Three Istanbul"*

431-450

Aboubacar Mohamadou

اعتراضات الطاهر ابن عاشور على النحاة في كتابه التحرير والتنوير

- İbn Âşûr'un Et-Tahrîr Ve't-Tenvîr Adlı Eserinde Nahivcilere Yönelik İtirazları - *The Objections of Tahir Ibn Ashour to Grammarians in His Book Al-Tahrir Wa-Al-Tanwir* 451-471

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

İzzet Yücetoker

John Stanley Volunterilerinin Piyano Eğitimi Repertuvarındaki Yeri ve Öneminin İncelenmesi-
The Investigation of Importance and Place in Training Piano Repertoire of John Stanley's Voluntaries 473-493

Yavuz Durak, Şefika Burcu Ünal

Özengen Flüt Eğitimi Kaynak Kitaplarına İlişkin Öğretmen Görüşleri - *Teachers' Opinions About Amateur Flute Education Sourcebooks In Turkey* 495-506

İLÂHİYAT / THEOLOGY

Zekeriya Akman

Beynamlı Hacı Mustafa Efendi'nin Hayatı ve TBMM'deki Faaliyetleri - *Beynamli Hadji Mustafa Efendi's Life and His Activities in GNAT* 507-520

Mehmet Saki Çakır

İbn Hacer Heytemî'nin Tasavvuf Müdafaası: *el-Fetâva'l-Hadîsiyye* Özelinde Tasavvufa Dair Fetvaları - *The Sufism Defense Of Ibn Hajar Al-Haytami: Fatwas About Sufism in His Work Al-Fatawa Al-Hadithiyyah* 521-533

MİMARLIK / ARCHITECTURE

Çiğdem Bilgen, Nur Urfaloğlu

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları Arşivindeki Müzecilere Ait Terfi Tezlerinin Yüksek Mimar Mustafa Ayaşlıoğlu Örneğinden İncelenmesi - *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları Arşivindeki Müzecilere Ait Terfi Tezlerinin Yüksek Mimar Mustafa Ayaşlıoğlu Örneğinden İncelenmesi* 535-555

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW**SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER /
SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES****Mehmet Akif Kara**

Sanayi Devrimleri, Kurtuluş Yılmaz Genç, Metin Çakıroğlu, Cevdet Özmen ve Gökhan Karadirek, 2019, s. 228, ISBN: 978-605-7809-63-6. Gece Akademi, Ankara. **557-561**

Editörden;

Merhaba;

The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS) dergisinin 2019 yılı üçüncü sayısı ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşadığımızı bilmenizi isteriz. Yoğun bir makale başvurusu bulunmasına rağmen editöryel ekip ve hakemlerimizin gayretleri sonucunda makale yayın süreçlerinin çok uzamadığını düşünüyoruz.

Akademide, yapılan çalışmaların görünür olması, topluma katma değer sağlaması ve yaygın etkisinin artması hem makale yazarlarının hem de makaleyi yayınlayanların ortak hedefidir. Bu bağlamda JASSS'ta yayınlanan makalelerin indirilme oranlarının yüksekliği bizleri memnun etmektedir. Ayrıca yayınlanan makalelere yapılan atıflar Sobiad (Sosyal Bilimler Atıf Dizini) veritabanında gösterilmektedir. Bu vesileyle yazarlarımızın görünürlüğüne katkı sağlamaktan gurur duymaktayız.

Yayınlanan makalelerin öğrenme ve öğretme sürecinde tüm akademisyenlere faydalı olmasını umuyoruz. Derginin hem elektronik hem de basılı ortamda yayınlanması sürecinde katkı sağlayan, yol gösteren, bakış açısı kazandıran herkese teşekkür ediyorum.

Yeni bir sayıda görüşmek dileğiyle...

Doç. Dr. Serdar Yavuz
Editor of JASSS

From the Editor;

Hello;

We want you to know that we have the happiness of being with you with a year 2019 third issue of The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS). Despite the presence of an intense article application, we think that the editorial team and the referees put great efforts to shorten the publishing processes.

The fact that the visibility of the work, provide added value to society and the widespread influences are both the common goals of both the writers of the articles and the publishers of the articles in academics. In this sense, we are pleased with the high downloading rates of the articles published in JASSS. References to published articles are also shown in the Sobiad (Social Sciences Citation Index) database. We are therefore proud to have contributed to the visibility of our authors.

We hope that the published articles will be useful to all academicians in the process of learning and teaching. I would like to thank everyone who contributed, guided, and provide perspective in the process of publishing of the journal in both electronic and printed media.

Hope to see you in a new issue...

Assoc. Prof. Dr. Serdar Yavuz
Editor of JASSS

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Elazığ-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) sayı olarak yayımlanır. Gerekli durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmalarını yayımlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)* gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, JASSS dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *Jasss'ın (The Journal of Academic Social Science Studies)* yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça ve Almancadır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 200 kelimededen oluşan Türkçe (özet) ve İngilizce (Abstract), 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve İngilizce (Key Words); Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *Jasss'a (The Journal of Academic Social Science Studies)* gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör tarafından eklenecektir.

8. *Jasss'ta (The Journal of Academic Social Science Studies)* makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için dört hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemi, biri yazım ve kaynakça kontrol hakemi iken diğer iki hakem ise ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşmaktadır. Yazar kendi ana sayfasından makalesinin hakem sürecini takip etmelidir.

9. *Jasss'ta (The Journal of Academic Social Science Studies)* makaleler, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden makalelerin hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 1 yazım ve kaynakça kontrol ve 2 alan hakemi) raporların gelmesi beklenmelidir. Çünkü yazarlar, sisteme bir kez düzeltme ekleyebilmektedirler. Bir hakemin

istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirileri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayınlanabilir.

11. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre yazar soyadı büyük adı küçük yazılmış bir şekilde düzenlenmelidir.

12. *Jasss'a (The Journal of Academic Social Science Studies)* yazar veya hakem olarak üye olunurken istenilen bütün bilgiler eksiksiz olarak doldurulmalıdır. Özgeçmiş başlığında yazarın/hakemin çalışma ve ilgi alanları sıralanmalıdır. Anabilim dalı başlığında ise önce anabilim dalı sonra da bilim dalı yazılmalıdır. Örn: İşletme/Yönetim ve Organizasyon; Türk Dili ve Edebiyatı/Yeni Türk Dili.

Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü'nün Türkiye'deki Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Eşel

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7050-7884>

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Nevşehir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 17.08.2019
Kabul: 23.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü
Eğitim
John F. Kennedy
A.B.D.
Türkiye

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37331>

Öz

Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü, Kennedy'nin A.B.D. Başkanı seçildiği 1960 seçim kampanyası sırasında özellikle üniversite gençliğine yönelik bir seçim vaadi olarak bizzat Kennedy tarafından Amerikan kamuoyuna sunulmuştur. Nitekim, Kennedy'nin seçimleri kazanarak başkan olmasından sonra kısa bir süre sonra uygulamaya koyduğu bu proje doğrultusunda kurulan örgüt, A.B.D.'de daha önce kurulan birçok kuruluşun yöntem, deneyim ve programlarından yararlanılarak tesis edilmiştir. Kennedy'nin seçim kampanyası sırasındaki söylevlerinde ve örgütün tanıtımlarında örgütün amacı, "A.B.D.'yi diğer devletlere tanıtmak, onları yakından tanımak, az gelişmiş ülkelere sosyal ve ekonomik kalkınmaları hususunda nitelikli işgücü temin etmek", şeklinde ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, A.B.D. ile Türkiye arasında 1962 yılında teati olunan ikili anlaşma doğrultusunda Türkiye'ye gelmeye başlayan Barış Gönüllüleri'nin faaliyetleri, kamuoyunda A.B.D. aleyhine oluşan algı, siyasi ve sosyal çeşitli tepki ve eylemler nedeniyle de 1971 yılında noktalanmıştır.

1962-1971 yılları arasında Türkiye'de toplam 1460 Amerikan Barış Gönüllüsü bulunmuştur. Türkiye'de, başta İngilizce Öğretimi olmak üzere, Kırsal ve Kentsel Toplum Kalkınması, Sağlık ve Sosyal Hizmetler ile Turizm alanlarında görev alarak, Anadolu'nun hemen her bölgesinde il merkezlerinin yanı sıra, ilçe, belde ve köylerde faaliyette bulunmuşlardır. Bu çalışmada Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü'nün kuruluş serüveni hakkında kısa bir giriş yapılarak, örgütün Türkiye'de yürütmüş olduğu eğitim-öğretim faaliyetleri ve amaçları üzerinde durularak, Örgütün Türkiye'deki eğitim-öğretim faaliyetleri hususunda genel bir gözlem yapılmaya çalışılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Eşel, G. (2019). Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü'nün Türkiye'deki Eğitim-Öğretim Faaliyetleri. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 1-12.

Education Activities Of The American Peace Corps In Turkey

Asst. Prof. Dr. Gökhan Eşel

Nevsehir Haci Bektas Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Nevsehir – TURKEY

Article History

Submitted: 17.08.2019

Accepted: 23.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Peace Corps

Education

John F. Kennedy

USA

Turkey

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37331>

Abstract

The Peace Corps first appeared as a promise to the university youth, just before the presidential election in the USA acquired on the year of 1960 , by Kennedy. It began to act after John F. Kennedy had become the president of the USA. Peace Corps was shaped by effecting of the methods, experiences, programmes and procedures of many institutions that were set up before in the USA. The goals of the Peace Corps were stated at the speeches during the election and public addresses after the establishment of the organization as, "to introduce the USA to the other nations, to know more about them, to assure less-developed countries a superior quality of labor concerning their social and economical progress". As a matter of fact, Peace Corps Volunteers started coming to Turkey, according to the agreement between the USA and Turkish Government that was signed in 1962. The activities of Peace Corps were suppressed for the political, social and negative reactions of the public opinion. So the Peace Corps left Turkey in 1971.

The total number of the volunteers in Turkey was 1460, between the years of 1962-1971. These volunteers carried out a multiple working schedule especially in villages, towns and any sides of Anatolia. They were essentially assigned on teaching english, rural and urban social development, health and social services and also tourism in those areas. In this paper, starting from the establishment of the Peace Corps, details and the aims of the organization, especially the education activities of the Peace Corps in Turkey have been studied as a general observation.

1. Giriş

II. Dünya Savaşı sonrasında iki kutba ayrılan hegemonik dünya siyasetinde, A.B.D. tarafını seçen Türkiye'nin NATO üyeliğinin ardından hızla gelişen Türk - Amerikan ilişkileri, soğuk savaşın meydana getirdiği politik rüzgârda şekillenmeye devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin de içinde bulunduğu ve A.B.D.'ye göre "Komünizm" tehlikesi altında bulunan ülkelerde bir şekilde eyleme geçilmesi Amerikan çıkarları açısından zaruret haline almıştır. Nitekim, II. Dünya Savaşı sonlandırılan Atom Bombaları nedeniyle dünya nezdinde ciddi bir tahribat uğrayan Amerikan algısını olumlu yönde değiştirmesi ve S.S.C.B.'nin komünist hegemonyasına karşı çıkması planlanarak, barış kolordusu olarak görevlendirilen "Amerikan Barış Gönüllüleri" bu dönemde dünyanın dört bir yanına gönderilmeye başlanmıştır. A.B.D. Amerikan Barış Gönüllüleri'nin gittikleri ülkelerin insanları ile yakın ilişkiler kurmaları, onların yaşayış biçimlerini tespit ederek sosyal araştırmalar yapmaları ve Amerikan'ın 'Yeni Dünya Düzeni' doğrultusunda altyapı oluşturmaları hedefinde idi. Bu noktada Barış Gönüllüleri'nden istenen, Amerikan ideolojisinin propagandasını yaparak Amerika'ya sadık bir toplumsal ortam ve yeni müttefikler oluşturmaktır. Nitekim, 17 Haziran 1961 tarihinde çıkan "Saturday Review" dergisinde, "Barış Gönüllüleri bu işi başarabilecekler mi?" başlıklı makalede örgütün amaçlarından birinin de: "*Bir Müslümanın Mekke'ye yönelmesi gibi, bir insanın Washington'a bakmasını sağlayacak ideali bulmak*" olarak ifade edilmektedir (Yıldırım 2005, 73-83). Bu doğrultuda, Kennedy'nin seçim kampanyası sırasında üzerinde durduğu 'Çirkin Amerikalı' algısını değiştirecek ve az gelişmiş ülkelerde, en zor yaşam koşullarında fakir halkın kaderini paylaşan ve onlara yardım ellerini uzatan 'İdealist ve Yardımsever Amerikalı' imajını ortaya çıkaracak olan 'Genç Amerikalılar', her ne kadar Başkan John F. Kennedy yaptığı ulusa sesleniş konuşmalarında bu örgütün "*soğuk savaşın yeni bir silahı olmadığını*" ifade etmekte ise de, A.B.D.'nin soğuk savaş döneminde oldukça işine yarayan yeni bir politik gücü teşkil etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Amerikan Barış Gönüllüleri, görev aldıkları ülkelerde halkın gelişimine katkıda bulunurken aynı zamanda kendileri de Dünya'yı daha yakından tanıyacaklardır. Bu doğrultuda, zaman zaman C.I.A. ajanı olmakla suçlanan Barış Gönüllüleri'nin arasına daha seçim sınavları esnasında C.I.A. yetkililerinin kendi elemanlarını sokmaya çalışmaları üzerine, Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü Kurucu Müdürü ve Başkan Kennedy'nin Eniştesi Sargent Shriver bu durumu Başkan Kennedy ile yaptığı telefon görüşmesinde şikâyet etmiştir (NARA ARC-193724).

Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü'nün Doğuşu

1960 yılına gelindiğinde Henry Reuss fikrini somut hâle getirebilmek için Kongreye bir kanun teklifinde bulunarak, "Youth Corps" adında bir gençlik örgütünün kurulabilmesi için alt yapı araştırmaları yapmak üzere bir fon ayrılmasını istemiştir (Wingenbach 1963, 21-22). Reuss'un teklifi Kongre üyelerince kabul görmüş ve 1960 yılı karşılıklı güvenlik yasası bütçesinden on bin Amerikan Doları ayrılarak Dr. Maurice Albertson yönetimindeki Colorada Üniversitesi Araştırma Kurumu'na verilmiştir (Adams 1964, 5).

Henry S. Reuss'un ardından bir teklif de; 1960 yılında Senatör Hubert Humphrey'den geldi. Humphrey, "Barış Gönüllüleri" (Peace Corps) ismini ilk kez telâffuz etmekteydi. 1959 yılında projesini gerçekleştirmek adına çeşitli üniversitelerde yaptığı konuşmalarda bu ismi telaffuz etmiştir. Ayrıca bir araştırma ekibi kurarak, örgütün kuruluş nedenlerini, amaçlarını, programını bir raporda toplamış ve 15 Haziran 1960'da A.B.D. Senatosu'na Barış Gönüllüleri Örgütü'nün kurulmasını öngören bir kanun teklifi sunmuştur. Bununla birlikte A.B.D. başkanlık seçimleri öncesinde girişilen bu teşebbüs, Demokratların seçim propagandası olarak yorumlayan ve kongrede çoğunluğu elinde bulunduran Cumhuriyetçilerin muhalefetiyle engellenmiştir (Özbalkan 1970, 20-21).

Senatör Humphrey, 1991 yılında yayımlanan otobiyografisinin yer aldığı, "The Education of a Public Man: My Life and Politics" isimli eserinde: "*Adımı benim koymuş olduğum Barış Gönüllüleri, 1959 yılında bir fikir, 1960'da bir teklif ve 1961'de bir program oldu*" diyerek örgütün doğuş ve gelişimini bu şekilde özetlemiştir (Humphrey 1991, 168).

Bütün bu fikir, girişimler ve benzer nitelikteki çalışmalar tarihsel süreçle birlikte değerlendirildiğinde, Kennedy'nin Barış Gönüllüleri Örgütü'nü kurmasından önce fikrin olgunlaşmasında

ve alt yapısında birden fazla düşünce ve değerlendirmenin etkin olduğu ifade edilebilir.

Amerikan Barış Gönüllüleri Türkiye'de

Türkiye'deki faaliyetleri sırasında da C.I.A. ile bağlantılı oldukları yönünde çeşitli ithamlara uğrayan Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü'nün, Türkiye'deki faaliyetlerine başlayabilmeleri için 27 Ağustos 1962 tarihinde Türk ve Amerikan Hükümetlerince bir antlaşma imzalamışlardır. Antlaşma doğrultusunda ilk grup Amerikan Barış Gönüllüleri 6 Eylül 1962'de Türkiye'ye gelmişlerdir. Burada dikkati çeken husus ise Barış Gönüllüleri'nin Türkiye'ye gelebilmeleri için yapılan antlaşmadan çok daha önce Barış Gönüllüleri'nin A.B.D. de hazırlık eğitimine başlamış olmalarıdır. Nitekim, Türk - Amerikan ilişkilerinin tarihi seyri göz önünde bulundurulduğunda A.B.D. Hükümetinin, Türkiye'nin antlaşmayı kabul edeceğinden emin olduğu anlaşılmaktadır. Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Türkiye'de yaklaşık dokuz yıl sürecek faaliyetleri böylece başlatılmıştır (MMTD 34/339).

Barış Gönüllüleri'nin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin, Türkiye'deki faaliyetlerinin başında Eğitim alanındaki faaliyetleri gelmektedir. 1962 - 1970 yılları arasında Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü'nün Türkiye programı çerçevesinde Türkiye'ye gelen Amerikan Barış Gönüllüleri'nin büyük kısmı eğitim alanında görev almışlardır.

1962 - 1971 yılları arasında Türkiye'de eğitim alanında görev yapan, toplam bin dört yüz altmış Amerikan Barış Gönüllüsünün yaklaşık olarak %70'ini teşkil eden orandaki kısmı, Eğitim alanında görev yapmışlardır (Özbalkan, 163).

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Türkiye'de Eğitim alanındaki faaliyetlerinin başında ise İngilizce Öğretimi hususunda yürüttükleri çalışmalar gelmektedir. Bunun yanı sıra, Yükseköğretim kurumlarında Matematik, Fizik, Kimya ve Biyoloji gibi bilim dallarındaki faaliyetleri, Kütüphanecilik alanındaki çalışmaları ve Toplumsal Kalkınma alanındaki eğitim-öğretim faaliyetleri de, Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Türkiye'de buldukları süre zarfında Eğitim alanında yürütmüş oldukları başlıca faaliyetler arasında yer almaktadır.

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin İngilizce Öğretimi Alanındaki Faaliyetleri

Türkiye'ye gelen Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Eğitim alanındaki faaliyetlerinin başında İngilizce Öğretimi yer almaktadır. "Teaching English as Foreign Language (TEFL)" başlığı ile ifade ettikleri "Yabancı Dil olarak İngilizce Öğretimi" hususunda Dünyanın dört bir yanında olduğu gibi, Türkiye'de de faaliyette bulunan Amerikan Barış Gönüllüleri, 1962 - 1971 yılları arasındaki faaliyetleri boyunca Türkiye'nin bütün coğrafi bölgelerinde, ortak faaliyet olarak, İngilizce Öğretimi yapmışlardır.

Barış Gönüllüleri diğer faaliyet alanlarında, her bölgede uygulama imkânı bulamamış olmalarına rağmen, İngilizce Öğretimi hususunda daha geniş bir sahada çalışmışlardır. Amerikan Barış Gönüllüleri Türkiye Bürosu ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında 27 Ağustos 1962 tarihli Barış Gönüllüleri Antlaşmasına ek olarak yapılan protokol doğrultusunda, Türkiye'deki lise ve ortaokullarda "İngilizce Öğretmeni" olarak görevlendirilmişlerdir. Barış Gönüllüleri, İngilizce eğitimin yoğun olduğu Maarif Kolejlerinde de görevlendirilmişlerdir. Bu resmi kolejler 1975 yılında bir kararname ile Anadolu Liseleri adını alan Eskişehir, İzmir (Bornova), İstanbul (Kadıköy), Samsun, Konya ve Diyarbakır Maarif Kolejleridir (Tartanoğlu 2005, 117-118 ;Emiroğlu 1995, 83).

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda görevlendirilen Barış Gönüllüleri'nin yanı sıra, üniversitelerde "Yabancı Dil Okutmanı" olarak görevlendirilen Barış Gönüllüleri de olmuştur. Ayrıca, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda İngilizce Öğretmenliği yapan bazı Barış Gönüllüleri, Halk Eğitim Merkezleri bünyesinde açılan İngilizce kurslarında da görev alarak, yalnızca okullarda öğrencilere İngilizce öğretmekle kalmayarak, açılan bu kurslara katılan tüm vatandaşlara İngilizce Öğretimi hususunda faaliyette bulunmuşlardır (Haytoğlu 2008, 971). Barış Gönüllüleri'nin Halk Eğitim Merkezleri dışında da faaliyette bulunduğu İngilizce kursları olmuştur. Genellikle okulların tatile girdiği yaz aylarında Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve İstanbul Robert Kolejde ücretsiz olarak verilen kursların gazetelerde ilan duyurulmuş olması da dikkat çekici bir husustur (Milliyet, 17 Haziran 1965, 2).

Milli Eğitim Bakanlığı ile Barış Gönüllüleri Örgütü arasında imzalanan protokol çerçevesinde, Barış

Gönüllüleri'nin faaliyet bölgelerinin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmesi ve bazı bölgelerle sınırlandırılacağı kararlaştırılmış olmasına rağmen Barış Gönüllüleri'nin özellikle İngilizce Öğretimi hususunda Türkiye'de Bingöl ve Hakkâri illeri dışında bütün illerde faaliyette buldukları görülmektedir (Özbalkan, 161).

Amerikan Barış Gönüllüleri, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okulların yanı sıra, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, İstanbul Çapa Tıp Fakültesi, İzmir ve Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü gibi Yükseköğrenim kurumlarında ve çeşitli resmi kurumlarda da faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda, Ereğli Demir Çelik İşletmeleri Eğitim kısmında, Köy İşleri Bakanlığı Personel Eğitim Merkezinde ve Devlet Memurlarına yabancı dil öğretmek amacıyla kurulan Devlet Lisan Okulu'nda da İngilizce Öğretimi alanında görev almışlardır (Akçabol 2005, 75 ; Özbalkan, 253).

Amerikan Barış Gönüllüleri, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda verdikleri İngilizce derslerinin yanı sıra, yaz kampları düzenledikleri bazı merkezlerde de İngilizce Öğretimi faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda, Bartın il merkezindeki bir ortaokulda 1967-1969 yılları arasında İngilizce Öğretmeni olarak görev yapmış olan Barış Gönüllüsü David Garnett'ın anılarını kaleme aldığı eserinde ifade ettiği üzere, Garnett, ortaokul birinci sınıf öğrencileri arasından seçtiği bazı öğrenciler ile birlikte, Barış Gönüllüleri Türkiye Bürosu tarafından organize edilen 1968 yılı Mersin yaz kampına katıldığını aktarmaktadır (Garnett 2011, 53). Tarsus Amerikan Koleji ile işbirliğinde düzenlenen kampa tüm yurttan seçilen öğrencilerin yanı sıra İngilizce Öğretimi hususunda görev yapan bazı Amerikan Barış Gönüllüleri de katılarak, yaz tatilinin bir bölümünü burada geçirmişlerdir. Yine benzer bir yaz kampının ise Türk Kızılay'ının katkılarıyla düzenlendiği ve yetmiş beş erkek çocuğunun katıldığı ifade edilmektedir (*Peace Corps Volunteer*, Eylül 1963, 14-15).

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Yükseköğrenim Alanındaki Faaliyetleri

Türkiye'ye gelen Amerikan Barış Gönüllüleri'nin bir kısmı da üniversitelerde görevlendirilmişlerdir. Barış Gönüllüleri üniversitelerde başta İngilizce Öğretimi olmak üzere, farklı disiplinlerde de faaliyette bulunmuşlardır.

Amerikan Barış Gönüllüleri, Yükseköğrenim faaliyetlerine ağırlıklı olarak, İstanbul'da 1958 itibarıyla yüksekokul statüsü kazanan ve 1971'de Boğaziçi Üniversitesi adını alacak olan Robert Kolej'de, Ankara'da ise Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Gazi Eğitim Enstitüsü çatıları altında devam etmişlerdir. İzmir'de Ege Üniversitesi ve Erzurum'da Atatürk Üniversitesi'nde de, sayıları az olmakla birlikte, Barış Gönüllüleri bulunmuşlardır. Bu gönüllüler aynı zamanda yeni gelen Barış Gönüllüleri gruplarına Türkiye'de verilen hazırlık eğitimlerinde de görev yapmışlardır. Barış Gönüllüleri Robert Kolej ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde İngilizce Okutmanı olarak görev yaparken, Hacettepe'de İngilizce Öğretiminin yanı sıra Psikoloji, Tıp ve Kütüphanecilik alanlarında, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde ise, İngilizce Okutmanlığının yanı sıra Kütüphanecilik, Mühendislik, Matematik, Fizik ve Kimya alanlarında da dersler vermişlerdir (Özbalkan, 252-253). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Ankara'daki hazırlık eğitim merkezi olması nedeniyle burada çok sayıda Amerikan Barış Gönüllüsü görev yapmıştır.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ndeki hazırlık sınıfında başarısız olan ellibir öğrenciye yönelik Türkiye'de ilk defa bir eğitim kampının açılması ve burada Amerikan Barış Gönüllüleri tarafından eğitim verilmesi de dönemin gazetelerine konu olmuştur (*Milliyet*, 8 Ağustos 1964, 5). Yine Orta Doğu Teknik Üniversitesinde Öğretim Görevlisi olarak görev yapmış olan Amerikan Barış Gönüllüsü Bob Zahn'ın, burada iki yıl boyunca Türk Öğrencilere verdiği Matematik derslerinin yanı sıra, yeni gelen Amerikan Barış Gönüllüleri'ne de oryantasyon eğitimlerinde yardımcı olacak dersler vermiş olduğu ifade edilmektedir (Janzig, 20). Diğer bir Amerikan Barış Gönüllüsü Thomas R. Schantz ise, 1967 yazında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde, Kırsal Toplum Kalkınması alanındaki faaliyetler kapsamında, "Tavukçuluk" hususunda ders verdiğini aktarmaktadır (http://www.peacecorpswiki.org/Tom_Schantz, 2019).

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Toplumsal Kalkınma alanında faaliyette bulunacak olanlarına da, Orta Doğu Teknik Üniversitesi bünyesinde konuya ilişkin olarak hazırlık eğitimi verilmiştir. Hazırlık eğitimleri

esnasında Türk görevlilerin yanı sıra Amerikalı uzmanlar ve tecrübeli Amerikan Barış Gönüllüleri de görev almışlardır.

(<http://www.arkadaslar.info/t9training%20booklet.pdf>, 2011)

1969 yılına ait verilere göre Türkiye'ye gelen Amerikan Barış Gönüllüleri'nin yaklaşık %3'ünün çeşitli Yükseköğrenim kurumlarında öğretim elemanı, tekniker, veya yardımcı eleman olarak görevlendirildikleri anlaşılmaktadır (Özbalkan, 163-164).

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Kütüphanecilik Alanındaki Faaliyetleri

Barış Gönüllüleri'nin Kütüphanecilik alanındaki faaliyetleri, Eğitim ve Toplumsal Kalkınma alanlarındaki çalışmalarının bir parçası olarak gerçekleştirilmiştir. Barış Gönüllüleri bu doğrultuda, İngilizce Öğretimi alanında faaliyet gösterdikleri okullarda, Toplumsal Kalkınma Projeleri doğrultusunda buldukları bölgelerde ve çeşitli yükseköğrenim kurumları çatısı altında, kütüphane kurulması ve mevcut kütüphanelerde görev alma şeklinde faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Amerikan Barış Gönüllüleri, yükseköğrenim kurumlarındaki kütüphanecilik faaliyetleri doğrultusunda, Hacettepe Üniversitesi Kütüphanesinde ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi bünyesinde görev yapmışlardır (Özbalkan, 252-253). Ayrıca, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesine Barış Gönüllüleri'nin katkılarıyla, 26 Nisan 1964 tarihinde "American People to People" Programı çerçevesinde 805 kitap ve 605 dergiden oluşan bir koleksiyon ve 28 Kasım 1964 tarihinde, Amerikan yaynevlerinin geliştirdiği ve "John F. Kennedy Memorial Library" adı ile anılan 220 kitaptan oluşan bir koleksiyon hibe edilmiştir (Erol 1990, 12).

Amerikan Barış Gönüllüleri Türkiye'de Kütüphanecilik alanındaki faaliyetleri doğrultusunda, İngilizce Öğretmeni olarak görev yaptıkları okullarda da kütüphanelerin geliştirilmesine katkıda bulunmuşlardır. Toplumsal Kalkınma alanında faaliyet gösteren Amerikan Barış Gönüllüleri de, buldukları bölgelerde "ödünç alma" yöntemine dayalı mahalle kütüphaneleri kurmuşlardır (*The Washington Post*, 25 Ağustos 1966, E1). Bu doğrultuda Alexandria'lı bir çift Barış Gönüllüsü, Türkiye'de bir kardeş kasaba seçerek memleketlerinden gönderilen kitapları da içeren bir kütüphane oluşturmuşlardır (Sullivan 1965, 153).

Bu noktada bahse değer bir diğer husus ise; Türkiye'de Kütüphanecilik alanında Amerikan Barış Gönüllüleri'nden çok daha önce Amerikalı uzmanların danışmanlığının alınmış olmasıdır. Zira, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Robert Kolej başta olmak üzere üniversite kütüphanelerinin kuruluşunda Amerikalılardan teknik yardım alınmıştır (Erol, 10). Nitekim kütüphanecilik faaliyetleri alanında görece bir başarıdan söz edilebilecek olan Amerikan Barış Gönüllüleri'nin buldukları dönemde, kitap kartekslerinde geliştirmeye çalıştıkları İngilizce dilinde yayımlanmış eserlerin, genellikle Türkiye'de yaşayan yabancı uyruklu kişiler tarafından ödünç alınmış olduğu ve 1970'lerden sonra ise Amerikalıların temelinin atmış olduğu kütüphanelerdeki sosyal içerikli kitapların yerini romanların aldığı anlaşılmaktadır (Sipahi 1978, 116).

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin görev aldıkları ülkelerde kütüphaneler kurmaları hususuna oldukça önem veren A.B.D. Hükümetinin, bu doğrultuda tonlarca kitabın gönüllülere destek olmak amacıyla gönderildiğini beyan eden haberlere de rastlanmaktadır. (*Peace Corps Volunteer*, Eylül 1963, 1-15)

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Kütüphanecilik alanındaki faaliyetleri başlığı altında ifade edilmesi gereken diğer bir husus ise; romanlara da konu olan Mustafa Güzelgöz'e, verilen ödül meselesidir. Fakir Baykurt'un "Eşekli Kütüphaneci" isimli romanında da bahsedildiği üzere, Ürgüp ve civar köylere eşekle kitap taşıyan Gezici Kütüphaneci Mustafa Güzelgöz'ün faaliyetleri hakkındaki malumat, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından Türkiye'yi temsil etmek üzere, 1963 yılında Amerika'da açılan bir yarışmaya gönderilmiştir. Yarışma, Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü'nün işbirliğindeki "American Lane Bryant International Volunteer Award Committee" tarafından, halkına gönüllü olarak hizmet eden yaratıcı insanlar arasında düzenlenmektedir. 1963 Kasım ayındaki yarışmada ilk eleme sonrasında Türkiye'yi temsilen Mustafa Güzelgöz, İtalyan ve İspanyol rakipleriyle finale kalmıştır. İspanyol aday, dağ ve ova köylerine salgın hastalıklara karşı aşı götürmüş, yaptığı aşularla halkın sağlığını kurtarmış, özellikle çocuk ölümlerini

aza indirmiştir. İtalyan aday ise, köprü altı çocuklarını okutmuş onları topluma kazandırmak için uğraşlar vermiştir. Jüri üyelerinin yarısı ödülü İtalyan adaya verme yanlısı iken Türkiye’den yana olan Jüri Başkanı Dwight Cook yaptığı konuşmada, Güzelgöz’ün yaptığı hizmeti toplumsal bir önlem olarak gördüğünü, çocukların köprü altına düşmemesi için bu çalışmaların yapıldığını söylemiştir. Bunun üzerine oyların eşit çıktığı oylama sonucunda başkanın oyu ile Türkiye kazanmıştır (Baykurt 2010, 77-81). 1963 yılı “The Lane Bryant Uluslararası İnsanlık Hizmetinde Gönüllü Takdirnamesi” böylece Mustafa Güzelgöz’e verilmiştir (Yeni Nevşehir, 5 Kasım 1963, 1). Aynı yıl Ürgüp Tahsin Ağa Kütüphanesini ziyaret eden dönemin A.B.D. Büyükelçisi ve Eşi, Kütüphane Müdürü Mustafa Güzelgöz’ü kutlayarak, A.B.D. Hükûmeti adına Ürgüp Tahsin Ağa Kütüphanesine, Gezici Kütüphanecilik hizmetinde kullanılmak üzere jeep marka bir araç hediye etmişlerdir (Baykurt, 85-86).

Amerikan Barış Gönüllüleri, Türkiye’de buldukları süre zarfında, doğrudan veya dolaylı olarak kütüphanecilik faaliyetleri ile yakından ilgilenererek, Türkiye’deki kütüphanelerin envanterindeki İngilizce yayımların artırılması için çaba sarf etmişlerdir. Amerikan Barış Gönüllüleri bu amaçla, American Ford Foundation, Birleşmiş Milletler, UNESCO, CENTO ve A.I.D. gibi çeşitli kuruluşlarla da işbirliği yapmışlardır (Erol, 10-12).

Amerikan Barış Gönüllüleri’nin Toplumsal Kalkınma Alanındaki Faaliyetleri

Amerikan Barış Gönüllüleri’nin Eğitim alanındaki faaliyetlerinin ardından en yoğun olarak faaliyette buldukları alan, ‘Toplumsal Kalkınma’ alanıdır. Türkiye’de, toplam iki yüz yirmi yedi Barış Gönüllüsünün, bu alanda görev almış olduğu aşağıdaki tablodan anlaşılmaktadır.

Tablo 1: Barış Gönüllüleri’nin Türkiye’deki Faaliyet Alanları ve Gönüllü Sayıları:

YILLAR	İngilizce Öğretmenliği	Toplum Kalkınması	Diğer Alanlar	TOPLAM	Yıl Sonunda Kalanlar
1962	31	5	3	39	39
1963	70	---	35	105	140
1964	129	57	33	219	329
1965	207	133	42	382	590
1966	68	32	21	121	445
1967	110	---	---	110	215
1968	110	---	50	160	238
TOPLAM	725	227	178	1136	---

Ayrıca bu alandaki faaliyetleri, Türkiye’de en çok tepki çeken kısım olmuştur. Zira, halkın içinde yaşamak suretiyle yürütecekleri çalışmalardan endişe duyan birtakım çevreler olmuştur. Bu nedenledir ki, Amerikan Barış Gönüllüleri’nin Toplumsal Kalkınma Alanındaki Faaliyetleri 1967 yılında sonlandırılmış, bu tarihten sonra köylere bu alanda çalışacak yeni Amerikan Barış Gönüllüsü gönderilmemiştir. Ancak 1968 yazına kadar daha önceden gönderilen Amerikan Barış Gönüllüleri köy ve kasabalardaki faaliyetlerine devam etmişlerdir (Özbalkan, 195).

Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü, Toplumsal Kalkınma alanındaki faaliyetlerini, ‘Kentsel’ ve ‘Kırsal’ olmak üzere iki farklı alanda uygulamışlardır. ‘Kentsel Toplum Kalkınması’ alanında Ankara’nın gecekondu semti olan Gülveren pilot bölge olarak seçilmiştir. Dr. İhsan Doğramacı’nın

önderliğinde çalışan Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Türkiye'ye gelen on ikinci grup üyeleri, sabahları Hacettepe Hastanesinde görev yapmışlar, öğleden sonraları ise Gülveren'de sağlık taraması yapmışlardır.

(http://www.arkadaslar.info/peace_corps_turkey.htm,2019)

Bu noktada, kentsel alandaki faaliyetlerin daha ziyade eğitim ve sağlık alanlarını muhteva ettiği anlaşılmaktadır.

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Kırsal Toplum Kalkınması Alanındaki Faaliyetleri

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Toplumsal Kalkınma Alanındaki faaliyetlerinin büyük kısmını "Kırsal Toplum Kalkınması" alandaki projeleri teşkil etmiştir. Köy İşleri Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilâtı işbirliğinde belirlenen Türkiye'nin dört bir yanındaki pilot bölgelere gönderilen Amerikan Barış Gönüllüleri, iki yıl süre ile buldukları köyler ve kasabalarda, tarım, hayvancılık, ev ekonomisi, yapı işleri, eğitim ve sağlık alanlarında çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü Türkiye Bürosu'nun, Köy İşleri Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilâtı işbirliği ile 1964 – 1966 yılları arasında yoğunlaştırdığı Toplum Kalkınması alanındaki faaliyetleri, 1967 yılında sona ermiştir. Bu tarihten sonra bu alanda çalışacak yeni Amerikan Barış Gönüllüleri getirilmemiş, var olanlar ise görev sürelerinin bitimini müteakip 1968 yılında A.B.D.'ye geri dönmüşlerdir. Böylece 1968 yılı itibariyle köylerde Kırsal Toplum Kalkınması alanında çalışan Amerikan Barış Gönüllüsü kalmamıştır. Genellikle, bir erkek ve bir bayan şeklinde köylere gönderilen Amerikan Barış Gönüllüleri'nin, gerçekleştirmeye çalıştıkları projeler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Özbalkan, 188).

Tablo 2: Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Kırsal Toplum Kalkınması Alanındaki Projeleri

Köy Yapıları ve Alt Yapı Hizmetleri	<ul style="list-style-type: none"> - Köye elektrik ve telefon getirme - Yol yapımı ve onarımı - İçme ve sulama suyu getirme - Briket yapımı ve tanıtımı - Okul yapımı ve onarımı - Çamaşır yıkama yeri yapımı - Köy odası, okuma odası, çeşme ve park yapımı
Tarım ve Hayvancılık Alanındaki Çalışmalar	<ul style="list-style-type: none"> - Tavukçuluk - Arıcılık - Tavşan Üretimi - 4-K Çalışmaları - Konserve Yapımı Öğretimi - Kooperatif ve Dernek Kurma - Pazarlama Çalışmaları
Eğitim Alanındaki Çalışmalar	<ul style="list-style-type: none"> - Ev Ekonomisi Dersleri - İngilizce Kursları - Kütüphanecilik - El Sanatları Öğretimi - Spor Faaliyetleri - Örnek ev ve mutfak kurma - Gençlik Klüpleri kurma - Marangozluk kursu - İlkokul öğrencilerine resim-müzik dersleri
Sağlık ve Sosyal Alandaki Çalışmalar	<ul style="list-style-type: none"> - İlk yardım kursu - Kreş kurma - Süt tozu dağıtımı

	<ul style="list-style-type: none"> - Sağlık bilgisi öğretimi - Ana ve çocuk sağlığı kursu - Köy temizliği - Foseptik çukuru açma - Doğum kontrolünün teşviki
--	---

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Türkiye'de Toplum Kalkınması alanındaki faaliyetleri doğrultusunda Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü, Hükûmetçe yetkili kılınarak, seçilecek olan köylere gönderilecek olan Amerikan Barış Gönüllüleri'nin toplum kalkınması çalışmalarını yürütmesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü, Amerikan Barış Gönüllüleri'nin gönderileceği İllerin Vali, Kaymakam ve Halk Eğitimi İl Müdürlüklerine birer yazı göndererek, Amerikan Barış Gönüllüleri'nin görevleri, yetkileri ve faaliyetleri hususunda bilgilendirerek, gönderilecek Amerikan Barış Gönüllüleri'nin görev yerlerine yerleştirilmesi sırasında, Kaymakam ve Halk Eğitimi İl Müdürünün de hazır bulunmaları istenmiştir. (Özbalkan, 170-171)

Amerikan Barış Gönüllüleri, Türkiye'nin dört bir yanındaki köy ve kasabalara gönderilmeden evvel kendilerine, Türkiye'nin sosyal yapısı ile ilgili derslerden oluşan altı haftalık hazırlık eğitimi Orta Doğu Teknik Üniversitesi bünyesinde verilmektedir. Buradaki eğitim süresince gönüllülere verilen dersler Türkçenin yanı sıra, Türk Tarihi, Türk Sosyal Yapısı ve Toplumsal Kalkınma alanında yararlı olacak çeşitli teknik bilgiler içeren konuları kapsamaktadır (<http://files.peacecorps.gov/manuals/cbj/1966.pdf>,2019).

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Türkiye'deki faaliyetleri doğrultusunda 1964 yılında uygulamaya koymuş oldukları "Kırsal Toplum Kalkınması" projesinin gerekçesini, dönemin Barış Gönüllüleri Türkiye Bürosu Müdürü olan Ross Pritchard aşağıdaki cümleleri ile ifade etmektedir (Özbalkan, 166).

"O vakitler, Türk Hükûmetinin çeşitli örgütlerinin ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ile çeşitli teknik yardım kurumlarının köyler için programlar ve hizmetler tasarladıkları anlaşılmıştı. Fakat aynı zamanda bu programların, köylerde yaşayıp çalışarak, toplum kalkınması çalışmaları için köylülere yardım edecek 'ön safta çalışan' elemanlardan yoksun buldukları da görülmekteydi. Türkiye'de 'ön-safta çalışan' elemanlara duyulan bu uzun süreli ihtiyacı görerek, Türk Hükûmeti ile görüşülmesine başlanmasına karar verildi."

Pritchard'ın bu sözleri Barış Gönüllüleri için 'durumdan vazife çıkarıldığı'nın' açık bir ifadesi olmasının yanı sıra, Türk Hükûmetinin de köylerin kalkınması hususunda duyduğu teknik eleman sıkıntısını yabancı uzmanlar eliyle gidermeye çalıştığını da göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Amerikan Barış Gönüllüleri kırsal alanlardaki faaliyetleri sırasında kendilerinden evvel Türkiye'de insani yardım projeleri yürütmekte olan A.B.D. merkezli "Her Yerde Yarım Kooperatifi" anlamına gelen: Cooperative for Assistance and Relief Everywhere (C.A.R.E.) örgütü ile de koordineli olarak çalışmalarda bulunmuşlardır. Barış Gönüllüleri Örgütü bu doğrultuda, Türkiye'deki Kırsal Toplum Kalkınması projelerine başlamadan evvel, C.A.R.E. teşkilâtının Türkiye sorumlusu olan Chuck Laskey'den yardım istemiştir. Barış Gönüllüleri Örgütü Genel Müdürü Sargent Shriver tarafından Washington'a davet edilen Laskey, Shriver ile yaptığı görüşmenin ardından, Laskey'in Türkiye ile ilgili bilgi birikimi doğrultusunda, Elli iki Amerikan Barış Gönüllüsünden oluşan bir grubun (beşinci grup) Türkiye'ye gönderilmesine karar verilmiştir.

C.A.R.E. ile Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü'nün işbirliğine kararı alması ile C.A.R.E. tarafından Türkiye'nin kırsal alanlarındaki yardım projelerinde Amerikan Barış Gönüllüleri'nin de görev almasına imkân tanınmıştır. Bu doğrultuda, okullarda "süt tozu" dağıtılmasında bizzat Amerikan Barış Gönüllüleri de rol almıştır. C.A.R.E. teşkilâtına ait araçlarla yapılan dağıtımlarda, süt tozunun yanı sıra okullarda öğrencilere ekmek ve köylerle kasabalarda ihtiyaç sahibi ailelere de muhtarlar aracılığıyla un ve margarin gibi gıda maddeleri de yine Amerikan Barış Gönüllüleri eliyle dağıtılmıştır.

Türkiye'de süt tozu dağıtımının Amerikan Barış Gönüllüleri ile birlikte anılmasının temel nedeni,

C.A.R.E. teşkilatının saha elemanlarının yetersizliği ve bu hususta Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü ile yapılan mutabakatın neticesinde dağıtımda Amerikan Barış Gönüllüleri'nin görev almış olmasıdır. Zira süt tozu ve diğer gıda maddelerinin dağıtımı Türkiye'de C.A.R.E. teşkilatı tarafından Barış Gönüllüleri gelmeden önce başlatılmış ancak geniş bir alana yayılma imkânı bulamamış projelerdir. C.A.R.E. teşkilatı ile Barış Gönüllüleri'nin işbirliğinde gerçekleştirilen diğer bir projede özellikle köylerde uygulanmaya çalışılan, Konserve yapımını teşvik projesidir. C.A.R.E. teşkilatı bu doğrultuda köylerde Barış Gönüllüleri aracılığıyla kavanoz dağıtımı ve konserve yapımı anlattıkları seminerler vermişlerdir.

Amerikan Barış Gönüllüleri, Toplumsal Kalkınma alanında yürüttükleri faaliyetlerde başlangıçta C.A.R.E. teşkilatının saha elemanları olarak görev yapmışlardır. Zamanla kendi projelerini geliştiren Barış Gönüllüleri bu projelerinde C.A.R.E. teşkilatından teknik ve maddi destek almaya devam etmişlerdir. Bu doğrultuda, köylerde açtıkları biçki-dikiş kurslarında kullanmak üzere Barış Gönüllüleri'ne C.A.R.E. tarafından kumaş tedarik edildiği ifade edilmektedir (Tütengil 1967, 20).

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin köylerde toplum kalkınması faaliyetinde rol alması, Halk Eğitimi Merkezi görevlileri ile İllerde Vali, İlçelerde Kaymakamlar nezaretinde çalışmalarını, köy sorunlarının tespiti ve sorunlarının çözümünde köylü ve devlet görevlileri ile birlikte çalışmalarını beklenmiştir. Yaşayış biçimleri, davranış ve faaliyetleri ile köylüye olumlu örnek olmaları düşünülmüştür. Köye gidecek gönüllüler ile Halk Eğitimi Müdürleri bizzat ilgilenmiş, Vali ve Kaymakam ile tanıştırılmışlardır. Köye gitmeden önce de Halk Eğitimi Müdürlüğünden bir görevli ile Kaymakamın, köyün ihtiyar heyeti ile toplanarak, onları bilgilendirmesi ve Barış Gönüllüsü ile birlikte köye giderek köylülerden, Amerikan Barış Gönüllüleri'ne köyün sosyo - ekonomik yapısı, örf ve adetleri konusunda bilgi verilmesi istenmiştir. Bu hazırlıklar Amerikan Barış Gönüllüleri'nin köylerde çabuk kabul görmelerine, her konuda kendilerine yardımcı olunmasına ve bilgi almalarına kolaylık sağlamıştır (Özbalkan, 172). Ayrıca Amerikan Barış Gönüllüleri'nin devlet yetkililerince köylere yerleştirilmesi ve Muhtarların Amerikan Barış Gönüllüleri'nin güvenliklerinden sorumlu tutulmaları da, münferit birkaç olay dışında, Türkiye'de faaliyette buldukları süre zarfında Amerikan Barış Gönüllüleri'nin köylerde daha rahat hareket etmelerine imkân tanımıştır.

Amerikan Barış Gönüllüleri, Kırsal Toplum Kalkınması alanındaki faaliyetlerini büyük oranda yerleşik oldukları köylerde gerçekleştirirken, bazı Amerikan Barış Gönüllüleri ise Halk Eğitimi Müdürlüklerinin sağladığı araçlarla köy ve kasabalarda gezici kurslar düzenlemişlerdir. Ev Ekonomisi alanında çeşitli bilgiler içeren bu kurslar genellikle kadın Amerikan Barış Gönüllüleri tarafından verilmekte ve öğrencileri de köylerdeki genç kızlar ve kadınlar olmaktadır. Bu doğrultuda, 1963-65 yılları arasında Gaziantep, Nizip Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışan ve Türkiye'ye gelen üçüncü grup Barış Gönüllülerine mensup olan Maranee Jones Sanders, Halk Eğitimi Merkezi Müdürü ile sürekli iletişim halinde olduklarını ve civar köy ve kasabalarda gezici kurslar düzenlediklerini ifade etmektedir. Sanders, Kırsal Toplum Kalkınması alanındaki faaliyetleri kapsamında verdiği 'Ev Ekonomisi' kurslarında, yaratıcı çamaşır yıkama tekniklerinin konu edildiği bir derste, dere kenarında leğen ve tokmak kullanarak yaptıkları uygulamalı dersi aktarmaktadır. Ayrıca dikiş kursları da düzenlediklerini, bu kurslarda bez bebek yapımı ve yastık kılıfı dikimi gibi uygulamalı dersler verdiklerini ifade etmektedir (Chen 2011, 182-183).

Kırsal Toplum Kalkınması alanında faaliyetleri doğrultusunda, 1964 yılında Denizli'nin, Güney İlçesi, Eziler Kasabasına gelerek, iki yıl süre ile burada görev yapan Mildred Lynn McWhorter ve Michael L. Shapiro isimdeki Amerikan Barış Gönüllüleri ise, Eziler'de buldukları süre zarfında İlkokul öğrencilerine, öğleden sonraları ikişer saat, İngilizce dersi vermişlerdir. Ayrıca okul bahçesinin kenarında, "İşlik" adı verilen demir atölyesi olan yerde, tavşan yetiştirmek için çalışma başlatmışlardır. Denizli'den getirttikleri iki tavşan ile üretime başlayarak, tavşanların etiyle köylülerin beslenmesini, yününün değerlendirilmesi ile de köylüye gelir kazandıracaklarını belirtmişler ancak bu girişimleri başarılı olamamıştır (Haytoğlu, 976-977).

Amerikan Barış Gönüllüleri'nin köylerde uyguladıkları projelerden birçoğu köylerde benzer şekilde uygulamaya çalıştıkları ortak projelerdir. Bu projeler, Barış Gönüllüleri'nin buldukları köylerin coğrafi ve sosyo-ekonomik durumuna göre değişmekle beraber, Barış Gönüllüleri'nin buldukları bütün köylerde

rastlanabilen ortak genel projeleri doğrultusunda köylerde, sulama ve içme suyu çalışmaları, çamaşırhane, tavukçuluk, briket yapımı, İngilizce kursları, suni gübre kullanımının teşviki, C.A.R.E. teşkilâtı aracılığıyla süt tozu, un, margarin v.b. gıda ve ihtiyaç maddelerinin dağıtılması, biçki-dikiş kursları gibi birtakım faaliyetleri içermektedir.

Her ne kadar farklı köy ve kasabalarda benzer faaliyet ve çabalar sarf edilmiş ise de; Gerek Barış Gönüllüleri Türkiye Müdürü Ross Pritchard ve gerekse Türk makamların çabaları, Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Kırsal Toplum Kalkınması alanındaki faaliyetlerinin başarılı olmasında yeterli olamamış ve Amerikan Barış Gönüllüleri'nin bu alandaki faaliyetleri diğer alanlardaki eğitim faaliyetlerinden daha önce sonlandırılmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

II. Dünya Savaşı'nın ardından gelişen soğuk savaş ortamında ortaya çıkan Anti-Amerikancı söylem ve eylemlere karşı, 1958 yılında yayımlanan *The Ugly American* (Çirkin Amerikalı) romanı ile yeni bir savaş yöntemi geliştirilmişti. 1950'lerin sonuna gelindiğinde "Çirkin Amerikalı" en çok satanlar arasındaydı ve Başkan Dwight Eisenhower ve birçok A.B.D. senatörü tarafından okunduğu gibi, günün politikalarını da etkilemekteydi. Birleşik Devletlerin komünizme karşı duruşu ve müttefiklerinin özgürlüğünü koruma konusundaki kararlılığını yeniden teyit ettiği ve yeniden şekillendirdiği bir ortam yaratılmasına yardımcı oldu. John F. Kennedy başkanlığındaki dönemde dünyayı derinden etkileyecek adımlar atıldı. Güney Vietnam'da yeni komünizmle mücadele yöntemleri ve A.B.D. Özel Kuvvetleri geliştirilirken, A.B.D.'nin süper güç olmasını pekiştirecek olan Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü de kuruldu.

Halen, başta az gelişmiş ülkeler olmak üzere, dünyanın dört bir yanında, altmışa yakın ülkede aktif olarak faaliyetlerine devam eden Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü, Türkiye'de aktif olarak faaliyette bulunduğu 1962-1970 yılları arasında özellikle eğitim-öğretim faaliyetleri hususunda çalışmalar yürütmüştür. Nitekim örgütün 1970 yılında Türkiye'deki faaliyetlerini sonlandırmasının ardından Türkiye'de kalan son barış gönüllüsü dahi İngilizce öğretmenliği yapmakta idi ve 1971 yılında Türkiye'de ayrılmıştı. Türkiye'deki faaliyetleri sonrasında Milli Eğitim Bakanlığı Amerikan Barış Gönüllüleri'nden boşalan İngilizce öğretmen ihtiyacını karşılamak için uzun yıllar çaba harcayacaktır.

Gerek dünyanın geri kalanındaki A.B.D. algısını onarmak ve gerekse Amerikan dışişlerinin ve istihbarat örgütlerinin ihtiyaç duyduğu bölgesel uzmanları yetiştirmek amacıyla 1961 yılında kurulan ve birçok ülkede faaliyet göstermiş ve göstermekte olan Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü, özellikle eğitim-öğretim alanındaki faaliyetleri varolagelmiştir. Günümüzde yıllık bütçesi birçok ülke hükümetlerinin bütçesinden fazla olan bu örgüt, halihazırda bizzat A.B.D. vatandaşlarından oluşan Barış Gönüllülerinin yanı sıra birtakım taşeron örgütler aracılığıyla da faaliyet göstermeye devam etmektedir. Türkiye özelinde inceleme ve araştırmalarda bulunduğumuz örgütün faaliyetleri 1970'lerin başında sonlanmışsa da, bu tarihten sonra komünizmle mücadele dernekleri gibi dernekleri ve çeşitli cemaatleri taşeron olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Nitekim ülkemizde 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen hain darbe girişimi ile gözler önüne serilen FETÖ yapılanması incelendiğinde bunun Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü'nü örnek alan bir yapılanma olduğu görülecektir. Zira bu husus FETÖ örgütünün internet sitelerinde de aynen tekrarlanarak; Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü benzeri eğitim-öğretim faaliyetleri yürüttüklerini iddia etmektedirler.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasını müteakiben bağımsızlıklarını ilan eden Türk Cumhuriyetlerinde, örnek aldığı Amerikan Barış Gönüllüleri'nin çalışma prensipleri doğrultusunda faaliyet göstererek eğitim-öğretim alanında hızla gelişen kurumlar oluşturan FETÖ, Türkçülük kılıfında Amerikancılık yapmıştır. Komünizm çökmesine karşın Amerikan vatandaşlarının şüphe ile karşılandığı eski Sovyet coğrafyasında Amerikan Barış Gönüllüleri taban bulamazken, FETÖ gibi görünüşte Türk okulu olan ancak eğitim dili İngilizce olan taşeron bir örgüt aracılığıyla Amerikancılık Türk Cumhuriyetlerine eğitim kılıfı aracılığıyla sokulmuştur.

Neticice itibarıyla, bir ulus üzerinde hegemonya oluşturmanın en önemli unsuru olan eğitimi gerek

Türkiye'de ve gerekse dünyanın diğer birçok ülkesinde adeta psikolojik bir silah olarak on yıllardır kullanan Amerikan Barış Gönüllüleri Örgütü ve dolayısıyla A.B.D. diğer pek çok ülkede olduğu gibi, Türk eğitim sistemi üzerinde de yaklaşık on yıl boyunca deney ve araştırmalar yapma imkânı bulmuş ve günümüzde halen etkisi görülen çeşitli olaylara yol açmıştır. Bu bakımdan sadece basit bir barış örgütü ve iyi niyetli eğitim neferleri olarak değerlendirmek büyük resmi iskalamak anlamına gelecektir.

KAYNAKÇA

Gazeteler

- (17 Haziran 1965) "Konuşulan İngilizce Ücretsiz Yaz Kursları", *Milliyet*, 1.
 (8 Ağustos 1964) "51 Öğrenci Açıkta Ders Çalışıyor", *Milliyet*, 1.
 (1 Eylül 1963) "Peace Corps Volunteers Serving in Turkey", *Peace Corps Volunteer*, 5.
 (25 Ağustos 1966) "Peace Corps' Poland Help Turkey", *The Washington Post*, 2.
 (5 Kasım 1963) "Amerikan Barış Gönüllüleri M.Güzelgöz'e Mükâfat Gönderdi", *Yeni Neveşehir*, 1.
 (14 Ocak 1965), "TBMM Arşiv ve Kütüphanesi", -*Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, Birleşim 39, Cilt 34, Sayı 339.

Diğer Kaynaklar

- Adams, V. (1964). *The Peace Corps in Action*, Chicago: Follet Publishing Center.
 Akçabol, R. (2005). *Türkiye Eğitim Sistemi*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
 Baykurt, F. (2010). *Eşekli Kütüphaneci*, İstanbul: Literatür Yayınları.
 Chen, J. (2011). *A Small Key Opens Big Doors: The Heart of Eurasia*, Kaliforniya: Solas House Inc.
 Emiroğlu, İ. (1995). *Resmi Kolejler Anadolu Liseleri*, İzmir: Cumhuriyet Matbaası.
 Erol, N. (1990). Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin Mevcut Ödünç Verme Sisteminin Otomasyon Tasarımı ve Sistem Analizi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE Kütüphanecilik A.B.D (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
 Haytoğlu, E. (2008). Amerikan Barış Gönüllüleri'nin Denizli Merkez ve Çevresindeki Faaliyetleri, Isparta: *Uluslararası T.C. Tarihi Sempozyumu Bildirileri*.
 Humphrey, H.H. (1991). *The Education of a Public Man: My Life and Politics*, Minnesota: University of Minnesota Press.
 Garnett, D. (2011). *Turkey A Language Adventure Peace Corps Bartın 1967-69*, Lexington: Createspace Independent Publishing Platform .
 Özbalkan, M. (1970). *Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri*, İstanbul: Ant Yayınları.
 Sipahi, G.G. (1978). *Ambargo ve Türkiye*, İzmir: Karınca Matbaacılık ve Tic. Kol. Şti.
 Sullivan, G. (1965). *The Story of The Peace Corps*, New York: Washington Square Press.
 Tartanoğlu, A. (2005). *Konya Maarif Koleji'nden Meram Anadolu Lisesi'ne Elli Yılın Öyküsü*, İstanbul: Konya Maarif Kolejliler Derneği Yayınları.
 Tütengil, C.O. (1967). *Köy Sorunu ve Gençlik*, İstanbul: Özyayın Matbaası.
 Yıldırım, U. (2005.) Tarihten Bugüne Türkiye'de Misyonerlik, *Jeopolitik*, S:16.
 Wingenbach, C.E. (1963). *The Peace Corps Who How Where*, New York: The John Day Co. (1963), *The National Archives and Records Administration (Milli Arşiv ve Kayıtlar Dairesi)*, Maryland, A.B.D., "Papers of John F. Kennedy, Presidential Papers, President's Office Files",
 (Beyaz Saray Başkanlık Arşivi, Başkanlık Ofisinden 2 Nisan 1963 tarihinde yapılan 17B-1 sıra sayılı telefon görüşmesinin transkripti), Belge No: ARC – 193724.

İnternet Kaynakları

- <http://www.yenigeldi.com/Book/chapter%202c.pdf>
http://www.peacecorpswiki.org/Tom_Schantz
<http://www.arkadaslar.info/t9training%20booklet.pdf>
<http://jpteachers.com/tefl/peaceCorpsinfo.html>
<http://files.peacecorps.gov/manuals/cbj/1966.pdf>

Kastamonu Şehrinde Araziden Yararlanmadaki Zamansal Değişimin Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama Yöntemleri ile İncelenmesi*

Hakan Akdağ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7892-7733>

Öğretmen / Milli Eğitim Bakanlığı – TÜRKİYE

Prof. Dr. Fatih Aydın

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8940-5332>

Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Karabük – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 08.08.2019

Kabul: 27.09.2019

On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Kastamonu Şehri

Araziden Yararlanma

Coğrafi Bilgi Sistemleri

Uzaktan Algılama

Araziden Yararlanmadaki Zamansal
Değişim

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.30183>

Öz

Bu çalışmada Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama teknikleri kullanılarak Kastamonu şehrinde araziden yararlanmada meydana gelen değişimler incelenmiştir. Şehrin gelişme sürecinde araziden yararlanmada meydana gelen değişimlerin ortaya konabilmesi ve olası sorunlara çözüm önerileri sunulması araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında Kastamonu'ya ait 1985 ve 2018 yılı uydu görüntüleri şehrsel gelişimin tespiti için karşılaştırılmıştır. Uydu görüntülerinin kontrollü sınıflama yöntemiyle incelenmesi sonucunda ortaya çıkan veriler doğruluk analizinden geçirilmiştir. Sonuç verileri CBS ortamında tematik haritalara çevrilerek yorumlanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre; Kastamonu şehri araştırmanın kapsamında olan 33 yıllık süre boyunca alansal olarak genişlemiş, şehir yapısı olarak belirlenen arazi sınıfının alanı 531 hektardan 1235 hektara ulaşmıştır. Bu genişleme daha çok kuzey yönlü olarak gerçekleşmiştir. Orman sahaları önemli miktarda genişleme yaşayan bir diğer arazi sınıfıdır. Araştırma sahasında alan bakımından en fazla gerileyen arazi sınıfı ise sulanamayan tarım alanlarıdır. Tarım alanlarının önemli bir kısmının şehrin genişleme yönünde olması, zaman içerisinde bu sahalardan amacı dışında yararlanılmasına sebep olmuştur. Şehrin genişlemeye devam etmesi durumunda, özellikle tarım ve orman sahalarında gerileme yaşanması muhtemeldir. Bu durumun engellenebilmesi için imar planlarında gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca Kastamonu'daki kentsel dönüşüm projelerine hız kazandırılması araziden yanlış yararlanmayı engelleyebilmek adına en öncelikli çözüm önerisi olarak düşünülmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akdağ, H. ve Aydın, F. (2019). Kastamonu Şehrinde Araziden Yararlanmadaki Zamansal Değişimin Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama Yöntemleri İle İncelenmesi. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 13-31.

* Bu çalışma Hakan AKDAĞ'ın Yüksek Lisans tezinin bir bölümünden üretilmiş olup Karabük Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: KBU-BAP-17/1-YL-268

Investigation of Temporal Change in Land Use in Kastamonu City By Geographical Information Systems and Remote Sensing Methods

Hakan Akdağ

Ministry of Education – TURKEY

Prof. Dr. Fatih Aydın

Karabuk University, Faculty of Literature, Department of Geography, Karabuk – TURKEY

Article History

Submitted:08.08.2019

Accepted: 27.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Kastamonu City

Land Use

Geographical Information Systems

Remote Sensing

Temporal Change in Land Use

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.30183>

Abstract

In this study, the changes that occurred in the land use of Kastamonu city have been investigated by using geographic information systems and remote sensing techniques. The main aim of this study is to reveal the negative effects of land use occurring during the development of the city and present solutions for them. For this, satellite images of Kastamonu belonging to 1985 and 2018 have been examined by remote sensing techniques. The data obtained as a result of the method of controlled classification have been interpreted by translating it into thematic maps in CBS GIS environment. According to the findings obtained in the research; the city of Kastamonu has been expanded in scope over a period of 30 years and has reached 1235 hectares from 531 hectares. The expansion has been generally towards the north of the city. Forest areas are another class of land that undergoes significant expansion. The most declined land class in the research area is the non-irrigated agricultural areas. The fact that a significant portion of the agricultural areas are in the direction of the expansion of the city has caused these areas to be used out of purpose in time. If the city continues to expand, it is likely that there will be a decline especially in agriculture and forest areas. In order to prevent this situation, necessary arrangements should be made in the zoning plans. In addition, accelerating urban transformation projects in Kastamonu is considered to be the top priority solution in order to prevent misuse of the land.

GİRİŞ

Doğal çevre, tarihin ilk çağlarından günümüze kadar sürekli bir değişim içindedir. Nüfusun sürekli artması ile ortaya çıkan ihtiyaçlar insanoğlunu doğal çevreye müdahale etmeye yönlendirmiş, bu sebeple doğanın değişme süreci gittikçe hızlanmıştır. Şüphesiz insan kaynaklı bu değişimlerin en somut yaşandığı yerler şehirlerdir. 20.yy'ın sonlarından itibaren dünya nüfusunun çoğunluğuna ev sahipliği yapmaya başlayan şehirlerde, artan nüfusla beraber yeni yaşam alanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Yerleşim alanlarının genişleme ihtiyacı yanında, artan sanayi ve ticaret bölgelerinin sayısı, araziden yararlanmada sürekli bir değişme hareketi ortaya çıkarmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin önemli problemlerinden biri olan hızlı kentleşme ve beraberinde getirdiği araziden yanlış yararlanmanın olumsuz sonuçları, coğrafya araştırmalarında kendisine her geçen gün daha fazla yer bulmaktadır (Açıksöz, Topay ve Yılmaz, 2009; Bayer, 2014; Tolunay, 2014).

Şehirler günümüz dünyasında vazgeçemeyeceğimiz yaşam alanlarıdır. Sanayi devriminden günümüze genel ekonomik ve sosyal hayatımız şehir yaşamı üzerinde kurulmuştur. Bu yüzden şehirlerin ve gelişme süreçlerinin iyi anlaşılması sağlıklı bir toplumsal yaşam için de gereklidir. Şehirlerin ortaya çıkışı ve büyümesiyle ilgili birçok yaklaşım bulunmaktadır. Ancak şehirleşme sırasında ortaya çıkabilecek problemlerin çözümü için genel-geçer bilgiler yerine, sorunun kaynak bölgesinde dar kapsamlı analizler yapılması çözüm önerilerinin daha isabetli olmasını sağlayacaktır.

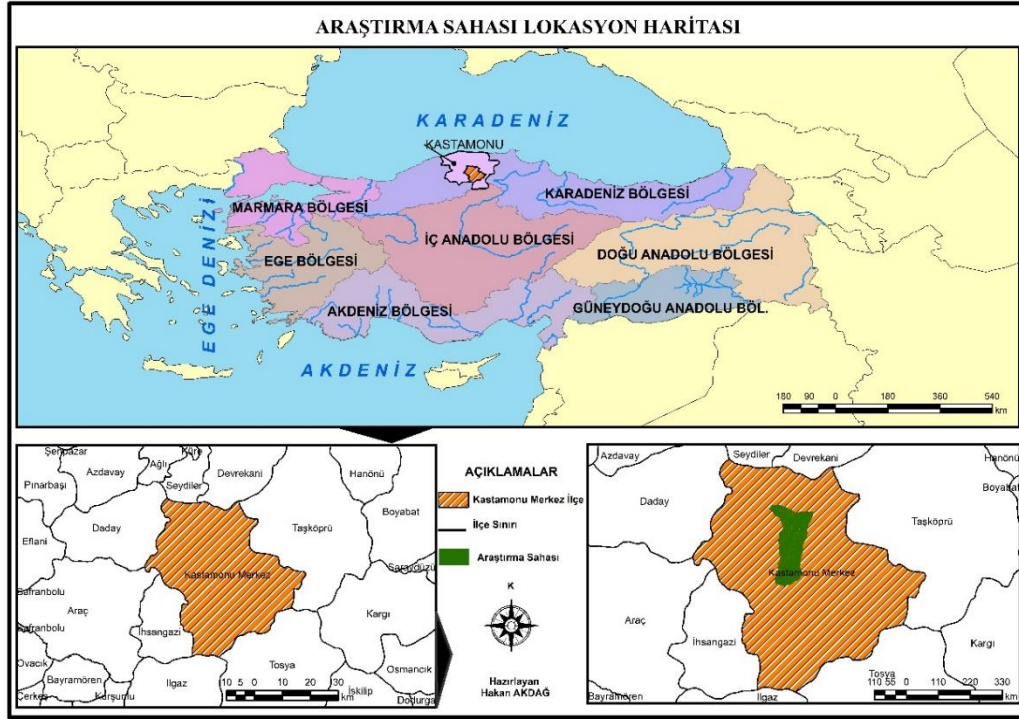
Dünya nüfusunun artması kaçınılmaz olarak şehirlerin arazi örtüsü üzerinde kapladığı alanların genişleyeceği anlamına gelmektedir. Paha biçilemez doğal kaynakların başında gelen toprak, şehirlerin büyüme sürecinden en fazla etkilenen doğal unsur durumundadır. Dünyada çevresel kaynakların gittikçe azalması bu kaynakların daha istikrarlı kullanılmasına yönelik çalışmalara olan ilgiyi artırmıştır. Doğal kaynaklar ve araziden yararlanmadaki yanlışlıklar, ülkemizde olduğu gibi birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin de gündemindeki sorunlardır. Bu tür sorunların ortaya çıkmasındaki en büyük faktör, koruma ve kullanım arasındaki dengenin yeterince kurulamaması, ayrıca alan kullanım planları yapılırken çevresel boyutun yeteri kadar dikkate alınmamasıdır (Tunay ve Ateşoğlu, 2009).

Kentleşme hızının yüksek olması özellikle şehir çevresi arazilerden yararlanmada kısa sürelerde önemli farklar ortaya çıkarabilmektedir. Bu değişimin hızına ayak uydurabilmek ve gerekli olan analizleri daha doğru gerçekleştirebilmek için Uzaktan Algılama (UA) ve Coğrafi Bilgi Sistemler (CBS) en önemli yardımcılardandır. Uzaktan Algılama teknikleri ve Coğrafi Bilgi Sistemlerinin birlikte kullanılması yer yüzeyi hakkında birçok verinin hızlı ve doğru bir şekilde elde edilmesini sağlayabilmektedir. Bir yer yüzeyi parçası ile ilgili çok çeşitli mekânsal analizleri yapma imkânı da sunmaktadır (Koç ve Yener, 2001). Uzaktan algılama teknolojileri güncel bilgiler sunmaktadır. Coğrafi bilgi sistemleri teknolojisiyle birlikte ele alındığında klasik yöntemlere kıyasla daha hızlı, daha ucuz ve daha az insan gücüyle sonuca ulaşması ve kolay güncelleştirilebilir olması bakımından alışlagelmiş yöntemlere göre çok daha büyük bir üstünlük sağlamaktadır (Kavzoğlu ve Çölkesen, 2011). Yaşam alanlarımızın sınırlılıklarının ve imkânlarının daha iyi anlaşılabilmesi ve insan yararına en doğru şekilde kullanılabilmesi için bu tekniklerin coğrafya gözüyle kullanılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

Araştırma sahası Karadeniz Bölgesinin Batı Karadeniz Bölümünde yer alan Kastamonu il merkezidir. İlin kuzeyinde Karadeniz yer alırken, batısındaki Karabük iline 114 km, Bartın iline 183 km, güneyindeki Çankırı iline 112 km doğusundaki Sinop iline 183 km ve güneydoğusundaki Çorum iline 196 km uzaklıktadır. Kastamonu merkez ilçesi ise kuzeyinde Seydiler ve Devrekâni, doğusunda Taşköprü, güneyinde Tosya ve Çankırı, batısında ise İhsangazi, Araç ve Daday ilçeleri ile çevrilidir. Kastamonu şehri, Ilgaz dağı kütesinin kuzey yamaçlarından Karaçomak Çayı vadisi boyunca, zemini deniz seviyesinden 790 metre yükseklikte bulunan tekne şeklinde bir düzlüğü işgal eder (Baydil ve İbret,

1999). Şehrin ortasından geçen Karaçomak Çayı aynı zamanda yerleşim alanlarını ikiye bölmüştür. Şehir genel hatları ile tekne biçimli düzlüğün her iki yamacında, akarsu hattını takip edecek şekilde uzanmaktadır. Şehrin güneyi Ilgaz Dağlarına doğru uzanan platoluk bir saha tarafından sınırlanılırken kuzeyinde genişleyen ve Taşköprü ovalık sahasına açılan akarsu yatağı şehrin bu yönde daha geniş bir yayılış alanına sahip olmasını sağlamıştır.

Harita 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası.

Çalışma için saha sınırlaması yapılırken şehrin mekânsal gelişim yönünü belirleyen arazi yapısı, ulaşım ağları, üniversite ve havaalanı gibi kamu alanları ile Kastamonu Belediyesine ait 2017 tarihli mevcut imar planı ve mücavir alanı göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre araştırma sahası yaklaşık olarak $41^{\circ} 17'$ ve $41^{\circ} 27'$ kuzey enlemleri ile $33^{\circ} 43'$ ve $33^{\circ} 50'$ doğu boylamları arasında şehir ve yakın çevresini kapsayacak şekilde sınırlanmıştır.

Araştırmanın Amacı

Çalışmada, Kastamonu şehrinin 33 yıllık zaman diliminde arazi örtüsü ve araziden yararlanmada meydana gelen zamansal değişimlerin coğrafi bilgi sistemleri ve uzaktan algılama teknikleri ile tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Araştırma alanında son 1985-2018 yılları arasında araziden yararlanmada yaşanan değişim nasıldır?
2. Araştırma alanında söz konusu olan dönemde araziden yararlanmada meydana gelen değişimler hangi yönlerde gerçekleşmiştir?
3. Araştırma alanında araziden yararlanmada meydana gelen değişimlerin büyüklüğü nedir?
4. Çalışma sahasında araziden yararlanmada yaşanan değişimin nedenleri, ortaya çıkabilecek riskler ve çözüm önerileri nelerdir?

Araştırmanın Gerekeçesi ve Önemi

Coğrafya insan ve mekân arasındaki karşılıklı ilişkiyi inceleyen bir bilim dalıdır. Amacı, bu ilişkinin özelliklerini ortaya koymak olduğu gibi, iyi bir planlama ile mümkün olan en uygun etkileşimi sağlamaktır. Böylece doğal çevreyi ya da insanı ayrı ayrı inceleyen disiplinlerin karar alma süreçlerinde başvuru kaynağı haline gelecektir. Bu bakımdan araziden yararlanma çalışmalarında ki asıl amaç “araziden doğru şekilde yararlanma nasıl olmalı?” sorusuna cevap bulmak olmalıdır. Bu soruya cevap verebilmek için öncelikle araştırma sahasındaki arazi örtüsünün mevcut yapısı ayrıntılı bir şekilde ortaya konmalıdır. Daha sonra yapılacak iş, arazinin mevcut potansiyellerinin anlaşılabilmesi için doğru bir analiz sürecinin izlenmesi olacaktır. Günümüzde gelişen görüntüleme teknolojileri ve yardımcı analiz programları bu konuda araştırmacıların en önemli yardımcıları durumundadır.

Arazi örtüsünde meydana gelen değişimde ve araziden yararlanmada en önemli etmenlerin başında insan gelmektedir. Bu nedenle araziden yararlanma hakkında inceleme yapılan sahadaki nüfus yapısının ve hareketliliğinin yeterince anlaşılabilmesi gerekir. Çünkü araziden yararlanma üzerindeki baskıyı oluşturan temel faktör nüfusun artışıdır. İnsanların sayısı arttıkça yeni ortaya çıkan yerleşim birimleri çevredeki tarım alanlarına doğru yayılır ve arazi örtüsü değiştirilir (Axinn & Ghimire, 2011). Bu nedenle çalışmamızda mekânsal değişimlerin analizi yanında araştırma sahamızın genel fiziki ve beşeri özelliklerine yer verilme ihtiyacı hissedilmiştir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasında, doğal kaynakların ne kadar verimli değerlendirilebildiği önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların mevcut durumu hakkındaki bilgiler yeterlidir ve bu kaynaklar en yüksek faydayı sağlayacak şekilde kullanılmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynakların nitelik ve niceliklerine ait bilgilerin eksik olduğu ve sağlanan faydanın yetersiz kaldığı görülebilmektedir (Başol, Durman ve Çelik, 2005). Bu nedenle toprak ya da ormanlar gibi paha biçilemez doğal kaynakların mevcut kullanım durumlarının ortaya konmasında ve en iyi şekilde değerlendirilebilmesinde arazi çalışmalarının rolü çok fazladır. Araziden en iyi şekilde yararlanabilmek ve ileriye dönük planlamaların daha iyi yapılabilmesi sağlamak adına bu gibi çalışmaların hazırlanması bölgemiz ve ülkemiz için kaçınılmaz bir gereklilik olduğu düşünülmektedir.

Ülkemizde 1980’li yıllardan itibaren insan faktörünün araziden yararlanmadaki etkisi doğal koşullardan çok daha önemli bir hale gelmiştir. Mekânı tanımlamakta kullanılan doğal özelliklerin etkisi önemini yitirmeyecek olsa bile özellikle ulaşım ve teknolojiye meydana gelen değişimler arazi kullanım ve mekânsal değişim çalışmalarının merkezine insan faktörünü yerleştirmiştir (Kaçmaz, 2010). Gelecek nesillerin doğru planlanmış ve sürdürülebilir mekânlarda yaşayabilmeleri için bugünün arazi kullanım şartlarının iyi belirlenmesi ve insan kaynaklı olası sorunlara çözüm önerilerinin sunulması coğrafya araştırmalarının öncelikli hedefleri arasında olmalıdır.

Ülkemizde nüfusun büyük çoğunluğu ova ve orta eğimli platoluk sahalarda yoğunlaşmıştır. Nüfus yoğunluğunun belli bölgelerde artması araziden plansız yararlanılması ve beraberinde pek sorunu ortaya çıkarmaktadır (Ünaldı, Aksoy, Coşkun ve Özcan, 2007). Kastamonu ili de genel olarak aynı özelliklere sahip bir alanda kurulup geliştiği için araziden yararlanma ile ilgili problemlere sahiptir.

Son yıllarda Kastamonu’da araziden yararlanma ile ilgili belirgin değişiklikler gözlemlenmektedir. 2006 yılında kurulan Kastamonu Üniversitesinin yaklaşık 250 hektarlık alanda 25000 öğrencinin eğitim gördüğü bir kurum haline gelmesi, 2007 yılında 1000 kişiye istihdam sağlayan organize sanayi bölgesinin faaliyete geçmesi, 5’inci jandarma eğitim alay komutanlığının Kastamonu’da konuşlanması gibi gelişmeler şehir nüfusunun artışını sağlayan önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Artan nüfusla beraber ortaya çıkan konut ihtiyacı şehrin yatay yönde genişlemeye yöneltmiş, geçmişte çoğunluğu tarım alanı olan araziler yerleşim alanlarına dönüşmüştür. Örneğin 1980’lerin başında kurulan Kuzeykent Mahallesi günümüzde 26000’ni aşan nüfusuyla şehirdeki 20 mahallenin en kalabalık olanı haline gelmiş ve şehrin ana genişleme sahasını oluşturmuştur (Türkiye

İstatistik Kurumu [TÜİK], 2018). Bu nedenle doğal kaynakların hızlı şehirleşme baskısı altında olduğu Kastamonu şehri inceleme alanı olarak seçilmiştir.

Çalışmada, Kastamonu şehrinin 33 yıllık sürede ne gibi değişimler geçirdiği ve bunun arazi örtüsü üzerinde ortaya çıkardığı sonuçlar incelemeye değer görülmüştür. Meydana gelen değişimlerin hangi yönlerde gerçekleştiği, ne büyüklükte olduğu ve değişim sebeplerinin ortaya konması özellikle gelecek yıllarda ortaya çıkabilecek potansiyel risklerin anlaşılabilmesi için önem arz etmektedir. Bu nedenle daha önce bu alanda bir araştırmanın yapılmadığı Kastamonu il merkezinde araziden yararlanma durumunun analiz edilerek geleceğe yönelik tahminlerde bulunulmasının sonuç paydaşları olarak düşünülen yerel idari birimler için önemli bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

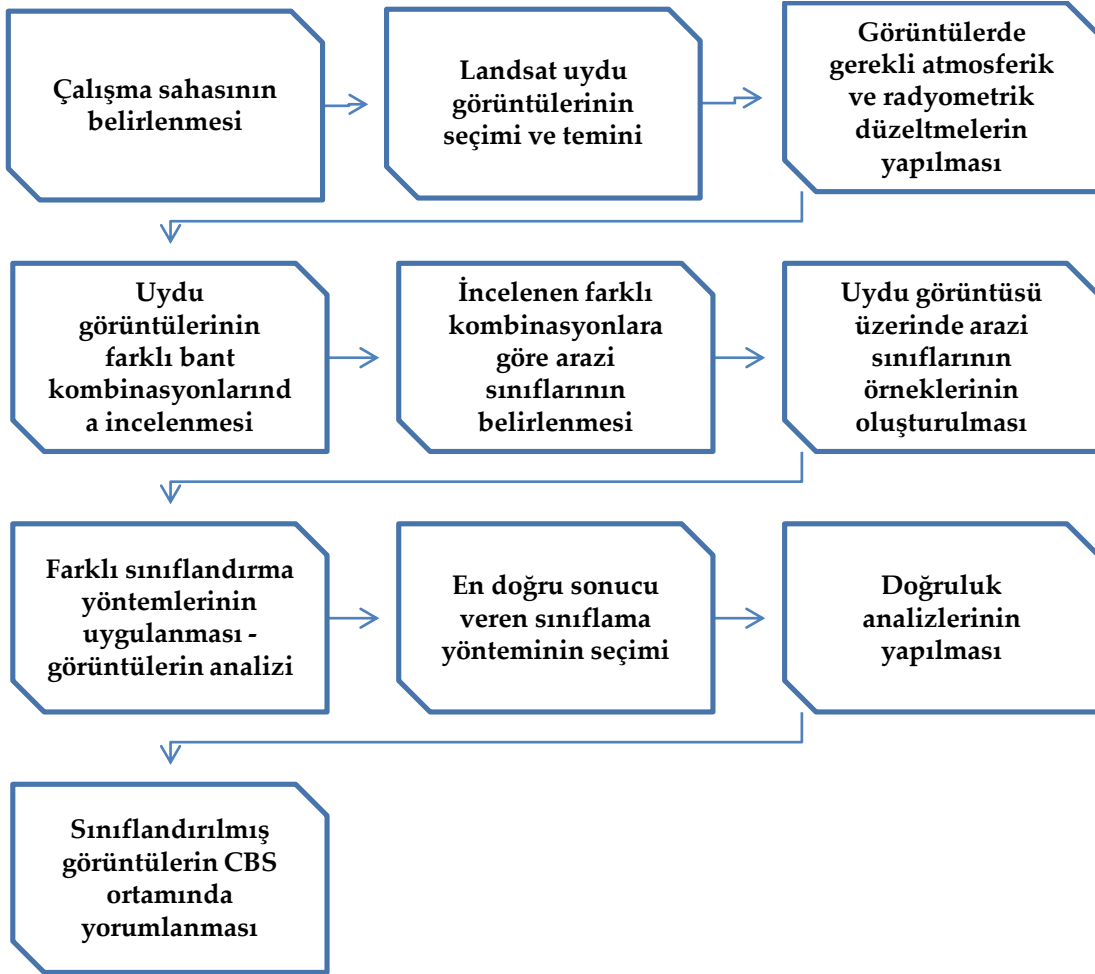
YÖNTEM

Araştırma sahası olan Kastamonu şehrinin coğrafi özellikleri ve araziden yararlanma durumunun tespit edilebilmesi için gerekli olan veriler çeşitli kaynaklardan elde edilmiştir. Öncelikle araştırma sahası ve araştırma konusu ile ilgili literatür taraması yapılmış, konu ve saha ile ilgili Kitap, Tez, Makale, Bildiri vb. kaynaklar taranmıştır.

İlde bulunan, Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Bölge Müdürlüğü ve Belediye gibi kamu kurumlarından konu ile ilgili güncel bilgiler ile CBS tabanlı haritalar elde edilmiş bu veriler çalışma sahasına göre tekrar düzenlenerek araştırmada kullanılmıştır.

Kastamonu şehrinde araziden yararlanma değişimlerinin tespit edilebilmesi için kullanılan ana malzeme Amerika Birleşik Devletleri Jeoloji Araştırmaları Kurumu (USGS) resmi sitesinden ücretsiz olarak temin edilebilen LANDSAT uydu görüntüleridir. Araştırmada kullanılan uydu verileri Landsat 5 TM (Thematic Mapper) uydusundan elde edilmiş 28 Temmuz 1985 tarihli uydu görüntü seti ve Landsat 8 OLI (Operational Land Imager) uydusundan elde edilmiş 24 Ağustos 2018 tarihli uydu görüntü setidir. Farklı yılları kapsayan uydu görüntüleri seçilirken saha karşılaştırmalarının daha sağlıklı yapılabilmesi için bir birine yakın aylara ait görüntüler tercih edilmiştir. Kullanılan görüntülerin seçiminde dikkat edilen bir başka hususta bulutluluk oranıdır. Görüntü analizinde sorun oluşturmaması için bulutluluk oranı %10'un altında olan görüntü setleri tercih edilmiştir. Eğim ve bakı gibi pek çok CBS tabanlı tematik haritaların hazırlanmasında kullanılan altlık haritalar 30 m çözünürlüklü ASTER GDEM sayısal yükseklik modeli verilerine göre hazırlanmıştır.

Temin edilen uydu görüntüleri ENVI ve ERDAS benzeri uzaktan algılama programları kullanılarak önce çalışma sahasına göre kesilmiş (subset image), ardından görüntülerde gerekli atmosferik ve radyometrik düzeltmeler yapılmıştır. Uydu görüntüleri zenginleştirme işlemlerine tabi tutularak daha net analizlerin yapılabilmesi sağlanmıştır. Landsat uydu görüntüleri arazi çalışmaları için 30 m çözünürlük sunmaktadır. Landsat 8 uydusunda bulunan 8. bant olan Pankromatik görüntü ise 15 m çözünürlüğe sahiptir. Bu sayede 30 m olan çözünürlüğe sahip olan asıl görüntü 15 m çözünürlüğe sahip olacak şekilde optimize edilebilmektedir (pan sharpening). Bu işlem 2018 yılı uydu görüntüleri üzerinde gerçekleştirilmiş, fakat 1985 yılı uydu görüntülerinde pankromatik bant bulunmadığından analiz 30 m çözünürlüğe göre yapılmıştır.

Şekil 1. Araştırma Akış Şeması.

Görüntü zenginleştirme işleminden sonra görüntülerin arazi sınıflarına göre ayrılması işlemine geçilmiş, bu sınıflandırmada Corine Arazi Sınıflandırması yöntemi temel alınmıştır. Uydu görüntülerinin farklı renk kombinasyonlarında incelenmesi yoluyla en doğru seçimin yapılması amaçlanmıştır.

Çalışmada kullanılan renk kombinasyonları şunlardır;

- ✓ Doğal görünüm için 4-3-2 bantları (Red-Green-Blue)
- ✓ Şehir çevresindeki bitki örtüsünün tespiti için 7-6-4 bantları (SWIR2-SWIR1-Red)
- ✓ Orman sahalarının tespiti için 6-5-4 bantları (SWIR1-NIR-Red)

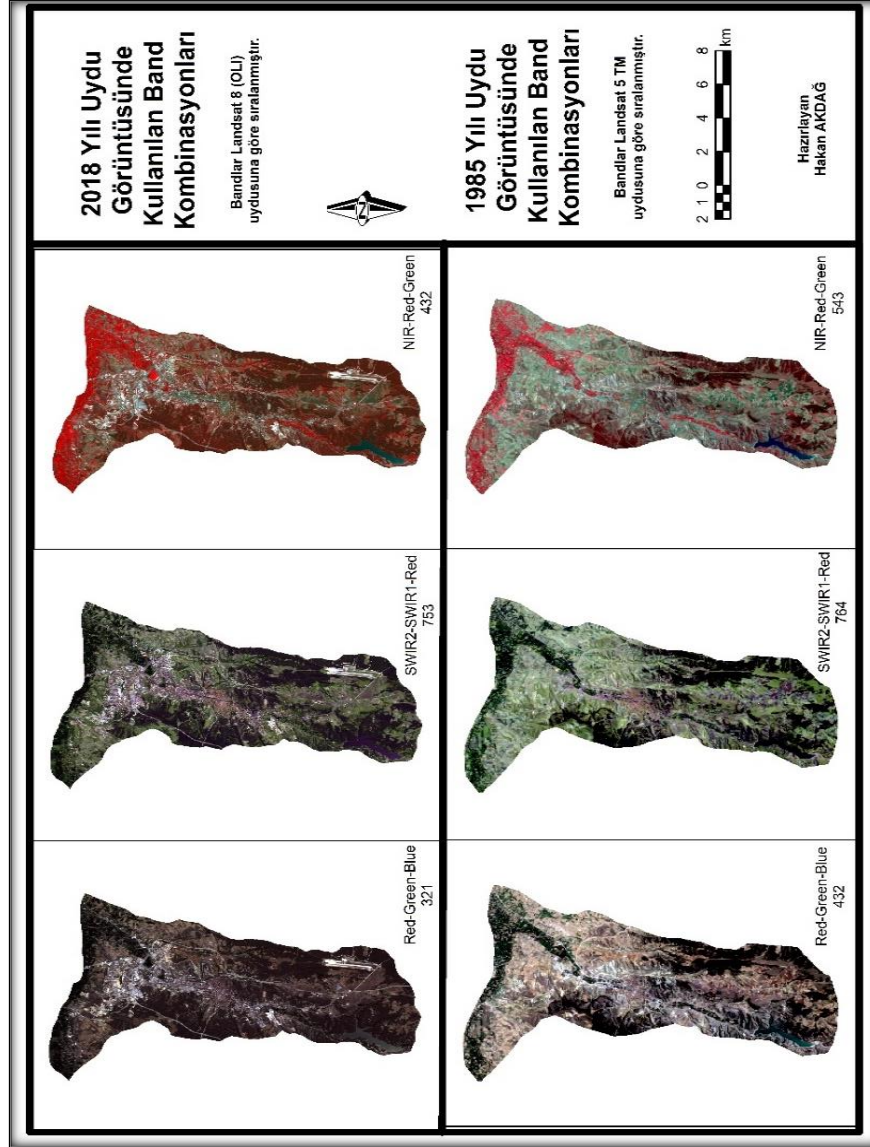
Bant kombinasyonları kırmızı, yeşil ve mavi bantlar (RGB) atanarak belirlenmiş ve Landsat 8 OLI uydusuna göre numaralandırılmıştır.

Buna çalışmadan sonra araştırmada; Şehir Yapısı, Diğer Yapay Yüzeyler, Orman Alanları, Otsu Bitki ve Bitki Değişim Alanları, Devamlı Sulanabilen Tarım Alanı, Devamlı Sulanamayan Tarım Alanı ve Su Kütleleri olmak üzere 7 farklı sınıf oluşturulmasına karar verilmiştir.

Verilerin analiz edilebilmesi için çalışma sahasında belirlenen sınıflara ait örnekler (ROI-reigon of interest) uzaktan algılama programı aracılığı ile seçilmiş ve farklı sınıflama yöntemleri uygulanmıştır. Sahada araziden yararlanma hakkında yeterince ön bilgi sahibi olduğundan görüntü

sınıflandırmasında “Kontrollü Sınıflandırma” yöntemi tercih edilmiş böylece daha doğru sonuçlar alınması amaçlanmıştır.

Kontrollü sınıflama yöntemi, uydu görüntüsünde yer alan piksellerin farklı algoritmalar kullanılarak yorumlandığı alt türlere ayrılmıştır. Bunlar içerisinde yapılan literatür taramasında en fazla karşılaşılanlar; *minimum distance* (en yakın uzaklık), *parallelepiped* (paralel yüz), *maximum likelihood* (en yüksek olasılık) algoritmalarıdır. Bu sınıflandırmalar içinde çalışma sahasında en doğru sonuçların *maximum likelihood* algoritmasıyla elde edildiği görüldüğünden yorumlama işlemleri bu yönetime göre yapılmıştır (Ayhan, Karsli ve Tunç, 2003).

Harita 2. Araştırma Sahasında Kullanılan Uydu Görüntülerine Ait Bant Kombinasyonları.
Kaynak: USGS tarafından sağlanan uydu verilerinin düzenlenmesiyle oluşturulmuştur.

Elde edilen sınıflandırma sonuçları doğruluk analizine sokulmuştur. Buna göre; Confusion Matrix (hata matrisi) analizine göre oluşturulan toplam doğruluk oranı 2018 yılı uydu görüntüsü için: % 89,9 iken 1985 yılı için ise % 95,5'dir. Kappa değeri ise 2018 yılı için 0,9780 iken 1985 yılı için 0,9484'dür. Oluşan sınıfların yeniden ele alınmasıyla ortaya çıkan veriler bu aşamadan sonra yorumlanarak çalışma sahasında araziden yararlanma durumu ortaya konmaya çalışılmıştır.

		Confusion Matrix									
Output Class	1	0	0	0	0	0	0	0	0	NaN%	NaN%
	2	0	29	0	0	1	0	0	0	96.7%	3.3%
	3	0	0	62	0	0	0	0	0	100%	0.0%
	4	0	0	0	18	0	0	0	1	94.7%	5.3%
	5	0	0	1	0	33	0	0	1	94.3%	5.7%
	6	0	0	0	0	0	17	0	0	100%	0.0%
	7	0	0	2	2	0	0	47	0	92.2%	7.8%
	8	0	0	1	0	1	0	1	30	90.9%	9.1%
			NaN%	100%	93.9%	90.0%	94.3%	100%	97.9%	93.8%	95.5%
		NaN%	0.0%	6.1%	10.0%	5.7%	0.0%	2.1%	6.3%	4.5%	
		1	2	3	4	5	6	7	8		
		Target Class									
		1985 Yılı Doğruluk Analizi Tablosu									
		Confusion Matrix									
Output Class	1	0	0	0	0	0	0	0	0	NaN%	NaN%
	2	0	60	11	0	1	0	1	0	82.2%	17.8%
	3	0	1	37	0	0	0	0	0	97.4%	2.6%
	4	0	0	0	58	6	2	0	0	87.9%	12.1%
	5	0	0	0	0	28	0	0	0	100%	0.0%
	6	0	0	0	0	0	21	0	0	100%	0.0%
	7	0	2	3	0	3	0	53	0	86.9%	13.1%
	8	0	0	0	0	0	0	0	10	100%	0.0%
			NaN%	95.2%	72.5%	100%	73.7%	91.3%	98.1%	100%	89.9%
		NaN%	4.8%	27.5%	0.0%	26.3%	8.7%	1.9%	0.0%	10.1%	
		1	2	3	4	5	6	7	8		
		Target Class									
		2018 Yılı Doğruluk Analizi Tablosu									

1985 Yılı Araziden Yararlanma Bulguları

Kastamonu' da 1985 yılı verilerine göre 46986 kişi yaşamaktadır. Bu dönemde şehrin nüfus artışındaki hızlanma, araziden yararlanma üzerinde değişimi de beraberinde getirmiş ve şehrin kapladığı alan hızlı bir genişleme eğilimine girmiştir. 1985 yılı uydu görüntüleri Uzaktan Algılama ve CBS yöntemleri ile incelenmiş, yapılan sınıflama işlemlerinin ardından şu bulgulara ulaşılmıştır:

Araştırmada kullanılan CORİNE sınıflama yöntemine göre 1985 yılı itibariyle Kastamonu'da Şehir Yapısı 531 hektar alan kaplamaktadır. Bu alanın çalışma sahası toplam alanı içindeki payı %4,3' dür. Şehir yapısı genel hatları ile akarsu yatağı boyunca uzanmaktadır. Bu nedenle kuzey –güney yönlü uzanımı daha belirgindir. Sanayi ve ticaret alanı, havaalanı, yollar gibi konut alanı dışında kalan sahaları içine alan Diğer Yapay Yüzeyler toplamı 1500 hektardır. Bu sınıfın yapısal olarak daha dağınık olması kapladığı alan miktarını artırmıştır. Diğer yapay yüzeyler genel hatları ile sürekli şehir yapısını kuşatan bir görünüme sahiptir. Çalışma sahasındaki en geniş sınıfı 4070 hektar ile sulanamayan tarım alanları ve 2487 hektar ile devamlı sulanabilen tarım alanları oluşturur. Bu iki alanın çalışma sahası içindeki toplam payı ise %54'dür. Sulanabilen alanlar akarsu yatağı ve çevresinde yoğunlaşmışken, sulanamayan tarım alanları akarsu yatağına daha uzak alanlarda ve platoluk sahalarda yer alır. Tarım alanlarından sonra sırasıyla 2077 hektarlık otsu bitki ve bitki değişim alanları ile 1384 hektarlık orman alanları gelmektedir. Bunlardan orman sahalarının arazideki payı %11,4 iken otsu bitki ve bitki değişim alanlarının oranı %17,1 dir. Şehrin batı ve güneybatı kesimleri ormanlar bakımından daha zengindir. Otsu bitkiler ile ormanların karışık halde bulunduğu değişim alanları bazı kesimlerde ormanlar ve şehir yapıları arasında bir geçiş

alanı oluşturmuştur. Son olarak çalışma sahasının %0,7'sini kaplayan 95 hektarlık *su kütleleri* sınıfına giren baraj gölü, şehrin güneyinde yer almaktadır.

Tablo 11. Araştırma Sahasının 1985 Yılı Arazi Sınıfı Dağılımı

1985 Yılı Arazi Sınıflarının Dağılımı	Hektar	Oran %
Şehir Yapısı	531	4.3
Diğer Yapay Yüzeyleyler	1499	12.3
Sulanabilen Tarım Alanları	2487	20.4
Sulanamayan Tarım Alanları	4070	33.5
Orman Alanları	1384	11.4
Otsu Bitki ve Bitki Değişim Alanları	2077	17.1
Su Kütleleri	95	0.78

2018 Yılı Araziden Yararlanma Bulguları

2018 yılında Kastamonu şehir nüfusu 118242 kişiye ulaşmıştır. Bu dönemde şehrin alansal genişlemeye devam ettiği gözlemlenmektedir. 2018 yılı uydu görüntüleri uzaktan algılama ve CBS yöntemleri ile incelendiğinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

2018 yılı verilerinde *şehir yapısının* 1235 hektar alan kaplamakta olduğu tespit edilmiştir. Bu alanın çalışma sahası içindeki payı %10,2'dir. Şehrin genel hatları ile kuzey yönde genişlediği anlaşılmaktadır. *Diğer yapay yüzeyleyler* toplam 1577 hektardır. Bu sınıfın kapladığı alanda 1985 yılına göre önemli bir alansal değişiklik yaşanmamıştır. Şehir yapılarının 1985 yılında şehir dış sınırında yer alan sanayi bölgelerine doğru genişlemesine karşın şehre yeni sanayi tesisleri eklenmemesi bu durumun temel sebebidir. 1985 yılında olduğu gibi çalışma sahasındaki en geniş bölümü 2486 hektar ile *sulanamayan tarım alanları* ve 2072 hektar ile *devamlı sulanabilen tarım alanları* oluşturur. Bu alanın çalışma sahası içindeki toplam payı ise % 37,7'dir. Sahada alanları genişleyen şehir yapısı ve orman alanları, tarım alanların payını düşürmüştür. *Otsu bitki ve bitki değişim alanları* 2171 hektar, *orman alanları* ise 2417 hektar alan ile tarım alanlarını takip eder. Bunlardan orman alanlarının arazideki payı % 19,9 iken, *otsu bitki ve bitki değişim alanlarının* % 17,9' dur. En küçük alana sahip sınıf ise çalışma sahasının % 0,9'unu kaplayan 109 hektarlık *su kütleleridir*.

Tablo 2. Araştırma Sahasının 2018 Yılı Arazi Sınıfı Dağılımı

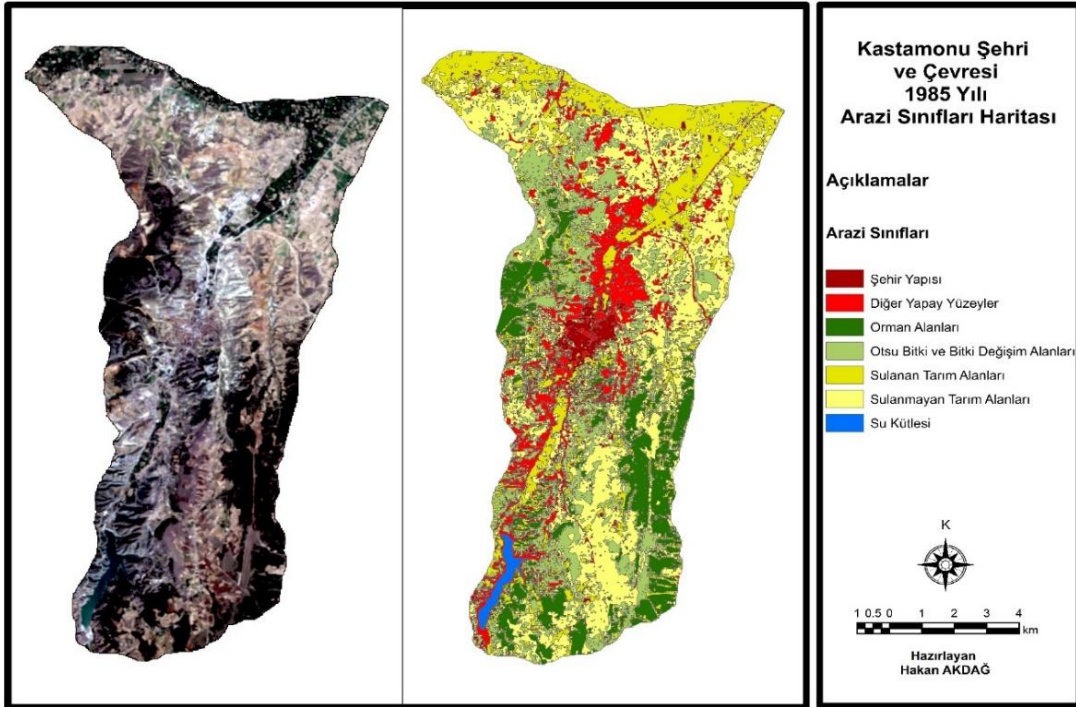
2018 Yılı Arazi Sınıflarının Dağılımı	Hektar	Oran %
Şehir Yapısı	1235	10.2
Diğer Yapay Yüzeyleyler	1577	13
Sulanabilen Tarım Alanları	2072	17.1
Sulanamayan Tarım Alanları	2486	20.6
Orman Alanları	2417	20
Otsu Bitki ve Bitki Değişim Alanları	2171	17.9
Su Kütleleri	109	0.9

Kastamonu Şehrinde Araziden Yararlanmadaki Değişimler 1985- 2000 Yılları Arası Dönem

Kastamonu şehrine ait uydu görüntüleri Uzaktan Algılama ve CBS ortamlarında incelendiğinde bu dönem için şehrin genel hatları ile kuzey yönlü genişlediği anlaşılmaktadır. Şehirdeki nüfusun artmasıyla beraber genişleme yönünün belirginleşmesinde farklı etkenler ön plana çıkmıştır.

Kastamonu şehrinde 1980 yılından itibaren nüfus artışı hız kazanmaya başlamıştır. Nüfus artış grafikleri incelendiğinde önceki 15 yıllık dönemdeki nüfus artış miktarı ile 1980-85 dönemindeki nüfus artış miktarlarının birbirine yakın olduğu görülür. Kastamonu'da 1985 yılı nüfusu 46986 kişiye ulaşmıştır. Nüfus artışının hızlanmasında ülke genelinde artan şehirleşme oranı yanında, şehirde sayıları artan eğitim enstitüsü gibi eğitim ve diğer kamu kurumlarının yarattığı nüfus hareketliliği temel faktörler olarak ele alınabilir. 1980'li yıllarda hizmet sektörü kapsamında sayıları artan kamu kurumlarında çalışan memur ve işçiler ile kırsal kesimden göç ile gelenler, şehir nüfusunu dolayısıyla konut ihtiyacını artırmıştır (Kastamonu Belediyesi, 1985).

Ülkemizde ağaç levha üretiminde önemli bir yeri olan Kastamonu Entegre ve SFC Entegre tesislerinin 1970'li yıllarda kurulması ve gelişimi, işihdam olanaklarının artması yoluyla nüfus artışına katkı sağlamıştır. 1985 yılında şehir nüfusunun önceki dönemlere göre daha hızlı artmaya başlaması araziden yararlanma üzerinde belirgin değişikliklere yol açarak dönemin çalışmamıza başlangıç noktası olarak seçilme nedenlerinden birisi olmuştur.

Harita 3. Kastamonu Şehri ve Çevresi 1985 Yılı Arazi Sınıfları Haritası.

Kaynak: USGS tarafından sağlanan uydu verilerinin düzenlenmesiyle oluşturulmuştur.

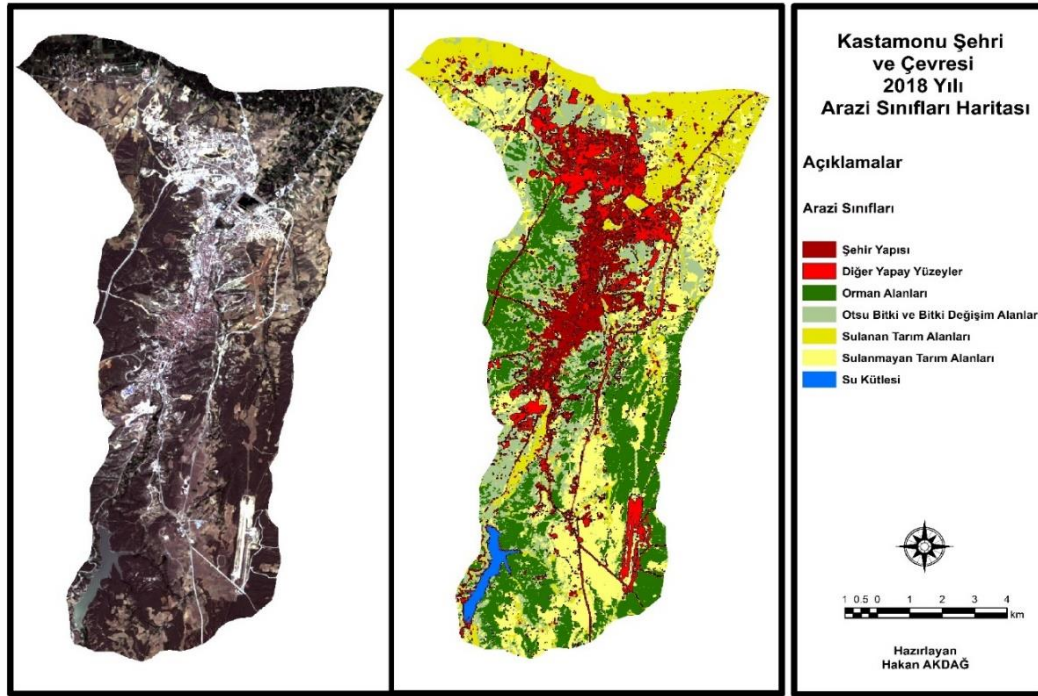
Yerleşme tarihi eskilere dayanan ve bir kültür başkenti olarak karşımıza çıkan Kastamonu'da kent merkezinin tarihi dokusu, yeni ve geniş konut/yerleşim alanlarının kurulmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle şehrin mevcut alanlarının dış sınırında yeni bir toplu konut alanını kurulmasını

düşünülmüştür. Bu bağlamda Kastamonu Belediyesi 1985 yılında şehirde artan konut ihtiyacının karşılanması için şehrin kuzeyinde Kuzykent Yapı Kooperatifi adı altında bir toplu konut projesi hayata geçirmiştir. Yaklaşık 300 hektarlık alanda çok katlı yapılaşmaya uygun imar planları hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. 1985 yılından 2000 yılına kadar şehrin ana genişleme yönünün belirginleşmesindeki en önemli etken Kastamonu Belediyesinin yapı kooperatifi için seçtiği saha olmuştur.

Yapılaşma alanı olarak şehrin kuzeyindeki sahaların seçilmesinde genişleyen akarsu yatağı yapısına bağlı olarak eğim değerlerinin azalması önemli bir etkidir. Toplu konut alanının bulunduğu Kuzykent Mahallesinde arazinin yarıdan fazlasında eğim değerleri % 5-10 arasındadır. Ayrıca bölgedeki arazilerin yarıya yakınının hazine arazisi olmasının getirdiği kamulaştırma kolaylığı ve aynı bölgede YÖK'e, kurulacak Meslek Yüksek Okulu için yer tahsis edilmesi yer seçiminde etkili olan diğer faktörlerdir (Kastamonu Belediyesi, 1985). Belediye tarafından seçilen sahadaki mevcut orman sahalarının görece daha az yer kaplaması "Kuzykent" bölgesinde yapılaşmayı kolaylaştırıcı bir etken olmuştur.

Şehirde, Bölge Müdürlüğü düzeyinde kamu kurumlarının var olması şehir nüfusunu ve yerleşme dokusunu etkilen faktörlerden biridir. Bunlar içinde özellikle Karayolları, DSİ ve İl Bank Bölge Müdürlüklerinin şehrin kuzeyinde bulunması coğrafi yakınlık anlayışıyla çevrelerindeki konut talebini arttırmış, kamu lojmanları ve diğer çok katlı yapılar şehrin kuzeyinde yoğunlaşmıştır.

Şehirde araziden yararlanmadaki değişimlerinin oranlarına bakıldığında en büyük farklılıkların şehir yapısı, tarım alanları ve orman alanlarında olduğu görülür. 1985 ve 2018 yılları arasında tarım alanlarında yaklaşık 2000 hektarlık bir daralma söz konusudur. Bu daralmanın yaşanmasındaki en önemli etkenlerinden biri şüphesiz şehir yapılaşmasındaki genişlemedir. Nitekim bahsi geçen dönemde şehir yapısı olarak tanımlanan alanda yaklaşık 700 hektarlık bir artış meydana gelmiştir (Bkz. Harita 9).

Harita 4. Kastamonu Şehri ve Çevresi 2018 Yılı Arazi Sınıfları Haritası.

Kaynak: USGS tarafından sağlanan uydu verilerinin düzenlenmesiyle oluşturulmuştur.

Şehrin genişleme yönünde etkili olan bir başka faktörde çevre ilçelerin konumu ve nüfus varlığıdır. Kastamonu şehrinin güneyinde nüfus bakımından kalabalık ve ulaşımı rahat olan bir ilçe yoktur. Şehrin kuzeyinde ise Taşköprü, Devrekâni ve İnebolu gibi nüfus bakımından görece kalabalık sayılabilecek ve ulaşımı daha rahat olan ilçelerin yer alması il merkezinde yaşadığı halde bu ilçelerle bağı koparmamış ailelerde şehrin kuzeyinde yerleşme isteği ortaya çıkarmıştır. Yine benzer şekilde arazi yapısına bağlı olarak genişleyen tarım alanlarındaki “ova köylerinde” üretim sürecine destek veren ama şehirde ikamet eden kişiler yerleşim alanı olarak şehrin kuzey bölgelerini tercih etmektedir. Bu da şehrin kuzey yönlü genişlemesini desteklemektedir.

Tüm bunlara bağlı olarak 1985’ten itibaren nüfus artışının sebep olduğu konut ihtiyacı yeni yerleşim alanlarını ortaya çıkarmış, eski kent merkezindeki mahalleler nüfus kaybederken sınır mahallelerde nüfus yoğunluğu giderek artmıştır. Bugün dahi şehrin en kalabalık mahallesi Kastamonu Belediyesi tarafından yapılaşma alanı olarak belirlenen nüfusu pek çok ilçe nüfusunu aşarak 26000’ e ulaşan Kuzeykent Mahallesi (TÜİK, 2018).

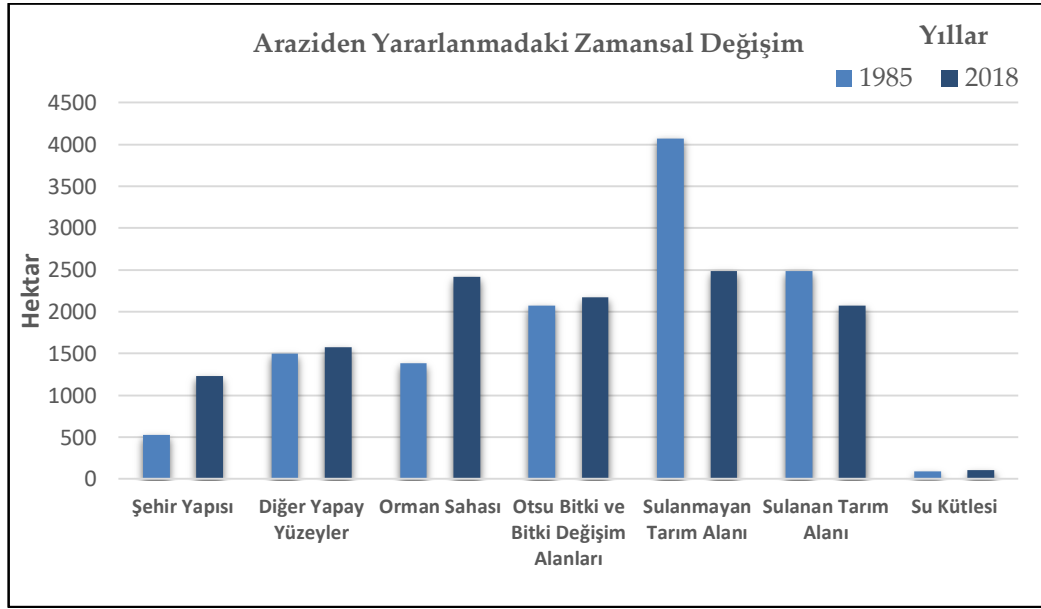
2000-2018 Yılları Arası Dönem

2000 yılına gelindiğinde şehir nüfusunun 32.337 erkek ve 32.269 kadın olmak üzere toplam 64.606’ya ulaştığı görülür. 1985’ten itibaren kuzey yönlü gelişim şehirde araziden yararlanmadaki etkisini göstermiştir. Geçen süre zarfında yeni yapılaşma alanları genel olarak Kuzeykent Mahallesi ve Taşköprü İlçesi güzergâhında ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde Şehir Yapı alanları genişlerken, tarım alanlarının kapladığı sahada daralma devam etmiştir. 1985 yılında toplam 6557 hektar olarak tespit edilen Tarım Alanları, 2018 yılında 4558 hektara gerilemiştir. Aynı dönemde şehir yapıları ise 531 hektardan 1235 hektara çıkmıştır. Otsu Bitki ve Bitki Değişim Alanları ve Su kütlesi gibi sınıflardaki değişim oranları ise daha düşük seviyede kalmıştır.

Orman alanları özellikle yapılan ağaçlandırma çalışmaları sayesinde kapladığı alanı artırmıştır (Akpınar ve Şevik, 2017). 1985 yılında yaklaşık 1400 hektar olan orman alanları 2018 yılında 2417 hektara çıkmıştır. 1985 yılında otsu bitki alanı olarak sınıflanan bir kısım orman alanının daha iyi çözünürlüğe sahip 2018 yılı sınıflamasında gerçek alanına dâhil olması da bu artışta önemli bir yere sahiptir. Kastamonu şehrinin akarsu yatağına yerleşmiş olması vadi tabanı boyunca yerleşim alanlarını sıkıştırmış ve yamaçlara doğru yerleşim yoğunluğunda azalma meydana getirmiştir. Buna bağlı olarak yamaçların hemen üzerinde kalan, yerleşime uygun arazilerin bazılarının mezarlık alanı olarak ayrıldığı görülmektedir.

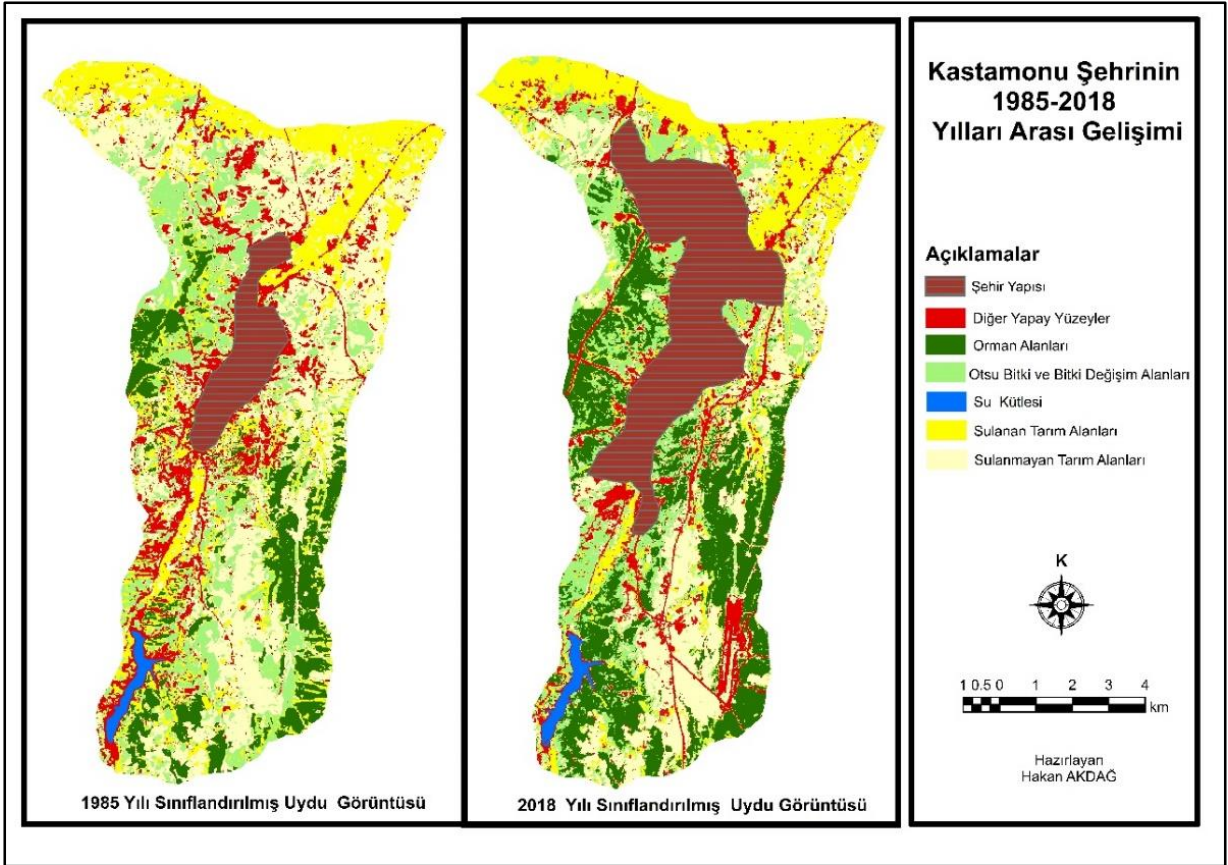
Şehrin yerleşim şekline bağlı olarak ortaya çıkan bu durum, şehrin doğu ve batıda kalan yamaçlara doğru yayılmasını engelleyen nedenler arasında gösterilebilir. Aynı şekilde topoğrafik yapıya bağlı olarak şehrin kuzeyinde ulaşım ağlarının daha gelişmiş olması şehrin aynı yöndeki gelişmesini desteklemiştir. 2003 yılına kadar şehrin tarihi merkezine yakın konumda bulunan şehirlerarası otobüs terminalinin Kuzeykent Mahallesine taşınması da bunun bir göstergesidir. Yine 2017 yılı itibarıyla Kastamonu Devlet Hastanesinin terminale komşu olacak şekilde hizmete girmesi bölgedeki emlak piyasasını hareketlendirmiş, bu bölgedeki yapılaşmayı artırmıştır. İlerleyen yıllarda henüz hizmete alınmayan üniversite hastanesinin de devreye girmesiyle bu hareketliliğin hızlanması muhtemeldir.

Şekil 2. 1985-2018 Yılları Arası Arazi Sınıflarındaki Alansal Değişim.

Şehrin kuzey ve güney yönde büyümesi kurulum dönemlerinde yerleşim sahalarının dışında yer alan sanayi tesislerinin günümüzde şehrin içinde kalmasına neden olmuştur. Kastamonu şehrini her iki yönden kuşatmış bu tesislerin yakın çevrelerinde konut alanları ve eğitim kurumlarının bulunması, araziden yanlış yararlanmaya çarpıcı örneklerdendir.

2000 ile 2018 yılları arasında şehirde araziden yararlanmadaki en büyük farklılığı Kastamonu Üniversitesi oluşturulmuştur. 1980'li yıllardan itibaren şehirdeki fakülte ve yüksekokul sayısını artıran üniversitenin merkez kampüs alanı olarak Kuzeykent Mahallesi seçmiş olması bu bölgedeki araziden yararlanmayı büyük ölçüde değiştirmiştir. Yaklaşık 230 hektarlık alana kurulu bulunan Kuzeykent Kampüsü, 1985 ile 2000'li yıllar arasında tarım alanı olarak kullanılan arazilerin, yerleşim alanına dönüşmesine yol açmıştır. Üniversitenin beraberinde getirdiği ticari hareketlilik ve konut ihtiyacının artması, son yıllarda Kastamonu Belediyesi tarafından hazırlanan eski imar planlarında yer almayan yüksek katlı binaların yapılmasına izin verilmesi sonucunu doğurmuştur (Bkz. Fotoğraf 7). Her geçen gün müstakil evlerin ya da 2-3 katlı eski yapı kooperatiflerinin yerini, yüksek katlı apartman ya da siteler almaktadır. Bu binaların beraberinde getireceği riskler ile altyapı hizmeti sorunlarının eski imar planlarında öngörülmemiş çevresel sorunları ortaya çıkaracaktır. Her şeyden önce eski imar planlarında belirtilen sosyal ve kültürel alanlar, geneli 2-3 katlı binalara göre iken günümüzde aynı alanda 20 katlı binalarda çok daha fazla kişinin yaşayacak olması bu sorunların temelini oluşturacaktır.

Harita 5. Araştırma Sahasındaki Arazi Kullanım Değişimleri.
Kaynak: USGS tarafından sağlanan uydu verilerinin düzenlenmesiyle oluşturulmuştur.

Şehrin güney yönde fazla genişlememiş olmasının temel sebepleri artan eğim değerleri ve orman örtüsünün bu kesimde daha fazla yer kaplamasıdır. Ancak yakın zamana kadar şehrin kuzeyi ile kıyaslandığında son derece zayıf kalan yapılaşmanın, günümüzde hız kazandığı gözlemlenmektedir. Özellikle şehrin kuzeyinde arsa fiyatlarındaki yükseliş eğilimi devam ettikçe, şehrin güneyinin yapılaşma adına cazibesi gün geçtikçe artmaktadır.

Şehrin güney kesimde yer alan ve 2017 yılına kadar belediye sınırları dışında olan Budamış Köyü alınan kararla yeni bir mahalle olarak şehre eklenmiştir. Bu gelişme belediye tarafından da bölgenin yeni yapılaşma alanı olarak görülmeye başlandığını düşündürmektedir. Günümüzde şu anki şehir sınırının hemen bitiminde yer alan Havalimanı ve çevresindeki düz ve hafif eğimli plato görünümlü araziler, artık imar sahası içine alındığından yeni bir toplu konut alanlarına ev sahipliği yapabilecek duruma gelmiştir. İlerleyen yıllarda şehrin kuzeyinde görülen araziden yararlanma sorunlarının bu kesim içinde geçerli olacağını tahmin etmek zor değildir. Günümüzde bazı yapılaşma alanları bölgede araziden yanlış yararlanma örnekleri olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kastamonu yerleşme dokusu içerisinde önceki dönemlere göre arazi araziden yararlanmada önemli değişimlerin yaşandığı bölgelerden biri de Kastamonu -Tosya yolu güzergâhıdır. Kuzeykent mahallesinde giderek artan yapılaşmanın sonucunda, uygun arsa bulmanın zorlaşması ve mevcut arsaların fiyatlarının aşırı artması, insanları farklı yapılaşma alanları bulmaya yönlendirmiştir. Başta Kastamonu- Tosya güzergâhı ile Kastamonu- Taşköprü güzergâhı bu bakımdan öne çıkmıştır. Yakın

geçmişe kadar her ikisi de tarım alanı olarak değerlendirilen bu alanlar şehirde araziden yanlış yararlanma örnekleri olarak 15 katı bulan yükseklikteki binalara ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Bu güzergâhların her ikisi de tarım bakımından önemli sahalarken arsa haline getirilen tarlalar betonlaşma ile yüz yüze kalmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kastamonu şehrinde araziden yararlanmadaki zamansal değişimin incelendiği bu çalışma 1985 ile 2018 yılları arasındaki 33 yıllık zaman aralığını kapsamaktadır. Araziden yararlanma değişimlerinin iyi bir şekilde ortaya konabilmesi için 1985 ve 2018 yıllarına ait Landsat uydu görüntüleri incelemeye alınmış, elde edilen veriler arazi değişim haritalarının daha anlaşılır hale gelebilmesi için CBS ortamında yeniden değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Verilerin sağlıklı karşılaştırılabilmesi için benzer mevsim görüntüleri inceleme alınmıştır. Uydu görüntülerinin Uzaktan Algılama yöntemleri ile incelenmesinde araziden mevcut yararlanma hakkındaki ön bilgiler yeterli görüldüğünden kontrollü sınıflama yöntemi tercih edilmiş, elde edilen sonuçlar üzerinde gerekli doğruluk analizleri yapılmıştır.

Kastamonu şehrinde araziden yararlanma durumu belirtilen zaman aralığı içerisinde incelendiğinde, nüfus artışına bağlı olarak şehir yerleşim alanının sürekli olarak genişlediği göze çarpmaktadır. Kastamonu şehri, tarihi dokusunun beraberinde getirdiği yapılaşma sorunları nedeniyle yatay yönde hızlı bir genişleme eğilimine girmiş, özellikle arazi eğim değerlerinin azaldığı ve akarsu yatağının genişlediği kuzey yönde değişim daha fazla gerçekleşmiştir. Kastamonu'nun eski tarihi merkezi (Nasrullah Meydanı) başlangıç noktası kabul edildiğinde, günümüz kesintisiz yapılaşma sahasının sınırları bu tarihi merkezle güney yönde yaklaşık 3,5 km mesafe oluştururken kuzey yönde bu mesafe 6 km'yi geçtiği görülmektedir. Nüfus artışıyla birlikte kapladığı alan genişleyen yerleşim sahaları, arazi örtüsü üzerinde geri dönülemez değişikliklere yol açmıştır.

Yakın geçmişte tarım alanı olarak kullanılan pek çok saha yerlerini yüksek katlı binalara bırakmıştır. Araştırmanın başlangıç yılı olan 1985 yılında 531 hektar alan kaplayan şehir yapısı, 2018 yılı itibarıyla 1235 hektar alana ulaşmış, sonuç olarak kapladığı alan bakımından 2 kat genişleme yaşamıştır. Kastamonu şehrinin kapladığı alandaki artışın araziden yararlanmayı değiştirmesi, özellikle tarım arazileri üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Şehir yapılaşma sahalarındaki genişleme genel olarak tarım için ayrılan topraklarda amaç dışı yararlanmayı ortaya çıkarmış, eski tarım alanları ve yakın köy yerleşimlerinin yerlerini şehrin yeni mahalleleri almıştır. 2000'li yılların başına kadar bu değişim temel olarak Kuzeykent Mahallesi çevresinde ortaya çıkmıştır. 1985 yılı uydu analizinde tarım alanı olarak sınıflanan saha bugün şehrin en kalabalık mahallesi durumuna gelmiştir. Ancak Kastamonu'daki değişim bu saha ile sınırlı kalmamıştır. Bunun en net örneklerinden biri köy statüsünde iken zamanla Mehmet Akif Ersoy Mahallesi sınırları içinde kalan Hacıbey Mevkii / Köyü 'dür. Yakın zaman kadar tarım ve hayvancılık faaliyetleri için kullanılan bu alan son 15 yıl içerisinde hızlı bir yapılaşma sürecine girmiş ve köy çevresi yüksek katlı binalar tarafından çevrelenerek yanlış arazi kullanım örneklerine eklenmiştir.

Günümüze gelindiğinde çalışma sahasında tarım alanlarının 6557 hektardan 4558 hektara gerilediği görülmektedir. Bu azalmadaki en büyük etken şehrin genel olarak kuzey kesimdeki eğimi az yapılması kolay olan tarım arazilerine doğru genişlemesidir. Bu durum ilerleyen yıllarda devam ettikçe daha fazla tarım alanının bina ve yolların altında yitirileceği göz ardı edilemez bir gerçektir. Taşköprü ve Tosya yolu güzergâhlarındaki araziler halen hızlı bir yapılaşma sürecindedir. Yakın gelecekte özellikle Tosya yolu ve doğu çevre yolunun şehir genişlemesinde önemli rol üstleneceği düşünülmektedir. Bu nedenle imar planlarında bu kesim üzerinde hassasiyet gösterilmelidir.

Kastamonu şehrinin çevresindeki ormanlık alanlarda bazı kesimlerde gerileme görülmektedir.

Bu durumun en net hissedildiği noktalardan biri Kastamonu Havalimanının bulunduğu bölgedir. Uydu görüntüleri incelendiğinde özellikle 2012 yılındaki pist genişletme çalışmaları sırasında havalimanı çevresindeki orman alanlarında daralma yaşandığı tespit edilebilmektedir. Yine özellikle şehrin güneyindeki yeni yapılaşma alanlarının bir kısmı ormanların sınırlarının tehdit eder konumdadır. Gelecekte bu yapılaşmalarının artması şehrin önemli değerlerinden olan orman sahalarının da tarım arazilerinin akıbetine uğramasına neden olabilecektir. Bu yüzden orman sahalarındaki kayıpların engellenmesi için Kastamonu'daki imar politikası uygulayıcılarının dikkatinin çekilmesi yerinde olacaktır. Yakın zamanda şehre yeni eklenen Budamış Mahallesi'nin çevresinin bu açıdan iyi korunması gerekmektedir.

Kastamonu şehrinde araziden yararlanma değişimlerini incelediğimiz çalışmamızda en az değişime uğrayan sınıf, Karaçomak baraj gölü tarafından oluşturulan su kütlesidir. Geçen süre zarfında genel olarak 100 hektarlık alanı kaplamaktadır. Şehrin içme suyunun da temin edildiği baraj gölüne yeni yapılacak Kırık baraj gölünden isale hattı getirilmesi gelecekte su yüzeyinde değişikliklere/artışa neden olabilecektir.

Yapılan çalışma sonucunda dikkat çeken bir başka önemli nokta da şehirlerin büyümesi sırasında yerel yönetimin izlediği yerleşim politikalarının ne derece belirleyici olduğu gerçeğidir. Kastamonu Belediyesinin aldığı imar kararları şehir gelişimi ile doğal çevrenin korunması arasındaki dengeyi sağlamayı yeterince başaramamıştır. Son 30 yılda yeni yerleşime açılan sahaların tarım alanlarını azalttığı görülmektedir. Kastamonu Belediyesi kentin kuzey ve güney sınır bölgelerindeki yapılarda 20 kata kadar imar izni vererek yatay genişlemeyi engellemeye çalışsa da Kastamonu şehrinin deprem riski yüksek bir bölgede olduğu unutulmamalıdır. Bu binalar aynı zamanda şehrin genel tarihi dokusuyla da tezat oluşturmaktadır.

Kastamonu şehrinde yapılaşma sorunları için kısa sürede gerçekleştirilebilecek en iyi çözüm şehir merkezindeki kentsel dönüşüm çalışmalarına hız verilmesidir. Şehrin merkez bölgesindeki en fazla 3-4 katlı yapılar özellikle ısıtma ve bakım sorunları nedeniyle insanların ihtiyacına cevap verememekte, bu da hane sahiplerini yeni yapılaşma alanlarına yönlendirmektedir. Bu binaların bulunduğu alanların tekrar şehre kazandırılması konut ihtiyacının karşılanmasında önemli bir etken olacaktır. Ada parselleri şeklinde oluşturulabilecek imar alanları ve tarihi dokuya uygun yerleşim alanlarının planlanması, şehrin mevcut yapısının bozulmadan ve yeni arazilerin kullanımına ihtiyacı azaltarak büyümesini sağlayabilecektir.

Şehrin yatay yönde genişleyebilmesi için daha uygun araziler olarak özellikle Kastamonu- Araç yolundaki orman örtüsünden yoksun araziler ile Kastamonu - Ankara güzergâhındaki eğimi fazla araziler ön plana çıkmaktadır. Tarıma elverişliliği az olan bu bölgeler için hazırlanacak imar planlarının mutlaka uzun vadeye göre düşünülmesi gerekmektedir. 1985 yılında hazırlanan Kuzeykent imar planı geçen yaklaşık 30 yılda yetersiz hale gelmiştir.

Kastamonu şehrinde nüfus sürekli olarak artmaya devam etmektedir. Çevre kırsal kesimlerden gelen göçler ve pek çok kamu kurumunun bölge müdürlüğüne ev sahipliği yapması bu nüfus artışını desteklemektedir. Şehrin gelişimine en büyük katkıyı yapan ise Kastamonu Üniversitesi'nin yarattığı ekonomik temelli hareketliliklerdir. Öğrenci ve öğretim üyesi sayısı arttıkça yeni konut ve ticaret alanlarına ihtiyaç da artmaktadır. Bu nedenle şehrin yakın gelecekte genişlemeye devam edeceği düşünülmektedir. Mevcut durumda oluşan yanlış arazi kullanımlarının ileriki yıllarda da artarak tekrarlanmaması için sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde imar planlarının coğrafi bir bakış açısı ve çevre duyarlılığı ile hazırlanması büyük bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıksöz, S., Topay, M. ve Yılmaz, B. (2009). Arazinin Yanlış Kullanımından Kaynaklanan Sorunlar: Bartın Kenti Örneği. *Turkish Journal of Forestry*, 9, 155-167.
- Akbaş, V. (2015). *Tarımsal Klimatoloji Açısından Bir Değerlendirme: Kastamonu Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Akpınar, H. ve Şevik, H. (2017). Kastamonu Yöresinde 2006-2015 Yılları Arasında Yapılan Ağaçlandırma Çalışmalarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Taşköprü Pompeipolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, Kastamonu.
- Aktaş, C. (2015). *Salıpazarı (Samsun) İlçesinde Arazi Kullanımının Zamansal Değişimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Avcı, C. (2012). 19. Yüzyıl Sonlarında Kastamonu Vilayeti. *İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 17-26.
- Axinn, G. & Ghimire, J. (2011). Social Organization, Population, and Land Use. *American Journal Of Sociology*, 117, 209-258.
- Aydın, F., Çepni, O. & İlhan, B. (2017). Determination of Flood Plains through GIS (Geographical Information Systems): The Sample of Silivri District. *Journal of International Environmental Application & Science*, 12(1), 90-102.
- Aydın, O. (2009). *Ankara Şehrinin Fiziksel Gelişiminin Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) Teknikleri ile Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ayhan E., Karslı F. ve Tunç Görmüş E. (2003). Uzaktan Algılanmış Görüntülerde Sınıflandırma ve Analiz, *Harita Dergisi*, 70, 32-46.
- Bahadır, M. (2007). *Yalova İli Arazi Kullanımının Uzaktan Algılama Teknikleri İle Belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Başol, K., Durman, M. ve Çelik, M. (2005). Kalkınma Sürecinin Lokomotif; Doğal Kaynaklar. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 61-71.
- Baydil, E. (1990). *Kastamonu Şehir Coğrafyası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baydil, E. ve İbret, B.Ü. (1999). Kastamonu Şehrinin Tarihi Gelişimi ve 1924/1925 Şehir Planı Üzerine Bir Değerlendirme, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 7(1), 3-18.
- Bayer Altın, T. (2014). Melendiz ve Keçiboyduran Dağları'nda Yanlış Arazi Kullanımının Vejetasyon Dağılışı Üzerindeki Etkileri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 51, 13-32.
- Çanakcı, Z. (2013). *Üniversitelerin Şehirselleşme Üzerindeki Etkileri: Kastamonu Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Düzgün, Ş. (2010). *Uzaktan Algılamaya Giriş*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Ulusal Açık Ders Malzemeleri Konsorsiyumu.
- Eyüpgiller, K.K. (1995). *Kastamonu Kent Tarihi: Fiziksel Gelişimi, Anıtsal Yapıları ve Konutları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Göney, S. (1984). *Şehir Coğrafyası I*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:2274 Coğrafya Ferit Yayın No:91, İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Kaçmaz, M. (2010). *Sapanca Gölü Havzası'nda Arazi Kullanımı ve Mekânsal Değişim*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kastamonu Belediyesi, (1985). *T.C. Kastamonu Belediyesi Kuzeykent İmar Planı Açıklama Raporu*.
- Kastamonu Ticaret İl Müdürlüğü, (2018). *Ticaret İl Müdürlüğü 2018 Yılı Ekonomik Görünüm Raporu*.
- Kavzoğlu, T. ve Çölkesen, İ. (2011). *Uzaktan Algılama Teknolojileri ve Uygulama Alanları*. Okan Üniversitesi

- Türkiye’de Sürdürülebilir Arazi Yönetimi Çalıştayı, 431-444. İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınları.
- Keleş, R. (2010). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitapevi 11. Baskı.
- Koç, A. ve Yener, H. (2001). Uzaktan Algılama Verileriyle İstanbul Çevresi Ormanlarının Alansal ve Yapısal Değişikliklerinin Saptanması. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 51, 17-36.
- Kurter, A. (1982). *Kastamonu ve Çevresinin Doğal Görünümü*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.2930, İstanbul.
- Sarı, H. ve Özşahin, E. (2016). Corine Sistemine Göre Tekirdağ İlinin AKAÖ (Arazi Kullanımı/Arazi Örtüsü) Özelliklerinin Analizi. *Alnteri Zirai Bilimler Dergisi* 30(1), 8-12.
- Sertel, E., Yay Algan, I., Alp, G., Musaoğlu, N. ve Kaya, Ş. (2017). Yüksek Çözünürlüklü Uydu Verileri Kullanılarak 1:25.000 Ölçekli Ulusal Arazi Örtüsü/Kullanımı Sınıflandırma Sisteminin Geliştirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 17, 232-241.
- Taşlıgil, N. (2014). Kastamonu İlinin Nüfus Gelişimi ve Türkiye Nüfus Hareketleri İçerisinde Yeri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 28, 215-224.
- Tolunay, D. (2014). Toprak kirlenmesi ve yanlış arazi kullanımının yarattığı sorunlar ile çözüm önerileri. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University*, 42, 1-2.
- Tunay, M. ve Ateşoğlu, A. (2009). Bartın İli Taşkın Sahalarındaki Değişimin Uzaktan Algılama Verileriyle İncelenmesi. *Turkish Journal of Forestry*, 5 (2), 60-72.
- Turoğlu, H. (2008). *Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Temel Esasları*. İstanbul: Çantay Yayınları.
- Ünaldı, Ü., Aksoy, B., Coşkun, M. ve Özcan, E. (2007). Yanlış Arazi Kullanımının Kentleşme ve Çevre Üzerine Etkisi (Bursa Ovası Örneği). *Icanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 2007)*, Ankara.
- Yener, H., Koç, A. ve Çoban, H. (2006). Uzaktan Algılama Verilerinde Sınıflandırma Doğruluğunun Belirlenmesi Yöntemleri. *Journal of The Faculty of Forestry Istanbul University*, 56 (2), 71-88.

CHP Teftiş Raporlarına Göre Bitlis (1939-1945)

Prof. Dr. Uğur Üçüncü

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5282-8868>

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Trabzon – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 23.04.2019
Kabul: 07.07.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

İkinci Dünya Savaşı
CHP
Bitlis
Halk Evi
Teftiş Raporları

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29113>

Öz

CHP Parti Müfettişliği, parti örgütü üzerinde kontrolü sağlamak ve partinin merkezîyetçi yapısını kuvvetlendirmek amacıyla kurulmuştur. Parti Müfettişleri, bölge ve farklı yerler milletvekillerinden veya Parti üyelerinden tayin edilmişlerdir. Müfettişler görevlendirildikleri yerlere yaptıkları seyahatler, incelemeler, soruşturmalar neticesinde hazırladıkları tafsilatlı raporları CHP Genel Sekreterliğine göndermişlerdir. CHP Müfettişlik bölgelerinden biri de Bitlis, Muş, Van ve Siirt'i kapsamaktaydı. Dolayısıyla Parti müfettişleri Bitlis'te de incelemeler yapmışlar, tespitlerini ve çözüm önerilerini ihtiva eden raporlarını CHP Genel Sekreterliğine iletmışlerdir.

Bu raporlardan biri Bitlis Mebusları Tevfik Temelli ve Ahmet Süreyya Örgüevren tarafından 1940'ta hazırlanmıştır. Raporunda Bitlis ve çevresinin adli, sıhhi, sosyal ve idarî sorunları ortaya konmuş ve bunlara çözüm önerileri bulunmuştur. Tokat Mebusu Hasip A. Aytuna'nın 1943 senesinde Bitlis, Siirt, Muş ve Van'a dair hazırladığı 71 sayfalık raporu çok değerlidir. Raporunda Bitlis'in yolları, halkın dili, sosyal hayatı, aşiretler, göçerler ve göç yolları, asayiş, jandarma, adliye, mülki amirleri, memurlar, sağlık, ziraat, maarif, ticaret, iktisat, CHP teşkilatı ve halkevlerine dair bilgi, gözlemler, tespitler ve değerlendirmeler vardır. CHP Muş Bölgesi Müfettişi Erzincan Mebusu Fevzi Kalfagil'in raporları da dikkat çekicidir. Raporlarda 1945 yılında Bitlis ilinin merkezi ve Bitlis'in ilçeleri Ahlat, Tatvan, Mutki ve Hizan'ın coğrafyası, nüfusu, ekonomisi ve sosyo kültürel hayatı hakkında çok değerli bilgiler verilmiştir.

Bu çalışma İkinci Dünya Savaşı sürecinde 1939-1945 yıllarına ait CHP teftiş raporlarına göre Bitlis ve civarının genel vaziyetini ortaya koyacaktır. Ayrıca Tek Parti İktidarının bölgeye bakışını gösterecektir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Üçüncü, U. (2019). CHP Teftiş Raporlarına Göre Bitlis (1939-1945). *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 33-48.

Bitlis on the Inspectional Reports of CHP (1939-1945)

Prof. Dr. Uğur Üçüncü

Karadeniz Teknik University, Faculty of Literature, Department of History, Trabzon – TURKEY

Article History

Submitted: 23.04.2019

Accepted: 07.07.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

World War II

CHP

Bitlis

Community Center

Inspectional Reports

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29113>

Abstract

The CHP Inspectorate established to provide control over the Party organization and to strengthen the centralized structure of the Party. The Party Inspectors were appointed from the region and from different region deputies or Party members. Inspectors sent detailed reports and prepared for their travels, observations and investigations to the General Secretariat of the CHP. One of the CHP Inspectorate regions included Bitlis, Mus, Van and Siirt. Therefore, the Party inspectors also made the inspections in Bitlis and sent their reports including their findings and suggestions to the CHP General Secretariat.

One of these reports was prepared by Tevfik Temelli and Ahmet Süreyya Örguevren of Bitlis deputies in 1940. This report revealed the judicial, sanitary, social and administrative problems of Bitlis and its districts and it suggested solutions to these problems. The second 71-page report was prepared by Tokat Deputy Hasip A. Aytuna about Bitlis, Siirt, Muş and Van in 1943 is very valuable. This report has information, observations, determinations and evaluations about the roads, people's language, social life, tribes, immigrants and immigration roads, public order, gendarmerie, judiciary, civilian authorities, officers as well as health, agriculture, education, trade, economics, CHP and Community Center Organizations of Bitlis. The reports of CHP Mus Region Inspector Erzincan Deputy Fevzi Kalfagil are also striking. The last reports provide invaluable information about the geography, population, economy, socio-cultural life of the Bitlis and its districts: namely Ahlat, Tatvan, Mutki and Hizan in 1945.

This study will reveal the general situation of Bitlis and its surroundings according to CHP inspection reports of 1939-1945 during the World War II. It will also demonstrate the approach of the Single Party Government.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan Umumi Müfettişlikler, Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllardan itibaren uygulanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde Umumi Müfettişlikler filen 20 sene (1927-1947), hukuken 25(1927-1952) sene sürmüştür (Yücebaş, 2017). Siyasi parti teşkilatlarının içyapı denetim aracı bakımından önemli olan parti müfettişliği, CHP tarafından İttihat ve Terakki Cemiyetinden esinlenilerek 1923'te kabul edilmiştir. Partinin yetişmiş eleman eksikliği ve okuma yazma oranının düşüklüğü nedeniyle müfettişler aracılığıyla parti örgütlerinin denetiminin sağlanması amaçlanmıştır (Alpaslan ve Aydın, 2015: 364; Kopar 2011: 1038).

1925'te alınan bir kararla bütün ülke 14 mıntıkaya ayrılmış ve her birinin başına müfettişler atanmıştır. 1927 Nizamnamesinde ise müfettişlere parti teşkilatında geniş ve önemli yetkiler verilmiştir (Şahin, 2016: 82). 1931'de CHP Nizamnamesinde yapılan düzenleme ile parti idare heyeti azalarının, milletvekillerinin ve partiye üye kişilerin müfettişlik görevlerine atanabileceği ifade edilmiş, müfettişlerin görevleri ve teftiş sürelerinde düzenleme yapma yetkisi parti genel sekreterliğine bırakılmıştır (Karayaman, 2016: 127). 21 Haziran 1939'da kabul edilen teftiş talimatnamesine göre ise müfettişler, bölgesindeki parti teşkilatını, kazalara kadar senede en az iki kere teftiştten geçirecek, mümkün olan nahiye ve köyleri de teftiş edecektir. Meclisin tatil olduğu süre hariç en az altı ay bölgelerinde bulunmak zorunda kalacaklardır. Partiyi ilgilendiren seçim ve kongreler sırasında orada bulunacak, gerektiğinde kongrelere başkanlık edecektir. Teftişleri sırasında parti dışında kalan teşkilat ve kuruluşların yolsuzluklarına rastlarsa durumu genel sekreterliğe bildirecektir. Parti müfettişleri, bölgeleri içinde parti teşkilat ve mensupları arasında ve parti mensuplarıyla mahalli hükümet memur ve teşekkülleri arasında uyumu da korumaya çalışacaklardır (CHP Talimatnamesi, 1939: 3-5).

Parti müfettişlerinin görev ve yetkileri umum idare heyeti tarafından hazırlanmakta ve genel başkanlık divanınca onaylanan bir talimatname ile tayin edilmekteydi (CHP Nizamnamesi, 1943: 10; Bal, 2013: 733). Parti müfettişliklerinin geniş yetkileri vardır. İl örgütleri üç ayda bir bağlı buldukları müfettişliğe rapor sunmaktaydılar (Alpaslan ve Aydın, 2015: 365). Müfettişler ise bir yıl içinde iki rapor hazırlayarak genel merkeze iletmek zorundaydılar (Karayaman, 2016: 339-340).

1938-1945 yılları arasında İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığının ilk yıllarını kapsayan ve Milli Şef Dönemi olarak adlandırılan (Akandere, 2016: 1) süreçteki müfettişlik raporlarının sayısında ciddi artış olmuştur. Bunun en önemli sebepleri teftiş bölgelerinin artırılması, tek parti rejiminin oturması, İsmet İnönü'nün bürokrasi işlerindeki titizliği, İkinci Dünya Savaşı yıllarında toplumsal, ekonomik ve siyasi yaşamın her alanında artan devlet müdahalesi gösterilebilir (Çetin, 2015: 4). Müfettişlikler, Demokrat Partinin iktidara gelmesinin ardından 29 Kasım 1952'de hukuki anlamda lağvedilmiştir (Koçak, 2010: 282-287).

Teftiş raporları, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde, CHP evrakları başlığı altında bulunmakta ve parti müfettiş raporları olarak tasnif edilmektedir (Karayaman, 2017: 465). Parti müfettiş raporlarında bölgenin genel durumu, parti örgütlenmesi, mali ve iktisadi vaziyeti, kongre ve seçim çalışmaları, Halkevlerinin faaliyetleri, partililerle halk arasındaki ilişki, eğitim, sağlık ve sosyal yardım faaliyetleri, halkın istek ve şikâyetleri gibi konu başlıkları bulunmaktadır (Karayaman, 2017: 465-466).

1. TEVFIK TEMELLİ VE AHMET SÜREYYA ÖRGEEVREN'İN RAPORUNA GÖRE BİTLİS VE KAZALARI

1.1.Bitlis'in Genel Vaziyeti

Bitlis Mebusu Mehmet Tevfik Temelli¹ ve Ahmet Süreyya Örguevren² Ağustos 1939'da seçim bölgelerine gitmişlerdi. Bitlis Vilayetinin Mutki, Ahlat, Tatvan kazalarıyla Kotum, Reşadiye ve Adilcevaz nahiyelerinde incelemelerde bulunmuşlardır. Bitlis-Hizan yolunun yolculuğa elverişli olmaması nedeniyle Hizan'ı inceleyememişlerdir. Bu araştırma gezisi sırasında halk ve devlet görevlileriyle temaslar kurmuşlar, halkın kendilerinden talepleri merkezinde bir teftiş raporu hazırlamışlardır. Farklı başlıklar altında hazırladıkları teftiş raporunu 2 Nisan 1940 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine sunmuşlardır (BCA, 627-61.1: 18).

Bitlis Vilayeti merkezini kasabalara, kasabaları köylere bağlayan yaz, kış arabalarla yolculuğa elverişli yollar adeta yok durumdadır. Yaz mevsiminde Bitlis'ten kaza merkezlerine giden yollar yağmurlu zamanlarda seyahati ya tamamen durdurmakta ya da zor duruma getirmektedir (BCA, 627-61.1: 18). Kış mevsimlerinde ise yollar ulaşımına müsait değildir. Çok karlı zamanlarda hayvanlarla dahi ulaşım tehlikeli bir durum oluşturmaktadır (BCA, 627-61.1: 19).

Bitlis merkez dâhil, bütün kaza merkezlerinde imar meselesi dikkat çekmektedir. Bitlis merkezi 1914-1918 Harb-i Umumi sırasında 4.000 haneden oluşmaktaydı. Şehir Rus işgaline maruz kalarak yakılıp yıkılmıştır. Raporun hazırlandığı sırada Bitlis Merkezde 2.000 hane kalmıştır. Harb-i Umumi sırasında yanmış, yıkılmış kâgir ve damları topraktan evlerin enkazları kaldırılmamıştır. Her tarafta taş ve toprak yığınları şehrin manzarasını kötüleştirmiş, sokakları daraltmıştır. Bitlis Belediyesi, bütçe yetersizliği nedeniyle enkazları temizleyememektedir. Yıkıntıların ortadan kaldırılabilmesi için arsalar ya halka ya da mahalli idarelere verilmelidir. Bitlis çarşısında evkafa ait eski tahta kepenkli çok sayıda dükkan vardır. Bunlar bakımsızlıktan amaçlarına uygun işletilememektedir (BCA, 627-61.1: 20).

Şehrin en acil ihtiyacı enkaz yığınlarının kaldırılmasıdır. Halen yapılmamış olan şehrin harita ve imar planı da acilen çizdirilmelidir. Raporda bunların yapılmasıyla birlikte şehrin, çalışkan halkının desteği sayesinde hızla gelişeceği ifade edilmiştir (BCA, 627-61.1: 20).

Bitlis'te maarif teşkilatı şehir, kaza merkezleri ve birkaç nahiye ile sınırlıdır. Köylerde ise okul bulunmamaktadır. Kasabalarda, okullar Ahlat hariç üçer sınıflı ve tek öğretmenlidir. Okulların bulunduğu yerlerde dahi eğitim öğretim oranı düşüktür. Özellikle kız çocukların eğitimine önem verilmemektedir. Bitlis'in 125.000 liralık gelirin 29.000 lirası maarife ayrılmaktadır. Bu paranın 24.000 liradan fazlası öğretmen maaşlarına gitmektedir. Ancak 5.400 lirası diğer zaruri eğitim ihtiyaçlarına tahsis edilebilmektedir. Bu bütçeyle ve mahalli tedbirlerle maarifin güçlendirilmesi mümkün görülmemektedir. Dağınık ve küçük köylere okul açmak da uygun değildir (BCA, 627-61.1: 23).

¹ 1893 yılında Malatya'da İsmail Bey ve Ayşe Hanım çiftinin bir çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Orta tahsilini tamamlayan Tevfik Bey, ticaret hayatına atılmıştır. Evli ve üç çocuk babası olan Tevfik Bey, 1934'te Malatya Belediye Başkanı seçilmiştir. Bu görevdeyken girdiği 6. Dönem TBMM Genel seçimlerinde 150 oyla Bitlis Milletvekili seçilmiştir. TBMM'ye 3 Nisan 1939'da katılmış, seçim mazbatasını ise 14 Nisan 1939'da onaylanmıştır. Tevfik Bey, 7 ve 8. Dönem TBMM'ye de Malatya Milletvekili olarak seçilmeyi başarmıştır. Bkz. TBMM Arşivi, Sicil No: 1029; 1947'de ise vefat etmiştir. Bkz. Günay, 2007: 112.

² 13 Nisan 188'de Sındırgı'nın Rizaiye Mahallesi'nde Çavdaroğullarından Hilmi Bey ve Hasibe Hanım çiftinin bir çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 1910'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Mektebinden mezun olmuştur. Razlık ve Taşoz'da savcılık görevlerinde bulunmuştur. 31 Aralık 1912'de Yunanlılara bir ay esir düşmüştür. Esaretten sonra, sırasıyla Edremit Savcılığı, Karaisalı Bidayet Mahkemesi Başkanlığı, Hayrabolu Hâkimliği Münferit Yardımcılığı, İzmir Dava Vekilliği görevlerinde bulunmuştur. 1914'te yedek subay olarak askerliğini yapmıştır. Askerlik sonrasında Aydın ve Söke Sulh Hâkimliği vazifelerinde bulunmuştur. Milli Mücadeleye bir müfrezeyi komuta ederek katılmıştır. Zaferden sonra avukatlık yaparken TBMM'nin 2. Dönemine Karasi Milletvekili olarak seçilmiştir. 4. Dönem TBMM'ye Aksaray'dan, 5, 7, 8. Dönemlerde Balıkesir'den, 6. Dönemde ise Bitlis'ten milletvekili olarak parlamentoya katılmıştır. 7 Ağustos 1969'da ise vefat etmiştir. Bkz. TBMM Arşivi, Sicil No: 542; Öztürk, 1993: 465-466.

Raporda, Bitlis Vilayetinde köylünün Türkçe konuşmasını sağlamak adına kaza ve nahiye merkezlerinden köylere kadar ortak yatılı ve yatsız köy okullarının kurulması önerilmiştir. Bununla beraber okulların kurulabilmesi için Merkezin eğitim işini üstlenmesi zarureti ifade edilmiştir (BCA, 627-61.1: 24).

Vilayette sağlık ve sosyal yardım faaliyetleri yok denecek kadar azdır. Bitlis'te tek bir sağlık müdürü vardır. Üç beş yataklı Vilayet Hastanesinin doktoru olmadığından bu vazifeyi sağlık müdürü yerine getirmektedir. Halk, bir operatör doktorun Vilayet Hastanesine tayin edilmesini ve gönderilmesini istemektedir. Civar vilayetlerden ancak Diyarbakır'da uygun sağlık teşkilatı vardır. Bitlis'te ameliyata ihtiyaç duyulan hastalar oraya gönderilmektedir. Fakat Bitlis-Diyarbakır yolu yüzlerce kilometrelik mesafede olduğu için kamyonlarla gönderilen hastaların çoğu yollarda kalmaktadır. Kış mevsimlerinde ise yol aylarca karla kaplı bulunduğundan ameliyat edilmesi gereken hastalar, adeta ölüme terk edilmektedirler (BCA, 627-61.1: 24).

Vilayet arazisinin çoğu dağlık ve kıraçtır. Tarım faaliyetleri vadilerle Ahlat ve Adilcevaz ovalarıyla sınırlanmış gibidir. Hayvancılık yapmaya müsait olan arazide kış mevsiminin uzun ve sert geçmesi hayvan sahiplerini daha ılımlı iklim alanlarına gitmeye zorlamaktadır. Bitlis'te geleneksel ev sanayi öne çıkmaktadır. Yağ, bal, balmumu, hayvan yetiştiriciliği görülmektedir. Zengin meşe ormanları bulunmaktadır (BCA, 627-61.1: 24). Zahire ihtiyacı mahallinden temin edilememekle beraber Bitlis; Van-Ahlat-Diyarbakır, Muş-Diyarbakır yolları üzerinde önemli bir transit merkezi yapısından dolayı iktisadi ve ticari yönden şark bölgesi içinde ileri durumda olduğu söylenebilmektedir (BCA, 627-61.1: 25).

Vilayette faal olarak Bitlis Halkevi vardır. Halkın Halkevine ilgisi fazla değildir. Halkevinde az sayıda çalışanların önemli bir kısmı memur ve kısmen yerli gençlerdir. Bu durumun sebebi Halkevi Binasının daha yeni yapılmış olmasıdır. İlerleyen aylarda faaliyetlerin artması ve beklenen ulusal faydaların gerçekleşmesi ümidi terk edilmemelidir (BCA, 627-61.1: 25).

Vilayetin Hizan, Tatvan ve Mutki kazalarında adli teşkilat (mahkeme) yoktur. Buralarda en azından bir sulh mahkemesi kurulması zaruridir. Ahlat kazasında bir sulh mahkemesi varsa da üç senedir hakimsiz bulunmaktadır. Kazanın mahkeme işleri Bitlis mahkemesinde görülmektedir. Bu durum da gerek Ahlat'ın uzak olması gerekse Bitlis'teki adliye teşkilatının zayıf bulunması nedeniyle sorunlar doğurmaktadır. Bitlis'teki mahkemenin icra memurluğu iki senedir lağvedilmiştir. Bu iş, asli vazifesinin yanı sıra mahkeme başkâtibi tarafından yapılmaktadır. Bitlis Cumhuriyet Savcısı, merkezle beraber beş kazanın savcılık işlerini yürütmektedir. Savcının Bitlis'ten ayrıldığı zamanlarda adeta mahkeme işleri durmaktadır. Bu nedenle Vilayet adli teşkilatı yapılcaya kadar cumhuriyet savcılığına bir yardımcı tahsis edilmelidir. Başkatip, sorgu hakimliği vazifesini de yürütmektedir. Birçok işi yapan Başkatibin katipleri ise yoktur. Celp müzakerelerinden zimmet defterlerine kadar bütün büro işleri hâkimin üzerindedir. 8 dairesi bulunan Bitlis Adliyesinin tek bir odacısı dahi yoktur (BCA, 627-61.1: 26).

Adli teşkilata dair bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Buna göre Vilayet dâhilinde adli teşkilatın oluşturulması elzemdir. Kazalardan yolsuzluk nedeniyle mahkemeye gelenler büyük zorluk yaşamaktadırlar. Teşkilat eksikliği nedeniyle davalar yıllarca sürmektedir. Bunlardan başka Tatvan kazasına bağlı Reşadiye nahiyesinin Gevaş'a, Ahlat'a bağlı Adilcevaz nahiyesinin Erciş'e, Patnos'a bağlı Sarısı nahiyesinin adliye işleri Bitlis'e bağlanmalıdır (BCA, 627-61.1: 26-27).

Raporda Bitlis cezaevinin içler acısı bir durumda olduğu ifade edilmiştir:

"Ceza evi denilen mahal: Eski Bitlis kalesinin dik bir sırtının böğründe açılmış bir mahzendir. Bu in halindeki mahzen evvelce askerî eşyanın depo edilmesi için kullanılmış ve fakat içine konan malzeme az zaman sonra çürüdüğü için terk ve tahliye edilmiştir. Şimdi hapishane olarak kullanılmakta ve havadan, zıyadan mahrum olmakla beraber küçük bir bahçesi değil avuç içi kadar bir havlusu bulunmayan bu inin içine yüzlerce vatandaş atılmaktadır. Türkiyede eşine tesadüf edilemeyecek olan bu ceza evine giren suçlu,

suçsuz insanların bir çoğu verem olarak hayata veda etmekte olduklarını mahallî memurlardan ve mevkulardan işittik” (BCA, 627-61.1: 27).

Durum ortaya konulduktan sonra Bitlis’te uygun bir hapisane binasının inşa edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (BCA, 627-61.1: 27).

Bitlis’te en önemli ihtiyaçlardan biri devlet memurlarının oturabilecekleri ev eksikliği gösterilmiştir. Rapora göre memurlar, köy halkının ikamet ettikleri inlerde oturmak zorundadırlar (BCA, 627-61.1: 27). Bir memurdan verimli hizmet alınması, ancak ailesiyle birlikte gecesini rahat geçirebileceği eve sahip olmasıyla mümkündür. Bu nedenle Bitlis’e gönderilen memurlar, ya görev yerine gelmemenin çarelerini aramakta ya da bir an evvel başka yerlere gitmek için her türlü vasıtalara başvurmaktadırlar. Memurların oturabilecekleri iki, üç odalı birer katlı memur evlerinin yapılması için Devletin gerekli tedbirleri alması zaruridir. Yapılacak lojmanlarla halka modern bina ve medeni meskenler açısından örnek olunabilecektir. Devlet otoritesi de ziyadesiyle artacaktır (BCA, 627-61.1: 28).

1.2. Kazalara ve Adilceviz Nahiyesine Dair Genel Durum

Rapora göre Mutki merkez kasabası harap ve geri kalmış birer küçük köy halindedir. 80 senelik kaza olan Mutki’nin merkezi şu ana kadar üç dört defa değiştirilmiştir. Şimdiki merkezi Hor köyüdür. Köy 15 evden oluşmaktadır. Hükümet Dairesi, toprak damlı, insan eliyle tutulabilecek kadar alçak yedi odadan oluşmaktadır (BCA, 627-61.1: 20). Hor’a iki üç kilometre yakında Mirdağ köyünde yeni bir hükümet binası inşa edilmektedir. Hor köyünde ancak 7 köy evi ve üç sınıflı ve tek öğretmenli bir ilk okul bulunmaktadır. Okuldaki öğrenciler hakkında şu ifadeler yer verilmiştir:

“Bu mektebde okumuş ve okumakta olan çocuklarla görüştük. Zeki, Türkçeyi öğrenmişler ve Türk olduklarını söylüyorlar. Hatasız okuyub yazıyorlar. Evlerinde ana ve babaları ise Türkçe konuşmayı da bilmemektedirler.”

Mutki dağlarındaki köyler, *“haşin dağ köylüleri”* olan Kürtlerle meşhurdur. Kaza merkezi, Bitlis’in 22 kilometre güneybatısında Mutki dağları silsilesinin sınırındadır. Mutki’yi Vilayet merkezine bağlayan yol çok kötüdür. Bütün kaza halkı Kürtçe, Zazaca, Arapça ve Süryanice? konuşmaktadır. Türkçe bilen çok azdır(BCA, 627-61.1: 21).

Tatvan kaza merkezi Van Gölünün hemen kenarında Bitlis merkezin kuzeyinde 23 kilometre mesafede olup 45 haneden ibarettir. Hükümet binası dört odalı kiralık bir hanedir. Üç sınıflı ve tek öğretmenli bir ilkokul bulunmaktadır. Tatvan’a bağlı her biri üç, beş evden oluşan ve Kürtçe konuşan yaklaşık 100 köyü bulunmaktadır(BCA, 627-61.1: 21).

Kaza merkezi Van Gölü işletmesinin olduğu Tuğ civarına alınmak üzeredir. Merkeze üç dört kilometre uzaklıktaki bu yeni merkezde modern bir Hükümet konağı ve ilk okul binası yapılmaktadır(BCA, 627-61.1: 21). Fakat gerek Hükümet konağının gerekse ilkokul binasının yapıldığı yerde hiç mesken yoktur. Memurların, aileleri ile nerede oturacakları düşünülmelidir(BCA, 627-61.1: 22).

Ahlat kaza merkezi olan Ahlat kasabası Van Gölü kenarında çok bereketli bir araziye kapsamaktadır. Yedi mahalleden oluşan eski tarihi Ahlat kazasında halk Türkçe, köylerde ise Türkçe, Çerkezce ve Kürtçe konuşmaktadır(BCA, 627-61.1: 22).

Arazi verimli olmakla birlikte, zaten az sayıda olan nüfusun önemli bir kısmı topraksızdır. Ahlat’a hemen muhacir iskan edilmeli, yine topraksız veya toprağı az olan çiftçilere arazi verilmelidir. Zira halkın da talebi bu doğrultudadır. Yapılan incelemelerden anlaşılmıştır ki yerli halka toprak verilememesinin sebebi Ahlat’ta birçok arazinin tapu kaydının bulunmamasıdır. Bu durum kaza mal müdürüne uygun bir dille bildirilmiştir(BCA, 627-61.1: 22).

Bitlis’te en eski kaza merkezi Adilceviz’dir. Van Gölü civarında ve Ahlat ile Erciş kazaları arasında sulak ve bereketli bir araziye sahiptir. 400 haneden fazla olan nahiyeye merkezinde bir ilk okul vardır. Halkı Türk’tür. Merkezde Türkçe, köylerde ise Türkçe, Çerkezce ve Kürtçe

konuşulmaktadır(BCA, 627-61.1: 22).

Adilcevaz'ın içinden güzel ve bol suyu bulunan bir dere akmaktadır. Adilcevaz'a birkaç kilometre mesafede kaynağı olan ve yüksek bir yerden düşen bu dere, kazanın elektrik enerjisini karşılayabilecek potansiyele sahiptir(BCA, 627-61.1: 22). Halk kasabalarının eskisi gibi kaza olmasını ısrarla talep etmektedir. Adilcevaz nahiye merkezi, Mutki ve Tatvan kaza merkezlerine göre şehir gibidir. Büyük, temiz, gelişmiş, arazisi bereketlidir. Adilcevaz'da sıtma ve trahom hastalıkları vardır. Halk acilen bir doktor istemektedir. Kaza yapılırsa doktor ihtiyacının giderilmesi de kolaylaşacaktır(BCA, 627-61.1: 23).

2. HASİP AHMET AYTUNA'NIN RAPORUNA GÖRE BİTLİS VE ÇEVRESİ

2.1.Bitlis'in Genel Vaziyeti

Tokat Mebusu Hasip Ahmet Aytuna³, Halkevleri ve Halkodalarını teftiş maksadıyla 1941-1942 yıllarında iki sene Mayıs-Eylül ayları arasında CHP Bitlis Bölgesi Müfettişliği görevinde bulunmuştur. Bölgede yaptığı incelemeler neticesinde halkevi ve halkodalarına dair raporlarını değişik tarihlerde sunmuştur. Raporlarını tamamlama adına Bitlis, Siirt ve Van Vilayetlerinin farklı özelliklerini ortaya koyan ve belirli başlıklar altında ele alınan 71 sayfalık raporunu 2 Şubat 1943 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine sunmuştur(BCA, 627-61.1: 38-39).

Rapora göre Bitlis'te zorunlu eğitim tatbik edilememektedir. Son iki, üç senedir çok sayıda öğretmen silah altına çağırılmıştır. Bu durum ilkokullarında eğitimi olumsuz etkilemiştir. Askere gidenlerin yerine özel idareler, yeni öğretmenler tayin edememişlerdir. Sadece köylerde ve nahiyelerde değil kaza ve vilayet merkezindeki halk arasında da çocuklarını okutma arzusu her geçen gün artmaktadır. Fakat kız çocuklarında durum farklıdır. Üçüncü sınıfa geldiklerinde kız çocukları ailelerince okuldan alınmaktadırlar(BCA, 627-61.1: 87).

Halkın inlerde ilkel ve zorlu tabiat koşullarında yaşamaları sağlıklı yaşam anlayışının olmaması sonucunu doğurmaktadır(BCA, 627-61.1: 80). Yine kadercilik ve mutlak tevekkül sağlık durumunu olumsuz etkilemektedir. Halkın bulaşıcı hastalıklardan korunma çabası olmadığı için trahom, bazı yerlerde ise frengi hızla yayılmaktadır. (BCA, 627-61.1: 54).

Halkın sağlığını olumsuz etkileyen en önemli sebeplerden biri de sağlık teşkilatı eksikliğidir. Vilayet merkezinde tam teşekküllü hastanelerin olmayışı bulaşıcı hastalıkların tedavi edilememesi, acil müdahalelerin yapılamamasını beraberinde getirmektedir(BCA, 627-61.1: 81). Raporunda tam teşekküllü bir hastanenin yanı sıra hastalıklarla mücadele için bir sağlık müzesinin açılması önerilmiştir. Bu müze sayesinde halkın bulaşıcı hastalıklara karşı bilinçli hale getirilebileceği savunulmuştur(BCA, 627-61.1: 82).

Bitlis'te bir önceki sene tarım mahsulü iyi olmamıştır. Bu nedenle Bitlis, Diyarbakır'dan ofis stoklarından ve Muş'tan yardım alarak ekme sıkıntısını giderebilmiştir. Bitlis'te içinde bulunulan yıl ekim durumu önceki senelere göre daha iyidir. Yağmurlar ve iklim şartları uygun olması halinde bir sonraki yıldaki tarımsal üretim için Bitlis, Hükümetten çok az ihtiyaç talep edecektir(BCA, 627-61.1: 83). Bitlis'te tarımın gelişmemesinin nedenleri vardır. Her şeyden önce tarım geleneksel yöntemlerle yapılmaktadır. Tarımın modern şekilde yürütülebilmesi için halk teşvik edilmelidir. Ekinlere zarar

³ 1895'te Vidin'de Ahmet Bey ve Bedriye Hanım çiftinin bir çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Sofya Devlet Üniversitesi'nin Tarih-Filoloji Fakültesi'nin Pedagoji Bölümü'nden 1928'te mezun olmuştur. Muhtelif zamanlarda Türkiye'nin farklı yerlerinde öğretmenlik görevlerinde bulunmuştur. Ankara Gazi Terbiye Enstitüsünde Pedagoji ve Didaktika öğretmenliği yaparken TBMM'nin 6. Dönemine Tokat'tan milletvekili seçilmiştir. Bkz. TBMM Arşivi, Sicil No: 1121; CHP Müfettişliği, İstanbul Halkevleri ve Parti Yurtları Denetçiliği yapmıştır. Milletvekilliği sonrasında öğretmenlik mesleğini sürdürmüştür. Eğitimle ilgili çok sayıda kitabı bulunan Hasip Ahmet Aytuna 22 Mayıs 1980'de Ankara'da vefat etmiştir. Evli ve iki çocuk babası olan Aytuna, Fransızca, Bulgarca ve Rusça bilmekteydi. Bkz. Günay, 2007: 695-696.

veren yaban domuzları, çekirgeler ve böceklerle karşı etkili tedbirler alınmalıdır(BCA, 627-61.1: 84-85). Tarımı teşvik etmek için Bitlis'e tarımsal makineler gönderilmelidir. Tarım makineli ve modern usullerle yapılmalıdır. Tarımda sulamaya da önem verilmelidir(BCA, 627-61.1: 86). Çiftçilerin mahsullerinin afetlere karşı sigortalanmaları da yerinde bir girişim olacaktır(BCA, 627-61.1: 87).

Bitlis, Harb-i Umumiden önceki ticari önemini kaybetmiştir. Bunda özellikle güney ve doğu kervan yollarının kapanması etkili olmuştur(BCA, 627-61.1: 92). Bitlis'in iktisadi kalkınmasına yardım etmek için hammaddesi mevcut olan yün, deri, bez, kumaş fabrikaları ve imalathaneleri açılmalıdır. Bitlis yakınlarında bulunan sulardan kükürt ve farklı madenler çıkarılabileceği dikkate alınmalıdır(BCA, 627-61.1: 97).

Bitlis Vilayet merkezinde oturan halk kendilerini Türk kabul etmekte ve çoğunlukla Türkçe konuşmaktadır. Bununla beraber kervancılık ve ticaret yapıp iş icabı köylü ile temas kuranlar Kürtçe öğrenmişlerdir. Bitlis'te yerli halk kendi arasında Türkçe konuşurken, Türkçeyi bilmeyen veya az bilen köylüler ile Kürtçe konuşmaktadırlar. Hatta Müftü Abdulkadir'in çarşı içinde köylülerle Kürtçe konuştuğu görülmüştür. Yine devlet dairelerinde çalışan yerli memurların iş sahipleriyle Kürtçe konuşmaları, Kürtçenin vilayet merkezinde tutunmasına ve çok konuşulan dil olmasına neden olmaktadır(BCA, 627-61.1: 49).

Raporda Bitlis'in de içinde bulunduğu müfettişlik bölgesine dair bazı uyarılarda bulunulmuştur. Aytuna, iki senelik gözlemleri sonucunda kendilerini Kürt telakki eden ve bazı "kıt anlayışlı" memurların halka yaptıkları telkin ve kötü uygulamalar nedeniyle Kürtlük anlayışının arttığını belirtmiştir. O an itibariyle Devlete ve kanunlara tamamen bağlı olan halkın kendilerini Türk saymayarak ve Türkçe konuşmayarak aradaki bağı zedeledikleri uyarısında bulunmuştur. Her geçen gün dil ve anlayış açısından Türklerden uzaklaştığını ileri sürdüğü Bitlis'te ve diğer Vilayetlerdeki Kürtlerin dil ve kültürel açıdan Türklere yakınlaştırılması hatta Türkleştirilmesi için bazı tedbirlerin alınmasını istemiştir. Bitlis ve çevresindeki Kürtlerle ortak tek noktanın İslamiyet olduğunu hatırlatmıştır. Bundan hareketle Türkleşmenin başarılı olunmasına kadar belirli süre dini inanca önem verilmesini istemiştir. Yine bölgedeki memurların yerli olmamasını önermiştir(BCA, 627-61.1: 51-52).

Bitlis'te köyler genellikle 5, 10, 15, 20, 25 haneden oluşmaktadır. Köyler içme suyundan başka hiçbir sağlık ve doğal şarta uyulmadan kurulmuştur. Çoğu yerde halk, tarlasına yakın yerleri ve bazen tarla kenarlarını seçerek 3-5 kulübe yapmış ve buraları çiftliğe benzer hale getirmiştir. Köylerin bir kısmı ise ana yollardan uzak, dağ başlarında tepeler arasındaki dereler içindedir(BCA, 627-61.1: 56). Köylerin küçük ve ilkel olmaları, buralara yol, okul ve kültürün girmesini engellemiştir. Beslenmede, giyimde, ev ve aile hayatı yaşama tarzında ve çocuk bakımındaki katı muhafazakarlık, "gerilik", ilkel dikkat çekicidir. Doğum oranları çok fazla olup, doğanların neredeyse yarısı birinci ve ikinci çocukluk devrelerinde ölmektedir. Öyle ki: "Ölen bir çocuktan ziyade kaybolan, çalınan veya ölen bir hayvana acımak; çok yayılmış bir duygu ve anlayış haline gelmiştir"(BCA, 627-61.1: 57)

Birden fazla kadınlı erkeklere rastlanmaktadır. Bunun sebebi iş ve çiftçilik hayatının zaruretinden kaynaklanmaktadır. Evlenmelerin, doğumların ve ölümlerin usulüne göre tescil edilmediklerinden Belediye nüfus kayıtlarında birçok karışıklıklar meydana gelmiştir. Nüfusta kaydı olmayanlar vergilerden ve askerlikten kaçmaktadırlar. Yine bazı göçerlik hayatı yaşayanlar da kayıtsız nüfus arasındadırlar(BCA, 627-61.1: 57-58).

Bölgede, halk, adliye teşkilatının genel olarak zayıf çalıştığına, hâkimlerin ve bazı yerlerde savcılarının meşru olmayan çıkarlar sağlamak amacıyla taraf tuttıklarına dair şikâyetle bulunmuşlardır. Adliyecilerle sivil idare amirleri arasında çoğunlukla şahsi otorite meseleleri yüzünden geçimsizlikler yaşanmaktadır(BCA, 627-61.1: 74). Kanunların sağlıklı işletilememesi halkı olumsuz etkilemektedir. Halka göre: "Kanunlar, çok mülâyim ve babaca muamele yapmaktadır. Halbuki eşkıya, öldürmektedir" (BCA, 627-61.1: 75).

Raporda adli işlerin düzeltilmesi adına bazı tavsiyeler sunulmuştur. Rapora göre adliye teşkilatı, sivil idare teşkilatıyla ahenkli çalışması için, mahallin en yüksek idare amirlerine bağlanmalıdır. Bitlis'e ve diğer bölge vilayetlerine gönderilecek adliyecilerin, vazifelerindeki milli ve vatani sorumluluğu anlamaları adına kısa bir kursa tabi tutulmalıdır. Bitlis'e bağlı kaza merkezlerinde asliye mahkemeleri kurulmalı, mahkemeler süratle neticelendirilmelidir. Adliye teşkilatı sıklıkla teftiş edilmelidir. Memurların mahkemeleri için Vilayet merkezinde karma bir mahkeme kurulmalıdır(BCA, 627-61.1: 76).

Diyarbakır'la Siirt, Bitlis, Muş, Tatvan arasındaki yollarda, yaz aylarında hususi kamyonlar, insan ve eşya taşımaktadırlar. Hususi kamyon sahipleri, benzin, yedek malzeme, lastik bulunamaması bahanesiyle yolcu ve eşya nakliyesini çok pahalıya yapmaktadırlar. Eşyayı kilo başına 30-40 kuruşa taşımaktadırlar(BCA, 627-61.1: 40).

Bitlis ile kazalar arasındaki irtibat Ocak ayından itibaren kesilmektedir. Bu durum bazı yerlerde Mayıs, Haziran ortalarına kadar sürmektedir. Yaz aylarından Eylül ayına kadar kamyonlar, sık sık arızalanmalarına rağmen yolculuk yapabilmektedirler. Yağmurların başladığı Ekim'den Mayıs ve Haziran'a kadar kamyon seferleri aksamaktadır. Bölgeye gelen veya oradan başka yerlere giden memur, tüccar vs. at sırtında ve büyük sıkıntılarla yolculuk yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu şartlarda çok defa büyük ve ağır eşya taşınamamaktadır. Yollarda konak yerleri de ciddi sorundur. Diyarbakır'dan kamyonlarla gelen yolcuların geceleme mecburiyetinde kaldıkları Beşiri'deki dinlenme mekânı çok elverişsizdir. Her türlü böceğin bulunduğu odalarda yolcular iyi şekilde istirahat edememektedirler(BCA, 627-61.1: 41).

Garzan ile Bitlis arasındaki dere yolu, Vilayete giden tek yoldur. Birçok yerleri dar ve arızalıdır. Hem ticari hem de askeri açıdan tek yol olması nedeniyle daha kolay geçilebilir hale getirilmelidir. Bitlis ile Tatvan arasındaki 25 kilometrelik yolun Bitlis tarafındaki 10-15 kilometrelik kısmı taşlık, bozuk ve arızalıdır. Bu yollar Devlet tahsisatıyla ve Nafia Vekaleti tarafından ulaşıma uygun hale getirilmelidir. Bitlis-Muş kara yolunun tesviyesi yapılmıştır. Fakat İlkbaharda eriyen karlar ve yağın yağmurların meydana getirdiği seller nedeniyle bu yolun Muş vilayetindeki kısımları, pek çok yerlerde bozulmuştur. Nafia Vekaleti bu yolda büyük menfezler yapmalıdır(BCA, 627-61.1: 42).

Raporda yolların iyileştirilmesi adına bazı öneriler yapılmıştır. Buna göre Bitlis'teki yollar devlet yolu haline getirilmelidir. Askerlik hizmeti tarzında bir iş mükellefiyeti getirilmelidir. Hususi kamyon taşımacılığındaki fahiş fiyatların önlenebilmesi için ise sabit bir tarifeye geçilmelidir(BCA, 627-61.1: 46).

Bitlis'te 1942 yılı başı itibarıyla CHP teşkilatı hala kurulamamıştır. Bu durum aydınlar ve yerli vatandaşlar arasında bölge halkına güvenilmediği şeklinde yorumlanmaktadır. Halbuki Bitlis'te parti teşkilatı kurulursa halkın sosyal seviyesinin ve siyasi bilincinin kuvvetlendirilmesi kolaylaşacaktır(BCA, 627-61.1: 100). Rapora göre parti teşkilatı, Bitlis'teki vatandaşları milli birlik ve parti ilkeleri çatısı altında birleştirecektir. Bununla beraber oluşturulacak parti başkanlıkları birkaç sene CHP Genel Sekreterliği tarafından tayin edilmelidir. Parti başkanları aynı zamanda halkevi başkanlığı görevini de yürütmelidir. Bitlis mebuslarından birinin halkevi ve parti başkanı olarak görevlendirilmesi mümkündür(BCA, 627-61.1: 101-102).

Bitlis halkevleri ve halk odalarında bulunanlar milli gayeleri tam kavrayamamışlardır. Çoğu memur olup hatır için görevler almaktadırlar. Şubelerde ise eleman eksikliği nedeniyle sadece şeklen faaliyet gösterilmektedir. Özellikle kadınlar açısından büyük eksiklik bulunmaktadır(BCA, 627-61.1: 103). Bu nedenle Bitlis'teki halkevinde temsil kolları, kadın rollerini erkeklere vermektedir. Halkevi radyosu sayesinde faaliyetler halka ulaştırılmaktadır(BCA, 627-61.1: 104).

2.2.Kazalara Dair Genel Durum

Rapora göre Bitlis'te kazalarda birer okul olmakla birlikte köyler eğitim müesseselerinden

mahrumdur. (BCA, 627-61.1: 87). Halk kazalarda, nahiyelerde ve köylerde anadili olarak çoğunlukla Kürtçe konuşmaktadırlar. Maarif işlerinde Türkçe'nin yayılması adına önemli tedbirler alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda ilkokul binaları ve öğretmen lojmanları yaptırılmalı, nahiye merkezlerinde yatılı bölge ilkokulları açılmalıdır. İlkokullara gidecek olan öğrencilere parasız kitap, kalem, defter verilmeli, mümkünse elbise, ayakkabı temin edilerek okul sevdirilmelidir. Okullara Merkezden idealist öğretmenler veya köy enstitüsü mezunları gönderilmeli, maaşlarına zam yapılmalıdır. Öğretmenlere her türlü kolaylık tanınmalı, emirlerine birer radyo verilmelidir. Öğretmenlerin varsa orta ve lise çağındaki çocukları, devlet okullarında parasız yatılı öğrenci olarak kabul edilmez. Yeniden açılacak okulların programlarına ziraat ve sanat dersleri konmalıdır (BCA, 627-61.1: 88). Bitlis'te bir köy enstitüsü, Ahlat veya Adilcevaz'da ise köy enstitüsü özelliğinde inşaat usta okulu açılmalıdır. Öğretmenlerin görev süreleri üç yıldan fazla olmamalıdır. Okul içindeki uğraşlarının dışında halkevlerinde görev yürütmeleri, halkın aydınlatılmasında rol almaları sağlanmalıdır (BCA, 627-61.1: 90). Bu okullar sayesinde bölge halkı eğitilmiş ve kültürlü hale gelecek, Kürtlük duygusundan uzaklaşacaktır (BCA, 627-61.1: 89).

Kazalarda halk, sağlık açısından vilayet merkezine göre çok daha geridir. Kazalarda doktorsuzluk ve eczanesizlik bulaşıcı hastalıkların tedavi edilememesi, acil müdahalelerin yapılamamasını beraberinde getirmektedir. Her kazaya ve nahiyelere en azından halkı yönlendirebilecek sağlık memurları gönderilmelidir (BCA, 627-61.1: 81). Sağlık teşkilatının eksikliğinin yanı sıra halkın sağlıksız koşullarda yaşamaları, hastalıkla mücadelede ilmi tedavi yollarını takip etmedeki isteksizliği durumu çok daha vahim hale getirmiştir. Köylü, sıtmanın kininle tedavi edildiğinin farkında olduğundan dolayı kinini kullanmakla birlikte trahom ve frengi tedavisine yaklaşmamaktadır. Trahomla mücadele uzun süreli olduğundan halk bu tedavi sürecinden uzak durmaktadır (BCA, 627-61.1: 54). Halk dilinde Ahlat'taki trahom için "*Ahlatın körü, Adilcevazın müzeviri*" sözleri söylenmektedir (BCA, 627-61.1: 82).

Bitlis, tarımda eskiden beri kendi ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Özellikle Hizan ve Ahlat kazalarında, mahsulün iyi olduğu yıllarda vilayeti besleyecek derecede hububat yetiştirilebilmektedir. Fakat içinde bulunulan sene hububat verimi iyi olmamıştır (BCA, 627-61.1: 83).

Raporda ekonominin canlandırılması adına kazalarda bazı girişimlerde bulunulması teklif edilmiştir. Buna göre Ahlat veya Adilcevaz'da Van Gölü suyundan sütkestik üretimi için tesisler yapılabilir. Yine aynı yerlerde kayısı, erik ve elma konserve imalathaneleri açılabilir. Tatvan'da her türlü motor tamirine ve bazı makinelerin yedek parçalarını yapmaya elverişli büyük bir atölye açılmasına veya mevcut atölyenin genişletilmesine ve buna bir okul eklenmesine ziyadesiyle ihtiyaç vardır. Van Gölü kenarında mazot ve petrol de vardır. İşgal zamanında Ruslar Van Gölü kenarında kuyular açmışlar ve bunları işletmişlerdir. Bu durumun yeniden incelenmesi yararlı olacaktır (BCA, 627-61.1: 97).

Raporda kazalardaki halkın etnik ve sosyal durumuna değinilmiştir. Rapora göre Bitlis'in Mutki ve Hizan kazalarındaki halk Kürt kabul edilmektedir. Buralardaki halkın konuştuğu dil de Kürtçedir. Ahlat kazasıyla Adilcevaz nahiyesi halkı çoğunluk itibarıyla Türk'tür. Kendilerini Türk olarak görmekteler ve Türkçe konuşmaktadırlar. Buralardaki halkın renkleri, yüz çizgileri ve kafa teşekkülleri Türklere daha çok benzemektedir. Adetlerde ve temizlik anlayışında da Türklere çok ortak noktalar bulunmaktadır (BCA, 627-61.1: 49).

Kazalarda ve özellikle köylerde, ilkel bir yaşantı dikkat çekmektedir. Bu durum yerleşim yerlerinde, kıyafette, beslenmede, kullanılan aletlerde göze çarpmaktadır. İnsanlar, taş devrinden kaldığı söylenebilecek inlerde ilkel vaziyette, sağlıksız şekilde yaşamaktadırlar. Halkın yemeği darı, arpa, çavdar ve kısmen buğdaydan yapılmış çamur gibi bir ekmek ile sulu ayrandan ibarettir. Kıyafetleri ise: Yama yama üstüne dikilmiş ve çoğu yeri parçalanmış vücudu örtemeyen paçavralardır.

Halkın üst başı pis ve perişan, yaşadıkları yer pislik ve çöplük manzarası taşımaktadır. İlkellik ve gerilik köylülerin bütün işlerinde açıkça göze çarpmaktadır. Tarım çok sınırlı yapılmakta, çoğu yerde ancak aile ihtiyacı ölçüsünde kalmaktadır. Çobanlık, çok yaygın ise de beslenen hayvanların ürünlerinden yeterince faydalanılamamaktadır. Sosyal yaşamda zorluk çekenlerin başında topraksız köylüler ve memurlar gelmektedir. Hayat pahalılığı ve ağır geçim yükü, en ziyade onları ezmektedir(BCA, 627-61.1: 52).

Raporda Van Gölü üzerindeki taşımacılıkta bazı sorunlara dikkat çekilmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur. Rapora göre Van Gölü batı sahilinde Tatvan'daki Tuğ iskelesinden kalkan 60'şar tonluk iki vapurla bir küçük şilep tarzındaki motorla Van seferi yapılmaktadır. Bu gemilerin kapasitelerinin birkaç misli yolcu ve eşya taşımak zorunda kalmaları yolculuğu tehlikeli kılmaktadır. Kışın şiddetli fırtınalar da yolculuğu zorlaştırmaktadır. Tehlike anında gemilerin, durumlarını Van'a veya diğer iskelelere bildirecek telsiz araçları, can kurtarma tertibatı da yoktur. Haftada bir ya da iki sefer yapabilen gemiler yetersiz kaldığından yolcu izdihamı yaşanmaktadır. Bu durumun önlenmesi için Van Gölüne daha büyük gemiler gönderilmeli, hiç olmazsa insanların ayrı, eşya ile hayvanların da farklı gemilerle taşınması sağlanmalıdır(BCA, 627-61.1: 45).

3. FEYZİ KALFAGİL'İN RAPORLARINA GÖRE BİTLİS VE KAZALARI

3.1. Bitlis'in Genel Vaziyeti

Bitlis'in ve kazalarının genel durumu hakkında Muş Bölgesi Müfettişi Erzincan Milletvekili Feyzi Kalfagil⁴, 14 Mart 1945'te CHP Genel Sekreterliğine bir rapor sunmuştur(BCA, 1574-408.2: 1). Rapora göre Bitlis'in, merkez ilçe nüfusu 32.271'dir. Merkez ilçe dışında Hizan, Mutki, Tatvan ve Ahlat'tan oluşan dört ilçesi, Narlıdere, Çukur, Şimek ve Şetek isimlerinde dört bucağı ve 124 köyü vardır. Kazalarıyla birlikte genel nüfus 83.520'dir(BCA, 1574-408.2: 12).

Bitlis şehri eski zamanlarda ticari anlamda önemli bir noktadaydı. 1944 yılı itibariyle göçler nedeniyle şehrin nüfusu Diyarbakır, Elazığ ve diğer yerlere dağılarak azalmış, eski ticari canlılık kalmamıştır. Bitlis'in sakinlerinin çoğu eski zaman dilimlerinde uzak bölgelerden ve civar ilçelerden gelmişlerdir. Bitlis'te Cengiz zamanında, Buhara'dan gelmiş Özbek soyundan Gebol, Kake, ve Şefkati adlarında üç aile bulunmaktadır. Örneğin yeni kurulan CHP İdare Kurulu Üyesi ve Halkevi Başkanı Ziya Bey, Gebollerdendir. İdare Kurulu yedek üyelerinden Kasım Bey ise Kakelerdendir. Bitlis merkezine bağlı köy ve bucaklar halkı Kürt olup anadilleri Kürtçe'dir(BCA, 1574-408.2: 1).

Bitlis Valiliğinden bildirildiğine göre il merkezinde 31, merkeze bağlı köylerde 4, merkezin Çukur bucağında 4, Şetek bucağında 2, Simek bucağında 32, Hizan ilçesinde 46, Tatvan'da 20, Ahlat'ta 3, Mutki'de 6 olmak üzere Ermeni iken ihtida etmiş 148 kişi vardır. Valiliğin verdiği rakamlar Kaymakamlık verileriyle uyuşmamaktadır. Kaymakamlığa göre Tatvan'da 20 değil 8, Ahlat'ta 3 değil 10 mühtedi vardır. Mutki'de Valilik 6 kişi göstermişken Kaymakamlığa göre ilçede 27 evde yaklaşık 100 Ermeni mevcuttur. Raporda Kaymakamlıkların rakamlarının daha sağlıklı olduğu kaydı vardır. Bununla beraber Ermeni mühtedilerin sayısı önemsenmemiştir: *"İster il makamının ve isterse kaymakamların verdikleri miktarları ele alalım, bunların yekûnlarının mühim olmadığı, yerli Türk ve Kürtlerle evlenip kaynaştıkları, bu itibarla durumlarının bizler için tehlikeli bulunmadığı anlaşılır"*(BCA, 1574-408.2: 3).

Raporda Bitlis'te tütüncülük, bağcılık ve dokumacılık hakkında da malumat verilmiştir. Rapora

⁴ 1910'da Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. 1933-1934 senesinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Hâkim muavinliği ve yargı hâkimliği görevlerinden sonra yedek subay olarak askerlik vazifesini yerine getirmiştir. Elazığ Müdde-i Umumi muavinliğinden sonra Elazığ Sulh Hâkimliği vazifesinde iken 336 oyla TBMM'nin 7. Dönemine mebus seçilmiştir. Mazbatasını 1 Mart 1943'te onaylanmış, 8 Mart 1943'te ise Meclise katılmıştır. Kalfagil, 8 ve 13. Dönem TBMM'de Diyarbakır milletvekili olarak bulunmayı başarmıştır. Evli ve iki çocuk babası olan Kalfagil, 9 Şubat 1996'da vefat etmiştir. Bkz. TBMM Arşivi, Sicil No: 1214.

göre Bitlis bölgesinin merkez ilçesi, özellikle Simek bucağında, Mutki ilçesi, Hizan ilçesinin Hirit ve İz köylerinde önceden beri Doğu tütününü adı altında Akhisar tütünleriyle mukayese edilebilecek özelliklere sahip tütün yetiştirilmektedir. Tütün ekicileri bilgi ve tecrübeleriyle tütünlerinin kalitesini artırmışlardır. Son üç dört senede hububatın değerinin artması üzerine halk tütün yerine buğday ve darı yetiştirmeye başlamıştı. Tütün, ihmal edildiğinden üretim 1943'te 50 tona kadar inmişti. Tekel idaresinin teşvikleri ile üretim 1944'te önceki seneye göre 3 kat artmıştır. Raporda tütüncülüğün Bitlis halkı için umut verici olduğu belirtilmiştir(BCA, 1574-408.2: 4).

Öteden beri Bitlis için önemli gelir kaynaklarından olan bağcılık 1.500 rakıma kadar yapılmaktadır. Üzümler kurutulmayıp komşu illere yaş olarak ihraç edilmektedir(BCA, 1574-408.2: 4). Üzüm üreticileri geleneksel tarım yapmaktadırlar. Bitlis merkezde 60 dekada 45.000, Hizan'da 40 dekada 30.000 Reşadiye'de 20 dekada 20.000 ton ortalama ürün elde edilmektedir(BCA, 1574-408.2: 5).

Bitlis merkezde dokumacılığa ilgi vardır. Bitlis'e bağlı köylüler el tezgâhlarında yün ve kıldan elbise dokumaktadırlar. 1942 yılında İktisat Bakanlığınca gönderilen 55 tezgahın 22'si merkezde, 12'si Hizan'da, 10'u Ahlat'ta, 7'si Tatvan'da 3'ü ise Mutki ilçelerindedir(BCA, 1574-408.2: 5). Her ay tezgah başına hükümet tarafından ikişer paket iplik verilmekte ise de bu miktar merkezde çalışanlara yeterli gelmemektedir. Bunlardan bazıları Mardin'de üretilen ipliklerden satın almaktadırlar. Ancak bunlar pahalı ve kalın olduğundan çok tercih edilmemektedirler(BCA, 1574-408.2: 6).

3.2. Kazaların ve Adilcevaз Nahiyesinin Genel Durumu

Muş Bölgesi Müfettişi Erzincan Milletvekili Feyzi Kalfagil'in raporlarında Bitlis'in kazalarının umumi durumu hakkında tafsilatlı malumat bulunmaktadır. 6 Aralık 1944'te sunduğu raporuna göre Ahlat'ın genel durumu şöyledir: 1940 sayımına göre toplam nüfusu 12.519'dur. Adilcevaз ve Misk adlarında iki nahiyesi ve 55 köyü vardır(BCA, 1574-408.2: 13). Merkez kasaba, Ergizan, Harabeşehir, Tahtı Süleyman, Tunus, Kırklar, İki Kubbe, ve Kulaksız mahallelerinden oluşmaktadır. Halkı tamamen Türk'tür ve Türkçe konuşmaktadır. Merkezin 12 köyünden 6'sı Hının, Patnos, Sıfrasor, Sor, Kuşhane ve Esonk köyleri de Türklerden oluşmaktadır. Bunların içlerinde çiftçilik yapmak suretiyle yerleşen Kürtler bulunmaktadır. Geriye kalan 6 köy aslen Kürt'tür. Bunların %70'i Türkçe bilmektedir. Ahlat'ın tamamında toplamda 5 Çerkez, 7,5 Türk ve 42,5 Kürt köyü vardır. Bitlis Valiliğinin bildirdiğine göre Ahlat'ta 3, Ahlat Kaymakamına göre 9 kadın ve bir erkek olmak üzere 10 Ermeni mühtedisi bulunmaktadır. Bunlar Türklerle evlenerek kaynaşmışlardır(BCA, 1574-408.2: 13-14).

Toprağı verimli, suları iyi, kışı Bitlis kadar sert değildir. Cevizi, vişnesi, elması, armudu ve kayısı meşhurdur. Van Gölünde sefer yapan gemiler haftada beş gün Ahlat'taki iskeleye uğramaktadırlar. Bir zamanlar çok gelişmiş Türk yurdu olan Ahlat şimdiki halde mütevazi bir kasaba haline gelmiştir. Halkı değişik sebeplerden dolayı göç etmiştir. Raporda Ahlat'ta kalan Türklerin ihmal edilmiş olduğu ifade edilmiş ve kazanın kalkınması adına bir köy enstitüsü açılması önerilmiştir. Merkez kasaba halkı buğday, arpa ve çavdarla karışık buğday; köylerdeki halk ise bunlara ek olarak kumdarı ekmektedir(BCA, 1574-408.2: 14). Ahlat'ta %1 oranında sıtma vardır. Biri Harabeşehir mahallesinde tek öğretmenli, biri Merkez mahallesinde 5 öğretmenli, diğeri Adilcevaз'da üç öğretmenli olmak üzere üç okul bulunmaktadır. Misk nahiyesi ile köylerinde okul yoktur(BCA, 1574-408.2: 15). Kaymakam İstanbul doğumlu 30-35 yaşlarında 1933 yılı mezunu Hulki Metin'dir. Kaymakam, görev vasıflarını taşımayan biridir(BCA, 1574-408.2: 15). Jandarma Komutanı Yüzbaşı Celal Ertekin'dir. Hükümet Hakimi Ezinelî Vehbi Göksel'dir(BCA, 1574-408.2: 18).

Feyzi Kalfagil 6 Aralık 1944'te Tatvan'ın genel durumunu ortaya koyan bir rapor sunmuştur(BCA, 1574-408.2: 19). Raporuna göre Tatvan'ın genel durumu şöyledir: Tatvan, Reşadiye ve Kotun adlı 2 nahiyesi, 94 köyü 32.271 nüfusu olan, merkez nüfusu memurlar hariç 303 bulunan bir kazadır. Merkez kaza göçmen ve yerliler olarak ikiye ayrılmaktadır(BCA, 1574-408.2: 20). Göçmenler: Rize ve Sürmene'den Hükümet tarafından getirilip iskân ettirilmişlerdir. Bitlis Valiliğine göre bunlar 39

hanede 204 kişidirler. 8.433 dekar toprak, birer ev, bahçelik yeri, sanatkâr olanlara ayrıca dükkân ve yer tamir bedeli verilmiştir. Hayvanları için ahır yeri tedarik edilmemiş, kendilerine tahsis edilen toprakların fazla olduğu gerekçesiyle tapularının iptali için Tatvan Mal Müdürlüğüne aleyhlerinde mahkemeye gidilmiştir. Göçmenler kendilerine verilen toprakların verimsizliğinden şikâyet etmektedirler. Bu topraklar yerine, verimli araziler ve hayvanları için ahır talep etmektedirler. Göçmenlerden alınan malumata göre 1934 yılında Sürmene'den Tatvan'a 20 hane gelmiştir. Bunların 11 hanesi orada barınmadığından daha sonra Van'da iskan edilmişlerdir. Tatvan'da ise 9 hane kalmıştır(BCA, 1574-408.2: 20). 1935 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile Rize'den 24 hane Tatvan'da iskân edilmiştir. Bir süre sonra 7 hane daha getirilmiştir. Sayıları şimdiki halde 200'ü bulmuştur(BCA, 627-63.2: 74; BCA, 1574-408.2: 21). Göçmenlerin İskele Yolu etrafında sıralanmış, bir katlı, iki odalı, bir mutfaktan ibaret, üstleri saç olan 40 adet ev Hükümet tarafından kendilerine verilmiştir. Ortalama her evde 7-8 çocuk bulunmakta olup 10-12 çocuklular az değildir. Kendilerine verilen araziye mısır, arpa, buğday ve fasulye ekmektedirler. Evlerinde Karadeniz şivesini andıran Türkçe konuşmaktadırlar. Van İşletmesinde ustalık işleri dışardan gelenlerde, amelelik ise yerlilerdedir. Raporda Karadenizlilerin Van İşletme Müdürlüğü'nün bulunduğu iskele civarındaki Tuğ'da talep ettikleri arazinin verilmesi önerilmiştir. 68 köyü Kürt olan ve Kürtçe konuşulan o havalide "*Türklüğe bir beşik ve Türkçenin yayılmasına amil olabilecek bulunan bu zeki, açıköz ve çalışkan halka*" taleplerinin karşılanmasının önemli olduğu belirtilmiştir(BCA, 627-63.2: 75; BCA, 1574-408.2: 21-22). Tatvan'ın yerlileri, Merkez kazada 25 haneden oluşmaktadır. Bunlardan sadece 10 evde Türkçe konuşulmaktadır. Diğerlerinin de birkaçı hariç Türkçe bilmekle beraber anadilleri Kürtçedir. Merkez kazanın iki kilometre uzağında Urta köyünde 35, 6 kilometre uzağındaki Tuğ köyünde 25 yerli ev vardır. Halkı Mutki kazasından gelme olup aslen Kürt'tür. 4 haneden oluşan 35 nüfuslu Ahlat'tan gelen Türklerden oluşan Adabağ köyü hariç diğer 68 köy de Kürt'tür. Bitlis Vilayetinden alınan malumata göre 20, Tatvan Kaymakamlığına göre ise merkezde 4, Reşadiye nahiyesinde 4 olmak üzere 8 ihtida etmiş ve yerlilerle evlenip kaynaşmış Ermeni vardır(BCA, 627-63.2: 75-76; BCA, 1574-408.2: 22).

Tatvan kaza merkezi, Tuğ'a nakledilmektedir. Hükümet Konağının çatı, cam ve boya işleri tamamlanamadığı için henüz nakil yapılamamıştır. Tuğ, Van Gölü İşletmesine 2, Tatvan'a 6 kilometre mesafededir. İşletmenin otel ve atölye de dâhil 12 binası, işçilerin yaptığı 7-8 ev vardır(BCA, 627-63.2: 76). Tatvan ile Tuğ arası ve sahil kısmı bataklıktır. Bu da sıtmanın yaygın olmasına neden olmaktadır. Kaza merkezinde ve Reşadiye nahiyesinde birer olmak üzere iki okul vardır. Merkezdeki okul iki dershaneli, beş sınıflı ve iki öğretmenlidir. Bununla beraber öğretmenlerden biri askerdedir(BCA, 627-63.2: 79; BCA, 1574-408.2: 25). Tatvan Kaymakamı Palulu 1935-1936 mezunu Lütfi Bingöl isminde, evli, temiz, namuslu fakat biraz tembel biridir. Sulh Mahkemesi Hakimi Rüstem Aksu, 1938 mezunu İzmirli 25-26 yaşlarında temiz fakat kaymakam gibi tembeldir. Jandarmanın Komutanı Emrullah Gürkan, Erzincanlı, namuslu ve görevinde başarılı biridir(BCA, 627-63.2: 79-80; BCA, 1574-408.2: 25).

Feyzi Kalfagil Aralık 1944'te Mutki kazasına dair sunduğu rapora göre: Mutki kazasının 3 nahiyesi, 102 köyü ve 3 mahallesi bulunmakta, genel nüfusu ise 19.733'tür. Merkezde 8'i memur evi olmak üzere 49 ev bulunmaktadır. Evler kerpiçten ve sağlıklıdır. 100 kişilik memur dışında merkezin yerli nüfusu 293'tür. Bunların %30'u Türkçe bilmektedir. Huyut nahiyesinin Muş'a yakınlığı nedeniyle %40'ı Türkçe konuşabilmektedir. Diğer yerlerde ise bu oran azalmaktadır. Mutki'nin genelinde ana dil Kürtçe, Zazaca ve kısmen Arapça'dır(BCA, 627-63.2: 68; BCA, 1574-408.2: 27). Kışın Siirt'te yazın Bitlis'te konaklayan ve Kürtçe konuşan 400 çadırdan oluşan Alikan Aşireti vardır(BCA, 627-63.2: 69; BCA, 1574-408.2: 27). 17 aşiretten Buban, Kusan, Keyburan, Yernan? ve Zenderli aşiretleri Zaza olup 3.000 kişi kadardır. Meydan, Merment, Niç, İrengoti, Punut, Keyburan, Herpus, Totak, Virkok, Mezraa, Salansor, Kavlikan, Yukarı Aspincir, Hersan, Torh, Irak Tatarik, Urus, Nizin köylerinde oturmaktadırlar(BCA, 627-63.2: 68; BCA, 1574-408.2: 27). Hepsiz Zazaca, Kürtçe ve Türkçe kelimeleri

ihtiva eden aynı lehçeyi konuşmaktadır. Edebiyatları yoktur. Müslüman ve Şafidirler. Mutki'nin Sason'a yakın kısımlarında Şeyho ve Bidri aşiretleri Arapça konuşmaktadırlar. Kürtler, Zazalarla Arapların oturdukları köy ve teşkil ettikleri aşiretler dışındakilerini oluşturmaktadırlar. Dillerinin temeli Farsçadır. İçerisinde Türkçe ibareler de bulunmaktadır. Edebiyatları yoktur, dinleri Şafidir(BCA, 627-63.2: 69; BCA, 1574-408.2: 27). Mutki Kaymakamlığına göre Ermeniler Niç köyünde 8, Mermer köyünde 6, Kinza köyünde 2, Aspincir köyünde 3, Huyut nahiyesinde 8 olmak üzere toplam 37 evde 100 kişi civarındadır(BCA, 627-63.2: 70; BCA, 1574-408.2: 29).

Mutki'de akdari ve gilgili ekimi fazla olup, buğday çok az ekilmektedir. Huyut nahiyesinde iki seneden beri mısır ekilmektedir. Halk darı ekmeği yemektir. Şalü şapık denilen şalvar, yelek veya cekete benzeyen keçi kılından ve koyun yününden dokunmuş elbise ile bir çeşit sandal altı kendirden, üstü kıldan örülmüş ayakkabı giymektedir(BCA, 627-63.2: 68; BCA, 1574-408.2: 27). Mutki'nin Kaymakamı, Akhisar Geyve'sinden 35 yaşında Şerafettin Devran'dır. Hakim Hasan Ali Vural, Jandarma Komutanı ise Mehmet Müfit Tarkan'dır(BCA, 627-63.2: 69; BCA, 1574-408.2: 27).

Feyzi Kalfagil'in Şubat 1944'te Hizan ilçesine dair raporuna göre: Hizan'ın, 2 nahiyesi, 127 köyü ve 11.170 nüfusu vardır. Hizan kaza merkezi Karasu adıyla anılmaktadır. Aşağı Karasu, Nevalkere ve Mehmedeciran adlı iki tepenin eteklerinde ve amfiteatr şeklinde yapılmış kerpiç evlerden oluşmaktadır. Hükümet konağı da burada bulunmaktadır. Yukarı Karasuyu ise Belediye sınırı içindedir. İki Karasu 135 evden ve 1940 sayımına göre memurlar da dâhil 420 nüfustan oluşmaktadır. Tahminen merkezde %35, nahiyeye ve köylerde %10 oranında halk Türkçe bilmekle beraber ana dilleri Kürtçe'dir(BCA, 1574-408.2: 31).

Halk kumdarı, buğday, ak darı ve arpa ekilmektedir. Mutki yaylalarında yazın konaklayan Alikan aşiretinin bir kısmı buranın Karuültin ve Ava Barkan yaylalarında beş ay kadar kalmaktadır. Kışın ise Siirt'in Garzan mıntikasına kadar gitmektedir(BCA, 1574-408.2: 31). Hizan Kaymakamı Cevdet Yurddaş, Sulh Hâkimi Celal Özülgen, Jandarma Komutanı Yüzbaşı Çankırlı Mehmet Aşıcı'dır(BCA, 1574-408.2: 32).

Feyzi Kalfagil, 13 Mart 1944'te Adilcevaz'ın genel durumunu ortaya koyan bir rapor sunmuştur(BCA, 1574-408.2: 7). Raporuna göre Adilcevaz'ın genel durumu şöyledir: Geçmişte kaza olan Adilcevaz nahiyesi önce Van'a ardından Ahlat kazasına nahiyeye olarak bağlanmıştır. Merkezi 7 mahalle, 625 ev, tamamı Türk 3.022 nüfustan oluşmaktadır. Adilcevaz nahiyesinin genel nüfusu ise 5.809 olup 28 köyü vardır. 28 köyünden İran muhaciri olan Koçeri köyü Türk'tür. Haskündürük köyünün yarısı Türk, diğer yarısı Kürt'tür. Kogus köyünün tamamı ise Çerkez olup Türkçe bilmektedir. Geriye kalan 25 köyle Haskündürük köyünün yarısı Kürt'tür(BCA, 1574-408.2: 8). Nahiyeye Müdürü Nusret Onat'a göre: 1936'da Kars'tan gelen ve 24 hanede oturan 165 nüfus Türk'tür. Kogus köyündeki Çerkezler geçmişte Dağıstan'dan gelerek iskân edilmişlerdir. Anadilleri Çerkezce olup Türkçe bilmektedirler. Kaymakamın beyanının aksine Haskündürük köyünün yarısı değil tamamı Türk'tür. Manik, Murhus, Uri, Cihangir, Afa Deresi, Verangazi, Gültepe, Ukarakol, Dizdar, Perto, Aygır Gölü adlarında 12 köy ise aslen Türk ve yerlilerden oluşmaktadır(BCA, 1574-408.2: 8). Soyca Türk oldukları halde civar yerlerden gelip yerleşen bazı Kürtlerin etkisi ile evlerinde Kürtçe konuşmaya başlamışlardır. Raporda bu durum örneğinden yola çıkarak bölgede Kürtleşmenin yaşandığı ileri sürülmüştür(BCA, 1574-408.2: 9). Nahiyeye Müdürünün verdiği listeye göre biri erkek, 6'sı kadın olmak üzere ihtida etmiş ve Türklerle evlenip kaynaşmış 7 Ermeni vardır(BCA, 1574-408.2: 10).

Adilcevaz'da sırasıyla kayısı, ceviz, kiraz, vişne, elma, armut, kara ve ak dut yetiştirilmektedir. Özellikle ceviz ve kayısı Malazgirt, Bulanık, Erciş, Tutak kazalarıyla Bitlis'e sevk edilerek satılmaktadır veya zahire, yağ ve yün ile değiştirilmektedir. Köylüler ise koyun, keçi, sığır, manda besleyerek geçinmektedirler. Yaptıkları yağı, peyniri ve yünü merkez nahiyede tüccarlara satmaktadırlar(BCA, 1574-408.2: 9). Adilcevaz nüfus, iktisadi ve coğrafi durum itibarıyla kaza olabilecek bir yerdir(BCA,

1574-408.2: 9). Adilcevaz'da 5 sınıflı, üç öğretmenli bir ilkokul vardır. Öğretmenlerden biri verem hastası olup çalışamayacak durumdadır(BCA, 1574-408.2: 10). Adilcevaz'ın en önemli sorunlarından biri %50 oranındaki sıtma hastalığıdır. Bunun sebebi evlerin bulunduğu Van Gölü sahilinin üç kilometrelik kısmının bataklık olmasıdır(BCA, 1574-408.2: 10). Nahiye Müdürü Harputlu Nusret Onat'tır. Çok temiz, namuslu, çalışkan, halk tarafından sevilen biridir(BCA, 1574-408.2: 10). Belediye Reisi, Kahramanbeylerden temiz ve dürüst olarak tanınmış Bekir Yiğit'tir. Karakol Komutanı Erganili Zülfikar Alpor'dur(BCA, 1574-408.2: 11).

SONUÇ

Bitlis Mebusları Tevfik Temelli ve Ahmet Süreyya Örgüven'in, CHP Bitlis Bölge Müfettişi Hasip Aytuna'nın, CHP Muş Bölgesi Müfettişi Erzincan Mebusu Fevzi Kalfagil'in raporlarında 1939-1945 yıllarında Bitlis merkez ve Ahlat, Tatvan, Mutki ve Hizan kazalarıyla Adilcevaz nahiyesinin coğrafyası, nüfusu, ekonomisi, sosyo kültürel hayatına dair değerli bilgiler verilmiştir. Tespit edilen sorunlara ise çözüm önerileri sunulmuştur.

Raporlardan çıkarılan en önemli sonuç, Bitlis ve çevresinin genel durumunun ve sorunlarının tespitidir. Buna göre Bitlis ve çevresinde hemen her alanda ciddi sorunlar vardır. Bitlis merkezde dahi kara yollarında ulaşım bazı zamanlarda aksamaktadır. Van Gölü üzerindeki su ulaşımında feribot eksikliği dikkat çekmektedir. Tarım geleneksel metotlarla yapılmaktadır. Bu da verimin yetersizliğine neden olmaktadır. Bitlis merkezde Harb-i Umumiden kalma enkazlar halen kaldırılmamıştır. Halkın meskenleri pek çok yerde in gibi ilkel ve sağlıksız durumdadır. Sağlık teşkilatı yetersizdir. Bu durum da bölgede salgın hastalıklarının yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Eğitim müesseseleri yetersiz, okuma yazma oranları oldukça düşüktür. İktisadi ve ticari hayat geridir. Bölgede adliye teşkilatı yetersiz olup mahkemelerin işleyişi çok yavaştır. İdari amirlerin önemli bir kısmı kanunsuz işlere bulaşmış, işini layıkıyla yerine getirmekten uzaktır. Bitlis'teki memurların ise en önemli sorunu mesken sıkıntısıdır. Bu sorunlar kaydedildikten sonra çözüm önerileri sunulmuştur: Yollar halkın yardımıyla yeniden işler hale getirilmelidir. Hükümet, Bitlis ve çevresinde tarımın makineli ve modern halde yapılmasına dair girişimlerde bulunmalıdır. Şehir merkezindeki enkaz alanları halk ve belediyeler tarafından biran önce kaldırılmalıdır. Memurlara lojmanlar yapılmalıdır. Sağlık kadrosu artırılmalı, halk sıhhat açısından yönlendirilmelidir. Eğitim hayatı yapılacak girişimlerle yeniden canlandırılmalıdır. İktisadi açıdan özellikle konservecilik, madencilik, tarım ve ticaret olanakları en üst seviyeye çıkarılmalıdır. Adliye teşkilatı zenginleştirilmeli, yeni mahkemeler kurulmalı, modern bir cezaevi yapılmalıdır.

Çalışmadan elde edilen önemli sonuçlardan biri de Hükümetin Bitlis'te ulus devlet çabasının ortaya konmasıdır. Raporlarda o an için sorun olmadığına inanılan Kürtlük şuuru ve Kürtçenin yayılmasının zamanla tefrikayı beraberinde getireceğine inanılmıştır. Kürtçenin ve Kürtlük bilincinin bölgede yayılmasının sebepleri tespit edilmiş ve bunun engellenmesi için bazı öneriler sunulmuştur. Buna göre, Kürtlük şuurunun ve Kürtçülüğün yayılmasının en önemli sebebi, bölgedeki memurların ve Türk tüccarların Kürtlerle temas kurarken Kürtçe konuşmalarıdır. Yine idari amirlerin bazı yanlış uygulamaları özellikle Kürtçenin bölgede yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Bunun engellenmesi için eğitim müesseselerinin yaygınlaştırılması tavsiye edilmiştir. Bu sayede bölgenin eğitim ve kültür hayatının gelişeceğine ve Kürtlük duygusunun zayıflayacağına inanılmıştır. Bitlis'teki memurların yöre halkından değil bölge dışından tayin edilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Bitlis'te özellikle Ahlat, Tatvan ve Adilcevaz'da bulunan Türk köyleri ön plana çıkarılmış, bu köylerin bölgede Türklüğün yayılması için çok önem arz ettiği vurgulanmıştır. Bir raporda ise Kürtlük duygusunun eritilmesine kadar İslam inancının kullanılması tavsiye edilmiştir. Raporlardan anlaşılacağı üzere bölgede Kürt kimliği zayıflatılarak Türk kimliği çatısı altında halk toplanmaya çalışılmıştır. Bunda da en önemli vasıta eğitim görülmüştür. Bitlis'te ve kazalarında tespit edilen Ermeni mühtedilerin ise Türk ve

Kürtlerle evlenerek eriyebileceklerine inanılmıştır. Böylece az sayıda Ermeni'nin tehlike olamayacağı vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

Arşivler ve Resmi Yayınlar

- Ahmet Süreyya Örgüven'in II. Dönem TBMM Hal Tercümesi*, TBMM Arşivi, Sicil No: 542.
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/1574-408.2, lef.1-32.
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/627-61.1, lef.18-28, 38-58, 74-90, 100-103.
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/627-63.2, lef.69-80.
CHP Nizamnamesi, (1943). Ankara: Zerbamat Basımevi.
CHP Teftiş Talimatnamesi, (1939). Ankara: Ulus Basımevi.
Feyzi Kalfağil'in 7, 8, 13. Dönem TBMM Hal Tercümeleleri, TBMM Arşivi, Sicil No: 1214.
Hasip Ahmet Aytuna'nın VI. Dönem TBMM Hal Tercümesi, TBMM Arşivi, Sicil No: 1121
Mehmet Tevfik Temelli'nin 6., 7. ve 8. Dönem TBMM Hal Tercümeleleri, TBMM Arşivi, Sicil No: 1029.

Araştırma Eserler

- Akandere, O. (2016). *Milli Şef Dönemi*, İstanbul: İz Yay.
 Alpaslan, E. ve Aydın, T. (2015). CHP Parti Müfettişi Mitat Aydın'ın Teftiş Raporlarına Göre Maraş(1940-1942). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.22, s. 363-391.
 Bal, S. (2013). CHP Parti Müfettişlik Raporlarının Değerlendirilmesi: Balıkesir Örneği. *Belgi*, II/6, s. 731-741.
 Bulut, E. Ç. (2015). Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.21, s. 83-110.
 Çetin, H. (2015). *CHP Parti Müfettişlik Raporlarına Göre Tek Parti Döneminde Aydın*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
 Günay, Ş. (2007). *Türk Parlamento Tarihi, VI. Dönem*. C.V, Ankara: TBMM Vakfı Yay.
 Karayaman, M. (2017). CHP Parti Müfettişleri Raporlarına Göre Uşak (1935-1950). *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/3, s. 459-496.
 Karayaman, M. ve Yılmaz, Z. (2016). CHP Parti Müfettişlik Raporlarına Göre Bayındır. *İzmir Araştırmaları Dergisi*, S.4, s.125-141.
 Koçak, C. (2010). *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*. İstanbul: İletişim Yay.
 Kopar, M. (2011). CHP Teftiş Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Gaziantep. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/3, s. 1037-1055.
 Öztürk, K. (1993). *Türk Parlamento Tarihi*. C.III, Ankara: TBMM Vakfı Yay.
 Şahin, G. (2016). CHP Parti Müfettişlik Raporları'na Göre Kırşehir'de Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Hayat (1936-1947). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S.21, s. 79-108.
 Yüce, C. ve Karayaman, M. (2016). "CHP Parti Müfettişlik Raporlarına Göre İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yozgat", Uluslararası Bozok Sempozyumu (5-7 Mayıs 2016), Yozgat: Bozok Üniversitesi Yay., s. 338-350.
 Yücebaş, F. (2017). İç Denetim Sağlama Aracı Olarak Umumi Müfettişlikler. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/34, <http://www.yyusbedergisi.com/dergi/ic-denetim-saglama-araci-olarak-umumi-mufettislikler-birinci-umumi-mufettislik-ornegi20171025124632.pdf> e.t. 12.06.2017.

Selçuklu Öncesi İslâm Beldelerinde İlim ve Kültür Hayatında Türkler

Doç. Dr. Mehmet Emin Şen

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4676-6912>

Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Isparta – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 16.07.2019
Kabul: 10.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Türklerde İlim
Türk Medeniyeti
İslâm Medeniyetinde Türkler

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29149>

Öz

Selçuklu öncesi İslâm dinini seçen ve Müslüman beldelerine gelen Türklerin daha çok askerî ve siyasî varlığı birçok ilmî araştırmalarda gün yüzüne çıkarılmıştır. Selçuklu öncesi Müslümanların oluşturduğu medeniyette hiç şüphesiz çeşitli milletlerin ve farklı inanç guruplarının katkısı bulunmaktadır. Aslında İslâm tarihi, birçok milletin birlikte oluşturduğu siyasî, kültürel ve sosyal ilişkiler tarihidir. Çok eski bir tarihi ve geçmişi olan Türklerin İslâm dinini seçmeden önce de kayda değer medenî, ilmî çalışmaları bulunmaktaydı. Türklerin Müslüman olmasıyla İslâm beldelerine geldikleri hatta Abbâsî döneminin bir yüzyılına, 850-950 yılları arası, damga vurdukları tarihî bir realitedir. Acaba bu denli köklü bir geçmişi olan Türklerin İslâm beldelerine geldikten sonra ilim ve kültür hayatına ne gibi katkıları olmuştur? İslâm medeniyetinde Türklerin bir etkisi söz konusu mudur? Bunun gibi daha birçok soruların açıklığa kavuşturulması bu sahada çalışan ilim adamlarına düşen önemli bir vazifedir ve bu makalenin konusu da bu soruları cevaplamayı amaçlamaktadır.

Müslüman Araplar Türklerin yaşadığı coğrafyaya ta VII. Yüzyılda ulaşmışlardı. Bu tarihlerden itibaren özellikle Horasan ve Mâverünnehir'de İslâmla tanışan Türkler, gerek bu yerlerde gerekse İslâm beldelerine intikal ederek, bu medeniyetin dilini öğrenerek hem dinî hem de pozitif ilimlerde inkişaf etmişlerdir. Çok farklı ilmî sahalarda adından yıllarca bahsedilecek meşhur Türk âlimleri ortaya çıkmıştır. Türkler var olan bilgi, tecrübe ve teknik aletlerini İslâm dünyasına tanıtmışlar, dolayısıyla Orta çağda Müslümanların kurdukları medeniyetin oluşumu, gelişimi ve yayılmasında önemli oranda rol oynamışlardır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Şen, M. E. (2019). Selçuklu Öncesi İslâm Beldelerinde İlim ve Kültür Hayatında Türkler. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 49-64.

Turks in Scientific and Cultural Life in Islamic Lands Prior to Seljukian

Assoc. Dr. Mehmet Emin Şen

Suleyman Demirel University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Isparta – TURKEY

Article History

Submitted: 16.07.2019

Accepted: 10.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Science in Turks

Turkish Civilization

Turks in Islamic Civilization

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29149>

Abstract

Especially military and political presence of Turks choosing Islam as religion and coming to Muslim lands prior to Seljukian has been revealed with numerous scientific studies. There are, with no doubt, contributions of various nations and communities with different beliefs to the civilization that Muslims constituted. In fact, Islamic History is the history of political, cultural and social relations which several nations formed together.

Turks, who have an old history, had remarkable civilization, scientific works before they chose Islamic religion. It is a historical reality that Turks came to Islamic lands after they became Muslims, and marked an Abbasid period of the century between 850 and 950. So, what kinds of contributions did the Turks, with so deep past, had in the scientific and cultural life after they had arrived in the Islamic lands? Is there an influence of Turks in Islamic civilization? Revealing so many questions like these is an important duty of scientists in this field; and the aim of this study is to answer these questions.

Muslim Arabs arrived in the geography where Turks lived in VII century. From this century on, Turks who met Islam especially in Khorasan and Mâverünnehir developed both divine and positive sciences in these lands and other Islamic lands they reached by learning the language of this civilization. Famous Turkish scholars, the name of whose will be mentioned for years, appeared in various fields of science. Turks introduced their knowledge, experience and technical equipments to Islamic world; therefore, they played a very important role in formation, development and spreading of civilization that Muslims established in Medieval Century.

1. GİRİŞ

Abbâsiler döneminde Bağdat yakınlarında kurulan Samarra kenti, Türkler için şehrin ötesinde büyük anlamlar içerir. Çünkü bu şehrin kuruluşu, mimarisi ve gelişimi Türkler sayesinde gerçekleşmiştir. Samarra Dönemi aynı zamanda Abbâsî iktidarında Türklerin 836 yılından itibaren yaklaşık yüzyıl boyunca askerî ve siyasî alanda hâkim oldukları bir zaman dilimini de içine alır. Bu durum tüm kaynaklarda, hatta Arap kaynaklarınca da “Türk Nüfûzu” dönemi olarak açık bir şekilde ifade edilir. Abbâsîlerin bu yüzyılı yine bütün ilim erbabınca bilindiği gibi İslâm âleminin bilim, kültür ve medeniyette zirveye çıktıkları bir devirdir. Acaba bu devrin askerî ve siyasî hâkimi olan Türklerin bu dönem ve sonrasındaki ilmî vaziyeti neydi?

İslâm âleminin bilim, sanat, kültür ve edebiyat gibi sahalarda zirveye ulaştığı dönemde askerî ve siyasî iradeyi büyük oranda elinde bulunduran Türklerin ilmî faaliyetleri de insanların ayrıca merak ettiği konuların başında gelir. Bu hususları izah etmeden önce bazı muğlak bilgileri açıklamak yerinde olacaktır.

2. İSLÂM MEDENİYETİNDE TÜRKLER

İslâm Medeniyet dilinin Arapça olmasından dolayı bu medeniyetin de Arapların sayesinde gerçekleştirildiği şeklinde bir düşünce zihinde oluşabilir. Lâkin dönemin tarihi kaynakları araştırıldıkça vaziyetin böyle olmadığı görülür. Hatta söz konusu medeniyette Araplardan daha çok başka kavimlerin katkılarının olduğuna dâir çok ciddi veriler bulunmaktadır. Arap tarihçi Ahmed Emin’in vermiş olduğu bilgiyi aynen aktarmak istiyorum. Zira bu konunun aydınlatılmasına oldukça büyük katkı sağlayacaktır. *“Emevîler devletinin son zamanlarında gerek barış gerek savaş yoluyla, İslâm bayrağı çekilen her ülke ve memlekette İslâm saltanat ve hâkimiyeti yerleşti. Arkası kesilmeyen gazve ve fütuhatlar neticesinde Türkistan’da Maverâünnehir’in en uzak köşelerinde, batının en müntehasında ve Endülüs’te İslâm hâkimiyeti yerleşmiş, bu ülke ve şehirlerde Arap dili umumî bir dil olmuş, ana dillerine galebe çalmış, müslümanlar hangi kavimden olursa olsunlar yazı ve telifte Arap dilinden başkasını kullanmamışlar. Bu yolla din birliği, dil ve medeniyet birliğini de gerçekleştirmiştir”* (Ahmed Emin, 2010, I, s. 206).

İslâm fetihlerinin yayılması, her ulaştığı yerde Arap dilinin gelişmesiyle bütün kavimler bilgi ve birikimlerini ortak dil olan Arapça ile yazmış; dolayısıyla İslâm Medeniyeti zirveye taşınmıştır. Ahmed Emin’in de ifade ettiği gibi ta Emeviler zamanında Türkistan’a İslâm fetihleri ulaşmış, Arap dili de buralarda kullanılmıştır. Hiç şüphesiz Türklerin tamamı olmasa da bir kısım Türklerin Abbâsî döneminde başlayan “Türk Nüfûzu” döneminden yıllar önce bu dili öğrendikleri ve bu dilde bilgilerini yazdıkları muhakkaktır.

Her ne kadar Naci Maruf (Naci Maruf, 1974, s. 42-43), Abdurrahman el-Bezzaz (Abdurrahman el-Bezzaz, 1965, s. 39), Abdullah Sahb (Abdullah Sahb, 1972, s. 33) gibi Arap asıllı yazarların İslâm Medeniyetinin ortak bir ürün olmayıp, Arap zeka ve dehasının bir sonucu olduğuna dâir tezleri bulunsa da; kaynaklar onları haklı çıkarmayacak delillerle doludur. Örneğin meşhur tarihçi İbn Haldun eserinde, İslâmın fethedilen bölgelerde iyice yerleşmesinden sonra burada yaşayan milletlerce benimsenip sahiplenildiğini söyler; aynı zamanda müstekbir idarecilerin ve bolluk içinde yaşayan Arap halkın eğitime önem vermemelerini eleştirir; ayrıca ilmî çalışmalarla fakir insanların meşgul olduklarını ve ilimle uğraşanların itibarlı ve zengin insanlarca hakir görüldüğünü belirtir (İbn Haldun, 1988, I, s. 245). Hatta İbn Haldun dönemin ilim adamları ile ilgili değerlendirmesinde ilginç bir ayrıntıya dikkat çeker. Onun ifadesine göre hem şer’î ilimler hem de aklı ilimler de yetişmiş olan âlimlerin çoğu Arap değildir (İbn Haldun, 1988, II, s. 944).

Çok erken devirlerde yabancıların bu denli ilmî konularda üstünlük göstermesinden Arapların rahatsız oldukları dönemin kaynaklarına dahi yansımıştır. İsa b. Musa adında bir Emevî idarecisi, devrin âlimi İbn Ebû Leyla’ya Arapların meşhur şehirleri Mekke, Medine, Yemen ve Irak’da bulunan fukahanın hangi millettendir olduklarını sorduğunda, çoğunun Arap olmadıklarını öğrenmiş ve öfkeden

yüzünün kızardığı, sinirlenip neredeyse karşısındakine saldıracak noktaya geldiği rivayet edilmiştir (İbn Abdірabbih, 1962, II, s. 262). Corci Zeydan da İslâmî ilimlerin ilk ortaya çıkıtığı devirlerde, müfessir, muhaddis, hafız ve fakihlerin ekseriyetinin Arap olmayan Müslümanlardan olduğunu ifade etmiştir (Corci Zeydan, 1976, III, s. 10).

Ahmed Emin, İslâm Medeniyetinin zirveye ulaşmasının etkenlerinden bahsederken paylaştığı bir anekdot, bu meselenin anlaşılmasına oldukça katkı sağlayacak bir bilgi niteliğindedir. O, bu konuda şunları yazar: “İslâm Medeniyetinin önemli bir gelişme göstermesinde diğer bir âmil de Abbâsîler devletinde ilmî faaliyetlerde galip unsurun Farslar ve başkaları olup, Emeviler çağındaki gibi bütün işin Arapların elinde bulunmamasıdır. Bu yabancı unsurlar devletin idaresini ve ilimde rehberliği ellerine almışlardır” (Ahmed Emin, 2010, II, s. 16). Burada Ahmed Emin, devletin idaresini ele alan Farslılardan bahsederken, diğerlerinin kim olduğunu açıkça zikretmez. Şüphesiz kaynaklarda Abbâsîlerin ilk yüzyılında devletin idaresinde etkin olan unsur İranlılar iken; ikinci yüzyılında Türkler idi. Ahmed Emin’in idarî ve ilmî hâkimiyetten bahsettiği gayri Arap unsurun biri Fars ise, diğeri kimdir? Onun başka diyerek vurguladığı diğeri unsuru, hangi amaçla belirtmediğini bilemesek de kaynaklardan onların Türkler olduğunu çıkarmak çok da zor olmayacaktır.

Samarra dönemi ve sonrasının İslâm Medeniyetinin altın çağı olduğu ve bunun Arap, Fars, Türk vd. unsurlarca ortak bir katılımıla gerçekleştiğini belirledikten sonra, birkaç konunun daha aydınlığa kavuşturulması gerekmektedir. Bunlardan biri, Türklerin anayurdu olan Orta Asya’da göçebe olarak yaşadıkları ve dolayısıyla ilmî durumlarının olmadığı ile ilgili öne sürülen tezler; diğeri ise dönemin ilim merkezleri olarak gösterilen Horasan, Maverâünnehir, Harezm ve Soğd’un Türklerle münasebeti meselesidir.

Jean Paul Roux, Orta Asya’nın fikir, düşünce, bilim ve sanat için elverişli bir ortam olduğuna dikkat çektikten sonra burayı devesa bir medeniyet merkezi olarak tanıtır (Jean Paul Roux, 1999, s.19). Ayrıca Orta Asya’nın çok önemli bir geçmiş ve hazineye sahip olmasının ona evrensel uygarlığı çıkarmak için uygun bir ortam sunduğunu ifade eder. Şöyleki Orta Asya’da Araplar, İranlılar, Türkler gibi etnik unsurların; öte yandan Mazdeizm, Budizm, Hristiyanlık, Maniheizm, İslâm gibi dinlerin, hatta Helen uygarlığının kaynaştığını belirten Jean Paul, Arapların başarısının da bu malzemeleri bir potada eritip çıkarmaları olduğunu söyler (Jean Paul Roux, 1999, s. 274). Bu konuda Barthold’un tespitini de aynen vermenin faydalı olacağı kanaatindeyim. Onun ifadesi şöyledir: “Araplar ve Farslar tarafından başlanmış olan medenî faaliyetlerin Türklerce sürdürüldüğünü ve İslâm Medeniyetine yepyeni bir can verdiklerini düşünmek elbette mümkündür” (Barthold, 2013, s. 119).

2.1. İslâm Medeniyetinde İlim Merkezleri ve Bunların Türklerle Münasebeti

IX. Yüzyılın önemli ilim merkezleri olan Horasan, Maverâünnehir, Harezm ve Soğd’un coğrafi durumuna, buraların Türklerle ilişkisine, ilmî ve medenî durumuna temas etmemiz yerinde olacaktır.

Horasan, İran’ın doğu istikametinde olup Ceyhun Nehri boyunca uzanan geniş coğrafi bölgedir (Yâkût el-Hamevî, 1975 II, s.409; Huard, 1964, V, s. 560). Bu bölgelerde kimlerin yaşadığını IX. Yüzyılın meşhur Arap yazarlarından Câhiz’in eserinden öğrenmemiz mümkündür. O, Horasanlılar ile Türklerin kardeş olduğunu söyledikten sonra aralarındaki birçok benzerliklere temas eder; Araplarla Acemler arasındaki gibi bir farkın Horasanlılar ile Türkler arasında bulunmadığını, nasıl ki dağlarda oturanlar ile ovalarda oturanlar arasında bir farkın olmadığı gibi, Horasanlı ve Türkler arasında da bir farkın olmadığını söyler (Câhiz, 1988, s. 42).

Geçmiş tarihlerden itibaren Horasan’a Türklerin yerleşmesi ve buranın asırlarca Türk hâkimiyet ve idaresi altında kalmasından dolayı Horasan çok büyük oranda Türkleşmiştir. Bu münasebetle Horasanlı diye zikredilenlerin umumiyetle Eftalit Türkleri manasına geldiği kanatında olan ilim adamları bulunmaktadır (Câhiz, 1988, s. 41). Nitekim Müslüman Araplar, Ceyhun nehri istikametinde fetih hareketlerini sürdürürken birçok idarî merkezlerde Yabgu, Tuğşad, Tarhûn, Afşin ve Akşit gibi unvanlar kullanan yerel idarecilerle karşılaşmışlardır. Söz konusu kelimeler eski Türk

beylerini ifade eden unvanlardır (Donuk, 1988, s. 40).

İslâm coğrafyacıları, Ceyhun nehrinin kuzey istikametinde fethettikleri bölgelere Maverâünnehir (İstahrî, 1961, s. 286; İbn Havkal, 2014, s. 347); bazıları da Haytal veya Hayatula adı vermişlerdir (Kalkaşendî, 1963, IV, s. 429). Bölgeyi X. Yüzyılda yerinde ziyaret eden bir diğer coğrafyacı Makdisî (ö. 985), Maverâünnehir bölgesini Heytal Mıntıkası olarak tarif etmiş ve Eftalit Türklerine ait olduğunu söylemiştir (Makdisî, 1906, s. 26).

Bu bölgede önemli merkezler; Baykent, Buhara, Semerkant, Soğd, Taşkent, Fergana, Kiş, Nesâ, Uşrûsana, Sağâniyan, Tirmiz, Ahsîsek, Hârezm, Guvâziyân, Fârâb'dır (Barthold, 1964a, VII, s. 408). Welhausen, Buhara, Semerkant ve Harezm şehrinin VIII. Yüzyıldan itibaren Müslümanlarca fethedildiğini, İslâmlaştığını ve İslâm ilim merkezi haline geldiklerini ifade eder (Wellhausen, 1963, s. 208).

Maveraünnehir'in önemli merkezlerinden Ceyhun Nehri ile Buhara kenti arasında bulunan Baykent'in (Yâkût el-Hamevî, 1975, I, s.533), İslâm fetihleri başladığı esnada Türk, Soğd ve Türgeşlerden meydana geldiği kaynaklarca ortaya konmaktadır (İbn A'sem el-Kûfî, 1986, III, s. 165). Nitekim Togan da Baykent'in İslâm fetihleri başlamadan çok önce Türklere ait olduğunu ifade eder (Togan, 1981, s. 26).

Maveraünnehir'in en önemli şehirlerden Buhara, Müslüman Araplarca fethedildiği esnada Beydûn adlı bir Türk Beyi tarafından idare edilmekteydi. Ölünce de yerine Tuğşad lakabıyla oğlu geçmiştir. Buhara'nın (Şeşen, 1992, VI, s. 365) ilk defa Comuk Türkleri tarafından kurulduğu rivayet edilmektedir (Togan, 1981, s. 51). Nerşahî (ö. 959) Buhara'nın ilmî inkişafından ve burada yetişen âlimlerin çokluğundan bahseder (Nerşahî, 1965, s. 18).

Bölgede bulunan diğer meşhur şehir Semerkant hattı zatında zaten bir Türk ismini hatırlatmaktadır. Şöyleki; Semerkant, eski Türkçede zengin anlamına gelen semiz, şehir anlamındaki kent kelimelerinin birleşimi olan "Zengin Şehir" yani Semiz-Kent kelimesinden gelmektedir (Kaşgarî, 1940, III, s. 3). VII. Yüzyılda Semerkant, Müslüman Arapların fethi esnasında Tarhun veya Tarhan unvanlı kişilerce idare ediliyordu (Scheader, 1974, X, s. 469). Welhausen'in ifadesiyle; "Araplar, Semerkant'ın hâkimiyeti için Türklerle mücadele etmiş ve hâkimiyeti onlardan zorla koparıp almışlardır" (Welhausen, 1963, s. 206).

Maveraünnehir'in bahse değer bir merkezi de Fârâb'dır. Bu şehir Türk şehri Balasagun'un yakınında, Seyhun nehri doğusunda yer almaktadır (Yâkût el-Hamevî, 1973, VI, s. 62). Yine Arslan Tarhan'ın idare ettiği Fergana şehri (Barthold, 1964b, IV, 558) ayrıca günümüzde Özbekistan Devleti'nin başkenti olan Taşkent (Şaş) kenti Maverâünnehir bölgesindeki Türk yerleşim merkezleridir (Barthold, 1974, XII/I, s. 558). İbn Havkal (ö. 977) Taşkent'i, Türklerin hudut şehri olarak tanıtır (İbn Havkal, 2014, s. 385).

Harezm'in en büyük yerleşim yeri olan Curcaniye'nin Türkler tarafından kurulduğu, halkının da Türk çehreli olduğu kaynaklarca belirtilmektedir (Makdisî, 1906, s. 228). İbn Havkal bu kenti, Oğuzların ticaret merkezi olarak tanıtır (İbn Havkal, 2014, s.360).

Söz konusu yerlerin Türklerle münasebetini, Aydın Sayılı ve R. N. Frye'in, "Selçuklulardan Önce Ortaşark'da Türkler" adlı makaleleri de desteklemektedir (Frye ve Sayılı, 1946, s. 97-131). Makale, Araplar'ın Horasan ve Maverâünnehir fethine başlamadan önce Türklerin bu şehirlerde yaşadıkları, fetihden sonra da kalmaya devam ettikleri ve burada ki demokratik yapıda Türklerin çoğunlukta olduğu gibi hususları ihtiva etmektedir.

3. TÜRKLERİN İLMÎ MÜKTESABATI

Türklerin kurduğu Hun ve Göktürk Devleti ve bunların bıraktıkları Kültigin, Bilge Kağan, Tonyukuk yazıtları herkesçe malumdur, daha geniş bilgi için bakınız (Orkun, 1994, s.18). Ok, mızrak,

kalkan ve bütün silahların kullanımında ve yapımında mahir oldukları yine bilinen bir gerçektir (Câhiz,1988, s.82). Türklerin kullandıkları 12 hayvanlı takvim, Uygurların geliştirdiği alfabe, bu dilde yazmış oldukları eserler, yetiştirdikleri pamuk ve bundan elde ettikleri kağıt Türklerin İslâmiyet öncesi ilmî durumuna verilecek örneklerden bazılarıdır (Togan, 1981, s. 100).

Bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki, Türklerin yaşadıkları şehirler Müslümanların fethinden önce de ilim ve medeniyet merkezleri idi. Dolayısıyla bu denli bir potansiyele sahip şehirlerin İslâmın yayılmasına müteakip İslâm ilim merkezlerine dönüşümü de çok zor olmamıştır. Şimdi de acaba askeri maksatla Abbâsî merkezine erken devirlerde gelen veya getirilen Türklerin ilimle meşguliyetleri nasıldı? Onlardan askerlik yapmayıp bilimle uğraşanlar var mıydı? Gibi sorulara cevap verelim. Samarra Türk askeri hakkında yazdığı bir makalede Gordon, Bağdat'a üç farklı Türk ailesinin göç ettiğinden bahseder. Bunlardan biri özellikle konumuz açısından oldukça önemlidir. O da Horasan'daki varlıklı Türk ailelerinin hilafet merkezine göç etmesidir (Gordon, 2001, s. 125). Türklerin ilimle meşguliyeti konusunda oldukça manidar bir örnek daha vardır ki, o da devrin etkin Türk komutanlarından olan Amâcûr'un oğlunu ilme yönlendirmesidir. Daha sonra Amâcûr oğulları ile beraber Samarra'da Astronomi bilimi ile uğraşmışlardır (İbnü'n-Nedim, 1994, s. 445). Ünlü Türk Filozof Fârâbî de komutan bir ailenin çocuğudur (Zehebî, 1990, XV, s. 417-418).

Bilim tarihçisi Fuat Sezgin, İranlıların ve Türklerin İslâm bilim tarihine yaptıkları katkılarının Arap ve oryantalistlerce görmezden geldiğini söyler. Hâlbuki Abbâsîlerin ilk yüzyılında cebir eserlerinin yazarlarının Abdulhamid b. Vasi İbn Türk, Muhammed b. Musa el-Harezmi, Sind b. Ali gibi kişilerden olması Türklerin ilmî katkılarına gölgeleyemez (Sezgin, 2008, I, s. 13). Sayılı'nın ifade ettiği üzere cebir ilmi hakkında eser yazanlardan birinin Türk oğlu şeklinde geçmesi diğerinin Harezimli olması Türklerin Müslüman beldelerine gelmeden önce bu ilimden haberdar olduklarını göstermektedir (Sayılı, 2002, V, s. 616).

Türklerin İslâm Medeniyetine katkılarını ortaya koyacak yine ilginç bir bilgiyi Fuat Sezgin, meşhur coğrafyacı İdrisî'nin hazırlamış olduğu haritadan yola çıkarak izah etmeye çalışır. İdrisî, Sicilya'da oturduğu yerden Orta Asya'nın bütün ayrıntılarını yansıtan bir harita hazırlamıştır. Sezgin de haklı olarak bunun nasıl olabileceği konusunda endişelerini dile getirmiş ve İdrisî'ye bu konuda bir kaynağın ulaşmış olabileceğine dair içinde bir düşünce olduğunu belirtmiştir. Nitekim böyle bir kitabın Hanah (Kağan veya Canah) b. Hakan el-Kîmaki adında bir kişi tarafından yazıldığı ve İdrisî'nin de bu eseri görüp istifade ettiğini ve kendi kaynakları arasında zikrettiği bilgisine ulaşır ve neticede kafasındaki şüpheleri gidermiş olur (Sezgin, 2008, I, s. 38).

Cebirde olduğu gibi, kimya adı da Avrupa'ya doğrudan doğruya İslâm dünyasından geçmiştir. İslâm dünyasında kimya konusunda önemli isimlerden birisi Câbir'dir. Sayılı, kimya maddelerinden birinde Türklerin etkisinin olduğunu tahmin etmektedir. O, Câbir'in kimyasında görülen "nişadır" maddesine dikkatleri çeker. Bu maddenin Çin'le ilişkisinin olması ve bu maddenin Hellenistik Çağ Yunan kimyasında bulunmaması gibi nedenlerle "nişadır" da bir Türkistan etkisinin olabileceğine işaret eder (Günaltay, 1943, s. 351). İslâmın ilk fetih yıllarında Basra'ya yerleştirilen 2000 Türk ailesi ile ilgili kaynaklarda geçen bilgiler Sayılı'ya haklılık payı verecek niteliktedir. Neşet Çağatay da bu bilgiden yola çıkarak İslâm Rasyonalizmin ilk ışıklarının görüldüğü Basra'da Türklerin etkisini dile getirmiştir (Günaltay, 1943, s. 351). Zaten Türk geleneğinde dinsel tartışmalara olan ilgimin varlığı, düşünsel merak ve zihinsel düşüncelerin köhneleşmesine izin verilmemesi bilinen hususlardandır (Jean Paul Roux, 1999, s. 265).

Fuad Köprülü, Barthold'un İslam Medeniyeti Tarihi adlı eserinin çevirisinde önemli bir konuya temas eder. O, Gluck ve Strzygowski'nin Türklerin İslâm sanatının inkişafındaki katkıları hakkında kaleme aldıkları "*Türk Sanatının Dünyadaki Mevkii ve Türkler ve Orta Asya Meselesi*" adındaki makalelerine atıf yaparak, Samarra şehrinde süsleme ve sanat konusunda Türklerin katkılarının ele

alınmadığını ve ihmal edildiğini, bunun tarihî bir dalâlet olduğuna vurgu yapar (Barthold, 2013, s. 70).

Bilimin gelişmesinde önemli bir etkisi olan kağıdın Müslüman topraklarına girişinde de Türklerin katkısı bulunmaktadır. Semerkant’da işlenen kağıdın eşi ve benzeri yoktu. (Makdîsî, 1906, s. 256). Türklerin Çinlilerden öğrendikleri ipekten kağıt yapma işlemini, özellikle Uygur Türkleri daha da geliştirmişler, Çinlilerin bilmediği bir teknikle kağıdı pamuktan imal etmeyi başarmışlardır (Kitapçı, 1994, s. 315).

4. BİLİM ALANINDA TÜRKLER

Bu bilgilerden sonra Abbâsî hilafet merkezi Samarra ve ona bağlı olan bölgelerde, Abbâsîlerin ilk döneminden Selçukluların ortaya çıkışına kadar ki süreçte İslâm Medeniyetinin gelişmesine katkıda bulunan farklı alanlardaki Türk bilim adamlarının tanıtımına geçebiliriz, lakin makalede dikkat edilen iki hususa değinmek istiyorum.

Bunlardan biri ilim adamlarının etnik tabiiyetlerini belirlemedeki zorluklardır. Kaynaklarda kökenlerinin Türk olduğu açıkça belirtilen âlimlerin yanında, etnik tabiiyetleri ile ilgili bilgi bulunmayan, sadece doğdukları şehre nispet edilen sayısız ilim adamlarının ismi geçmektedir. İran ve Arap asıllı bilim insanlarının etnik mensubiyetleri açıkça belirtilirken, özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadıkları şehirlerden “el-Fergânî”, “eş-Şâşî”, “es-Soğdî”, “es-Semerkandî” şeklinde tanıtılan âlimlerin kökenlerinden hiç söz edilmemesi birçok Türk âlimini tespit edememenin önündeki önemli sorunlardandır. Araştırmada hem Türkî hem de şehir nispetlerine dikkat edilerek Türk ilim adamları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Diğer bir husus da tespit edilen Türk bilim adamlarının hangi ilmî sahada tanıtılması meselesidir. Bu da araştırmacıların zorlandığı sorunlardan birisidir. Zira bir âlim herhangi bir ilimde öne çıkmakla beraber farklı ilmî sahalarda da çalışma yapmış ve kitaplar yazmıştır. Örneğin fakih, müfessir, müerrih diye adlandırılan âlimlerin neredeyse tamamının hadis ilmiyle meşgul oldukları gibi, muhaddislerin bir çoğu da diğer İslâmî ilimlerle ilgilenmişlerdir. Bundan dolayı aşağıda farklı ilmî alanlarda tanıtılan bilim adamları, en çok hangi ilmî sahada temayüz etmişse o alanda gösterilmiştir.

4.1. Arap Dili ve Edebiyatında Türkler

Kaynaklarda Ferganalı olarak tanıtılan Arap dil âlimi, şair Halefü'l-Ahmer (ö. 796), Kuteybe b. Müslim'in Basra'ya getirdiği esirlerdendir (İbnü'n-Nedim, 1994, s.227). Asıl adı Ebû Muhriz Halefü'l-Ahmer b. Hayyan b. Muhriz'dir. “Kırmızı Çehrelî” anlamına gelen Halefü'l-Ahmer lakabıyla tanınmıştır. Halef'in ataları hakkında herhangi bir bilgi kaynaklarda geçmemektedir. Halef, Arap Dili ve Edebiyatında binlerce şiir ve kaside toplayarak bu sahada ilmî eserler ortaya koymuştur (İbn Kuteybe, 1987, s. 544). Basra âlimlerinin şiirde ustası olarak (Yâkût el-Hamevî, 1973, IV, s. 67) nam salan Halef, Nahiv ilminin ilk büyük eseri Sibeveyh'in *el-Kitab'ı* gibi, bu sahada ilk muhtasar kitap olan *Mukaddime fi'n-nahv* adlı eserin de sahibidir. Eserinde Arap nahvinin temel konularını ele almıştır. Bu eserlerinden başka talebesi Ebu Nuvas'ın bizzat kendisinden dinleyip rivayet ettiği *Dîvân* kitabı ile, *Kitâb-u Cibali'l-Arab ve ma'kile fiha mine's-şîir* ve *Kitâb-u Meâni'l Kur'an* adlı kitapları bulunmaktadır (Yâkût el-Hamevî, 1973, IV, s. 68; daha geniş bilgi için bak. Durmuş, 1997, XV, s. 234-236).

Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra, gerek devrin gerekse İslâm Dininin dili olan Arapçayı öğrenmişler ve bu dilde şiirler yazabilecek niteliğe sahip olmuşlardır. İlk Abbâsî yüzyılında Arap Dili ve Edebiyatında öne çıkan Türk şairlerden bazıları şunlardır: İbrahim b. Abbas es-Sûlî (ö.860), Feth b. Hakan (ö. 861), Muhammed b. Yahya es-Sûlî (ö. 946) ve Hakan et-Türkî'nin torunlarından Musa b. Ubeydullah (ö. 920)'dir (Zehebî, 1990, XI, s. 297).

Yukarda Sûlî nisbetleriyle adı geçen şairler Cürcan hükümdarı Sûl-kağan'ın soyundan

gelmektedirler. Sûl-Tegin'e nisbetle Sûlî diye tanınmışlardır. Halife Mütevekkil döneminde (847-861) Divanu'r-Resail'in görevlilerinden biri de İbrahim b. Abbas es-Sûlî'dir. O, katip olarak önemli işlerde ve divanlarda çalışmıştır (Mes'ûdî, 1987, IV, s. 106; İsfahânî, 1963, IX, s. 21-35). Dîvânü'r-resâil'deki görevi sırasında meşhur Arap yazar Câhiz'le beraber çalışma imkanı bulmuştur. Bu esnada Câhiz, *Kitâbü'z-Zer' ve'n-nahl* adlı kitabı kaleme almış, bunu da İbrahim b. Abbas es-Sûlî'ye takdim etmiştir (İbnü'n-Nedim, 1990, s. 210). İbrahim b. Abbas'ın *Dîvân* ile *Dîvânü'r-resâil* adlı kitapları bulunmaktadır (Savran, 2009, XXXVII, s. 493-495). Onun ikinci kitabı özel veya resmî yazışmaları ihtiva etmektedir. Belâzurî, eserini, Sûlî'nin yazmış olduğu bir kitabından esinlenerek yazdığını itiraf etmiştir (Belâzurî, 1987, s. 9).

Halife Mu'tasım'ın güvendiği kimselerden olan Feth, Hakan b. Ahmed'in oğludur (Câhiz, 1988, s. 42). Tağriberdî'ye göre "Feth'in babası Hakan, Halife Mu'tasım'ın güvendiği ve kıymet verdiği bir Türk ailesiydi. Bu münasebetle Feth sarayda ikamet etmiş ve Halife'nin çocuklarıyla birlikte büyümüştür" (İbn Tağriberdî, 1963, II, s. 247). Feth ibn Hakan'ın ilme ve kitaplara olan muhabbeti çok ilginç tasvirlerle kaynaklarda geçmektedir. Feth'in her fırsatta, hatta Halifenin sofrasında onun ayrıldığı anda bile yanında taşıdığı kitabı çıkarıp okuduğuna dair rivayetlerle doludur (Adam Mez, 2000, s. 210). Feth b. Hakan'ın kaynaklarda *Kitâb-u ihtilâfî'l-mülük*, *Kitabü's-Sayd ve'l-cârih* ve *Kitabü'r-Ravza ve'z-zehr* adlı üç eserinden bahsedilmektedir (Yıldız, 1995, XII, s. 452-453).

Abbâsî merkezinin dışında da Arap Dili ve Edebiyatında öne çıkan Türk dil âlimleri bulunmaktadır. Bunlardan biri Fârâb'da ortaya çıkan dil ve lügat âlimi olan İshak b. İbrahim el-Fârâbî (ö. 961)dir. *Dîvânü'l-edeb* adlı sözlüğün yazarı olan İshak, Arapçayla çok alakadar olmuş, bu münasebetle Hicaz'a gelmiş ve oradan Yemen'e gitmiş ve son olarak Zebîd kentine yerleşmiştir (Yâkût el-Hamevî, 1973, VI, s. 62). Diğeri bunun yeğeni olan, meşhur Arapça sözlük kitabının yazarı İsmail b. Hammad el-Fârâbî (ö. 1004)'dir (Yâkût el-Hamevî, 1973, VI, s. 151). Meşhur *Tacü'l-luga* adlı sözlüğü ve *Kitâb-u Aruzi'l-varaka* adlı eserleri bulunmaktadır (Kılıç, 1993, VII, s. 459). Hamevî onun Türk asıllı olduğunu ifade eder (Yâkût el-Hamevî, 1973, VI, s. 152).

4.2. Hadis İliminde Türkler

İslâm Dininin ikinci temel kaynaklarından olan Hadis sahasının otoriteleri içerisinde de Türk muhaddisler bulunmaktadır. Bunlar: Süleyman b. Tarhan (ö. 760), Abdullah b. Mübarek (ö. 797), Mu'temir b. Süleyman b. Tarhan (ö. 803) (Zehebî, 1990, VIII, s.477); Ahmed b. Abbas et-Türkî (ö.876) (Bağdâdî, 1931, IV, s. 326); Muhammed b. İshak (ö. 883)'dir (Yâkût el-Hamevî, 1973, III, s. 409). Bunlardan Ebû Süleyman'ın babası Tarhan et-Türkî (ö. 705) İslâmın erken devirlerinde Basra'ya gelip yerleşen Türk asıllı ailelerdendir. Hadis âlimi ve tabiin döneminin önemli simalarından olan Ebû Süleyman'ın rivayet ettiği hadisler meşhur hadis kitabı *Kütüb-i Sitte* içinde yer almaktadır. Ancak burada Süleyman et-Teymî nisbetiyle geçer, bu konunun ayrıntısı için bakılabilir (Saklan, 2010, XXXVIII, s. 109).

Tabiin asrından sonra gelen ve devrin meşhur muhaddis, zahid ve fakih olan Abdullah b. Mübarek'in babası, Halife Mehdi tarafından önemli göreve getirilen Türklerdendir (Câhiz, 1988, s. 29). Merv'de dünyaya gelen ve burada hadisleri tedvin eden ilk âlim olan İbn Mübarek, ayrıca devrin önemli şairlerindedir. İçinde Hz. Peygamber'in sözlerini topladığı, *Kitabü'z-Zühd ve'r-rekaik*, *Kitabü'l-Cihad*, *el-Müsned*, *Kitabü'l-Bir ve's-sıla*, *es-Sünen fi'l-fikh*, *Kitabü't-Tefsir*, *Kitabü't-Târîh* adında birçok kitabı bulunmaktadır (Küçük, 1988, I, s. 122-124).

Hilafet merkezinin ötesinde de Hadis ilmi ile meşgul olan birçok Türk hadis âlimi bulunmaktadır. Maveraünnehir'in önemli kentlerinden Baykent'te Hadis ilminde öne çıkanlar arasında Muhammed b. Ali b. Tarhan el-Baykendî (ö. 891) (Ömer Rıza Kehhâle, 1957, XI, s. 19) ile Ebû Ahmed Muhammed b. Yusuf el-Baykendî (ö. 1021)'yi sayabiliriz (Yâkût el-Hamevî, 1975, I, s. 533).

Buhara şehri de Hadis ilmi konusunda çok meşhur muhaddisleri yetiştirmiştir. Buhara'da bu ilimle uğraşanlar arasında Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî (ö. 844) bulunmaktadır. Buharalı

ve Kuşan Türklerindedir (Bağdâdî, 1931, X. s. 64). Hadis kaynaklarının en muteberlerinden kabul edilen Sahihi Buhârî'nin yazarı, büyük hadis otoriteri İmam Buhârî'nin asıl adı Muhammed b. İsmail'dir (ö. 870). Buhara'nın bir köyünde dünyaya gelmiştir. Meşhur muhaddis Buhârî aynı zamanda fıkıh ilminde de otoriterdir. Buhârî, Kur'ân'dan sonra en muteber kitap sayılan *el-Camiu's-Sahih* adlı eserini bab başlıkları altında hazırlayarak içinde binlerce hadis rivayet etmiştir, daha geniş bilgi için bakılabilir (Öğüt, 1992, VI, s. 372-374). İmam Buhârî, Bursalı (Bursalı, 1327, s. 16), Günaltay (Günaltay, 1932, s. 304), son devrin muhaddislerinden Kamil Miras (Miras, 1970, VII, s. 383) ve Talat Koçyigit (Koçyigit, 1983, s. 65) gibi birçok ilim adamı tarafından Türk olarak belirtilmiştir.

İmam Buhârî'nin talebesi meşhur hadisçi Muhammed b. İsa et-Tirmizî (ö. 892), bugün Özbekistan Ülkesi'nin güneyinde bulunan Ceyhun Nehri'nin kuzeyinde Belh şehrinin kıyısında yer alan Tirmiz şehrinde (Esin, 1974, XII, s. 388-389). Tirmiz, Türklerin yaşadığı bir şehirdir ve adı geçen muhadis de burada doğduğu için bu şehre nispet edilerek bilinmektedir. Meşhur muhaddis Buhârî'nin vefatı üzerine onun yerine geçmiştir. Onun eserleri *Câmiu's-Sahih* ve *Kitabu's-Şemâil'dir* (Ömer Rıza Kehhale, 1957, XI, s. 104). Kaşgari dahil birçok kişi onun Türk olduğunu belirtirler (Kaşgarî, 1940, s. 34; Bursalı, 1327, s. 17). Bir diğer önemli muhaddis, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali en-Nesaî (ö.915)'dir. Meşhur muhaddislerden sayılır ve Kütüb-i Sitte müelliflerindedir. (Zirikli, 1984, I, s. 164). Horasan bölgesindeki Nesâ'da doğmuştur. *es-Sünen* adlı eseri, *el-Müctebâ* olarak da adlandırılmaktadır. Kitap içinde 5758 tane hadis bulunmaktadır (Kandemir, 2006, XXXII, s. 563-565).

Fergana'da yetişmiş Türk Hadis âlimlerinden bir diğeri Ebû Cafer Muhammed b. Yusuf el-Fergânî (ö. 907)'dir (Bağdâdî, 1931, IV. S. 396). Aslen Fergana şehrinden geldikleri için "el-Fergânî" olarak adlandırılan Ebû Cafer, hadis literatürüne "Türk" olduğu için "İbnü't-Türki" olarak bilinir. Fârâb kentinin önde gelen hadisçileri arasında Firyabî el-Kebir (ö. 827) (İbn Asâkîr, 1988, XVI, s. 702) ile Firyabi es-Sağir (ö. 913) (Zehebî, 1990, X, s. 114) bulunmaktadır. Belh yakınındaki Faryab'da doğduğu için buraya nispetle Firyabî olarak tanınmış, aynı zamanda Türk asıllı olduğu için Türki nisbetiyle de anılan Firyabî el-Kebir'in asıl adı Muhammed b. Yusuf'tur. Hadis otoritelerince güvenilir kabul edilen Firyabî'nin rivayet ettiği hadislerin yirmi dördü *Sahihi Buhârî*'de yer alır, bunun ayrıntılı bilgisine ulaşmak için bakılabilir (Koçkuzu, 1996, XIII, s. 146). Hemşehrîsi Muhammed b. Yusuf'tan ayırt edilmek için Firyabî es-Sağir olarak adlandırılan Ca'fer b. Muhammed, *Fedâilü'l-Kuran* adlı eserinde Kuran'ın faziletleri ile ilgili 197 hadisi ele alır. Bunun dışında da birçok kitabı vardır, detaylı bilgi için bakılabilir (Sönmez, 1996, XIII, s. 145-146).

4.3. Tefsir, Kelam, Felsefe ve Tarih İlminde Türkler

Kuran'ın açıklanması, anlaşılması ve yorumlanması üzerine gelişen ilimlerden Tefsir sahasında da birçok Türk âlimi bulunmaktadır. Bunlar; Fergana şehrinden Muhammed b. Musa el-Vasiti el-Fergânî (ö. 942) (Bursalı, 1327, s. 12). Semerkant şehrinden Ebû'l-Leys es-Semerkandî (ö. 983) (Ömer Rıza Kehhale, 1957, XIII, s. 91) olarak şehir nispetleri ile anılan Türk Müfessirleridir. Muhammed b. Musa, Bursalı tarafından Türk olarak zikredilmiştir (Bursalı, 1327, s. 12). Tefsirinde tasavvufi yöne ağırlık veren Muhammed b. Musa'nın bazı âyetler hakkında ilginç yorumları bulunmaktadır (Ateş, 1974, s. 88). Ebû'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsiru'l-Kuran* adlı eserini vaaz ve nasihat türünde yazmıştır (Bilmen, 1960, II, s. 216). İslâm dünyasında çok tanınan âlimlerden olduğu için kendisine izafe edilen birçok eser bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; *Hizanetü'l-fıkıh*, *Uyunü'l-mesa'il*, *en-Nevazil*, *Mukaddime fi's-salat*, *Muhtelifü'r-rivaye*, *Beyanü akidetü'l-usul*, *Şerhu Fıkhi'l-ekber* gibi eserlerdir (Yazıcı, 2009, XXXVI, s. 473-475). Türk tasavvuf ehlince çok muteber kitaplardan *Tenbihu'l-Gâfilîn Büstânu'l-Arifin*'in yazarıdır (Ömer Rıza Kehhale, 1957, VII, s. 81).

Semerkant'ın Mâtürîd kasabasında dünyaya gelen Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî (ö.944), Türklerin itikat konusunda otorite kabul ettikleri önemli bir ilim adamı olup, daha çok İmam-ı Mâtürîdî olarak bilinmektedir. Onun kelam ilminin temel konularını ele aldığı *Kitâbü't-Teohid* adlı

eseri, Bekir Topaloğlu tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Özen, 2003, XXVIII, s. 150). Mâtürîdî, devrin önemli entelektüel ilim adamlarından olup akıl ve nakil dengesini gözetmiştir. Onun diğer önemli eseri *Te'vilatü'l-Kuran*'dır. Tefsirin tek hükme bağlı, te'vilin de birden çok yoruma kapı aralamasından dolayı Mâtürîdî eserine *Te'vilatü'l-Kuran* adını vermiştir. O, bu eserlerinde özellikle akli çok iyi kullanmış, mevcut bilgilerin anlaşılmasında ve sorunların çözülmesinde onu eşsiz bir araç olarak kabul etmiştir (Topaloğlu, 2003, XXVIII, s. 157-159).

Fârâb'ta dünyaya gelen Muhammed b. Turhan el-Fârâbî (ö. 961), felsefe ilminin İslâm Medeniyetindeki öncülerindendir. İslâm Felsefesinin metod ve terminolojisini geliştirdiğinden kendisine "Muallim-i Sâni" unvanı verilmiştir (Zehebî, 1990, XV, s. 417-418). Muallim-i Ulâ olan Aristo'dan sonra Fârâbî, İslâm dünyasındaki felefenin ilk temsilcisidir. Çoğu kaynak onun aslen Türk olduğunu zikreder (İbnü'l-Esîr, 1965, V, s. 296; İbn Kesir, 1990, XII, s. 224). Eğitimine önce doğduğu şehirde başlayan Fârâbî, babasının telkinleriyle Bağdat'a fıkıh öğrenmek üzere gelmiştir. İlimleri tasnif ettiği eserinin adı *İhsau'l-ulûm*'dur. *Bunun yanında* Euklides'in geometri kitabını da şerhetmiştir (Günaltay, 1951, s. 424). Orta çağda Batılılarca Alfarabius ve Abunaser diye adlandırılan Fârâbî, Kindî ile başlatılan felsefi harekete yeni bir anlayış getirmiştir. Kindî İslâm dünyasında ilk felsefi hareketi başlatan kimsedir. Fârâbî'nin felsefi sistemini ana hatlarıyla ortaya koyan en büyük eseri *Medinetü'l-Fazıla*'dır. Bundan başka *Siyasetü'l-medeniyye*, *Kitabü'l-Mille* adlı eserleri vardır (Kaya, 1995, XII, s. 145-162).

Sûl-Tigin ve oğulları Emevîler döneminde asker olarak nasıl büyük makamlar elde etmişse, onların evlatları da Abbâsîler zamanında bilim adamı olarak en az onlar kadar yüksek bir mevki elde etmişlerdir. Bunlardan biri, Abbâsî döneminin meşhur tarihçilerinden Ebû Bekir Muhammed b. Yahya es-Sûlî'dir (ö.946) (Zehebî, 1990, XV, s. 301-302). Sûlî satranç oyunundaki üstün başarısından dolayı "es-Satrançî" olarak da anılmıştır. Bu oyun sayesinde saraya kadar girebilmiş hatta Halife Müktefî ile karşılıklı satranç oynamıştır (İbnü'n-Nedim, 1994, s. 167; Mes'ûdî, 1987, IV, s. 324).

Onun en önemli eseri *Kitabü'l-Evrak fi ahbâri Âli Abbas ve eşarîhim*'dir. Eserin büyük bir kısmı elimize ulaşmamıştır. Ancak ulaşılabilen bölümlerinin bir kısmı *Ahbârü'r-Razi-Billah ve'l-Müttakilillah* (Sûlî, 1983, s. 1) adıyla yayımlanmıştır. Ayrıntılarını Özeydî'nin da görebileceğiniz diğer eserleri *Ahbarü's-şuarai'l-muhdesin*, *Eş'aru evladi'l-hulefa ve ahbaruhüm*, *Ahbaru Ebi Temmam*, *Ahbarü'l-Buhtûri*, *Ahbaru İbrahim b. el-Mehdi*, *Edebü'l-Küttâb*, *Risaletü's-Suli ila Müzahim b. Fatik*, *Şerhu's-Sûli li-Divân-i Ebi Temmam*, *Kitabü's-Şatranç*'dır (Özeydî, 2009, XXXVII, s. 492-493).

4.4. Astronomi İlminde Türkler

Bu sahada ismi geçen ilk Türk ailesi Ebû'l-Kâsım Aldullah İbn Amâcûr (ö. 920) ile oğlu Ebû'l-Hasan (ö. 933)'dir. Astronomi sahasında çalışmalar yapan bu kişilerin dışında bu aileden üç kişi daha bulunmaktadır (Sayılı, 1988, s. 101) İbnü'n-Nedim, Amâcûr ailesinin Fergane'den geldiğini bildirmektedir (İbnü'n-Nedim, 1994, s. 445). George Sarton da bu sahada ilmî çalışmalar yapan Türk asıllıların çok olduğundan bahsetmiştir (Sarton, 1927, s. 630).

Amâcûrlar, kurmuş oldukları özel gözlemevlerinde, 885-933 tarihlerinde uzun bir zaman diliminde gözlemlerde bulunmuşlardır. Bu gözlemlerini de tablolara işlemişlerdir. Amâcûr ailesinin gözlemleri, yaklaşık elli yıldan fazla sürmesinden dolayı, İslâm dünyasındaki en uzun gözlem programı olarak bilinmektedir (Sayılı, 1988, s.101-103).

Astronomi alanında diğer bir Türk astronot Ahmed b. Muhammed b. Kesîr el-Fergânî (ö. 863)'dir. Batıda bu kişi Alfraganus şeklinde bilinir. Onun astronomi alanında yazmış olduğu eseri, *Cevâmiu İlmü'n-Nücum ve usulu'l-Harekât es-Semâviye* (Astronominin Özeti ve Göğün Hareketlerinin Esasları)'dir. Bunların dışında yine ona ait *Kitabü'l-Fusûl el-Medhal fi Mecisti* kitabı vardır. Bu eser batıda *Elements of Astronomy* adıyla tercüme edilerek XV. Yüzyıla kadar kullanılmıştır (Unat, 1998, s.405-423).

Yine bu sahada çalışan diğer bir Türk ilim adamı Muhammed b. Musa (ö. 873)'dir. "Beni Musa-Musa Oğulları" olarak bilinen bu kişilerin en küçüğü olan Muhammed, Halife Me'mun devrinde (813-833) iken sarayın ilgi ve iltifatına mazhar olmuştur. Bağdat'da Astronomi ve Matematik ilimleriyle uğraşmıştır (Ruska, 1974, VIII. s. 660). Daha sonra ağabeyleriyle beraber Samarra'da rasathane kurmuşlardır ve burada ilmî araştırma ve gözlemlerde bulunmuşlardır (Sayılı, 1988, s. 93).

Yazmış oldukları eserler günümüze kadar ulaşmış ayrıca bu eserlerin çoğu Batı dillerine çevrilmiştir (Çeçen ve Bir, 1992, V. s. 451). Aynı zamanda Muhammed b. Musa dünyanın çevresini doğru olarak ölçmeye muvaffak olmuştur (Hitti, 1989, II. s. 572).

Bir diğer astronomi bilgini Batılılarca "Albumasar" diye bilinen Ebû Ma'ser el-Belhî (ö. 885)'dir. Onun adı Ca'fer b. Muhammed b. Ömer'dir (İbnü'n-Nedim, 1994, s. 441). Abbâsî halifelerinden Müstain döneminde (862-866) yaşayan Belhî "gel-git" hadisesini keşfetmiştir (Dizer, 1994, X. s.182). Günaltay (Günaltay, 1932, s. 305) ve Bursalı (Bursalı, 1327, s. 40) onun Türk olduğunu ifade ederler. Belhî'nin Astronominin yanı sıra Astroloji hakkında da çalışmaları bulunmaktadır (İbn Hallikân, 2009, I. 358; İbnü'n-Nedim, 1994, s. 441). Belhî'nin *el-Medhalü'l-kebir ilâ ilmi ahkâmi'n-nücûm, el-Medhalü's-sağir, Kitâbü'l-Milel ve'd-düvel* adlı kitaplarından başka birçok eserleri vardır, daha geniş bilgi için bakılabilir (Dizer, 1994, X. s. 182-184).

4.5. Matematik İliminde Türkler

IX. yüzyıl Matematik ve Cebir ilminde iki isim ön plana çıkar. Biri Abdulhamid ibn Türk el-Cîlî (ö.848) diğeri Harezimli Ebû Abdullah Muhammed b. Musa (ö. 850)'dir. Kaynaklarda açıkça Türk nispetiyle geçen İbn Türk el-Cîlî, Hazar Denizi'nin güneyinde yaşayan Cîlî Türklerindedir. İbnü'n-Nedim onun hesap uzmanı olduğunu söylemiştir (İbnü'n- Nedim, 1994, s. 338). Devrin Cebir ilminin üstadlarından sayılan İbn Türk el-Cîlî aynı zamanda diğer Türk Matematik dehası Harezmi'nin hocası kabul edilmektedir (Ensari, 1988, s. 69). Cebir sahasında birçok eser yazmasına rağmen İbn Türk el-Cîlî'nin sadece *ed-Darûrât fi'l-Mukterinât min Kitâbü'l-Cebr ve'l-Mukâbelât* kitabından hemen hemen çok az kısmı günümüze gelebilmiştir (Sayılı, 1979, s. 16).

Diğer matematikçi Ebû Abdullah Muhammed bin Musa el-Harezmi'nin doğumu, gençliği ve yaşamı hususunda kaynaklarda bir bilgi bulunmasa da ilim hayatı hakkında bazı bilgiler kaynaklarda geçmektedir (Adıvar, 1964, V/1. s. 258-262; Fazlıoğlu, 1997, XVI. s. 224-227; Kahya ve Topdemir, 2002, V, s. 583; Akın ve Dosay, 1994, s. 10-15). Harezmi'nin cebri, İbn Türk el-Cîlî'den öğrendiğini Cîlî'nin torunu Ebû Berze bildirmektedir. Adı Alogrizm-Algoritma- Logaritma olarak hâlâ yaşamaktadır. Cahen'in de ifade ettiği gibi bu zat Türkistanlıydı (Cahen, 2000, s. 258). Onun *Kitâbü'l-Muhtasar fi hisâbi'l-cebr ve'l-mukâbele* adlı eseri vardır.

Bu sahada çalışan diğer bir matematikçi İbn Türk el-Cîlî'nin torunu olan Ebû Berze Fazl b. Muhammed (ö. 910)'dir. Ebû Berze, dedesinin yolunda giderek matematik ilminde yeni çalışmalara imza atmıştır (İbnü'n- Nedim, 1994, s. 391). Bu kişilerden sonra da Türklerin içinde matematik ilmiyle uğraşanlar olmuştur. Bunlardan biri de Ali b. Arak'dır (ö. 1036) (Günaltay, 1991, s. 61).

Tıp İliminde Türkler

Türklerin çok eskiden itibaren tıpla ilgili çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Bîrûnî kitabı *Kitâbü's-Saydele*'de Türklerin tıpla alakasını ortaya koyacak çok önemli bir bilgiyi bizzat kendi müşahedesine dayanarak aktarmaktadır. Bîrûnî, kendi çocukluğunda Harezmi sarayına ilaç getiren Türkmen bir doktor gördüğünü söyler. Yine ihtiyar bir Türkmenin hazırlamış olduğu tiryak, ilaç ve mumyalardan bahsederek bunların bitkilerden yapıldığı için tesirinin çok etkili olduğunu belirtir. Bütün bu anlatımlardan anlaşılacağı üzere Türklerin bitkilerden yararlanarak ilaç yapmada mahir oldukları söylenebilir (Yalıtıkaya, 1936, s. 43-46).

Türklerin, ilaçlar ve sağlık konusundaki bu tecrübelerinden olsa gerek Abbâsîler döneminde birçok hastanenin kurulmasına öncülük ettiği görülmektedir. Örneğin Kahire'de hem Feth b. Hakan

hem de Ahmed İbn Tolun'un yaptığı hastaneler vardır (Kahya ve Topdemir, 2002, V, s. 585). Ayrıca Türk komutan Bedr el-Hammami tarafından Bağdat'ta başka bir hastane kurulmuştur. Buna ilaveten 957 tarihinde başka bir Türk komutan Kafur el-İhşid'in yine Kahire'de ayrı bir hastane açtığı kaynaklardan anlaşılmaktadır (Kahya ve Topdemir, 2002, V, s. 587). Bunlara, Halife Muktedir'in annesi ki, onun hakkında Kitabçı'nın "Şağab Hatun" adındaki bir monografisi bulunmaktadır. Bu hastanelere Şağab Hatun'un Bağdat'ta yaptırdığı ve masraflarını bizzat uhdesine alıp karşıladığı hastaneyi de ekleyebiliriz (İbn Kesir, 1990, XI, s.128; ayrıntılı bilgi için bakınız, Kitapçı, 1991).

Daha çok tıp sahasındaki çalışmaları ile tanınan İbn Sînâ yine devrin önemli Türk ilim adamlarındandır. Onun gerçek adı Hüseyin b. Abdullah b. Ali b. Sînâ'dır (ö. 1037). O, tıp ilminin yanında metafizik, felsefe, astronomi, matematik gibi ilimlerde ve hatta müzik hakkında eserler yazmıştır. Buhara yakınındaki Efsene köyünde doğmuştur (İbn Hallikan, 2009, II, s.157-162; Arberry, 1952, s. 9-28; Ülken, 1964, V/II, s. 807-824). İbn Sînâ, Sâ mânî sultanı Nuh b. Mansûr'un hastalığı üzerine çok küçük yaşlarda, 18 yaşlarında olduğu söylenmektedir, saraya hekim olarak görevlendirilmiştir. O, bu görevi esnasında zengin saray kütüphanesinden istifade ederek devrin tıpla alakalı ne kadar kitap varsa onları okuma fırsatına kavuşmuştur (Alper, 1999, XX, s. 319-322). Batılılarca Avicenna olarak tanınan meşhur tabib İbn Sînâ'nın "el-Kânun fi't-Tıbb" adlı eseri, Avrupa üniversitelerinde yakın zamanlara kadar okutulmuştur.

Selçuklu öncesi Türk ilim adamlarından kayda değer birisi de meşhur bilim adamı Bîrûnî'dir. Onun ismi Ebû Reyhan Muhammed b. Ahmed'dir (ö.1061). Harezmi'nin Kas kasabasında dünyaya gelmesinden dolayı "Taşralı" anlamına gelen "el-Bîrûnî" ismiyle müsemma olmuştur (Yâkût el-Hamevî, 1973, XVIII, s. 180; Togan, 1960, II, s. 635). Mesaha ilminin esaslarını Avrupa'dan tam 8 asır evvel kurmuştur (Togan, 1981, s. 91). Gazneli döneminde sarayda danışmanlık görevinin yanı sıra ilmî araştırmalar da bulunmuştur. *Tahdidi nihayetü'l-emâkin, et-Tefhîm, Tahkiku mâ li'l-Hind, Âsârü'l-Bakiyye* gibi eserleri vardır. Bîrûnî son eseri olan *Kitâbü's-Saydele fi't-tıbb* adlı eserini 80'li yaşlarında yazmıştır (Tümer, 1992, VI, s. 206-215).

Jean Paul Roux'ın ifadesiyle kuşkusuz bilim bir Bîrûnî çıkartmamıştır, elbette her yüzyılda böyle bir bilim adamı çıkmak zorunda değildir (Jean Paul Roux, 1999, s. 265). Bîrûnî farklı bilim alanlarında 100 den fazla eser yazarak İslâm Medeniyetinin en dikkate değer simalarından olmuştur.

5. SONUÇ

Selçuklu öncesi Türklerin varlığını yalnızca askerî ve idari sahalara sıkıştıramayız. Bu sahaların dışında ilim alanında da meşhur Türk şahsiyetler ortaya çıkmıştır. İslâmın medeniyet yolculuğunda gerçekleştirdiği atılımlarda Arap ve İranlıların yanında Türklerin de en az onlar kadar katkıda bulduklarını söyleyebiliriz. İlk dönem İslâm Tarihi eserlerinde Türklerin daha çok askeri yönüyle ön plana çıkarılması, onların ilmî durumu ile ilgili malumatlarının gün yüzüne çıkmamasına neden olmuştur.

Türklerin ta VII. Asırdan itibaren Horasan ve Maveraünnehir'de ikamet ettikleri ve ilk İslâm fetihleri esnasında Müslüman Araplarla Türklerin irtibata geçtiklerini kaynaklar zikretmektedir. Araplar'ın Horasan ve Mâveruünnehir'e ulaşmadan önce Türklerin bölgenin sakinleri olduklarını bizzat yerinde müşahade eden Müslüman coğrafyacılarca belirtilmektedir. İlk İslâm coğrafyacıları bu merkezlerin kültürel ve medenî yönünü belirtmişlerdir. Yine kaynaklar, adı geçen yerlerin ilk İslâm fetihatları zamanında fethedildiklerini, en erken devirlerde İslâmî motiflerle donatıldıklarını ve İslâm beldesi olduklarını bildirmektedirler. Bu bölgelerden getirilen Türk gruplarının İslâm Medeniyetine katkılarının olduğu muhakkaktır.

Önemli bir kavşak noktasında yaşayan Orta Asya'daki Türklerin, İslâm'ın bu bölgede yayılmasıyla gerek İslâmî ilimleri öğrenerek din ilimlerinde, gerekse daha önceden edindikleri bilgi,

tecrübe, teori ve aletlerin İslâm dünyasına tanıtılması ve aktarılmasında; birçok kültürlerin katkılarıyla oluşan İslâm Medeniyetinin gelişmesinde rol oynadıklarını söylememiz sanırım yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA:

- Abdullah Sahb (1972). *Development et Questions D'Orient*, Toulouse. (Arapça Tercümesi) Bağdat.
- Abdurrahman el-Bezzaz (1965). *Islam and Arap Nationalism*. Londra.
- Adam Mez (2000). *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti* (Çev. S. Şaban). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Adivar, A. (1964). Harizmi. Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (V/I, s. 258-262) İçinde. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ahmed Emin (2010). *Duha'l-İslâm*. Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-ilmıyye.
- Akın, Ö., Dosay, M. (1994). *Beş Büyük Cebir Bilgini*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Alper, Ö. M. (1999). İbn Sînâ. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XX, s. 319-322) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Arberry, J. (1952). *Avicenna: His Life and Times*, London.
- Ateş, S. (1974). *İşâri Tefsir Okulu*. Ankara: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Bağdâdî, Hatib (1931). *Târîhu Bağdad*. Kahire.
- Barthold, W. (1964a). Maverâünnehir. Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (VII, s. 408) İçinde. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Barthold, W. (1964b). Fergana. Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (IV, s.558) İçinde. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Barthold, W. (1974). Taşkent. Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (XII/I, s. 558) İçinde. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Barthold, W. (2013). *İslâm Medeniyeti Tarihi*. (Haz. M. Fuad Köprülü). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (1987). *Fütûhu'l-Buldân* (Çev. Mustafa Fayda). Ankara: Sıyer Yayınları.
- Bilmen, Ö. N. (1960). *Büyük Tefsir Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Bursalı, M. T. (1327). *Türklerin Ulum ve Fununa Hizmetleri*. İstanbul: İkdâm Matbası.
- Cahen, Claude (2000). *İslâmiyet*. (Çev. Esat Mermi Erendor). Ankara: Bilgi Yayınları
- Câhiz (1988). *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*. (Terc. Ramazan Şeşen). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Corci Zeydan (1976). *İslâm Medeniyeti Tarihi*. (Mütercim, Zeki Meğamiz). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Çeçen, K., Bir, A. (1992). Benî Musa. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (V, s. 451) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Dizer, M. (1994). Ebû Ma'şer el-Belhi. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (X, s. 182-184) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Donuk, A. (1988). *Eski Türk Devletlerinde İdari-Askeri Ünvan ve Terimler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Durmuş, İ. (1997). Halefû'l-Ahmer. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XV, s. 234-236) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ensari, R. (1988). İslâm Dünyasında Astronomi, Matematik. *İnsan ve Kainat*, S. Mart.
- Esin, E. (1974). Tirmizi. Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (XII, s. 388-89) İçinde. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Fazhoğlu, İ. (1997). Hârizmî. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XVI, s. 224-227) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Frye, R. N. SAYILI, A. (1946). Selçuklulardan Evvel Ortaşarkta Türkler. *Belleten*, S. 37, 97-131.

- Gordon, Matthew (2001). The Commanders of the Samarran Turkish Military. The Shaping of a Third/Ninth –Century Imperial Elite. *A Medieval Islamic City Reconsidered*, Edited by Chase F. Robinson, Oxford: Oxford University Press.
- Günaltay, Ş. (1991). *İslâm Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Günaltay, Ş. (1932). İslâm Medeniyeti'nde Türklerin Mevkii. T.T. Kurumu Kayseri Zabıtları. Ankara.
- Günaltay, Ş. (1943). İslâm Dünyasının İnhitâtı Sebebi Selçuk İstilası mıdır?. II. Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937. İstanbul: TTKY.
- Günaltay, Ş. (1951). Farabî'nin Şahsiyeti, Eserleri ve Tesirleri. AÜDTCF Dergisi c.7, s. 424.
- Hitti, P.K. (1989). *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*. (Çev. Salih Tuğ). İstanbul: İFAV.
- Huard, C. (1964). Horasan. Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (V, s. 560) İçinde. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İbn A'sem el-Kûfî, Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî (1986). *Kitabu'l- Fütûh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye.
- İbn Abdirabbih, Ebû Amr Ahmed b. Muhammed en-Endelûsî (1962). *el-İkdu'l-Ferid*. Kahire.
- İbn Asâkîr, Ebû'l-Kâsım Şikâtu'ddin Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah (1988). *Târîhu Medîneti Dimaşk*. (thk. Muhibbuddin Ebi Said Ömer b. Ğarâme el-Ömerî). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye.
- İbn Haldun (1988). *Mukaddime*. (Haz. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Hallikân, Abbâs Ahmed b. Muhammed (2009). *Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâü Enbâi'z-Zaman*. (thk. İ. Abbas). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye
- İbn Havkal (2014). *10. Asırda İslâm Coğrafyası (Sûretu'l-Arz)*. (Ter. Ramazan Şeşen). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer (1990). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye.
- İbn Kuteybe (1987). Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-Maârif*. (Thk. Servet Ukkâşe). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye.
- İbn Tağriberdî, Ebu'l-Mehâsin Cemâleddin Muhammed Yusuf b. Tağriberdî (1963). *en- Nucûmü'z-Zâhire fi Mü'lûki Mısır ve'l-Kâhire*. Kahire.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdilkerîm el- C e z e r i (1965). *el-Kamil fi't-Târih*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye.
- İbnü'n-Nedim, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshak (1994), *Fihristü'l-Ulûm*, thk.İbn Nedim, İbrahim Ramzan, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye.
- İsfahânî, Ebu'l-Ferac Ali b. Hüseyin b. Muhammed el Kuraşî (1963). *Kitâbü'l- Eğânî*, (Nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye.
- İstahrî, Ebû İshak İbrahim b.Muhammed el-Fârisî (1961). *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*, Kahire.
- Jean Paul Roux (1999). *Orta Asya- Tarih ve Uygarlık*. (Çev. Lale Arslan). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Kahya, E., Topdemir, H. G. (2002). İlk Müslüman Türk Devletlerinde Bilim. Türkler Ansiklopedisi (V, s. 580-595) İçinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Abdullah (1963). *Subhu'l A'sâ fi Sınâatı İnşa*. Kahire.
- Kandemir, M. Y. (2006). Nesâî. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XXXII, s. 563-565) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kaya, M. (1995). Farabi. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XII, s. 145-162) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kaşgarî (1940). *Divanü'l-Lügati't-Türk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kılıç, H. (1993). Cevherî, İsmâil b. Hammâd. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (VII, s. 459) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kitapçı, Z. (1991). *Şağab Hatun*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

- Kitapçı, Z. (1994). *Yeni İslâm Tarihi ve Türkler*. Konya: Yedi Kubbe Yayınları.
- Koçkuzu, A. O. (1983). Firyâbî, Muhammed b. Yûsuf. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XIII, s.146) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Koçyigit, T. (1983). *Hadis Külliyyatı*. İstanbul: Tercüman Yayını.
- Küçük, R. (1988). Abdullah b. Mübarek. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (I, s. 122-124) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Makdisî, Muhammed b. Ahmed (1906). *Ahsenü't-Tekâsîm fi ma'rifeti'l-ekâlîm*, (nşr. M. J. De Goeje). Leiden.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen el-Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî (1987). *Mürûcü'z-Zehab ve Meadinü'l-Cevher*. (thk. Müfid Muhammed Kamîha). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye.
- Miras, K. (1970). *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Naci Maruf (1974). *Urubetu'l-Ulema*. Bağdad.
- Nerşahî, Ebû Bekir Muhammed b. Ca'fer en-Nerşahî (1965). *Târîhu Buhara*. Mısır.
- Öğüt, S. (1992). Buhârî Muhammed b. İsmâil. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (VI, s. 372-374) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ömer Rıza Kehhâle (1957). *Mu'cemü'l-Müellifîn*. Dımaşk.
- Özaydın, A. (2009). Sûlî, Ebû Bekir. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XXXVII, s. 492-493) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özen, Ş. (2003). Maturidi. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XXVIII, s. 150) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ruska, J. (1974). Beni Musa. Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (VIII. s. 660) İçinde. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Saklan, B. (2010). Süleyman b. Tarhan. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XXXVIII, s. 109) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sarton, G. (1927). *Intruduction to the History of Science*. Baltimoe.
- Savran, A.(2009). Sûlî, İbrâhim b. Abbas. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XXXVII, s. 493-495) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sayılı, A. (1979). Turkish Contributions to Scientific Works in Islam. *Belleten*, XLIII, s. 172, 715-737.
- Sayılı, A. (2002). Orta Çağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri. *Türkler Ansiklopedisi* (V, s. 614-622) İçinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Sayılı, A. (1988). *The Observatory In Islam*, Ankara: TTK Yayınları.
- Scheader, H. (1974). Semerkant. Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (X, s. 469) İçinde. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sezgin, F. (2008). *İslâm'da Bilim ve Teknik*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Yayınları.
- Sönmez, M. A. (1996). Firyâbî, Ca'fer b. Muhammed. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XIII, s. 145-146) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Şeşen, R. (1992). Buhara. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (VI, s. 365) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Togan, Z. V. (1960). Birûni. Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (II, s. 635) İçinde. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Topaloğlu, B. (2003). Mâtürîdî. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XXVIII, s. 157-159) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Tümer, G. (1992). Birûnî. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (VI, s. 206-215) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Unat, Y. (1998). Fergânî'nin Astronominin Özeti ve Göğün Hareketlerinin Esasları adlı Astronomi Eseri. AÜDTCFD, c., 38; sayı, 1-2, s.405-423.
- Ülken, H. Z. (1964). İbn Sina. Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (V/II, s. 807-824) İçinde. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Wellhausen, J. (1963). *Arap Devleti ve Sukutu*. (Çev. Fikret Işıltan). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yâkût el-Hamevî, Şihâbüddin Ebû Abdullah Yâkût el-Hamevî b. Abdullah (1975). *Mucemü'l-Buldân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye.
- Yâkût el-Hamevî (1973). *Mucemü'l-Udeba*. Mısır.
- Yaltkaya, M. Ş (1936). *Kitab es-Saydele fi't-Tıp Mukaddimesi*, İstanbul, 1937. a.mlf. Bîrûnî'nin Bir Kitabı. Ülkü Mecmuası, İstanbul, s. 43-46.
- Yazıcı, İ. (2009). Semerkandi, Ebû'l-Leys. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XXXVI, s. 473-475) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yıldız, H. D. (1995). Feth b. Hâkân el-Fârisî. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (XII, s. 452-453) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed (1990). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. (thk. Şuayb Arnavud - Hüseyin Esed ve Arkadaşları). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye.
- Zirikli, Hayreddin (1984). *el-A'lâm, Kâmûsü Terâcim*. (nşr. Züheyr Fethullah). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye.

Sağlıklı Yaşamda Doğal Bir Wellness Trendi: Orman Banyosu*

Doç. Dr. Mehmet Han Ergüven

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8442-3841>

Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Kırklareli – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 20.03.2019
Kabul: 01.07.2019
Online Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Sağlıklı Yaşam
Wellness
Shinrin Yoku
Orman Banyosu

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29101>

Öz

Sağlıklı yaşayarak sağlıklı yaşlanmak, günümüzde bir yaşam tarzı haline dönüşmektedir. Sağlığın devamlılığını sağlamak için hem bireyler hem de devletler, farklı arayışlar içine girmektedir. Japonların sağlıklı yaşam tarzının bir parçası olarak kabul edilen Shinrin Yoku (Orman Banyosu) dünyanın diğer bölgelerine de hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, 2016 yılının wellness trendleri arasında sayılan „Orman Banyosu”nun doğuşunu ve gelişim sürecini araştırmak, bir turistik ürün çeşidi olarak halihazırdaki durumunu ortaya koymak ve Türkiye için, özellikle ormanlık alanlardaki uygulanabilirliği üzerine öneriler getirerek ülkenin kırsal kesimlerinin kalkınmasına destek olmaktır. Keşifsel bir özellik taşıyan ve nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada veriler, doküman analiz tekniği ile ilgili kurumların internet sayfaları taranarak elde edilmiştir. Derlenen bilgiler hâlihazırdaki ikincil kaynaklarla desteklenmiştir. Araştırma sürecinde Orman Banyosu’nun sadece bir sağlıklı yaşam trendi olmadığı, aynı zamanda doğanın bir parçası olan insanın doğayla tekrar uzlaşmasına bir araç olduğu görülmekle birlikte insanın doğaya olan özlemini „gidermenin“ amaçlandığı da anlaşılmıştır. Türkiye’de, özellikle Karadeniz kıyısındaki kırsal kesimlerde benzer bir uygulamanın sunulabileceği düşünülmektedir. Turizmin bölgeler arası dengeli kalkınmaya olumlu katkısı bağlamında orman banyosu birçok kırsal destinasyon için sürdürülebilir bir turizm ürün çeşidine dönüştürülebilir. Bu konsept sadece orman banyosu ile sınırlı kalırsa çok cılız olacağından; konseptin beslenme, sauna, aroma terapi gibi diğer hizmetlerle tamamlanabileceği de önerilmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ergüven, M. H. (2019). Sağlıklı Yaşamda Doğal Bir Wellness Trendi: Orman Banyosu. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 65-73.

* Bu çalışma, İKSAD 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde tam metin olarak sunulmuştur.

A Natural Wellness Trend for Healthy Life: Forest Bathing

Assoc. Dr. Mehmet Han Ergüven

Kırklareli University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Management

Article History

Submitted: 20.03.2019

Accepted: 01.07.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Healthy Living

Wellness

Shinrin Yoku

Forest Bathing

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29101>

Abstract

Today, healthy aging through healthy living is becoming a popular lifestyle trend. Both the individuals and the governments have been in search of different ways to maintain wellness. Shinrin Yoku (Forest Bathing), which is regarded as a part of healthy lifestyle of the Japanese, has been rapidly becoming a popular trend throughout the world. The purpose of this study is to investigate the dawn and development of "Forest Bathing", which is ranked among the wellness trends of 2016, and to support the development of the rural areas in Turkey by bringing suggestions on applicability of forest bathing concept as a tourism product particularly in forestlands in Turkey. In this heuristic study, where qualitative research method was adopted, the data were obtained by reviewing the web pages of relevant institutions through document analysis technique. The data obtained were supported by available secondary resources. Within this process, although it was observed that Forest Bathing was not only a healthy lifestyle trend, but it was also a medium between humans and the nature, it was also observed that the eventual purpose of this activity is to "satisfy" the humans' need to escape to nature. It is suggested that a similar activity may be offered in rural areas on the coastline of the Black Sea in Turkey. In the context of the positive contribution of tourism to balanced development between regions, the forest bathing can be transformed into a sustainable tourism product variety for many rural destinations. Since this activity alone would not be as much satisfying and interesting as it is intended to be, it is also suggested to complement this with other services, such as food & beverage, sauna, aroma therapy, etc.

GİRİŞ

“Shinrin Yoku (Orman Banyosu), Japonya’dan gelen wellness trendi” şeklinde başlayan bir yazıda; doğada geçirilen zamanın stresi azalttığı, hatta kanserle savaşmada yardımcı olabileceğinin araştırmacılar tarafından ortaya konulduğu belirtilmektedir. Orman banyosu anlamına gelen Forest Bathing sihirli bir sözcük şeklinde de algılanmaktadır (www.travelcircus.de, 2018). Orman banyosu denildiğinde ilk etapta ormanda bir banyo yapmak gibi bir anlam akla gelse de aslında ormanda bilinçli bir yürüyüş yapmak, ağaçların gücünün etkisini hissetmek ve algılamak kast edilmektedir; buna orman yürüyüşü de denilebilir (Ergüven, 2016). Teufel’a (2017) göre 2016 yılının bu yeni wellness trendi, ormanın iyileştirici gücünü kullanmaktadır. Orman banyosu yaparken, ormandaki sesler, kokular ve renkler bilinçli olarak algılanmaktadır. Bir orman banyosu için koku, ses ve renkler dışında çok fazla şeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Örneğin sakinleşmek için ormanda çıplak ayakla yavaşça yürümek ve derin nefes almak yeterlidir. Orman havasının tansiyonu düşürdüğü bilimsel olarak kanıtlanmakla birlikte, ormanda uzun süre kalmanın oksijen alımını ve bazı bağışıklık hücrelerinin sayısını artırdığı kanıtlanmıştır (Teufel, 2017). Orman banyosu, çevreyi bilinçli olarak algılamayı da ifade etmektedir. Bu basit bir hareket gibi değerlendirilse de hava kirliliğinin giderek arttığı özellikle büyük şehirlerde yaşayan insanlar için ormanlar, dinlenme alanı olarak büyük bir gereksinimi karşılamaktadır. Bu çalışmanın amacı; orman banyosu konusundaki alanyazın ve uygulamaların araştırılarak dünyadaki mevcut durumun ortaya konulması, Usedom Adası örneğinde yapılan çalışmaların somutlaştırılması ile Türkiye’nin özellikle Karadeniz sahillerindeki ormanlık kırsal kesimlerin gerek turizm (akademik ve özel sektör) gerekse toplum sağlığı açısından değerlendirilebileceğinin belirlenmesi ve böylece turizmi tüm yıla yayabilmek için bir isim ve içerik oluşturulmasıdır. Bununla beraber orman civarında yaşayan yerel halkın buralarda istihdam edilmesi ile onların yaşadıkları yerde kalarak katma değer oluşturmalarını ve yaşadıkları doğal çevreyi korumalarını da sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada, orman banyosunun sağlık bakımından yararlarına yüzeysel olarak değinilmiş olup asıl olarak orman banyosunun bir turistik ürün olarak değerlendirilmesi ve orman banyosu destinasyonlarının mevcut durumu üzerinde durulmuştur.

ALANYAZIN

1. Orman Banyosu

Orman banyosu hakkında alanyazın incelendiğinde çalışmaların daha çok orman banyosunun sağlığa olan etkileri üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. “Orman terapi merkezi olursa: Wellness trendi orman banyosu” başlıklı bir makalede orman banyosunun Japonya’dan gelen modern bir wellness trendi olduğu belirtilmekte ve bu terapi yönteminin Almanya’da da giderek çekici hale geldiği vurgulanmaktadır. Araştırmalara göre; ormanda yapılan bir yürüyüş insanı sakinleştirmekte ve sadece beş dakika sonra, stres hormonları önemli ölçüde düşmektedir. Dünyanın en yoğun nüfuslu ülkelerinden biri olan Japonya’da ormanlar, yüzyıllardır insanların olumlu duygular hissetmelerini ve rahatlamalarını sağlamaktadır (www.paradisi.de, 2017). Park, Tsunetsugu, Kasetani, Kagawa ve Miyazaki (2010: 18) “Shinrin-yoku’nun fizyolojik etkileri (orman atmosferinde veya orman banyosunda): Japonya’daki 24 ormandaki saha deneylerinden elde edilen kanıtlar” başlıklı çalışmalarında, orman banyosunu bilimsel olarak araştırmış ve orman banyosunun sağlık üzerindeki etkilerini ortaya koymuşlardır. Li (2009) ise çalışmasında orman banyosu gezilerinin insanın bağışıklık sistemi üzerindeki etkisini araştırmıştır. Li, orman banyosunun, bir ormana yapılan kısa, keyifli bir ziyaret olduğunu ve doğal bir aromaterapi şeklinde kabul edildiğini belirtmektedir. Lee, Park, Tsunetsugu, Ohira, Kagawa ve Miyazaki (2011: 93-100) “Orman banyosunun genç Japon erkekler üzerindeki fizyolojik ve psikolojik tepkilerine etkisi” üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Li, Morimoto, Kobayashi, Inagaki, Katsumata, Hirata, ve Kawada (2008: 45-55) orman banyosunun, kadınlarda insani doğal öldürücü aktivitesini ve anti-kanser

proteinlerinin sayısını artırdığını tespit etmiştir. Mao, Cao, Lan, He, Chen, Wang ve Yan (2012: 495-502) orman banyosunun yaşlı insanlar üzerindeki terapötik etkisi üzerinde araştırmalar yürütmüşlerdir. Tsunetsugu, Park, Miyazaki (2009: 27) de orman banyosu konusunda yapılan akademik çalışmalara eğilmişler ve "Japonya'daki orman banyosu ile ilgili araştırmalardaki eğilimler (orman atmosferinde veya orman banyolarında)" başlıklı bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışma, orman banyosunun bir araştırma konusu olarak da giderek popüler olduğunun bir işareti olarak kabul edebilir. Alanyazın tarama sürecinde, daha çok orman banyosunun anlamı ve popülerliği üzerinde durulduğu belirlenmiştir. Orman banyosu, henüz Türkiye için her ne kadar sihirli bir sözcük gibi algılsa da Coca Cola'nın 2013 yılında orman banyosunu web sayfasına taşıması, orman banyosunun bir trend olmaktan çıkıp halka indiğinin bir göstergesidir, denilebilir (Morse, 2013). Akademik araştırmalar için yaygın kullanılan bir arama motorunda 03.11.2018 tarihinde "forest bathing" anahtar sözcüğü tarandığında, 0,05 saniyede 1.650 sonuç çıktığı görülmüştür (Google Scholar, 2018). Aynı şekilde Almanca orman banyosu anlamına gelen "Waldbaden" yazıldığında 0,17 saniyede sadece 70 sonuç çıkmaktadır. Yine Türkçe, akademik çalışmalar üzerine alanyazın taraması yapıldığında, henüz akademik anlamda bir bildiri ya da makaleye ulaşılabilmiştir. Ancak popüler moda ve sağlık web sayfalarında orman banyosu ile ilgili bilgilere erişilebilmektedir. Bu bağlamda bu çalışma Türkçe olarak hazırlanan ilk akademik yayın olma özelliğine sahiptir. Bu çalışmaya başlarken orman banyosu kavramına yoğunlaşmayı planlamakla birlikte, Türkiye'nin özellikle Karadeniz kıyı şeridindeki orman + deniz şeklindeki coğrafi yapısının, Almanya'da 2016 yılında hayata geçirilen ve Avrupa'nın ilk ve sertifikalı orman banyosu destinasyonu olan Usedom Adası'ndaki Heringsdorf'a benzerliğinden dolayı bu destinasyon yakından araştırılmış ve buranın Türkiye'nin Karadeniz kıyı destinasyonları için bir model olabileceği noktasından hareket edilmiştir.

2. Orman Banyosunun Sağlık Üzerindeki Etkileri

Orman banyosu, 1982 yılında Japonya Tarım, Orman ve Balıkçılık Bakanlığı tarafından ortaya çıkartılmış ve Bakanlık, ormanda sıklıkla zaman geçirmenin, sağlıklı yaşam tarzının bir parçası olacağını vurgulamıştır (Park vd., 2010). Sağlıklı bir yaşam tarzını desteklemek ve stresi azaltmak için 1982 yılında ilk kez dile getirilen Orman Banyosu, Japonya'da tanınan bir rahatlama ve stres azaltma yöntemidir. Çok yenilikçi olmayan bu Japon gevşeme yönteminin etkili olduğu kanıtlanmıştır. Temiz hava, egzersiz ve çevrenin bilinçli olarak algılanması, bedeni ve zihni rahatlatmaktadır. Japon kültürü ile bütünleşen orman banyosu, sadece insanların orman içinde yaptığı bir yürüyüş olmayıp yürüyüş esnasında sakin, rahat ve uyanık bir bilinç ile çevreyi algılamayı ve deneyimlemeyi içermektedir (www.paradisi.de). 1980'li yıllardan bu yana, orman banyosu çeşitli açılardan araştırılmıştır. Örneğin, doktorlar, çevre hekimleri, ekolojistler ve yabancı hayat eğiticileri, ormanın insan üzerindeki iyileştirici etkisinin ve kansere karşı koruma sağlamanın nedenlerini araştırmaktadır. Bu araştırmalardan ilki, 1980 yılında hastane penceresinden görünen bir ağacın bile hastanın daha hızlı iyileşmesini sağladığını ispatlayan İsveçli doktor Roger Ulrich'tir. Bu sonuç "Science" bilim dergisinde yayınlanmış ve diğer araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Avusturyalı biyolog Clemens Arvay de yoğun olarak şifa kaynağı ormanı araştırmış ve bu konu üzerine "Biyofil Etkisi" adlı kitabını yayımlamıştır (Raschke-Maas, 2017). Orman banyosunun sağlık üzerindeki etkisini ise Arvay şu şekilde açıklamaktadır:

"Ormanda, bitkiler birbirleriyle iletişim kurarlar. Terpen denilen kimyasal bileşikler serbest olarak havaya bırakırlar. Böylece, kendilerini korumak için bağışıklık sistemini güçlendiren diğer saldırganları veya zararlı bitkileri uyarırlar."

Bilimsel olarak, 2017 yılına gelindiğinde yaklaşık 40.000 "bitki dili sözcüğü" deşifre edilmiştir. İnsanlar da ormanda yürürken bu sinyalleri almakta ve bağışıklık sistemi aktif hale gelerek bu sinyallere tepki vermektedir. Bu bilgiler de Nippon Tıp Okulu (Nippon Medical School) araştırmacılarına aittir (Raschke-Maas, 2017). Okulun ortaya koyduğu araştırma sonuçlarından bir diğeri ise bağışıklık sisteminin uyarılması sonucu daha çok katil hücreler şeklinde de bilinen akyuvarların oluştuğudur. Bir

orman yürüyüşünün ardından kandaki akyuvarların sayısı yaklaşık %50 oranında artmaktadır. Akyuvarlar orman yürüyüşünden sonra da uzun süre aktif kalmakta ve sadece yabancı cisim mikroplarıyla değil, aynı zamanda vücudun kendi kanser hücreleriyle de savaşmaktadır. Bir mucize gibi görünen bu durum, Nippon Tıp Okulu tarafından istatistiksel olarak kanıtlanmıştır. Araştırmacılar, orman yakınında yaşayan insanların, diğerlerine nazaran kanser hastalığına daha az yakalandıklarını ispatlamışlardır. Wöfle'e (2016) göre son on yılda bilim insanları ormanda zaman geçirmenin gevşetici ve stresi azaltıcı etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Orman yürüyüşü ile parasempatik sinirin yanı sıra nabız, tansiyon ve kortizol düzeyleri azalmaktadır. Kardiyovasküler sistem üzerindeki olumlu etkilere ek olarak, anti-aging proteinlerin ve kanser öldürücü hücrelerin üretimi de etkili bir şekilde artmaktadır. Morse (2013) Kyoto Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki araştırmacılar tarafından 2007 yılında yapılan bir araştırmada, orman ortamlarının, özellikle kronik stres yaşayanlarda akut duygulara göre avantajlı olduğunu keşfettiklerini belirtmektedir. Buna göre, orman banyosu, bir stres azaltma yöntemi olarak kullanılabilir ve orman ortamları, terapötik alanlar olarak görülebilir. Yine 2004-2006 yılları arasında, Japonya Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık Bakanlığı, ormanların insan sağlığı üzerindeki tedavi edici etkilerini incelemiş ve doğada yürümenin birçok potansiyel faydasını tespit etmiştir. Bilim insanları bunu, insan ve doğa arasındaki etkileşim anlamına gelen "biyofil etkisi" olarak adlandırmaktadır (Raschke-Maas, 2016). Özetle, doğada bulunmak, strese karşı dayanıklılığı artırmaktadır. Ağaçlar da ruhsal durum üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Alanyazında incelenen çalışmaların tümünde, ağaçların altında kaldıktan sonra artan canlılık ve memnuniyet ile ilişkili olarak saldırganlık, anksiyete ve depresyonun azaldığının tespit edildiği görülmüştür. "Araştırmacılara göre," orman ortamları tedavi amaçlı manzaralar olarak düşünülebilir (Hoff, 2018). Bu durumun tersi düşünülduğünde ise insan ve doğa arasındaki yabancılaşma, sağlık sorunlarının artmasının nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tıp doktorları bu bağlamda "doğa eksikliği sendromu"ndan bahsetmektedir.

İnsan, çok yönlü alıcılara sahip bir varlık olarak kabul edilmektedir. Bir başka deyişle insan, tüm duyuları ile hissetmektedir. Böyle bir yaşam tarzının yokluğunda, bunun sağlık üzerinde olumsuz etkileri kaçınılmazdır ve bu durumda şikâyetler ve hastalıklar baş gösterebilmektedir. Bununla birlikte, ormanda daha uzun süre kalmak sağlığı teşvik eden ve hatta bazen iyileştirici etkiye sahip bir potansiyel barındırmaktadır. Bu şekilde, orman insanlara duyularını uyarma, olumlu teşvik etme ve rahatlama fırsatı vermektedir (www.paradisi.de, 2017). Orman banyosu süresince insan doğayla tekrar yakınlaşır. Kendisini dengesiz ve gergin hisseden bir kişinin mutlaka maraton koşması ya da spor salonuna girmesi gerekmemektedir. Yakınlardaki bir ormanda yapılan bilinçli bir yürüyüş, bireyin kendini daha iyi hissetmesine yardımcı olabilmektedir. Japon araştırmacılar, kentin gürültüsünü ve stresini geride bırakarak doğada geçirilen bir orman banyosunun sağlığı artırıcı bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadırlar. Buna ek olarak, son yıllarda yapılan çalışmalar, orman banyosunun bağışıklık sisteminin güçlendirilmesine de katkıda bulunduğunu ve böylelikle beyaz kan hücrelerinin üretiminin uyarılmasından dolayı kanserle savaşmak için kullanıldığını göstermiştir. Doğa ile temas etmek, fiziksel, duygusal ve zihinsel esenliği arttıran olumlu etkileri tetiklemektedir (www.travelcircus.de, 2018). Buradaki önemli etken, bitkilerin salgıladığı ve onları çürüme ve böceklere karşı koruyan Phytoncide adı verilen ahşap özü maddesidir. Bu madde, ağaçlarda, bitkilerde ve bazı meyve ve sebze çeşitlerinde bulunmaktadır. Ormanda geçirilen zamanda solunan havanın içerisinde vücudun bağışıklık sistemini güçlendiren bu madde de teneffüs edilmektedir (Hoff, 2018).

3. Orman Banyosu Destinasyonları

"Orman banyosunun" yukarıda sayılan tüm etkileri bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Japonya'da orman tıbbı, üniversiteler ve kolejlerde öğretilen ve daha fazla araştırılan tanınmış bir bilim disiplindir. Orman banyosu, hem Japonya'da hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) tanınan bir terapi'dir. Bu ülkelerin başında, AR-GE'lere çok para aktaran ve orman banyosunu desteklenen Japonya

gelmektedir. Orman Banyosuna Japonya'da verilen önemin kanıtı olarak, devletin 2004 ve 2013 yılları arasında orman banyosunun fizyolojik ve psikolojik etkilerini incelemek için 4.000.000 dolar yatırım yapması gösterilebilir (Hoff, 2018; www.travelcircus.de, 2018). Japon Orman Tıp Derneği ve Uluslararası Doğa ve Orman Tıp Derneği (International Society of Nature and Forest Medicine – INFOM) hem Japonya hem de uluslararası alanda orman banyosuna verilen öneme işaret etmektedir (Morse, 2013). Orman terapilerinin Japonya'da sigorta kapsamında kabul edilmesi ve tıbbi sistemin bir parçası olarak görülmesi bu önemin farklı bir göstergesidir (Bucher, 2017).

ABD'de Doğa ve Orman Terapisi Derneği (Association of Nature and Forest Therapy), ormanlara gruplarla girip katılımcılara yol gösterecek özel rehberler eğitmiştir. Kendi ifadelerine göre, binden fazla stresli insana 270 rehber eşlik etmiştir. Diğer hizmetlerin yanı sıra, 2014'ten beri nefes egzersizleri ile desteklenen bilinçli yürüyüşe rehberler de eşlik etmektedir. ABD'de orman banyo kursları ve eğitimi sunan birçok kurum vardır. Aynı zamanda Kanada, İrlanda, Yeni Zelanda ve Güney Afrika'da da orman banyosu konusunda çalışmalar yapıldığı tespit edilmektedir. Almanya, Avusturya ve İsviçre'de bu trend henüz fazla yaygın olmamakla birlikte (Bucher, 2017) Uzak Doğu bilgeliğinin Almanca konuşulan coğrafyaya da ulaşarak sağlık turizminin içerisine dahil edilmeye başlandığı görülmektedir. Özellikle 2017-2018 döneminde ilk "Orman Banyosu Eğitmeni" meslek eğitiminin başlaması da Almanya'nın bu alana verdiği önemi göstermektedir. Ayrıca, Rostock Üniversitesi'nde orman terapistleri için sertifikalı bir eğitim kursu geliştirilmektedir. Almanya'nın Usedom Adası'nda devlet onaylı, Avrupa'nın ilk ve tek sertifikalı Şifa Ormanının bulunması, hem bu çalışmalara verilen önemin hem de bu çalışmaların henüz başında olunduğunun birer göstergesidir. Yine, orman banyosuna artan ilginin turizm sektörüne de yansımalarını, Almanya'da www.hotelfreund.de örneğinde görmek mümkündür. Buradan hareketle, "Orman banyosunun uygulandığı ülkeler; orman banyosunun aynı zamanda uygulandığı destinasyonlardır." şeklinde bir hipotez ortaya atılabilir (Arvay, aktaran Raschke-Maas, 2017). Bucher (2017) ormanın bir terapist olarak görülmesi ile birlikte, insanların çevreye olan duyarlılığının daha da artabileceğini ve bunun da doğanın yararına olabileceğini düşünmektedir.

4. Avrupa'nın İlk ve Sertifikalı Orman Banyosu Destinasyonu: Usedom – Heringsdorf

Almanya'nın Usedom Adası'ndaki Heringsdorf'ta 2016 yılından beri, çam ve kayın ağaçlarından oluşan terapi istasyonları, tırmanma parkurları, sessizlik alanları ve bol miktarda hafif deniz iklimi ile Avrupa'nın ilk "doğa ve sağlık stüdyosu" olan 187 hektarlık bir kür ve şifa ormanı bulunmaktadır (www.kur-und-heilwald.de, 2018). Deniz ve orman havasının benzersiz kombinasyonundan kaynaklanan faydalı canlandırıcı iklim, kıyı ormanını eşsiz bir yerel doğal çözüm olarak tanımlamaktadır. Bu kombinasyon; solunum, deri ve kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları, tükenmişlik, uykusuzluk ya da depresyon, yorgunluk gibi psikosomatik durumlar için özellikle etkilidir ve kardiyovasküler sistemi güçlendirmeye yardımcı olmaktadır. 187 hektarlık alanda, yakındaki deniz havası ile birlikte çam ağaçları ve kayın ağaçları insanların gevşemesini ve streslerini azaltmayı sağlamaktadır. Bununla birlikte, Almanya'da ormanların ve ağaçların olumlu etkileri de takdir edilmektedir. Ormandaki yoga sınıfları veya meditasyonların yanı sıra bu yönde verilen eğitimler de artmaktadır. Heringsdorf'daki Avrupa'nın sertifikalı ilk kür ve şifa ormanının 13-14 Eylül 2017 tarihlerinde açılışı ile birlikte Usedom, "Ormanın Sağlık Potansiyeli" konulu uluslararası bir kongreye eve sahipliği yapmıştır (Bernjus, 2018).

Bu destinasyon, Orman Sağlık Stüdyosu'nun iyileştirici orman arazileri ve yolları ile faydalı etkilerini desteklemektedir. Farklı zorluk seviyelerine sahip işaretlenmiş bir yol ağı, hareketi motive etmeye hizmet etmektedir. Çeşitli orman alanlarında, bütünsel esenliği teşvik eden özel fiziksel veya meditasyon egzersizlerinin sunulduğu kür ve şifa ormanı, rehabilitasyon kliniklerinin yanı sıra kişisel sağlık bakımları ve refah için de kullanılabilir (www.kur-und-heilwald.de, 2018).

Heringsdorf'taki tıbbi orman, kronik bronşitin yanı sıra diyabet veya obeziteden etkilenenler için

tedavi seçenekleri sunmaktadır. Buna ek olarak, ortopedik ve psikosomatik hastalıklar için terapötik etkinin araştırılması önerilmektedir. Almanya'nın Mecklenburg-Vorpommern eyaletindeki orman terapistleri konuşlandırılarak daha fazla şifa ve SPA ormanları planlanmaktadır. Burada bahsi geçen orman banyosunu, eğlence amaçlı gidilen bir ormandan ayıran özellikler nedir? "Orman yıkanması" çeşitli hastalıkları nasıl etkiler? (Jahn ve Hinrichs, 2018) şeklindeki sorulara yanıt aranması gerekmektedir. Kür ve şifalı ormanı Usedom'daki tedavinin bütüncül iyileştirici etkilerinin aşağıda belirtilen rahatsızlıklara iyi geldiği belirtilmektedir:

- Astım, kronik bronşit,
- Kaşıntı, sedef hastalığı, atopik dermatit,
- Yorgunluk, uyku bozuklukları, tükenmişlik,
- Zayıf bağışıklık savunması,
- Zihinsel acı,
- Duyusal aşırı yük ve
- Ortopedik hastalıklar.

Her yaşta doğa severler, Baltık Denizi'ndeki SPA misafirleri, siyaset ve iş dünyasının stresli yöneticileri, orman terapisi veya meditasyon için ağaçların doğal iyileştirme gücünü kullanmaktadır. Özellikle hafif deniz iklimi ve sağlıklı orman havası kombinasyonu refah üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Bu destinasyonda mükemmel bir şekilde geliştirilmiş yol ağı oluşturulmuştur. Örneğin, şiiir yolu ünlü alıntılarla dikkat çekerken, sensor ve motor becerileri yolu harekete motive etmeye hizmet etmektedir. Usedom'un sertifikalı kür ve şifa ormanının bazı kesimleri bedensel engelli bireyler için de uygun bir şekilde düzenlenmiştir (www.usedom.de, 2018).

SONUÇ

Orman banyosunun, özellikle Almanca konuşulan ülkelerde yapılan alanyazın araştırmasında, sağlık turizmi içerisinde kabul edildiği görülmekle birlikte, orman banyosu konusunda daha çok tıp alanındaki bilim insanlarının çalışmaları anlaşılmıştır. Bu çalışmanın yazarı turizm ve sağlık turizmi alanında çalışmalar gerçekleştirdiği için, konuya sağlık turizmi açısından ve turizmin bölgeler arası dengeli kalkınmaya olumlu ekonomik katkısı özelliğinden yaklaşılarak araştırmayı yürütmüş ve Türkiye'nin özellikle Karadeniz kıyı şeridindeki ormanlık alanlarda yaşayanlar için, Almanya ve ABD örneklerinde olduğu gibi yerli halkın alan kılavuzluğu eğitimi olarak ya da üniversitelerdeki Turizm Rehberliği bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin bu alanda uzmanlaşarak istihdam edilmesinin sağlanabileceği düşüncesini paylaşmaktadır. Orman banyosunun yaygınlaşması ile birlikte, iklim kürü olarak da sağlık turizminin daha geniş alanlara ulaşacağı düşünülmektedir. Orman banyosu ile artık ormanın sadece bir kulis olmadığı aynı zamanda bir terapi mekanına dönüştüğü kabul edilmektedir.

Japonlardaki örneklerden yola çıkıldığında özellikle İstanbul'a yakın mesafede bulunan Istranca (Yıldız) Dağlarındaki ormanların, bir orman banyosu için yeterli hale getirilebileceği söylenebilir. Istranca Dağları, Bulgaristan'dan İstanbul'a kadar Karadeniz kıyı şeridini takip eden 300 kilometrelik bir dağ zinciridir. Hâlihazırda burada alan kılavuzluğu eğitimi almış bir ekip de bulunduğundan, bunların eşliğinde ormanda doğa yürüyüşleri ve ileriki dönemlerde orman banyoları gerçekleştirilebilir. Tabi ki buradaki konsept sadece orman banyosu ile sınırlı kalırsa çok cılız olacağından, beslenme, sauna, aroma terapi gibi diğer hizmetlerle tamamlanabilir.

Orman banyosu alanında gelecekte yapılacak çalışmalara, konunun disiplinler arası olmasından ötürü turizm işletmeciliği alanındaki akademisyenler yanında tıpçılar, bitki bilimcileri gibi farklı alanlardan gelen akademisyen ve uzmanlar da dahil edilebilir.

KAYNAKÇA

- Bernjus, A. (2018). Waldwege. Erişim Tarihi: 02 Kasım 2018, <https://www.waldbaden.com/impressionen/>
- Ergüven, M. H. (2016, 16 Haziran). 2016'nin Wellness Trendi: Orman Banyosu ve Istrancalar. Erişim Tarihi: 02 Kasım 2018, <https://www.turizm gazetesi.com/article.aspx?id=80699>
- Hoff, S. J. (2018). Auftanken unter Bäumen – Forest Bathing. Erişim Tarihi: 02 Kasım 2018, <https://www.ginkgo-magazin.de/2018/03/auftanken-unter-baeumen-forest-bathing/>
- Jahn, T. ve Hinrichs, D. (2018, 8 Ağustos). Europas erster Heilwald in Mecklenburg-Vorpommern. Erişim Tarihi: 02 Kasım 2018, https://www.deutschlandfunk.de/mehr-als-ein-erholungsort-europas-erster-heilwald-in.1771.de.html?dram:article_id=424877
- Lee, J., Park, B. J., Tsunetsugu, Y., Ohira, T., Kagawa, T., & Miyazaki, Y. (2011). Effect of forest bathing on physiological and psychological responses in young Japanese male subjects. *Public health, C/S. 125* (2): 93-100.
- Li, Q. (2010). Effect of forest bathing trips on human immune function. *Environmental health and preventive medicine, C/S. 15* (1): 9.
- Li, Q., Morimoto, K., Kobayashi, M., Inagaki, H., Katsumata, M., Hirata, Y., & Kawada, T. (2008). A forest bathing trip increases human natural killer activity and expression of anti-cancer proteins in female subjects. *J Biol Regul Homeost Agents, C/S. 22* (1): 45-55.
- Li, Q., Morimoto, K., Nakadai, A., Inagaki, H., Katsumata, M., Shimizu, T., & Kagawa, T. (2007). Forest bathing enhances human natural killer activity and expression of anti-cancer proteins. *International journal of immunopathology and pharmacology, C/S. 20* (2_suppl): 3-8.
- Mao, G. X., Cao, Y. B., Lan, X. G., He, Z. H., Chen, Z. M., Wang, Y. Z., & Yan, J. (2012). Therapeutic effect of forest bathing on human hypertension in the elderly. *Journal of Cardiology, C/S. 60* (6): 495-502.
- Morse, S. R. (2013, 20 Haziran). Shinrin-yoku: The Japanese Art of Forest Bathing. Erişim Tarihi: 02 Kasım 2018, <https://www.coca-colacompany.com/stories/shinrin-yoku-the-japanese-art-of-forest-bathing>
- Paradisi (2017, 16 Mayıs). Der Wald als Therapiezentrum: Wellnesstrend Forest Bathing. Erişim Tarihi: 02 Kasım 2018, http://www.paradisi.de/Wellness/Kuren_und_Anwendungen/Wellnesstrends/Artikel/24676php
- Park, B. J., Tsunetsugu, Y., Kasetani, T., Kagawa, T., & Miyazaki, Y. (2010). The physiological effects of Shinrin-yoku (taking in the forest atmosphere or forest bathing): evidence from field experiments in 24 forests across Japan. *Environmental health and preventive medicine, C/S. 15* (1): 18.
- Raschke-Maas, K. (2017, 25 Mayıs). Waldbaden ist das nee Spazierengehen. Erişim Tarihi: 02 Kasım 2018, <https://www.mdr.de/wissen/waldbaden-gegen-krebs100.html>
- Teufl, I. (2017, 15 Ağustos). Neuer Wellness-Trend nützt die heilsame Kraft der Waldes. Erişim Tarihi: 02 Kasım 2018, <https://kurier.at/wissen/wellnesstrend-forest-bathing-nuetzt-die-heilsame-kraft-der-waldes/280.219.066>
- Travelcircus. (2018). Forest Bathing – Wellnesstrend aus Japan. Erişim Tarihi: 02 Kasım 2018 <https://www.travelcircus.de/urlaubsziele/wellnesstrend-forest-bathing/>
- Tsunetsugu, Y., Park, B. J., & Miyazaki, Y. (2010). Trends in research related to “Shinrin-yoku” (taking in the forest atmosphere or forest bathing) in Japan. *Environmental health and preventive medicine, C/S. 15* (1): 27.
- Willenber, L. (2018, 10 Ağustos). Die Heilkraft der Bäume – Neue Energie Tanken im Kur-Und Heilwald. Erişim Tarihi: 02 Kasım 2018, <https://usedom.de/kur-und-heilwald-usedom-europas-erster-heilwald-in-heringsdorf>
- Wöfle, F. (2016, 13 Ekim). Waldluft macht gesund – über einen Trend, der sich nun auch in Deutschland

dursetzt. Erişim Tarihi: 02 Kasım 2018, <https://gesundheit-tourismus-blog.com/2016/10/13/wald-macht-gesund-ueber-einen-trend-der-sich-nun-auch-in-deutschland-durchsetzt/https://www.hotelfreund.de/de/>

Google Scholar. (2018). Forest Bathing. Erişim Tarihi: 03 Kasım 2018, [https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=de&as_sdt=0%2C5&q=%22forest+bathing%22&btnG=Kur-Und Heilwald](https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=de&as_sdt=0%2C5&q=%22forest+bathing%22&btnG=Kur-Und+Heilwald). (2018). Willkommen in Europas erstem Kur- & Heillwald. Erişim Tarihi: 02 Kasım 2018, <https://www.kur-und-heilwald.de>

İran Dış Politikasında Nükleer Program, Nükleer Kriz ve Nükleer Müzakereler*

Doç. Dr. Murat Gül

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2949-2873>

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kırıkkale – TÜRKİYE

Emrah Karapınar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9702-9712>

Doktora Öğrencisi / Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kırıkkale – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 01.07.2019
Kabul: 13.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

İran
Nükleer Program
Nükleer Kriz
Nükleer Müzakereler
Ulusal Çıkar

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29145>

Öz

Günümüzde, sivil ve askeri boyutuyla nükleer teknoloji, bir ülkenin güçlü bir dış politika izleyebilmesine olanak sağlayan en önemli etkenlerden biridir. Şah yönetimi tarafından İran'ın nükleer programının hayata geçirilmesinin ve İslam Devrimi sonrasında yeni rejim tarafından nükleer programa kaldığı yerden devam edilmesinin en önemli nedeni de nükleer teknolojinin dış politika üzerindeki bu rolüdür. Ancak, İran İslam Devrimi sonrasında İran rejiminin mevcut uluslararası düzene karşı çıkışı nedeniyle ABD, uluslararası sistemde dengelerin kendi aleyhine değişmesini istemediği için İran'ın nükleer programını bir tehdit olarak algılamıştır. Dolayısıyla da İran'a nükleer programı konusunda uluslararası baskı uygulamaya başlamıştır. Bu durumun üstesinden gelmek isteyen İran ise gizli nükleer faaliyetlere yönelmiştir. Ancak, 2002 yılında İran'ın gizli nükleer faaliyetleri gün yüzüne çıkmıştır. Böylece İran ve ABD arasında kısa sürede UAEA, AB, BM, Rusya ve Çin gibi önemli aktörlerin de dahil olduğu *nükleer kriz* ortaya çıkmıştır. Nükleer enerji ise İran için bir beka sorunu haline gelmiştir. Bu sebeple de İran'ın nükleer krize ve nükleer müzakerelere yönelik izlediği politika İran dış politikasının en önemli gündem ve dinamiği olmuştur. İran nükleer enerji politikasını gerek dış politikasını güçlendirmek gerek bölgesel ve uluslararası güç dengesinde etkili bir rol oynamak için ideolojiden bağımsız olarak sürdürmüştür. Bu çalışmada da İran'ın dış politika çıkarlarının rejimden bağımsız olarak takip edildiği nükleer enerji politikası bağlamında ortaya konulacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gül, M. ve Karapınar, E. (2019). İran Dış Politikasında Nükleer Program, Nükleer Kriz ve Nükleer Müzakereler. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 75-92.

* Bu makale, 1. yazar Doç. Dr. Murat Gül danışmanlığında 2. yazar Emrah Karapınar tarafından hazırlanan "İran Dış Politikasında Nükleer Program ve Nükleer Müzakereler: Diplomasinin Zaferi mi?" başlıklı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

Nuclear Program, Nuclear Crisis and Nuclear Negotiations in Iran's Foreign Policy

Assoc. Dr. Murat Gül

Kirikkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Kirikkale – TURKEY

Emrah Karapınar

Kirikkale University, Institute of Social Sciences, Department of International Relations, Kirikkale – TURKEY

Article History

Submitted: 01.07.2019

Accepted: 13.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Iran

Nuclear Program

Nuclear Crisis

Nuclear Negotiations

National Interest

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29145>

Abstract

Today, nuclear technology, with its civilian and military aspects, is one of the most important factors to enable a country to pursue an influential foreign policy. The most important reason behind actualisation of Iran's nuclear program under the Shah regime and the policy to continue the program following the Islamic Revolution is inter-linked to this effect of nuclear technology over foreign policy. However, since the Iranian regime has been backlashing the existing international order following the Iran's Islamic Revolution and the US does not want change in the international balance of power against itself, the US has been considering Iran's nuclear program as a threat. Hence, the US has started an international campaign against Iran due to its nuclear program. In order to overcome this campaign and pressure, Iran has directed its route to secret nuclear activities. However, in 2002, Iran's secret nuclear activities were brought to light. Since then a *nuclear crisis* emerged between Iran and the USA, into which international actors such as IAEA, EU, UN, Russia and China became involved. Nuclear energy, therefore, became an issue of survival for Iran. To this end, the policy pursued by Iran towards nuclear crisis and nuclear negotiations has become the most critical agenda matter and dynamic of Iran's foreign policy. In order to strengthen its foreign policy and to play a more prominent role in regional and international balance of power, Iran has sustained its nuclear policy independent from the ideological determination. In this study, the determination of Iran to achieve its foreign policy goals independent from the ideological determination will be set forth through the analysis of the nuclear energy policy.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), *nükleer silaha sahip ilk ve tek ülke* statüsüne ulaşmıştır. Tahrip gücü ve caydırıcı özelliği çok fazla olan bu silaha diğer ülkelerin ulaşmasını istemeyen ABD yönetimi, nükleer alanda gizlilik politikası izlemeye başlamıştır. İzlenen bu politika kapsamında ABD Kongresi diğer ülkelerle nükleer alanda bilgi paylaşımının engellenmesini öngören *McMahon Act*'ı (Atom Enerjisi Yasası-1946) kabul etmiştir. Ancak rakibi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1949 yılında nükleer silah geliştirme kapasitesine ulaşmasıyla birlikte ABD'nin izlediği gizlilik politikası esnemeye başlamıştır. Böylece; ABD, nükleer alanda sahip olduğu bilgileri müttefiki İngiltere ile paylaşmaya başlamıştır

İngiltere ve yine daha önceden ABD ile nükleer alanda işbirliğine gitmiş olan Kanada'ya ait firmalar, önlerinde nükleer alanda bilgi paylaşımını kısıtlayan herhangi bir engel bulunmadığı için bu bilgileri pazarlamaya başlamışlardır. İngiliz ve Kanada firmalarının gerçekleştirmiş olduğu bu faaliyetler sonucunda büyük kazançlar elde ettiğini gören ABD yönetimi, bu konuda ABD firmalarının da uluslararası pazarda rekabete girebilmeleri için gizlilik politikasını değiştirme kararı almıştır. Bundan sonra ABD'nin izleyeceği politika nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımının yaygınlaştırılması, ama bu yapılırken de nükleer silah üretiminin teşvik edilmemesi ve gerekirse bunu engelleyecek tedbirlerin alınması doğrultusunda¹ ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower, 8 Aralık 1953 tarihinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurul Toplantısı'nda *Barış için Atom* olarak bilinen tarihi konuşmasıyla ABD'nin izleyeceği bu yeni politikayı dünya kamuoyuna tanıtmıştır.² Nihayetinde de ABD Kongresi 1954 yılında, ABD'li firmaların uluslararası piyasaya girmelerine engel olan 1946 tarihli *McMahon Act*'ı nükleer gizliliği azaltacak ve ikili nükleer işbirliğine izin verecek şekilde değiştirmiştir.

ABD bu dönemde yalnızca Batılı müttefikleriyle değil, rakibi SSCB ile de nükleer teknoloji konusunda uluslararası piyasada yer alma yarışına girmiştir.³ ABD'nin bu rekabet çerçevesinde nükleer silahlara sahip olmama koşuluyla yaptığı ikili anlaşmalar İran'ın da içerisinde olduğu SSCB'yi çevreleyen CENTO üyesi ülkeleri de kapsamıştır. Bir sonraki başlık altında nedenleri ele alınacağı üzere Şah yönetimi de nükleer teknolojiye oldukça sıcak bakmıştır. Nitekim Şah yönetimi, İran'ın nükleer programını başlatmış ve etkili bir nükleer enerji politikası izlemeye gayret etmiştir.⁴

ABD Başkanı Richard Nixon'un ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarlarını SSCB tehdidinden korumak için caydırıcı güç olarak Şah'ı desteklemesi ve 6 Ekim 1973 tarihinde başlayan Arap-İsrail Savaşı nedeniyle artan petrol fiyatlarının İran'ın gelirini arttırması Şah yönetiminin daha etkili bir nükleer enerji politikası izleyebilmesine olanak sağlamıştır. Nihayetinde de daha önce 10,000 MW'lık nükleer güç kapasitesine ulaşmayı hedefleyen Şah yönetimi 1974 yılının Mart ayında yaptığı açıklamayla 1994 yılına kadar 23,000 MW'lık nükleer güç kapasitene ulaşılmasının hedeflendiğini ilan

¹ Mustafa Kibaroglu, "İran'ın Nükleer Programı: Aktörleri ve Etkileri", ed., Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sankaya, *Kaosa Doğru İran: Güncel İran İncelemeleri*, Fark Yayınları, Ankara, 2006, s. 72.

² Eisenhower'ın gerçekleştirmiş olduğu konuşmasının tam metni için bkz. International Atomic Energy Agency, "Atoms for Peace Speech", <https://www.iaea.org/about/history/atoms-for-peace-speech> (Erişim: 02.07.2019.)

³ Her iki ülke de müttefikleri ile bağlarını güçlendirmenin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin karşısında değerlerini arttırmak istemiştir. (Kaan Ata, *Barış İçin Atom Programı'nın Türkiye'de Çekirdek Fizikinin Kurumsallaşmasına Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012. s. 17.)

⁴ İran'ın ilk nükleer araştırma reaktörü, ABD şirketi *American Machine and Founduray* tarafından 1967 yılında Tahran Üniversitesinde kurulmuştur. (Mohammad Sahimi, "Iran's Nuclear Program-Part I: Its History", *Payvand*, 2 Ekim 2003.) <http://www.payvand.com/news/03/oct/1015.html> (Erişim:01.07.2019)

etmiştir.⁵

Şah yönetimi nükleer alanda yalnız ABD ile değil, aynı zamanda Batı Almanya ve Fransa gibi ülkelerle de işbirliğine gitmiş ve bu ülkelerin firmalarıyla anlaşmalar imzalamıştır. Örneğin 1974 yılında Batı Almanya firması *Kraftwerk Union AG* ile Buşehr'de iki adet 1,200 MW'lık hafif su reaktörünün kurulması için, Fransız firması *Framatome* ile de Darhovin'de iki adet 950 MW'lık basınçlı su reaktörünün kurulması için anlaşmalar imzalamıştır.⁶ Şah yönetimi ayrıca Fransa ile Fransız yasaları altında nükleer alanla ilgili *Sofidify* şirketini de kurmuştur. Bu şirketin hisselerinin %60'ı Fransa'ya, kalan %40'ı ise İran'a aitti. Daha sonra Fransız Atom Enerji Kurulu, uranyum zenginleştirme konsorsiyumu olan *Eurodif*'deki %25'lik hissesini *Sofidify*'e satmıştır. Böylece İran tamamen bir Avrupalı kuruluş olan *Eurodif*'in de %10'luk payına sahip olmuştur.⁷

1- ŞAH YÖNETİMİ GERÇEKTE NE İSTİYORDU?

Şah yönetimine göre, nükleer teknolojiye/programa sahip olmak istemelerinin nedeni nükleer teknolojinin tamamen sivil boyutuyla sunduğu avantajlardan kaynaklanıyordu. Güçlü bir dış politika izlenebilmesiyle (daha bağımsız hareket edebilme, perspektifin genişlemesi, hedefe daha kolay ulaşabilme) doğrudan alakalı olan bu avantajlardan ilki; nükleer teknolojinin sunduğu *ekonomik/mali* avantajdır. Şah yönetimi İran'ın ihtiyaç duyduğu enerjiyi sahip olunan fosil yakıtlar yerine nükleer enerji gibi alternatif enerji kaynaklarından elde ederek, tasarruf edilen fosil yakıtları da ihraç etmek istiyordu. Böylece ülkeye daha fazla para akışı sağlanacak ve ülke ekonomisi güçlenecekti. Ülke ekonomisinin güçlenmesi ise başta askeri olmak üzere diğer alanların güçlendirilmesine daha fazla kaynak ayrılabilmesi anlamına da geliyordu. Nükleer teknolojinin sivil boyutuyla sunduğu ve güçlü bir dış politika izlenebilmesiyle doğrudan alakalı olan avantajlardan ikincisi ise *prestij* avantajıdır. İran'ın teknoloji açısından modern bir ülke seviyesine ulaşması/modernizasyonu İran'a uluslararası arenada bir prestij kazandıracaktı. Böylece Şah yönetimi gerek İran'ın askeri ve ekonomik gücü gerekse prestiji sayesinde güçlü bir dış politika izleyebilecek ve İran'ı başta bölge olmak üzere uluslararası arenada etkin bir konuma getirebilecekti.

Şah yönetimi her ne kadar nükleer teknolojinin askeri boyutundan yararlanmak istemediklerine, yani nükleer silah sahibi olmayı hedeflemediklerine yönelik açıklamalarda bulunmuş olsa da Şah, Fransız gazetesi *Le Monde*'ye verdiği bir röportajda nükleer silaha sahip olma konusundaki soruya "*Kesinlikle ve herkesin tahmin ettiği kadar kısa bir süre içerisinde*" şeklinde cevap vermişti.⁸ Ancak İranlı yetkililer Şah'ın bu açıklamasını hemen yalanlayarak, nükleer silah üretme niyetinde olmadıklarını ama diğer ülkelerin nükleer silahlara sahip olmaları durumunda kendilerinin de bu konudaki politikalarını yeniden gözden geçireceklerini açıklamışlardır. Daha sonra Şah da konuyla ilgili yaptığı açıklamada nükleer silah sahibi olmayı hedeflemediklerini, ama bölgedeki diğer ülkelerin nükleer silahlara sahip olmaları durumunda ulusal çıkarlar gereği tüm ülkelerin aynı şeyi isteyeceğini söylemiştir.⁹

Çoğu kaynaklar Şah yönetiminin nükleer teknolojinin askeri boyutundan da yararlanmayı hedeflediğini iddia etmektedir. Bu iddiaların somut kaynaklarından birini yukarıda ele alındığı üzere

⁵ Mohammad Sahimi, "Iran's Nuclear Energy Program-Part V: From the United States Offering Iran Uranium Enrichment Technology to Suggestions for Creating Catastrophic Industrial Failure", *Payvand*, 22 Aralık 2004. <http://www.payvand.com/news/04/dec/1186.html> (Erişim:10.07.2016)

⁶ Mohammad Javad Zarif, "Tackling The Iran-U.S. Crisis: The Need for a Paradigm Shift", *Journal of International Affairs*, Spring/Summer 2007, Vol: 60, No: 2, s. 80.

⁷ Eurodif; Fransa, Belçika, İspanya, İtalya ve İsviçre'nin ortak girişimi ile 1973 yılında kurulmuştur.

⁸ Department of Defence National Military Command Center, "Interview with Shah", 24 Haziran 1974. <http://nsarchive.gwu.edu/nukevault/ebb268/doc01a.pdf> (Erişim: 01.07.2019)

⁹ Department of Defence National Military Command Center, "Further Remarks by Shah on Nuclear Weapons", 25 Haziran 1974. <http://nsarchive.gwu.edu/nukevault/ebb268/doc01b.pdf> (Erişim: 02.07.2019)

Şah'ın *Le Monde* gazetesine verdiği röportaj oluşturmaktadır. Bir diğer kaynak ise İran'da 1979 yılında gerçekleşen devrim sonrasında Tahran'da ele geçirildiği söylenen belgelerdir. Bu belgelere göre; Şah yönetimi, nükleer başlık taşıyan füzeler elde etmek için 1970'lerin sonunda İsrail ile müzakereler gerçekleştirmiş ve söz konusu müzakereler bölgede dengelerin bozulmasını istemeyen ABD'den gizlenmiştir.¹⁰

Bölgede özellikle 1970'lerde yaşanan gelişmeler incelendiğinde Şah yönetimini nükleer silahlara sahip olma konusunda motive edebilecek gelişmelerin yaşandığı da görülmektedir. Örneğin, 1971 yılında İngiltere'nin Süveyş'in doğusundan ayrılması ve ABD'nin Vietnam Savaşı'ndan sonra ek güvenlik vaatlerini üstlenmedeki gönülsüzlüğü nedeniyle Körfez'de bir güç boşluğu oluşmuştu.¹¹ Bu boşluğu doldurmak için Irak ile rekabete giren Şah yönetimi, nükleer silahların İran'a vereceği gücü daha yakından hissetmiş olabilir. Yine, komşusu Hindistan'ın 1974 yılında gerçekleştirdiği nükleer silah denemesi de Şah yönetimini bu konuda motive etmiş olabilir. Zaten Hindistan'ın nükleer silah denemesi Şah'ın nükleer program konusundaki aşırı arzusuyla birleşince ABD, İran'ın nükleer silah elde etme çabası içerisinde olabileceğinden şüphelenmeye başlamıştır.¹² Bölgede yaşanan bu gelişmeler daha önce İran'ın zayıflığından dolayı defalarca işgal edilmesinin getirdiği psikolojik durum ve İran'ı başta bölge olmak üzere uluslararası arenada etkili bir aktör haline getirmek isteyen Şah yönetiminin bu hedef doğrultusunda İran'ı konvansiyonel silah deposu haline getirmesi gerçeğiyle birleşince Şah yönetiminin uluslararası arenada çok büyük bir caydırıcı niteliği bulunan ve güçlü bir dış politika izlenmesine olanak sağlayan nükleer silahlara sahip olmayı hedeflediğine yönelik iddialar daha da güçlenmektedir.

2- İRAN İSLAM DEVRİMİ VE YENİ DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI

1970'li yıllara gelindiğinde gelir dağılımındaki dengesizlik, Şah'ın tek parti sistemini ilan etmesi, yabancı karşıtlığı -özellikle ABD karşıtlığı-, Şah'ın gizli polis servisi SAVAK'a olan tepki ve sosyo-kültürel¹³ durum gibi nedenlerle İran içerisinde var olan huzursuzluklar artmaya başlamıştı. Artan bu huzursuzluklar ise farklı fikirlerden birçok grubu Şah'ı devirme gayesinde bir araya getirmiştir. Nihayetinde de yaşanan gelişmeler sonucunda Şah 16 Ocak 1979 tarihinde tatil gerekçesiyle İran'ı terk etmiş ve devrimin sembol isimlerinden/liderlerinden Ruhullah Musavi Humeyni 1 Şubat 1979 tarihinde İran'a dönmüştür.¹⁴ Ardından Humeyni yanlıları kısa bir süre içerisinde ülkedeki bütün kurumları ele geçirerek ülkedeki tek hakim güç konumuna gelmiştir.

İran, Şah Muhammed Pehlevi döneminde (1941-1979) İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle de Musaddık'ın devrilmesi sonrasında (1953), İslam Devrimi'ne kadarki süreçte ABD ve Batı Bloku'nun yanına konumlandırılmış ve bu konuma uygun olarak da dış politika izlenmişti. Bu süreçte konvansiyonel silahlanma ve nükleer teknoloji konusunda Batı tarafından desteklenen İran, Soğuk Savaş boyunca Basra Körfezi, Orta Doğu ve Avrasya coğrafyasında SSCB ve Doğu Bloku'na karşı *cephesiz* işlevi görmüş, ABD ve Batı Bloku'nun bölgedeki *karakolu* rolünü üstlenmiştir.¹⁵ Ancak, gerçekleşen İslam Devrimi ile söz konusu dış politika anlayışında bütünüyle değişikliğe gidilmiştir. Bundan sonra

¹⁰ Elaine Sciolino, "The World; Nuclear Ambitions Aren't New for Iran", *The New York Times*, 22 Haziran 2003.

¹¹ The International Institute for Strategic Studies, *Iran's Strategic Weapons Programmes: A Net Assessment*, ed., Gary Samore, Routledge Taylor and Francis Group, New York, 2005, s. 9.

¹² ABD bölgede dengelerin bozulmaması için nükleer silahların yaygınlaşmasının karşısında yer alıyordu. Dolayısıyla da İran her ne kadar Körfez'de ABD'nin önemli bir müttefiki olsa da ABD İran'ın nükleer silah sahibi olmasına sıcak bakmamıştı.

¹³ Sosyo-kültürel durum özellikle muhafazakâr çevreler tarafından eleştiriliyordu.

¹⁴ Humeyni 1964 yılında sürgün edilmişti.

¹⁵ Atilla Sandıklı, Bilgehan Emekler, "İran'ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri", s. 423. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-173-2014120952iran.pdf> (Erişim: 25.06.2019)

İran'ın izleyeceği dış politikanın temelini *bağımsız dış politika* (ne şark ne garb) ve *devrim ihracı* kavramları oluşturmaya başlamıştır. Bağımsız dış politikayla İran ile büyük siyasi güçlerin stratejik çıkarları arasına mesafe koyuluyordu.¹⁶ Devrim ihracıyla da İslam Devrimi'nin diğer ülkelere yayılması sağlanarak İran'ın bölgedeki tek egemen güç ve İslam dünyasının en güçlü üssü haline getirilmesi hedefleniyordu. Yani izlenecek olan yeni dış politikayla İran'ı merkez alan yeni bir eksen yaratılmak isteniyordu.

3- İSLAM DEVRİMİ'NİN NÜKLEER PROGRAM YAKLAŞIMI

Şah'ın devrilmesinin ardından İran dış politikasında yaşanmaya başlayan köklü değişiklik Şah yönetimi tarafından güçlü bir dış politika izlenebilmesinde önemli araçlardan/dinamiklerden biri olarak görülen nükleer programa da direkt olarak yansımıştır. İran'ın yeni yöneticileri tarafından nükleer program, maliyeti nedeniyle dış ülkelere bağımlılık yaratacağı, dolayısıyla da ülkenin bağımsızlığını zedeleyeceği şeklinde algılanmıştır. Nükleer silah üretme konusunda ise dini engel bulunuyordu. Çünkü, İslam Devrimi'nin lideri Humeyni nükleer silahların masum insanları ayırt etmeden öldürebilecek niteliğe sahip olmasına dikkat çekiyor, bu nedenle de nükleer silahlara sahip olma fikrine dini açıdan sıcak bakmıyordu. Bu nedenlerle devrimin ilk zamanlarında nükleer program kesintiye uğramıştır.

İslam Devrimi'nin hemen ardından Irak ile yaşanan savaş İran yönetiminin nükleer program konusunda izlemiş olduğu politikayı yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Savaş nedeniyle İran'ın ekonomik durumu iyice kötüye gitmişti. Üstelik gerek savaşta zarar gören altyapısı gerekse artan nüfusu nedeniyle elektrik enerjisine olan ihtiyacı da bir hayli artmıştı. Bu ihtiyacın fosil yakıtlardan karşılanması ise fosil yakıt ihracatının azalmasına neden oluyordu. Eğer ülkenin elektrik ihtiyacı fosil yakıt yerine nükleer teknoloji ile sağlanabilirse elektrik enerjisi üretimi için harcanan fosil yakıtlar ihraç edilebilecek, böylece ihtiyaç duyulan paranın ülkeye akışı sağlanabilecekti. Ayrıca savaş sırasında Irak, İran'a karşı kimyasal ve biyolojik silah da kullanmıştı. İran yönetimi bu tür silahları dini açıdan ahlaki görmüyordu, ama bu silahların gücünü yaşayarak çok yakından görmüştü. Bunun sonucunda İran yöneticilerinin ve kamuoyunun bir kısmı, nükleer silahlar dâhil, bu tür teknolojilere/silahlara sahip olmanın ne kadar önemli olduğunu anlamıştı.¹⁷ Öyle ki kullanılsa bile bu silahlara sahip olmak o ülkeye uluslararası arenada çok önemli bir caydırıcı güce sahip olma olanağı veriyordu. Bu da İran'a müdahale edecek veya İran aleyhine politika izleyecek aktörlerin bir kez daha düşünmesini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda İslam Devrimi sonrası temel alınan iddialı dış politikanın uygulanmasında da çok önemli kazanım sağlayacaktı.

Nükleer programın yeniden hayata geçirilmesini savunan yöneticilerin başında, daha sonra cumhurbaşkanlığı makamını devralacak olan, İran İslami Şura Meclisi Başkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani geliyordu. Her ne kadar ileriki süreçlerde aksi yönde açıklamalarda bulunmuş olsa da 1988 yılında yaptığı bir açıklamadaki *"Biz kimyasal, bakteriyel ve radyolojik silahların savunma ve saldırıda kullanılmasında kendimizi tamamen donatmalıyız."* cümlesi Rafsancani'nin nükleer silah elde etme konusunda da istekli olduğunu açıkça gösteriyordu.¹⁸

Rafsancani'nin girişimleri sonucunda Humeyni ve diğer mollalar nükleer programın yeniden hayata geçirilmesi konusunda ikna edilmiştir. Her ne kadar Humeyni engeli aşılmış olsa da bu konuda İran'ın önünde hâlâ iki önemli engel bulunuyordu. Bunlardan ilki; İran'ın nükleer altyapısının

¹⁶ İslam Devrimi'nin lideri Humeyni tarafından ABD *büyük şeytan*, SSCB *küçük şeytan*, Körfez ülkeleri de *mimik şeytanlar* olarak nitelendiriliyordu.

¹⁷ İran batıdan İsrail; doğudan Pakistan, Hindistan ve Çin; kuzeyden ise Rusya gibi nükleer silah sahibi ülkelerle çevriliydi.

¹⁸ Elaina Sciolino, "Report Says Iran Seeks Atomic Arms", *The New York Times*, 31 Ekim 1991.

oluşturulmasında çok önemli bir rol oynamış olan ABD'ydı. Çünkü müttefiklikten çıkmış ve bölgede ABD ve müttefiklerinin çıkarlarını hedef alan İran'ın güçlenmesi ABD'nin aleyhine bir durumdu. İran'ın nükleer silaha sahip olması ise ABD ve müttefiklerinin yalnızca bölgedeki çıkarlarını zedelemekle kalmayacak, aynı zamanda doğrudan kendi güvenliklerine yönelik bir tehdidi de beraberinde getirecekti. Bu nedenlerle ABD, İran'ın nükleer faaliyetlerini engellemek için uluslararası kampanya yürütmeye başlamıştır. İran'ın önündeki ikinci engel ise nükleer alanda uzman önemli bilim insanlarının devrim sonrası ülkeyi terk etmiş olmasıydı. Bu göç nükleer alanda uzman bilim insanlarının yeniden yetiştirilmesi anlamına geliyordu. Fakat bu da İran açısından kısa sürede üstesinden gelinebilecek bir durum gibi görünmüyordu.

Nihayetinde İran yönetimi, önündeki bütün engellere rağmen nükleer programı yeniden hayata geçirmiş ve baskıların üstesinden gelebilmek için de gizli faaliyetlere yönelmiştir. Bu süreçte İran Çekoslovakya, Brezilya, Arjantin, Pakistan, İspanya, Çin ve Humeyni tarafından küçük şeytan olarak nitelendirilen SSCB¹⁹ gibi ülkelerle nükleer alanda işbirliği arayışına girmiştir.²⁰

4- NÜKLEER KRİZİN ORTAYA ÇIKIŞI

İran'ın mevcut rejimine son vermeyi hedefleyen İran Ulusal Direniş Konseyi'nin üyesi Ali Rıza Caferzade'nin 14 Ağustos 2002 tarihinde Washington D.C.'de gerçekleştirmiş olduğu basın toplantısında İran'ın Natanz'da uranyum zenginleştirme tesisine ve Arak'ta ağır su reaktörüne sahip olduğuna yönelik açıklamalarıyla İran'ın gizli nükleer faaliyetleri gün yüzüne çıkmıştır.²¹ Böylece İran ve ABD arasında uzun süre dünya gündeminin ilk sıralarında yer alacak olan nükleer kriz başlamış ve İslam Devrimi sonrası iki ülke arasında oluşan gerilim bir üst boyuta taşınmıştır. Söz konusu krize kısa bir süre içerisinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), Avrupa Birliği (AB), BM, Rusya ve Çin gibi önemli aktörler de dahil olmuştur.

Nükleer kriz ile birlikte, İran'dan derhal nükleer programını askıya alması, hatta uranyum zenginleştirme ve dönüşümü ile ilgili tüm faaliyetlerini daimi olarak terk etmesi istenmiş ve özellikle nükleer programı konusunda baskı arttırılmıştır. Öyle ki ABD ve İsrail tarafından İran'a yönelik askeri müdahale bile gündeme getirilmiştir. Bu süreçte İran'ın önünde iki seçenek bulunuyordu: İran ya bir uluslararası anlaşma olan NPT²² ile sağlanan nükleer teknoloji haklarından vazgeçerek rakipleri

¹⁹ İslam Devrimi sonrasında İran'ın nükleer alanda işbirliği arayışı Rusya ve Çin ile ilişkilerinin gelişiminde çok önemli bir rol oynamıştır.

²⁰ 1988 ve 1989 yıllarında İran'ın nükleer faaliyetlerinin hızlanmasında etkili olacak önemli gelişmeler yaşanmıştır. İran-İrak Savaşı 1988 yılının Ağustos ayında imzalanan ateşkes ile sona ermiş ve İran toparlanma sürecine girmiştir. 3 Haziran 1989 tarihinde ise dini lider Humeyni yaşamını yitirmiş ve yerine nükleer programa sıcak bakan Ayetullah Ali Hamaney gelmiştir. Böylece, her ne kadar nükleer programın yeniden hayata geçirilmesine gönülsüz olarak izin vermiş olsa da ülke içerisindeki nükleer karşıtı en büyük engel ortadan kalkmıştır. Ayrıca 3 Ağustos 1989 tarihinde cumhurbaşkanlığı makamına pragmatist anlayışın daha ön plana çıktığı bir dış politika yürütecek olan ve nükleer programın en büyük destekçilerinden biri olan Rafsancani gelmiştir.

²¹ Basın toplantısının detayı için bkz. *Global Security*, <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/natanz.htm> (Erişim: 26.06.2019)

²² *Non-Proliferation Treaty* (NPT-Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması), 1 Temmuz 1968 tarihinde imzalanmış ve 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. İran da NPT'yi imzaya açıldığı gün olan 1 Temmuz 1968 tarihinde imzalamıştır. 1970 yılının Şubat ayında ise İran Meclisi tarafından onaylanmıştır. Böylece NPT'nin 4. maddesinin 2. fıkrası uyarınca; barışçıl amaçlı olmak şartıyla İran'ın gerek nükleer enerjinin araştırılması, üretilmesi ve kullanılmasını sağlayacak cihaz, madde, bilimsel ve teknolojik bilgilerin alışveriş hakkı gerekse nükleer teknolojilerinin daha da geliştirilmesi için tek başına, başka ülkelerle veya uluslararası örgütlerle birlikte katkıda bulunmak üzere işbirliği yapma hakkı tanınmıştır. Ancak İran da bu anlaşmanın 2. maddesi uyarınca, nükleer silah ve nükleer patlayıcı araç temin etmemeyi ve bu konuda arayış içerisinde olmamayı taahhüt etmiştir. (Anlaşma metni için bkz. International Atomic Energy Agency, "The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons", INFCIRC/140, 22 Nisan 1970.)

karşısında geri adım atacak ya da söz konusu haklarını ne pahasına olursa olsun savunarak rakipleri dâhil uluslararası topluma kabul ettirecekti. İran'ın haklarından vazgeçerek geri adım atması rakipleri ve eksenini etrafına almak istediği aktörler karşısında prestij kaybetmesi ve İslam Devrimi'nden bu yana oluşturmaya çalıştığı kendisini merkeze alan yeni bir eksen yaratma hedefinde büyük bir yenilgi anlamına geliyordu. Geri adım atmamaya haklarını rakipleri dâhil uluslararası topluma kabul ettirmeyi başarması ise sürdürmüş olduğu dış politikanın hanesine yazılacak büyük bir zafer ve gerek rakiplerine gerekse eksenini etrafına almak istediği aktörlere rüştünü ispat etmesi anlamına geliyordu. İran önündeki bu seçeneklerden ikincisini tercih etmiştir. Ancak bu seçenek İran'a olası bir askeri müdahale riskini de beraberinde getirmiştir. Bu da başta rejimin olmak üzere İran'ın varlığını doğrudan ilgilendiren bir durumdur. Bu nedenlerle İran'ın nükleer krize ve gerçekleştirilecek olan nükleer müzakerelere yönelik izleyeceği politika İran dış politikasının en önemli gündem ve dinamizmini oluşturmuştur.

5-HATEMİ YÖNETİMİNİN NÜKLEER KRİZE VE NÜKLEER MÜZAKERELERE YÖNELİK YAKLAŞIMI

Nükleer kriz, ılımlı bir dış politika savunucusu olan İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi yönetiminin ikinci döneminde ortaya çıkmıştır. Hatemi yönetiminin krize yönelik izlediği resmi dış politika, sahip oldukları nükleer program konusunda kısmi şeffaflık sağlayarak ve barışçıl nükleer enerjiye sahip olma hakkından taviz vermeden uluslararası toplum ile iyi ilişkiler kurarak meseleyi barışçıl yollarla çözüme şeklindeydi. Bu politika kapsamında atılan adımlarla sorun çıkaran taraf olmaktan kaçınılmış, İran üzerindeki kuşkular azaltılmaya çalışılmış ve İran'ın uluslararası toplumdan izole edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Hatemi yönetimi izlenen bu politika kapsamında, uranyum zenginleştirmeyi planladıklarını açıklamış ve UAEA Başkanı Muhammed ElBaradei'nin Natanz tesisine ziyaretini kabul etmiştir. Ayrıca bu süreçte ABD önderliğindeki koalisyonun Irak'ı başarılı bir şekilde işgal etmesiyle kendilerine yönelik olası bir askeri müdahale konusunda kaygıları artan Hatemi yönetimi, 2003 yılının Mayıs ayında ABD'ye nükleer programı konusunda kaygıların giderilmesi ve aralarındaki ilişkilerin normalleştirilmesi için görüşmelerin başlatılmasını öneren gizli bir teklifte de bulunmuştur.²³ Fakat ABD yönetimi, İran ile görüşmeler gerçekleştirilmenin çok fazla bir kazanım sağlamayacağına karar vermiş ve Hatemi yönetiminin bu teklifini reddetmiştir.²⁴

Hatemi yönetiminin nükleer krize yönelik izlediği ılımlı politikaya rağmen ABD, İran'a yönelik baskısının arttırılmasını savunmuştur. ABD'nin sürece ilişkin fikri İran'ın nükleer dosyasının, yani konunun BM Güvenlik Konseyi'ne taşınması yönündeydi. Fakat, AB ülkelerinin de içerisinde olduğu UAEA Yönetim Kurulu üye ülkelerinin bir kısmı, ABD'nin Irak işgalinden sonra İran'ı hedeflediğini ve bu müdahaleyi haklı kılmak için de konunun BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmasını istediğini savunuyordu. Bu nedenle de konunun direkt olarak BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmasına sıcak bakmamışlardır.

Bu süreçte, İran'a yönelik askeri müdahalede bulunulması veya ambargo uygulanması gibi izlenecek sert politikalara kendi çıkarları açısından sıcak bakmayan ve nükleer krizi AB'nin bütünleşmesi açısından bir fırsata dönüştürmeye çalışan AB üyesi ülkelere Almanya, Fransa ve İngiltere krizin çözümüne yönelik ortak bir diplomatik girişim başlatma kararı almıştır. Nihayetinde de

²³ Samore, s. 17.

²⁴ Söz konusu teklifin gerçekleştirildiği süreci içeren 12 Mayıs 2003 tarihinde El Kaide tarafından Suudi Arabistan'da aralarında ABD'lilerin de bulunduğu Batı ülkeleri vatandaşlarına yönelik saldırı gerçekleştirilmiş ve bu saldırılarda toplamda yirmi altı kişi yaşamını yitirmiştir. Bu saldırıların ardından ABD yönetimi saldırının arkasındaki El Kaide'nin üst düzey yetkililerinin ve saldırıyı planlayanların İran'da yaşadıklarını iddia etmiştir. İran yönetimdeki reformistleri de İran'daki ABD karşıtı kesimi fazla kontrol edememekle suçlamıştır. Bu saldırı ABD'nin bu kararı almasında etkili olmuştur.

İran ile AB Üçlüsü (Almanya, Fransa ve İngiltere) arasında İran'ın nükleer programı üzerinde nükleer müzakereler başlamıştır. Hatemi yönetimi müzakerelerde yapıcı bir politika izlemiş ve taraflar arasında 2003 yılında, bağlayıcı niteliği bulunmayan *Tahran Deklarasyonu* imzalanmıştır. Söz konusu deklarasyon ile İran, UAEA ile tamamen işbirliği içerisinde olacağına ve nükleer programı konusunda şeffaflık sağlayacağına dair söz vermiştir. İran ayrıca bu deklarasyonla barışçıl amaçlı nükleer enerji elde etme haklarını saklı tutmak şartıyla uranyum zenginleştirme ve dönüşümü ile ilgili tüm faaliyetlerini gönüllü olarak askıya almayı ve Ek Protokol'ü²⁵ imzalamayı da kabul etmiştir.²⁶ Böylece nükleer krizde detant dönemine girilmiştir. Her ne kadar daha sonra kapsamı konusunda çıkan anlaşmazlık nedeniyle Tahran Deklarasyonu çökmüş olsa da taraflar arasında tekrar müzakereler gerçekleştirilmiş ve nihayetinde de 2004 yılında *Paris Anlaşması* imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma ile İran, NPT'nin 2. maddesi uyarınca nükleer silah üretmeyeceğini ve üretmek için araştırmalarda bulunmayacağını yeniden onaylamış, UAEA ile tamamen işbirliği içerisinde olacağını taahhüt etmiştir. İran ayrıca Ek Protokol'ü gönüllü olarak uygulamaya devam etmeyi ve uzun soluklu yeni bir anlaşma sağlanıncaya kadar güven inşası olarak uranyum zenginleştirme ve dönüşümü ile ilgili tüm faaliyetlerini askıya almayı da kabul etmiştir.²⁷ Böylece nükleer krizde ikinci detant dönemine girilmiştir. Fakat, Hatemi yönetiminin nükleer krize ve nükleer müzakerelere yönelik izlediği ılımlı politikaya rağmen bu süreçte taraflar arasında nükleer krizi sona erdirecek nihai bir anlaşmaya, ABD'nin itirazları nedeniyle, varılamamıştır.

6-AHMEDİNEJAD YÖNETİMİNİN NÜKLEER KRİZE VE NÜKLEER MÜZAKERELERE YÖNELİK YAKLAŞIMI

2005 yılının Haziran ayında İran'da cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleştirilmiştir. İlimli kimliği ile tanınan ve İslam Devrimi sonrasında nükleer programın yeniden hayata geçirilmesinde büyük bir rol oynayan İran'ın eski cumhurbaşkanı Rafsancani (1989-1997) de cumhurbaşkanlığı seçimlerine adaylığını koymuştur. Ancak uluslararası arenada özellikle de nükleer kriz nedeniyle İran aleyhine yaşanan gelişmeler söz konusu seçimlere yansımış ve nihayetinde de 24 Haziran 2005 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerin ikinci turunda, muhafazakâr kimliğiyle tanınan Tahran Belediye Başkanı Mahmud Ahmedinejad seçimleri kazanmıştır. 3 Ağustos 2005 tarihinde ise Ahmedinejad, cumhurbaşkanlığı makamını Hatemi'den resmen devralmıştır.²⁸

²⁵ 1998 yılında imzaya açılan Ek Protokol, UAEA denetçilerinin NPT üyesi ülkelerde izinsiz olarak denetim yapmasına, topraktan, havadan, sudan numuneler almasına ve uygun gördükleri kişilerle görüşmeler yapmasına olanak sağlayarak beyan edilen barışçıl nükleer faaliyetler dışında gizli başka faaliyetler yürütülüp yürütülmediğini tespit etme imkânı vermektedir.

²⁶ Tahran Deklarasyonu'nun metni için bkz. "Statement by the Iranian Government and Visiting EU Foreign Ministers", 21 Ekim 2003.

http://www.bits.de/public/documents/iran/Tehran_EU_Iran_Agreement03.pdf (Erişim: 20. 06. 2019)

²⁷ Anlaşma metninin tamamı için bkz. International Atomic Energy Agency, "Communication Dated 26 November 2004 Received from the Permanent Representatives of France, Germany, the Islamic Republic of Iran and the United Kingdom Concerning the Agreement Signed in Paris on 15 November 2004", INFCIRC/637, 26 Kasım 2004

²⁸ Uzun bir süre Rafsancani ve Hatemi gibi ılımlı liderlerce yönetilen İran halkının muhafazakâr bir lidere yönelmesinin nedeni iç politik nedenlerden daha çok uluslararası arenada özellikle de nükleer krizin etkisiyle İran aleyhine yaşanan gelişmelerden kaynaklanıyordu. Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı makamını devraldığı dönemde İran; Hatemi yönetiminin, başta nükleer krize ve nükleer müzakerelere yönelik, izlemekte olduğu ılımlı dış politikaya rağmen hâlâ G.W. Bush yönetimi tarafından şerh eksenin bir parçası olarak gösterilmeye devam ediliyordu. Üstelik İran, nükleer programı nedeniyle ABD tarafından askeri müdahale seçeneği ile tehdit ediliyor ve bu seçenek İran'ın bölgedeki en önemli rakibi İsrail tarafından da destekleniyordu. Bu nedenle uluslararası kamuoyunda Irak'tan sonra müdahale sırasının İran'a geleceği konuşuluyordu. İran; ABD ve müttefikleri tarafından 2001 yılında Afganistan'ın ve 2003 yılında da Irak'ın işgal edilmesiyle doğu ve batıdan fiilen kuşatılmış durumdaydı. Olası bir kötü senaryonun gerçekleşmesi halinde İran'ın donanmalarla Basra Körfezi'nden, yani güneyden de kuşatılma durumu vardı. Ülkelerinin içerisinde bulunduğu bu durum İran halkında bir kuşatılmışlık sendromunun doğmasına neden olmuştur. Bu da İran halkının önemli bir kısmının Batı'ya aynı sertlikte söylem içerisinde olan Ahmedinejad'a yönelmesini sağlamıştır.

Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı makamını devralmasıyla birlikte Hatemi'nin pragmatik dış politika anlayışı yerini ideolojik yönü çok daha ağır basan bir dış politika anlayışına bırakmıştır. Bu bağlamda Ahmedinejad cumhurbaşkanlığı süresince Hatemi'den farklı bir yol izleyerek dış politikada eski devrimci söylemleri yeniden canlandırmış ve ABD'nin sert tutumuna aynı dille cevap vermeyi tercih etmiştir.

İran dış politikasındaki değişim kendisini en net şekilde nükleer krize ve nükleer müzakerelere yönelik sürdürülen politikada göstermiştir. Öyle ki Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı makamını devralmasından yalnızca bir hafta sonra 10 Ağustos 2005 tarihinde, İran tarafından Paris Anlaşması ile oluşan detant dönemini sona erdirecek olan İsfahan Nükleer Tesisleri'nde uranyum dönüştürme faaliyetlerine yeniden başladığını bildiren açıklama yapılmıştır.²⁹ Ayrıca Ahmedinejad da Eylül ayında gerçekleştirilen BM Genel Kurul Toplantısı'nda yaptığı konuşmada barışçıl amaçlı nükleer faaliyetlerde bulunma haklarından vazgeçmeyeceklerini açıklamıştır.³⁰ Nihayetinde de 10 Ocak 2006 tarihinde İran tarafından UAEA denetçilerinin gözetimindeki Natanz, Trash ve Farayand Teknik'deki toplamda elli iki mühür sökülerek çalışmalara başlanmıştır.³¹

Nükleer müzakerelerin de iyice çıkmaza girdiği bu süreçte Ahmedinejad, İsrail karşıtı çok sert açıklamalarda da bulunuyordu. Öyle ki Ahmedinejad, İsrail'in dünya haritasından silinmesi gerektiğinden bile bahsediyordu.³² Ahmedinejad yönetiminin nükleer müzakerelerdeki tavizsiz duruşu ve Ahmedinejad'ın uluslararası tansiyonu yükselten bu açıklamaları AB'nin nükleer krize yönelik izlediği politikada değişikliğe gitmesine neden olmuştur. Böylece AB, ABD'nin çizgisine yaklaşarak daha önce sıcak bakmadığı *zorlayıcı diplomasi* yöntemine yönelmiş ve İran'ın nükleer dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesine sıcak bakmaya başlamıştır. Ahmedinejad'ın İsrail'e yönelik sert söylemlerine bir tepki de İran'ın nükleer alan dâhil stratejik işbirliği içerisinde olduğu Rusya'dan gelmiş ve Ahmedinejad'ın söylemleri kınanmıştır. Ayrıca 12 Ocak 2006 tarihinde, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov da İran'ın nükleer dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesinden bahsetmiştir.³³ Nihayetinde de 31 Ocak 2006 tarihinde Londra'da gerçekleştirilen toplantıda Çin ve Rusya'nın İran'ın nükleer dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesine engel olmamaları sağlanmıştır. 4 Şubat 2006 tarihinde ise UAEA Yönetim Kurulu, AB Üçlüsü'nün hazırladığı İran'ın nükleer dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesini içeren taslağı oy çokluğuyla kabul etmiştir. Böylece UAEA Başkanı Muhammed El Baradei'in deyiimiyle *diplomasi'nin yeni evresi* başlamıştır.

İran'ın nükleer dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesiyle birlikte İran ile nükleer müzakereleri BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri ve Almanya'dan oluşan P5+1 ülkeleri gerçekleştirmeye başlamıştır. P5+1 ülkeleri ise nükleer krizin çözümüne yönelik *zorlayıcı diplomasi* yöntemini benimsemiştir. Ancak Rusya ve Çin'in nükleer krize yönelik tedbirli politikaları nedeniyle BM Güvenlik Konseyi tarafından İran'a yönelik hemen yaptırım kararları alma yoluna gidilmemiştir. Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi ilk adım olarak 29 Mart 2006 tarihinde oybirliğiyle bir açıklama yayınlamıştır.³⁴ Bu açıklamada UAEA'nın İran'ın nükleer programı ile ilgili yayınlamış olduğu karar ve raporlardan, İran'ın Ar-Ge'yi de içeren uranyum zenginleştirme faaliyetlerine yeniden başlaması ve UAEA ile olan işbirliğini askıya almasından kaygı duyulduğu belirtilmiştir. Ayrıca İran'dan tüm bu

²⁹ Bülent Aras, Fatih Özbay, "Dances with Wolves: Russia, Iran and the Nuclear Issue", *Middle East Policy*, Vol: XIII, No: 4, Winter 2006, s. 138.

³⁰ "Iran is Resolved to Pursue Nuclear Program", *CNN*, 18 Eylül 2005.

³¹ David Albright, Corey Hinderstein, "Iran's Next Steps: Final Tests and the Construction of a Uranium Enrichment Plant", *ISIS*, 12 January 2006, s. 1.

³² Nazila Fathi, "Wipe Israel 'Off the Map' Iranian Says", *The New York Times*, 27 Ekim 2005.

³³ Aras, Özbay, s. 140.

³⁴ United Nations Security Council, "Statement by the President of the Security Council", S/PRST/2006/15, 29 Mart 2006.

faaliyetlerini durdurması istenmiştir. Ahmedinejad yönetimi ise BM Güvenlik Konseyi'nin talebini yerine getirmek yerine, krizi daha da derinleştirecek bir adım atmıştır. Bu bağlamda 11 Nisan 2006 tarihinde Ahmedinejad %3,5 oranında uranyum zenginleştirmeyi başardıklarını açıklayarak İran'ı *nükleer devlet* ilan etmiş ve uranyum zenginleştirme faaliyetlerine devam edeceklerini belirtmiştir.³⁵ Ahmedinejad yaptığı bir başka açıklamada ise İran'a bir saldırı gerçekleştirilmesi halinde saldırganların ellerinin kesileceğini ifade etmiştir.³⁶

İran'ın BM Güvenlik Konseyi tarafından kendisinden istenilen talepleri yenine getirmemesi ve İran ile P5+1 ülkeleri arasında gerçekleştirilen nükleer müzakerelerden sonuç alınmaması üzerine BM Güvenlik Konseyi tarafından 31 Temmuz 2006 tarihinde uyarı niteliğindeki 1696 sayılı karar alınmıştır. Kararda İran'dan Ar-Ge dâhil uranyum zenginleştirme ve dönüşümüyle ilgili tüm faaliyetlerini durdurması istenmiştir Fakat Ahmedinejad yönetimi bu karara uymayı da reddetmiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi tarafından 23 Aralık 2006 tarihinde, 1737 sayılı yaptırım kararı alınmıştır. Daha sonra gerçekleştirilen müzakerelerden de sonuç alınamayınca BM Güvenlik Konseyi tarafından 24 Mart 2007 tarihinde 1747 sayılı, 3 Mart 2008 tarihinde 1803 sayılı, 9 Haziran 2010 tarihinde 1929 sayılı daha kapsamlı yaptırım kararları alınmıştır. Ayrıca Rusya ve Çin engeli nedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nden istedikleri ölçüde yaptırım kararları çıkaramayan ABD ve AB, İran'a yönelik tek taraflı iktisadi ek yaptırım kararları alma yoluna da gitmiştir. Böylece, İran üzerindeki baskı daha da arttırılmıştır.³⁷

7-RUHANİ YÖNETİMİNİN NÜKLEER KRİZE VE NÜKLEER MÜZAKERELERE YÖNELİK YAKLAŞIMI

Ahmedinejad yönetiminin nükleer krize ve nükleer müzakerelere yönelik izlediği ödün vermez politika nedeniyle zorlayıcı diplomasi kapsamında İran'a yönelik alınan yaptırım kararları İran ekonomisini oldukça olumsuz etkilemişti. Bir de sekiz yıl önce *yolsuzlukla mücadele* şiarıyla cumhurbaşkanlığı makamına gelen Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığının ikinci döneminde 2,8 milyar dolarlık yolsuzluk skandalı ortaya çıkmıştı.³⁸ Ayrıca 20 Ocak 2019 tarihinde ABD'de yönetimi devralan Barack Obama'nın nükleer krize ve nükleer müzakerelere yönelik sürdürdüğü politikayla uluslararası arenada İran'a yönelik askeri müdahale tehdidi de büyük oranda geri planda kalmış, dolayısıyla da İran halkının bu konuda seçimlere yansiyacak kaygısı azalmıştı.³⁹ İran tüm bu gelişmelerin yaşandığı bir süreçte cumhurbaşkanlığı seçimlerine gitmiştir.

Geleneksel muhafazakar kesimden olmasına rağmen ılımlı, pragmatik ve reform yanlısı kimliğiyle tanınan Hasan Ruhani de cumhurbaşkanlığı seçimlerine adaylığını koymuştur.⁴⁰ Ruhani, Hatemi döneminde Ulusal Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği ve nükleer müzakerelerde İran'ın başmüzakereciliği görevini üstlenmişti. Müzakereler sırasında izlediği politika nedeniyle de ülkesinde *diplomat şeyh* olarak anılıyordu. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine adaylığını koyan isimlerden bir başkası

³⁵ "Iran Says It Joins 'Countries with Nuclear Technology' ", *CNN*, 12 Nisan 2006.

³⁶ David Fickling, "Iran 'Will Cut off Hands of Aggressors' ", *The Guardian*, 18 Nisan 2006.

³⁷ Gerek BM Güvenlik Konseyi gerekse AB ve ABD tarafından alınan yaptırım kararlarının içeriği ticaret, teknoloji, finans, askeri ve enerji alanlarını kapsıyordu.

³⁸ Bayram Sinkaya, "İran Cumhurbaşkanlığı Seçimi: Statüko ya da İtidalli Değişim", *Ortadoğu Analiz*, Temmuz 2013, Cilt: 5, Sayı: 55, s. 27.

³⁹ Obama yönetimi diyaloga açık olduklarına yönelik mesajlar vermiş ve yapıcı müzakereler üretmeye çalışmıştır. Ancak altını çizmek gerekir ki müzakerelerden istenilen sonucun elde edilemediği durumlarda yaptırımları *sopa* olarak kullanmaya devam etmiştir.

⁴⁰ Ruhani seçim sürecinde ekonomiyi kurtarma ve dünya ile etkileşime girme vaadinde bulunmuştur. (Steven Ditto, "Reading Rouhani: The Promise and Peril of Iran's New President", *The Washington Institute for Near East Policy*, Washington DC, 2013, s. 59.)

ise neo-radikal kesimi temsil eden ve nükleer müzakerelerde İran'ın mevcut başmüzakerecisi Sait Celili'ydi. Nükleer krize ve nükleer müzakerelere yönelik iki farklı yaklaşımı temsil etmiş olan başmüzakerecilerin de yarışmış olduğu bu seçimi Rafsancani gibi reformcu elitlerin desteğini alan Ruhani kazanmıştır. Ruhani, 4 Ağustos 2013 tarihinde ise cumhurbaşkanlığı makamını Ahmedinejad'dan resmen devralmıştır.

Ruhani'nin cumhurbaşkanlığı makamını devralmasıyla birlikte dış politikayı yürütmekle görevli seçkin kişilerde değişikliğe gidilmiştir. Ahmedinejad döneminde çoğu güvenlik bürokrasisinden gelen ve ideolojik nitelikleri ön planda olan yöneticilerin bazıları yerlerini bir kısmı Rafsancani ve Hatemi dönemlerinde de görev almış olan deneyimli kişiler olmak üzere dış dünyaya açık ve pragmatist seçkinlere bırakmıştır.⁴¹ Bu değişim çerçevesinde, Dışişleri Bakanlığı makamına yirmi yıl boyunca ABD'de yaşayan ve 2002-2007 yılları arasında İran'ın BM Büyükelçiliğini yapmış olan Muhammed Cevad Zarif getirilmiştir. Ruhani'nin bu tercihi Batılı çevreler tarafından takdirle karşılanmıştır.⁴²

Ruhani'nin dış politikadaki önceliği kuşkusuz nükleer kriz ve nükleer müzakereler, dolayısıyla da ülkesine yönelik uygulanan yaptırımların kaldırılması, olmuştur. Bu bağlamda Ruhani seçimleri kazanmasının ardından gerçekleştirdiği ilk basın toplantısında konuyu ele alarak ülkesinin nükleer programında daha fazla şeffaflık sağlamasının ülkesi üzerindeki *vahşi* ve *adaletsiz* olarak nitelendirdiği ekonomik yaptırımların hafifletilmesine yardımcı olacağını dile getirmiştir. Daha önceki cumhurbaşkanları gibi ülkesinin nükleer faaliyetlerinin yasal hakları olduğunu savunan Ruhani söz konusu basın toplantısında ayrıca, uluslararası topluma seslenerek başta komşuları olmak üzere dünya ile ilişkilerin iyileştirilmesine ihtiyaç olduğunu ve İran ile diğer ülkeler arasında dostça bağların kurulması için yeni bir fırsat yaratıldığını da belirtmiştir.⁴³

Ruhani'nin yapıcı söylemleri yalnız İran içerisinde değil, uluslararası alanda da yankı bulmuştur. Dolayısıyla da Ruhani'nin bu söylemleri nükleer krizin diplomasi yoluyla çözümü konusunda beklentilerin artmasını sağlamıştır. Nitekim, bu beklentiler boşa çıkmamış, Ruhani yönetimi nükleer krize ve nükleer müzakerelere yönelik Ahmedinejad yönetimine kıyasla çok daha yapıcı bir politika izlemeye başlamıştır.

7.1-NİHAİ ANTLAŞMA: KAPSAMLI ORTAK EYLEM PLANI

Zorlayıcı diplomasi kapsamında İran'a yönelik alınan yaptırım kararları Ruhani yönetimini krizin çözümü konusunda uzlaşma arayışına götürürken, İran'ın yaptırım kararlarına rağmen nükleer programında önemli ölçüde mesafe kat etmesi de P5+1 ülkelerini uzlaşma arayışına götürmüştür.⁴⁴ Ayrıca gerek Obama'nın gerekse Ruhani'nin nükleer krizin çözümüne yönelik yapıcı söylem ve politikaları da nükleer krizin diplomasi yoluyla çözümü konusunda gerekli zemini oluşturmuştu. Bu atmosferde, krizin çözümü için İran ve P5+1 ülkelerinin temsilcileri 2013 yılının Ekim ve Kasım aylarında Cenevre'de yeniden bir araya gelmişlerdir. Kasım ayında gerçekleştirilen müzakerelerde taraflar kapsamlı bir çözüm için *Müşterek Eylem Planı (MEP)* adı verilen bir plan üzerinde anlaşmaya varmışlardır. İki aşamadan oluşan MEP'in ilk aşamasında İran'ın nükleer alanda; ABD, AB ve BM'nin de İran'a yönelik yaptırım kararlarında gönüllü olarak tedbirler üstlenmesi öngörülmüştür. MEP'in

⁴¹ Bayram Sinkaya, "Ahmedinejad'dan Ruhani'ye İran Dış Politikasında Değişim: 'İtidalli Dış Politika'", *Ortadoğu Analiz*, Mart-Nisan, Cilt: 6, Sayı: 61, s. 32.

⁴² Bayram Sinkaya, "Cevad Zarif ve Değişen İran Dış Politikası", *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 10.08.2015. <http://orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4485?s=orsam|turkish> (Erişim: 25.06.2019)

⁴³ "Iran's President-elect Promises 'More Transparency' in Nuclear Program", *Radio Free Europe Radio Liberty*, 17 Haziran 2013.

⁴⁴ Ele alındığı üzere İran'a askeri müdahalede bulunma seçeneği Obama yönetimi tarafından geri plana atılmıştı. Ruhani gibi ılımlı bir yöneticinin de Obama yönetimini askeri müdahalede bulunduracak tahrirlerde bulunması beklenmiyordu.

ikinci aşamasında ise İran'ın nükleer programı konusunda kaygıların giderildiği ve İran'a yönelik yaptırımların kaldırıldığı uzun dönemli bir anlaşma üzerinde uzlaşıya varılması öngörülmüştür.⁴⁵ MEP üzerinde anlaşmaya varılmasının ardından Ruhani yaptığı açıklamada söz konusu anlaşmayla İran'ın nükleer haklarının teyit edildiğini belirtmiş ve asla nükleer silah üretme peşinde olmayacaklarını vurgulamıştır.⁴⁶

Öngörülen uzun dönemli nihai anlaşmaya varmak için taraflar arasında müzakerelere devam edilmiştir. Nihayetinde de 14 Temmuz 2015 tarihinde, nihai anlaşma olan *Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP)* üzerinde anlaşmaya varılmıştır.⁴⁷ KOEP'in önemli maddeleri şöyledir:

1- İran on beş yıl boyunca uranyum zenginleştirme seviyesini %3,67'ün üzerine çıkarmayacak.

2- İran'ın zenginleştirilmiş uranyum stoku on beş yıl boyunca 300 kg'ı geçmeyecek.⁴⁸

3- On beş yıl boyunca Natanz tesisi İran'ın Ar-Ge dâhil olmak üzere uranyum zenginleştirmeyle ilgili faaliyetlerini sürdüreceği tek alan olacak.

4- İran, Fordo tesisini fizik ve teknoloji merkezine dönüştürecek.

5- İran on yıl içerisinde santrifüj sayısını aşamalı olarak azaltacak ve bu süreçte Natanz tesisinde maksimum 5060 adet IR-1 model santrifüj kalacak. Daha gelişmiş santrifüj kullanmayacak.

6- Arak ağır su reaktörü, nükleer silah üretmeye uygun plütonyum üretmeyecek şekilde yeniden inşa edilecek. Ayrıca Arak ağır su reaktörü çalıştığı sürece bu reaktörün bütün kullanılmış yakıtları ihraç edilecek.

7- İran sahip olduğu tüm nükleer tesislere UAEA'nın düzenli olarak girişine izin verecek. Bunlara uranyum zenginleştirileceği Natanz ve uranyum zenginleştirmeye son vereceği Fordo tesisleri de dâhil olacak.

8- İran'ın gerekli adımları attığının UAEA tarafından teyit edilmesinin ardından daha önce İran'ın nükleer programıyla ilgili alınmış olan ve ticaret, teknoloji, finans, enerji alanını kapsayan yaptırımlar kaldırılacak.⁴⁹

KOEP özetle İran'ın nükleer programının belirli bir süreliğine sınırlandırılması ve nükleer faaliyetlerinin sıkı bir denetime tabi tutulması karşılığında İran'a nükleer programı nedeniyle uygulanan yaptırımların kaldırılmasını ve İran'ın nükleer haklarının uluslararası toplum tarafından tanınmasını öngörmüştür.⁵⁰ Ayrıca belirtmek gerekir ki KOEP, krizin zorluğu ve tarafların birbirlerine

⁴⁵ "Joint Plan of Action", Cenevre, 24 Kasım 2013.

http://eeas.europa.eu/archives/docs/statements/docs/2013/131124_03_en.pdf (Erişim: 27.06.2019)

⁴⁶ "İran, Nükleer Programını Sınırlamayı Kabul Etti", *BBC Türkçe*, 24 Kasım 2013.

⁴⁷ "Joint statement by EU High Representative Federica Mogherini and Iranian Foreign Minister Javad Zarif Vienna, 14 July 2015", *European Union External Action*, 14 Temmuz 2015. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/3244/joint-statement-eu-high-representative-federica-mogherini-and-iranian-foreign-minister-javad_en (Erişim: 22.06.2019)

⁴⁸ İran'ın anlaşma imzalanılana kadarki mevcut düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stoku 10,000 kg'dı. ("Parameters for a Joint Comprehensive Plan of Action Regarding the Islamic Republic of Iran's Nuclear Program", The White House Office of the Press Secretary, 2 Nisan 2015. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/04/02/parameters-joint-comprehensive-plan-action-regarding-islamic-republic-ir> (Erişim: 21.06.2019))

⁴⁹ Anlaşma metnin tamamı için bkz. "Joint Comprehensive Plan of Action", Vienna, 14 Temmuz 2015, <https://assets.documentcloud.org/documents/2165399/full-text-of-the-iran-nuclear-deal.pdf> (Erişim: 22.06.2019)

⁵⁰ KOEP, İran iç kamuoyunda tartışmalara da sebep olmuştur. KOEP'in destekçileri İran'ın nükleer programının uluslararası toplum tarafından tanınması ve yaptırımların kaldırılması bakımından, İran adına müzakereleri yürüten Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'i İran'ın efsanevi lideri Musaddık'a benzetirken; KOEP'in karşıtları ise İran nükleer programı üzerine konulmuş kısıtlamaların ve yaptırımların kaldırılmasının belirli koşullara bağlanmasına dikkat çekerek Zarif'i vatana ihanet ile suçlamışlardır. (Bayram Sinkaya, "Nükleer Anlaşma Sonrası İran Siyasetinde Süreklilik ve Değişim", *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, Temmuz 2016, No: 45, s. 2-3.)

yönelik güven eksikliği nedeniyle güven üzerine değil, taahhüt üzerine kurulmuştur.⁵¹ Taahhütlerinin yerine getirilmemesi ise nükleer krizin yeniden canlanması riskini taşımaktadır.

KOEP; 20 Temmuz 2015 tarihinde BM Güvenlik Konseyi, 17 Eylül 2015 tarihinde ABD Kongresi ve 13 Ekim 2015 tarihinde İran Meclisi tarafından onaylanmıştır. 16 Ocak 2016 tarihinde UAEA Başkanı Yukiya Amano tarafından İran'ın anlaşmanın uygulanması için gerekli hazırlıkları yaptığına ve yükümlülüklerini yerine getirdiğine dair raporu UAEA Yönetim Kurulu'na ve BM Güvenlik Konseyi'ne sunmasıyla da KOEP'in uygulama aşamasına geçilmiştir.⁵²

7.2-KOEP SONRASI YAŞANAN GELİŞMELER VE İRAN'IN TEPKİSİ

KOEP'in uygulama aşamasına geçilmesinden kısa bir süre sonra ABD'de, Başkanlık seçimi sürecine girilmiştir. Söz konusu seçimlerde yarışan Cumhuriyetçi aday Donald Trump, 2016 yılının Mart ayında Yahudi lobisi American Israel Public Affairs Committee'de (Amerikan İsrail Kamu İşleri Komitesi) yaptığı konuşmada, ABD Başkanı seçilmesi durumunda birinci önceliğinin *tam bir felaket* olarak nitelendirdiği İran ile yapılan nükleer anlaşmayı ortan kaldırmak olacağını söylemiştir.⁵³ KOEP'in bu şekilde gündeme gelmesi üzerine İran dini lideri Hamaney, ABD Başkan adaylarının gelecekte nükleer anlaşmadan dönmeleri durumunda kendilerinin de anlaşmayı ateşe atacıklarını söylemiştir.⁵⁴ Trump'ın KOEP karşıtı söylemlerine tepki yalnızca İran ile de sınırlı kalmamıştır. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, KOEP'in *çok taraflı anlaşma* olduğunu ve kendisinin görevinin de KOEP'in tam olarak uygulanmasını temin etmek olduğunu belirtmiştir. Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergey Ryabkov ise Trump'ın başlattığı tartışmayla ilgili olarak *"Biz altı ülkenin İran ile yaptığı anlaşmanın dengeli olduğunu ve uluslararası güvenliğe büyük katkı sunduğunu düşünüyoruz. Bu değerlendirmemiz değişmemiştir"* demiştir.⁵⁵

Trump, Başkanlık seçimlerini kazanıp Başkanlık makamını devralmasının ardından da KOEP karşıtı söylemlerine devam etmiştir. 13 Ekim 2017 tarihinde yaptığı açıklamayla ise bir adım daha ileri giderek, İran'ın nükleer anlaşmaya uymadığını belirtmiş⁵⁶ ve İran'ın anlaşmaya uyduğunu teyit etmeme kararı aldığını açıklamıştır.⁵⁷ Bunun üzerine Ruhani, Trump'ı asılsız ithamlarda bulunmakla suçlamış ve kendilerinin anlaşmaya yönelik taahhütlerini yerine getirmeyi sürdürdüklerini açıklamıştır. Ayrıca bu anlaşmanın sadece İran ve ABD arasında imzalanmadığını ve çok taraflı olan söz konusu anlaşmanın bir ülkenin kararıyla iptal edilemeyeceğini de belirtmiştir.⁵⁸ Trump'ın bu adımına AB, Rusya ve Çin'den de tepkiler gelmiştir.

Nihayetinde Trump uluslararası toplumun KOEP lehine sergilediği tutuma rağmen 8 Mayıs 2018 tarihinde KOEP'ten çekildiklerini ve İran'a yönelik yeniden yaptırım uygulayacaklarını

⁵¹ Anlaşmanın en önemli noktalarından biri ise *snap back* mekanizmasını öngörmesiydi. Buna göre, İran'ın anlaşmayı ihlal ettiği tespit edilirse otuz gün içerisinde BM Güvenlik Konseyi tarafından, kaldırılmış yaptırımlardan daha kapsamlı yeni bir yaptırım kararı alınacaktı. Söz konusu karar almak için sunulan karar taslağının BM Güvenlik Konseyi'nde reddedilmesi durumunda ise askıya alınmış olan yaptırım kararları otomatik olarak yeniden uygulamaya konulacaktı. Böylece yaptırımların uygulanmasını önleyecek başta Rusya ve Çin olmak üzere BM Güvenlik Konseyi üye ülkelerinin veto haklarının önüne geçiliyordu.

⁵² "IAEA Director General's Statement on Iran", *International Atomic Energy Agency*, 16 Ocak 2016. <https://www.iaea.org/newscenter/statements/iaea-director-general%E2%80%99s-statement-iran> (Erişim: 21.06.2019)

⁵³ "Trump: Başkan Seçilirse İlk İş İran Anlaşmasını Feshedeceğim", *BBC Türkçe*, 22 Mart 2016.

⁵⁴ "Iran's Khamenei Threatens to 'Set Fire' to Nuclear Deal if West Violates", *Reuters*, 14 Haziran 2016.

⁵⁵ Sinkaya, "Trump...", s. 24.

⁵⁶ ABD'de söz konusu anlaşmanın onaylanmasıyla ilgili kabul edilen yasa, ABD Başkanı'nın her doksan günde bir İran'ın anlaşmaya uyum gösterdiğini teyit etmesini öngörmektedir. ABD Başkanı'nın İran'ın anlaşmaya uyum gösterdiğini teyit etmemesi halinde ise ABD Kongresi'nin İran'a yönelik yaptırım uygulanmasını gündeme alması gerekmektedir.

⁵⁷ "Iran Nuclear Deal: Trump 'Will not Sign Off Agreement'", *BBC News*, 13 Ekim 2017.

⁵⁸ "İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, ABD Başkanı Donald Trump'ın İran'la İlgili Açıklamalarına Yanıt Verdi." *Sputnik News*, 13Ekim 2017.

açıklamıştır. Bu bağlamda da İran'a yönelik iki aşamalı yaptırım kararı alınmıştır. Yaptırım kararının 7 Ağustos 2018 tarihinde uygulamaya konulan ilk aşamasında İran'ın ABD doları satın alması ve altın ve değerli madenlerle ticaret yapmasının yasaklanması; kömür, çelik, alüminyum ile otomotiv sektörüne yaptırımlar uygulanması; yolcu uçakları ve uçak parçaları ithalinin engellenmesi; el yapımı halı ve gıda ürünlerinin ihracının yasaklanması öngörülmüştür. 5 Kasım 2018 tarihinde uygulamaya konulan ikinci aşamada ise gemicilik sektörü, petrol ihracatı, İran Merkez Bankası ve enerji sektörü üzerindeki yaptırımların yeniden uygulamaya konulması öngörülmüştür. Bunun üzerine İran, ABD'nin tek taraflı yaptırımlarının iki ülke arasında 1955 yılında imzalanan ve 1957 yılında yürürlüğe giren *Dostluk Anlaşması*'ni ihlal ettiği gerekçesiyle konuyu Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) taşımıştır. 3 Ekim 2018 tarihinde UAD, ABD'ye söz konusu Dostluk Anlaşması'na attığı imzanın arkasında durması gerektiğini belirtmiş ve ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımların bir kısmının kaldırılmasına (insani ihtiyaçlarla ilgili olan mallara ve sivil havacılığı etkileyebilecek uçak parçalarının satışına dair uygulamaya başladığı yaptırımların kaldırılması) hükmetmiştir. Bunun üzerine ABD iki ülke arasında Dostluk Anlaşması'nın feshedildiğini açıklamıştır.

Trump yönetimi, 2019 yılının Nisan ayında ise İran'ın elit gücü olan Devrim Muhafızları'nın terör listesine alındığını açıklamıştır. Buna karşılık olarak İran da ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı'na (CENTCOM) terör örgütü listesine almıştır. Artan gerilim neticesinde İran, ABD'nin KOEP'ten çekilme yıldönümü olan 8 Mayıs 2019 tarihinde KOEP'ten kısmen çekildiğini açıklamış ve anlaşmanın taraflarına İran'ın çıkarlarını koruyacak önlemler alması için altmış gün süre vermiştir. Dolayısıyla, kısa ve orta vadede gerilimin devam edeceği ve eğer tarafların kendilerini güvende hissedecekleri sürdürülebilir bir çözüm bulunmazsa bu gerilimin uzun vadede de bölgesel ve küresel ilişkileri etkileyeceği ortadadır.

SONUÇ

Sivil ve askeri boyutuyla nükleer teknoloji, bu teknolojiye sahip olan ülkenin askeri, ekonomik ve prestij gibi konularda güçlenmesine ve buna paralel olarak da o ülkenin dış politikasının güçlendirilmesinde/kapasitesinin artırılmasında (daha bağımsız hareket edebilmesi, perspektifinin genişlemesi ve hedefe daha kolay ulaşabilmesi) çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle nükleer teknoloji, buna sahip ülkeye uluslararası arenada etkili bir aktör olabilme yolunda çok önemli bir avantaj sağlamaktadır. Fakat her ne kadar nükleer teknolojinin sivil boyutuyla kullanımı bir uluslararası anlaşma olan NPT ile her üye ülkenin meşru hakkı olarak tanınmış olsa da, nükleer teknolojinin askeri boyutuyla kullanımı, yani uluslararası arenada rakiplere karşı çok önemli bir caydırıcılık avantajı kazandıran nükleer silahlara ulaşımı, bu silahların tahrip gücünün yüksekliği ve dolayısıyla da güç dengelerini değiştiren niteliği nedeniyle yine söz konusu anlaşma ile belirli ülkeler dışında diğer ülkelere yasaklanmıştır. Bu durum ise bu güçten mahrum kalmak istemeyen ülkeleri NPT'yi imzalamayarak, NPT'den çekilerek yahut da NPT'yi imzalayarak ama bu anlaşmayı ihlal ederek gizli bir şekilde nükleer faaliyetlerde bulunmaya zorlamıştır.

İran'ın sahip olduğu nükleer programın gelişim süreci incelendiğinde Şah yönetimini bu konuda motive eden en önemli dinamiğin de nükleer teknolojinin dış politikanın güçlendirilmesindeki rolü olduğu görülmektedir. İran'ı başta bölge olmak üzere uluslararası arenada etkili bir aktör haline getirmek isteyen Şah yönetimi, bu hedef doğrultusunda nükleer programı İran dış politikasının güçlendirilmesinde önemli bir araç olarak görmüş ve bu konuda oldukça istekli adımlar atmıştır. Ayrıca her ne kadar Şah yönetimi mevcut durumda nükleer teknolojiyi yalnızca sivil boyutuyla amaçladıklarını belirtmiş olsa da elde edilen bulgular Şah yönetiminin yapmış olduğu açıklamaların aksine ve imzacısı olduğu NPT'ye rağmen nükleer teknolojiyi askeri boyutuyla da amaçladığını ortaya koymaktadır.

İslam Devrimi'nin ardından İran'ın nükleer programı her ne kadar dini, ekonomik ve siyasi nedenlerle kesintiye uğramış olsa da çok geçmeden Şah yönetimi ile aynı hedefle ve yine en az Şah yönetiminde olduğu kadarki istekle yeniden hayata geçirilmiştir. Fakat İslam Devrimi sonrasında İran'ın başta bölge olmak üzere uluslararası arenada büyük güçlerin aleyhine dengelerin değişmesini hedef alan dış politika anlayışı nedeniyle İran'ın sahip olduğu nükleer programın sivil boyutu bile İran'ın nükleer silah elde edeceği kuşkusuyla özellikle ABD ve İsrail tarafından kabul edilemez bulunmuştur. Bu nedenle de İran'ın nükleer alandaki faaliyetlerine uluslararası baskı uygulanmaya başlanmıştır. Bu engelin üstesinden gelmek isteyen İran ise gizli nükleer faaliyetlere yönelmiş ve işbirliğine gidilecek yeni müttefikler arayışı içerisine girmiştir. UAEA'nın ve istihbarat örgütlerinin raporlarına göre, İran'ın söz konusu gizli faaliyetleri 2002 yılının ortalarına kadar nükleer teknolojinin askeri boyutunu da kapsamıştır.

2002 yılında İran'ın nükleer alanda yürütmüş olduğu gizli faaliyetlerinin gün yüzüne çıkmasıyla birlikte İran ile ABD arasında, kısa bir süre içerisinde UAEA, AB, BM, Rusya ve Çin gibi önemli aktörlerin de dâhil olduğu, nükleer kriz ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, İran'dan derhal nükleer programını askıya alması, hatta uranyum zenginleştirme ve dönüşümü ile ilgili tüm faaliyetlerini daimi olarak terk etmesi istenmiştir. Özellikle nükleer programı konusunda İran üzerindeki mevcut baskı da arttırılmıştır. Ancak NPT ile sağlanan meşru haklarından vazgeçilmesinin, dolayısıyla da baskılara boyun eğilmesinin rakipleri ve ekseni etrafına almak istediği aktörler karşısında prestij kaybedilmesi ve İslam Devrimi'nden bu yana oluşturulmaya çalışılan kendisini merkeze alan yeni bir eksen yaratma hedefinde büyük bir yenilgi anlamına geldiğinin bilincinde olan İran, bu süreçte kendisine yönelik artan baskılara boyun eğmek yerine, tahrikten uzak durarak ve uluslararası kaygıyı azaltacak adımlar atarak nükleer programının arkasında durmayı tercih etmiştir. Fakat İran'ın bu tercihi kendisine yönelik askeri müdahale riskini de beraberinde getirmiştir. Böylece nükleer kriz başta rejim olmak üzere İran için bir beka sorunu haline gelmiştir. Dolayısıyla İran'ın nükleer krize ve nükleer müzakerelere yönelik izleyeceği politika İran dış politikasının en önemli gündem ve dinamiğini oluşturmuştur.

Nükleer krizin çözümü konusunda taraflar arasında uzun yıllar süren zorlu müzakereler sonucunda KOEP üzerinde anlaşmaya varılmıştır. KOEP ile İran'ın nükleer programı belirli bir süreliğine sınırlandırılmış ve nükleer faaliyetlerine sıkı bir denetim getirilmiştir. Ancak buna rağmen KOEP, İran açısından son derece önemli bir kazanım olmuştur. Çünkü KOEP ile İran'ın nükleer hakları uluslararası toplum tarafından tanınmıştır. Üstelik İran'ın kendisine en önemli rakip/düşman olarak tanımladığı, İran'ın nükleer programının en önemli karşıtı ve krizin en başından beri askeri seçeneği gündeme getiren ABD de buna dâhildir. ABD'nin İran'ı muhatap alması ve İran'ın nükleer haklarını tanınması krizin en başından beri askeri seçeneği gündeme getiren bir diğer ülke ve İran'ın bölgedeki en önemli rakibi olan İsrail'e karşı da büyük bir kazanımdır. Yaptırımların kalkmaya başlamasıyla İran ekonomik açıdan nefes almaya da başlamıştır. Öyle ki nükleer kriz süresince %40 seviyelerini gören enflasyon oranı yaptırımların kalkmasıyla birlikte 2016 yılında uzun yıllar sonra ilk kez tek haneli seviyeye düşmüştür. Ayrıca KOEP'in uygulamaya konulmasıyla öncelikli gündemi nükleer kriz ve nükleer müzakerelerden büyük oranda sıyrılan İran, bölgesinde yaşanan gelişmelere de daha fazla odaklanma fırsatı bulmuştur. Altı çizilmesi gereken önemli noktalardan bir diğeri ise İran'ın KOEP ile, gerek ekseni etrafına toplamak istediği aktörlere gerekse bölgedeki ve uluslararası arenadaki rakipleri dahil diğer uluslararası aktörlere rüştünü ispat etmeyi başarmasıdır.

Ancak tüm bu kazanımlara rağmen KOEP, İran açısından kesin bir zafer değildir. Çünkü belli bir süreliğine de olsa İran'ın nükleer programı önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. Ayrıca her ne kadar İran her defasında nükleer silah elde etmeyeceğini açıklasa da konuya ilişkin olası fikir değişikliğinde, uygulanacak olan sıkı denetimler nedeniyle İran'ın nükleer silaha ulaşması da oldukça zorlaşmıştır. Bu da KOEP

uygulamada olduğu sürece İran'ın nükleer silaha sahip olmanın kendisine vereceği avantajdan mahrum kalacağı anlamına gelmektedir. Öyle ki Zarif de "hepimiz için büyük bir başarı" diye nitelediği KOEP'in bir zafer olmamasına dikkat çekmiş ve KOEP ile mükemmel bir sonuç elde edilemediğini vurgulamıştır. Dini lider Hamaney de KOEP'i "ne iyi ne kötü" olarak tanımlamıştır.

KOEP'e yönelik yukarıda yapılan değerlendirmeler göz önüne alındığında KOEP'in İran'ın nükleer krize ve nükleer müzakerelere yönelik izlemiş olduğu politikasının kesin bir zaferi olmasa da çok önemli bir başarısı olduğu sonucuna varılmaktadır. Yalnız, Obama yönetiminin nükleer krize ve nükleer müzakerelere yönelik izlediği ılımlı politikanın göz ardı edilerek KOEP'e salt İran'ın nükleer krize ve nükleer müzakerelere yönelik izlediği politika sonucunda ulaşıldığı çıkarımına varmak son derece hatalı olacaktır.

Belirtmek gerekir ki krizin zorluğu ve tarafların birbirlerine yönelik güven eksikliği nedeniyle KOEP güven üzerine değil, taahhüt üzerine kurulmuştur. Bu nedenle KOEP, nükleer krizi direkt olarak sonlandırmak yerine dondurarak belirli bir süre sonra sonlandırmayı öngörmüştür. Dolayısıyla tarafların taahhütlerini yerine getirmemesi nükleer krizin yeniden canlanması riskini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle de Trump yönetiminin KOEP'ten çekilmesi ve İran'a yönelik yaptırımlar uygulamaya koyması nükleer krizin yeniden canlanması riskini en üst seviyeye çıkarmıştır.

Yine de unutulmamalıdır ki KOEP yalnızca ABD ile İran arasında imzalanan iki taraflı bir anlaşma değil, İran ile P5+1 ülkeleri arasında imzalanan ve BM Güvenlik Konseyi tarafından da onaylanan çok taraflı bir anlaşmadır. Bu nedenle İran taahhütlerini yerine getirdiği ve KOEP'e taraf diğer aktörlerin de ABD yaptırımlarının etkisini önleyebildiği sürece KOEP yürürlükte kalmaya devam edecektir. Ayrıca İran'ın taahhütlerini yerine getirmesine rağmen KOEP'in iptal edilmesi veya etkisiz hale getirilmesi İran'ı uluslararası kamuoyunda *krizin haklı tarafı* durumuna getirecektir.

KAYNAKÇA

- "IAEA Director General's Statement on Iran", *International Atomic Energy Agency*, 16 Ocak 2016. <https://www.iaea.org/newscenter/statements/iaea-director-general%E2%80%99s-statement-iran> (Erişim: 21.06.2019)
- "Iran is Resolved to Pursue Nuclear Program", *CNN*, 18 Eylül 2005.
- "Iran Nuclear Deal: Trump 'Will not Sign Off Agreement'", *BBC News*, 13 Ekim 2017.
- "Iran Says It Joins 'Countries with Nuclear Technology' ", *CNN*, 12 Nisan 2006.
- "Iran's President-elect Promises 'More Transparency' in Nuclear Program", *Radio Free Europe Radio Liberty*, 17 Haziran 2013.
- "Iran's Khamenei Threatens to 'Set Fire' to Nuclear Deal if West Violates", *Reuters*, 14 Haziran 2016.
- "Iran's Supreme Leader Bans Negotiations with US", *Al Jazeera America*, 7 Ekim 2005.
- "İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, ABD Başkanı Donald Trump'ın İran'la İlgili Açıklamalarına Yanıt Verdi." *Sputnik News*, 13 Ekim 2017.
- "İran, Nükleer Programını Sınırlamayı Kabul Etti", *BBC Türkçe*, 24 Kasım 2013.
- "Joint Comprehensive Plan of Action", Vienna, 14 Temmuz 2015, <https://assets.documentcloud.org/documents/2165399/full-text-of-the-iran-nuclear-deal.pdf> (Erişim: 22.06.2019)
- "Joint Plan of Action", Cenevre, 24 Kasım 2013. http://eeas.europa.eu/archives/docs/statements/docs/2013/131124_03_en.pdf (Erişim: 27.06.2019)
- "Joint statement by EU High Representative Federica Mogherini and Iranian Foreign Minister Javad Zarif Vienna, 14 July 2015", *European Union External Action*, 14 Temmuz 2015. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/3244/joint-statement-eu-high-representative-federica-mogherini-and-iranian-foreign-minister-javad_en (Erişim: 22.06.2019)
- "Parameters for a Joint Comprehensive Plan of Action Regarding the Islamic Republic of Iran's Nuclear Program", The White House Office of the Press Secretary, 2 Nisan 2015. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/04/02/parameters-joint-comprehensive-plan-action-regarding-islamic-republic-ir> (Erişim: 21.06.2019)

- “Statement by the Iranian Government and Visiting EU Foreign Ministers”, 21 Ekim 2003. http://www.bits.de/public/documents/iran/Tehran_EU_Iran_Agreement03.pdf (Erişim: 20. 06. 2019)
- “Trump: Başkan Seçilirse İlk İş İran Anlaşmasını Feshedeceğim”, *BBC Türkçe*, 22 Mart 2016.
- Albright, D. and Hinderstein, C. (2006). Iran’s Next Steps: Final Tests and the Construction of a Uranium Enrichment Plant. *ISIS*, 12 January.
- Aras, B. ve Özbay, F. (2006). Dances with Wolves: Russia, Iran and the Nuclear Issue. *Middle East Policy*, Vol: XIII, No: 4, Winter, s.132-147.
- Ata, K. (2012). *Bariş İçin Atom Programı’nın Türkiye’de Çekirdek Fiziğinin Kurumsallaşmasına Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Department of Defence National Military Command Center, “Further Remarks by Shah on Nuclear Weapons”, 25 Haziran 1974. <http://nsarchive.gwu.edu/nukevault/ebb268/doc01b.pdf> (Erişim:02.07.2019)
- Department of Defence National Military Command Center, “Interview with Shah”, 24 Haziran 1974. <http://nsarchive.gwu.edu/nukevault/ebb268/doc01a.pdf> (Erişim: 01.07.2019)
- Ditto, S. (2013). Reading Rouhani: The Promise and Peril of Iran’s New President. *The Washington Institute for Near East Policy*, Washington DC.
- Fathi, N. (27 Ekim 2005). Wipe Israel ‘Off the Map’ Iranian Says’. *The New York Times*.
- Fickling, D. (18 Nisan 2006). Iran ‘Will Cut off Hands of Aggressors’, *The Guardian*.
- International Atomic Energy Agency, “Atoms for Peace Speech”, <https://www.iaea.org/about/history/atoms-for-peace-speech>, (Erişim: 02.07.2019)
- International Atomic Energy Agency, “Communication Dated 26 November 2004 Received from the Permanent Representatives of France, Germany, the Islamic Republic of Iran and the United Kingdom Concerning the Agreement Signed in Paris on 15 November 2004”, INFCIRC/637, 26 Kasım 2004.
- International Atomic Energy Agency, “The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons”, INFCIRC/140, 22 Nisan 1970.
- Kibaroğlu, M. (2006). “İran’ın Nükleer Programı: Aktörleri ve Etkileri”, (Ed. Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sankaya), *Kaosa Doğru İran: Güncel İran İncelemeleri İçinde*, Ankara: Fark Yayınları, s.71-120.
- Sahimi, M. (2 Ekim 2003). “Iran’s Nuclear Program-Part I: Its History”, *Payvand*. <http://www.payvand.com/news/03/oct/1015.html>, (Erişim:01.07.2019)
- Sahimi, M. (2019). “Iran’s Nuclear Energy Program-Part V: From the United States Offering Iran Uranium Enrichment Technology to Suggestions for Creating Catastrophic Industrial Failure”, <http://www.payvand.com/news/04/dec/1186.html> (Erişim:01.07.2019)
- Sandıklı, A. ve Emeklier, B. (2019). “İran’ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri. s. 418-449. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-173-2014120952iran.pdf> (Erişim 25.06.2019)
- Sciolino, E. (31 Ekim 1991). “Report Says Iran Seeks Atomic Arms”, *The New York Times*.
- Sciolino, E. (22 Haziran 2003). “The World; Nuclear Ambitions Aren’t New for Iran”, *The New York Times*. Global Security, <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/natanz.htm> (Erişim: 26. 06. 2019)
- Sinkaya, B. (?). Ahmedinecad’dan Ruhani’ye İran Dış Politikasında Değişim: ‘İtidalli Dış Politika’. *Ortadoğu Analiz*, Mart-Nisan, Cilt: 6, Sayı: 61, s. 30-33.
- Sinkaya, B. (2015). “Cevad Zarif ve Değişen İran Dış Politikası”, *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*. <http://orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4485?s=orsam|turkish> (Erişim: 25.06.2019)
- Sinkaya, B. (2013). İran Cumhurbaşkanlığı Seçimi: Statüko ya da İtidalli Değişim. *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 5, Sayı: 55, s. 23-32.
- Sinkaya, B. (2016). Nükleer Anlaşma Sonrası İran Siyasetinde Süreklilik ve Değişim. *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No: 45.
- The International Institute for Strategic Studies, *Iran’s Strategic Weapons Programmes: A Net Assessment*, ed., Gary Samore, Routledge Taylor and Francis Group, New York, 2005.
- United Nations Security Council, “Statement by the President of the Security Council”, S/PRST/2006/15, 29 Mart 2006.
- Zarif, M. J. (2007). Tackling The Iran-U.S. Crisis: The Need for a Paradigm Shift. *Journal of International Affairs*, Spring/Summer, Vol: 60, No: 2, s. 73-94.

Horatio Nelson ve Trafalgar Savaşı

Doç. Dr. Yahya Bağçeci

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8595-1953>

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kayseri – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 09.08.2019
Kabul: 21.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Nelson
Bonapart
Villeneuve
İngiltere
Fransa
İspanya

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29101>

Öz

İngiltere ile Fransa, gerek Avrupa'da hegemonya kurmak gerekse deniz aşırı topraklarda sömürge elde etmek için XVIII. yüzyıl boyunca sürekli olarak birbiriyle mücadele halinde oldu. Bu rekabet, Koalisyon Savaşları sırasında da devam etti. Bu dönemde Fransa'nın kaderine yön veren Napolyon Bonapart, bu müzmin hasımını yenilgiye uğratmanın en kesin yolunun doğrudan doğruya İngiliz Adaları'na saldırmak olduğuna karar verdi. Ancak İngiliz Donanması'nı etkisiz hale getirmeden bu planın hayata geçirilebilmesi mümkün görünmüyordu. Nitekim iki ülkenin donanmaları 21 Ekim 1805'te Trafalgar'da karşı karşıya geldi. İngilizlerin belki de en büyük avantajı Horatio Nelson gibi çok tecrübeli bir komutana sahip olmalarıydı. Nil Savaşı'nda uyguladığı yeni ve akıllıca stratejiyle Fransız Donanması'nın Akdeniz'deki varlığını bir süre için dahi olsa ortadan kaldırmıştı. Şimdi ülkesini işgalden korumak için yeniden Fransızların karşısına çıktı. Bu sefer Fransız Donanması'nın yanında İspanyol Donanması da vardı. Müttefikler, gemi sayısı, büyüklüğü ve silah miktarı itibarıyla daha üstündü. Ancak Nelson, bu sayısal üstünlüğü ortadan kaldıracak tarzda yeni bir saldırı stratejisi ortaya koydu. İkiye ayırdığı donanmasıyla Müttefiklerin dışbükey yarım ay şeklindeki savaş hattını iki noktadan bölmeyi başardı. Sonuçta İngiliz denizcilerin tecrübeleri ve Nelson'un planının tam olarak hayata geçirilebilmesi bu kritik savaşın neticesini belirledi. Bu başarının kazanılmasında en büyük pay sahibi Nelson ise savaş sırasında aldığı kurşun yarası nedeniyle hayatını kaybetti.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bağçeci, Y. (2019). Horatio Nelson ve Trafalgar Savaşı. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 93-116.

Horatio Nelson and Battle of Trafalgar

Assoc. Dr. Yahya Bağçeci

Erciyes University, Faculty of Literature, Department of History, Kayseri – TURKEY

Article History

Submitted:09.08.2019

Accepted: 21.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Nelson
Bonaparte
Villeneuve
England
France
Spain

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29101>

Abstract

Britain and France have been in constant struggle with each other throughout the 18th century, both to establish hegemony in Europe and to obtain colonies in overseas territories. This competition continued during the Coalition Wars. Napoleon Bonaparte, who guided the fate of France during this period, decided that the most definite way to defeat this belligerent opponent was to attack the British Isles directly. However, the realization of this plan did not seem possible without neutralizing the British Navy. As a matter of fact, the navy of the two countries confronted in Trafalgar on 21 October 1805. Perhaps the biggest advantage of the British was that they had a very experienced commander like Horatio Nelson. With his new and wise strategy during the Battle of the Nile, he had abolished the French Navy's presence in the Mediterranean even for a while. Now he again appeared before the French to protect his country from the occupation. This time the French Navy was with the Spanish Navy. The Allies were superior in number and size of ships and weapons. However, Nelson introduced a new attack strategy that would eliminate this numerical advantage. With the navy he divided into two, he managed to divide the Allied convex war line into two points. As a result, the experience of British seafarers and the full realization of Nelson's plan determined the outcome of this critical war. Nelson, who had the biggest share in this success, lost his life due to a gunshot wound during the war.

Giriş

Horatio Nelson, Fransız İhtilali sonrası başlayan Koalisyon Savaşları döneminde deniz muharebeleri denilince zikredilmesi gereken ilk isimdir. Uyguladığı yeni ve akıllıca stratejilerle birçok kritik savaşın sonucunu belirleyen bu ünlü komutan İngiliz tarihinde ayrı bir yere sahiptir.¹

Nelson, 29 Eylül 1758'de, Norfolk'un 5 kilometre kadar kuzeyinde yer alan Burnham Thorpe'daki bir papaz evinde dünyaya geldi. Babası Reverend Edmund Nelson, İngiliz Kilisesi rahiplerindendi. Annesi Catherine ise bir Suckling idi.² Büyük büyükannesi, I. ve II. George'un başbakanlığını yapmış olan Robert Walpole'un kız kardeşiydi. Bu şekilde Nelson'un zayıf da olsa asilzadelikle bir bağlantısı vardı. "Horatio" da Walpole ailesinde geleneksel olarak kullanılan bir isimdi. Nitekim II. Orford Kontu Horatio Walpole, Nelson'un vaftiz babasıydı (Pettigrew, 1849: 1; Hibbert, 1994: 1-2; Coleman, 2002: 9). Bununla beraber Edmundlar, yükselme ihtirası olmayan sakin ve huzurlu bir yaşam süren insanlardı (Lambert, 2010: 2).

12 yaşına kadar sırasıyla Norwich'te ve Kuzey Walsham'da bulunan "King Edward VI Grammer School" ile "Paston Grammar School" adlı okullarda eğitim gördü.³ Denizlerdeki kariyeri ise 1771 başlarında üçüncü sınıf bir gemi olan HMS Raisonnable'a⁴ komuta eden dayısı Kaptan Maurice Suckling'in yanında sıradan bir deniz eri olarak görev almasıyla başladı.⁵ Bu tarihten sonra hayatının 28 yılı denizlerde geçti (Vincent, 2004: 4).

Nelson, kendisine kalan donanmanın stratejik değerini yeterince idrak edememiş görünen Napolyon Bonapart'a kıyasla, denizlerde güçlü olmanın ne kadar önemli olduğunun oldukça bilincinde olan bir komutandı. Belki de en önemli özelliği deniz savaşlarında etkili taktik ve stratejiler geliştirme konusunda doğuştan yetenekli olmasıydı (Konstam, 2011: 4). Ayrıca korkusuzluğu da dikkat çekici derecedeydi. Deniz muharebelerinde birçok defa yaralandığı gibi sağ gözünü ve sağ kolunu⁶ da kaybetti. Ama bu kayıpları denizdeki bir savaş sırasında değil, karada, hiçbir amiralin yer almaması gereken bir taarruza liderlik yaparken yaşadı (Coleman, 2002: 5). Tabii dikkati çeken bir takım kusurları da yok değildi. Gösterişi seven, bencil ve mağrur bir kişiliğe sahipti.⁷

1. III. Koalisyon Savaşları

1793'ten 1815'e kadar devam eden Koalisyon Savaşları sırasında İngiltere ile Fransa arasında sadece 13 ay süren bir barış dönemi yaşandı.⁸ İngilizler uzun süren savaşın ardından 1802'de gelen barış haberinden dolayı oldukça memnun görünüyorlardı. Ancak birçok isim bunun bir barış değil, sadece bir

¹ Aslında hayatının son sekiz yılında kazandığı başarılar Nelson'un sadece İngiltere'de değil, tüm Avrupa'da bilinmesini ve takdir edilmesini sağladı (Sugden, 2012: 1).

² Catherine Suckling, Westminster papazı Doktor Suckling'in kızı ve Kaptan Maurice Suckling'in de kız kardeşiydi (Clarke and McArthur, 1810: 1). 1767 yılında, Nelson 9 yaşındayken, hayatını kaybetti (Knight, 2005: 559).

³ (Sugden, 2004: 41). Nelson'un eğitimi, dönemindeki kıdemli subayların eğitim seviyesiyle aşağı yukarı aynıydı. Nelson gibi çoğu komutan da 12-13 yaşlarında okuldaki ayrılıştı. Bir ya da iki nesil öncesindeki Russell, Norris, Henry Medley, Thomas Pye ve John Elliot gibi amirallerin basit İngiliz imlası konusunda bile iyi bir seviyede oldukları söylenemezdi. Mesela Lord Howe, kendisini ifade etme konusunda hiç de başarılı değildi. Nelson'un kalemi ise eğitim seviyesine rağmen oldukça akıcıydı. Yabancı bir dil bilmemesi veya okuldaki ayrıldığı zaman dış dünya hakkında çok az bilgiye sahip olması ise sıra dışı bir durum sayılmazdı (Rodger, 2005a: 8).

⁴ Raisonnable, Kraliyet Donanması'nda bu ismi taşıyan ikinci gemiydi. Her ikisi de 64 topa sahip üçüncü sınıf gemilerdi (Goodwin, 2002: 12).

⁵ (Sugden, 2004: 56). Bu erken yaşta ilk olarak Hindistan ve Arktik Okyanusu'na yolculuk yaptı (Warner, 2003: 13). Nelson'un Arktik Okyanusu'na yaptığı yolculuk hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Goodwin, 2019).

⁶ Nelson sağ kolunu İspanyol liman şehri Santa Cruz de Tenerife'ye 1797 yılında yapılan başarısız saldırı sırasında kaybetti (Hattendorf, 2011: 145).

⁷ (Konstam, 2011: 4). Nelson'la tanışan insanlar, O'nun bir kahraman gibi göründüğünü de düşünmüyorlardı (Nicolson, 2005: 6).

⁸ (Adkins, 2004: 1). 1793-1815 arası dönemde İngiliz Donanması'nda toplam 115 savaş gemisi kayıp vermeden görev yaptı (Rasor, 2004: 7).

ateşkes dönemi olduğunun farkındaydı. Koramiral Nelson da bu isimlerin arasındaydı. Nitekim yüksek sesle sokaklarda sevinç çılgınlıkları atan ve Fransızları dostları olarak karşılayan İngilizlerin tavırlarını hiç onaylamadı. Ama yine de bu ara dönemin yararlarını sarmaları ve yaptıkları büyük masrafları telafi etmeleri açısından İngilizler adına yararlı olduğunu söyleyebiliriz (Holme, 1905: 265-266).

Avrupa'daki güç dengesini muhafaza etmek isteyen İngilizler, bu süreçte Napolyon'un yayılma politikasını sürdürmek istediğinin birçok deliline şahitlik ettiler (Davey, 2016: s. 5). Nitekim Amiens barışının sağladığı sükûnet ortamı kısa ömürlü oldu. Napolyon, Piyemonte ve İsviçre'yi ilhak etti. Amiens Antlaşması'na göre de İngiltere'nin Malta'dan çekilmesi gerekiyordu. Ancak İngiltere, Fransa'nın işgal altında tuttuğu İsviçre ve Piyemonte'den çekilmemesi halinde kendisinin de Malta'dan çıkmayacağını açıkladı. Bu durum iki ülke arasındaki gerginliği daha da artırdı (Armaoğlu, 2003: 62-63). İngiltere Parlamentosu'nda 1803 Mart'ında okunan Kraliyet mesajında ordunun ve donanmanın mevcudunun artırılmasının istenmesi de savaşın kapıda olduğunu gösteriyordu.⁹

Nitekim İsviçre üzerinde İngiltere'yle yaşanan ihtilaf Napolyon'a barışı bozma şansı verdi. Fransız ordusu Yarımada'da isyan çıkarmak üzere İtalya'ya yürümeye başladı. İspanya ise savaşa hazırlanma konusunda müttefiki Fransa kadar aktif davranıyordu. Sonunda antlaşmanın bozulduğu haberi 12 Mayıs 1803'te Londra'ya ulaştı. İngilizlere göre Napolyon'un amacı İngiltere'yi ezmektir. Diğer ülkeler belki rüşvetle kandırılabilirlerdi ama İngiltere kesinlikle yok edilmeliydi (Holme, 1905: 266, 268, 271). Nitekim bu gelişmeler karşısında İngiliz Hükümeti elçisini Paris'ten çekti ve Mayıs'ın 18'inde Fransa'ya karşı savaş açtı. Çoğu İngiliz'e göre bu savaş, bir halka ya da devlete karşı değil, bir insana karşı yapılacak olan bir savaştı.¹⁰

Fransa'nın yayılmacı politikaları karşısında Avrupa'nın önde gelen devletleri yine bir araya geldi. Öncelikle İngiltere ile Rusya anlaştı. Oluşan bu Anglo-Rus ittifakına Avusturya da katıldı. Bir süre sonra İsveç'in de bu ittifak grubuna katılmasıyla Üçüncü Koalisyon tamamlanmış oldu (Guizot and Witt, 1898: 110).

2. Denizlerdeki Mücadele

Koalisyon Savaşları sırasında her ne kadar karada yapılan çarpışmalar ön plana çıksa da¹¹ İngilizler ile Fransızlar arasında denizlerdeki üstünlük mücadelesi kesintisiz şekilde devam etti. Fransızların müttefiki olan Hollandalıların İngilizlerin deniz gücü karşısında ciddi bir rakip haline gelen donanması, Kraliyet Donanması tarafından 1797 yılında Camperdown Savaşı'nda yenilgiye uğratıldı. Fransa'nın diğer bir müttefiki olan İspanya'nın donanması da benzer şekilde St. Vincent Savaşı'nda mağlup edildi. Bu iki başarı Atlantik'in kontrolünün İngiltere'nin eline geçmesini sağladı. Napolyon'un 1798 yılında Mısır Seferi'ne çıkması üzerine gerçekleşen Nil Savaşı'nda Nelson'un taktikleri sayesinde elde edilen kesin zafer ise Fransız Donanması'nın Akdeniz'deki varlığını ortadan kaldırdı. Bu şekilde İngilizler bir süre için denizlerde rakipsiz hale geldi.¹²

Bu duruma rağmen Napolyon, İngiltere'yi işgal etmenin mümkün olduğunu düşünüyordu.¹³ Doğrudan doğruya İngiliz Adaları'na saldırmak İngiltere'yi yenilgiye uğratmanın en kesin yolu gibi

⁹ Mart ayında okunan Kraliyet mesajı için bkz. (*The Parliamentary Register*, 1803: 242). Konu hakkında Lordlar Kamarası'nda yapılan görüşmeler için bkz. (*The Parliamentary Register*, 1803: 243-257). Avam Kamarası'nda yapılan görüşmeler için bkz. (*The Parliamentary Register*, 1803: 257-274).

¹⁰ (Davey, 2016: 1, 7). İngiltere açısından Napolyon'a karşı yapılan savaşlar, İhtilaf Fransa'sına karşı yapılan mücadeleden daha geniş ve çok daha pahalıya mal oldu (Knight, 2013: XXI).

¹¹ Aslında İhtilaf Savaşları, Fransa'nın karada kolayca yenilemeyeceğini açıkça gösterdi (The Campaign, 2005: 9). Fransa, Avrupa karasında yapılan çarpışmalarda hemen her yerde başarılı oldu (Nelson against, 2001: 11).

¹² (Adkins, 2004: 3). Bir ada devleti olması nedeniyle İngiltere'nin hem ekonomisi hem de güvenliği her zaman donanmasının gücüne bağlı oldu (Adkin, 2005: 7).

¹³ (Gleichen, 1923: 80). Napolyon'un İngiltere'yi istila tehdidinde bulunduğu 1803-1812 dönemi hakkında geniş bilgi için bkz. (Knight, 2013: 251-284).

görünüyordu. Büyük riskler barındıran bu planın Napolyon'un maceraperest ve cüretkâr mizacına uygun düştüğüne de şüphe yoktu. Ancak herşeye rağmen bu planı hayata geçirebilmek için zamana ihtiyaç vardı. Zira İngiltere'yi istila edebilmek için oldukça büyük bir ordu gerekliydi. En az 100.000 asker Kanal boyunca uzanan 20 millik sahilin farklı yerlerinden çıkarma yapmalıydı. Yedekte tutulacak en az 30.000 asker ise ikinci dalga harekât için gerekliydi (Mahan, 1892: 109, 111). Nitekim Napolyon, İngiltere ile Fransa'nın yeniden savaşa tutuştuğu 1803 Mayıs'ının ortasından itibaren askerî faaliyetlerini iki sene boyunca Boulogne limanında yoğunlaştırdı (Headlam, 1913: 375). Buradaki asker mevcudu zamanla 150.000'i buldu (Hazen, 1917: 298). Ancak Napolyon, Kanal'a hâkim olduğuna kani olmadan harekete geçmek istemedi (Crowe, 1868: 113).

Taraflar arasında gerilimin arttığı 1803 baharında İngiltere'de de askerî hazırlıklar başladı. İngilizlerin askerî gücünün kaynağını şüphesiz Kraliyet Donanması oluşturuyordu. Donanma'nın başına ise tecrübeli komutan Nelson geçirildi. Akdeniz başkomutanı olduğuna ve 8 ila 40 saat içerisinde denize açılması gerektiğine dair görev yazısı 16 Mayıs'ta eline geçti. Kendisi için hazırlanan Victory adlı savaş gemisiyle denize açılması ise ayın 20'sinde mümkün oldu (The Dispatches, 1845: 66-70). Nelson'un emri altındaki İngiliz Donanması bundan sonraki 22 ay boyunca hiçbir limanda demirlemedi. Sadece tarafsız ülkelerin kıyılarında liman dışında mahfuz demirleme yerlerinde ve Sardunya'nın kuzeyinde bulunduğu korunaklı bir yerde demir attı.¹⁴ Nelson'un İngiltere'ye dönüşü ancak 19 Ağustos 1805'te mümkün olabildi.¹⁵ Bir aya yakın bir dinlenme sürecinin ardından 13 Eylül 1805'te Londra'dan tekrar ayrıldı.¹⁶

1805 yazında Napolyon'un hayata geçirmek istediği plan, İngilizlerin zengin Batı Hindistan sömürgesini donanması vasıtasıyla tehdit etmek ve bu sayede Kraliyet Donanması'nı Avrupa'daki savunma pozisyonundan uzaklaştırmaktı (Davey, 2016: 81). İngiltere'yi istila planında Napolyon'un İspanya'nın donanmasına da ihtiyacı vardı. Zira bu planda en önemli husus Kanal'ı kontrol altına alabilmektir. Bunun için ise oldukça büyük bir donanmaya ihtiyaç vardı (Schneid, 2005: 11).

Aslında İspanya, III. Koalisyon oluşurken tarafsız bir tutum takınmıştı. Ancak bazı Fransız gemilerine Ferrol ve Cadiz limanlarında sığınma imkânı sağlaması İngiltere'yi rahatsız etti. Üstelik bu gemileri limanlarından çıkarması yönündeki istekleri de reddetti. Bunun üzerine İngiltere, tarafsızlığını kaybettiği gerekçesiyle İspanya'ya savaş açtı. Bu durumda İspanya da Fransa'yla ittifak yaptı (Bonnechose, 1910: 324).

İspanya sayesinde Napolyon otuzdan fazla savaş gemisinden oluşan büyük bir donanmaya kavuştu. Buna karşılık Nelson'un emri altındaki Kraliyet Donanması'nda 27 adet yelkenli savaş gemisi mevcuttu. Bunlardan 22'si Cadiz'in 15 mil kadar açığında bulunuyordu. Tuğamiral Louis'in komutasındaki 5 savaş gemisi ise İskenderiye'nin 24 km doğusunda yer alan Canopus adlı kıyı şehrinde limana yakın bir yerde konumlanmıştı. Buradan Fransız-İspanyol Donanması'nın hareketlerini gözlemlenebiliyordu (Russell, 1890: 267). Nitekim İngilizler, Napolyon'un planını ve ana hedefinin Kanal

¹⁴ (Holme, 1905: 268, 269-270, 279). Denizlerde ara vermeden geçen bu uzun süreç Nelson'un sağlığını olumsuz yönde etkiledi. Nitekim yaşadığı şiddetli duygusal gerginlik ve zihni yorgunluk nedeniyle İngiliz Bahriye Bakanlığı'na gönderdiği 16 Ağustos 1804 tarihli bir yazıyla birkaç ay dinlenmek üzere İngiltere'ye dönmek için izin istedi. Ancak bu talebi hemen kabul görmedi. Bu yıpratıcı görev bir sene kadar daha devam etti. United Kingdom (UK), The National Archives (TNA), Records of the Admiralty (ADM), 1/408 (N114).

¹⁵ Victory, akşam saatlerinde İngiltere kıyılarına yanaştı ve geminin bayrağı aşağı çekildi. 46 yaşında bulunan Nelson, uzun bir aranın ardından İngiltere'ye yeniden ayak bastı. İngiliz halkı kendisini büyük bir fatih gibi coşkuyla karşıladı. Nelson, erkek ve kadınlardan oluşan heyecanlı kalabalığın, "Yaşa, var ol!" tezahüratları arasından zorlukla ilerleyebildi. İnsanlar O'na dokunabilmek, mümkünse tokalaşabilmek için uğraşıyorlardı. Düzenlenen geçit töreni Nelson'un kalacağı otelin önüne kadar devam etti (Holme, 1905: s. 309).

¹⁶ Nelson, Londra'dan ayrılırken oldukça duygusaldı. "...Dünya üzerindeki kısa günlerimin sona ermesi Tanrı'nın takdiriyle, benim için çok değerli olan geride bıraktıklarımı esirgeyeceğine güvenerek, büyük bir itaatle buna boyun eğerim..." diyen Nelson, Merton'da birlikte yaşadığı sevgilisi Emma Hamilton'la vedalaşıp yola çıktı. UK, TNA, Records of the Prerogative Court of Canterbury (PROB), 1/22.

olduğunu anlamakta zorlanmadı (Davey, 2016: 81). Nelson'un planı ise İngiliz güçlerinin zayıf olduğunu düşüncelerini sağlayarak Müttefik Donanması'nı bulunduğu yerden çıkmaya teşvik etmekte. Bu nedenle Cadiz'in yaklaşık 45 mil batısına doğru geri çekildi. Euryalus ile Hydra adlı fırkateynleri¹⁷ ise düşmanı izlemeleri için geride bıraktı. İngiliz Donanması ile bunlar arasına da işaretle haber vermelerine imkân verecek mesafelerde olmak üzere 3 ya da 4 savaş gemisi yerleştirdi.¹⁸ Nitekim Ekim'in 1'inde, 18'i Fransız ve 16'sı İspanyol olmak üzere toplam 34 savaş gemisiyle 4 fırkateyn ve 2 brik¹⁹ denize açılmak için hazır bir şekilde Cadiz limanının dışında yatmakta olduğu haberi geldi (Russell, 1890: 268).

Müttefik Donanması'nın faaliyetlerini yakından takip eden Kaptan Henry Blackwood, düşmanın konumu hakkında sürekli olarak İngiliz Donanması'na bilgiler iletliyordu. Son olarak Ekim ayının 19'unda, Cadiz'deki donanmanın denize açıldığı haberi Nelson'a ulaştı. Müttefik Donanması batı yönünde hafif rüzgârda yelken açmıştı. İzledikleri rotaya bakan Nelson, düşmanın hedefinin Akdeniz olduğunu düşündü ve vakit kaybetmeden harekete geçti.²⁰

İki donanmanın karşılaşması, Napolyon'un İngiltere'yi istila planının kaderini belirleyecek önemdeydi. 29 aydır devam eden denizlerdeki mücadelenin de zirve noktasını oluşturacaktı (Schom, 1990: 1).

3. Savaş Öncesi Taraflar

Düşmanın peşine düşen İngiliz Donanması, 21 Ekim Pazartesi sabah erken saatlerde, Trafalgar Burnu²¹ tarafında 6-7 mil doğu yönünde Fransız-İspanyol Donanması'nın yerini keşfetti. Rüzgâr batı yönünde hafif şekilde esmekteydi.²² Victory'nin güvertesinden Müttefiklerin konumu açık bir şekilde görülebiliyordu (Baines, 1817: 500). Karşılarında İngilizleri gören Müttefik Donanması teyakkuz durumuna geçip savaş pozisyonu almaya başladı (Fraser, 1906: 97). Nelson ise her zamanki gibi bir savaş hattı oluşturmak yerine yeni bir saldırı taktiği uygulamaya karar verdi. Başkomutan, kaptanlarına gemilerini arka arkaya dizili olacak şekilde iki kola ayrılmaları emrini verdi.²³ Bunun üzerine İngiliz savaş

¹⁷ Bu dönemde fırkateynler, gerek İngilizlerde gerekse Fransızlarda, düşmanın durumuyla ilgili bilgi edinmede donanmanın gözleri gibi işlev görüyordu (Lardas, 2013: 4).

¹⁸ İngiliz Bahriye Bakanlığı, Koramiral Nelson'dan faaliyetleri hakkında günlük tutmasını istedi. Bu kayıtlar sayesinde Nelson'un Fransız Donanması'na karşı mücadelede elinden geleni yapip yapmadığı ve hizmetlerinin kabul edilebilir olup olmadığı değerlendirilebilecekti. Bkz. UK, TNA, ADM, 50/38.

¹⁹ Brik, önceleri, Kuzey Avrupa'da ticaret için kullanılan oldukça gözde ve başarılı bir gemi tipiydi (Blake and Lawrence, 2005: 59).

²⁰ UK, TNA, London Gazettes (ZJ), 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, Published by Authority, November 6, 1805. İngiliz Bahriye Bakanlığı, Cadiz'deki donanmanın başkomutanı Koramiral Collingwood'dan gelen ve Trafalgar Savaşı'nın gelişmeleri hakkında bilgi veren bir yazının suretini 6 Kasım gecesi saat 1.00'de basına verdi. Trafalgar Burnu'nda bulunan Euryalus adlı gemiden 22 Ekim 1805 tarihinde gönderilen söz konusu yazı, öncelikle İngiltere'nin resmî gazetesi olan *The London Gazette*'te yayımlandı. (1665 yılında yayınlanmaya başlayan İngiltere'nin resmî yayın organı üç neşriyattan oluşmaktadır: *The London Gazette*, salı ve cuma günleri yayınlanan *The Edinburgh Gazette* ve sadece cuma günleri yayınlanan *The Belfast Gazette*. Bkz. <https://www.thegazette.co.uk/about>) Diğer gazeteler için bkz. *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, Published by Authority, November 8-12, 1805.

²¹ Geçmişten günümüze savaşları isimlendirmede farklı teamüller söz konusu olmuştur. Birçok halkın yaptığı gibi İngilizler de adlandırma yaparken özellikle savaşın tarihini, yapıldığı yeri ya da başkomutanın ismini ön planda tutmuşlardır. Ancak belirtmek gerekir ki uluslararası alanda adlandırma konusunda hangi yöntemin kullanılacağına dair her zaman bir uyuşma söz konusu değildir. Bu ise bir savaşın farklı milletler tarafından farklı isimlerle anılmasına neden olmaktadır. Mesela İngiliz literatüründe "Scheveningen Savaşı" olarak geçen deniz muharebesi, Hollanda tarihinde "Ter Heide Savaşı" olarak geçmektedir. Nitekim bu durum, deniz savaşları tarihini dikkatsiz şekilde okuyan birisinin gözünden rahatlıkla kaçabilir. Bununla beraber gerek İngilizler gerek Fransızlar ve gerekse İspanyollar, tarafı oldukları 21 Ekim 1805 tarihli deniz savaşını isimlendirmede aynı yöntemi benimsemişlerdir (Rodger, 2005b: XIX).

²² UK, TNA, MPI (Maps and Plans), 1/536; ADM, 51/4514 (part 4-131v-3); ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

²³ Koramiral Nelson, 9 Ekim 1805'te komutan yardımcısı Collingwood'a gönderdiği bir yazıda Müttefik Donanması'yla karşılaştıkları zaman uygulamayı düşündüğü savaş stratejisi hakkında bilgi verdi. Buna göre Nelson, donanmasını 16 gemiden oluşan iki kola ayırmayı planlıyordu. Nitekim Trafalgar'da bu plan hayata geçirildi. British Library, Add MS 37953. Donanma,

gemileri iki hat boyunca sıralandılar.²⁴

Lord Nelson, kaptanlarına saldırı planını izah ediyor.²⁵

Nelson'un bulunduğu, Kaptan Thomas Masterman Hardy'nin²⁶ idaresindeki 100 topluk²⁷ Victory²⁸ adlı savaş gemisi, oluşturulan hatlardan ilkinin en önünde yerini aldı. Victory'nin sevk ve idaresindeki ileri kol diyebileceğimiz bu hatta yer alan diğer birinci sınıf yelkenli, Northesk Kontu Koramiral William White'in komutasında ve Kaptan Charles Bullen'in idaresinde olan 100 topluk Britannia adlı savaş gemisiydi. 98 topluk ikinci sınıf gemiler ise, Kaptan Eliab Harvey'in²⁹ komutasındaki Temeraire ile Kaptan Thomas Francis Freemantle'in komutasındaki Neptune'dü. İngiliz savaş gemilerinin çoğu ise üçüncü sınıf 74 topluk gemilerdi. Bunlardan Conqueror, Kaptan Israel Pellew'in, Leviathan, Kaptan Henry William Bayntun'un, Ajax, Yüzbaşı John Pilfold'un, Orion, Kaptan Edward Codrington'un, Minotaur, Kaptan Charles John Moore Mansfield'in ve son olarak Spartiate, Sir Francis Laforey'in idaresinde bulunuyordu. Bu hatta yer alan üçüncü sınıf 64 topluk iki gemiden birisi olan Agamemnon, Sir Edward Berry'nin, Africa ise Kaptan Henry Digby'nin emri altındaydı. 38 topluk Naiad

sabah 06.40'ta Victory'den verilen şifreli işaret sonrası iki kola ayrılmaya başladı (James, 1837: 32; Oman, 1950: 541). İngiliz Kraliyet Donanması'nın kullandığı bu şifreli işaretleşme yöntemi Amiral Lord Howe tarafından 1790 yılında tasarlanmıştı (Blake and Lawrence, 2005: 152). Ancak belirtmek gerekir ki saldırı planına savaş öncesi karar verildiği için çarpışmalar sırasında bu haberleşme yöntemine çok fazla ihtiyaç duyulmadı. UK, TNA, MPI 1/536; ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805. Savaş gemileri arasında iletişimin nasıl yapıldığı ile ilgili olarak bkz. (Willis, 2008: 68-82).

²⁴ UK, TNA, MPI 1/536; ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

²⁵ UK, NMM (National Maritime Museum), PAG9025. Aynı resmin diğer kopyaları için bkz. UK, NMM, PAD4050; PAD4500; PAF4752; PAG 7067.

²⁶ Nelson'un arkadaşları içerisinde en yakını, en azından hayatının son döneminde, Thomas Hardy idi (Fitchett, 1902: s. 299).

²⁷ XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde savaş gemilerinin büyüklükleri ciddi oranda arttı. Yarım asır önce yaşanan Yedi Yıl Savaşları (1756-63) sırasında 50-60 topluklar en büyük savaş gemileriydi (Konstam, 2001: 4). Fransız İhtilali'nin çıktığı 1789 yılında ise İngiltere'deki savaş gemilerinin özellikleri şöyleydi: 100 ve üstü topa sahip birinci sınıf bir savaş gemisinin güverte uzunluğu 186 fit (yaklaşık 57 metre), taşıma kapasitesi 2.162 ton ve personel sayısı ise 842 idi. Böyle bir geminin maliyeti 67.600 Pound'u buluyordu. 90-98 toplu ikinci sınıf bir geminin uzunluğu 170 fit (yaklaşık 52 metre), kapasitesi 1.730 ton ve personel sayısı 738 idi. Bu çapta bir geminin maliyeti ise 53.120 Pound kadardı. İngiliz Donanması'nda en yaygın olarak kullanılan 590 personele sahip 64-84'lük üçüncü sınıf bir geminin uzunluğu 160 fit (yaklaşık 49 metre), kapasitesi 1.414 ton ve maliyeti ise 43.820 Pound'du. Bir süre öncesinin en büyük savaş gemisi olan 50-60 topluk dördüncü sınıf bir geminin uzunluğu 144 fit (yaklaşık 44 metre) ve kapasitesi 1.052 tondtu. 343 personeli bulunan böyle bir geminin maliyeti ise 21.400 Pound'du. 215 personeli bulunan 133 fit (yaklaşık 41 metre) uzunluğa sahip 32-44 topluk beşinci sınıf bir gemi, 15.080 Pound'luk maliyetiyle birinci sınıf bir geminin dörtte birinden daha ucuza denize indirilebiliyordu (Bennett, 2004: 19, 22-23, 33).

²⁸ Yaklaşık iki buçuk asır önce denize indirilen birinci sınıf savaş gemisi HMS Victory, günümüzde, Portsmouth'daki tarihî tersanede muhafaza edilmektedir. Görev yaptığı dönemde bu büyük geminin ve diğer birinci sınıf yelkenli savaş gemilerinin günümüzdeki uçak gemileriyle ya da nükleer denizaltılarla eşdeğer bir işlev yerine getirdiklerini söyleyebiliriz (Goodwin, 2018: 4, 6). Victory hakkında ayrıca bkz. (Goodwin, 2000).

²⁹ Harvey, amiral rütbesindeydi. Emrindeki Temeraire, oluşturulan savaş hattında Victory'nin hemen arkasında yer aldı (Corbett, 1910: 343).

ile 36 topluk Euryalus, Sirius ve Phoebe beşinci sınıf gemilerdi. Enterprennante Cutter ile Pickle-Schooner ise bu hatta yer alan 10-12 topluk uskuna tipindeki daha küçük gemilerdi.³⁰

Rüzgârdan korunaklı tarafta yer alan diğer hattın başına Komutan Yardımcısı Koramiral Cuthbert Collingwood'un³¹ bulunduğu Kaptan Rotherham'ın idaresindeki 100 topluk birinci sınıf savaş gemisi Royal Sovereign³² geçti. Saldırı pozisyonuna göre arkada kalan bu hattaki ikinci sınıf iki büyük savaş gemisi ise, Kaptan Richard Grindall'ın komutasındaki 98'lik Prince ve Kaptan John Conn'un komutasındaki 98'lik Dreadnought'tu. Yine ikinci sınıf bir gemi olan 80 topluk Tonnant, Kaptan Charles Tyler'in kumandasındaydı. Bu hatta yer alan İngiliz savaş gemilerinin çoğu diğer kolda olduğu gibi 74 topluk gemilerden oluşuyordu. Bunlar sırasıyla George Duff, William Hargood, John Cooke, James Nicoll Morris, Richard King, Robert Moorsom, William Gordon Rutherford, George Hope, John Slockham, Philip Charles Durham adlı kaptanların idaresi altında bulunan Mars, Belleisle, Bellerophon, Colossus, Achille, Revenge, Swiftsure, Defence, Thunderer ve Defiance³³ adlı savaş gemileriydi. 64 topluk Polyphemus ise Robert Redmill'in kumandası altındaydı.³⁴

Müttefiklerin savaş hattı ise, 18'i Fransız ve 15'i İspanyol olmak üzere toplam 33 savaş gemisinden oluşuyordu.³⁵ Donanmanın başkomutanı yetenekli bir denizci olan Koramiral Pierre Charles Jean Baptiste Silvestre Villeneuve'ydü.³⁶ İspanyollar ise Amiral Don Federico Gravina'nın³⁷ kumandası altındaydı. Saldırı şekli alışılmışın dışında olduğu gibi, Müttefiklerin oluşturdukları savunma hattının yapısı da yeniydi. Savaş tehdidi belirince Müttefik gemileri halat boyu kadar aralıklarla burunları kuzeye bakacak şekilde birbiri ardına dizilmeye başladı. Her bir geminin arasında mümkün olduğunca az bir boşluk bırakılmaya çalışıldı. Söz konusu hat, rüzgârdan mahfuz tarafta dışbükey yarım şekline oluşturuldu. Koramiral Villeneuve, merkezde yer alan Bucentaure adlı savaş gemisinde bulunuyordu. Gravina'nın emrindeki İspanyol gemilerinin çoğu ise kuzey tarafta birbirlerine oldukça yakın bir şekilde kusursuz bir hizada yerlerini aldı. Bununla beraber Fransız ve İspanyol gemilerinin önemli bir kısmı, hangi ülkeye ait olduklarını gösteren bayrakları olmadan karışık bir vaziyette sıralandı.³⁸

Müttefiklerin savunma hattında yer alan Fransız savaş gemilerinden en büyüğü Don Escano'nun

³⁰ UK, NMM, PAD5713; UK, TNA, MPI 1/536; ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805. Trafalgar Savaşı'nda Victory 40, Britannia 43, Temeraire 7, Neptune 8, Conqueror 4, Leviathan 15, Ajax 7, Orion 18, Minotaur 12, Spartiate 7, Agamemnon 24 ve Africa 24 yaşındaydı (Goodwin, 2005: 11; Fremont-Barnes, 2008: 9).

³¹ 1750 yılında Newcastle'da doğan Collingwood, ilk kez 11 yaşında Shannon adlı bir fırkateynde görev aldı (Fremont-Barnes, 2005b: 16).

³² 1772 yılında sipariş edilen Royal Sovereign ancak 1786'da suya indirildi (Winfield, 2007: 7).

³³ Trafalgar Savaşı'nda İngiliz Donanması'nda kadınlar da görev aldı. Aslında sadece bu savaşta değil, XVI. yüzyıldan itibaren kadınlara donanmada yer verildiği bilinmektedir. Ancak İngiliz arşiv belgelerinde bunlarla ilgili kayıtlar oldukça sınırlıdır. Bu nadir kayıtlardan bir tanesi ise, savaş sırasında Defiance adlı savaş gemisinde hizmet veren Jane Townshend adlı bayanla ilgilidir. Bkz. UK, TNA, ADM, 171/1 (131v-2).

³⁴ UK, NMM, PAD5713; UK, TNA, MPI 1/536; ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805. Savaş sırasında Royal Sovereign 19, Prince 17, Dreadnought 4, Tonnant 16, Mars 11, Belleisle 15, Bellerophon 19, Colossus 2, Achille 7, Revenge 6 aylık, Swiftsure 1, Defence 42, Thunderer 22, Defiance 22 ve Polyphemus 23 yaşındaydı (Goodwin, 2005: 11).

³⁵ UK, NMM, PAD5713; UK, TNA, MPI 1/536; ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

³⁶ 1763 doğumlu olan Villeneuve, Fransa'da İhtilal Hükümetleri sırasında hızlı bir şekilde yükseldi ve 33 yaşında tuğamiral oldu (Fremont-Barnes, 2005b: 17). 20 Ağustos 1804'te ölen Komutan Latouche Treville'den sonra Fransız Donanması'nın başına atandı (Mahan, 1892: 130).

³⁷ 1758 yılında Palermo'da doğan Gravina, kraliyet ailesiyle olan ilişkisi sayesinde İspanya Donanması'nda görev aldı. 1788 yılında astronomi eğitimi için İstanbul'a gitti (Fremont-Barnes, 2005b: 17).

³⁸ UK, TNA, MPI 1/536; ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

kaptanlığını yaptığı Amiral Gravina'nın komutasındaki 112 topluk Principe d'Asturias adlı gemiydi. M. Hubert'in komutasındaki Indomptable ise 84 topa sahipti. 80 topluk iki Fransız savaş gemisinden ilki Başkomutan Koramiral Villeneuve'nin bulunduğu, Pigmy ile Majendie'nin idaresindeki Bucentaure, diğeri ise Tuğamiral Dumanoir'in komutasındaki Formidable'dı. İngiliz Donanması'nda olduğu gibi, Fransız Donanması'nın çoğu da yine 74 topluk gemilerden oluşuyordu. Bunlardan Swiftsure, M. Villemadrin'in, Fougueux, M. Beaudouin'in, Berwick, M. Camas'ın, Aigle, M. Courrege'nin, Achille, M. De Nieuport'un, Intrepide, M. Inforuet'in, Redoutable, M. Lucas'ın, Algeziras, Tuğamiral Magon ile Kaptan Bruraro'nun, Pluton, M. Cosmao'nun, Argonaute, M. Epron'un, Heros, M. Poulain'in, Mont Blanc, M. Le Villegries'in, Scipion, M. Berengil'in ve son olarak Duguay Trouin, M. Trouffet'in komutası altındaydı.³⁹

Söz konusu hatta yer alan İspanyol savaş gemilerine gelince, bunlardan en büyüğü Tuğamiral Cisneros ile Tuğgeneral Don F. Uriarte'nin komutasındaki 140 topluk dev savaş gemisi Santisima Trinidad'dı.⁴⁰ Diğer iki büyük gemiden Tümamiral Don J. Aliva'nın bulunduğu Kaptan J. D. Gardoqui'nin idaresindeki Santa Anna 112 topa sahipti. Tuğgeneral Don H. Macdonnel'in komutasındaki El Rayo'nun ise 100 topu mevcuttu. 84 topa sahip İspanyol gemilerinden Neptuno, Tuğgeneral Don O. Valdes'in, Neptune ise M. Maistral'ın kumandası altındaydı. Don A. Parejo'nun idaresindeki Argonauta'nun 80 topu bulunuyordu. İspanyolların 8 tane de 74 topa sahip savaş gemisi mevcuttu. Bunlardan San Ildefonso, Tuğgeneral Don J. De Vargus'un, San Juan Nepomuceno, Tuğgeneral Don C. Churcura'nın, Bahama, Tuğgeneral Don A. D. Galiano'nun, Monarca, Don Argumosa'nın, San Francisco d'Asis, Don L. De Flores'in, San Augustino, Tuğgeneral Don F. X. Cagigal'ın, San Juste, Don M. Gasten'in ve Montanez, Don F. Alcedo'nun komutası altındaydı. Don J. D. Quevedo'nun kaptanlığını yaptığı San Leandro'nun ise 64 topu vardı.⁴¹

İki donanmayı kıyasladığımız zaman Müttefiklerin donanmasının sayı, büyüklük ve silah miktarı itibarıyla Nelson'un donanmasından daha üstün olduğunu söyleyebiliriz. İngilizlerin 6'sı fırkateyn tipinde olmak üzere toplam 33 gemisi mevcuttu. Müttefiklerin gemi sayısı ise, fırkateynler ve bir adet brik de dâhil olmak üzere toplam 42'yi buluyordu. İngiliz gemilerinin üçü 100'lük, dördü 98'lik ve biri de 80'lik büyük savaş gemisiydi. On altısı ise bu dönemde çokça kullanılan 74'lük gemilerdi.⁴² Ayrıca 3 tane de 64'lük mevcuttu. Buna karşılık Müttefikler, 140 topluk birinci sınıf dev savaş gemisi Santisima Trinidad'a sahipti. Ayrıca iki adet 112'lik, bir adet 100'lük, üç adet 84'lük ve üç adet de 80'lik gemileri vardı. 74'lük savaş gemilerinin sayısı ise 22'yi buluyordu. Ama Müttefiklerin asıl üstünlükleri sayıdan ziyade gemilerin büyüklük ve metal ağırlığıyla ilgiliydi. Bununla beraber avantaj gibi görünen bu durumun, bu kadar çok sayıda ağır gemiyi idare etmekte yaşanabilecek zorluklar nedeniyle savaş sırasında dezavantaja dönüşme ihtimali de vardı.⁴³ Müttefiklerin üstün göründükleri diğer bir husus ateş kapasitesiydi. Zira İngilizlerin toplam 2.026 topuna karşılık Müttefiklerin 2.636 topu mevcuttu. Müttefiklerin silahları aynı anda 27,5 ton top mermisi atabilme kapasitesine sahipken İngilizlerin

³⁹ UK, TNA, MPI 1/536; ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

⁴⁰ Dört güverteye sahip olan bu İspanyol gemisi, o dönemde kaleme alınan eserlerde çoğunlukla dünyanın en büyük gemisi olarak nitelendirildi. 1797'deki Cape St. Vincent muharebesinde yine amiral gemisi olarak İngilizlere karşı çarpıştı (Watt and Hawkins, 2016: 127).

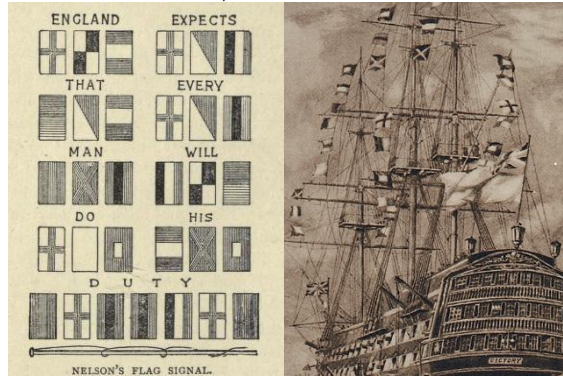
⁴¹ UK, TNA, MPI 1/536; ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

⁴² Fransız deniz kuvvetleri bu dönemde çok sayıda 74'lük savaş gemisine sahipti. Bunlar iki güverteli gemilerdi. Zira Fransızlar, makul miktarda silah taşıyabilecek hızlı savaş gemilerine ihtiyaç hissediyorlardı. İngilizler de bu gemi tarzını takdir ettiler ve birçok 74'lük savaş gemisi inşa etmeye başladılar. Ancak farklı stratejik ihtiyaçlara sahip İngilizlerin 74'lükleri Fransızlarınkilerden daha kısa olarak tasarlandı (Tracy, 2008: 54).

⁴³ Nitekim Nelson da bu kanaatleiydi (Mahan, 1897: 364).

ulaşabildikleri rakam 19,5 tonda kalıyordu.⁴⁴ Müttefiklerin sayısal olarak üstün oldukları diğer bir konu ise asker sayısıydı. İngilizlerin 17.000 askerine karşılık Müttefiklerin 30.000 askeri vardı (Tucker, 2011: 282). Bunlar içerisinde General Contamin'ın emri altında birçok keskin nişancıya sahip olmaları da Müttefikler açısından diğer bir önemli avantajdı.⁴⁵ Ancak İngilizlerin gerek mürettebatın tecrübesi ve gerekse gemi kalitesi açısından daha üstün bir durumda oldukları da bir gerçektir (Precursors of Nelson: 2000, 3; Guizot and Witt, 1900: 123).

Nitekim askerlerine karşı güveni tam olan ve bu nedenle de zafer sevinci duyacağından şüphesi bulunmayan Nelson, sabah saatlerinde Kaptan Blackwood'a⁴⁶ "Hangi durumda zafer kazanmış sayılıyoruz?" diye sordu. Blackwood, 14 düşman gemisinin ele geçirilmesi halinde bunun şanlı bir netice olacağını söyledi. Nelson'un "20'den az olursa memnun olmayacağım." şeklindeki cevabı donanmasına olan inancını yansıtır nitelikteydi (Barker, 1836: 449-450).

Nelson'un donanmaya verdiği şifreli mesaj.⁴⁷

Nelson, bir süre sonra askerlerine son kez şu mesajı verdi: "İngiltere her erkeğin vazifesini yerine getirmesini bekliyor." (James, 1837: 34; Mahan, 1897: 383; Guizot and Witt, 1900: 123-124). Blackwood'un "İngiltere" yerine neden kendi ismini kullanmadığını sorması üzerine ise bu ifadenin daha uygun olduğu cevabını verdi⁴⁸ ve ardından da şöyle söyledi, "Şimdi daha fazlasını yapamam. Herşeyi yöneten Büyük İdareci'ye ve davamızın haklılığına güvenmeliyiz. Görevimi yapmam için bu büyük fırsattan dolayı Tanrı'ya şükürler olsun."⁴⁹

Buna karşılık Koramiral Villeneuve'nin savaş başlamadan subaylarına verdiği son emir ve tavsiyesi şöyleydi: "Amiralinizden işaret beklemenize gerek yok! Deniz muharebesinin karışıklığı içerisinde neler olduğunu görmek, emir vermek ya da hepsinden önemlisi bunları anlamak çoğu zaman imkânsızdır. Her biriniz

⁴⁴ Bir karşılaştırma yapacak olursak Trafalgar'da çoğu ağır olmak üzere toplam 4.662 top kullanılırken Waterloo'da bu sayı sadece 537 idi. Üstelik bunların çoğu da hafif toplardı (Adkin, 2005: 7).

⁴⁵ (Clarke and McArthur, 1810: 669; Baines, 1817: 500). Müttefik Donanması'nda Contamin'ın emri altında dört bin asker bulunuyordu. UK, TNA, ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

⁴⁶ Nelson ile Blackwood iyi arkadaştı. Nelson'un kendisine gönderdiği bir yazıda, "İnsanları, kişisel bir bilgiye sahip olmadan, arkadaşlık bağıyla birbirine bağlayan bir duygudaşlık var mı? Eğer öyleyse (ben senin için öyle olduğuna inanıyorum) seni görmeden önce de arkadaşım." şeklindeki sözleri ikili arasındaki olumlu duygularının kanıtı gibiydi (Fitchett, 1902: 106).

⁴⁷ Victory'nin resmi için bkz. UK, NMM, PAD5976; bayrakların anlamı için bkz. UK, NMM, PAI7950; D8080; (Holme, 1905: 365).

⁴⁸ (Holme, 1905: 360). Aslında Nelson, "expect" kelimesi yerine "confide" (güvenmek) kelimesini kullanmayı düşünüyordu. Ancak "expect" kelimesi için daha az bayrağa ihtiyaç olduğunu öğrenince bu kelimeyi tercih etti (Konstam, 2011: 4).

⁴⁹ (Clarke and McArthur, 1810: 666-667; Barker, 1836: 450; Southey, 1906: 254). Herşeyin hazır olduğunu gördükten sonra kaptan kamarasına çekilen Lord Nelson şu duayı yazdı: "İbadet ettiğim büyük Tanrım, Avrupa'nın genel iyiliği için ülkeme büyük ve şanlı bir zafer bahset... Zaferden sonra merhamet, İngiliz Donanması'nın hâkim vasfı olsun! Ben şahsen hayatımı beni yaratana teslim ediyorum. İnayeti, ülkeme sadakatle hizmet etme gayretimin üzerine olsun. Amin, amin, amin." Nelson'un duası olarak bilinen ve günlüğünden alınan bu yazı için bkz. UK, TNA, PROB, 1/22. Aynı metnin diğer bir kopyası için bkz. UK, NMM, PAG6695.

sadece şerefimizin sesini dinlemeli ve kendinizi en büyük tehlikenin olduğu yere atmalısınız." Ancak Amiral'in bu talimatına kendisinin riayet etmemesi Müttefiklerin talihsizliği oldu. Nitekim Gravina bağımsız bir şekilde manevra yapmak için izin istediğinde Villeneuve'nin emri hattaki konumunu koruması gerektiği şeklinde oldu (Guizot and Witt, 1900: 124).

4. Trafalgar Savaşı

Savaş, İngiliz saldırı kollarına önderlik eden gemilerin düşman hattını bölmek üzere öğlene doğru⁵⁰ hareket etmesiyle başladı. Başkomutan, düşman hattının ileri kolunun bulunduğu yöne doğru hareket emri verdi. Hedefinde ileri kolun onuncu sırasında yer alan Fransız gemisi vardı. Merkezde yer alan bu geminin arkasından düşman gemilerinin arasına girerek hattı bölmek istiyordu. Collingwood ise, savaş hattının arka tarafında yer alan on ikinci geminin olduğu yerden düşman gemilerinin arasına girerek Müttefik Donanması'nı bölmek niyetindeydi.⁵¹ İngilizler, Müttefiklerin gücüyle orantılı olarak böyle bir plan belirlemişlerdi. Zira bu şekilde birbirlerinden ayırdıkları düşman gemilerinden dörtte bir oranında daha güçlü olacaklarını düşünüyorlardı (Southey, 1906: 249).

Herhangi bir atışın bayrağı düşürmesi ihtimaline karşı Victory'nin farklı kısımlarına İngiliz bayrağı asılmıştı. Müttefiklerin oluşturduğu savaş hattının dokuzuncu ve onuncu sırasında yer alan Nelson'un hedefindeki Santissima Trinidad ve Bucentaure adlı gemilerde ise bayraklar çekili değildi. Bununla birlikte Santissima Trinidad sahip olduğu dört güvertesi sayesinde diğerlerinden kolaylıkla ayırt edilebiliyordu (Baines, 1817: 501). Nelson, bu büyük düşman gemisinin pruvasına doğru ilerlenmesi emrini verdi. Müttefikler başta oldukça kendilerine güvenen bir tavır sergiledi. Victory yaklaşırken menzil içerisine girip girmediğini anlamak için Müttefik gemilerinden ateş açılmaya başladı. Bu atışlardan birisi Victory'nin ana yelkenine isabet etti. Bunun üzerine yelkeni korumak amacıyla oldukça büyük bir örtü açıldı (Southey, 1906: 257-258).

Bu arada Royal Sovereign ve onun arkasında ilerleyen muharebe hattı, düşman hattının arka uç tarafına yaklaşmaya başladı. Bunun üzerine Müttefik gemilerinden Royal Sovereign'e 11.30'da ateş açılmaya başladı.⁵² Bu ilerleyiş karşısında Nelson etrafındakilere, "Asil adam Collingwood'un gemilerini çarpışmaya nasıl götürdüğünü gördünüz mü?" diye seslendi (Barker, 1836: 457). On dakika kadar sonra Royal Sovereign de ateş açmaya başladı.⁵³ Bir süre sonra 112 topluk İspanyol amiral gemisi Santa Anna'nın arka tarafından geçerek düşman hattını yarmayı başardı (Baines, 1817: 501). Bunun üzerine Collingwood kaptanına dönerek, "Nelson burada olmak için tüm dünyayı verirdi?" dedi (Guizot and Witt, 1900: 124).

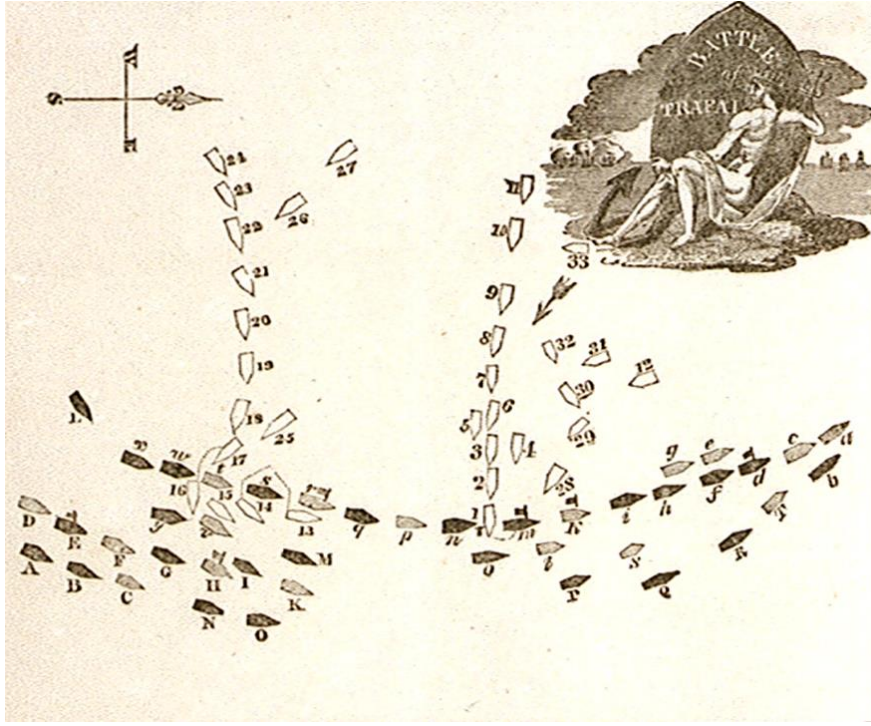
Nelson, düşmanın Cadiz'e doğru kaçma ihtimalini ortadan kaldırmak için Kormiral Collingwood'a göre daha kuzeyden ve biraz daha yavaş ilerliyordu (Mahan, 1897: 380). Bu hattın önünde yer alan Victory, Müttefiklerin savunma hattına yaklaştıkça daha yoğun atışlara maruz kalmaya başladı. Geminin mürettebatı ise oldukça serinkanlı davranıyordu. Bu durumdan oldukça memnun kalan Nelson, yaptığı tüm savaşlar içerisinde hiçbir mürettebatın bundan daha soğukkanlı bir tutum içerisinde olmadığını söyledi (Barker, 1836: 459). Victory daha ateş açmaya fırsat bulamadan Müttefiklerin aralıksız ateşi sonucunda mürettebattan 20 kişi hayatını kaybetti, 30 kadarı da yaralandı (Holme, 1905: 381).

⁵⁰ Tüm muharebelerde olduğu gibi Trafalgar'da da savaşın gidişatı dakika dakika kaydedilmedi. Savaşın gelişimiyle ilgili ayrıntılar savaştan sonra hatırlanabildiği ölçüde kayda geçirildi (Adkins, 2004: XV-XVI).

⁵¹ UK, TNA, ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

⁵² UK, TNA, ADM, 51/4514 (part 4-131v-3).

⁵³ UK, TNA, ADM, 51/4514 (part 4-131v-3).

Yukarıdaki tasvirde Trafalgar Savaşı'nın nasıl cereyan ettiği görülmektedir.⁵⁴

Yelkenleri ve her iki taraftaki serenleri isabet alan Victory, 12.00 civarında iskele tarafındaki silahlarını çıkardı. Amacı düşman hattını bölmektir. Geminin Kaptanı Hardy, düşman gemilerinden birisinin bordasına saldırmadan savunma hattını kırmanın imkânsız olduğunu söyledi ve hangi gemiyi seçmesi gerektiği konusunda Amiral'den emir istedi. Buna karşılık Nelson, "Seçimini yap, Hardy! Hangisi olduğu önemli değil." cevabını verdi (Southey, 1906: 258). Bu sırada geminin yeke halatları vuruldu. Victory, müttefik gemilerinden Redoubtable'ın borda tarafına doğru yöneldi. Bunun üzerine Redoubtable'dan Victory'ye doğru ateş açılmaya başladı (Baines, 1817: 501). Birkaç dakika sonra İngiliz gemilerinden Temeraire de Victory'nin yanına gelerek Redoubtable'a doğru ateş etmeye başladı (Holme,

⁵⁴ Yukarıdaki tasvir Trafalgar Savaşı'nın başlangıcını güneydoğu yönlü olarak resmetmektedir. Müttefik hattına doğru yaklaşan İngiliz savaş gemileri rakamlarla gösterilmiştir. Rüzgârın estiği iskele tarafında yer alan İngiliz gemileri: 1. Victory, 2. Temeraire, 3. Neptune, 4. Britannia, 5. Leviathan, 6. Conqueror, 7. Agamemnon, 8. Ajax, 9. Orion, 10. Minotaur, 11. Spartiate, 12. Africa. Rüzgârdan korunaklı sancak tarafında yer alan İngiliz gemileri: 13. Royal Sovereign, 14. Belleisle, 15. Mars, 16. Tonnant, 17. Bellerophon, 18. Achille, 19. Polyphemus, 20. Revenge, 21. Swiftsure, 22. Defiance, 23. Thunderer, 24. Defence, 25. Colossus, 26. Prince, 27. Dreadnought. Fırkateyn ve diğer küçük gemiler: 28. Euryalus, 29. Pickle-Schooner, 30. Sirius, 31. Naiad, 32. Phoebe, 33. Entreprenante. Müttefik savaş gemileri ise alfabetik olarak belirtilmiştir. Fransız gemileri koyu renkli, İspanyol gemileri ise açık renkli gemi şeklinde gösterilmiştir: Ön cephede yer alan Müttefik gemileri: a. Neptuno (İspanyol), b. Scipion (Fransız), c. San Augustino (İspanyol), d. Formidable (Fransız), e. El Rayo (İspanyol), f. Mont Blanc (Fransız), g. San Francisco d'Asis (İspanyol), h. Duguay Trouin (Fransız), i. Heros (Fransız), k. Santissima Trinidad (İspanyol), l. San Juste (İspanyol), m. Bucentaure (Fransız), n. Redoubtable (Fransız), o. Neptune (Fransız), p. San Leandro (İspanyol), q. Indomptable (Fransız), r. Santa Anna (İspanyol), s. Fougueux (Fransız), t. Monarca (İspanyol), v. San Ildefonso (İspanyol), w. Pluton (Fransız), x. Intrepide (Fransız), y. Argonauta (İspanyol). Arka hatta yer alan Müttefik gemileri: A. Berwick (Fransız), B. Achille (Fransız), C. Bahama (İspanyol), D. San Juan Nepomuceno (İspanyol), E. Algesiras (Fransız), F. Argonaute (Fransız), G. Swiftsure (Fransız), H. Principe d'Asturias (İspanyol), I. L'Aigle (Fransız), K. Montanez (İspanyol). Fırkateyn ve diğer küçük gemiler: L. Hermione (Fransız), M. Rhine (Fransız), N. Themise (Fransız), O. Argus (Fransız), P. Hortense (Fransız), Q. Furet (Fransız), R. Corneille (Fransız), S. Flora (İspanyol), T. Mercurio (İspanyol). UK, NMM, PAD5732. Trafalgar Savaşı'yla ilgili benzer tasvirler için bkz. UK, NMM, PAF4743; PAD4051; PAD5715; PAH4825; PAI8830; PAI8831.

1905: 383). Ardından Victory biraz ilerledi ve Bucentiure'nin arkasından geçerek sancak tarafına doğru döndü. Amiral'in eski rakibi Santissima Trinidad'a yaklaşarak duran Victory, Müttefik gemilerine yoğun şekilde ateş etmeye devam etti (Baines, 1817: 501).

Muharebenin bu ilk safhasında Amiral kâtabi Scott, Kaptan Hardy ile konuşurken isabet eden bir top mermisi nedeniyle hayatını kaybetti (Southey, 1906: 257). Oradakiler Scott'ın cansız bedenini Nelson görmeden önce taşımak istediler. Ancak bu olay Nelson'un dikkatinden kaçmadı. *"Bu ölen talihsiz, Scott mı?"* diye sordu (Clarke and McArthur, 1810: 671). Scott'ın yerini ise muhasebeci yardımcısı aldı. Ancak sadece birkaç dakika sonra o da aynı akıbete uğradı. Bir top güllesi o kadar yakınından geçti ki kendisine değmemesine rağmen ölümüne neden oldu. Onun da cansız bedeni aynı şekilde aşağıya taşındı. Müttefikler bu sırada gerçekten de çok yoğun bir şekilde Victory üzerine top atışında bulunuyorlardı.⁵⁵ Nitekim kısa bir süre sonra bir top güllesi pruvadaki prasyaya çarpıp parçaladı ve sekerek o sırada güvertede yürüyen Nelson ile Hardy'nin arasından geçti. Topun çarpmasının etkisiyle ahşap yüzeyden kopan tahta parçaları bu ikilinin üzerine yağmaya başladı. İsbet eden kıymıklar Hardy'nin ayağından yaralanmasına neden oldu. Yara almadan kurtulan Nelson ise, *"Bu çok hararetle bir iş, Hardy!"* diyebildi (Barker, 1836: 460; Holme, 1905: 380-381).

Bu sırada Müttefik gemilerinden ve özellikle de Redoutable'dan Victory üzerine yoğun şekilde tüfek atışı yapılıyordu.⁵⁶ Koramiral Nelson, Saat 13.15 civarında çatışmaların oldukça şiddetli olduğu bir sırada Kaptan Hardy ile güvertede konuşurken sol göğsünün omzuna yakın olan üst tarafından vuruldu.⁵⁷ Kurşun apoletin içerisinden girip oldukça derine saplandı. Güvertenin Kâtip Scott'ın kanıyla kaplı kısmına, yüzünün üstüne doğru sert bir şekilde düştü. Hardy sadece birkaç adım yanındaydı. Nelson, kaptanına, *"Sonunda yapacaklarını yaptılar, Hardy!"* dedi. Oldukça ılımlı bir insan olarak tanınan (Watt and Hawkins, 2016: 68) Hardy'nin, *"Umarım öyle değildir."* temennisine karşılık ise, *"Evet, sırt kemiğim vuruldu."* cevabını verdi (Clarke and McArthur, 1810: 671-672; Russell, 1890: 291).

Nelson'un vurulma anı.⁵⁸

Yaralı Amiral revire taşınmak üzere yattığı yerden hemen kaldırıldı. Ama vurulan sadece o değildi. Bu yoğun ateş sonucunda yaralanan birçok subay ve yaklaşık kırk kadar tayfa da ardı ardına revire götürüldü (Clarke and McArthur, 1810: 672; Baines, 1817: 502; Mahan, 1897: 388-389). Nelson, kendisini revire götüren denizcilerin kollarındayken, Victory'nin alışılmamış şekilde gevşek olan yeke

⁵⁵ Burun buruna yapılan çarpışmalarda gemiler arası mesafenin çoğunlukla 45 metrenin altında olduğu düşünülürse çoğu top atışının hedefini bulduğunu söyleyebiliriz (Adkin, 2005: 7).

⁵⁶ (Barker, 1836: 463). Bu dönemde denizciler, düşman gemisine asker çıkarmak ya da kendi gemilerini ele geçirilmekten korumak amacıyla yakın çarpışmalarda çok çeşitli silahlar kullanıyorlardı (Fremont-Barnes, 2005a: 61).

⁵⁷ UK, TNA, ADM, 51/4514 (part 4-131v-3); UK, TNA, ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

⁵⁸ UK, NMM, BHC0552.

halatlarını fark etti ve halatların gergin hale getirilmesini emretti. Şüphesiz bu durum mesleki heyecanının hâlâ devam ettiğini gösteriyordu.⁵⁹

Birçoğu ölmek üzere olan çok sayıdaki tayfa nedeniyle revirin iç kısmına nakledilmekte zorluk çekilen Nelson, giriş tarafında bulunan bir yatağa yatırıldı (Southey, 1906: 260). Kendisiyle ilgilenmesi için de hemen geminin cerrahı William Beatty çağrıldı.⁶⁰ Nelson, yanına gelen Beatty'ye, "Benim için hiçbir şey yapamazsın. Kısa bir zamanım kaldı; sırtım vuruldu." dedi.⁶¹ Gerçekten de Nelson'un yarası ölümcül görünüyordu⁶² ve kan kaybı da hızla devam ediyordu. Nitekim yattığı yerin alt tarafı kısa zamanda çok miktarda kanla doldu. Bu durumun etkisiyle aşırı susuzluk hisseden Nelson'a Doktor Scott tarafından limonata verildi.⁶³ Nelson ise Scott'a, zamanının tükendiğini bir kez daha belirtti ve ardından kısık bir sesle Emma Hamilton ile kızı Horatia'yı ülkesine emanet ettiğini söyledi. Bu arada Nelson'un kıyafetleri dikkatli bir şekilde çıkarıldı. Yarayı muayene eden Beatty, merminin yerini⁶⁴ bulmaya çalışarak çok fazla acıya neden olmayacağı konusunda Nelson'a güvence verdi. Merminin göğüs tarafından girdiği görülüyordu. Nelson ise sırt kemiğinin vurulduğundan emindi. Bunun üzerine Beatty Nelson'un sırtını da tetkik etti ancak sırt tarafında dışarıdan görünen bir yaralanma söz konusu değildi. Vücudunun alt kısmını hissetmediğini söyleyen Nelson, sırtında şiddetli ağrı hissediyor ve nefes almakta da zorluk çekiyordu. Tüm bu emareler ve özellikle de durdurulamayan hızlı kan kaybı Nelson'un durumunun umutsuz olduğunu gösteriyordu. Bu sırada Victory'nin mürettebatından sevinç sesleri gelmeye başladı. Bu durumun nedenini soran Nelson'a, yan tarafta yaralı bir şekilde yatan Deniz Yüzbaşı Pasco, düşman gemilerinden birisinin daha ele geçirilmiş olabileceğini söyledi. Bu gelişme karşısında ölmekte olan Nelson'un yüzünde memnuniyet ifadesi belirdi (Beatty, 1808: 37-39; Clarke and McArthur, 1810: 673-674; Baines, 1817: 502).

⁵⁹ UK, TNA, ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

⁶⁰ Nelson'un son anlarında yanında bulunan Beatty, şahit olduğu olayları daha sonra kitap haline getirdi. Bkz. (Beatty, 1808).

⁶¹ (Beatty, 1808: 36). Şiddetli çarpışmalar nedeniyle gemilerin revirleri oldukça kalabalıktı ve doktorlar tüm hastalarla ilgilenmekte oldukça zorluk çekiyorlardı. Bu yaralılardan birisi daha 17'sinde bulunan Price adlı genç bir deniz subayı idi. Muharebe sırasında bacaklarının dizlerine kadar olan alt kısmı kopmuştu. O sırada doktorlar bu gençle ilgilenmek için vakit bulamadılar. Genç ise bir bıçak çıkardı ve soğukkanlılıkla bacağının ucundan bir parça et kesti. Cerrah tedavisi için Price'la ilgilenmeye başladığında, bacağının dizinden üstündeki kısmının da mutlaka kesilmesi gerektiğini kendisine söyledi. Operasyon sırasında ise Price, "Bu hiçbir şey değil, on kat daha kötü olacağımı düşünmüştüm." dedi. *The Times*, November 7, 1805.

⁶² *Morning Chronicle*, December 9, 1805.

⁶³ Susuzluk hissini gidermek için Nelson'a bundan sonrasında da sık sık limonata, şarap ve su verilmeye devam edildi (Beatty, 1808: 39).

⁶⁴ Beatty, Nelson'un ölümüne neden olan mermiyi ancak otopsi sırasında çıkarabildi. Söz konusu mermi, Kral IV. William tarafından 1831 yılında şövalye payesi verildiği sırada Beatty'ye hediye edildi (Robson, 2014: XIX).

Nelson'un son anları.⁶⁵

Ancak savaş İngilizler açısından kolay geçmiyordu. Nitekim çatışmalar sırasında birçok İngiliz gemisi, iki Müttefik gemisi tarafından aynı anda saldırıya uğradı. Bunların arasında Temeraire, bir yandan İspanyollar diğer yandan Fransızlar tarafından sıkıştırıldı. Çifte saldırı özellikle geminin arka güvertesinde yoğunlaştı. Buradan gemiye çıkan Müttefik askerleri öncelikle İngiliz sancağını yırtıp kendilerininkini astılar. Ancak bu olay İngilizlerin maneviyatlarının artmasına neden oldu. Temeraire'nin mürettebatı, şiddetli bir mücadelenin ardından güverteyi düşmandan temizlemeyi ve Müttefiklerin bayrağını hızlı bir şekilde söküp tekrar İngiliz sancağını yukarı çekmeyi başardı.⁶⁶

Bu sıralarda Müttefiklerin güney yönlü olarak konum alan keşif kolunun önde gelen beş gemisiyle, başta Victory olmak üzere İngiliz gemileri karşı karşıya geldi.⁶⁷ Kaptan Hardy, yaralı komutanı yalnız bırakmak istemese de bu şartlar altında revirde oldukça kısa bir süre kalabildi. Derhal Victory'nin güvertesine çıkan Hardy bir süre geri de gelemedi. Bu durum Nelson'un kaptanı ile ilgili endişelerinin artmasına neden oldu. Şiddetli çatışmalar nedeniyle ancak bir saat on dakika sonra revire uğrayabilen Hardy, hem kendisiyle hem de savaşın gidişatıyla ilgili Yaralı Amiral'in merakını giderdi (Beatty, 1808: 39-41). "Savaş nasıl gidiyor?" diye soran Nelson'a, on iki ila on dört geminin⁶⁸ sancağının indirildiği müjdesini verdi. Ayrıca Müttefik gemilerinden 5 tanesinin Victory üzerine saldırmak niyetiyle yönlerini değiştirdiğinden, kendisinin ise yeni gelen İngiliz gemilerini Victory'nin etrafına çağırdığından bahseden Hardy, korkulacak bir şey olmadığını ve tam başarı sağlayacaklarından hiç şüphesi bulunmadığını söyledi. Kısa bir süre sonra da revirden ayrılarak yeniden güverteye çıktı. Bu sırada Beatty, ölmek üzere olan Amiral'in yanına kontrol için tekrar geldi. Nelson ise, "Benim için hiçbir şey yapamazsın... Göğsümde yükselen birşey yakında gitmiş olacağını söylüyor. Tanrıya şükürler olsun, vazifemi yerine getirdim. Ağrım çok dayanılmaz, içten bir şekilde özgür bırakılmayı diliyorum." diyebildi. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra Victory'den yapılan atışlar kesildi (Beatty, 1808: 41-45; Clarke and McArthur, 1810: 674-676; Baines, 1817: 502-503; Barker, 1836: 466-468; Southey, 1906: 260-261). Bu durum İngilizler açısından önemli bir zafer kazanıldığına habercisiydi.

İngilizler, daha savaşın başında Müttefiklerin savunma hattını birçok yerinden bölmeye muvaffak olmuşlardı. Bundan sonra yaşanan çatışmalar ise oldukça sert geçti.⁶⁹ Aslında Müttefik askerleri cesaretle savaştılar. Ancak İngilizlerin uyguladıkları taktik ve şiddetli hücumlar karşısında mukavemet göstermekte oldukça zorlandılar. Saat 15.00 sıralarında İngiliz Donanması'nın başarısı artık şüphe götürmez hale geldi. Müttefiklerin savunması tamamen çöktü ve birçok Müttefik gemisi İngilizlere teslim olmak zorunda kaldı. Amiral Gravina ise, 10 yelkenli gemiyle beraber rüzgârdan mahfuz tarafta Cadiz'e doğru duran fırkateynlere katıldı. Geride kalanlar İngilizlerin eline geçti. Sonuçta Kraliyet Donanması kesin ve büyük bir zafer elde etti.⁷⁰

⁶⁵ UK, NMM, PAD5696. Arthur William Devis tarafından çizilen 1807 tarihli bu resmin diğer kopyaları için bkz. UK, NMM, PAD4093; PAD5701; PAD5745; BHC2894.

⁶⁶ UK, TNA, ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805. Temeraire'in ele geçirilmesi hakkında geniş bilgi için bkz. (Willis, 2010).

⁶⁷ UK, TNA, ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

⁶⁸ Times gazetesine göre Hardy on beş geminin ele geçirildiğini söyledi. Bkz. *The Times*, November 7, 1805.

⁶⁹ Bu şiddetli çarpışmalar sırasında oldukça şaşkıncu pek çok olay da yaşandı. Mesela isabet eden bir atış sonucunda bir adamın vücudu ikiye bölündü ve üst bedeni denize düştü. Olayın garip olan tarafı ise kopmuş olan bacaklarının güvertede ayakta durur vaziyette kalmış olmasıydı. *The Times*, November 7, 1805.

⁷⁰ UK, TNA, ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

Savaşın sonucunun belli olduğu sırada Hardy, Deniz Yüzbaşı Hills'i, Nelson'un durumunu haber vermek üzere Koramiral Collingwood'a gönderdi⁷¹ ve ardından hemen revire döndü. Ölmekte olan başkomutanın ellerini tutarak en az 14-15⁷² düşman gemisinin ele geçirildiğini haber verdi ve kazandıkları kesin zafer için kendisini tebrik etti. Bu haberden oldukça memnun olan Nelson'un aklı donanmanın güven altına alınmasındaydı. Bu nedenle Hardy'den hemen demir atmasını istedi.⁷³ Bu sırada Nelson'un durumu oldukça kötüydü. Son anlarında Hardy'nin elini tuttu ve bir kez daha göremeyeceğini düşündüğü samimi arkadaşıyla son kez kalpten bir şekilde vedalaştı. Nelson'un ağrısı artıyordu ve giderek konuşamaz hale geldi. Zorlukla son sözlerini söyleyebildi, "Vazifemi yaptım, bunun için Tanrı'ya şükürler olsun." Ardından 16.30 civarında 47 yaşında gözlerini bir daha açmamak üzere kapadı.⁷⁴

5. Savaş Sonrası Gelişmeler

İngiliz denizcilerin tecrübeleri, soğukkanlı tutumları ve Nelson'un planının⁷⁵ tam olarak hayata geçirilebilmesi bu kritik savaşın neticesi üzerinde belirleyici bir rol oynadı.⁷⁶ Savaşın sonucunda İngilizlerin toplam kayıpları 423 ölü ile 1.164 yaralıdan ibaretti.⁷⁷ Ölenlerin arasında kaptanlardan George Duff ile John Cooke da bulunuyordu. Ayrıca Mütteliklerin 19 gemisi de İngilizlerin eline geçti. Bunlardan ikisi olan 140'lık Santisima Trinidad ve 112'lik Santa Anna birinci sınıf gemilerdi.⁷⁸ Bunlar üç amiral sancağı taşıyordu: Koramiral Villeneuve, Koramiral Don Ignatio Maria D'Aliva ve İspanyol Koramiral Don Baltazar Hidalgo Cisneros.⁷⁹

Ele geçirilen gemilerde bulunan yirmi bin civarında Fransız ve İspanyol komutan ve asker İngilizlere esir düştü (Jervis, 1867: 613). Bunlar arasında Başkomutan Kormiral Villeneuve de bulunuyordu.⁸⁰ Esir komutan İngiltere'ye gönderildi ancak bir süre sonra Fransa'ya dönmesine izin

⁷¹ Nelson'un ölümünün ardından donanmanın sevk ve idaresi Koramiral Collingwood'a geçti. UK, TNA, ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805. Nitekim Collingwood, ölüm tarihi olan 7 Mart 1810'a kadar Akdeniz başkomutanlığı görevini sürdürdü (Robson, 2014: 165).

⁷² *Morning Chronicle* gazetesine göre Hardy, 19 düşman gemisinin ele geçirildiğini söyledi. Bkz. *Morning Chronicle*, December 9, 1805. Ancak Nelson'un yanında bulunan ve bu konuşmaya şahit olan Beatty, Hardy'nin o sırada tam olarak kaç geminin ele geçirildiğini bilmesinin mümkün olmadığını ama en az 14-15 geminin teslim alındığından şüphesi bulunmadığını belirtmiştir. Bkz. (Beatty, 1808: 46-47).

⁷³ Nelson'un bu emrini unutmayan Hardy, baronet (barondan aşağıda olan asalet unvanı) payesi aldığı zaman kendisinden arması için bir vecize seçmesi istenildiğinde Nelson'un "Anchor, Hardy, anchor!" sözlerini tercih etti (Fitchett, 1902: 296).

⁷⁴ UK, TNA, ADM, 55/91 (193); (Beatty, 1808: 46-51). Ayrıca bkz. (Clarke and McArthur, 1810: 677-678; Baines, 1817: 503; Guizot and Witt, 1900: 125-126).

⁷⁵ Nelson'un orijinal sayılabacak taktiklerinin dışında, 1660-1815 arası dönemde deniz savaş tekniklerinde çok büyük bir gelişimin olmadığını söyleyebiliriz (Dull, 2009: 6).

⁷⁶ Savaşın kazanılmasında İngiliz deniz subayları için ideal bir model olan Nelson'un temsil ettiği savaşa ruhu elbette çok önemli bir faktördü. Ancak belirtmek gerekir ki İngilizlerin rakip donanmalar karşısında üstünlük kurmasında, donanmanın stratejik önemini iyi anlayan İngiliz politikacılarının ve devlet adamlarının da payı büyüktü (Naval Leadership, 2012: 17). Ayrıca İngiliz gemi tasarımı, topçuluk tekniği ve denizcilik bilgisindeki gelişmeler Kraliyet Donanması'nın XIX. yüzyıl başlarında olgunluk dönemine ulaşmasını sağlayan faktörlerdi (Fremont-Barnes, 2007: 6).

⁷⁷ UK, NMM, PAD5713. Bazı gemilerdeki İngiliz kayıpları şöyleydi: Royal Sovereign 47 ölü, 94 yaralı; Dreadnought 7 ölü, 26 yaralı; Mars 29 ölü, 69 yaralı; Bellerophon 27 ölü, 123 yaralı; Minotaur 3 ölü, 22 yaralı; Revenge 28 ölü, 51 yaralı; Leviathan 4 ölü, 22 yaralı; Ajax 2 ölü, 9 yaralı; Defence 7 ölü, 29 yaralı; Defiance 17 ölü, 53 yaralı. *The London Gazette*, November 12-16, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 15-19, 1805.

⁷⁸ Bu dönemde İngiliz Donanması'nda birinci sınıf (100-120 top) 10, ikinci sınıf ise (90-98 top) 19 savaş gemisi mevcuttu (Tracy, 1999: 1-2).

⁷⁹ UK, NMM, PAD5713; UK, TNA, MPI 1/536; ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

⁸⁰ UK, TNA, ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

verildi. Fransız Hükümeti'nin iddiasına göre askerî mahkemenin sonucunu beğenmeyerek Paris yolundayken intihar etti. Southey'e göre ise, Trafalgar yenilgisini hiçbir zaman tanımayan Napolyon'un hiddetli politikalarından kendisinin de nasibini almış olmasına inanmak için her türlü sebep mevcuttu (1906: 266). Villeneuve'nin dışında İngilizlere esir düşen bir başka önemli isim Müttefik gemilere bindirilen birliklerin komutanı General Contamin oldu (Baines, 1817: 506). Yine bir başka önde gelen komutan İspanyol Tümamiral Aliva ise çatışmalar sırasında aldığı yaralar nedeniyle hayatını kaybetti.⁸¹ İngilizlere esir düşen yaralı İspanyollara gelince, bunlar, uygun bir şekilde mübadele edilinceye kadar tekrar hizmete alınmayacaklarına dair alınan güvence üzerine kıyıya gönderildiler. Buna karşılık İspanyollar da cömert bir hisle hastanelerini yaralı İngiliz denizciler için kullandırmayı teklif ettiler (Southey, 1906: 266).

İngilizler açısından bu zafer oldukça karlı neticelenmiş görünüyordu. Ancak savaştan sonra tüm İngiliz Donanması'nın oldukça riskli bir durumda kaldığı da bir gerçektir. Zira İngiliz gemilerinin hepsi çatışmalarda ciddi anlamda zarar gördü. Pek çoğunun direği kırıldı. Collingwood, demir atmaya hazırlanmaları için sinyal verdiğinde sadece birkaç gemi demir atabildi. Çünkü çoğunun halatları vurulmuştu. Bu zor duruma rağmen İngiliz Donanması geceyi korunaklı bir şekilde atlatmayı başardı.⁸²

Ancak İngilizlerin iyi giden şansları kısa bir süre sonra dönmeye başladı. Ekim ayının 22'sinde, yani savaşın ertesi günü sabahleyin hava koşulları oldukça kötüleşti. Güneyden çok güçlü bir rüzgâr esmeye başladı. Bununla beraber İngiliz subay ve tayfalar gemilerin kontrolünü kaybetmedi. Ele geçirilen 13-14 kadar savaş gemisi Collingwood'un emri doğrultusunda gemilerin buluşma yeri olarak belirlenen batıya, Neptune'nün yedeğinde götürülen Royal Sovereign'in⁸³ etrafına doğru çekildi. Ama ayın 23'ünden itibaren hava koşulları daha da kötüleşti. Fırtına şiddetlendi ve deniz de oldukça kabardı. Nitekim ele geçirilen gemilerin çoğunun halatları koptu ve bunlardan bazıları karanlık ve fırtınalı gecede denize doğru sürüklendi. Bazıları ise battı. Trafalgar'da demir atmış direkleri kırık olan 4 gemi ise muhafaza edilebildi.⁸⁴ İngilizlerin elinde kalanlar 74'lük İspanyol gemilerinden San Ildefonso, San Juan Nepomuceno ve Bahama ile yine 74'lük Fransız gemisi Swiftsure'du. Fransız gemilerinden 84'lük Indomptable, 80'lik Bucentaure ile 74'lüklerden Fougueux, Berwick, Aigle, Intrepide ve Redoutable ise aldıkları ağır hasarlar nedeniyle kullanılamaz hale geldi. Aynı şekilde İspanyol gemilerinden 140'lık Santissima Trinidad, 100'lük El Rayo, 84'lük Neptuno, 80'lik Argonauta ile 74'lüklerden Monarca, San Francisco d'Asis ve San Augustino battal hale geldi (Baines, 1817: 505). Başta Trinidad olmak üzere bu durumda olan gemilerin çoğu tekrar düşmanın eline geçme ihtimali göz önünde bulundurularak Collingwood'un emriyle batırıldı. Achille adlı 74 topluk Fransız gemisi ise teslim olduktan bir süre sonra alev almış ve infilak etmişti.⁸⁵ Achille ile birlikte İngilizler, ellerine geçen toplam 15 gemiyi kaybetti.

Muharebenin sonlarına doğru İngilizlerin elinden kaçmayı başarıp Cadiz'e gidebilen Fransız

⁸¹ UK, TNA, ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

⁸² UK, TNA, ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

⁸³ Royal Sovereign adlı İngiliz gemisi, ana direğini kaybetmişti. Pruva direği ise sallantıdaydı. Koramiral Collingwood, savaş devam ederken Euryalus'u yanına çağırdı ve onunla sinyal verdi. Kaptan Blackwood, bu konuda oldukça dikkat gösterdi. Savaştan sonra Collingwood, bayrağını Euryalus'a astı. Bu sayede daha kolay bir şekilde haberleşebilecek, emirlerini iletebilecek ve gemileri toplayabilecekti. Royal Sovereign'i ise yedeğe alıp denize doğru çekti. UK, TNA, ADM, 51/4514 (part 4-131v-3); ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

⁸⁴ UK, TNA, ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

⁸⁵ Geminin içerisindeki iki yüz kadar asker kurtarma kayıkları sayesinde hayatlarını muhafaza edebildiler. UK, TNA, ZJ, 1/114 (1365-7); *The London Gazette Extraordinary*, November 6, 1805; *The Times*, November 7, 1805; *Morning Chronicle*, November 7, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 8-12, 1805.

gemileri 112'lik Principe d'Asturias ile 74'lüklerden Algeziras, Pluton, Argonaute ve Heros adlı gemilerdi. Bunlardan sadece Heros kullanılabilir durumdaydı. Diğerleri oldukça ciddi hasar almıştı. İspanyol gemilerinden ise 112'lik Santa Anna, 84'lük Neptune, 74'lüklerden Montanez ile San Juste ve ayrıca 64'lük San Leandro Cadiz'e doğru kaçabildi. Bunlardan da sadece Neptune ile Montanez kullanılabilir durumdaydı. Bunların dışında Fransız gemilerinden 80'lik Formidable ile 74'lüklerden Mont Blanc, Scipion ve Duguay Trouin adlı Fransız gemileri güneye doğru kaçmayı başardı. Tuğamiral Dumanoir'in kumandasındaki bu dört gemi, kısa bir aranın ardından, diğer Müttefik gemilerin kaderini paylaştı. 2 Kasım gecesi Tuğamiral Richard Strachan, 4 savaş gemisi ve 3 fırkateynle Ferrol tarafında seyredirken Trafalgar'dan kaçan söz konusu gemilere tesadüf etti ve derhal bunların peşine düştü. Ayın dördünde öğleye doğru Fransız Amiral, kendisini kaçınılmaz olarak muharebenin içerisinde buldu. Yaklaşık üç buçuk saat süren çarpışmadan sonra Fransızlar teslim olmak zorunda kaldı.⁸⁶ İngilizlerin eline geçen 4 gemi ise hâlâ kullanılabilecek durumdaydı. Ancak söz konusu gemilerdeki katliamın boyutu gerçekten büyüktü. Buna karşılık İngilizlerin kayıpları sadece 24 ölü ve 111 yaralıdan ibaretti.⁸⁷

6. Savaşın Yankıları

Zaferin haberi Londra'da buruklukla karışık sevinçle karşılandı. Hem Avam Kamarası hem de Lordlar Kamarası, İngilizler açısından oldukça kritik bir öneme sahip bu deniz zaferinin kazanılmasını sağlayan komutan, subay ve erlere karşı teşekkürlerini çeşitli ihsanlarla gösterdi.⁸⁸ En başta İngilizlerin milli kahramanı ve uyguladığı askerî taktiklerle savaşın kazanılmasındaki en büyük rol sahibi Lord Nelson onurlandırılmak istendi. Bu amaçla yakınlarına çeşitli mükâfatlar verilmesi Parlamento'da kabul edildi. Kardeşi William Nelson'a kont unvanı verildiği gibi yıllık 5.000 Pound tahsisat da bağlandı. Ayrıca tüm Nelson ailesine 120.000 Poundu aşmayacak bir meblağ tahsis edilmesine de karar verildi. Bunun 90.000'i bir malikâne ve arazi satın alınması için, 10.000'i ise Earl Nelson'un şahsına verilmek üzere ayrıldı. Kalan 20.000 Pound ise Nelson'un hayatta olan iki kız kardeşi Bayan Bolton ile Matcham arasında paylaştırıldı.⁸⁹ Ayrı yaşadığı karısı Bayan Nelson'a da yıllık 2.000 Pound maaş bağlanması uygun bulundu.⁹⁰ Ayrıca kendisine bir miktar tazminat da verildi.⁹¹ Nelson'un birlikte yaşadığı Emma Hamilton'a ise herhangi bir resmî ödeme yapılmadı. Bununla birlikte Hamilton'a Nelson'un vasiyetinde belirttiği mal varlığı kaldı.⁹² Nelson'un ardından donanmanın sevk ve idaresini ele alan Koramiral Collingwood'a da baron payesi verildi. Ayrıca kendisiyle en yakın iki varisine 2.000 poundluk yıllık

⁸⁶ İngilizlere esir düşen Fransız mürettebatın listeleri için bkz. UK, TNA, High Court of Admiralty (HCA), 32/999; 32/1026; 32/1096; 32/1171.

⁸⁷ *The London Gazette*, November 9-12, 1805; November 11, 1805; *The Edinburgh Gazette*, November 12-15, 1805.

⁸⁸ Avam ve Lordlar Kamarası'nda bu konuda yapılan görüşmeler için bkz. Vote of Thanks to the Navy - HC Deb 28 January 1806 Vol. 6 cc. 97-107; Vote of Thanks to the Navy - HL Deb 28 January 1806 Vol. 6 cc. 75-82.

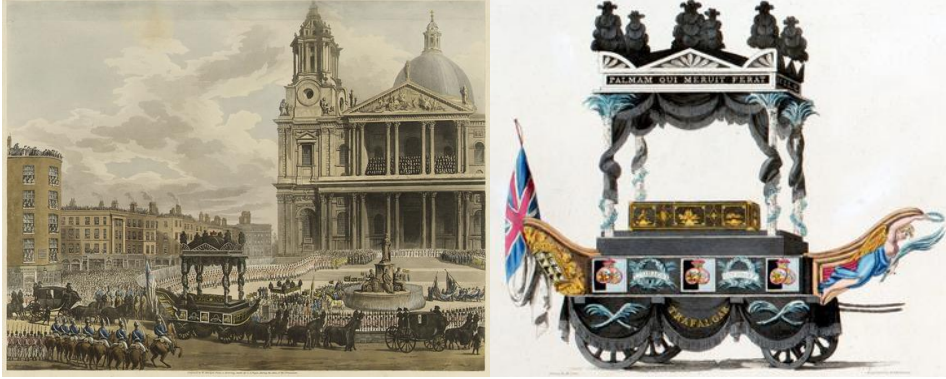
⁸⁹ Bu konuda III. George tarafından Parlamento'ya gönderilen talimat için bkz. King's Message Respecting the Family of Lord Nelson - HC Deb 12 May 1806 Vol. 7 cc. 106-7. Bu konu hakkında Parlamento'da yapılan görüşmeler için bkz. HC Deb 13 May 1806 Vol. 7 cc. 141-5; HC Deb 16 May 1806 Vol. 7 cc. 248-50.

⁹⁰ HC Deb 01 February 1806 Vol. 6 cc. 117-8. Herhangi bir malın görelî kıymetinin zaman içerisinde önemli değişiklikler göstermesi nedeniyle Nelson zamanındaki Pound'un değerini tespit etmenin çok kolay olmadığını söyleyebiliriz. Bununla beraber yeni atanmış bir kaptanın XIX. yüzyıl başlarında 200 Pound olan gelirinin XXI. yüzyıl başlarında 290 kat artarak 58.000 Pound'u bulduğunu göz önünde bulundurursak, gerek Bayan Nelson'a gerekse Nelson'un diğer yakınlarına tahsis edilen paraların azımsanmayacak miktarlarda olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz (Rodger, 2005b: XXV; Knight, 2005: XV).

⁹¹ İngiltere'de kocası savaşta ölen hanımlara genellikle eşinin 12 aylık ücretine denk gelecek şekilde bir tazminat ödenirdi. Verilen tazminatın miktarı ölen kişinin rütbesine bağlı olarak değişiklik gösterirdi. Nitekim aynı durumda olan Bayan Nelson'un bu uygulamadan yararlanmak için yaptığı başvuru kabul edildi. UK, TNA, ADM, 106/3028.

⁹² Nelson vasiyetini ilk defa Fransa ile savaşın başladığı 1803 Mayıs'ında hazırladı. Emma Hamilton ve evlilik dışı çocuğu Horatia'nın gelecekleleriyle ilgili endişeleri artarak devam eden Nelson, bu tarihten sonra 8 defa vasiyetine ilavelerde bulundu. Bkz. UK, TNA, PROB 1/22. Trafalgar zaferi nedeniyle kendisine verilecek olan 7.303 Pound da dâhil olmak üzere Nelson'un terekesi için bkz. UK, TNA, Records of the Boards of Stamps, Taxes, Excise, Stamps and Taxes, and Inland Revenue (IR), 59/1.

tahsisat bağlandı.⁹³ Zaferin kazanılmasında pay sahibi olan diğer tüm İngiliz subay ve deniz erlerine ise toplamda 300.000 Pound tahsis edilmesine karar verildi.⁹⁴

Nelson için düzenlenen cenaze töreni ve arabası.⁹⁵

Nelson'un cenazesi⁹⁶ Londra'ya getirildikten sonra Greenwich Hastanesi'ndeki Painted Hall'e taşındı ve 5-7 Ocak tarihleri arasında halkın ziyaretine açıldı. İlk gün on binin üzerinde insan kahramanlarını son yolculuğuna uğurlamak için buraya akın etti. Ayın sekizinde cenaze, halkın yine yoğun şekilde ilgi gösterdiği⁹⁷ resmî bir törenle Whitehall'deki Bahriye Bakanlığı'na, ertesi gün de nihai olarak kalacağı St. Paul's Katedrali'ne⁹⁸ nakledildi.⁹⁹

SONUÇ

Yetmiş üzerinde geminin birbiriyle çarpıştığı ve binlerce topun kullanıldığı Trafalgar Savaşı, yelkenliler çağıının büyük deniz muharebelerinden birisi olarak tarihe geçti. Savaşın önemini belirleyen ise taraflar açısından doğurduğu sonuçlar oldu.

İngilizler, çok değerli bir komutanlarını kaybetme pahasına da olsa, Trafalgar'da kritik bir zafer elde ederek imparatorluklarını Napolyon'un ihtiraslarına karşı muhafaza etmeyi başardılar. Öncelikle İngiliz Adaları'nı işgal tehlikesinden kurtardılar. Dahası Akdeniz'deki ve Doğu'daki varlıklarını güvence altına alarak sömürgelerini hem muhafaza hem de artırma imkânı kazandılar. Gerçekten de İngilizlerin denizlerdeki üstünlüklerini koruyabilmeleri bundan sonraki süreçte İngiliz İmparatorluğu'nun

⁹³ HC Deb 01 February 1806 Vol. 6 cc. 117-8. Ayrıca bkz. (Baines, 1817: 506).

⁹⁴ HC Deb 23 May 1806 Vol. 7 c. 349. Trafalgar'da, Afrika, New York ve Bengal gibi farklı farklı coğrafyalarda doğmuş birçok asker İngiliz Donanması'nda görev aldı. Amiral gemisi Victory'de savaşan gerek İngiliz gerekse farklı milletlerden askerlere yapılan yardımlar için bkz. UK, TNA, ADM, 36/15900 (98v-9).

⁹⁵ Nelson'un cenaze merasiminin resmi için bkz. UK, NMM, PAH7328-7329. Cenaze arabasının resmi için bkz. UK, NMM, PAG6709. Arabanın farklı resimleri için bkz. UK, NMM, GGG0503; GGG0517; PAD3944; PAF4369; PAH 7307; WAL/49/33/1-2. Bu cenaze arabası, Nelson'un tabutunu 9 Ocak 1806'da Whitehall'den St. Paul's Katedrali'ne taşımak için kullanıldı. Arabanın tasarımında, Nelson'un emrindeki Victory adlı savaş gemisinden esinlenildi. Arabanın maliyeti ise 529 Pound'u buldu. UK, TNA, Records of the Lord Chamberlain and other officers of the Royal Household (LC), 2/40 (80v); 2/38/2 (8v). Cenaze töreninin ayrıntıları için bkz. *The London Gazette*, January 14, 1806.

⁹⁶ Cenaze İngiltere'ye getirilene kadar çok miktarda konyağın içerisinde tutularak muhafaza edildi (Beatty, 1808: 62).

⁹⁷ Nelson günümüzde de Batı dünyasında oldukça takdir görmektedir. 2005 yılının Haziran ayında 57 ülkeden 167 gemi ve 300.000 insan Trafalgar Savaşı'nın temsilini izlemek için Portsmouth'da bir araya geldi (Jones and Gosling, 2005: 1). Portsmouth'da sergilenen Nelson'un sancak gemisi Victory de her sene yine ortalama 300.000 insan tarafından ziyaret edilmektedir (Adkin, 2005: 7).

⁹⁸ Nelson'un arkadaşı Collingwood'un cenazesi de aynı yere defnedildi (Robson, 2014: 165).

⁹⁹ *The Times*, January 6-8, 1806; *The Morning Chronicle*, January 10, 1806; *The Glasgow Herald*, January 17, 1806; (Davey, 2016: 108). Londra'da Nelson'un anısına zaferlerini konu alan tiyatro gösterileri de sergilendi. Bkz. *London St James Chronicle Or British Evening Post*, January 11, 1806.

korunmasında ve büyümesinde temel etkenlerden birisi oldu.

Trafalgar Savaşı'nın önemini takdir edebilmek için madalyonun diğer tarafına, yani Fransız ve İspanyol tarihlerine de bakmak gerekir. Alınan yenilgi en başta Fransa'nın ve müttefiki İspanya'nın deniz gücünün oldukça önemsiz bir hale gelmesine neden oldu. Özellikle İspanyol denizciliği açısından bir kırılma yaşandı ve bundan sonraki süreçte donanma büyük oranda küçülerek önemini kaybetti. Nitekim birkaç yüzyıl boyunca denizlerde üstünlük sağlamış ve bu sayede büyük bir sömürge imparatorluğu kurmuş olan İspanya, Koalisyon Savaşları sonrası Amerika'daki sömürge imparatorluğunun çöküşüne engel olamadı.

Trafalgar'ın Fransa için de elbette birtakım olumsuz sonuçları oldu. Evvela bu mağlubiyetin Napolyon açısından büyük bir hayal kırıklığı yarattığını söyleyebiliriz. Zira büyük rakibi İngiltere'ye doğrudan saldırma planı artık ümitsiz hale geldi. Napolyon da İngiltere'nin müttefiklerine yöneldi ve askerî operasyonlarını Avrupa'nın merkezinde yoğunlaştırdı. Nitekim karadaki gücü sayesinde III. Koalisyon, Avrupa için başarısızlıkla son buldu.

Donanmanın kaybı, Napolyon'un İngilizlerin Doğu'daki tüm zenginlik kaynaklarını ele geçirmekle ilgili düşüncesini de boşa çıkardı. Aslında Napolyon, Mısır Seferi'yle İngiltere'yi tüm servet kaynaklarından mahrum bırakmayı daha önce denemişti. Ancak bu planın önüne Nelson komutasındaki İngiliz Donanması çıkmış ve Sefer'in başarısız olmasında büyük rol oynamıştı. Her ne kadar Napolyon, benzer bir durumla karşılaşmamak için gerekli hazırlıkların yapılması konusunda dikkatli davranmış ve bu amaçla çok para ve zaman harcamaktan geri durmamış olsa da bu durum aynı akıbetle karşılaşmasına engel olamadı. Bu sonuç ise zihninde dolaşır duran dünya hâkimiyeti hayalini suya düşürdü.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

A. United Kingdom The National Archives

High Court of Admiralty, 32/999; 32/1026; 32/1096; 32/1171.

London Gazettes, 1/114 (1365-7).

Maps and Plans, 1/536.

Records of the Admiralty, 1/408 (N114); 36/15900 (98v-9); 50/38; 51/4514 (part 4-131v-3); 55/91 (193); 106/3028; 171/1 (131v-2).

Records of the Boards of Stamps, Taxes, Excise, Stamps and Taxes, and Inland Revenue, 59/1.

Records of the Lord Chamberlain and other officers of the Royal Household, 2/38/2 (8v); 2/40 (80v).

Records of the Prerogative Court of Canterbury, 1/22.

B. United Kingdom National Maritime Museum

BHC0552; BHC2894.

D8080.

GGG0503; GGG0517.

PAD3944; PAD4050; PAD4051; PAD4093; PAD4500; PAD5696; PAD5701; PAD5713; PAD5715; PAD5745; PAD5732; PAD5976.

PAF4369; PAF4743; PAF4752.

PAG6695; PAG6709; PAG7067; PAG9025.

PAH4825; PAH 7307; PAH 7328; PAH 7329.

PAI7950; PAI8830; PAI8831.

WAL/49/33/1-2.

C. British Library

Add MS, 37953.

D. United Kingdom Parliament Documents (Hansard)

Commons: HC Deb 28 January 1806 Vol. 6 cc. 97-107; HC Deb 01 February 1806 Vol. 6 cc. 117-8; HC Deb 12 May 1806 Vol. 7 cc. 106-7; HC Deb 13 May 1806 Vol. 7 cc. 141-5; HC Deb 16 May 1806 Vol. 7 cc. 248-50; HC Deb 23 May 1806 Vol. 7 c. 349.

Lords: HL Deb 28 January 1806 Vol. 6 cc. 75-82.

The Parliamentary Register; Or, History of the Proceedings and Debates of the Houses of Lords and Commons: Containing an Account of the Most Interesting Speeches and Motions; Accurate Copies of All the Protests, and of the Most Remarkable Letters and Papers; Together with the Most Material Evidence, Petitions, &c. Laid Before and Offered to the House During the First Session of the Second Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, Being the Seventh Session of the Eighteenth Parliament of Great Britain. (1803). Vol. II, London: Printed for J. Debrett.

II. Gazeteler

The Edinburgh Gazette, Published by Authority, November 8-12, 1805; November 12-15, 1805; November 15-19, 1805.

The Glasgow Herald, January 17, 1806.

The London Gazette (Extraordinary), Published by Authority, November 6, 1805; November 9-12, 1805; November 11, 1805; November 12-16, 1805; January 14, 1806.

London St James Chronicle or British Evening Post, January 11, 1806.

The Morning Chronicle, November 7, 1805; December 9, 1805; January 10, 1806.

The Times, November 7, 1805; January 6-8, 1806.

III. Hatıratlar

Beatty, William. (1808). *An Authentic Narrative of the Death of Lord Nelson (Second Edition)*. London: T. Davison for T. Cadell & W. Davies.

IV. Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserleri

Adkin, Mark, (2005). *The Trafalgar Companion: A Guide to History's Most Famous Sea Battle and the Life of Admiral Lord Nelson (Illustrations by Clive Farmer)*. London: Aurum Press.

Adkins, Roy, (2004). *Nelson's Trafalgar: The Battle That Changed the World*. New York: Penguin Books.

Armaoğlu, Fahir, (2003). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Baines, Edward, (1817). *History of the Wars of the French Revolution from the Breaking out of the War in 1792 to the Restoration of a General Peace in 1815; Comprehending the Civil History of Great Britain and France during that Period (Vol. I)*. London: Printed for Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown.

Barker, Matthew Henry, (1836). *The Life of Nelson Revised and Illustrated, With Original Anecdotes, Notes, Etc.* London: Frederic Shoberl.

Bennett, Geoffrey, (2004). *The Battle of Trafalgar*. South Yorkshire: Pen & Sword Military Classics.

Blake, Nicholas and Lawrence, Richard, (2005). *The Illustrated Companion to Nelson's Navy*. Stackpole Books.

Bonnechose, Emile de, (1910). *France (Vol. IX, Revised and Edited by Fred Morrow Fling)*. Chicago: The H. W. Snow and Son Company.

Clarke, James Stanier and McArthur, John, (1810). *The Life of Admiral Lord Nelson, K. B.; From His Lordship's Manuscripts*. London: Printed by T. Bensley for T. Cadell and W. Davies.

Coleman, Terry, (2002). *The Nelson Touch: The Life and Legend of Horatio Nelson*. London: Bloomsbury.

Corbett, Julian S., (1910). *The Campaign of Trafalgar*. London: Longmans, Green and Co.

Crowe, Eyre Evans, (1868). *The History of France (Vol. V)*. London: Longmans, Green and Co.

Davey, James, (2016). *In Nelson's Wake: The Navy and the Napoleonic Wars*. Yale University Press.

Doe, Helen and Harding, Richard (Ed). (2012). *Naval Leadership and Management, 1650-1950: Essays in Honour of Michael Duffy*. UK: Boydell Press.

- Dull, Jonathan R., (2009). *The Age of the Ship of the Line: The British and French Navies, 1650-1815*. USA: Seaforth Publishing.
- Fevre, Peter and Harding, Richard (Ed). (2000). *Precursors of Nelson: British Admirals of the Eighteenth Century*. London: Chatham Publishing.
- Fitchett, William Henry, (1902). *Nelson and his Captains: Sketches of Famous Seamen*. London: Smith, Elder & Co.
- Fraser, Edward, (1906). *The Enemy at Trafalgar: An Account of the Battle from Eye-witnesses' Narratives and Letters and Despatches from the French and Spanish Fleets*. New York: E. P. Dutton & Co.
- Fremont-Barnes, Gregory, (2005a). *Nelson's Sailors (Illustrated by Steve Noon)*. Oxford: Osprey Publishing.
- _____, (2005b). *Trafalgar 1805: Nelson's Crowning Victory (Illustrated by Christa Hook)*. Oxford: Osprey Publishing.
- _____, (2007). *The Royal Navy 1793–1815 (Consultant Editor Duncan Anderson)*. Oxford: Osprey Publishing.
- _____, (2008). *Victory vs. Redoubtable: Ships of the line at Trafalgar 1805*. Oxford: Osprey Publishing.
- Gardiner, Robert (Ed). (2001). *Nelson against Napoleon: From the Nile to Copenhagen, 1798-1801*. London: Caxton Editions.
- _____, (Ed). (2005). *The Campaign of Trafalgar, 1803-1805*, London: Mercury Books.
- Gleichen, Edward, (1923). *France: The Nations of Today, A New History of the World (Edited by John Buchan)*. London: Hodder and Stoughton.
- Goodwin, Peter, (2000). *Nelson's Victory: 101 Questions and Answers About HMS Victory, Nelson's Flagship at Trafalgar 1805*. Portsmouth: Bloomsbury Publishing, Manuscript Press.
- _____, (2002). *Nelson's Ships: A History of the Vessels in which He Served 1771-1805*. London: Conway Maritime Press.
- _____, (2005). *The Ships of Trafalgar: The British, French and Spanish Fleets, October 1805*. London: Conway Maritime Press.
- _____, (2018). *HMS Victory Pocket Manual 1805: Admiral Nelson's Flagship At Trafalgar*. London, New Delhi, New York, Sydney: Bloomsbury Publishing.
- _____, (2019). *Nelson's Arctic Voyage: The Royal Navy's First Polar Expedition 1773*. London: Bloomsbury Publishing.
- Guizot, M. and Witt, Madame Guizot, (1900). *France (Vol. VI, Translated By Robert Black)*. New York: Peter Fenelon Collier & Son.
- Hattendorf, John B., (2011). *Talking about Naval History: A Collection of Essays*. Newport, Rhode Island: Naval War College Press.
- Hazen, Charles Downer, (1917). *The French Revolution and Napoleon*. New York: Henry Holt and Company.
- Headlam, Cecil, (1913). *The Making of Nations France*. London: Adam & Charles Black.
- Hibbert, Christopher, (1994). *Nelson: A Personal History*. Cambridge, Massachusetts: Perseus Books.
- Holme, Richard H., (1905). *Horatio Nelson: England's Sailor Hero*. London: Walter Scott Publishing Co.
- <https://www.thegazette.co.uk/about>
- James, William, (1837). *The Naval History of Great Britain, From the Declaration of War by France in 1793, to the Accession of George IV (Vol. IV)*. London: Richard Bentley.
- Jervis, William Henley, (1867). *A History of France: From the Earliest Times to the Establishment of the Second Empire in 1852*. New York: Harper & Brothers.
- Jones, Stephanie and Gosling, Jonathan, (2005). *Nelson's Way: Leadership Lessons from the Great Commander (Foreword by N. A. M. Rodger)*. Boston, London: Nicholas Brealey Publishing.
- Knight, Roger, (2005). *The Pursuit of Victory: The Life and Achievement of Horatio Nelson*. New York: Basic

Books.

- _____. (2013). *Britain Against Napoleon: The Organization of Victory, 1793-1815*. London: Penguin Books.
- Konstam, Angus, (2001). *British Napoleonic Ship-of-the-Line New Vanguard (Illustrated by Tony Bryan)*. Oxford: Osprey Publishing.
- _____. (2011). *Horatio Nelson, Leadership, Strategy, Conflict (Illustrated by Peter Dennis)*. Oxford: Osprey Publishing.
- Lambert, Andrew, (2010). *Nelson: Britannia's God of War*. Faber & Faber.
- Lardas, Mark, (2013). *British Frigate vs. French Frigate: 1793–1814*. Oxford: Osprey Publishing.
- Mahan, Alfred Thayer, (1892). *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire 1793-1812 (Vol. II)*. Boston: Little, Brown and Company.
- _____. (1897). *The Life of Nelson: The Embodiment of the Sea Power of Great Britain (Vol. II)*. London: Sampson Low, Marston & Company.
- Nicolas, Nicholas Harris (Ed). (1845). *The Dispatches and Letters of Vice Admiral Lord Viscount Nelson (The Fifth Volume)*. London: Henry Colburn Publisher.
- Nicolson, Adam, (2005). *Seize the Fire: Heroism, Duty, and Nelson's Battle of Trafalgar*. UK: Harper Collins.
- Oman, Carola, (1950). *Nelson*. London: The Reprint Society.
- Pettigrew, Thomas Joseph, (1849). *Memories of the Life of Vice-Admiral Lord Viscount Nelson (Vol. I)*. London: T. and W. Boone.
- Razor, Eugene L., (2004). *English/British Naval History to 1815: A Guide to the Literature*. Westport-Connecticut, London: Praeger Publishers.
- Robson, Martin, (2014). *History of the Royal Navy, The Napoleonic Wars*. London: I. B. Tauris.
- Rodger, N. A. M., (2005a). "Nelson and the British Navy: Seamanship, Leadership, Originality". *Admiral Lord Nelson: Context and Legacy (Edited by David Cannadine)*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan, 7-29.
- _____. (2005b). *The Command of the Ocean: A Naval History of Britain 1649-1815*. New York, London: W. W. Norton Company.
- Russell, William Clark, (1890). *Horatio Nelson and the Naval Supremacy of England*. New York and London: G. P. Putnam's Sons.
- Schneid, Frederick C., (2005). *Napoleon's Conquest of Europe: The War of the Third Coalition*. Westport-Connecticut, London: Praeger Publishers.
- Schom, Alan, (1990). *Trafalgar: Countdown to Battle 1803-1805*. UK: Oxford University Press.
- Southey, Robert, (1906). *The Life of Horatio Lord Nelson*. London and New York: J. M. Dent & Co., E. P. Dutton & Co.
- Sugden, John, (2004). *Nelson: A Dream of Glory*. New York: Henry Holt and Company.
- _____. (2012). *Nelson: The Sword of Albion*. London: Bodley Head.
- Tracy, Nicholas, (1999). *The Naval Chronicle: The Contemporary Record of the Royal Navy at War (Vol. III)*. London: Chatham Publishing.
- _____. (2008). *Nelson's Battles: The Triumph of British Seapower*. Barnsley UK: Seaforth Publishing.
- Tucker, Spencer C., (2011). *Battles that Changed History: An Encyclopedia of World Conflict*. Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO.
- Vincent, Edgar, (2004). *Nelson: Love and Fame*. New Haven & London: Yale University Press.
- Warner, Oliver, (2003). *Nelson's Battles: The Triumph of British Seapower*. S. Yorkshire: Pen and Sword Military Classics.
- Watt, Helen and Hawkins, Anne, (2016). *Letters of Seamen in the Wars with France, 1793-1815*. UK: Boydell Press.

- Willis, Sam, (2008). *Fighting at Sea in the Eighteenth Century: The Art of Sailing Warfare*. UK: Boydell Press.
- _____, (2010). *The Fighting Temeraire: The Battle of Trafalgar and the Ship that Inspired J. M. W. Turner's Most Beloved Painting*. New York: Pegasus Books.
- Winfield, Rif, (2007). *British Warships in the Age of Sail 1714-1792: Design, Construction, Careers and Fates*. South Yorkshire: Seaforth Publishing.

Türkiye'de Filmlerin Dağıtım Kanalı Olan Sinema Salonu İşletmecileri ve Film Yapımcıları Arasında Yaşanan Sorunlar Üzerine Bir İnceleme

Dr. Öğr. Üyesi Aşkım Nurdan Tümbek Tekeoğlu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6837-9649>

İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Lojistik ve Taşımacılık Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 16.04.2019
Kabul: 14.07.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Film Pazarlaması
Pazarlama Karması
Türk Sineması

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29111>

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de sinema filmlerinin önemli bir dağıtım kanalı olan sinema salonu işletmecileri ile film yapımcıları arasında yaşanan sorunlar ele alınmaktadır. 100 yılı aşkın süredir film üretilen Türk sinema sektöründe yapımcılar ve dağıtımcılar arasında sorunlar yaşanmıştır. Sinema salonu işletmecileri de bu sorunların diğer oyuncusudur. Ünlü yönetmenlerin filmlerinin vizyon tarihini ertelemesi ile medyaya yansıyan sorunlar haftalarca tartışılmıştır. Devlete intikal eden sorunlar yeni sinema yasası tartışılırken gündem oluşturmuştur. Türkiye’de halen sinema endüstrisinden söz etmek mümkün değildir. Film üretiminin yüksek maliyetli olması, üretilen filmlerin sinema salonlarında dağıtımını önemli kılmaktadır. 2018 yılının son ayında sinema salonlarının işletmecileri ile yapımcılar arasında basına yansıyan tartışmalar, Türk sinema endüstrisinde şeffaflığın ve hukuki altyapının halen oluşmadığını göstermektedir. Beş yıldır gelirlerinin artmamasından şikayetçi olan yapımcılar, sorunlar çözülene kadar yeni filmlerinin vizyona girmeyeceğini beyan ederek, yapımcı ve önemli dağıtım kanalı olan sinema salonu işletmecileri arasındaki bütünleşmenin olmadığı konusundaki görüşü kuvvetlendirmiştir. Haklarının verilmediğini, promosyon kampanyaları ile fiyatların sürekli yükseltildiğini savunan yapımcılar hükümet ile görüşerek, 2019’da yeni çıkan sinemayasasına sinema biletleriyle birlikte promosyon yiyecek ve içecek satılmasını engelleyen düzenlemeyi de ekletmişlerdir. Bununla birlikte promosyon kampanyalarına getirilen sınırlamalar bilet fiyatlarını arttırabilir ve bu durum sinema seyirci sayısında azaltıcı bir etki yaratabilir. Film üretiminin istikrarlı bir biçimde sürdürülebilmesi için yapımcı ve dağıtım kanalları iş birliğine ihtiyaç vardır.

Atf Bilgisi / Reference Information

Tümbek Tekeoğlu, A. N. (2019). Türkiye'de Filmlerin Dağıtım Kanalı Olan Sinema Salonu İşletmecileri ve Film Yapımcıları Arasında Yaşanan Sorunlar Üzerine Bir İnceleme. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 117-126.

An Investigation on the Problems Between Movie Theater Operators as Films Distribution Channels in Turkey and Filmmakers

Asst. Prof. Dr. AşkıM Nurdan Tümbek Tekeoğlu

Istanbul Ticaret University, Faculty of Management, Department of International Logistics and
Transportation, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 16.04.2019

Accepted: 14.07.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Film Marketing

Marketing Mix

Turkish Cinema

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29111>

Abstract

This article studies the problems between the film producers and movie theater operators as important distribution channels in Turkey. There have been always problems between film producers and distributors at the Turkish film sector, that is more than 100 years old. Movie theater operators are continuous trouble makers. Famous directors postponed the screening of their new films and this situation had its place and discussion at the Turkish media. The discussions attracted attention of the state during the preparation of the new cinema law. There is not a well-established Turkish film industry at all. Because of the high costs of film production in Turkey, it is very important for film producers to screen their films at the movie theaters. In the last month of 2018 the discussions started between the movie theater owners and producers and the press coverage shows that there is not any transparency and a good legal infrastructure in the sector itself. The producers complaining about their non-increasing income for the last 5 years, declared that they will not screen their films till the problem is solved. The producers met the government and criticized the increasing prices of the tickets and proposed and realized an addition to the regulation stopping the selling of food and beverage with the tickets as promotion in 2019. Nevertheless all the limitations to the promotion campaigns can increase the ticket prices and reduce the number of the audience. There is a need for cooperation between the producers and distribution channels to continue a conscious growth in the sector.

Giriş

Bu çalışma küreselleşmenin gösterim pazarındaki yoğunlaşmasının Türk sinemasını nasıl yönlendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yılmaz Erdoğan'ın yeni filmi "Organize İşler 2: Sazan Sarmalı"nın vizyon tarihi ertelenince filmin ertelenme gerekçesinin dağıtım aşında yaşanan sorun olduğu ortaya çıkmış ve yapımcı ve dağıtım kanalları arasındaki sorunlar kamuoyuna yansımıştır (Gazete Duvar, Mars'ı Boykota Hazırlanıyor, <https://www.gazeteduvar.com.tr/sinema/2018/12/27/yapimcilar-marsi-boykota-hazirlaniyor/>).

Türkiye'deki sinema salonu işletmecileri, bilet satışlarından elde ettikleri gelirin yarısını yapımcıya vermekle birlikte son yıllarda film biletinin yanında patlamış mısır, içecek gibi yiyecek içecek ürünleri satın alanlara promosyonla indirim yapmaya başlamışlardır. Film yapımcıları ise promosyonlar nedeniyle bilet fiyatlarının düşük tutulduğunu ve yüksek yiyecek içecek fiyatları nedeniyle haksız kazanç elde edildiğini ifade etmektedir (BBC, Sinema Yasası, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46925169>).

Türk dizilerinin dünyaya ihracını artırmak ve Türkiye'yi yurt dışında tanıtmak için bir yasal düzenlemeye giden Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Aralık ayında film yapımcılarının sinema salonlarıyla, özellikle de Mars Grubu'yla yaşadığı "patlamış mısır krizi" yasa çalışmalarının hızlandırılmasına ve bu konunun da düzenlemeye dahil edilmesine yol açtı (BBC, Sinema Yasası, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46925169>).

2016 yılında dağıtım ve gösterim pazarını etkileyecek olan ve önemli bir gelişme gerçekleşmiş ve Mars Grubu'nun Güney Kore'li CJ GGV adlı bir şirket tarafından satın alınması, dağıtım pazarının % 30'unu ve gösterim pazarının % 50'den fazlasını elinde bulunduran Güney Kore'li bir sinema zincirinin rekabeti yapımcı aleyhine etkilemesi sonucu ortaya çıkmıştır (Güney K...). Gişe gelirlerinin %52'sini, reklam gelirlerinin %85'ini ve sinema işletmeciliğinin %26'sını elinde bulunduran Mars Entertainment (Cinemaximum), Avrupagösterim pazarındaki en yüksek yoğunlaşma oranına sahiptir (Kanzler, 2014). Bu nedenle bu çalışma ile sektörün krize girmesine neden olabilecek gelişmeler yorumlanmakta ve yoğunlaşmanın önlenmesi için korumacı sinema politikalarının önemi vurgulanmaktadır.

Ulusal sinema

Ulusal sinema konusunda izlenen korumacı politikalar konusunda Avrupa'da ilk sırayı Fransa almaktadır. 1996'da yürürlüğe giren ve radyolarda en az % 40 oranında Fransızca müzik yayını zorunlu hale getiren yasa, kültürün Amerikanlaşmasına karşı ulusal kültürü savunma amacı taşımaktaydı (Elteren Van M, 1999). Bu çerçevede GATT görüşmelerinde ortaya atılan ve Fransa tarafından savunulan "kültürel istisna" tezi de kültürel ürün ve hizmetlerin sıradan metalar olarak değerlendirilemeyeceği düşüncesine yaslanmaktadır.

Türkiye'de film üretimi 2004 yılından itibaren artış göstermeye başladı. 2018 yılında **180 yerli**, 257 yabancı film vizyona girerken, vizyona giren film sayısı 437'ye ulaştı. Yerli film izleyici sayısının %11'lik artışla 44.616.187 olduğu 2018 yılında toplam izleyici sayısı ise **70.408.244'e** ulaştı. Toplam gişe hasılatı da geçtiğimiz yıla oranla %4 artarak 898 milyon TL'ye ulaştı (Gişe verileri, <http://sinema.kulturizm.gov.tr/TR-144746/gise-verileri.html>).

Avrupa Görsel-İşitsel Gözlemevi Raporu'na göre Türkiye Avrupa'da yerli film pazar payı en yüksek ülke konumundayken, pazar payının % 50'den fazlası yerli film olan tek ülkedir (Kanzler, 2014). Türkiye kişi başına düşen 0.7 bilet ile 1.8 olan Avrupa ortalamasının çok altında seyretmesine rağmen Avrupa'nın en hızlı büyüyen ikinci, 2013 yılı itibarıyla de en büyük yedinci sinema pazarı olarak kendini hissettirmektedir. (Kanzler, 2014). Düşük miktarda kamu desteğine rağmen yapım hacmiyle genişleyen ülkenin, 2013'te %58'lik yerli film pazar payı ile Avrupa'da lider konumda olduğu

görülmemektedir (Kanzler, 2014).

Avrupa’da dağıtımçı firma dağıtacağı filmi satın alıp, riske ortak olurken, Türkiye’de filmlerin reklam, tanıtım masrafları ile sanal kopya bedellerinin yapımcı tarafından karşılanmaktadır (Kanzler, 2014). Piyasada çok sayıda küçük yapım şirketinin yer almasının destek mekanizmasının özelliğinden (en çok da yönetmen-yapımcı modelini teşvik etmesinden kaynaklanması gibi farklılıklar söz konusudur. Kanzler’in özet bölümünde de yer aldığı gibi yapım, dağıtım ve gösterim alanlarında tekelleşme söz konusudur (Kanzler, 2014).

Gişe filmleri ile bağımsız yapımcıların ortaya çıkardığı filmler arasındaki uçurum, sinemaya giden insan sayısının az olması, yapım, dağıtım ve gösterim alanlarındaki tekelleşme, destek fonlarının yetersizliği, mevzuatlardaki eksiklikler, kapanan bağımsız sinema salonları sürdürülebilir bir sinema endüstrisinin ortaya çıkmadığını göstermektedir.

Küreselleşmenin kültür dahil her alanı kuşattığı günümüzde ulusal sinemayı korumak daha da önemli hale gelmektedir. Sinema Güçlü bir sektör yapılandırılması, iyi bir örgütlenme ile birlikte kültürel çeşitliliği de gözetilecek doğru kamusal politikalar sayesinde gelişebilir. Ekonomik sürdürülebilirlik, kültürel çeşitlilik ve sektörel çoğulculuğun sağlanması ancak mevcut sorunların çözümüne odaklanacak kamu politikalarının ivedilikle devreye girmesi ile mümkün olacaktır. (Vitrinel, Ece, 2015).

Film Pazarlaması

Amerikan Pazarlama Derneği’ne göre pazarlama, kişisel ve örgütsel amaçlara ulaşmayı sağlayacak mübadeleleri gerçekleştirmek üzere, fikirlerin, malların ve hizmetlerin geliştirilmesi, fiyatlandırılması, tutundurulması ve dağıtılmasına ilişkin planlama ve uygulama sürecidir (Mucuk, İsmet). Pazarlama karması, yönetimin, satışları etkilemek için kullanabileceği araçlar topluluğunu tanımlar. Geleneksel formülü 4P diye ifade edilir: Ürün, fiyat, yer ve promosyon (tutundurma) (Kotler, Philip).

Pazarlama Amerikan sinema endüstrisinde de önem kazanmıştır. Yetmişlerden itibaren yüksek bütçeli filmlerin yapım aşamasında pazarlama gittikçe önem kazanmaya başlamıştır. Seksenler boyunca pazarlama şirketleri Hollywood’a akın etmiş, sinema endüstrisinin üst düzey yöneticileri arasına girmiştir (Miller, T; Govil, N; McMurria, J; Maxwell, R; Wang, Ti (2005).

Sinema filmleri hizmet ağırlıklı ürünlerdir. Bir sinema filminde başlıca ürün özellikleri; olay örgüsü, starlar, özel efektler, yönetmen, senaryo, tür, toplumsal önemi ve diğer sinema filmlerinden farklılığı/benzerliği gibi etkenleri içerir (Wyatt, J., 1994).

Fiyat, pazarlama karmasında çok önemli bir yer tutar. Sinema endüstrisinde aynı sinema salonunda gösterilen filmler arasında çoğu zaman bir fiyat farkı bulunmaz.

Gösterimi takip eden video kaset, VCD ve DVD pazarlarıdır. Filmler ilk olarak en yüksek marjinal getiriyi sağladıkları sinema salonlarına, ardından paralı kablo, video ve TV pazarlarına sırasıyla dağıtılır. Bu pazarlarda fiyatlandırma politikası önem kazanır (Vogel, 2001).

Tutundurma ise daha çok seyirciyi sinema salonlarına çekmek için tasarlanan çalışmalardır. Tutundurmanın başlıca öğeleri halkla ilişkiler ve tanıtım faaliyetleri ile reklam etkinlikleridir. Bunlardan ilki yıldız starlar ve yönetmenler ile yapılan röportajlar, gala geceleri, film hakkında yazılan eleştiriler, filmin çekim vesahne arkası görüntülerinin değişik mecralarda yer alması gibi para vermeden basılı ve işitsel medyada yer almak ve olası hedef kitleyi bilgilendirmek için gerçekleştirilen faaliyetlerin tümünü kapsar. Reklam etkinlikleri iş görsel işitsel ortam ve basılı ortam olmak üzere başlıca iki mecrada gerçekleştirilir.

Mal ve hizmetlerin satış noktasına ve dolayısıyla tüketiciye ulaştırılması olarak tanımlansa da, pazarlamanın bir parçası olan dağıtım, kimi zaman filmin üretilme aşamasından başlayarak işi içine girer.

Dağıtımının rolü sadece sinema salonları ve TV benzeri gösterim kanallarıyla kısıtlı değildir. Pazarlama stratejisinin yaratılması, Pazar araştırmaları, kopyaların yapılması, reklam bütçeleri gibi işlerle de ilgilidir (Goldberg, 1991: 1).

Dağıtımçı ile gösterimci arasında sözleşme yapılması gerekir. Bu bir kiralama işine benzer. Çoğuzaman gösterimci gişe gelirinin belli bir yüzdesini dağıtımçıya verir. Ancak bölüşüm gösterim masrafları çıktıktan sonra yapılır. Bu masrafların çok yüksek rakamlara çıkıp, dağıtımçıya pay verilmemesini engellemek amacıyla dağıtımçının payı için toplam gişe gelirlerinin yüzdesi olarak örneğin yüzde 70 gibi bir alt sınır belirlenir. ABD Adalet Bakanlığı bağımsız sinema salonu sahipleri adına 1938 yılında film endüstrisini tekelleştirmekten dolayı sekiz büyük şirkete karşı dava açmış, 1948 yılında ise dava "Paramount Kararı" ile sonuçlanmıştır. Yüksek mahkeme üretim, dağıtım ile gösterimin birbirinden ayrılmasına karar vermiştir. Amaç, endüstrinin yapım, dağıtım ve gösterim ayakları üzerinde denetime sahip olan büyük stüdyoların salon zincirlerini ellerinden çıkarmalarını sağlamaktır. Ancak bu kararın tüm stüdyo sistemini parçaladığı söylenemez. Hollywood stüdyoları hem ulusal hem uluslararası dağıtım ağlarını ellerinde tutarak film endüstrisi üzerindeki egemenliklerini halen devam ettirmektedirler (Schatz, 1997: 221; Gomery, 1997: 446; Aksoy ve Robins, 1992: 7;9).

Gösterimciler salonda sattıkları ürünlerden de gelir elde ederler (Goldberg, 1991: 169).

Gösterimci ile yapılacak pazarlıkta filmin potansiyel getirisi önemli bir yer tutar. Bu nedenle dağıtımçı filmi sadece seyirciye değil, gösterimcilere de pazarlama durumundadır. Film için harcanacak tanıtım bütçesi gösterimcilerin ikna edilmesinde çok önemli bir etken olarak ön plana çıkar. (Goldberg, 1991: 163).

Türkiye’de sinema filmlerinin pazarlama sorunları

1990’lı yılların başında sinema sektörü açısından en önemli sorunlardan bir diğeri film yapımının oldukça güç koşullarda gerçekleştirilmesi olmuştur. Dağıtım üstlenen Amerikan şirketlerinin sağladıkları kârı film yapımı için kullanmayıp, yurt dışına aktarmaları, gösterim sorunuyla baş etmeye çalışan yapımcıların finans sorunuyla karşılaşmalarına yol açmış, produktörlük kurumu giderek ortadankalkarken daha çok yönetmenlerin kendi filmlerini finanse etmelerine dayalı bir üretim biçimi ortaya çıkmıştır (Ulusay, 2003: 77) (2).

Düzensiz faaliyet gösteren küçük yapım şirketlerinin yanı sıra sponsorluk kurumu, Kültür Bakanlığı ve Eurimages desteği üretim biçiminin diğer kollarını oluşturmuş, özellikle Eurimages, uluslararası ortak yapımların sayıca artması ve filmlerin teknik açıdan daha iyi koşullarda üretilmesi bağlamında olumlu sonuçlar doğurmuştur. Avrupalı ortak yapımcılar filmin diğer Avrupa ülkelerinde dağıtılabilmesi bakımından etkili olmuş, ortak yapım mekanizması ulusal sinemanın uluslararası alanda tanınırlığı açısından avantaj sağlamıştır (Yılmazok, 2010: 94).

Filmlerin teknik açıdan belli bir düzeye ulaşmasını sağlayan bir başka gelişme, özellikle 1990’ların ikinci yarısından itibaren giderek büyüyen reklam sektörünün teknik olanaklarının sinemaya aktarılmasıdır. Filma-Cass, Plato Film, Coprodüksiyon, IFR gibi firmaların, gelirlerinin bir kısmını film yapımına aktarmalarıyla birlikte yeni izleyici profiline uygun filmler ortaya çıkmaya başlamıştır (Kıraç, 2000: 15).

Bu gelişmelere paralel olarak, 1993 yılında majörlerin paket oluşturma politikalarındaki değişiklikle Amerikalı (Şerif Gören), Warner Bros programına giren ilk yerli film olmayı başarmış; bundan sonra pakete giren yerli filmsayısı ve yerli filmlerin izleyici sayısı giderek artmıştır. İstanbul Kanatlarının Altında (Mustafa Altıoklar 1995), Eşkıya (Yavuz Turgul, 1996) gibi filmler paketintaşıyıcı filmleri haline gelmiş ve kültürel nedenlerden dolayı ilgi uyandıran bu filmler paketlerin ortalama

kârını artırmışlardır (Işığın, 1997: 103-104).

Ulusay’agöre günümüzde yabancı ve yerli film dağıtımıyla ilgili çevrelerde blockbusters olarak anılan Hollywood filmleri A kategorisi içinde değerlendirilirken,1990’ların ikinci yarısından itibaren seyirci sayısı bir milyonu aşan, hatta iki üçmilyona ulaşarak güçlü Hollywood yapımlarını geride bırakan Türk filmlerini debu kategoride değerlendirmek gerekmektedir (2005: 352). 1996-1997 sezonunda140 film içinde yalnızca 10 yerli film olmasına karşın seyircilerin ilgisiyle birlikteyerli filmlerin pazar payı % 20’lere ulaşmış; 1991-2004 yılları arasında yerli filmlerintoplam içindeki payı yalnızca % 2 oranında artarken seyirci sayısındaki artış% 40 olmuştur (Aktaş ve Tuna 2005).

Avrupa Görsel-İşitsel Gözlemevi Raporu’na göre Türkiye Avrupa’da yerli film pazar payı en yüksek ülke konumundayken,pazar payının % 50’den fazlası yerli film olan tek ülkedir (Kanzler 2014:Küreselleşmenin Sinema Endüstrisine Etkileri: Türkiye’de...).

Avrupa’da özellikle son 10 yılda büyük oranda düşüş görülürken, Türkiye’deyerli film sektöründeki büyük krizin ardından gerçekleşen bu değişim önemli birbaşarı olarak nitelendirilmektedir.Yerli filmlerin seyirci sayılarındaki artış, filmlerin teknik standartlarının yükselmesiyleolduğu kadar tematik yapılarıyla da ilişkilidir. Eşkiya, İstanbul KanatlarıminAltında, Babam ve Oğlum, Recep İvedik, Düşün Dernek gibi gişe başarısı kazananfilmlerin genellikle yerel-kültürel unsurlara ya da ortak kod ve sembol sistemlerinedayandığı görülmektedir. Filmlerin pazarlama stratejilerinde uygulananpolitikaların da bu artışta önemli bir paya sahip olduğunu söylemek yanlışolmayacaktır. Tanıtım toplantıları, ön gösterimler ve reklam kampanyaları,Hollywood’un pazarlama teknikleriyle benzerlikler taşımaktadır.Yerli film seyircisindeki önemli artışa karşın, film üretimi noktasında bir benzeşmeninsektöre egemen olduğunu belirtmek gerekir.

Popüler filmlerin piyasadakibaşarısı, alana yatırım yapmanın kârlı olabileceğini göstermiş, belli kalıplarayaşlanan, birbirini tekrarlayan filmler, sektörde belli bir noktada tıkanma yaşanabileceğindenışesini doğurmuştur. Ana akım sinemanın dışında kalan filmlergenellikle gösterim programlarında güçlkle yer bulmakta, alternatif dağıtımkanallarıyla ya da yönetmenlerin kendi çabalarıyla gösterime girebilmektedir.Bu noktada film dağıtım pazarına üç büyük şirketin egemen olduğu görülmektedir:UIP, Tiglon (4) ve Warner Bros gişe gelirlerinin 90’ını elde etmektedir(Kanzler 2014: 9). Diğer dağıtımıcılar ise düşük bütçeli yerli filmlerin ve geriye kalan yabancı filmlerin dağıtımını üstlenmektedir (Kanzler, 2014: 102).

Dağıtımpazarında bir yoğunlaşma söz konusudur ve Avrupa’dan farklı olarak dağıtımıcılarınçok az risk aldıkları “rent a distribütör” denilen mali sistem uygulanmaktadır (Yüksel, S.). Uluslararası alanda dağıtımıcılar filmlerin tanıtım vedağıtımına ilişkin risk ve maliyetleri üstlenirken, Türkiye’deki dağıtımıcılar yalnızcagösterim çizelgesini oluşturarak kopyaların sinemalara dağılımını kontrol etmektedir. Dolayısıyla filmlerin dağıtım ve tanıtım maliyetlerini yapımcılar üstlenmektedir (SEYAP, 2014).

Amerikan dağıtım şirketleri dağıtım pazarında egemenliğinikorusa da özellikle bağımsız yapımların ya da yerli filmlerin dağıtımiaçısından alternatif arayışların sürdüğü görülmektedir. Örneğin ticari filmler yerine art-house olarak nitelendirilen sanat filmlerini ve bağımsız filmleri dağıtmak üzere kurulan ChantierFilms (Okur, 2002: 68) ve filmlerin dağıtım maliyetlerini% 15’e kadar aşağı çekmek için kurulan KenDa (BKM, Plato Film, Energy Yapım ve AFM ortaklığı) bunlardan bazılarıdır. Ancak Bir Film, KenDa gibi şirketler Tiglon ve Pinema gibi şirketlerin pazara girmesiyle birlikte 2007’de faaliyetlerine son vermiştir (Kanzler 2014).

Bu yapı içerisinde dağıtım ağına girmek istemeyen yönetmenlerin filmlerini vedüşük bütçeli, alternatif yapımların gösterimini desteklemek üzere M3 film ve Kariyo&Ababay Vakfı desteğiyle Kasım 2013’te uygulamaya geçirilen Başka Sinema,tekelci sistemi kırmaya yönelik bir dağıtım ağı sağlamaya

çalışmaktadır. Bağımsız şirketlerin sıkıntı yaşamalarının en önemli nedenlerinden biri alternatif yapımların ancak büyük dağıtım şirketlerinden kalan boşluklarda gösterim şansı bulabilmesidir (Ulusay, 2005: 355-356).

Bu engelleri aşmaya yönelik Başka Sinema, özellikle ticari potansiyelinin düşük olduğu varsayılan ve art-house olarak değerlendirilen filmleri seyirciyle buluşturma amacı taşıyan alternatif bir seyir platformu olarak tanımlanmaktadır. Her film için bir ay süresince dağıtım güvencesi veren Başka Sinema uygulaması ayrıca 35 mm film den dijital kopyaya geçiş sürecinde sinema salonlarının dijital altyapıları açısından da destek veren bir oluşumdur (Carney, 2014).

Dağıtımda olduğu gibi gösterim pazarında da benzer bir yoğunlaşma söz konusudur. Gışe gelirlerinin %52'sini, reklam gelirlerinin %85'ini ve sinema işletmeciliğinin %26'sunu elinde bulunduran Mars Entertainment (Cinemaximum), Avrupa gösterim pazarındaki en yüksek yoğunlaşma oranına sahiptir (Kanzler, 2014: 9).

Dağıtım ve gösterim pazarını etkileyecek olan ve Nisan 2016'da gerçekleşen önemli bir gelişme Mars Grubu'nun Güney Kore'li CJ GGV adlı bir şirket tarafından satın alınması olmuştur. Dağıtım pazarının %30'unun, gösterim pazarının %50'den fazlasının Güney Kore'li bir sinema zincirinin kontrolünde olması ve bu konuda herhangi bir düzenleme yapılmaması rekabeti bozan bir durum olarak nitelendirilmekte, sektörün krize girmesine neden olabilecek bir gelişme olarak yorumlanmakta ve yoğunlaşmanın önlenmesi için korumacı sinema politikalarının gerekliliği vurgulanmaktadır.

Gösterim pazarı açısından üzerinde durulması gereken bir başka önemli nokta, Türkiye'deki sinema salonlarının dijital dönüşümü konusudur. 2011 yılında Avrupa'da sinema salonlarının %52'si dijital dönüşümü tamamlamışken, aynı dönemde Türkiye'deki salonların ancak %13'ü dijitalleşmiştir. 2014 yılında ise bu oran %77'ye yükselmiştir. Büyük sinema zincirlerinin neredeyse tamamı dijitalleşme sürecini tamamlamış, finansal gücü sınırlı, tek salonlu sinemalar %23, ikiveya üç salonlu sinemalar ise %44 oranında dijital dönüşümü gerçekleştirmiştir (Rekabet Kurulu, 2016: 40-41).

Ancak 35 mm kopya gösteren salonlardan dijital projeksiyona dönüşüm ciddi bir yatırım gerektirmektedir. Sinema salonlarının dijitalleşmesinde maliyet ve faydanın nasıl paylaştırılacağına ilişkin unsurları içeren düzenlemeler Amerika'da Sanal Kopya Bedeli (VPF) olarak adlandırılan bir işletme modeliyle çözülmeye çalışılmakta, Avrupa'da ise doğrudan ya da dolaylı devlet desteğini de (vergi indirimleri, fonlar vb) kapsayan çok boyutlu bir sistem öngörülmektedir. Türkiye'de 2013 yılından itibaren uygulanan VPF sisteminde Avrupa ve Amerika'dan farklı olarak Sanal Kopya Bedeli'ni dağıtımçı değil yapımcı ödemektedir. Finansman sorununu çözmeye yönelik önemli bir girişim olan VPF sistemine yönelik yasal bir düzenleme yapılmaması salon sahipleri ve yapımcıların haklarının korunması açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Dağıtımçıların ya da sinema salonu sahiplerinin bağlı olduğu bir meslek birliğinin olmaması bu aktörlerin karar mekanizmalarına etki edememelerine yol açmakta, dolayısıyla politika yapım sürecinde aksamlar oluşmaktadır (SEYAP, 2014).

Yeni iletişim teknolojilerinin geleneksel üretim, dağıtım ve gösterim zincirini etkilemesi söz konusudur ve bu gelişmeler endüstride bir paradigma değişikliği olarak yorumlanmaktadır (Crofts, 2011: 82). Dijital dönüşümle birlikte yayıncılık, telekomünikasyon ve enformasyon teknolojilerindeki yöndeşme eğilimleri film ve televizyon izleme anlayışının iç içe geçmesine yol açmış, filmler hem sinema salonlarında hem online olarak hem de DVD versiyonları aracılığıyla izlenebilir hale gelmiştir (Crisp 2015). Makaralı film döneminin kapanmasıyla stüdyo masrafının azaldığı belirtilmekte, filmlerin elektronik ortamda üretildiği, dağıtıldığı ve saklandığı bir sistem öngörülmektedir (akt. Özen ve Çelenk, 2006: 89).

Özellikle dağıtım sektöründe farklı uygulamalar söz konusudur; zaman zaman "yıkıcı yenilikçiler" olarak da adlandırılan Netflix, Amazon Instant ve Hulu gibi şirketler izleyicilerin içeriklere

istedikleri zaman farklı kanallardan ulaşabilmelerinisayılarak film pazarının geleneksel işleyişini kırmışlardır (Crisp 2015).Dolayısıyla geleneksel düzen içindeki bazı iş kollarının ortadan kalkabileceği,yeni teknolojilere dayalı bu dönüşümlerin daha küçük, bağımsız üretim ve dağıtımşirketleri açısından bir özgürlük yaratabileceği ve üretimde çeşitliliğin artacağıyorumları söz konusudur.

Bunun yanı sıra gelişmelerin pazarda çok büyükbir değişime yol açmayacağı, çokuluslu şirketlerin alacakları önlemlerle yenisisteme uyum sağlayacakları biçiminde görüşler de ifade edilmektedir.

Yeni Sinema Kanunu

Ocak ayında sinema filmlerinin değerlendirilmesi ve sınıflandırılması ile desteklenmesi hakkında kanunda değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi, TBMM milli eğitim, kültür, gençlik ve spor komisyonunda kabul edildi. Olumlu ve olumsuz eleştirileri de beraberinde getiren kanun gösterim salonu sahipleri ile yapımcı arasındaki sorunları çözmüş görünmektedir. Öncelikle yapımcılarla/işletmeciler arasındaki kavgaın nedeni olan kimi sorunların tümüyle değilse de büyük ölçüde çözüldüğünü söylenebilir. Değişiklik yapılan yasaya göre artık bilet fiyatları mısırla yarışmayacak, film öncesi ve aralarda gösteren reklamların süresi gelişi-güzel olmayıp, öngörülen süreler içinde yapılacak (Evren, Burçak, 2019).

Sonuç

1990 yılından sonra ivme kazanan Türk sinemasında film üretimi artmış, artmasıyla birlikte dağıtım ve gösterim sorunlarını da beraberinde getirmiştir.2018 yılında **180 yerli**, 257 yabancı film vizyona girerken, vizyona giren film sayısı 437’ye ulaştı.Türkiye’deki mevcut film politikaları 2004’te yürürlüğe giren 5224 sayılı SinemaFilmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi HakkındaKanun’la düzenlenmiştir ve söz konusu politikalar Kültür Bakanlığı, Eurimages,Almanya-Türkiye Ortak Yapım Geliştirme Fonu gibi ulusal ve uluslararası destekmekanizmaları tarafından sağlanan fonlarla, daha çok yapım desteği biçimindegerçekleşmektedir. 2019 yılının Ocak ayında çıkan sinema filmlerinin değerlendirilmesi ve sınıflandırılması ile desteklenmesi hakkında kanunda değişiklik yapılmasına dair kanun teklifidağıtım ve gösterim problemlerini çözmeye çalışsa da sorunun kökenine inememektedir. Gösterim salonları sahipliği Türkiye’de adil bir dağılım göstermemektir.Gişe gelirlerinin %52’sini, reklam gelirlerinin %85’ini ve sinema işletmeciliğinin %26’sını elinde bulunduran Mars Entertainment (Cinemaximum), Avrupa gösterim pazarındaki en yüksek yoğunlaşma oranına sahiptir.Dağıtım ve gösterim pazarını etkileyecek olan ve Nisan 2016’da gerçekleşen önemli bir gelişme Mars Grubu’nun Güney Kore’li CJ GGV adlı bir şirket tarafından satın alınması olmuştur. Dağıtım pazarının % 30’unun, gösterim pazarının % 50’den fazlasının Güney Kore’li bir sinema zincirinin kontrolünde olması ve bu konuda herhangi bir düzenleme yapılmaması rekabeti bozan bir durum olarak önemini korumakta, sektörün krize girmesine neden olabilecek bir gelişme olarak yorumlanmakta ve yoğunlaşmanın önlenmesi için korumacı sinema politikalarının gerekliliği vurgulanmaktadır. Fransa bu konuda örnek alınabilir. Ulusal sinemasını korumak için kayda değer çalışmalar yapmıştır. Ülkesinde dünyanın en önemli film festivali olan Cannes Film Festivali ulusal Fransız sinemasını koruma amacına hizmet etmektedir.

Türkiye’de bir sinema endüstrisinden söz edebilmek için meslek birlikleri, sivil toplum kuruluşlarıgibi alanın diğer aktörlerinin politika yapım sürecine dâhil edildiği bir anlayışaihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye’de diğer Avrupa ülkelerinde ulusal bir sinema kurumunun açılması gereklidir. Bağımsız bir sinema kurumu tarafsız gözle sorunları değerlendirecek ve kanun yapıcıya yapım,dağıtım ve gösterim konularında gözlemlerini tarafsız olarak raporlayabilecek ve gelir bölümü adaletsizliği ve

haksız uygulamalar ortadan kalkacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktaş A S ve Tuna B (2005) Türk Sineması 2004'ü Rekorla Kapattı, <http://www.sinematek.org/haberler:ntvmsnbc>, erişim tarihi: 6.01 2005.
- Carney J (2014) A New Distribution Model Gives Turkey's Film Fans Their Fill of Foreign Fare, <http://variety.com/2014/film/global/a-new> Yüksel, S. küreselleşmenin sinema endüstrisine etkileri: Türkiye'de üretim-dağıtım-gösterim ilişkileri üzerine bir inceleme *<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/414775> erişim tarihi: 16.04 2019
- Crisp V (2015) Film Distribution in the Digital Age, Palgrave Mac Millian, New York&London.
- Crofts C (2011) Cinema Distribution in the Age of Digital Projection, Post Script: Essays in Film and the Humanities, 30 (2), 82-98.
- Elteren Van M, 1999 Amerikan Popüler Kültürünün Etkisinin Popüler Bir Yaklaşım İçinde Değerlendirilmesi, Popüler Kültür ve İktidar, N Güngör (ed.), Vadi Yayınları, Ankara, 275-325)
- Evren, Burçak, (2019) <https://www.aydinlik.com.tr/sinema-yasasinin-getirdikleri-burcak-evren-kose-yazilari-ocak-2019>.
- Gişe verileri, <http://sinema.kulturturizm.gov.tr/TR-144746/gise-verileri.html>
- Goldberg, Fred (1991). Motion Picture: Marketing and Distribution. Boston: Focal Press.
- Işığın A (1997) Dağıtım Alanındaki Değişim ve Türk Sinemasının Yeniden Yapılanması: 1987-96, Mürekkep, 8, 100-106.
- Kanzler M (2014) The Turkish Film Industry: Key Developments, European Audiovisual Observatory, Strasbourg, <https://rm.coe.int/168078354f> erişim tarihi: 25.03.2019.
- Kıraç R (2000) 90'lı Yıllarda Sinemamıza Genel Bir Bakış, 25. Kare, 30, 12-17.
- Mars'ı Boykota Hazırlanıyor, <https://www.gazeteduvar.com.tr/sinema/2018/12/27/yapimcilar-marsi-boykota-hazirlaniyor/>.
- Mars Cinemayı 800 milyon dolara aldı, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/guney-koreli-cj-cgv-mars-cinemayi-800-milyon-dolara-aldi-40081235>.
- Miller, Toby; Govil, Nitin; McMurria, John; Maxwell, Richard; Wang, Ting (2005). Global Hollywood 2. London: BFI.
- Okur Y (2002) Sinema Sektöründe Bir Şantiye, Altyazı, 8, 68-69.
- Özen E ve Çelenk S (2006) Sinema Endüstrisinin Ekonomik Yöndeşme Eğilimleri: Hollywood Örneği, İletişim Araştırmaları, 4 (1), 67-96.
- Philip Kotler, A'dan Z'ye Pazarlama, Media Cat Yayınları, 3.baskı, Sayfa 119
- Mucuk, İsmet. Pazarlama İlkeleri, Türkmen Kitabevi, 14. baskı.
- Rekabet Kurumu (2016) Sinema Hizmetleri Sektör Raporu, Rekabet Kurumu
- Ankara, Yüksel, S. küreselleşmenin sinema endüstrisine etkileri: Türkiye'de üretim-dağıtım-gösterim ilişkileri üzerine bir inceleme *<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/414775> erişim tarihi: 16.04 2019
- Schatz, Thomas (1997). "Hollywood: The Triumph of the Studio System." The Oxford History of World Cinema. Geoffrey Nowell; Smith (der.) icinde. New York: Oxford Univ. Pres.
- SEYAP (2014) Sanal Kopya Bedeli (VPF) Raporu, Sinema Eseri Yapımcıları Meslek Birliği, Yüksel, S. küreselleşmenin sinema endüstrisine etkileri: Türkiye'de üretim-dağıtım-gösterim ilişkileri üzerine bir inceleme *<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/414775> erişim tarihi: 16.04 2019
- Sinema Yasası, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46925169>
- Ulusay N (2003) Avrupa Merkezli Görsel İşitsel Kuruluşlar ve Türkiye, Avrupa Birliği ve Türkiye'de

- İletişim Politikaları, Mine Gencil Bek (ed.), Ümit Yayıncılık, Ankara, 59-88.
- Ulusay N (2005) Türk Sinemasındaki Dönüşüm ve Eurimages, Avrupa Birliği ve Türkiye’de İletişim Politikaları: Pazarın Düzenlenmesi, Erişim ve Çeşitlilik, M
- Gencil Bek ve D Kevin (ed.), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 333-372.
- Vitrinel, Ece, <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/download/article-file/267694>
- Vogel, Harold L. (2001). Entertainment Industry Economics. Cambridge: Cambridge Univ. Pres.
- Wyatt, Justin High Concept: Movies and Marketing in Hollywood. Austin: Univ of Texas Pres. 1994: 99)
- Yılmazok, L. (2010) Turkish Films Co-Produced with in Europe: The Story After Twenty Years’ Experience, Sinecine, 1(2), 87-108.
- Yüksel, S. küreselleşmenin sinema endüstrisine etkileri:Türkiye’de üretim-dağıtım-gösterim ilişkileri üzerine bir inceleme*<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/414775> erişim tarihi: 16.04 2019

Ölünemeyen Yer'in Romanı

Dr. Öğr. Üyesi Elif Ergün

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5330-9760>

Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Sakarya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 03.04.2019
Kabul: 08.08.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Ölüm
Aşk
Devlet
Kilise
Güvenlik
Saramago

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29107>

Öz

Ölümün anlamı tarihsel olarak değişkenlik arz eder. Geçmişte hayatın içinde, doğal olarak tanımlanan ölüm modern çağ ile birlikte artık bambaşka bir hale gelir. Ölümün bu anlam değişikliği en açık haliyle kurumlarda gözlenebilir. Modern zamanlarda ölüme karşı tavır çok daha vahşidir. Ölüm kendimiz için soğuk, istenmeyen, bir şekilde ötelediğimiz bir yerlerde konumlanır. Başkasının ölümü ise romantik, mitsel öğelerle anlatılır. Felsefe söz konusu olduğunda ölüm, kimilerine göre felsefe yapmanın adıdır. Diğer bir deyişle felsefe nasıl öldüğünü sorusunu hatırlatır. Başkasının ölümü kadar kendi ölümümüzü soru konusu etmemiz aynı zamanda yaşamın değerine dair bir sorgulamadır. Dolayısıyla ölümün daima bir kamusal yüzü mevcuttur. İktidarlar, devletler hiç kimsenin ölmediği/ölemediği bir durumla karşılaşsalardı ne olurdu?

Bu çalışma yukarıda bahsi geçen soruya Saramago'nun "Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş" romanı merkezinde yanıt verme denemesidir. Saramago, ölümün olmadığı bir geleceğin nasıl olacağını önce kamusal alanda sonra da duygu dünyasında kurgular. Kamusal alanda kilise, devlet, güvenlik, adalet insanın ölümü üzerinden işleyen tüm kurumlar iflas eder, kaos oluşur. Duygu dünyasında ise ölüm bambaşka bir kimlikle ortaya çıkar ve yine hiç kimse ölmez. Bu kez gerekçe farklıdır. Ölünemeyen bu yere dair anlatılan bir bakıma yaşamın da değerine dair olacaktır. Ölümün olmadığı yerde yaşamın da değeri yoktur. Aşk ölüm karşısında zafere ulaşır. Bu da aynı zamanda yaşamın değeri anlamına gelir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ergün, E. (2019). Ölünemeyen Yer'in Romanı. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 127-136.

The Novel of the Land Where One Cannot Die

Asst. Prof. Dr. Elif Ergün

Sakarya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Sakarya – TURKEY

Article History

Submitted: 03.04.2019

Accepted: 08.08.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Death

Love

State

Church

Security

Saramago

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29107>

Abstract

The meaning of death is historically variability. In the past, naturally defined death is now completely different with the modern age. This change in the meaning of death can be observed in institutions. In modern times, attitude against death is much more violent. Death is situated somewhere cold, undesirable, and distant from ourselves. The death of someone else is described as romantic and mythical. When it comes to philosophy, death, for some, is the name of doing philosophy. In other words, philosophy reminds us of the question of how one is dead. We do not question our own death as much as the death of others, but it is also a question of the value of life. So death always has a public face. What would have been if the powers, the states, encountered with a situation in which no one died or no one could die?

This paper is an attempt to answer the above-mentioned question through Saramago's novel, the "Death at Intervals". Saramago fictionalized how future would be without death in the public place and in the world of emotion. In the public place all the churches, the state, the security, justice all the institutions functioning through the death of man go bankrupt and chaos occurs. In the world of emotion, death comes out with a completely different identity, and no one dies again. This time the reason is different. A description of this land where one cannot die will be about the value of life. Where there is no death, life has no value. Love win victory in the face of death. This also means the value of life.

1. GİRİŞ

Ölüm kavramını anlamak birçok disiplini bir arada düşünmeyi gerektirir. Felsefe, tıp, psikoloji, sosyoloji, tarih, teoloji, edebiyat, ve en nihayetinde antropoloji gibi disiplinlerin konuya dair söylediklerini dikkate almak, tarihsel kırılma noktalarını fark etmek bu çabada yardımcı olabilir. Her bir disiplin kendi uyarınca kavramın belirli bir yerinden tutmuş olsa da derli toplu bir bakış ölümün az da olsa muğlak görüntüsünü aydınlatılabilir. Ama en nihayetinde ölüm deneyimsel alana aittir ve biriciktir, öznenin kendisine ait tekil bir olaydır. Bir kere deneyimlendikten sonra aktarılamayan diğer bir ifade ile ortaklaşamadığımız bir olayın adıdır.

Bununla beraber sanayi çağı sonrası insanlar için ölümün tartışmasız öne çıkan kamusal bir yüzü de vardır. Blumenberg sorusunda ne kadar da haklı görünüyor; o şöyle sorar: “Ölüm, iki dünya savaşının ve şiddete, insanlık tarihinin toplamına denk kurban veren sayısız küçük savaşların gerçekleştiği yüzyıldaki kadar dehşet ve panik dolu bir deneyim olmuş muydu hiç?” (Blumenberg, 2014:179). Toplu kıyımlar ve katliamlar yalnızca yaşamın değil ölümle kurulan anlam ilişkisini de sorgular kılmıştır. Bir başka deyişle, artık kişinin kendi ölümünün yanı sıra başkasının, ötekinin ölümünü de hiç olmadığı kadar ölüm imgesine dâhil edilmiştir. Adorno’nun “her insanın yerine, toplumun hazır bekleyen bir yedeği vardır” (Adorno, 2000:240) ifadesi bahsi geçen sorgulamaya çarpıcı bir örnektir. Böylece ölüm deneyimi bireyselliğinden olabildiğince soyunur, kitleselleşir ve insanın ölümle doğal ilişkisinin bu toplumsal ilişkiye tümüyle dâhil edilmemiş bazı yönleri hala kalmışsa onlar da sağlık hizmetlerine havale edilir. Bir canlının toplumsal sistemin dışına çıkışına indirgenmekle ölüm nihayet evcilleştirilmiştir: Ölmek, toplumsal mutlak’ın karşısında doğal organizmanın mutlak anlamsızlığına doğruluyordur sadece (Adorno, 2000:240-241).

Adorno’nun, “evcilleştirilmiş ölüm” dediğine Ariés “vahşi ölüm” adını verir. Ona göre ölüm karşısındaki eski tavırda ölüm, bildik, yakın, yumuşatılmış, önemsiz ve ehlileştirilmiştir. Bugün ise adını bile söylemeye cesaret edemeyeceğimiz kadar korku yaratan ölüm vahşi hale gelmiştir. Bizler, teknik olarak, ölebileceğimizi kabul ediyoruz, kendi yakınlarımızı sefaletten korumak için yaşam sigortaları yaptırıyoruz. Fakat gerçekten, en derinlerimizde, ölümlü olmadığımızı hissediyoruz (Ariés, 2015:95) Ölümün “doğal” halden “vahşi” hale dönüşmesiyle beraber ölümlerin kutsallığı yerini bambaşka bir tavra bırakır. Eskiden cinsellikten ve zevklerden bahsetmek nasıl utanç verici ise, bugün de ölümden ve acılardan bahsetmek utanç vericidir. Matemde olduğunuz için birisi sizden uzaklaşıyorsa veya kaybınızla ilgili olarak en ufak imadan bile kaçınıyorsa veya kaçınılmaz başsağlığı mesajlarını çarçabuk söylenen birkaç kelimeye indirgiyorsa, kalpsiz olduğu için, duygulanmadığı için değil, tam tersine duygulandığı içindir, ne kadar duygulanırsa o kadar duygusunu saklayacak, soğuk ve kayıtsız görünecektir. Görgü kuralları artık ölüme her türlü göndermeyi yasaklıyor. Bu marazi bir durumdur, ölüm sanki yokmuş gibi konuşulur. Sadece ortadan kaybolan insanlar vardır ve bunlardan artık bahsedilmez ve belki de öldükleri unutulduğunda daha sonra onlardan bahsedilecektir (Ariés, 2015: 193).

Kamusal yüzünün öne çıkmasıyla ölüm kutsallığından arınca tıbbın sahasına giren teknik bir fenomen halini almıştır. Geçmişte evinde, kendi yatağında, içerisinde çocuklar ve din görevlisinin de bulunduğu kalabalık bir grupta karşılanan ölüm yerini hastaneler ve kliniklerde ölüme bırakmıştır. Geleneksel toplumlarda hastanın çevresine toplanmak ve son nefesine kadar onunla iletişim kurmak alışkanlığı varken, bugün özellikle hastanelerde ve kliniklerde ölmek üzere olan kişiyle hiç iletişim kurulmaz (Ariés, 2015:256). Bu yeni imge kişinin yalnızca “beden” teknolojilerine bağlı olarak ölümü tanımlamasına hatta ölüm yerine “hastalık” imgesini koymasına sebep olmuştur. Bugün artık bizler için ölüm sebebi yalnızca “hastalık”tır. Illich’in dediği gibi “beyaz adamın ölüm imgesi tıp uygarlığıyla birlikte yayılmış, kültürel sömürgeleştirme açısından önemli bir güç haline gelmiştir” (Illich, 2004:110). Geçmişte ise durum bundan oldukça farklıdır. Tanrı’nın çağrısından doğal bir olaya doğru evrilen

ölüm imgesi insan bedeninin bir nesneye indirgenmesine yardımcı olmuştur. Artık ölümün sebebi doktorun tanımladığı belirli hastalıkların sonucudur (Ilich, 2004:114) ve kuşkusuz ki bu doğaldır.

Ölüm imgesinin hastalığın sınırında tanımlanması kadar tartışmalı olan bir başka konu da kişinin ölü olduğuna nasıl karar verileceğidir. Çağdaş dünyada beden teknolojilerine bağlı olarak insanın ölmekte olduğu olgusu ile ölü olduğu olgusunun zaman zaman birbirine karıştırıldığı düşünülür. Eski dünyada nefesin kesilmesi ve kalbin durması olarak tanımlanan ölüm, geçtiğimiz yüzyılla beraber yerini “beyin ölümü”ne bırakmıştır. Bugün henüz tartışmalar bitmemiştir. Knudsen'in dediği gibi beyin ölümünün hukuki statüsünün toplumca kavranamadığına dair en güçlü işaret beyin ölümü vakalarının neredeyse tümünden “hasta”, “birey”, “bağışçı” olarak söz edildiği halde, “ceset” sözünün hemen hiç kullanılmamasıdır. Bu örnekler şu sorulara sebep olur: Beyin ölümü ile ölüm aynı şey midir?(Siri, 2015, 54) Ya da beyin ölümü tanısı neden kullanılmaya başlandı? Tanının kendisi özellikle 1950'ler ve 1960'larda organ nakli uygulamalarına bağlı olarak geliştiği gözlenirse de esas itici gücün organları almaktan ziyade bu talihsiz hastalarla ne yapılacağı kaygısıdır (Siri, 2015:55-56). Ölümün kamusal yüzü henüz daha en başında onun tanımlanmasında karşılığını bulur.

Tüm bu birbiriyle iç içe geçen ifadeleri yan yana koyduğumuzda ölümün tanımlanmasının olanaksızlığı diyebileceğimiz bir sonuca doğru evriliriz. Aslında ortada Bauman'ın ifadesiyle kocaman “bir boşluk”, “var olmayış” (Bauman, 2000:10) temsili vardır. Temsilin kendisine yönelik türlü stratejiler yürütülür. Bunlardan biri de ölümün kaçınılmazlığına rağmen ölümsüzlük temasıdır. Bu tema birçok disiplinde konu edilmiştir. En bilindik haliyle felsefe tarihinde Platon'un idealarından itibaren filozofların tüm metinlerinde gezinen şey budur. Aslında her birimiz dünyada bir iz bırakmak isteriz. Belki de dünya ile aramızda kurduğumuz bağın kendisi böyle bir şeydir. Ölümsüzlüğü tanımlamak ya da düşünmek diyelim ölümün mevcut olduğu bir durumda ancak gerçeklik kazanır. Belki de ironinin kendisi tam da budur. Borges'in, ölümsüzlüğü anlamsız, tanrısal, korkunç, anlaşılmaz bulması ve insan dışında bütün yaratıkları ölümsüz (Borges, 1994:24) addetmesinin ardında böylesi bir görüş vardır.

Kimsenin ölmediği tüm insanların ölümsüz olduğu bir “yer” nasıl olurdu? Ölümü bir başka ifadeyle tüm beden terbiyesini, yeteneklerini, güçlerini şekillendiren iktidar –Foucault'cu iktidar da denilebilir-böylesi bir durumla karşılaşsa neler olurdu? Ölümün kamusal yüzü toplumsal kurumları nasıl etkilerdi? Birbiri ardına sorulabilecek bu sorulara Saramago'nun eşsiz romanıyla cevap verilebilir.

2. ÖLÜNEMEYEN YER

“Ertesi gün hiç kimse ölmedi” (Saramago, 2007:11) Saramago'nun fantastik bir o kadar da ironik romanı bu cümleyle başlar ve biter. Farklı gerekçelerle de olsa romanın başladığı ve bittiği yerde sonuç aynıdır. Hiç kimsenin ölmediği yer anlatısı aslında hiç kimsenin ölemediği yere dönüşür. Her şey otuz bir aralık gününün yirmi üçüncü saatinin elli dokuzuncu dakikasından itibaren adı belirtilmeyen

* Beyin Ölümü içerisinde hukuk, din, etik ve siyaseti de barındıran çok geniş kapsamlı bir konudur. İlk olarak Harvard Tıp Fakültesi Beyin Ölümünün Tanımına Dair İncelemelerle Görevli Geçici Komisyonu'nun “Geri Döndürülemez Komanın Bir Tanımı” adlı raporunun 1968 yılında yayımlanmasının ardından ölüm için yeni bir kıstas belirlendi: beyin ölümü. Harvard kıstaslarına göre beyin ölümü tanısı koymak için düz-EEG'nin bulunması ve yirmi dört saatlik bir sınama süresinin yanı sıra, beyin yanıtlarının, uyarılmış veya kendiliğinden hareketlerin, kendiliğinden solunum ve beyin sapı reflekslerinin durmuş olması gerekiyordu (Knudsen, 2015: 51). Komisyonunda on hekim, bir ilahiyatçı, bir avukat ve bir bilim tarihçisi ve beyin sapı reflekslerinin durmuş olması gerekiyordu (Knudsen, 2015: 51). Komisyonunda on hekim, bir ilahiyatçı, bir avukat ve bir bilim tarihçisi bulunuyordu. Harvard kıstaslarının belirlenmesinin üzerinden on yıldan fazla bir süre geçtiğinde, bir grup anesteziyolog yaşam kurtarmak amacıyla tasarlanmış yeni resüsitasyon ve yoğun bakım teknolojilerinin bazen yalnızca ölme sürecini uzatmaktan başka işe yaramadığı kaygısıyla Papa XII. Pius'tan bu konuda nasihat istedi. Papa da “ölüm anı”nın tanımını yapmanın doktorlara düştüğünü söyledi ve durumu umutsuz olan hastalarda yaşamı uzatmak için olağandışı araçlar kullanmak gibi bir yükümlülüğün bulunmadığı hükmünü verdi (XII. Pius:1957). Böylelikle, geri döndürülemez, ağır ve akut beyin hasarlarında, yaşam destek tedavisini esirgemek veya geri çekmek ahlaki açıdan kabul edilebilir hale geldi (Bruno, Ledoux, Laureys, 2015:84).

bir ülkede hiç kimsenin ölmemesi ile başlar. Öyle ki “gündüzüyle gecesiyle, sabahıyla akşamıyla, yirmi dört saat boyunca, ne hastalıktan, ne ölümcül bir kaza sonucunda, ne de sonuna kadar götürülmüş bir intiharın neticesinde hiçbir şekilde hiç kimsenin ölmediği görülüyor, hiç kelimesi durumu özetliyordu” (Saramago, 2007:17)dur. Yeni yıla yepyeni bir deneyimle giren adını bilmediğimiz ülkede bu olağanüstü durumun toplumda karışıklık yaratması kaçınılmazdır. Elbette öncelikle iktidar mercilerinden resmi bir açıklama beklenir. Geç saatlerde de olsa resmi bir açıklamada başbakan yeni yılın başlangıcından beri ülkede hiçbir ölüm olayının kaydedilmediğini teyit ediyor, bu tuhaf olguya dair yorumlarla çıkarımların sorumluluk ve görev bilinci çerçevesinde yapılmasını rica ederek, olanların talihin getirdiği bir tesadüfler silsilesinden, kozmik düzeyde gerçekleşen ve sürekliliği olmayacak bir düzensizlikten ya da zaman-mekân denkleminde istisnai nitelikli olarak rastlantıların bir araya gelmesinden ibaret olabileceği ihtimalinin de göz ardı edilmemesini istiyor, tüm bunlara karşın, hükümetin olabildiğince düzenli ve etkin çalışmak adına, konuyla ilgili uluslararası kuruluşlar nezdinde de temaslara başladığını vurguluyordur (Saramago, 2007:17). Pek inandırıcı olmayan bu açıklamaya ilk itirazın bir başka iktidar odağı olan kardinalden gelmesi şaşırtıcı olmaz. Çünkü kimse ölmezse diriliş de olmayacak diriliş umudu ortadan kalkarsa kiliseye de ihtiyaç kalmayacaktır. Kilise yoksa din de olmayacak, kardinal diye birinden artık söz edilmeyecektir. Saramago bu gerçeği romanda başbakan ile kardinal arasında geçen diyalogla gösterir: Başbakan kardinale “hiç kimse ölmezse kilise ne yapmayı düşünür acaba?” diye sorar. Kardinal soruya soruyla cevap verir: “bundan sonra hiçbir zaman hiç kimse ölmezse devlet ne yapacaktır?” (Saramago, 2007:20).

İktidar odaklarının endişelendiği bu hazin durumu az da olsa coşkuyla karşılayan ve bunu çiçekli balkonuna astığı bayrakla kutlayan hoşnut insanlar da vardır. Bu insanların mutluluğunu paylaşmak isteyenlerin sayısı giderek de artınca ülkenin tamamında bayraklanma hareketi hızla yayılır.

Oysa iktidarlar cephesinde durum ciddi bir endişe kaynağı olmaya devam eder. Cenaze levazımatı ile uğraşan firmalardan, sigorta kuruluşlarına, huzurevlerine ve hastanelere toplumun önemli işkolları başbakanın ve kardinalin endişelerini paylaşır. Hatta cenaze levazımatı ile uğraşan firmalar hammadde akışları bir anda bıçak gibi kesilince genel kurul çerçevesinde geçici bir çözüm bulurlar. Hükümetten, bundan sonra “gerek kaza sonucunda gerekse doğal yolla ölen tüm ev hayvanlarının cenaze levazımatçıları tarafından yürütülmesi mecburi olacak yakma ya da defin işlemleriyle ebediyete uğurlanmalarını yasal zorunluluk haline getirecek kanuni düzenlemeleri yapmasını” (Saramago, 2007: 20) isterler. İnsan ölemiyorsa o zaman ölen başka şeylere yönelmek en akıllıca olmasa da en kestirme çözüm gibi görünmektedir. Yeni duruma bir an önce ayak uydurmak aynı zamanda toplumsal kaosu engellemese de geciktirir.

Çok geçmeden gerek özel gerekse devlete bağlı hastanelerin yöneticileri de yetkili makamlar nezdinde endişe ve sıkıntılarını dile getirmek için kendi branşları ile ilgili bakanlık olan sağlık bakanlığının kapısını çalarlar. Onlara göre yatan hastalardan, şifa bulanlardan ve ölen hastalardan oluşan döngüde bir şekilde kısa devre meydana gelmiştir. Buna dair bulunan geçici çözüm ise ölümcül durumlarından geriye dönüşün mümkün olmadığı tasdik olunan hastaların bakımlarına evde devam edilmek üzere ailelerine teslim edilmelerini tavsiye etmektir. Huzurevleri de çok geçmeden cenaze levazımatçıları ile hastanelerin izinden giderler ve başlarını vurabilecekleri bir ağlama duvarı arayışı içine girerler (Saramago, 2007: 26).

Hiçbir hasta ölemiyorsa sigorta şirketlerinin anlamı nedir? Hayat sigortası kim yaptırır? Sigorta şirketleri de cenaze levazımatı ile uğraşan firmalar gibi bir çözüm arayışına girer. Çözüm basittir; firmalar, mutlu sigortalıları sekseninci yaşlarını doldurana kadar, primlerini normal bir şekilde toplamaya devam edecekler, sekseninci yaş günlerinden sonra ise kişiler sanal birer ölü haline dönüşecekler, o aşamada sigortanın tüm yükümlülükleri ile ödenmesi gerekecek ve firmalar da bunu harfiyen yerine getireceklerdir (Saramago, 2007:32-33). Bulunan çözümün en ilgi çekici tarafıysa, isteyen

sigortalıların, kontratlarını ikinci bir seksen yıllık dönem için uzatabilecek olmaları ve bu ikinci seksen yılın sonunda da ikinci bir ölüm haklarının oluşacak olmasıydı, böylece önceki dönemde yapılan tüm işlemler tekrarlanacak ve döngü devam edecekti.

Ölümün işini belirsiz bir süre boyunca askıya alması yalnızca toplumun belirli kurumlarını değil ölüm döşeğindeki insanları da alternatif çözümler üretmeye yönlendirir. Komşu ülkelerde insanların ölmeye devam ettiği fark edilir edilmez ölmek isteyen kişiler sınırın diğer tarafına nakledilmeye başlar. Bu durumun bir anda iç karışıklığa dönüşeceğini tahmin etmek zor değildir. Hükümet ise bununla baş etmek için silahlı kuvvetlerin sınırlar boyunca önlem alacağını ve ölüm döşeğinde bulunan hiç kimsenin hattı geçmesine izin verilmeyeceğini açıklar. İşin içinde güvenlik önlemi varsa bunu kendi lehine çevirmeye çalışan illegal bir grup mutlaka vardır. Dolayısıyla önlemler alınsa da ölümlerin taşınması için "maphia" adlı bir grup ortaya çıkar ve güvenlik birimlerini tehdit eder, bakanla yasa dışı yoldan işbirliğine giren grup işi devralır.

Tüm bu kaos ortamı yaklaşık yedi ay sürer ve bir gün ulusal kanal müdürüne yollanan eflatun renkli bir zarfla ölüm geri döner. Ölümün yolladığı mektupta kendisinden bu denli rahatsız olan insanların sonsuz yaşamın nasıl bir şey olacağını görmelerini istediğini ama artık olayların normal akışına döneceği yazılıdır. Bunun anlamı, ölmüş olmaları gereken ancak sağlık durumları ne olursa olsun dünyadaki varlıkları devam eden kişilerin yaşamlarının gece yarısı saatler on ikiyi gösterdiğinde son bulacağıdır. Ayrıca usulle ilgili yeni bir değişiklik söz konusudur. Ölüm, insanlara haber vermeden canlarını almış olmaktan dolayı rahatsız olmuş ve bu tutumunun uygunsuz ve hoyratça olduğunu kabul etmiştir. Bundan sonra herkes ölüm konusunda eşit şekilde uyarılacak ve tüm insanlara yaşayacakları son bir haftada işlerini yoluna koyma fırsatı verilecektir. Ölüm, kendi eliyle yazdığı ve imzaladığı metni ülkenin tüm evlerine ulaştırılmasını istedikten sonra, mektubu insanların genelde onu tanıdıkları adıyla imzalar: ölüm.

Ölümün tekrar görevine devam edeceği gerçeği kıyımdan da öte bir şey olur. Çünkü ölümün bekleme listesinde altmış binin üzerinde insan birikmiştir ve hükümet bir kere daha acil önlemler almak zorunda kalır. Devlet yetkilileri, esrarengiz bir şekilde geri dönen "ölüm"ün peşine düşerken, kiliseler hiç boş kalmıyor, ibadete bir an bile ara verilmiyor, montaj hatlarını andıran uzun kuyruklar oluşturan günahkârlar kilisenin bir kapısından giriyor, sunağın bulunduğu bölümün etrafında iki kez döndükten sonra bir başka kapıdan kutsal mekânı terk ediyorlardır. Aynı şey sağlık bakanlığının umutsuz durumda bulunanlar için, kilisenin uygulamalarını taklit etme endişesiyle palas pandıras bulup görevlendirdiği terapistlerin de başına gelir. Psikologlar birçok kez, tam da insanlara içlerindeki acıyı dışa vurmak için gözyaşlarına hâkim olmamayı tavsiye ettikleri esnada, ertesi gün kendilerinin de aynı zarflardan birini alabileceklerini düşünerek hıçkırıklara boğulurlar.

Ölümlülerin, hareketli ve karışık gündemine rağmen ölüm görevini eksiksiz yerine getiriyordur. Ancak bir gün sıra dışı bir olay meydana gelir ve eflatun renkli zarflardan biri iade edilir. Ölüm, alışık olmadığı bu olay karşısında şaşkına döner. Birkaç kere tekrar yolladığı mektubun bir kez daha masanın üstünde olduğunu görür. Arşiv dolabına yönelir, döndüğünde şüpheli dosya elindedir, kişi kesinlikle doğru kişidir, dosyadaki isim zarfın üzerindekiyle uyuyuyordur, adres doğrudur, meslek hanesinde viyolonsel sanatçısı yazıyordu, medeni hali ise boş bırakılmıştır. Ölüm viyolonselcinin dosyasını inceliyor ve daha önce görmediği hiçbir şeye rastlamıyordu, bilgiler, bir hafta önce ölmüş olması gereken, buna karşın mütevazı sanatçı evinde, hanımların kucağına çıkan kara köpeği, piyanosu, viyolonseli ve geceleri susama huyuyla yaşamını sakince sürdüren bir müzisyenin biyografisini ortaya koyuyordu. Ölüm, bu beklenmedik olayın hemen ertesinde kendini tamamıyla viyolonselciyi takip etmeye adar, onu gölgesi gibi takip etmenin ötesinde, adeta içtiği su, aldığı nefes olur. Sonrasında ise ölüm, kadın haline gelmiş bir şekilde viyolonselcinin hayatına girer. Onun konserine gidip, konser çıkışı tanışır. Ertesi gün, kadın yani ölüm viyolonsel sanatçısını ziyaret eder. Bach'ın altı numaralı

sütinin yazılı olduğu defteri eline alır ve ondan bunu çalmasını ister. Ölüm adama âşık olur ve günlerdir yanında taşıdığı zarfı mutfakta basit bir kibrit ile yakar. Ölüm adama sarılır ve hiç uyumayan ölümün, bu kez daha ne olduğunu bile anlamadan uyku gözkapaklarını yavaşça örter. Ve ertesi gün hiç kimse ölmez.

Bu uzun roman anlatısında da görüldüğü üzere, Saramago, ölümsüzlüğü diğer bir ifade ile ölümün görevini askıya almasıyla açığa çıkan dünyayı anlatır. Ölüm görevini yapmadığında da alışıldık düzenin dışına çıkarak/merhamet gösterip önceden haber verdiğinde de toplumsal yapıda kaos meydana gelir. Burada birbirini bütünleyen, iki ayrı kesit gibi iş gören temel izleklerden söz edilebilir. İlk izlek ölümün kamusal yüzüdür. Ölüm bir iktidar sarmalında, kendisine biçilen rol her ne ise ona uygun şekilde anlamlandırılır. Toplumsal yapının temel kurumlarında, ailede, sosyal hayatta, bireysel yaşantılardaki herhangi bir değişikliğin nasıl sonuçlanacağını oldukça güçlü bir imge olan “ölüm” üzerinden aktarır. Romanda ölümün kamusal yüzü diğer bir deyişle iktidarın nesnesi olması dışındaki yüzü başka bir temel izlek olan “aşk” ile gösterilmiştir. Saramago’nun romanında ölüm iki farklı gerekçe ile işini yapmaz. İlk gerekçesi tamamen ahlakidir. İster ki o olmadığında insanlar nasıl bir hayat sürecekler görsün. İkinci gerekçe ise daha kişiseldir. Ölüm sanata/sanatçıya âşık olur. Diğer bir ifade ile aşk ölümü yener ve yine kimse ölmez.

Saramago’nun yer yer mizahi bir üslupla kaleme aldığı romanında kişinin bedeninin sadece kendisine ait olmadığı onun aynı zamanda devletin egemenliğinin, devletin kurumlarının meşruiyetini sağlayan siyasal bir beden de olduğu görülür. Bu yüzden de ölüm olay olarak biricik olsa da kimin ölüp kimin ölemeyeceğine/ölmeyeceğine karar veren mekanizma gücünü yitirdiğinde işler karmaşıklaşır. Bu anlatı biyo-politikanın ne olduğunu ve nasıl işlediğini göstermesi açısından tipiktir. Diğer bir deyişle biyolojik hayatın siyasal doğasının farkına varılmasını göstermesi açısından önemlidir.

Modern Batı toplumlarında özellikle XVIII. yy.dan itibaren insanın bir insan türü teşkil ettiği yönünde temel biyolojik bir olguyla karşılaşırız. Foucault’nun biyo-iktidar dediği kabaca budur. Söz konusu olan, Foucault’nun diliyle söylersek nüfusun biyo-politikası düşüncesi perspektifinde konumlandırılmış bir süreçtir. Bilindiği üzere Foucault, -o ünlü iktidar mekanizmalarını anlatırken- XVII. yüzyıldan itibaren yeni tekniklerin ortaya çıktığını söyler. Bu tekniklerin biçimleri, birer karşı sav değil, daha çok bir ara bağlantı kümesinin birbirine bağlandığı iki gelişim kutbu oluştururlar. Bunlardan ilki bedeni merkez almıştır, bedenin terbiyesi, yeteneklerinin artırılması, güçlerinin ortaya çıkarılması, yararlılığıyla itaatkârlığının gelişmesi, etkili ve ekonomik denetim sistemiyle bütünleşmesi iktidar yöntemleriyle sağlanmıştır. Foucault buna bedenin anatomo-politikası (Foucault, 2007:102) der. XVIII. yüzyılda oluşan ikinci kutup ise tür-bedeni, canlı varlığın mekâninin etkisinde olan ve biyolojik süreçlerin dayanağını oluşturan bedeni merkeze almıştır. Doğum ve ölüm oranları, yaşam süresi, sağlık düzeyi ve bunları etkileyecek koşullar önem kazanmıştır. Foucault buna da nüfusun biyo-politikası (Foucault, 2007:103) der. Beden ve nüfus üzerinde gerçekleştirilen bu düzenlemeler ile iktidarın çevresinde örgütlendiği iki kutup oluşur. Tür-bedenin merkeze alınması ile beraber okul, kışla, tımarhane, hapishane, hastane gibi farklı mekânlar gelişir ve bedene ait göç, konut, sağlık sorunları gibi birtakım sorunlar ortaya çıkar. Nüfusların denetimini sağlamak için çok çeşitli ve çok sayıda denetim mekanizmasının ortaya çıkmasıyla biyo-politika çağı başlamış olur. İktidar yaşatma hakkından ölüm hakkına kadar her yerde hukuksal öznelerle değil, canlı varlıklarla muhatap olur. İktidar yaşam sorumluluğunu yüklenir. Yaşam sorumluluğunu üstlenen iktidar, sürekli olarak düzene sokan, disipline eden mekanizmalar toplamıdır. Biyo-politika, nüfusla ilgili ortaya çıkan tüm bu sorunlar alanında akılsallaştırılarak işler. Katliamlar, savaşlar, toplu ölümlerin yanı sıra iktidar bahsi geçen nüfus denetimiyle yaşatmaya yönelik bir yol izler. Ölümün kısa bir süreliğine de olsa görevini askıya almasının denetim mekanizmasında kargaşaya yol açması bu anlamda oldukça ikna edicidir. Başbakan, kardinale, hastanelerden, cenaze levazımatçılarına kadar tüm kurumlar iktidarın

yaşatma sorumluluğu çerçevesinde ancak olabilirler. Artık tür-bedene dönüşen insan yayılan iktidar ilişkilerinin merkezinde yer alacaktır. Romandaki ölümsüzlüğün güvenliği tehdit etmesi mükemmelleşen biyo-siyasetle beraber ailede, okulda, orduda hatta kamusal alanın her yerine yayılmış iktidar ağının iflası demek olacaktır.

Ölümün görevini yerine getirmediği bir ortamda disiplin ve yasal olanın da anlamı değişime uğrar. Yasaklamanın artık anlamını yitirdiği yerde ne hükümet yöneticilerine ne de kardinallere gerek vardır. Unutmamak gerekir ki “düzen, yasak olan her şey fiili olarak engellendiğinde geriye kalandır” (Foucault, 2014: 45). Yani aslında disiplinci mekanizmanın ilgilendiği yapılmaması gereken şeylerden ziyade yapılması gereken şeylerdir. İyi bir disiplin, size her an ne yapmanız gerektiğini söyleyendir. Yasa sisteminde belirsiz olan şey, izin verilen şeydir; disiplinci kural sistemi içerisinde, belirli olan şey yapılması gereken şeydir, dolayısıyla geriye kalan her şey, belirsiz olduğu için yasak halini alır (Foucault, 2014:45). Ölümün işlevsizleşmesi ile beraber tüm bu mekanizma alt üst olacaktır. Yasanın yasaklaması, disiplini ve güvenliği sağlaması için herhangi bir gerçeklik ögesi mevcut olmayacaktır. Nüfusun güvenliği aynı zamanda devletin güvenliği anlamına gelir. Diğer bir deyişle eğer kimse ölemiyorsa kurumların her biri teker teker iflas edecektir. Bunun anlamı devletin iflasıdır. Yönetenlerin güvenliği buna bağlıdır. Ölümün olmadığı yerde yöneticiler yönetme mekanizmalarını nasıl sürdürebilirler ki? Üstelik yaşlı nesiller ölemeyecekse gençler nasıl onların yerine geçecekler? Ya da kimse ölmeyecekse giderek artan nüfusu nasıl bir hayat bekleyecek? Tüm bu sorular yönetici gücün bir zenginlik ilkesi olarak gördüğü nüfus politikaları ile ilgilidir. Dolayısıyla sağlık, doğum, uzun yaşam gibi insan nüfusunun siyasal ve ekonomi sorunları üzerine yürütülen politikalar iflas edecektir.

Görüldüğü üzere iktidar yaşama olduğu kadar ölüme de karar veren mekanizmalar bütünüdür. Ve iktidar, kurduğu bireyler üzerinden işler (Foucault, 2016:107). Onun nasıl bir ilişkiler ağı içerisinde oluşturulacağına karar verir. Bunun için de toplumsal kurumları işe koşar. Aile, okul hatta kamusal alanın olduğu her yerde iktidar ilişkileri var olur. XVIII. yüzyılda demografinin, şehir yapılarının, sanayinin gelişimi, yaşam, konut, beslenme koşulları, doğum ve ölüm oranları, patolojik fenomenler (salgınlar, yerleşik hastalıklar, çocuk ölümleri), biyolojik ve tıbbi bir bakış açısını ortaya çıkarmıştı (Foucault, 2012: 194). Bu bakımdan “doktor” artık yeni oluşan toplumsal bedenin de teknisyeni olmak zorundadır. Saramago'nun kardinal, doktor ve psikiyatrist örnekleri de bu bağlamda düşünülebilir. Bedenin toplumsallaşması/iktidarın nesnesi haline gelmesi kuşkusuz ki ölümü de etkileyecektir.

Ölüm imgesini iktidarın nesnesi dışında konumlandırmak olsa olsa bir duygu durumu ile mümkün görünmektedir. Romanın ikinci temel izleği olan “aşk” söz konusu olduğunda ölüm görevini yap/a/maz. Yazar ölümsüzlüğe ancak bu haliyle izin verir. Sebebini bilmediğimiz ertelenmiş ölüm bir sanatçıya aittir. Yazar ölüme, âşık olduğu kişiyi seçme şansı tanımaz. Viyolonsel sanatçısıyla karşılaşma rutin işini sürdüren ölüm için bir kırılma anıdır. Bu durum, toplumu kargaşaya sürükleyen –herkesin ölümü- ölümsüzlükten yapıcı farklıdır. İlk durumda ölüm karşısında herkes çaresizdir ve çaresiz ölümsüzdür. Ölümün işini askıya alması, insanların en büyük korkularıyla yüzleşmelerini sağlamaktır. Oysa ikinci ölümsüzlük durumunda viyolonsel sanatçısı ölmek zorunda olduğunu ama ölemediğini bilmez. Hatta ölüme âşık olduğunu dahi bilmez. Yazarın romanın son bölümünde viyolonsel sanatçısını değil de ölümü ve onun eylemini öne çıkarmasının sebebi sorgulanmaya değerdir. İkinci durumda ölümü dize getiren âşktır.

Aşk Platon'dan itibaren bir tamamlanma meselesidir. Eksik olanın arandığı bu macerada –ölüm dahi olsanız- Badiou'nun ifadesiyle ilk öge bir ayrılık, bir bölünme, bir farktır. Aşk önce bir İki'yi işler. İkinci noktaya baktığımızda, aşk tam da bir bölünmeyi işlediğinden, o İki'nin kendini göstereceği, olduğu haliyle sahneye çıkacağı ve dünyayı yeni bir biçimde sınavacağı anda, ancak rastlantısal ya da olumsal bir biçime bürünebilir. İşte buna karşılaşma denir. Aşk bir karşılaşmadan her zaman bir şeyler öğrenir (Badiou, 2011:30). Genellikle de bu iki birbirinden oldukça farklıdır. Bazen düşman dünyanın

insanlarıdır. Yine Badiou'nun ifadesiyle "iki farkın karşılaşması bir olaydır, olumsaldır, şaşırtıcıdır, yine tiyatro alanından bir sözle "aşkın sürprizleri"dir bu" (Badiou, 2011:30-31). Saramago'nun romanında ölümün başına gelen de tam olarak budur. Ölüm sürpriz bir şekilde, var olma nedenini askıya alarak rastlantısal bir karşılaşma ile aşık olur.

Aşk ve ölüm imgeleri arasında derin bir bağ vardır. Aşk imgesi çoğunlukla bir imkansızlıkla, çatışmayla ya da farklılıkla kurulur. Genellikle ölüme rağmen ya da ölüme göze alan aşk bu adı almayı hak eder. Saramago aşkın ölümlü olan bu bağını yani birleşmesini gösterir gibidir. Aşk bu bağ sayesinde yerleşik bir kuralı bozmuştur. Zaten "gerçek aşk uzamın, dünyanın ve zamanın yarattığı engelleri kalıcı biçimde, kimi zaman acı çekerek alt eden aştır" (Badiou, 2011:33).

Tıpkı ölüm gibi aşk da ebedi, sınırsız, mutlak ve bitimsizdir. Her ikisinde de trajik bir yan vardır. Aşk uğruna göze alınan genellikle ölüm iken Saramago ölüme rağmen aşkı anlatmıştır. Öte yandan aşkı yaşamaya, hayata dair, dinamik, olağanüstü bir hal de mevcuttur. Romanda ölümün cinsiyetinin kadın olarak gösterilmesi-ölüm bir kadın kılığına girerek sanatçıya aşık olur- belki de aşkın çoğaltıcı yanına bir atıftır.

Her iki temel izleği yan yana düşündüğümüzde ölümsüzlüğe dair yapılan sorgulamanın bir yanıyla yaşama dair olduğunu görürüz. Yaşamın değeri, anlamı ya da anlamsızlığı etik ve siyasal alanın kesiştiği yerde durur. Ölümsüzlük fikri tam da bu sebeple ölüm imgesinden ayrı düşünülemez. Nihayetinde Saramago, ölümsüzlüğü anlattığında doğrudan yaşamın kendisini anlatmıştır diyebiliriz.

3. SONUÇ

Günümüz dünyasında ölüm üzerine yapılagelen tartışmalar daha ziyade ötenazi ve bunun hukuksal, etik zeminini belirleme odaklıdır. İstemi ölüm kabul edilen ötenazi dünyanın birçok ülkesinde yasallaşmış durumdadır. Hatta gün geçtikçe farklı teknikler-olabildiğince acısız-geliştirilmektedir. İnternet üzerinde basit bir arama ile bu kararı veren kişilerin son anlarına tanıklık etmek de mümkündür. Oysa yakın geçmişte ötenaziyi ilk önce kendi halkına uygulayanlardan biri de Hitler'di. Üstün Alman ırkına uygun olmadığını düşündüğü bedensel engelliler ve yaşlılara uygulanan ötenazi ile binlerce kişi öldürülmüştü. İktidarın yaşatma kadar öldürmeye de muktedir bir güç olduğunu göstermişti. Günümüzde ötenazi hakkını savunanlar ise kişinin kendi yaşam hakkını elinde bulundurduğunu ve bedeni üzerinde her türlü tasarrufa da yine kendisinin karar vereceğini söylerler. Öyle ya da böyle ister başka biri isterse kişinin kendi kararı bağlamında ölüme karar vermek demek her anlamda bedenın kamusal bir tarafının varlığını dikkate almayı zorunlu kılar. Yine doğal bir olgu olan ölümün kendisini siyasallaştırır.

Ötenazi tartışmaları farklı bir bağlamda da olsa Saramago'nun romanı üzerine düşünüldüğünde temel birkaç noktayı aydınlatması bakımından yardımcı olacaktır. Saramago yaşam kadar doğal bir şey olan ölümlü romanının başkarakteri yapar. Onu kişiselleştirir. Mektuplar yazan, âşık olan, kadın kılığına bürünen haliyle kurgular. Ölüm aynı zamanda insanlara ders veren, yaşam kadar doğal ve gerekli olduğunu göstermek isteyen haliyle de karşımızdadır. Tüm roman boyunca aksaklıkları gidermeye çalıştığında bile soğuk yüzünü hissettirir. Romanın ikinci temel izleği aşk sahneye çıkana kadar ölüm her daim insanların dünyasını şekillendiren temel bir aktördür. Öyle ki bu rolünü görevini askıya alarak gösterir.

Saramago romanında yaşam kadar doğal bir itki olan ölümün görevini askıya aldığına nasıl bir dünya ile karşılaşılacağını özellikle de sosyal hayattaki örnekleri üzerinden mizahi bir dille anlatmıştır. Saramago ölümün aile, sosyal ve bireysel hayatı nasıl şekillendirdiğini çarpıcı bir şekilde gösterir. Altı ay gibi bir sürede kimsenin istese de ölememesi adı belirtilmeyen ülkenin başta yöneticisi olmak üzere tüm toplumsal kurumlarını felce uğratmıştır. Bu durum modern dünyada insan bedeninin

ne anlama geldiği hakkında bir takım ipuçları verir.

Klasik dünyada Tanrı'ya ait olan beden modern dünyada ile birlikte merkezi bir kavram olur ve artık siyasal hayatın bir unsuru haline gelir. Modern çağı başlatan filozofların görüşleri hızlıca bir düşünüldüğünde –Descartes, Leibniz, Spinoza- Tanrı'nın yitirdiği yeri öznenin aldığı açıklıkla görülecektir. Bu özne aynı zamanda kamusal bir görünüm de arz eder. Daha uygun bir ifade ile çeşitli kamusalılıklarla kuşatılır. Farklılaşan özneler yalnızca biyolojik tür olmanın ötesinde iktidarlar tarafından ince ince düşünülmüş çeşitli hesaplarla rejimlere dâhil edilirler. Nüfus savaşları da denilebilecek bu süreçte uyrukların her birinin nasıl yaşayacağına karar veren mekanizma onların ölümlü olmasına da karar verecektir. Ama ortada ölüm olmazsa mekanizma elbette ki iflas edecektir.

Agamben'in ifadesiyle "uysal bedenler" (Agamben, 2013:12) yaratan mekanizma hayata hükmettiği kadar ölüme de hükmeder. İktidar bir ilişkiler ağı olarak tasavvur edildiğinde rahip, başbakan, doktor, sigortacı ortak yaşam üzerine işlerliği olan kurumlar olarak var olurlar. Tamamı insan bedeni üzerinden var olan bu kurumların iflası Saramago'nun romanında incelikli bir dille anlatılmıştır. Yaşam kadar elzem ölüm bahsi geçen kurumların var olma sebebidir. Ölümsüzlük hüküm sürdüğünde de kurumlar var olmayacaktır. İnsanın ütopyası olan ölümsüzlük romanda aktarılanlarla birlikte düşünüldüğünde distopik bir hal alır. Bu, adaletin yerini mafyanın aldığı, insanların ölebilmek için illegal yollardan sınırları geçtiği bir dünyadır. Dünyanın doğal kaynaklarının hızla tükendiği, yaşam kalitesinin düştüğü, yoksulluğun ve açlığın tüm dünyada hızla yayıldığı bir dünyada Saramago'nun kurguladığı ölümsüzlük cezası daha da ağır olacaktır. Ölümün olmadığı yere izin ise yine Saramago'ya atıfla ancak aşk için verilebilir. Aşk ölümden daha güçlü ve hayata dairdir.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2001). *Kutsal İnsan*. (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Adorno, T. W. (2000). *Minima Moralia*. (Çev. O. Koça Ve A. Doğukan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ariés, P. (2015). *Batı'da Ölümün Kısa Tarihi*. (Çev. I. Gürbüz). İstanbul: Everest Yayınları.
- Badiou, A. (2011). *Aşka Övgü*, (Çev. O. Türkay). İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2000). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*. (Çev. N. Demirdöven). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Blumenberg, H. (2014). *Endişe Nehri Geçiyor*. (Çev. C. Ener). İstanbul: Metis Yayınları.
- Borges, J. L. (1994). *Ölümsüz ve Pusula*. (Çev. T. Uyar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruno, M.-A., Didier L. ve L. Steven (2015). *Ölmekte Olan İnsan: Biyotipten Bir Görüş*. (Çev. B. Zeren, Haz. A. Kellehear). *Ölme Üzerine Bir İnceleme*. (s. 81-115). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. (Çev. H. U. Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. (Çev. F. Taylan). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. (Çev. O. Akınhay, I. Ergüden ve F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ilich I. (2004). *Ölüme Karşı Ölüm*. (Çev. E.E.Ç.). *Cogito* Sayı: 40, 107-120.
- Knudsen, K. S. (2015). *Ölmekte Olan Hayvan: Veteriner Tıbbından Bir Görüş*. (Çev. B. Zeren, Haz. A. Kellehear). *Ölme Üzerine Bir İnceleme*. (s.49-81). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Saramago, J. (2007). *Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş*. (Çev. M. N. Kutlu). İstanbul: Merkez Kitaplar.
- Rousseau J.-J.(2009). *Emile ya da Eğitim Üzerine*. (Çev. İ. Yerguz). İstanbul: Say Yayınları.

Selçuklu-Bizans Hanedan Kadınları*

Dr. Öğr. Üyesi Fatma İnce

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9820-4604>

İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Malatya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.08.2019
Kabul: 25.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Selçuklu Devleti
Bizans Devleti
Hanedan
Kadın

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.30272>

Öz

Selçuklular ve hatta onlardan önce ilk Türk devletlerinde sosyal ve siyasi hayatta kadının önemli bir yeri vardır. Göktürk Kitabeleri'nde kadının yerinden ve öneminden bahsedildiği gibi Uygurlarda da henüz devlet kurulmadan önce bu kavmin reisi savaşlar ile meşgul olduğundan dolayı annesi Uluğ Hatun ihtilaflara ve davalara bakmaktadır. Devletlerarası bir anlaşmayı kağan ile birlikte hatunun da onaylaması gerekmektedir. Aksi takdirde bu anlaşma geçersiz sayılırdı. Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra da kadın devlet içerisindeki bu önemli konumunu muhafaza etmiştir. Selçuklu hanedanına mensup kadınların durumuna baktığımızda bunların kendi emirlerinde askeri birliklerinin, iktalarının, kendilerine ait bir hazinelerinin ve vezirlerinin var olduğunu görürüz. Devletin kaderine yön verecek kadar güçlü olan bu kadınlar gerektiğinde sefere dahi çıkmışlardır. Bizans Devleti'nde ise halk tabakasından kadınların yaşayışlarına dair net bilgilere sahip olmasak da yine de eldeki bilgilerden onların Türk toplumunda kadına verilen değerini aynısına sahip olmadıklarını anlayabiliyoruz. Ancak devlet içerisinde hanedana mensup kadınların durumu halk tabakasına mensup kadınların durumundan biraz daha farklıdır. Çünkü onlar, meşruiyetin siyasi aktarımcıdır ve bundan dolayı da devlet içerisinde önemli bir konuma sahiplerdir. Bizans Devleti'ndeki hanedan kadınları eşlerinin ölümü sonrasında ya oğullarının naipliğini yapmak suretiyle ya da evlilik yoluyla yeni imparatoru belirlemektedirler. Bu çalışmada iki çağdaş devlet olan Büyük Selçuklu Devleti ve Bizans Devleti'ndeki kadınların durumu hem toplumsal açıdan hem de hanedan kadınları açısından ayrı ayrı değerlendirilecektir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

İnce, F. (2019). Selçuklu-Bizans Hanedan Kadınları. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 137-153.

* Bu makale, 2015 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Erol Kürkçüoğlu danışmanlığında Fatma İnce tarafından hazırlanan "Selçuklu-Bizans Müesseselerinin Karşılaştırılması" isimli doktora tezinin ilgili bölümünden üretilmiştir.

Heraldic Women in the Seljuk-Byzantine

Asst. Prof. Dr. Fatma İnce

Inonu University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Malatya – TURKEY

Article History

Submitted: 19.08.2019

Accepted: 25.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

The Seljuk State

The Byzantine State

Heraldic

Women

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.30272>

Abstract

In the Seljuks and even the first Turkish States before them, women have an important place in social and political life. In the Göktürk inscriptions, the woman's place and importance are mentioned, as well as in the Uighurs, since the chieftain of this tribe was busy with wars before the establishment of the state, his mother Uluğ Hatun looks at conflicts and lawsuits. Khagan and his wife were also required to ratify an interstate agreement. Otherwise, this agreement would be void. The Turks, after accepting Islam, maintained this important position within the women's state. When we look at the status of women belonging to the Seljuk dynasty, we see that they have military units, their own treasures and viziers in their orders. These women, who are strong enough to lead the destiny of the state, have even gone on the expedition when necessary. Although we do not have clear information about the lives of women in the Byzantine State, we can understand from the information we have that they do not have the same value given to women in Turkish society. However, the status of women belonging to the dynasty in the state is slightly different from that of women belonging to the public. Because they are the political transmitters of legitimacy and because of this they have an important position within the state. Dynastic women in the Byzantine State were to designate the new emperor either by becoming Regent of their sons or by marriage after the death of their wives. In this study, two contemporary States, The Great Seljuk State and the status of women in the Byzantine State, will be evaluated separately both socially and in terms of dynastic women.

GİRİŞ

Kadın, eski Türk devletlerinde bozkır yaşam tarzının vazgeçilmez bir unsurudur. Bu yaşam içerisinde kadının sorumlulukları erkeklerin sorumluluklarından daha fazladır. Bundan dolayı kadın, Türk devletlerinde tarihin her döneminde güçlü bir ikon olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın, Türk toplumunda ailesel ve hukuki açıdan oldukça önemli bir statüye sahiptir. Eski Türk destanlarına ve mitolojilerine baktığımızda da kadına verilen değeri ve önemi bariz bir şekilde görebiliriz. Nitekim Yararılış Destanı'nda kadın ruhani bir varlık olarak vasıflandırılmış ve hatta Tanrı'nın yeryüzünü yaratmasının sebebi olarak gösterilmiştir. Dede Korkut Hikayeleri'nde de önemli bir yer verilen kadından sadece ana, eş olarak bahsedilmemiş, kadına bu meziyetlerine ek olarak alplik vasfı da yüklenmiştir. Türk kültüründeki destan kahramanları da alplik özellikleri olan kadınlarla evlenmeyi bir övünç kaynağı olarak görmüşlerdir. (Ögel, 1993: 419-493, İnan, 1934: IV, 274, Sevinç, 1980: 18, Küçük, 2013: 119, Çandarlıoğlu, 1966: 22, Ergin, 1958: 24, Gündüz, 2012: 133).

Türk toplumunda esas olan tek eşle evliliği ve toplum içerisinde kadınlar oldukça rahat hareket etmekteydiler. İbn Fazlan Seyahatnamesi'nde de Türklerin kadına bakışları ile alakalı önemli bilgiler verilmektedir. İbn Fazlan'a göre, Oğuz kadınları erkeklerden asla kaçmazlardı. Vücutlarını gizleyecek kıyafetler de giyinmezlerdi. Ancak buna rağmen, zina Türk toplumunda görülmezdi. Zina yapmaya yeltenenler de en ağır şekilde cezalandırılırlardı. Bu cezalandırılma yöntemi hakkında da İbn Fazlan Seyahatnamesi'nde bilgiler verilmektedir: *"Zina yapan kimseyi iki ağacın dallarını bir yerde yaklaştırarak bağlarlar. Sonra bu dalları bırakırlar. Dalların eski durumuna gelmesi neticesi o kimse iki parçaya bölünür."* (İbn Fazlan Seyahatnamesi, 1975: 31).

İbn Fazlan Seyahatnamesi'nden edindiğimiz bilgilere göre, bu durum sadece Oğuz kadınlarına münhasır bir durum da değildir. Bulgar Türklerinde de aynı durumu müşahade edebiliriz. İbn Fazlan'a göre, Bulgarlarda da herhangi bir zina olayına rastlanmazdı. Eğer zina eden birisi yakalanırsa bu en ağır şekilde cezalandırılırdı. İbn Fazlan bunların cezalandırılma usulleri ile de detaylı bilgiler vermektedir: *"İçlerinden biri zina ederse, kim olursa olsun dört kazık çakıp, zina edenlerin el ve ayaklarını bunlara bağlarlar. Sonra onu boynundan uyluklarına kadar balta ile yarararak iki parçaya ayırırlar. Kadına da aynı cezayı tatbik ederler."* (İbn Fazlan Seyahatnamesi, 1975: 57). İbn Fazlan'ın bize vermiş olduğu bu bilgiler hem Türk toplumunda kadının iffet ve namusunu yücelten ifadelerdir hem de biz bütün bu verilen bilgilerden kadın ve erkeğin kanun önünde de eşit sayıldığını sonucunu çıkartmaktayız.

Yine Arminus Vambery'nin kaydına göre eski Türk toplumunda aşüfte ya da veled-i zina gibi sözcüklere de rastlanmaz. Bu sözcükler süreç içerisinde başta Farsça olmak üzere diğer dillerden Türkçeye geçmiştir. (Laszlo Rasonyi, 1971: 58).

Kadınlar sadece toplum hayatında değil siyasi hayatta da önemli bir yere sahiptir. Bu konuyla alakalı birçok örnek verebiliriz. Mesela; Avrupa Hun Devleti Hükümdarı Atilla'nın ağabeyi Bleda'nın ölümünden sonra, Bleda'nın eşi, ona ait olan bütün yerlerin sahibi ve idarecisi olmuştur. Yine Çinliler ile ilk anlaşmayı Mete'nin eşi imzalamıştır. Uygurlarda, bu devletin hükümdarı savaşlar ile meşgul olduğundan devlet idaresi ile annesi Uluğ Hatun ilgilenmiştir. Göktürk Devleti'nde Bilge Kağan'ın ölümünden sonra oğulları küçük yaşta olduğu için idareyi Bilge Kağan'ın eşi Po-fu Hatun devralmıştır. Hatunlar, elçileri hakanlarla birlikte kabul etmişler, hazırlanan fermanlara ve emirnamelere birlikte imza atmışlardır. Hatta birçok Türk devletinde hakanın imzasının yanında hatunun da imzası yoksa bu anlaşma hükümsüz sayılmıştır. Orhon Kitabeleri'nde¹ ve Yenisey Yazıtları'nda da² kadınla alakalı bir

¹ Orhon Kitabelerinde Bilge Kağan şu sözleri söylemektedir: *"Türkîş Kağan'a hediyeler ve merasimle (prenses) kızımı gelin verdim. Türkîş Kağanın kızını hediyeler ve pek büyük merasimle oğluma alıverdim. (Prenses) küçük hemşiremi hediyeler ve pek çok merasimle gelin ettim."* *"Tanrı Türk milleti yok olmasın diye babam İl-Terîş Kağan ile anam İl-Bilge Hatun'u yükseltti."* *"Sizler Anam, hatun, hala ve teyzelerim, ablalarım, kadınlarım ve kızlarım."* Wilhelm Thomsen, *Moğolistan'da Türkçe Kitabeleri*, Çev. Ahmet Cemal Köprülüzade,

çok ifade yer almaktadır. (Gökalp, 1976: Sevinç, 1980: 29, Taşağıl, 2004: 56).

İslamiyet öncesi Türk toplumunda kadınlara verilen bu değer İslamiyet'in kabulünden sonra da devam etmiştir. İslamiyet'in kabulü eski Türk devlet işleyişinde herhangi bir değişim oluşturmamıştır. İslamiyet'in özünde kadına değer verilmesi, Peygamberimizin eşlerine olan davranış şekli, Kuran-ı Kerim'in bizzat kendisinin kadınlara değer veren ifadeler içermesi, baba hakkı yanında ana hakkından da söz etmesi Türk coğrafyasında zaten değerli olan kadının durumundan ziyade Arap coğrafyasının kadına bakış açısını değiştirmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti'nde Hanedan Kadınları

Gerek İslamiyet öncesi gerek İslamiyet sonrası Türk toplumunda kadına verilen değer Büyük Selçuklu Devleti'nde de devam etmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nde kadın hem toplumsal hayatta önemli bir yere sahiptir hem de siyasi hayatı yönlendiren bir unsurdur. Özellikle Selçuklu hanedan kadınları Selçuklu tarihine yön verecek kadar devlet işleyişinde faal rol oynamışlardır. Velihaht seçimleri, vezirlerin belirlenmesi, mali konular, isyanların başlatılması ya da bitirilmesi gibi devletin iç siyasetine yön verdikleri gibi dış siyasetinde de önemli bir simge olmuşlardır.

Selçuklu devlet işleyişinde önemli roller üstlenen ilk hanedan kadını Altuncan Hatun'dur. Altuncan Hatun, ilk evliliğini Harezmi Valisi Altuntaş ile yapmıştır. Bu evlilikten Enuşirvan isimli bir de oğlu olmuştur. Ancak eşini genç yaşta kaybeden Altuncan Hatun, Kündiri'nin aracılık yapması ile Tuğrul Bey ile evlenmiştir. Altuncan Hatun, Dede Korkut Hikayeleri'nde bahsedilen kadın tipolojisine oldukça uymaktadır. Altuncan Hatun ata oldukça iyi binebilmekte, kılıç kuşanmakta ve gerekli olduğu taktirde ordulara kumanda edebilmekteydi. Aynı zamanda devlet yönetiminde de oldukça yetenekli ve deneyimli idi. Tuğrul Bey devlet ile alakalı işlerde sık sık onun fikrine müracaat ederdi. Hatta Bizans Devleti de Altuncan Hatun'un bu önemli statüsünü bildiğinden ondan Selçuklu Devleti ile sulh yapılması için Tuğrul Bey ile kendi aralarında aracılık yapmasını istemişlerdir. (Kitapçı, 1994: 13-42, Kuşçu, 2016: 173-191, Kitapçı, 2014: 281, Fahreddin Esed-i Gurgâni, 1349: 10-12).

Yine İbrahim Yinal ve Tuğrul Bey arasındaki mücadele esnasında da Altuncan Hatun eşine destek olmuştur. Tuğrul Bey'e karşı isyan eden İbrahim Yinal onu Bağdat yakınlarında kuşatmıştır. Bunun üzerine Tuğrul Bey eşi Altuncan Hatun ve veziri Kündiri'ye haber göndererek, onlardan yardım istemiştir. Kündiri bu yardım olayına çok sıcak bakmasa da Altuncan Hatun yanına almış olduğu Türkmen askerleri ile birlikte Tuğrul Bey'i İbrahim Yinal tehlikesinden kurtarmıştır. (Koç, 1996: 1-3, Köymen, 1977: 44-45).

Altuncan Hatun 1060 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Altuncan Hatun Peygambere ve Ehl-i Bey'te o kadar çok muhabbet duymaktadır ki ölümünden önce Tuğrul Bey'e kendisinden sonra halifenin kızı ile evlenmesi vasiyetinde bulunmuştur. Kendisinin ne kadar malı varsa hepsini de halifenin kızına bağışlamıştır. Tuğrul Bey de Altuncan Hatun'un ölümü sonrasında halifenin kızı ile evlenmek için elinden gelen her türlü gayreti göstermiştir. (Ecer, 2012: 146, Kitapçı, 2014: 285-289).

Selçuklu Hanedan kadınları arasında bir başka önemli isim de Seyyide Hatun'dur. Seyyide Hatun, Halife Kâim Bî emrillah'ın kızıdır. Altuncan Hatun'un vasiyeti gereği onun ölümü sonrasında Tuğrul Bey Seyyide Hatun ile evlenmek istemiştir. Tuğrul Bey, Abbasi Halifeliği ve Selçuklu Devleti arasındaki ilişkileri güçlendirebilmek amacıyla da Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun'u Halife Kâim

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası, III, İstanbul 1935, s.85, Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I, Ötüken Yayınları, İstanbul 1969, s.85.

² Kırgızlar tarafından dikilen Yenisey yazıtlarında kadınla alakalı pek çok ifadeye yer verilmiştir. Kunçuy, Ebçi, Yotuz, Eçe bu kelimelerden bazılarıdır. Yine Yenisey Yazıtlarındaki "Esiz elime, kunçuyuma, oğlanıma, bodunuma, esizme, altmış yaşında adırılm." ifadesinde de kadına yer verilmiştir. Erhan Aydın, "Yenisey Yazıtları Nasıl Tarihlendirilir?" *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor*, Ankara 2012, s.161, Nurdin Useev, "Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamlarına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı", *Dil Araştırmaları Dergisi*, S.11, 2012, s.58.

Bî emrillah ile evlendirmiştir. Ancak Halife, kendi kızının Tuğrul Bey ile evlenmesine karşı çıkmıştır. Hatta Tuğrul Bey'in bu işten vazgeçmesi için de Ebû Muhammed et-Temîmî'yi görevlendirmiştir. Tuğrul Bey'in bu evlilikten vazgeçmemesi halinde ise ondan mehir olarak 300.000 altın ve Tuğrul Bey'in Bağdat'ta oturması şartıyla bu evliliği kabul edeceğini söylemiştir.

Ebu Muhammed ise bu konuda Amîdülmülk'ten yardım istemiş ancak Amîdülmülk bunu kabul etmemiştir. Ebu Muhammed, evlilik olayında bütün sorumluluğu Amîdülmülk'e bırakınca, halife tarafından bu evlilik olayının kabul edildiği düşünülmüş ve bundan dolayı da Tuğrul Bey, Amîdülmülk'ü, Arslan Hatun'u ve Ferruh Hatun'u evlilik işlerinin halledilmesi için Bağdat'a göndermiştir. (Bundari, 1999: 20, İbnü'l Esir, 2016: VIII, 358).

Ancak Halife, Bağdat'a giden heyete bu evliliğe onay vermediğini belirtmiştir. Bunun üzerine durum Tuğrul Bey'e iletilince, o da Bağdat, Vâsıt ve Basra'daki adamlarına haber göndererek, halifenin ve adamlarının iktalarına el konulmasını emretmiştir. Ayrıca kendisine bağlı eyaletlerin valilerine de haber göndererek, halifeye karşı yükümlü oldukları saygılı tavrı gösterip göstermeme konusunda özgür olduklarını belirtmiştir. (Bundari, 1999: 20, İbnü'l Esir, 2016: VIII, 358).

Halife gerginliğin artması üzerine Tuğrul Bey ile kızının evlenmesine razı olmuştur. Düğün 454/1063 tarihinde Tebriz dışında gerçekleştirilmiştir. Ancak Halife bu evlilikten çok müteessir olmuştur. Düğün sonrasında Halife'nin karşı çıkmasına rağmen 1063 tarihinde yeğeni Hatice Arslan Hatun'u ve eşi Seyyide Hatun'u da alarak Rey'e gitmek üzere Bağdat'tan ayrılmıştır. Tuğrul Bey, Rey'e varduktan kısa bir müddet sonra hayatını kaybetmiştir. Seyyide Hatun ise Tuğrul Bey'in ölümünden sonra bir müddet daha Rey'de tutulmuştur. Hatta Amîdülmülk Seyyide Hatun'dan kendisine verilen değerli eşyaların iadesini istemiş ancak Seyyide Hatun bu eşyaların yanında olmadığını söylemiştir. Alparslan, tahta geçtikten kısa bir müddet sonra Seyyide Hatun'un Bağdat'a gitmesine izin vermiştir. Bu duruma çok sevinen Halife Sultan Alparslan adına hutbe okutmuştur. (Kaçın, 2017: 96-97, Kitapçı, 2014: 268, Kafesoğlu, 1972: 41-42).

Tuğrul Bey ve Seyyide Hatun evliliğinde adını sık sık duyduğumuz Hatice Arslan Hatun Selçuklu hanedan kadınları arasında bir başka önemli isimdir. Hatice Arslan Hatun Çağrı Bey'in kızıdır. Tuğrul Bey Abbasi Halifeliği ile akrabalık bağları tesis etmek amacıyla Hatice Arslan Hatun'u Abbasi halifesi ile evlendirmiştir.³

Hatice Arslan Hatun yüklü miktarda çeyiz ile hilafet sarayına gönderilmiştir. Hatice Arslan Hatun'a verilen bu çeyiz yüzyılın çeyizi olarak adlandırılmaktadır. Çeyizin beraber altın, gümüş, yakut ve mücevherler ile dolu bir kervan ve hilafet sarayında Hatice Arslan Hatun'a eşlik etmesi için 80 cariye de gönderilmiştir. (Kitapçı, 2014: 254). Hatice Arslan Hatun'a verilen bu çeyiz eski Türk ananelerinin bir gereğidir. Bu ihtişamlı çeyiz merasimi, aynı zamanda Selçuklu Devleti'nde kadına verilen değer de en güzel örneklerinden birisidir.

Hatice Arslan Hatun evliliğinin ilk senelerinde Şii komutan Arslan Besâsîrî tarafından hilafet sarayına yapılan bir baskın sonucunda halife ile birlikte esir alınmış ve Tekrit Kalesi'ne hapsedilmiştir. Tuğrul Bey Arslan Besâsîrî'ye haber göndererek, yeğenin serbest bırakılmasını istemiştir. Arslan Besâsîrî, Tuğrul Bey'in bu isteğini kabul etmiş ve Hatice Arslan Hatun'u amcasının yanına Rey'e göndermiştir. Hatice Arslan Hatun'un Rey'e ulaşmasından sonra Tuğrul Bey bu defa da halifenin serbest bırakılmasını ve yerine iade edilmesini istemiş ancak bu durum kabul edilmeyince Tuğrul Bey Irak üzerine sefere çıkmış bunu haber alan Arslan Besâsîrî ailesi ile birlikte bölgeden uzaklaşmış ve halife de tekrar yerine iade edilmiştir. (İbnü'l Esir, 2016: IX, 468, İbn Kesir, 2000: XII, 169, Gregory Abû'l

³ Hatice Arslan Hatun'un ilk olarak Abbasi Halifesi Kâim Bî emrillah'ın oğlu Zahirettü'd-din ile evlenmesi gündeme gelmiş ancak onun vefat etmesi sonrasında Halife kendisi Hatice Arslan Hatun ile evlenmiştir. Abdülkerim Özyayın, "Kâim Bî emrillah", *DİA*, XXIV, Diyanet Yayınevi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s.211.

Farac, 1945: 65).

Hatice Arslan Hatun, bu olay sonrasında tekrar Bağdat'a dönmüş ancak yine de evliliğinde huzur bulamamıştır. Bu defa da Tuğrul Bey ile Seyyide Hatun'un evliliği gündeme gelmiş ve bundan dolayı huzursuzluk yaşamıştır. Seyyide Hatun ve Tuğrul Bey arasında nikah merasiminin yapılmasından dolayı halifenin karşı çıkmasına rağmen Tuğrul Bey, Seyyide Hatun ve Hatice Arslan Hatun'u da yanına alarak Rey'e dönmüştür. Tuğrul Bey'in, Hatice Arslan Hatun'u beraberinde Rey'e götürmesindeki en önemli sebep Halifenin Hatice Arslan Hatun'un bir erkek çocuk dünyaya getirmesi, hilafetin de bundan dolayı Selçuklulara geçme ihtimali dolayısıyla eşine gereken ilgi ve ihtimamı göstermemesidir. Hatice Arslan Hatun, Tuğrul Bey'in ölümüne kadar Rey'de kalmıştır, Alparslan zamanında iki taraf arasındaki ilişkilerin düzelmesi amacıyla Bağdat'a geri gönderilmiş ancak Alparslan'ın şehit edilmesi sonrasında Rey'e tekrar geri dönmüş ve bir daha da Bağdat'a gitmemiştir. (Sümer, 2012: XLI, 344-346, Kitapçı, 2014: 256, Kaymak, 2014: LXXVI, 48-52).

Hatice Arslan Hatun, Selçuklu Devleti'nde kadınlara ne kadar çok değer verildiğinin en önemli örneklerinden bir tanesidir. Düğünü esnasında yüklü miktarda çeyizle Bağdat'a gönderilmesi, Arslan Besâsîrî tarafından esir alındığında Tuğrul Bey'in yeğenine sahip çıkarak onu esaretten kurtarması, halifenin kötü davranması sonucu onu kendisiyle beraber Rey'e götürmesi Türk töresinde kadının ezilecek, ikinci plana atılacak bir varlık olarak görülmediğini tam tersine gerek devlet içerisinde gerek sosyal hayatta müstesna bir yere konulduğunu göstermektedir.

Bir başka önemli Selçuklu hanedan kadını da Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk'un annesi, Melikşah'ın ilk eşi Zübeyde Hatun'dur. Zübeyde Hatun Çağrı Bey'in torunu ve İsmail Yâkûtî'nin de kızıdır. Zübeyde Hatun'un Melikşah'tan bir kız evladı bir de Berkyaruk isimli erkek evladı olmuştur. Zübeyde Hatun, kızını Gazneli Sultanı İbrahim ile evlendirmiştir. Dolayısıyla hem kızından dolayı Gazneliler açısından hem de Berkyaruk dolayısıyla Selçuklular açısından kıymetli bir hatun olmuştur. Zübeyde Hatun'un ismine daha çok Melikşah'ın ölümü sonrasında Terken Hatun'un kendi oğlunu hükümdar yapabilmek için Berkyaruk ile yaptığı mücadelede rastlamaktayız. Bu mücadele esnasında Zübeyde Hanım oğlunun Terken Hatun tarafından öldürüleceği korkusuna kapılmış ancak Nizamülmülk taraftarlarının Berkyaruk tarafında olması ile rahatlamıştır. (Kaçın, 2017: 27).

Bu taht kavgası esnasında Terken Hatun en büyük desteği Berkyaruk'un dayısı Azerbaycan Meliki İsmail b. Yâkûtî'den görmüştür. Terken Hatun, İsmail'e haber göndererek, evlenerek, ülkeyi birlikte yönetmeyi teklif etmiş, İsmail de bunu kabul etmiştir. Ancak Berkyaruk ve İsmail arasında yaşanan savaşı Berkyaruk kazanmış, İsmail önce Terken Hatun'a sığınmış, sonra da onun yanından ayrılarak Zübeyde Hatun'a sığınmıştır. Ancak İsmail, Zübeyde Hatun'un yanında onun Berkyaruk'u öldürme düşüncesinde olan emirler tarafından öldürülmüştür. Zübeyde Hatun da İsmail'in bu durumundan haberdar olunca kardeşini öldürenlere kızmamıştır. Sonunda taht mücadelesi Berkyaruk tarafından kazanılmıştır. 1094 tarihinde halife tarafından Berkyaruk adına hutbe okunmuş ve Berkyaruk Rükneddin lakabını alarak Selçuklu Sultanı ilan edilmiştir. (Kaçın, 2017: 28, Kitapçı, 2014: 350-351, Kafesoğlu, 1972: 72-74).

Berkyaruk tahta geçtikten kısa bir süre sonra amcası Suriye Meliki Tâcüddevle Tutuş isyan etmiştir. Berkyaruk bu isyanın bastırılması için Halep Emiri Kasımüddevle Aksungur'u, Urfa Emiri Bozan'ı ve Musul Emiri Kürboğa'yı görevlendirmiştir. Ancak bunlar Tutuş karşısında yenilgiye uğramışlardır. Tutuş bu zaferden sonra hem Bağdat'ta kendi adına hutbe okunmasını sağlamış hem de Terken Hatun ile işbirliği yapmıştır. Ancak Terken Hatun'un 1094 senesindeki ölümü sonrasında bu ortaklık da ortadan kalkmıştır. (Sevim, 1990: 81-82, Kaçın, 2017: 29, Kitapçı, 2014: 349-353).

Zübeyde Hatun oğlu iktidarda yerini sağlamlaştırdıktan sonra yönetimde önemli bir güç haline gelmiş, bu durumdan rahatsız olan başvezir Müeyyidü'l-mülk Berkyaruk'a annesini yanından ayırması gerektiğini söylemiş ancak Berkyaruk: "Ben hükümdarlığı ancak onun için, o yanımda bulunduğu için

istiyorum.” demiştir.⁴

Terken Hatun, Selçuklu hanedan kadınları arasında şüphesiz adından en çok söz ettirendir. Terken Hatun, Batı Karahanlı Devleti'nin kurucusu İbrahim Tamgaç Han'ın kızı ve Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın eşidir. Terken Hatun Melikşah evliliğinden Davud, Ahmed, Mâh-Melek ve Mahmud isimli dört çocukları dünyaya gelmiştir. Bu çocuklardan Davud çok erken yaşta vefat etmiş, Melikşah bundan dolayı çok müteessir olmuş ve hatta canına kıymak istemiştir. Melikşah, ava çıktığı bir günde Davud hakkında bir kağıda şunları yazmıştır: “Ey oğlum Davud! Sensiz ava çıktım, senden ayrılmanın bana verdiği yalnızlık içindeyim. Feleğin seni benden aldığı, gecelerimi uykusuz kıldığı, hayatımı berbat ettiği, ciğerimi parçalayıp, üzüntümü artırdığı için ağlıyorum. Haydi, bana bildir bakalım, benden ayrıldıktan sonra durumun nasıldır? Ölüm, seni değiştirdi mi? Mezar kurtları sana ve vücuduna ne yaptı? Sen de benim gibi misin? Benim kadar üzüntülü müsün? Seni ne kadar çok özleyorum, senin için ne kadar üzüliyorum. Vah senin yokluğuna vah!” (Bezer, 2011: 510, Kaçın, 2017: 116-120).

Terken Hatun kızı Mâh-Melek Hatun'u ise Halife Muktedî Bî emrillah ile evlendirmiştir. Halife Mâh-Meleh Hatun ile evlilik meselesi için önce Melikşah ile görüşme yapmış ancak Melikşah bu durumun karar bağlanması için halifeyi eşi Terken Hatun'a yönlendirmiştir. Terken Hatun, kızını Gazneli ve Karahanlı sultanlarının da istediğini belirterek, Halifeden 400.000 altın başlık parası istemiştir. Ancak daha sonradan halifenin elçileri, Gazneli ve Karahanlı hükümdarlarının sadece halifenin kulları oldukları, mal konusunda da Halife ile mukayese dilemeyeceğini söylemişlerdir. Karşılıklı konuşmalar sonrasında 50.000 dinar süt hakkı ve 100.000 dinar da mehir karşılığında halife ile Mâh-Melek Hatun'un evlenmesi karar altına alınmıştır. Ancak Terken Hatun bununla yetinmemiş ve halifeden bir takım bazı isteklerde daha bulunmuştur. Terken Hatun halifenin sarayında hiçbir cariye bulunmaması ve düğünün de Selçuklu ileri gelenleri ile diğer devletlerin hükümdarlarının huzurunda yapılmasını istemiştir. (Bundari, 1999: 72, İbnü'l Esir, 2016: VIII, 425, Kitapçı, 2014: 319, Kaçın, 2017: 74-75).

Melikşah, ölümünden önce kendi yerine Berkyaruk'u veliiaht olarak ilan etti. Ancak Terken Hatun kendi oğlu Mahmud'u veliiaht ilan ettirmek istemekteydi. Ancak Nizamülmülk, Berkyaruk tarafındaydı. Bundan dolayı Terken Hatun ilk olarak Nizamülmülk ve Melikşah'ın arasını açmayı amaçlamış ve bunda da başarılı olmuştur. Melikşah ve Nizamülmülk aralarındaki soğukluğa rağmen 1092 tarihinde beraberce İsfahan'dan Bağdat'a yola çıkmışlardır. Nizamülmülk bu yolculuk esnasında Hasan Sabbah'ın fedaisi tarafından öldürülmüştür.⁵ Onun yerine Terken Hatun'un kendi veziri Ebü'l-Ganâim Tacülmülk getirilmiştir.

Nizamülmülk'ün ortadan kaldırılması Terken hatun için yeterli değildi. Sultan Melikşah da Terken Hatun'un emellerine ulaşabilmesinin önünde büyük bir engeldi. Melikşah 1092 senesinde Bağdat'a gitti. Melikşah'ın Bağdat'a gitmesinin sebebi Kızı Mâh-Melek Hatun'dan doğan torunu Cafer'i veliiaht ilan ettirebilmektir. Ancak Halife bu duruma sıcak bakmadı. Zaten daha önceki süreçte de Halifenin kızına kötü davranması dolayısıyla ona kızgındı. Bu durum üzerine Melikşah, Halifeden

⁴ Zübeyde Hatun, Rey'e oğlunun yanına geldikten sonra durumdan haberdar Müeyyidü'l-mülk'ün bu tutumundan haberdar olmuştur. Bunu fırsat bilen Müeyyidü'l-mülk karşıtları ise onu hapsedirmişler ve yerine kardeşi Fahrilmülk'ü vezaret makamına getirmişlerdir. Ancak Müeyyidü'l-mülk, hapisten çıktıktan sonra ilk fırsatta Zübeyde Hatun'u esir alarak onu boğdurmak suretiyle öldürtmüştür. Kıvâmüddin Ebü İbrâhim el-Feth b. Ali b. Muhammed Bundarî, *Zubdetu'n-nusra ve nuhbetu'l-usra: Irak ve Horosan Selçukluları Tarihi*, Çev. Kıvameddin Burslan, TTK, Ankara 1999, s.86, Abdülkerim Özeydin, “Müeyyidülmülk”, *DİA*, XXXI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.490-491.

⁵ Nizamülmülk'ün ölümü hakkında kaynaklar farklı bilgiler vermektedirler. Bir kısım tarihçilere göre, Nizamülmülk'ün ölümünde Terken Hatun'un veziri Tacülmülk'ün parmağı vardır. Ancak bir kısım tarihçiler ise Nizamülmülk'ün bizzat Melikşah'ın tertibi ile öldürüldüğünü iddia etmektedirler. İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000, s.281, İbnü'l Esir, *El kâmil fi't tarih (İslam Tarihi)*, Çev. A. Ağırakçe, X, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2016, s.219.

Bağdat'ı terk etmesini istemiş, Halife de bunu kabul etmiş ancak ondan on gün mühlet istemiştir. Bu mühletin dolmasına bir gün kala Melikşah yemiş olduğu av eti nedeniyle zehirlenmiş ve hayatını kaybetmiştir.⁶ (Devletşah, 1385: 105).

Terken Hatun'un oğlu Mahmud'u tahta geçirmek için mücadelesi Melikşah'ın ölümünden sonra da devam etmiştir. Terken Hatun, eşinin ölümü sonrasında Selçuklu devlet adamlarını, ordu komutanlarını para ve mevki ile kendi yanına çekmeyi başarmış, Gazali ve halifenin Mahmud'un henüz 5 yaşında olduğunu ve adına hutbe okunmasının doğru olmadığını söylemelerine rağmen Mahmud adına hutbe okutmayı başarmış ve Kürboğa'yı da Melikşah'ın yüzüğünü vererek, Berkyaruk'u yakalaması için İsfahan'a göndermiştir. Kendisi ve oğlu da kısa bir müddet sonra Bağdat'tan ayrılarak, İsfahan'a doğru yola çıkmışlardır. Ancak Terken Hatun'un bu faaliyetlerinden haberdar olan Nizamülmülk taraftarları Berkyaruk'u Rey'e götürmüşlerdir. Terken Hatun, Berkyaruk'un Rey'e geldiğini haber alınca hemen onun üzerine bir ordu göndermiş ancak Terken Hatun'un ordusu Berücird yakınlarında yenilgiye uğramıştır. (Koç, 1996: 40, Kitapçı, 2014: 343-344, Kaçın, 2017: 121-125).

Ancak bu yenilgiye rağmen Terken Hatun mücadeleden vazgeçmemiş ve bu defa da Berkyaruk'un dayısı İsmail b. Yakuti'ye evlilik ve Selçuklu tahtı konusunda vaadlerde bulunarak onu kendi yanına çekmeyi başarmıştır. İsmail b. Yakuti, Berkyaruk'un üzerine bir ordu göndermiş ancak İsmail'in emrindeki beyler Berkyaruk tarafına geçince İsmail geri çekirerek, İsfahan'a dönmüştür. Bir süre Terken Hatun'un yanında kalan İsmail daha sonra ise ablası Zübeyde Hatun'un yanına gitmiştir. İsmail'in asıl amacı Selçuklu tahtını ele geçirebilmektir ve Berkyaruk'u öldürme planları yapmaktadır. Bunu haber alan Aksungur ve Bozan İsmail'i öldürmüşlerdir. (Koç, 1996: 40, Kitapçı, 2014: 343-344, Kaçın, 2017: 121-125).

Terken Hatun bundan sonra da Suriye'de bulunan Tacü'd-devle Tutuş'tan yardım talep etmiş onun gücü ile birleşmek üzere İsfahan'dan yola çıkmış ancak yolda hastalanarak geri dönmüştür. Kısa bir müddet sonra da 1094 tarihinde vefat etmiştir. (Koç, 1996: 40, Kitapçı, 2014: 343-344, Kaçın, 2017: 121-125).

Sultan Melikşah-Terken Hatun evliliğinden dünyaya gelen Mâh-Melek Hatun da gerek Selçuklu siyasetine gerekse de Abbasi Devleti iç siyasetine etki edecek kadar önemli olan bir başka hanedan üyesi kadındır. Yukarı da bahsedildiği gibi Mâh-Melek Hatun aynı dönemde hem Gazneli hükümdarı, hem Karahanlı Hükümdarı hem de Halife Muktedi Bî emrillah tarafından istenmiştir.

⁶ Melikşah'ın ölümü ile alakalı olarak kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. İbnü'l Esir, Melikşah'ın Tacülmülk'ün vezaret makamına getirilmesinden kısa bir müddet sonra çıktığı bir av esnasında zehirlenerek hayatını kaybettiğini nakletmektedir. İbnü'l Esir bu durumu şöyle izah eder: "*Sultan Melikşah, Nizamülmülk'ün katlinden sonra Bağdat'a gitti. 28 Ekim 1092 günü şehre girdi. Sultan, Halifenin veziri Amüdüddeve b. Cüheyir karşıladı. Tacülmülk büyük bir kabiliyete sahip olduğunu gösterdi. Sultan, Tacülmülk için vezaret hilatlerinin hazırlanmasını emretti. Nizamülmülk'ü jurnal eden o idi. Hilatleri hazırlanunca, onları giyip, vezaret makamına oturmaktan başka bir şey kalmadı. Tam bu sırada Sultan ava çıktı ve 6 Kasım 1092 günü hasta bir vaziyette döndü. Ölüm tırnaklarını ona da geçirdi. Ülkesinin genişliği ve askerlerinin çokluğu ölümüne mani olamadı. Hastalığının sebebi şu idi: Sultan av eti yiyip, hummaya yakalandı ve kan aldırdı. Fakat yeteri kadar kan almamış ve hastalığı ağırlaştı. Hastalığı ateşli humma idi. 19 Kasım Cuma gecesi vefat etti.*" Gregory Abû'l Farac ise sultanın ölümünden halifeyi sorumlu tutmakta ve konuyla alakalı olarak şu sözleri söylemektedir: "*485/1092 yılında Sultan Horasan'dan Bağdat'a geldi. Sultan, kendi kızından doğan erkek çocuğun veliaht ilan olunması ve hilafete geçmesini istediği için halife ile arası açıldı. Halife, Sultan'ın talebini reddedince Sultan da ona o halde Bağdat'tan çık, git tarzında bir haber gönderdi ve Halife de bunun üzerine emrini yerine getireceğine, yalnız kendisine mühlet vermesini istedi. Sultan ona 10 gün mühlet verdi. Ancak Sultan 9. gün şiddetli ve yakıcı bir hummaya tutularak öldü.*" Urfalı Mateos ise, Melikşah'ın ölümünün sebebi olan kişinin direk ismini vermektedir: "*541 yılında herkesin babası ve bütün insanlara karşı merhametli ve hürriyet sahibi bir zat olan büyük Sultan Melikşah öldü. O, Bağdat içerisinde Semerkant Sultanının kızı olan, karısı tarafından ihanetle öldürülmüştür. O, bu muhteşem zata zehir içirdi ve bu en büyük hükümdarın canına kıydı.*" İbnü'l Esir, *age*, X, 219, Gregory Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, I, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1945, s.334, Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrand D. Andreasyan, TTK, Ankara 1987, s.178.

Halife bu durumu önce Melikşah'a açmış, Melikşah da durumun karara bağlanması için onu Terken Hatun'a yönlendirmiştir. Terken Hatun bazı şartlar karşılığında kızının Abbasi halifesi ile evlenmesini kabul etmiştir.

Mâh-Melek Hatun ve halifenin bu evliliklerinden Cafer isimli bir çocukları dünyaya gelmiştir. Ancak Muktedi, doğan bu erkek çocuktan oldukça rahatsızlık duymuştur. Çünkü Selçuklular'ın bu çocuk vasıtasıyla Abbasi hilafetinde hak iddia edeceklerini düşünmüştür. Bundan dolayı da önce Mâh-Melek Hatun ile birlikte Abbasi sarayına gelen görevlileri saraydan çıkarmış arkasından da Mâh-Melek Hatun'dan yüz çevirmiştir. Durumu babasına anlatan Mâh-Melek Hatun, Melikşah tarafından Bağdat'tan alınarak kendi yanına getirilmiştir. Bütün bu yaşananlardan halifenin veziri Ebû Şücâ'yı sorumlu tutan Melikşah, onun görevden alınmasını istemiş, halife buna çok gönüllü olmasa da iki devlet arasındaki ilişkilerin düzene girmesi için Ebû Şücâ'nın yerine Amîdüddevle b. Cüheyr'i görevlendirmiştir. (Kaçın, 2017: 81).

Mâh-Melek Hatun, henüz 20 yaşındayken 1089 tarihinde çiçek hastalığından dolayı vefat etmiştir. Melikşah kızının ölümü sonrasında torunu Cafer'i Abbasi tahtının varis yapabilmek için çok uğraş vermiş ancak ömrü buna vefa etmemiştir. Terken Hatun ise Melikşah'ın ölümünden sonra oğlu Mahmud'u velayet ilan ettirebilmek için Cafer'i Bağdat'a göndermiştir. Ancak Cafer de 1093 tarihinde hayatını kaybetmiştir. (Kaçın, 2017: 83).

Selçuklu hanedan kadınları arasında bir başka önemli isim ise Muhammed Tapar'ın eşi, İsmail b. Yakuti'nin kızı Gevher Hatun'dur. İsmail b. Yakuti'nin ölümünden sonra başa geçen Mevdud b. İsmail'in de 1102 senesinde vefat etmesi üzerine ona ait olan topraklar ve askerlerin idaresi Muhammed Tapar'ın emrine girmiştir. Bu durum üzerine Gevher Hatun eşinden ailesine ait olan toprakların kendisine geri verilmesini istemiştir. Bu konuyla alakalı olarak da Muhammed Tapar'a şunları söylemiştir: *"Azerbaycan askerleri, pederimin nimet ile perverde olan etbâdır. Şimdi bunlar, metbû oldular. Evvelce, babamın etbâından idiler. Bunların, benim iradem altında olduklarına, maişet meseleleri benim emrimle halledileceğine dair menşur yazmanı isterim."* (Kaçın, 2017: 34-35).

Muhammed Tapar, Gevher Hatun'un bu isteğini olumlu karşılamıştır. Bunun üzerine Gevher Hatun hakim olduğu bölgelerde idareyi vezire bırakmış ve bir de divan teşkilatı kurmuştur. Gevher Hatun sırasıyla Muhtas, Emîr Amîd ve Kemâlül-mülk'ü vezir olarak tayin etmiştir. Kemâlül-mülk döneminde hem toprak yönetimi hem de devlet işleri ile ilgilenilmiştir. Bu durum bize Gevher Hatun'un devlet yönetiminde de etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Muhammed Tapar, 1118'de hastalanmıştır. Gevher Hatun'un devlet yönetimindeki hakimiyetinden rahatsız olan emirler Muhammed Tapar'a bu hastalığın sebebinin Gevher Hatun olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine Muhammed Tapar, Gevher Hatun'u yakalatarak önce gözlerine mil çektirmiş, arkasından da boğdurarak öldürmüştür. Kendisi de kısa bir müddet sonra hayatını kaybetmiştir. Muhammed Tapar'ın Gevher Hatun'u öldürmesi ile alakalı bir başka rivayet de kendisinin ölümünden sonra Gevher Hatun'un Sultan Sancar ile evleneceği ve kendi çocuklarının da hükümdarlıktan mahrum kalacakları düşüncesinde olduğu için Gevher Hatun'u öldürttüğüdür. (Kaçın, 2017: 35-37).

Ortaçağ Batı Dünyasında ve Bizans Devleti'nde Kadın

Ortaçağ Batı dünyasında kadın aslında iki zıt kutbu temsil etmektedir. Bir taraftan Havva'nın izlerini taşıyan, kendini beğenmiş ve kibirli bir imajı temsil etmektedir diğer taraftan da Meryem gibi kendisini dine adanmış, mütevazı kadın imajını temsil etmektedir. Erken Ortaçağ'da köylü kadınların görevi üst sınıfların giydirilmesi ve beslenmesi, hayvanlara bakmak, ot biçmek, üretmiş oldukları malları pazarlarda satmak ve çocuklarına bakmaktır. Kentlerde yaşayan kadınlar ise bira mayalamak, müşteri çekmek, kasiyerlik yapmak, temizlik, hizmetçilik, dokumacılık, seyyar satıcılık, manavlık gibi işler yapmışlardır. Özellikle XV. ve XVIII. yüzyıllar Ortaçağ Batı dünyasındaki kadınlar açısından oldukça kötü bir dönemdir. Bu dönemde kadınlar ikinci plana itilmiş ve aynı zamanda ekonomideki

etkinlikleri de oldukça azalmıştır. (Wemple, 1992:179-180, Kaçar, 2004: 757, Parlak, 2017: 7-9).

Ortaçağ Batı hukukunda da kadınları erkeklerden ayıran bir takım yasalar bulunmaktadır. Mesela özgür bir kadın köle bir erkekle evlenemez. Şayet evlenirse kadın bütün mirastan men edilir ve doğacak olan çocukları da köle sayılırdı. Ancak özgür bir erkek ve köle bir kadının evlenmesi konusunda herhangi bir sakınca yoktu. Bu evlilikten doğan çocuklarda özgür sayılırlardı ve babalarının mirasından faydalanabilirlerdi. Kadınların süslenmesi de bu dönemde yasaktı. Bu durum ile alakalı da yasalar da vardı. Miras uygulamasına baktığımızdaysa, XIII. yüzyıla kadar İngiltere, Fransa, Burgunya, İskoçya gibi birçok ülkede eğer kadınların erkek kardeşleri yoksa miras onlara kalabilirdi. Salic Yasası'nda erkek, kadının getirdiği çeyizi geri vermek koşuluyla ondan ayrılabilirdi ve onu kovabilirdi. Ortaçağ Avrupa hukukuna göre kadın dini ve siyasi yönetime müdahil olamazdı. (Akkaya Kia, 2015: 15-16).

Ortaçağ Avrupasında kadın evlendikten sonra tamamiyle kocasının otoritesi altına girmektedir. Evlenmek istemeyen kadınlar ise dini grup ya da tarikatlara girerek, manastırlarda yaşamışlardır. Kadınlar aslında aile ve eş baskısından kurtulmanın yolunu dine dönüp manastırlara kapanmakta bulmuşlardır. Bir kadın hamile kaldığında ya da adet gördüğünde bunların dini törenlere katılmalarına izin verilmemiştir. Ayrıca manastırlardaki kadınların erkek çocuklarına ders vermeleri yasaklanmıştır. Kilise ya da manastırdaki erkeklerin ise sadece hasta ve yaşlı kadınlara bakılmasına izin verilmiştir. Rahibeler eğitim faaliyetlerinde etkin oldukları için bunların okuma yazma öğrenmesine izin verilmiştir. (Wemple, 1992: 169-170, Parlak, 2017: 7-9).

Ortaçağ Avrupasında bütün kötülüklerin kaynağı olarak kadın görülmektedir. Bundan dolayı da kadınlar çoğu zaman cadılıkla suçlanmaktaydılar. Cadının cinsiyeti Ortaçağ Avrupası'nda kadındı. Hatta Havva, Adem'i yoldan çıkardığı için ilk cadı da Havva idi. Cadı kelimesinin anlamı bitkisel yöntemleri kullanarak insanları iyileştirme gücüne sahip olan kişidir. Dolayısıyla Avrupa'daki ilk doktorlar da yine kadınlar arsından çıkmıştır. Ortaçağ Avrupasında cadı olduğu düşünülen bir kadının cadılığını kanıtlamak için vücuduna iğne batırılırdı, kadın batırılan bu iğnelere dolayı bir süre sonra acıdan bitkin düşerdi ve vücudundan da kan çıkmazdı. Batırılan iğnelere rağmen vücudundan kan çıkmayan kadın cadı sayılırdı. Erkekler bu dönemde kadınları cadılıkla da suçlayabilirlerdi. Kadın cadı olmadığını söyleyip, bunun iftira olduğunu kanıtlamaya çalışsa da bunu başaramazdı. Cadı olduğu kabul edilen kadınlar meydanlarda bazen tek bazen de toplu olarak yakılarak cezalandırılırlardı. Ancak incelendiğinde cezalandırılan kadınlar genellikle, akıllı ve zeki kadınlardır. Kadınların yükse statülere ilerlemesini bir türlü kabullenemeyen zihniyet, onların daha da güçlenmelerinin önüne geçebilmek amacıyla, onları cadılıkla itham etmiş ve öldürerek kurtulmaya çalışmıştır. (Akın, 2001: 283, Scott, 2003: 113, Ülgen, 2015: 164-182).

Kadınlar da bu dönemde erkeklerin baskısına karşı kendilerini koruyabilmek ve hayallerine erişebilmek amacıyla bazı gizli cemiyetler kurmuşlardır. Bu cemiyetlerden bir tanesi Kadın Templier Cemiyeti'dir. Bu cemiyette sayı sınırlaması vardır ve aynı zamanda kadınların boş işlerden ve ailelerinden bahsetmeleri de yasaktır. Bu kadınlar azizelerin hayatları, tarih, astronomi ve fal gibi konularda araştırmalar yapmışlardır. Bu tür cemiyetler haricinde yine kadınlar tarafından kurulan "Mantellate, Bizzocole, Pinzocchere" gibi gruplar da vardır. Bu gruplara mensup olan kadınlar kendilerini eğitime adanmış, bakire kadınlardan meydana gelmektedir. Ancak bu kadınların çalışmaları rahipler tarafından engellenmiştir. Hatta bu kadınların yaşamlarını düzene sokmak için tarikatlar bile kurmuşlardır. Daha sonra ise bu kadınların birçoğu yakılmak suretiyle cezalandırılmışlardır. (Ülgen, 2015: 164-182).

Ortaçağ Avrupasının en önemli devletlerinden birisi olan Bizans Devleti'nde kadının durumuna baktığımızda ise; Bizans kadınları ile alakalı bilgilerin çoğunun yüksek tabakadan soylu ve zengin aile mensuplarına ait olduğunu görürüz. Kadınlar ile alakalı günümüze kadar ulaşan görsel

kayıtlara baktığımızda Havva, Meryem ve azizelerin dışında daha çok imparatoriçe ve soylu kadınların tasvir edildiğini görmekteyiz. Halk tabakasından kadınlar ise daha çok kalabalık gruplar içerisinde resmedilmiştir. Bu tasvirlerde genellikle ya kadınların yanlarında ya da omuzlarında çocukların bulunduğunu görmekteyiz. Kadınlar genellikle minyatürlerde yün eğirmekte, dokuma yapmakta, bahçe ya da tarlada çalışmakta, süt sağmaktadırlar. Bu minyatürler bize Bizans Devleti'nde kadınların günlük hayatta oldukça aktif olduklarını göstermektedir. Bunların haricinde yaşamlarını manastırlarda rahibe olarak sürdüren kadınlar da bulunmaktadır. (Tokalak, 2006: 569, Köroğlu, 2010: 1).

Bizans Devleti içerisinde aktrislik, dansözlük yaparak geçimini sağlayan kadınlar da bulunmaktaydı ve toplum içerisinde bunlara pek de hoş gözle bakılmazdı. Toplum içerisinde kadınların yaptıkları mesleklere baktığımız zaman profesyonel ağıtçılıkla da karşılaşmaktayız. Bunların haricinde büyük arazileri işleten hanımlarla alakalı bilgilere vergi kayıtlarından rastlamaktayız. Eldeki kayıtlara baktığımızda Türk toplumlarında kız çocuklarına ve kadına verilen değer Bizans toplumunda genel olarak görülmediğini tespit edebiliriz. Bizans Devleti'nde genç kızların hayatlarında katı kurallar bulunmaktaydı. Genç kızlar genellikle görücü usulü ile evlendiriliyorlar ve evliliklerinde herhangi bir görüş bildiremiyorlardı. Bizans sosyal yaşamında kızlar genellikle 12 erkeklerle 14 yaşına geldiklerinde evlendiriliyorlardı. 25 yaşından küçük kızlar ve dullar babalarının onayı olmadan asla evlenemezlerdi. Evlendikten sonra tamamıyla kocanın hegemonyası altına giren kızların beraberlerinde getirdikleri çeyizleri de ölümleri halinde çocuklarına miras kalıyordu. (Köroğlu, 2010: 1-2).

Bizans Devleti'nde evlilik müessesesinin oluşabilmesi içinde kilise tarafından konulmuş katı kurallar vardı. Mesela, bir Hristiyan bir Yahudi ile evlenemezdi. Evlense bile nikahı geçersiz sayılırdı. I. Konstantin bu tür bir evliliğin cezasının ölüm olduğunu ifade etmiştir. Aynı katı kurallar Iustinianos'un Codex'inde de yer almıştır. Hristiyan-Yahudi evliliği haricinde 3 tür evliliğe daha karşı çıkmıştır. Bunlar: koruyucunun, korumasındaki kişi ile evlenmesi, rahip ve rahibelerin evlenmesi ve son olarak da yakın akraba evlilikleri. (Köroğlu, 2010: 10).

Bizans Devleti'nde esas olan tek eşlilikti. Çok eşlilik yasalar ile kısıtlanmıştı ve zina olarak kabul edilmekteydi. Buna rağmen evlenenlerin nikahları kabul edilmiyor ve evlilik taçları takılmıyordu. Hatta bu durumdan dolayı aforoz edilenlerin varlığına dahi rastlamaktayız. Bizans toplumunda bir kadın için en önemli şey annelikti. Anne olamayan kısır kadınlar toplum tarafından dışlanıyor ve aşağılanıyordu. Yasal açıdan kadının erkekle eşit olduğu tek yer çocukların yetiştirilmesi ve eğitilmesi meselsi idi. Eşlerinin ölümü halinde de çocukların yasal koruyucusu kadındı. (Ataş, 2007: 90).

Bizans Devleti'nde Hanedan Kadınları

Selçuklu Devlet işlerinde hükümdarın evleneceği kadınların seçiminde çeşitli sosyal ve siyasi düşünceler etkili olurdu. Hükümdar, gücünü korumak veya artırmak için çoğunlukla stratejik evlilikler yapar, kendisine eş olarak ya başka bir hükümdarın, beyin kızını ya da dini semboller taşıyan birisinin –mesela halife gibi- kızını seçerdi. Hatta bu evlilikler bazen emrivaki ile bile gerçekleşebilirdi. Halbuki seçimleri tamamen imparatorların zevk, istek ve duygularına bağlı olan, hiçbir özel kural ve kaidenin söz konusu olmadığı Bizans İmparatoriçeleri imparatorluğun siyasi ve idari işlerinde önemli görevlerde bulunuyorlardı. Bizans İmparatorları evlenirken sadece istek ve duygularına hitap edecek birisini ararlar bunun içinde memleketin her tarafına saraydan memurlar gönderilerek, imparator için en uygun eş adayı belirlenmeye çalışılırdı. (Refik, 2009: 21)

Bizans Devleti'nde bir kadın, İmparatorla evlenince ayrıcalıklı bir konum kazanıyordu. Evlendiği andan itibaren İmparatorluk meşruiyetinin aktarımcısı olarak görülüyordu. İmparator öldükten sonra da ya tahtın varisini seçimle iş başına getiriyor ya da evlenerek yeni imparatoru belirliyordu. Bizans Devleti'nde Türk devletlerinde olduğu gibi babadan oğla geçen bir veraset usulü yoktu. Ancak saltanattaki aileler arasında bir bağ bulunmasına da özen gösteriliyordu. Bundan dolayı hükümdarın ölümü sonrasında genellikle eski imparatoriçe yeni imparator ile evlenmek suretiyle bu

bağı kuruyordu. Bunun yanı sıra çocuklarına naiplik etmek suretiyle tahtın sahibi olan Bizans İmparatoriçeleri de bulunmaktadır. Mesela Atinalı Eirene ve ondan sonra da Teodora henüz tahta çıkacak yaşa gelmemiş oğullarına naiplik yapmışlardır. (Hill, 2003: 18).

Önemli Bizans İmparatoriçelerinden biri olan Atinalı Eirene, babasını küçük yaşta kaybetmiş ve amcası Konstantin Sarandapechys tarafından büyütülmüştür. 769 senesinde Leo ile evlenmiş ve bu sayede Bizans sarayına intikal etmiştir. Leo, Bizans İmparatorunun 775 tarihinde ölümünden sonra IV. Leo ünvanı ile imparator olmuş, Eirene de imparatoriçe olmuştur. IV. Leo, imparator olduktan sonra putperestlere karşı aşırı baskıcı bir politika izlemiş ve bundan dolayı da Eirene ile arası açılmıştır. Eşine kırılan İmparator ondan uzak kalmayı tercih etmiş bundan dolayı da Eirene ve Leo evliliğinden sadece Konstantin ismini verdikleri bir oğulları dünyaya gelmiştir. IV. Leo 780 tarihinde ölmüş, ölümünden önce de o tarihte sadece dokuz yaşında olan oğlu Konstantin'i tahtın varisi olarak belirlemiştir. Ancak Konstantin'in yaşının küçük olması dolayısıyla annesi Eirene ona naiplik yapmıştır. (Hill, 2003: 6, 18, Öztürk, 2016: 92).

IV. Leo'nun Ev Dokia'dan olan diğer oğlu Caesor Nikeforos tahtı ele geçirmek için girişimlerde bulunmuş ancak Eirene'nin almış olduğu önlemler sayesinde bu girişimleri neticesiz kalmıştır. İrene Bizans Devleti'nin batısında kontrolü elinde tutan Charlemagne'nin kızı ile oğlunu nişanlamış ancak bu nişan daha sonradan bozulmuştur. Aynı zamanda Eirene'nin kadın olmasını fırsat bilerek ayaklanmaya çalışan Sicilya Adası'ndaki isyancılar da Eirene tarafından ortadan kaldırılmışlardır. Eirene kayınpederi ve eşi zamanında yasaklanan heykelleri ve ikonaları⁷ geri getirmiş ve aynı zamanda da putperestlere karşı sempatiyle yaklaşan Tarasios'u patrik yapmıştır. (Hill, 2003: 98, Öztürk, 2016: 96).

Eirene, 787 tarihinde İznik'te bir konsil toplamış ve burada ikonlara karşı saygı gösterme özgürlüğü sağlamıştır.⁸ Ancak İrene tahtı 790 tarihinde oğlu Konstantin'e bırakmak zorunda kalmıştır. Konstantin de aynen babası ve dedesi gibi putperestliğe karşı çıkmıştır. Ancak Konstantin de tahtta çok uzun süre kalamamıştır çünkü 791 senesinde Bulgarlara karşı verilen savaş kaybedilince Eirene bundan faydalanmış ve bu başarısızlığın sorumluluğunu oğluna yükleyerek, giriştiği taht mücadelesini devlet adamlarını da yanına almak suretiyle kazanmıştır. Oğlu Konstantin'in gözlerine mil çektirmiş, bu olaydan kısa bir müddet sonra da Konstantin yakalanmış olduğu bir enfeksiyon nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Ancak Eirene'nin de bir müddet sonra devlet adamları ile arası açılmış ve bunu fırsat bilen Nikeforos tahtı ele geçirmiştir. Eirene önce Kutsal Meryem Manastırı'na Başrahibe olarak kapatılmış, arkasından da Midilli Adası'na gönderilmiştir. 803 tarihinde de hayatını kaybetmiştir. (Hill, 2003: 83, 99, Öztürk, 2016: 99).

Anna Dalassene Bizans Devleti açısından yine önemli bir hanedan kadınıdır. 1025 senesinde dünyaya gelmiştir. Babası Bizans ordusu subaylarından Aleksios Charon annesi ise Adriyana

⁷ Eikon kelimesi, Grekçe, resim, tasvir anlamına gelmektedir. Fakat günümüzde ikon, ikona kelimesi daha çok farklı boyutlarda, taşınabilir ölçülerdeki ahşap üzerine, mozaik, mermer veya metal kabartma ve diğer teknikler ile yapılmış dinî figür veya dinî konulu resimleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Aslında Bizans'ta bu kelime hem duvar hem de taşınabilir resimleri içermektedir. Spitzing, G; *Lexikon Byzantinisch-Christikon Symbole, Die Bilderwelt Griechenlands und Kleinasiens*, Munchen 1989, s.54, Podskolsky, G; Stichel, R; "Icons" *Oxford Dictionary of Byzantium* II, Oxford Press, New York 1991, s.977-978.⁷Hollingsworth, P.A; Cutler, A; "Iconoclasm" *Oxford Dictionary of Byzantium*, II, Oxford Press, New York 1991, s.977.

⁸ Bu konsil hedefini ikonoklast synodu incelemek ve Roma ve Doğu Hristiyanları ile birliği yeniden sağlamak olarak tanımlar. Konsil oldukça politik davranarak, ikonoklastlardan pişman olanları çağırarak onları kiliseye kabul ederken, yandaşları güçlü olan önceki ikonoklast imparatorları da lanetlemiştir. VII. Ekümenik İznik Konsili'nin en önemli getirisi Batı Kilisesi ile olan bağı tekrar güçlendirmiş olması ve Khalkedon Konsili'nin tanımlamış olduğu Hristiyanlığın eski Yunan kültürü ile bağını tamamlamış olmasıdır. Ankarnasyonun en temel manifestosu olarak ikona ibadetinin yeniden serbest bırakılması doğuda yerleşik bir takım mezheplerin öğretilerinin kilise için kesin olarak reddedilmiş olmasını sağlamıştır. İznik Konsili'nden sonra devletin ve kilisenin başına gelen isimler, Patrik Tarasios, Patrik Nikephoros ve İmparator Nikephoros büyük bir titizlikle ikona karşıtlarına karşı ılımlı politikalarını sürdürmüşleridir. Bu ılımlı politika Theodoros Studites gibi daha sert politika güdümleri taraftarları için rahatsız edici olmuştur. E.J. Marth, *A History of the Iconoclastic Controversy*, New York 1978, s.94, 152.

Dalassene'dir. 1044 yılında Batı Orduları generali Ionnes Komnenos ile evlenmiştir. Bizans Devleti'nin başında bulunan Isaakios Komnenos 1059 yılında hastalanmış ve öleceğini hissedince yerini kardeşi olan Anna'nın kocası Ionnes Komnneos'a bırakmak istemiş ancak o bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine tahta X. Konstantin Dukas çıkmıştır. X. Konstantin Dukas ise Eudokia Makrembolitissa ile evlenmiştir. 1067 tarihinde hem Ionnes Komnenos hayatını kaybetmiştir hem de X. Konstantin Dukas. bunun üzerine Eudokia Makrembolitissa, daha önceden imparatorluğa karşı ayaklanan ve affedilen Romanus Diyojen'i affetmiş ve onunla evlenmiştir. Anna Dalassene de Romanus Diyojen'i her zaman desteklemeye çalışmıştır. Hatta Romanus Diyojen'in 1071 tarihinde Malazgirt savaşından yenilgiyle ayrılmasından ve gözlerine mil çekilmesinden sonra Anna Romanus taraftarı olduğu için bir müddet Pirinkipo Adası'ndaki bir manastıra kapatılmıştır. (Connor, 2008: 335, Öztürk, 2016: 116-118).

Anna'nın oğlu Aleksios, Maria isimli birisiyle görüşmektedir ve bu ilişki Anna tarafından da desteklenmektedir. Ancak daha sonraki süreçte, Aleksios, Caesar Ionnes Dukas'ın emri ile Irene Dukaina ile evlenmek zorunda kalmıştır. Aleksios, imparator olarak başa geçtikten sonra ise Anna, İrene'yi mümkün merteye saraydan uzak tutmaya çalışmış ve Maria ile birlikte sarayda oldukça etkin bir rol üstlenmiştir. Ancak Irene de doğurduğu erkek çocuk Ionnes sayesinde yerini sağlamlaştırmıştır. Anna, oğlu sefere gittiği dönemlerde naiplik yapmıştır. Anna 1095-1110 yılları arasında saray çevresinden uzaklaşmış ve kendi yaptırdığı Pantepoptes Manastırı'nda yaşamını sürdürmüştür ve burada ölmüştür. Anna'nın, tarih açısından önemli bir isim olan torunu Anna Komnena üzerinde de büyük tesirleri olmuştur. Nitekim Anna Komnena kitabında büyükannesini şu sözlerle anlatır: *"Yalnızca kendi cinsiyetine büyük bir gurur kaynağı olmakla kalmadı, erkekler için de oldu; gerçekten de tüm insan ırkının şanına katkıda bulundu."* *"Gerçek şu ki, ne olursa olsun Anna Dalassena'ya üstün bir zeka bahşedilmişti ve bunun yanında birinci sınıf bir yönetim yeteneğine sahipti."* (Connor, 2008: 336,354, Öztürk, 2016: 121).

Bizans tarihi açısından bir başka önemli isim olan Anna Komnena ise Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ve İmparatoriçe İrene'nin 1083 tarihinde dünyaya gelen kızlarıdır. Komnena, çok iyi bir eğitimden geçmiştir. Tarih, müzik, astronomi, geometri, aritmetik ve doğa bilimleri gibi birçok konuda uzmandır. Anna Komnena henüz 14 yaşındayken, babasının tahttan indirdiği III. Nikeforos'un oğlu Caesar Nikephoros Bryennios ile evlenmiştir. Her ne kadar babasının III. Nikeforos ile arası açık olsa da Caesar Nikephoros Bryennios orduda yüksek mevkilere getirilmiştir. Anna ve Caesar Nikephoros arasındaki bu evlilikten dört çocukları dünyaya gelmiştir. Aleksios Komnenos 1118 tarihinde hastalanınca, Anna babasını iyileştirmek için elinden geleni yapmış bu arada da tahtın varisi olarak kendi eşi Nikephoros'u seçtirmeye çalışmış ancak bu konuda başarılı olamamıştır. Nitekim Aleksios Komnenos imparatorluğu oğlu Ionnes'e bırakmıştır. (Komnena: 1996: 5, Yılmaz, 1997: XXVI, 296, Hill, 2003: 194).

Ionnes, tahta çıkar çıkmaz kendi saltanatına karşı oldukları gerekçesiyle annesi Irene ve ablası Anna Komnena'nın bütün mal varlıklarını el koyarak onları da manastıra kapatmıştır. Annesi Irene 1113 yılında kendi yaptırdığı ve hapsedildiği Kecharitomene Manastırı'nda hayatını kaybetmiştir. Anna Komnena ise eşinin Ionnes'e olan sadakati dolayısıyla affedilmiş ve serbest bırakılmıştır. Anna'nın eşi Nikephoros, 1137 yılında Suriye seferi esnasında yaralanmış ve hayatını kaybetmiştir. Anna ise eşinin ölümü sonrasında annesi tarafından kurulan Kecharitomene Manastırı'na kapatılmış ve hayatını tarih kitabı yazmaya adanmıştır. 15 ciltten oluşan Alexiad isimli eserini 11 senede hazırlamıştır. Bu eser Ortaçağ tarihi açısından oldukça kıymetlidir. Anna Komnena, 1154 senesinde Kecharitomene Manastırı'nda hayatını kaybetmiştir. (Komnena, 1996: 5-6, Öztürk, 2016: 125, Browning, 1962: 4).

Bizans Devleti'nde imparatoriçelerin barış dönemlerinde eşlerine refakat etmeleri halk arasında övgü ile karşılanırken, savaş sırasında eşine refakat eden imparatoriçeler ise hoş karşılanmamış ve ayıplanmıştır. Mesela saray yazarı Ionnes Tzetzes, imparatoriçe Bertha'nın Manuel ile birlikte batıdaki bir savaşa katılmasını, bir dostuna yazdığı mektupta ayıplar. Bertha'nın böyle bir yanlışa muhtemelen

şeytanın dürtmesi sonucu düştüğünü de vurgular. İmparatoriçelerin sefere katılmasının Bizans Devleti'nde hoş karşılanmaması ile ilgili anekdotlara Anna Komnena'nın eserinde de rastlanmaktadır. Anna Komnena eserinde, Eirene Dukaina kocası Aleksios ile birlikte sefere çıktığında Eirene'yi eve dönmesi konusunda uyarı kaba ve küfürlü yazıların, çiftin çadırından içeri atıldığından söz etmektedir. (Diehl, 2010: 80).

Bizans Devletinde ideal bir eşten beklenen en önemli erdemlerden bir tanesi de kocasına aşık ve sadakatli davranmasıydı. Prodromos'un, Anna Komnena'nın gelini Teodora⁹ için yazmış olduğu mezar yazıtı bu durumu en iyi tasvir eden argümanlardan birisidir: *"Teodora hastaydı, ölmek üzereydi, ama hiç şikayet etmiyordu. Tek dileği sefere gitmiş olan, canı kadar sevdiği kocasını görebilecek kadar yaşamaktı. Kocasının yokluğu canını yakıyor, aklını başından alıyordu. Sonra İonnes ortaya çıktı: Teodora onu sevgiyle kucakladı, ağladı; kocası da inleyip ağladı. Teodora'nın gerdanındaki çukurları gösyaşlarıyla doldurdu; yüzünü ve altın rengi saçlarını okşadı; kederinden bayılacak gibiydi."* (Hill, 2003: 88).

SONUÇ

Türk toplumlarında kadın her zaman önemli bir yere sahip olmuştur ve toplum içerisinde erkeğin tamamlayıcısı rolünü üstlenmiştir. Kadının bu müstesna durumu Türklerin destanlarında da yerini bulmuştur. Yaratılış Destanı'nda Tanrı'nın kâinatı kadından esinlenerek yarattığından bahsedilmekte ve kadın ruhani bir varlık erkek ise insani bir varlık olarak nitelendirilmiştir. Dede Korkut Hikayeleri'nde de yine Türk kadını ile alakalı değerli bilgiler verilmiştir. Kadınlar Hun, Göktürk ve Uygur Devleti içerisinde hem toplumsal hayatta hem de siyasi hayatta oldukça aktif roller oynamışlardır. Özellikle hanedan ailesine mensup olan kadınlar eşleri öldüğünde ya da sefere çıktığında devlet yönetimini üstlenmiş, gerektiğinde seferlere çıkmış, fermanlar, emirnameler hazırlamışlardır.

İslamiyet'ten sonra da Türk toplumunda kadının toplumsal ve siyasî statüsünde herhangi bir değişiklik olmamıştır. İslamiyet'in kadına değer veren bir din olması, bütün insanları kadın erkek ayrımı olmaksızın eşit olarak kabul etmesi, Kuran-ı Kerim'de kadınların değeri ile alakalı ayetlerin bulunması ve Peygamberimizin kendi özel hayatında eşlerine duyduğu sevgi ve muhabbet ve kadınlarla alakalı hadisleri Türklerin kadına bakış açısından daha çok Arap toplumunun kadına bakışını değiştirmiştir. Çünkü Türk toplumunda kadın İslamiyet'in kabulünden önce de zaten yeteri kadar değerlidir.

Büyük Selçuklu Devleti'ne baktığımızda ise, kadınların devletin kaderini tayin edecek kadar büyük bir öneme sahip olduğunu görürüz. Kadınlar devlet içerisinde veliaht ve vezir seçimlerinde, idari ve mali işlerde oynamış oldukları önemli rolleri devletin dış ilişkilerinde de aynı şekilde devam ettirmişlerdir. Devletlerarası ilişkilerde ve elçilerin kabulünde oldukça önemli bir konuma sahip olan Selçuklu Hanedan kadınlarının aynı zamanda kendilerine ait askeri birlikleri, iktaları, vezirleri ve hazineleri de bulunmaktadır.

Ortaçağ Avrupa toplumunda ise kadının durumu hiç de iç açıcı değildir. Toplum içerisinde erkeğin gerisinde, evlenmeden babasının, evlendikten sonra ise eşinin egemenliği ve baskısı altında, birçok Avrupa toplumunda genellikle toplumdan soyutlanmış bir hayat sürdürmektedir. Avrupa'da çıkarılan yasalar dahi erkeğin durumu baz alınarak hazırlanmıştır. Kadınlar toplum içerisinde zaman

⁹ Teodora, Kıbrıslı bir Yunan'dı. Hayatı boyunca imparator üzerindeki etkinliğini sürdürmüştür. İonnes ile evliliklerinden sadece bir kız çocukları dünyaya gelmiş o da küçük yaşta hayatını kaybetmiştir. Kaynaklarda verilen bilgilere göre, o dönem için fahişelik ile eş değer sayılan komedyenlik mesleğinden gelme olan Teodora zamanında kadınların ahlakları bozulmuştu. Kadınlar eşlerini aldatsalar dahi herhangi bir ceza almıyorlardı. Çünkü hemen İmparatoriçe'ye başvuruyorlar ve onun desteği sayesinde de eşleri hakkında dava açabiliyorlardı. Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s.110.

zaman cadı olarak nitelendirilmişler ve şiddetli cezalara çarptırılmışlardır. Onlara göre cadının cinsiyeti kadındı ve Havva'da ilk cadıydı. Kadınlar bütün bu durumlardan kurtulabilmek adına çeşitli gizli cemiyetler kurmaya çalışmışlar ancak bunlardan da istenilen başarılar elde edilememiş ve kadın Ortaçağ Avrupası'nda her zaman hor görülen bir varlık olarak yaşamını idame ettirmeye çalışmıştır.

Ortaçağ Avrupası'nın en önemli devletlerinden birisi olan Bizans Devleti zamanında halk tabakasına ait kadınlar hakkında elde net bilgiler bulunmamaktadır. Halk tabakasına ait kadınlar resmedilirken genellikle kalabalıklar içerisinde gösterilmiştir. Bizans Devleti'nde kadınların meslekleri arasında dokumacılık, tarımsal faaliyetler, Pazar yerlerinde üretilen tarım ürünlerinin satıcılığı ve sağlık ile alakalı ebelik, doktorluk ve süt annelik görülmektedir. Ayrıca toplum içerisinde hayatını rahibe olarak sürdürenler de bulunmaktadır. Aslında rahibe olmak o dönem kadınları için erkeğin baskısından bir kurtuluş yoludur. Evlenmeden önce kadınların hayatı çok katı kurallar ile sınırlandırılmıştı. Kadınlar başka dinden birisi ile evlenemezlerdi. Özellikle de bir Yahudi ile evlenmek kadının toplumdan tamamen dışlanması hatta afroz edilmesi anlamına gelmekteydi. Bizans Devleti içerisinde kadın için güzel olan en önemli husus tek eşliliğin esas olmasıydı. Birden fazla kişi ile evlenmek zina sayılıyordu. Kadın toplum içerisinde sadece ana olarak değerliydi. Kısır kadın kadından sayılmıyordu.

Bizans Devleti'nde hanedan kadınlarının durumu biraz daha farklıydı. Bizans İmparatoriçeleri, Türk Devletleri'nde olduğu gibi herhangi bir siyasi sebebe dayanarak seçilmiyordu. Bir kadının İmparatoriçe olabilmesi için bazen güzellik bile yeterli olabiliyordu. İmparatoriçe, imparatorluk meşruiyetinin aktarımcısı olması dolayısıyla devlet içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Çünkü imparatorun ölümü sonrasında imparatoriçe ya tahtın varisini kendisi seçiyor ya da varis olarak düşündüğü kişi ile evlenerek devletin devamlılığını sağlıyordu.

Bütün bunları topladığımızda, Selçuklu Devleti'nin toplumsal hayatında kadına verilen değerler Bizans Devleti içerisinde geçerli olmadığını görmekteyiz. Türk toplumunda kadın her zaman eşinin yanında ve toplum içerisinde aktifken Bizans Devleti'nde kadının erkekle eşit olduğu tek nokta çocukların yetiştirilmesi ve eğitimleridir. Ancak Bizans Devleti'nde hanedana mensubu kadınların toplumun diğer kesimlerine nazaran oldukça yüksek haklara sahip oldukları da vurgulanması gereken önemli bir noktadır. Halbuki Selçuklu toplumunda sadece hanedan kadınları değil, toplumdaki bütün kadınlar değerlidir.

KAYNAKÇA

- Akkaya Kia, R. (2015). "Atina'daki Demokrasiden Orta Çağ'a Kadının Dünyası ve Kadın Filozoflar", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, LXXIII, S.1, s.7-20.
- Anna Komnena. (1996). *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*. (Çev. Bilge Umar), İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Ataş, Z. (2007). *Bizans İmparatorluğunda Saray Teşkilatı*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Aydın, E. (2012). "Yenisey Yazıtları Nasıl Tarihlendirilir?" *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor*, Ankara, s.161-168.
- Bezer, G.Ö. (2011). "Terken Hatun", *DİA*, XL, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları,, s.510.
- Browning, R. (1962). "An Unpublished Funeral Oration on Anna Comnena", *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, S.8, s.1-12.
- Connor, C. L. (2008). *Bizans Kadınları*, Çev. Barış Cezar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çandarlıoğlu, G. (1966). "Türk Toplumunda Kadın", *Hayat Tarih Mecmuası*, S.4, s.21-28.
- Diehl, C. (2010). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. A. Gökçe Bozkurt, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.
- Marth, E.J. (1978). *A History of the Iconoclastic Controversy*, New York.

- Ecer, A.V. (2012). *Tarihte Lider Kadınlar ve Fatma Bacı*, İstanbul: Yesevi Yayıncılık.
- Ergin, M. (1958). *Dede Korkut Kitabı*, Ankara: TTK.
- Fahreddin Esed-i Gurgânî. (1349). *Veys u Râmîn*, Tahran.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gregory Abû'l Farac. (1945). *Abû'l Farac Tarihi*, I, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK.
- Gündüz, A. (2012). "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, Vol.5, Issue.5, s.129-148.
- Hill, B. (2003). *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev. Elif Gökteke Tut, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hollingsworth, P.A. (1991). Cutler, A; "Iconoclasm" *Oxford Dictionary of Byzantium*, II, New York: Oxford Press, s.975-977.
- İbn Fazlan. (1975). *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, Haz. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İbn Kesîr. (2000). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI-XII, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbnü'l Esir, (2016). *El kâmil fi't tarih (İslam Tarihi)*, Çev. A. Ağırakçe, VIII, X, İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- Kaçar, T. (2004). "Iones Chrysostomus'un Düşüşü: Doğu Roma Başkenti'nde Din ve Politika", *Belleter*, LXVII, S.250, s.745-770.
- Kaçın, B. (2017). *Selçuklu Hatunları (Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kaymak, S. (2014). "Abbasi Sarayı'nın İlk Selçuklu Gelini: Hatice Arslan Hatun", *Tarih ve Kültür Dergisi*, LXXVI, s.48-52.
- Kıvâmüddin Ebû İbrâhim el-Feth b. Ali b. Muhammed Bundarî, (1999). *Zubdetu'n-nusra ve nuhbetu'l-usra: Irak ve Horosan Selçukluları Tarihi*, Çev. Kıvameddin Burslan, Ankara: TTK.
- Kitapçı, Z. (1994). "Asrın Olayı Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Halife El-Kâim'in Kızı Seyyide ile Evlenmesi ve Bazı Tarihi Gerçekler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.1, s. 13-42.
- Kitapçı, Z. (2014). *Ortadoğu ve Eski Hilafet Ülkelerinde Aristokrat Türk ve Selçuklu Hatunları*, Konya: Yedi Kubbe Yayınları.
- Koç, A. (1996). *Büyük Selçuklularda Saltanat Mücadeleleri (İktidar Savaşları)*, İzmir: Hira Yayınları.
- Köroğlu, G. (2010). "Bizans'ta Kadın ve Kadın Takıları", *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*, 1-15.
- Köymen, M. A. (1977). 1976 Dünya Kadınlar Yılı Münasebetiyle. Devlet kurtaran Örnek Bir Türk Kadını: (Harezmlî Altuncan Hatun)", *Milli Kültür Dergisi*, III, s.44-45.
- Kuşçu, A. D. (2016). "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)*, S.1, s.173-191.
- Küçük, M.A. (2013). "Geleneksel Türk Dinindeki Ana/Dişil Ruhlara Mitolojik Açından Bakış", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, s.105-134.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi*, I, Ankara: TTK.
- Özaydın, A. (2011). "Kâim Bî emrillah", *DİA*, XXIV, İstanbul: Diyanet Yayınevi,, s.210-211.
- Özaydın, A. (2006). "Müeyyidülmülk", *DİA*, XXXI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s.490-491.
- Öztürk, N. (2016). *Bizans'ın Asil Kadınları*, İstanbul: E Yayınları.
- Parlak, S. (2017). "Ortaçağ'da Kadın Olmak", *Doç Dr. Numan Durak AKSOY Anısına*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Matbaa ve Basımevi, s.1-13.
- Podskolsky, G, Stichel, R. (1991). "Icons" *Oxford Dictionary of Byzantium*, II, New York: Oxford Press, s.977-978.

- Prokopius. (2001). *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rasonyi, L. (1971). *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Refik, A. (2009). *Bizans ve Osmanlı Saraylarında İhtiraslı Kadınlar*, İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Sevim, A. (1990). *Ünlü Selçuklu Komutanları*, Ankara: TTK.
- Spitzing, G. (1989). *Lexikon Byzantinisch-Christikon Symbole, Die Bilderwelt Griechenlands und Kleinasiens*, Munchen.
- Sümer, F. (2004). "Tuğrul Bey", *DİA*, XLI, Diyanet Yayınevi, İstanbul 2012, s.344-346.
- Taşgılı, A. *Göktürkler*, III, Ankara: TTK.
- Thomsen, W. (1935). *Moğolistan'da Türkçe Kitabeleri*, Çev. Ahmet Cemal Köprülüzade, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası.
- Tokalak, İ. (2006). *Bizans-Osmanlı Sentezi*, İstanbul: Gülerboy Yayınları.
- Turan, O. (1969). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Urfalı Mateos. (1987). *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrand D. Andreasyan, Ankara: TTK.
- Useev, N. (2012). "Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamalarına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı", *Dil Araştırmaları Dergisi*, S.11, s.57-66.
- Ülgen, P. (2015). "Tarihteki En İlginç Haçlı Seferi Cadılığa Karşı Düzenlenen Haçlı Seferi", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, (5), s.164-182.
- Yılmaz, L. (2017). "Anna Komnena'nın Alexiad'ında İstanbul Surdışı Yerleşmeleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, XXVI, s.295-313.

24 Haziran 2018 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimine Katılan Adayların Siyasal Pazarlama Kapsamında Seçim Öncesi Kampanyalarında Parti veya Kişisel Web Siteleri ile Sosyal Medya Kullanımlarının İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Ruhan İri

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5981-9673>

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler MYO, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Niğde – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 29.11.2018
Kabul: 08.08.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Siyasal Pazarlama
Seçim
Web Sitesi
Twitter
Instagram
Facebook

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29003>

Öz

Çalışma, Türkiye’de ilk defa yapılan ve başkanlık sistemine geçiş süreci içerisinde 24 Haziran 2018 tarihinde ülke genelinde gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimine katılan cumhurbaşkanı adaylarının, siyasal pazarlama kapsamında seçim öncesi kampanyalarında gerçekleştirdikleri siyasal pazarlama faaliyetlerinin yanı sıra, tutundurma çabaları ve pazarlama iletişimi çerçevesinde, parti veya kişisel web sitesi ile sosyal medya hesapları kullanımlarının içerik analizi yöntemiyle incelenerek, hazırlanmıştır. 01-24 Haziran 2018 tarihleri arasında, cumhurbaşkanı adaylarının parti veya kişisel web sitelerinin yanı sıra, facebook, twitter, instagram hesaplarında yaptıkları paylaşımlarının değerlendirilmesi neticesinde elde edilen veriler doğrultusunda içerik çözümlemesi yöntemi gerçekleştirilerek araştırma sonuçları değerlendirilmiştir. Araştırma, siyasal pazarlama faaliyetleri ve pazarlama iletişimi çerçevesinde, Türkiye genelinde ilk defa gerçekleştirilen başkanlık seçimi öncesi dönemdeki cumhurbaşkanı adaylarının siyasi pazarlama faaliyetlerinin parti veya kişisel web sitesi ile sosyal medya hesaplarının kullanılması üzerinde durulması bakımından önemlidir. Çalışmanın araştırma evrenini, 24 Haziran 2018 tarihindeki seçimlere katılan toplam 6 cumhurbaşkanı adayının parti veya kişisel web siteleri ile facebook, twitter, instagram hesaplarında yaptıkları fotoğraf, video, slogan ve her türlü sözlü paylaşımları oluşturmaktadır. Elde edilen veriler, tam sayım yöntemine göre değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde, bazı tanımlayıcı istatistiklerden faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda, seçime katılan cumhurbaşkanı adaylarının, parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya araçları olan twitter, instagram ve facebook hesaplarını genellikle miting fotoğrafları, özçekim (selfie) fotoğrafları paylaşımı ile miting yapılan yer ve zaman reklamı/ afiş-ilan-duyuru veya miting videolarının tamamının yayınlanması amacıyla sanal bir miting alanı olarak kullandıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca, cumhurbaşkanı adaylarından Recep Tayyip ERDOĞAN’ın twitter, instagram ve facebook hesaplarındaki takipçi sayısı diğer adaylara göre daha fazla olmasına rağmen, Muharrem İNCE ve Meral AKŞENER’in, sosyal medya hesapları olan twitter, instagram ve facebook sayfalarını siyasal pazarlama faaliyetleri çerçevesinde diğer adaylara göre daha aktif, yoğun ve etkili kullandığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

İri, R. (2019). 24 Haziran 2018 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimine Katılan Adayların Siyasal Pazarlama Kapsamında Seçim Öncesi Kampanyalarında Parti veya Kişisel Web Siteleri ile Sosyal Medya Kullanımlarının İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 155-174.

A Content Analysis of Party or Personal Web Site and Social Media Usages of the Candidates Participating in Turkey Presidential Elections on 24 June 2018 in Pre-Election Campaigns in the Context of Political Marketing

Asst. Prof. Dr. Ruhan İri

Nigde Omer Halisdemir University, Nigde Vocational School of Social Sciences, Department of Marketing and Advertising, Nigde – TURKEY

Article History

Submitted:29.11.2018

Accepted: 08.08.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Political Marketing

Election

Website

Twitter

Instagram

Facebook

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29003>

Abstract

This study was held researching the usage of personal or party websites and social media accounts of the candidates of the presidential elections which were held for the first time in Turkey during the transition process to the presidential system in June 24, 2018 in the framework of promotional efforts and marketing communications as well as the political marketing by using the content analysis method. The shares of the presidential candidates between the dates June 1- 24, 2018 on their personal or party websites as well as their official Facebook, Instagram and Twitter accounts were evaluated and in accordance with this data and information obtained, the study results were examined using content analysis method. Research is important and unique in terms of emphasizing the political marketing activities and the usage of personal and party web sites as well as social media accounts by the presidential candidates during the pre-election process of the presidential elections which were held for the first time across Turkey. The research universe of this study consists of 6 presidential candidates participating in the elections on 24 June 2018 with photos, videos, slogans and all kinds of verbal shares on their personal or party websites and Facebook, Twitter, instagram accounts. The data were evaluated according to the complete counting method. Some descriptive statistics were used to evaluate the data. As a result of the research it was offered that all candidates who participated in the election, made use of their personal or party websites, social media accounts; Twitter, Instagram and Facebook pages as a virtual rally area, by usually publishing rally photos, selfies with the place and time, banner-announcement or full videos of the rallies. As a result of the study, although Recep Tayyip ERDOĞAN, one of the presidential candidates, had more followers on his social media accounts than the other candidates, Muharrem İNCE and Meral AKŞENER have turned out to have used social media accounts such as Twitter, Instagram and Facebook pages more actively, intensely and effectively than the other candidates within the scope of political marketing activities.

Pazarlama faaliyetleri, günümüzde artık sadece bir işletme fonksiyonu olarak görülmemekte ve şirketlerin profesyonel olarak uyguladıkları bir yönetim unsuru şeklinde sınırlı kalmamaktadır. Hemen hemen her alanda kolaylıkla uygulanabilen, istifade edilebilen pazarlama faaliyetleri, son zamanlarda özellikle pazarlama araştırmaları ve uygulamalarının yoğun bir şekilde yer aldığı ulusal ve uluslararası siyaset alanında da etkinliğini arttırmaktadır. Siyaset alanında pazarlama ve pazarlama iletişimi faaliyetleri, genellikle seçimlere katılan siyasi kuruluş veya partiler ile grupların, adayların başarıya ulaşmasında ya da istediklerini elde edebilmelerinde önemli etkenlerden birisi olarak görülmektedir. Seçimlere katılan siyasi kuruluş veya partiler ile grupların, adayların artan siyasi rekabet ortamında mümkün olduğunca çok sayıda seçmene erişim sağlayarak/ ulaşarak, kendilerini, fikirlerini, politikalarını, izlemlerini ve seçim vaatlerini tanıtabilmek istemektedir. Bu istekleri doğrultusunda, seçmenleri etkileyebilmelerinin yanı sıra, rakipleriyle olan aralarındaki farklılıkları seçmenlere açıklayabilmesinde ve seçmenden en yüksek potansiyel oyu elde edebilmesinde, siyasal pazarlama ve pazarlama iletişimi faaliyetlerinin adaylar tarafından kullanımı önemli bir strateji şekline dönüşmektedir.

Araştırma, 24 Haziran 2018'de Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa yapılan ve ülke genel seçimleri ile birlikte gerçekleştirilen başkanlık seçimi öncesi dönemde cumhurbaşkanı adaylarının yürüttükleri seçim kampanyalarında kullandıkları siyasal pazarlama faaliyetleri ve tutundurma çabaları ile pazarlama iletişimine yönelik parti veya kişisel web sitelerinin yanı sıra, adayların sosyal medya hesaplarının içerik analizi yöntemiyle incelenerek ve değerlendirilerek hazırlanmıştır. Bu çalışma, siyasal pazarlama faaliyetleri ve pazarlama iletişimi çerçevesinde, Türkiye genelinde ilk defa gerçekleştirilen başkanlık seçimi öncesi dönemdeki cumhurbaşkanı adaylarının siyasal pazarlama faaliyetlerinin parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya hesaplarının kullanılması üzerinde durulması bakımından önemlidir. 24 Haziran 2018'de gerçekleştirilen Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık seçimlerinde, Cumhuriyet İttifakı ile Millet İttifakı olarak adlandırılan, Recep Tayyip Erdoğan, Muharrem İnce, Meral Akşener, Selahattin Demirtaş, Temel Karamollaoğlu ve Doğu Perinçek cumhurbaşkanı adaylarının yürüttükleri siyasal pazarlama faaliyetleri ile seçim kampanyaları boyunca hedef seçmen kitleye ulaşma noktasında uyguladıkları pazarlama faaliyetlerinde kullandıkları parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya hesapları incelenmektedir.

1. SİYASAL PAZARLAMA KAVRAMI

Siyaset ile politika sözcüğü çoğu zaman aynı anlamda kullanılmakta olup, siyaset Arapça, politika ise Fransızca kökenlidir. Fransızca kökenli politika kelimesi Latince aynı anlama gelen politica sözcüğünden alıntı olup, Eski Yunanca "devlet yönetme sanatı" anlamına gelmektedir (<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/politika>, Erişim Tarihi: 19.10.2018). Siyaset sözcüğü ise, Arapça'dan Türkçe'ye geçen ve Arapça "siyasa" kelimesinden "seyislik, at bakıcılığı, devlet yönetme, yönetim" sözcüğünden alıntıdır. Türk Dil Kurumu siyaset sözcüğünü "Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış" olarak tanımlamaktadır (Güler ve Ülker, 2010: 94).

Dünya genelinde yaşayan tüm insanların üyesi veya vatandaşı buldukları, örgüt, kuruluş, organizasyon veya hükümet strateji ve politikalarını değerlendirmede/ şekillendirmede veya temsil edilmelerinde eşit hakka sahip olduğu siyasal bir yönetim biçimi olan demokraside uygulanan seçme ya da seçilme hakkı, temel insan haklarının vazgeçilmez unsurları arasında sayılan ve temel tüketici haklarından birisidir (Babacan, 2012: 7). Seçim yarışına katılarak demokratik yollardan, iktidarı elde etmek veya belirli bir seçmen kitlesini kazanabilmek amacıyla siyasi kuruluşlar, partiler ya da adaylar, siyasi fikir, görüş, izlem, söylem rekabeti içerisine girmektedir. Siyasal pazarlama, genellikle seçim dönemlerinden hemen önce siyasi kuruluşlar ya da partiler ile adaylar tarafından proaktif bir biçimde ortaya koyularak, seçim kampanya dönemleri olarak adlandırılan propaganda sürecini etkin

yönetebilmek ve başarı elde edebilmek adına önemli bir pazarlama, tanıtım, tutundurma ve iletişim faaliyetlerini kapsamaktadır.

Siyasal pazarlama, kamusal ve siyasal konular ile siyasal partileri, parti ideolojilerini, seçime giren adayların düşüncelerini, söylemlerini, siyasal aktivitelerini, stratejilerini, tanıtım ve iletişim faaliyetlerini kapsayan pazarlama faaliyetlerinin tümüdür. (Gürbüz ve İnal, 2004: 6). Siyasal pazarlamanın çok boyutlu olması sebebiyle literatürde çeşitli ve çok fazla sayıda siyasal pazarlama tanımı yapılmaktadır. Siyasal pazarlama, seçmen tarafından talep edilen siyasal bilgiyi elde edebilme ihtiyacına cevap vermek ve adayların yararına oy kullanma sahiplerinin desteklerini kazanmak için seçimlere katılan kuruluşlar, adaylar ve fikirleri aracılığı ile bilinçli olarak yönlendirilen bir kampanya sürecidir (Shama, 1976: 766). Siyasal pazarlama, siyasal kuruluşlar, örgütler, partiler ve adaylar tarafından seçim kampanyaları ve seçmenlerle iç ilişkiler geliştirilmesi amacıyla kullanılan pazarlama araçları, kavramları ve felsefelerin tümüne işaret etmektedir (Lilleker, 2013: 207). Kavanagh (1995), bir seçim propagandası faaliyeti olan siyasal pazarlamayı, seçmen üzerindeki etkilerini değerlendirmek, kampanya iletişimini geliştirmek, bir seçim kampanyası sırasında ve öncesinde halkın düşüncesini bilinçli bir şekilde yönlendirmeye çalışmak ve izlerini bırakmak için araç ve stratejinin bir yolu olarak ifade etmiştir. Kotler ve Kotler (1999), siyasal pazarlamayı, siyasal parti ve adayların kendilerini seçmen pazarında konumlandırarak, seçmen karar verme süreci sonucundaki satın alımın gerçekleşmesi olan oy potansiyelini elde etmek/ en yüksek seviyeye çıkarmak için, modern pazarlama teknikleriyle birlikte, özellikle pazarlama araştırmalarının ve tutundurma faaliyetlerinin yoğun olarak kullanıldığı çift yönlü bir etkileşim süreci olarak tanımlamaktadır. Yine Kotler ve Keller (2009) siyasal pazarlama kavramını, organizasyona fayda sağlayan yolda, tüketici ilişkilerinin yönetilmesi sonucu siyasal ihtiyaca cevap vermek, seçmenle iletişim kurmak ve onların ikna edilmesini sağlamak için etkin bir seçim atmosferi oluşturmak şeklinde tanımlamıştır.

Siyasal pazarlama, demokrasiyle yönetilen ülkelerde, halk tarafından ihtiyaç duyulan hükümet program ve hizmetlerini gerçekleştirmenin yanı sıra, kurumsal tanınma veya destek kazanma amacıyla, siyasal kuruluşlar, partiler ve adaylar tarafından pazarlama ilkelerine dayalı yürütülen faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Polat, Gürbüz ve İnal, 2004: 16). Siyasal pazarlama, aslında fikir pazarlaması çerçevesinde değerlendirilmekte olup, siyasal kuruluşların ulusal ve yerel sorunların çözümüne yönelik ortaya koydukları, önerdikleri yöntem ve stratejileri, seçmen kitlesine benimsetmeleri çalışmalarını içermektedir (Tan, 2002: 18). Lees-Marshment (2005) ise siyasal pazarlamanın, dünya genelinde yapılan akademik çalışmalarda sürekli sıcak ve popüler bir konu olarak ele alındığını ifade etmiştir. Pazarlamacılar tarafından artan seçmen kitleleri siyasal tüketici grupları olarak görülmekte, ürün, her türlü siyasal söz, davranış veya algı şeklinde, pazar ise uygulanan siyasal sistem veya siyaset yapılan somut (miting alanı) veya soyut (internet siteleri, sosyal medya vb.) alanlar biçiminde ifade edilmektedir (Khatib, 2012: 6). Siyasal pazarlama, siyasal kuruluş, parti veya adayların ortaya koydukları davranışlarını araştırmayı ve açıklamayı, geçmiş ile beraber anlatmaktadır ve odak noktası seçim kampanyaları dönemleri olan siyasal kuruluş, parti veya adayların taktik, strateji ve politikalarını incelemek ve analiz etmektir. Siyasal pazarlama, seçmenlerin karar verme süreçleri ile seçmen tercihi altında yatan sebepleri anlama ve böylece parti ve seçmen tutumlarının açıklayıcı bir modelini oluşturma eğilimini siyaset bilimi ile anlatmaktadır. Ayrıca siyasal pazarlama, iletişim ve ikna yöntemlerinden faydalanarak, siyasal pazarlama iletişimi olan tutundurma faaliyetlerini anlatmaktadır/ kullanmaktadır (Scammell, 1999). Siyasal pazarlama; siyasal partilerin ve adayların, seçim öncesi kampanya veya propaganda döneminde, seçimi kazanmak ya da hedefledikleri oy seviyesine ulaşmak için gerçekleştirdikleri çabaların tümüdür (Demirtaş ve Orçun, 2015: 41).

Farklı ideoloji, söylem, üslup, proje ve paradigmalara seçim yarışına giren siyasal partiler ve adaylar, kampanya süreçlerinde seçmenlerin dikkatlerini çekmek, ilgi ve desteklerini sağlama arzusu

içerisindedir (Akyılmaz ve Uçar, 2015: 70). Siyasi kuruluşlar, partiler ve adaylar oluşturdukları seçim kampanyası atmosferinde, pazarlama teori ve uygulamalarından yararlanarak mevcut siyasi sorunların çözümüne yönelik çaba göstermektedir (Saritaş ve Bütün, 2016: 128). Siyasal pazarlama faaliyetlerinde ve seçim kampanyalarında siyasal pazarlama karması elemanlarının kullanılması siyasal kuruluşlar, partiler ve adaylar açısından büyük önem taşımakla birlikte, mevcut rakiplerle rekabetin temel yapısını oluşturmaktadır. Siyasal kuruluşlar, partiler ve adaylar, siyasal pazarlama faaliyetlerinde ve seçim kampanyalarında uyguladıkları siyasal pazarlama karması elemanlarını kullanma düzeyleri birbirlerinden farklılık göstermekte olup, bu farklılıklar seçmenin dikkatinin çekilmesi ve seçmenden en yüksek oy alınarak adayların rakiplerine göre başarı elde etmesinde önemli olmaktadır (Divanoğlu, 2008: 116). Siyasal kuruluşlar, partiler veya adaylar ile düşüncelerinin, iddialarının ve söylemlerinin, siyasal ihtiyaçların karşılanması amacıyla seçmenin bilinçli olarak bilgilendirilerek yönlendirildiği ve karşılığında oylarının istendiği bir süreç olan (Polat vd., 2004: 32) siyasal pazarlama, pazarlama karması içerisinde tutundurma faaliyetleri ve pazarlama iletişimi çerçevesinde incelenen ve çeşitli biçimleri olan bir pazarlama aracıdır (Henneberg, 2006: 18). Siyasal pazarlama, siyasal kuruluşların, partilerin ve adayların ortaya koydukları davranışların, sembollerin, fikirlerin iyi bir zamanlamayla, en az maliyetle, pazarlama araç ve yöntemlerinin etkili kullanılarak seçmenlere ulaştırılıp onların düşüncelerini bilinçli olarak etkilemek, en yüksek verim elde etmek ve sonuçta siyasal amaçlara ulaşmak için yapılan pazarlama faaliyetlerinin tümüdür (Kaya ve Yılmaz, 2017: 453).

1.1. Siyasal Pazarlamada Parti veya Kişisel Web Sitelerinin Kullanımı ve Önemi

Siyasal pazarlama kapsamında, siyasal, kültürel, ekonomik, teknolojik ve sosyal gelişmelerde yaşanan farklılaşmaya paralel olarak, seçmenin karar verme sürecinde istenilen yönde hareket ettirebilmesi için siyasal kuruluşlar, partiler ve adaylar internet aracılığıyla tasarladıkları web sitelerini proaktif kullanmaya çalışmaktadır (Yılmaz, 2016: 413). Teknolojide ve özellikle internet ortamında yaşanan gelişmelere paralel olarak, tüketiciler tarafından sosyal medya kullanımının hızla artması, siyasal kuruluşlar, partiler ve adayların, web siteleriyle, sosyal medyayı siyasal pazarlama amaçlı değerlendirmelerinde önemli bir faktör olarak algılamalarını sağlamaktadır. Toplumlar sosyoekonomik, kültürel ve siyasal anlamda ilerledikçe, siyasal pazarlamanın içeriği, yöntem ve teknikleri değişim göstermiştir. Önceki dönemlerde sözlü olarak gerçekleştirilen siyasal pazarlama faaliyetleri, teknolojik gelişmelere paralel olarak elektronik ortamlarda yazılı ve görsel olarak yürütülmektedir. Siyasal pazarlamada, siyasal kuruluşlar, partiler ve adaylar yürüttükleri seçim kampanyaları kapsamında parti veya kişisel web sitelerini genel olarak, seçmenlere bilgi verme yoluyla, seçmen davranışlarını, tercihlerini ve kararlarını etkileyerek oy oranlarını artırabilme amaçlı olarak kullanmaktadır. Günümüzde ise siyasal pazarlama faaliyetleri elektronik ortamların yanı sıra, internet üzerinde parti veya kişisel olarak oluşturulan web siteleri ve sosyal medya araçları üzerinden yürütülmeye başlanmıştır (Arslan ve Seçim, 2015: 9). Ancak, siyasal pazarlamacılar tarafından siyasal pazarlama amaçlı kullanım sonucu ortaya çıkan ve seçmenin hizmetine sunulan parti veya kişisel web siteleri ile farklı misyondaki sosyal medya araçlarının siyasal kuruluşlar, partiler ve adaylar tarafından kullanılmaları hemen gerçekleşmemiştir (Yeniçifti, 2016: 93).

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde gerçekleştirilen siyasal seçim kampanyaları, genellikle seçim öncesi zamanlarda seçmeni kendisine oy vermeye ikna etmek amacıyla adaylar tarafından bilinçli olarak yürütülen veya siyasal iletişimi ön plana çıkarmak hedefi bulunan ve seçmenin ihtiyaç duyduğu siyasal bilgiyi elde edebilmesine yardımcı olmak için yapılan geniş kapsamlı pazarlama iletişim faaliyetleridir. Seçime katılan siyasal kuruluşlar, partiler ve adaylar, özellikle seçim kampanyaları dönemlerinde seçmenler tarafından web siteleri ve sosyal medya araçları üzerinden sürekli takip edilmektedir. Aynı zamanda siyasal kuruluşlar, partiler ve seçime katılan adaylar da kendilerine oy verecek seçmenlerin şikayet, görüş, öneri veya isteklerini/ taleplerini öğrenmek istemektedir. Bu çift taraflı iletişimin ve takibin

gerçekleştirilmesinde, siyasi pazar araştırmaları, kamuoyu yoklamaları ve seçim anketleri yapılmakta olup, seçmen şikayet, düşünce, öneri, istek ve taleplerinin öğrenilmesi yönünde yapılan çalışmalar ile siyasi kuruluş, parti ve adayların tanıtımının yapılmasında ve pazarlanmasında, parti veya kişisel web siteleri ve sosyal medya araçları önemli olmaktadır.

1.2. Siyasal Pazarlamada Sosyal Medya Araçlarının Kullanımı ve Önemi

Günümüzde iletişim teknolojileri alanındaki gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan sosyal medya, web sitelerini, blogları ve sosyal medya gibi yeni gelişen ağları kapsayan bir kavramdır. Sosyal medya aracılığıyla insanlar günümüzde, en son haberlere kolayca erişebilmekte, eğlenmekte, fikirleri doğrultusunda fotoğraf, video ve yayınlar paylaşarak veya mevcut yayınlar hakkında yorum yaparak ya da beğeni atarak kendilerini sosyal bir biçimde ifade edebilmektedir. Sosyal medya, özellikle son yıllarda seçmenin siyasi davranışını etkilemek üzere pazarlamacılar tarafından da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır (Doğan ve Ertan, 2016: 142). Yine iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve internet kullanımının tüketiciler arasında hızla yaygınlaşması sosyal medya oluşumunu, sosyal medya oluşumu ise siyasi iletişimi ortaya çıkarmıştır. Sosyal paylaşım hesapları, siyasi partiler ve adayların bu ağları bir siyasi iletişimi aracı olarak kullanmasına yardımcı olmakta, tanıtımlarının yapılmasını sağlayarak çok sayıda seçmenle sürekli iletişim içerisinde olmasını kolaylaştırmaktadır (Çakır ve Tufan, 2016: 8). Siyasi partilerin ve adayların sosyal medya araçları üzerinden kurmaya çalıştığı siyasi iletişim ve siyasi pazarlama faaliyetleri, siyasi pazarlama ve sosyal medya ilişkisinin çok boyutlu olmasına sebep olmaktadır. Diğer taraftan sosyal medya kullanıcıları olan seçmenlerin sosyal medya üzerinden oluşturulan siyasi iletişimle siyasi partiler ve adayları etkilemeye çalışması çift taraflı bir etkileşimin oluşumunu ortaya çıkarmaktadır.

Siyasi partiler ve adaylar tarafından sosyal medya kullanımı seçmen hedef kitesine günün her anında ve en hızlı biçimde ulaşma imkanı sunmaktadır. Bununla birlikte, tüketiciler tarafından sosyal medya kullanımının çok daha ekonomik olması ve seçmenlerin siyasi tercihlerini etkilemesinde önemli bir belirleyici konumda olan sosyal medya araçları, son zamanlarda siyasi kuruluşların, partilerin ve adayların bu alana yoğun bir ilgi göstermesine sebep olmaktadır (Darı, 2018: 3). Seçimlere katılan siyasi kuruluş, parti ve adayların sosyal medya kullanımına ayrı bir önem vermelerinde, özellikle sosyal medyayı aktif olarak kullanan genç seçmenleri hedef alma amaçları etkili olmaktadır. Bununla birlikte, sosyal medya kullanımının seçmenler arasında yeni bir oluşum olmasının yanı sıra, parti ve adayların ideolojilerinin, politikalarının halka yaymak ve gelecekte parti ve aday taraftarı açısından daha sağlam bir yapılanmaya sahip olmak için gençlerin son derece etkili olacağı düşüncesine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır (Balcı ve Sarıtaş, 2015: 515).

Pazarlama yöneticileri, hedef kitleleriyle kolay, etkin ve düşük maliyetlerle iletişim kurma isteklerini internet kullanımı ile uygulamaya geçirmekte, son zamanlarda ise, Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya araçlarıyla bu pazarlama iletişimini çok daha kolay bir şekilde kurma imkanına erişmektedir. Ancak sosyal medya uygulamalarından yararlanma düzeyi hedef kitlelerine ve kullanılan araçlara göre farklılık gösterebilmektedir (Gürkaynak vd., 2016: 1). Sosyal medya üzerinden yürütülen siyasi pazarlama ve propaganda faaliyetleriyle seçim kampanyaları, hedef kitleye göre geliştirilmektedir. Seçim öncesi dönemlerde yaşanan propaganda veya seçim kampanya süreçlerinde ortaya çıkan siyasi hareketlenmelerde, toplulukları fiziksel bir ortam olan miting alanlarına, caddelere ve meydanlara çekebilmek, siyasi partiler ve adaylar için zor olduğu kadar önemlidir. Günümüzde siyasi partiler ve adaylar, kendileri için değerli ve önemli olan büyük toplulukları miting alanlarına ve meydanlara toplayabilmede veya seçmenlerle doldurulan miting alanlarında gerçekleştirilen siyasi pazarlama faaliyetlerini diğer kitlelere ulaştırabilmede, Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya hesapları üzerinden yardım olarak toplumla iletişim halinde olabilmektedir (Sütçü vd., 2013: 186). Amerika'daki seçim kampanyalarında hangi sosyal medya aracı üzerinden ne tür çalışmaların yürütüldüğünü inceleyen Enli ve Naper, Facebook'ta daha ziyade kadınlara yönelik, Twitter'da ise erkek, üniversite mezunu ve yüksek gelirli kitleye yönelik çalışmalar yürütüldüğünü

ifade etmektedir. Twitter'ın iş dünyası, siyaset ve habere yönelik kullanımı, seçim kampanyalarında bu sosyal medya aracının sıklıkla kullanılması sonucunu getirmektedir (Doğan ve Ertan, 2016: 142). Dünya genelinde kullanıcı sayısını her geçen gün arttıran Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya araçları, günümüzün en etkili iletişim araçları olmakla birlikte, seçime katılan partiler ve adaylar tarafından siyasal pazarlama faaliyetlerinin proaktif bir şekilde yürütüldüğü sanal miting alanları olarak kullanılmaktadır. Türkiye genelinde siyasi partiler ve adaylar, siyasal pazarlama faaliyetlerinde ve seçim kampanya süreçlerinde sosyal medya araçlarının kullanımına önem vermelerine rağmen, sosyal medya araçlarının kendilerinin aktif kullanımı için partilerin veya adayların profesyonel kişilerden destek almadıkları da bilinmektedir.

1.3. Türkiye'de 24 Haziran 2018 Tarihindeki Cumhurbaşkanlığı Seçimine Katılan Adayların Seçim Öncesi Kampanyaları ve Siyasal Pazarlama Faaliyetleri

2018 Cumhurbaşkanlığı seçimi, Türkiye Cumhuriyeti'nin 13. Cumhurbaşkanı belirlemek için 24 Haziran 2018 tarihinde yapılmış olup, cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği ikinci seçim olmasıyla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde başkanlık sisteminin uygulanmaya başlanması özelliğini taşımaktadır. Cumhurbaşkanlığı adaylık kriterleri veya seçilme yeterliliği Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 101. maddesine göre düzenlenmiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçimine katılabilmek için gerekli şartlar arasında;

- ✓ Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak,
- ✓ Cumhurbaşkanı seçilebilmek için 40 yaşını doldurmuş olmak,
- ✓ Üniversite mezunu olmak,
- ✓ TBMM içerisinde ya da dışarıdan aday gösterilebilmek için minimum 20 milletvekilinin yazılı teklifinin alınmış olması,

yer almaktadır. Ayrıca sonradan yapılan yeni bir ek düzenlemeyle birlikte Yüksek Seçim Kurulu, il veya ilçe seçim kurullarına kimliği ile cumhurbaşkanı aday adaylığını açıklayan herhangi bir vatandaş adına halk tarafından 100.000 imza toplanmasıyla, kişisel şartları da sağlaması halinde, bir parti grubu tarafından aday gösterilmeksizin yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olabilmektedir (<https://www.uludagsozluk.com/>, Erişim Tarihi: 10.10.2018). Cumhurbaşkanlığı seçimi, farklı ideoloji ve seçmen tabanlarına sahip toplam altı adayın katılımıyla 24 Haziran 2018 tarihinde ülke genelinde gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanı adayları, seçim öncesi dönemde birbirlerine karşı rekabet üstünlüğü sağlamak ve cumhurbaşkanı seçilebilmek amacıyla yürüttükleri pazarlama faaliyetlerinde, siyasal pazarlama araçları ve stratejilerinden mümkün olduğunca yoğun kullanmaya ve yararlanmaya çalışmışlardır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, erken seçim çağrısı yapan Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'yle gerçekleştirdiği ikili görüşmenin ardından, mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından seçim tarihinin 24 Haziran 2018'de yapılmasına karar verildiğini açıklamasıyla seçim süreci başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin, kendisinin seçimlerde aday olmayacağını ve partisinin mevcut cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ı destekleyeceğini açıklaması sonucu ve Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın adaylık başvurusuyla oluşmuştur. Yine Büyük Birlik Partisi Genel Başkanı Mustafa Destici, 19 Nisan 2018 tarihinde yaptığı açıklamayla yapılacak cumhurbaşkanı seçimlerinde Recep Tayyip Erdoğan'ı destekleyeceklerini belirtmiştir. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, Başbakan Binali Yıldırım ile birlikte, 4 Mayıs 2018'de Erdoğan'ın adaylık başvurusunu Yüksek Seçim Kurulu'na teslim etti. Cumhuriyet Halk Partisi, Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun, kendisinin aday olmayacağını açıklamasının ardından, 4 Mayıs 2018'de 110 milletvekilinin imzasıyla alınan grup kararıyla, CHP Yalova milletvekili olan Muharrem İnce'yi aday gösterdi. Halkların Demokratik Partisi, cumhurbaşkanı adaylık süreci başlangıcında, Selahattin Demirtaş'ın aday gösterileceğini açıkladı ve resmi adaylık başvurusu 4

Mayıs 2018’de yapıldı. İYİ Parti cumhurbaşkanı adaylık süreci ise, İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener’in, milletvekili olmaması sebebiyle, 100.000 imza toplayabilmesi halinde cumhurbaşkanlığına aday olacağını duyurması ve resmi adaylık başvurusunu 2 Mayıs 2018’de yapmasıyla başladı. Seçmenlerin aday teklifinde bulunabildiği ilk gün olan 4 Mayıs 2018’de gerekli 100.000 imzaya ulaşarak aday olmaya hak kazandı. Saadet Partisi, 1 Mayıs 2018’de, partinin mevcut genel başkanı olan Temel Karamollaoğlu’nun cumhurbaşkanı adayı olduğunu açıkladı. Karamollaoğlu, resmi adaylık başvurusunu 2 Mayıs 2018’de yaptı ve seçmenlerin aday teklifinde bulunabildiği üçüncü gün olan 6 Mayıs 2018’de gerekli 100.000 imzaya ulaşarak aday olmaya hak kazandı. Diğer adaylar arasında yer alan Vatan Partisi, genel başkanı Doğu Perinçek’i cumhurbaşkanı aday göstereceğini ilan etti ve 1 Mayıs 2018’de Perinçek’in adaylık başvurusu gerçekleşti. Perinçek, seçmenlerin aday teklifinde bulunabildiği altıncı ve son gün olan 9 Mayıs 2018’de gerekli 100.000 imzaya ulaşarak aday olmaya hak kazandı. Cumhurbaşkanlığı adaylarını, Yüksek Seçim Kurulu, 13 Mayıs 2018 tarihinde ilan etmesi sonucu, 24 Haziran 2018 Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanı adayları: Recep Tayyip ERDOĞAN, Muharrem İNCE, Meral AKŞENER, Selahattin DEMİRTAŞ, Temel KARAMOLLAOĞLU ve Doğu PERİNÇEK şeklinde gerçekleşti.

Recep Tayyip Erdoğan, ilk seçim mitingini 28 Nisan 2018’de İzmir’de gerçekleştirdi ve 6 Mayıs 2018’de İstanbul’da seçim bildirisini açıkladı. Erdoğan’ın seçime kadar 55 ilde miting düzenleyeceği açıklandı. Erdoğan, 24 Mayıs 2018’de Ankara’da partisinin seçim beyannamesini açıkladı. Erdoğan’ın seçim sloganı ise “Devam” oldu. Yine cumhurbaşkanlığı seçim kampanya süreci boyunca “Kutlu Yürüyüşe Devam” ve “Vakit Türkiye Vakti” sloganlarını kullandı. Parti ve kendi web sitesinin yanı sıra sosyal medya araçlarından twitter, instagram ve facebook hesaplarını kullanarak siyasal pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirdi. Parti ve kendi web sitesinin yanı sıra sosyal medya araçlarından twitter, instagram ve facebook hesaplarını kullanarak siyasal pazarlama ve propaganda faaliyetlerini gerçekleştirdi.

Muharrem İnce, adaylığının ilan edildiği 4 Mayıs 2018 tarihinde ilk TBMM binası önünde toplanan kalabalığa bir konuşma yaptı. İlk mitingini, 5 Mayıs 2018’de Yalova’da yapan Muharrem İnce, 10 Mayıs 2018’de mal varlığını basına açıkladı. Cumhurbaşkanlığı seçilmesi durumunda CHP üyeliğini bırakıp tarafsız bir cumhurbaşkanı olacağını, ülkenin yönetim şeklini yeniden parlamenter sisteme dönüştüreceğini, iki yıldır ülkede uygulanan olağanüstü hal (OHAL) uygulamasını kaldıracağını, Cumhurbaşkanlığı Sarayı yerine Çankaya Köşkü’nde ikamet edeceğini ve sarayı öğrencilerin kullanımına tahsis edileceğini, gençlere her yıl 19 Mayıs ve 29 Ekim’den önce 500 lira burs verileceğini ve Türk Ceza Kanunu’nda yer alan cumhurbaşkanına hakaret suçunun kaldırılacağını duyurdu. Seçim öncesi dönemde, 107 miting gerçekleştiren İnce’nin, seçim kampanyası için “Türkiye’ye Güvence, Muharrem İnce” sloganı seçildi. 19 Mayıs 2018’de Samsun’da seçim manifestosunu açıklayan Muharrem İnce, yine cumhurbaşkanlığı seçim kampanya süreci boyunca “Artık Tamam” ile “Türkiye’yi Kazanacak” sloganlarını da kullandı. Parti ve kendi web sitesinin yanı sıra sosyal medya araçlarından twitter, instagram ve facebook hesaplarını kullanarak siyasal pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirdi.

Meral Akşener, 254.107 imza ile cumhurbaşkanı adayı olduktan sonra 5 Mayıs 2018’de Kahramanmaraş’ta ilk mitingini yaptı. Cumhurbaşkanlığı seçilmesi durumunda “Türkiye Dayanışma Fonu” adında bir fon kurup, 4,5 milyon kişinin borcunun %80 ile %100’ünü sileceğini vadetti. Akşener, seçim kampanyasını 14 Mayıs 2018’de Ankara’da düzenlediği toplantı ile başlattı ve 30 Mayıs 2018’de Ankara’da seçim beyannamesini açıkladı. Akşener, cumhurbaşkanlığı seçim kampanya süreci boyunca “Yüzünü Güneşe Dön Türkiye”, “Milletin Adayı Akşener” sloganı ile, sarı ve gök mavisi tonlarını içeren güneş sembolü olan bir logo kullandı. Parti ve kendi web sitesinin yanı sıra sosyal medya araçlarından twitter, instagram ve facebook hesaplarını kullanarak siyasal pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirdi.

Selahattin Demirtaş, Kasım 2016’dan beri cezaevinde olması sebebiyle, cumhurbaşkanlığı seçim

kampanya sürecini avukatları aracılığıyla yürüttü. Seçim kampanya süreci boyunca “Yurttaş, yoldaş, arkadaş Demirtaş”, “Tu Dıkarî” (Yapabilirsin) ve “Mırovekî Baş Demirtaş” (İyi İnsan Demirtaş) “Demirtaş Sizensiz” ile “Senle Değişir” sloganlarının kullandı. Facebook hesabı olmayan Demirtaş’ın parti ve kendi kişisel web sitesinin yanı sıra, twitter ve instagram hesapları üzerinden siyasal pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirdi.

166.230 imza ile cumhurbaşkanı adayı olan Temel Karamollaoğlu, ilk mitingini 13 Mayıs 2018’de Sivas’ta yaptı. Cumhurbaşkanlığı seçim kampanya süreci boyunca “Geleceğin İçin #Değiştir” “Özü Sözü Doğru” ve “Türkiye’ye Bilge Başkan” sloganlarını kullandı. Kendi kişisel web sitesi olmamasına rağmen, parti web sitesi, twitter, instagram ve facebook sosyal medya hesaplarını kullanarak siyasal pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirdi.

117.007 imza ile cumhurbaşkanı adayı olan Doğu Perinçek, 20 Mayıs 2018’de Ankara’da seçim bildirgesini açıkladı. Cumhurbaşkanlığı seçilmesi durumunda Türkiye’yi NATO’dan çıkartıp Şanghay İşbirliği Örgütü’ne üye yapacağını vaat etti. Cumhurbaşkanlığı seçim kampanya süreci boyunca “Çözüm Perinçek” ile “Herkes İş, Üreten Millet, Teröre Son, Güçlü Devlet” sloganlarını kullandı. Kendi kişisel web sitesi olmamasına karşın, parti web sitesiyle twitter, instagram ve facebook sosyal medya hesapları üzerinden siyasal pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirdi.

Yüksek Seçim Kurulu, cumhurbaşkanlığı ve 27. Dönem Milletvekili Genel seçimlerine, yurt içi ve yurt dışında toplam 59.367.469 kayıtlı seçmenin oy kullanacağını açıkladı. Oy verme işlemleri ülke genelinde 24 Haziran 2018 tarihinde 08.00-17.00 saatleri arasında gerçekleştirildi ve seçim sonrası Yüksek Seçim Kurulu, yapılan oy sayma işlemleri sonucu 51.189.698 vatandaşın seçimlere katılarak oy kullandığını açıkladı. Seçime katılma oranı yaklaşık yüzde 86 olarak hesaplandı. Toplam oyların 1.053.362’si geçersiz sayıldı. Geçersiz oyların oranı yaklaşık yüzde 2,05 oldu. Seçime katılım yurt içinde yüzde 88, yurt dışında yüzde 50 olarak hesaplandı. Yurt içinde oyların yaklaşık 2,08’i, yurt dışında ise 1,27’si geçersiz sayıldı (<https://www.ntv.com.tr>, Erişim Tarihi: 09.09.2018).

2. 24 HAZİRAN 2018 TÜRKİYE CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİNE KATILAN ADAYLARIN SİYASAL PAZARLAMA KAPSAMINDA SEÇİM ÖNCESİ KAMPANYALARINDA PARTİ VEYA KİŞİSEL WEB SİTELERİ İLE SOSYAL MEDYA KULLANIMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK YAPILAN ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE SONUÇLARININ ANALİZ EDİLMESİ

24 Haziran 2018 Türkiye cumhurbaşkanlığı seçimleri, 2018 Türkiye genel seçimleri olarak adlandırılan 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimi ile aynı gün gerçekleştirildi. Gerçekleşen bu seçim, özellikle başkanlık sistemi veya cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak adlandırılan ülkenin cumhurbaşkanlığı yönetim sistemine geçişin tamamlanmış olduğu ilk seçim olması açısından önemlidir. Toplam 6 cumhurbaşkanı adayı siyasal pazarlama ve propaganda faaliyetlerini parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya araçlarını aktif bir biçimde kullanarak yoğun siyasi rekabet içerisinde seçim kampanyalarını yürütmüşlerdir.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Günümüzde kurumsal veya bireysel biçimde kullanılan web siteleri ile sosyal medya araçlarından yaygın olarak tercih edilen, facebook, twitter, instagram hesapları her alanda olduğu gibi, pazarlama iletişimi kapsamında siyasi partiler ve adaylar tarafından proaktif bir biçimde seçim kampanyaları süresince kullanılmaktadır. Siyasi partilerin veya adayların kendi kişisel web siteleri ile sosyal medya araçları arasında yer alan facebook, twitter, instagram hesapları siyasal pazarlama açısından etkin ve başarılı kullanımı seçmen davranışları veya seçmen tercihleri üzerinde de etkili olabilmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, 24 Haziran 2018 Türkiye Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılan toplam 6 cumhurbaşkanı adayının siyasal pazarlama faaliyetleri açısından seçim kampanyalarında

kullandıkları web siteleri ile sosyal medya araçları arasında yer alan facebook, twitter, instagram hesapları kullanımlarının içerik analizi yöntemiyle incelenerek, cumhurbaşkanı adaylarının seçim öncesinde bu pazarlama iletişim kanallarını proaktif kullanıp kullanmadıklarını ve varsa hangi yönlerin eksik kaldığını tespit etmektedir. Bu çalışma, siyasal pazarlama faaliyetleri ve pazarlama iletişim üzerinde durulmasının yanı sıra, Türkiye tipi başkanlık sistemi veya cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak adlandırılan ülkenin cumhurbaşkanlığı sistemine geçişin ilk defa gerçekleştirdiği 24 Haziran 2018 cumhurbaşkanlık seçiminde, adayların siyasi pazarlama faaliyetlerinin web siteleri ve sosyal medyaların kullanılması üzerinde durulması bakımından önemlidir. Aynı zamanda çalışma sonuçları, Türkiye’de gelecek dönemlerde yapılacak yerel ve genel seçimlerde siyasi kuruluşların ve adayların parti veya kendi kişisel web siteleriyle sosyal medya araçlarını seçim kampanyalarında, araştırma sonucunda ortaya çıkan bilgiler kapsamında yeniden gözden geçirmelerine ve düzenlemelerine yardımcı olması açısından da önemlidir.

2.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma, Türkiye’de 24 Haziran 2018 Türkiye genel seçimleri ile birlikte gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı adaylığı kesinleşen 6 adayın parti veya kendi kişisel web siteleri ile sosyal medya araçlarından olan facebook, twitter, instagram hesaplarını kapsamaktadır. Araştırma kapsamında sadece seçime giren 6 siyasi adayın parti ve kendi kişisel resmi web siteleri ile sosyal medya hesapları 1-24 Haziran 2018 tarihleri arasında incelenerek, site tarafından diğer web sitelerine yapılan yönlendirmeler dikkate alınmamıştır. Araştırmanın 1-24 Haziran 2018 tarihleri arasında kapsamının en önemli sebebi ise, cumhurbaşkanı adaylarının 05 Mayıs 2018 tarihinden itibaren seçim kampanya çalışmalarına başlamalarına rağmen, seçim propagandası, miting ve pazarlama faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemin seçim tarihine en yakın zaman diliminin bu dönem olarak seçilmesidir. Bununla birlikte 01-24 Haziran 2018 tarihleri arasında, 6 cumhurbaşkanı adayının kişisel veya parti web siteleri ile sosyal medya hesaplarındaki hareketlilik dikkat çekmektedir.

Araştırma kapsamında yer alan Türkiye’de 24 Haziran 2018 genel seçimlerine katılan cumhurbaşkanı adayları ve siyasi partileri aşağıdaki tablo 1’de gösterilmektedir. Cumhurbaşkanı adayları hepsi evli, biri kadın ve beşi erkek olmak üzere toplam altı adaydan oluşmaktadır.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında Yer Alan Cumhurbaşkanlığı Adayları ile Siyasi Partileri ve Parti Web Site Adresleri

24 HAZİRAN 2018 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİNE KATILAN CUMHURBAŞKANI ADAYLARI	CUMHURBAŞKANI ADAYLARI PARTİ WEB SİTE ADRESLERİ
AKP ve MHP Ortak Adayı Recep Tayyip Erdoğan	www. http://cumhurititifikimillettakli.com
Cumhuriyet Halk Partisi Adayı Muharrem İnce	https://www.chp.org.tr/
İYİ Parti Adayı (Genel Başkanı) Meral Akşener	http://iyiparti.org.tr/
Halkların Demokratik Partisi Adayı Selahattin Demirtaş	http://www.hdp.org.tr/
Saadet Partisi Adayı (Genel Başkanı) Temel Karamollaoglu	http://www.saadet.org.tr/
Vatan Partisi Adayı (Genel Başkanı) Doğu Perinçek	http://vatanpartisi.org.tr/

Araştırma kapsamında yer alan 24 Haziran 2018 Türkiye cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılan cumhurbaşkanı adaylarının tamamının bağlı olduğu siyasi parti web siteleri bulunmaktadır.

Tablo 2: Araştırma Kapsamında Yer Alan Cumhurbaşkanlığı Adayları ile Kendi Kişisel Web Site Adresleri

CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİME KATILAN CUMHURBAŞKANI ADAYLARI	CUMHURBAŞKANI ADAYLARI KENDİ WEB SİTE ADRESLERİ
Cumhurbaşkanı Adayı Recep Tayyip Erdoğan	http://www.tayyiperdogan.com/
Cumhurbaşkanı Adayı Muharrem İnce	https://www.muhamremince.com.tr/tr
Cumhurbaşkanı Adayı Meral Akşener	https://meralaksener.com.tr/
Cumhurbaşkanı Adayı Selahattin Demirtaş	http://www.partizanmlm4.net/tag/selahattin-demirtas
Cumhurbaşkanı Adayı Temel Karamollaoglu	-
Cumhurbaşkanı Adayı Doğu Perinçek	-

Araştırma kapsamında yer alan 24 Haziran 2018 Türkiye Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılan Temel KARAMOLLAOĞLU ve Doğu PERİNÇEK dışındaki cumhurbaşkanı adaylarının tamamının kendi kişisel web siteleri bulunmaktadır.

Tablo 3: Araştırma Kapsamında Yer Alan Cumhurbaşkanlığı Adaylarının Sosyal Medya Adresleri/ Hesapları

CUMHURBAŞKANI ADAYLARININ SOSYAL MEDYA HESAPLARI		
Twitter	Instagram	Facebook
https://twitter.com/RT_Erdogan	https://www.instagram.com/rterdogan/	https://www.facebook.com/RecepTayyipErdogan/
https://twitter.com/vekilince	https://www.instagram.com/vekilince/	https://www.facebook.com/muharrem.ince77/
https://twitter.com/hdpdemirtas	https://www.instagram.com/hdpdemirtas/	https://www.facebook.com/Selahatndemirtas/
https://twitter.com/meral_aksener	https://www.instagram.com/meralaksener/	https://www.facebook.com/meral.aksener.9/
https://twitter.com/T_Karamollaoglu	https://www.instagram.com/t_karamollaoglu/	https://www.facebook.com/TKaramollaoglu/
https://twitter.com/Dogu_Perincek	https://www.instagram.com/dogu.perincek/	https://www.facebook.com/DoguPerincek/

Cumhurbaşkanı adaylarının aktif olarak kullandıkları ve en fazla takipçisi olan twitter, instagram ve facebook hesapları ve adresleri Tablo 3'te yer almaktadır

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Medya metinlerini sistemli bir biçimde analiz etmekte kullanılan nitel yöntemler arasında yer alan içerik analizi yöntemi tekniğinden araştırma yöntemi olarak yararlanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinde, araştırmanın amacında da belirtildiği gibi günümüzde internet ve sosyal medyanın tüketiciler arasında çok yaygın bir şekilde kullanılması ve siyasal pazarlama faaliyetleri ile seçim kampanyalarının önemli bir bölümünün elektronik ortamlarda yoğun bir biçimde sürdürülmesidir. Türkiye'de yaşanan son seçim dönemlerinde, siyasi partilerin ve adayların kendi kişisel web siteleri ile sosyal medya araçları olan facebook, twitter, instagram hesapları seçmenlerin siyasal bilgi elde edebilmelerinde tercih edilmektedir.

İçerik analizi, genellikle yazılı, sözel veya görsel iletişim mesajlarının analizinde kolaylıkla kullanılan bir yöntemdir. Yine içerik analizi, iletişimin açık / belirgin içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel tanımlanmasına yönelik bir araştırma tekniğidir (Elo ve Kyngas, 2008: 107). Bu kapsamda, Türkiye'de 24 Haziran 2018 milletvekili genel seçimleriyle birlikte yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılması kesinleşen 6 cumhurbaşkanı adayının parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya araçları olan twitter, instagram ve facebook hesapları incelenmiştir. Araştırmada öncelikle içerik analizinde kullanılacak kriterler belirlenmiştir. İçerik analizi için kullanılan kodlama kategorileri parti ve kişisel web siteleri ile sosyal medya araçları olan twitter, instagram ve facebook hesapları içerik analizinin yapıldığı pazarlama ve siyasal pazarlama iletişimine konu olan makalelerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu noktada pazarlama açısından web site ve sosyal medya araçlarının özelliklerinin incelendiği; Baloğlu ve Pekcan'ın

(2006), Florek vd. (2006), Okazaki ve Skapa'nın (2009), Simeon'un (1999, 2001), Özdemir'in (2012), Coursaris ve Papagiannidis'in (2009), Trammell vd. (2006), Schnedier ve Foot'un (2002), Attouf ve Özdemir (2016), Doğan ve Ertan (2016) ile Darı (2018) çalışmalarından yararlanılmıştır. Belirlenen kriterlerin ilgili cumhurbaşkanı adayının parti veya kişisel web sitesinde mevcut bulunması durumunda oluşturulan değerlendirme formunun ilgili yerine 1=var, bulunmaması durumunda ise 0=yok işaretlenmiştir. Yine ilgili cumhurbaşkanı adayının 1-24 Haziran 2018 tarihleri arasında sosyal medya araçları olan twitter, instagram ve facebook hesaplarında takipçi sayıları, paylaşılan söz, video veya fotoğraf adedi yer almaktadır. Ayrıca bulguların yorumlanması için ilgi çekici özellikler ile istatistiksel bilgiler de açıklama bölümüne yazılarak içerik analizinin zengin bir şekilde yorumlanmasına çalışılmıştır.

24 Haziran 2018 tarihinde Türkiye genelinde yapılan seçimlerde cumhurbaşkanı adaylarından Recep Tayyip ERDOĞAN, Muharrem İNCE, Selahattin DEMİRTAŞ, Meral AKŞENER, Temel KARAMOLLAOĞLU ve Doğu PERİNÇEK'in parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya araçları olan twitter, instagram ve facebook hesaplarındaki takipçi sayıları, paylaşılan söz, video veya fotoğraf adedi örneklem olarak alınmıştır. İlk olarak cumhurbaşkanı adaylarının sosyal medya araçları olan twitter, instagram ve facebook hesaplarında gerçekleştirdikleri eylemleri, paylaşımları, sözleri, fotoğraf ya da videoları bakımından ele alınmıştır. Sonrasında ise cumhurbaşkanı adaylarının parti veya kendi kişisel web siteleri siyasal pazarlama faaliyetleri çerçevesinde ele alınarak, tasarımları, slogan, logo, video, web kamera, fotoğraf galerisi, kampanya fotoğrafları, adayın cv veya özgeçmişi gibi kriterler açısından incelenmiştir. Cumhurbaşkanlığı adaylarının parti veya kişisel web sitelerinde yer alan ve gerçekleştirdikleri eylemler, haberler, duyurular, projeler, planlar ve/veya politikalar, raporlar, etkinlik takvimi, oy kullanmak için seçmene yönelik bilgiler ve e-hizmetler açısından da incelenmiştir.

2.4. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirilmesi

Türkiye genelinde 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, adaylar tarafından seçim öncesi yürütülen kampanya süreci ve siyasal pazarlama faaliyetlerinin yanı sıra parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya araçları olan twitter, instagram ve facebook hesapları kullanım durumları kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Araştırmada yer alan cumhurbaşkanı adaylarının parti veya kendi kişisel web sitelerinin değerlendirilmesinden önce twitter, instagram ve facebook hesapları olan sosyal medyadan yararlanma durumları incelenmiştir. Cumhurbaşkanlığı adaylarının sosyal medya kullanma durumları ve siyasi pazarlama aktiviteleri tablo 4, 5, 6 ve 7'de gösterilmektedir.

Tablo 4: Cumhurbaşkanlığı Adayları İsimlerine Göre Sosyal Medya Kullanma Durumları

Parti Adı	Cumhurbaşkanı Adayı	Aktif Kullanılan Toplam Adres Sayısı		
		Twitter	Instagram	Facebook
Adalet ve Kalkınma Partisi	Recep Tayyip ERDOĞAN	6	3	92
Cumhuriyet Halk Partisi	Muharrem İNCE	3	3	100
Halkların Demokratik Partisi	Selahattin DEMİRTAŞ	2	9	99
İYİ Parti	Meral AKŞENER	4	8	98
Saadet Partisi	Temel Karamollaoğlu	4	11	12
Vatan Partisi	Doğu PERİNÇEK	1	5	11

Cumhurbaşkanlığı adaylarının isimlerine göre aktif olarak kullanılan toplam sosyal medya adres sayısı bağlı olduğu siyasi partilere göre alfabetik olarak sıralanmıştır. İlgili kriterin cumhurbaşkanı

adaylarının sosyal medya araçlarındaki arama motorlarına girilen isimlerine göre aktif olan toplam hesap adet sayıları işaretlenmiştir. Cumhurbaşkanı adaylarının kullandıkları birçok sosyal medya araçları içerisinde, en fazla takipçisi olan ve en fazla paylaşım yapılan sosyal medya hesabının cumhurbaşkanı adayının gerçek kullanıcısı olarak varsayılan tablo 3'te yer alan twitter, instagram ve facebook hesapları seçilmiştir.

Tablo 5: Cumhurbaşkanı Adaylarının Twitter Kullanma Durumları

Cumhurbaşkanı Adayı	Toplam		1-24 Haziran 2018 Tarihleri Arası		
	Takipçi Sayısı	Tweet Sayısı	Video İçerikli Tweet Sayısı	Fotoğraf İçerikli Tweet Sayısı	Sadece Söz Tweet Sayısı
Recep Tayyip ERDOĞAN	13.119.885	5.249	73	57	142
Muharrem İNCE	4.461.196	14.572	97	115	251
Selahattin DEMİRTAŞ	1.689.587	1.780	14	167	341
Meral AKŞENER	2.704.728	8.784	105	162	291
Temel KARAMOLLAOĞLU	282.480	1.595	51	30	142
Doğu PERİNÇEK	206.370	6.012	16	40	114

24 Haziran 2018 tarihi itibarıyla cumhurbaşkanı adaylarından twitter üzerinden en fazla takip edilen Recep Tayyip ERDOĞAN'ın 13.119.885, en az takip edilen Doğu PERİNÇEK'in 206.370 twitter takipçisi bulunmaktadır. Yine twitter üzerinden aynı tarih itibarıyla cumhurbaşkanı adaylarından en fazla Muharrem İNCE tarafından toplam 14.572 adet tweet, en az ise Temel KARAMOLLAOĞLU tarafından 1.595 adet atılan toplam tweet bulunmaktadır. 1-24 Haziran 2018 tarihleri arasında cumhurbaşkanı adaylarından en fazla Selahattin DEMİRTAŞ tarafından toplam 341 adet tweet sözü, en az ise Doğu PERİNÇEK tarafından 114 adet atılan toplam tweet sözü bulunmaktadır. Yine 1-24 Haziran 2018 tarihleri arasında cumhurbaşkanı adaylarından twitter üzerinden en fazla fotoğraf paylaşımı Selahattin DEMİRTAŞ tarafından toplam 167 adet, en az fotoğraf paylaşımı ise Temel KARAMOLLAOĞLU tarafından 30 fotoğraf içerikli paylaşım bulunmaktadır. 1-24 Haziran 2018 tarihleri arasında cumhurbaşkanı adaylarından twitter üzerinden Meral AKŞENER tarafından en fazla video paylaşımı 105, Selahattin DEMİRTAŞ tarafından toplam 14 adetle en az video paylaşımı bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı adaylarından Selahattin DEMİRTAŞ dışındaki tüm adayların twitter üzerinden gerçekleştirdikleri fotoğraf paylaşımında miting yapılan ilde selfie (özçekim fotoğrafı) çekilen fotoğraf ile miting yapılan yer ve zaman reklamı/ afiş-ilan-duyuru (yer bildirim) dikkat çekmektedir. Yine Cumhurbaşkanı adaylarından Selahattin DEMİRTAŞ dışındaki tüm adayların twitter üzerinden gerçekleştirdikleri video paylaşımının hepsi yapılan mitingin tam görüntülü çekim kaydını içermektedir.

Tablo 6: Cumhurbaşkanı Adaylarının Instagram Kullanma Durumları

Cumhurbaşkanı Adayı	Toplam		1-24 Haziran 2018 Tarihleri Arası		
	Takipçi Sayısı	Gönderi Sayısı	Video Sayısı	Fotoğraf Sayısı	Toplam Gönderi Sayısı
Recep Tayyip ERDOĞAN	4.329.781	381	1	4	5
Muharrem İNCE	1.687.196	974	52	111	163
Selahattin DEMİRTAŞ	172.929	412	22	59	81
Meral AKŞENER	275.598	1.347	64	143	207
Temel KARAMOLLAOĞLU	21.796	160	45	14	59
Doğu PERİNÇEK	5.892	152	1	29	30

24 Haziran 2018 tarihi itibarıyla, cumhurbaşkanı adaylarından sosyal medya araçlarından olan instagram üzerinden en fazla takip edilen Recep Tayyip ERDOĞAN'ın 4.329.781, en az ise Doğu PERİNÇEK'in 5.892 instagram takipçisi bulunmaktadır. Yine instagram üzerinden aynı tarih itibarıyla, cumhurbaşkanı adaylarından en fazla Meral AKŞENER tarafından 1.347 gönderi yapılmış olup, en az gönderi ise Doğu PERİNÇEK tarafından toplam 152 gönderi gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte 1-24 Haziran 2018 tarihleri arasında cumhurbaşkanı adaylarından instagram üzerinden en fazla video ve fotoğraf paylaşımı Meral AKŞENER tarafından toplam 143 adet fotoğraf ile 64 video, en az video ve fotoğraf paylaşımı ise Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından sadece toplam 1 video ve 4 adet fotoğraf paylaşımı bulunmaktadır. Ayrıca 1-24 Haziran 2018 tarihleri arasında cumhurbaşkanı adaylarından instagram üzerinden en fazla gönderiyi toplam 207 gönderi ile Meral AKŞENER tarafından, en az gönderiyi ise toplam 5 gönderi ile Recep Tayyip ERDOĞAN gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı adayları twitter hesaplarında olduğu gibi fotoğraf paylaşımlarında miting yapılan ilde selfi (özçekim fotoğrafı) çekilen fotoğraf ile miting yapılan yer ve zaman reklamı/ afiş-ilan-duyuru (yer bildirim), video paylaşımlarının hepsi yapılan mitingin tam görüntülü çekim kaydını içermesi dikkat çekmektedir.

Tablo 7: Cumhurbaşkanı Adaylarının Facebook Kullanma Durumları

Cumhurbaşkanı Adayı	Toplam Takipçi Sayısı	1-24 Haziran 2018 Tarihleri Arası		
		Video Sayısı	Fotoğraf Sayısı	Toplam Facebook (Söz) Sayısı
Recep Tayyip ERDOĞAN	8.886.954	61	55	5
Muharrem İNCE	1.934.173	101	129	-
Selahattin DEMİRTAŞ	13.066	-	-	-
Meral AKŞENER	1.077.901	125	151	7
Temel KARAMOLLAOĞLU	58.219	48	62	2
Doğu PERİNÇEK	29.207	6	52	1

24 Haziran 2018 tarihi itibarıyla, Cumhurbaşkanı adaylarından Recep Tayyip ERDOĞAN'ın 8.886.954, Muharrem İNCE'nin, 1.934.173, Selahattin DEMİRTAŞ'ın, 13.066, Meral AKŞENER'in, 1.077.901, Temel Karamollaoglu'nun 58.219 ve Doğu PERİNÇEK'in 29.207 facebook takipçisi bulunmaktadır. Yine 1-24 Haziran 2018 tarihleri arasında, facebook üzerinden cumhurbaşkanı adaylarından en fazla fotoğraf paylaşımı 151 adetle Meral AKŞENER tarafından, en az fotoğraf ise

Selahattin DEMİRTAŞ tarafından hiç paylaşım yapmamasıyla gerçekleştirilmiştir. Aynı tarihler arasında facebook üzerinden cumhurbaşkanı adaylarından en fazla video paylaşımı 125 adetle Meral AKŞENER tarafından, en az video ise Selahattin DEMİRTAŞ tarafından hiç paylaşım yapmamasıyla gerçekleştirilmiştir. Facebook üzerinden cumhurbaşkanı adayları fotoğraf paylaşımlarında en az 5, en fazla ise 21 fotoğrafı tek seferde paylaşmışlardır. Yine cumhurbaşkanı adaylarının facebook üzerinden paylaştıkları fotoğraf düzenlenen miting tarih ve saatlerin bilgilendirilmesi/ afiş-ilan-duyuru (yer bildirim), ramazan bayramı tebriği, babalar günü kutlaması ve mitingte çekilen fotoğraflar olurken, video paylaşımları sadece düzenlenen mitinglerin tam kayıtlarını içermektedir.

Tablo 8: Cumhurbaşkanı Adaylarının Parti Web Site Tasarım Özellikleri

Cumhurbaşkanı Adayı Parti Web Site Tasarım Özellikleri	Slogan	Logo	Fotoğraf Galerisi/ Kampanya Fotoları	Video	Aday Özgeçmişi	Yabancı Dil	Web Kamera
Recep Tayyip ERDOĞAN	1	1	1	1	1	1	0
Muharrem İNCE	1	1	0	0	1	0	0
Meral AKŞENER	1	1	1	1	1	0	0
Selahattin DEMİRTAŞ	1	1	1	1	1	0	0
Temel KARAMOLLAOĞLU	1	1	1	1	1	0	0
Doğu PERİNÇEK	1	1	1	1	1	1	0

Not: Cumhurbaşkanı adayları alfabetik olarak sıralanmıştır. İlgili kriterin parti web sitesinde olması durumunda 1=var, olmaması durumunda ise 0=yok işaretlenmiştir.

Tablo 8'deki bilgiler incelendiğinde, cumhurbaşkanı adaylarının tamamının parti web sitelerinin bulunduğu, parti web sitelerinde ise cumhurbaşkanı adaylarının sloganlarının (Recep Tayyip ERDOĞAN 3, Muharrem İNCE 2, Meral AKŞENER 2, Selahattin DEMİRTAŞ 4, Temel KARAMOLLAOĞLU 3 ve Doğu PERİNÇEK 2 farklı slogan kullanmaktadır.), logolarının, fotoğraf galerisi ve kampanya fotoğrafları ile tanıtım ve seçim miting videolarının yanı sıra aday özgeçmişlerinin de bulunduğu görülmektedir. Buna karşın cumhurbaşkanı adaylarının tamamının parti web sitelerinin hiçbirinde web kamera kullanılmadığı görülmektedir. Oysa seçim kampanyalarının web kameralarla parti veya kendi kişisel web siteleri üzerinden canlı olarak izlenebilmesi iletişim açısından oldukça faydalı olabilmektedir. Cumhurbaşkanı adaylarının hepsi web kameralarla canlı olarak izlenme yerine, genellikle miting yapılan yerdeki videoyu, parti veya kendi kişisel web sitelerinde veya kendi sosyal medya araçları olan, twitter, instagram ve facebook adreslerinde paylaşmayı tercih etmişlerdir. Cumhurbaşkanı adaylarından Recep Tayyip ERDOĞAN ve Doğu PERİNÇEK dışında hiçbir partinin yabancı dile çevrili bir site tasarım özelliği bulunmazken, cumhurbaşkanı adaylarından Recep Tayyip ERDOĞAN'ın aday olduğu Ak Parti web sitesinin İngilizce ve Arapça diline, Doğu PERİNÇEK'in ise sadece İngilizce diline dönüşebilen bir web site tasarım özelliğinin bulunması dikkat çekmektedir.

Tablo 9: Cumhurbaşkanı Adaylarının Kişisel Web Site Tasarım Özellikleri

Cumhurbaşkanı Adayı Kendi Web Site Tasarım Özellikleri	Slogan	Logo	Fotoğraf Galerisi/ Kampanya Fotolar	Video	Cumhurbaşkanı Aday Özgeçmişi	Yabancı Dil
Recep Tayyip ERDOĞAN	3	1	1	1	1	0
Muharrem İNCE	2	1	1	1	1	0
Meral AKŞENER	2	1	1	1	1	0
Selahattin DEMİRTAŞ	4	1	1	1	1	0
Temel KARAMOLLAOĞLU	-	-	-	-	-	-
Doğu PERİNÇEK	-	-	-	-	-	-

Not: Cumhurbaşkanı adayları alfabetik olarak sıralanmıştır. İlgili kriterin parti web sitesinde olması durumunda 1=var, olmaması durumunda ise 0=yok işaretlenmiştir.

Tablo 9'daki verilere göre cumhurbaşkanı adayları olan Temel KARAMOLLAOĞLU ile Doğu PERİNÇEK dışındaki adayların tamamının kendi kişisel web sitelerinin bulunduğu, kişisel web sitesi olan cumhurbaşkanı adaylarının sloganlarının (Recep Tayyip ERDOĞAN 3, Muharrem İNCE 2, Meral AKŞENER 2 ve Selahattin DEMİRTAŞ 4, farklı slogan kullanmaktadır), logolarının, fotoğraf galerisi ve kampanya fotoğrafları ile tanıtım ve seçim miting videolarının yanı sıra aday özgeçmişlerinin de bulunduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanı adaylarının hiçbirinin kendi web sitelerinde herhangi bir yabancı dile dönüşebilen bir web site tasarım özelliği bulunmamaktadır.

Tablo 10: Cumhurbaşkanı Adaylarının Kişisel Web Sitelerinde Gerçekleştirdikleri Pazarlama ve Tutundurma Faaliyetlerine İlişkin Veriler

Cumhurbaşkanı Adayları Web Sitelerinde Siyasal Pazarlama Faaliyetleri	Etkinlik Takvimi	Proje	Planlar ve Politikalar	Duyuru - Haberler	Rapor	Seçmene Yönelik Bilgiler	Sosyal Medya Adres Uzantısı
Recep Tayyip ERDOĞAN	1	1	1	1	0	1	1
Muharrem İNCE	1	0	1	1	0	1	1
Meral AKŞENER	1	0	1	1	0	1	1
Selahattin DEMİRTAŞ	0	0	1	1	0	1	1
Temel KARAMOLLAOĞLU	-	-	-	-	-	-	-
Doğu PERİNÇEK	-	-	-	-	-	-	-

Not: Cumhurbaşkanı adayları alfabetik olarak sıralanmıştır. İlgili kriterin parti web sitesinde olması durumunda 1=var, olmaması durumunda ise 0=yok işaretlenmiştir.

Tablo 10'daki verilere göre, kişisel web sitesi olan cumhurbaşkanı adaylarından Selahattin DEMİRTAŞ dışındaki cumhurbaşkanı adaylarının tamamının etkinlik takvimleri bulunmaktadır. Recep Tayyip ERDOĞAN (8 proje sunmaktadır.) dışındaki cumhurbaşkanı adaylarının projelerinin bulunmadığı, adayların web sitelerinde hepsinin duyurular ve haberler ile plan ve politikaları bölümün yer aldığı, hiçbir adayın kişisel web sitelerinin rapor içermediği, hepsinde seçmene yönelik bilgiler ile sosyal medya araçları olan twitter, instagram ve facebook hesap adres uzantılarının bulunduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde web siteleri ile sosyal medya araçları üzerinden gerçekleştirilen pazarlama faaliyetlerinin kullanılması tüketiciler üzerinde etkili olabilmektedir. Özellikle parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya araçları kullanılarak siyasal pazarlama faaliyetlerini gerçekleştiren adaylar, hem daha fazla seçmene ulaşılması, hem de tutundurma faaliyetleri maliyetinin daha düşük olması avantajı elde etmesine neden olmaktadır. Siyasal pazarlama faaliyetlerinde parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya araçlarını etkin kullanan adayların, seçmeni daha çok etkilediği ve başarıya ulaşmalarında önemli etken olduğu bilinmektedir. Türkiye’de son zamanlarda yaşanan yoğun seçim trafiğinin getirdiği siyasetteki metal yorgunluğuna rağmen, siyasal pazarlama faaliyetlerinde siyasal kuruluş, parti ve adaylar arasındaki rekabet sonucu seçim kampanyaları dönemi ile bu süreçte kullanılan parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya araçlarının önemine kamuoyunda dikkatlerin yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Türkiye’de geçmiş dönemlerde yapılan genel ve yerel seçimlerde siyasi parti ve adayların siyasal pazarlama faaliyetlerinde parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya araçlarını yeni yeni kullanmaya başlamışlardır.

Bu çalışmada, 24 Haziran 2018 tarihinde Türkiye genelinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesi adayların kampanya sürecindeki siyasal pazarlama faaliyetlerinin, parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya araçları kullanımları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. 01-24 Haziran 2018 tarihleri arasında yürütülen araştırmada elde edilen en önemli bulgu ve sonuç, cumhurbaşkanı adaylarından Recep Tayyip ERDOĞAN’ın twitter, instagram ve facebook hesaplarında diğer adaylara göre daha fazla takipçisi olmasına rağmen, cumhurbaşkanı adaylarından Muharrem İNCE ve Meral AKŞENER’in, sosyal medya hesapları olan twitter, instagram ve facebook hesaplarını siyasal pazarlama faaliyetleri ile tutundurma araçları çerçevesinde diğer adaylara göre daha aktif, yoğun ve etkili kullandığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durum, siyasal pazarlama faaliyetlerinde kullanılan parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya araçları olan parti veya adayların twitter, instagram ve facebook hesaplarının pazarlama stratejilerine uygun olarak doğru kullanılması, parti veya adayların başarısında ve siyasi kazanç elde etmesinde önemlidir.

Yine araştırmada ortaya çıkan dikkat çekici diğer bir önemli bulgu, seçime katılan cumhurbaşkanı adaylarının tamamının, parti veya kişisel web sitesi ile sosyal medya hesapları olan twitter, instagram ve facebook hesaplarını sanal bir miting alanı olarak kullanmalarınıdır. Cumhurbaşkanı adaylarının tamamının, siyasal pazarlama faaliyetlerinde çoğunlukla miting fotoğrafları, özçekim (selfie) fotoğrafları ile miting yapılan yer ve zaman reklamı/ afiş-ilan-duyuru veya miting videolarının tamamının yayınlanması amacıyla parti veya kişisel web sitesi ile sosyal medya hesaplarını kullanmışlardır.

Siyasal pazarlama faaliyetlerinde kullanılan parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya araçları olan parti veya adayların twitter, instagram ve facebook hesaplarının proaktif ve verimli kullanılmasında ciddi emek harcanması, seçmenin dikkatinin çekilmesi ve seçmenden en yüksek oyun alınarak adayların başarı elde etmesinde önemli olmaktadır. Yine adayın kişisel veya parti web siteleri ile sosyal medya araçları olan parti veya adayların twitter, instagram ve facebook hesaplarının sadece seçim kampanyaları dönemlerinde değil, seçim sonrası dönemde siyasal pazarlama faaliyetlerinin sürdürülebilir uzun vadeli ve kalıcı bir iletişim stratejisi olarak etkin olarak kullanılması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca adayın parti veya kişisel web siteleri ile sosyal medya araçları olan parti veya adayların twitter, instagram ve facebook hesaplarının etkin ve verimli kullanılmasında, bilişim alanında uzman, tecrübeli iletişimcilerden destek alınması ile sosyal medya alanında uzman pazarlamacıardan danışmanlık tavsiye veya önerisi alınması siyasi başarının kazanılmasında önemli olabilecektir.

Çalışma, 01-24 Haziran 2018 tarihleri ile cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılan toplam 6 cumhurbaşkanı adayıyla, cumhurbaşkanı adaylarının parti veya kişisel web siteleriyle adayların sosyal medya araçları olan facebook, twitter, instagram hesaplarının yanı sıra, adayların parti veya kişisel web

siteleri ile sosyal medya araçlarında paylaşılan/ yer alan bilgi, fotoğraf, video ve söz paylaşımları ile sınırlandırılmıştır.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda ise, “Cumhurbaşkanı adaylarının seçim sonrası siyasal pazarlama faaliyetlerinde sosyal medya kullanımı”, “Cumhurbaşkanı adaylarının seçim sonrası siyasal pazarlama faaliyetlerinde parti veya kişisel web sitesi kullanımı” gibi konular, teorik ve uygulamalı olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

- AKYILMAZ, B. ve UÇAR, M., (2015). Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçiminin Politik Pazarlama Stratejileri Açısından Analizi, Sakarya İktisat Dergisi, 4(1), 70-88.
- ARSLAN, S. ve SEÇİM, H., (2015). Bir Siyasal İletişim Aracı Olarak Facebook'un Seçmenlerin Oy Verme Kararı Üzerindeki Etkileri: KKTC 2013 Milletvekilliği Erken Genel Seçimleri Örneği. Folklor/Edebiyat, (84), 9-32.
- ATTOUF, Z. ve ÖZDEMİR, E., (2016). Politik Pazarlama İletişimi: 2015 Genel Seçimleri Öncesinde Türkiye'deki Siyasi Partilerin Web Sitelerinin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi, PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal, Ocak /January, Cilt/Vol: 12, Sayı/ Num: 1, Page: 87-106.
- BABACAN, M., (2012). Pazarlama Mevzuatı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- BALCI, Ş. ve SARITAŞ, H., (2015). Facebook ve Siyasal Katılım: 2014 Yerel Seçimleri Araştırması, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1(37), 511-535.
- BALOĞLU, Ş. ve PEKCAN, Y., A., (2006). The Website Design and Internet Site Marketing Practices of Upscale and Luxury Hotel in Turkey, Tourism Management, Vol. 27, No. 1, pp. 171-176.
- COURSARIS, C. K. ve PAPAGINANNIDIS, S., (2009). Online Political Marketing in Greece: An Evaluation of The 2007 National Election and Two Case Studies, Computers in Human Behavior, Vol. 25, Issue 4, pp. 853-861.
- ÇAKIR, H. ve TUFAN, S., (2016). Siyasal İletişim Sürecinde Sosyal Medya: Türkiye'de Siyasi Liderlerin Instagram Kullanım Pratikleri Üzerine Bir İnceleme. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30(41), 7-28.
- DARI, B., A., (2018). Sosyal Medya ve Siyaset: Türkiye'deki Siyasi Partilerin Sosyal Medya Kullanımı, Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, ISSN - 2564-7946, Vol. 1/1.
- DEMİRTAŞ, M., C. ve ORÇUN, Ç., (2015). Siyasal Pazarlama Uygulamalarının İlk Kez Oy Kullanacak Seçmenler Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Araştırma, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 17 (28): 41-48.
- DİVANOĞLU, S., U., (2008). Seçim Kampanyalarında Siyasal Pazarlama Karması Elemanlarının Yeri ve Önemi, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, ss. 105---118.
- DOĞAN, A. ve ERTAN, T., (2016). Siyasal İletişim Aracı Olarak ABD Başkanlık Seçimlerinde Twitter'ın Kullanımı: Hillary Clinton ve Donald Trump Örneği, Atatürk İletişim Dergisi, (11), 139-157.
- ELO, S. ve KYNGÄS, H., (2008). The Qualitative Content Analysis Process. Journal of Advanced Nursing, 62(1), 107-115.
- FLOREK, M., INSCH, A. ve GNOTH, J., (2006). City Council Websites as a Means of Place Brand Identity Communication, Place Branding, Vol. 2, No. 4, pp. 276-296.
- GULER, E. G. ve ÜLKER, E., (2010). Politik Pazarlama ve Örnek Bir Olay İncelemesi: Barack Obama. Social Sciences, 5(2), 92-107.
- GÜRBÜZ, E. ve İNAL, M., E., (2004). Siyasal Pazarlama Stratejik Bir Yaklaşım. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- GÜRKAYNAK, Ş., DOĞAN, N. S., BARUTÇU, S. ve HAŞILOĞLU, S. B., (2016). Sosyal Medya Uygulamalarının Kullanım Sıklıklarına Göre Değişim Süreci: Akademisyenler ve Öğrenciler Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi, (2), 1-10.

- HENNEBERG, S, C, (2006). Strategic Postures of Political Marketing: an Exploratory Operationalization, *Journal of Public Affairs*,6(1):15-30, Austin, USA.
- KAVANAGH, D., (1995). *Election Campaigning: The New Marketing of Politics*, Blacwell, Oxford, England.
- KAYA, F. ve YILMAZ, K., G., (2017). Politik Pazarlamada Tutundurma Faaliyetlerinin Orta Sınıfta Yer Alan Seçmenin Karar Verme Noktasındaki Düşünme Süresi Üzerine Etkisi: Ankara İlinde Bir Araştırma, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 45, Mayıs 2017, s. 452-469.
- KHATİB, Fahed Salim, (2012). Factors Affecting Success of Political Marketing: A Jordaninan Electorate Point of View, *Journal of Economic and Administrative Sciences*, Vol. 28, No. 1, s. 4-27.
- KOTLER P. ve KELLER, K., (2009). *Marketing Management*, 13.th ed., Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ, USA.
- KOTLER, P. ve KOTLER, N., (1999). Political Marketing. Generating Effective Candidates, Campaigns and Causes, in Newman, B. (Ed.), *Handbook of Political Marketing*, Sage Publications, Thousand Oaks, CA, pp. 3-18.
- LEES-MARSHMENT, J., (2005). The Marketing Campaign: The British General Election of 2005, *Journal of Marketing Management*, Vol. 21, No: 9/10, s. 1151-1160.
- LİLLEKER, D., G., (2013). *Siyasal İletişim Temel Kavramlar*, (Birinci Baskı), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- OKAZAKI, S. ve SKAPA, R., (2009). Understanding Brand Website Positioning in the New EU Member States: The Case of the Czech Republic, S. (Ed.), *Contemporary Reseach in e-Branding*, Hershey, pp.193-215.
- ÖZDEMİR, E, (2012). City Branding and The Role of The City Websites in Building City Brands, In *City Competitiveness and Improving Urban Subsystems: Technologies and Applications*, ed. Melih Bulu, Hershey, PA, pp. 141-142.
- POLAT, C., GÜRBÜZ, E. ve İNAL, M., E., (2004). *Siyasal Pazarlama Yaklaşımı*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- SARITAŞ, A. ve BÜTÜN, R., U., (2016). Siyasi Pazarlama Faaliyetlerinin Seçmen Davranışları Açısından Önemi: Bir Uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 127-156.
- SCAMMELL, M., (1999). Political Marketing: Lessons For Political Science. *Political Studies*, 47, 718-739.
- SCHNEIDER, S., M. ve FOOT, K., A., (2002). Online Structure for Political Action: Exploring Presidential Campaigning Web Site Form The 2000 American Election, *Journal of The European Institute For Communication and Cultur*, Vol. 9, No. 2, pp. 43-59.
- SHAMA, A., (1976). The Marketing of Political Candidates. *Journal of The Academy of Marketing Science*, 4(4), 764-777.
- SIMEON, R., (1999). Evaluating The Branding Potential of Web Site Strategies, *Internet Research: Electronic Networking Application and Policy*, Vol. 9, No. 4, pp. 297-308.
- SIMEON, R., (2001). Evaluating The Branding Potential of Web Sites Across Bordes, *Marketing Intelligence and Planning*, Vol. 19, No. 6, pp. 418-424.
- SÜTÇÜ, C., S., DÜVENCİ, A. ve AYTEKİN, Ç., (2013). Türkiye'deki Siyasal Yaşamda Sosyal Medya: Siyasi Partilerin Kullanım Düzeylerine İlişkin Bir Araştırma. And Algül & Neda Üçer (Eds.), *Yeni Medyada Demokrasi: Sosyal Medyaya Dair Araştırmalar*, İstanbul: Literatürk Yayınları, 165-204.
- TAN, A., (2002). *Politik Pazarlama*, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- TRAMMELL, K., D., WILLIAMS, A., P., POSTELNICU, M. ve LANDREVILLE, K., D., (2006). Evolution of Online Campaigning: Increasing Interactivity in Candidate Web Sites and Blog Through Text and Technical Features, *Mass Communication and Society*, Vol. 9, No. 1., pp. 21-44.
- YENİÇIKTI, N., T., (2016). Halkla İlişkiler Aracı Olarak Instagram: Sosyal Medya Kullanan 50 Şirket

Üzerine Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 9(2), 92-115., Doi: 10.18094/si.84410.

YILMAZ, K., G., (2016). Politik Pazarlama Karmasına Kavramsal ve Güncel Bir Bakış. İşletme Araştırmaları Dergisi, 8 (1), 413-431.

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/politika>, Erişim Tarihi: 19.10.2018.

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/secim-2018-24-haziran-secimlerine-dogru,TRQMCiteik26CKPUuigBsA>, Erişim Tarihi: 09.09.2018.

<https://www.uludagsozluk.com/k/cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1-se%C3%A7ilme-%C5%9Farflar%C4%B1/>, Erişim Tarihi: 10.10.2018.

Örgütsel Adalet Öğrenilmiş Çaresizliği Etkiler mi? Belediye Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma

Dr. Öğr. Üyesi Ufuk Orhan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0539-2800>

Mersin Üniversitesi, Erdemli Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, İşletme Bilgi Yönetimi Bölümü,
Mersin – TÜRKİYE

Cansu Kaplan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2431-0161>

Mersin – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 22.07.2019

Kabul: 24.09.2019

On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Örgütsel Adalet
Öğrenilmiş Çaresizlik
Belediye Çalışanları

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29151>

Öz

Bu çalışmanın amacı, belediye çalışanlarının örgütsel adalet algılarının, öğrenilmiş çaresizlik düzeylerine etkisi olup olmadığını incelemektir. Çalışmada üç ölçek kullanılmıştır. Bunlardan ilki; 2005 yılında Yürür tarafından kullanılan, üç boyut (dağıtım, süreç ve etkileşim adaleti) ve yirmi beş sorudan oluşan Örgütsel Adalet ölçeğidir. İkinci ölçek; 2011 yılında Tayfur tarafından kullanılan, tek boyut ve yirmi dört sorudan oluşan Öğrenilmiş Çaresizlik ölçeğidir. Son olarak çalışmada örneklemin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla oluşturulmuş yedi soruluk demografi ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, Mersin Büyükşehir Belediyesi bünyesinde işçi, memur, şef ve müdürlerden oluşan 210 çalışan oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin değerlendirilmesi için tanımlayıcı istatistiksel metotlar, değişkenler arası ilişki için Pearson Korelasyon ve örgütsel adalet algısının öğrenilmiş çaresizliğe etkisini ölçmek için ise regresyon analizi yapılmıştır. Süreç adaletinin ve örgütsel adaletin (genel), öğrenilmiş çaresizliği azaltması, bu çalışmanın en çarpıcı bulgularından biridir. Ayrıca geliri ve deneyimi az olan çalışanların ve işçilerin adalet algıları diğer çalışanlardan yüksek çıkmıştır. Bunun önemli nedenlerinden birinin taşeron kadro olduğu söylenebilir. Memur kadrosu beklemesine rağmen atanamayan taşeron işçilerin işten atılma korkusu ile anketi yanıtladıkları düşünülmektedir. Son olarak, kariyer basamağı açısından görece üst kademe çalışanların öğrenilmiş çaresizlik düzeyleri diğer çalışanlardan yüksek olarak bulunmuştur. Bunun nedeninin de belediyelerin siyasi yapısından kaynaklandığı söylenebilir. Buna göre bir önceki belediye yönetiminde işe giren çalışanlar, yeni dönemde terfi ve yükselme imkânı bulamayabilmektedirler.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Orhan, U. ve Kaplan, C. (2019). Örgütsel Adalet Öğrenilmiş Çaresizliği Etkiler mi? Belediye Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 175-187.

Does Organisational Justice Affect Learned Helplessness? A Research on The Municipal Employees

Asst. Prof. Dr. Ufuk Orhan

Mersin University, Erdemli School of Applied Technology and Business Administration, Department of Business information Management, Mersin – TURKEY

Cansu Kaplan

Mersin – TURKEY

Article History

Submitted: 22.07.2019

Accepted: 24.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Organisational Justice

Learned Helplessness

Municipal Employees

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29151>

Abstract

The purpose of this study is to investigate whether municipality employees' organizational justice perceptions impact their learned helplessness levels or not. The study employed three scales. The first one is Organizational Justice Scale composed of three dimensions (distributive, procedural, and interactive) and 25 questions and used by Yürür in 2005. The second one is Learned Helplessness Scale composed of one dimension and 24 questions and used by Tayfur in 2011. Lastly, the study used seven-question demographic scale to determine the demographic characteristics of the sample. The research sample consists of 210 employees working in Mersin Metropolitan Municipality including workers, civil servants, chiefs, and directors. The study applied descriptive statistical methods for evaluating the data, Pearson's correlation for the relationship between the variables, and regression analysis to measure the effect of organizational justice perception on learned helplessness. One of the remarkable findings of the study is that procedural justice and organizational justice (general) decrease learned helplessness. In addition, employees with less income and experience were found to have higher justice perceptions than others. One of the most important reasons for this may be subcontracting for staff. We think that subcontracted workers who had not been appointed despite waiting for a position as a civil servant responded the survey with fear of being fired. Lastly, those working at relatively higher positions in terms of career steps were detected to have higher learned helplessness levels than other employees. This may be resulting from the political structure of municipalities. Employees who got a job when the previous municipality management was in power may not find a chance for promotion under the new management.

GİRİŞ

“Adalet mülkün temelidir “ tartışması birçok akademik yayına konu olmuştur. Adalet kavramının, devlet yönetimi açısından beynelmilel bir kavram olduğunu savunanların yanı sıra subjektif bir kavram olduğuna inanlar da mevcuttur. Adalet kavramının kurumsal bağlamda irdelendiği form, örgütsel adalettir ve bu kavram birçok çalışmada; dağıtımsal adalet (ücret ve ödüllerin dağıtımı), süreç adaleti (yöntem ve uygulamalar) ve etkileşimsel adalet (yönetim ile işgücü arasındaki iletişim süreci) şeklinde üç boyutta incelenmiştir.

Mülkü temsil eden önemli bölgesel yönetim unsurlarından biri belediyelerdir. Belediyeler, siyasi organizasyonlardır (Çelik ve Aykanat, 2007) ve maalesef Türkiye’deki siyasi geleneğin toplum tarafından algılanış biçimi, “topluma hizmetten önce kendisine yakın olana öncelik gösterme” şeklindedir. Türkiye’de belediye çalışanı olmak, yarınının ne olacağını bilmemek ile eş anlamlıdır. Önceki dönemden olan özellikle de taşeron bünyesinde çalışanların, yeni yönetim döneminde “kendisinden olarak” görünmemesi, çalışanlar açısından tam bir kaostur. Bu bağlamda Türkiye’de belediyeler, en fazla işten çıkarma haberlerine konu olan örgütlerden biridir. “Beynelmielel”in yanı sıra “kişiye göre” şeklinde de değerlendirilebilen örgütsel adalet kavramının, bir de (birçok yerde) “adamına göre” zihniyeti ile yönetilen belediyelerde incelemeye konu olmasının ilginç bulgulara gebe olacağına inanılmaktadır. Bu bağlamda belediye çalışanlarının örgütsel adalet algıları, öğrenilmiş çaresizlik kavramı ile ilişkilendirilerek araştırılmıştır. Çalışmanın bulguları açısından yazına katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

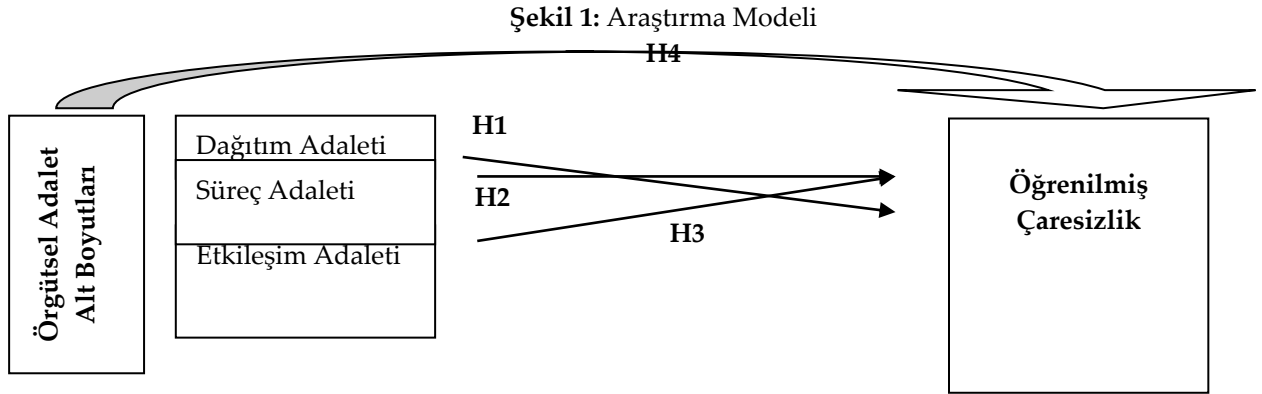
Çalışmamızın birinci değişkeni olan örgütsel adalet çalışanların, yönetimin ahlaki duruşu hakkındaki kişisel değerlendirmeleridir (Cropanzano, Bowen and Gilliland, 2007). Örgütsel adalet algılarının psikolojik temellerini ilk ortaya atan Adams’ın 1965 yılındaki Eşitlik Teorisidir. Buna göre, bireyler kendilerine adaletli davranıldığına, örgüte sağladıkları faydalar ile kazandıkları faydalar arasındaki orana bakarlar. Daha sonra da bu oranı başka bir bireyin katkı-kazanım oranına göre değerlendirip karar verirler. Teori, adil olmayan biçimde ücretlendirildiğini düşünen bireylerin, tatminsizlik yaşayacaklarını ve bu eşitsizlik düzeltilene kadar motive olamayacaklarını varsaymaktadır. Eşitlik teorisi 1960 ve 1970’li yıllarda dağıtım adaleti ile eş anlamlı olarak görülmüştür (Özen Kutanis, 2015). Örgütsel adaletin kavram olarak ilk kez 1987 yılında “Academy of Management Review” dergisinde yayınlanmıştır. Kavramın psikoloji alanından ayrılarak yönetim açısından ele alınması Robert Bies, Robert Folger, Jerald Greenberg, Allan Lind ve Tom Tyler adlı araştırmacıların çalışmalarıyla başlamıştır (Byrne and Cropanzano, 2001). Eşitlik teorisinde örgütsel adalet kavramı sadece tek boyut (dağıtımsal adalet) olarak görülürken, 1970’lerin başında Thibaut ve Walker’in çalışmaları sonucu örgütsel adalete süreç adaleti eklenmiştir. Daha sonraki yıllarda Bies ve Moag’ın süreç adaletinin bireyler arası ilişkilere bağlı olduğunu vurgulaması ile kavrama üçüncü boyut olarak etkileşim adaleti dâhil edilmiştir (Özen Kutanis, 2015). Örgütsel adaletin kaç boyutu olduğuna ilişkin halen bir görüş birliği olmamasına rağmen (Özen Kutanis, 2015), akademik yayınlarda hâkim olduğu üzere, üç boyuttan bahsedilmektedir; dağıtım, süreç ve etkileşim adaleti (Demirel ve Seçkin, 2011). Dağıtım adaleti, sonuç odaklı olup örgütsel adaletin ilk boyutunu oluşturmaktadır (Sindhu, Ahmad and Hashmi, 2017) çünkü tarihsel anlamda ilk tanımlanan ve ilgi gören adalet boyutudur (Özen Kutanis, 2015). 1975’e kadar örgütsel adalet kavramı, sadece dağıtımsal adalet boyutu bağlamında çalışılmıştır (Colquitt, Donald, Michael and Christopher, 2001). Dağıtım adaleti, tahsis edilecek sonucun dağıtılacak kişiler arasında adil bir şekilde paylaşılması olarak açıklanabilir. İnsanlar kendilerine düşen payın diğer insanlara düşen paydan düşük olması durumunda kendilerine adaletli davranılmadığını ve dağıtılmadığını düşünürler (Törnblom and Vermunt, 2007). Örgütsel adalet ile

ilgili endişeler, çalışanların iş hayatlarının farklı yönleriyle yansıtılmaktadır. Örneğin, çalışanlar ücret, ödül, promosyon ve uyumsuzluk çözümlerinin sonucu gibi kaynak dağıtımlarının adilliği konusunda endişe duymaları dağıtım adalet(sizliği) olarak açıklanmaktadır (Colquitt vd, 2001). Dağıtım adaleti, çalışanlar arasında yüksek performans ve olumlu sonuçlara yol açarak aynı zamanda çalışanların iç motivasyonunun artmasını sağlamaktadır (Sindhu vd., 2017). İkinci boyut olan süreç adaleti (prosedür adaleti veya işlemsel adalet), çalışanların kazanımlarla ilgili kararlarda kullanılan metotlar, mekanizmalar ve süreçlere ilişkin algıdır. Bies ve Moag 1986 yılında yaptıkları çalışmalarında örgütsel adalet kavramının bir diğer alt boyutu olan etkileşim adaletini literatüre kazandırmışlardır. Etkileşim adaleti, kişilerin diğer kişilerle ilişkilerinin niteliği ile ilgili yaptıkları adalet değerlemeleridir (Özen Kutanis, 2015). Etkileşim adaletinin iki boyutu mevcuttur. “Kişilerarası adalet”, insanlara nezaket, itibar ve saygı gösterme derecesini ve prosedürlerin uygulanmasında veya sonuçların belirlenmesinde yer alan otoriteler veya üçüncü şahıslar tarafından saygı gösterilmesini yansıtır. “Bilgi adaleti” ise, prosedürlerin niçin belirli bir şekilde kullanıldığı veya sonuçların niçin belirli bir şekilde dağıtıldığı hakkında bilgi veren insanlara verilen açıklamalara odaklanmaktadır (Colquitt vd. 2001).

İkinci değişkenimiz olan öğrenilmiş çaresizlik, kişinin ortaya koyduğu davranış ile bu davranışın sonucu arasında bir bağlantı olmadığını öğrenmesi sonucunda benzer koşullar altında sergilemesi gereken davranışı yapmamasıdır (Isaacowitz and Seligman, 2007). Öğrenilmiş çaresizliğin mucidi Seligman ve arkadaşlarıdır (Ersever, 1993; Özdemir, 2010; Cananoğlu ve Tümkaya, 2011; Orhan ve Udul, 2016). Seligman ve Maier’in yaptıkları bu deneyde, köpekler kaçma, çaresizlik ve kontrol grubu olmak üzere üç gruba ayrılmıştır ve köpekler iki ayrı deneysel işlem uygulanmıştır. Deneyin birinci aşamasında kaçma ve çaresizlik gruplarında yer alan köpekler elektrik şoku verilmiştir. Özel tasarlanan deney ortamı sayesinde kaçma grubundaki köpekler burunlarıyla düğmeye basarak şokun gelmesini önleyebilmişler, çaresizlik grubundakiler ise hiçbir şekilde elektrik şokundan kaçamamışlardır. Bu işlem birkaç defa uygulandıktan sonra, kaçma grubundaki köpekler, düğmeye basmayla elektrik şokunu ilişkilendirmişler, burunlarıyla düğmeye basarak şoku kesmeyi öğrenmişlerdir. Kontrol grubunda yer alan köpekler deneyin birinci aşamasına katılmamışlar, dolayısıyla şoka maruz kalmamışlardır (Tayfur, 2011). Deneyin ikinci kısmında, iki bölmeli bir alanda gerçekleştirmişlerdir. Bu kısımda ilk aşamadan farklı şekilde şokun verileceğine dair ipucu vermek için bir uyarıcı (ışık) kullanılmıştır. Köpekler ışık verildikten sonra bir dakika içinde diğer bölmeye atılmış ve şoktan kaçmışlardır. Bu süre bitene kadar diğer bölmeye atılamayan köpekler ise şoktan kaçmayı başaramamışlardır. Deneyin ikinci aşamasında kontrol ve kaçma grubundaki köpekler, diğer bölmeye atılarak kendilerini şoktan kurtarabileceklerini kısa sürede öğrenmişlerdir. Çaresizlik grubunda yer alan köpekler ise şoktan kurtulma imkânlarının olmasına rağmen bu öğrenmeyi gerçekleştirememişler ve tepkisiz bir şekilde şokun sonlanmasını beklemişlerdir (Gönül, 2018). Farklı deneylerde balıklar, kediler ve fareler de kullanılmıştır. Bu deneylerde elde edilen sonuçlar da köpek deneyleri ile paralellik göstermiştir (Bahadır, 1995). İnsanlar üzerinde yapılan deneylerde ise, teoriye “özgüven” kavramı eklenmiştir (Atıcı, 1991).

Ampirik olarak test edilmese de bazı araştırmacılara göre örgütsel adaletsizliğin öğrenilmiş çaresizliğe neden olabileceği belirtilmektedir (Tayfur, Bayhan Karapınar ve Metin Camgöz, 2013). Örgütsel adaletsizlik ve öğrenilmiş çaresizlik değişkenlerinin birlikte incelendiği birkaç çalışma dikkatleri çekmektedir. İlk çalışmada Tayfur vd., (2013), öğrenilmiş çaresizliğin örgütsel adalet üzerindeki etkisini araştırmışlardır. 217 banka çalışanının örneklem olarak alındığı çalışmada, duygusal tükenme, sinizm ve işten ayrılma niyeti analize konu olan diğer değişkenlerdir. Çalışmanın bulguları, dağıtım ve süreç adaletinin öğrenilmiş çaresizliği doğrudan etkilediğini ortaya koymuştur (Tayfur vd., 2013). İkinci çalışmada (Karapınar, Metin Camgöz ve Tayfur, 2014), 179 banka yöneticisini örneklem olarak almışlardır. Çalışmanın bulguları, süreç adaletinin öğrenilmiş çaresizliği doğrudan etkilediğini

ortaya koymuştur (Karapınar vd., 2014). Son çalışma Chen ve Mykletun'a aittir. Chen ve Mykletun çalışmalarında, iki büyük Norveç petrol şirketi olan Statoil ve Hydro Oil & Gas çalışanlarını örneklem olarak almıştır. Çalışmada, örgütsel adaletsizlik, üretim karşıtı davranışlar ve öğrenilmiş çaresizlik kavramlarının birbirleri ile ilişkisi analiz edilmiştir. Model olarak ise örgütsel adaletsizliğin öğrenilmiş çaresizliğe neden olduğu, öğrenilmiş çaresizliğin de üretim karşıtı davranışlara neden olduğu bulgulanmıştır. Chen ve Mykletun'un bulgularına göre, örgütsel adaletsizlik her zaman üretim karşıtı davranışlara neden olmamaktadır. Bu nedensellik ilişkisi, öğrenilmiş çaresizliğin tampon etkisi ile oluşmaktadır (Chen and Mykletun, 2015). Alan yazında bu iki kavram arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışma sayısı kısıtlıdır (Karapınar vd., 2014). Bu nedenle bu çalışmada aşağıdaki yalın modelin oluşturulmasına karar verilmiştir.

Çalışmada modelden de anlaşılacağı üzere örgütsel adaletin, öğrenilmiş çaresizliğe etkisi araştırılacaktır. Bu nedenden dolayı araştırmanın hipotezi aşağıdaki gibidir.

H1: Çalışanların dağıtım adaleti algıları, öğrenilmiş çaresizlik düzeylerini etkilemektedir.

H2: Çalışanların süreç adaleti algıları, öğrenilmiş çaresizlik düzeylerini etkilemektedir.

H3: Çalışanların etkileşim adaleti algıları, öğrenilmiş çaresizlik düzeylerini etkilemektedir.

H4: Çalışanların (genel) örgütsel adalet algıları, öğrenilmiş çaresizlik düzeylerini etkilemektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi ve Kısıtları

Araştırmanın amacı çalışanlarının örgütsel adalet algılarının öğrenilmiş çaresizlik düzeylerine etkisinin olup olmadığını ölçmektir. Araştırmanın, siyasi bir kurum olan belediyeye odaklanması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırma para ve zaman kısıtlarından dolayı Mersin Büyükşehir Belediyesi çalışanlarını kapsamaktadır.

Araştırmanın Güvenirliği

Ölçeğin güvenilirliğinin test edilmesinde Alfa Katsayısından (Cronbach Alpha) yararlanılmıştır. Yapılan analizlerde değişkenlerin ve ilgili alt boyutların güvenilirlik katsayıları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Örgütsel Adalet, Öğrenilmiş Çaresizlik ve İlgili Alt Boyutların Güvenirlik Katsayıları

Değişkenler	Cronbach Alpha (Güvenirlik Katsayıları)
Örgütsel Adalet (Genel)	0,968
Dağıtım Adaleti	0,910
Süreç Adaleti	0,949
Etkileşim Adaleti	0,949
Öğrenilmiş Çaresizlik (Genel)	0,912

Tablo 1’de yer alan tüm faktörlerin Cronbach Alpha cinsinden güvenilirlik değeri 0.60’nun üzerinde olduğundan anket güvenilirliğinin istenilen seviyede olduğu kabul edilmiştir.

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmada Mersin Büyükşehir Belediyesi çalışanlarının örgütsel adalet algıları ile öğrenilmiş çaresizlik düzeyleri arasındaki etkileşim incelenmiştir. Bu çerçevede seçkisiz yöntemle belirlenen örnekleme ait 210 kullanılabilir ölçek formu elde edilmiştir. Seçkisiz örneklemin tercih edilme nedeni, belediyelerin siyasi yapısından kaynaklanmaktadır. Siyasi yapı, ölçek formlarının uygulanması aşamasında belirli yönetim kademelerine yoğunlaşmayı engellemektedir. Dolayısı ile bu minvalde (örneğin) amaçlı örneklemin hedeflenmesi güç hatta imkânsız görünmüştür.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada üç ölçekten oluşan anket kullanılmıştır. Bunlardan ilki 2005 yılında Yürür tarafından kullanılan, üç boyut (dağıtım, süreç ve etkileşim adaleti) ve yirmi beş sorudan oluşan Örgütsel Adalet ölçeğidir (Yürür, 2005). İkinci ölçek, 2011 yılında Tayfur tarafından kullanılan, tek boyut ve yirmi dört sorudan oluşan Öğrenilmiş Çaresizlik ölçeğidir (Tayfur, 2011). Anketin son bölümünde ise, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik yedi soru yer almaktadır. Soru ölçeği maddelerinin puanlaması 5’li Likert tarzında (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) hazırlanan derecelendirme ile yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler tanımlayıcı istatistiksel metotlar (Sayı, Yüzde, Ortalama, Standart sapma) ile değerlendirilmiştir. Verilerin karşılaştırılmasında; iki grup arasındaki fark için t-testi, ikiden fazla grubun karşılaştırılmasında tek yönlü Anova testi, farklılığa sebep olan grubun tespiti için ise Scheffe testi kullanılmıştır. Cam tavan ile örgütsel bağlılık arasındaki etki için regresyon analizi kullanılmıştır. Bulguların, % 95 güven aralığında ve %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirildiği söylenebilir.

BULGULAR

Araştırmanın bulgular kısmında sırası ile demografik özellikler, değişkenlere ilişkin normal dağılım testi, korelasyon ve regresyon analizi ile ortalama tabloları yer almaktadır. Buna göre örnekleme ilişkin demografik bulgular aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: Örnekleme İlişkin Demografik Özellikler

Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	102	48,6
Erkek	108	51,4
Yaş		
30 Yaş ve Altı	46	21,9
31-40	95	45,2
41-50	35	16,7
51 ve Üzeri	34	16,2
Medeni Durum		
Bekâr	60	28,6
Evli	150	71,4
Eğitim Durumu		
Lise ve Altı	88	41,9
Ön Lisans	43	20,5
Lisans ve Üzeri	79	37,6
İş Pozisyonu		
Müdür ve Şef	19	9,0
Memur	82	39,0
İşçi	109	51,9
Deneyim		
5 Yıl ve Altı	57	27,1
6-10 Yıl	46	21,9
11-15 Yıl	30	14,3
16-20 Yıl	32	15,2

21 Yıl ve Üzeri	45	21,4
Aylık Gelir		
2500 ve Altı	47	22,4
2501-3000	21	10,0
3001-3500	47	22,4
3501-4000	95	45,2

Örneklemin 108'i erkek (% 51,4), 102'si (% 48,6) kadın, 150'si evli (% 71,4), 60'ı bekârdır (% 28,6). Yine yaş değişkenine göre örneklem, 95'i 31-40 yaş (% 45,2), 46'sı 30 yaş ve altı (% 21,9), 35'i 41-50 yaş (% 16,7) ve 34'ü 51 yaş ve üzeri (% 16,2) şeklinde dağılmaktadır. Eğitime göre örneklemin, 88'i lise ve altı (% 41,9), 79'u lisans ve üzeri (% 37,6) ve 43'ü ön lisans (% 20,5) mezunudur. İş pozisyonuna göre örneklemin, 109'u işçi (% 51,9), 82'si memur (% 39) ve 19'u müdür ve şeftir. (% 9). Deneyim değişkenine göre örneklem, 57'si 5 yıl ve altı (% 27,1), 46'sı 6-10 yıl (% 21,9), 45'i 21 yıl ve üzeri (% 21,4), 32'si 16-20 yıl (% 15,2) ve 30'u 11-15 yıl (% 14,3) şeklinde dağılmaktadır. Son olarak örneklemin, 95'i 3501-4000 (% 45,2), 47'si 3001-3500 (% 22,4), 47'si 2500 ve altı (% 22,4) ve 21'i 2501-3000 (% 10) aylık geliri vardır. Değişkenlere ilişkin normal dağılım testi Tablo 3'deki gibidir.

Tablo 3: Kolmogorov-Smirnov Normal Dağılım Testi

	Süreç Adaleti	Etkileşim Adaleti	Dağıtım Adaleti	Örgütsel Adalet (Genel)	Öğrenilmiş Çaresizlik
N	210	210	210	210	210
Kolmogorov- Smirnov Z	1,223	1,255	1,299	1,052	1,081
p	0,100	0,089	0,068	0,218	0,193

Araştırma değişkenlerinin normal dağılım gösterdiği saptanmıştır ($p>0,05$). Bu yüzden verilerin analizinde parametrik yöntemler kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren (Pearson) Korelasyon analizi sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 4: (Pearson) Korelasyon Analizi Sonuçları

* $<0,05$; ** $<0,01$	Süreç Adaleti	Etkileşim Adaleti	Dağıtım Adaleti	Örgütsel Adalet Genel	Öğrenilmiş Çaresizlik
Süreç Adaleti	1,000				
	0,000				
Etkileşim Adaleti	0,735**	1,000			
	0,000	0,000			
Dağıtım Adaleti	0,713**	0,721**	1,000		

	0,000	0,000	0,000	
Örgütsel Adalet Genel	0,881**	0,922**	0,902**	1,000
	0,000	0,000	0,000	0,000
Öğrenilmiş Çaresizlik	-0,310**	-0,269**	-0,228**	-0,293**
	0,000	0,000	0,001	0,000

Öğrenilmiş çaresizlik ile süreç adaleti ($r=-0.31$, $p=0,000<0.05$), etkileşim adaleti ($r=-0.269$, $p=0,000<0.05$), dağıtım adaleti ($r=-0.228$, $p=0,001<0.05$) ve örgütsel adalet (genel) arasında ($r=-0.293$, $p=0,000<0.05$) negatif ilişki bulunmuştur. Regresyon analizi sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	t	p	F	Model (p)	R ²
Öğrenilmiş Çaresizlik	Sabit	3,746	20,477	0,000	19,601	0,000	0,082
	Örgütsel Adalet Genel	-0,249	-4,427	0,000			
	Sabit	3,845	19,875	0,000			
Öğrenilmiş Çaresizlik	Süreç Adaleti	-0,208	-2,408	0,017	7,633	0,000	0,087
	Etkileşim Adaleti	-0,080	-0,947	0,345			
	Dağıtım Adaleti	0,019	0,262	0,793			

Örgütsel adalet genel ile öğrenilmiş çaresizlik arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizi anlamlı bulunmuştur ($F=19,601$; $p=0,000<0.05$). Örgütsel adalet (genel), öğrenilmiş çaresizlik düzeyini azaltmaktadır ($\beta=-0,249$). Süreç adaleti öğrenilmiş çaresizlik düzeyini azaltmaktadır ($\beta=-0,208$). Etkileşim adaleti ($p=0.345>0.05$) ve dağıtım adaleti ($p=0.793>0.05$), öğrenilmiş çaresizlik düzeyini etkilememektedir. Örneklem ilişkisi ortalama tablosu aşağıda bulunmaktadır.

Tablo 6: Örneklem Değişkenlere Göre Ortalaması

Değişken	Grup	N	Ort	Ss	F	p	Fark
Süreç Adaleti	2500 ve Altı	47	3,499	0,781			1>3
	2501-3000	21	3,354	1,009			1>4
	3001-3500	47	2,991	0,849			
	3501-4000	95	3,167	0,811	3,235	0,023	
	5 Yıl ve Altı	57	3,479	0,801	4,383	0,002	1>3 2>3

	6-10 Yıl	46	3,314	0,758			4>3
	11-15 Yıl	30	2,848	0,948			1>5
	16-20 Yıl	32	3,339	0,85			2>5
	21 Yıl ve Üzeri	45	2,962	0,8			4>5
	Müdür ve Şef	19	2,684	0,862			2>1
	Memur	82	3,193	0,823			3>1
	İşçi	109	3,334	0,833	5,011	0,007	
	5 Yıl ve Altı	57	2,943	0,92			1>3
	6-10 Yıl	46	2,94	0,961			2>3
	11-15 Yıl	30	2,463	0,817			4>3
	16-20 Yıl	32	3,121	1,1			4>5
	21 Yıl ve Üzeri	45	2,592	0,999	2,864	0,024	
Dağıtım Adaleti	Lise ve Altı	88	2,936	0,993			1>3
	Ön Lisans	43	3,119	0,953			2>3
	Lisans ve Üzeri	79	2,543	0,914	6,074	0,003	
	Müdür ve Şef	19	2,072	0,779			2>1
	Memur	82	2,848	0,931			3>1
	İşçi	109	2,94	0,995	6,746	0,001	
	5 Yıl ve Altı	57	3,343	0,725			1>3
	6-10 Yıl	46	3,228	0,8			2>3
	11-15 Yıl	30	2,848	0,837			4>3
	16-20 Yıl	32	3,293	0,875			1>5
Örgütsel Adalet (Genel)	21 Yıl ve Üzeri	45	2,924	0,813	3,161	0,015	4>5
	Müdür ve Şef	19	2,581	0,711			2>1
	Memur	82	3,159	0,796			3>1
	İşçi	109	3,242	0,816	5,534	0,005	

Öğrenilmiş Çaresizlik	Müdür ve Şef	19	3,173	0,527		1>3
	Memur	82	3,081	0,647		2>3
	İşçi	109	2,835	0,73	4,061	0,019

Aylık geliri 2500 ve altı olanların süreç adaleti puanları, 3001-3500 ve 3501-4000 olanlardan yüksektir. Deneyimi 6-10 yıl olanların süreç adaleti puanları, 11-15 yıl ve 21 yıl ve üzeri olanlardan yüksektir. Deneyimi 16-20 yıl olanların süreç adaleti puanları, 11-15 yıl ve 21 yıl ve üzeri olanlardan yüksektir. Deneyimi 5 yıl ve altı olanların süreç adaleti ve dağıtım adaleti puanları, 11-15 yıl ve 21 yıl ve üzeri olanlardan yüksektir. Deneyimi 16-20 yıl olanların dağıtım adaleti ve örgütsel adalet (genel) puanları, 11-15 yıl ve 21 yıl ve üzeri olanlardan yüksektir. Deneyimi 6-10 yıl olanların dağıtım adaleti ve örgütsel adalet (genel) puanları, 11-15 yıl olanlardan yüksektir. Deneyimi 5 yıl ve altı olanların örgütsel adalet (genel) puanları, 21 yıl ve üzeri ve 11-15 yıl olanlardan yüksektir. İş pozisyonu işçi ve memur olanların süreç adaleti, dağıtım adaleti ve örgütsel adalet (genel) puanları, müdür ve şef olanlardan yüksektir. Son olarak iş pozisyonu memur ve müdür ve şef olanların öğrenilmiş çaresizlik puanları, işçi olanlardan yüksektir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmanın sonuçlarına göre sadece 2. ve 4. hipotezler doğrulanmıştır. Buna göre çalışanların süreç adaleti ve örgütsel adalet (genel) algıları, öğrenilmiş çaresizlik düzeylerini azaltmaktadır. Ayrıca ortalama tablosuna göre beş önemli sonuç bulgulanmıştır. Bunlardan ilki yorumlanamamıştır. Bu sonuç, dağıtım adaleti ve örgütsel adalet (genel) sonuçlarının deneyime göre dağılık biçimde farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Diğer önemli üç ortalama tablosu sonuçlarından ilki, geliri ve deneyimi görece az olanların süreç adaleti puanlarının fazla olmasıdır. İkincisi, işçi ve memurların dağıtım, süreç ve örgütsel adalet (genel) puanlarının, müdür ve şeflerden yüksek olmasıdır. Üçüncü sonuç, eğitim durumu görece az olan çalışanların dağıtım adaleti puanları diğer çalışanlara nazaran daha yüksektir. Son sonuç ise, memur ve müdür-şef olanların öğrenilmiş çaresizlik puanlarının, işçilerden yüksek olmasıdır. Özetle, eğitimi, geliri, deneyimi ve kariyer basamağı görece az olan çalışanların örgütsel adalet algıları diğer çalışanlara nazaran daha yüksektir. Yine kariyer basamağı görece yüksek olan çalışanların öğrenilmiş çaresizlik düzeyleri diğer çalışanlara nazaran daha yüksektir. Çalışmanın hipotezleri bazı araştırma bulguları ile örtüşmektedir. Örneğin çalışmamızın ikinci hipotezi Tayfur ve arkadaşlarının (2013) ve Karapınar ve arkadaşlarının (2014), çalışmamızın dördüncü hipotezi ise Chen ve Mykletun'un (2015) bulguları ile örtüşmektedir.

Çalışanların süreç adaleti ve örgütsel adalet (genel) algılarının, öğrenilmiş çaresizlik düzeylerini azaltması sevindirici bir bulgudur. Bunun nedeni kontrol teorisi ile açıklanabilmektedir. Buna göre işletme bünyesinde kullanılan yöntem ve karar süreçlerinin adil olduğunu düşünen çalışanlarda kontrol algısı yükselir ve öğrenilmiş çaresizlik düzeyleri düşer (Karapınar vd., 2014). Gelir durumu görece az olan çalışanların adalet algılarının diğer çalışanlara nazaran daha yüksek oluşu, taşeron kadro ve kişisel anlamda olgunlaşmama ile açıklanabilmektedir. Buna göre taşeron kadrosunda çalışan işçiler, işten atılma korkusu ile anketleri yanıtlamış olabilirler. Bir diğer olası neden geliri, deneyimi görece az olan çalışanların iş hayatında yeterli olgunluğa sahip olmayan kişiler olabilmesidir. Bu nedenle kendilerine siyasi anlamda yakın davranışları örgütsel bağlamda değerlendirmiş olabilirler. Kariyer basamakları açısından görece yukarıda olan çalışanların adalet algılarının diğer çalışanlara nazaran daha yüksek olması ise yine işten atılma korkusu ile açıklanabilir. Buna göre, önceki dönemde memur olarak kadro alan çalışanlar yeni dönemde işlerini kaybetmemek adına anketleri yanıtlamış olabilirler.

Dikkatleri çeken önemli bir bulgu da, eğitim profili düşük olan çalışanlar dağıtım adaletinin, gelir ve deneyimi az olan çalışanlar süreç adaletinin, kariyer basamağında aşağıda yer alan çalışanlar ise hem dağıtım hem de süreç adaletinin yüksek olduğuna inanmaktadırlar. Fakat bu çalışanlardan hiçbiri etkileşimsel adaletin yüksek olduğuna inanmamaktadırlar. Bu sonuç, belediye yönetiminin, kariyer basamağının alt sıralarında bulunan çalışanlarla kurduğu iletişimin yetersiz olduğunu göstermektedir. Son olarak yine kariyer basamakları açısından görece yukarıda olan çalışanların öğrenilmiş çaresizlik düzeylerinin diğer çalışanlara nazaran daha yüksek olması siyasi ilişkiler ile açıklanabilir. Buna göre meslekte yükselme sınavlarını kazanmalarına rağmen müdür ya da şef olarak kadro bulamayan birçok çalışanın öğrenilmiş çaresizlik düzeyleri yüksek çalışan kategorisinde olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın kısıtları dolayısı ile farklı sektör, daha fazla örneklem, farklı yöntem ve analizler ile araştırmaya konu olacağı ümit edilmektedir. Ayrıca gelecekte yapılacak çalışmalar açısından, siyasi örgütlerde bu iki değişkenin detaylı olarak nitel desenler ile ele alınması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Atıcı, K. M. (1991). *Üniversite Öğrencilerinin Tahmin Ettikleri ve Elde Ettikleri Akademik Başarıları ile Öğrenilmiş Çaresizlik Düzeyleri Arasındaki İlişki*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Bahadır, Ş. (1995). *Çaresizlik Eğitiminde Kullanılan Materyalin Sonraki Göreve Benzerliği ve Algılanan Önemin Çaresizlik Üzerindeki Etkileri*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Byrne, Z. S. and Cropanzano, R. (2001). Historical Review of Organizational Justice. In R.Cropanzano (Ed.), *Justice in the Workplace (Volume II): From Theory to Practice*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cananoğlu, E. ve Tümkaya, S. (2011). İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Öğrenilmiş Çaresizlik Düzeyleri ve Algıladıkları Sınıf Atmosferinin Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. *İlköğretim Online*, C/S. 10 (3): 919-933.
- Chen, S. P. and Mykletun, R. J. (2015). Beyond Post-Downsizing Organisational Injustice and Counterproductive Work Behaviours: Antecedents and Consequences of Learnt Helplessness. *International Journal of Business and Management*, V/N. 10 (6): 1-14.
- Colquitt, J. A., Donald, E. C., Michael, J. W., Christopher, O. L. H. P. and Yee, K. Ng. (2001). Justice at the Millennium: A Meta-Analytic Review of 25 Years of Organizational Justice Research. *Journal of Applied Psychology*, V/N. 86 (3): 425-445.
- Cropanzano, R., Bowen, D. E. and Gilliland, S. W. (2007). The Management of Organizational Justice. 35-38.
- Çelik, A. ve Aykanat, Ş. (2007). Komünlerin (Belediyelerin) Ortaya Çıkışı ve İşlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C/S. 6 (22): 101-115.
- Ersever, H. (1993). Öğrenilmiş Çaresizlik. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C/S. 26 (2): 621-632.
- Gönül, B. K. (2018). *Öğrenilmiş Çaresizlik ve Kariyer Planlaması Arasındaki İlişki: Ankara Otel İşletmeleri Örneği*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Isaacowitz D. and Seligman, M.E.P. (2007). *Learned Helplessness*, Elsevier Inc.
- Karapınar, P. B., Metin Camgöz, S. ve Tayfur, Ö. (2014). Örgütsel Adalet-Öğrenilmiş Çaresizlik İlişkisinde Cinsiyetin Rolü: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C/S. 41 (1): 1-24.
- Kutanis Özen, R. (2015). *Türkiye’de Örgütsel Davranış Çalışmaları I*, Ankara: Gazi Kitabevi.

- Orhan, U. ve Udul, V. (2016). Öğrenilmiş Çaresizlik Üzerine Nitel Bir Araştırma. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C/S. 17 (2): 225-239.
- Özdemir, H. A. (2010). Moğol İstilâsından Bazı Öğrenilmiş Çaresizlik Örnekleri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C/S. 29: 21-40.
- Sindhu, M., Ahmad, H. M. and Hashmi, S. H. (2017). Leader-Member Exchange Relationship and Organizational Justice: Moderating Role of Organizational Change. *International Journal of Organizational Leadership*, N. 6.
- Tayfur, Ö. (2011). *Çalışma Hayatında Öğrenilmiş Çaresizlik ve Tükenmişliğin Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Çalışma*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Tayfur, Ö., Bayhan Karapınar, P. ve Metin Camgöz, S. (2013). The Mediating Effects of Emotional Exhaustion Cynicism and Learned Helplessness on Organizational Justice-Turnover Intentions Linkage. *International Journal of Stress Management*, V/N. 20 (3): 193-221.
- Tornblom, K. Y. and Vermunt, R. (2007). *Distributive and Procedural Justice: Research and Social Applications*, Ashgate Publishing Limited, England.
- Yürür, S. (2005). *Ödüllendirme Sistemleri İle Örgütsel Adalet Arasındaki İlişkilerin Analizi ve Bir Uygulama*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Modern Çağın Agorası Olarak Sözlükler: Ekşi Sözlükteki Cumhuriyet İttifakı Konusu Üzerine Bir İnceleme

Öğr. Gör. Ayhan Yiğiter

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0647-8323>

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya Meslek Yüksekokulu, Gazetecilik ve Habercilik Bölümü, Hatay – TÜRKİYE

Öğr. Gör. Fırat Ata

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0905-0739>

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya Meslek Yüksekokulu, Gazetecilik ve Habercilik Bölümü, Hatay – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 13.08.2019
Kabul: 23.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Modern Agoralar
Ekşi Sözlük
Cumhuriyet İttifakı
Okur Yorumları
İçerik Çözümlemesi

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29147>

Öz

Agora kavramı, Roma ve Antik Yunan kültüründe vatandaşların fikir alış veriş yaptığı mekânlar olarak değerlendirilmektedir. Agora kavramı da internet teknolojisiyle bir dönüşüm yaşamıştır. İnternet teknolojilerinden önce agora, kamusal alanda sınırlı olarak izin verilen mekânlar iken; internet teknolojilerinden sonra agora, dijital ortama taşınmıştır. Agora artık kamusal alan içerisinde yer alan sınırlı mekânlarla değil yeni iletişim teknolojileriyle oluşan medya içeriklerinde kendisine yer bulabilmektedir. Yeni medya içerisinde yer alan sözlükler de agora kavramının günümüzdeki karşılığı olarak ele alınabilmektedir. Çünkü modern çağın agorası olarak sözlükler. Siyasetten-ekonomiye, sanattan-spora, magazinden-sağlığa kadar gündelik hayat içerisinde yer alan her temayla ilgili düşüncelerin belirtilebilmesine ve bu fikirlerin tartışılabilmesine olanak vermektedir. Bu çalışmada “eksisozluk.com” adlı dijital sözlük sitesinde yer alan “cumhuriyet ittifakı” temalı yorumlar analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde “içerik çözümlemesi” yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında yorumların içeriklerine, yorumlarda değinilen temalara, yorumlarda adı geçen kurum/kuruluş isimlerine, ittifakın tanımlanma şekillerine ve yorum yapılan zaman dilimine yönelik verilere yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre kullanıcılar, kurum ve kuruluş isimlerinde en çok “AKP ve MHP” kurum isimlerini kullanmıştır. Kullanıcılar, yorum içeriklerini genel olarak “ittifakla ilgili” konular üzerine inşa etmiştir. Kullanıcılar, en çok siyaset temasını yorumlarda kullanmıştır. Çalışmada elde edilen önemli bulgulardan biri de kullanıcıların genelde eleştirel bir okuma gerçekleştirmiş olmasıdır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yiğiter, A. ve Ata, F. (2019). Modern Çağın Agorası Olarak Sözlükler: Ekşi Sözlükteki Cumhuriyet İttifakı Konusu Üzerine Bir İnceleme. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 189-202.

Dictionaries as Agora of Modern Age: A Review of The Republic Alliance in The Eksi Sozluk

Lect. Ayhan Yiğiter

Hatay Mustafa Kemal University, Antakya Vocational School, Department of Journalism, Hatay – TURKEY

Lect. Fırat Ata

Hatay Mustafa Kemal University, Antakya Vocational School, Department of Journalism, Hatay – TURKEY

Article History

Submitted: 13.08.2019

Accepted: 23.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Modern agora

Eksi Sozluk

Cumhur Alliance

Reader Comments

Content Analysis

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29147>

Abstract

The concept of agora is considered to be the place where citizens exchange ideas in Roman and Ancient Greek culture. The concept of agora also experienced a transformation with internet technology. Before the internet technology, the agora was allowed places in the public sphere with limited access; After internet technology, the agora was moved to the digital environment. Agora is now able to find a place in the media content of new communication technologies, not limited spaces within the public sphere. The dictionaries included in the new media can be considered as the current equivalent of the agora concept. Because dictionaries as agora of modern age. It allows to express and discuss ideas about every theme in daily life from politics to economy, from art to sports, from magazine to health.

In this study, "The Republican Alliance" themed reviews on the digital dictionary website named eksisozluk.com were analyzed. In the analysis, "content analysis" method was used. Within the scope of the study, the contents of the comments, the themes mentioned in the comments, the names of the institutions/organizations mentioned in the comments, the ways of defining the alliance and the data regarding the time zone of the comments were included. According to the findings, users used the most "AKP and MHP" corporate names in the names of institutions and organizations. Users have built their comment content on "alliance-related issues" in general. Users have used the most political theme in comments. One of the important findings of the study is that the users have generally performed a critical reading.

GİRİŞ

Agora kavramı, Antik Yunan ve Roma kültüründe farklı boyutlarda değerlendirilen bir kavramdır. Agora kavramına yönelik ilk değerlendirmelerden biri, kavramı “almak ve satmak” üzerinden ticari merkezler olarak ele alan bakış açısidir. Ekonomi merkezleri olarak değerlendirilen agora kavramı, vatandaşların toplum genelini ilgilendiren konular hakkında fikir alışverişi yaptıkları alanlar olarak da değerlendirilmektedir. Vatandaş bilincine sahip olan kişiler, toplumda ihlal edilen ekonomik-politik normları agoralarda tartışabilmekte ve ihlal edilen konuların toplumu nasıl etkileyeceğine yönelik düşünceler geliştirmektedir. Toplumun genelini ilgilendiren konuları kendilerine sorun edinen kişiler, agoralar gibi ekklesia adlı verilen halk meclislerinde de düşüncelerini belirterek toplum gündemine karşı aktif bir konum sergileyebilmektedir. Ekklesia söz konusu olduğunda, buralara sadece sistem tarafından “özgür” olarak nitelenen kişilerin katılabildiği diğer bir ifadeyle kölelerin ve/veya kadınların katılmadığını atlamamak gerekmektedir.

İlk tanımlamalarda toplumsal kuralların ihlal edildiği noktaların ve toplum genelini ilgilendiren politik kararların konuşulduğu yerler olarak değerlendirilen agoralar, günümüze değin bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm sürecini, iki farklı boyutta değerlendirmek mümkündür. Birinci dönüşüm, agora kavramının sosyal bilimlerde popülerlik kazanmasıyla ilişkilidir. Özellikle Jürgen Habermas’ın “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” adlı eserinde ortaya koyduğu çözümler, agoranın yeni bir kavramla yani “kamusal alan” ile özdeşleştirilmesini sağlamıştır. Agora artık, Habermas’ın cafe house olarak tanımladığı kent içerisinde yer alan küçük mekânlar olarak ele alınmaya başlanmıştır. Cafe house’larda sadece siyaset veya ekonomik konular tartışılmamakta edebi içerikli konularda da fikir alışverişi yapılmıştır.

Habermas’ın mekânlar üzerinden tanımladığı kamusal alan kavramı da internet teknolojisiyle bir dönüşüm geçirmiş ve yeni bir mecra/araçla tanışmıştır. Agora kavramının değerlendirilmesinde önemli görülen ikinci nokta da burada devreye girmektedir. Agora kavramındaki ikinci dönüşüm, internet teknolojisinin agora kavramı dijital mecralara taşıyabilmesi olmuştur. İnternet teknolojisiyle alt yapısı hazırlanan yeni medya/dijital medya da farklı alanlar agoraların modernleşmesini sağlamıştır. Haberlerin altına yapılan okur yorumlarıyla “internet gazeteleri”, kullanıcıların bazı temaları tartışmaya açabildikleri “blog sayfaları”, hareketli görüntülerin altına yapılan izleyici yorumlarıyla “video oynatma siteleri” ve paylaşımların altına yapılan değerlendirmelerden dolayı “sosyal medya”, bir bakıma modern zamanın agoraları olarak değerlendirilebilmektedir. Yeni medya içerisinde yer alan ve agora kavramının dönüşmesinin son aşamasını gösteren internet mecralarından biri de dijital sözlüklerdir. Kullanıcılar dijital sözlüklerde fikirlerini ileri sürebilmekte, kurum ve kuruluşların ve kişilerin belirttiği düşünceleri eleştirebilmektedir. Bu özelliğinden dolayı dijital sözlükler çalışma kapsamında modern zamanın agoraları olarak değerlendirilmiştir.

Modern zamanın agorası olarak dijital sözlüğe odaklanan bu çalışmada, ekşi sözlükte yer alan yorumlar analiz edilmiştir. İçerik analizinin kullanıldığı çalışmada ekşi sözlükte yer alan “cumhur ittifakı” başlığı altına yapılan kullanıcı yorumları analiz edilmiştir. Konuyla ilgili 361 yorumun analiz edildiği çalışmanın amacı kullanıcıların “cumhur ittifakı” başlığı içerisinde ortaya koydukları farklı tanımlama ve anlamlandırma şekillerini ortaya koymaktır. Çalışmanın sorunsalı/odaklandığı konu, kullanıcıların “cumhur ittifakı” konusunu ne denli benimsediklerini ve/veya reddettiklerini tanımlayabilmektir. Özellikle toplumsal anlamda önemli bir siyasi birliktelik olarak görülen ittifakın, ekşi sözlük kullanıcıları tarafından nasıl değerlendirildiğini irdelemek, ittifakın sosyolojik anlamdaki bir boyutunu ortaya koyması açısından önemli olmaktadır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde agora kavramının tarihsel kökeni ele alınmıştır. İkinci bölümde agora kavramın geçirdiği dönüşümler tartışılarak modern zamanın agorası olarak dijital sözlükler açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde “araştırmanın evren ve kapsamı,

araştırmada kullanılan yöntemi, verilerin elde edilmesi ve kullanılan testler” hakkında bilgilerin verildiği yöntem kısmı açıklanmıştır. Dördüncü bölümdeyse araştırmada elde edilen bulgular ve bulgulara yönelik yorumlara yer verilmiştir.

1. Agora Kavramı

Agora, Antik Yunanda vatandaşların “almak ve satmak” için toplandığı pazar alanıdır. Agora, insanların tanıştığı ve birbiriyle etkileşim içerisine girdiği alanlardır. İhlal edilen toplumsal normların konuşulduğu mekânlardır. Agorada, piyasalar ve konuşulanlar birbirine yakından bağlıdır (Rheingold, 1993, s.84). Agoradan söz edilince akla ilk olarak pazar yeri gelmektedir. Kavramın kökenine inildiğinde kasabalarda yaşayan Yunanlılar arasında agora kavramının kullanıldığı görülmektedir. Toplumsal yaşamın gelişmesine paralel olarak karmaşık toplumsal dinamiklerin sürece dâhil olmasıyla agora kavramı da yeni tanımlamalarla ele alınmaya başlanmıştır. Agora artık, alış ve satış dışında “toplantıların düzenlendiği, kamusal sorunların tartışıldığı” bir mekân olarak değerlendirilmiştir (Ekinci, 2017, s.178-192).

Siyaset kavramıyla yakından ilişkili olan agora kavramı, Martin’e (2000) göre, siyasetin yeniden icadıyla sivil toplumun diyalektik alanının yeniden kazınmasına sebep olmuş, bu da Yunan polisinin agorası, özel dünyası ve halk meclisi yani ekklesia ilişkilendirilmiştir. Bunun sonucu olarak kritik yapmak için vatandaşların bulunduğu bir alan haline gelmiştir. Bu alan, siyasal faaliyetlerle uğraşan vatandaşlar için bir eğitim ve kültür alanını meydana çıkartmaktadır. Tarihsel olarak agoranın işgal edildiği ve buna demokratik devletin yeni Dünya’nın ‘alternatifi yoktur’ düzeni ve küreselleşme tehlikesi nedeniyle bu alanı terk etmesine izin verdiği belirtilmiştir. Agorayı yeniden inşa etmenin demokratik bir eğitim kadar önemli bir iş olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda, bunun etkilerinin politikanın siyasetten aşamalı olarak ayrılması olan ve belirsizlik politikasının tüm ekonomide yaşamımızı somutlaştırmasına neden olan küreselleşmenin mantığına itiraz etmek için temel olduğunu öne sürmüştür.

Agora kavramıyla benzer özelliklerde olan ekklesia kavramı ise, ‘halk meclisi’ anlamına gelmektedir. Halk meclisindeki katılımcılar, tüm sınıflardan oluşmaktadır. Ekklesia’daki siyasal işleyiş süreci, siyasal iktidarı kullanmaktan öte halkın siyasal anlamda eğitilmesini kapsamaktadır. Halk meclisinin niceliksel anlamda kalabalık olmasından dolayı önemli siyasal mevzuların diğer kurumlara bırakıldığı belirtilmektedir (Ağaoğulları, 2013, 33-46). Özgür yurttaşların katıldığı ve yılda 40 kere toplantı düzenlenen ekklesia’da kamusal sorunlar, oylanarak çözümlenmektedir. Bu mekânda sorunlar, tüm katılımcılar tarafından tartışılabilen, ortak “kanaat ve/veya kamuoyu” da bu tartışmalar sırasında oluşmaktadır (Uygun, 2003, 30; Dinçkol, 2006, 52). Agora kavramını ekklesia’yla ilişkilendirildiğinde, her iki kavramında zaman içerisinde görüşlerin tartışıldığı ve karara bağlandığı yer anlamına geldiği görülmektedir. Ancak ekklesia’da yani halk meclisinde sadece özgür insanların katılabildiği, kölelerin ve kadınların katılamadığı bilinmektedir.

Birinci bölüm üzerine gerçekleştirilen literatür taraması agora kavramının dönüşümünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Başlangıçta mikroekonomi merkezleri olarak değerlendirilen agora kavramı, zaman içerisinde yeni kavramlar ve farklı boyutlarla ele alınmaya başlanmıştır. Agora kavramıyla ilişkilendirilen ilk kavramlardan biri ekklesia olmuştur. Ekklesia’da agora gibi kişilerin düşüncelerini belirterek tartışmaya açabildikleri mekânlar olarak değerlendirilmiştir. Agora kavramı zamansal süreç içerisinde internet teknolojisiyle farklı mecraları da kapsayabilen bir alana dönüşmüştür. Bu dönüşümün görüldüğü alanlardan biri de dijital sözlükler olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Sosyal Agoralar Olarak Sözlükler

Gündelik hayatın neredeyse her alanına dâhil olan yeni iletişim teknolojileri, pek çok kavramı dönüştürdüğü gibi agora kavramının da dönüşmesini sağlamıştır. Agora kavramı, kökeni itibariyle değerlendirilen temsil sistemlerine ek olarak yeni anlamlandırmalar kazanmıştır. Artık sadece egemen yapının belirlediği/izin verdiği kamusal mekânlar, agora kavramı için yeterli değildir. Yeni iletişim teknolojileriyle mümkün olan dijital medya, agora kavramının kendisini işler kıldığı alanları genişletmiştir. Dijital medya, bazen bir sosyal medya platformuyla (Facebook, Twitter, Instagram vb.) bazen de dijital dünyada paylaşılan haber (internet gazeteleri, haber siteleri vb.) ve/veya video görüntülerinin (Youtube, Dailymotion vb.) altına yapılan okur yorumlarıyla “agora” kavramını işlevselliğine yeni bir boyut katmaktadır. Özellikle kendilerini “internet sözlüğü” olarak tanımlayan ekşi sözlük gibi internet siteleri, farklı başlıklar altında kullanıcılarının düşüncülerini yorum yaparak belirtebilmesine olanak sağlamaktadır.

Sosyal agoralar olarak sözlükler çalışması, literatüre Jürgen Habermas’ın kazandırdığı kamusal alan kavramıyla yakından ilgilidir. Çünkü sosyal agora olarak sözlükler, kamusal alanın dönüşümünü içermektedir. Çalışkan’a (2014, 41) göre, kamusal alan kapsamında yürütülen tartışmalar, geniş ve henüz sınırları net olarak çizilmemiş bir alanı oluşturmaktadır. Kavrama yüklenen anlam ve işlevler de Antik Yunan’dan başlamak üzere Ortaçağ, burjuva devrimi sonrası ve 20. yüzyılda farklılık göstermektedir. Kamusal alan konusundaki kavramsallaştırma, Habermas’ın 1962 yılında yazdığı “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” adlı eserde yapılmıştır.

Habermas’a göre kamusal alan, toplum içerisindeki gündelik yaşantımızın her anında toplumu oluşturan diğer bireylerin katılımıyla oluşan ortak alanlardır. Herkesin katılımıyla/toplumun genelini ilgilendiren konuları sorunsallaştıran vatandaşların katılımıyla oluşturulan kamusal alanlarda “toplanma, örgütlenme ve katılımcıların düşüncelerini ifade etme” hakları olurdu. Dolayısıyla kamusal alanın başlıca merkezi olan agoralarda demokratik bir yapı oluşur ve herkes fikirlerini belirterek diğer katılımcıların eleştirilerini dinler veya fikirlerini destek alarak güçlendirirdi (2004: 95). Habermas’ın yaklaşımını önemli kılan, kamuoyunun içinde olduğu alan olarak kamusal alanın eleştirel akıl ve rasyonel rızaya dayalı modern özyönetim ilkesiyle tarihsel bağını yeniden kurmasıdır. Böylece hukuk devleti ve (müzakereci) demokrasi arasındaki ilişki, radikalleştirilmektedir. Bu radikalleşme, kapitalizmin tarihsel ve bütünüleyici mantığı içinde, çok yönlü bir şekilde kavramlaştırmasından kaynaklanmaktadır (Özbek, 2004, 24).

Habermas gibi Oscar Negt, Alexander Kluge ve Antonio Negri’nin kamusal alan üzerine yaptıkları çözümler de dikkate değerdir. Habermas, burjuva kamusal alanının tarihsel oluşumunu ve yapısal dönüşümüne odaklanırken Negt-Kluge ise Habermas’ın çözümlerinden yola çıkarak, burjuva kamusal alanından ayrı bir tecrübe bağlamına sahip proleter kamusal alanın imkânlarını ortaya koymuştur. Kamusal alan konusunda güçlü bir yaklaşım ürettiği düşünülen Antonio Negri 1997’de yazmış olduğu ‘Kamusal Alanın Yeniden Ele Geçirilmesi’ adlı derlemesiyle kamusal alanın mücadeleci yapısına vurgu yapmıştır (Özbek, 2004, 10, 15).

Modern kamusal alan modelleri, Antik Yunan polisinde kendini gösteren ve tarihsel koşullarla birlikte şekillenen kamusal alan anlayışlarının nihai ilkelerini içermektedir. Klasik kamu modelleri düşün hayatına çok önemli argümanlarla katkı sağlamakla birlikte son dönemlerde ciddi eleştiriler almıştır. Bu eleştiriler, kamusal alanı ulus-devlet ve pazar politikalarını meşrulaştıran bir araç olarak kullanan modernizme duyulan hoşnutsuzluklardan kaynaklanmaktadır. Modern kamusal alan anlayışları eleştirilere kayıtsız kalmayıp, özgürlük, eşitlik, farklılık, çoğulculuk, rasyonellik, ortak yarar gibi ilkeler açısından çağın taleplerine yaklaşmaya çalışmışlardır. Ancak merkezi kavramlarında ısrarcı oldukları için günümüz ‘kamusal alan’ problemini çözmede yetersiz kabul edilmişlerdir (Budak, 2016, 524).

Özellikle Roma ve Antik Yunan kültüründe daha çok siyasetle özdeşleştirilen agoralar, 18.

yüzyılla birlikte kentleşme kavramıyla ele alınmaya başlamıştır. Avrupa kentlerinde bulunan kahvehane ve kafe tarzı mekânlar, insanların sosyalleştiği alanlara dönüşmüştür. Ayrıca tiyatro ve opera salonları da kentte yaşayanlara bilet alma koşuluyla açılarak kamusal alanlara çevrilmiştir (Sennett, 1996, 33). Zamansal süreç içerisinde iletişimin daha genel bir kamusal gövde biçiminde gerçekleşmesi, bilginin muhataplarına aktarılmasını ve onların etkilenmesini mümkün kılacak özgül araçları gerektirmiştir. Dolayısıyla kamusal alanlar sadece mekânlar üzerinden ele alınan değil aynı zamanda araçlar üzerinden de değerlendirilen bir kavrama dönüşmüştür. Günümüzde gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon kamusal alanın iletişim araçlarıdır (Habermas, 2004, 95-96).

Sosyal agoralar olarak sözlükler, kullanıcıların “politik yansıma, vatandaş kimliği kavramları ve politik çıkar” gibi değişkenler üzerinden yaptıkları ölçümleri ortaya koymaktadır. Kullanıcılar, “tartışmalı bir vatandaşlık” anlayışıyla bazı soru alt grupları belirlemektedir. Bununla birlikte, tartışma sonrası bilginin büyük ölçüde dijital ortamlarda öğrenmeyle sonuçlanmaktadır (Muhlberger ve Weber, 2005, 14). Sanal agora ortamları, kullanıcıları pasif tüketicilerden ziyade bilginin yaratılması ve yayılmasında katılımcı konuma getirmektedir. Diğer bir ifadeyle gündelik hayatlarında veya geleneksel medyada atomize olan bireyler için söylemsel bir alan olan “agora”, sosyal bir alan sağlamaktadır (Roberts ve diğerleri, 2010, 1100). Sanal topluluklarda yer duygusu, bireysel bir hayal gücü gerektirmektedir. Dijital agoranın sahip olduğu farklı zihinsel modeller, insanların neden bilgisayar ve internet aracılığıyla toplumlar kurma isteğinin anlaşılabilirliğini zorlaştırmaktadır. Anlam karmaşası, kaçınılmaz olarak herhangi bir toplumu bir arada tutan dinamiklerin eski temel sorulara götürmektedir. Bu soruların kökleri, modern iletişim teknolojisinin tetiklediği toplumsal değişimlerden daha fazlasına uzanmaktadır (Rheingol, 1999,).

İnternet sözlüklerinin sosyal agoralar olarak değerlendirilebilmesi adına bazı soruların cevaplanmış olması gerekmektedir. Trap-Jensen’e (2010, 1133) göre internet sözlükleri şu sorulara cevap vermelidir:

- Kullanıcı profilleri kullanıcı tarafından mı yoksa sözlük yönetimi tarafından mı belirtilir?
- Profil arama durumuna veya kullanıcının genel geçmişine ve becerilerine göre tanımlanmış mı?
- Profil sabit mi yoksa esnek mi?
- Her arama durumundan önce, profil bir kez ve herkes için belirtilmeli mi yoksa kullanıcı sözlük girişi içinde gezinirken değiştirilebilir mi?

Trap-Jensen’in sorduğu sorulara ek olarak internet sözlüklerinin sanal agoralar olarak değerlendirilmesinde şu soruların cevaplanmasında da fayda bulunmaktadır:

- Kullanıcıların sözlüğe üye olmadan yorum yapma imkânı bulunuyor mu?
- Kullanıcıların yaptıkları yorumlar, direkt olarak sözlükte yayımlanıyor mu yoksa editöryal bir kontrolden (eşik bekleliğinden) geçiyor mu?
- Kullanıcılar, düşünsel ve duygusal süreçte yazmak istediği her şeyi kelime sınırı olmadan (niceliksel olarak) yazabiliyor mu?

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, kullanıcıların ekşi sözlükte “cumhuriyet ittifakı” temalı başlık altına yaptıkları yorumlarda ortaya koydukları ilişkileri belirlemeye çalışan betimsel bir araştırmadır. Cumhuriyet ittifakıyla ilgili ilişkiler ortaya konulduktan sonra kullanıcıların bulunduğu farklı kategoriler arasındaki anlam ilişkileri de çalışma kapsamında ele alınmıştır. Araştırma betimsel ve anlamsal ilişkileri kategorik olarak

¹ Cumhuriyet ittifakı, 20 Şubat 2018 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) arasında kurulan siyasi birlikteliğin adıdır. Cumhuriyet ittifakı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve MHP lideri Devlet Bahçeli arasında kurulan seçim ittifakının adıdır. İttifak, Büyük Birlik Partisi’nin katılımıyla genişlemiştir.

sınıflandırıldığından “içerik çözümlemesi” yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. İçerik çözümlemesinde, araştırmacıların öznel yargılarından ziyade nesnel değerlendirmelerine yer verilmektedir. İçerik çözümlemesinde teorik bilgilerden yola çıkarak uygulamaya yönelik sonuçlar elde edilmektedir. İçerik çözümlemesinde literatür taramasıyla oluşturulan kodlama cetveli, kodlanarak pratiğe yönelik bulgular elde edilmektedir.

İçerik çözümlemesinde literatür taraması sonucu bir kodlama cetveli oluşturulmaktadır. Kodlama cetvelinde yer alan kategorilerin ve sınıflandırmaların birbirinden farklı olması gerekmektedir. Araştırmacı, oluşturduğu kodlama cetvelini uygulamadaki ölçümlerine göre kodlamaktadır. Cetvele kodlanan mesajlar, istatistik programlarına girilerek sonuçlara ulaşılır. Sonuçlar, tablolaştırılarak, tablolarda dikkat çeken bulgular yorumlanır. Araştırmacı, son aşamada farklı kategoriler arasındaki anlam ilişkilerini de yorumlayabilir.

Cumhur ittifakına yapılan yorumlarda, kullanıcıların düşünsel tepkilerini farklı boyutlarda tanımlamaya çalışan bu çalışmanın evreni, Ekşi Sözlük'te “cumhur ittifakı” teması taşıyan tüm yorumlardır. Ekşi Sözlük'te yer alan fakat “cumhur ittifakı” başlığı altına yapılmayan yorumlar, araştırma kapsamının sınırlılığını oluşturmaktadır. Araştırmanın zamansal sınırı, 1 Kasım- 31 Aralık 2018 tarihleri arası olarak belirlenmiştir. Ancak, ittifakın kuruluş tarihi öncesinde söylentiler üzerine yorumlar yapıldığı görülmüş ve bu yorumlar da analiz kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırma verileri, internet teknolojisinin depolama/arşivleme özelliği kullanılarak elde edilmiştir. Diğer bir ifadeyle analiz edilen yorumlar, ekşi sözlük sitesindeki ara kısmına “cumhur ittifakı” anahtar kavramları yazılarak elde edilmiştir.

Araştırmanın uygulama bölümü için kullanılacak hazır bir ölçek olmadığından, araştırma kapsamında kullanılmak üzere bir kodlama cetveli geliştirilmiştir. Geliştirilen kodlama cetveli, araştırmanın evrenini oluşturan tüm yorumların derinlemesine incelenmesi sonucu oluşturulmuştur. Kodlama cetveli, teori bölümünde tartışılan konular çerçevesinde oluşturulmuştur. Elde edilen veriler, SPSS 21 (Statistical Package for the Social Sciences) ile dijital ortamda işlenmiştir. Teori kapsamında belirlenen kategorilerin betimsel analizleri Frekans Analiziyle, kategoriler arasındaki benzerlik ve farklılıkların yorumlanmasında da “Çapraz Tablo” analizleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde ekşi sözlükte “cumhur ittifakı başlığı” içerisinde yer alan yorumlara yönelik analizlere yer verilmiştir. Ekşi Sözlükte “cumhur ittifakı” anahtar kelimeleri aratılınca iki farklı başlık daha tamamlayıcı kelimelerle karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla çalışma kapsamında “cumhur ittifakı” başlığıyla birlikte “cumhur ittifakının sahada oy oranı %60-65” ve “cumhur ittifakının dağılması” başlıklarının altına yapılan yorumlar da araştırma kapsamında analiz edilmiştir.² “Cumhur ittifakı” başlığı altında 270 yorum (27 sayfa) bulunmaktadır. “Cumhur ittifakının sahada oy oranı %60-65” başlığı altında her biri 10 yorumdan oluşan 8 sayfalık bir yorum çizelgesi mevcuttur. Cumhur İttifakı başlığının tamamlayıcıları arasında yer alan “cumhur ittifakının dağılması” başlığının altındaysa 7 sayfalık bir yorum çizelgesi mevcuttur.

² Çalışma kapsamında analiz edilen “cumhur ittifakı” başlığı altında ise 270 yorum (27 sayfa) bulunmaktadır. Cumhur ittifakının sahada oy oranı %60-65” başlığı altında her biri 10 yorumdan oluşan 8 sayfalık bir yorum metni bulunmaktadır. “Cumhur ittifakının dağılması” başlığı altında ise 7 sayfalık bir yorum çizelgesi mevcuttur.

4.1. Cumhuriyet İttifakı Temalı Başlıklar

Ekşi sözlükte yer alan cumhuriyet ittifakı temalı başlıklarla ilgili veriler Tablo 1 ile verilerek yorumlanmıştır.

Tablo 1. Cumhuriyet İttifakı Temalı Başlıklar

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
Cumhuriyet İttifakı	235	65,1	65,1	65,1
Cumhuriyet İttifakının Sahada Oy Oranı %60-65	72	19,9	19,9	85,0
Cumhuriyet İttifakının Dağılımı	54	15,0	15,0	100,0
Toplam	361	100,0	100,0	

Çalışma kapsamında analiz edilen yorumların %65,1'inin, "Cumhuriyet İttifakı" başlığı altına yapıldığı görülmektedir. "Cumhuriyet İttifakının Sahada Oy Oranı %60-65" başlığı, %19,9'lük oranıyla ikinci sırada yer alırken, "Cumhuriyet İttifakının Dağılımı" başlığıysa %15'lik oranıyla üçüncü sırada yer almaktadır. Tablo 1 verilerine bakıldığında "Cumhuriyet İttifakı" başlığına ek olarak iki farklı başlığın daha ekşi sözlükte tartışmaya/fikir alışverişine açıldığı ve bu başlıklar üzerinden de değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Sonradan açılan iki başlıktan biri olan "Cumhuriyet İttifakının Sahada Oy Oranı %60-65" başlığı, ittifaka karşı olumlu bir anlamlandırmayla ele alınırken "Cumhuriyet İttifakının Dağılımı" başlığının ise ittifaka yönelik olumsuz bir anlamlandırmaya oluşturulduğu öngörülebilir. Diğer bir ifadeyle içeriklerinde yer alan yorumlar, başlıkları karşılamasa bile başlıkların birbirlerine tezat olarak inşa edildiği şeklinde bir yorum yapmak mümkündür.

4.2. Cumhuriyet İttifakının İlişkilendirildiği Tanımlama Şekilleri

Çalışma kapsamında cumhuriyet ittifakıyla ilişkilendirilen tanımlama şekillerini gösteren veriler Tablo 2 ile sunulmuştur.

Tablo 2. Cumhuriyet İttifakının İlişkilendirildiği Tanımlama Şekilleri

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
AKP- MHP Birlikteliği	5	1,4	1,4	1,4
Halk İttifakı	3	,8	,8	2,2
Tek Adam Sistemi	1	,3	,3	2,5
Koalisyon	27	7,5	7,5	10,0
Cumhuriyet Zimmet	1	,3	,3	10,2
Temaşşür İttifakı	1	,3	,3	10,5
Cumhuriyet İttifakı	22	6,1	6,1	16,6
Tanımlanmamış	301	83,4	83,4	100,0
Toplam	361	100,0	100,0	

"Cumhuriyet ittifakının ilişkilendirildiğini tanımlama şekilleri" kategorisinde "Koalisyon" kavramı, %7.5 ile en çok kullanılan tanımlama şekli olmuştur. Koalisyon kavramını %6.1 ile "Cumhuriyet İttifakı", %1,4 ile de AKP-MHP Birlikteliği" tanımlama şekilleri takip etmiştir. En çok kullanılan tanımlama şekillerinin

öngörüldüğü gibi ittifakı oluşturan parti isimleri ve ittifakın tanımlanma şekliyle ön plana çıktığı görülmektedir. En çok kullanılan tanımlanma şekli olan “koalisyon” tanımlama şekli ise ironik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kurucu partilerin, siyasi birlikteliğe özellikle koalisyon dememek için “ittifak” kavramını tercih ettiğine yönelik bir bakış açısı mevcuttur. Diğer bir ifadeyle koalisyon kavramı, Türkiye’nin siyasi tarihinde gelişmeleri engelleyen/duraklatan bir kavram olarak algılandığı için ittifak kavramının tercih edildiği söylenebilir. Bununla birlikte Tablo 2 verilerinde dikkat çeken önemli noktalardan biri de ekşi sözlüğe yorum yapan kullanıcıların %83,4’ünün herhangi bir tanımlama yapmadan fikirlerini belirtmiş olmasıdır. “Halk İttifakı, Cumhur Zimmet ve Temaşşür İttifakı” kavramları da siyasi birlikteliği tanımlamak için kullanılan diğer tanımlama şekilleri olmuştur.

4.3. Yorumların İçerikleri

Tablo 3. Yorumların İçerikleri

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
Edebiyat	5	1,4	1,4	1,4
Siyaset	342	94,7	94,7	96,1
Din	3	,8	,8	97,0
Türklük	3	,8	,8	97,8
Diğer	8	2,2	2,2	100,0
Toplam	361	100,0	100,0	

“Yorum içerikleri” kategorisinde yorumların %94,7’sinin siyasetle ilgili olduğu görülmüştür. Geleneksel medyada olduğu gibi dijital sözlükte de kullanıcılar, kendisine sunulan başlıklar içerisinde kalmayı tercih etmiş ve farklı bir konu üzerinden gerçeklik süreci oluşturmamıştır. Kullanıcılar, siyasetle ilgili bir başlık altında siyaset hakkında konuşmuşlardır. Bu aslında bir bakıma kullanıcıların neye yorum yaptıklarının bilincinde olduklarını göstermektedir. Diğer bir bakış açısıyla da yeni medyanın konular arası tartışma alanlarına geçiş sağlayabilme boyutu tam olarak karşılık bulmamıştır.

4.4. Yorumların Vakit Dilimi

Tablo 4. Yorumların Yapıldığı Gün İçerisi Vakit Dilimleri

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
Sabah	47	13,0	13,0	13,0
Öğle	225	62,3	62,3	75,3
Akşam	71	19,7	19,7	95,0
Gece	18	5,0	5,0	100,0
Toplam	361	100,0	100,0	

Yeni medyanın içerisinde yer alan Ekşi Sözlükte “cumhur ittifakı” başlığı altına yapılan yorumların %62,3 ile en çok öğle vaktinde (12.01- 18.00) yapıldığı bulgulanmıştır. Öğle vaktini %19,7 ile “akşam vakti (18.01-24.00), %13 ile “sabah vakti”(05.59-12.00) ve %5 ile de gece vakti (00.01-06.00), takip etmektedir. Elde edilen bulgular, kullanıcıların gün içerisinde farklı işlerle meşgul olurken yorum yapmak için vakit bulabildiklerini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle kullanıcıların, dijital agoralarda hangi konuya nasıl düşünce belirtebilecekleri yine kendileri tarafından karara bağlanan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.5. Yorumlarda Adı Geçen Kurum/Kuruluşlar

Tablo 5. Yorumlarda Adı Geçen Kurum ve Kuruluş İsimleri

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
AKP	79	21,9	21,9	21,9
MHP	77	21,3	21,3	43,2
CHP	10	2,8	2,8	46,0
HDP	3	,8	,8	46,8
İYİ Parti	4	1,1	1,1	47,9
Diğer	188	52,1	52,1	100,0
Toplam	361	100,0	100,0	

Analiz edilen yorum metinleri, “kurum ve kuruluşlar” üzerinden değerlendirilmesine rağmen siyasi parti isimleri dışında herhangi bir kurum ve kuruluş ismine yer verilmediği görülmüştür. AKP %21,9 seviyesindeyken MHP %21,3 oranında kalmıştır. Cumhuriyet İttifakından dolayı AKP ve MHP'nin ön planda olması beklenirken, yorumların %52,1'inde herhangi bir kurum/kuruluş ismi geçmemiştir. Cumhuriyet İttifakı içerisinde yer almayan CHP ise %2,1 seviyesinde kalmıştır. Bu başlık altında İyi Parti ve HDP de yorum almıştır. Egemen okuma yapan kullanıcılar, CHP, HDP ve İyi Parti politikalarını eleştirerek cumhuriyet ittifakına yönelik olumlu bir tavır gerçekleştirirken, eleştirel okuma yapanlar da CHP, HDP ve İyi Parti üzerinden AKP ve MHP'ye karşı olumsuz yorumlar belirtmiştir.

4.6. Yorumların Başlık ve İçeriklerinin Bağlantısı

Tablo 6. Yorumun Cumhuriyet İttifakıyla Bağlantı Durumu

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
İttifakla İlgili	297	82,3	82,3	82,3
Yorumlarla İlgili	7	1,9	1,9	84,2
İttifak ve Yorumlarla İlgili	1	,3	,3	84,5
Konu Dışı	56	15,5	15,5	100,0
Toplam	361	100,0	100,0	

Yorum içeriği ile yorum konusu birbirini destekleyen kategoriler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanıcılar kendilerine sunulan yorum alanları içerisinde konu dışı bir veriyi ortaya koymamıştır. Yapılan yorumların %82,3'ü ittifakla ilgili olmuştur. Diğer bir ifadeyle her dört yorumun üçünde siyasetle ilgili yorumların yazılması, cumhuriyet İttifakı başlığıyla açılan dijital agora sayfasının karşılık bulduğunu göstermektedir. İlgili başlık altında yapılan yorumların %1,9'u yorumlarla ilgiliyken, hem ittifak hem de yorumlarla ilgili sadece bir yorum içeriği oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında analiz edilen yorumların %15,5'inde ise ittifakla ilgili değil de konu dışı verilerle ilgili yorumlar yapılmıştır.

4.7. Yorumlarda Mention Kullanımı

Tablo 7. Yorumlarda Mention (Etiket/Bahsetme) Kullanımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
Var	95	26,3	26,3	26,3
Yok	266	73,7	73,7	100,0
Toplam	361	100,0	100,0	

Araştırma kapsamında analiz edilen 361 yorumun 95 tanesinde mention kullanılmıştır. Kullanıcılar, Cumhuriyet başlığı içerisinde başka bir konuya bağlantı sağlamalarına imkân veren yeni medya özelliğini (hypertext özelliğini) yorumların sadece %26,3'ünde kullanmıştır. Genel itibariyle bu başlık içerisinde analiz edilen yorumların %73,7'sinde herhangi bir mention kullanılmamıştır.

4.8. Yorumlarda Argo Söz Kullanımı

Tablo 8. Yorumlar Argo Söz Kullanımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
Var	34	9,4	9,4	9,4
Yok	327	90,6	90,6	100,0
Toplam	361	100,0	100,0	

Tablo 8 verileri incelendiğinde yorumların %9,4'ünde küfür/argo içerikli ifadelerin kullanıldığı görülmüştür. Bu veri dijital agoralar olarak değerlendirilebilen sözlüklerdeki eşik bekliliğinin küfür/argo içerikli ifadeler konusunda yeterince hassas davranmadığını ortaya koymaktadır. Yorumların %90,6'sında ise herhangi bir küfür/argo içerikli ifadelerin kullanılmadığı görülmüştür.

4.9. Yorum Başlıklarıyla Okuma Türü Arasındaki İlişki

Tablo 9. Başlık İsimlerine Göre Okuma Türünü Gösteren Çapraz Tablo

	Yorumlarda Gerçekleştirilen Okuma Türü					
		Egemen Okuma	Tartışmalı Okuma	Karşıt Okuma	Okuma Yapılmamış	Toplam
Başlık İsimleri	Cumhuriyet	51 21,7%	21 8,9%	161 68,5%	2 0,9%	235 100,0%
	Cumhuriyetin Sahada Oy Oranı %60-65	9 12,5%	0 0,0%	63 87,5%	0 0,0%	72 100,0%
	Cumhuriyetin Dağılması	8 14,8%	0 0,0%	46 85,2%	0 0,0%	54 100,0%
	Toplam	68 18,8%	21 5,8%	270 74,8%	2 0,6%	361 100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Yorum başlıklarıyla okuma türü arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 9 verileri kategoriler arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir ($df=6$; $p=,004<.05$). "Yorumlarda gerçekleştirilen okuma türü" kategorisinde karşıt okuma %68,5 oranındadır. Yani bu oran, her 4 yorumun 3'ünde eleştirel okumanın gerçekleştirildiğini göstermektedir. Egemen okuma %21,7 seviyesindedir. Bu da sadece her dört yorumun bir tanesine tekabül etmektedir. Tartışmalı okuma %8,9 oranındadır. Yani her on yorumun bir tanesinde karşıt okuma gözlemlenmiştir.

4.10 Yorum İçeriği ve Yorum Durumu Arasındaki İlişki

Tablo 10. Yorum Durumuna Göre Yorum İçeriğini Gösteren Çapraz Tablo

		Yorumun Durumu				Toplam
		İttifakla İlgili	Yorumlarla İlgili	İttifak ve Yorumlarla İlgili	Konu Dışı	
Yorum İçeriği	Edebiyat	3 600% 1,0%	0 0,0% 0,0%	0 0,0% 0,0%	2 40,0% 3,6%	5 100, 1,4%
	Siyaset	291 85,1% 98,0%	7 2,0% 100,0%	1 0,3% 100,0%	43 12,6% 76,8%	342 100, 94,7%
	Din	0 0,0% 0,0%	0 0,0% 0,0%	0 0,0% 0,0%	3 100,0% 5,4%	3 100, 0,8%
	Türklük	2 66,7% 0,7%	0 0,0% 0,0%	0 0,0% 0,0%	1 33,3% 1,8%	3 100, 0,8%
	Diğer	1 12,5% 0,3%	0 0,0% 0,0%	0 0,0% 0,0%	7 87,5% 12,5%	8 100, 2,2%
	Toplam	297 82,3% 100,0%	7 1,9% 100,%	1 0,3% 100,%	56 15,5% 100,0%	361 100, 100,0%

Tablo 10 verilerine göre yorum içeriği ve yorum durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($df=12$; $p=,000<.05$). Kullanıcılar Edebiyat, Siyaset, Türklük ve diğer olarak değerlendirilen temalar içerisinde en çok ittifakla ilgili yorumlarda bulunmuşlardır. Sadece Din temasının kullanıldığı bir yorumda konu dışı bir veri ortaya konulmuştur.

SONUÇ

Yapılan çalışma kapsamında, Ekşi Sözlükteki “Cumhur İttifakı” temalı yorumlar analiz edilerek, agora kavramının Antik Yunan döneminden günümüze değin değışen boyutları irdelenmiştir. Agora kavramı, geçmişte yalnızca fikir alışverişı yapılan mekânlarla sınırlıyken, günümüzde gelişen dijital ortamlar neticesinde kendisini özgürce ifade eden ve sınırları ortadan kaldıran internet ortamında fikir alışverişı yapılan yerler olarak çağa uyumlu hale gelmiştir. Artık gündelik hayatımızın neredeyse tamamında yer alan internet teknolojisiyle beraber agora kavramı da dönüşüm gerçekleştirmiştir. Çalışma kapsamında yapılan analizlerde agora kavramının kökenindeki anlamını kaybetmeden yeni bir anlam kazandığı görülmüştür.

Gelişen teknolojiler sayesinde agora sadece belirli mekânlarda fikir alış verişı yapılan yer olmaktan çıkmış, her türlü haber, video, fotoğraf gibi yorum yapılan paylaşımlarda kendisini gösterebilmeye başlamıştır. Çalışmada, modern zamanın agorası olarak dijital sözlükler ele alınmış, bu sözlüklerden de ekşi sözlükte yer alan ‘cumhur ittifakı’ başlığı altında yer alan yorumlar analiz edilmiştir. Çalışmada yapılan yorumların geneline bakıldığında yorumcuların eleştirel bir tavır sergiledikleri görülmektedir. Kullanıcıların cumhur ittifakıyla ilgili yorumları değerlendirilirken yorumlarını genelde konu dışı değil de ittifakla ilgili konular üzerine inşa ettiği saptanmıştır.

AKP ve MHP isimlerinin ön plana çıkmasının öngörüldüğü “Cumhur İttifakının İlişkilendirildiği Tanımlama Şekilleri” konulu analiz, yorumların %83,4’ü herhangi bir tanımlama yapılmadığını göstermektedir. Yapılan yorumların sadece %1,4’ünde “AKP-MHP birlikteliği” tanımlama şekli kullanılmıştır. “Yorum içerikleri” kategorisinde yorumların %94,7’si siyaset ile ilgili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç siyaset ile ilgili bir başlık altında siyaset hakkında konuşulduğunu yani yorum yapanların neye yorum yaptıkları konusunda bilgi sahibi olduklarını göstermektedir.

“Yorumların yapıldığı gün içerisi vakit dilimleri” kategorisine bakıldığında ise %62,3 ile en fazla “öğle vakti” yorum yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu oran, insanların/en azından yorum yapan kullanıcıların gün içerisinde bir işle meşgul olabilmekle birlikte aynı zamanda yorum da yapabildiklerini ortaya koymaktadır. “Yorumlarda Adı Geçen Kurum ve Kuruluş İsimleri” ile ilgili olarak değerlendirildiğinde ise, siyasi parti isimleri haricinde herhangi bir isme yer verilmediği görülmüştür. Cumhur İttifakından dolayı AKP ve MHP’nin ön planda olması beklenirken, yorumların %52,1’inde herhangi bir kurum/kuruluş ismi geçmemiştir.

“Yorumun Cumhur İttifakıyla Bağlantı Durumu” ile ilgili yorum içeriğine bakıldığında yorumların %82,3’ünün ittifakla ilgili olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle yorum içeriği ile yorum konusu birbirini desteklemiştir. “Yorumlarda Mention (Etiket/Bahsetme) Kullanımı” ilgili analizlere bakıldığında, yorumda bulunanların %26,3’ünde mention kullanıldığı görülmüştür. Ancak genel olarak tabloya bakıldığında analiz edilen yorumların %73,7’sinde herhangi bir mention kullanmadığı görülmektedir.

“Yorumlarda Argo Söz Kullanımı” ile ilgili veriler, yorumların sadece %9,4’ünde küfür/argo içerikli ifadelerin kullanıldığı göstermektedir. Yorumların %90,6’sında ise herhangi bir küfür/argo içerikli ifadelerin kullanılmadığı bulgulanmıştır. Geleneksel medyaya göre değerlendirildiğinde ise argo içerikli sözlerin dijital ortamda daha rahat kullanıldığı görülmektedir. Çünkü dijital ortamda yer alan eşik bekçiliği sistemi geleneksel medyaya göre çok daha esnekler.

“Başlık İsimlerine Göre Okuma Türlerine Gösteren Çapraz Tablo” analizi incelendiğinde karşıt okumanın %68,5’lik oranıyla ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu veri de ekşi sözlük kullanıcılarının yüksek oranda eleştirel bir tavır sergilediklerini ortaya koymaktadır. “Yorum Durumuna Göre Yorum İçeriğini Gösteren Çapraz Tablo” analizi de e yorum içeriği ve yorum durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2013). Kent Devletinden İmparatorluğa, 7. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Budak, H. (2016). Kamusal Alanda Dönüşen Yapılar: Agoradan Sanal Uzama, SEFAD, C/S. 36: 507-530.
- Çalışkan, O. (2014). Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı. Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, C/S. 1(1): 41-62.
- Dinçkol, B.(2006) : Yönetilenlerin Öz Yönetimi-Kamuoyu. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, , C/S. 5(10): 49-66.
- Ekinci, N. (2017). Antik Yunan ve Roma'da Kamuoyu Kavramı. Akademik Bakış. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, C/S. 61, 178-192.
- Habermas, J. (Ed). (2004). Kamusal Alan. İstanbul: Hil Yayınları.
- Martin, I. (2000). Reconstituting the Agora: Towards an Alternative Politics of Lifelong Learning.
- Muhlberger, P. ve Weber, L. M. (2005). Lessons From The Virtual Agora Project: The Effects of Agency, Identity, Information, And Deliberation On Political Knowledge. Journal of Public Deliberation, C/S. 2(1): 1-35.
- Özbek, M. (Ed). (2004). Giriş: Kamusal Alanın Sınırları. İstanbul: Hil Yayınları.
- Rheingold, H. (1993). The Virtual Community: **Table of Contents**. Erişim Tarihi: 13.03.2019, http://www.caracci.net/dispense_ena.
- Roberts, G., Swinney, A. ve Marjoribanks, K. (2010). Developing the Agora in the 21st century – an Analysis of a Virtual Learning Environment (VLE) as a platform for engaging with adult literacies practitioners in Scotland. Procedia Social and Behavioral Sciences. C/S. 2: 1096-1101.
- Sennett, R. (1996). Kamusal İnsanın Çöküşü. (Çev. S. Durak- A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Trap-Jensen, L. (2010). One, Two, Many: Customization and User Profiles in Internet Dictionaries. A. Dykstra ve T Schoonheim (Ed.). Proceedings of the XIV Euralex International Congress. Leeuwarden: Fryske Academy.
- Uygun, O. (2003). Demokrasinin Tarihsel, Felsefî ve Ahlakî Boyutları. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Delhi Hümayun Türbesi'nin Çevresinde Yer Alan Münferit Yapılar

Arş. Gör. Dr. Fadime Özler

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9241-9874>

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Kayseri – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 02.08.2019
Kabul: 25.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Hindistan
Babürlüler
Mimari
Hümayun Türbe Bahçesi
Cami

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.36850>

Öz

Mughal ya da Timurlular olarak ifade edilen Babürlüler, Babür Şah tarafından 1526-1530 yılları arasında Hindistan'da kurulmuş önemli bir Türk devletidir. Babür Şah ve oğlu Hümayun Şah dönemleri, farklı bir coğrafyada yeni kurulmuş olmanın verdiği deneyimsizlik ve orada birçok etnik gruba hakimiyet sağlamanın zorlu mücadeleleri ile geçmiş, devletin erken dönemini kapsamaması nedeniyle çok fazla imar faaliyeti gerçekleştirilememiştir. Bu dönemde yapıldığı bilinen az sayıda eserlerin birçoğu da ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Hümayun Şah'tan sonra tahta geçen oğlu Ekber Şah döneminde ise birçok alanda olduğu gibi özellikle mimaride önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ekber Şah dönemi ile birlikte anıtsal ölçekli yapılar Orta Asya gelenekleri yanında, Hint ve İslam mimarisinin sentezi altında Babürlü Dönemi mimarisinin genel özellikleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha sonraki Babürlü hükümdarları olan Cihangir ve Şah Cihan dönemlerinde de mimari alanda birçok eser ortaya konulmuş, Babürlüler bu dönemde dünya mirasına önemli eserler kazandırmışlardır. Devletin son hükümdarı olan Evrengzib döneminde ise küçük çaplı da olsa önemli eserler verilmeye çalışılmış ancak bu tarihten sonra Babürlüler ne yazık ki tekrar eski ihtişam ve güçlerine kavuşamamışlardır.

Araştırma konumuzu oluşturan Hümayun Türbe bahçesi ve çevresinde yer alan yapılar Hümayun Şah döneminde ve sonrasında inşa edilmiş XVI. yüzyıla tarihlenen ağırlıklı olarak türbe ve cami yapı gruplarından oluşmaktadır. Türbenin bulunduğu bahçe girişinin kuzey batısında Bu Halime Türbesi ve bahçesi, güney batısında İsa Han Türbesi ve Camisi, devamında Arap Sarayı, Efservalı Türbesi ve Camisi yer almaktadır. Bu yapıların devamındaki bahçe kapısından Hümayun Türbesi'nin yer aldığı çarbağ düzenine sahip bahçeye girilmektedir. Bahçenin merkezinde Hümayun'un iki katlı türbesi bulunmaktadır. Türbeyi içine alan bahçenin kuzey kenar ortasında hamam, doğu kenar ortasında Baradari denilen yazlık köşk, güney kenar ortasında ise bahçenin giriş kapısı bulunmaktadır. Hümayun Türbesinin bahçesinin güneydoğusunda ise Berber Türbesi yer almaktadır.

Hümayun Türbesi'nin bahçesi içerisinde ve çevresinde yer alan her bir yapı Babürlüler'in erken dönemine ait önemli mimari örneklerini içermektedir. Bu çalışmada yukarıda adı geçen yapıların mimari özellikleri hakkında bilgiler verilecek, daha önce ülkemizde çalışılmamış olan bu konunun önemli bir bölümü aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özler, F. (2019). Delhi Hümayun Türbesi'nin Çevresinde Yer Alan Münferit Yapılar. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 203-219.

Individual Buildings in the Surrounding of Humayun's Tomb, Delhi

Res. Asst. Dr. Fadime Özler

Erciyes University, Faculty of Literature, Department of Art History, Kayseri – TURKEY

Article History

Submitted: 02.08.2019

Accepted: 25.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

India

Mughals

Architecture

Humayun's Tomb Garden

Mosque

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.36850>

Abstract

Babur State, which is called as Mughal or Timurids, is an important Turkish state founded by Babur Shah between the years of 1526-1530. The periods of Babur Shah and his son Humayun Shah passed with the inexperience of being newly established in a different geography and uphill struggles of dominating many ethnic groups. Since it was the early periods of the state, not many construction activities were carried out. Unfortunately, many of the few constructions known to have been built at that time have not survived today. During the reign of Akbar Shah, who succeeded to the throne after his father, Humayun Shah, important developments took place especially in architecture. Along with the Akbar Shah period, monumental scale structures began to reveal the general characteristics of Mughal Period architecture under the synthesis of Indian and Islamic architecture as well as Central Asian traditions. Later, during the periods of Mughal rulers Jahangir and Shah Jahan, many works were produced in the field of architecture, and Mughals brought important works to the world heritage in that period. During the reign of Evrengzib, the last ruler of the state, some important works were tried to be produced, albeit on a small scale. However, after this date, Mughals could not regain their former glory and power.

The buildings in the garden and surrounding of Humayun Tomb, which is the subject of this research, were built in and after the period of Humayun Shah. They are dated XVIIth century and consist of mainly tomb and mosque construction groups. In the northwest to the entrance of the garden in which the tomb is located there is Bu Halima's Tomb and its garden, and in the southwest, there is Isa Khan's Tomb and Mosque, and later on there is Arab Serai, Afsarvala's Tomb and Mosque. The garden gate after these buildings opens to the garden with charbagh design in which Humayun's Tomb is located. In the center of the garden, there is the two-storey tomb of Humayun. In the middle of the north edge of the garden, there is the hammam, in the middle of the east edge there is the pavilion called as Baradari that allowed free flow of air and in the middle of the south edge there is the entrance gate of the garden. There is Barber's Tomb. Each building in the garden and surrounding of Humayun's Tomb includes important architectural examples of the early period of Mughals. In this study, information on the architectural characteristics of the above mentioned buildings will be given, and an important part of this matter that has not been studied on in Turkey will be tried to be enlightened.

GİRİŞ

Hümayun Türbesi Delhi'nin güneyinde, Nizamüddin Bölgesi'nin doğusunda, Yamuna Nehri'nin batı kıyısında yer almaktadır. Nizamüddin Bölgesi'nde birçok türbe bulunmakta bunun nedeni de bölgeye adını veren Nizamüddin Evliya Dergahı'nın burada olmasından dolayı kutsiyet arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Araştırma kapsamında Hümayun Türbesi'nin bahçesi ve çevresinde yer alan yapılar ile konu sınırlandırılmıştır. Yapı topluluğunun yer aldığı bahçenin girişi batı yöndedir. Türbenin bulunduğu bahçe girişinin kuzey batısında *Bu Halime Türbesi* ve *Bahçesi*, güney batısında *İsa Han Camisi ve Türbesi*, devamında *Arab Sarayı*, *Efservala Camisi ve Türbesi* yer almaktadır. Bu yapıların devamındaki bahçe kapısından Hümayun Türbesi'nin yer aldığı çarbağ¹ düzenine sahip diğer ana bahçeye girilmektedir. Bahçenin merkezinde *Hümayun Türbesi* bulunmaktadır. Türbeyi içine alan bahçenin güneydoğusunda *Berber Türbesi*, kuzey kenar ortasında *hamam*, doğu kenar ortasında *Baradari* denilen yazlık köşk, güney kenar ortasında ise bahçenin giriş kapısı bulunmaktadır (**Foto: 1**), (**Vaziyet Planı:1**).

Fotoğraf: 1 Hümayun Türbesi ve Çevresinde Yer Alan Yapılar Genel Görünüşü (Aga Khan Foundation, 2018)

Vaziyet Planı: 1 Hümayun Türbesi ve Yapı Topluluğu Vaziyet Planı (ASI, 2002)

¹ Çar- Çehar Farsça'da dört, Bağ; bağ bahçe anlamına gelir. Çarbağ; dörtgen bahçe, yürüyüş yolları veya akan su ile dört küçük parçaya bölünmüş bahçe demektir.

Bu Halime Türbesi ve Bahçesi: Oldukça bakımlı olan bahçenin içerisinde sadece Bu Halime Türbesi bulunmaktadır. Türbenin banisi ve mimarı hakkında herhangi bir bilgiye sahip olunmadığı gibi türbenin ve bahçenin adını taşıyan Bu Halime'nin de kim olduğu hakkında herhangi bir görüş mevcut değildir. Bahçenin anıtsal giriş kapısı doğu yönünde bulunmaktadır. Ziyaretçilerin Hümayun Türbesine kadar yürüdüğü kapı, Bu Halime Bahçesi'nin doğu girişidir. İki katlı olan kapı alt kısmında sivri kemerli bir giriş açıklığına sahip olup; üst katında dışarı çıkıntısı olan balkon şeklinde düzenlenmiş sivri kemerli bir açıklığa sahiptir. Kapının üzerinde alçı üzerine kırmızı kumtaşı ve renkli taşlarla oluşturulmuş geometrik ve bitkisel süslemeler mevcuttur. Beyaz alçı ile sıvalı olan kapı yakın zamanda restorasyon geçirmiştir (Foto: 2-3).

Fotoğraf: 2-3 Bu Halime Bahçe Giriş Kapısı (Özler, 2016)

Türbe; girişin kuzey batısında Bu Halime Bahçesi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Moloz taşlarla inşa edilen türbenin üzerinde herhangi bir yazı ve bezeme bulunmamaktadır. Türbe yüksek duvarlarla çevrili bahçesi ve giriş kapısı nedeniyle Babürlü döneminin erken örnekleri içerisinde değerlendirilmekte, mimari ve malzeme açısından da bakıldığında Babürlüler'in erken dönemine tarihlenen türbe örnekleri ile benzerlik göstermektedir. Kare planlı bir platform üzerine oturan türbeye sekiz basamaklı merdivenlerle çıkılmaktadır. Türbenin üzeri düz dam örtüye sahip olup; merkezinde sekizgen bir kaide ya da yükselti şeklinde oluşturulmuş, ortasında sembolik lahitin yer aldığı 30 cm yüksekliğinde betonla kaplanmış bir bölüm bulunmaktadır. Lahitin üzerinde herhangi bir yazı ve süsleme bulunmamaktadır (Foto: 4).

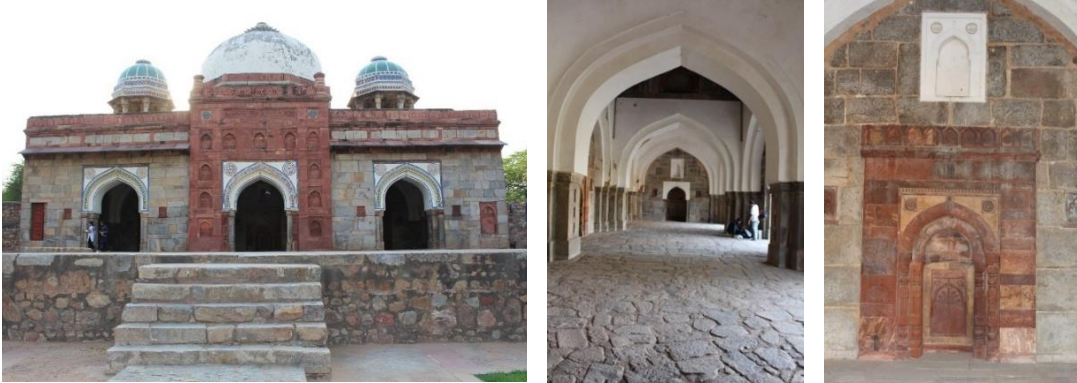
Fotoğraf: 4 Bu Halime Türbesi Genel Görünüşü (Özler, 2016)

İsa Han Camisi ve Türbesi: Afgan Emiri Şir Şah Suri tarafından 1539- 45 yılları arasında İsa Han adına inşa ettirilmiştir. İsa Han Niyazi, Sir Şah Suri ve oğlu döneminde yaşamış önemli bir devlet adamıdır (Gautam, 2010: 39). Türbe ve cami, Bu Halime Bahçesi'nin hemen güneyindedir. Türbe ve caminin yer aldığı bahçenin anıtsal giriş kapısı bulunmaktadır (Foto: 5-6).

Fotoğraf: 5-6 İsa Han Camisi ve Türbesi'nin Yer Aldığı Bahçenin Anıtsal Girişi Dışardan ve İçerden Görünüşü (Özler, 2016)

İsa Han Camisi: Doğu-Batı doğrultusunda yatay dikdörtgen plana sahip olan caminin mihrabı batı yöndedir. Cami sivri kemerlerin oturduğu ayaklarla üç bölüme ayrılmıştır. Caminin sivri kemerli üçlü giriş açıklığı bulunmaktadır. Ortadaki açıklık daha geniştir. Harim kısmının hem içeriden hem de dışarıdan kubbe ile örtüldüğünü ancak; her iki yanında eşit ölçülere sahip kare planlı yan bölümlerinin içeriden kubbe dışarıdan ise düz dam şeklinde olup, üzerlerine çatrilerin² yerleştirildiği görülmektedir. İsa Han Camisi, türbesi kadar anıtsal olmadığı gibi süslemeleri ile de türbenin oldukça gerisinde kalmaktadır. Caminin dış cephede yer alan süslemeleri giriş açıklıklarında, kubbe ile çatrilerinde bulunmaktadır. Kubbe ve çatrilerde renkli taş süslemeler yanında çini kalıntıları mevcuttur. Süslemeleri ise; geometrik desenler, bitkisel motifler ve yazı oluşturmaktadır. Kırmızı kumtaşından mihrap üzerinde sivri kemerli sağır nişler içerisinde "Allah" ve "Muhammed" yazılıdır. İç mekân duvar yüzeyleri yaklaşık 1,5 metreden sonra sıvalı olup; herhangi bir bezemeye rastlanılmamıştır (Foto: 7-8-9).

Fotoğraf: 7-8-9 İsa Han Camisi Dış Cephe ve İç Mekân-Mihrap Görünüşleri (Özler, 2016)

Türbe sekizgen bir bahçe içerisinde çokgen bir platform üzerinde sekizgen bir gövdeden

² Çatrı: Hindu ve Babürlü mimarisinde görülen tapınak, türbe veya caminin çatısında kubbeli bir köşk için kullanılan terim. Küçük kubbeli köşk, genellikle sütunlarla taşınan baldeken (Koch, 2014, s. 140).

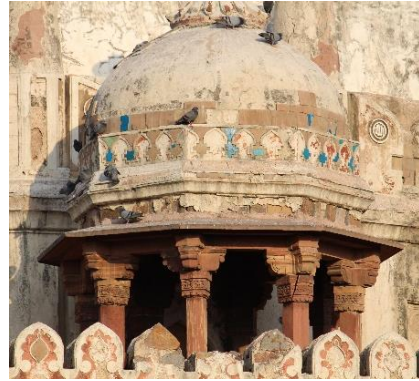
oluşmaktadır (Foto: 10-11-12-13). Üzeri kubbe ile örtülü türbenin girişi güneydedir. Türbe plan itibariyle Tuğluklular döneminde inşa edilen Telangani Türbesi (XIV. yüzyıl) ile çok benzerlik göstermektedir.

Yapı, gri kuvarsit ve kırmızı kumtaşından inşa edilmiştir. Türbenin iç zemini kırmızı kumtaşı ile döşenmiştir. Türbenin süslemelerinde renkli taş ve çiniler kullanılırken bitkisel motifler yoğun olarak kullanılmıştır. İç mekânın sıva ile kaplı olduğu türbenin kubbesinde yer alan madalyon içerisi de yine palmet, rumi, lotus ve kıvrık dallardan oluşan bitkisel motiflerle süslenmiş, Kuran-ı Kerim'den Bakara Suresi'nin 255. ve 256. Ayetler'i Arapça yazılmıştır. Türbe içerisinde altı adet mezar sandukası bulunmaktadır. Bunlardan ikisi kırmızı kumtaşı ve beyaz mermer ile yapılmışken; diğer dördü tamamıyla beyaz mermerden yapılmıştır.

Türbenin içindeki mihrap nişine işlenmiş kırmızı kumtaşından levha üzerinde bulunan Farsça kitabe, yapının yapım tarihi hakkında bilgi vermektedir:

Bina kent in ravza-i cennet-penah der-aht-i devlet-i İslam Şah İbn-i Şir Şah halledallahu mülke hu ve saltanehu mesned-i âli İsa Han İbn-i Niyaz- Ağavan-ı hüccab-ı has. Be tarih-i Nuhsad-u Pincah-u çehar ez-hicret- sene 954.

Anlamı: *Bina etti iş bu cennetin sığınağı olan ravzayı İslam Şah bin Şir Şah (Allah onun mülkünü ve saltanatını aziz kılsın). Has hüccaplar ağalarından olan İsa Han Bin Niyaz'ın yüce mesned-i mekân Hicretin 954 senesi (M. 1547-48) inşa edildi.*

Fotoğraf: 10-11 İsa Han Türbesi Dış Cephe ve Çatri Genel Görünüşü (Özler, 2016)

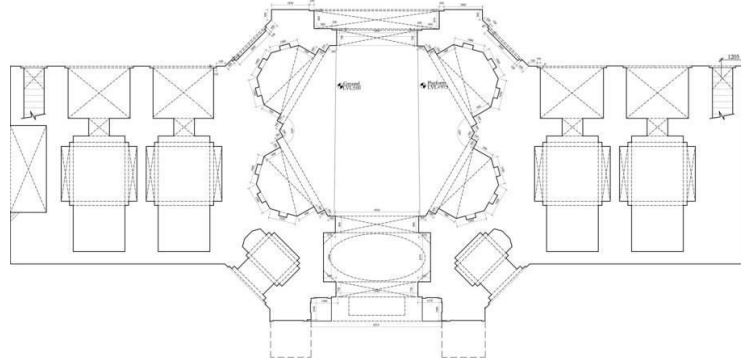
Fotoğraf: 12-13 İsa Han Türbesi İç Mekân Genel ve Kubbe Detay Görünüşleri (Özler, 2016)

Arap Sarayı ve Camisi: Hümayun Şah'ın eşi Hamide Begüm tarafından Hümayun Türbesi'nin yapımında çalışacak olan İranlı usta ve sanatçıların kalması amacıyla bu sarayın yapılmış olduğu bilinmektedir (Gautam, 2010: 34). İnşasında birçok Arap usta, sanatçı ve işçi çalıştığı için "Arap Sarayı" olarak adlandırıldığı bilinen yapıdan, Sayyid Ahmad Khan "Asarus-Sanadid" adlı kitabında "Mandi" olarak bahsetmektedir (Nath, 1994: 196). Saray doğu-batı doğrultuda enine dikdörtgen bir plana sahip

olup, güneybatısında camisi bulunmaktadır. Sarayın ana giriş kapısı doğuda yer alırken, batı cephesinde de simetrik olarak yine giriş kapısı bulunmaktadır. Doğu ve batı cephesinde kapıların her iki yanında üçer odadan altışar odası bulunurken, sarayın kuzey ve güney cephesinde simetrik olarak yerleştirilmiş 29 adet odası bulunmaktadır. Sarayın içerisinde havuzu ve su kuyusu bulunmakta güney cephesinde duvar kalıntılarında terasının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bugün ziyarete açık olan sarayın büyük bir bölümü çökmüş ve koruma altına alınmıştır. Moloz taşlarla örülü olan sarayın giriş kapısı kesme taş ve kırmızı kumtaşından yapılmış olup çatrileri renkli çinilerle kaplanmıştır (**Foto:** 14-15-16), (**Plan:**2, **Şekil:**1)).

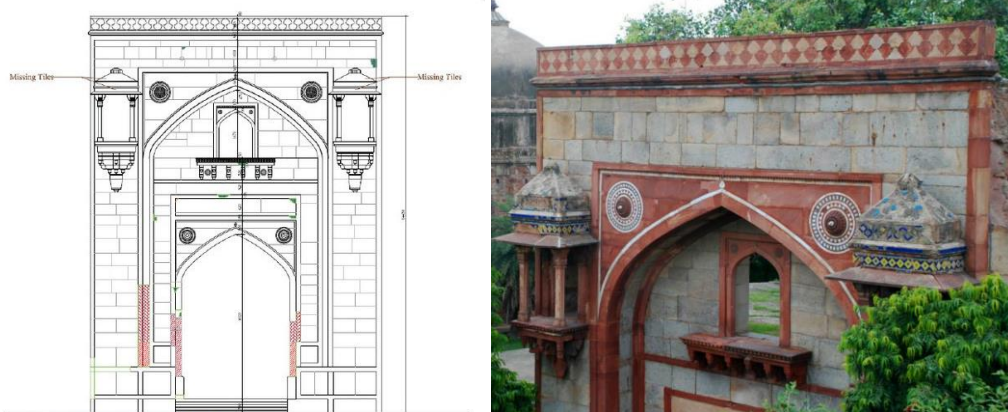

Fotoğraf: 14-15 Arap Sarayı Genel Görünüşü (Archnet, 2013)

Plan:2 Arap Sarayı Girişi (Archnet, 2014)

Kapı üzerinde yer alan kitabe; *Besmele-i Şerif*, *Kelime-i Tevhid* ve devamında *Mihribanu kadimi-ye Cihangir Padişah* yazmaktadır.

Şekil: 1/ **Fotoğraf:** 16 Arap Sarayı Anısal Kapısı (Archnet, 2014)

Sarayın güneybatısında yer alan Hümayun Camisi olarak da bilinen caminin bugün sadece kesme taşlarla örülü olan batı duvarı ayakta olup, yaklaşık 1,5 m yükseklikte platform üzerinde yer almaktadır. Caminin batı duvarından mihrabının iki yanında sivri kemerli giriş açıklığı ile tonozla örtülü dar bir koridordan alt katında yer alan hücrelere geçiş vardır. Caminin mihrabında herhangi bir yazı ve bezeme yokken, kemer kavsarasının alçı ile sıvandığı görülmektedir (Foto: 17-18).

Fotoğraf: 17 Arap Sarayı Camisi (Özler, 2016)

Fotoğraf: 18 Arap Sarayı Camisi (Javed, 2019)

<http://mohsinphotos.blogspot.com/2019/03/yamuna-pavilion-north-pavilion-mosque.html>

Efservala Camisi ve Türbesi: Hümayun Türbesi'nin güneybatısında ve Arap Sarayı'nın kuzeybatısında yer almaktadır. Efservala isminin Orta Asya'dan geldiği öne sürülmektedir. Efservala Camisi ve Türbesi'nin; Ekber Şah'ın babası Hümayun Şah'a yarenlik eden, aynı zamanda Ekber Şah'ın da hizmetinde bulunan Ebu'l Fetih'e ait olduğu düşünülmektedir (Michell and Pasricha, 2011: 78). Efservâlâ Camisi ve Türbesi bahçe zemininden üç ayrı merdivenle ulaşılabilen 1,5 metre yüksekliğinde, dikdörtgen formunda taş dolgu bir platform üzerinde inşa edilmiştir (Foto: 19).

Fotoğraf: 19 Efservala Türbesi ve Camisi Genel Görünüşü (Özler, 2016)

Efservalı Camisi, Babürlü dönemi camilerinin erken döneme tarihlenen örneklerinden biridir. Küçük ölçekli olan cami, dikdörtgen plana sahip olup üç bölümlü ve ortadaki harim bölümü kubbe ile yan bölümler düz dam şeklinde örtülüdür.

Efservalı Camisi plan itibarıyla İsa Han Camisi ile çok benzerlik göstermektedir. Caminin girişi doğuda olup, üç kemerli sivri kemer formunda giriş açıklığına sahiptir. Moloz taşlarla inşa edilen camide yer yer kırmızı kumtaşı kullanılmıştır (Foto: 20-21). Caminin altı basamaklı kırmızı kumtaşından yapılmış olan minberi üzerinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Batıda yer alan mihrabı ise geometrik desenler yanında kemer alınlığında yer alan madalyonların içerisinde mevcut olan bitkisel bezemeler olup; süslemelerin bir kısmı günümüze ulaşmış bazı bölümleri ise daha sonra beyaz alçı sıva ile boyanmıştır (Foto: 22-23).

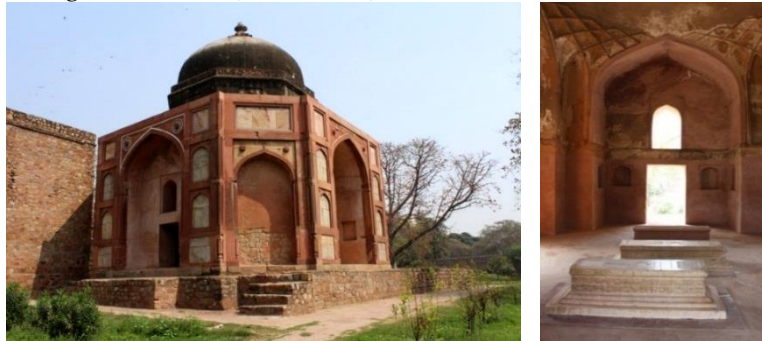

Fotoğraf: 20-21 Efservalı Camisi Arka Cephe ve Ön Cephe Genel Görünüşü (Özler, 2016)

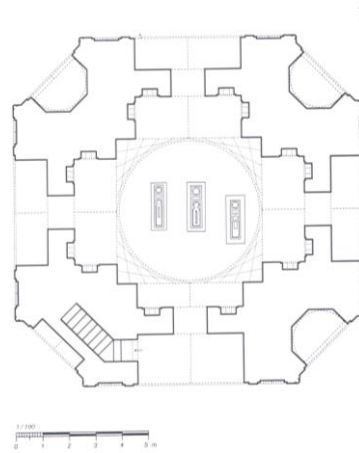

Fotoğraf: 22-23 Efservalı Camisi Mihrap ve İç Mekân Genel Görünüşü (Özler, 2016)

Türbe, dışardan ve içerden düzensiz sekizgen planlı, tamamı kırmızı kumtaşı ve beyaz kesme taşla kaplı moloz taşlarla inşa edilmiştir. Türbenin üzeri içeriden ve dışarıdan sekizgen yüksek bir kasağa oturan çift cidarlı kubbe ile örtülmüştür. Dört cephesi de açıklık şeklinde düzenlenen türbeye giriş, güney cepheden sağlanmaktadır (Foto: 24-25), (Plan: 3).

Fotoğraf: 24-25 Efservalı Türbesi Dış cephe ve İç Mekân Genel Görünüşü (Özler, 2016)

Plan: 3 Efservalı Türbesi Planı (Palalı, 2012)

Efservalı Türbesi içerisinde üç adet, ikisi mermer biri kırmızı kumtaşından sembolik sanduka bulunmaktadır. Sanduka üzerindeki 1566-1567 tarihinden yola çıkarak hem camisi hem de türbesinin bu yıllar arasında yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Bani ve mimarı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (Özler, 2018: 54).

Hümayun Türbesi: Çevresindeki birçok yapı ile birlikte kurgulanan türbe, külliye düzeni olarak düşünülen yapı topluluğunun merkezindedir. Hümayun Türbesi büyük bir bahçe içerisinde ve diğer tüm yapılara hâkim bir konumda bulunmaktadır. Türbe, çarbağ düzeninde karelere ayrılmış bahçenin güneydoğu köşesinde su kanalları ile yine dört bölüme ayrılmış karenin tam merkezinde yer almaktadır (Foto: 26).

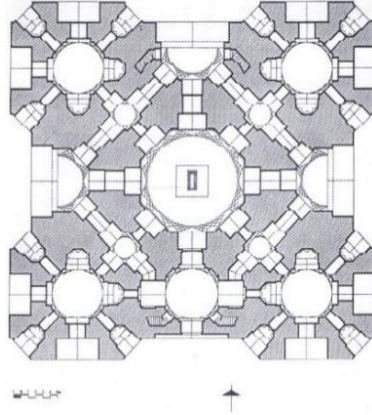
Fotoğraf: 26 Hümayun Türbesi Genel Görünüşü (Özler, 2016)

Türbe, Hümayun'un eşi Hamide Banu Begüm tarafından 1565-1571 tarihleri arasında inşa ettirilmiştir. Yapının mimarı İranlı Mirak Mirza Giyaz'dır (Gautam, 2010: 29). Türbe tasarımı İranlı Seyyid Muhammed ve babası Mirak Mirza Giyaz tarafından yapılmıştır. Sayyid Ahmad Khan'ın 1846 tarihli "Asarus-Sanadid" adlı kitabında "Siyarul- Manazil" el yazmasından yola çıkarak yapımı ile ilgili olarak şu bilgilere yer vermiştir:

Der-sal-ı çehardehum-ı cülus-ı Ekberi bina-yı makber-i cennet-aşiyani-yi Hümayun Padişah vuku' yaft... be-harc-ı meblağ-ı panzdeh lek rupiye (1,500.000 rupiye) encam ve itmam peziraft.

Anlamı: Ekber-i cülusunun on dördüncü yılında Hümayun padişahın cennet- aşiyani olan makbere binası- türbesi inşa edildi. Toplam 1,5 milyon rupiye inşası tamamlandı.

Hümayun Türbesi, Hindistan'da yüksek kemerli ve çift kubbeli yapılan Babürlü türbelerinin anıtsal ölçekli ilk örneğidir. Yapının merkezinde sekizgen ana mezar odası bulunmaktadır. Ana mezar odasının kuzey, güney, doğu ve batı yönlerinde ise giriş bölümleri yer almaktadır. Güney cephede yer alan ana giriş bölümü kapı açıklığı şeklinde düzenlenmiş ve kubbe ile örtülmüştür. Bu bölümde bulunan yatay bir geçitle merkezdeki sekizgen mezar odasının altındaki asıl mezar odasına geçiş yapılır. Diğer üç cephede yer alan giriş bölümleri ise kırmızı kumtaşından ajurlu şebekelerle kapatılmış ve üzeri yarım kubbelerle örtülmüştür. Yapının ara dört yönünde ise içerisinde Hümayun Şah'ın aile üyelerinin mezarlarının bulunduğu daha küçük ölçekli köşe odaları bulunmaktadır (**Foto:** 27-28), (**Plan:** 4). Giriş bölümleri birbirlerine ve merkezdeki ana mezar odası ile köşe odalarına hollerle bağlıdır. Yapı plan itibariyle kusursuz bir simetri düzenine sahiptir (Özler, 2018: 55-56).

Plan: 4 Hümayun Türbesi Planı (Koch, 2012)

213

Hümayun Türbesi'nin ana mezar odasında Hümayun'un beyaz mermerden sembolik sandukası bulunmaktadır. Sanduka yaklaşık 15 cm yükseklikte 4,5 m genişlikte bir platform üzerinde oturmaktadır. Bu platform yüzeyinde beyaz mermer üzerine siyah mermerden yapılmış sekiz kollu yıldızlar ile sekizgenlerden oluşan geometrik kompozisyonlar mevcuttur. Sanduka üzerinde yer alan birkaç silme ve kapak kısmında bulunan bütün sanduka boyunca dolaşan mukarnas dizisinden başka herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Diğer köşe odalarında yer alan sembolik sandukalar yine beyaz mermerden yapılmış, üzerlerinde ise genel olarak Kelime-i Tevhid, Kuran-ı Kerim'den Rahman Suresi'nin 26. ve 27. ayetleri ile Bakara Suresi'nin 255. Ayeti olan Ayet-el Kürsü yazılmıştır. Bu sandukaların bazılarında tarih bulunurken yatan kişiler hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır (**Foto:** 27-28).

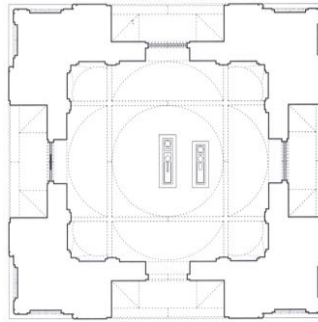
Fotoğraf: 27-28 Hümayun Türbesi İç Mekân Genel Görünüşü (Özler, 2016)

Berber Türbesi: Güney Delhi'de Nizamüddin Bölgesi'nin doğusunda, Yamuna Nehri'nin batı kıyısında, Hümayun Türbe bahçesinin güneydoğusunda bulunmaktadır. Türbede bulunan mermer sandukalardan birinin üzerinde H.999 yani miladi 1591'e tekabül eden bir tarih bulunmaktadır (Sharma, 2001: 108). Türbenin hiçbir yerinde kitabe bulunmaması ve hiçbir kayıta da Berber hakkında bilginin yer almaması sebebiyle bu tarihten yola çıkılarak eser, M.1591'e tarihlendirilmektedir. Türbenin banisi ve mimarı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüzde genel itibarıyla sağlam olan yapı, Hümayun Türbesi bahçesi içerisinde ve çevresinde bulunan en geç tarihli yapı olup, aynı zamanda en iyi korunan yapılardan birisidir. Türbenin dış cephesinde özellikle doğu ve kuzey cephelerinde yer yer malzemelerinde dökülmeler görülmektedir (**Foto:** 29-30).

Fotoğraf: 29-30 Berber Türbesi Dış Cephe ve İç Mekân Genel Görünüşü (Özler, 2016)

Nai ka Kumbhed olarak da bilinen Berber Türbesi, küçük ölçekli üzeri kubbe ile örtülü bir yapıdır. Yapı topluluğu içerisinde birçok yapı Hümayun Türbesini çevrelemektedir. Berber Türbesi, merkezdeki Hümayun Türbesi'ne ev sahipliği yapan büyük bahçede (çarbağ içerisinde) ayakta duran tek yapıdır. Berber Türbesi; güneyde yedi basamakla çıkılan merdivenle, 2.44 m yüksekliğinde 24.3 m genişliğinde kare platform üzerinde yer almaktadır. Türbe, dört yönünde yaklaşık 7 m yüksekliğe sahip taçkapı kemerleri ile anıtsal bir yapı görünümüne sahiptir. Düzgün kesme taşlarla örülen platform üzerinde yer alan yapı, içerden ve dışardan kare bir plana sahip olup üzeri çift cidarlı kubbe ile örtülüdür. Basık tutulan iç kubbenin yüksekliği zeminden itibaren 12.293 m'dir. Kubbe kasağının çevresinde 16 adet dilimli bodur lotus formunda sütunceler bulunmaktadır. Ayrıca her köşesinde çatırları bulunmaktadır. Çatırların üzerleri mavi, yeşil ve sarı renkli taşlarla kakma tekniği ile kaplanmıştır. Yapının güney, kuzey, doğu ve batı cepheleri, derin yüksek kemerlerle çevrilidir (Özler, 2018: 78). Türbeye güney cephede yer alan taçkapıdan girilmektedir. Diğer cephelerde yer alan kemerlerin arasındaki açıklıklar ise kırmızı kumtaştan oluşan kafes şeklinde oyma şebekelerle kapatılmıştır (**Plan:** 5).

Plan: 5 Berber Türbesi Planı (Palalı, 2012)

Türbede iki adet mermer sanduka bulunmaktadır. Sandukaların yan taşlarında ve başucu ve kapak bölümünün üst kısmında, Rahman Suresi'nin 26. ve 27. Ayetleri ile Bakara Suresi'nin 255. Ayeti olan Ayet-el Kürsü yazılıdır. Ayrıca sanduka yüzeylerinde; palmet, rumi, hatai ve lotus motiflerinden oluşan bitkisel süslemeler işlenmiştir. Bu süslemeler hem işleniş bakımından hem de teknik açısından oldukça kalitelidir (Özler, 2018: 85). Türbe süslemelerinde kırmızı kumtaşı ve gri taşın yanında yer yer mermer ve renkli taşlar kullanılmıştır

Yazlık Köşk (Baradari): Urduca'dan gelen Baradari, dikdörtgen planlı her cephesinde üç kapı ya da giriş açıklığı bulunan on iki kapılı köşk anlamına gelmektedir (Koch, 2012: 260). Hümayun Türbe bahçesi içerisinde yer alan Baradari türbenin doğusundadır. İki katlı olarak düzenlenmiş olan yapının, alt katta ve üst katında dinlenme odaları mevcut olup; sivri kemer formunda giriş açıklığı olan orta sofaya açılmaktadır. Üst kattaki ana salonun üzeri düz dam ile örtülüdür. Üst katta kuzey cephede sütunların taşıdığı sivri kemerli açıklığı olan terası bulunmaktadır. Köşkün saçak kısmının yüzeyinde sıralı şekilde ters-düz palmet motifleri, beyaz alçı üzerine kırmızı renkte işlenmiştir (Foto: 31-32, Plan: 6).

Fotoğraf: 31-32, Plan:6; Hümayun Türbesi Baradari-Yazlık Köşk Genel Görünüşü (Garman,2019)

<https://dribbble.com/shots/7069638-Humayun-s-Tomb-Complex-Baradari>

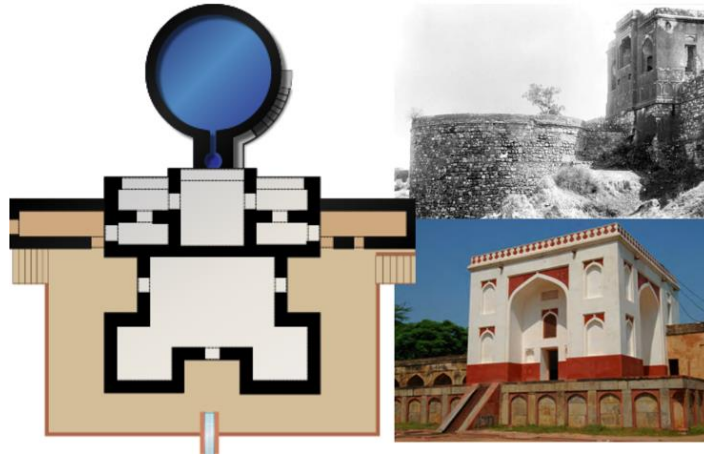
Hamam: Babürlü dönemi mimarisi ile ilgili olarak yapılan yayınlarda Babürlü hamamlarından ne yazık ki hiç bahsedilmemektedir. Bu dönemle ilgili olarak yapılan çalışmalarda daha çok kale, saray, cami ve türbe gibi anıtsal ölçekli yapılar üzerinde durulmuş, çalışılması oldukça zor ve günümüze harabe durumda ulaşan hamamlar daima göz ardı edilmiştir. Kaynak araştırması esnasında ulaşılan gerek Hümayun Türbesi için yapılan çalışmalarda gerekse Babürlü hamamları ile ilgili olarak yapılan yayınlarda bu hamamdan bahsedilmemektedir. Babürlü hamamlarının iki şekilde kullanımı söz konusudur. Birincisi; hükümdarlar tarafından bireysel kullanımları için saraylarda, ikincisi ise; halkın kullanımına yönelik camilerin, kalelerin, bahçelerin ve mimari yapı topluluklarının bir parçası halinde inşa edilen umuma açık hamamlar şeklinde olduğu bilinmektedir. Babürlü hamamları iklimin etkisi ile sıcaklık ve soğukluk bölümlerinin birlikte ve sadece soğukluk bölümünün yer aldığı hamamlar şeklinde iki farklı plan tipinde gelişme göstermiştir (Arora, 2018: 1-13). Hümayun Türbesi bahçe duvarının kuzey kenar ortasında yer alan bu hamamın ise aslında burada bulunan hizmetlilerin kullanımı için ve cenaze yıkamak amacıyla kullanılmış olabileceği düşünülebilir. Çünkü Türk hamam geleneğine uygun olarak temizlik ve eğlence maksadıyla bu dönemde yapılan diğer hamamlarla mukayese edildiğinde hem ölçek hem de bulunduğu yer itibarıyla bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca hamamın hem çok küçük ölçekli hem de türbe bahçesi içerisinde yer alması bu hamamın hizmetliler ve cenaze yıkama yeri olarak iki amaca yönelik kullanılmış olabileceği fikrini desteklemektedir. Yapının plan özelliklerine bakıldığında; yaklaşık 1,5 m yükseklikteki kırmızı kumtaşından platform üzerinde yer alan hamamın girişi güneyindedir. Hamamın platformuna çıkılmasını sağlayan merdivenleri doğu ve batı cephesinde bulunmaktadır. Girişte hemen soyunmalık bölümü bulunan hamamın kare planlı aralık bölümünün her

iki yanında soğukluk bölümü simetrik olarak yer almaktadır. Hamamın kuzeyinde su deposu bulunmakta, deponun yakınında külhan bölümünün bulunmaması ayrıca hamamda bacanın da yer almaması sıcaklık bölümünün olmadığı görüşünü desteklemektedir.

Hamamın yapım tarihi ile ilgili olarak herhangi bir inşa kitabesine rastlanılmamıştır. Hamamın genel olarak mimari, malzeme, teknik ve süsleme gibi özelliklerine bakıldığında; Babürlüler'in erken dönem örnekleri ile yakın benzerlik göstermesi sebebiyle XVI. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Yapının moloz taşlarla örülü duvar yüzeyi günümüzde kırmızı ve beyaz renkte sıva ile sıvanmıştır. Hamamın saçak kısmında kırmızı renkte sıva üzerine beyaz alçı ile oluşturulmuş ters-düz palmet dizileri mevcuttur (Foto: 33-34-35, Plan: 7)

Fotoğraf: 33 Hümayun Türbe Bahçesinde Bulunan Hamamın Güney- Kuzey Cephe Genel Görünüşü (Özler,2016)

Plan:7, Fotoğraf: 34-35 Hümayun Türbe Bahçesinde Bulunan Hamamın Planı (Garman,2019)

<https://dribbble.com/shots/7069638-Humayun-s-Tomb-Complex-Baradari>

Değerlendirme

Bu çalışmada Hümayun Türbesi bahçesinde ve çevresinde yer alan 11 adet yapı incelenmiştir. Araştırma konusu kapsamında incelenen üç cami, beş türbe, bir saray, bir hamam ve bir yazlık köşkten oluşan yapıların tamamı XVI. yüzyıla tarihlenmektedir.

Genel olarak yapıların üzerinde inşa kitabesi bulunmamakla birlikte usta ve baniye ait mevcut bilgilere arşiv belgeleri ile ulaşılmaktadır. İncelenen yapılar arasında 1547-48 tarihleri arasında inşa edilen

İsa Han Türbesi ve Camisi en erken tarihli yapı iken; 1591 tarihli Berber Türbesi en geç tarihli yapıdır. İsa Han Camisi ve Türbesi'nin bu yapı topluluğu içerisinde en erken tarihli eser olduğu hem türbede yer alan mihrap üzerine işlenmiş Farsça kitabeden hem de Nizamüddin Evliya Dergahına en yakın inşa edilen yapı olmasından dolayı açıklanabilir. Berber Türbesi'nin ise içerisinde bulunan sanduka üzerindeki tarihten yola çıkarak en geç tarihli yapı olduğu tespit edilmiştir. Hümayun Türbesi'nin inşa tarihi belli iken bahçe içerisinde yer alan hamam, köşk, Arap Sarayı, Bu Halime Türbesi ve bahçesinin yapım tarihleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Arap Sarayı'nın Hamide Banu Begüm tarafından inşa ettirildiği bilinirken, kapı üzerinde yer alan kitabede Cihangir'in eşi Nur Cihan Hatun'a atfedilen kitabe de ise kapının 1600'lülerden sonra yapıldığını ortaya koymaktadır.

Bu yapılardan sadece Hümayun Türbesi'nin mimarı belli iken diğerlerinin anonimdir. Hümayun Türbesi, İsa Han Camisi ve Türbesi ile Arap Sarayı'nın banileri belli iken diğer eserlerin kim tarafından yapılmış oldukları hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca bu yapılardan Berber Türbesi, Efservalı Türbesi ve Camisi, Bu Halime Türbesi ve bahçesinin de kime ait oldukları tam olarak belli değildir. Ancak burada bulunan yapıların Efservalı Camisi ve Türbesi, Berber Türbesi, Bu Halime Bahçesi ve Türbesi gibi yapıların atfedilen kişilerin kim olduklarına dair yeterince bilginin olmaması buna karşın Babürlü döneminde ve günümüzde önemli bir yer olan Nizamüddin Evliya bölgesinde yer almaları burada yatan kişilerin önemli şahsiyetler olduğunu göstermektedir.

Yapıların inşasında ortak malzeme kullanımının olması, bu yapıların birbirine yakın tarihlerde inşa edildikleri fikrini desteklemektedir. Ele alınan örneklerden yola çıkarak dönemin ana yapım malzemesinin kırmızı kumtaşı ve gri taş olduğu söylenilebilir. Süslemelerde mermer ve renkli taş yanında nadir olarak bazı örneklerde çini kullanımına da rastlanılmıştır. Çininin iklime bağlı olarak günümüze ulaşamadığı kubbe, çatı ve duvar yüzeylerindeki kalıntılardan çini kullanımının varlığı anlaşılmıştır. Hümayun Türbesi, İsa Han Türbesi ve Berber Türbesi çatrilerinde çini kalıntılarına rastlanmıştır.

Yapıların süsleme programlarına bakıldığında ise bitkisel motifler ve geometrik desenler ağırlıkta olup; kubbe ve giriş açıklıklarının kemer alınlıklarında yoğunlaşırken; yazı genel itibarıyla mihrap, kubbe ve sanduka yüzeylerinde bulunmaktadır. Geometri ise çarbağ düzenine sahip geleneksel Babürlü bahçe şemasından, simetrisinin hâkim olduğu türbe planlarına kadar kendini hissettirir. Babürlü mimari süslemelerinde de simetrisinin esas alınması neticesinde sadece geometrik süslemelerde değil aynı zamanda bitkisel, yazı ya da figür olsun her daim arka planda geometrisinin hâkim olduğu ortadadır. Geometrik desenlerde altı kollu yıldızlar sıklıkla tercih edilirken; mühr-ü Süleymanlar, Hümayun Türbesi'nde taçkapı yüzeylerinde ve platformun kemer köşeliklerinde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bitkisel süslemeler palmet, rumi, lotus, hatai kullanımı bütün yapılarda görülürken günümüze en iyi şekilde korunarak gelen örnekleri İsa Han Türbesi, Hümayun Türbesi ve Berber Türbesi'nde yer almaktadır. Erken döneme tarihlenen bu örneklerden yola çıkarak Babürlü dönemi erken örneklerinde figürlü süsleme kullanımına rastlanılmamıştır.

Yapıların süslemeleri göz önünde bulundurulduğunda özellikle türbelerin camilerden daha özenli süslemelere sahip olduğu görülmektedir. Hem işçilik hem tasarım açısından türbelere özen gösterilmesi oldukça şaşırtıcıdır. Ayrıca bu durum Babürlü döneminde türbe mimarisine erken dönemden itibaren verilen önemi ortaya koymaktadır. Bunun da sebebi olarak birçok etnik gruba hakimiyet sağlamak zorunda olan devletin bütün halka eşit davranarak dini sembolize eden camileri değil, daha çok prestij niteliğindeki yapıları olan türbeleri anıtsal ölçekli ve yoğun süslemeleri ile ön plana çıkardığını göstermektedir. Yapıların anıtsal giriş kapıları da göstermektedir ki Babürlü mimarisinde erken dönem örneklerinden itibaren anıtsal giriş kapılarına özen gösterilmiştir. Şayet bu anıtsal giriş kapıları eserlerden önce inşa edilmişse inşae edilecek olan yapıların inşa süresi boyunca halk tarafından ilgiyle beklenilmesini sağlamış olabileceği gibi inşasından sonra yapılmışsalar ise de bu devasa kapıların

ardında yer alan eserlerin ihtişamı ve gizemi artırılarak adeta bilinçli olarak her daim halkın merakı uyandırılmak istenmiştir.

İsa Han Camisi ve Türbesi'nden sonra inşa edilen Hümayun Türbesi'nin burada bulunan bütün yapılara hâkim konumda olması ve daha anıtsal ölçeklere sahip olması onun siyasi üstünlüğünü ve gücünü kanıtlar şekilde bilinçli bir şekilde yapıldığını göstermektedir.

Bahçe içerisinde yer alan hamam ise XVI. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Hamamın; kullanımının umuma açık olmayıp orada bulunan hizmetliler ve cenaze töreninde ölü yıkamak için kullanılmış olabileceği fikrini sadece soğukluk bölümünün olması, çok küçük ölçekli olması ve günümüzde sağlam olmasına rağmen kullanılmaması ile açıklamak mümkündür.

Sonuç

Araştırma konusu kapsamında incelenen yapılar XVI. yüzyıla tarihlenmekte ve inşa edilen eserler Babürlü Devleti'nin erken tarihli ilk örnekleri olması sebebiyle önem taşımaktadır. Bu çalışma ile genel olarak Babürlüler'in erken dönem eserlerinde mimarların ve sanatçıların anonim oldukları ortaya çıkmaktadır. Yapıların banileri ve kim için yaptırıldıkları da genel itibariyle belli değildir. İncelenen eserler erken dönem örnekleri olması nedeniyle süsleme ve malzeme açısından oldukça sade yapılarıdır. Türbe mimarisinin erken dönemden itibaren, cami mimarisine nazaran daha özenli ve gösterişli inşa edildikleri görülmektedir. Yapı malzemesi olarak kırmızı kumtaşı ve gri kesme taş kullanılırken süslemelerde; kırmızı kumtaşı, mermer ve bunların yanında diğer renkli taşlar ile birlikte nadir olarak çini kullanımı tercih edildiği tespit edilmiştir. İncelenen örnekler neticesinde erken dönem Babürlü yapılarının malzeme, teknik, süsleme özellikleri yanında çok sayıda türbe inşa edilmiş olması, bu dönemde hangi türden mimari yapı gruplarının ne ölçüde yapıldıkları hakkında da fikir edinmemizi sağlamıştır.

Sonuç olarak bu çalışmada Babürlü Dönemi mimarisinin erken dönemi ele alınarak belli başlı örnekler üzerinden bu dönem hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Hindistan'ın geniş coğrafyaya sahip olması ve ülkemizden çok uzak olmasının yapılan çalışmaların sınırlı olmasına neden olduğu bir gerçektir. Ancak bu döneme ilişkin birçok eser araştırılmayı beklemektedir. Babürlü mimari eserlerinin özellikle dünya literatüründe Türk- İslam mimari örnekleri arasında hak ettiği yeri alması gerekmektedir. Babürlü mimarisinin dünya mirasına katkıları yadsınamayacak kadar çoktur ve bu konuda sorumluluk en çok da biz Türk araştırmacılara düşmektedir. Ortak kültürel mirasın bir unsuru olması sebebiyle yapılacak yeni çalışmalara bir adım olması temennisiyle.

KAYNAKÇA

Ruchika Arora. (2018, 8 Mayıs). Mughal Hammams. Erişim tarihi: 5 Haziran 2019,

<https://www.sahapedia.org/mughal-hammams>

Babür. (2000). Babürname: Babür'ün Hatıratı. (R. R. Arat, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gautam, S. (2010). Monuments of Delhi. Delhi: Archaeological Survey of India.

Gülbeden. (1987). Hümayunname. (F. A. Yelgar, İ. E. Manyas, & H. B. Giriş ve Tarihi Özet, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Koch, E. (2012). The Complate Taj Mahal. London: Thames-Hudson.

Koch, E. (2014). Mughal Architecture. New Delhi: Primus Books.

- Michell, G., and Pasricha, A. (2011). *Mughal Architecture&Gardens*. Mumbai- India: The Shoestring Publisher.
- Nath, R. (1994). *History of Mughal Architecture Vol. III*. New Delhi: Abhnav .
- Özler, F. (2018). *Delhi ve Agra'daki Babürlü Türbelerinde Mimari Süsleme (1557-1658)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Palalı, S. (2012). *Delhi'deki Babürlü Türbeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sharma, R. (2001). *Delhi And Its Neighbourhood*. Delhi: Archseological Survey of India.

Karacaahmet Mezarlığındaki Bir Grup Fes Başlıklı Mezar Taşı

Arş. Gör. Saliha Bozer Bayraktar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5136-3405>

Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Uşak – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 21.08.2019
Kabul: 25.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Türk Sanatı
Osmanlı Mezar Taşları
Fes

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37408>

Öz

Osmanlı mezar taşlarında erkek mezar taşları genellikle başlıklı, kadın mezar taşları ise tepelik veya başlıklı şekildedir. Erkek mezar taşlarında sarık, kavuk ve fes gibi başlık tipleri yaygın olarak görülen başlıklardır. Tepe kısmı düz olan ve genellikle bir püskülü bulunan fes, 1829'da II. Mahmut'un kıyafet devrimiyle sivil halk için zorunlu tutulmuştur. Halkın kullandığı fes mezar taşlarına da yansımış ve 19.-20. yüzyıllarda yaygın olarak görülmeye başlamıştır. Yaklaşık yüzyıllık bir kullanım sürecine sahip olan fes, süreç içerisinde çeşitli modalardan etkisiyle çalışılan kurum ve statüyü yansıtacak unsurları koruyarak farklı şekiller kazanmıştır. Vurulduğu kalıba göre aziziye, mecidiye, zuhaf ve günlük olmak üzere farklı çeşitleri vardır. Biz de bu çalışmamızda İstanbul Karacaahmet Mezarlığındaki bir grup fes başlıklı mezar taşını değerlendirdik. Karacaahmet mezarlığında tarihi mezar taşlarının sayısının fazla olması nedeniyle envanter numarası 12207-12508 olan bir grup mezar taşı içerisinden tespit ettiğimiz 15 tane fes şeklinde başlığı olan mezar taşını çalışmamıza dahil ettik. Örneklerimizin en erken tarihlisi 1830 tarihli iken, en geç tarihli örneğimiz 1901 yılına aittir. Örneklerden 13 tanesi sağlam iken 2 tanesi farklı boyutlarda kırıktır. Örneklerin 4 tanesinde bitkisel ve nesnel süslemeler yer almaktadır. Süslemeler genellikle kitabenin üst kısmında görülürken bir örnekte kitabeyi çevreleyen bordür içerisine işlenmiştir. Çalışmamızda bu eserler çeşitli yönleriyle tanıtılarak Türk sanatı içerisindeki önemini vurgulanması amaçlanmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bozer Bayraktar, S. (2019). Karacaahmet Mezarlığındaki Bir Grup Fes Başlıklı Mezar Taşı. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 221-240.

A Group of Fez Hooded Tombstones in Karacaahmet Cemetery

Res. Asst. Saliha Bozer Bayraktar

Usak University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Art History, Usak – TURKEY

Article History

Submitted: 21.08.2019

Accepted: 25.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Turkish Art
Ottoman Tombstones
Fez

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37408>

Abstract

In Ottoman tombstones, male tombstones are usually hooded, while female tombstones are cristate or hooded. Headgear types such as turban, quilted turban and fez are common in male tombstones. The fez, which has a flat top and generally tasseled, was made compulsory for the civilian population in 1829 with the II. Mahmut's clothing reform. The fez used by the public was also reflected on the tombstones and was used in the 19th-20th centuries prevalently. The fez, which had been used for nearly a century, had gained different shapes with the effect of various fashions by preserving the elements that reflect the institution and status being worked. According to the mold, there are different kinds of fez like aziziye, mecîdiye, zuhafa and daily. In this study, we evaluated a group of fez-hooded tombstones in Karacaahmet Cemetery in Istanbul. Due to the high number of historical tombstones in the Karacaahmet cemetery, we included 15 fez-shaped headstones from a group of tombstones that were identified with an inventory number of 12207-12508. While the earliest date of our samples was dated to 1830, our latest sample was dated to 1901. While 13 of the samples were sturdy, 2 of them were broken in different sizes. In 4 of the samples, there are plant and object decorations. The decorations are generally seen on the upper part of the epitaph, while in one sample it is embroidered in the kerb surrounding the epitaph. In this study, it is aimed to introduce these works in all aspects and to emphasize their importance in Turkish art.

GİRİŞ

Fes, Fas'a nispet edilen ve insanların başlarını havanın tesirinden korumak için kullandıkları, yünden yapıma serpuşlardan birinin adıdır (Pakalın, 1993: 610). Tepe kısmı düz olan ve genellikle bir püskülü bulunan başlık çeşididir. II. Mahmut'un isteği ile devlet memuru ve askerler resmen giymeye başlamışlardır. Fes gerek şekil, gerekse renk, ibik ve püskül yönünden pek çok değişikliğe uğramıştır (Kumbaracılar, 1934: 35). II. Mahmut 1829'da yaptığı kıyafet devrimiyle fesi sivil halk için de zorunlu tutmuştur. Dini sınıf ve tarikat ehli dışında Osmanlı toplumunda tüm kesimlerin kullandığı fesin kullanımı 1925'teki şapka devrimine kadar sürmüştür (Laqueur, 2013: 139; Arseven, 1950: 583).

İstanbul Karacaahmet Mezarlığı'ndaki 12207-12508 envanter numaralı mezar taşları içerisindeki 100 erkek mezar taşından 15 tanesi fes şeklinde başlıklıdır.

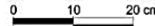
1.Katalog

Eser No: 1	Adı: Mehmet İzzet Efendi
Tarih: H.22 Şaban 1310/M.11Mart 1893	Ölçüler (cm): 113x25x9 Başlık yüksekliği: 16, Alt çap: 24, Üst çap: 14
<p>Kitabe: Hüve'l –Hayyü'l –Bâkî Beni kıl mağfiret ey Rabb-i Yezdân Bi-hakk-ı 'arş-ı a'zam nûr-ı Kur'ân Gelüb kabrim ziyâret eden ihvan Edeler rûhuma bir Fâtiha ihsân Beyoğlu'nda Gümüşsuyu Hastahânesi Esvâb Emîni merhûm ve mağfûru'n –leh es –Seyyîd Mehmed İzzet Efendî'nin rûhiçün rızâen lillâhi Fâtiha fi 22 Şa'bân sene 1310</p>	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: Talik hatlı dokuz satır yazı vardır. Satırlar soldan sağa eğimli dikdörtgen şeritler halinde işlenmiş olup üstteki "Hüve'l-Hayyu'l-Baki" ibaresi ve alttaki tarih satırı kartuş şeklinde işlenmiştir.

Fotoğraf 1: Eser No 1

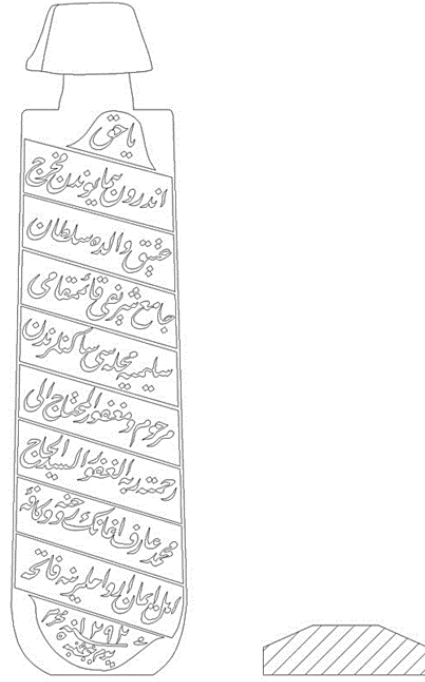
Çizim 1: Eser No 1 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 2	Adı: Mehmet Arif Efendi
Tarih: H.5 Muharrem 1292/M.11 Şubat 1875	Ölçüler (cm): 128x30x13 Başlık yüksekliği: 18, Alt çap: 26, Üst çap: 16
<p>Kitabe: Yâ Hakk Enderûn –ı Hümayûn' dan muhric 'Atîk Vâlîde Sultân Câmi –'ı Şerîfi kâimmakâmı Selîmiye Mahallesi sâkinlerinden merhûm ve mağfûru'l –muhtâc ilâ rahmet –i Rabbihî' -l –Gafûr es –Seyyîd el –Hâc Mehmed Ârif Efendi'nin rûhuna ve kâffe –i ehl –i îmân ervâhlarına Fâtiha fi 5 Muharrem sene 1292 yevmü Perşembe</p>	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: Aşağıdan yukarı doğru gittikçe daralan gövde yüzeyine talik hatlı on satır yazı işlenmiştir. Satırlar soldan sağa doğru eğimli dikdörtgen şeritler halinde verilmiş olup üst satırda yer alan "Ya Hak" ibaresi ve altta yer alan tarih satırı kartuş şeklinde işlenmiştir.

0 10 20 cm

225

Fotoğraf 2: Eser No 2

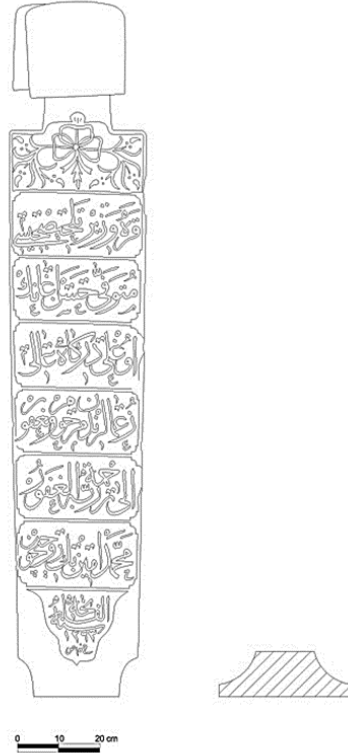
Çizim 2: Eser No 2 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 3	Adı: Mehmet Emin Bey
Tarih: H.1263/ M. 1846-1847	Ölçüler (cm): 170x32x11 Başlık yüksekliği: 26, Alt çap: 23, Üst çap: 27
<p>Kitabe: Karavezîr telhîscisi müteveffâ Hasan Ağa'nın oğlu Dergâh -ı 'Âlî zü'amâlarından merhûm ve mağfûr ilâ rahmet -i Rabbihi'-l -Gafûr Mehmed Emîn Bey rûhiçün el -Fâtiha Sene 1263</p>	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 2. Tip (Mecidiye kalıplı fes)

Gövde: Gövde yüzeyinde celi sülüs hatlı yedi satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen çerçeveler halinde düzenlenmiş olup en alt satır kartuş şeklinde işlenmiştir. Kitabenin üstünde dikdörtgen alanda kenarlara karşılıklı olarak yerleştirilmiş mimoza motifi yer almaktadır. Mimosanın yaprakları sağlı sollu açılarak genişlemektedir. Mimoza çiçeklerinin sapları ortada kurdeleyle fiyonk yapılarak bağlanmıştır.

Fotoğraf 3: Eser No 3

Çizim 3: Eser No 3 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 4	Adı: Osman Efendi
Tarih: H.22 Zilkade 1318/ M. 13 Mart 1901	Ölçüler (cm): 111x30x12 Başlık yüksekliği: 21, Alt çap: 24, Üst çap: 16
Kitabe: Hüve'l -Bakî Cennet-mekân Firdevs-âşiyân Sultân Abdülazîz Hân Hazretleri'nin seccâdecî- başısı esbak Osmân Efendi rûhuna el -Fâtiha fi 28 Şubat sene 1316	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen gövde yüzeyinde celi talik hatlı sekiz satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup "Hüve'l-Baki" kısmı ve tarih ibaresi bölümü kartuş şeklinde işlenmiştir.

0 10 20 cm

227

Fotoğraf 4: Eser No 4

Çizim 4: Eser No 4 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 5	Adı: Abbas Hüseyin Ağa
Tarih: H.2 Muharrem 1271/ M. 25 Eylül 1854	Ölçüler (cm): 138x28x10 Başlık yüksekliği: 24, Alt çap: 25, Üst çap: 23
<p>Kitabe: Lâilâhe illallah Muhammedü'r -Rasûlullah merhûm ve mağfûru'l -muhtâc ilâ rahmet -i Rabbihi'-l -Gafûr Mâliye Hazîne -i Celîlesi'nde Sergi Muhâsese ketebesinden Şâkir Bey'in babalığı muhibbi handan Abbas Hüseyin Ağa ruhuna El-Fatiha fî 2 muharrem sene 1271</p>	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 2. Tip (Mecidiye kalıplı fes)

Gövde: Gövde yüzeyinde celi sülüs hatlı on satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup altta yer alan tarih ibaresi bölümü kartuş şeklindedir.

Fotoğraf 5: Eser No 5

Çizim 5: Eser No 5 ve gövde yatay kesiti

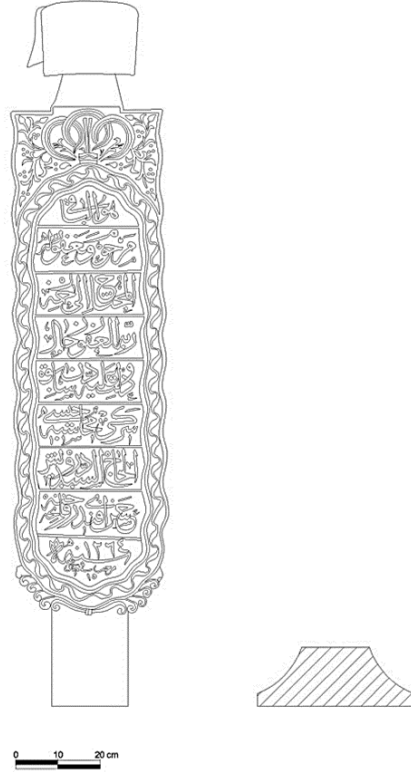
Eser No: 6	Adı: Hasan Efendi
Tarih:H. Receb 1264/ M. Haziran 1848	Ölçüler (cm): 168x36x13 Başlık yüksekliği: 24, Alt çap: 29, Üst çap: 24
<p>Kitabe: Hüve'l -Bakî Merhûm ve mağfûru'n -leh el -muhtâc ilâ rahmet -i Rabbihi' -l -Gafûr Ricâl -i Devlet -i 'Aliyye' den sâbık Sergi Muhâsebecisi Hasan Efendi rûhuna Fâtiha fi Receb sene 1264/Haziran 1848</p>	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 2. Tip (Mecidiye kalıplı fes)

Gövde: Kenarları "S" kıvrımları biçiminde düzenlenmiş taşın yüzeyinde celi sülüs hatlı dokuz satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen çerçeveler halinde düzenlenmiş olup "Hüve'l-Baki" ibaresinin olduğu satır ve tarih yazısının olduğu satır kartuş şeklinde işlenmiştir. Kitabenin çevresi yine taşın kenarlarıyla uyumlu "S" kıvrımları biçiminde bordürle çevrelenmiştir. Bordürün içi kıvrık dal ile bezenmiştir. Bordürün alt kısmına uçları volütlü "S" şeklinde kıvrımlar her iki tarafa doğru simetrik şekilde bezenmiştir. Gövdenin üst kısmında, bordürün üzerine üstünde dalga şeklinde çizgisi olan dikdörtgen bir motif, motifin üzerinde dikey yükselen çubuk şeklinde bir bezeme vardır. Dikdörtgen motifin üzerinde birbiri içerisine

geçirilmiş halkalara benzeyen şekiller vardır. Halkaların her iki tarafından çıkarak kenarlara doğru genişleyen mimozalar taşta bezenmiştir.

229

Fotoğraf 6: Eser No 6

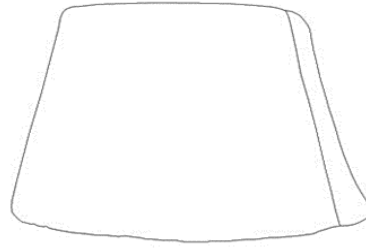
Çizim 6: Eser No 6 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 7	Adı: -
Tarih:-	Ölçüler (cm): Başlık yüksekliği: 13, Alt çap: 21, Üst çap: 15
Kitabe: -	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: -

Fotoğraf 7: Eser No 7

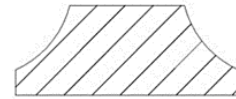
Çizim 7: Eser No 7

Eser No: 8	Adı: -
Tarih: -	Ölçüler (cm): 42x22x10 Başlık yüksekliği: 15, Alt çap: 17, Üst çap: 13
Kitabe: Āh mine'1 -mevt Āstāne Gümürüğü ketebesinden Hüsni Bey'in mahdümü	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: Alt tarafı kırık olan taşın yüzeyinde talik hatlı üç satır yazı vardır. Alttaki iki satır dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup üst satırdaki "Ah mine'1-mevt" yazısı kartuş şeklinde işlenmiştir.

Fotoğraf 8: Eser No 8

Çizim 8: Eser No 8 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 9	Adı: Ahmet Muhtar Bey
Tarih: H. 14 Zilkade 1245/ M. 7 Mayıs 1830	Ölçüler (cm): 79x18x9.5 Başlık yüksekliği: 12, Alt çap: 15, Üst çap: 15
Kitabe: Hüve'l-Bakî Çukadâr Ağa -yı Hazret -i Cihândârî esbak es -Seyyîd Halîl Ağa'nın mahdûmı merhûm es -Seyyîd Ahmed Muhtâr Bey'in rûhuna Fâtiha 14 Zi'l -ka' de sene 1245	

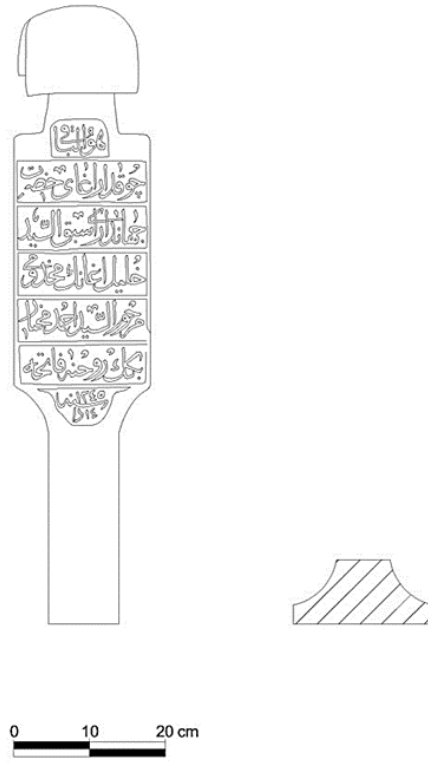
Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 4. Tip (Günlük fes)

Gövde: Celi sülüs hatlı yedi satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup üstte yer alan "Hüve'l-Baki" yazısı ve alttaki tarih ibaresinin olduğu bölümler kartuş şeklinde işlenmiştir.

Fotoğraf 9: Eser No 9

Çizim 9: Eser No 9 ve gövde yatay kesiti

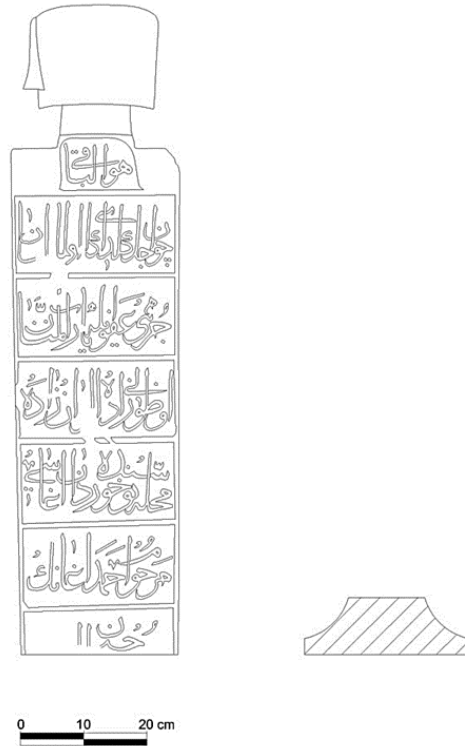
Eser No: 10	Adı: Ahmet Ağa
Tarih: -	Ölçüler (cm): 106x26x9 Başlık yüksekliği: 22, Alt çap: 19, Üst çap: 21
Kitabe: Hüve'l-Bakî Çün ecel geldi ana olmaz emân	

Cürmümü afveyleye yâ Rabbe'l –Mennân
 Uzûnîzâde Elvânzâde
 Mahallesi'nde Buhûrdân Ağası
 merhûm Ahmed Ağâ'nın
 Ruhuna...

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 2. Tip (Mecidiye kalıplı fes)

Gövde: Celi sülüs hatlı yedi satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup üstte yer alan "Hüve'l-Baki" ibaresi kartuş şeklinde işlenmiştir

Fotoğraf 10: Eser No 10

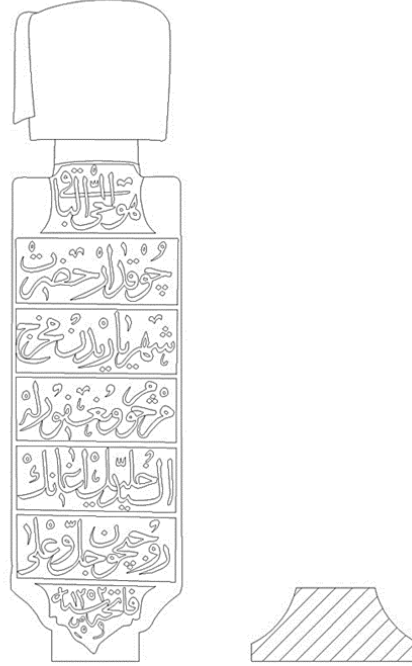
Çizim 10: Eser No 10 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 11	Adı: Halil Ağa
Tarih: H. Safer 1252/ M. Mayıs-Haziran 1836	Ölçüler (cm): 115x30x14 Başlık yüksekliği: 30, Alt çap: 24.5, Üst çap: 29
Kitabe: Hüve'l –Hayyü'l –Bâkî Çukadâr –ı Hazret –i Şehriyârî'den muhric merhûm ve mağfûru'n –leh es –Seyyîd Halîl Ağâ'nın rûhiçün Celle ve 'Alâ Fâtiha Safer sene 1252	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 2. Tip (Mecidiye kalıplı fes)

Gövde: Celi sülüs hatlı yedi satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen çerçeveler halinde düzenlenmiş olup üstteki "Hüve'l-Hayyü'l-Baki" yazısının olduğu bölüm ve alttaki tarih ibaresinin yer aldığı bölüm kartuş şeklinde işlenmiştir.

233

Fotoğraf 11: Eser No 11

Çizim 11: Eser No 11 ve gövde yatay kesiti

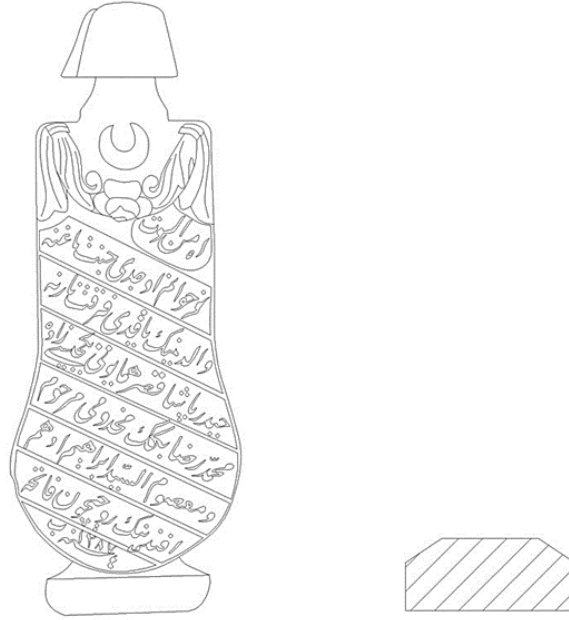
Eser No: 12	Adı: İbrahim Ethem Efendi
Tarih: H. Recep 1287/ M. Eylül-Ekim 1870	Ölçüler (cm): 77x21x9 Başlık yüksekliği: 11, Alt çap: 14.5, Üst çap: 9
<p>Kitabe: Āh mine'l -mevt Nevcivānım ucdı cennet bāğına Vālideynin yakdı firkat nārına Haydarpaşa Kasr -ı Hümāyûnı Bekcisizāde Mehmed Rızā Bey'in mahdûmı merhûm ve ma'sûm es -Seyyîd İbrāhîm Edhem Efendi'nin rūhiçün Fātiha fi Receb sene 1287</p>	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 3. Tip (Hamidiye kalıplı fes)

Gövde: Taşın yüzeyi aşağıya doğru genişletilerek yarım daire biçiminde yuvarlatılmıştır. Talik hatlı sekiz satır yazı vardır. Satırlar soldan sağa eğimli dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup üstte yer alan "Ah-mine'l-mevt" yazısı ile altta yer alan tarih ibaresinin olduğu bölüm kartuş şeklinde işlenmiştir. Kitabenin üst tarafında her iki omuz cephesinden asılan yaprak ve gül demetli askı çelenk ile bunun üst

tarafında ay kabartması yer almaktadır. Çelengin yanlarına akant yaprak motifleri işlenmiştir.

0 10 20 cm

Fotoğraf 12: Eser No 12

Çizim 12: Eser No 12 ve gövde yatay kesiti

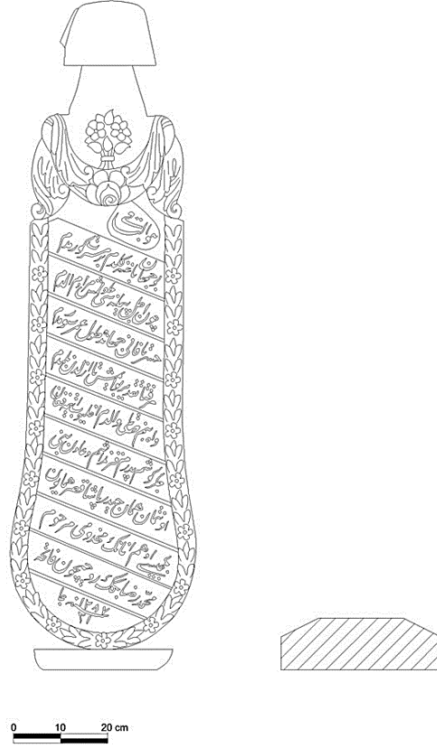
Eser No: 13	Adı: Mehmet Rıza Bey
Tarih: H. 21 Cemaziye'1-evvel 1287/ M. 19 Ağustos 1870	Ölçüler (cm): 149x34x11 Başlık yüksekliği: 18.5, Alt çap: 20, Üst çap: 15
<p>Kitabe: Hüve'l –Bakî Bu cihân bağına geldim bir mürüvvet görmedim Çün ecel peymānesi dolmuş murādım almadım Hasretā fānî cihānda tûl ömür sürmedim Firkatâ takdîr bu imiş tā ezelden bilmedim Vāh benim dertli vālidem ağlayun etme figān Ciğer köşem pederim karındāşım du'ādan beni unutkan hemān Haydarpaşa Kasr –ı Hümayûn Bekcisi Edhem Ağ'a'nın mahdûmı merhûm Mehmed Rızā Bey'in rûhiçün Fātiha 21 Cemāziye'1 –evvel sene 1287</p>	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 3. Tip (Hamidiye kalıplı fes)

Gövde: Aşağıya doğru hafifçe genişletilerek alt tarafı yuvarlatılan gövdenin etrafı ince bir silme ile oluşturulan bordürle çevrilmiştir. Bordürün içerisi yaprak ve çiçek motifleri ile bezenmiştir. Motifler ritmik olarak sıralanmıştır. Gövde yüzeyinde talik hatlı on bir satır yazı vardır. Satırlar soldan sağa eğimli dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup üstteki "Hüve'l-Baki" yazısının olduğu bölüm ve alttaki tarih ibaresinin olduğu bölüm kartuş şeklinde işlenmiştir. Kitabenin üst tarafında her iki omuz

cephesinden asılan yaprak ve gül demetli askı çelenk ile bunun üst tarafında hayali çiçek demeti kabartması yer almaktadır.

235

Fotoğraf 13: Eser No 13

Çizim 13: Eser No 13 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 14	Adı: Hasan Ağa
Tarih: H. 29 Muharrem 1275/ M. 8 Eylül 1858	Ölçüler (cm): 124x30x10 Başlık yüksekliği: 16.5, Alt çap: 23.5, Üst çap: 17
<p>Kitabe: Beni kıl mağfiret ey Rabb-i Yezdân Bi-hakk-ı arş-ı a'zam nûr-ı Kur'ân Gelüb kabrim ziyâret eden ihvân Edeler rûhuma bir Fâtiha ihsan Ahırkapu'da sâkin sâbık Hasahır hazînedârliğından muhric merhûm ve mağfûr Hasan Ağa'nın rûhiçün El-Fâtiha 29 Muharrem sene 1275</p>	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: Aşağıdan yukarıya doğru gittikçe genişleyen gövdenin yüzeyinde talik hatlı dokuz satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen çerçeveler halinde düzenlenmiş ve alt satır kartuş şeklindedir.

Fotoğraf 14: Eser No 14

Çizim 14: Eser No 14 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 15	Adı: Rifat Hakkı Efendi
Tarih: H. 15 Muharrem 1286 / M.27 Nisan 1869	Ölçüler (cm): 92.5x28x9 Başlık yüksekliği: 19, Alt çap: 23.5, Üst çap: 13.5
Kitabe: Āh mine'l –mevt Mekteb –i Harbiyye –i Şāhāne şākirdānından postahāne müdürü Mustafa Şükri Efendi'nin kāini Rif'at Hakkı Efendi'nin ruhiçün el-fatiha 15 Muharrem sene 1286	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: Talik hatlı yedi satır yazı vardır. Satırlar soldan sağa eğimli dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup üst satırdaki "Āh mine'l –mevt" yazısı ve alttaki tarih ibaresi kartuş şeklinde işlenmiştir.

Fotoğraf 15: Eser No 15

Çizim 15: Eser No 15 ve gövde yatay kesiti

2.Değerlendirme

Çalışmamız kapsamında incelenen eserler İstanbul Karacaahmet Mezarlığındaki 15 fes başlıklı mezar taşıdır. Bunlardan tarihi bilinen örnekler 1830-1901 yıllarına aittir. Eserlerde Aziziye, Mecidiye, Hamidiye kalıplı ve günlük fes olmak üzere 4 farklı tipte fes görülmektedir.

1.Tip (Aziziye Kalıplı Fes): Sultan Abdülaziz'in kullandığı fes tipi olan bu grupta fesin üst çapı alt çapından daha küçüktür. Daha çok askerler ve memurlar tarafından kullanılan (Sipahi ve Çetin, 2010: 236) bu fes tipi ile Sultan Abdülaziz Çırağan Sarayı'nın önünde Ressam Pierre Desire Guillemet tarafından tasvir edilmiştir (Çağman, Renda, Bağcı vd., 2000: 520). İstanbul'daki en yaygın fes türü olup en eski örneği 1846/47 yıllarına tarihlenmektedir (Laqueur, 2013: 157).

İncelediğimiz mezar taşları içerisinde bu tipe ait 7 örnek vardır (Eser No: 1, 2, 4, 7, 8, 14, 15). 2 tanesinin gövdesi kırık olup kalan 5 örnek 1858-1901 yılları arasına tarihlenir. Mezar taşları esvab eminine (Eser No: 1), imama (Eser No:2), postahane müdürüne (Eser No: 15), hasahır hazinedarlığındaki bir görevliye (Eser No: 14) ve Sultan Abdülaziz Han'ın seccadecibaşına (Eser No: 4) aittir.

Yaygın olarak görülen bu fes tipinde Göynük'te 4 (Çal, 2007, 295-383), İstanbul Eyüp'te 9 (Çal, 2000: 212), Gölcük Değirmendere'de 9 (Tanık, 2016: 534), Giresun'da 3 (İltar, 2005, 365), Kastamonu'da 4 (Canyurt, 2017: 171), İstanbul Şeyh Vefa Cami Haziresinde 4 (Sürün, 2006: 335-337), Edirne Üç Şerefeli Cami Haziresinde 5 (Arslan, 2007: 467), Kastamonu Yılanlı Cami Haziresinde 1 (Gümüşdağ, 2007: 84) örnek vardır.

2.Tip (Mecidiye Kalıplı Fes): Bu tip fes grubunda fesin üst çapı alt çapından daha geniştir. Fesin II. Mahmut döneminde kabul edilmesiyle ortaya çıkan bir festir. Genellikle kırmızı renk olmakla beraber

mavi renk de kullanılırdı (Sipahi ve Çetin, 2010: 233). Feslerin yanından bir püskül sarktığı gibi tablanın etrafını çepeçevre sardığı da görülebilmektedir. Önceleri sadece Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunca kullanılan bu başlıklar giderek yaygınlaşarak önce saray memurlarına, sonra da halka mâl olmuştur. Sonraki süreçte de bu fesler şekil değiştirerek farklı isimler altında gruplara ayrılmıştır (Berk, 2006, 33). Mesleklere göre ayırımın belirlenemediği bu tip fesler, paşa, katip, hizmetli mezar taşlarında görülebilmektedir (Çal, 2007: 295-383). İstanbul Topkapı Sarayı'nda bulunan, Alman Ressam Wilhelm Reuter'e ait olan bir Osmanlı kıyafet albümünde Sultan II. Mahmut kendi adıyla anılan fes ile resmedilmiştir (Çağman, Renda, Bağcı, vd., 2000: 506).

İncelediğimiz örnekler içerisinde bu tip festen 5 tane vardır (Eser No: 3, 5, 6, 10, 11). Tarihi bilinen 4 örnek 1836-1854 yıllarına tarihlenmektedir. Bir örneğin (Eser No: 10) gövde alt kısmı kırık olduğu için tarihi bilinmemektedir. Mezar taşları buhurdan ağası (Eser No: 10), sergi muhasebecisi (Eser No: 6), zaim (Eser No: 3) ve çuhadar (Eser No: 11) olan kişilere aittir. 1854 tarihli (Eser No: 5) mezar taşı katip olan bir kişinin babalığına aittir.

Göynük'te bu tipte 1 örnek (Çal, 2007: 295-383). Yozgat Cevheri Ali Efendi Cami Haziresi'nde 19. Yüzyıla ait 1 örnek (Çerkez, 2013: 181), Gölcük Değirmendere'de mülazım sıfatlı bir askere ait olan 1 örnek (Tanık, 2016: 533), İstanbul Eyüp'te 12 örnek (Çal, 2000: 212), Aydın Koçarlı Cihanoğlu Cami Haziresinde 19. Yüzyıla ait 2 örnek (Varol, 2015: 114) vardır.

3. Tip (Hamidiye Kalıplı Fes): Sultan II. Abdülhamit'in kullandığı fes tipi olan bu grup fesin üst çapı alt çapından daha dardır. Fakat aziziye tipli fes kadar kısa olmayıp uzundur ve üstten alta doğru eğimi daha azdır. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bir kıyafet albümünde Sultan II. Abdülhamit başında kendi adını taşıyan fesi ve ceketiyle tasvir edilmiştir (Çağman, Renda, Bağcı, v.d., 2000: 531).

İncelediğimiz örnekler içerisinde 1870 tarihli 2 başlık (Eser No: 12, 13) bu tiptedir. 2 mezar taşı da Kasr-ı Hümayunda bekçi olan bir kişinin oğullarına aittir.

Boyabat'ta 10 örnek bu tipte olup besleği bilinenler aşar baş katibi, meclis idare baş katibi ve binbaşı olarak belirtilmiştir (Çal, 2015: 137). Gölcük Değirmendere'de 3 örnek olup meslekleri belirtilmemiştir (Tanık, 2016: 535). Sinop Arkeoloji Müzesi'nde birinin mesleği tüccar olan iki kişinin mezar taşı başlığı (Yeni, 2009: 250) ve Göynük'te 2 başlık (Çal, 2007: 295-383). Çorum'da 19-20 yüzyıllara ait 39 başlık (Sevin, 2008: 237), Edirne Üç Şerefeli Cami Haziresinde 3 başlık (Arslan, 2007: 467) Trabzon Tavanlı ve Gülbahar Hatun Cami hazirelerinde 5 başlık (Eren, 2011: 623), Kastamonu'daki Nasrullah Camisi güney haziresi ve Yakup Ağa camii haziresinde 2'şer başlık (Gümüşdağ, 2007: 187), Makedonya Üsküp İsa Bey Cami Haziresinde 1 başlık (Tunçel, 2005: 107) bu tiptedir.

4. Tip (Günlük Fes): Sıfır kalıp olarak da adlandırılan (Çal, 2019: 511) bu tip fesler II. Mahmut'un emri ile 1829 yılında kavuk yerine giyilen ilk resmi fes olan günlük fes (Kumbaracılar, 1934, 28)'e benzemektedir. Fesin alt çapı ile üst çapı arasındaki farkın yok denecek kadar az olduğu bu tip festen 1830 tarihli (Eser No: 9) bir örnek vardır.

Bu tip festen Kadıköy Taşköprü Caddesi Mezarlığında 19. yüzyıla ait 1 örnek (Kurtbil, 2009: 80-82), Aydın Kuşadası Adalızade Mezarlığı'nda 4 örnek (Varol, 2019: 1179), Niksar Melikgazi Kabristanında 19. yüzyıla ait 1 örnek (Kelkit, 2017: 74) vardır.

3. Sonuç

İncelediğimiz bir grup mezar taşı içerisinde fes şeklinde başlığı olan 15 tane mezar taşı değerlendirilmiştir. Tarihi bilinen eserler 1830-1901 tarihleri arasında aittir. 4 farklı kalıpta görülen fes şeklindeki başlıklardan en çok kullanılan 1. Tip (Aziziye kalıplı fes) (7 eserde) olmuştur. 2. Tip (Mecidiye kalıplı fes) 5, 3. Tip (Hamidiye kalıplı fes) 2 ve 4. Tip (günlük fes) 1 eserde tespit edilmiştir. Kitabesinde meslek bilgisi verilen eserler esvab emini, imam, postahane müdürü, buhurdan ağası, sergi muhasebecisi, zaim, çuhadar, Sultan Abdülaziz Han'ın seccadecibaşı ve Hasahır hazinedarlığındaki bir görevliye aittir.

19. ve 20. yüzyıllarda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ve Balkanlar'da görülen fes şeklindeki

başlıklar mezar taşlarında yaygın olarak görülmektedir. Kullanıldığı dönemin moda akımlarına göre farklı şekillerde olan fes, takan kişinin sosyal statüsünü gösteren bazı göstergelere sahip olmasına rağmen toplumun hemen hemen her kesiminde kullanılması sınıflandırma yapmayı zorlaştırmıştır. Çalışmamız ile İstanbul Karacaahmet Mezarlığındaki bir grup Osmanlı mezar taşı içerisindeki fes şeklindeki başlıklı mezar taşları fotoğraf ve çizimlerle desteklenerek tanıtılmış ve bu eserlerin Türk plastik sanatları içerisindeki önemi vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Arseven, C.E. (1950). Fes. Sanat Ansiklopedisi. C.1. (s.583) içinde. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Arslan, A. (2007). Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Berk, S. (2006). Zamanı Aşan Taşlar Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Canyurt, F. (2007). Kastamonu Şehri İsmail Bey Külliyesi, Saray Camisi, Kepkebirler Camisi, Muzafferiddin Gazi Türbesi Hazirelerinde Bulunan Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çağman, F., Renda, G., Bağcı, S., vd. (2000). The Sultan's Portrait Picturing the House of Osman. (Çev. P.M. Işın). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çal, H. (2000). İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar. Eyüp Sultan Sempozyumu III, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları: 206-225.
- Çal, H. (2007). Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları. Vakıflar Dergisi, S.XXX, Ankara: 295-389.
- Çal, H. (2015). Boyabat Mezar Taşları. Ankara: Boyabat Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çal, H. (2019). Türkiye'de Selçuklu'dan Osmanlıya Türk-İslam Mezar-Mezar Taşları. Dündar, A. (Editör). Türk İslam Sanatları Tarihi. Ankara: Grafiker Yayınları: 485-528.
- Çerkez, M. (2013). Yozgat Cevheri Ali Efendi Camii Haziresi Mezar Taşları. Milli Folklor, 12(97): 178-194.
- Eren, S. (2011). Trabzon İli Gülbahar Hatun ve Tavanlı Camii Hazireleri ile Küçük İmaret Mezarlığı'ndaki Mezar Taşları. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gümüşdağ, G. (2007). Kastamonu Şehri Nasrullah Camisi, Yılanlı Camisi, Yakup Ağa Camisi, Ahmet Dede Camisi Hazirelerindeki Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İltar, G. (2005). Giresun İli Sahik Şeridindeki Osmanlı Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kelkit, C. (2017). Niksar Melikgazi Kabristanındaki Mezar Taşlarının Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kumbaracılar, İ. (1934). *Serpuşlar*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını.
- Kurtbil, H.Z. (2009). Kadıköy Taşköprü Caddesi Mezarlığı (Batı Yönündeki 19. Yüzyıl Mezar Taşlarının Sanat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Laqueur, H.P. (2013). Hüve'l-Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları. (Çev. S. Dilidüzgün). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pakalın, M.Z. (1993). "Fes". Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sevin, E.N. (2008). Çorum Şehri Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Sipahi, B., Çetin, A., (2010). 1697-1910 Yılları Arasında Osmanlı Kültüründe Muhasebecilerin Mezar

- Taşlarının Karakteristik Özellikleri. Marmara Üniversitesi İİBF Muhasebe ve Finansman Dergisi, S. 48: 232-241.
- Sürün, M. (2006). İstanbul Vefa Şeyh Vefa Cami Haziresi (Mezar Taşları Tipolojisi Üzerine Bir Deneme). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Türk Sanatı Bilim Dalı, İstanbul, 335-337.
- Tanık, S. (2016). Gölcük Değirmendere Mezarlığı Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tunçel, G. (2005). Üsküp İsa Bey Cami Haziresi'ndeki Lahit Şeklinde Mezarlar. Milli Folklor, 9 (66): 105-115.
- Varol, A.H. (2015). Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziresi Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Ankara.
- Varol, A.H. (2019). Aydın Kuşadası Adalızade Mezarlığı Osmanlı Mezar Taşları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yeni, Ö. (2009). Sinop Arkeoloji Müzesi'nde Sergilenen Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocukların Problem Davranışlarına Yönelik Yaklaşımlarının İncelenmesi*

Öğr. Gör. Hülya Tercan

ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0001-7969-6095>

Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara – TÜRKİYE

Doç. Dr. Haktan Demircioğlu

ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-5092-1698>

Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş:08.01.2019

Kabul: 23.07.2019

On-line Yayın:30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Okul Öncesi Öğretmenleri
Davranış Problemleri
Öğretmen Tutumları
İletişim Engelleri
Transaksiyonel Analiz

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29051>

Öz

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin, çocukların problemli davranışları karşısında sergiledikleri yaklaşımların neler olduğunu incelemektir. Bu doğrultuda uygun veriler elde edebilmek için çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden etnografi modeli kullanılmıştır. Araştırma, Ankara ilinde bulunan 19 anaokulunda gerçekleştirilmiş, veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen gözlem formu aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada sistematik olarak 95 gözlem, kayıt altına alınmıştır. Veriler, Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümü üçüncü sınıf öğrencileri tarafından dört aylık bir süre içerisinde elde edilmiştir. Veri toplama süreci öncesinde öğrencilere test dışı ölçme teknikleri, gözlem aşamaları, gözlemin nitelikli kaydı ile ilgili bilgilendirmede bulunulmuş, ayrıca öğrencilere problem davranışlar ve bu davranışlara yaklaşımlarla ilgili temel bilgiler sunulmuştur. Elde edilen gözlemler sistematik olarak, *öğretmen tutumları, iletişim engelleri ve temas iletileri* olmak üzere üç ana tema üzerinden değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin istenmedik davranışlar karşısında genellikle tepkisel modeli benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin iletişim engellerinden en çok uyararak ve gözdağı vermekle ilgili sözel iletişim kurdukları, genellikle baskıcı ve otoriter tutumu benimsedikleri görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin istenmeyen bir davranış karşısında en çok verdikleri temas iletilerinin, koşulsuz negatif yönde olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma ile öğretmenlerin eylem ve söylemlerinin okul öncesi dönemde görülen davranış problemlerine etkileri alan yazın desteği ile tartışılmış ve öğretmenlerin istenmedik davranışlar karşısında, davranışı şekillendirme ve doğru davranışın sıklığını arttırma amacıyla çeşitli stratejilerden yararlanması önerilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tercan, H. ve Demircioğlu, H. (2019). Okul Öncesi Çocukların Problem Davranışlarına Yönelik Yaklaşımlarının İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p.241-250.

* Bu çalışma, "V th International Eurasian Educational Research Congress (EJER) 2018" de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Investigation of Pre-School Teachers Approaches to Problem Behaviors of Children

Lect. Hülya Tercan

Hacettepe University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, Ankara– TURKEY

Assoc. Dr. Haktan Demircioğlu

Hacettepe University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted:08.01.2019

Accepted: 23.07.2019

Published Online:30.09.2019

Key Words

Preschool Teachers

Teacher Attitudes

Behavior Problems

Teacher Attitudes

Communication Barrier

Transactional Analysis

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29051>

Abstract

The aim of this study is to examine the pre-school teachers' approaches to children's problematic behaviors. In order to obtain appropriate data, ethnographic model has been used which is one of qualitative research methods. The research was conducted in 19 kindergartens in Ankara and the results of the study were prepared with 95 observation records. The data were obtained by the third year students of Hacettepe University Department of Child Development by using observation form prepared by the researchers. Before the data collection process, the students were informed about the non-test measurement techniques, the observation stages, the qualified registration of the observation, and also the basic information about the problem behaviors and approaches to these behaviors. The observations were systematically evaluated on three main themes: *teacher attitudes, communication barriers, and contact messages*. As a result of the study, it was concluded that the teachers generally adopted a reactive model in the face of problem behaviors. Teachers' communication barriers to warn and intimidate the most verbal communication, often seen that oppressive and authoritarian attitude adopted. Also, the contact messages of the teachers were the most unconditional negative in the face of an undesirable behavior. In this study, the effects of teachers' actions and discourse on behavioral problems seen in pre-school period were discussed with literature support and teachers were advised to use various strategies to formulate behavior and increase the frequency of correct behavior against undesired behaviors.

1. GİRİŞ

Okul öncesi eğitim, gelişim alanlarının desteklenmesinin yanı sıra istenmeyen davranışların önlenmesi, çocuğa istenilen davranışların kazandırılması ve mevcut davranış problemlerinin anlaşılıp bu problemlere yönelik müdahale stratejilerinin planlanması açısından oldukça önemli bir süreçtir. Bu süreçte öğretmenlerin çocuklarla olan etkileşimleri, eğitimin daha ilk yıllarından itibaren sosyal-davranışsal ve bilişsel gelişmeyi sağlayıcı kaynakları oluşturmaktadır (Hamre and Pianta, 2005; O'Connor and McCartney, 2007). Öğretmen-çocuk etkileşimlerini daha iyi kavramsallaştırmak için gelişim sistemi teorisi bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir (Bronfenbrenner and Morris, 1998). Bu çerçevede, öğretmen-çocuk ilişkilerinin psikolojik, davranışsal, biyolojik, kültürel ve zamansal süreçleri içeren unsurlarla birlikte ikili sistemler olduğu görülmektedir. Yani bu etkileşimler aslında, bilgi ve deneyimin yetişkin ve çocuk arasında çift yönlü ve işlemsel olarak çalışan kanallar aracılığıyla aktarıldığı, davranış değişimlerini yansıtmaktadır (Sroufe, 2005).

Yapılan araştırmalar erken çocukluk dönemindeki davranışların ve okul yaşantılarının, öğretmen tutumları ile yakından bağlantılı olduğunu ve öğretmen davranışları ile öğrencilerin olumlu ve olumsuz davranışları arasında doğrudan ilişki bulunduğunu göstermektedir (Akgün, Yazar ve Dinçer, 2011; Sucuoğlu, 2008). Bu bilgi üzerinden, okul öncesi dönemde ortaya çıkan davranış problemlerinin belirlenmesi ve onlara müdahale edilmesi aşamasında yaşanan sıkıntıların ve süreç içerisinde karşılaşılabilecek yanlış tutumların yeni problem davranışlara sebep olabileceği öngörülmektedir. Bu düşünceden hareketle okul öncesi eğitim kurumlarında çalışmakta olan öğretmenlerin istenmeyen bir davranış karşısında takındıkları sözel ya da sözel olmayan yaklaşımlarının incelenmesinin erken çocukluk döneminde görülen bazı davranış problemlerinin ortaya çıkışı ve takibi açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Şüphesiz ki okul öncesi öğretmenlerinin istenmeyen davranış başarılı bir şekilde yönetmek için öncelikle istenmedik davranışın altında yatan nedenleri anlamaya çalışması gerekmektedir. Davranışı anlamak ve buna uygun tutumlar sergilemek mevcut sorunların ortaya çıkma ve tekrarlanma olasılığını azaltabileceği gibi gelecekte ortaya çıkabilecek olan istenmeyen davranışların önlenmesi ve ortaya çıktığında doğru bir yaklaşımla çözülmesi için önem arz etmektedir. Bu doğrultuda öğretmenlerin sınıf içi dinamikleri yönetebilmesi kritik noktadır. Carter ve Doyle (2006), çeşitli sınıf yönetimi bileşenlerini tanımlarken şu özellikleri belirtmişlerdir; (a) öğrencilerin oyunlarını ve kaynaklara erişimini kolaylaştırmak için fiziksel ortamı düzenlemek; (b) öğrencileri akademik ve sosyal yeterliliği teşvik eden oyunlara yönlendirmek; (c) öğrencilerin dikkatini ve katılımını yakalamak ve sürdürmek; (d) kurallar ve prosedürler tasarlamak ve uygulamak; (e) davranışları gözlemlemek ve izlemek, (f) öğrenciler yıkıcı ya da istenmeyen davranışlar sergilediklerinde, müdahale etmek ve durumu yeniden düzenlemek.

Okul öncesi öğretmenlerinin erken çocukluk yıllarında sınıf içi dinamikleri yönetme ve davranış problemlerine yönelik tutumları ya da stratejileri üzerine yapılan çalışmaların ülkemiz alan yazınında oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Sadık (2002), okul öncesi sınıflarda öğretmenlerin en sık karşılaştığı problem davranışları gürültü, ilgisizlik, şikâyet etme, söz kesme, diğerlerini rahatsız etme, yerinde düzgün oturmama ve diğerlerine zarar verme olarak belirlemiştir. Okul öncesi öğretmenlerinin bu problem davranışlarla baş etmede kullandıkları yöntemler sözel uyarı, açıklama yapma ve fiziksel yakınlığı kullanmadır. Ayrıca sözü edilen çalışmada öğrenciye bakma, I. Tip ceza ve II. Tip ceza, rehberlik sağlama, kullanılan diğer yöntemler arasındadır. Bu çalışmada öğretmenlerin aile ile işbirliğine önem verdikleri ancak meslektaşları ve okul yönetim ile konuşma konusuna çok sıcak bakmadıkları diğer bulgular arasında yer almaktadır (Sadık, 2002).

Unutmamak gerekir ki özellikle erken çocukluk döneminde öğretmenin benimsediği tutum ve iletişim kurma şekli, istenmeyen olumsuz bir davranışın yok olmasında ya da yinelenmesinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda söz konusu bu araştırma okul öncesi öğretmenlerinin, çocuğun problemleri

davranışından sonra sergiledikleri yaklaşımları “öğretmen tutumları”, “iletişim engelleri” ve “temas iletileri” bağlamında ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, araştırma süreci ve verilerin çözümlenmesinde kullanılan istatistiksel tekniklere yer verilmiştir.

2.1 Araştırma Modeli

Çalışma, nitel araştırma yöntemine ve etnografi modeline göre tasarlanmıştır. Bir grubun kültürünü anlamak için çalışılan grupta vakit geçirilmelidir. Etnografik çalışmalar, konuşulan ortak bir dil ile birlikte doğrudan katılımın olduğu etkinlikleri içermektedir. Ortamda katılımcının gözlemci olarak bulunması veri toplamanın öncelikli metodudur (Merriam, 2013). Veri toplama sürecinde gözlem tekniğinden yararlanılmıştır. Gözlem, davranış ilk elden gözlenebildiğinde ve insanlar araştırma konusu üzerinde konuşmak istemediklerinde kullanılabilecek bir araştırma tekniğidir. Nitel araştırmalarda gözlem önemli bir veri toplama aracıdır (Merriam, 2013).

2.2 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Ankara ilinde gözlemlerin gerçekleştirildiği 19 anaokuluna devam eden 3-6 yaş aralığındaki çocuklar ve onların öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışma grubundan alınan veriler 2017-2018 bahar döneminde Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran olmak üzere dört aylık bir süreçte elde edilmiştir.

2.3 Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve çocuk gelişimi bölümü üçüncü sınıf öğrencilerinin kullandıkları gözlem formu ile elde edilmiştir. Öğrenciler okul öncesi dönem çocukları ile çalışmalar yapmak üzere gittikleri staj kurumlarında bir tam gün gözlemler yapmış ve bu gözlemleri gözlem formu aracılığı ile kaydetmişlerdir.

Gözlem formu: Gözlem formunun içeriği, özellikle öğretmenlerin sorumlu oldukları sınıflardaki çocuklara yönelik tutumlarının nasıl şekillendiği, öğretmenle çocuklar arasındaki iletişim ve etkileşimlerin neler olduğunun gözlenip sistematik şekilde kaydedilmesine dayanmaktadır. Ayrıca gözlem formu, özellikle sınıf içi davranış ve uyum problemleri yaşayan çocukların detaylı şekilde gözlemlenip kaydedilmesine olanak sağlayacak şekilde planlanmıştır. Gözlem formunda öğretmenlerin ya da çocukların kimlik bilgileri ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamış, çocukların ve öğretmenlerin isimleri kodlanarak gözlem formuna aktarılmıştır.

2.4 Veri Toplama Süreci

Veriler, çocuk gelişimi bölümü üçüncü sınıf öğrencileri tarafından Mart 2017 ile Haziran 2017 tarihleri arasında dört aylık bir sürede elde edilmiştir. Staj kapsamında okul öncesi eğitim kurumuna giden öğrenciler için yasal izin alınmıştır. Öğrenciler kurum idaresinin inisiyatifi doğrultusunda sınıflara yerleştirilmiştir. Ayrıca öğrencilerin gözlem yaptıkları sınıfların sorumlu öğretmenlerinden de gözlem yapabilmek adına sözlü onamları alınmıştır.

Çalışma kapsamında öğrencilerden gittikleri staj kurumlarında bir tam gün gözlem yapmaları ve bu gözlemleri gözlem formu aracılığı ile kaydetmeleri istenmiştir. Gözlemler özellikle öğretmenlerin sorumlu oldukları sınıflardaki çocuklara yönelik tutumları ve etkileşimlerini kapsayacak şekilde planlanmıştır. Gözlemler yapılırken sınıf içi davranış ve uyum problemleri yaşayan çocuklar özellikle takip edilmiş ve gözlemci tarafından kayıtlar oluşturulmuştur. Veri toplama süreci öğrencilerin bir dönemlik staj uygulamalarını kapsayacak şekilde planlanmıştır.

2.5 Verilerin Analizi

Araştırmada veriler, Ankara ilinde bulunan 19 anaokulunda gerçekleştirilmiştir. Sürenin sonunda 60 gözlemci tarafından 95 gözlem kaydedilmiş ve gözlemler “*öğretmen tutumları*”, “*iletişim*

engelleri" ve "*temas iletileri*" ana temaları üzerinden değerlendirilmiştir. Veriler, içerik analizi ile çözümlenmiştir. Analiz sürecinde her bir gözlem satır satır yazılmış ve ilgili kodlamalar yapılmıştır. Veriler doğrudan alıntılar şeklinde sunulmuştur.

3.BULGULAR

Bu bölümde katılımcıların okul öncesi eğitim kurumlarında çalışan 3-6 yaş grubu öğretmenlerinin çocuklarla etkileşimlerinin ve onlara karşı tutumlarının incelenmesine yönelik çocuk gelişimi bölümü üçüncü sınıf öğrencilerinin gözlem bulgularına yer verilmiştir. Bulgular, *iletişim engelleri, öğretmen tutumları ve temas iletileri* ile ilgili temalarla ilişkilendirilmiştir.

3-6 yaş grubu çocuklarda davranış problemlerine yönelik öğretmen gözlemlerinin yer aldığı bulgular incelendiğinde, öğretmenlerin *iletişim engellerine* yönelik belirlenen (Gordon, 2008) 12 alt temada gruplandırılan toplam $f(39)$ gözlem bildirilmiştir. Bu gözlemlerle ilgili örnek alıntılar aşağıda Tablo.1'de gösterilmektedir.

İletişim Engelleri	Frekans (Sayı)	Örnek Gözlem Alıntıları
Emir vermek, yönlendirmek	$f(6)$	'Yeter bu kadar dinozor oyununu yasaklıyorum. Saçma sapan oyun oynuyorsunuz. Ayrılın hemen'
Uyarmak, gözdağı vermek	$f(11)$	'Bir daha aynı davranışı yaparsan seni küçük sınıfların yanına göndereceğim' 'Bak hızlı yürümezsen seni burada bırakırım, ailene de haber vermem burada kalırsın beni sinir etme çabuk ol'
Ahlak dersi vermek	$f(3)$	'Yüz verdim astarını istiyorsun. Seninle oynamaya gelmiyor hemen şımarıyorsun.'
Öğüt vermek, çözüm önermek	$f(4)$	'Senin bu hareketlerini çekmek zorunda değiliz kendine çeki düzen ver, biraz akıllı ol, söz dinle.'
Öğretmek, nutuk çekmek	$f(2)$	'Gösteri için daha çok çalış. Onlar yapıyor sen neden yapamıyorsun? İstesene yaparsın'
Yargılamak, eleştirmek, suçlamak	$f(10)$	'Bir daha sana bunu yapmamayı söylemiştim cezalısın sınıfta bekleyeceksin' 'Hep aynı hatayı yapıyorsun, kendini hiç düzeltmedin gün geçtikçe daha şımarık bir çocuk oluyorsun'
Övmek, aynı düşüncede	$f(3)$	'Berk'e bakın hiç biriniz bugün o

olmak, olumlu değerlendirmek		<i>kadar iyi değildiniz.'</i> <i>'Ben niye sana kızamıyorum. En çok sevdiğim çocuk olduğun için mi acaba'</i>
Ad takmak, alay etmek	<i>f(6)</i>	<i>'Çok çirkinsin, ben seni hiç sevmiyorum. Tatlı olduğunu mu zannediyorsun'</i>
Yorumlamak, tanı koymak	<i>f(5)</i>	<i>'Ailesi de çok pımpirikli, çocuk da sorunlu zaten. Bir türlü arkadaş edinemedi.'</i>
Güven vermek, desteklemek	<i>f(2)</i>	<i>'Yiyemiyorum diye bir şey yok benim kızım tabağını hep bitirir tabaktakiler bitecek'</i>
Soru sormak	<i>f(2)</i>	<i>'Bu oyuncağı izinsiz neden aldın? Hadi aldın neden yerlere döküyorsun? Nasıl temizlenecek şimdi buralar'</i>
Şaka yapmak, konuyu değiştirmek	---	---

Tablo 1. Öğretmenlerin iletişim engellerine yönelik bulgular

3-6 yaş grubu çocuklarda davranış problemlerine yönelik öğretmen gözlemlerinin yer aldığı bulgular incelendiğinde, *öğretmenlerin tutumları* ile ilgili 5 alt temada gruplandırılan toplam *f(44)* gözlem bildirilmiştir. Bu gözlemlerle ilgili örnek alıntılar aşağıda Tablo.2'de gösterilmektedir.

Öğretmen Tutumları	Frekans (Sayı)	Örnek Gözlem Alıntıları
Demokratik Tutum	<i>f(5)</i>	<i>'Uyumak istemeyenler için sabahki gezimizle ilgili bir resim çizebiliriz'</i>
Baskıcı-Otoriter	<i>f(21)</i>	<i>'Bir daha sınıfta koşmayacaksın bu seni son uyarışım'</i> <i>'Oynadığın oyuncakları toplamazsan ceza alacaksın'</i>
Tavizkar	<i>f(2)</i>	<i>'Seni çok sevdiğim için buna izin veriyorum yoksa yasak olduğunu biliyorsun'</i>
Aşırı Koruyucu	<i>f(3)</i>	<i>'Yemeğini ben yedireceğim kendi başına yemeye kalkma'</i>
İlgisiz-kayıtsız	<i>f(13)</i>	<i>'Sürekli şikâyetle geliyorsun yanıma artık umurumda değilsiniz ne yaparsanız yapın'</i>

Tablo.2 Öğretmen tutumlarına yönelik bulgular

3-6 yaş grubu çocuklarda davranış problemlerine yönelik öğretmen gözlemlerinin yer aldığı

bulgular incelendiğinde, öğretmenlerin *temas iletileri* ile ilgili 4 alt temada gruplandırılan toplam $f(12)$ gözlem bildirilmiştir. Bu gözlemlerle ilgili örnek alıntılar aşağıda Tablo.3’de gösterilmektedir.

Temas İletileri	Koşullu	Koşulsuz
Pozitif	$f(1)$ <i>‘Bugün uyurken senin arkadaşlarını hiç rahatsız etmeyeceğini ve sessiz kalacağımı biliyorum’</i>	$f(1)$ <i>‘Çok akıllı bir çocuksun. Aferin sana’</i>
Negatif	$f(3)$ <i>‘Hep böyle yaramazlık yapıp sonra da ceza almaya devam edeceksin’</i>	$f(7)$ <i>‘Çok çirkinsin ne yapalım Allah da seni böyle yaratmış’</i> <i>‘Yeter artık bir susun da beni dinleyin. Gerçekten çok boş kafalı yetişiyorsunuz. Laftan sözden anladığımız yok.’</i>

Tablo.3. Öğretmenlerin temas iletilerine yönelik bulgular

4.TARTIŞMA

Yapılan bu araştırmada, öğretmenlerin çocukların problem davranışlarına yönelik inançlarına, tutumlarına, verilen tepkilere ve temas iletilerine yer verilmiştir. Bu doğrultuda elde edilen bulgulara dayanarak öğretmenlerin problem bir davranış karşısında iletişim engelleri boyutunda en çok uyararak, gözdağı vermek ile yargılamak, suçlamak ve eleştirmek doğrultusunda yönelimleri olduğu görülmüştür. Öğretmen tutumlarına yönelik bulgular incelendiğinde ise öğretmenlerin problem sayılabilecek bir davranış karşısında genellikle baskıcı- otoriter tutumu benimsediği görülmüştür. Bunu ilgisiz ve kayıtsız öğretmen tutumları izlemektedir. Bu araştırmanın bulgularına dayanarak, öğretmenlerin özellikle istenmeyen davranışları olan çocuklarla etkileşimleri temas iletileri çerçevesinde incelenmiş ve öğretmenlerin problem davranışlara yönelik en çok koşulsuz negatif temas iletilerini kullanma eğiliminde oldukları belirlenmiştir.

Bu araştırma bulgu ve sonuçları dikkate alınarak literatürde davranış problemleri ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, aslında temelde okul öncesi dönemdeki çocukların birbirlerine karşı daha çok fiziksel tepkiler gösterdiğini söylemektedir. Benzer şekilde yapılan bu araştırmanın bulguları da fiziksel olarak gösterilen tepkinin olumsuz ve yıkıcı sınıfsal etkileri olduğunu kanıtlar niteliktedir (Tutkun, 2013). Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’da, bu fiziksel tepkileri fazlaca gösteren çocukların okulda önemli sosyal, duygusal ve akademik zorluklara eğilimli olduklarını gösteren önemli kanıtlar bulunmaktadır (Campbell, Spieker, Burchinal ve Poe, 2006; Ostrov, Woods, Jansen, Casas, ve Crick, 2004). Yaptığımız bu araştırmanın bulguları bize öğretmenlerin çocukların gösterdikleri bu fiziksel tepkilere ve davranışsal problemlere dair olumsuz düşüncelere sahip olduğunu ve bunun da sözel iletişim engellerine yol açtığını göstermektedir. Öğretmenlerin okul öncesi çocukların davranışlarını nasıl nitelendirdiği ile ilgili yapılan bazı çalışmalar da bu bulgularımızı destekler niteliktedir. Öğretmenler en az hoşgörü gösterilen, en çok öfke ve müdahalenin yaşandığı grubun okul öncesi dönem çocukları olduğunu belirtmişlerdir (Coplan, Bullock, Archbell ve Bosacki, 2015; Hurd and Gettinger, 2011).

Bu çalışmanın bulguları doğrultusunda öğretmenlerin bir bakış, bir baş sallama, bir gülümseme, bir kelime, bir dokunuş şeklinde gösterebildikleri temas iletilerinin davranış ve davranış sonucunda oluşabilecek olumlu ya da olumsuz durumlar üzerinde etki yaratabilme potansiyeli taşıdığı görülmüştür. Berne, (1988) temas iletilerini “insan kabul ünitesi” olarak tanımlamaktadır. Temas iletileri olumlu ya da olumsuz olabileceği gibi, olumlu temas iletilerini duymanın kişiyi daha iyi hissettirdiği bilinmektedir. Ancak tersi şekilde özellikle yaşamın erken dönemlerde alınan olumsuz mesajlar ve ileti örnekleri bireyin kendisi hakkındaki algılarını ciddi bir şekilde etkileyebilmektedir (Keçeci, 2007). Ayrıca olumsuz temas iletilerinin bireyin öz-saygısına zarar verdiği ve hatta yaşama isteğini bile etkileyebileceği düşünülmektedir (Solomon 2003).

Son yıllarda özellikle sosyal davranış müdahaleleri alanında, öğretmenlerin ve çocuğun akranlarının özellikle olumsuz davranışlar üzerinde derin bir etkisi olduğu (Carter and Van Norman, 2010) ve öğretmenlerin sosyal davranış müdahalelerini uygulama konusunda yardıma ihtiyaçları olduğu yönünde artan çalışmalar vardır (Reinke, Stormont, Herman, Puri ve Goel, 2011). Bu doğrultuda davranış yönetimi planlanması öne çıkan konulardan biri olmuştur (Tatlı ve Pirpir, 2015). Davranış yönetimi genel olarak, yanlış davranışların önlenmesini amaçlayan önceden planlanmış bir takım müdahaleleri içermektedir. Bu müdahaleler istenmeyen davranışlara tepki vermekten ziyade, istenmeyen davranışı daha ortaya çıkmadan önlemeyi içermektedir (Martin and Sass, 2010). Öğretmenlerin sınıflarında uygulayacakları bu önleme çalışmaları sosyo-duygusal zorluklar yaşayan çocukların erken tespit edilip desteklenmesinde de önemli etkilere sahiptir.

Yaptığımız bu çalışmada, öğretmenlerin istenmeyen bir durum karşısında çocuklarla iletişim engelleri oluşturacak sözel uyarılar verdiği görülmüştür. Öğretmenlerin istenmedik davranışlara müdahale yöntemleri düşünüldüğünde tepkisel modeli benimsedikleri görülmektedir. Okul öncesi öğretmenlerin sınıf içerisinde istenmeyen herhangi bir durum karşısında kullandıkları stratejiler ve geliştirdikleri yaklaşımların, okul öncesi dönemde davranış problemlerinin ortaya çıkması ve devam etmesine neden olabilecek güçlü bir faktör olduğu düşünülmektedir. Uysal, Altun ve Akgün (2010) tarafından yapılan araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin istenmeyen davranışlar karşısında en çok “sözel uyarı”, “sözel olmayan uyarı” ve “1. Tip ceza” stratejilerini kullandıkları görülmüştür (Akgün, Yarar ve Dinçer; 2011). Aynı çalışmada öğretmenler gözlemlenmiş ve öğretmenlerin istenmedik davranışla karşılaştığında çocuğa yüksek sesle “*yerine otur, sessiz ol, çalışmanla ilgilen, şikâyet etme gibi*” emir verme eğiliminde oldukları belirtilmiştir.

Araştırmalar, eğitim ve öğretimde başarının anahtarlarından birinin öğretmenin sınıf içerisindeki tutum, sınıf yönetimi ve öğretme stratejileri olduğunu göstermiştir (Cakmak, 2008; Emmer, Evertson ve Worsham, 2000). Birçok çalışma, yüksek düzeyde çatışma içeren negatif öğretmen-çocuk ilişkisinin, sınırlı okul katılımı, zayıf akademik başarı ve problem davranışları da beraberinde getireceği kaçınılmaz olduğunu gözler önüne sermektedir (Doumen, Doumen, Verschueren, Buyse, Germeij, Luyckx ve Soenens, 2008; Sabol and Pianta, 2012). Yaşanabilecek bu ilişkisel çatışmalar çocukların kendi özellikleri, önceki ilişki deneyimleri (Howes, Phillipsen and Peisner-Feinberg, 2000) ve öğretmenlerin karakteristik özellikleri gibi birçok faktörden kaynaklanabilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın sonuçlarına dayanarak çocuk öğretmen etkileşiminin ne denli önemli olduğu anlaşılmış olsa da daha fazla çalışma ile öğretmen-çocuk etkileşimi (örneğin, sosyal etkileşimler, öğretimsel etkileşimler) ve bu etkileşimler ile çocukların gelişim alanları arasındaki ilişkilerin doğasının araştırılması gerekmektedir. Bu çalışmada, öğretmen-çocuk etkileşimlerinin sadece birkaç boyutu spesifik özelliklere sahip olarak temalandırılıp sunulmuştur. Dolayısıyla hala araştırılması gereken birçok konu bulunmaktadır (Unal ve Unal, 2014). Özellikle kişilik değişkenlerinin sınıf içerisinde

öğretmen tutumlarını nasıl etkilediği ya da öğretmenin stratejileri ve inançlarının sınıfın genel yapısıyla örtüşüp örtüşmediği ve öğretmen tutumlarının neleri nasıl değiştirebileceği okullarda davranış problemleri ile mücadelenin gelecekteki konularını oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, E., YARAR, M., & DİNÇER, Ç. (2011). Okul öncesi öğretmenlerin sınıf içi etkinliklerde kullandıkları sınıf yönetimi stratejilerinin incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(3), 1-9.
- BAŞAR, H. (2001). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- BERNE, R. M., & LEVY, M. N. (1988). *Physiology*, St. Louis, Mosby, 357-681.
- BOSH, K. A. (2006). *Planning classroom management*. SAGE Publications, London.
- BRONFENBRENNER, U., & MORRIS, P. A. (1998). The ecology of developmental processes.
- CAMPBELL, S. B., SPIEKER, S., BURCHINAL, M., & POE, M. D. (2006). Trajectories of aggression from toddlerhood to age 9 predict academic and social functioning through age 12. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(8), 791-800.
- CAKMAK, M. (2008). Concerns about teaching process: Student teacher's perspectives. *Education Research Quarterly* 31:3 , pp. 57-77.
- CARTER, D. R., & VAN NORMAN, R. K. (2010). Class-wide positive behavior support in preschool: Improving teacher implementation through consultation. *Early Childhood Education*, 38, 279-288.
- CARTER, K., & DOYLE, W. (2006). Classroom management in early childhood and elementary classrooms. *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues*, 373-406.
- COPLAN, R. J., BULLOCK, A., ARCHBELL, K. A., & BOSACKI, S. (2015). Preschool teachers' attitudes, beliefs, and emotional reactions to young children's peer group behaviors. *Early Childhood Research Quarterly*, 30, 117-127.
- DOUMEN, S., VERSCHUEREN, K., BUYSE, E., GERMEIJ, V., LUYCKX, K., & SOENENS, B. (2008). Reciprocal relations between teacher-child conflict and aggressive behavior in kindergarten: A three-wave longitudinal study. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37, 588-599.
- EMMER, E. T., EVERTSON, C. & WORSHAM, M. E. (2000). *Classroom management for secondary teachers* (5th ed.). Allyn and Bacon, Boston.
- GORDON, T. (2008). *Parent effectiveness training: The proven program for raising responsible children*. Harmony.
- HAMRE, B. K., & PIANTA, R. C. (2005). Can instructional and emotional support in the first-grade classroom make a difference for children at risk of school failure? *Child development*, 76(5), 949-967.
- HOWES, C., PHILLIPSEN, L. C., & PEISNER-FEINBERG, E. (2000). The consistency of perceived teacher-child relationships between preschool and kindergarten. *Journal of School Psychology*, 38, 113-132.
- HURD, H. D., & GETTINGER, M. (2011). Mothers' and teachers' perceptions of relational and physical aggression in pre-school children. *Early Child Development and Care*, 181(10), 1343-1359.
- KEÇECİ, A. (2007). Hemşirelik eğitiminde iletişime yeni bir yaklaşım: Transaksiyonel analiz. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi [Bağlantıda]*, 4(2).
- MARTIN, N.K. & SASS, D.A. (2010). Construct Validation of the Behavior and Instructional Management Scale. *Teaching and Teacher Education*, 26(5), 1124-1135.
- MERRIAM, S. (2013). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Çev.Ed.Turan.S. Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. Nobel Yayınları. Ankara.
- O'CONNOR, E., & MC CARTNEY, K. (2007). Examining teacher-child relationships and achievement as part of an ecological model of development. *American Educational Research Journal*, 44(2), 340-

369.

- OSTROV, J. M., WOODS, K. E., JANSEN, E. A., CASAS, J. F., & CRICK, N. R. (2004). An observational study of delivered and received aggression, gender, and social-psychological adjustment in preschool: "This white crayon doesn't work...". *Early Childhood Research Quarterly*, 19(2), 355-371.
- REINKE, W. M., STORMONT, M., HERMAN, K. C., PURI, R., & GOEL, N. (2011). Supporting children's mental health in schools: Teacher perceptions of needs, roles, and barriers. *School Psychology Quarterly*, 26(1), 1.
- SABOL, T. J., & Pianta, R. C. (2012). Recent trends in research on teacher-child relationships. *Attachment & Human Development*, 14, 213-231. doi:10.1080/14616734.2012.672262.
- SADIK, Ö. G. F. (2002). İlköğretim I Aşama Sınıf Öğretmenlerinin Sınıfta Gözlemledikleri Problem Davranışlar. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(10).
- SARITAŞ, M. (2000). *Sınıf yönetimi ve disiplinle ilgili kurallar geliştirme ve uygulama. Sınıf Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayınları.
- SOLOMAN, C. (2003). Transactional analysis theory: The basics. *Transactional Analysis Journal*, 33(1), 15-22.
- SROUFE, L. A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & human development*, 7(4), 349-367.
- SUCUOĞLU, B. (2008). Okul öncesi sınıflarda kaynaştırma ve sınıf yönetimi. *Çocuk Çocuk Dergisi*, 40(1).
- TATLI, S., & PİRİR, D. A. (2015). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların öğretmenleriyle olan ilişkilerinin sosyal beceri düzeylerine etkisinin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 31, 429-441.
- TUTKUN, T. (2013). Öğretmen Adaylarının Demokratik Algı ve Tutumlarına Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6, 1127-1138.
- UYSAL, H., ALTUN, S. A., & AKGÜN, E. (2010). Okulöncesi öğretmenlerinin çocukların istenmeyen davranışları karşısında uyguladıkları stratejiler. *İlköğretim Online*, 9(3).
- UNAL, Z., & UNAL, A. (2014). Investigating and comparing user experiences of course management systems: BlackBoard vs. Moodle. *Journal of Interactive Learning Research*, 25(1), 101-123.

1599 Numaralı Rodoscuk/Tekirdağ Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı

Furkan Sarı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6451-3214>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Sakarya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 17.04.2019
Kabul: 22.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Rodoscuk
Şer'iyye Sicilleri
Mahkeme
Kadı
17. Yüzyıl

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29112>

Öz

Osmanlı Devleti'nde, mahkemede alınan kararlar olan zabtlar ve merkezden gelen suretler şer'iyye sicillerinde kayıt altına alınmıştır. Siciller içerdiği bilgiler açısından bölgesel tarih çalışmalarında önemli kaynaklardır. Bu çalışmada Rodoscuk/Tekirdağ'a ait hicri 1074-1076 miladi 1664-1666 yıllarını muhteva eden 1599 numaralı Rodoscuk Şer'iyye Sicili'nin transkripsiyonu yapıp, elde edilen belgeler ışığında veriler analiz edilmiştir. Kayıt altına alınan belgelerin %80'ini zabtlar %20'sini de suretler oluşturmaktadır. Zabtların içinde büyük çoğunluğu mesken satışları, bağ ve bağçe satışları, miras taksimleri ve terekelerden oluşmaktadır. Sicilde köle azatları ve vakıflara yapılan hibe hüccetleri de azımsanmayacak seviyededir. Zimmîlerin de yaşadığı Rodoscuk'ta müslümanlar ve zimmîler arasında kayıda geçmiş herhangi bir dava yoktur. Zimmîlerin kendi mahalleleri olmasına rağmen, bu dönemde zimmîlerin ve müslümanların aynı mahallelerde yaşadıkları ve ticaretle uğraştıkları kayıt altına alınmıştır. Defterde ki kayıtlar yıllara göre ayrı ayrı tasnif edilmiştir. Yıllara göre ayrılan belgeler zabt ve suretler olarak listelenmiştir. 1075 yılı kayıtlarında Ramazan ayı en az işlem yapılan aydır. Bu ayda en dikkat çekici zabt kaydı Yahudi kadının kölesinin azat hüccetidir. Sicilde çok rastlanmayan dava örnekleri ise tarihleri ve sayfa numaraları verilerek okuyucuya sunulmuştur. Rodoscuk Şer'iyye sicilinin tanıtımı sayesinde bölgenin o dönemi hakkında sosyal, kültürel ve iktisadi açıdan bilgileri verilmiş, bu bilgiler ışığında Rodoscuk Kazası hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan değerlendirmelerin gelecekte yapılacak çalışmalarla daha değerli hale gelip daha geniş analizler yapılmasını mümkün kılacağı kaçınılmazdır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sarı, F. (2019). 1599 Numaralı Rodoscuk/Tekirdağ Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 251-259.

An Introduction of 1599 Numbered Rodoscuk/Tekirdağ Sharia(Şer'iyye) Register

Furkan Sarı

Graduate Student / Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of History, Sakarya – TURKEY

Article History

Submitted: 17.04.2019

Accepted: 22.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Rodoscuk

Sharia Records

Court

Kadi

17. Century

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29112>

Abstract

In the Ottoman Empire, the decisions taken in court and the copies taken from the center were recorded in the sharia registers. The registers are important sources of regional history studies in terms of the information they contain. In this study, Rodoscuk / Tekirdağ's 1540 numbered Sharia Registry which contain information about years of 1664-1666 was transcribed and the data were analyzed in the light of the documents obtained. It is seen that 80% of the recorded documents are official reports, and also 20% are composed of copies. The vast majority of the official reports consist of residential sales, vineyard and orchards sales, heritage divisions and terekes. It is obviously seen that the let out of slaves and the hüccet grants for the foundations are also not to be underestimated in the registry. In Rodoscuk where there are Dhimmis, there are no cases recorded between the Muslims and the non-Muslims. Despite the fact that the Dhimmis had their own neighborhoods, it was noted that during this period, the Dhimmis and the Muslims lived in the same neighborhoods and engaged in trade. The records in the book are classified separately according to years. The documents arranged according to years are listed as official record (zabt) and copies (suret). In the year 1075, the holly Ramadan is the lowest operand month. In this holly month, the most remarkable official report (zabt) record is the hüccet of the slave of the Jewish woman. The case examples which are not found in the registry are presented to the reader by giving their dates and page numbers. The information of social, cultural and economic lives of the region can be obtained thanks to the introduction of Sharia Registry and because of this information, evaluations were made about the Rodoscuk district. It is inevitable that the evaluations will be made more valuable by future studies and further analysis will be possible.

Giriş

Rodosçuk(Rodosçuk,Tekirdağ, Tekfurdağı) tarihsel olarak başta Bizans İmparatorluğu olmak üzere ve sonrasında Osmanlı Devleti için önemli bir liman kenti olmuştur. İki devletinde başkentliğini yapmış olan İstanbul'a hububat sevkiyatı Rodosçuk iskelesi üzerinden yapılmıştır (Ateş, 2013: 21). Rodosçuk 14. Yüzyılın ikinci yarısında Orhan Gazi'nin şehzadelerinin çabaları sonucu Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Süleyman Paşa'nın başlattığı akınları vefat etmesi sonucu kardeşi Murad devam ettirmiş 1357-1358 yıllarında Osmanlı Rodosçukta hüküm sürmeye başlamıştır (Ateş, 2011: 360). Bölge Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra İstanbul'a gelen hububatın sevk edilmesinin yanında, Avrupa'da yapılan savaşlarda kullanılacak silahların İstanbuldan Rodosçuk limanına sevk edilmesinde de önemli rol oynamıştır (Ekin, 2017: 39).

Şer'iyye sicilleri, kayda alınan belgeler sebebiyle şehir ve sosyal tarih çalışmalarında önemli arşiv kaynaklarının başında gelmektedir. Sicillerde; mahalle adları, nüfusun büyük bir kısmını oluşturan reayanın çeşitliliği, vakıf hizmetleri, halkın günlük yaşamda kullandığı eşyalar, gıda maddeleri, beledi yetersizlikler gibi birçok farklı konuda bilgi edinilebilmektedir. Kayda geçirilen belgelerin içeriklerine bakıldığında; miras taksimleri, terekeler, boşanma senetleri, köle azatları, mesken ve bağ,bahçe satışları ağırlıklı olarak yer kaplamaktadır. Ayrıca şer'iyye sicillerinde yerinde kayıt altına alınan zabtların dışında merkezden gelen fermân, berat ve buyruğuların suretleri de mevcuttur.

Çalışmamızın temelini oluşturan 1599 Numaralı Rodosçuk Şer'iyye Sicili'nin transkripsiyon ve analizi yapılmadan önce literatür okumaları yapılmıştır. Rodosçuk hakkında önemli çalışmalardan (Sert, 2017; Ekin, 2009; 2013; 2010; 2017; 2009; 2016; 2015) olan eserler titizlikle okunup analiz edilmiştir. Rodosçuk Şer'iyye Sicillerinin transkripsiyonu ve tahlilini konu alan 4 adet yüksek lisans tez (Cengiz, 2008; Bostancı, 2010; İslami, 2010; İbicioğlu, 2016) çalışmalarında incelenmiştir. Bundan sonra, 1599 Numaralı Rodosçuk Şer'iyye Siciline atıf yapılırken (R.Ş.S. Nu: 1599:-) şeklinde kısaltılacaktır.

1.Şer'iyye Mahkemeleri

Mahkeme, başında karar yetkisine sahip bir kadının bulunduğu arapça hükm kökünden gelen hüküm verilen yer anlamına gelmektedir. İslamın temel kitabı olan Kuran-ı Kerim'de ve Peygamberin sünnetinde mahkeme geçmemekle birlikte "hükm" kelimesi geçmektedir. Hicri VI. Yüzyıldan itibaren islam kaynaklarında günümüz manasında mahkeme ismi yer almaya başlamıştır. Mahkeme isminin terminolojik olarak olmaması yargılamanın olmadığı anlamına gelmemektedir. Peygamber yaşadığı dönemde Medine'de islam fihna göre yargılama yapmakta ve kararlar vermektedir. Peygamberin ölümünden sonra bu göreve kadılar getirilerek şeriata göre hüküm verilmiştir (Atar, 2003: 338).

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren adli mekanizma hemen tahsis edilmiş ve mahkemeler istisnalar haricinde tek hakimli olarak görev yapmıştır. Osmanlı mahkemeleri toprakların genişlemesi sebebiyle iki ana koldan kontrol altına alınmış ve yönetilmiştir, bunlar Anadolu ve Rumeli kazaskerliğidir (Aydın, 2003: 341-342). Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren feth edilen yerlere gönderilen iki önemli askeri sınıf üyesi vardır bunlar adaletin tahsisi için kadı, idareyi temsil görevi ile de subaşidir. Bir kişinin kadı olabilmesi eğitimini tamamladıktan sonra reşit, temyiz yetisine sahip, imanlı ve adil, nesebinin sahih, erkek olması şartlarına bağlıdır (Ortaylı, 2016: 21). Osmanlı kadısının adli görevlerinin yanında beledi görevleride mevcuttur (Ortaylı, 2001: 69-70). Osmanlı Devleti'nde II. Mahmud'a kadar sabit bir mahkeme binası mevcut değildir. Kadının evinin bir bölümü çoğunlukla mahkemeye ayrılmış bulunmaktadır (Ortaylı, 2011: 12).

Osmanlı mahkemesinde Hanefi fihna göre davalar görülmüştür, lakin diğer mezheplere göre yargılamalar kesinlikle yasaklanmamıştır. Mısır'da hanefi fihna haiz baş kadının yanında diğer üç mezhebende kadıları mevcuttur. Mısır haricinde de eğer bir müslüman başka bir mezhebe göre yargılanmak isterse kadı o anlamda yetkin bir naib atayarak davanın görülmesine yardımcı olmaktadır (Aydın, 2018: 28-30). İncelediğimiz dönemde Rodosçuk kazasında kadının naibi görevlendirilmiştir (R.Ş.S.

,Nu: 1599: .80). Bu görevlendirmenin sebebi kazanın "ber vech-i arpalık" olarak kadıya tasarruf edilmiş olmasıdır. Paşa rütbesine gelen ümera sınıfı üyelerine tevcih edilen sancaklar arpalık olarak adlandırılmaktadır. Bu durumda kadı kazaya gitmeyip kendisinin yerine naib atamaktadır (Ekin, 2015: 284).

Naib: Kadının yargılama alanında ona yardımcı olması için kadı tarafından tayin ve azl edilen görevlidir. Kaza arpalık statüsünde ise kadının mutlak vekilidir (Ortaylı, 2016: 82).

Kâtib: Kadının onayından geçmiş zabt örneklerini ve merkezden gelen suretleri şer'iyeye siciline kayıt eden görevlidir. İş yüküne göre katib sayısı birden fazla olabilir (Ortaylı, 2016: 83).

Muhzır: Mahkemenin güvenliğini ve dava esnasında sükûneti sağlamak için görev yapan bir nevi adli polistir(Ortaylı, 2016: 83).

Kassam: Ölen kişinin terekesini taksim etmekle görevli memurdur. Askeri sınıf üyesinin fazla olduğu yerlerde beledi ve askeri kassamlar görev yapmaktadır (Ekin, 2013: .570).

Muhtesib: Kadının beledi ve mülki görevlerinde yardımcısıdır (Ortaylı, 2016: 84).

2. Şer'iyeye Sicilleri

Şer'iyeye mahkemelerinde görülen davaların ve merkezden gönderilen suretlerin kayıt altına alındığı defterlere şer'iyeye sicilleri denmektedir. Şer'iyeye sicilleri kadı sicilleri, kadı divanı ve mahkeme kayıtları olarak adlandırılmaktadır (Uğur, 2010: 8). Şer'iyeye sicillerinde kayıt altına alınan belgelerin hepsi kadı ya da naibi tarafından onaylanması gerekmektedir. Kadıların adli görevlerinin yanında idare görevlerinin bulunmasından dolayı şer'iyeye sicillerinde adli konuları içeren zabtlar ve idari görevleri sebebiyle suretler vardır. İlâmlar, hüccetler ve ma'ruzlar zabt örneklerinin başında gelir. Suret örnekleri ise merkezden gönderilen fermânlar, beratlar ve buyrucludur. İkinci gruptaki belgeler genellikle vakıflarla, vergilerle, tayin ve azl ile ilgilidir (Bayındır, 2015: .27). Osmanlı Devleti'nin en eski şer'iyeye sicil örnekleri XV. yüzyıl Bursa Şer'iyeye Sicilleridir (Ortaylı, 2016: 70). Bugün elimizde Osmanlı dönemine ait 16906 şer'iyeye sicili bulunmaktadır (Bayındır, 2015: 52).

Şer'iyeye sicillerinde ki zabt kayıtlarının başında ilâmlar hüccetler gelmektedir ve bunlar defterin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Küçük yerleşim yerlerinde genellikle tereke defterleri ayrı tutulmamakla birlikte şer'iyeye sicillerinin içine kaydedilmektedir.

İlâm: Şeriate göre kadının verdiği kararların kaleme alındığı vesikalara denir. Deftere kaydedilirken kadının imza ve mührünü taşıma zorunluluğu yoktur. İlâm örnekleri davalı ve davacıya verilirken kadının mührü ve imzasını taşımak zorundadır (Bayındır, 2015: .27).

Hüccet: Kadının hükmünü içermeyen bir tarafın ikrarını, diğerinin ise bu ikrarın tasdikini içeren vesikalardır. Tarafalara verilen hüccet kopyalarında kadının mührü ve imzası bulunmak zorundadır (Oğuz, 1998: 446).

Tereke: Ölen kişinin arkasında bıraktığı mal varlığına tereke ya da muhalledâf denmektedir (Aktan, 2005: 143-144).

Şer'iyeye sicillerinde zabt kayıtlarının haricinde suretlerde bulunmaktadır. Bu suretler başlıca merkezden kazaya gönderilen fermânlar, beratlar ve buyrucludur.

Fermân: Üzerinde padişahın tuğrası bulunan Divân-ı Hümayûnda ya da sadrazamın huzurunda kurulan divanlarda padişah adına yazılan emirlerdir. Fermân-ı âlişân, fermân-ı hümayûn, emr-i şerîf fermânlarda görülen alametlerin başındadır (Sakin, 2017: 173).

Berât: Padişah tarafından görev tayini ya da bir imtiyaz verildiğini gösteren üzerinde padişahın tuğrası bulunan belgelerdir. Berâtlar padişahın saltanat süresi boyunca geçerlidir (Sakin, 2017: 223-224).

Buyruclu: Sadrazam başta olmak üzere yüksek kademeli memurların altlarına yazdıkları emir yazılarına denmektedir (Sakin, 2017: 253).

3. 1599 Numaralı Rodoscuk Şer'iyeye Sicilinin Değerlendirilmesi

1599 Numaralı Rodoscuk Şer'iyeye sicili 100 varak 200 sayfadır. Sicil hicri 1074-1076 miladi 1664-

1666 yılları arasını kapsamaktadır. Sicilde toplam 593 belge bulunmaktadır. Bu belgelerin 474 tanesi mahkemede yapılan işlemler sonrasında kaleme alınmış zabtlardır. 119 belge ise merkezden gelen fermân, berât ve buyruldu kayıtlarıdır. Sicilde ki ilk kayıt 1 Receb 1074 (Miladi: 29 Ocak 1664) tarihlidir (R.Ş.S. , Nu: 1599: 4). Sicilde ki son kayıt ise 15 Zilhicce 1076 (Miladi: 18 Haziran 1666) tarihlidir (R.Ş.S. ,Nu: 1599: 85).

Şer'iyeye siciline kaydedilen belgeler Rodoscuk'un idari,sosyal ve ekonomik hayatına dair önemli değerlendirmeler yapılmasına imkan verecektir. Sicilde ki kayıt örnekleri; köle azatları (R.Ş.S. ,Nu: 1599: 12), miras taksimleri (R.Ş.S. , Nu: 1599: 13), bağ ve bahçe satışı (R.Ş.S. ,Nu: 1599: 24), mesken satışı (R.Ş.S. ,Nu: 1599: 25), mesken tamirati (R.Ş.S. ,Nu: 1599: 37), kiralama hüccetleri (R.Ş.S. ,Nu: 1599: 59), terekeler (R.Ş.S. ,Nu: 1599: 61), vasi tayinleri (R.Ş.S. ,Nu: 1599: 67), ödenilen vergi hüccetleri (R.Ş.S. ,Nu: 1599: 5), şirket fesih hüccetleri (R.Ş.S. ,Nu: 1599: 6), vakıflara yapılan hibe hüccetleri (R.Ş.S. , Nu: 1599: 51), nikah akdinin son bulması (R.Ş.S. ,Nu: 1599: 51), mehr bedellerini alındığını (R.Ş.S. , Nu: 1599: 54) gösteren belgeler sicilde sıkça kaleme alınan belgelerdendir.

Kayda geçirilen 474 belgenin 229 tanesini mesken satışları, bağ ve bahçe satışları, köle azatları, nikah akdinin son bulma hüccetleri ve terekelerden oluşmaktadır. Satış hüccetlerinin ve köle azatlarının fazla olması Rodoscuk'ta ekonomik hayatın elverişli olduğunun göstergelerinden biri olarak düşünülebilir.

Yıllar	Mesken sat.	Bağ. Sat	Köle azadı	Boşanma	Tereke
1074	1	3	1	0	0
1075	75	60	18	7	28
1076	15	6	2	4	9
Toplam	91	69	21	11	37

Tablo 1: 1599 Numaralı Rodoscuk Şer'iyeye Sicilinde Yıllara Göre Çeşitli Dava Sayıları

Sicilde Rodoscuk'da Müslümanların, Yahudilerin, Rumların, Ermenilerin beraber yaşadıkları gözlenmiştir. Etnik gruplar arasındaki çatışmaları içeren mahkemede kayıt altına alınmış hergengi bir belge mevcut değildir. Yıllara göre sicile kayda alınan belgeleri inceleyerek defterde sık raslanmayan dava kayıtlarını örneklendirmenin çalışmaya daha fazla fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

3.1. 1599 Numaralı Rodoscuk Şer'iyeye Sicilinde 1074 Yılı Kayıtlarının Değerlendirilmesi

Şer'iyeye Sicilinde 1074 yılına ait 26 adet kayıt bulunmaktadır, kayıtların 18 tanesi mahkemede tutulmuş olup 8 tanesi suret örneğidir. 1 Receb 1074 günü kaleme alınan ilk kayıt bir berat suretidir (R.Ş.S. , Nu: 1599: 96). 28 Zilhicce 1074 günü kaleme alınan son kayıt ise bir ferman suretidir (R.Ş.S. , Nu: 1599: 96). 1074 yılında kaleme alınan kayıtların 6 tanesi miras taksimi ile ilgilidir. Dikkat çeken kayıtlardan biri de Rodoscuk iskelesi arabacılarının ödediği vergi hüccetinin kayıdır (R.Ş.S. , Nu: 1599: 5).

Aylar	Zabtlar	Suretler
Receb	0	2
Şaban	0	1
Zilhicce	18	5
Toplam	18	8

Tablo 2: 1074 Yılı Zabt ve Suret Kayıtlarının Aylara Göre Dağılımı

3.2. 1599 Numaralı Rodoscuk Şer'iyeye Sicilinde 1075 Yılı Kayıtlarının Değerlendirilmesi

Sicilde ki en fazla kayıt 1075 yılında kaleme alınmıştır. Kayda geçirilen 464 belgenin 389 tanesi mahkemede, 75 tanesinde suretlerin sicile geçirilmesiyle kaleme alınmıştır. 1 Muharrem 1075 günü kaleme alınan bir ferman sureti bu yıl içinde deftere kayıt edilen ilk belgedir (R.Ş.S. , Nu: 1599: 97). 29

Zilhicce 1075 günü kaleme alınan miras taksim hücceti de bu yılda kayda geçmiş son belgedir (R.Ş.S. , Nu: 1599: 55). 1075 yılında mahkemenin iş yükünün en yoğun olduğu ay 63 belge ile Muharrem'dir. Bu ay içerisinde mahkemede bizzat tutulan belge sayısı 51 dir. Merkezden gelen suret sayısı ise 12 dir. Sicilde ki kayıtlar titizlikle incelendikten sonra bu yıl içerisinde 75 tane mesken satışı, 60 tane bağ ve bahçe satışı, 28 tane tereke, 18 tane köle azadı, 7 tane de nikahın son bulması hücceti kayda geçirilen belgeler arasındadır. Bu analizler haricinde kayda geçen ve genel olarak sayısı az olan belge örneklerinden birkaçını aktarmak çalışmanın mahiyeti açısından önemli olacaktır.

Aylar	Zabtlar	Suretler
Muharrem	51	12
Safer	35	11
Rebiü'l-evvel	21	1
Rebiü'l-âhire	36	5
Cumâdel'ülâ	33	8
Cumâdelâhire	30	4
Receb	22	2
Şabân	19	9
Ramazân	17	7
Şevvâl	46	3
Zilkade	50	6
Zilhicce	29	7
Toplam	389	75

Tablo 3: 1075 Yılı Zabt ve Suret Kayıtlarının Aylara Göre Dağılımı

22 Rebiü'l-evvel günü kaleme alınan belgede Kara Mustafa Beşe bin Abdullah “üç bâb odalarımız önünde olan havlusı ile” eş-Şeyh Mustafa Efendiye hibe ederek sıbyan okulu yapılmasını istemiştir. Vefatından sonra kendisine sadece hayır dua edilmesini istediğini kayıtlara geçirmiştir (R.Ş.S. , Nu: 1599: 21).

4 Rebiü'l-ahir günü kaleme alınan kayıta defterde ki en pahalı evlerden birinin satış hüccetidir. Alıcının ve satıcının müslüman olduğu “iki bâb tahtânî odalı ve sofa ve havuz ve matbah ocağını ve karaçay tabir olunur iki odalı ve büyük kapularında yine bir bab tahtânî odalı ve sundurma ve samanlığı ve ortasında vâki' müceddeden ibnâ olunan köşkü mücemma' ve mâ adâsı eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmireyi hâvî olan bağçe” mesken 100 bin akçaya satılmıştır (R.Ş.S. , Nu: 1599: 22).

Osmanlı terminolojisinde kiralama anlamına gelen “icâr” hanefi fihına göre kiralanen sürenin belirlenip bu süre zarfında ödenmesi için anlaşılan meblağın peşin olarak ödenmesi ile meşru olmaktadır (Kaya, 2014: 31-33). Rebiü'l-ahir ayında “beş sene tamamen yüz beş bin akçe ücret ve binaya izin ile mersûm Ohan üzerine akd ve teslim” kaleme alınan dükkân kiralama hüccetinde bedel 5 senelik olarak peşin olarak ödenmiştir. Dükkanı kiralayan müslüman, kiraya veren ise zimmî'dir (R.Ş.S. , Nu: 1599: 23).

7 Cümâdel'ülâ günü kaleme alınan belgede “üç aded kayık ve ağlar ve bir bab oda ve sundurmayı müstemil bir bab balıkxane” 22 bin akçaya satılmıştır. Önemli bir liman kenti olan Rodoscuk'ta başka balıkxane satışı olmamıştır (R.Ş.S. , Nu: 1599: 27).

İncelediğimiz belgeler arasında kavga ve adam öldürme gibi olaylar oldukça azdır, bunlardan bir tanesi 13 Cümâdel'ülâ günü kayda alınmıştır. Kayıtta; “sol kulağı ve çenesi altında bıçak yarası ile mecrûh olduğu keşf ve müşâhede olunan Bâlî bin Musa” müslüman iki kişi tarafından yaralanmıştır (R.Ş.S. , Nu: 1599: 29).

Sicil defterinde başka bir örneğine rastlayamadığımız bir diğer hüccet ise tedavi olacak bir kişi 15 Cümâdel'ülâ günü kaleme aldirtmiştir. Kayıtta; “ben maraz-ı fıtıka mübtelâ olup onun ilâcında

mezbûr Yani ehil ve üstad olmağla ... hâlik olursam mezbûr Yani ile dava ve nizâ'im yokdur" deyip bütün mesuliyeti kendi üzerine almıştır (R.Ş.S. , Nu: 1599: 29).

Sicilde yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 21 tane köle azadı mevcuttur. Azad edenlerin 20 tanesi müslüman olmakla birlikte bir tanesi Yahudi bir kadındır. 10 Ramazan günü kaleme alınan kayıta " Pirle binti Şeban nam Yahudiye meclis-i şer'-i hafır lazımu't-tevkîrde işbu orta boylu açık kaşlı gök gözlü çiçek alameti olup Rusiyyü'l-asıl Bivifor binti Pero nam câriyesi" ni hürre eyleyip azat etmiştir. Zımmîlerin köle sahibi olmasında herhangi bir hukuki engel yoktur lakin müslüman bir köleye sahip olmaları yasaklanmıştır. Davaya konu olan köle de Rus asıllı bir zımmîdir (R.Ş.S. , Nu: 1599: 38).

2 Zilkade günü kaleme alınan dava kaydında, davacılar tarlalarına giren hayvanların sahiplerini "dört beş yüz kadar hayvan ra'y ettirüp otlağımıza muzâyaka verdiklerinden gayrı koyunları tarlalarımıza girüp mevrû'âtlarımızı yiyüp ve çiğneyüp bize küllî zarar vermeleriyle" dava etmişlerdir. Davalılar zararı karşılamak için para cezasına çarptırılmışlardır (R.Ş.S. , Nu: 1599: 47).

Şer'iyye sicilinde en çok kaydı olan 1075 yılı kayıtlarından dikkat çeken örnekler bunlardır.

3.2 1599 Numaralı Rodoscuk Şer'iyye Sicilinde 1076 Yılı Kayıtlarının Değerlendirilmesi

Şer'iyye Sicilinde 1076 yılına ait toplam 103 kayıt kaleme alınmıştır. 67 tane belge direk mahkemede tutulmuş geriye kalan 36 belge ise suret örnekleridir. 1076 yılına ait deftere ilk kaydedilen belge 2 Muharrem 1076 günü kaleme alınmıştır (R.Ş.S. , Nu: 1599: 58). 22 Zilhicce 1076 günü kaleme alınan belge ise Şer'iyye sicilindeki en geç tarihli kayıttır (R.Ş.S. , Nu: 1599: 60). 33 tane kayıtle 1076 Safer ayı iş yükü bakımından en yoğun aydır. 23 belge direk mahkemede kaleme alınırken, 10 tane belge ise suretlerin sicile geçirilmesiyle kayıtlara geçmiştir. 1076 yılında kayıtlara geçen 15 tane mesken satışı, 6 tane bağ ve bahçe satışı, 9 tane tereke, 4 tane nikahın son bulma hücceti, 2 tane de köle azadı kaydı bulunmaktadır. Bu yıl kayıtlarından sayıca az lakin dikkat çeken birkaç belgenin aktarılması önemli olacaktır.

Aylar	Zabtlar	Suretler
Muharrem	17	12
Safer	23	10
Rebiü'l-evvel	20	7
Rebiü'l-âhire	5	0
Cumâdelûlâ	1	5
Zilhicce	1	2
Toplam	67	36

Tablo 4: 1076 Yılı Zabt ve Suret Kayıtlarının Aylara Göre Dağılımı

20 Safer günü kaleme alınan belgede güreşirken ölen bir kişinin davası kayıt altına alınmıştır. Ölüm sonrasında sağ kalan güreşçi haps olunmuş, "yirmi bin akçeye sulh olup bedel-i sulh olan meblağ-ı merkûm yirmi bin akçeyi yedinden ahz ve kabz eyledik min ba'd oğlumuz müteveffâ-yı mezbûrun diyet-i kâmile" ödenen diyet sonrasında güreşçi serbest bırakılmıştır (R.Ş.S. , Nu: 1599: 65).

15 Rebiü'l-ahir günü bir talak hücceti kaleme alınmıştır. Kayıta ki hatun "iki bin akçe mehr-i mü'eccelim ile nafaka-i iddet-i ma'lûmem mukabelesinde tayin olunan beş yüz akçeyi" toplamda 2500 akça alarak boşanma gerçekleşmiştir (R.Ş.S. , Nu: 1599: 70).

Osmanlı Devleti ve Habsburg İmparatorluğu arasında 1662 yılında başlayan savaş uzun yıllar sürmüştür. 1663 yılında Uyvar'ın feth edilmesi ile birlikte bu bölgeye çok fazla sipahi aktarılmış ve müstakil bir garnizon kurulmuştur (Kopcan, 2012: 253-254). Bu garnizondan İstanbul'a dönen askerlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında bölgedeki yerleşimlerden taleplerde bulunulmuştur. Bunun bir

örneğininde şer'iyye sicilinde ki bir buyruldu suretinden öğrenmekteyiz. 19 Safer 1076 günü kaleme alınan belgede ordunun Âsitâne'ye varıncaya kadar yol üzerinde ki kazalara, "kirpas (Ham bez) tedârükü lâzım olmağla imdi akçesi sergi emini tarafından verilmek üzere her biriniz kazânızda kifâyet mikdârı kadar kirpas iştirâ ettiresiz bir vechile ihmâl etmeyesiz" ihtiyacın karşılanması emri verilmiştir (R.Ş.S. , Nu: 1599: 80).

SONUÇ

Şer'iyye sicilleri taşrada tutulduğu için mahalli tarih çalışmalarında birincil arşiv kaynaklarıdır. Şer'iyye sicillerinin içeriğindeki isimlerle bölgede yaşayan nüfusun dini, etnik çeşitliliği analiz edilebilmektedir. Terekelerden, miras hüccetlerinden ve satış hüccetlerinden bölgenin ekonomik durumu hakkında analizler yapılabilmektedir. Kayda alınan adli davalardan bölgede ki asayiş durumu gözlenebilmektedir.

1599 Numaralı Rodoscuk Şer'iyye Sicili incelendikten sonra bölgede ki ekonomik durumun kötü olmadığı söylenebilir. Kaydedilen satış hüccetleri oldukça fazladır. Köle azadının da asınmayacak bir sayıda olması da önemlidir. Köle azat eden kişilerin genelinin ön ismi "el-hac" dır.

Sicilde yaşayan farklı zümreden insanlar arasında kayda alınmış herhangi bir dava söz konusu değildir. Satış hüccetlerine baktığımız da alışverişin müslüman ve zimmîler arasında karşılıklı olarak gerçekleştiği vakidir. Kimi zaman satıcı zimmî alıcı müslüman olurken, kimi zaman da alıcı zimmî satıcı müslümanlardan olmuştur. Zimmîlerin kendi mahalleleri olmakla birlikte, müslüman ve zimmîlerin aynı mahallelerde oturdukları kayıtlar incelendiğinde ortaya çıkmaktadır.

Merkezden gelen fermanların deftere kaydedilmesi ile birlikte taşra halkı Devletin genel durumu hakkında da bilgi edinme şansına sahip olmaktadır. Habsburg seferinde bulunan askerin bez, odun, katran, çıra gibi ihtiyacı fermanlarla birlikte taşra halkından karşılanmaktadır. Merkezden gelen belgelerden anlaşılan diğer bir nokta ise padişahın ve sadrazamın geçeceği yolların, köprülerin onarılması ve yeni yollar yapılmasıdır. Devletin başının ve onun mutlak vekilinin bölgeden geçecek olması yerel halkın beledi sıkıntıları var ise bunların giderilmesi noktasında da önemli bir husustur. Siciller hakkında daha fazla çalışma yapılması Osmanlı Şehir Tarihi ve Hukuk Tarihi açısından önemli verilerin gün yüzüne çıkmasına sebep olacaktır.

KAYNAKÇA

- 1599 Numaralı Rodoscuk Şer'iyye Sicili. (İSAM Kadı Sicilleri Kataloğu Veri Tabanı)
- Aydın, M.A. (2018). *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Aktan, H. (2005). Miras. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 30, s.143-145) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Atar, F. (2003). Mahkeme. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 27, s.338-341) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ateş, H. (2011). Tekirdağ. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 40, s.359-362) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aydın, M.A. (2003). Mahkeme. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 27, s.341-344) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ateş, H. (2013). Kuzey Marmara'da Bir Liman Kentinde Ticaret: XVI. Yüzyılda Tekirdağ-Rodosçuk Limanı. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C/5.3(6):21-38.
- Bayındır, A. (2015). *İslam Muhâkeme Hukûku (Osmanlı Devri Uygulaması)*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Bostancı, N. (2010). 1596 Numaralı Rodoscuk(Tekfurdağı) Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri

- Tabanından Elde Edildi. (Tez no: 273061)
- Cengiz, E. (2008). 1751 no'lu Rodosçuk(Tekirdağ) Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanından Elde Edildi. (Tez no: 241076)
- Ekin, Ü. (2009). Osmanlı Toplumunda Sıkça Başvurulan Bir Boşanma Yöntemi: Muhâla'a. Baytekin (haz.), Uluslararası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi C.3(s.119-129). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi.
- Ekin, Ü. (2009). Rodosçuk Örneğinde XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mehr. Keskin(haz.), Hidayet Yavuz Nuhoglu Armağanı(s.197-207). İstanbul: Pamuk Yayıncılık.
- Ekin, Ü. (2010). 17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C/S.29(47): 47:23-37.
- Ekin, Ü. (2013). 17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuklu Ailelerin Sahip Oldukları Çocuk Sayıları. İskefiyeli, Çelik ve Yazıcı (ed.), Türk Tarihinde Balkanlar C.1(s.567-580). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ekin, Ü. (2015). 17. Yüzyılın Son Çeyreğinde Rodosçuk Örneğinde Bir Osmanlı Mahkemesinin İş Yükü. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C/S.55(1): 283-303.
- Ekin, Ü. (2015). 17. Yüzyılın Son Çeyreğinde Rodosçuk'ta Tüketilen Gıda Maddeleri ve Fiyatları. Yıldız (ed.), Rodosto'dan Süleymanpaşa'ya Tekirdağ(s.79-96). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ekin, Ü. (2017). Rodosçuk Halkının Beslenme Kültürü Üzerine Bazı Gözlemler (1638-1730). *Akademik İncelemeler Dergisi*, C/S.12(1) : 37-58.
- İbicioğlu, Ş. (2016). 1572 no'lu Tekirdağ(Rodosçuk) Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanından Elde Edildi. (Tez no: 451525)
- İslami, A. (2010). 1579 Numaralı Rodosçuk(Tekfurdağı) Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanından Elde Edildi. (Tez no: 273147)
- Kaya, S. (2014). *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kopcan, V. (2012). Uyvar. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 42, s.253-254) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Oğuz, M., A. Akgündüz (1998). Hüccet. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 18, s.446-450) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ortaylı, İ. (2001). Kadı. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 24, s.67-73) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ortaylı, İ. (2011). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2016). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*. İstanbul: Kronik Yayıncılık.
- Sakin, O. (2017). *Osmanlı Arşiv Belgeleri Okuma Kılavuzu*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Sert, Ö. (2017). *Rodosçuk Osmanlılar Döneminde Esamesi Geçen İnsanların Kenti 1546-1553*. Ercin(Çev.). Tekirdağ: Süleymanpaşa Belediyesi Yayınları.
- Uğur, Y. (2010). Şer'iyye Sicilleri. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 39, s.8-11) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Türkiye’ de Ücretliler Üzerindeki Vergi Yükünün İncelenmesi ve Değerlendirilmesi

Şennur Karaalioğlu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7191-6604>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı,
Ankara – TURKEY

Makale Geçmişi

Geliş: 22.07.2019
Kabul: 22.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Vergi Yüğü
Ücretlerin Vergilendirilmesi
Vergi Yükünün Gelişimi
Türkiye ve OECD Ülkeleri
Vergi Takozu

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29153>

Öz

Türkiye’ de bulunan ücretliler ve asgari ücretliler üzerindeki vergi yükleri incelenirken, dünya ülkeleri ile çeşitli karşılaştırmalar yapılmıştır. Ücretli ve asgari ücretlilerin üzerinde yaratılan vergi yüklerinin, hayatlarını etkileyen bölümleri incelenerek, asgari ücretin adaletsiz dağılımı (evli, bekar, çocuk sahibi vb.) ele alınmış ve bu adaletsiz dağılım üzerinde oluşturulabilecek çözüm önerileri sunulmuştur. Türkiye’de asgari ücretlerin, sadece çalışan üzerinden değerlendirilmesi ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler üzerinden hesaplanamaması sebebiyle insanlar zor şartlarda ve açlık sınırına yakın bir hayat yaşamak zorunda kalmışlardır. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda, çözümsel süreçler değerlendirilmeli, asgari ücretin bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısına göre hesaplanmasının yanı sıra vergi yükünün hafifletilmesi önerisi dikkate alınmalıdır. Asgari ücretin vergi dışı bırakılması fikri ise akla oldukça yatkın gelmektedir. Bunun nedeni, maaşa uygulanan kesintilerin, aynı zamanda zorunlu ihtiyaçların temini sırasında gerçekleşmesidir. Ayrıca, hem zorunlu ihtiyaçlardan hem de maaştan kesilen vergi devlete büyük bir gelir kaynağı sağlarken, asgari ücret çalışanını oldukça zor durumda bırakmaktadır. Hiç vergisiz bir durum söz konusu değildir. Ancak, burada her iki yöntemden birisi seçilmelidir. Bu yapılan seçim yasalaştığında, asgari ücret karşılığında çalışan çok büyük bir oranın yaşam kalitesini arttırmasına ve daha mutlu bir gelecek oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Karaalioğlu, Ş. (2019). Türkiye’de Ücretliler Üzerindeki Vergi Yükünün İncelenmesi ve Değerlendirilmesi. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 261-270.

Turkey On The Investigation of Tax Burden On The Charge and Evaluation

Şennur Karaalioğlu

Graduate Student / Ankara Haci Bayram Veli University Institute of Social Sciences Department of Finance,
Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 22.07.2019

Accepted: 22.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Tax Burden

Taxation Charge

Development of Tax Burden

Turkey and OECD Countries

Tax Wedge

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29153>

Abstract

In Turkey, while tax burden on wage and minimum wage are examined, it has been made comparisons with the countries of the world. The unfair distribution of the minimum wage (married, with children, without children) was discussed by considering the parts of the tax burden on wages and minimum wage that affect human lives and solution proposals for this unfair distribution are presented. In Turkey, minimum wages are only evaluated on employees because they are not evaluated on dependants, people are living in difficult conditions and on the breadline.

Taking into account all of these, the analytical processes should be evaluated and the proposal of reducing the tax burden should be taken into consideration as well as the minimum wage are calculated according to the number of dependants. The idea of excluding tax of minimum wages fairly makes sense. The reason of that, salary cuts also occur during the supply of mandatory needs. While the tax deducted from both the compulsory needs and the salary provides a large source of income to the state, the minimum wage puts the employee in a difficult position. There is no tax-free situation but one of the two methods should be chosen. When this choice legalize, it will be contributed to increase the quality of life and create a happier future.

GİRİŞ

Türkiye’ de ücretliler üzerinde ki vergi yükünün incelenmesi esnasında, çok uzun zamanlar öncesine bu sorunun dayandığı görülmektedir. Öyle ki devletin içinde bulunduğu ekonomik zorluğun aşılabilmesi için ilk akla gelen yöntemi, insanlar üzerinden vergi almaktır. Ancak vergilerin adaletsiz dağılımı ile özellikle asgari ücretliler gurubunda bulunan kesimin, ya da belli bir ücret karşılığı çalışan kesimin, vergi adaletsizliği ile yaşanmış olunan zorluk ele alınmıştır.

Çalışmada önce genel olarak vergi gelirlerinin önemine değinilmiş ve vergi yükü kavramı ele alınmıştır. Daha sonra genel vergi yükü ve vergi çeşitleri açısından Türkiye ve OECD ülkeleri açısından karşılaştırmalar yapılmıştır.

1. VERGİ YÜKÜ

Vergi yükü, bir ülke içinde yer alan iktisadi kaynaklarından o ülkenin tüketim ve yatırım harcamalarını karşılamak için ayrılan kısmına denir. Yani vergi yükü, ülke içindeki ekonomi kaynaklardan devlet ve diğer kamu kuruluşlarına ayrılan payı ifade eder. (Uygun, 2017:3).

Vergi yükü genellikle çok değişik anlamlarda ve çok değişik amaçlar için kullanılabilir. Devletin vatandaşlardan veya kurumlardan topladığı parayı ifade etmek için kullanıldığı gibi, vergilerin ortaya çıkardığı çeşitli etkileri ifade etmek için de kullanılabilen bir kavramdır. Böyle bir yelpaze içinde tek vergi yükü kavramı ile yetinmek sakıncalı olmaktadır. Bu nedenle vergi yükü kavramı açıklanırken, öncelikle objektif vergi yükü ve Subjektif vergi yükü ayrımının yapılması ve daha sonra bu ayrımın detaylarında yer alan çeşitli vergi yükü kavramlarının ele alınması gerekmektedir. (Aykın, 2018).

1.1. Vergi Yükünün Çeşitleri

Vergi yükü kavramı, hangi kapsamda alındığına göre farklı şekillerde tanımlanabilir. Bu kapsamda ilk akla gelen vergi yükü çeşitleri aşağıda belirtilmiştir.

- Toplam (genel) vergi yükü
- Kişisel vergi yükü
- Objektif vergi yükü
- Subjektif vergi yükü
- Net vergi yükü
- Gerçek vergi yükü
- Bölgesel vergi yükü
- Sektörel vergi yükü

1.2. Vergi Yükünün Ekonomik Etkileri ve Önemi

Hiç şüphesiz vergilerin işletmelerin yatırımları üzerindeki finansal kaynak azaltıcı etkisi inkâr edilemez. Öte yandan, ülkelerin kamu giderlerini karşılamak için de devletlerin gelire ihtiyacı olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Dolayısıyla, bu gerçeklerden kaçınılamayacağına göre hükümetlerin asli görevlerinden biri vergiler konusunda orta ve uzun vadeli çağdaş, makul ve mantıklı planlar ile programlar üretmek suretiyle çözümler bularak bahse konu etkileri dengelemek için kararlılıkla uygulamalar yapmaktır.

Vergi sonrası kullanılabilir gelirin azalması ve vergi iade veya mahsuplaşma sisteminin olmaması veya iade mekanizmasının çalıştırılmaması tüketimin ve tasarrufların azalmasına neden olur. Böylece, yatırımlara ve harcamalara tahsis edilecek miktar azalmaktadır.

Verginin, tüketim ve yatırımda yapacağı azalmaya bağlı olarak toplam talepteki düşme nedeniyle, mal ve hizmet alımları da azalarak yatırımların uzun vadedeki getirisi hakkındaki beklentileri riske sokar. Diğer bir anlatımla, vergi öncesi ticari net kâr beklentisi menfi yönde etkilenir. Sermaye yapıları küçük ölçekli işletmeler ile üretici esnaf ve zanaatkarlar ise bu durumdan daha da etkilenmektedir. (Saydam Yazıları, 2016).

1.3. Türkiye’ de Vergisel Açından Ücretin Tanımı

Ücret; bedensel veya zihinsel bir emek karşılığında elde edilen iktisadi değerler veya para ile ifade edilebilen menfaatlerdir. Diğer bir ifadeyle, ücret emek karşılığında elde edilmektedir. İktisadi açıdan ücret

kavramı, üretim faktörleri arasında yer alan emeğin üretime katılması karşılığında aldığı değer olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre, işçilerin ve memurların üretime katılması sonucu elde ettikleri gelirler ücret olarak nitelendirildiği gibi serbest meslek erbabının da üretime katılması sonucu elde ettikleri gelirler de ücret olarak nitelendirilmektedir. Hukuki açıdan ücret ise, işverene yapılan hizmetin karşılığında hak edilen çıkarları ifade eder. (Sarılı, 2010:72-78).

1.3.1. Ücretin Unsurları ve Özellikleri

Hizmet sözleşmesinde hizmet erbabı ve işveren olmak üzere iki taraf bulunur. Taraflar bu sözleşme ile karşılıklı borç altına girerler. Bu nedenle hizmet sözleşmesi tam iki tarafa borç yükleyen sözleşme niteliğindedir. Hizmet erbabı; ücret karşılığında fikren veya bedenen hizmet sunan kişidir. İşveren ise; hizmet erbabını işe alarak onu emir ve talimatları doğrultusunda çalıştıran gerçek veya tüzel kişidir. Kişinin hizmet sözleşmesine dayanarak istihdam edilmesi onun hizmet erbabı olması için yeterlidir.

- *Hizmet erbabının işverene tabi hizmet görmesi*

Hizmet erbabının işverene tabi olarak (bağımlı) çalışması başta gelen özelliklerinden biridir. Ücretin bu özelliği ücretle serbest meslek kazancı arasındaki sınırı çizmektedir.

- *Belirli bir iş yerine bağlı olma*

Hizmet erbabının belirli bir işyerine bağlı olması, hizmetin temel yapısıyla ilgili bir durumdur. Hizmet erbabı emeğini, işveren tarafından gösterilecek belirli bir işyerinde sunmak zorundadır. İş yeri dışında sunulan hizmet, ücrete hak kazanmamaktadır.

- *Hizmet karşılığı ödemenin yapılması*

İşçi veya memur biçiminde olsun hizmet erbabı yaptığı iş karşılığında ücret alır. Bir hizmet karşılığında hizmet erbabına, yapılan ödeme nakden aynen ya da para ile temsil edilebilen menfaatler şeklinde olabilir. (Şenyüz, 2010:125)

2. ASGARİ ÜCRET ÜZERİNDEKİ TOPLAM VERGİ YÜKÜ VE ASGARİ ÜCRET TUTARI

Asgari ücret, çalışan bir kişinin kendisi ve ailesinin onurlu bir şekilde yaşayabilmesi için gerekli gelir olarak tanımlanmaktadır. Özellikle vasıfsız emeğin korunmasına yönelik alınmış bir tedbir olan asgari ücret, günümüzde sosyal devlet ilkesi bağlamında pek çok ülkede uygulanmaktadır. Fakat her ne kadar bir sosyal devlet uygulaması olsa da üzerindeki vergi ve benzeri mali yükümlülükler açısından tartışma konusu yapılmaktadır. (Rakıcı ve Vural, 2011:58).

Söz konusu tartışmaların odak noktasını vergi yükü nedeniyle çalışanın reel gelirinin azalması ve kayıt dışı istihdamın artması oluşturmaktadır. Asgari ücret, üzerindeki vergi yükü yanında çalışanın ve ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadığı noktasında da önem arz etmektedir. Dolayısıyla, temel ihtiyaçları karşılamaktan uzak olan bir ücret insanca yaşamı engelleyerek, kişiyi ekonomik ve sosyal açıdan zor durumda bırakır. Türkiye’de ki uygulamasıyla da asgari ücret, gerek üzerindeki vergi yükü, ücret miktarı ve özellikle kayıt dışı istihdama etkileri açısından tartışılmaktadır. Bu çalışma kapsamında yukarıda bahsedilen sorunlar açısından Türkiye’deki asgari ücret değerlendirilecektir. (Rakıcı ve Vural, 2011:58).

2.1. Türkiye’de Asgari Ücret Uygulaması

Türkiye’de asgari ücrete ilişkin ilk yasal düzenleme 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu olmasına rağmen, ilk uygulaması 1951 yılında başlamıştır. 1951-1967 yılları arasında mahalli komisyonlar tarafından belirlenen asgari ücret, 1967 yılından sonra merkezi nitelikteki asgari ücret tespit komisyonu tarafından belirlenmeye başlamıştır. Merkezi nitelikteki bu sistem bazı değişikliklerden geçerek günümüze kadar devam ede gelmiştir. (Rakıcı ve Vural, 2011:58).

Merkezi niteliğe sahip asgari ücret tespit komisyonu ilk kurulduğu yıllarda yaptığı ücret tespitlerinde bölgesel gelişmişlik farklılıklarını dikkate almışken, 1974’ ten sonra sadece tarım-sanayi ve 16 yaş altı-üstü ayırımı gözeterek tespit yapmaya başlamıştır. 1989 yılından sonrada tarım-sanayi ayırımı kaldırılarak sadece 16 yaş altı-üstü için tespit yapılmaya başlanmış ve halen bu uygulama devam etmektedir. Hâlbuki herhangi bir ülkede bölgesel, Sektörel unsurlar dikkate alınarak bir tespit yapılması asgari ücretin ruhuna daha uygun olacaktır. Çünkü herhangi bir ülkede bölgeler arası gelişmişlik düzeyi ve hayat

standartı farklılık taşımaktadır. (Korkmaz, 2001:276).

2.2.Türkiye’ de Asgari Ücretliler Üzerindeki Vergi Yüğü

Asgari ücret düşük gelirliler için bir ücret koruması olması nedeniyle sosyal politikacıların, ücretlerden alınan vergiler için önemli bir taban oluşturması nedeniyle de maliye politikacılarının ilgi alanına girmektedir. Başka bir ifadeyle, asgari ücretin mali yönü, sosyal ve ekonomik gerekçelerle farklı farklı değerlendirilmektedir.

Sosyal politikacılar ve işçi kesimi, işçinin şahsını temel alarak, ihtiyaçların asgari düzeyde karşılanması için teknik bir yöntemle hesaplanan bir ücretten çeşitli kesintiler yapılmasını "amaçlara" aykırı bir durum olarak görmektedirler. Konuya mali açıdan yaklaşıldığında ise asgari ücretin vergi gelirleri açısından temel bir sınır olduğu, vergi dışı kalması halinde devletin önemli mali kayıplara uğrayacağı düşünülmektedir. Dünya uygulamasına bakıldığında Almanya dışında asgari ücretin tamamen vergi dışı bırakıldığı ülke yoktur. (Korkmaz, 2001:277).

Ancak bu ülkelerde birçok mekanizma ile asgari ücretliler ayrıca korunmaktadır. Aile ve çocuk yardımları, işsizlik sigortası, negatif gelir vergisi ve gelir vergisi kredileri bu uygulamaların başında gelmektedir. Ülkemizde ise, asgari ücret hem de diğer sosyal güvenlik sistemi ile aile korunmamaktadır. Vergi iadesi önceki yıllarda ücretliler için dönemsel olarak bazı kazançlar sağlarken, son yıllarda kısa dönemli zorunluluklar nedeniyle istikrar programları çerçevesinde etkinliği oldukça sınırlandırılmıştır.

Türk mali sistemi içinde asgari ücretin vergi yükünün oldukça yüksek olması, bir taraftan düşük gelirlilerin kazançlarını azaltırken, işverenlerin işçilik maliyetlerinin artmasına neden olmakta ve işverenlerin kayıt dışı istihdam tercihleri üzerinde önemli derecede etkili olmaktadır. Bu nedenle asgari ücretin vergi yükünün azaltılması sosyal ve ekonomik bir gerekliliktir. Bunun sonucunda işverenler kayıt dışı istihdam şekillerini daha az tercih edecekler ve devletin vergi gelirlerinde artış ortaya çıkacaktır. Yine, gelir düzeyi artan asgari ücretlilerin harcama eğilimlerinin yüksekliği piyasaların canlanması ve dolaylı vergilerin artmasına neden olacaktır. (Korkmaz, 2001:277).

2.2.1.Türkiye’ de Ücretlerin Vergilendirilmesi

Ücretlerin vergilendirilmesinde vergiyi doğruna olay, ücret gelirininde elde edilmesidir. Ücret gelirlerinin elde edilmesi ise tahsil esasına bağlanmıştır. Diğer bir deyişle, ücret gelirininde vergilendirilmesi için ücretin mutlaka tahsil edilmesi gerekir. Ücret gelirlerinin tespit edilmesi ve vergilendirilmesinde, (Şenyüz, 2010:126).

- Gerçek Usul
- Diğer Usul

Ücret gelirleri, Gelir Vergisi Kanunu’nun 23, 24, 25, 26, 27, 28 ve 29 uncu maddeleriyle kısmen veya tamamen istisna edilmiş olup, istisna uygulamasında ücret geliri elde eden kişilerin durumu da etkili olmaktadır. Ücret istisnasına ilişkin Gelir Vergisi Kanunu’nda yer verilen hükümler aşağıda yer almaktadır. (www.gib.gov.tr)

2.2.2.Türkiye’ de Ücret ve Asgari Ücret Üzerindeki Vergi Yüğü

Devletler, egemenlik güçlerine dayalı olarak vergiler üzerinden bir gelir elde etmektedirler. Bu nedenle bazı parasal değerler vergiler, yoluyla geri verilmemek suretiyle ve karşılık aranmaksızın kamuya aktarılmaktadır. Dolayısıyla vergi ödemekle yükümlü olanlar anayasal olarak devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirme konusunda borçlu sayılmakta ve bu durum vergi ödeyen taraflara fedakârlık suretinde bir yük oluşturmaktadır.

En genel anlamıyla, ödenen vergi ile elde edilen gelir arasındaki oran, vergi yükünü ifade etmektedir. Vergilerin mal varlığını veya geliri azaltması vergi yükümlülerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca vergi ödemekle yükümlü olanlar ödemiş oldukları vergiler haricinde defter tutmak ve bunun için personel istihdam etmek gibi başka masraflara da katlanmaktadırlar. Vergi yükünü artıran bu gibi örtülü maliyetleri de vergilendirmede göz önünde bulundurmak gerekir. (<http://ideastudies.com>)

2.2.3.Türkiye’ de Genel (Global) Vergi Yükünün Gelişimi

Asgari ücretli üzerindeki gerçek mali yükün ortaya konulabilmesi açısından bir ülkedeki toplam

vergi yükünün düzeyi ve bu yük toplumsal sınıfları arasındaki dağılımı da önemlidir. Türkiye’de gelir çeşitlerine göre 2004-2013 yıllarında hem toplam vergi yükünün hem de toplam mali yüklerin gelişimi (Merkezi İdare Vergi Gelirleri +Mahalli İdare Vergi Gelirleri +Para fiskal Gelirler +Özel Gelirler) Tablo 1’ de gösterilmiştir.

Tablo 1. Gelir Çeşitlerine Göre Vergi Yükleri (Net) (1998 Bazlı GSYH’ya Oranı)

Yıllar	2004	2010	2011	2012	2013
Genel Bütçe Vergi Gelirleri / GSYH (%)	18,0	19,2	19,6	19,7	20,8
(Genel Bütçe Vergi Gelirleri + Eğitim Özel Gelirleri) / GSYH (%)	18,0	19,2	19,6	19,7	20,8
Genel+Eğit.Öz. Gel+Özel Bütçe Vergi Gelirleri / GSYH (%)	18,0	19,2	19,6	19,7	20,9
(Genel+Eğit.Öz.Gel+Özel Bütçe Vergi Gelirleri + Mah.Ğd.Kendi Vergi Gelirleri) / GSYH (%)	18,3	19,7	20,1	20,2	21,4
Genel+Eğit.Öz. Gel+Özel Bütçe Vergi Gelirleri + Mah.Ğd.Kendi Vergi Gelirleri + Fonların Vergi ve Benzeri Kendi Gelirleri / GSYH (%)	18,3	19,7	20,1	20,2	21,4
Genel+Eğit.Öz. Gel+Özel Bütçe Vergi Gelirleri + Mah.Ğd.Kendi Vergi Gelirleri + Fonların Vergi ve Benzeri Kendi Gelirleri + Para fiskal Gelirler / GSYH (%)	23,5	26,1	27,3	27,5	29,3

Kaynak: (Gök ve Yalçın, 2015:237).

Tablo 1’ de görüldüğü üzere, genel bütçe vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı 2004 yılındaki %18 düzeyinden 2013 itibarıyla %20,8 düzeyine çıkmıştır. Başka bir anlatımla, son dört yılda toplam vergi yükünde %2,8 puanlık bir artış meydana gelmiştir. Para fiskal gelirler, yerel yönetim gelirleri ve diğer kamusal gelirler de dâhil edildiğinde 2004 yılında %23,5 olan toplam mali yükün 2013 yılında %29,3 düzeyine çıktığı görülmektedir.

2.2.4. Türkiye’de Toplam Vergi Yükü

Ülkemizdeki vergi sisteminin mevcut yapısı düşünüldüğünde ve vergilemenin ekonomi üzerindeki etkisi ve sosyal sonuçları dikkate alındığında; vergi yükünün adil dağılımının sağlanması, ekonominin istenen hızda ve yönde gelişmesi için tasarrufların arttırılması ve kaynakların daha etkin kullanılması açısından önemli bir faktördür.

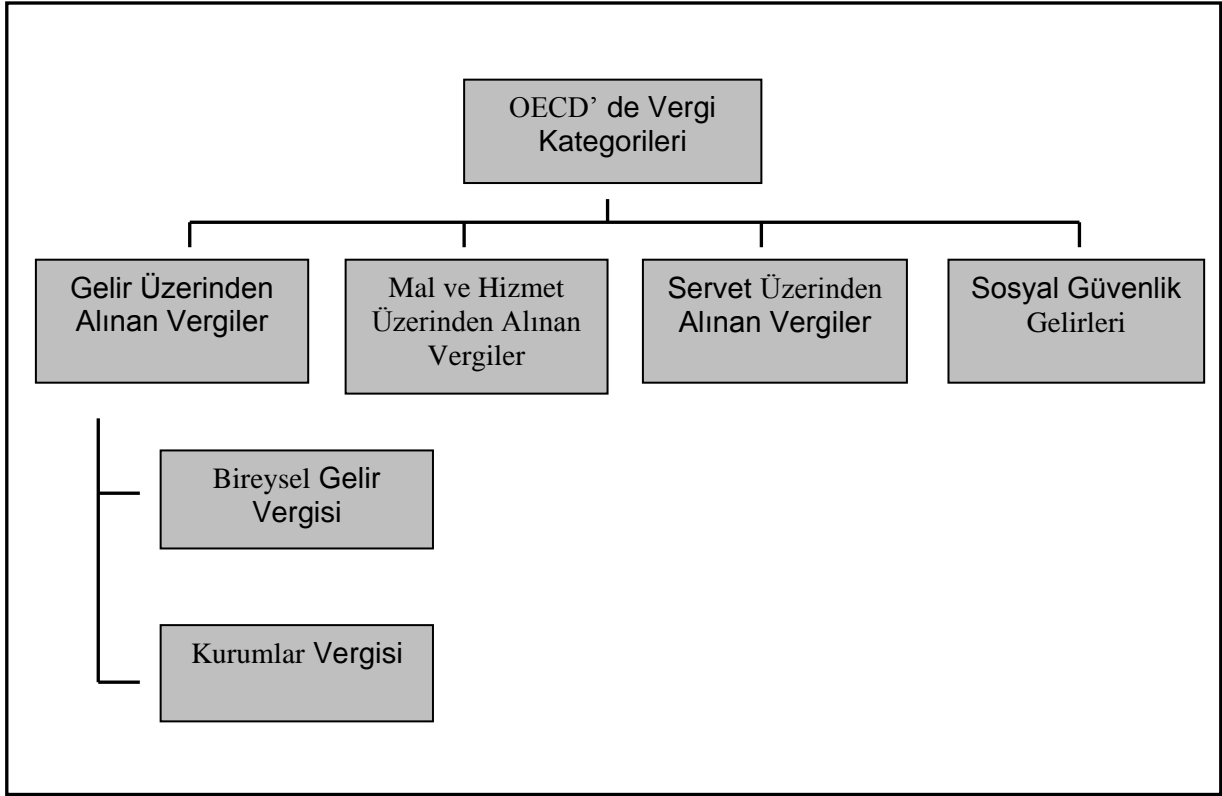
Vergi yükünün ekonomik ve sosyal yapının performansı üzerindeki bu önemi, toplam vergi yükünün analizini gerektirmektedir. Ülkemizde yapılan araştırmalarda toplam vergi yükü hesaplarında vergi kapsamında genel ve destekli bütçe vergi gelirlerinin yanında yerel yönetimlerin vergi gelirleri, fonlar ve para fiskal gelirlerde dikkate alınmaktadır. Bu hesaplama, sosyal devlet anlayışının egemen olduğu gelişmiş ülkeler ile karşılaştırma yapılmasına olanak sağlamaktadır. Aşağıdaki tabloda ülkemizdeki vergi yükünün 1990 sonrasındaki gelişimi ele alınmıştır. (Dökmen ve Tekbaş, 2017:153).

3. TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİNİN ÜCRETLİLER ÜZERİNDEKİ VERGİ YÜKÜ

OECD ülkeleri ve Türkiye’de vergi yükü karşılaştırması yapmadan önce vergilerin sınıflandırılmasına değinmek gerekmektedir. Vergi gelirlerinin çeşitli şekillerde sınıflandırılması yapılabilmektedir. Yapılan sınıflandırmalar vergilemeye bağlanan fonksiyonlara ve bu fonksiyonlardaki değişmelere bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle yeni sınıflandırma biçimleri ortaya çıkarken bazı sınıflandırmalar da günümüzde anlamını yitirmiş bulunmaktadır. Verginin ne üzerinden alındığına göre yapılan sınıflandırma sıkça yapılmaktadır.

Ülkemizde de dünyada olduğu gibi en çok tercih edilen sınıflandırma biçimi verginin ne üzerinden alındığına göre yapılan sınıflandırmadır. Yani vergiler genellikle gelirler üzerinden alınan vergiler, harcamalar üzerinden alınan vergiler ve servet üzerinden alınan vergiler biçiminde sınıflandırılmaktadır. Şekil1' de görüldüğü gibi OECD bu sınıflandırma biçimine göre veri yayınlamakla birlikte sosyal güvenlik gelirlerine de vergi benzeri bir gelir olarak sınıflandırmada yer vermektedir. (Kılıçaslan ve Yavan, 2017: 36).

Şekil 1. OECD' ye Göre Vergilerin Sınıflandırılması

Kaynak: (Kılıçaslan ve Yavan, 2017:36).

3.1. Ücretler Üzerindeki Vergi Yükü ve Vergi Takozu

OECD üyesi ülkelerde çalışanların evli ya da bekâr olmaları ya da çocuklu ya da çocuksuz olmaları ya da çocuk sayılarına bağlı olarak elde edilen ücretler üzerinden hesaplanan toplam yükümlülükleri değişebilmektedir. Başka bir deyişle istihdam gücünün vergilendirilmesinde bazı aile modelleri bulunmakta olup vergi ve benzeri yükümlülükler buna göre hesaplanma yoluna gidilmektedir. Bu kapsamda kullanılan ölçütler aşağıdaki gibidir.

- Geçim İndirimi (Ortalama ücretin yüzdesi olarak hesaplanmaktadır)
- Çocuk sayısı
- Medeni durum Çalışanların üzerindeki vergi yükleri 2014 yılına ait verilerden elde edilmiştir. (Kılıçaslan ve Yavan, 2017: 42).

Tablo 2. Medeni Durum Çalışanları Vergi Yükleri Üzerindeki Yükleri 2014

Aile Türü	Medeni Durumu	Çocuk Sayısı	Gelir (OECD Standartları) Yüzdesi	Ortalama Vergi Yükü% (OECD)	Ortalama Vergi Yükü %(Türkiye)
1	Bekâr	0	67	32,24	36,0
2	Bekâr	0	100	35,96	38,23
3	Bekâr	0	167	40,45	41,72
4	Bekâr	2	67	17,90	34,70
5	Evli (Tek Çalışan)	2	100-0	26,87	36,79
6	Evli (Tek Çalışan)	2	100-33	28,48	35,64
7	Evli (Tek Çalışan)	2	100-67	31,29	36,82
8	Evli (Tek Çalışan)	0	100-33	32,91	36,29

Kaynak: (Kılıçaslan ve Yavan, 2017: 42).

Tablo 2’ de görüldüğü gibi çalışanlar üzerindeki yükümlülükler ailenin özelliklerine göre değişebilmektedir. Örneğin iki çocuklu bir ailenin vergi yükü çocuksuz bir aileye göre daha düşük olabilmektedir. Öte yandan çocuklu bekârlara da asgari yaşam seviyesi sağlamak için daha düşük vergi alınabilmektedir. Sekiz tür aileye göre OECD ve Türkiye’de ortalama vergi yüklerinin gösterildiği Tablo 2’ de Türkiye’nin her aile türünde OECD ortalaması üzerinde bir vergi yüküne sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca OECD ortalamasında 2 çocuklu aile türlerinde belirgin olarak vergi yükünün azaldığı görülürken Türkiye’de bu durum vergi yüküne daha az etki etmektedir. Türkiye’de çalışanlar üzerindeki vergilerin subjektif nitelikli olduğu ancak bunun asgari geçim indirimi yoluyla yeterince desteklenemediği, buna karşılık OECD ortalamasında ise subjektif niteliğin daha fazla öne çıktığı söylenebilir. (Kılıçaslan ve Yavan, 2017:42).

4. ASGARİ ÜCRETİN VERGİ YÜKÜNÜN AZALTIKMASI ÇABALARI

Türk mali sisteminde, yeterli olmamakla birlikte genel olarak ücretlilerin, özel olarak da asgari ücretliler üzerindeki mali yükler çeşitli sistemlerle azaltılmaya çalışılmıştır. Bunlar, "vergi istisnaları" ve vergi indirimleridir. (Korkmaz, 2001:282).

4.1. Ücret Gelirlerine İlişkin Vergi İstisnaları

Gelir Vergisi Kanunu’nun 23. Maddesinde (Değişik:2361 Sayılı Kanun’un 17.Maddesi-27.12.1980) sıralanan ücretler gelir vergisinden istisna edilmiştir. Bu istisnaya konu olan gelirlerin bir kısmı doğrudan asgari ücret ya da onun belirli bir oranını esas alırken, bazıları ise mutlak olarak ücret geliri belirtildiğinden asgari ücret dolaylı olarak istisna edilmiştir. (Korkmaz, 2001:282).

4.2. Vergi İndirimleri

Asgari ücretlinin vergi yükünü azaltmaya dönük düzenlemelerin bir diğeri ise "vergi indirimleri" dir. Bunların bir kısmı ücret bordrosu üzerinde gerçekleştiğinden hali hazırda 2.020,90- TL olan net asgari ücretin hesaplanmasında dikkate alınmış durumdadır. Buna karşın harcamalara bağlı olarak gerçekleşen indirimler asgari ücretlinin yıllık net gelirlerini artırıcı bir etkiye sahiptir.

4.3. Asgari Ücretin Mali Yükünün Azaltılmasına İlişkin Öneriler

Türk asgari ücret uygulamasının en önemli sorunlarının başında, asgari ücret üzerindeki mali

yükler gelmektedir. Mevcut uygulamada (2019 yılı için) işveren, asgari ücretli bir işçi için aylık 3.006,12-TL'lik bir maliyete katlanırken, bunun ancak 2.020,90-TL'si işçiye doğrudan bir gelir olabilmektedir. Bu nedenle asgari ücretin vergi dışı bırakılması ve asgari ücret üzerinden yapılan diğer kesintilerin azaltılması başlıca tartışma konularıdır.

4.4.Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılması

İşçilerin ve ailelerinin zorunlu ihtiyaçlarının insan yaşam standartlarına yaraşır bir şekilde karşılanması amacıyla belirlenen ücretin vergi dışı bırakılması kadar sosyal içerikli bir politika olamaz. Vergilemede "en az geçim indirimi" sistemi ile maddi imkânları ancak varlığını sürdürmeye yetecek olan kimselerin vergi ödeme güçlerinin bulunmadığı, bu nedenle de bu miktarın vergi dışı bırakılması gerektiği belirtilir. Hemen her dönemde, siyasi otoritelerce dile getirilmesine karşın, ülkemizdeki vergi uygulamasında asgari ücretin vergiye tabi olmayan oranı (özel indirim) çok düşüktür. Kuşkusuz bunun en önemli nedeni, siyasi iradenin bu konudaki yetersizliğinden çok, mali endişelerdir. Çünkü kamu otoritelerinde asgari ücretin vergi dışı kalması halinde büyük vergi kayıplarının olacağı beklentisi bulunmaktadır.

4.5.Asgari Ücretten Yapılan Kesintilerin Azaltılması

Asgari ücretin mali boyutuna ilişkin bir diğer sorun asgari ücretten yapılan vergi dışı kesintilerin yüksekliğidir. Asgari ücret üzerinden yapılan vergi, sigorta, fon gibi kesintiler işçinin net ücretini azaltırken, işverenlerin maliyetlerini arttırmakta ve kayıt dışı istihdam uygulamalarının yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Hemen hemen bütün kesimlerde, kayıt dışı ekonomi olgusunun nedeni formel (kayıt içi) sektörlerdeki istihdam maliyetlerinin. Kanaatimizce asgari ücretler ile kayıt dışı istihdam ilişkisinin niteliği asgari ücretin yüksek olmasından çok kesintilerin fazlalığıdır. Uygulamada, işverenler ile işçiler arasında kayıt dışı pazarlığı yapılmakta; ücretlerine bir miktar zam alma ya da işe alınma karşılığında sigorta ve şikâyet haklarından vazgeçmeleri söz konusu olabilmektedir. Denetim mekanizmalarının yetersizliği de bu süreci teşvik eden diğer bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Kesintilerle ilgili olarak, asgari ücretlinin işverene maliyetini arttıran ve uygulamada önemli rahatsızlık kaynağı oluşturan bir diğer husus 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 78. Maddesi gereğince, prime esas kazançların alt sınırı ile asgari ücret oranları arasındaki farkın işverene ödetilmesidir. Bu uygulamayla işveren ödemediği bir ücret için ilave bir yüke katlanmak zorunda bırakılmaktadır. (Korkmaz, 2001:283).

İşçinin eline geçmeyen ve işveren için de bir karşılık olmaksızın yapılan bütün ödemeler her iki sosyal taraf için de hoşnutsuzluk kaynağı oluşturmaktadır. Bu ve buna benzer uygulamalar, işverenlerin kayıt dışı istihdam şekillerini tercih ederek ya da daha fazla ücret ödemelerine karşın resmi kayıtlara asgari ücret üzerinden işlem yaparak, katlanmak zorunda oldukları yükümlülüklerden kaçınmanın yollarını aramaktadırlar. Bu sorunların önüne geçmek için işçilik brüt ücretleri ile net ücretleri arasındaki makasın daraltılması gerekmektedir (Korkmaz, 2001:283).

Ayrıca işçilik maliyetlerini arttıran SSK pirim tabanı ile asgari ücret arasındaki farklılık ortadan kaldırılmalıdır. Asgari Ücret Tespit Komisyonu üyeleri ortak bir temenni olarak, 506 sayılı Yasanın 78'inci maddesinde ilgili değişikliğin yapılmasını hem 1998 hem de 1999 asgari ücret tespitlerinde ortak temenniler arasında dile getirmiş olmalarına karşın bu konuda henüz somut bir adım atılmamıştır. Asgari ücretin mali boyutuna ilişkin sorunların çözümlenmesi için yapılan bir diğer öneri ise, bu ücretin net olarak belirlenmesidir. Böylece asgari ücret yalnızca işçinin eline geçen net bir değer olarak belirlenecek, vergi ve benzeri kesintiler için gösterge olmayacak, daha da önemlisi asgari ücretin tanımında yer alan "...zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek" bir ücretin belirlenmesi mümkün olabilecektir. (Korkmaz, 2001:283).

SONUÇ

Kanunlarımız da yer alan “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.” Anayasamızın 73. Maddesi; hükmüne rağmen, Türkiye ekonomisinin büyümesi ile orantılı olarak, çalışanların ücretlerinin artmaması önemli bir sorundur.

Ekonomik durumun dışında enflasyona göre artışı sağlanan ücretlerin, temel ihtiyaçlar ve yapılan harcamalarda vergi olarak geri alınmaktadır. Özellikle temel ihtiyaçlarda eklenen vergiler yıl içerisinde %15 ile başlayıp ara ara yapılan zamlarla%45 ‘lere kadar çıkmaktadır. Öyle ki bu makalenin içeriğinde de belirttiğim gibi asgari ücretlinin maaşı henüz eline geçmeden, düşebilmesindeki vergi yükünü göz ardı etmeden ne kadar ağır kesintilere uğradığını görmek mümkündür.

Her ne kadar Asgari ücretliler üzerinde ki vergi yükünün ağırlığının bilincinde olup, sendikaların bu konu ile ilgili sürekli çözüm önerileri sunmasının yanı sıra, durumun aciliyetini ve önemini devletin değerlendirerek daha kalıcı ve akılcı çözümleri gözden geçirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Demir, İ. C. (2013). Türkiye’de Vergi Yüğü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle), DORA yayınları, ss.18.
- Demirtaş Aydoğan, S. (2017). “Türkiye’de ve Seçilmiş OECD Ülkelerinde Vergilemede Adaleti Sağlamaya Yönelik Uygulamaların Değerlendirilmesi, ” Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, ss.37.
- Dökmen, G. ve Tekbaş. A. (2017). “Türkiye’de Vergi Yükünün Bölgesel Dağılımı, ” Maliye Dergisi, Sayı 153, ss.197-199.
- Erişim: http://ideastudies.com/Makaleler/971281969_4_4-9_ID130.%20Ko%C3%A7&Yand%C4%B1k_400-413.pdf
- Erişim: <https://vergidosyasi.com/2018/07/02/vergi-yuku-nedir-vergi-yuku-kavramlari/>
- Gök. M. ve Yalçın N. Z. (Ocak 2015).“Türkiye’de Asgari Ücretliler Üzerindeki Vergi Yükünün Diğer Yükümlü Grupları ile Karşılaştırılması, ”Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, ss.236-237.
- GRS; Erişim:<http://www.grs.com.tr/tr/medya/g%C3%B6ksel-r-saydam-yaz%C4%B1lar%C4%B1/1287-vergi-y%C3%BCK%C3%BCn%C3%BCn-ekonomik-etkileri.html>
- İnternet; Aykın, H. (02.07.2018). Vergi Yüğü Nedir? Vergi Yüğü Kavramlar.
- İnternet; Saydam, G.R. [Vergi Yükünün Ekonomik Etkileri](#), Yayınlanma: Pazartesi, 05 Aralık 2016.
- Kılıçaslan, H. ve Yavan, S. (2017). “Türkiye’de Vergi Yükünün Değerlendirilmesi; OECD Ülkeleri ile Karşılaştırılması,” Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, ss.36- 41-42.
- Korkmaz, A. (2001). Türkiye’de Asgari Ücretin Mali Yönü, Cumhuriyet Üniversitesi, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, ss.275- 276- 282-283.
- Rakıcı, C. (2011). Karadeniz Teknik Üniversitesi, VURAL, T. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Ekonomi Bilimleri Dergisi Cilt 3, No 2, ss.58- 59- 60- 62.
- Sarılı, M.A. (2010). Türk Vergi Sistemi ve Uygulaması, ss.72- 78
- Şenyüz, D. (2001). Türk Vergi Sistemi (Gelir, Kurumlar ve Katma Değer Vergisi), Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Öğretim Üyesi, Ezgi Kitabevi Yayınları, ss.125-126-127.
- T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, Erişim: https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/beyannamerehberi/2017_ucretgeliri.pdf
- Uygun, E. ve Kasa, H. (2017). Intenational Journal of Academic Valua Sudies , “Vergi Yüğü Kavramı: Türkiye ve Diğer OECD Ülkelerinin Karşılaştırılması, ” (1945-2014 Yılları), Vol:3.

Akıllı Tahta Kullanımı İle İlgili Öğretmen Görüşleri (Konya İli Örneği)

Süleyman Ertekin

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5136-3405>

Öğretmen / Adalet Bakanlığı, Konya – TÜRKİYE

Prof. Dr. Hatice Güzel

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5678-4447>

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü,
Karaman – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 13.08.2019
Kabul: 23.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Eğitim Teknolojisi
Öğrenci
Akıllı Tahta
Fizik Eğitimi
Fizik Öğretmeni

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37022>

Öz

Bu araştırma lise düzeyinde eğitim veren kurumlarda görev yapan fizik öğretmenlerinin fizik dersinde akıllı tahta kullanım durumlarını belirlemek ve akıllı tahta kullanımına yönelik görüşlerini araştırmak amacıyla yapılmıştır.

Bu araştırma 2015-2016 eğitim öğretim yılı bahar yarıyılında yapılmıştır. Konya ili Karatay, Selçuklu, Meram Merkez ilçelerinde bulunan kamu ve özel liselerde görev yapan 106 fizik öğretmeniyle araştırma grubu oluşturulmuştur. Araştırma betimsel araştırma niteliğinde olup tarama yöntemi ile yapılmıştır. Araştırmada "lise düzeyi akıllı tahta kullanımına yönelik öğretmen görüşlerini belirleme anketi" kullanılmıştır. Anket ile toplanan verilerin istatistiksel analizleri için SPSS 20 programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde yüzde, frekans, aritmetik ortalamanın yanında bağımsız gruplar t-testi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, akıllı tahta kullanımının, ilgi çekici ve motivasyonu artırıcı olduğu, öğretmenlerin ders anlatımı, sunumu ve hazırlığı ile ilgili birçok kolaylık sağladığı belirlenmiştir. Akıllı tahtanın projeksiyon-tahta sistemine kıyasla hem yazı tahtası hem de ekran kullanımının olması, birçok farklı yazılımla akıllı tahta üzerinde çalışma yapılabilmesi, farklı uygulama ve görsellerin aynı anda birlikte açılabilmesi, derste işlenen konuların daha sonra kullanılmak üzere veya ders tekrarı için saklanabilmesi, ders işleme anında önceden işlenmiş olan konulara veya yapılan çalışmalara geçiş yapılabilmesi gibi birçok elektronik-bilgisayar özelliği ile ders işleyen öğretmen ve dersi dinleyen bazen de aktif öğrenmeye katılan öğrenciye birçok kolaylık ve fırsat sunduğu yönünde olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Bunun yanında akıllı tahta kullanımında bazı sınırlılıkların olduğu tesbit edilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ertekin, S. ve Güzel, H. (2019). Akıllı Tahta Kullanımı İle İlgili Öğretmen Görüşleri (Konya İli Örneği). *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 271-289.

Opinions Of Teachers Related With Usage Of Smart Boards (Case of Konya Province)

Süleyman Ertekin

Teacher / Ministry of Justice, Konya – TURKEY

Prof. Dr. Hatice Güzel

Karamanoglu Mehmetbey University, Mathematics and Science Education Department,
Karaman – TURKEY

Article History

Submitted: 13.08.2019

Accepted: 23.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Training Technology

Student

Smart Board

Physics Education

Physics Teacher

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37022>

Abstract

This research was carried out in order to determine the usage of smart board in physics class of physics teachers working in high school level institutions and to investigate their opinions about smart board usage.

This study was formed in the spring term in 2015 – 2016 academic year. The research was performed in a group with 106 Physics teachers who work at the public and private high schools in Karatay, Selcuklu and Meram central districts of Konya province. The research is a descriptive research and has been done by scanning method. In the study, “the survey of teacher’s opinion on using interactive smart boards at high school level”, was used. The program of SPSS 20 was used for statistical analysis of the data collected by the questionnaire. The percentage, frequency, arithmetic mean, independent samples t-tests were used to analyze the data obtained. According to the results of the study, it has been found that it facilitates perfectly with the multimedia usage of the interactive boards and teachers’ lectures in an intriguing and adjuvant motivation way and the easiness of preparation and presentation. In comparison with the projection boards, it has been confirmed that there are a number of advantages such as the interactive boards can be applied on both writing board and display unit, running different and useful software on the interactive boards, using different applications and visuals on the board simultaneously, saving the treated subjects for the next use or repetition, active learning and teaching occasions for the teachers and the students. However, it has been observed that there are some restrictions in utilization of the smart boards.

GİRİŞ

Sanayileşen toplumlardan bilgi toplumuna geçiş sürecini yaşadığımız günümüzde bilginin değeri, etkisi ve faydası daha da anlaşılır hale gelmiştir. İyi bir gelecek oluşturmak için önemli etkenlerden biri olan eğitimde değişimi ve iyileştirmeyi sağlamak, sadece çağın sunduğu fırsatları kullanmakla mümkündür.

Teknolojideki yeni gelişim ve ilerlemelerin hayatın her alanında olduğu gibi, öğrenme-öğretme süreçlerini de etkilememesi imkânsızdır. Günümüzde eğitim veren okullardan da beklenen; bilgiye hızlı ulaşan ve ulaştığı bilgiyi de etkin ve etkili şekilde kullanma becerisiyle donanmış, teknolojiyi kolaylıkla kullanabilen kişiler yetiştirmeleridir (Şengel, Özden ve Geban, 2002; Fendt, 2004; Kiselev and Yanovsiky-Kiselev, 2004; Gill, 2007; Güzel, Oral ve Yıldırım, 2009; Erduran ve Tataroğlu, 2009; Güzel, Özdöl ve Oral, 2010; Türel ve Demirli, 2010; Oral ve Doğan, 2010; Güzel ve Oral, 2011; Akgün ve Yücekaya, 2015; Güzel ve Oral, 2017; Oral ve Güzel, 2018; MEB, 2018; Güzel ve Oral, 2018). Amaçlanan beklentiye ulaşabilmek için sürekli yenilenen öğretim teknolojilerinin derslerde ve sınıflarda daha çok ve etkin bir halde kullanılması gerekmektedir.

Gelişen teknolojilerin ilk basamağını klasik tahtaların yerini alan akıllı tahtalar oluşturmaktadır. Akıllı tahtalar günümüzde bilişim teknolojilerinin sınıf içi ortama fayda sağlayacak şekilde entegre edilmesi kapsamında en önemli araçlardan biridir (Adıgüzel, Gürbulak ve Sarıçayır, 2011). Ülkemizde öğrencilerin başarılarını yükseltmek ve teknolojinin sınıflarda aktif kullanılmasını sağlamak amacıyla 2010 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ile Ulaştırma Bakanlığı'nın işbirliği içerisinde yürüttüğü Fırsatları Arttırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) olarak bilinen bir proje ilan edilmiştir. Bu proje ile birlikte "her okula bilgisayar döneminden her sınıfa bilgisayar" dönemine geçiş (Kayaduman, Sarıkaya ve Seferoğlu, 2011) ve öğrenme-öğretme alanında daha fazla duyu organına hitap ederek kalıcı öğrenmelerin sağlanması hedeflenmiştir (Tekerek, Ercan, Udum ve Saman, 2012). Proje kapsamında ilköğretim ile ortaöğretim seviyesindeki eğitim kurumlarına toplam 570.000 adet akıllı tahta, öğrencilere 11.136.752, öğretmenlere 715.000 adet tablet bilgisayar ve 620.000 adet sınıfa internet ağ alt yapısının sağlanması amaç edinilmiştir (MEB, 2012a).

Ülkemizde, eğitimin teknoloji ve teknolojik altyapı ile desteklenmesine yönelik başlatılan FATİH projesinin amacı aşağıdaki gibi ifade edilmiştir;

- e-Dönüşüm Türkiye kapsamında üretilen ve ülkemizin bilgi toplumu olma sürecindeki eylemleri tanımlayan Bilgi Toplumu Stratejisi Belgesi.
- Kalkınma Planları.
- Bakanlığımız Stratejik Planı ve BT Politika Raporunda yer alan hedefler doğrultusunda 2013 yılı sonuna kadar dersliklere BT araçları sağlanarak, BT destekli öğretimin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (MEB, 2012b).

Aynı zamanda sınıflara kurulan bilişim teknolojileri alt yapısının öğrenme-öğretme sürecinde etkili kullanımını sağlamak amacıyla öğretmenlere hizmet içi eğitim ve seminerler verilecektir. Bu süreçte öğretim programları bilişim teknolojileri destekli öğretime uyumlu hale getirilerek eğitimsel elektronik içerikler oluşturulacaktır. Bu kapsamda FATİH projesi, donanım ve yazılım altyapısının sağlanması, eğitsel elektronik içeriğin sağlanması ve yönetilmesi, öğretim programlarında etkili bilişim teknolojilerinin kullanımı, öğretmenlerin hizmet içi eğitimi, bilinçli, güvenilir, yönetilebilir ve ölçülebilir bilişim teknolojileri kullanımının sağlanması olmak üzere beş temel bileşenden oluşmaktadır (MEB, 2012b).

Milli Eğitim Bakanlığı bu çizgide 1970'li yıllardan itibaren Bilgisayar Deneme Okulu (BDO), Bilgisayar Laboratuvar Okulu (BLO), Müfredat Laboratuvar Okulu (MLO), Word Links Projeleri, Okula İnternet Projesi (ADSL), Temel Eğitim Projesi (Sezer, 2011) uygulamalarıyla teknolojinin etkili şekilde

eğitimde kullanılmasını yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Çeşitli yazılımlar ve programlarla derslerin etkinliğini artırmaya yönelik projeler hayata geçirilmektedir. Örnek olarak, Dyned uygulamasıyla İngilizce öğretiminde bir eksiklik giderilmek istenirken, VİTAMİN programıyla farklı ders alanlarına çevrimiçi destek verilmek istenmiştir. Özel eğitim-öğretim kurumlarında dersler ve sınavları için konu anlatma ve soru çözmeye yönelik cd'ler ile birlikte bilgisayar programları hazırlanmaktadır. İnternetin yaygın hale gelmesi ile günümüzde canlı yayın online derslerin ve uzaktan eğitimin hızla yaygınlaşmakta olduğu görülmektedir.

Yurt dışında 1997 yılında akıllı tahtaların özellikle çok küçük sınıflarda kullanılması artmıştır. Bell (1998) araştırmasında, öğretmenlerin akıllı tahtayı öğretimde kullanma düzeylerini incelemiştir. Yapılan araştırma öğretmenlerin akıllı tahtayı hangi yöntemlerle birlikte kullandıklarını, öğretmenlerin akıllı tahtanın hangi özelliklerini faydalı bulduklarını ve akıllı tahta kullanımı sırasında ne gibi sorunlarla karşılaştıklarını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre akıllı tahta kullanımının öğrencilerin derslere karşı ilgisini artırdığı, öğrencinin dikkatini çektiği ve öğrencilere motivasyon sağladığı tespit edilmiştir.

Damcott, Landato ve Marsh (2000), "Fen Bilimlerinde Akıllı Tahtanın Kullanımı Üzerine Bir Rapor" adlı araştırmalarında doğa bilimi ve astronomi gibi kurslarda geleneksel yollarla işlenen derslerde teknolojik araçların dahil edilmesinin öğrencilerin öğrenmesini nasıl etkileyeceğini araştırmışlardır. Öğrencilerin kişisel raporları incelendiğinde renkleri kullanmanın düşünceleri daha iyi anlamada yardımcı olduğu, ayrıca sınıfta akıllı tahta ile yapılan sunumların daha dikkat çekici bulunduğu ve ilgi gördüğü belirlenmiştir. Elvers (2000) araştırmasında, not tutmaya yardımcı akıllı tahta konusunu incelemiştir. Araştırma sonucunda akıllı tahta kullanımı lehine sonuçlar elde edildiği görülmüştür.

Beeland (2002) araştırmasında, akıllı tahta kullanımının öğrencinin derse yönelik ilgisi üzerindeki etkisini incelemiştir. Akıllı tahta kullanımının öğrencilerin derslere olan ilgisini artırdığı, ders boyunca öğrencilerin dikkatlerini çekmek ve öğrencilerin başarılarını sağlamak amacıyla öğretmene yardımcı olduğu görülmüştür.

Alan yazın incelendiğinde ülkemizde de akıllı tahta kullanımına yönelik pek çok araştırma yapıldığı görülmüştür. Araştırma sonuçları; akıllı tahta kullanımının görsellik sağladığını ve kalıcılığı desteklediğini, zaman tasarrufu sağladığını, öğrencilerin dikkatini toparlamada kolaylık sağladığını ve daha fazla soru çözmeye imkân tanıdığını, öğrenme ortamını daha eğlenceli hale getirdiğini ve internet erişimi sağladığını, aktif bir öğrenme ortamı sağladığını göstermiştir. Bunun yanında öğretmenlerin teknolojik araçların kullanımı konusunda mesleki ve teknik açıdan desteğe ihtiyaç duymaları, internetin her zaman olmayışı, içeriklerin eksik olması, kullanılan programların güncel olmayışı gibi olumsuz sonuçlar da elde edilmiştir (Ermiş, 2012 ; Gündoğdu, 2014; Gülcü, 2014; Çoklar ve Tercan, 2014; Karakuş ve Karakuş, 2017; Aykat, 2017; Tosuntaş, 2017; Altun, Gülay ve Mazlum, 2018; Öksüz, 2018; Kızılkaya, 2018; Koğu, 2018).

Teknolojik açıdan ilerleme-gelişime bakıldığında Milli Eğitimin temel ilkelerinden fırsat ve imkân eşitliğini mümkün kılmak adına bu gelişmelerin önemli olduğu görülmektedir. Kamu ve özel liselerde fizik eğitimi veren ve derslerinde akıllı tahta kullanan öğretmenlerin akıllı tahta kullanımına yönelik görüşlerinin belirlenmesi önemlidir. .Bu araştırma bu yönüyle önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın amacı

Bu araştırma lise düzeyinde eğitim veren kurumlarda görev yapan fizik öğretmenlerinin fizik derslerinde akıllı tahta kullanımına yönelik görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın Modeli

Araştırma betimsel araştırma niteliğinde olup tarama yöntemi ile yapılmıştır. Betimlemeli çalışmalar genelde verilen bir durumu aydınlatmak, standartlar doğrultusunda değerlendirmeler yapmak ve olaylar arasında olası ilişkileri ortaya çıkarmak için yapılır. Betimsel araştırmalar verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlar. Betimsel tarama modeli çeşitli alanların ne olduğunu betimlemeye açıklamaya çalışır (Karasar, 2004). Bu tür çalışmalarda asıl amaç incelenen durumu etraflıca tanımlamak ve açıklamaktır. Tarama Yöntemi (survey) alan taraması çalışmasında mevcut durumu tespit etmek için yürütülen bir araştırma modelidir. Daha çok araştırılmak istenen olayı veya problemin mevcut durumu nedir ve neredeyiz, sorularına cevap aranır. Bu tür araştırmalarda örneklem oldukça geniş tutulur. Geniş örnekleme ulaşmanın en kolay yolu anketlerdir. Anketler yoluyla daha çok nicel veriler toplanır. Nicel verilerin istatistiksel çözümleriyle genellemelere ulaşılmaya çalışılır (Çepni, Ayas, Ekiz ve Akyıldız, 2008).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Konya il merkezindeki Karatay, Selçuklu ve Meram Merkez İlçelerinde ortaöğretim seviyesinde eğitim veren özel ve kamuya bağlı liselerde FATİH projesi kapsamında görev yapan 106 fizik öğretmeninden oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada, Altınçelik (2009), tarafından geliştirilen "Lise Düzeyinde Akıllı Tahta Kullanımına Yönelik Öğretmen Görüşlerini Belirleme" anketi kullanılmıştır.

Anket formu genel olarak dört kısımdan oluşmaktadır. Araştırmada anketteki üçüncü ve dördüncü kısımdaki sorular kullanılmıştır. Üçüncü kısımda 23. sorunun 16 maddelik sorusu öğretmenlerin akıllı tahta özelliklerini derslerinde kullanma sıklıklarını öğrenmeye yönelik, dördüncü kısımda ise 40 soru öğretmenlerin akıllı tahta kullanımının öğrencilerin motivasyonuna ve öğrenmelerindeki kalıcılığa etkisini belirlemeye yöneliktir.

Uygulanan ankette beşli derecelendirme ölçeği kullanılmıştır. Ankete cevap verenler görüşlerini ve değerlendirmelerini "Kesinlikle Katılıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum", "Hiç Katılmıyorum" ölçüt seçeneklerinden birini kullanmışlardır. Anket sorularının analizinde likert tipi ölçek kullanılmıştır. Likert tipi ölçme yönteminde seçenekler önem derecesine göre 1, 2, 3, 4, 5 biçiminde derecelendirilmiştir..

Altınçelik (2009) araştırmasında, ölçeğin güvenilirlik düzeyini belirlemek amacıyla iç tutarlılık katsayısı(Cronbach Alfa) hesaplanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı(Cronbach Alfa) her bir alt ölçek için ayrı ayrı hesaplanmış ve 0,85 ile 0,95 arasında değiştiği gözlenmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada anket ile toplanan verilerin istatistiksel analizleri için SPSS 20.0 (Statistical Packet for The Social Science) kullanılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde yüzde, frekans, aritmetik ortalamanın yanında bağımsız gruplar t-testi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi (p) %5 (0.05) olarak alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde akıllı tahtanın özelliklerinin sınıf içi etkinliklerde kullanılması, akıllı tahta kullanımının öğrencilerin motivasyonuna ve öğrenmeleri üzerinde kalıcılığa etkisi ile ilgili öğretmen görüşlerine ait bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Fizik Öğretmenlerinin akıllı tahtaların özelliklerinin sınıf içi etkinliklerde kullanma sıklıklarına ilişkin görüşleri araştırılmış ve Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Fizik öğretmenlerinin derslerinde akıllı tahtanın özelliklerini kullanma sıklıklarına göre dağılımı

	Frekans ve Yüzde	Her Zaman (5)	Sık Sık (4)	Ara Sıra (3)	Nadiren (2)	Hiç (1)	Toplam	\bar{x}	SS
Yazı yazma	f %	57 53,8	15 14,2	22 20,8	9 8,5	3 2,8	106 100	4,08	1,16
Tahtadaki notları kaydetme	f %	31 29,2	24 22,6	19 17,9	17 16,0	5 14,2	106 100	3,37	1,41
Akıllı tahtada hazırlanan materyalleri başka derslerde kullanma	f %	34 32,1	20 18,9	21 19,8	17 16,0	14 13,2	106 100	3,41	1,41
Öğrencilere dersten sonra notların çıktısını alıp dağıtma	f %	25 23,6	17 16,0	20 18,9	16 15,1	28 26,4	106 100	2,95	1,57
Tahtayı kullanarak internete bağlanma	f %	44 41,5	10 9,4	22 20,8	5 4,7	25 23,6	106 100	3,41	1,61
Akıllı tahtanın konuyla ilgili kendi slayt gösterilerini sunma	f %	39 36,8	23 21,7	31 29,2	6 5,7	7 6,6	106 100	3,76	1,20
Başkalarının hazırladığı veya kendi hazırladığınız slayt gösterilerini sunma	f %	40 37,7	25 23,6	33 31,1	5 4,7	3 2,8	106 100	3,89	1,06
Çalışma kitabı hazırlama (Scrabbok)	f %	23 21,7	18 17,0	26 24,5	13 12,3	26 24,5	106 100	2,99	1,47
Film gösterme	f %	22 20,8	16 15,1	29 27,4	15 14,2	24 22,6	106 100	2,97	1,43
Ses dosyalarını ve materyallerini kullanma	f %	28 26,4	22 20,8	28 26,4	20 18,9	8 7,5	106 100	3,40	1,27
Hazırlanan çalışma kitabını akıllı tahtanın internet ortamında görüşme özelliği vasıtasıyla öğrencilerle paylaşma	f %	28 26,4	18 17,0	12 11,3	17 16,0	31 29,2	106 100	2,95	1,60
Arka plan özelliğiyle çizim yapma	f %	38 35,8	20 18,9	19 17,9	14 13,2	15 14,2	106 100	3,49	1,44
İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	f %	36 34,0	16 15,1	13 12,3	16 15,1	25 23,6	106 100	3,21	1,60
Geometrik şekilleri çizme	f %	36 34,0	28 26,4	24 22,6	8 7,5	10 9,4	106 100	3,68	1,27
Spot ışığı özelliğini kullanma	f %	9 8,5	22 20,8	17 16,0	30 28,3	28 26,4	106 100	2,57	1,30
Ekran perdesi özelliğini kullanma	f %	23 21,7	16 15,1	22 20,8	22 20,8	23 21,7	106 100	2,94	1,45

Tablo 1’de görüldüğü gibi fizik öğretmenlerinin sınıf içi etkinliklerde akıllı tahtanın özelliklerini kullanmada en yoğun tercih edilenin “Yazı yazma” ($\bar{X} = 4,08$) özelliği olduğu tespit edilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan fizik öğretmenlerinin 57’si (%53,8) bu özelliği her zaman, 15’i (%14,2) sık sık, 22’si (% 20,8) ara sıra, 9’u (%8,5) nadiren kullanmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 3’ü (% 2,8) bu özelliği hiç kullanmamaktadır.

Tablo 1’de yer alan özelliklerden en yoğun kullanılan ikinci madde “Başkalarının hazırladığı veya kendi hazırladığınız slayt gösterilerini sunma” ($\bar{X} = 3,89$) özelliği olduğu tespit edilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan fizik öğretmenlerinin 40’ı (%37,7) bu özelliği her zaman, 25’i (%23,6) sık sık, 33’ü (% 31,1) ara sıra, 5’i (%4,7) nadiren kullanmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 3’ü (% 2,8) bu özelliği hiç kullanmamaktadır.

En yoğun kullanılan üçüncü özellik “Akıllı tahtanın konuyla ilgili kendi slayt gösterilerini sunma” ($\bar{X} = 3,76$) özelliği olduğu tespit edilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan fizik öğretmenlerinin 39’u (%36,8) bu özelliği her zaman, 23’ü (%21,7) sık sık, 31’i (% 29,2) ara sıra, 6’sı (%5,7) nadiren kullanmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 7’si (% 6,6) bu özelliği hiç kullanmamaktadır.

Tablo 1’de yer alan akıllı tahtanın özelliklerini kullanım sıklığı açısından en az tercih edilen özellik “Spot ışığı özelliğini kullanma” ($\bar{X} = 2,57$) dir. Buna göre araştırmaya katılan öğretmenlerin 9’u (%8,5) bu özelliği her zaman, 22’si (%20,8) sık sık, 17’si (% 16,0) ara sıra, 30’u (%5,728,3) nadiren kullanmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 28’i (%26,4) bu özelliği hiç kullanmamaktadır.

Fizik öğretmenlerinin akıllı tahtaların özelliklerinin sınıf içi etkinliklerde kullanımına ilişkin görüşleri araştırılmış ve Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Fizik öğretmenlerinin akıllı tahtaların özelliklerinin sınıf içi etkinliklerde kullanımına ilişkin görüşlerinin dağılımı

	Frekans ve Yüzde	Kesinlikle Katılıyorrum	Katılıyorrum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum	Toplam	\bar{x}	SS
Daha önceden tahtaya yazılanların akıllı tahta sayesinde kayıt edilebilmesi ders anlatımında zaman kaybını engeller.	F 61	32	8	4	1	106			
	% 57,5	30,2	7,5	3,8	0,9	100	4,40	0,85	
Çeşitli amaçlar için hazırlanmış harita, şema ve fotoğraflar üzerinde akıllı tahtanın çizim özelliği sayesinde istenildiği gibi değişiklikler yapılabildiği için sunulan materyalden en verimli bir şekilde faydalanılabilmektedir.	F 66	31	3	6	0	106			
	% 62,3	29,2	2,8	5,7	0	100	4,48	0,80	

Ekranı istenilen boyuta kadar kapatabilme olanağı tanıyan dijital perde özelliği sayesinde cevapları altında yer alan soruları rahatlıkla sorup daha sonra cevabını inceleyebilmekteyiz.	F	64	29	10	2	1	106		
	%	60,4	27,4	9,4	1,9	0,9	100	4,44	0,81
Akıllı tahtanın spot ışığı özelliği sayesinde içeriğin önemli noktaları rahatlıkla vurgulanmaktadır.	F	49	33	16	5	3	106		
	%	46,2	31,1	15,1	4,7	2,8	100	4,13	1,02
Akıllı tahtanın özel kalem ile tahtaya yazılan yazılar bilgisayar yazısına çevrildiği için yazılanları öğrencilerin hepsi rahatlıkla okuyabilmektedir.	F	54	28	13	6	5	106		
	%	50,9	26,4	12,3	5,7	4,7	100	4,13	1,13
Derste yapılan etkinlikler web ortamında eş zamanlı olarak paylaşılabilirdiği için derse gelemeyen öğrenciler de dersi takip edebilmektedir.	F	28	35	14	14	15	106		
	%	26,4	33,0	13,2	13,2	14,2	100	3,44	1,38
Tahtaya yazıların yazıcıdan çıktı alınarak öğrencilere dağıtılması öğretmene zamandan tasarruf sağlar.	F	27	48	16	8	7	106		
	%	25,5	45,3	15,1	7,5	6,6	100	3,75	1,12

Tablo 2’de görüldüğü gibi fizik öğretmenlerinin sınıf içi etkinliklerde akıllı tahtaların özelliklerine yönelik yargılardan en yüksek katılma düzeyi “Çeşitli amaçlar için hazırlanmış harita, şema ve fotoğraflar üzerinde akıllı tahtanın çizim yapma özelliği sayesinde istenildiği gibi değişiklikler yapılabildiği için sunulan materyalden en verimli şekilde faydalanılabilmektedir” ($\bar{X}=4,48$) görüşü olduğu tespit edilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğretmenlerin 66’sı (%62,3) bu görüşe kesinlikle katılırken, 31’i (%29,2) katılma, 3’ü (% 2,8) kararsız, 6’sı (%5,7) katılmama düzeyinde görüş bildirmiştir.

Tablo 2’e göre fizik öğretmenlerinin sınıf içi etkinliklerde akıllı tahtaların özelliklerine yönelik yargılardan en yüksek katılma düzeyine sahip olan ikinci düşüncenin “Ekranı istenilen boyuta kadar kapatabilme olanağı tanıyan dijital perde özelliği sayesinde cevapları altında yer alan soruları rahatlıkla sorup daha sonra cevabını inceleyebilmekteyiz” ($\bar{X}=4,44$) görüşü olduğu tespit edilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğretmenlerin 64’ü (%60,4) bu görüşe kesinlikle katılırken, 29’u (%27,4) katılma, 10’u (%9,4) kararsız, 2’si (%1,9) katılmama, 1’i (%0,9) hiç katılmama düzeyinde görüş bildirmiştir.

Tablo 2’e göre fizik öğretmenlerinin sınıf içi etkinliklerde akıllı tahtaların özelliklerine yönelik yargılardan en yüksek katılma düzeyine sahip olan üçüncü düşüncenin “Daha önceden tahtaya yazılanların akıllı tahta sayesinde kayıt edilebilmesi ders anlatımında zaman kaybını engeller” ($\bar{X}=4,40$) görüşü olduğu tespit edilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğretmenlerin 61’i (%57,5) bu görüşe kesinlikle katılırken, 32’si (%30,2) katılma, 8’i (%7,5) kararsız, 4’ü (%3,8) katılmama, 1’i (%0,9) hiç katılmama düzeyinde görüş bildirmiştir.

Tablo 2'e göre fizik öğretmenlerinin sınıf içi etkinliklerde akıllı tahtaların özelliklerine yönelik yargılardan en düşük katılma düzeyine sahip olan düşünce "Akıllı tahtanın spot ışığı özelliği sayesinde içeriğin önemli noktaları rahatlıkla vurgulanmaktadır" ve "Akıllı tahtanın özel kalemi ile tahtaya yazılan yazılar bilgisayar yazısına çevrildiği için yazılanları öğrencilerin hepsi rahatlıkla okuyabilmektedir" ($\bar{X}=4,13$) düşünceleridir.

Fizik öğretmenlerinin akıllı tahta kullanımının öğretimde kalıcılığa etkisine ilişkin görüşleri araştırılmış ve Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Fizik öğretmenlerinin akıllı tahta kullanımının öğretimde kalıcılığa etkisine ilişkin görüşlerinin dağılımı

	Frekans ve Yüzde	Kesinlikle Katılıyor	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum	Toplam	\bar{x}	SS
Akıllı tahta ile öğretimin içeriği somutlaştırılmaktadır.	F 19 % 17,9	33 31,1	19 17,9	17 16,0	18 17,0	106 100	3,17	1,36	
Görsel-ışitsel öğelere yer verme imkanıyla konular öğrencilerin günlük hayatta karşılaştıklarıyla daha yakın bir şekilde işlenir.	F 51 % 48,1	38 35,8	13 12,3	3 2,8	1 0,9	106 100	4,27	0,85	
Akıllı tahta kullanılarak ders işlemek geleneksel eğitim teknolojilerine göre öğrenmenin kalıcılığında daha iyi sonuç verir.	F 41 % 38,7	40 37,7	16 15,1	4 3,8	5 4,7	106 100	4,02	1,06	
Öğrenciler kitaplara kıyasla akıllı tahta kullanıldığında daha fazla öğreniyorlar.	F 32 % 30,2	42 39,6	18 17,0	5 4,7	9 8,5	106 100	3,78	1,17	
Akıllı tahta kullanarak ders işlediğimden beri öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerim gelişme göstermektedir.	F 27 % 25,5	37 34,9	20 18,9	7 6,6	15 14,2	106 100	3,51	1,32	
Akıllı tahta ile kazanımlara daha fazla ulaşılır.	F 36 % 34,0	40 37,7	22 20,8	3 2,8	5 4,7	106 100	3,93	1,04	
Akıllı tahta yaratıcı öğretimi desteklemektedir.	F 46 % 43,8	38 35,8	16 15,1	4 3,8	2 1,9	106 100	4,15	0,94	
Akıllı tahtaya dokunabilme ve etkileşim alma özelliği sayesinde etkili öğrenme gerçekleşiyor.	F 38 % 35,8	41 38,7	17 16,0	7 6,6	3 2,8	106 100	3,98	1,02	
Akıllı tahtanın kayıt edebilme özelliği sayesinde anlaşılmayan bölümlerin tekrar tekrar seyredebilmesi ile tam öğrenme gerçekleşiyor.	F 49 % 46,2	38 35,8	9 8,5	5 4,7	5 4,7	106 100	4,14	1,07	

Derste sunulan etkinlikler web ortamında paylaşılabildiğinden dolayı öğrenciler daha sonra evlerinde konuları tekrar edebiliyorlar.	F	35	45	10	8	8	106		
	%	33,0	42,5	9,4	7,5	7,5	100	3,86	1,18

Tablo 3’de en yüksek ortalamaya sahip olan maddelerin: “Görsel-ışitsel öğelere yer verme imkânıyla konular öğrencilerin günlük hayatta karşılaştıklarıyla daha yakın bir şekilde işlenir (\bar{X} =4.27), Akıllı tahta yaratıcı öğretimi desteklemektedir (\bar{X} =4.15), Akıllı tahtanın kayıt edebilme özelliği sayesinde anlaşılmayan bölümlerin tekrar tekrar izlenebilmesi ile tam öğrenme gerçekleşiyor (\bar{X} =4.14), Akıllı tahta kullanılarak ders işlemek geleneksel eğitim teknolojilerine göre öğrenmenin kalıcılığında daha iyi sonuç verir (\bar{X} =4.02)” olduğu görülmektedir. Anket maddelerine verilen cevaplar incelendiğinde akıllı tahta kullanımının öğretimin kalıcılığa ilişkin alt boyuta ait tüm maddelerin oldukça yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Fizik öğretmenlerinin akıllı tahta kullanımının öğrencilerin motivasyonuna etkisine ilişkin görüşlerinin neler olduğu araştırılmış ve sonuçlar Tablo 4.de gösterilmiştir.

Tablo 4. Fizik öğretmenlerinin akıllı tahta kullanımının öğrencilerin motivasyonuna etkisine ilişkin görüşlerinin dağılımı

	Frekans ve Yüzde	Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum	Toplam	\bar{x}	SS
Akıllı tahta, hem öğrenciyi, hem de öğretmeni motive eder.	F 30 % 28,3	44	25	4	3	106	3,89	0,95	
Öğrencilerin derse karşı dikkat düzeyleri geleneksel yöntemlere göre daha yüksek oluyor.	F 32 % 30,2	40	22	7	5	106	3,82	1,08	
Akıllı tahta kullanılarak ders işlenişini öğrenciler daha eğlenceli buluyor.	F 40 % 37,7	49	10	4	3	106	4,12	0,93	
Akıllı tahta ile öğrencilerin derse olan ilgileri daha yoğun oluyor.	F 31 % 29,2	48	13	7	7	106	3,84	1,12	
Akıllı tahta kullanıldığında öğrencilerin derse katılımları daha fazla oluyor.	F 36 % 34,0	39	14	14	3	106	3,86	1,11	
Öğretmen ve öğrenci arasındaki iletişimi artırır.	F 31 % 29,2	33	14	13	15	106	3,49	1,39	
Öğrenciler akıllı tahtayı kullanmakta zorlanıyorlar.	F 22 % 20,8	20	19	26	19	106	3,00	1,41	
Öğrenciler akıllı tahtayı kullanmaktan korkuyorlar.	F 13 % 12,3	13	10	27	43	106	2,30	1,42	

Tablo 4’da görüldüğü gibi araştırma grubundaki 106 öğretmenin akıllı tahta kullanımında öğrencilerin motivasyonuna yönelik araştırmada katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum beraber

alındığında, akıllı tahtanın hem öğrenciyi hem de öğretmeni motive ettiğini söyleyenlerin oranı %69,9'u, öğrencilerin derse karşı dikkat düzeylerini geleneksel yöntemlere göre daha yüksek olduğunu söyleyenlerin oranı %67,9'u, akıllı tahta ile ders işlenişini eğlenceli bulanların oranı %83,9'u, akıllı tahta ile öğrencilerin derse olan ilgilerini daha yoğun olduğunu belirtenlerin oranı 74,5'i, akıllı tahta kullanıldığında öğrencilerin derse katılımlarının daha da arttığını belirtenlerin oranı %70,8'i, akıllı tahtanın öğretmen ve öğrenci arasındaki iletişimi arttırdığını belirtenlerin oranı %60,3'ü, akıllı tahtayı kullanmakta zorlandığını belirtenlerin oranı %37,7'yi, akıllı tahtayı kullanmaktan korkanların ise %24,6'yı bulduğu görülmektedir.

Böyle bir durumda akıllı tahtanın kullanımının genel olarak öğrenci motivasyonunu artırdığı, öğretmen ve öğrenci arasındaki iletişimi güçlendirdiği, öğrencilerin derse katılımlarını olumlu yönde artırdığı, ders işlemenin ve derse katılımların geleneksel yöntemlere göre daha kolay ve anlaşılır olduğu kanaatine varılabilir.

Fizik öğretmenlerinin derslerinde akıllı tahtanın özelliklerini kullanma sıklıklarının cinsiyete göre değişimi araştırılmış ve Tablo 5. 'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Fizik öğretmenlerinin derslerinde akıllı tahtanın özelliklerini kullanma sıklıklarının cinsiyete göre değişimi

	Cinsiyet	N	\bar{x}	SS	t	sd	P																																																																																																																																												
Yazı yazma	Erkek	62	4,02	1,18	-,62	104	,53																																																																																																																																												
	Kadın	44	4,16	1,14				Tahtadaki notları kaydetme	Erkek	62	3,35	1,46	-,11	104	,91	Kadın	44	3,39	1,36	Akıllı tahtada hazırlanan materyalleri başka derslerde kullanma	Erkek	62	3,56	1,37	1,37	104	,17	Kadın	44	3,18	1,46	Öğrencilere dersten sonra notların çıktısını alıp dağıtma	Erkek	62	3,16	1,48	1,68	104	,09	Kadın	44	2,66	1,55	Tahtayı kullanarak internete bağlanma	Erkek	62	3,58	1,59	1,33	104	,18	Kadın	44	3,16	1,62	Akıllı tahtanın konuyla ilgili kendi slayt gösterilerini sunma	Erkek	62	3,94	1,00	1,66	73	,10	Kadın	44	3,52	1,40	Başkalarının hazırladığı ve ya kendi hazırladığınız slayt gösterilerini sunma	Erkek	62	3,98	1,00	1,11	81	,26	Kadın	44	3,75	1,14	Çalışma kitabı hazırlama (Scrabbook)	Erkek	62	3,18	1,33	1,51	104	,13	Kadın	44	2,73	1,61	Film gösterme	Erkek	62	3,03	1,39	,51	104	,60	Kadın	44	2,89	1,49	Ses dosyalarını ve materyallerini kullanma	Erkek	62	3,27	1,27	-1,17	104	,24	Kadın	44	3,57	1,26	Hazırlanan çalışma kitabını akıllı tahtanın internet ortamında görüşme özelliği vasıtasıyla öğrencilerle paylaşma	Erkek	62	3,08	1,56	,97	104	,33	Kadın	44	2,77	1,66	Arka plan özelliğiyle çizim yapma	Erkek	62	3,61	1,34	1,03	104	,30	Kadın	44	3,32	1,58	İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	Erkek	62	3,45	1,54	1,87	104	,06
Tahtadaki notları kaydetme	Erkek	62	3,35	1,46	-,11	104	,91																																																																																																																																												
	Kadın	44	3,39	1,36				Akıllı tahtada hazırlanan materyalleri başka derslerde kullanma	Erkek	62	3,56	1,37	1,37	104	,17	Kadın	44	3,18	1,46	Öğrencilere dersten sonra notların çıktısını alıp dağıtma	Erkek	62	3,16	1,48	1,68	104	,09	Kadın	44	2,66	1,55	Tahtayı kullanarak internete bağlanma	Erkek	62	3,58	1,59	1,33	104	,18	Kadın	44	3,16	1,62	Akıllı tahtanın konuyla ilgili kendi slayt gösterilerini sunma	Erkek	62	3,94	1,00	1,66	73	,10	Kadın	44	3,52	1,40	Başkalarının hazırladığı ve ya kendi hazırladığınız slayt gösterilerini sunma	Erkek	62	3,98	1,00	1,11	81	,26	Kadın	44	3,75	1,14	Çalışma kitabı hazırlama (Scrabbook)	Erkek	62	3,18	1,33	1,51	104	,13	Kadın	44	2,73	1,61	Film gösterme	Erkek	62	3,03	1,39	,51	104	,60	Kadın	44	2,89	1,49	Ses dosyalarını ve materyallerini kullanma	Erkek	62	3,27	1,27	-1,17	104	,24	Kadın	44	3,57	1,26	Hazırlanan çalışma kitabını akıllı tahtanın internet ortamında görüşme özelliği vasıtasıyla öğrencilerle paylaşma	Erkek	62	3,08	1,56	,97	104	,33	Kadın	44	2,77	1,66	Arka plan özelliğiyle çizim yapma	Erkek	62	3,61	1,34	1,03	104	,30	Kadın	44	3,32	1,58	İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	Erkek	62	3,45	1,54	1,87	104	,06	Kadın	44	2,86	1,65								
Akıllı tahtada hazırlanan materyalleri başka derslerde kullanma	Erkek	62	3,56	1,37	1,37	104	,17																																																																																																																																												
	Kadın	44	3,18	1,46				Öğrencilere dersten sonra notların çıktısını alıp dağıtma	Erkek	62	3,16	1,48	1,68	104	,09	Kadın	44	2,66	1,55	Tahtayı kullanarak internete bağlanma	Erkek	62	3,58	1,59	1,33	104	,18	Kadın	44	3,16	1,62	Akıllı tahtanın konuyla ilgili kendi slayt gösterilerini sunma	Erkek	62	3,94	1,00	1,66	73	,10	Kadın	44	3,52	1,40	Başkalarının hazırladığı ve ya kendi hazırladığınız slayt gösterilerini sunma	Erkek	62	3,98	1,00	1,11	81	,26	Kadın	44	3,75	1,14	Çalışma kitabı hazırlama (Scrabbook)	Erkek	62	3,18	1,33	1,51	104	,13	Kadın	44	2,73	1,61	Film gösterme	Erkek	62	3,03	1,39	,51	104	,60	Kadın	44	2,89	1,49	Ses dosyalarını ve materyallerini kullanma	Erkek	62	3,27	1,27	-1,17	104	,24	Kadın	44	3,57	1,26	Hazırlanan çalışma kitabını akıllı tahtanın internet ortamında görüşme özelliği vasıtasıyla öğrencilerle paylaşma	Erkek	62	3,08	1,56	,97	104	,33	Kadın	44	2,77	1,66	Arka plan özelliğiyle çizim yapma	Erkek	62	3,61	1,34	1,03	104	,30	Kadın	44	3,32	1,58	İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	Erkek	62	3,45	1,54	1,87	104	,06	Kadın	44	2,86	1,65																				
Öğrencilere dersten sonra notların çıktısını alıp dağıtma	Erkek	62	3,16	1,48	1,68	104	,09																																																																																																																																												
	Kadın	44	2,66	1,55				Tahtayı kullanarak internete bağlanma	Erkek	62	3,58	1,59	1,33	104	,18	Kadın	44	3,16	1,62	Akıllı tahtanın konuyla ilgili kendi slayt gösterilerini sunma	Erkek	62	3,94	1,00	1,66	73	,10	Kadın	44	3,52	1,40	Başkalarının hazırladığı ve ya kendi hazırladığınız slayt gösterilerini sunma	Erkek	62	3,98	1,00	1,11	81	,26	Kadın	44	3,75	1,14	Çalışma kitabı hazırlama (Scrabbook)	Erkek	62	3,18	1,33	1,51	104	,13	Kadın	44	2,73	1,61	Film gösterme	Erkek	62	3,03	1,39	,51	104	,60	Kadın	44	2,89	1,49	Ses dosyalarını ve materyallerini kullanma	Erkek	62	3,27	1,27	-1,17	104	,24	Kadın	44	3,57	1,26	Hazırlanan çalışma kitabını akıllı tahtanın internet ortamında görüşme özelliği vasıtasıyla öğrencilerle paylaşma	Erkek	62	3,08	1,56	,97	104	,33	Kadın	44	2,77	1,66	Arka plan özelliğiyle çizim yapma	Erkek	62	3,61	1,34	1,03	104	,30	Kadın	44	3,32	1,58	İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	Erkek	62	3,45	1,54	1,87	104	,06	Kadın	44	2,86	1,65																																
Tahtayı kullanarak internete bağlanma	Erkek	62	3,58	1,59	1,33	104	,18																																																																																																																																												
	Kadın	44	3,16	1,62				Akıllı tahtanın konuyla ilgili kendi slayt gösterilerini sunma	Erkek	62	3,94	1,00	1,66	73	,10	Kadın	44	3,52	1,40	Başkalarının hazırladığı ve ya kendi hazırladığınız slayt gösterilerini sunma	Erkek	62	3,98	1,00	1,11	81	,26	Kadın	44	3,75	1,14	Çalışma kitabı hazırlama (Scrabbook)	Erkek	62	3,18	1,33	1,51	104	,13	Kadın	44	2,73	1,61	Film gösterme	Erkek	62	3,03	1,39	,51	104	,60	Kadın	44	2,89	1,49	Ses dosyalarını ve materyallerini kullanma	Erkek	62	3,27	1,27	-1,17	104	,24	Kadın	44	3,57	1,26	Hazırlanan çalışma kitabını akıllı tahtanın internet ortamında görüşme özelliği vasıtasıyla öğrencilerle paylaşma	Erkek	62	3,08	1,56	,97	104	,33	Kadın	44	2,77	1,66	Arka plan özelliğiyle çizim yapma	Erkek	62	3,61	1,34	1,03	104	,30	Kadın	44	3,32	1,58	İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	Erkek	62	3,45	1,54	1,87	104	,06	Kadın	44	2,86	1,65																																												
Akıllı tahtanın konuyla ilgili kendi slayt gösterilerini sunma	Erkek	62	3,94	1,00	1,66	73	,10																																																																																																																																												
	Kadın	44	3,52	1,40				Başkalarının hazırladığı ve ya kendi hazırladığınız slayt gösterilerini sunma	Erkek	62	3,98	1,00	1,11	81	,26	Kadın	44	3,75	1,14	Çalışma kitabı hazırlama (Scrabbook)	Erkek	62	3,18	1,33	1,51	104	,13	Kadın	44	2,73	1,61	Film gösterme	Erkek	62	3,03	1,39	,51	104	,60	Kadın	44	2,89	1,49	Ses dosyalarını ve materyallerini kullanma	Erkek	62	3,27	1,27	-1,17	104	,24	Kadın	44	3,57	1,26	Hazırlanan çalışma kitabını akıllı tahtanın internet ortamında görüşme özelliği vasıtasıyla öğrencilerle paylaşma	Erkek	62	3,08	1,56	,97	104	,33	Kadın	44	2,77	1,66	Arka plan özelliğiyle çizim yapma	Erkek	62	3,61	1,34	1,03	104	,30	Kadın	44	3,32	1,58	İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	Erkek	62	3,45	1,54	1,87	104	,06	Kadın	44	2,86	1,65																																																								
Başkalarının hazırladığı ve ya kendi hazırladığınız slayt gösterilerini sunma	Erkek	62	3,98	1,00	1,11	81	,26																																																																																																																																												
	Kadın	44	3,75	1,14				Çalışma kitabı hazırlama (Scrabbook)	Erkek	62	3,18	1,33	1,51	104	,13	Kadın	44	2,73	1,61	Film gösterme	Erkek	62	3,03	1,39	,51	104	,60	Kadın	44	2,89	1,49	Ses dosyalarını ve materyallerini kullanma	Erkek	62	3,27	1,27	-1,17	104	,24	Kadın	44	3,57	1,26	Hazırlanan çalışma kitabını akıllı tahtanın internet ortamında görüşme özelliği vasıtasıyla öğrencilerle paylaşma	Erkek	62	3,08	1,56	,97	104	,33	Kadın	44	2,77	1,66	Arka plan özelliğiyle çizim yapma	Erkek	62	3,61	1,34	1,03	104	,30	Kadın	44	3,32	1,58	İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	Erkek	62	3,45	1,54	1,87	104	,06	Kadın	44	2,86	1,65																																																																				
Çalışma kitabı hazırlama (Scrabbook)	Erkek	62	3,18	1,33	1,51	104	,13																																																																																																																																												
	Kadın	44	2,73	1,61				Film gösterme	Erkek	62	3,03	1,39	,51	104	,60	Kadın	44	2,89	1,49	Ses dosyalarını ve materyallerini kullanma	Erkek	62	3,27	1,27	-1,17	104	,24	Kadın	44	3,57	1,26	Hazırlanan çalışma kitabını akıllı tahtanın internet ortamında görüşme özelliği vasıtasıyla öğrencilerle paylaşma	Erkek	62	3,08	1,56	,97	104	,33	Kadın	44	2,77	1,66	Arka plan özelliğiyle çizim yapma	Erkek	62	3,61	1,34	1,03	104	,30	Kadın	44	3,32	1,58	İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	Erkek	62	3,45	1,54	1,87	104	,06	Kadın	44	2,86	1,65																																																																																
Film gösterme	Erkek	62	3,03	1,39	,51	104	,60																																																																																																																																												
	Kadın	44	2,89	1,49				Ses dosyalarını ve materyallerini kullanma	Erkek	62	3,27	1,27	-1,17	104	,24	Kadın	44	3,57	1,26	Hazırlanan çalışma kitabını akıllı tahtanın internet ortamında görüşme özelliği vasıtasıyla öğrencilerle paylaşma	Erkek	62	3,08	1,56	,97	104	,33	Kadın	44	2,77	1,66	Arka plan özelliğiyle çizim yapma	Erkek	62	3,61	1,34	1,03	104	,30	Kadın	44	3,32	1,58	İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	Erkek	62	3,45	1,54	1,87	104	,06	Kadın	44	2,86	1,65																																																																																												
Ses dosyalarını ve materyallerini kullanma	Erkek	62	3,27	1,27	-1,17	104	,24																																																																																																																																												
	Kadın	44	3,57	1,26				Hazırlanan çalışma kitabını akıllı tahtanın internet ortamında görüşme özelliği vasıtasıyla öğrencilerle paylaşma	Erkek	62	3,08	1,56	,97	104	,33	Kadın	44	2,77	1,66	Arka plan özelliğiyle çizim yapma	Erkek	62	3,61	1,34	1,03	104	,30	Kadın	44	3,32	1,58	İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	Erkek	62	3,45	1,54	1,87	104	,06	Kadın	44	2,86	1,65																																																																																																								
Hazırlanan çalışma kitabını akıllı tahtanın internet ortamında görüşme özelliği vasıtasıyla öğrencilerle paylaşma	Erkek	62	3,08	1,56	,97	104	,33																																																																																																																																												
	Kadın	44	2,77	1,66				Arka plan özelliğiyle çizim yapma	Erkek	62	3,61	1,34	1,03	104	,30	Kadın	44	3,32	1,58	İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	Erkek	62	3,45	1,54	1,87	104	,06	Kadın	44	2,86	1,65																																																																																																																				
Arka plan özelliğiyle çizim yapma	Erkek	62	3,61	1,34	1,03	104	,30																																																																																																																																												
	Kadın	44	3,32	1,58				İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	Erkek	62	3,45	1,54	1,87	104	,06	Kadın	44	2,86	1,65																																																																																																																																
İnternet sitelerinden görüntü resmi yakalama	Erkek	62	3,45	1,54	1,87	104	,06																																																																																																																																												
	Kadın	44	2,86	1,65																																																																																																																																															

Geometrik şekilleri çizme	Erkek	62	3,76	1,27	,75	104	,45
	Kadın	44	3,57	1,28			
Spot ışığı özelliğini kullanma	Erkek	62	2,60	1,32	,28	104	,77
	Kadın	44	2,52	1,30			
Ekran perdesi özelliğini kullanma	Erkek	62	3,16	1,49	1,85	104	,06
	Kadın	44	2,64	1,34			
Toplam Puan	Erkek	62	54,74	15,84	1,24	104	,21
	Kadın	44	50,68	17,43			

Tablo 5'de görüldüğü gibi araştırma grubundaki fizik öğretmenlerinin akıllı tahta özelliklerini kullanma sıklıklarına ait puan ortalamasının cinsiyete göre değişiminin incelenmesi sonucunda kullanım özelliklerinin hiçbirinde kullanma sıklıklarına göre istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$).

Fizik öğretmenlerinin akıllı tahta kullanımının öğretimde kalıcılığa etkisine ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre değişimi araştırılmış ve Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Fizik öğretmenlerinin akıllı tahta kullanımının öğretimde kalıcılığa etkisine ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre değişimi

	Cinsiyet	N	\bar{x}	SS	t	sd	P
Akıllı tahta ile öğretimin içeriği somutlaştırılmaktadır.	Erkek	62	3,27	1,41	,93	104	,35
	Kadın	44	3,02	1,28			
Görsel-işitsel öğelere yer verme imkânıyla konular öğrencilerin günlük hayatta karşılaştıklarıyla daha yakın bir şekilde işlenir.	Erkek	62	4,19	,97	-1,14	104	,25
	Kadın	44	4,39	,65			
Akıllı tahta kullanılarak ders işlemek geleneksel eğitim teknolojilerine göre öğrenmenin kalıcılığında daha iyi sonuç verir.	Erkek	62	3,95	1,20	-,77	104	,44
	Kadın	44	4,11	,81			
Öğrenciler kitaplara kıyasla akıllı tahta kullanıldığında daha fazla öğreniyorlar.	Erkek	62	3,66	1,34	-1,35	103	,17
	Kadın	44	3,95	,88			
Akıllı tahta kullanarak ders işlediğimden beri öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerim gelişme göstermektedir.	Erkek	62	3,39	1,41	-1,12	104	,26
	Kadın	44	3,68	1,17			
Akıllı tahta ile kazanımlara daha fazla ulaşılır.	Erkek	62	3,84	1,19	-1,19	103	,23
	Kadın	44	4,07	,78			
Akıllı tahta yaratıcı öğretimi desteklemektedir.	Erkek	62	4,08	1,02	-,90	104	,36
	Kadın	44	4,25	,81			
Akıllı tahtaya dokunabilme ve etkileşim alma özelliği sayesinde etkili öğrenme gerçekleşiyor.	Erkek	62	3,90	1,09	-,93	104	,35
	Kadın	44	4,09	,91			

Akıllı tahtanın kayıt edebilme özelliği sayesinde anlaşılabilen bölümlerin tekrar tekrar seyredebilmesi ile tam öğrenme gerçekleşiyor.	Erkek	62	4,06	1,14	-,87	104	,38
	Kadın	44	4,25	,96			
Derste sunulan etkinlikler web ortamında paylaşılabildiğinden dolayı öğrenciler daha sonra evlerinde konuları tekrar edebiliyorlar.	Erkek	62	3,97	1,18	1,13	104	,26
	Kadın	44	3,70	1,17			
Toplam Puan	Erkek	62	38,32	7,49	-0,89	104	,37
	Kadın	44	39,52	5,68			

Tablo 6' da görüldüğü gibi araştırma grubundaki fizik öğretmenlerinin akıllı tahta kullanımının öğretimde kalıcılığa etkisine ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre değişimi incelendiğinde istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$).

Fizik öğretmenlerinin akıllı tahta kullanımının öğrencilerin motivasyonuna etkisine ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre değişimi araştırılmış ve sonuçlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Fizik öğretmenlerinin akıllı tahta kullanımının öğrencilerin motivasyonuna etkisine ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre değişimi

	Cinsiyet	N	\bar{x}	SS	t	sd	P
Akıllı tahta, hem öğrenciyi, hem de öğretmeni motive eder.	Erkek	62	3,85	,98	-,40	104	,68
	Kadın	44	3,93	,92			
Öğrencilerin derse karşı dikkat düzeyleri geleneksel yöntemlere göre daha yüksek oluyor.	Erkek	62	3,76	1,12	-,70	104	,48
	Kadın	44	3,91	1,03			
Akıllı tahta kullanılarak ders işlenişini öğrenciler daha eğlenceli buluyor.	Erkek	62	4,06	,97	-,76	104	,44
	Kadın	44	4,20	,87			
Akıllı tahta ile öğrencilerin derse olan ilgileri daha yoğun oluyor.	Erkek	62	3,69	1,20	-1,60	104	,11
	Kadın	44	4,05	,96			
Akıllı tahta kullanıldığında öğrencilerin derse katılımları daha fazla oluyor.	Erkek	62	3,76	1,14	-1,10	104	,27
	Kadın	44	4,00	1,07			
Öğretmen ve öğrenci arasındaki iletişimi artırır.	Erkek	62	3,24	1,46	-2,28	101	,02
	Kadın	44	3,84	1,21			
Öğrenciler akıllı tahtayı kullanmakta zorlanıyorlar.	Erkek	62	3,02	1,40	,139	104	,89
	Kadın	44	2,98	1,43			
Öğrenciler akıllı tahtayı kullanmaktan korkuyorlar.	Erkek	62	2,15	1,43	-1,35	104	,17
	Kadın	44	2,52	1,38			
Toplam Puan	Erkek	62	27,53	6,32	-1,58	104	,12
	Kadın	44	29,43	6,07			

Tablo 7'de görüldüğü gibi araştırma grubundaki fizik öğretmenlerinin akıllı tahta kullanımının

öğrencilerin motivasyonuna etkisine ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre değişimi incelendiğinde istatistiki olarak "Öğretmen ve öğrenci arasındaki iletişimi artırır." maddesinde kadınların erkeklere göre anlamlı derecede farklılık bulunmakta ($p < 0,05$), diğer maddelerde ise anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p > 0,05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan bu araştırmada Tablo 1'de fizik öğretmenlerinin derslerinde akıllı tahtanın özelliklerini kullanma sıklıkları incelendiğinde en yüksek oranda yazı yazma özelliğinin kullanıldığı, daha sonrasında başkalarının ve kendisinin hazırladığı slaytları gösterdiği, en az spot ışığı özelliğinin kullanıldığı belirtilmiştir. Koçak (2013) araştırmasında, öğretmenlerin akıllı tahtanın en çok film, video ve slayt gösterisi amacıyla kullanıldığını, en az ise resim gösterme ve internete bağlanma amacıyla kullanıldığını belirtmiştir. Özkan (2001) araştırmasında, öğretmenlerin en çok akıllı tahtanın başkalarının ve kendisinin hazırladığı slaytların gösterimi için kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca yazı yazma özelliğinin kullanıldığı, en az kullanılan özelliğin ise akıllı tahtada oluşturulan notların yazıcıdan çıktısının alınması olduğunu belirtmiştir. Öksüz (2018) araştırmasında, öğretmenlerin en fazla, slayt ve video gibi e-çerikler kullandıklarını tespit etmiştir. Kızılkaya (2018) araştırmasında, öğretmenlerin akıllı tahta özelliklerini en fazla kullanılan en az kullanılan özelliğe doğru sıralamasında akıllı tahtayı kullanarak internete bağlanma, başkalarının hazırladığı veya öğretmenlerin kendi hazırladıkları slayt gösterilerini sunma özelliğinin kullanıldığını, en az olarak ise spot ışığı özelliğini kullanma olduğunu belirtmiştir. Aykat (2017) araştırmasında, öğretmenlerin daha çok akıllı tahta üzerinde başkalarının ya da kendi hazırladığı slayt gösterilerini, film gösterimi, yazı yazma, en az kullanılan özelliğinin ise ders notlarını web ortamında eş zamanlı olarak öğrencilerle paylaşma olarak belirtmiştir. Yapılan araştırmalar birlikte değerlendirildiğinde öğretmenlerin genel olarak akıllı tahtanın özelliklerini kullanım sıklıklarında en çok başkalarının ya da kendi hazırladığı slayt gösterilerini kullanma, film gösterimi, en az kullanılan özelliğinin ise öğretmenlere göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Yapılan bu araştırmada Tablo 2'de fizik öğretmenlerinin %87,7'si akıllı tahta kullanımının zaman kaybını engellediğini belirtmiş, %4,7'si ise olumsuz görüş bildirmiştir. Çeşitli amaçlar için hazırlanmış harita, şema ve fotoğraflar üzerinde akıllı tahtanın çizim özelliği sayesinde istenildiği gibi değişiklikler yapılabildiği için sunulan materyalden en verimli bir şekilde faydalanılabildiği yönünde %91,5'i olumlu görüş belirtirken, %5,7'si olumsuz görüş belirtmiştir. Ekranı istenilen boyuta kadar kapatabilme olanağı tanıyan dijital perde özelliği sayesinde cevapları altında yer alan soruları rahatlıkla sorup daha sonra cevabını inceleyebileceği yargısı yönünde %87,8'i olumlu görüş belirtirken, %2,8'i olumsuz görüş belirtmiştir. Akıllı tahtanın spot ışığı özelliği sayesinde içeriğin önemli noktaları rahatlıkla vurgulanmaktadır yargısına %77,3'ü olumlu görüş belirtirken, %7,5'i olumsuz görüş belirtmiştir. Akıllı tahtanın özel kalem ile tahtaya yazılan yazılar bilgisayar yazısına çevrildiği için yazılanları öğrencilerin hepsi rahatlıkla okuyabilmektedir yargısına %77,3'ü olumlu görüş belirtirken, %10,4'ü olumsuz görüş belirtmiştir. Derste yapılan etkinlikler web ortamında eş zamanlı olarak paylaşılabilirdiği için derse gelemeyen öğrenciler de dersi takip edebilmektedir yargısına %59,4'ü olumlu görüş belirtirken, %27,4'ü olumsuz görüş belirtmiştir. Tahtaya yazılanların yazıcıdan çıktı alınarak öğrencilere dağıtılması öğretmene zamandan tasarruf sağladığı yargısına %70,8'i olumlu görüş belirtirken, % 14,1'i olumsuz görüş belirttiği görülmüştür. Benzer şekilde. Altınçelik (2009) araştırmasında, öğretmenlerin %92,4'ünün akıllı tahta kullanımının zaman kaybını engellediğini belirtmiş, %0,8'inin ise olumsuz görüş belirtmiştir. Çeşitli amaçlar için hazırlanmış harita, şema ve fotoğraflar üzerinde akıllı tahtanın çizim özelliği sayesinde istenildiği gibi değişiklikler yapılabildiği için sunulan materyalden en verimli bir şekilde faydalanılabildiği yargısına %82,4'ü olumlu görüş

belirtirken, %0,8'i olumsuz görüş belirtmiştir. Ekranı istenilen boyuta kadar kapatabilme olanağı tanıyan dijital perde özelliği sayesinde cevapları altında yer alan soruları rahatlıkla sorup daha sonra cevabını inceleyebileceği yargısına %90,9'u olumlu görüş belirtirken, %3'ü olumsuz görüş belirtmiştir. Akıllı tahtanın spot ışığı özelliği sayesinde içeriğin önemli noktaları rahatlıkla vurgulanmaktadır yargısına %84,8'i olumlu görüş belirtirken, %4,5'i olumsuz görüş belirtmiştir. Akıllı tahtanın özel kalem ile tahtaya yazılan yazılar bilgisayar yazısına çevrildiği için yazılanları öğrencilerin hepsi rahatlıkla okuyabilmektedir yargısına %86,4'ü olumlu görüş belirtirken, %3,8'i olumsuz görüş belirtmiştir. Derste yapılan etkinlikler web ortamında eş zamanlı olarak paylaşılabilirdiği için derse gelemeyen öğrenciler de dersi takip edebilmektedir yargısına %60,6'sı olumlu görüş belirtirken, %12,9'u olumsuz görüş belirtmiştir. Tahtaya yazıların yazıcıdan çıktı alınarak öğrencilere dağıtılması öğretmene zamandan tasarruf sağladığı yargısına %74,3'ü olumlu görüş belirtirken, %11,4'ü olumsuz görüş belirtmiştir. Yapılan araştırmalar birlikte değerlendirildiğinde sonuçların benzer ve birbiriyle örtüştüğü görülmektedir.

Yapılan bu araştırmada Tablo 3'de fizik öğretmenlerinin akıllı tahta kullanımının öğretimde kalıcılığa etkisine ilişkin görüşlerinin dağılımında katılımcıların %49'u akıllı tahta ile öğretimin içeriği somutlaştırdığını belirtmiş, %83,9'u görsel-işitsel öğelere yer vermeye konuların öğrencilerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunlara daha yakın bir şekilde konuların işlendiğini belirtmiş, %76,4'ü akıllı tahta kullanılarak ders işlemenin geleneksel eğitim teknolojilerine göre öğrenmenin kalıcılığında daha iyi sonuç verdiğini belirtmiş, %69,8'i kitaplara kıyasla akıllı tahta kullanıldığında daha fazla öğrendiğini belirtmiş, %60,4'ü akıllı tahta kullanarak ders işlediğinde öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin gelişme gösterdiğini belirtmiş, %76'sı akıllı tahta ile kazanımlara daha fazla ulaşıldığını belirtmiş, %79,6'sı akıllı tahta kullanımının yaratıcı öğretimi desteklediğini belirtmiş, %74,5'i akıllı tahtaya dokunabilme ve etkileşim alma özelliği sayesinde etkili öğrenmenin gerçekleştiğini belirtmiş, %82'si akıllı tahtanın kayıt edebilme özelliği sayesinde anlaşılmayan bölümlerin tekrar tekrar izlenebilmesi ile tam öğrenme gerçekleştiğini belirtmiş, %75,5'i derste sunulan etkinlikler web ortamında paylaşılabilirdiğinden öğrencilerin daha sonra evlerinde konuları tekrar edebildiğini belirttiği görülmüştür. Eğitim öğretimde çağın gerekli eğitim araç gereçlerinden yararlanmanın, dersleri uygun eğitim teknolojisi kullanarak işlemenin, öğretimi daha eğlenceli hale getirerek öğrencilerin ilgisini çekerek, birden fazla duyuya hitap eden araçların hem öğrenmeyi kolaylaştıracağı hem de kalıcılığı olumlu etkileyeceği söylenebilir. Çağdaş eğitimde öğretmen ve teknolojinin birbirini bütünlemesi eğitim öğretimde kalitenin artmasına yardımcı olacaktır (Ersoy, 2013; Yılmaz, 2007). Karaca (2017) araştırmasında, yapılan bu araştırmamıza benzer sonuçlara ulaşmıştır. Öğretmenlerin %74,25'i öğrenmenin kalıcı olduğunu belirtmiştir. Öksüz (2018) araştırmasında, Sosyal Bilimler Lisesi'nden 3 öğrencinin, e-içeriklerin 'kalıcı öğrenme sağladığını' ifade ettiklerini belirtmiştir. Aşağıdaki araştırma sonuçları yapılan bu araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Kızılkaya (2018) araştırmasında, benzer şekilde katılımcıların %79'unun akıllı tahta kullanımının öğretimde kalıcılık sağladığını belirttiklerini ifade etmektedir. Aykat (2017) araştırmasında, öğretmenlerin ETEKUK eğitimi sonrası akıllı tahtaya ilişkin görüşlerinde, eğitimde başarıyı arttırdığı ve bilgilerin kalıcılığını sağladığını belirttiklerini vurgulamıştır. Altınçelik (2009) araştırmasında, araştırmaya katılan öğretmenlerin %91,6'sının akıllı tahta ile öğretimin içeriği somutlaştırdığını, %93,2'sinin görsel-işitsel öğelere yer verme nedeniyle öğrencilerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunlara daha yakın bir şekilde konuların işlendiğini, %92,4'ü akıllı tahta kullanılarak ders işlemenin geleneksel eğitim teknolojilerine göre öğrenmelerin kalıcılığında daha iyi sonuç verdiğini belirtmiştir. Görüldüğü gibi sonuçlar yapılan bu araştırma sonuçlarıyla benzerdir,

Yapılan bu araştırmada Tablo 4'da fizik öğretmenlerinin %69,8'i akıllı tahta kullanımının hem öğrenciyi, hem de öğretmeni motive ettiğini belirtmiştir. Öğretmenlerin %67,9'u öğrencilerin derse karşı dikkat düzeylerinin geleneksel yöntemlere göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin

%83,9'u akıllı tahta kullanılarak ders işlemenin öğrenciler tarafından daha eğlenceli bulunduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin %74,5'i akıllı tahta ile konu anlatımının öğrencilerin derse olan ilgilerini daha fazla artırdığını belirtmiştir. Öğretmenlerin %70,8'i akıllı tahta kullanıldığında öğrencilerin derse katılımlarının daha fazla olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin %60,3'ü öğretmen ve öğrenci arasındaki iletişimi arttırdığını belirtmiştir. Öğretmenlerin %39,7'si öğrencilerin akıllı tahtayı kullanmakta zorlandıklarını belirtmiştir. Öğretmenlerin %24,6 sı öğrencilerin akıllı tahtayı kullanmaktan korktuklarını belirtmiştir. Polat ve Özcan (2014) araştırmalarında, öğretmenlerin derslerde akıllı tahta kullanılmasının motivasyonu artırdığını, öğrencilerin derse iyi derecede odaklandıklarını, derse aktif olarak katılım sağlamak istediklerini ayrıca öğretmenlerin neşeli ve eğlenceli bir ortamda ders yaptığını belirtmiş olup bu araştırma ile benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Eren (2018) araştırmasında, akıllı tahta kullanımının öğrenciyi aktif kıldığı, derse karşı tutumlarını artırdığı, derste kalıcı öğrenmeyi sağladığı ve kendileri için ise öğretmeyi kolaylaştırdığı, daha verimli olmayı sağladığı şeklinde benzer sonuçlar elde etmiştir. Yıldızhan (2013) araştırmasında, öğretmenlerin matematik öğretiminde akıllı tahta kullanıldığında öğrencilerin motivasyonlarının arttığı, öğrencilerin derse katılımlarının arttığı şeklinde bu araştırma ile benzer sonuçlar elde etmiştir. Çoklar ve Tercan (2014) araştırmalarında, öğretmenlerin akıllı tahta kullanımının öğrenciyi derse karşı aktif kıldığı, derse karşı tutumu artırdığı, dersteki öğrenmenin kalıcı olduğu, öğretmeyi kolaylaştırdığı, öğretmeni verimli hale getirdiği, zaman tasarrufu sağladığı şeklinde benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Bell (1998) araştırmasında, akıllı tahta kullanımının öğrenciler üzerinde derslere karşı daha çok ilgi uyandırdığını, dikkat çektiğini ve motivasyon sağladığını belirtmiştir. Altınçelik (2009) araştırmasında, fizik öğretmenlerinin %91,6'sının akıllı tahtanın, hem öğrenciyi, hem de öğretmeni motive ettiğini belirtmiş bu araştırma ile benzer sonuçlar bulmuştur. Beeland (2002) araştırmasında, akıllı tahta kullanımının öğrencilerin derslere olan ilgisini arttırdığını, ders boyunca öğrencilerin dikkatlerini çekmek ve öğrencilerin başarılarını sağlamak için öğretmene yardımcı olduğunu söyleyerek bu araştırma ile benzer sonuçlar bulmuştur. Delaney (2007) matematik dersinde akıllı tahta kullanımının öğrencilerin başarılarını arttırdığını belirtmiştir.

Yapılan bu araştırmanın sonuçlarına göre, öğretmenlerin çoğunluğunun akıllı tahta kullanımına dair olumlu bir görüş sergiledikleri belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenler akıllı tahtanın çoklu ortam kullanımı, ilgi çekici ve motivasyonu artırıcı yönü ile öğretmenlerin ders anlatımı, sunumu ve hazırlığı ile ilgili birçok kolaylık sağladığını belirtmişlerdir. Akıllı tahtanın projeksiyon-tahta sistemine kıyasla hem yazı tahtası hem de ekran kullanılması, birçok farklı yazılımla akıllı tahta üzerinde çalışma yapılabilmesi, farklı uygulama ve görsellerin aynı anda birlikte açılabilmesi, derste işlenen konuların daha sonra kullanılmak üzere veya ders tekrarı için saklanabilmesi, ders işleme anında önceden işlenmiş olan konulara veya yapılan çalışmalara geçiş yapılabilmesi gibi birçok elektronik-bilgisayar özelliği ile ders işleyen öğretmen ve dersi dinleyen bazen de aktif öğrenmeye katılan öğrenciye birçok kolaylık ve fırsat sunduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında akıllı tahtaların dezavantajı olarak yazılımlardan kaynaklanan hatalar olduğunu, kullanılan akıllı tahtanın donanımından, öğrencilerin tahtayla oynamalarından ve elektrik kesintilerinden kaynaklı sorunlar olduğunu, öğrenciyi tembelleğe itmesi, öğrencinin not tutmaması, öğrencinin çizme ve yazma faaliyetinde azalma, öğrencinin hazırza alışması olduğunu belirtmişlerdir. Akıllı tahta kullanımında materyal yetersizliği, ağ ve bağlantı hatası oluşması, öğretmenin önceden derse hazırlanması ve akıllı tahta kullanımı için yeterli bir beceri düzeyine ulaşamaması gibi bazı sınırlılıkların olduğu, öğrencilerin akıllı tahtayı amacının dışında kullanması, öğretmenin akıllı tahtayla ilgili yaşanan sorunlar nedeniyle zaman kaybına uğraması, öğretmeni ve öğrencileri tembelleğe itmesi gibi olumsuz durumların da olduğu görülmüştür.

- Gülcü, İ. (2014, 05-07 Şubat). *Etkileşimli tahta kullanımının avantajları ve dezavantajlarına yönelik öğretmen görüşleri*. Akademik Bilişim'14 - XVI. Akademik Bilişim Konferansı, Mersin.
- Gündoğdu, T. (2014). Bir öğretme-öğrenme aracı olarak akıllı tahta. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/392-401.
- Güzel, H. ve Oral, İ. (2011). Fizik Öğretmen Adaylarının Profilleri ile Fizik Dersi Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 31/115-137.
- Güzel, H. ve Oral, İ. (2017). Mühendis Adaylarının Akademik Öz-Yeterlik Algıları İle Fizik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *JASS International Journal of Social Science*, 58/ 19-30.
- Güzel, H. ve Oral, İ. (2018). Investigation of human values effect on high school students' physics achievements. *Journal of Human Sciences*, 15/4, 2417-2425.
- Güzel, H., Oral, İ. ve Yıldırım, A., (2009). Lise II Fizik Ders Kitabının Fizik Öğretmenleri Tarafından Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 27/ 133-142.
- Güzel, H., Özdöl, M. F. ve Oral, İ. (2010). Öğretmen Profillerinin Öğrenci Motivasyonuna Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 / 241-253.
- Karaca, A. (2017). *Fatih projesinde V-Sınıf uygulamalarının öğretmen taraflı değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Karakuş, İ. ve Karakuş, S. (2017). Akıllı tahta kullanımına yönelik ortaöğretim öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi. *Türkiye Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4/2, 1-37.
- Karasar, N. (2004). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kayaduman, H., Sarıkaya, M. ve Seferoğlu, S. S. (2011, 02-04 Şubat). *Eğitimde fatih projesinin öğretmenlerin yeterlilik durumları açısından incelenmesi*. Akademik Bilişim'11-XIII. Akademik Bilişim Konferansı, Malatya.
- Kızılkaya, M. F. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin etkileşimli (akıllı) tahta kullanım becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Kiselev, S. and Yanovsky-Kiselev, T. (2004, April 09). *Interactive Physics and Math with Java*. http://www.physics.uoguelph.ca/applets/Intro_physics/kiselev/den alınmıştır.
- Koçak, Ö. (2013). *Fatih Projesi kapsamında lcd panel etkileşimli tahta uygulamalarına yönelik öğretmen tutumları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Koğu, T. (2018). *Etkileşimli tahta kullanımına yönelik bilişim teknolojileri rehber öğretmen görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2012a). Fatih projesi. Retrieved from http://fatihprojesi.meb.gov.tr/.../fatih_Projesi_Tablet_PC_Beklenti_Kagidi.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2012b). <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/icerikincele.php?id=6>, Erişim Tarihi: 12.01.2017.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Oral, İ. ve Güzel, H. (2018). *Investigation the effect of teachers' misbehaviors on physics success*. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5/30, 4169-4176.
- Oral, İ. ve Doğan, O. (2010). Ortaöğretimde Çoklu Zekâ Kuramının Elektrik Konularını Öğrenme Sürecine Etkisinin Araştırılması, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (23):159-171.
- Öksüz, B. D. (2018). *Fatih projesi bileşenlerinin öğretmen, idareci ve öğrenci bakış açısıyla yeniliğin yayılımı*

- kuramı temelinde incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Özkan, B. (2001). *Yapılandırmacı öğrenme ortamlarında özgün etkinlik ve materyal kullanımının etkililiği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Polat, S. ve Özcan, A. (2014). Akıllı tahta kullanımıyla ilgili sınıf öğretmenlerinin görüşleri *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22/2, 439-455.
- Sezer, B. (2011). *İlköğretim Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerine İlişkin Yeterlikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara
- Şengel, E., Özden, Y. ve Geban, Ö. (2002). *Bilgisayar benzetişimli deneylerin lise öğrencilerinin yer değiştirme ve hız kavramlarını anlamadaki etkisi*. V.Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Cilt 2, (pp.1424-1429), Ankara, Türkiye: ODTÜ
- Tosuntaş, Ş. B. (2017). *Öğretmenlerin etkileşimli tahta kullanımına etki eden faktörler ve öğretmen performansına etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Türel, Y. K. ve Demirli, C. (2010). Instructional interactive white board materials: Designers' perspectives. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 9, 1437-1442.
- Yıldızhan, Y. H. (2013). Temel eğitimde akıllı tahtanın matematik başarısına etkisi. *Middle Eastern ve African Journal of Educational Research*, 5/ 110-121.
- Yılmaz, M. (2007). Sınıf öğretmeni yetiştirmede teknoloji eğitimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27/1, 155-167.

Dil Bilgisi Öğretiminde Öğretim Programı, Ders Kitabı ve Merkezî Sınav Çıkmazı

Doç. Dr. Ahmet Benzer

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3579-3699>

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 21.08.2019
Kabul: 25.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Dil Bilgisi Öğretimi
Merkezî Sınavlar
Öğretim Programı

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.30294>

Öz

Dil bilgisi, dilin işleyişine dair kurallar topluluğudur. Ana dil öğretiminde bu kuralların hangi seviyede anlatılacağı ise öğretim programıyla belirlenir ve öğretmenler bu öğretim programını dikkate alarak dilin işleyişine dair kuralları öğrencilere aktarır. Öğretmenin dil bilgisi öğretiminde dikkate almak zorunda olduğu üç değişken vardır: öğretim programı, ders kitabı ve merkezî sınavlar. Bu çalışmada öğretim programının ders kitaplarına ne kadar ve nasıl yansıdığı ile merkezî sınavların ne kadar kapsayıcı olduğunu tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırma tarama modelinde betimsel olarak hazırlanmıştır. Kazanımların ders kitapları ve merkezî sınav sistemindeki karşılıkları ekran görüntüleri alınarak bulut sistemine yüklenmiş, ekran görüntülerinin bağlantı adresleri kazanım yansımalarını birebir görmek için tablolara yerleştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda Ortaokul düzeyindeki her bir sınıf seviyesinde dil bilgisi konularını içeren toplam 40 kazanım vardır ve bu kazanımlardan 6'sı (%15) ders kitaplarına yansımamıştır. 40 kazanımdan 31 kazanımı kapsayan 5, 6 ve 7. sınıflar için verilen kazanım testlerinde 10 kazanıma (%32) yönelik sorulara yer verilmezken 8. sınıf için hazırlanan ve 9 kazanıma denk gelen LGS örnek sorularında da 4 kazanıma (%45) yönelik sorulara yer verilmemiştir. Bununla birlikte 40 kazanımdan yalnızca 17 kazanıma (%43) yönelik merkezî sınavlarda (bursluluk sınavları ve LGS) sorular sorulmuştur. Bu durum merkezî sınav sisteminin öğretim programı ve ders kitaplarıyla uyumlu olmadığı en büyük göstergesi olmakla birlikte 23 kazanımla (%57) öğrencilerin sınavda karşılaşmadıklarını göstermektedir. Bunun yanı sıra programda yer alan kazanımlar işleme ve anlamaya dönük olmasına rağmen ders kitaplarındaki ve merkezî sınavlardaki yansımalarının buldurmaya ve ezberlemeye dönük olduğu görülmüştür. Araştırmada merkezî sınavlarda yer alan soruların ve ders kitaplarındaki etkinliklerin öğretim programındaki kazanımlarla içerik ve konu sınırlamasıyla uyumlu olması gerektiği önerilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bnezer, A. (2019). Dil Bilgisi Öğretiminde Öğretim Programı, Ders Kitabı ve Merkezî Sınav Çıkmazı. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 291-323.

Deadlock Curriculum, Textbook and Central Exam in Grammar Teaching

Assoc. Dr. Ahmet Benzer

Marmara University, Atatürk Faculty of Education, Department of Turkish Education, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 21.08.2019

Accepted: 25.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Grammar Teaching

Central Exams

Curriculum

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.30294>

Abstract

Grammar is a community of rules about the functioning of language. The level at which these rules will be explained in the mother tongue teaching is determined by the curriculum and the teachers transfer the rules regarding the functioning of the language to the students considering this curriculum. There are three variables that the teacher has to consider in teaching grammar: the curriculum, the textbook and the central exams. In this research, it is aimed to determine how much and how the curriculum is reflected in the textbooks and how comprehensive the central exams are. The research was prepared descriptive in the screening model. The counterparts of the achievements in the textbooks and central examination system were taken to the cloud system by taking screenshots, and the link addresses of the screenshots were placed in the tables to see the reflections of the gains one by one. As a result of the research, there are 40 gains including grammar subjects at each grade level at the secondary school level and 6 (15%) of these acquisitions were not reflected in the textbooks. In the gain tests corresponding to the 31 gains in the 5, 6 and 7 classes of the gain tests, which cover 31 gains from 40 gains, 10 questions (32%) were not included, while the LGS sample questions prepared for the 8th grade and 9 gains also included 4 gains. (45%) were not included. However, questions were asked in the central examinations (scholarship exams and LGS) for only 17 gains (43%) out of 40. Although this is the biggest indicator that the central examination system is not compatible with the curriculum and textbooks, it shows that students do not encounter the exam with 23 gains (57%). In addition to this, although the gains in the program are oriented towards function and comprehension, it is seen that the reflection in the textbooks and central exams is directed towards finding and memorizing. In the study, it was suggested that the questions in the central exams and the activities in the textbooks should be compatible with the content and subject limitations of the curriculum.

Giriş

Deneye yanıla öğrenilen dilin, her bir dil kullanıcısı için tekrar tecrübe etme zahmetini ortadan kaldırmak için daha önce tespit edilen benzerlik ve farklılıkların bir araya getirildiği kurallar topluluğuna dil bilgisi denir. Dil kullanıcıları kendilerinden önceki bu kabulleri öğrendiklerinde içinde yaşadıkları toplumla daha kolay iletişim kurup hızla bütünleşebilirler. Her toplum bireylerinin daha etkili iletişim kurabilmelerini sağlamak başka milletlerin kendilerini tanımalarını sağlamak için devlet politikası olarak örgün eğitimlerinde kendi dillerini öğretmeye çalışırlar. Dillerini öğretirken de sık sık dil bilgisini referans kullanırlar.

Dil bilgisi, sadece birtakım kuralların aktarımı değil, öğrencilerin konuşulanları, yazılanları ve okunanları anlamlı hâle getirebilmeleri ve dilin doğasını keşfetmeleri için bir imkânlar topluluğudur (Azar, 2007: 2). Bu durum dilin sadece yapılar topluluğu olmadığını göstermektedir. Zhang (2009: 186) dil bilgisinin bir cümle kurma makinesi olduğunu belirtir ve dil bilgisi öğretimiyle sınırsız bir dilsel yaratıcılığın yollarının sunulduğunu ifade eder. Mevcut dil bilgisi kitapları dili emredici bir yaklaşımla ele alır ve doğru ve yanlışlar üzerine kurulur. Bu durum da dilin keşfedilmesinin önüne geçer.

Öğretim programı incelendiğinde ise işlevsel bir yaklaşım ile hazırlandığını görmek mümkündür. Kurallar salt ezber unsuru olarak görülmez. Örneğin programda yer alan “Kavram tanımlarına girilmeden anlamsal farklılıklara değinilir.” maddesi kazanımların işlevsel bakış açısını yansıtması bakımından önemlidir. İşlevler, anlamları ve kelimeleri eşleştirme fikridir; çünkü insan bir işlevi gerçekleştirirken birden fazla kelime içinde tercihte bulanabilir (Thompson 2014: 29). İşlevsel dil bilgisi (functional grammar), kullanılan dil üzerine odaklanır ve kurallar koymak yerine dili betimlemeyi amaçlar. Bunu yaparken de dili, kullanımından ayırmadan tasvir eder. Amacı dildeki yapılarla anlamın nasıl oluştuğunu bağlam düzeyinde göstermektir. Halliday ve Christian’a göre (2004: 31) işlevsel dil bilgisi, öncelikli amacı anlamı yaratmaktır (making meaning); yani dil bilgisinin bir tür anlam kutusudur (semanticky). İşlevsel dil bilgisi, dili bir iletişim aracı olarak algılar (Luraghi ve Parodi, 2008: 6-7). Dolayısıyla her bir dil unsuru işlevin ortaya çıkmasında yardımcı unsurdur. Dil bilgisi yapılarını inceler; fakat o aynı zamanda iletişim durumunda söylemin bağlamı, katılımcılar, konuşma durumu ve amacı gibi bilgileri de çözümler (Benzer, 2010: 145).

Dil bilgisindeki hangi kurallar ve bu kurallar hangi sınıf düzeyinde verilmeli bilgisi öğretim programında, teorinin uygulaması ise ders kitabında yer alır. Bir öğretmen bu iki kaynağa uymak zorundadır. Öğretim programı ve ders kitabının dışında üçüncü bir değişken daha vardır. O da merkezî sınavlardır. Öğretmenler iki sebeple ders kitabının dışına çıkmaktadırlar. Bunlardan birincisi kullandıkları kaynak dil bilgisi kitaplarındaki adlandırma farklılığıdır. Öğretmenin bildiği adlandırma ile ders kitaplarındaki farklılık sıkıntı yaratmaktadır. Güven (2013: 3) yaptığı çalışmada dil bilgisi öğretiminde kaynak kitaplarda yer alan terim farklılıklarından kaynaklanan tutarsızlıkların merkezî sınavlara yansıdığını, bunların da dil bilgisi konularının öğretim sorunlarını derinleştirdiğini belirtmiştir. Bulut (2014: 50) ise dil bilgisi öğretiminde terim ve kavram karmaşasının olduğunu ve bu belirsizliğin bir nedeninin de MEB ile YÖK arasındaki uyumsuzluktan doğduğunu ifade etmiştir. İkincisi ise merkezi sınavlardaki konular ile ders kitaplarının uyuşmamasıdır. Köse (2008: 37) ve Karabulut (2017: 174) yaptıkları çalışmalarında öğretim programında yer alan temel beceriler ile sınavların uyuşması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Dil bilgisi öğretimi öğretmenler ve eğitimci akademisyenler tarafından anlatımı zor ve soyut bir alan/konu olarak tanımlanmaktadır (Güven, 2013: 7; Çelikipazu, 2015: 356; Göçer, 2015: 240; Öztürk ve Ömeroğlu, 2015: 84). Türkçe öğretmenleri dil bilgisi öğretimini bir gereklilik olarak görmelerine rağmen (Çelikipazu, 2015: 333) aynı zamanda yapılan araştırmalarda dil bilgisi, öğretmenler tarafından en çok zorlanılan alan olarak görülmektedir (Güney, Aytan ve Özer, 2012: 1935). Kerimoğlu (2011: 607) bunun nedenini öğretmenlerin üniversite eğitimleri sırasında aldıkları dil eğitimlerini meslek yaşamlarında

kullanamaması, üniversitede öğrenilen dil bilgisi konularına dair yaklaşımların ilköğretimde kabul görmemesi, üniversitelerde anlatılan konu içeriklerinin millî eğitimden kopuk olması şeklinde belirtirken öğretmenlerin de bu durumun nedeni olarak öğrencilerin merkezî sınavları adres gösterdiğini belirtmiştir.

Merkezî sınavlar; resmî ve özel ortaokullar, imam hatip ortaokulları ve geçici eğitim merkezlerinin 8'inci sınıflarında öğrenim gören öğrencilerin fen liseleri, sosyal bilimler liseleri, özel program ve proje uygulayan eğitim kurumları ile mesleki ve teknik Anadolu liselerinin Anadolu teknik programlarına öğrenci yerleştirilmesi amacıyla bakanlıkça yapılan sınavlardır (https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_04/03134315_Kilavuz2019.pdf). Ortaokulda merkezî sınav ile öğrenciler 8. sınıfta LGS'ye (Liselere Giriş Sınavı) girmektedirler. LGS senede bir kez sadece 8. sınıf öğrencilerinin girdiği bir sınavdır. Bunun yanı sıra ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri ile lise öğrencileri bursluluk sınavı olarak PBYS (Parasız Yatılı ve Bursluluk Sınavı) adlı sınava girmektedir. PBYS ile senede bir kez yapılan sınavla bakanlık tarafından belirlenen ilköğretim ve lise öğrencilerine 3 aylık periyotlarla burs vermek için yapılır. Merkezî ve bursluluk sınavları dışında öğretmenler, MEB tarafından yıllık plana göre hazırlanan ve destekleme ve yetiştirme çalışmaları için Kazanım Kavrama Testlerini uygular. Kazanım Kavrama Testlerinin (yalnızca 8. sınıfta yok) amacı; yıl boyunca işlenen ünitelerdeki kazanımların öğrenci tarafından edinilme düzeyini yoklamaktır (<https://odsgm.meb.gov.tr/www/butun-sinif-duzeylerinde-kazanim-kavrama-testleri-yayimlandi/icerik/94>). Bu testler 5, 6 ve 7. sınıflar için her branşta yer alan konulara göre ayrı ayrı hazırlanmış olup konular işlendikten sonra uygulanır (MEB ÖDSGM, 2018: 5). Merkezî sınav sistemi aracılığıyla öğretmenler ve kurumlar kazanımları öğrencilere ne kadar kazandırdıklarını görme fırsatına sahip olurlar. Bu yüzden merkezi sınav sorularının programdaki kazanımlara yönelik hazırlanması önem arz etmektedir. 8. sınıfta kazanım testleri yerine LGS örnek sorularına yer verilir. Çalışmanın problem cümlesi de buradan yola çıkılarak "Dil bilgisi konularının program, ders kitapları ve merkezî sınavlardaki yansımaları nicelik ve nitelik bakımlarından nasıldır?" şeklinde belirlenmiştir.

Yöntem

Çalışma tarama modelinde betimsel olarak hazırlanmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumun var olduğu şekliyle betimlenmesini amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2012: 77-79). Bu araştırma, bir tarama modeli olan genel tarama modelinde yapılmıştır. Genel tarama modelinde çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2014: 79). Bu çalışmada Türkçe eğitimi kapsamında ortaokul düzeyinde dil bilgisi konularının ve içeriklerinin Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2018), Türkçe ders kitapları (2018-2019), Türkçe kazanım testleri (2018-2019) ile merkezî (LGS) ve bursluluk sınavları karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırma, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında ortaokul düzeyindeki 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda uygulanan Türkçe Dersi Öğretim Programı, Türkçe ders kitapları, Türkçe kazanım testleri (5, 6 ve 7. sınıf) ve LGS örnek sorular, merkezî (LGS) ve bursluluk sınavlarıyla sınırlıdır.

Araştırmada kullanılan verilerin toplanmasında şu yollar izlenmiştir:

1. Türkçe Dersi Öğretim Programındaki (MEB, 2018) 5, 6, 7 ve 8. sınıf dil bilgisi konuları ve kazanımları sınıf seviyelerine göre sınıflandırılmıştır. Bu uğraşa girme sebebi dil bilgisinin farklı beceriler içine dağıtılmış olmasıdır.
2. Noktalama işaretleri de dil bilgisi kazanımlarına dahil edilmiştir. Bu durumun nedeni noktalama işaretlerinin görevlerine göre dil bilgisi konularıyla ilişkilendirilerek anlatılmasıdır.
3. 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan dil bilgisi konuları sınıflarına göre incelenmiş

ve sınıflandırılmıştır.

4. 5, 6 ve 7. sınıf Türkçe derslerinde kullanılan kazanım kavrama testlerinde yer alan dil bilgisi konularına yönelik sorular incelenmiş ve sınıflandırılmıştır. Destek ve Yetiştirme Kurslarının sitesinde 8. sınıflarda kazanım kavrama testleri yerine LGS örnek soruları yer aldığından bu sorular incelenmiştir.
5. MEB tarafından 2018 yılında yapılan İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Bursluluk Sınavında yer alan 5, 6, 7 ve 8. sınıf dil bilgisi konuları ile LGS'de yer alan dil bilgisi soruları sınıflandırılmıştır.

Tablo 1: Veri Toplama Kaynakları

Sınıf	TDÖP (2018)	Ders Kitapları			Sınavlar	
		MEB Yayınları	Diğer Yayınlar	Kazanım Kavrama Testleri	Bursluluk Sınavları	LGS örnek ve çıkmış sorular
5. sınıf	5, 6, 7 ve 8. sınıf seviyesindeki dil bilgisi konularını içeren 40 kazanım	+	-	+	+	-
6. sınıf		+	Eksen Yayınları	+	+	-
7. sınıf		MEB Yayınları 1 MEB Yayınları 2	Ders Destek Yayınları	+	+	-
8. sınıf		+	-	-	+	+

Bulgular

Bu bölümde kazanımların öğretim programındaki, ders kitabı ve merkezî sınavlarındaki yansımalarına yer verilmiştir. Bulgular bölümündeki her bir kazanımın ders kitapları ve merkezî sınav sistemindeki karşılıkları ekran görüntüleri alınarak bulut sistemine yüklenmiş, ekran görüntülerinin bağlantı adresleri tablolara yerleştirilmiştir. Bağlantı adreslerine tıklayarak kazanımların birebir yansımalarını görmek mümkün olacaktır.

Tablo 2: 5. Sınıf Kazanımlarının Ders Kitapları ile Merkezî Sınavlara Yansıması

5. sınıf					
Kazanımlar		Ders Kitapları		Merkezî Sınavlar	
		MEB Yayınları		Kazanım Testleri	Bursluluk Sınavı
T.5.3.7. Kelimelerin anlamlılarını bulur.	eş	1. Eş anlamlı kelimeleri bulmayla ilgili üç etkinlik (https://hizliresim.com/mMmnA1)		1. Eş anlamlı sözcüğü bulmayla ilgili iki soru (https://hizliresim.com/16q04A)	1. Eş anlamlı kelime bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/Ba33P9)
T.5.3.8. Kelimelerin anlamlılarını bulur.	zıt	1. Zıt anlamlı kelimeleri bulmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/qdVrOD) 2. Zıt anlamlı kelimeleri bulmayla ilgili iki tema sonu değerlendirme sorusu (https://hizliresim.com/alm6b5) 3. Eş ve zıt anlamları kelimeleri ayırt etmeyle ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/ZXm0PZ)		1. Zıt anlamlı sözcüğü bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/6adGZP) 2. Eş ve zıt anlamı bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/P1mz3Q)	—

T.5.3.9. Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder.	Eş sesli (sesteş) kelimeleri bulma ve cümlede kullanmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/LlmLWj)	1. Eş sesli sözcükleri bulmayla ilgili üç soru (https://hizliresim.com/9a0lp3)	—
T.5.3.10. Kökleri ve ekleri ayırt eder.	1. Kelime köklerini bulmayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/qdjP0d.png)	1. Kelime kökü bulmayla ilgili üç soru (https://hizliresim.com/lqmR1Q)	—
T.5.3.11. Yapım ekinin işlevlerini açıklar. <i>Yapım ekleri ezberletilmez, işlevleri sezdirilir. Kelime türetmenin mantığı kavratılır.</i>	1. Kelime türetmeyle ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/zj7NgR)	1. Yapım eki bulmayla ilgili iki soru (https://hizliresim.com/JZmBqn) 2. Kelime türetmeyle ilgili dört soru (https://hizliresim.com/qdVnbB) 3. Anlamı değiştiren ekleri bulmayla ilgili iki soru (https://hizliresim.com/Ba3grV)	1. Yapım eklerini bulmayla ilgili iki soru (https://hizliresim.com/Ba5jEL)
T.5.3.26. Metni oluşturan unsurlar arasındaki geçiş ve bağlantı ifadelerinin anlama olan katkısını değerlendirir. <i>Ama, fakat, ancak ve lakin ifadeleri üzerinde durulur.</i>	—	—	—
T.5.3.33. Okuduğu metindeki gerçek, mecaz ve terim anlamlı sözcükleri ayırt eder.	—	1. Kelimelerin farklı anlamlarını (çok anlamlılık) bulmayla ilgili sekiz soru 2. Mecaz anlamı bulmayla ilgili bir soru 3. Terim anlamı bulmayla ilgili bir soru 3. Mecaz, terim ve gerçek anlamı bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/zj9LWB)	1. Kelimelerin farklı anlamlarını (çok anlamlılık) bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/Nnm7QQ) 2. Mecaz anlamlı kelimeyi bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/ZXm0ya)

<p>T.5.4.5. Büyük harfleri ve noktalama işaretlerini uygun yerlerde kullanır.</p> <p><i>Yay ayraç, üç nokta, eğik çizgi, soru işareti, nokta, virgül, iki nokta, ünlem, tırnak işareti, kısa çizgi, konuşma çizgisi, kesme işareti, noktalı virgül ve köşeli ayraç işaretlerinin yaygın kullanılan işlevleri üzerinde durulur.</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Noktayla ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/LlWjgb) 2. Virgülle ilgili etkinlik (https://hizliresim.com/YO7oqa) 3. Soru işaretiyle ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/4j1bBJ.png) 4. Ünlemle etkinlik (https://i.hizliresim.com/YOqrYj.png) 5. Noktalı virgülle ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/ald29d.png) 6. Yay ayraçla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/mM41V2.png) 7. Köşeli ayraçla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/jgXVdD.png) 8. Kısa çizgi ve konuşma çizgisiyle ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/oX0roQ.png) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Büyük harf, kesme işareti ve sayı ve tarihlerin yazımıyla ilgili yedi soru (https://hizliresim.com/pbIVyI) 2. Bağlaçların (dA ve ki), +DA ve +ki ekinin yazımıyla ilgili üç soru (https://hizliresim.com/YOmaPi) 3. Noktalama işaretlerinin tamamını bulmayla ilgili sekiz soru (https://hizliresim.com/LlmXYI) 4. Virgülün görevleri bulmayla ilgili iki soru (https://hizliresim.com/16q3YD) 5. Soru işaretinin görevlerini bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/EmkBYn) 6. Noktanın görevlerini bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/V9mGVV) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kısa çizginin görevleriyle ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/bVklmd.png) 2. Yazım yanlışlarını bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/r5nnMN)
<p>T.5.4.8. Sayıları doğru yazar.</p> <p><i>Kesirli sayıların, sıra ve üleştirme sayılarının, dört veya daha çok basamaklı sayıların yazımları üzerinde durulur.</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kesirli, üleştirme ve dört veya daha çok basamaklı sayıların yazımlarıyla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/YQqrGk.png) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kesirli, üleştirme, çok basamaklı ve saatlerin yazımıyla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/qdVngQ) 	<p>—</p>
<p>T.5.4.11. Yazılarında ses olaylarına uğrayan kelimeleri doğru kullanır.</p> <p><i>Ünlü düşmesi, ünlü daralması, ünsüz benzeşmesi, ünsüz yumuşaması ve ünsüz türemesi ses olayları üzerinde durulur.</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ses düşmesi ve ses türemesiyle ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/XM9L13.png) 2. Bütün ses olaylarını bulmayla ilgili iki (https://i.hizliresim.com/16VMOB.png) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ünlü düşmesini bulma iki soru (https://hizliresim.com/dvmEAX) 2. Ünlü daralmasını bulma bir soru (https://hizliresim.com/DYpq0v) 3. Ünsüz yumuşamasını bulma iki soru (https://hizliresim.com/r5vb3) 4. Ünsüz türemesini bulma iki soru (https://hizliresim.com/YQmRA2) 5. Ünsüz benzeşmesini bulma bir soru (https://hizliresim.com/OvmOX4) 6. Ses olaylarının tamamını bulma dört soru (https://hizliresim.com/Ba3g3L) 7. Ünsüz benzeşmesi yazımıyla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/P1mA47) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ünsüz yumuşamasını bulma bir soru (https://i.hizliresim.com/P1nOE8.png)

T.5.4.16. Yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır. <i>Ama, fakat, ancak ve lakin ifadelerini kullanmaları sağlanır.</i>	—	—	—
T.5.2.6. Konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır. <i>Ama, fakat, ancak ve lakin ifadelerini kullanmaları sağlanır.</i>	1. Konuşmada ama, fakat, ancak ve lakin geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanmayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/4j1AyY.png)	—	—

Merkezî Sınavlarda Seviye Dışı Sorular

Kazanım Testlerindeki Seviye Dışı Kazanım Soruları

Bursluluk Sınavlarındaki Seviye Dışı Kazanım Soruları

T.7.3.12.

1. Fiil kökünü bulmayla ilgili bir soru (<https://hizliresim.com/V9mRaB>)

T.8.4.19.

1. Kurallı cümle oluşturmayla ilgili bir soru (<https://hizliresim.com/DYpp36>)

T.6.3.12.

1. Bir adın yerine tutan kelimeyle ilgili bir soru (<https://hizliresim.com/y6gg4y>)

T.7.3.11.

1. Eylemin nasıl yapıldığı hakkında bilgi veren kelimeyle ilgili bir soru (<https://hizliresim.com/JZmm2o>)

T.7.3.7.

1. Biten bir eylemi ifade eden kelimeyi bulmayla ilgili bir soru (<https://hizliresim.com/qdVVBD>)

T.6.3.8.

1. Bir varlığı niteleyen kelimeyi bulmayla ilgili bir soru (<https://hizliresim.com/nQZZrl>)

5. sınıfta MEB yayınlarına ait 1 ders kitabı kullanılmıştır. Öğretim programında 5. sınıf seviyesinde 12 kazanım bulunmaktadır. 12 kazanımdan yalnızca 3 kazanım (%25) ders kitaplarında etkinliklerle öğrencilere verilmiştir. Kazanım testlerinde ise 12 kazanımdan yalnızca 9 kazanıma (%75) ve merkezî sınavlarda 5 kazanıma (%41) yer verilmiştir.

Tablo 3: 5. Sınıf Kazanımlarının Ders Kitapları ile Merkezî Sınavlara Oranı

Kazanım sayısı	Ders kitabındaki karşılığı	Kazanım testlerindeki karşılığı	Bursluluk sınavlarındaki karşılığı	Kazanım testlerindeki seviye dışı kazanım soruları	Bursluluk sınavlarındaki seviye dışı kazanım sorular
T.5.3.7.	3 etkinlik	2 soru	1 soru	T.7.3.12.	T.8.4.19.
T.5.3.8.	3 etkinlik, 2 tss ¹	2 soru	-	Fiil kök ve eklerini ayırt etme 1 soru	Kurallı cümle 1 soru
T.5.3.9.	2 etkinlik	3 soru	-		T.6.3.12.
T.5.3.10.	1 etkinlik	3 soru	-		Zamirler 1 soru
T.5.3.11.	1 etkinlik	8 soru	2 soru		T.7.3.11.
T.5.3.26.	-	-	-		Zarflar 1 soru
T.5.3.33.	-	11 soru	2 soru		T.7.3.7.
T.5.4.5.	8 etkinlik	22 soru	2 soru		Geçmiş zaman 1 soru
T.5.4.8.	1 etkinlik	1 soru	-		T.6.3.8.
T.5.4.11.	3 etkinlik	13 soru	1 soru		Sıfatlar 1 soru
T.5.4.16.	-	-	-		
T.5.2.6.	1 etkinlik	-	-		
12 kazanım	25 etkinlik	65 soru	8 soru	1 soru	5 soru

Yukarıdaki tablo incelendiğinde kazanım testleri ile merkezî sınavlarda benzer alanlarda yoğunluk olduğu görülmüştür. Öğretim programında 5. sınıf kazanımlarında yer almayan bilgiler bursluluk sınavlarında öğrencilere yöneltilmiştir. Kurallı cümle oluşturma, bir adın yerine tutan kelimeyi bulma, eylemin nasıl yapıldığıyla ilgili bilgi veren kelimeyi bulma, bir adı niteleyen kelimeyi bulma konularıyla ilgili de birer soru sorulmuştur.

¹ Tema sonu sorular

Tablo 4: 6. Sınıf Kazanımlarının Ders Kitapları ile Merkezî Sınavlara Yansımaları

6. sınıf				
Kazanımlar	Ders Kitapları		Merkezî Sınavlar	
	MEB Yayınları	Eksen Yayınları	Kazanım Kavrama Testi	Bursluluk Sınavı
T.6.3.7. Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder. <i>İsim çekim ekleri (çoğul eki, hâl ekleri, iyelik ekleri ve soru eki) üzerinde durulur.</i>	Hâl ekleri: yalın, -i, -e, -de, -den; iyelik ekleri: -im, -in, -i, -imiz, -iniz, -leri ve çoğul ekiyle ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/RrljR.png)	İsim çekim ekleri: 1. Çoğul eki, 2. Hâl (durum) ekleriyle ilgili bilgi ve iki etkinlik (https://hizliresim.com/XMmQp7) 3. İyelik (aitlik) eklerini bulmayla ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/y6g7vL) 4. Yapım eklerini bulmayla ilgili bilgi ve bir etkinlik (https://hizliresim.com/almkDz)	1. Yapım ve çekim eklerini bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/4jXnDJ) 2. İyelik ekini bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/jgmD4j) 3. İsim çekim eklerini ayırt etmeyle ilgili iki soru (https://hizliresim.com/zj9DVg) 4. Basit, birleşik ve türemiş sözcükleri ayırt etmeyle ilgili dört soru (https://hizliresim.com/ZXmqj0) 5. Hâl eki almış sözcüğü bulmayla ilgili üç soru (https://hizliresim.com/Llm6gJ)	1. -da, -de bulunma eki yazımıyla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/zj7No4)
T.6.3.8. İsim ve sıfatların metnin anlamına olan katkısını açıklar.	1. İsim ve sıfatları birleştirmeye ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/DY0j0Z.png)	1. İsim ve sıfatların anlamları bulmayla ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/nQ344R)	1. İsimleri bulma ve ayırt etmeyle ilgili bir soru (https://hizliresim.com/XMmg5o) 2. İsim çeşitleri (somut-soyut, özel-cins-topluluk) ayırt etmeyle ilgili iki soru (https://hizliresim.com/nOZDng) 3. Sıfatı bulma ve ayırt etmeyle ilgili üç soru (https://hizliresim.com/7a5Jva) 3. Sıfat çeşitleri ayırt etmeyle ilgili bir soru (https://hizliresim.com/16qdbb)	—
T.6.3.9. İsim ve sıfat tamlamalarının metnin anlamına olan katkısını açıklar.	1. Sıfat tamlamasıyla ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/16lRQ1)	1. İsim ve sıfat tamlamalarını bulmayla ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/nQ3411)	1. Ad tamlamalarını bulma ve çeşitlerine göre ayırt etmeyle ilgili iki soru (https://hizliresim.com/Rr2AOo) 2. Sıfat tamlamalarını bulma ve isim tamlamalarından ayırt etmeyle ilgili iki soru (https://hizliresim.com/qdV0EV)	—

<p>T.6.3.10. Edat, bağlaç ve ünlemlerin metnin anlamına olan katkısını açıklar.</p>	<p>1. Bağlaçları bulmayla ilgili bir tema sonu soru (https://hizliresim.com/ZXP0LG) 2. Ünlemlerin anlamlarını bulma bir etkinlik (https://hizliresim.com/zj7bIR)</p>	<p>1. Edatları bulma ve edatların görevlerini açıklamayla ilgili iki etkinlik (https://i.hizliresim.com/lq6V2b.png) 2. Bağlaçları bulma ve bağlaçların görevlerini açıklamayla ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/7ar4bN) 3. Ünlemleri bulma ve ünlemlerin görevlerini açıklamayla ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/NnR7EL)</p>	<p>1. Edatları bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/zj9ZWD) 2. Bağlaçları bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/9a018Q) 3. Edat ve bağlaçları ayırt etmeyle ilgili bir soru (https://hizliresim.com/36QZB4) 4. Ünlemlerin anlamlarını bulmayla ilgili iki soru (https://hizliresim.com/lqmCYb) 5. Edat, bağlaç ve ünlemleri ayırt etmeyle ilgili bir soru (https://hizliresim.com/16qWjp) 6. “mi” edatının anlamlarını bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/Emkdvv) 7. “ve” bağlacının görevleri bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/V9mnky) 8. “ancak” kelimesinin edat-bağlaç ayrımını bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/pbl3dJ) 9. “ile” kelimesinin edat-bağlaç ayrımını bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/7a5n9P) 10. edatların anlamlarını bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/v6r2kp) 11. Bağlaçların anlamlarını bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/QLm3DG) 12. ki bağlacının yazımıyla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/26BzWN) 13. mi edatının yazımıyla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/P1mJ2b) 14. dA bağlacının yazımıyla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/5ab6EA)</p>	<p>1. Ünlemlerin anlamlarını bulmayla ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/LlZzVJ.png)</p>
<p>T.6.3.11. Basit, türemiş ve birleşik kelimeleri ayırt eder.</p>	<p>1. Basit, türemiş ve birleşik isimleri ayırt etmeyle ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/RrI291.png)</p>	<p>1. Basit, türemiş ve birleşik isimleri ayırt etmeyle ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/7ar5X5.png)</p>	<p>—</p>	<p>1. Birleşik yapıli kelimeyi bulma bir soru (https://i.hizliresim.com/Em4k5Z.png)</p>

<p>T.6.3.12. Zamirlerin metnin anlamına olan katkısını açıklar.</p>	<p>1. İşaret zamirlerini bulmayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/k9ymEq.png) 2. Zamirleri bulma ve kullanmayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/oXR09.png) 3. Tema Sonu Soru: soru zamirlerini bulmayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/v6vrZ4.png)</p>	<p>1. İşaret zamirlerinin görevlerini açıklamayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/y6rgEn.png)</p>	<p>1. Zamirleri bulmayla ilgili üç soru (https://hizliresim.com/y6gWZN) 2. Kişi zamirini bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/LlmM5V) 3. İşaret zamirini bulma 1 soru (https://hizliresim.com/zj9Z74) 4. "O" kişi ve işaret zamirlerini ayırt etmeyle ilgili bir soru (https://hizliresim.com/26BdVd) 5. Belgisiz zamiri bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/26Bd0L) 6. Belgisiz zamir ve belgisiz sıfatı ayırt etmeyle ilgili bir soru (https://hizliresim.com/bVm1oG) 7. İşaret zamiri ve işaret sıfatını ayırt etmeyle ilgili bir soru (https://hizliresim.com/NnmXjQ) 8. Kişi zamirlerinden kaynaklı anlam belirsizliği bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/ZXm60k) 9. Soru zamirini bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/36Q5dr) 10. Zamir çeşitlerini ayırt etmeyle ilgili bir soru (https://hizliresim.com/DYp1pl)</p>	<p>1. Kişi zamirlerini bulmayla ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/QLomBZ.png)</p>
<p>T.6.3.13. Metni oluşturan unsurlar arasındaki geçiş ve bağlantı ifadelerinin anlama olan katkısını değerlendirir. <i>Ama, fakat, ancak, lakin, bununla birlikte ve buna rağmen ifadeleri üzerinde durulur.</i></p>	<p>—</p>	<p>—</p>	<p>—</p>	<p>—</p>
<p>T.6.4.9. Yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır. <i>Ama, fakat, ancak, lakin, bununla birlikte ve buna rağmen ifadelerinin kullanılmasını sağlar.</i></p>	<p>1. Yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanmayla ilgili iki etkinlik (https://i.hizliresim.com/9aP039.png) (https://hizliresim.com/Ovpm50)</p>	<p>1. Yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/k9mNzq)</p>	<p>—</p>	<p>—</p>
<p>T.6.2.6. Konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır. <i>Ama, fakat, ancak, lakin, bununla birlikte ve buna rağmen ifadelerini kullanmaları sağlanır.</i></p>	<p>—</p>	<p>1. Konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanmayla ilgili üç etkinlik (https://hizliresim.com/YQ7m7l) (https://hizliresim.com/Em4k48)</p>	<p>—</p>	<p>—</p>
<p>Kazanım Testlerindeki Seviye Dışı Sorular</p>				

T.5.3.33.	1. Çok anlamlılıkları bulmayla ilgili 10 soru (https://hizliresim.com/Ba3d1V)					T.5.4.5.	1. Büyük harf kullanımıyla ilgili altı soru (https://hizliresim.com/y6gZp7)
	2. Mecaz anlamlı kelimeyi bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/Emk0Wg)						2. Kısaltmaların yazımıyla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/lqm5pp)
	3. Gerçek anlamlı kelimeyi bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/JzmGBn)						3. Noktanın kullanımıyla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/7a53pm)
T.5.3.7.	1. Eş anlamlı kelimeyi bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/pbIDJq)						4. Virgülün kullanımıyla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/16qO31)
T.5.3.8.	1. Zıt anlamlı kelimeyi bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/V9m7WP)						5. Kesme işaretinin kullanımıyla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/dvmglZ)
	2. Eş ve zıt anlamlı kelimeyi ayırt etmeyle ilgili iki soru (https://hizliresim.com/mMmDW2)						6. Noktalama işaretlerinin tamamını bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/4jXyAQ)
T.5.3.9.	1. Eş sesli kelimeyi bulmayla ilgili iki soru (https://hizliresim.com/Llm6Wz)						T.5.4.8.
							1. Sayıların yazımıyla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/ZXmojz)
							T.5.4.11.
							1. Ünlü düşmesinin yazımıyla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/Nnm0Nk)

6. sınıf düzeyinde 9 kazanım bulunmaktadır. 6. sınıf Türkçe derslerinde 2 farklı yayın kullanılmıştır. İki yayını birbirinden ayıran temel özellik Eksen yayınlarında her bir dil bilgisi konusundan önce konu bilgisinin verilmesi ve ardından etkinliklerin sıralanmasıdır. MEB yayınlarında 2 kazanımın (%22) karşılığı bulunmazken Eksen yayınlarında yalnızca bir kazanımın (%11) karşılığı bulunmamaktadır. Bununla birlikte 4 kazanıma (%44) yönelik kazanım testlerinde soru sorulmamıştır. Kazanım testlerinin her bir kazanıma yönelik hazırlandığı düşünüldüğünde bu durumun kazanım testlerindeki önemli bir eksiklik olduğu söylenebilir. Altı kazanım (%66) ise bursluluk sınavlarına yansımamıştır.

Tablo 5: 6. Sınıf Kazanımlarının Ders Kitapları ile Merkezî Sınavlara Oranı

Kazanım sayısı	MEB ders kitabındaki karşılığı	Eksen yayınlarındaki karşılığı	Kazanım testlerindeki karşılığı	Bursluluk sınavlarındaki karşılığı	Kazanım testlerindeki seviye dışı kazanım soruları
T.6.3.7.	1 etkinlik	4 etkinlik	11 soru	1 soru	T.5.3.33. Çok anlamlı, mecaz ve gerçek anlamlı kelimeleri bulma 12 soru
T.6.3.8.	1 etkinlik	1 etkinlik	7 soru	-	
T.6.3.9.	1 etkinlik	1 etkinlik	4 soru	-	
T.6.3.10.	1 etkinlik, 1tss	4 etkinlik	15 soru	1 soru	T.5.3.7. Eş anlamlı kelimeleri bulma 2 soru
T.6.3.11.	1 etkinlik	1 etkinlik	-	1 soru	
T.6.3.12.	2 etkinlik, 1 tss	1 etkinlik	12 soru	1 soru	
T.6.3.13.	-	-	-	-	T.5.3.8. Zıt anlamlı kelimeleri bulma 2 soru
T.6.4.9.	2 etkinlik	2 etkinlik	-	-	
T.6.2.6.	-	3 etkinlik	-	-	
					T.5.3.9. Eş sesli kelimeleri bulma 2 soru
					T.5.4.5. Büyük harf kullanımı ve

						noktalamaıyla ilgili 11 soru
						T.5.4.8. Sayıların yazımıyla ilgili 1 soru
						T.5.4.11. Ünlü düşmesinin yazımıyla ilgili 1 soru
9 kazanım	11 etkinlik	17 etkinlik	49 soru	4 soru		31 soru

Yukarıdaki tablo incelendiğinde kazanım testleri ile merkezî sınavlarda benzer alanlarda soru sorulduğu görülmüştür. Öğretim programında 6. sınıfta yer almayıp 5. sınıfta yer alan konularla ilgili sorular bulunmaktadır. Bu soruların öğrencilerin bir önceki sınıfta için sorulduğu düşünülmektedir.

Tablo 6: 7. Sınıf Kazanımlarının Ders Kitapları ile Merkezî Sınavlara Yansımaları

7. sınıf					
Kazanımlar	Ders Kitapları			Merkezî Sınavlar	
	MEB Yayınları 1	MEB Yayınları 2	Ders Destek Yayınları	Kazanım Kavrama Testleri	Bursluluk Sınavı
T.7.3.7. Metni oluşturan unsurlar arasındaki geçiş ve bağlantı ifadelerinin anlamaya olan katkısını değerlendirir. <i>Oysaki, başka bir deyişle, özellikle, ilk olarak ve son olarak ifadeleri üzerinde durulur.</i>	—	1. Okuma değerlendirme formu (https://hizliresim.com/XMmXR)	1. Geçiş ve bağlantı ifadelerinin anlamını bulmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/zjZWjY , https://hizliresim.com/DY0LYO)	—	—

<p>T.7.3.9. Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder.</p> <p>a) Fiil çekim ekleri (kip ve kişi ekleri) üzerinde durulur.</p> <p>b) Fiillerde anlam kayması konusu üzerinde durulur.</p>	<p>1. Haber ve dilek kiplerini bulmayla ilgili dört etkinlik (https://hizliresim.com/nQZZWV, https://i.hizliresim.com/9aPypr.png)</p> <p>Kip (haber ve dilek) ve kişi eklerini bulmayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/Ba5YED.png)</p> <p>Anlam kaymasını bulmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/WqmmQ8)</p> <p>Tema sonu soru: Anlam kaymasını bulmayla ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/MV37zg.png)</p>	<p>1. Haber kiplerini bulmayla ilgili üç etkinlik (https://hizliresim.com/qdV72W)</p> <p>2. Şimdiki zaman kipini kullanmayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/GmOVry.png)</p> <p>3. Haber ve dilek kiplerini bulmayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/v6v98R.png)</p> <p>4. Kip (haber ve dilek) ve kişi eklerini bulmayla ilgili üç etkinlik (https://hizliresim.com/qdV7PR)</p> <p>5. Anlam kaymasını bulma ve düzeltmeyle ilgili iki etkinlik (https://i.hizliresim.com/pbp19N.png, https://i.hizliresim.com/y6r7nn.png)</p> <p>6. Anlam kayması ve dilek kipleri tema sonu soru (https://i.hizliresim.com/ZXP4y0.png)</p>	<p>a) Fiil çekim ekleri Haber ve dilek kiplerini bulma ve ayırmayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/v6XpjA.png)</p> <p>Fiil kişi eklerini bulmayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/y6N3qn.png)</p> <p>b) Fiillerde anlam kayması Anlam kaymasını bulmayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/26VXQE.png)</p>	<p>1. Dilek kiplerini bulmayla ilgili üç soru (https://hizliresim.com/dvMA5Q)</p> <p>2. Anlam kaymasını bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/26BVkO)</p> <p>3. Şahıs eki almış fiilleri bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/r5noVz)</p> <p>4. Bildirme kiplerini bulmayla ilgili üç soru (https://hizliresim.com/ZXmPJ0)</p> <p>5. Olumsuz ekini bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/P1mZBv)</p> <p>6. Dilek ve haber kiplerini ayırt etme ve bulmayla ilgili yedi soru (https://hizliresim.com/k9mlkA)</p> <p>7. Bildirme kiplerinin anlamlarını bulmayla ilgili iki soru (https://hizliresim.com/7a54kW)</p> <p>8. Şimdiki zaman eki ve ünlü daralmasını bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/8aAJbQ)</p>	<p>1. İstek anlamı taşıyan kipi bulmayla ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/pbX3yL.png)</p> <p>2. Fiilde olumsuz soru biçimini bulmayla ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/k9Gz4m.png)</p>
---	---	--	---	---	--

<p>T.7.3.10. Basit, türemiş ve birleşik fiilleri ayırt eder.</p>	<p>1. Basit, birleşik ve türemiş fiilleri ayırt etmeyle ilgili beş etkinlik (https://hizliresim.com/mMnlB0)</p> <p>2. Tema Sonu Soru: Türemiş fiil ve birleşik fiili bulmayla ilgili iki soru (https://i.hizliresim.com/ADdB8p.png)</p>	<p>1. Basit, birleşik ve türemiş fiilleri ayırt etmeyle ilgili yedi etkinlik (https://hizliresim.com/m/qdr94V, https://hizliresim.com/m/WqdWnE)</p> <p>2. Tema sonu soru: Basit, birleşik ve türemiş fiilleri ayırt etmeyle ilgili üç soru (https://hizliresim.com/MV3q2N, https://hizliresim.com/r5oPp7)</p>	<p>1. Basit, birleşik ve türemiş fiilleri ayırt etmeyle ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/OvmQA4),</p> <p>2. Tema sonu soru: Basit, birleşik ve türemiş fiilleri ayırt etmeyle ilgili iki soru (https://hizliresim.com/jgGIRr, https://hizliresim.com/v6vM7v)</p>	<p>1. Fiilleri yapı bakımından ayırt etmeyle ilgili dört soru (https://hizliresim.com/MVmr96)</p>	<p>—</p>
<p>T.7.3.11. Zarfların metnin anlamına olan katkısını açıklar.</p>	<p>1. Zarfları buldurmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/MVmmag)</p> <p>2. Tema sonu soru</p> <p>Zarf olmayan ifadeyi bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/OvpQjn)</p>	<p>1. Zarfları bulma ve anlamlarını tespit etmeyle ilgili üç etkinlik (https://hizliresim.com/m/ZXmG4V)</p> <p>2. Tema sonu soru: Zarfları bulmayla ilgili iki soru (https://hizliresim.com/lqmnr)</p>	<p>1. Zarfların anlamlarını bulmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/oXoBBX)</p> <p>2. Zarfları anlamlarını göre kullanmayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/y6rB8M.png)</p>	<p>1. Zaman zarfları bulmayla ilgili üç soru (https://hizliresim.com/pblpAq)</p> <p>2. Zarfı bulmayla ilgili beş soru (https://hizliresim.com/k9myay)</p> <p>3. Durum zarfı bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/nQZ3D5)</p> <p>4. Miktar zarfı bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/7a5rLP)</p> <p>5. Yer-yön zarfı bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/nQZ3DR)</p> <p>6. Zarf çeşitlerini bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/MVm3Q2)</p>	<p>1. Ölçü (miktar) zarfını bulma bir soru (https://i.hizliresim.com/26VDmO.png)</p>

<p>T.7.3.12. Fiillerin anlam özelliklerini fark eder. İş (kılış), oluş ve durum fiillerinin anlam özellikleri üzerinde durulur.</p>	<p>1. İş, durum ve oluş fiillerini bulma ve gruplamayla ilgili beş etkinlik (https://hizliresim.com/P1mml5) 2. Tema sonu soru: İş, durum ve oluş fiillerini bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/r5oAMm)</p>	<p>1. İş (kılış), durum ve oluş fiillerini bulmayla ilgili üç soru (https://i.hizliresim.com/Zy035.png, https://i.hizliresim.com/6aLorl.png)</p>	<p>1. İş (kılış), oluş ve durum fiillerini bulmayla ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/gr7q0.png) 2. İş (kılış), oluş ve durum fiillerini bulmayla ilgili iki soru (https://hizliresim.com/7a54ov)</p>	<p>1. İş (kılış), oluş ve durum fiillerini bulmayla ilgili üç soru (https://hizliresim.com/P1mZp7)</p>
---	--	---	--	--

<p>T.7.3.13. Anlatım bozukluklarını tespit eder. <i>Anlam yönünden anlatım bozuklukları üzerinde durulur.</i></p>	<p>1. Gereksiz sözcükleri bulmayla ilgili üç etkinlik (https://i.hizliresim.com/RrlW51.png)</p> <p>2. Anlamca çelişen sözcükleri bulmayla ilgili iki etkinlik (https://i.hizliresim.com/RrlW51.png)</p> <p>3. Deyim ve atasözlerinin yanlış kullanılmasıyla ilgili iki etkinlik (https://i.hizliresim.com/v6vO3z.png)</p> <p>4. Bütün anlatım bozukluklarını bulmayla ilgili iki etkinlik (https://i.hizliresim.com/dvA19X.png)</p> <p>5. Tema sonu soru: Anlatım bozukluklarının nedenlerini bulmayla ilgili üç soru (https://hizliresim.com/YQmzYk)</p>	<p>1. Bütün anlatım bozuklukları nedenleri bulmayla ilgili beş etkinlik (https://i.hizliresim.com/jgG91W.png, https://i.hizliresim.com/QLo6bj.png, https://i.hizliresim.com/Zy0P5.png, https://i.hizliresim.com/WqLNN4.png)</p> <p>2. Tema sonu soru: Deyimin yanlış anlamda kullanımıyla ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/NnRzzg.png)</p>	<p>1. Bütün anlatım bozukluklarının nedenleri bulmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/6aLog9, https://i.hizliresim.com/NnRzaL.png)</p> <p>2. Tema sonu soru: Bütün anlatım bozukluklarını bulmayla ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/Em4XGB.png)</p>	<p>1. Anlatım bozukluklarını bulup nedenini tespit etmeyle ilgili iki soru (https://hizliresim.com/7a5rnr)</p>
---	---	--	---	--

T.7.4.13. Ek fiili işlevlerine uygun olarak kullanır.	1. Ek fiilleri bulmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/mMmvOZ) 2. Tema sonu soru: Ek fiil bulmayla ilgili üç soru (https://hizliresim.com/YQmz1E)	1. Ek fiilleri bulma ve cümle içinde kullanımıyla ilgili altı etkinlik (https://hizliresim.com/jgmkEg) 2. Tema sonu soru: Haber ve dilek kiplerinin kullanımıyla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/y6rYEj)	1. Tema sonu soru: Ek fiili bulma (https://hizliresim.com/RrlmO7) Birleşik zamanlı fiili bulma (https://hizliresim.com/GmO69r)	1. Ek fiilleri bulmayla ilgili dört soru (https://hizliresim.com/4jX5R0) 2. Ek fiillerin anlamlarını bulmayla ilgili iki soru (https://hizliresim.com/Wqmd4L)	1. Ek fiili bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/r5oWgz)
T.7.4.16. Yazdıklarının düzenler. a) Anlama dayalı anlatım bozuklukları bakımından yazdıklarının gözden geçirmesi ve düzeltilmesi sağlanır. b) Metinde yer alan yazım ve noktalama kuralları ile sınırlı tutulur.	Yazıdaki anlatım bozuklarını yalnız yazım ve imlâ olarak gözden geçirilmesiyle ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/0R9YjR)	Yazıdaki anlatım bozuklarını yalnız yazım ve imlâ olarak gözden geçirilmesiyle ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/nQ3XXN.png)	Yazıdaki anlatım bozuklarını yalnız yazım ve imlâ olarak gözden geçirilmesiyle ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/Em4X7B)	—	—
T.7.4.15. Yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır. Oysaki, başka bir deyişle, özellikle, ilk olarak ve son olarak ifadelerini kullanmaları sağlanır.	1. Yazdıkların da geçiş ve bağlantıların kullanmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/GmadnN)	1. Yazdıklarında geçiş ve bağlantılarını kullanmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/JZ1Ygn)	1. Yazdıklarında geçiş ve bağlantılarını kullanmayla ilgili üç etkinlik (https://hizliresim.com/zjXAbO)	—	—

<p>T.7.2.6. Konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır. <i>Oysaki, başka bir deyişle, özellikle, ilk olarak ve son olarak ifadelerini kullanmaları sağlanır.</i></p>	<p>1. Konuşmalarında geçiş ve bağlantıların kullanmayla ilgili üç etkinlik (https://hizliresim.com/NnmM1L)</p> <p>2. İki konuşma etkinliği değerlendirme formu (https://hizliresim.com/dvA68L)</p> <p>https://hizliresim.com/y6ryNa)</p>	<p>1. Konuşma değerlendirme formu (https://hizliresim.com/r5oqO7)</p>	<p>1. Konuşmalarında geçiş ve bağlantılarını kullanmayla ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/GmrEyN)</p>
---	--	---	--

Kazanım Testlerindeki Seviye Dışı Sorular

T.5.3.33.

1. Mecaz anlamlı kelime bulmayla ilgili iki soru (<https://hizliresim.com/DYp04z>)
2. Terim anlamlı kelime bulmayla ilgili bir soru (<https://hizliresim.com/k9myBm>)
3. Gerçek anlamlı kelime bulmayla ilgili bir soru (<https://hizliresim.com/P1mZMN>)
4. Terim, gerçek ve mecaz anlamlı kelimeyi bulmayla ilgili bir soru (<https://hizliresim.com/dvmAMp>)
5. Çok anlamlı kelimeleri bulmayla ilgili altı soru (<https://hizliresim.com/Rr2l8n>)

T.8.4.20.

1. Ettirgenlik başkasına yaptırma anlamını bulmayla ilgili bir soru (<https://hizliresim.com/y6gX20>)

7. sınıf düzeyinde 3 ders kitabı kullanılmıştır. Toplamda 10 kazanım bulunmaktadır. Üç yayın arasındaki farklardan biri Ders Destek Yayınlarının en az etkinliğe sahip olması ve MEB ikinci ders kitabının daha fazla kazanıma uygun etkinlik barındırmasıdır. 10 kazanımdan MEB birinci kitabında yalnız bir kazanımla (%10) ilgili etkinliklere yer verilmezken MEB ikinci kitabı ve Ders Destek Yayınlarında işlevsel özelliklere sahip olmasa da kazanımların tamamıyla ilgili etkinliklere yer verilmiştir. Bununla birlikte 4 kazanıma (%40) yönelik kazanım testlerinde soru sorulmamıştır. 6 kazanım (%60) ise bursluluk sınavlarına yansımamıştır.

Tablo 7: 7. Sınıf Kazanımlarının Ders Kitapları ile Merkezî Sınavlara Oranı

Kazanım sayısı	MEB 1 ders kitabındaki karşılığı	MEB 2 ders kitabındaki karşılığı	Ders Destek Yayınlarındaki karşılığı	Kazanım testlerindeki karşılığı	Bursluluk sınavlarındaki karşılığı	Kazanım testlerindeki seviye dışı kazanım soruları	
T.7.3.7.	-	1 deę. formu	2 etkinlik	-	-	T.5.3.33. Mecaz, terim, gerçek ve çok anlamlı kelimeleri bulma 11 soru	
T.7.3.9.	7 etkinlik, 1 tss	10 etkinlik, 2 tss	3 etkinlik	19 soru	2 soru		
T.7.3.10.	5 etkinlik, 2 tss	7 etkinlik, 3 tss	2 etkinlik, 2 tss	4 soru	-		
T.7.3.11.	2 etkinlik, 1 tss	3 etkinlik, 2 tss	3 etkinlik	12 soru	1 soru		
T.7.3.12.	5 etkinlik, 1 tss	3 tss	3 etkinlik	3 soru	-		
T.7.3.13.	9 etkinlik, 3 tss	5 etkinlik, 1 tss	2 etkinlik, 1 tss	2 soru	-		
T.7.4.13.	2 etkinlik, 3 tss	6 etkinlik, 1 tss	3 tss	6 soru	1 soru		T.8.4.20.
T.7.4.16.	2 etkinlik	1 etkinlik	1 etkinlik	-	-		Ettirgerlik fiili 1 soru
T.7.4.15.	2 etkinlik	2 etkinlik	3 etkinlik	-	-		
T.7.2.6.	2 etkinlik, 2 deę. formu	1 deę. formu	1 etkinlik	-	-		
9 kazanım	49 etkinlik	48 etkinlik	27 etkinlik	46 soru	4 soru		12 soru

Yukarıdaki tablo incelendiğinde özellikle kazanım testlerinde 5. sınıf kazanımına yönelik 11 soru sorulduğu görülmektedir. Bu sorulardan mecaz, gerçek, terim ve çok anlamlı kelimeleri bulmaya dönük soruların öğrencilerin daha önceki sınıflarda öğrendikleri kabul edilerek sorulduğu düşünülmektedir; ancak kazanım testlerinde sorulan ettirgenlik fiiline yönelik bir soru ise 8. sınıf konusudur ve öğrencilerin henüz bu konuyla ilgili bilgi sahibi olmadığı düşünüldüğünde sorunun öğrencilerin seviyesine uygun olmadığı ve kazanım testlerin kazanımlara uygun olarak yapılandırılmasının gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 8: 8. Sınıf Kazanımlarının Ders Kitapları ile Merkezî Sınavlara Yansıması

8. sınıf				
Kazanımlar	MEB Yayınları	Merkezî Sınavlar		
		Bursluluk Sınavı	LGS Örnek Sorular	LGS Çıkmış Sorular
T.8.3.8. Metindeki anlatım bozukluklarını belirler. <i>Dil bilgisi yönünden anlatım bozuklukları üzerinde durulur.</i>	1. Anlatım bozukluğunu gidermeyle ilgili sekiz etkinlik (https://hizliresim.com/Llmlrj) 2. Anlatım bozukluğunu bulma ve nedenini tespit etmeyle ilgili altı tema sonu soru (https://hizliresim.com/lqg2zj), https://hizliresim.com/nQqV5V)	—	1. Özne eksikliğinden kaynaklı anlatım bozukluğunu bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/r5n72P)	1. Anlatım bozukluğunu gidermeyle ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/BavDDQ.png)
T.8.3.9. Fiilimsilerin cümledeki işlevlerini kavrar. <i>Fiilimsilerin türleri fark ettirilir. Ekler ezberletilmez.</i>	1. Fiilimsi çeşitlerini bulmayla ilgili sekiz etkinlik (https://hizliresim.com/36Q0lM) 2. Sıfat-fiilleri bulmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/5aOrDM) 3. Tema sonu soru: Bütün fiilimsi çeşitlerini bulmayla ilgili üç soru (https://hizliresim.com/bVoA6Y), https://hizliresim.com/364B64)	1. Sıfat-fiili bulmayla ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/pbXlY0.png)	1. Sıfat-fiil ve kalıplaşmış isim-fiil bulma iki soru (https://eksiup.com/p/m7234818ithj) 2. Fiilimsi eklerinin cümle birleştirmedeki işlevini bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/8aAJNW)	1. Zarf-fiili bulmayla ilgili bir soru(https://i.hizliresim.com/lq3vQk.png)
T.8.3.10. Geçiş ve bağlantı ifadelerinin metnin anlamına olan katkısını değerlendirir. <i>Oysaki, başka bir deyişle, özellikle, kısaca, böylece, ilk olarak ve son olarak ifadeleri üzerinde durulur.</i>	—	—	—	—

<p>T.8.4.15. Yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır. <i>Oysaki, başka bir deyişle, özellikle, ilk olarak ve son olarak ifadelerinin kullanılması sağlanır.</i></p>	<p>1. Yazdıklarında geçiş ve bağlantılarını kullanmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/oXoDR9)</p>
<p>T.8.4.16. Yazdıklarını düzenler. <i>a) Dil bilgisine dayalı anlatım bozuklukları bakımından yazdıklarını gözden geçirmesi ve düzeltmesi sağlanır.</i> <i>b) Metinde yer alan yazım ve noktalama kuralları ile sınırlı tutulur.</i></p>	<p>1. Yazdıklarını dil bilgisine dayalı anlatım bozuklukları bakımından düzenlemeyle ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/6aL447)</p> <p>2. Yazdıklarını yazım ve imla kuralları ile düzenlemeyle ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/DY0LL6)</p>

T.8.4.18. Cümlelerin öğelerini ayırt eder.	<p>1. Yüklem ve özne bulmayla ilgili üç etkinlik (https://hizliresim.com/JZmmZ5)</p> <p>2. Yer tamlayıcısını bulmayla ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/8ay037)</p> <p>3. Zarf tamlayıcısını bulmayla ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/ZXygaG)</p> <p>4. Cümlelerin bütün öğelerini bulmayla ilgili altı etkinlik (https://hizliresim.com/JZmmV5)</p> <p>5. Zarf tamlayıcısı ve nesneyi bulmayla ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/16AmbN)</p> <p>6. Tema sonu soru: Özne ve yüklemi bulmayla ilgili iki soru (https://hizliresim.com/ADIOVv)</p> <p>Bütün cümle öğelerini bulmayla ilgili yedi soru (https://hizliresim.com/Rr5LA7, https://hizliresim.com/oXMPW9, https://hizliresim.com/QLdErG)</p>	<p>1. Cümlelerin öğeleri ayırt etmeyle ilgili üç soru (https://hizliresim.com/QLdErG)</p>	<p>1. Cümlelerin öğeleri nesneyi bulma 1 etkinlik (https://eksiup.com/p/fz235162b2a4)</p>
--	---	---	---

<p>T.8.4.19. Cümle türlerini tanırlar. Kavramsal tanımlamalara girilmez.</p>	<p>1. İsim ve fiil cümlelerini bulmayla ilgili iki etkinlik (https://hizliresim.com/16AmX5)</p> <p>2. Kurallı ve devrik cümleleri bulmayla ilgili bir etkinlik (https://hizliresim.com/oXMPoQ)</p> <p>3. Olumlu, olumsuz, soru ve eksilteli cümleleri bulmayla ilgili dört etkinlik (https://hizliresim.com/dvVzm7) https://hizliresim.com/aLZJm7)</p> <p>4. Bağlaçlı cümleleri bulmayla ilgili beş etkinlik (https://i.hizliresim.com/WqOA5P.png, https://i.hizliresim.com/9aB8yo.png)</p> <p>5. Tema sonu soru: Yüklemin türüne ve yüklemine göre cümleleri bulmayla ilgili beş soru (https://hizliresim.com/oXMPDO, https://hizliresim.com/QLdErG)</p>	<p>1. Yüklemin yerine ve anlamına göre cümleleri ayırt etmeyle ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/m/XM9kd5.png)</p>	<p>1. Sıralı cümle ve virgül ilişkisini bulmayla ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/y6Nadk.png)</p> <p>2. Anlamı ve kurallı cümleler oluşturmayla ilgili iki soru (https://hizliresim.com/7a54Ba)</p>	<p>1. Cümleleri yapılarına göre inceleme bir soru (https://eksiup.com/p/k7235385ei9g)</p>
--	---	--	--	---

T.8.4.20. Fiillerin çatı özelliklerinin anlama olan katkısını kavrar. Kavram tanımlarına girilmeden anlamsal farklılıklara değinilir.	1. Cümlelerin öznesine göre çatı özelliklerini bulmayla ilgili üç etkinlik (https://hizliresim.com/XMzW26 , https://i.hizliresim.com/4jImYQ.png) 2. Cümlelerin nesnesine göre çatı özelliklerini bulmayla ilgili bir etkinlik (https://i.hizliresim.com/zjzROD.png , https://i.hizliresim.com/pbQ4vL.png) 3. Tema sonu soru: Özne ve nesnesine göre çatı özelliklerini bulmayla ilgili üç soru (https://i.hizliresim.com/oXMOz2.png , https://i.hizliresim.com/gr1IL2.png)	—	1. Geçişsiz fiil bulmayla ilgili bir soru (https://hizliresim.com/XMm5PD)	—
T.8.2.7. Konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır.	1. Konuşmalarında geçiş ve bağlantılarını kullanmayla ilgili beş etkinlik (https://hizliresim.com/LlmmZ)	1. Geçişsiz fiilleri bulmayla ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/WqgzNE.png) 2. Etken eylemi bulmayla ilgili bir soru (https://i.hizliresim.com/36vGRA.png)	—	—

Merkezî Sınavlardaki Seviye Dışı Sorular

T.5.4.5.

1. Büyük harf yazımı ve bağlaçların yazımıyla ilgili iki soru (<https://hizliresim.com/r5n7y1>)
2. Kısaltmaların yazımıyla ilgili bir soru (<https://hizliresim.com/JZmvNE>)
3. İki noktanın işlevlerini bulmayla ilgili bir soru (<https://hizliresim.com/GmalGV>)
4. Kesme işaretinin işlevlerini bulmayla ilgili bir soru (<https://hizliresim.com/EmkZAq>)
5. Virgülün görevleriyle ilgili bir soru (<https://i.hizliresim.com/26ndMA.png>)
6. Yazım yanlışlarını bulma bir soru (<https://eksiup.com/p/r72353913xwb>)
7. Noktalama işaretlerinin doğru kullanımlarını bulma bir soru (<https://eksiup.com/p/sv235394pqnh>)

8. sınıf düzeyinde 9 kazanım bulunmaktadır. 8. sınıf düzeyinde bir ders kitabı kullanılmaktadır ve bu sınıf düzeyinde kazanım testleri yoktur. MEB öğrencilerin sene sonunda gireceği LGS'ye yönelik örnek sorular yayınlamaktadır.

MEB ders kitaplarında bir kazanımın (%11) karşılığı bulunmazken 4 kazanıma (%44) yönelik bursluluk sınavlarında ve LGS'de soru sorulmamıştır. Yazım ve noktalama konularına yönelik bursluluk sınavı sekiz, LGS örnek sorularında dokuz ve LGS'de dokuz soru sorulmuştur, bu soruların da öğrencilerin daha önceki sınıflarda öğrendikleri varsayılarak sorulduğu düşünülmektedir.

Tablo 9: 8. Sınıf Kazanımlarının Ders Kitapları ile Merkezî Sınavlara Oranı

Kazanım sayısı	MEB ders kitabındaki karşılığı	Bursluluk sınavlarındaki karşılığı	LGS örnek sorulardaki karşılığı	LGS'deki karşılığı	Bursluluk ve LGS'deki seviye dışı kazanım soruları
T.8.3.8.	8 etkinlik, 6 tss	1 soru	1 soru	1 soru	T.5.4.5. Büyük harf yazımı ve noktalama işaretleri 8 soru
T.8.3.9.	10 etkinlik, 3 tss	2 soru	3 soru	1 soru	
T.8.3.10.	-	-	-	-	
T.8.4.15.	2 etkinlik	-	-	-	
T.8.4.16.	2 etkinlik	-	-	-	
T.8.4.18.	12 etkinlik, 6 tss	3 soru	1 soru	-	
T.8.4.19.	12 etkinlik, 5 tss	1 soru	3 soru	1 soru	
T.8.4.20.	4 etkinlik, 6 tss	-	1 soru	-	
T.8.2.7.	5 etkinlik	2 soru	-	-	
9 kazanım	81 etkinlik	9 soru	9 soru	3 soru	8 soru

Tablo 9 incelendiğinde kazanım testlerinde 5. sınıfta kazanımına yönelik 8 soru sorulduğu görülmektedir. 6, 7 ve 8. sınıf kazanım testleri incelendiğinde çoğunlukla bir önceki yıla ait soruların sorulduğu anlaşılmaktadır. 8. sınıf düzeyindeki kazanımlara yönelik ders kitabında 50 etkinlik, 31 tema sonu değerlendirme sorusu sorulurken sadece üç kazanıma yönelik öğrencilerin liselere giriş için girdikleri LGS'de üç soru sorulmuştur. Bu durum, LGS'nin kazanımları kapsamadığını göstermektedir.

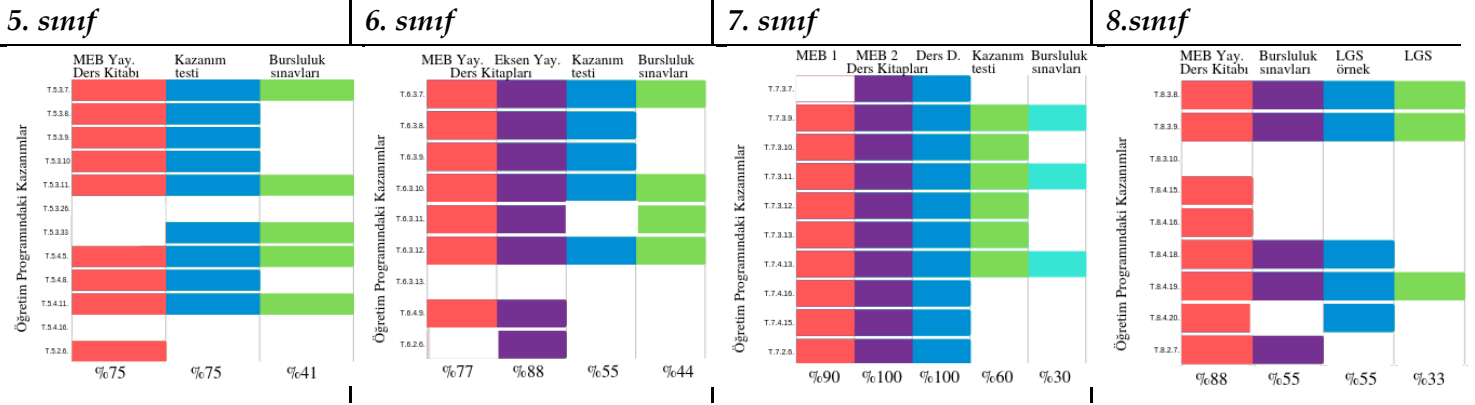
TARTIŞMA VE SONUÇ

Ders kitaplarında yer alan etkinlik ve sorular, öğretim programındaki kazanımların ete kemiğe bürünmüş hâlidir. Merkezi sınav sistemi ise bu ikilinin başarıya ulaşip ulaşmadığını tespit etmek için vardır. Dolayısıyla merkezî sınav sistemi programın ve ders kitabının bir yansıması olmalıdır. Bu araştırmada Türkçe Dersi Öğretim Programında (MEB, 2018) verilen dil bilgisi konuları ile ortaokul öğrencilerinin girdiği merkezî sınavlar (LGS ve bursluluk sınavları) ile kazanım testleri incelenmiş, merkezî sınavlar ile öğretim programının uyuşmadığı görülmüştür. Ortaokul düzeyindeki her bir sınıf seviyesinde dil bilgisi konularını içeren toplam 40 kazanım vardır ve bu kazanımlardan 6'sı (%15) ders kitaplarına yansımamıştır. 5, 6 ve 7. sınıfta yer alan 31 kazanıma karşılık gelen kazanım testlerinde 10 kazanıma (%32) yer verilmemiştir. Bununla birlikte 40 kazanımdan yalnızca 17 kazanıma (%43) yönelik merkezî sınavlarda (bursluluk sınavları ve LGS) sorular sorulmuştur. Bu durum merkezî sınav sisteminin öğretim programı ve ders kitaplarıyla uyumlu olmadığını en büyük göstergesi olmakla birlikte 23 kazanımla (%57) öğrencilerin sınavda karşılaşmadıklarını göstermektedir. Kara ve Çepni (2011: 83) de yaptıkları çalışmalarında müfredat ve merkezî sınavlar arasındaki tutarlılığın öğrencilerden elde edilen çıktıların nasıl ortaya çıktığını göstermesi bakımından önem arz ettiğini belirtir. Bununla birlikte bursluluk sınavlarında sık sık seviye dışı sorularla öğrencilerin karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir. Örneğin 5. sınıf için 6, 7 ve hatta 8. sınıfa ait kazanımlardan öğrenciler sorumlu tutulmuştur (bkz. Tablo 2).

Öğretim programındaki kazanımların genel olarak işlevsel ve bilgileri öğrencilere analiz ve sentez aşamasında kullanılmaya yönelik olarak yer aldığı görülmüştür. Örneğin 8. sınıfta yer alan "T.8.4.20. Fiillerin çatı özelliklerinin anlama olan katkısını kavrar." kazanımı ve "Kavram tanımlarına girilmeden anlamsal farklılıklara değinilir." uyarısı programda yer almasına rağmen konuyla ilgili etkinlik ve merkezî sınavlarda yalnızca tanım odaklı uygulamalara yer verilmiştir (bkz.

<https://i.hizliresim.com/4JmYQ.png>, <https://hizliresim.com/XMm5PD>). Konuyla ilgili Yılmaz (2001: 7) da çalışmasında bu konunun yapı ve ek temel alınarak öğretildiğinde öğretim açısından sorun oluşturacağını ve bu nedenden ötürü fiillerin anlamsal özelliklerine dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Araştırma programında tekrar tekrar ifade edilmesine rağmen belli kazanımlara kesinlikle ders kitabında ve merkezî sınavlarda yer verilmediği görülmüştür. Örneğin geçiş ve bağlantı ifadeleri ile ilgili kazanımlar 3 farklı beceri içinde (okuma, yazma ve konuşma) yer almasına rağmen ders kitaplarında ve merkezî sınavlarda bu kazanımlara yönelik herhangi bir etkinlik ve soruya yer verilmediği görülmüştür (bkz. T.5.3.26., T.5.3.33., T.6.3.13., T.6.2.6., T.7.3.7., T.8.3.10.).

Grafik 1: Kazanımların Ders Kitapları ve Merkezî Sınavlarla Oranı

Her bir sınıf seviyesinde kazanımların merkezî sınavlara yansımaları açısından en az yansıma %30 ile 7. sınıfta olduğu tespit edilmiştir. 7. sınıfta 10 kazanım bulunmasına rağmen bu kazanımlardan yalnız üçü merkezî sınavlara yansımıştır. 7. sınıfı, %33 oranla 8. sınıf takip etmektedir.

Her bir sınıf seviyesinde kazanım testlerinin kazanımları karşılaması yönünden en az yansımanın 6 sınıfta olduğu (%55) tespit edilmiştir. MEB tarafından kazanım kavrama testlerinin amacı; yıl boyunca işlenen ünitelerdeki kazanımların öğrenci tarafından edinme düzeyini yoklamak olarak belirtilmiştir (<https://odsgm.meb.gov.tr/www/bütün-sinif-duzeylerinde-kazanım-kavrama-testleri-yayimlandi/icerik/94>); ancak Grafik 1'e göre kazanım testlerinin bütün kazanımları karşılamadığı, öğrencilerin konulara ve ünitelere göre öğrenmediğini ortaya koymaktadır. Bu durum da kazanım testlerinin yıl boyunca işlenen ünitelerdeki kazanımların öğrenci tarafından edinme düzeyini tam olarak yoklamadığını göstermektedir. Kazanım testlerinin yanı sıra 8. sınıfta verilen LGS örnek soruları da en az yansımanın (%55) olduğu diğer bir sınıftır. Kara ve Çepni (2011: 83) bütün kazanımları kapsayan, tüm ünite için hazırlanmış testlerin ünitenin öğrenilme düzeyini belirlemede ve öğrenci başarısını ölçmede daha etkili olacağını vurgulamışlardır.

Dil bilgisi konuları öğretim programında okuma, yazma ve konuşma becerileri içerisinde yer almıştır. Dinleme becerisi içinde bir dil bilgisi kazanımı olmadığı için ders kitaplarında ve merkezî sınavlarda da buna yönelik bir etkinlik ya da soru sorulmamıştır. Halbuki dinleme becerisi kullanılırken bilgilerin zihinde anlamlı bir dizi halinde sıralanmasında dil bilgisinden de yararlanılmaktadır. Bu noktada kazanımların sadece okuma becerisi üzerine yığıldığı etkinlik ve soruların da yalnızca okuma-anlama becerisine yönelik olduğu görülmüştür.

ÖNERİLER

Öğretim programı, ders kitabı ve merkezi sınav arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi için öneriler şöyledir:

Öğretmenler için TDK tarafından hazırlanan MEB tarafından öğretmenlere uygulamaya dönük hazırlanmış bir dil bilgisi kitabının hazırlanması. Bu kitap özellikle dil bilgisi konusunda adlandırma farklılıklarını ortadan kaldıracak ve öğretmenler için bir başvuru kaynağı taşıyacaktır.

Ders kitapları hazırlanırken kazanımlardaki işlevsel yaklaşıma dikkat edilmeli öğrencilere dil bilgisi konularının yalnızca bilgi basamağında verilmesinin önüne geçilmesi sağlanmalıdır.

Merkezî sınav sistemi, öğretim programını ve ders kitabını yansıtıcı özellikte olmalıdır. Bunun için Talim ve Terbiye Kurulu aynı zamanda merkezî sınavlarda da müdahil olmalıdır. Bu kazanımların işe koşulup koşulmamasını kontrol edilmesi bakımından önemli olabilir.

KAYNAKÇA

- Azar, B. (2007). Grammar-Based Teaching: A Practitioner's Perspective. *TESL-EJ*, 11 (2), 1-12.
- Benzer, A. (2010). İşleve Dayalı Dil Bilgisi: Türkçede Tahmin ve İhtimal Anlatımları. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7 (3), 144-153.
- Bulut, M. (2014). Dil Bilgisi Öğretiminde Yaşanan Kavram Kargaşasının Türkçe Öğretimine Etkisi. *Turkish Studies*, 9 (12), 43-55.
- Çelikpazu, E. E. (2015). Ortaokul 5-8. Sınıf Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies*, 10 (15), 333-360.
- Göçer, A. (2015). Temel Dil Becerilerinin Geliştirilmesinde Dil Bilgisi Öğrenme Alanının Yeri, İşlevi ve Öğretimi: Bütünlük İlkesi Ve Tümevarım Yöntemi Ekseninde Tematik Bir Yaklaşım. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 233-242.
- Güney, N., Aytan, T. ve Özer, A. (2012). Türkçe Öğretmenlerinin Kavratma Güçlükleri. *Turkish Studies Journal*, 7 (4), 1917-1937.
- Güven, Z. A. (2013). Dil Bilgisi Konularının Öğretim Sorunları. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2 (6), 1-10.
- Halliday, M. A. K ve Christian, M. (2004). *An Introduction to Functional Grammar*. Oxford Üniversitesi Yayınları (3. Baskı).
- <https://odsgm.meb.gov.tr/www/butun-sinif-duzeylerinde-kazanım-kavrama-testleri-yayimlandi/icerik/94> Erişim tarihi: 01.09.2019.
- https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_04/03134315_Kilavuz2019.pdf Erişim tarihi: 01.09.2019.
- Kara, Y. ve Çepni, S. (2011). Investigation the Alignment between School Learning and Entrance Examinations through Item Analysis. *Journal of Baltic Science Education*, 10 (2), 73-86.
- Karabulut, A. (2017). MEB'in Yayınlamış Olduğu Örnek PISA Sorularının 2015 Türkçe Öğretim Programı Okuma Anlama Kazanımları Çerçevesinde Analizi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3 (3), 166-174.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kerimoğlu, C. (2011). Dil Bilgisi Eğitiminde Üniversitenin Rolü Üzerine. 3. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı (Aralık 2010)*, 602-608.
- Köse, D. (2008). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Sınavların Hazırlanması ve Uygulanması. *Atatürk Üniversitesi Dergisi*, 139, 36-47.

- Luraghi, S. ve Parodi, C. (2008). *Key terms in syntax and syntactic theory*. New York: Continuum International Publishing Group.
- MEB. (2018). *1-8. Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2018). *Destekleme ve Yetiştirme Kursları e-Kılavuzu*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Öztürk, J. ve Ömeroğlu, A. F. (2015). Dil Bilgisi Öğretiminde Kavram Haritalarının Kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (31), 69-86.
- Thompson, G. (2014). *Introducing Functional Grammar*. New York: Routledge Publishing (3. Baskı).
- Yılmaz, E. (2001). Türkiye Türkçesinde İkili Çatı Sorunu Ve Bunun Öğretimi İle İlgili Meseleler. *TDAY Belleten*, 1 (2), 1-31.
- Zihang, J. (2009). Necessity Of Grammar Teaching. *International Education Studies*, 2(2), 184-187.

İncelenen Yayınların Kaynakçası

Ders Kitapları

- Kaya, B. (2018). *Türkçe 7 Ders Kitabı*. Ankara: Ders Destek Yayınları.
- MEB. (2018). *Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2018). *Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2018). *Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı* (Ed. Ahmet Akgül, Nurcihan Demirer, Ebubekir Gürcan, Duygu Karadaş, İlkay Karahan, Ali Uysal). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2018). *Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı* (Ed. Tolga Kır, Emine Kıрма, Seda Yağız). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2018). *Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Şekerci, Y. (2018). *6. sınıf Ortaokul Türkçe Ders Kitabı*. İstanbul: Eksen Yayınları.

Bursluluk Sınavları ve LGS

- MEB (2018). 2018-2019 öğretim yılı sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezî sınav (sözel bölüm). http://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_06/03153730_SYZEL_BYLYM_A_kitapYY.pdf Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). 2018-2019 öğretim yılı sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezî sınava yönelik örnek soruları (sözül bölüm). https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_10/24095500_YRNEK_SORULAR_SYZEL.pdf Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). 2018-2019 öğretim yılı sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezî sınava yönelik kasım ayı örnek soruları (sözül bölüm). https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_11/22105633_Kasim_Ornek_Sorular_Sozel.pdf Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). İlköğretim ve ortaöğretim kurumları bursluluk sınavı 5. sınıf (03 Haziran 2018). https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_06/05142454_5_SINIF_A.pdf Erişim tarihi: 01.06.2019.

MEB (2018). İlköğretim ve ortaöğretim kurumları bursluluk sınavı 6. sınıf (03 Haziran 2018). https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_06/06150023_6_SINIF_A.pdf Erişim tarihi: 01.06.2019.

MEB (2018). İlköğretim ve ortaöğretim kurumları bursluluk sınavı 7. sınıf (03 Haziran 2018). https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_06/05142454_7_SINIF_A.pdf Erişim tarihi: 01.06.2019.

MEB (2018). İlköğretim ve ortaöğretim kurumları bursluluk sınavı 8. sınıf (03 Haziran 2018). https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_06/05142454_8_SINIF_A_.pdf Erişim tarihi: 01.06.2019.

Kazanım Kavrama Testleri

MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 5. sınıf-kökler ve ekler. Erişim tarihi: 01.06.2019.

MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 5. sınıf-kökler ve ekler. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.

MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 5. sınıf-noktalama işaretleri. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.

MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 5. sınıf-ses bilgisi. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.

MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 5. sınıf-sözcükte anlam 1. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.

MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 5. sınıf-sözcükte anlam 2. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.

MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 5. sınıf-yazım kuralları. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.

MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 6. sınıf- isimler - sıfatlar - isim ve sıfat tamlamaları. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.

MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 6. Sınıf - Sözcükte anlam 1. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.

MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 6. sınıf-biçim bilgisi. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.

- MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 6. sınıf-edat bağlaç ünlem. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 6. sınıf-noktalama işaretleri. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 6. sınıf-sözcükte anlam 2. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 6. sınıf-yazım kuralları. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 6. sınıf-zamirler. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 7. sınıf-anlatım bozuklukları. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 7. sınıf-fiilde yapı ek fiiller. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 7. sınıf-fiiller 1 (fiil çekim ekleri (kip ve kişi ekleri) - anlam kayması - fiillerin anlam özellikleri) <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 7. sınıf-fiiller 2. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 7. sınıf-noktalama işaretleri. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 7. sınıf-sözcükte anlam 1 (çok anlamlılık). <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 7. sınıf-sözcükte anlam 2. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.
- MEB (2018). Kazanım kavrama testleri 7. sınıf-yazım kuralları. <https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/PDFFile.aspx?name=kazanimtestleri.pdf> Erişim tarihi: 01.06.2019.

MEB	(2018).	Kazanım	kavrama	testleri	7.	sınıf-zarflar.
						Erişim tarihi:
						01.06.2019.
MEB	(2018).	LGS	örnek	sorular	(1)	8. sınıf.
						Erişim tarihi:
						01.06.2019.
MEB	(2018).	LGS	örnek	sorular	(2)	8. sınıf.
						Erişim tarihi:
						01.06.2019.
MEB	(2018).	LGS	örnek	sorular	(3)	8. sınıf.
						Erişim tarihi:
						01.06.2019.
MEB	(2018).	LGS	örnek	sorular	(4)	8. sınıf.
						Erişim tarihi:
						01.06.2019.
MEB	(2018).	LGS	örnek	sorular	(5)	8. sınıf.
						Erişim tarihi:
						01.06.2019.
MEB	(2018).	LGS	örnek	sorular	(6)	8. sınıf.
						Erişim tarihi:
						01.06.2019.
MEB	(2018).	LGS	örnek	sorular	(7)	8. sınıf.
						Erişim tarihi:
						01.06.2019.

Programlama Eğitiminde Probleme Dayalı Öğretim Modelinin Klasik Model ile Karşılaştırılması Araştırması

Doç. Dr. Ahmet Kaya

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6105-0787>

Ege Üniversitesi, Tire Kutsan Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Programcılığı Bölümü, İzmir - TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş:08.07.2018

Kabul: 21.09.2018

On-line Yayın:30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Programlama Eğitimi

PDÖ

Klasik Öğrenme Modeli

Öğrenme Dinamikleri

Etkin Öğrenme

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.28867>

Öz

Programlama araçlarının sürekli gelişmesi ve sektördeki değişimin çok büyük boyutlarda olması, meslek elemanları ve öğrenciler için kendi kendine öğrenme stratejisini zorunlu kılmaktadır. Öğrenilen bir yazılım aracının kısa sayılabilecek bir sürede güncelliğini kaybetmesi ve yeni araçların çok kısa bir zaman içinde öğrenilme zorunluluğu, öğretimde yeni dinamiklerin hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk, özellikle programlama öğretiminde, kendi kendine öğrenme dinamikleri üzerine kurulu, Probleme Dayalı Öğrenme (PDÖ) modelini çok önemli bir destek modeli haline getirmektedir. Böylece klasik model ve PDÖ modeli ile karma bir öğretim modeli yaratmak ve bu modeli uygulamak mümkün olabilir. Bu amaca uygun olarak Ege Üniversitesi, Tire Kutsan Meslek Yüksekokulu Bilgisayar Programcılığı bölümünde öğrenim gören 100 öğrenci, 50'şer kişiden oluşan iki gruba ayrılarak, geleneksel öğretim modeli (kontrol grubu) ve PDÖ modeli (test grubu) ile C# programlama dilinde metot konusunu öğrenmeye tabi tutuldular. Metot konusunun hangi düzeylerde öğrenildiğini test etmek amacıyla öğrencilere 5'er adet soru soruldu ve 100 puan üzerinden değerlendirmelerle öğrencilerin konuya hâkimiyetleri test edildi. Sınav kâğıtları, konusunda uzman üç öğretim elemanının değerlendirdiği puanların ortalaması üzerinden yapıldı. Ortalamaların virgülden sonraki değerleri yuvarlandı ve notların tamsayı değerlerden oluşması sağlandı. İki farklı öğretim modeli ile öğretim gören öğrenci gruplarının aldığı puanlara ortalamalar arası fark testi uygulandı, test işlemi sonunda PDÖ modeli ile öğrenim yapılan grubun, daha başarılı olduğu sonucuna ulaşıldı

Atf Bilgisi / Reference Information

Kaya, A. (2019). Programlama Eğitiminde Probleme Dayalı Öğretim Modelinin Klasik Model İle Karşılaştırılması Araştırması. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 325-338.

A Research for Comparison of Problem Based Learning Model with Classical Model in Programming Training

Assoc. Dr. Ahmet Kaya

Ege University, Tire Kutsan Vocational School, Department of Computer Programming, Izmir – TURKEY

Article History

Submitted:08.07.2018

Accepted: 21.09.2018

Published Online:30.09.2019

Key Words

Programming Training
PBL
Classical Teaching Model
Dynamics of Training
Effective Learning

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.28867>

Abstract

Continuous development of programming tools and the large size of the changes in IT training sector requires the self learning strategy. Learned a software tool which can be considered a tool to be come obsolete in a short time and new tools in this are a have to be learned in a very short time which makes education compulsory implementation of a new dynamic. This requirement especially in programming education, Problem Based Learning (PBL) board on the dynamics of self-learning (PBL) model makes it a very important alternative. In this way, it may be possible to create a hybrid model for education. In accordance with this objective, the students studying at Ege University Tire Kutsan Vocational High School, Computer Programming Department divided into two groups consisting each of 50. Traditional teaching model is named control group and PBL model is test subjected to learning method in the in C# programming language. In order to test whether the method learned at what level, students were asked for 5 questions on the subject methods and test results about mastery of subject were questioned. Evaluation is made based on the average of the scores by three instructors. The values of decimal points are rounded. The difference between the two mean scores was applied to the scores of the groups of students who were taught with two different teaching models. At the end of the test process the group that was teaching with PBL was found more successful than other educational method.

1. GİRİŞ

Eğitim, bireyin doğumundan ölümüne kadar süregelen bir olgudur. Bu bakımdan eğitimi, kelimelerle tanımlamak pek de kolay değildir. Bireyi yaşadığı toplum içinde var eden değerlerin tamamını bu kapsamda incelemek gerekmektedir. Eğitim; kişisel yetenek, duygu, düşünce, gelenekler, inançlar ve bütün değerleri olgunlaştıran bir temayüz işlemidir.

Eğitim; ailede başlayan, okul öncesi eğitimden üniversite eğitiminin sonuna kadar ve devamında hayatın son bulduğu güne kadar kesintisiz devam eden bir süreçtir. Hangi bilim alanında yapılırsa yapılsın, eğitim; sürekli var olan, gün geçtikçe önemi artan, teknolojik yenilikler ve iletişim olanakları ile gelişen ve değişen olduğunu hissettiren bir gerekliliktir.

Eğitimde değişim, başlı başına yönetilmesi gereken bir problemidir. Değişime uyum, eğitim dinamizminin vazgeçilmez bir unsurudur (Kaya, 2015, s. 349).

Değişim, bir sistemde ya da süreçte meydana gelen değişkenliğin toplamıdır. Bununla birlikte; değişim yavaş gelişen ve zaman içerisinde bir birikimin toplamı biçiminde ortaya çıkan farklılıktır.

Fransızların, “*Bir şey ne kadar değişirse o kadar aynı kalır*” deyimini, değişimin gerekliliğini ve kaçınılmazlığını ortaya koyan bir olgudur (Taşkın, 2001).

Değişim, doğal ve olması gereken bir şey ise, değişimi araştırmalar bakımından konu haline getiren neden, değişimin hangi hızda gerçekleştiğidir. Bilgisayar alanında meydana gelen değişim adeta baş döndürücüdür. Bilgisayar eğitiminin özellikle programlama boyutu bu hızlı değişimden ziyadesiyle etkilenebilir. Öyle ise, eğitimi çeşitlendiren ve sınıf içi etkinlikleri ilginç hale getiren modelleri hayata geçirmek gerekmektedir.

Değişimi yakalamak ve değişimin gereklerini yerine getirmek; bireyleri, rakiplerine üstün hale getiren, onlara rekabet yapma gücü veren ve yeni istihdam alanları sağlayan avantajları da beraberinde getirmektedir (Peppard, 1993, s.1).

Türkiye’de eğitim alanında yapılan değişiklikler, içerik veya model özellikli değil, şekilseldir. Oysa değişimin, eğitim modelleri temelinde yapılması gerekir. Şekilsel değişiklikler sistemi bozmakta, düzensizlik sinyalleri ve kafa karışıklığı, herkesi ve kesimi rahatsız etmektedir. Bu değişikliklerle, eğitimin niteliği artmamakta, tam tersine öğrencilerin algı düzeylerindeki düşüş, araştırma alanlarının konusu haline gelmektedir. İstihdam sağlayan çevreler; nitelikli eleman gereksiniminden yakınırken, üniversite mezunları iş bulamamaktan şikâyet etmekte, akademisyenler yetiştirebilecek nitelikte öğrenci bulamamanın sıkıntılarını dile getirmektedir. Birbiri ile çelişen bu gerçekler, eğitimde bazı şeylerin yolunda gitmediğinin veya bazı eğitim modellerinin değişmesi ya da güncellenmesi gerektiğinin bir göstergesi gibidir.

Bütün öğreticilerde gelişen ortak kanı, öğrencilerin bilgi düzeylerinin ve donanımlarının sürekli azalmakta olduğudur. Öğrencilerin öğrenme zamanının önemli bir kısmını internet başında sosyal medya ortamlarında geçirdiği ve bunun önemli bir tehdit haline geldiğini herkesin görmesi gerekir. Geleneksel ya da klasik öğretim yöntemleri ile öğrencilere bir şeyler öğretmek her geçen gün daha zor bir hale gelmektedir. Öğretim elemanının aktif, öğrencinin pasif konumunda bulunduğu klasik öğretim modelinde, öğrenciyi öğrenmeye güdüleyen çok ta fazla yaptırım bulunmamaktadır. Bu durumda geleneksel ya da klasik öğretim modelini yeniden tasarlayarak gereksinimleri karşılar bir düzeye çıkarmak veya diğer bazı modellerle desteklemek gerekir.

Kaya (2015) tarafından yapılan, Ege Üniversitesinin bütün meslek yüksekokulları ölçeğinde yapılan bir araştırma ile öğretim elemanları ve öğrencilere uygulanan bir alan araştırmasından elde edilen sonuçlar dikkate değerdir: Öğrencilere sorulan, “bir öğrenci olarak birinci önceliğiniz olması gereken ders çalışmak, sizin açınızdan hangi sırada yapılan bir aktivitedir?” Sorusuna verilen yanıtlar şu şekilde bulunmuştur:

- %23,86 gezmek dolaşmak,
- %23,80 sosyal medya kullanmak,
- %20,30 müzik dinlemek,
- %9,64 kitap okumak,
- %8,12 diğer eğlenme faaliyetleri-ne katılmak,
- %5,08 ders çalışmak (Kaya, 2015, s.359).

Bu sonuçlar; vahim, bir o kadar da dürüstçe verilmiş yanıtlardır. Bu kötü durumun ortaya çıkmasına sebep olan çok sayıda ders dışı aktivite bulunmaktadır. Zira her geçen gün gelişmekte olan internet ve iletişim olanakları ders dışı öğrenme zamanını ortadan kaldıran ilginçlikler sunmaktadır. Öğretenin başrolde olduğu klasik öğretim modelinde, öğrenci ya dersi dinlemeye gelmemekte, derse gelmiş ise; akıllı telefonu ile meşgul olmakta ya da arkadaşları ile sohbetler yapmaktadır. Pasif öğrenme konumunda bulunan öğrenciyi, öğrenmeye mecbur bırakan bir yaklaşım bulunmadığından öğrenci, sınıfta öğrenme çabası içerisine girmemektedir. Ders dışı zamanının büyük bir kısmını ders çalışmadan harcayan öğrenciler için ders zamanını verimli hale getirmek gerekir. Bunun için öğrencileri öğrenme dinamiğinin merkezine çekmek ve öğrenme faaliyetini büyük oranda sınıf ortamında tamamlamak gerekir. Bunun için de klasik model dışında çağın ve olağan dışı değişimin gereksinimlerine uygun alternatif öğrenme modellerine ihtiyaç bulunmaktadır. Öğrenmede ve sınıf ortamında öğrenciyi pasif konumdan aktif konuma geçiren, değişim paradigmasına uygun, öğrenmeyi öğreten eğitim modelinin probleme dayalı öğretim (PDÖ) modeli olduğu değerlendirilmektedir.

Probleme Dayalı Öğrenme (PDÖ), “*yaparak ve yaşayarak öğrenme*” temeli üzerine inşa edilen ve ilk kez 1960’lı yıllarda Kanada’da Mc Master Üniversitesinde Howard Borrows tarafından tıp eğitimi amacı ile kullanılan bir modeldir (Barrows & Tamblyn, 1980).

Bir Çin atasözü; “*Bana söylediğini unuturum, gösterdiğini hatırlarım, yaptırdığını öğrenirim*” der (Boran&Aslaner, 2008).

PDÖ modeli, tıpkı Çin atasözünü destekler nitelikte model olup, öğrenenin kendisine yaptırıp öğretildiği bir modeldir. Ayrıca, PDÖ, öğrencilere öğrenme becerisi kazandırmayı ve öğrenme kapasitelerini artırmayı amaçlayan bir yaklaşımdır (Yaman&Yalçın, 2010).

Bununla beraber PDÖ yaklaşımı, öğrencileri önceki deneyim ve bilgilerinden yararlanarak karşılaştıkları yeni durumlara anlam verdikleri ve özümlediklerini savunan yapılandırmacı öğrenmenin, eğitimde kullanımına yönelik geliştirilen modellerden biridir (Ülger&İmer, 2013).

PDÖ, öğrenenlerin öğrenme sürecine katılımına ve öğrenmeye sağladığı farklı bakış açısı ile geleneksel eğitim programlarının değişimini de beraberinde sağlamaktadır.

Farklı bakış açıları ile PDÖ, karmaşık ve gerçek hayat problemlerinin araştırılması ve çözümünü etrafında organize edilmiş bireylerin güç, zihin ve de beceri yönünden aktif katılımlarını gerektiren, tecrübeye dayalı öğrenmeyi temsil eder (Demirel&Turan, 2010).

Bu açıklamaları da fazlasıyla destekleyen Boran ve Aslaner (2008)’in makale çalışmalarında vurguladıkları bir hikâye çok önemli ve dikkate değerdir:

“*Bir genç, babasıyla kırlarda dolaşırken kozasından çıkmaya çabalayan bir kelebek görür. Kelebek, kozanın lifleri arasından sıyrılmaya çabalamaktadır. Baba, hemen kelebeğin yardımına koşar ve dikkatli bir şekilde kozanın liflerini sıyırtırır. Lifleri açar ve kelebeğin pek zorlanmadan kozadan çıkmasını sağlar. Ancak kelebek kozadan kolaylıkla çıkmasına rağmen uçamaz. Biraz çırpınır ve yerinde kalır. Çünkü kelebek kendini liflerden kurtarma çabası sırasında aslında kaslarını geliştirmekte, kendini ayakta tutacak, güçlü kılacak, uçmaya hazırlayacak hareketleri öğrenmektedir. Baba, lifleri sıyırmakla kelebeğe iyilik yapmamıştır. Kelebeğin güçlenmesine engel olmuştur. Kelebek hiçbir zaman özgürlüğü tadamamış, gerçekten uçamamıştır”.*

Bu hikâyeden çıkarılması gereken sonuç şudur: Biri bir şey öğrenirken; uğraşmalı, didinmeli, yorulmalı belki zaman zaman üzülmeli ancak mutlaka kendi başına öğrenmelidir. Zira kendi kendine

öğrenilen bilgi, öğrenene aittir ve tam öğrenme de budur. Böylece, yukarıda hikâyesi verilen kelebek gibi gerçek hayatın zorluklarına uçabilmek mümkün hale gelecektir. İşte PDÖ, böylesine zor ve zahmetli bir süreci zorunlu kıldığından gerek öğretim elemanları gerek öğrenciler cephesinde pek de kabul görmemektedir. Çünkü uzun bir süreden beri kullanılan klasik model, gerek öğretici gerekse öğrenci cephesinde bir alışkanlık ve kolaylık haline gelmiştir. Öğrenci bakımından değişim, yeni zorluklarla karşılaşmak ve bir dizi külfete adapte olmak demektir. Bu durum, birçok kimse bakımından tercih edilir bir yol değildir. Çünkü değişime adapte olmak kolay değildir. Öğretim elemanları tarafında da benzer zahmetlerin bulunması nedeniyle değişime taraf olmak, kabul görmemektedir.

Önemli bir eğitim araştırmacısı Nancy Law (2011)'in değişim hakkında görüşleri dikkate değerdir. Law şöyle demektedir: Değişimi kabul ettirmek çok zordur. Değişim karşısında ciddi direnişlerle karşılaşılır, buna rağmen değişimin sistematik modelini hayata geçirmek gerekir. Bunun için; Öncü olmak, yenilik yapmak, uygulamak, kurumsallaştırmak ve yükseltmek gerekmektedir (Law, 2011).

Değişim, kaçınılmaz ve herkesin yüzleşmek durumunda olduğu bir gerçek olduğuna göre, değişimle yüzleşmek gerekir. Değişim karşısında ortaya çıkan amansız direnci kırmanın yollarından biri, güçlü bir iletişim ve ikna etme yeteneğidir (Kotter&Schlesinger, s.70-72).

Değişimi savunmak, sağlamak ve öncüsü olmak kolay bir iş değildir. Kişisel gelişim uzmanı, Dr. Gary McKay (2010), yazmış olduğu kitabın başlığını, "*Cesur ol ve değişime ayak uydur*" biçiminde belirlemiştir. Çağımızda artık sıklıkla ortaya çıkan değişime ayak uydurmak için cesur, özgüveni yüksek, donanımlı ve vizyon sahibi mezunlar yetiştirmek gerekmektedir.

Programlama eğitime bir yaklaşım olması açısından PDÖ, uzun yıllardır benimsenen nesnelci (objectivist) yaklaşıma bir alternatif olarak karşımıza çıkan yapısalcı (constructivist) bir perspektif ve yeni bir öğrenme paradigması oluşturmuştur (Alper&Deryakulu, 2008).

Programlama eğitimi, öğrencinin çok yönlü düşünmesini gerektiren zor, zahmetli bir o kadar da zevkli bir örüntü kurgulama sanatıdır. Bir bilim alanı olmasına rağmen programlama işinin adeta bir sanat alanı olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü bazı öğrenciler, hiç çalışmadan bu sanatı çok iyi icra edebilirken, bazı öğrenciler çok çalışmalarına rağmen, bu mesleğin iyi birer icracıları durumuna yükselemediklerini görmek mümkün olmuştur. Bu özelliği gereği, programlama eğitim sürecinin diğer eğitim süreçlerinden farklı olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Edens (2000)'e göre de PDÖ yöntemi, öğrencinin çok yönlü düşünmesine ve problem çözmeyi öğrenmesine yardımcı olmayı amaçlayan bir model olduğuna göre, programlama eğitimi ile PDÖ modeli arasında bir benzerlik bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Birçok araştırmacı, yapısalcı yaklaşımın daha iyi öğrenmeye ve daha iyi öğretim yazılımları oluşturmaya önderlik edeceğini beklemektedir. Bilgisayar destekli ortamların yapısalcı yaklaşımın ilkelere desteklemesi nedeniyle araştırmacı ve eğitimciler yapısalcı yaklaşımı desteklemeye başlamışlardır (Alper&Deryakulu, 2008).

1.1. PDÖ Yöntemi

PDÖ bir senaryo temelinde saptanan ders bölümünün nasıl öğrenileceği konusunda başlatılan çalışma sürecinde önceki bilgilerin kullanılması ve öğrencilerin gereksinim duyduğu konuların belirlenmesi, öğrenilmesi ve tartışılması temeline dayanan aktif bir eğitim yöntemidir. Bu yöntem bir eğitim yönlendiricisi ile 6-8 öğrenciden oluşan küçük gruplara uygulanmaktadır.

PDÖ oturumlarında eğitim, öğrenci merkezlidir. Eğitim yönlendiricisi bilgi aktarımında bulunmayan ancak senaryo hazırlayan ve öğrenmeyi kolaylaştıran bir danışman rolündedir. Çalışmanın temelini oluşturan problemler, gerçek yaşamda karşılaşılabilen olgu veya durumları içermektedir. Öğrenciler, problemi önceki bilgileri kullanarak çözümlenmeye çalıştıklarında bilgi sınırlarına ulaşılmakta ve grup tartışmasında açıklanamayan sorular ortaya çıkmakta ve öğrenme hedefleri bu şekilde belirlenmektedir (Musall&ark, 2002).

Tıp eğitimi gibi karmaşık ve sürekli dönüt gerektiren öğretim süreçlerinde PDÖ modelini uygulamak çok daha farklı olabilmektedir. Bu tür süreçlerde PDÖ modelini sürekli iyileştiren yaklaşımlar kullanılabilir. PDÖ modeline katkı, zaman zaman öğrencilerin eleştirisi ve katkıları ile de zenginleşebilir. Öğrencilerin eğitim modeline ilgisi, yaklaşımı, iş birliği arzusu ve öğrencinin ilgi düzeyi de katkı sunan diğer unsurlardır.

PDÖ oturumları aşağıdaki dinamiklerden oluşmaktadır:

1. Oturum öncesi hazırlık,
2. Başlangıç aşaması,
3. Senaryonun dağıtılması, okunması ve bilinmeyenlerin açıklanması,
4. Sorunların belirlenmesi,
5. Hipotezlerin beyin fırtınası (Brain storming) yöntemi ile listelenmesi,
6. Hipotezlerin açıklanması ve tartışılması,
7. Senaryonun daraltılması,
8. Öğrenme konularının saptanması,
9. Öğrenme süreci,
10. Geri bildirim.

1.1.1. PDÖ'de Senaryo

PDÖ'de senaryo, temel eğitim amacını gerçek yaşamla uyumlu hale getiren, sorunların belli bir sistematik içerisinde sunulduğu olgular biçiminde hazırlanır. PDÖ'de başarılı senaryo hazırlamak çok önemlidir. Senaryo sürecinde öğrencinin problemi keşfetme temeline dayanan bir örüntünün kurgulanması amaçlanır. Böylece, öğrenilecek konu ile öğrenci arasında, beceriyi aynı anda geliştiren, bilgiyi sentez ve analiz eden, kendi kendine sürekli öğrenme yetisi kazanan bir dinamik geliştirilmiş olur. Böylece öğrenci, öğrenmede pasif konumdan aktif konuma geçer. Senaryo geliştirme sürecinde bütün öğretim elemanları, fikir paylaşımı yaparlar, işbirlikçi çalışma ön plandadır. Bilim alanına ve öğretilecek konunun niteliğine göre, senaryo basılı, sözel, sahne ortamında ya da video çekimi biçiminde geliştirilebilir.

1.2. Programlama Eğitimi

Programlama eğitimi; gerek öğretim elemanları, gerek öğrenciler bakımından önemli güçlükler içeren bir eğitim sürecidir (Paula, Ambrosio ve Costa, 2010).

Programlamada PDÖ yaklaşımı, öğrencileri sosyalleştiren ve onları daha etkili öğrenmeye sevk eden ve fayda sağlayan, öğrencilerin birer aktif katılımcı oldukları bir yaklaşımdır (Kinnunen & Malmi, 2005).

Programlamada PDÖ yaklaşımı, öğrencinin öğrenmenin odağında bulunduğu bir yaklaşımdır. Bir ekip içerisinde öğrenme çabası, öğrenmeyi etkinleştiren, güçlendiren ve kalıcı kılan bir yöntemdir (Nuutila & ark., 2008).

PDÖ modelinin, bütün öğretim süreçleri için öğretim elemanı ve öğrenci bakımından zengin bir çevre ortamı sunduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle değişen eğitim koşullarının eşanlı bir biçimde karşılandığı ve eğitim bileşeni olarak kabul edilen; dersin planlanması, uygulanması, yönetilmesi ve değerlendirilmesinin eşanlı yapıldığı bir yaklaşımdır (Grabinger, Dunlap ve Duffield, 1997).

Programlama eğitiminde; proje çalışmalarında gayret sarf eden, ödevlerini eksiksiz yapan, sürekli yazılım üretme gayreti içerisinde olan, öğretim elemanını bir danışman ve yardım alınan bir referans gibi kullanan öğrencilerin başarılı oldukları görülmektedir.

Türk yükseköğretim sisteminde programlama eğitimi; ön lisans düzeyinde bilgisayar programcılığı, lisans düzeyinde yazılım mühendisliği veya bilgisayar mühendisliği adı altında yapılmaktadır. Lisans eğitimi, mühendislik fakülteleri bünyesinde, ön lisans eğitimi meslek

yüksekokulları bünyesinde yapılmaktadır. Bununla beraber, işletme ve idari bilimler fakültesi bölümleri olarak, yönetim bilişim sistemleri veya işletme enformatiği, fen fakültelerinde bölüm olarak, bilgisayar bilimleri adı altında lisans eğitimleri verilmektedir. Gerek lisans, gerek ön lisans bütün bölümlerinin temel amacı, iyi bilgisayar programcıları yetiştirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek adına müfredatın önemli bir kısmını da programlama dersleri oluşturmaktadır.

Lisans ve ön lisans düzeyinde geleneksel yöntemle yapılan eğitimlerde ciddi sorunlar bulunduğu, öğrencilerin başarılı birer yazılımcı olmadıkları ve bu türden eğitim sorunlarının her geçen gün daha da büyüdüğü sıklıkla dile getirilmektedir. Bu sorunlar, öğrencinin niteliğinden kaynaklı olabileceği gibi, programlama eğitiminin gereksinim duyduğu zor ve zahmetli mantık oluşturma dinamiğinin yoğunluğu ve teknolojik araçlarının çok hızlı değişimden de kaynaklanabilmektedir. Bununla beraber, bilgisayar eğitiminin gerek programlama veya yazılım, gerek donanım boyutunda meydana gelen gereksinimlerin bir süreklilik arz etmesi nedeniyle başarılı bir değişim yönetiminin hayata geçirilemediği değerlendirilmektedir.

Nitekim Microsoft yazılım firmasının sahibi Bill Gates'in, 1999 yılında kaleme aldığı ve piyasaya sürdüğü "The speed of thought" başlıklı kitabında, bilgisayar alanında en büyük riskin, bu alanda meydana gelecek değişiminin yönetilememesi olduğunu vurgulamıştır (Gates, 1999).

Sektörde meydana gelen bu değişim, yazılım araç ve materyallerinin dolayısıyla eğitim müfredatının çok kısa sayılabilecek sürelerde güncellenmesi gibi zorunlulukları ortaya çıkardığı görülmektedir. Ortalama iki yılda bir yenilenen işletim sistemi platformları, daha güncel yazılım araçlarının öğrenilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu kadar kısa sürede, zor ve zahmetli yazılım araçlarını öğrenmek ve öğretmek için çok çalışmak bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu durumda bilişim eğitiminde "öğrenmeyi öğretmek" paradigmasının bir felsefe haline getirilmesi gerekmektedir. Kendi kendine öğrenme adı da verilen bu felsefe, bir bakıma PDÖ yöntemi ile özdeşleşen bir anlayışı ortaya koymaktadır. Bu bakımdan PDÖ modelinin programlama eğitiminde daha etkili olabileceği değerlendirilmektedir.

Nitekim Aydede ve Kesercioğlu (2012) tarafından yapılan bir araştırma, aktif öğrenme uygulamalarının kendi kendine öğrenme becerilerini olumlu etkileyen bir araç olduğunu ortaya koymuştur. Zira bu yeteneği kazanan bilişim meslek elemanları, iş yaşamlarında da sürekli öğrenme gereksinimlerini karşılayabilecek nitelikleri kazanabilmektedir.

Akpınar ve Altun (2014)'e göre, bilgi toplumu olarak kabul edilen günümüz toplumlarında, programlama eğitimi de bir zorunluluk haline geldiğine göre, PDÖ yönteminin her öğretim modelinin alternatifi veya yardımcı eğitim modeli haline geldiği değerlendirilmektedir.

Teknolojik değişim ve gerekliliklerin, başta telefonlar olmak üzere, bütün akıllı cihazların her yaşta bütün bireyleri, bilişim okuryazarı haline getirdiği bu dönemde, PDÖ yönteminin bilişim eğitiminde alternatif bir araç haline getirilmemesi bir eksiklik gibi değerlendirilmektedir. Çünkü toplumda kendi kendine öğrenme dinamiği, bir zorlama olmadan kendiliğinden gelişmektedir.

Dünya'da en çok sosyal medyanın ve internetin kullanıldığı bir ülke olmak, birçok bakımdan ciddi olumsuzluklar içerebilir. Ancak, neredeyse bağımlılık haline gelen bu kullanım düzeyinin eğitim tarafında bazı avantajları beraberinde getirdiğini görmek ve bu durumu avantaja dönüştürmek gerekmektedir.

İnternetin öğrenme açısından çok önemli avantajlar sunması, özellikle youtube video platformunun sayısız öğrenme aracını kişilerin kullanımına sunması göz ardı edilmemesi gereken bir faydadır. Esasında yaşlısı genci, bütün bireylerin birçok uygulamayı kendi kendine öğrenebilmesi, PDÖ eğitim modelini destekleyen bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Öğrencilerin öğrenme ortamlarına gelirken zihinlerinde bulunan bilgileri çeşitli edinimlerle ve yaşadıkları çevreden edindikleri bilinmektedir. Öğrenme ortamına bu bilgilerle gelen öğrencilerin bu türden bilgi edinimleri bir nebze yanlışlık ta içerebilmektedir (Toros & Yeşiltaş, 2015, s.159).

Oysa bir bilgiye erişirken çeşitli kaynaklara başvurmak gerekir. Bu sayede bilgiyi farklı açılardan ele alabilmek, çeşitli yöntemlerle elde edilen bilgileri düzenlemek aslında düşünceyi geliştiren ve düşüncenin tutarlılığını kontrol eden bir yaklaşımdır (Körükçü & Şengül, 2018, s.4). Bu yaklaşımı sunan aracın internet olduğunu kabul etmek gerekir.

Bilişim dolayısıyla programlama teknolojilerinin çok hızlı bir değişim içerisinde olması, bilişim eğitiminin ve meslek elemanlarının dinamik bir süreç içerisinde sürekli öğrenmelerini zorunlu kıldığından bu kişilerin bilgi depolayan değil, bilgi üreten bireyler olmaları zorunludur (Günhan&Başer, 2008).

Çünkü bilişimcilerin depolayacakları bilgiler kısa bir zaman sonra, güncelliğini yitirmiş bilgiler haline gelmektedir. Bu bakımdan bilişimcilerin yakından bildiği atak (çevik) programlama (agile programming) mantığına uygun olarak, durmadan, ara vermeden yeni yazılım modelleri öğrenmek ve kimsenin uygulamasına fırsat vermeden uygulamak, ekonomik kazanımlar elde etmek, temel hedeftir.

Görüldüğü üzere, bilişimcinin bilgi edinimi ile matematikçinin, fizikçinin, kimyacının ve tarihçinin bilgi edinim felsefesi tamamen farklıdır. Meselâ, tarihçi öğren ve biriktir mantığından hareket eder, fizikçi ya da kimyacı, öğrenir, öğrendiğini laboratuvar ortamında uygular, bilgiyi paylaşır. Oysa programcı öğrenir, uygular, uyguladığını satar ve yenileri öğrenmek üzere eskileri bir kenara bırakır. Programcı teknolojik gelişmelere paralel olarak sürekli ve kendi başına öğrenmek zorundadır. Programcı açısından başarının kaynağı budur. Bu felsefe de PDÖ yöntemine çok uygun bir gerekliliktir.

1.3. C# Programlama Dilinde Metot Tanımı

C# programlama dilinde yazılım geliştiren uygulamacıların bildiği üzere, metot, programın herhangi bir yerinde kullanılmak üzere bir görevi yerine getiren tasarlanmış altprogramlara verilen addır. Metotlar tek başlarına çalıştırılabilen yapılar değildir. Metotlar, çağrıldıkları program ortamında çalışabilen, parametre aktaran, görevini tamamladıktan sonra, tanımlı bulunduğu bölgeye çekilen, programlama düzeninin yapısal ve anlaşılır olmasını sağlayan yazılım parçacığı ve aracıdır (Algan, 2010).

Diğer yazılım fonksiyonlarında olduğu gibi metotların da mutlak anlamda uygulama yapılarak öğrenilmesi ve yazılım desenlerinin bir boyutu haline getirilmesi gerekir. Bunun için de öğrencinin sıklıkla ve çok sayıda uygulama yapmasına gereksinim vardır.

1.4. C# Metot Kullanımı

C# programlama dilinde metot kullanımı, yazılımı basitleştirmek, etkin hale getirmek ve yapısal özellik kazanmasını sağlamak amacıyla kullanılan alt program parçacıklarıdır. Metot geliştirmek ve kullanmak, nitelikli program kullanmanın ön koşullarındandır. Bu bakımdan bilgisayar mühendisliği ve programcılığı eğitimi alan öğrencilerin mutlaka öğrenmeleri gereken bir konudur.

```
Using System;
Class Metotlar;
{
int Topla(int a, int b)
{
return a+b;
}
Staticvoid Main()
{
Metotlar nesne=newMetotlar();
```

```
int a=nesne.Topla(2, 5);
Console.Write(a);
}
}
```

1.5. C#'ta Metot Kavramının Senaryosu

Uluslararası bir lojistik firması, yurtiçi ve yurtdışı ofislerinde kullanmak üzere bir otomasyon yazılımı satın almak istemektedir. Yazılımın muhtemel bazı güncelleme işlemlerine fırsat vermesi için güncel C# programlama araçları ile geliştirilmesi istenmektedir.

Firma, kurulu donanım birimlerini kullanacağından geliştirilecek yazılımın ekstra bir donanım (yeni bir bilgisayar veya hard disk, işlemci, ana bellek) maliyeti doğurmasını istememektedir.

Firma, geliştirilecek yazılımın uluslararası kod yazılım standartlarını uygun yapılmasını ve yazılım raporlama işleminin de aynı standartlara uygun olmasını talep etmektedir.

Firmanın kurulu donanım kapasitesi, çok üst düzeyde değildir. Bu bakımdan yazılımın bir ana bloğa bağlı birbirini çağıran küçük ancak hızlı alt programlar biçiminde geliştirilmesi gerekir. Bellek tasarrufu nedeniyle görevini tamamlayan alt programların değişken ve parametreleri işlevsiz bırakılacaktır. Farklı bloklardan program parçacıklarının çağırılması da mümkün olmalıdır.

Yazılımın değişik bloklarında aynı alt programların işlem yapması mümkün hale getirilmelidir.

Alt programların recursive (birbirini çağıran) özellikte geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu maksatla firmanın yazılım talebine uygun bir şekilde bir yazılım bloğu oluşturunuz ve firmanın bütün işlemlerinin alt programlar vasıtasıyla geliştirildiği C# araçlarının ne(ler) olduğunu tespit ederek bütün davranışları ile birlikte öğreniniz. (Doğru ilerlemek maksadıyla sıklıkla öğretim elemanı danışmanlığına başvurunuz.)

2. YÖNTEM

2.1 Araştırma Deseni

Araştırma için Ege Üniversitesi Tire Kutsan Meslek Yüksekokulu Bilgisayar programcılığı bölümünde gündüz ve ikinci öğretim öğrencilerinden oluşan ve Görsel Programlama-1 adı altında C# dersini alan 105 öğrenci bir amfide toplandı. PDÖ modeli ilgili tanıtım yapıldı. PDÖ tanıtımında; öğretimin felsefesi, öğrenme sürecinin adımları, öğrenme materyallerinin nasıl kullanılması gerektiği, öğreticiden nasıl faydalanılması gerektiği, grup çalışmasının nasıl olacağı gibi tanıtımlar yapıldı. PDÖ grubu öğrencilere iki hafta süren bir kurs faaliyeti ile modeli özümsemeleri sağlandı.

Bundan sonra, sınıfta bulunan 105 öğrenciden devam durumu güçlü, 100 öğrenci seçildi. Tamamen rastgele olmak üzere bir veri tabanına aktarılan öğrenciler, C# programlama yazılımının Random fonksiyonu kullanılarak 50'şer kişilik iki gruba ayrıldı.

Birinci grup öğrencilere C# metotlar konusu geleneksel yöntemlerle öğretim elemanı tarafından öğretildi ve bu gruba kontrol grubu adı verildi. İkinci grup öğrenciler, metotlar konusunu PDÖ yaklaşımı çerçevesinde aynı öğretim elemanının yönlendirmesi ve danışmanlığında kendileri öğrendiler. PDÖ öğretim felsefesinin gereği olarak; 45 kişilik test grubu için 9 kişilik 5 grup oluşturuldu. Her grubun bir U masası etrafında toplandığı bir düzenek oluşturuldu. Birinci grup öğrenciler için öğretmen rolünü üstlenen öğretim elemanı, ikinci grup öğrenciler için sadece yönlendirme ve danışmanlık görevi üstlendi. Öğrenciler danışmanlık dışında öğrenmeyi destekleyici kitap, dergi, video araçlarını ve visual studio 2010 derleyicisinin yardım (help) araçlarını yoğun bir şekilde kullandılar.

Bu makalenin yazarı, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Fakültesi, İstatistik bölümünde çok sayıda senaryo oturumuna katılmış olduğundan iki öğretim modelini de uygulama şansına sahip oldu. Böylece, iki farklı modelin aynı öğretim elemanı tarafından uygulanması ile ortaya çıkması muhtemel öğreticiler arası öğretme farkı da ortadan kalkmış oldu.

2.2 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, tamamen rastgele olmak üzere bir veri tabanına aktarılan öğrencilerden oluşturuldu. Öğrenciler, 50'şer kişilik iki gruba ayrıldı. Birinci grup öğrencilere C# metotlar konusu geleneksel yöntemlerle laboratuvar ortamında bilgisayarlar başında öğretim elemanı tarafından öğretildi ve bu gruba kontrol grubu adı verildi. İkinci grup öğrenciler, metotlar konusunu PDÖ yaklaşımı çerçevesinde aynı öğretim elemanı danışmanlığında destekleyici kaynaklar ve senaryo dâhilinde kendileri öğrendiler. Bu grup ta test grubu olarak isimlendirildi.

2.3 Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması şu şekilde gerçekleştirildi: C# programlama dili bakımından oldukça önemli bir işlevi bulunan metotlar konusu iki farklı gruba, iki farklı yöntemle öğretildi. Öğrencilerin metotları ne şekilde öğrendiklerini test etmek amacıyla, iki grup öğrenciye metotlar konusundan 5'er soruluk aynı sınav (Bkz. (2.4)) eşzamanlı uygulandı. Sınav kâğıtları öğretici öğretim elemanının bulunmadığı, meslekte uzman üç öğretim elemanı (1 Prof.Dr., 1 Dr. Öğr. Üyesi., 1 Öğr.Gör.Dr.) tarafından 100 üzerinden değerlendirildi.

Üç öğretim elemanının verdiği puanların aritmetik ortalaması alınarak, öğrencilerin metotlar konusunda aldıkları puanlar belirlendi, virgülden sonraki değerler yuvarlandı. Gruplar, 50'şer kişilik öğrenci gruplarından oluşturulmalarına rağmen; birinci gruptan 47, ikinci gruptan 45 öğrencinin sınava katılımı sağlanabildi. 8 öğrenci çeşitli mazeretlerle sınava katılmadı. Bu öğrenciler sonradan sınava alınmalarına rağmen yanlılık oluşturma olasılıkları göz önünde bulundurularak değerlendirme dışında tutuldu.

2.4 Sınavda Sorulan Sorular

1. Metotlar ne işe yarar? Neden kullanılır? Programlama etkinliği bakımından sunduğu avantajlar nelerdir? Yazınız.
2. Ekrandan okutulan iki adet integer (tam sayı) sayıyı toplayan ve sonucu Main Blok içerisine çağıran ve de ekrana yazan Metot yazılımı nasıl yapılır? Gösteriniz.
3. Metotlar içerisinde tanımlı değişkenler nasıl bir çalışma davranışı sergiler? Metot'un çalışması sona erdiğinde değişkenlerin değeri ne olur? Bilgi veriniz.
4. Parametre ve değişken değerlerini kendiniz atayarak geçerli ve geçersiz iki metot yazılımı yapınız.
5. Metotlarla tür dönüşümü nasıl yapılır? Gösteriniz.

3. BULGULAR

3.1 Verileri Analizi

Birinci gruptan 47, ikinci gruptan 45 öğrencinin katılımı ile elde edilen 100 üzerinden notlar, iki ortalamanın farkı testine tabi tutuldu. Örnek genişlikleri 30'dan büyük olduğu için t testi yerine büyük örnek Z testi uygulandı. Esasında 30'dan büyük serbestlik dereceleri için t ve Z tablo değerleri birbirlerine çok yakın, örnek büyüklüğü artıkça eşit değerlerdir. Test için öngörülen yanılma payı geleneksel olmak üzere % 5 ($\alpha=0.05$) olarak belirlendi.

Geleneksel öğretim yöntemi ile öğretim yapılan öğrencilerin C# programlama dilinin metotlar konusu sınavından almış oldukları puanlar şu şekilde elde edilmiştir.

Kontrol grubu öğrencilerinin 100 üzerinden aldıkları notlar:

34, 16, 75, 27, 18, 07, 21, 54, 41, 21, 10, 04, 79, 44, 82, 21, 11, 23, 55, 20, 32, 24, 80, 12, 16, 19, 55, 02, 11, 07, 02, 60, 54, 29, 20, 26, 50, 23, 19, 21, 32, 56, 34, 16, 71, 74, 13.

PDÖ öğretim yöntemi ile eğitilen öğrencilerin C# programlama dilinin metotlar konusu sınavından almış oldukları puanlar şu şekilde elde edilmiştir.

Test grubu öğrencilerinin 100 üze-rinden aldıkları notlar:

52, 29, 09, 75, 68, 67, 24, 90, 57, 66, 35, 38, 21, 63, 80, 82, 43, 55, 29, 95, 62, 08, 92, 21, 18, 27, 69, 66, 52, 43, 39, 89, 76, 25, 58, 48, 59, 66, 29, 26, 64, 65, 50, 61, 02.

Kurulan hipotez şu şekildedir:

A: Sıfır hipotezi: Kontrol grubu ile test grubu arasında fark yoktur.

B: Alternatif Hipotez: Kontrol grubu ile test grubu arasında fark vardır.

Belirtilen hipotezleri test edebilmek için varyansların homojenliği testi yapılmıştır. Test işlemi sonucunda varyanslar arası fark önemsiz bulunmuştur. Dolayısıyla varyanslar homojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Test sonuçları Tablo 1’de verilmiştir. Varyanslar homojen olduğundan ortalamalar arası fark testi kullanılarak Tablo 2 sonuçları elde edilmiştir.

Tablo 2’de belirtildiği gibi, $3.77 > Z = -1.96$ olduğundan ortalamalar arası fark önemli bulunmuştur. Buna göre, PDÖ temelli öğrenmeden elde edilen sınav puanlarının klasik temelli

Tablo 1.Varyansların homojenliği testi

Başlıklar	N	Varyans	Hata Ort.	F Testi
Kontrol Grubu (Klasik)	47	530.84	0.0073	1.10
Test Grubu (PDÖ)	45	584.19	0.0075	

modele göre daha yüksek bulunduğu sonucuna ulaşılmış, dolayısıyla sıfır hipotezi ret edilerek, alternatif hipotez kabul edilmiştir. Böylece öğretim modelleri arasındaki farkın önemli bulunduğu görülmüştür. Ayrıntılı değerler, Tablo-2’de verilmiştir.

Tablo 2.Ortalamalar arası fark tablosu

Başlıklar	N	Ortalama	St. Sapma	Hata Ort.	Z Testi
Kontrol Grubu (Klasik)	47	32.36	23.04	0.0073	-3.77*
Test Grubu (PDÖ)	45	50.96	24.17	0.0075	

Görüldüğü üzere test grubu, yani PDÖ yaklaşımı ile C# programlama dilinde metotlar yaklaşımını öğrenen öğrencilerin sınavdan elde ettikleri başarı farklıdır. Kontrol grubu olarak isimlendirilen ve geleneksel öğretim araçları ile konuyu öğrenen öğrencilerin sınav ortalaması 32.36 olurken, test grubu olarak isimlendirilen ve PDÖ yaklaşımı ile konuyu öğrenen öğrencilerin sınav ortalamaları 50.96 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu sonuçlara göre test grubunun kontrol grubuna göre daha başarılı olduğu, ortalamalar arası fark testi ile doğrulanmış bulunmaktadır.

3.2. Araştırma Sürecinde Yapılan Tespitler

Gruplara ayrılan öğrencilerden kontrol grubu, geleneksel öğretim yöntemi ile konuyu öğrenmeye çalıştı. İki hafta devam eden ders öğrenme sürecinde derslere devam etmeyen öğrencilerin kontrol grubunda daha yüksek oranlarda gerçekleştiği görüldü. Kontrol grubunda öğrencileri öğrenmeye motive etmek için daha fazla çaba gösterildi. Sınav sürecinde sınava ayrılan sürenin büyük oranlarda kullanılması yönünde telkinler yapıldı.

PDÖ modeli ile konuyu öğrenmek durumunda olan test grubunda yardımlaşmanın daha fazla olduğu, konuyu öğrenmek için ekstra bir çabanın gösterildiği gözlemlendi. Test grubu, PDÖ oturumlarına daha yüksek oranlarda katılım sağladı. Öğrenme sürecinde yardımlaşmanın ve grup çalışmasının üst düzeylerde olması, çok başarılı olmayan öğrencilerin daha fazla motive olmasını sağladı.

Ders süreci sonucunda kontrol grubu, geleneksel yöntemle konuyu öğrendiği için ekstra bir dönüt sağlamadı. Ancak test grubundan, öğrenileni teyit etmek amacıyla nispeten daha fazla dönüt sağlandı.

PDÖ modeli ile öğrenen grup, birlikte bir şeyler öğrenmenin bir kolaylık sağladığını, bunun da tıpkı eşle programlama uygulamalarında görülen yararlarla benzer kazanımlara sahip olduğunu dile getirdiler. Bir de test grubunun her ders oturumunda sonra küçük bir sınava tabi tutulmasının ekstra motivasyon sağladığı değerlendirilmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Programlama eğitim süreci, bütün öğretim süreçlerinden çok daha farklıdır. Öğrencinin kendi kendini yetiştirme ve çok çalışması esastır. Zira, programcılık alanlarından mezun elemanlar, iş piyasasında çok çalışmak, sürekli yenilenmek, bazı programlama araç ve modüllerini kendi başlarına öğrenmek ve bir karmaşık proje çalışmalarını tamamlama yeteneğine sahip olmak zorundadır.

Birçok üniversite öğrencisinin akademide edindiği bilgiyi iş yaşamında kullanmadığı yakınmaları, bilişim alanı için geçerli değildir. Meslek elemanları üniversite yaşamlarında öğrendikleri hemen bütün bilgileri iş yaşamında kullanırlar. Hatta bu yetmez, çok daha fazlasını iş yaşamında öğrenmek durumunda kalırlar. Bu bakımdan öğretim elemanlarının çok başarılı ve doğru yönlendirme yapımları ve öğrencilere, öğrenmeyi öğretmeleri gerekmektedir.

Bilgisayar programcılığı eğitiminde de öğrencinin kendi kendine öğrenebilmesi çok önemlidir. Klasik öğrenme yaklaşımları, öğrenciden çok öğretim elemanının kendi kendine öğrettiği ve katkı yaptığı süreçlerdir. Bir dersi anlatırken, dinleyenlerin (öğrencilerin) öğrenme zorunlulukları yoktur. Bu süreçte öğrencileri öğrenmeye mecbur bırakan bir yaklaşım da söz konusu değildir. Öğrenciyi öğrenmeye mecbur bırakan tek modelin PDÖ modeli olduğu düşünülmektedir.

Dersi öğrenme sürecinde bir şeyler öğrenmek ve eğitim danışmanı olan öğretim elemanına anında dönütler sağlamak gerekir. Bu dönütleri sağlamak ve grubunda bulunan öğrencilere katkı sunmak için ekstra gayretli olmak gerekmektedir. Bir de öğrenci, bulunduğu grup içinde en çok katkısı sunan öğrenci olma çabası içerisindedir. Yani PDÖ modeli, aynı zamanda grubu oluşturan öğrenciler arasında rekabeti kızıştıran ve daha çok öğrenmeye sevk eden bir anlayışı hâkim kılmaktadır.

Ayrıca, her dersten sonra bilgi sınavının yapılması, öğrenciyi derse devam etmek ve bir şeyler öğrenmek zorunda bırakan bir faktördür. Bu yönü ile dersi devam etmemek, gerek öğretim elemanı veya öğretmen, gerekse öğrenci için yapılmaması düşünülen bir eylemdir. Oysa klasik öğretim sürecinde öğrencilerin bazen de öğretim elemanlarının keyfi devamsızlıkların bir parçası olduğunu görmek mümkün olabilmektedir.

Bütün bunlara rağmen, bazı bilim alanlarında klasik öğrenme süreci, alternatifsiz ve vazgeçilmez olabilir. Bu türden alanlarda klasik öğretim sürecini kullanmak gerekir. Ancak bilişim gibi, teknolojik gerçeklemlerin sıklıkla değişime uğradığı alanlarda, kendisini bilgi bakımından sürekli yenilemek durumunda olan meslek elemanlarına bu yeteneğin kazandırılması adına PDÖ modelini, hiç olmazsa yardımcı bir eğitim modeli olarak kullanmak gerekmektedir. Bu sayede, klasik modeli, sorgulamak ve varsa eksikliklerini tespit etmek çok daha kolay olabilir.

Bu çalışma kapsamında bilişim mesleğinin karakterine uygun sonuçların elde edildiğini söylemek mümkündür. Öğretim elemanının başrolde olduğu klasik öğretim modelinde öğrenmeye tabi tutulan kontrol grubu, PDÖ modelini esas alan test grubunun çok gerisinde kalmıştır. Öğretim elemanı,

kontrol grubunda öğretmenlik, test grubunda danışmanlık yapmıştır. Danışmanlık yaptığı PDÖ grubu, çok daha başarılı olmuştur. Çünkü PDÖ grubu kendi kendine öğrenmiş ve öğrendiğini çok daha somut vurgularla kâğıda yansıtmıştır. Başarı farkı büyüktür. Kontrol grubu %32.36 başarı ortalamasına sahip iken, test grubu %51'e yaklaşan bir başarı ortalaması tutturmuştur. İstatistik test sonuçları da başarı farkının önemli olduğunu göstermiştir.

Teknolojik araçların tutsağı ve bağımlısı durumuna gelmiş üniversite gençliğini, yeniden öğrenme platformlarına çekmek kolay olmamaktadır. Bunun için rekabeti ve ders içi ilginçlikleri ön plana çıkarmak gerekmektedir. Bu anlamda PDÖ modelinin başarılı olabilecek bir model olarak ele alınıp incelenmesinde ve yaygınlaşmasında faydalı olabileceği düşünülmektedir. Özellikle yükseköğretim gençliğini sanal ortamlardan, gerçek öğrenme ortamlarına çeken çözüm yollarını bulmak gerekir. Aksi halde, sayıları 200'ü aşan üniversitelerimiz yakın gelecekte okutacak öğrenci bulamama riski ile karşı karşıya kalabilir.

Bütün bu tespitlere rağmen, klasik modelin tamamen kaldırılması ve yerine PDÖ modelinin getirilmesi tavsiye edilmemektedir. Bazı bilim alanlarında klasik model, alternatifsiz bile olabilir. Bu çalışma, bilişim meslek alanının programlama boyutuna yönelik yapılmış bir araştırmadır. Gözlemler, bu alanda kendi başına öğrenenlerin daha başarılı olduğu biçimindedir. PDÖ modeli de bu gözlemleri desteklemiştir. Ancak, PDÖ modeli klasik modele alternatif değil, klasik modeli zenginleştiren ve karma bir model olmasını sağlayan bir model olarak değerlendirilebilir. Yani PDÖ modeli, klasik modelle birlikte kullanılarak karma ve etkili bir eğitim modeli elde etmenin çabası içinde olmak gerekir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Y. ve Altun, A. (2014). Bilgitoplumu okullarında prog-ramlama eğitimi gereksinimi, *İlköğretim Online*, 13(1), dy:1-4, On-line.
- Algan, S. (2010). *Her yönüyle C# programlama*. Pusula Yayıncılık, İstanbul.
- Alper, A. ve Deryakulu, D. (2008). Web ortamı problemlere dayalı öğrenmede bilişsel esneklik düzeyinin öğrenci başarısı ve tutumları üzerindeki etkisi, *Eğitim ve Bilim* 2008, Cilt:33, Sayı:148.
- Aydede, M.N. ve Kesercioğlu, T. (2012). Aktif öğrenme uygulamalarının öğrencilerin kendi kendine öğrenme becerilerine etkisi, *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43: 37-49.
- Boran A.İ. ve Aslaner, R. (2008). Bilim ve sanat merkezlerinde matematik öğretiminde problemlere dayalı öğrenme, *İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:9, Sayı:15, Bahar 2008, 5: 15-32.
- Barrows, H.S. and Tamblyn, R. M. (1980). *Problem-based learning and approach to medical education*. New York: Springer Publishing Co.
- Demirel, M. ve Turan, B. A. (2010). Problemlere dayalı öğrenmenin başarıya, tutuma, biliş ötesi farkındalık ve içgüdü düzeyine etkisi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38:55-66.
- Edens, K.M. (2000). Preparing problem solvers for the 21st. Century through problem-based learning, *College Teaching*, 48(2), 55-57.
- Gates, B. (1999). *The speed of thought*, Doğan Kitap, Güneşli, İstanbul.
- Grabinger, S., Dunlap, J.C. and Duffield, J.A. (1997). *Rich environments for active learning in action: Problem based learning*, *Research in Learning Technology*, ALT-J. Routledge Taylor and Francis Group.
- Günhan, B. ve Başer, N. (2008). Problemlere dayalı öğrenme yönteminin öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarına ve başarılarına etkisi, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, Yıl:8, Haziran 2008.
- Gürkan, E. (2011). Problemlere dayalı öğrenmenin öğrenme ürünlerine problem çözme becerisine, öz yeterlilik algı düzeyine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40: 221-232.
- İkiz, F.; Püskülcü, H. ve Eren, Ş. (2015). *İstatistiğe giriş*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.
- Kaya, A. (2015). A reserach on motivation deficiency for associate degree students of higher education,

- International Conference on Re-search in Education and Science (ICRES), April 23-26, Antalya, Turkey.
- Kinnunen, P. And Malmi, L. (2005). Problems in problem-based learning experiences, analysis and lessons learned on an introductory programming course, *Journal Informatics in Education-an International Journal*, page:193-214, issue no. 2., Central and Eastern European Online Library.
- Kotter, P. Schlesinger, J. ve Leonard, A. (1991). *Choosing strategies for change, Management of change*, A Harvard Business Review Paper-back, Boston.
- Körükçü, E., Şengül, S. (2018), Zenginleştirilmiş öğrenme ortamında 7. Sınıf Öğrencilerinin Matematiksel Zihin Alışkanlıklarından İletişim Kurma Becerisinin Gelişiminin İncelenmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, Number 68, p.1-40, Summer I 2018.
- Law, N.Y.W. (2011). Keynote Spekar of ICITS 2011, *Associate Dean of Education Faculty Director of Centre for Information Technology in Education*. University of Hong Kong.
- McKay, G. (2010). *Cesur ol, değişime ayak uydur*, Kalipso Kişisel Gelişim, Kalipso Yayınları, İstanbul.
- Musal, B., Akalın, E., Kılıç, O., Esen, A. ve Alıcı, E. (2002). Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi probleme dayalı öğretim programı, süreçleri ve eğitim yönlendiricilerinin rolü, *Tıp Eğitimi Dünyası*, 9 Ekim 2002.
- Nuutila, E., Törma, S., Kinnunen, P. and Malmi, L. (2008). Learning programming with PBL method- Experiences on PBL cases and tutoring, *Teaching of programming*, LNCS 4821, pp:47-67. Springer-Verlag Berlin Hiedelberg, 2008.
- Paulo, L, Ambrosio, Costa, F.M. (2010). *SIGCSE' 10 Proceedings of the 41 st. ACM technical Symposium on Computer Science Education*, Pages:495-499, Milwaukee, Wisconsin, USA.
- Peppard, J. (1993). *IT strategy for business*, Pitman Publishing, New York.
- Selçuk G.S., Karabey B. ve Çalışkan S. (2011). Probleme dayalı öğrenmenin matematik öğretmen adaylarının ölçme ve vektör konularındaki başarıları üzerine etkisi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2011, Cilt: 8, Sayı:15, s:313-322.
- Taşkın, E. (2001). *İşletme yönetiminde eğitim ve geliştirme*, Papatya yayıncılık, İstanbul.
- Toros, S, Yeşiltaş, E., (2015). Sosyal Bilgiler öğretimde bilgisayar destekli öğretiminin kavram yanlışlarını giderme üzerine etkisi, *The journal of Academic Social Science Studies*, (JASSS), No:39, S:157-172.
- Ülger, K. ve İmer, Z., (2013). Probleme dayalı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin yaratıcı düşünme becerileri üzerine etkisi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 382-392.
- Yaman, S. ve Yalçın, N. (2005). Fen bilgisi öğretiminde problem dayalı öğrenme yaklaşımının yaratıcı düşünme becerisine etkisi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29:229-236.

Mesleki Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin Sürekli Optimal Performans Duygu Durumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi¹

Doç. Dr. Bahar Güdek

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1174-9549>

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Samsun – TÜRKİYE

Gizem Arıcı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-9948>

Öğretmen / Milli Eğitim Bakanlığı, 12 Haziran Anadolu Lisesi, Amasya-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 15.08.2019
Kabul: 15.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Mesleki Müzik Eğitimi
Sürekli Optimal Performans
Duygu Durumu

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.30221>

Öz

Bilincin Akışı, Çeşitli Sosyal Ve Kültürel Bağlamlarda Anlaşılan Ve Deneyimlenebilen, Nesiller Arası Ve Kültürlerarası Olarak Kabul Edilebilecek Evrensel Bir Deneyimdir. Akış Deneyimi, Bir Eylem Veya Aktivite İle Yakından İlgilidir Ve Nispeten Kısa Bir Süreye Sahiptir. Oluşması İçin, Birkaç Elemanın Aynı Anda Mevcut Ve Aktif Olması Gerekir. Bunlar: Zorluklar Ve Beceriler Arasındaki Denge, İçsel Motivasyon, Açık Hedefler, Kendi Kaderini Tayin Etme, Görev Üzerinde Yoğunlaşma, Anında Geri Bildirim, Bilinçli Kontrol Eksikliği, Zamanın Değişimini Algılama (Daha Hızlı Veya Yavaş), Kaygı Eksikliği, Can Sıkıntısı Olmaması Ve Olumlu Bir Duygusal Durumdur. Bu Araştırmada, Mesleki Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin, Sürekli Optimal Performans Duygu Durumları Farklı Değişkenler Açısından İncelenmiştir. Araştırma, Tarama Modelinde Olup, Veri Toplama Aracı Olarak, “Kişisel Bilgi Formu” İle “Durumluk Ve Sürekli Optimal Performans Duygu Durum Ölçeği-2” Kullanılmıştır. Ölçekler, 589 Konservatuvar Ve Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Öğrencisine Uygulanmıştır. Elde Edilen Bulgularda, Cinsiyet, Bireysel Çalgı Türü, Mezun Olunan Lise Türü, Çalgı Çalma Ve Çalgı Çalışma Süresi, Bireysel Çalgı Başarı Puanı, Konser Performansının Mesleki Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin Sürekli Optimal Performans Duygu Durumlarını Doğrudan Etkilediği Sonucuna Varılmıştır. Müzik Alanında Sürekli Optimal Performans Duygu Durumunun Diğer Değişkenlerle İlgisinin İlk Kez Araştırıldığı Bu Tez Çalışması İle Öğrencilerin Sürekli Optimal Performans Duygu Durum Düzeylerinde Pozitif Yönlü Ve Anamlı Bir Farklılık Saptanmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Güdek, B. ve Arıcı, G. (2019). Mesleki Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin Sürekli Optimal Performans Duygu Durumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 339-363.

¹ Bu makale, Gizem ARICI tarafından Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü’nde Doç. Dr. Bahar GÜDEK danışmanlığında tamamlanan “Mesleki Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin Çalgıya Yönelik Benlik Algıları ile Sürekli Optimal Performans Duygu Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

The Analysis of Permanent Optimal Performance Emotional State of Students Who Get Professional Musical Education In Terms of Different Variables

Assoc. Dr. Bahar Güdek

Ondokuz Mayıs University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education, Samsun – TURKEY

Gizem Arıcı

Teacher / Ministry of National Education, 12 Haziran Anatolian High School, Amasya - TURKEY

Article History

Submitted: 15.08.2019

Accepted: 15.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Professional Musical Education
Permanent Optimal Performance
Emotional State

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.30221>

Abstract

The flow of consciousness is a universal experience, which can be understood and experienced in various social and cultural contexts and can be considered to be trans-generational and trans-cultural. The flow experience is closely related to an action or activity, and has a relatively short duration. In order to occur, several elements need to be simultaneously present and active. These are: balance between challenges and skills, intrinsic motivation, clear goals, self-determination, concentration on the task, immediate feedback, lack of conscious control, altered perception of time (faster or slower), absence of anxiety, absence of boredom, and a positive affective state. In this research, permanent optimal performance emotional state of students who get professional musical education is analyzed in terms of different variables. The research is in survey model and as data collection tools "Personal Information Form" and "State and Permanent Optimal Performance Emotional State Scale-2" are used. Scales are applied to 589 conservatory and department of music education students. In the collected data, it is found that gender, educational status of the family, type of graduated high-school, playing the instrument and the duration of playing, personal instrument success grades and concert performances directly affect the level of self-perceptions of students who get professional musical education towards instruments. In this thesis study which is the first one to analyze the relation of permanent optimal performance emotional state with other variables, it is stated that there is a positive and significant difference in students' permanent optimal performance emotional state levels.

1. GİRİŞ

Müzik eğitimi alan bireylerin davranış değişikliklerini yansıtabildikleri en temel araçları çalgıdır. Çalgı, müziksel algının hissedilmesinde ve keşfedilmesinde önemli bir rol oynar. Ancak bu algıyı asgari düzeyde yakalayabilmek için dahi, bireyin çalgısına yönelik zihinsel ve bedensel hâkimiyetinin belirli bir düzeyde olması gerekmektedir. Bireyin çalgı performansını değerlendirmesi, kendi çalgısına karşı tutumu sanatçının içsel tatmini üzerinde etkili olmaktadır. Müzik sanatı, insanın psikolojik dünyasının ve ifadesinin çalgı performansına yansımalarıyla ortaya çıkmakta, müzisyen / enstrümanist sahip olduğu çalgı yeteneğini korumak ve geliştirmek için çaba sarf etmektedir. Bu çabanın hedeflenen doğrultuda ilerleyebilmesindeki en önemli uyarıcı ise güdülenmedir.

Davranışın temelinde yatan güdülenme kavramına ilişkin birbirinden farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Güdülenme durumu için tarihsel gelişim çerçevesinde genellikle davranışı başlatan nedenlerden biri hedonist haz ilkesidir. Güdülenme konusundaki çalışmalarda araştırmacıların çoğu hedonist haz ilkesini benimsemiştir. Bu ilkeye göre organizmanın eylem organizasyonu hazza yöneliktir ve davranışın amacı haz duyarak gerilimi azaltmaktır (Altıntaş, 2010).

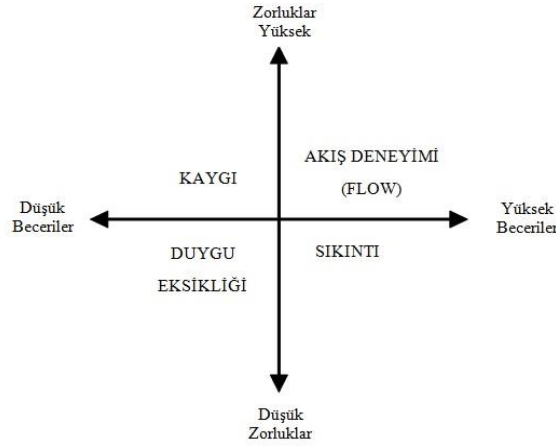
Müzisyen sahneye çıktığında hem ruhen hem bedenen vâ olur. Müzik bilincine sahip müzisyen konser sırasında yaptığı işe tam olarak odaklanır; bu sayede yıkıcı düşünceler, duygular ve görüntülerden uzaklaşarak müzik yapma eğilimini muhafaza eder. Müzik bilinci uzun deneyimler sonucu elde edilir. Bireyin sergilediği her performans anlık gelişir. Özellikle sahne ortamında, kaygı, stres, endişe gibi olumsuz duygu durumları icracının odaklanmasını zorlaştırabilir ve performans sırasında istenilen müziksel hazza ulaşmasını engelleyebilir. Oysaki birey müzik performansı sergilerken, kendini tamamen müziğe bırakabilmeli, hiçbir şey düşünmeden sadece güzel müzik yapmanın verdiği doyumunu yakalayabilmelidir.

Birçok müzisyen için, performans kaygısı, fiziksel ve psikolojik etkileri açısından daha tehditkâr (meydan okuyucu) halde mevcuttur. Kabiliyete, müzisyenliğe, hırsa, adamaya rağmen, performans kaygısının etkileri teknik etkinliğe karışabilir, fiziksel sağlığı bozabilir ve bazı hallerde gelecek vadeden bir kariyeri bile sonlandırabilir (Wright, 1999, s. 122; aktaran Baydağ ve Alpagut, 2016, s. 858).

Müzik performans kaygısı, bir topluluk önünde performans sergileyen her seviyeden birey için söz konusu olabilmektedir. Özellikle mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, bireysel çalgı sınav komisyonlarında, dinleti, konser vb. etkinliklerde, dinleyici karşısında performanslarının bozulacağına dair bilişsel, davranışsal ve fizyolojik olarak birtakım kaygılar yaşadığı bilinmektedir. Her düzeyde müzik eğitimi verenlerin, öğrencilerini bir performansa hazırlarken onların altta yatan kaygı sebeplerini saptamaları, performans kalitesinin artmasını sağlayabilir (Güdek ve Çiçek, 2017, s.1).

Optimal performans duygu durumu ilk olarak, Csikszentmihalyi (1975) tarafından değişik spor aktiviteleri ve boş zaman aktivitelerinde meydana gelen eğlenme ve haz ile ilişkilendirilmiştir. Optimal performans veya doruk performans, psikolojik bir durumu ifade etmekten ziyade bireyin belirlenen standartları başarmasıdır. Optimal performans deneyimi, optimal performans duygu durumu ile yakından ilişkilidir ve bireyin doruk performansı yaşamasıdır. Her zaman optimal performans deneyimi, optimal performans duygu durumunun oluşmasına neden olmaz (Jackson, 1996). Bu bağlamda, optimal performans duygu durumu ele alındığında, bireyin yapmış olduğu görevin içinde kaybolması, görev üzerinde bilişsel yeterliliği ve kontrolü olduğunu hissetmesi, ve yaptığı aktiviteden almış olduğu içsel haz ve zevk olarak tanımlanabilir (Moneta, 2004).

Csikszentmihalyi'ye (1990) göre "Optimal Performans Duygu Durumu" (Akış deneyimi), spor ve fiziksel aktivite ortamında, bireylerin fiziksel aktivite sırasında sergiledikleri becerileri ile o anda algılanan durum, gereklilikler veya mücadele arasında kurdukları denge sonucunda oluşan optimal zihinsel durumdur (aktaran Aşçı ve diğerleri, 2007).

Şekil 1: Jackson ve Csikszentmihalyi'nin optimal performans duygusu durumu modeli

Şekil 1. Jackson ve Csikszentmihalyi'nin optimal performans duygusu durumu modeli

Mesleki bağlamda müzik eğitimi alan kişiler üzerinde "Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu" üzerine bir çalışma yapma fikri, bilgi desteği sağlamak ve alana yeni çalışma disiplinlerinin girmesi gerekliliğini ortaya koymak, örneklemek düşüncesiyle oluşmuştur. Sürekli optimal performans duygusu üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla spor ve egzersiz alanında yoğunlaşmış olmakla birlikte, sanatın can damarlarından birisi olan müzik alanında, sürekli optimal performans duygusu durumunun / akışın Türkiye'de basılıp yayınlanmış herhangi bir çalışması bulunmamaktadır.

Sahada daha önce yapılan araştırmalarda müzik eğitiminde performansın; dikkat, hafıza, motor beceriler, fiziksel özellikler, duygusal boyutlar, performans içeriği gibi çeşitli parametreleri içermesi ve mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin sınav, prova, konser vb. durumlarda performans gösterme zorunluluğunun kaygıyı arttırdığı sonucuna varılmıştır. Kaygı ve stres kökenli durumların, bedende ve zihinde performansı etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla bu araştırma, mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin sınav, konser, ders içi/ders dışı etkinlik vb. çalgı performansı sırasında sürekli optimal performans duygusu durumlarının çeşitli değişkenlerden ne düzeyde etkilendiğini belirlemeyi amaçlamıştır.

Araştırmanın Problemi

Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin, sürekli optimal performans duygusu durumları çeşitli değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?"

Araştırmanın ana problemine bağlı olarak aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

Araştırmaya katılan mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin;

1. Sürekli optimal performans duygusu durum düzeyleri nasıldır?
2. Sürekli optimal performans duygusu durumları, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Sürekli optimal performans duygusu durumları, ailenin gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Sürekli optimal performans duygusu durumları, mezun oldukları lisenin türüne göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Sürekli optimal performans duygusu durumları, kullandıkları çalgının türüne göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
6. Sürekli optimal performans duygusu durumları, çalgılarını çaldıkları süreye göre (yıl olarak) anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

7. Sürekli optimal performans duygu durumları, çalgı başarı puanlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
8. Sürekli optimal performans duygu durumları, bireysel çalgıları ile konser performansı sergilemiş olmalarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
9. Sürekli optimal performans duygu durumları, günlük çalgı çalışmaya ayırdıkları zamana göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, örnekleme, veri toplama araçları ve toplanan verilerin analizinde kullanılan istatistikî tekniklere ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.1 Araştırmanın Modeli

Tarama modelleri (araştırmaları) temelinde, değişkenler arasındaki ilişkiler incelenebilir. Bu araştırma, tarama modelinde betimsel bir nitelik taşımaktadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2014).

Bu çalışmada, mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin sürekli optimal performans duygu durumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle, araştırma, betimsel nitelikte tarama modeli esas alınarak yapılmıştır.

2.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye'deki üniversitelerde mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin tümüdür. Araştırmanın örneklemini ise Türkiye'nin 7 bölgesinde bulunan çeşitli illerden 13 adet konservatuar müzik bölümü ve eğitim fakültesi müzik eğitimi anabilim dallarında öğrenim görmekte olan 589 öğrenci oluşturmaktadır.

2.3 Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama (ölçme) araçları olarak, bir kişisel bilgi formu ve çalışmaya katılan öğrencilerin sürekli optimal performans duygu durumlarını ölçmek üzere Jackson ve Eklund (2002) tarafından geliştirilen ve Aşçı ve diğerleri (2007) tarafından Türkçeye uyarlanarak, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan 36 madde ve dokuz faktörden/boyuttan oluşan Durumluk ve Sürekli Optimal Performans Duygu Durum 2 Ölçeklerinden SOPDDÖ-2 kullanılmıştır. Sürekli Optimal Performans Duygu Durum Ölçeğinin (SOPDDÖ-2) bu çalışma için güvenilirliği bir madde analizi ile Cronbach Alfa katsayılarına bakılarak kontrol edilmiştir. Sürekli Optimal Performans Duygu Durum Ölçeğinin ilk alt boyutu olan *Görev zorluğu/beceri dengesi* boyutu için güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alfa) $\alpha=0,728$; ikinci alt boyutu olan *Eylem-farkındalık birleşimi* için 0,714; üçüncü alt boyutu olan *Açık (net) hedefler* için 0,807; dördüncü alt boyutu olan *Belirli geri bildirim* için 0,822; beşinci alt boyutu olan *Göreve odaklanma* için 0,819; altıncı alt boyutu olan *Kontrol duygusu* için 0,834; yedinci alt boyutu olan *Kendilik farkındalığının azalması* için 0,851; sekizinci alt boyutu olan *Zamanın dönüşümü* için 0,757 ve dokuzuncu alt boyutu olan *Amaca ulaşma deneyimi* için 0,773 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, Sürekli Optimal Performans Duygu Durum Ölçeğinin dört alt boyutunu (1, 2, 8 ve 9. alt boyutlar) oluşturan maddelerin arasında güvenilirliğin oldukça yüksek ve beş alt boyutunu (3, 4, 5, 6 ve 7. alt boyutlar) oluşturan maddelerin arasında güvenilirliğin çok yüksek olduğunu göstermektedir. Herhangi bir madde bu alt boyutlardan silindiğinde α katsayısının (alt boyutun güvenilirlik katsayısının) yükselmeyeceği görüldüğünden (son sütun) tüm maddelerin bu alt boyutlar altında kalmasına karar verilmiştir. Ölçeğin alt boyutlarına ait madde-toplam korelasyon katsayıları 0,318 ile 0,729 arasında bulunduğundan yeterli düzeyde ($r \geq 0,30$) ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Sürekli Optimal Performans Duygu Durum Ölçeğinin 36 maddesi (tüm maddeler) birlikte analize dahil edildiğinde ise genel güvenilirlik katsayısının 0,953 olduğu bulunmuştur. Bu da Sürekli

Optimal Performans Duygu Durum Ölçeğinin bir bütün (tek boyut) olarak da kullanılabileceğini ve güvenilirlik düzeyinin çok yüksek olduğunu göstermektedir.

2.4 Verilerin Analizi

Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerden, Kişisel Bilgi Formu ve Sürekli Optimal Performans Duygu Durum Ölçeği ile toplanan verilerin tümü SPSS 23.0 programına aktarılmış ve istatistiksel analizler yapılmıştır. Çalışmanın amacına bağlı olarak uygulanacak istatistikî analizlerin seçimi (parametrik veya non-parametrik) için Kolmogorov-Smirnov (K-S) testiyle veri gruplarının normallik dağılımları incelenmiştir. Öğrencilerin, sürekli optimal performans duygu durumu düzeylerini araştırmak üzere, ölçek ve alt boyutlarına ilişkin puanların ortalaması (\bar{X}) ve standart sapma (ss) değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca çeşitli değişkenleri incelemek için t-testi, tek-yönlü varyans analizi (one-way ANOVA), post-hoc Scheffe, post-hoc Mann-Whitney U testleri uygulanmıştır. Öğrencilerin sürekli optimal performans duygu durumu düzeyleri arasındaki ilişkileri araştırmak üzere ise Pearson momentler çarpımı korelasyonu katsayıları hesaplanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen bulgular ve bu bulgulara dayanan yorumlar, araştırmmanın alt problemlerine göre düzenlenmiştir.

3.1 Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 1. Öğrencilerin Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistikler (N=589)

Boyut Ölçek	\bar{X}	ss	Düzey
Görev zorluğu - beceri dengesi	3,66	0,74	Yüksek
Eylem-farkındalık birleşimi	3,38	0,70	Orta
Açık hedefler	3,82	0,73	Yüksek
Belirli geri bildirim	3,60	0,81	Yüksek
Göreve odaklanma	3,59	0,83	Yüksek
Kontrol duygusu	3,56	0,83	Yüksek
Kendilik farkındalığının azalması	3,22	1,01	Orta
Zamanın dönüşümü	3,64	0,77	Yüksek
Amaca ulaşma deneyimi	3,98	0,77	Yüksek
S. Optimal Performans Duygu Durumu	3,60	0,63	Yüksek

Tablo 1' göre; araştırmaya katılan öğrencilerin yaşadığı en düşük sürekli optimal performans duygu durumu '*Kendilik farkındalığının azalması*' (\bar{X} Kendilik farkındalığının azalması=3,22±1,01; 'Orta' düzeyde) olurken, en yüksek sürekli optimal performans duygu durumu ise '*Amaca ulaşma deneyimi*' (\bar{X} Amaca ulaşma deneyimi=3,98±0,77; 'Yüksek' düzeyde) olarak bulunmuştur. Öğrencilerin sürekli optimal performans duygu durum düzeyleri iki alt boyut için 'orta' diğer yedi tanesi için ise 'yüksek' olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin genel sürekli optimal performans duygu durumu düzeylerinin de yüksek olduğu görülmektedir (\bar{X} Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu=3,60±0,63; 'Yüksek' düzeyde). Ancak tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin sürekli optimal performans duygu durumu düzeylerinin genelde yüksek olmakla birlikte en üst düzeyde olmadığı söylenebilir.

3.2 İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 2. Öğrencilerin Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu Düzeylerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına Yönelik T-Testi (N=589)

Puan	Cinsiyet	Betimsel İst.			t-test		
		n	\bar{X}	ss	t	sd	p
Görev zorluğu - beceri dengesi	Bayan	383	3,60	0,77	3,02	587	0,003**
	Bay	206	3,79	0,68			
Eylem-farkındalık birleşimi	Bayan	383	3,34	0,71	1,81	587	0,072
	Bay	206	3,45	0,69			
Açık hedefler	Bayan	383	3,78	0,77	1,78	587	0,075
	Bay	206	3,89	0,66			
Belirli geri bildirim	Bayan	383	3,51	0,84	3,62	587	0,000***
	Bay	206	3,76	0,72			
Göreve odaklanma	Bayan	383	3,48	0,84	4,16	587	0,000***
	Bay	206	3,78	0,78			
Kontrol duygusu	Bayan	383	3,45	0,85	4,30	587	0,000***
	Bay	206	3,76	0,77			
Kendilik fark. azalması	Bayan	383	3,11	0,98	3,55	587	0,000***
	Bay	206	3,42	1,04			
Zamanın dönüşümü	Bayan	383	3,61	0,79	1,40	587	0,162
	Bay	206	3,70	0,72			
Amaca ulaşma deneyimi	Bayan	383	3,92	0,79	2,44	587	0,015*
	Bay	206	4,08	0,71			
SOPDD	Bayan	383	3,53	0,64	3,80	587	0,000***
	Bay	206	3,74	0,58			

* $p < .05$, *** $p < .001$

Tablo 2'ye göre cinsiyetin, ölçeğin geneli ve ölçeğin altı alt boyutu bakımından anlamlı bir farklılaşma yarattığı tespit edilmiştir. Buna göre; kadın ve erkek öğrencilerin, *görev zorluğu - beceri dengesi* düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın erkek öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(587)} = 3,02$; $p < .01$]. Gruplara ait ortalama puanlar incelendiğinde, erkek öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Erkek}} = 3,79$) *görev zorluğu - beceri dengesi* düzeyinin, kadın öğrencilerin *görev zorluğu - beceri dengesi* düzeyinden ($\bar{X}_{\text{Kadın}} = 3,60$) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kadın ve erkek öğrencilerin, *belirli geri bildirim* düzeyleri arasında da anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın yine erkek öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(587)} = 3,62$; $p < .001$]. Erkek öğrencilerin (\bar{X}

Erkek=3,76) belirli geri bildirim düzeyi, kadın öğrencilerden ($\bar{X}_{\text{Kadın}}=3,51$) daha yüksektir.

Kadın ve erkek öğrencilerin, *göreve odaklanma* düzeyleri arasında da anlamlı bir fark olduğu ve *göreve odaklanma* düzeyleri arasında bulunan bu farkın yine erkek öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(587)} = 4,16$; $p < .001$]. Erkek öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Erkek}} = 3,78$) *göreve odaklanma* düzeyi, kadın öğrencilerden ($\bar{X}_{\text{Kadın}} = 3,48$) daha yüksektir.

Kadın öğrencilerin *kontrol duygusu* düzeyleri ve erkek öğrencilerin *kontrol duygusu* düzeyleri arasında da anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın yine erkek öğrenciler lehine olduğu tespit edilmiştir. [$t_{(587)} = 4,30$; $p < .001$]. Erkek öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Erkek}} = 3,76$) *kontrol duygusu* düzeyi, kadın öğrencilerin *kontrol duygusu* düzeylerinden ($\bar{X}_{\text{Kadın}} = 3,45$) daha yüksektir.

Kadın ve erkek öğrencilerin, *kendilik farkındalığının azalması* düzeyleri arasında da anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın yine erkek öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(587)}=3,55$; $p < .001$]. Erkek öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Erkek}}=3,42$) *kendilik farkındalığının azalması* düzeyi, kadın öğrencilerin *kendilik farkındalığının azalması* düzeyinden ($\bar{X}_{\text{Kadın}}=3,11$) daha yüksektir.

Kadın ve erkek öğrencilerin, *amaca ulaşma deneyimi* düzeyleri arasında da anlamlı bir fark olduğu ve amaca ulaşma deneyimi düzeyleri yönünden bu farkın yine erkek öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(587)}=2,44$; $p < .05$]. Erkek öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Erkek}}=4,08$) *amaca ulaşma deneyimi* düzeyi, kadın öğrencilerden ($\bar{X}_{\text{Kadın}}=3,92$) daha yüksektir.

Son olarak, kadın ve erkek öğrencilerin, (genel) *sürekli optimal performans duygu durumu* düzeyleri arasında da anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın yine erkek öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(587)}=3,80$; $p < .001$]. Erkek öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Erkek}}=3,74$) *sürekli optimal performans duygu durumu* düzeyleri, kadın öğrencilerin *sürekli optimal performans duygu durumu* düzeylerinden ($\bar{X}_{\text{Kadın}}=3,53$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

3.3 Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 3. Öğrencilerin Sürekli Optimal Performans Duygu Durumuna Ailenin Ortalama Aylık Gelirine Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Kruskal-Wallis Testi

Puan	Aile geliri	Betimsel İst.		Kruskal-Wallis			M-W Test
		n	Sıra Ort.	X ²	s/d	P	
Görev zorluğu - beceri dengesi	800 TL ve altı (1)	14	311,50	3,66	3	0,301	-
	801-1200 TL (2)	65	258,45				
	1201-2500 TL (3)	172	294,81				
	2501 TL ve üstü (4)	338	301,44				
Eylem-farkındalık birleşimi	800 TL ve altı (1)	14	293,18	3,81	3	0,283	-
	801-1200 TL (2)	65	259,18				
	1201-2500 TL (3)	172	307,10				
	2501 TL ve üstü (4)	338	295,81				
Açık hedefler	800 TL ve altı (1)	14	291,07	7,83	3	0,051	-
	801-1200 TL (2)	65	242,95				
	1201-2500 TL (3)	172	292,06				
	2501 TL ve üstü (4)	338	306,67				

Belirli geri bildirim	800 TL ve altı (1)	14	306,96	3,31	3	0,346	-
	801-1200 TL (2)	65	263,38				
	1201-2500 TL (3)	172	289,71				
	2501 TL ve üstü (4)	338	303,28				
Göreve odaklanma	800 TL ve altı (1)	14	321,64	11,10	3	0,011*	2 ile 1, 4
	801-1200 TL (2)	65	234,99				
	1201-2500 TL (3)	172	287,99				
	2501 TL ve üstü (4)	338	309,00				
Kontrol duygusu	800 TL ve altı (1)	14	332,32	6,13	3	0,105	-
	801-1200 TL (2)	65	251,89				
	1201-2500 TL (3)	172	289,54				
	2501 TL ve üstü (4)	338	304,52				
Kendilik farkındalığının azalması	800 TL ve altı (1)	14	373,29	6,04	3	0,110	-
	801-1200 TL (2)	65	301,58				
	1201-2500 TL (3)	172	309,61				
	2501 TL ve üstü (4)	338	283,05				
Zamanın dönüşümü	800 TL ve altı (1)	14	316,61	1,67	3	0,643	-
	801-1200 TL (2)	65	293,11				
	1201-2500 TL (3)	172	307,22				
	2501 TL ve üstü (4)	338	288,25				
Amaca ulaşma deneyimi	800 TL ve altı (1)	14	271,18	3,01	3	0,390	-
	801-1200 TL (2)	65	266,77				
	1201-2500 TL (3)	172	291,13				
	2501 TL ve üstü (4)	338	303,39				
SOPDD	800 TL ve altı (1)	14	326,89	4,00	3	0,262	-
	801-1200 TL (2)	65	257,57				
	1201-2500 TL (3)	172	295,66				
	2501 TL ve üstü (4)	338	300,54				

* $p < .05$

Tablo 3'e göre, öğrencilerin, ortalama aile aylık gelirine bağlı olarak ölçeğin sadece bir alt boyutu bakımından anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre; öğrencilerin, *göreve odaklanma* düzeyi aile gelirine bağlı olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir [$X^2_{(3)}=11,10$; $p < .05$]. Hangi gruplar arasında öğrencilerin *göreve odaklanma* düzeylerinin (puanlarının) farklı olduğunu araştırmak üzere yapılan post-hoc Mann-Whitney testine göre; aile geliri 801-1200 TL olan öğrencilerin (Sıra Ortalaması 801-1200 TL=234,99) *göreve odaklanma* düzeyleri / puanları, aile geliri 800 TL ve altı olan (Grup 1) ve 2501 TL ve üstü olan (Grup 4) öğrencilerden daha düşüktür (Sıra Ortalaması 800 TL ve altı=321,64; Sıra Ortalaması 2501 TL ve üstü=309,00).

3.4 Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 4. Öğrencilerin Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu Düzeylerinin Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Karşılaştırılmasına Yönelik ANOVA Testi (N=589)

Puan	Lise	Betimsel İst.			ANOVA		Scheffe Test
		n	\bar{X}	ss	F	p	
Görev zorluğu - beceri dengesi	GSL (1)	361	3,64	0,73	1,13	0,335	-
	Mes. ve Tek. L. (2)	46	3,58	0,84			
	Konservatuvar (3)	75	3,80	0,72			
	Anadolu/Fen L. (4)	106	3,66	0,75			
Eylem-farkındalık birleşimi	GSL (1)	361	3,40	0,70	0,63	0,598	-
	Mes. ve Tek. L. (2)	46	3,34	0,69			
	Konservatuvar (3)	75	3,40	0,79			
	Anadolu/Fen L. (4)	106	3,30	0,68			
Açık hedefler	GSL (1)	361	3,81	0,74	2,02	0,110	-
	Mes. ve Tek. L. (2)	46	3,71	0,83			
	Konservatuvar (3)	75	3,99	0,63			
	Anadolu/Fen L. (4)	106	3,76	0,71			
Belirli geri bildirim	GSL (1)	361	3,59	0,78	2,00	0,113	-
	Mes. ve Tek. L. (2)	46	3,52	0,83			
	Konservatuvar (3)	75	3,79	0,85			
	Anadolu/Fen L. (4)	106	3,50	0,83			
Göreve odaklanma	GSL (1)	361	3,54	0,83	3,44	0,017*	3 ile 1, 2, 4
	Mes. ve Tek. L. (2)	46	3,57	0,88			
	Konservatuvar (3)	75	3,92	0,80			
	Anadolu/Fen L. (4)	106	3,46	0,79			
Kontrol duygusu	GSL (1)	361	3,57	0,83	1,47	0,222	-
	Mes. ve Tek. L. (2)	46	3,52	0,86			
	Konservatuvar (3)	75	3,70	0,87			
	Anadolu/Fen L. (4)	106	3,44	0,79			
Kendilik farkındalığının azalması	GSL (1)	361	3,22	1,00	0,81	0,490	-
	Mes. ve Tek. L. (2)	46	3,26	1,02			
	Konservatuvar (3)	75	3,36	1,07			
	Anadolu/Fen L. (4)	106	3,12	0,99			
Zamanın dönüşümü	GSL (1)	361	3,65	0,77	1,70	0,167	-
	Mes. ve Tek. L. (2)	46	3,70	0,79			
	Konservatuvar (3)	75	3,73	0,75			
	Anadolu/Fen L. (4)	106	3,50	0,77			
Amaca ulaşma deneyimi	GSL (1)	361	3,93	0,79	3,94	0,008**	3 ile 1, 2, 4
	Mes. ve Tek. L. (2)	46	3,89	0,80			

	Konservatuvar (3)	75	4,25	0,64			
	Anadolu/Fen L. (4)	106	3,99	0,72			
SOPDD	GSL (1)	361	3,62	0,63	3,27	0,033*	3 ile 2, 4
	Mes. ve Tek. L. (2)	46	3,53	0,67			
	Konservatuvar (3)	75	3,80	0,58			
	Anadolu/Fen L. (4)	106	3,51	0,59			

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 4'e göre, öğrencilerin, mezun oldukları lise türüne bağlı olarak ölçeğin hem geneli hem de iki alt boyutu bakımından anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre; araştırmaya katılan öğrencilerin, *göreve odaklanma* düzeyinin mezun oldukları liseye göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$F_{(3; 586)}=3,44$; $p < .05$]. ANOVA sonrası yapılan post-hoc Scheffe testine göre; Konservatuvar mezunu öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Konservatuvar}}=3,92$) *göreve odaklanma* düzeyleri diğer tüm öğrencilerin *göreve odaklanma* düzeylerinden daha yüksektir ($\bar{X}_{\text{GSL}}=3,54$; $\bar{X}_{\text{Meslek ve Teknik Lisesi}}=3,57$; $\bar{X}_{\text{Anadolu/Fen Lisesi}}=3,46$).

Öğrencilerin, *amaca ulaşma deneyimi* düzeyinin de mezun oldukları liseye göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$F_{(3; 586)}=3,94$; $p < .01$]. Post-hoc Scheffe testine göre; Konservatuvar mezunu öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Konservatuvar}}=4,25$) *amaca ulaşma deneyimi* düzeyleri diğer tüm öğrencilerden daha yüksektir ($\bar{X}_{\text{GSL}}=3,93$; $\bar{X}_{\text{Meslek ve Teknik Lisesi}}=3,89$; $\bar{X}_{\text{Anadolu/Fen Lisesi}}=3,99$).

Öğrencilerin, (genel) *sürekli optimal performans duygu durumu* düzeyinin de mezun oldukları liseye göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$F_{(3; 586)}=3,27$; $p < .05$]. Post-hoc Scheffe testine göre; Konservatuvar mezunu öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Konservatuvar}}=3,80$) (genel) *sürekli optimal performans duygu durumu* düzeyleri, Meslek ve Teknik Lisesi ile Anadolu/Fen Lisesi mezunu öğrencilerinden daha yüksektir ($\bar{X}_{\text{Meslek ve Teknik Lisesi}}=3,53$; $\bar{X}_{\text{Anadolu/Fen Lisesi}}=3,51$).

3.5 Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 5. Öğrencilerin Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu Düzeylerinin Bireysel Çalgılarına Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Kruskal-Wallis Testi (N=589)

Puan	Bireysel çalgı	Betimsel İst.		Kruskal-Wallis			M-W Test
		n	Sıra Ort.	X ²	sd	p	
Görev zorluğu - beceri dengesi	Üflemeli (1)	109	315,51	4,97	5	0,420	-
	Yaylı (2)	264	289,33				
	Telli (3)	130	298,79				
	Tuşlu (piyano) (4)	47	305,50				
	Şan eğitimi (5)	33	246,15				
	Vurmalı (ritim) (6)	6	275,92				
Eylem-farkındalık birleşimi	Üflemeli (1)	109	300,39	3,77	5	0,583	-
	Yaylı (2)	264	286,58				
	Telli (3)	130	309,04				
	Tuşlu (piyano) (4)	47	312,34				
	Vurmalı (ritim) (6)	6	215,75				
Açık hedefler	Üflemeli (1)	109	336,22	9,44	5	0,093	-

	Yaylı (2)	264	283,78				
	Telli (3)	130	284,71				
	Tuşlu (piyano) (4)	47	278,01				
	Şan eğitimi (5)	33	302,18				
	Vurmalı (ritim) (6)	6	356,17				
Belirli geri bildirim	Üflemeli (1)	109	324,53	4,89	5	0,430	-
	Yaylı (2)	264	286,30				
	Telli (3)	130	285,66				
	Tuşlu (piyano) (4)	47	304,67				
	Şan eğitimi (5)	33	284,45				
	Vurmalı (ritim) (6)	6	326,17				
Göreve odaklanma	Üflemeli (1)	109	318,62	5,55	5	0,352	-
	Yaylı (2)	264	282,77				
	Telli (3)	130	293,00				
	Tuşlu (piyano) (4)	47	307,20				
	Şan eğitimi (5)	33	288,73				
	Vurmalı (ritim) (6)	6	386,58				
Kontrol duygusu	Üflemeli (1)	109	314,22	6,88	5	0,229	-
	Yaylı (2)	264	281,31				
	Telli (3)	130	302,60				
	Tuşlu (piyano) (4)	47	312,77				
	Şan eğitimi (5)	33	267,53				
	Vurmalı (ritim) (6)	6	395,50				
Kendilik farkındalığının azalması	Üflemeli (1)	109	314,99	13,13	5	0,022*	5 ile 1, 3, 4, 6
	Yaylı (2)	264	278,66				
	Telli (3)	130	324,95				
	Tuşlu (piyano) (4)	47	299,63				
	Şan eğitimi (5)	33	229,73				
	Vurmalı (ritim) (6)	6	324,92				
Zamanın dönüşümü	Üflemeli (1)	109	302,06	4,54	5	0,475	-
	Yaylı (2)	264	282,70				
	Telli (3)	130	307,38				
	Tuşlu (piyano) (4)	47	326,06				
	Şan eğitimi (5)	33	286,76				
	Vurmalı (ritim) (6)	6	242,00				
Amaca ulaşma deneyimi	Üflemeli (1)	109	312,59	4,16	5	0,527	-
	Yaylı (2)	264	284,98				
	Telli (3)	130	296,71				
	Tuşlu (piyano) (4)	47	317,54				
	Şan eğitimi (5)	33	269,67				
	Vurmalı (ritim) (6)	6	342,17				
SOPDD	Üflemeli (1)	109	319,45	5,50	5	0,358	-
	Yaylı (2)	264	281,79				
	Telli (3)	130	302,76				

Tuşlu (piyano) (4)	47	305,65
Şan eğitimi (5)	33	267,08
Vurmalı (ritim) (6)	6	334,17

* $p < .05$

Tablo 5'e göre, öğrencilerin, çaldıkları bireysel çalgılarına bağlı olarak ölçeğin sadece bir alt boyutu (kendilik farkındalığının azalması) bakımından anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre; öğrencilerin, *kendilik farkındalığının azalması* düzeyi bireysel çalgıya bağlı olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir [$X^2_{(3)}=13,13$; $p < .05$]. Hangi gruplar arasında öğrencilerin *kendilik farkındalığının azalması* düzeylerinin (puanlarının) farklı olduğunu araştırmak üzere yapılan post-hoc Mann-Whitney testine göre; şan eğitimi alan öğrencilerin (Sıra Ortalaması Şan eğitimi=229,73) *kendilik farkındalığının azalması* düzeyleri/puanları, bireysel çalgısı yaylı olan öğrenciler hariç diğer tüm öğrencilerden daha düşüktür (Sıra Ortalaması Üflemeli=314,99; Sıra Ortalaması Telli=324,95; Sıra Ortalaması Tuşlu=299,63 ve Sıra Ortalaması Vurmalı=324,92).

3.6 Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 6. Öğrencilerin Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu Düzeylerinin Bireysel Çalgılarını Çalma Süresi İle Karşılaştırılmasına Yönelik ANOVA Testi

Puan	BÇ çalma süresi	Betimsel İst.			ANOVA		Scheffe Test
		n	\bar{X}	ss	F	p	
Görev zorluğu - beceri dengesi	1-3 yıl (1)	122	3,44	0,79	5,57	0,001**	1 ile 2, 3, 4
	4-6 yıl (2)	190	3,69	0,71			
	7-9 yıl (3)	198	3,70	0,76			
	10 yıl + (4)	79	3,88	0,64			
Eylem-farkındalık birleşimi	1-3 yıl (1)	122	3,22	0,71	3,40	0,018*	1 ile 3, 4
	4-6 yıl (2)	190	3,36	0,65			
	7-9 yıl (3)	198	3,46	0,70			
	10 yıl + (4)	79	3,46	0,78			
Açık hedefler	1-3 yıl (1)	122	3,65	0,73	3,04	0,029*	1 ile 2, 3, 4
	4-6 yıl (2)	190	3,83	0,72			
	7-9 yıl (3)	198	3,86	0,77			
	10 yıl + (4)	79	4,01	0,66			
Belirli geri bildirim	1-3 yıl (1)	122	3,38	0,88	4,97	0,002**	1 ile 2, 3, 4
	4-6 yıl (2)	190	3,61	0,74			
	7-9 yıl (3)	198	3,64	0,81			
	10 yıl + (4)	79	3,80	0,79			
Göreve odaklanma	1-3 yıl (1)	122	3,39	0,84	6,59	0,000***	1 ile 2, 3, 4 2,3 ile 4
	4-6 yıl (2)	190	3,59	0,80			
	7-9 yıl (3)	198	3,58	0,83			
	10 yıl + (4)	79	3,91	0,83			
Kontrol duygusu	1-3 yıl (1)	122	3,30	0,83	9,22	0,000***	1 ile 2, 3, 4 2,3 ile 4
	4-6 yıl (2)	190	3,58	0,78			
	7-9 yıl (3)	198	3,56	0,86			
	10 yıl + (4)	79	3,91	0,78			
Kendilik	1-3 yıl (1)	122	2,90	0,98	6,34	0,000***	1 ile 2, 3, 4

farkındalığının azalması	4-6 yıl (2)	190	3,25	1,00				2,3 ile 4
	7-9 yıl (3)	198	3,29	1,02				
	10 yıl + (4)	79	3,49	0,94				
Zamanın dönüşümü	1-3 yıl (1)	122	3,53	0,80	2,47	0,061		-
	4-6 yıl (2)	190	3,59	0,75				
	7-9 yıl (3)	198	3,69	0,73				
	10 yıl + (4)	79	3,78	0,83				
Amaca ulaşma deneyimi	1-3 yıl (1)	122	3,78	0,79	4,92	0,002**		1 ile 2, 3, 4 2,3 ile 4
	4-6 yıl (2)	190	3,98	0,76				
	7-9 yıl (3)	198	3,99	0,77				
	10 yıl + (4)	79	4,23	0,69				
SOPDD	1-3 yıl (1)	122	3,41	0,61	7,84	0,000***		1 ile 2, 3, 4 2,3 ile 4
	4-6 yıl (2)	190	3,61	0,59				
	7-9 yıl (3)	198	3,63	0,64				
	10 yıl + (4)	79	3,83	0,61				

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$

Tablo 6'ya göre, öğrencilerin, çaldıkları bireysel çalgılarını çalma süresine (yıl) bağlı olarak ölçeğin geneli ve biri hariç (*Zamanın dönüşümü*) diğer tüm alt boyutlar bakımından anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre; araştırmaya katılan öğrencilerin, *görev zorluğu - beceri dengesi* düzeyinin çalgılarını çalma sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$F_{(3; 586)}=5,57$; $p<.01$]. Post-hoc Scheffe testine göre; bireysel çalgısını 1-3 yıldır çalan öğrencilerin ($\bar{X}_{1-3 \text{ yıl}}=3,44$) *görev zorluğu - beceri dengesi* düzeyi, diğer tüm öğrencilerden daha düşüktür ($\bar{X}_{4-6 \text{ yıl}}=3,69$; $\bar{X}_{7-9 \text{ yıl}}=3,70$ ve $\bar{X}_{10 \text{ yıl ve üstü}}=3,88$).

Öğrencilerin, *eylem-farkındalık birleşimi* düzeyinin de çalgılarını çalma sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$F_{(3; 586)}=3,40$; $p<.05$]. Post-hoc Scheffe testine göre; bireysel çalgısını 1-3 yıldır çalan öğrencilerin ($\bar{X}_{1-3 \text{ yıl}}=3,22$) *eylem-farkındalık birleşimi* düzeyi, çalgılarını 7-9 yıldır ($\bar{X}_{7-9 \text{ yıl}}=3,46$) ve 10 yıl ve üstü bir süredir çalan öğrencilerden ($\bar{X}_{10 \text{ yıl ve üstü}}=3,46$) daha düşüktür.

Öğrencilerin, *açık hedefler* düzeyinin de çalgılarını çalma sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$F_{(3; 586)}=3,04$; $p<.05$]. Post-hoc Scheffe testine göre; bireysel çalgısını 1-3 yıldır çalan öğrencilerin ($\bar{X}_{1-3 \text{ yıl}}=3,65$) *açık hedefler* düzeyi, diğer tüm öğrencilerden daha düşüktür ($\bar{X}_{4-6 \text{ yıl}}=3,83$; $\bar{X}_{7-9 \text{ yıl}}=3,86$ ve $\bar{X}_{10 \text{ yıl ve üstü}}=4,01$).

Öğrencilerin, *belirli geri bildirim* düzeyinin de çalgılarını çalma sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$F_{(3; 586)}=4,97$; $p<.01$]. Post-hoc Scheffe testine göre; bireysel çalgısını 1-3 yıldır çalan öğrencilerin ($\bar{X}_{1-3 \text{ yıl}}=3,38$) *belirli geri bildirim* düzeyi, diğer tüm öğrencilerden daha düşüktür ($\bar{X}_{4-6 \text{ yıl}}=3,61$; $\bar{X}_{7-9 \text{ yıl}}=3,64$ ve $\bar{X}_{10 \text{ yıl ve üstü}}=3,80$).

Öğrencilerin, *göreve odaklanma* düzeyinin de çalgılarını çalma sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$F_{(3; 586)}=6,59$; $p<.001$]. ANOVA sonrası yapılan post-hoc Scheffe testine göre; a) bireysel çalgısını 1-3 yıldır çalan öğrencilerin (Grup 1) *göreve odaklanma* düzeyi, diğer tüm öğrencilerden daha düşüktür, b) bireysel çalgısını 4-6 yıldır ve 7-9 yıldır çalan öğrencilerin (Grup 2 ve 3) *göreve odaklanma* düzeyi ise çalgısını 10 yıl ve üstü bir süredir çalan öğrencilerinden (Grup 4) daha düşüktür ($\bar{X}_{1-3 \text{ yıl}}=3,39$; $\bar{X}_{4-6 \text{ yıl}}=3,59$; $\bar{X}_{7-9 \text{ yıl}}=3,58$; $\bar{X}_{10 \text{ yıl ve üstü}}=3,91$).

Öğrencilerin, *kontrol duygusu* düzeyinin de çalgılarını çalma sürelerine göre anlamlı bir farklılık

gösterdiği bulunmuştur [$F_{(3; 586)}=9,22$; $p<.001$]. Post-hoc Scheffe testine göre; a) bireysel çalgısını 1-3 yıldır çalan öğrencilerin (Grup 1) *kontrol duygusu* düzeyi, diğer tüm öğrencilerden daha düşüktür, b) bireysel çalgısını 4-6 yıldır ve 7-9 yıldır çalan öğrencilerin (Grup 2 ve 3) *kontrol duygusu* düzeyi ise çalgısını 10 yıl ve üstü bir süredir çalan öğrencilerinden (Grup 4) daha düşüktür ($\bar{X}_{1-3 \text{ yıl}}=3,30$; $\bar{X}_{4-6 \text{ yıl}}=3,58$; $\bar{X}_{7-9 \text{ yıl}}=3,56$; $\bar{X}_{10 \text{ yıl ve üstü}}=3,91$).

Öğrencilerin, *kendilik farkındalığının azalması* düzeyinin de çalgılarını çalma sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$F_{(3; 586)}=6,34$; $p<.001$]. Post-hoc Scheffe testine göre; a) bireysel çalgısını 1-3 yıldır çalan öğrencilerin (Grup 1) *kendilik farkındalığının azalması* düzeyi, diğer tüm öğrencilerden daha düşüktür, b) bireysel çalgısını 4-6 yıldır ve 7-9 yıldır çalan öğrencilerin (Grup 2 ve 3) *kendilik farkındalığının azalması* düzeyi ise çalgısını 10 yıl ve üstü bir süredir çalan öğrencilerinden (Grup 4) daha düşüktür ($\bar{X}_{1-3 \text{ yıl}}=2,90$; $\bar{X}_{4-6 \text{ yıl}}=3,25$; $\bar{X}_{7-9 \text{ yıl}}=3,29$; $\bar{X}_{10 \text{ yıl ve üstü}}=3,49$).

Öğrencilerin, *amaca ulaşma deneyimi* düzeyinin de çalgılarını çalma sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$F_{(3; 586)}=4,92$; $p<.01$]. Post-hoc Scheffe testine göre; a) bireysel çalgısını 1-3 yıldır çalan öğrencilerin (Grup 1) *amaca ulaşma deneyimi* düzeyi, diğer tüm öğrencilerden daha düşüktür, b) bireysel çalgısını 4-6 yıldır ve 7-9 yıldır çalan öğrencilerin (Grup 2 ve 3) *amaca ulaşma deneyimi* azalması düzeyi ise çalgısını 10 yıl ve üstü bir süredir çalan öğrencilerinden (Grup 4) daha düşüktür ($\bar{X}_{1-3 \text{ yıl}}=3,78$; $\bar{X}_{4-6 \text{ yıl}}=3,98$; $\bar{X}_{7-9 \text{ yıl}}=3,99$; $\bar{X}_{10 \text{ yıl ve üstü}}=4,23$).

Son olarak, öğrencilerin, genel *sürekli optimal performans duygu durumu* düzeyinin de çalgılarını çalma sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$F_{(3; 586)}=7,84$; $p<.001$]. Post-hoc Scheffe testine göre; a) bireysel çalgısını 1-3 yıldır çalan öğrencilerin (Grup 1) genel *sürekli optimal performans duygu durumu* düzeyi, diğer tüm öğrencilerden daha düşüktür, b) bireysel çalgısını 4-6 yıldır ve 7-9 yıldır çalan öğrencilerin (Grup 2 ve 3) genel *sürekli optimal performans duygu durumu* azalması düzeyi ise çalgısını 10 yıl ve üstü bir süredir çalan öğrencilerinden (Grup 4) daha düşüktür ($\bar{X}_{1-3 \text{ yıl}}=3,41$; $\bar{X}_{4-6 \text{ yıl}}=3,61$; $\bar{X}_{7-9 \text{ yıl}}=3,63$; $\bar{X}_{10 \text{ yıl ve üstü}}=3,83$).

3.7 Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 7. Öğrencilerin Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu Düzeylerinin Bir Önceki Yılkı Bireysel Çalgı Başarı Puanına Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Kruskal-Wallis Testi (N=589)

Puan	Bireysel çalgı başarı puanı	Betimsel İst.		Kruskal-Wallis			M-W Test
		n	Sıra Ort.	X ²	sd	p	
Görev zorluğu - beceri dengesi	0,00-49,99 (1)	8	184,94	45,92	4	0,000***	1, 2, 3, 4, 5
	50,00-59,99 (2)	12	194,42				
	60,00-69,99 (3)	51	172,10				
	70,00-84,99 (4)	162	313,81				
	85,00-100,00 (5)	354	325,24				
Eylem-farkındalık birleşimi	0,00-49,99 (1)	8	143,31	43,65	4	0,000***	1, 2, 4, 5
	50,00-59,99 (2)	12	145,33				
	60,00-69,99 (3)	51	213,57				
	70,00-84,99 (4)	162	316,68				
	85,00-100,00 (5)	354	328,16				
Açık hedefler	0,00-49,99 (1)	8	142,25	60,14	4	0,000***	1, 2 ile 4, 5

	50,00-59,99 (2)	12	150,71				
	60,00-69,99 (3)	51	188,28				
	70,00-84,99 (4)	162	330,89				
	85,00-100,00 (5)	354	334,53				
Belirli geri bildirim	0,00-49,99 (1)	8	147,69	51,68	4	0,000***	1, 2 ile 4, 5
	50,00-59,99 (2)	12	156,42				
	60,00-69,99 (3)	51	190,63				
	70,00-84,99 (4)	162	319,83				
	85,00-100,00 (5)	354	330,69				
Göreve odaklanma	0,00-49,99 (1)	8	151,06	46,00	4	0,000***	1, 2 ile 4, 5
	50,00-59,99 (2)	12	150,33				
	60,00-69,99 (3)	51	189,84				
	70,00-84,99 (4)	162	317,61				
	85,00-100,00 (5)	354	326,92				
Kontrol duygusu	0,00-49,99 (1)	8	221,19	38,52	4	0,000***	1, 2, 3, 4, 5
	50,00-59,99 (2)	12	212,00				
	60,00-69,99 (3)	51	203,77				
	70,00-84,99 (4)	162	320,56				
	85,00-100,00 (5)	354	326,73				
Kendilik farkında-lığının azalması	0,00-49,99 (1)	8	282,31	8,77	4	0,067	-
	50,00-59,99 (2)	12	338,58				
	60,00-69,99 (3)	51	244,30				
	70,00-84,99 (4)	162	278,40				
	85,00-100,00 (5)	354	307,05				
Zamanın dönüşümü	0,00-49,99 (1)	8	187,31	17,56	4	0,002**	1, 2 ile 4, 5
	50,00-59,99 (2)	12	192,96				
	60,00-69,99 (3)	51	233,42				
	70,00-84,99 (4)	162	309,64				
	85,00-100,00 (5)	354	313,78				
Amaca ulaşma deneyimi	0,00-49,99 (1)	8	185,19	39,10	4	0,000***	1, 2, 3, 4, 5
	50,00-59,99 (2)	12	195,75				
	60,00-69,99 (3)	51	203,84				
	70,00-84,99 (4)	162	321,70				
	85,00-100,00 (5)	354	325,73				
SOPDD	0,00-49,99 (1)	8	160,81	57,42	4	0,000***	1, 2, 3, 4, 5
	50,00-59,99 (2)	12	165,96				
	60,00-69,99 (3)	51	180,08				
	70,00-84,99 (4)	162	318,12				
	85,00-100,00 (5)	354	332,92				

* $p < .05$

Tablo 7'ye göre, öğrencilerin, bir önceki yıla ait bireysel çalgı başarı puanına bağlı olarak

ölçeğin geneli ve biri hariç (*kendilik farkındalığının azalması*) diğer tüm alt boyutlar bakımından anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre; araştırmaya katılan öğrencilerin, *görev zorluğu - beceri dengesi* düzeyinin bireysel çalgı başarı puanına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(4)}=45,92$; $p<.001$]. Hangi gruplar arasında öğrencilerin *görev zorluğu - beceri dengesi* düzeylerinin (puanlarının) farklı olduğunu araştırmak üzere yapılan post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgı başarı puanı 70,00-84,99 ve 85,00-100,00 olan öğrencilerin (Grup 4-5) (Sıra Ortalaması $70,00-84,99=313,81$ ve Sıra Ortalaması $85,00-100,00=325,24$) *görev zorluğu - beceri dengesi* düzeyi diğer tüm öğrencilerden (Grup 1, 2, 3) daha yüksektir (Sıra Ortalaması $0,00-49,99=184,94$; Sıra Ortalaması $50,00-59,99=194,42$ ve Sıra Ortalaması $60,00-69,99=172,10$).

Öğrencilerin, *eylem-farkındalık birleşimi* düzeyinin de bireysel çalgı başarı puanına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(4)}=43,65$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgı başarı puanı 70,00-84,99 ve 85,00-100,00 olan öğrencilerin (Grup 4-5) (Sıra Ortalaması $70,00-84,99=316,68$ ve Sıra Ortalaması $85,00-100,00=328,16$) *eylem-farkındalık birleşimi* düzeyi, başarı puanı 0,00-49,99 ve 50,00-59,99 olan öğrencilerden (Grup 1-2) daha yüksektir (Sıra Ortalaması $0,00-49,99=143,31$ ve Sıra Ortalaması $50,00-59,99=145,33$).

Öğrencilerin, *açık hedefler* düzeyinin de bireysel çalgı başarı puanına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(4)}=60,14$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgı başarı puanı 70,00-84,99 ve 85,00-100,00 olan öğrencilerin (Grup 4-5) (Sıra Ortalaması $70,00-84,99=330,89$ ve Sıra Ortalaması $85,00-100,00=334,53$) *açık hedefler* düzeyi, başarı puanı 0,00-49,99 ve 50,00-59,99 olan öğrencilerden (Grup 1-2) daha yüksektir (Sıra Ortalaması $0,00-49,99=142,25$ ve Sıra Ortalaması $50,00-59,99=150,71$).

Öğrencilerin, *belirli geri bildirim* düzeyinin de bireysel çalgı başarı puanına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(4)}=51,68$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgı başarı puanı 70,00-84,99 ve 85,00-100,00 olan öğrencilerin (Grup 4-5) (Sıra Ortalaması $70,00-84,99=319,83$ ve Sıra Ortalaması $85,00-100,00=330,69$) *belirli geri bildirim* düzeyi, başarı puanı 0,00-49,99 ve 50,00-59,99 olan öğrencilerden (Grup 1-2) daha yüksektir (Sıra Ortalaması $0,00-49,99=147,69$ ve Sıra Ortalaması $50,00-59,99=156,42$).

Öğrencilerin, *göreve odaklanma* düzeyinin de bireysel çalgı başarı puanına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(4)}=46,00$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgı başarı puanı 70,00-84,99 ve 85,00-100,00 olan öğrencilerin (Grup 4-5) (Sıra Ortalaması $70,00-84,99=317,61$ ve Sıra Ortalaması $85,00-100,00=326,92$) *göreve odaklanma* düzeyi, başarı puanı 0,00-49,99 ve 50,00-59,99 olan öğrencilerden (Grup 1-2) daha yüksektir (Sıra Ortalaması $0,00-49,99=151,06$ ve Sıra Ortalaması $50,00-59,99=150,33$).

Öğrencilerin, *kontrol duygusu* düzeyinin de bireysel çalgı başarı puanına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(4)}=38,52$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgı başarı puanı 70,00-84,99 ve 85,00-100,00 olan öğrencilerin (Grup 4-5) (Sıra Ortalaması $70,00-84,99=320,56$ ve Sıra Ortalaması $85,00-100,00=326,73$) *kontrol duygusu* düzeyi diğer tüm öğrencilerden (Grup 1, 2, 3) daha yüksektir (Sıra Ortalaması $0,00-49,99=221,19$; Sıra Ortalaması $50,00-59,99=212,00$ ve Sıra Ortalaması $60,00-69,99=203,77$).

Öğrencilerin, *zamanın dönüşümü* düzeyinin de bireysel çalgı başarı puanına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(4)}=17,56$; $p<.01$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgı başarı puanı 70,00-84,99 ve 85,00-100,00 olan öğrencilerin (Grup 4-5) (Sıra Ortalaması $70,00-84,99=309,64$ ve Sıra Ortalaması $85,00-100,00=313,78$) *zamanın dönüşümü* düzeyi, başarı puanı 0,00-49,99 ve 50,00-59,99 olan öğrencilerden (Grup 1-2) daha yüksektir (Sıra Ortalaması $0,00-49,99=187,31$ ve Sıra Ortalaması $50,00-59,99=192,96$).

Öğrencilerin, *amaca ulaşma deneyimi* düzeyinin de bireysel çalgı başarı puanına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(4)}=39,10$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel

çalgı başarı puanı 70,00-84,99 ve 85,00-100,00 olan öğrencilerin (Grup 4-5) (Sıra Ortalaması $_{70,00-84,99}=321,70$ ve Sıra Ortalaması $_{85,00-100,00}=325,73$) amaca ulaşma deneyimi düzeyi diğer tüm öğrencilerden (Grup 1, 2, 3) daha yüksektir (Sıra Ortalaması $_{0,00-49,99}=185,19$; Sıra Ortalaması $_{50,00-59,99}=195,75$ ve Sıra Ortalaması $_{60,00-69,99}=203,84$).

Son olarak, öğrencilerin, genel sürekli optimal performans duygu durumu düzeyinin de bireysel çalgı başarı puanına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(4)}=57,42$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgı başarı puanı 70,00-84,99 ve 85,00-100,00 olan öğrencilerin (Grup 4-5) (Sıra Ortalaması $_{70,00-84,99}=318,12$ ve Sıra Ortalaması $_{85,00-100,00}=332,92$) genel sürekli optimal performans duygu durumu düzeyi diğer tüm öğrencilerden (Grup 1, 2, 3) daha yüksektir (Sıra Ortalaması $_{0,00-49,99}=160,81$; Sıra Ortalaması $_{50,00-59,99}=165,96$ ve Sıra Ortalaması $_{60,00-69,99}=180,08$).

3.8 Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 8. Öğrencilerin Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu Düzeylerinin Bireysel Çalgılarıyla Konser Performansı Sergilemelerine Göre Karşılaştırılmasına Yönelik T-Testi (N=589)

Puan	Konser performansı	Betimsel İst.			t-test																																																																																																										
		n	\bar{X}	ss	t	sd	p																																																																																																								
Görev zorluğu - beceri dengesi	Evet	410	3,74	0,71	3,78	586	0,000***																																																																																																								
	Hayır	178	3,49	0,79				Eylem-farkındalık birleşimi	Evet	410	3,45	0,70	3,54	586	0,000***	Hayır	178	3,22	0,70	Açık hedefler	Evet	410	3,89	0,71	3,93	586	0,000***	Hayır	178	3,64	0,75	Belirli geri bildirim	Evet	410	3,69	0,78	4,10	586	0,000***	Hayır	178	3,40	0,83	Göreve odaklanma	Evet	410	3,68	0,81	3,97	586	0,000***	Hayır	178	3,38	0,85	Kontrol duygusu	Evet	410	3,65	0,80	3,97	586	0,000***	Hayır	178	3,36	0,87	Kendilik f. azalması	Evet	410	3,28	1,01	1,94	586	0,053	Hayır	178	3,10	1,01	Zamanın dönüşümü	Evet	410	3,68	0,76	1,91	586	0,057	Hayır	178	3,55	0,78	Amaca ulaşma deneyimi	Evet	410	4,07	0,73	4,43	586	0,000***	Hayır	178	3,77	0,80	SOPDD	Evet	410	3,68	0,60	4,45	586	0,000***
Eylem-farkındalık birleşimi	Evet	410	3,45	0,70	3,54	586	0,000***																																																																																																								
	Hayır	178	3,22	0,70				Açık hedefler	Evet	410	3,89	0,71	3,93	586	0,000***	Hayır	178	3,64	0,75	Belirli geri bildirim	Evet	410	3,69	0,78	4,10	586	0,000***	Hayır	178	3,40	0,83	Göreve odaklanma	Evet	410	3,68	0,81	3,97	586	0,000***	Hayır	178	3,38	0,85	Kontrol duygusu	Evet	410	3,65	0,80	3,97	586	0,000***	Hayır	178	3,36	0,87	Kendilik f. azalması	Evet	410	3,28	1,01	1,94	586	0,053	Hayır	178	3,10	1,01	Zamanın dönüşümü	Evet	410	3,68	0,76	1,91	586	0,057	Hayır	178	3,55	0,78	Amaca ulaşma deneyimi	Evet	410	4,07	0,73	4,43	586	0,000***	Hayır	178	3,77	0,80	SOPDD	Evet	410	3,68	0,60	4,45	586	0,000***	Hayır	178	3,43	0,64								
Açık hedefler	Evet	410	3,89	0,71	3,93	586	0,000***																																																																																																								
	Hayır	178	3,64	0,75				Belirli geri bildirim	Evet	410	3,69	0,78	4,10	586	0,000***	Hayır	178	3,40	0,83	Göreve odaklanma	Evet	410	3,68	0,81	3,97	586	0,000***	Hayır	178	3,38	0,85	Kontrol duygusu	Evet	410	3,65	0,80	3,97	586	0,000***	Hayır	178	3,36	0,87	Kendilik f. azalması	Evet	410	3,28	1,01	1,94	586	0,053	Hayır	178	3,10	1,01	Zamanın dönüşümü	Evet	410	3,68	0,76	1,91	586	0,057	Hayır	178	3,55	0,78	Amaca ulaşma deneyimi	Evet	410	4,07	0,73	4,43	586	0,000***	Hayır	178	3,77	0,80	SOPDD	Evet	410	3,68	0,60	4,45	586	0,000***	Hayır	178	3,43	0,64																				
Belirli geri bildirim	Evet	410	3,69	0,78	4,10	586	0,000***																																																																																																								
	Hayır	178	3,40	0,83				Göreve odaklanma	Evet	410	3,68	0,81	3,97	586	0,000***	Hayır	178	3,38	0,85	Kontrol duygusu	Evet	410	3,65	0,80	3,97	586	0,000***	Hayır	178	3,36	0,87	Kendilik f. azalması	Evet	410	3,28	1,01	1,94	586	0,053	Hayır	178	3,10	1,01	Zamanın dönüşümü	Evet	410	3,68	0,76	1,91	586	0,057	Hayır	178	3,55	0,78	Amaca ulaşma deneyimi	Evet	410	4,07	0,73	4,43	586	0,000***	Hayır	178	3,77	0,80	SOPDD	Evet	410	3,68	0,60	4,45	586	0,000***	Hayır	178	3,43	0,64																																
Göreve odaklanma	Evet	410	3,68	0,81	3,97	586	0,000***																																																																																																								
	Hayır	178	3,38	0,85				Kontrol duygusu	Evet	410	3,65	0,80	3,97	586	0,000***	Hayır	178	3,36	0,87	Kendilik f. azalması	Evet	410	3,28	1,01	1,94	586	0,053	Hayır	178	3,10	1,01	Zamanın dönüşümü	Evet	410	3,68	0,76	1,91	586	0,057	Hayır	178	3,55	0,78	Amaca ulaşma deneyimi	Evet	410	4,07	0,73	4,43	586	0,000***	Hayır	178	3,77	0,80	SOPDD	Evet	410	3,68	0,60	4,45	586	0,000***	Hayır	178	3,43	0,64																																												
Kontrol duygusu	Evet	410	3,65	0,80	3,97	586	0,000***																																																																																																								
	Hayır	178	3,36	0,87				Kendilik f. azalması	Evet	410	3,28	1,01	1,94	586	0,053	Hayır	178	3,10	1,01	Zamanın dönüşümü	Evet	410	3,68	0,76	1,91	586	0,057	Hayır	178	3,55	0,78	Amaca ulaşma deneyimi	Evet	410	4,07	0,73	4,43	586	0,000***	Hayır	178	3,77	0,80	SOPDD	Evet	410	3,68	0,60	4,45	586	0,000***	Hayır	178	3,43	0,64																																																								
Kendilik f. azalması	Evet	410	3,28	1,01	1,94	586	0,053																																																																																																								
	Hayır	178	3,10	1,01				Zamanın dönüşümü	Evet	410	3,68	0,76	1,91	586	0,057	Hayır	178	3,55	0,78	Amaca ulaşma deneyimi	Evet	410	4,07	0,73	4,43	586	0,000***	Hayır	178	3,77	0,80	SOPDD	Evet	410	3,68	0,60	4,45	586	0,000***	Hayır	178	3,43	0,64																																																																				
Zamanın dönüşümü	Evet	410	3,68	0,76	1,91	586	0,057																																																																																																								
	Hayır	178	3,55	0,78				Amaca ulaşma deneyimi	Evet	410	4,07	0,73	4,43	586	0,000***	Hayır	178	3,77	0,80	SOPDD	Evet	410	3,68	0,60	4,45	586	0,000***	Hayır	178	3,43	0,64																																																																																
Amaca ulaşma deneyimi	Evet	410	4,07	0,73	4,43	586	0,000***																																																																																																								
	Hayır	178	3,77	0,80				SOPDD	Evet	410	3,68	0,60	4,45	586	0,000***	Hayır	178	3,43	0,64																																																																																												
SOPDD	Evet	410	3,68	0,60	4,45	586	0,000***																																																																																																								
	Hayır	178	3,43	0,64																																																																																																											

*** $p<.001$

Tablo 8'de, öğrencilerin, bireysel çalgılarıyla konser performansı sergilemelerine bağlı ölçeğin geneli ve ikisi hariç (*Kendilik farkındalığının azalması* ve *Zamanın dönüşümü*) diğer tüm alt boyutlar bakımından anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre; konser performansı sergileyen ve sergilemeyen öğrencilerin, *görev zorluğu - beceri dengesi* düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın konser performansı sergileyen öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(586)}=3,78$; $p<.001$].

Gruplara ait ortalama puanlar incelendiğinde, konser performansı sergileyen öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Evet}}=3,74$) görev zorluğu - beceri dengesi düzeyinin, konser performansı sergilemeyen öğrencilerden ($\bar{X}_{\text{Hayır}}=3,49$) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Konser performansı sergileyen ve sergilemeyen öğrencilerin, *eylem-farkındalık birleşimi* düzeyleri arasında da anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın yine konser performansı sergileyen öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(586)}=3,54$; $p<.001$]. Konser performansı sergileyen öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Evet}}=3,45$) *eylem-farkındalık birleşimi* düzeyi, konser performansı sergilemeyen öğrencilerden ($\bar{X}_{\text{Hayır}}=3,22$) daha yüksektir.

Konser performansı sergileyen ve sergilemeyen öğrencilerin, *açık hedefler* düzeyleri arasında da anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın yine konser performansı sergileyen öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(586)}=3,93$; $p<.001$]. Konser performansı sergileyen öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Evet}}=3,89$) *açık hedefler* düzeyi, konser performansı sergilemeyen öğrencilerden ($\bar{X}_{\text{Hayır}}=3,64$) daha yüksektir.

Konser performansı sergileyen ve sergilemeyen öğrencilerin, *belirli geri bildirim* düzeyleri arasında da anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın yine konser performansı sergileyen öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(586)}=4,10$; $p<.001$]. Konser performansı sergileyen öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Evet}}=3,69$) *belirli geri bildirim* düzeyi, konser performansı sergilemeyen öğrencilerden ($\bar{X}_{\text{Hayır}}=3,40$) daha yüksektir.

Konser performansı sergileyen ve sergilemeyen öğrencilerin, *göreve odaklanma* düzeyleri arasında da anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın yine konser performansı sergileyen öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(586)}=3,97$; $p<.001$]. Konser performansı sergileyen öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Evet}}=3,68$) *göreve odaklanma* düzeyi, konser performansı sergilemeyen öğrencilerden ($\bar{X}_{\text{Hayır}}=3,38$) daha yüksektir.

Konser performansı sergileyen ve sergilemeyen öğrencilerin, *kontrol duygusu* düzeyleri arasında da anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın yine konser performansı sergileyen öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(586)}=3,97$; $p<.001$]. Konser performansı sergileyen öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Evet}}=3,65$) *kontrol duygusu* düzeyi, konser performansı sergilemeyen öğrencilerden ($\bar{X}_{\text{Hayır}}=3,36$) daha yüksektir.

Konser performansı sergileyen ve sergilemeyen öğrencilerin, *amaca ulaşma deneyimi* düzeyleri arasında da anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın yine konser performansı sergileyen öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(586)}=4,43$; $p<.001$]. Konser performansı sergileyen öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Evet}}=4,07$) *amaca ulaşma deneyimi* düzeyi, konser performansı sergilemeyen öğrencilerden ($\bar{X}_{\text{Hayır}}=3,77$) daha yüksektir.

Son olarak, konser performansı sergileyen ve sergilemeyen öğrencilerin, (genel) *sürekli optimal performans duygu durumu* düzeyleri arasında da anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın yine konser performansı sergileyen öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur [$t_{(586)}=4,45$; $p<.001$]. Konser performansı sergileyen öğrencilerin ($\bar{X}_{\text{Evet}}=3,68$) *sürekli optimal performans duygu durumu* düzeyleri, konser performansı sergilemeyen öğrencilerin *sürekli optimal performans duygu durumu* düzeylerinden ($\bar{X}_{\text{Hayır}}=3,43$) daha yüksektir.

3.9 Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 9. Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu Düzeylerinin Bireysel Çalgı Günlük Çalışma Süresiyle Karşılaştırılmasına Yönelik Kruskal-Wallis Testi (N=589)

Puan	Günlük çalışma süresi	Betimsel İst.		Kruskal-Wallis			M-W Test
		n	Sıra Ort.	X ²	sd	p	
Görev zorluğu - beceri dengesi	1-2 saat (1)	373	274,29	20,58	3	0,000***	1, 3, 4
	3-4 saat (2)	160	315,20				
	5-6 saat (3)	41	370,46				
	7 saat ve üstü (4)	15	388,30				
Eylem-farkındalık birleşimi	1-2 saat (1)	373	287,30	3,82	3	0,282	-
	3-4 saat (2)	160	314,36				
	5-6 saat (3)	41	277,91				
	7 saat ve üstü (4)	15	326,73				
Açık hedefler	1-2 saat (1)	373	272,36	24,55	3	0,000***	1, 3, 4
	3-4 saat (2)	160	347,51				
	5-6 saat (3)	41	393,44				
	7 saat ve üstü (4)	15	403,63				
Belirli geri bildirim	1-2 saat (1)	373	274,37	21,58	3	0,000***	1, 3, 4
	3-4 saat (2)	160	336,09				
	5-6 saat (3)	41	403,01				
	7 saat ve üstü (4)	15	424,43				
Göreve odaklanma	1-2 saat (1)	373	265,27	39,79	3	0,000***	1, 3, 4
	3-4 saat (2)	160	329,05				
	5-6 saat (3)	41	395,94				
	7 saat ve üstü (4)	15	409,73				
Kontrol duygusu	1-2 saat (1)	373	272,32	27,44	3	0,000***	1, 3, 4
	3-4 saat (2)	160	356,41				
	5-6 saat (3)	41	413,60				
	7 saat ve üstü (4)	15	443,23				
Kendilik farkındalığının azalması	1-2 saat (1)	373	269,91	25,05	3	0,000***	1, 3, 4
	3-4 saat (2)	160	349,49				
	5-6 saat (3)	41	399,12				
	7 saat ve üstü (4)	15	403,07				
Zamanın dönüşümü	1-2 saat (1)	373	282,94	10,04	3	0,018*	1, 3, 4
	3-4 saat (2)	160	301,32				
	5-6 saat (3)	41	369,45				
	7 saat ve üstü (4)	15	378,63				
Amaca ulaşma deneyimi	1-2 saat (1)	373	273,23	22,13	3	0,000***	1, 3, 4
	3-4 saat (2)	160	337,58				
	5-6 saat (3)	41	386,67				
	7 saat ve üstü (4)	15	399,67				
SOPDD	1-2 saat (1)	373	268,66	29,80	3	0,000***	1, 3, 4
	3-4 saat (2)	160	346,35				
	5-6 saat (3)	41	411,15				

Tablo 9'a göre, öğrencilerin, bireysel çalgılarını günlük çalışma süresine (saat) bağlı olarak ölçeğin geneli ve biri hariç (*Eylem-farkındalık birleşimi*) diğer tüm alt boyutlar bakımından anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre; araştırmaya katılan öğrencilerin, *görev zorluğu - beceri dengesi* düzeyinin, bireysel çalgılarını günlük çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(3)}=20,58$; $p<.001$]. Hangi gruplar arasında öğrencilerin *görev zorluğu - beceri dengesi* düzeylerinin (puanlarının) farklı olduğunu araştırmak üzere yapılan post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgısını günde 1-2 saat çalışan öğrencilerin (Sıra Ortalaması 1-2 saat=274,29) *görev zorluğu - beceri dengesi* düzeyi, bireysel çalgısını 5-6 saat ve 7 saat ve üstü bir süre çalışan öğrencilerden daha düşüktür (Sıra Ortalaması 5-6 saat=370,46 ve Sıra Ortalaması 7 saat ve üstü=388,30).

Öğrencilerin, *açık hedefler* düzeyinin de bireysel çalgılarını günlük çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(3)}=24,55$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgısını günde 1-2 saat çalışan öğrencilerin (Sıra Ortalaması 1-2 saat=272,36) *açık hedefler* düzeyi, bireysel çalgısını 5-6 saat ve 7 saat ve üstü bir süre çalışan öğrencilerden daha düşüktür (Sıra Ortalaması 5-6 saat=393,44 ve Sıra Ortalaması 7 saat ve üstü=403,63).

Öğrencilerin, *belirli geri bildirim* düzeyinin de bireysel çalgılarını günlük çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(3)}=21,58$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgısını günde 1-2 saat çalışan öğrencilerin (Sıra Ortalaması 1-2 saat=274,37) *belirli geri bildirim* düzeyi, bireysel çalgısını 5-6 saat ve 7 saat ve üstü bir süre çalışan öğrencilerden daha düşüktür (Sıra Ortalaması 5-6 saat=403,01 ve Sıra Ortalaması 7 saat ve üstü=424,43).

Öğrencilerin, *göreve odaklanma* düzeyinin de bireysel çalgılarını günlük çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(3)}=39,79$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgısını günde 1-2 saat çalışan öğrencilerin (Sıra Ortalaması 1-2 saat=265,27) *göreve odaklanma* düzeyi, bireysel çalgısını 5-6 saat ve 7 saat ve üstü bir süre çalışan öğrencilerden daha düşüktür (Sıra Ortalaması 5-6 saat=395,94 ve Sıra Ortalaması 7 saat ve üstü=409,73).

Öğrencilerin, *kontrol duygusu* düzeyinin de bireysel çalgılarını günlük çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(3)}=27,44$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgısını günde 1-2 saat çalışan öğrencilerin (Sıra Ortalaması 1-2 saat=272,32) *kontrol duygusu* düzeyi, bireysel çalgısını 5-6 saat ve 7 saat ve üstü bir süre çalışan öğrencilerden daha düşüktür (Sıra Ortalaması 5-6 saat=413,60 ve Sıra Ortalaması 7 saat ve üstü=443,23).

Öğrencilerin, *kendilik farkındalığının azalması* düzeyinin de bireysel çalgılarını günlük çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(3)}=25,05$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgısını günde 1-2 saat çalışan öğrencilerin (Sıra Ortalaması 1-2 saat=269,91) *kendilik farkındalığının azalması* düzeyi, bireysel çalgısını 5-6 saat ve 7 saat ve üstü bir süre çalışan öğrencilerden daha düşüktür (Sıra Ortalaması 5-6 saat=399,12 ve Sıra Ortalaması 7 saat ve üstü=403,07).

Öğrencilerin, *zamanın dönüşümü* düzeyinin de bireysel çalgılarını günlük çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(3)}=10,04$; $p<.05$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgısını günde 1-2 saat çalışan öğrencilerin (Sıra Ortalaması 1-2 saat=282,94) *zamanın dönüşümü* düzeyi, bireysel çalgısını 5-6 saat ve 7 saat ve üstü bir süre çalışan öğrencilerden daha düşüktür (Sıra Ortalaması 5-6 saat=369,45 ve Sıra Ortalaması 7 saat ve üstü=378,63).

Öğrencilerin, *amaca ulaşma deneyimi* düzeyinin de bireysel çalgılarını günlük çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(3)}=22,13$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgıyı günde 1-2 saat çalışan öğrencilerin (Sıra Ortalaması 1-2 saat=273,23) *amaca ulaşma deneyimi* düzeyi, bireysel çalgısını 5-6 saat ve 7 saat ve üstü bir süre çalışan öğrencilerden daha düşüktür (Sıra

Ortalaması¹ 5-6 saat=386,67 ve Sıra Ortalaması¹ 7 saat ve üstü=399,67).

Son olarak, öğrencilerin, genel *sürekli optimal performans duygu durumu* düzeyinin de bireysel çalgılarını günlük çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur [$X^2_{(3)}=29,80$; $p<.001$]. Post-hoc Mann-Whitney testine göre; bireysel çalgısını günde 1-2 saat çalışan öğrencilerin (Sıra Ortalaması¹ 1-2 saat=268,66) genel *sürekli optimal performans duygu durumu* düzeyi, bireysel çalgısını 5-6 saat ve 7 saat ve üstü bir süre çalışan öğrencilerden daha düşüktür (Sıra Ortalaması¹ 5-6 saat=411,15 ve Sıra Ortalaması¹ 7 saat ve üstü=421,23).

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Sürekli optimal performans duygu durum alt boyutlarından eylem-farkındalık birleşimi ve kendilik farkındalığının azalmasının orta düzeyde, diğer yedi alt boyutun ise yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin yaşadığı en düşük sürekli optimal performans duygu durumu kendilik farkındalığının azalması alt boyutu olurken, en yüksek sürekli optimal performans duygu durumu ise amaca ulaşma deneyimi alt boyutunda gerçekleşmiştir. Öğrencilerin genel sürekli optimal performans duygu durumu düzeylerinin de yüksek olduğu saptanmıştır. Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, bireylerin sürekli optimal performans duygu durumu düzeylerinin genelde yüksek olmakla birlikte en üst düzeyde olmadığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sürekli optimal performans duygu durum düzeyleri ile cinsiyetleri arasında altı adet alt boyutta anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Olumlu sonuç veren alt boyutlar; görev zorluğu-beceri dengesi, belirli geri bildirim, göreve odaklanma, kontrol duygusu, kendilik farkındalığının azalması ve amaca ulaşma deneyimi düzeyleridir. Kadın ve erkek öğrencilerin sürekli optimal performans duygu durum düzeyleri ve altı adet alt boyutlarına bakıldığında elde edilen sonuçlara göre; aralarında anlamlı bir ilişki olduğu ve erkek öğrencilerin sürekli optimal performans duygu durum düzeylerinin kadın öğrencilerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Çetinkalp (2011), çalışmasında kadın katılımcıların görev zorluğu - beceri dengesi ve belirli geri bildirim alt boyutu ortalama puanlarının erkek katılımcıların ortalama puanlarından anlamlı biçimde düşük, buna karşın amaca ulaşma deneyimi alt boyutu ortalama puanlarında erkek katılımcıların ortalama puanlarından anlamlı biçimde yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bulguyu erkeklerin yapacağı harekete ilişkin detaylara daha az yoğunlaşmalarıyla ve akış durumu için kendine daha rahat bir ortam yaratmalarıyla bağdaştırmıştır. Buna karşın, kadın dansçıların yalnızca aktivitenin kendisi için fiziksel aktiviteye katıldıklarını ve yaptıkları aktiviteden aldıkları içsel doyumun, hazzın erkeklerden daha fazla olduğunu belirtmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sürekli optimal performans duygu durum düzeyleri ve ailenin gelir durumu arasında ölçeğin sadece bir alt boyutunda anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Aile geliri 801 - 1200 TL olan öğrencilerin ölçeğin alt boyutu olan göreve odaklanma düzeyleri, aile geliri 800 TL ve altı olan ve 2501 TL ve üstü olan öğrencilerden daha düşüktür.

Araştırmaya katılan öğrencilerin mezun oldukları lisenin türü ve sürekli optimal performans duygu durum düzeyleri arasında hem ölçeğin geneliyle hem de iki alt boyutu bakımından farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin, ölçeğin alt boyutlarından göreve odaklanma ve amaca ulaşma deneyimi düzeylerine bakıldığında, Konservatuvar mezunu öğrencilerin düzeyleri diğer tüm öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur. Ölçeğin geneline bakıldığında, Konservatuvar mezunu öğrencilerin sürekli optimal performans duygu durum düzeyi, meslek ve teknik lisesi ile Anadolu / Fen lisesi mezunu öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Öğrencilerin sürekli optimal performans durumlarında karşılaşılan değişkenlerden biri mezun oldukları lise türüdür. Konservatuvar mezunu olan öğrenciler diğer okul türlerinden daha yüksek bir akış durumuna sahiptir. Güzel sanatlar lisesinden mezun olan öğrencilerden elde edilen bulgular ise meslek ve teknik

lisesi mezunu öğrencilerinden daha yüksek ve anlamlı bulunmuştur. Mesleki ve teknik lisesinde okumuş öğrencilerin aldığı eğitim içeriği ve gördüğü müfredat gereği güzel sanatlar lisesi öğrencileri kadar, güzel sanatlar lisesi öğrencilerinin ise Konservatuvar öğrencileri kadar çalgı eğitimi almamış olması ve belki de hiç konser performansı sergilememiş olması aradaki bu düzey farklılığına sebep olmaktadır. Ortak eğitim seviyesinde yaşanabilecek bir takım sorunlar, bu düzey farklılığından kaynaklanmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sürekli optimal performans duygu durum düzeyleri ve bireysel çalgıları arasında, ölçeğin alt boyutu olan kendilik farkındalığının azalması düzeyinde anlamlı bir farklılaşma vardır. Şan eğitimi alan öğrencilerin kendilik farkındalığının azalması düzeyleri, bireysel çalgısı yaylı çalgı olanlar dışında tüm öğrencilerden daha düşüktür.

Araştırmaya katılan öğrencilerin bireysel çalgılarını çalma süreleri ile sürekli optimal performans duygu durumları arasında (zamanın dönüşümü alt boyutu hariç) anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin bireysel çalgılarını çalma süresi arttıkça sürekli optimal performans duygu durumlarının da arttığı söylenebilir. Zamanın getirdiği deneyimin bireylere kattığı algı ve performans yükselişi elbette ki kaçınılmazdır. Bu araştırmada ulaşılmaması umulan parametrelerden biri de icracının bir performans sergilediğinde akış deneyimine ulaşabilmesini sağlayacak yol ve yöntemler noktasında bir çıkarımda bulunabilmektir. Dolayısıyla öğrencilerin akış durumlarının zamanla gerçekleşmesini beklemek yerine, bireylerin tecrübelerini arttırarak akış deneyimine daha kısa zamanda ulaşmaları gerekir. Ayrıca akış deneyimine ulaşmak için bu değişkende görev zorluğu-beceri dengesi, açık hedefler ve belirli geri bildirim alt boyutlarının oldukça önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Öğrenciler kendilerinden daha üst düzey beceriler sergileyebilen icracılarla aynı performans ortamını paylaştıklarında, kendilerini çalgılarında yetersiz hissedebilir, konser sırasında çalgılarıyla ilgili teknik problemleri tetikleyecek pozisyona gelebilirler. Bu da hedeflenen akış deneyimini engelleyebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin bir önceki yıla ait bireysel çalgı başarı puanları ile sürekli optimal performans duygu durum düzeyleri arasında, ölçeğin (kendilik farkındalığının azalması - alt boyutu hariç) tüm alt boyutları bakımından anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ulaşılan sonuca göre, öğrencilerin bireysel çalgı başarı puanı arttıkça sürekli optimal performans duygu durumlarının da arttığı söylenebilir. Öğrencilerin bireysel başarı puanları ve günlük bireysel çalgı çalışma süreleri ne kadar yüksek ise sürekli optimal performans duygu durumlarının da o kadar yüksek olduğu söylenebilir. Başarı puanı düşük olan öğrencilerin akış deneyimine ulaşma zorlukları şu şekilde açıklanabilir:

Bireysel çalgı sınavı, performans sergilenen uygulamalı bir sınavdır. Sınavda alınacak olan başarı puanı, bir amaç içerdiğinden güdülenme türlerinden dışsal güdülenme kapsamına girer. Dışsal güdülenmede kaybetme korkusu ve kaygı vardır. Ancak akış deneyimi bireyin bir ödül içermeden, sadece hazzla ulaşmak adına eylemi gerçekleştirmesidir ve içsel güdülenmeyle gerçekleşmektedir. Öğrencinin sınav ortamında bu deneyimi gerçekleştirmesi mümkün olmayabilir. Ayrıca sürekli optimal performans duygu durumu için gerekli olan konsantrasyon, teknik beceri, çalgıya yeterince hakim olma gibi etkenler bireyin yeterli çalgı çalışmasıyla desteklenmektedir. Gerekli sürelerde ve düzenli çalışılmadığında öğrencinin sınavda alacağı başarı notu da düşecektir. Çünkü çalgı çalmak kondisyon gerektiren bir eylemdir. Ve tıpkı bir sporcu gibi çalışma ve egzersiz süreleri aksatıldığında, kas koordinasyonlarında da gerileme görülecek, müzisyenin performansında mutlaka düşüş meydana gelecektir. Ayrıca başarı notu düştükçe birey kendini başarısız hissedecek ve akış deneyiminin kendilik farkındalığının azalması ve kontrol duygusu alt boyutlarını gerçekleştiremeyecektir. Bu doğrultuda öğrencilerin günlük çalışma süreleri ile bireysel çalgı başarı notları arasında bir doğru orantı olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin konser performansı sergileme eylemi ile sürekli optimal performans duygu durum düzeyleri arasında, ölçeğin genelinde ve ikisi alt boyut hariç (kendilik farkındalığının azalması ve zamanın dönüşümü) diğer tüm alt boyutlarda anlamlı bir farklılaşma vardır. Öğrencilerin sürekli optimal performans duygu durumu düzeylerine bakıldığında; konser performansı sergileyen öğrencilerde bu düzey, sergilemeyen öğrencilerden daha yüksektir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sürekli optimal performans duygu durumlarında konser performansı sergilemiş olmanın olumlu etkisi tespit edilmiştir. Bir müzisyenin en önemli performans deneyimleri ve akış deneyimini yaşayabileceği en uygun ortam sergilediği / sergileyeceği konserlerdir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, sürekli optimal performans duygu durumunun yaşanmasında konser performansı sergilemiş olmak genel olarak ve yedi alt boyutunda olumlu bir sonuç vermiş olsa da, kendilik farkındalığının azalması ve zamanın dönüşümü alt boyutları bakımından anlamlı bir sonuç vermemiştir. Bu durum gösteriyor ki bireyler icracı oldukları konserlerde çalgı çalma becerileriyle ilgili kaygı ve endişelerden tam anlamıyla kaçamıyor, performansı sergilerken de zamanın içerisinde kaybolacak kadar kendisini performansın akışına bırakmıyor olabilir. Ancak elde ettiğimiz verilere göre bu iki alt boyutun gerçekleşmemiş olması, bireylerin sürekli optimal performans durumu yaşamalarına engel değildir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin günlük çalgı çalışma süreleri ile sürekli optimal performans duygu durum düzeyleri arasında, hem ölçeğin genelinde hem de bir alt boyut hariç (eylem - farkındalık birleşimi) diğer tüm alt boyutlar bakımından anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Öğrencilerin günlük çalışma süreleri arttıkça, sürekli optimal performans duygu düzeylerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Akış durumunun eylem - farkındalık birleşimi alt boyutu çalgı ile ilişkilendirildiğinde icracının teknik olarak çalgısına ve eserine tam olarak hâkim olmasıyla açıklanabilir. Bir sonraki adımın ne olacağını çok iyi bilerek performansını sergileyen birey, bu alt boyutla akış durumuna yaklaşacaktır. Ancak çalgı çalışma süresi, belirli periyotlarda gerçekleşen ve zaten çoğunlukla çalgı ile bireyin hareketleri arasındaki ilişkiyi pekiştiren egzersizleri içerisinde barındıran bir süreç olduğundan eylem - farkındalık birleşimi alt boyutunda farklılaşma görülmemesi beklenen bir sonuçtur.

Öneriler

- Kadın öğrenciler için müzik alanında performans düzeylerini ölçen araştırmalar yapılmalı ve temelinde yatan problem tespit edilip geliştirmek için bir yol izlenmelidir.
- Bireylerin güven ve kaygı durumlarını olumlu yönde geliştirmek adına, müzik eğitimi veren kurumlarda yaratıcı drama gibi etkinliklere de düzenli aralıklarla yer verilmesi faydalı olabilir.
- Bireylerin akış deneyimine ulaşabilmeleri için tecrübeyi arttırmak için bireysel ve toplu (orkestra, oda müziği vb.) konser etkinliklerini sıklaştırmak ve kaygılarını azaltmak adına birbirine yakın çalgı seviyesinde olan öğrenciler arasında konserleri planlamak faydalı olabilir.
- Performans öncesi provaların sayısı artırılmalı ve akış durumunu engelleyebilecek her sorun provalarda aşılmaya çalışılmalıdır. Bu provaların konser ortamını birebir yansıtmaması, aynı sahnede, sanki o anı gerçekten yaşıyormuş gibi gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Eğer öğrencinin heyecanı ve endişeleri yoğunsa, rahatlatıcı nefes egzersizleri uygulamalı ve kendisi için en uygun rahatlama yöntemini provalarda keşfetmelidir. Çalacağı eseri iyi tanınması ve hikayelendirmiş olması da icracıya yardımcı olacaktır.
- Müzik alanında sürekli optimal performans duygu durumu ile ilişkilendirilmiş araştırmaların sayısı artırılmalı, hangi öğretim tekniğinin akış durumuna ulaşmayı kolaylaştıracağı belirlenmeye çalışılmalıdır.

- Sürekli optimal performans duygu durumunu daha önce deneyimleyen müzisyenlerle görüşme niteliğinde bir çalışma yapılmalı ve bu kavramın müzik sanatındaki yeri yaygınlaştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, A. (2010). *Sporcuların hedef yönelimleri, algılanan güdüsel iklimleri ve algılanan fiziksel yeterliklerinin cinsiyete ve deneyim düzeyine göre karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aşçı, F. H., Çağlar, E., Eklund R. C., Altıntaş, A. ve Jackson. S. (2007). Durumluk ve sürekli optimal performans duygu durum-2 ölçekleri'nin uyarlama çalışması. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, 18(4), 182-196.
- Baydağ, C., & Alpagut U. (2016). Müzik Eğitimi Bölümü ve Konservatuar Öğrencilerinin Sahne/Performans Kaygısı Açısından Karşılaştırılması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/44, 857 – 864.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: the psychology of optimal experience*. New York: HarperCollins.
- Çetinkalp, O. C. (2011). *Optimal performans duygu durumu ve fiziksel benlik algısı: dansçılar üzerine bir çalışma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Güdek B. ve Çiçek V. (2017). Mesleki Müzik Eğitimi Alan Lisans Öğrencilerinin Müzik Performans Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 58, Ağustos / 2017, 10.9761/JASSS7143
- Jackson, S. A. (1996). Toward a conceptual understanding of the flow experience in elite athletes. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 67(1), 76-90.
- Jackson, S. A. ve Eklund, R. C. (2002). Assessing flow in physical activity: The flow state scale-2 and dispositional flow scale-2. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 24, 133-150.
- Jawlik, A. A. (2016). *Statistics from a to z*. New Jersey: John Wiley ve Sons, Inc.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi (Kavramlar ve İlkeler Teknikler)*. (27.Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Moneta, G. B. (2004). The flow experience across cultures. *Journal of Happiness Studies*, 5, 115-121.

Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Geri Dönüşüm Hakkındaki Görüşlerinin Belirlenmesi*

Abdussamet Kaya

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2603-0561>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Giresun Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, Giresun – TÜRKİYE

Doç. Dr. Mustafa Uzoğlu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4346-5161>

Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, Giresun – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 26.08.2018
Kabul: 15.07.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Geri Dönüşüm
Çevre Kirliliği
Fen Bilgisi Öğretmenleri

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.28923>

Öz

İnsan, yaşamsal faaliyetlerine devam ederken çevreyle etkileşim halindedir. Bu faaliyetlerin çevreye olan bir takım olumsuz etkileri vardır. Çevre kirliliği bu olumsuz etkilerin en önemlisidir. Ulusal literatür incelendiğinde çevre kirliliğinin arttığı ve sınırlı olan kaynaklarımızın bitme durumuna geldiği görülmektedir. Artan çevre kirliliğine önlem olarak geri dönüşüm kavramı ve bireylerin bilgileri önem kazanmıştır. Bireylere bilgiyi kazandıracak olan öğretmenlerdir. Bu nedenle fen bilgisi öğretmenlerinin konu hakkındaki görüşleri belirlenecektir. Betimsel tarama yöntemine göre gerçekleştirilen çalışmada veri toplama aracı olarak açık uçlu anket formundan faydalanılmıştır. Çalışmanın örneklemini 2016-2017 Eğitim-Öğretim yılında Giresun ilindeki 55 fen bilgisi öğretmeni oluşturmuştur. Çalışmadan elde edilen veriler, betimsel ve içerik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda, öğretmenlerin geri dönüşüm hakkındaki görüşleri tablolar halinde sunulmuştur. Elde edilen veriler incelenerek öğretmenlerin geri dönüşüm hakkındaki bilgilerinin yeterli düzeyde olduğu ancak geri dönüşüm için yeterli sorumluluğu almadıkları görülmüştür.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kaya, Abdussamet ve Uzoğlu, M. (2019). Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Geri Dönüşüm Hakkındaki Görüşlerinin B. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 365-381.

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında Giresun Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalında yürüttüğü yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Determination of Recycling Opinions of Preservice Science Teachers

Abdussamet Kaya

Graduate Student / Giresun University, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Department of Science Education, Giresun – TÜRKİYE

Assoc. Dr. Mustafa Uzoğlu

Giresun University, Faculty of Education, Department of Science Education, Giresun – TÜRKİYE

Article History

Submitted: 26.08.2018

Accepted: 15.07.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Recycle
Environmental Pollution
Science Teacher

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.28923>

Abstract

Human, while continuing its vital activities interacts with the environment. These activities have negative effects on the environment. Environmental pollution is the most important of these adverse effects. According to the national literature, environmental pollution has increased, limited resources are almost exhibited. As measure against increasing environmental pollution, the concept of recycling and people's information has become important. So, in this study, the opinions of science teachers will be asked about recycling. In this study, a survey was conducted. The study was conducted according to the descriptive method. 55 science teachers participated in the survey in 2016-2017 educational year in Giresun City. These surveys evaluated by descriptive and content analysis method. At the end of the review, teachers' views on recycling presented in tabular form. By examining the data obtained, it was found that teachers' information about recycling was sufficient but they did not take sufficient responsibility for recycling.

GİRİŞ

İnsan yaşadığı çevreyle sürekli etkileşim halindedir. Bir takım hayatsal ihtiyaçlarını giderirken yaşadığı çevrede değişikliklere neden olabilir. İnsanların kaynakları tüketirken aşırıya gitmesi, kentleşmeyi plansız yapması, bilinçsiz nüfus artışı sonucunda, hammadde kaynaklarının azalması, çevre kirliliğinin artması ve küresel ısınma gibi olaylar ortaya çıkmaktadır. İnsan tarafından ortaya çıkartılan bu olayların da ilerde en çok insanı etkileyecek olması başka bir sorundur.

İnsanoğlu yeryüzünde uzun süre sağlıklı ve sorunsuz bir şekilde yaşamıştır. Zaman ile nüfus artışı sonucunda, insanların yeni mekanlar bulma ve hammaddeye yakınlık ihtiyacı, teknolojik gelişmeler ile birlikte artan enerji ihtiyacını da artmış, bu da beraberinde çevre sorunları getirmiştir (Kahyaoğlu ve Kaya, 2012). İnsanlar doğadaki yaşamları boyunca gereksinimlerini karşılamak ve daha iyi yaşamak adına birçok kaynağı kullanmış ve yok etmiştir (Nakıboğlu, 2007).

Eskiden tüketilen ürünler doğaya atılıp, çöp niteliği taşıırken; günümüzde tüketilen ürünler ya enerjiye dönüştürülüyor ya da toprağa gömülüp, doğaya karışması bekleniyor (Akcanlı, 2010). İnsan, kültür, çevre ve ekonomi dörtlüsü birbirlerine bağlı kavramlardır. Dolayısıyla birinde olacak değişim, diğerlerini de etkileyecektir (Şahin ve ark., 2004). İnsanlar doğadaki yaşamları boyunca gereksinimlerini karşılamak ve daha iyi yaşamak adına birçok kaynağı kullanmış ve yok etmiştir (Nakıboğlu, 2007). Bu bağlamda insanların davranışının kontrol altına alınması, doğru şekilde yönlendirilmesi gerektiği ortadadır.

İnsanlar davranışlarını, aldıkları kararlara göre yönlendirirler. Bu kararları ise bilgilerine göre alırlar. Bilgi, davranışları yönlendiren en önemli kavramlardandır. Bilginin dışında, insan, davranışlarını duygularına göre de yönlendirebilir (Alboga, 2013). İnsanlarda istedik yönde davranış geliştirmek için, duygusal ve bilgisel yönde doğru yüklemeler yapılmalıdır.

Çevre eğitimi tam burada devreye girmektedir. Çünkü çevre eğitimi insanların çevreye karşı olan sorumluluklarının farkında olmasına ve çevreye karşı duyarlı olarak yetişmelerine yardımcı olmaktadır. Bu sayede çevreye verilen değer artacak ve çevre korunması sağlanabilecektir (Yaşar ve ark., 2012). Çevre eğitimi toplumdaki bireyleri çevreye karşı duyarlı yapmak ile birlikte, çevreye karşı bilinçlendirme ve bilgilendirme, sonucunda da bireyi çevreye karşı aktif hale getirmeyi sağlar. Bütün çevre sorunlarının toplumdaki bireyler tarafından anlaşılma biçimine çevre duyarlılığı denir. Bireylerde çevre duyarlılığının artırılması istenmesinin temel sebebi de, çevreyle birebir iletişimde olan insandır, yani zarar verende, koruyan da, geliştiren de insandır (Aydın ve Kaya, 2011).

Çevreye duyarlı bireyler gelecek nesillerin sağlıklı yaşaması adına bir elzemdir (Şahin ve ark., 2004). Bireylerin yaşamlarının toplumsal çıkarlardan bağımsız olmadığını kavratacak ve bireyleri toplumdaki faaliyetlerde aktif kılmayı sağlayacak bir eğitim sistemi toplumun düşünme gücünü geliştirecektir. Ancak çevre eğitimi sadece bilgi düzeyinde, teorikte kalmamalı, kesinlikle pratiğe dönüştürülmeli yani bireylerin davranışına etki etmelidir. Günümüzde artan çevre kirliliğine rağmen bireylerin çevreye olan duyarlılığına yönelik çalışmalar sınırlıdır. Çevre eğitiminin etkili olabilmesi için sadece bilgi vermek ve sorumluluk hissi oluşturmak yetmez, insan davranışını da etkilemesi gerekir. Bunu sağlamak için eğitim de işitsel ve görsel materyaller uygulanmalıdır (Aydın ve Kaya, 2011).

Eğitimin küçük yaşlardaki etkililiği ve öğrencilerin enerjisini de dikkate aldığımızda, öğrencilerin potansiyelinin iyi yönlendirilmesi gerekir. Öğrenciler zamanımızın küçükleri olsa da, geleceğimizin büyükleridir. Bizden öncekiler bize nasıl bu dünyayı miras bırakmışlarsa, bizlerde dünyayı onlara miras bırakacağız. Bu sebeple öğrencilerin dünyaya gereken önemi vermesi, onu koruyabilmesi için onları gerekli bilince, doğru bilgiye ve olumlu tutuma

ulaştırmak gerekmektedir. Bu özellikleri kazandırmak ancak eğitimle mümkündür. Ülkemizde çevre ile ilgili çalışmalar yapılırsa da bu yeterli seviyede değildir (Aksakal, 2013).

Çevreyle ilgili eğitimin okul öncesinde olmaması, daha sonraki eğitim kademelerinde ise yetersiz olması öğrencilerin çevreye karşı duyarlılıklarını arttırmada etkili olmamaktadır. Ayrıca öğretmenlerin, öğrencilere model oldukları düşünüldüğünde, öğretmenlerin üniversitelerde aldıkları çevre eğitimi, çevreyle ilgili bilgi birikimleri, çevreye karşı duyarlılıkları ve hareketleri büyük önem taşımaktadır (Keser, 2008).

Çevreye karşı olumlu duygular besleyen ve duyarlı bireylerin yetiştirilmesinde öğretmenlerin rolü büyüktür (Kahyaoğlu ve ark., 2008). Bu yüzden öğretmenler çevre eğitimiyle alakalı, ekolojik denge, su, toprak ve hava kirliliği konusunda bilinçlendirilmelidir. Aynı zamanda da tüm öğretim kademelerinde, uygun seviyede bilimsel etkinlikler düzenlenmelidir (Çabuk ve Karacaoğlu, 2003).

Üniversite ve öncesi, çevreyle ilgili verilen eğitim yeterli düzeyde değildir. Öncelikle ortaöğretim programlarına önem verilmesi gerekirken, uluslararası modellerle karşılaştırıldığında ülkemizdeki eğitimin çok da sağlıklı olmadığı ortaya çıkmıştır (Yücel ve Morgil, 1998; Ünal, 1998; Ünal ve Dımaşkı, 1999). Çevreye karşı duyarlı olmayan, çevre bilinci olmayan bireylerin çevreye verdiği zararlar uzun yıllar devam etmektedir. Çevreye karşı duyarlı bireyler ise doğaya verilen zarardan memnun olmamakla birlikte, buna çözüm yolu arayan bireyler olmuşlardır. Çevreye duyarlı bu bireyleri yetiştirmek için de çevre eğitimine önem verilmesi gerekmektedir. Eğer eğitim süreci boyunca bireylere gerekli ve yeterli çevre eğitimi verilirse bireyler çevreye karşı sorumluluklarını bilen duyarlı vatandaşlar olacaktır (Mert, 2006). Bu duyarlı vatandaşları yetiştirmek içinse, çevre bilgisi ve deneyimi yüksek öğretmenler yetiştirilmelidir. Bilgi ve deneyim açısından yeterli öğretmenler, çevre eğitimini geliştirebilir ve istenen düzeye ulaştırabilir.

Ülkemizde çevre eğitimi genelde doğal yollara bırakılır. Bu da eğitim seviyesinin amaçlanan düzeyde olmadığını gösterir. Toplumla çevre eğitimi verilirken, hedef toplumun kültürel ve toplumsal özellikleri iyi analiz edilmeli, gerekli bilgi düzeyi yeterli düzeyde üretilmeli, etkili sunum teknikleri geliştirilmeli, eğitim verecek kişilerin gerekli araç gereçlerle donatılması gerekmektedir. Eğer bu sayılanlar yapılmazsa, toplumun çevreye ve çevresel problemlere karşı duyarlılığı ve bilinç düzeyi sadece duygusal boyutta kalabilir. Uygulamalarda planlı ve programlı bir yol izlenmeli, eğitim bir bütünlük içerisinde verilmelidir (Aksakal, 2013).

Günümüzde birçok ülke, okullarda çevreyle ilgili bilgilerin teorik düzeyde kalmasıyla yetinmeyip, çevreye karşı duyarlı bireyler yetiştirecek çevre eğitimi temelli okullar açmaktadırlar. Bunun yanında bazı ülkeler de çevre eğitimi konusunda model okullar açmışlardır. Eko-okullar projesi örnek olarak verilebilir. Bu programda öğrenciler, hem kendileri çevre hakkında bilgi edinmekte, hem de ailelerini, yerel yönetimleri ve sivil toplum kuruluşlarını çevre eğitimi konusunda bilinçlendirme ve bilgilendirmede görevlidirler (Aktepe ve Girgin, 2009).

Çevre bilincinin kazandırılmasında en önemli etken çevre eğitimidir. Çevre eğitimi toplumun tüm üyelerine, yaş ve meslek fark etmeksizin ulaştırılmalıdır (Demirkaya, 2006). Bu konuda kitle iletişim araçlarından yardım almak etkili sonuçlar verebilir. Yazılı ve görsel medyada yeteri kadar çevre konusuna yer verilmese de yazılı ve görsel medya bu konuda çok önemli bir bilgi kaynağıdır (Maskan ve ark., 2006).

Gerek yerel yönetimler gerekse sivil toplum kuruluşları, topluma arazide çevre eğitimi veririse, bu çok olumlu bir adım olacaktır. Örneğin yerleşim yerine yakın bir alanda ağaçlandırma etkinliği düzenlenip, toplumun herkesimi olacak şekilde bireyler çağırılabilir

(Kahyaoğlu ve Kaya, 2012). Arazide yapılan çalışmalar çevre eğitime önemli katkılar sağlamaktadır (Erten, 2005; Özdemir, 2010).

Gerçek çevreci bireyler, küçük yaşlarda ve yaşantı yoluyla yetişebilir. Çünkü birebir yaşantı yoluyla elde edilen tecrübeler, çocuklar ve gençlerde doğa sevgisi ve çevre bilincini arttıracak, bir sorumluluk haline getirecek ve kuvvetli bir altyapı oluşturulmuş olacaktır (Ayvaz, 1998). Bu sayede de sadece çevreci bireyler değil çevreye duyarlı nesiller yetiştirilmiş olunacaktır (Mete ve Filik İşçen, 2015).

Çevreci bireyler bu kadar önemliyken, ulusal alanda yapılan bazı çalışmalardan elde edilen sonuçlar çevre eğitiminin istenilen seviyede olmadığı yönündedir (Haktanır ve Çabuk, 2000; Özkan ve ark., 2001; Şahin ve ark., 2004). Çevre eğitiminin istenilen seviyede olmadığı bir yerde, bireylerin çevre konusundaki duyarlıklarının az olacağını tahmin etmek de çok zor olmayacaktır. Nitekim Kahyaoğlu ve Kaya (2012) çalışmalarında, öğretmen adaylarının çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik önerilerinde, çalışmaların en fazla bireylere yönelik olması gerektiğini saptamışlardır. Tuncer ve ark. (2005) yaptıkları çalışmada Türk gençlerinin çevreye yönelik sorumluluklarının farkında olduğunu ama bu farkındalığın günlük yaşamla ilişkilendirilmediği sonucuna ulaşmışlardır. Tüm bu tespitler sonucunda geri dönüşümü anlama düzeyinin önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle bireylerin küçük yaşlarda kazandıkları davranışları yaşamlarının ileriki dönemlerinde sürdürme isteklerinden yola çıkarak ilköğretim öğretmenlerine düşen büyük sorumluluğun farkına varabiliriz. Eğitim-öğretimin ilköğretim boyutunda öğrencilere eğitim verecek olan ilköğretim öğretmenlerinin geri dönüşüm konusundaki görüşleri bu bağlamda büyük önem kazanmaktadır. İfade edileni destekler nitelikte, Kahyaoğlu ve ark. (2008) yaptıkları çalışmada, çevreye duyarlı, aldıkları sorumlulukları yerine getiren ve olumlu davranışlar sergileyen öğrencilerin yetiştirilmesinde öğretmenlerin rolünün çok önemli olduğunu belirtmişlerdir.

MEB'in 6. Sınıf Fen bilgisi kitabında çevre sorunlarının çözümüne ilişkin en önemli noktanın insan eğitimi olduğu vurgulanırken, insan eğitimi ile geri dönüşüm bilincinin artacağını ve çevre kirliliğinin azalacağını, bunun sonucunda da doğal kaynakların tükenme tehlikesinin ortadan kalkacağı, daha yaşanabilir çevreye sahip olunacağını altı çizilmiştir (MEB, 2015).

Günlük hayatta geri dönüşümün çok önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Artan geri dönüşüm ihtiyacı ve bununla ilgili öğrencileri eğitecek öğretmenlerin bilgisi ve geri dönüşümü anlama düzeyi büyük önem arz etmektedir. Yapılan çalışmalardan elde edilen veriler, bireylere çevreye yönelik olumlu özellikler katılırsa, bireyler çevre konusunda daha bilinçli olacaktır, sonucunu gösteriyor. (Morgil ve ark., 2002; Kaya ve Turan, 2005; Alim, 2006; Uzun ve Sağlam, 2006; Atasoy ve Ertürk, 2008; Gökçe ve ark., 2008; Meydan ve Doğu, 2008; Sağır ve ark., 2008; Şahin ve Gül, 2009; İncekara ve Tuna, 2010)

Geri dönüşüm ile birlikte oluşan ürünlerin tekrar kullanılması, doğal kaynakların tükenme hızını azaltacak ve bununla birlikte atık üretimini de azaltacaktır. Sonuçta da kaliteli ürünler tekrar kullanılabilir hale gelecektir (Meriç ve Kayranlı, 2003).

Doğada bozunmadan uzun süre kalabilen ve sık kullanılan cam, plastik, metal ve kağıt gibi maddelerin geri dönüşümü oldukça kolaydır. Ayrıca bu tür maddeleri hammaddeden elde ederken harcanan enerji miktarı, geri dönüştürülürken harcanan enerji miktarından oldukça fazladır. Bu maddeler programlı bir şekilde geri dönüşüme uğrarsa, doğal kaynakların ömrü uzayacak, harcanan enerji miktarı düşecek ve çevredeki katı atık birikimi azalacaktır. Katı atıklar iki şekilde geri dönüşüme uğrayabilir, bunlardan birincisi merkezi ayırma, ikincisi kaynakta ayırma yöntemidir. Merkezi ayırma, çöpleri toplu olarak geri dönüşüm tesislerine getirme ve tesislerde ayırma şeklinde olmaktadır. Kaynakta ayırma ise, çöpleri ilk elden yani

evlerde veya kurumlarda gruplandırılması ve farklı poşetlerle geri dönüşüm tesislerine getirilmesidir. Merkezi ayırma yönteminde elde edilen ürünlerin kalitesi düşüktür. Bu nedenle kaynakta ayırma yönteminin daha çok tercih edilmesi gerekmektedir. Ülkelerin gelişmişliği arttıkça geri dönüşüm uygulamaları gelişmekte ve katı atık problemi azalmaktadır (Özbay, 2010).

Doğadaki kaynaklar sınırlıdır (Gürer ve ark., 2004; Ayvaz ve Bolat, 2013). Geri dönüşüm eğitim ve çalışmalarının temel amacı kullanılan kaynakların sınırlı olduğunu öğretmek ve göstermektir.

Son zamanlarda artan enerji ihtiyacıyla birlikte geri dönüşüm kavramı daha fazla önem kazanmıştır. Bu önem beraberinde araştırmacıların dikkatini de üzerine çekerek bu alanda çalışmalar yapılmasına neden olmuştur. Yapılması hedeflenen araştırma ile de bu alana daha fazla katkı sunmak amaçlanmaktadır. Bu araştırma ile bireylerin çevre duyarlılığını, geri dönüşüm hakkındaki bilgilerini etkili bir şekilde öğrencilere kazandıracak olan öğretmenlerin, geri dönüşümü anlama düzeyleri ve görüşleri belirlenecektir.

Literatürde geri dönüşümün birçok tanımı vardır. Atıkların bir takım fiziksel ve kimyasal işlemlerden sonra ikincil hammadde oluşturulmasına geri dönüşüm denir (Büyüksaatçi ve ark., 2008). Tüketilmiş atıkların bir takım işlemlerden sonra yeniden hammaddeye veya yan ürüne dönüşmesi de geri dönüşüm olarak adlandırılır (Çimen ve Yılmaz, 2012). Akcanlı (2010) ise atıkların toplanıp, ayrıştırılıp, değerlendirildikten sonra kullanılmasına geri dönüşüm olarak tanımlamaktadır. Atıkların hammadde gibi kullanılarak yeni bir maddeye dönüştürülmesine de geri dönüşüm denilebilir (Gürer ve ark., 2004). Geri dönüşüm, çevredeki kaynaklara sahip çıkmaya yarayan, korumaya ve atıkların azalmasına yardımcı olan, önemli ekonomik ve çevresel faydaları olan bir kavramdır (Yaşar ve ark., 2012).

Yaman (2007) geri dönüşüm aşamalarını dört başlık altında toplamıştır. Bunlar;

Toplama: İki şekilde olabilir, atığı tüketicinin kendisi getirmesi veya tüketicie ulaşıp alınması.

Ayırma: Toplanan atıkların seçilen amaca göre dikkatlice ayrılması. İşe yaramayacak olanların ise elenmesi.

Değerlendirme: Atık malzemenin yapılan işlemlerden sonra yeniden kullanılabilir bir ürüne dönüştürülmesidir.

Yeni Ürünü Ekonomiye Kazandırma: Ürünün tekrar piyasa sunulmasıdır.

2007 itibariyle ülkemizde yürürlükte olan Ambalaj Atıkları Kontrolü Yönetmeliği ile birlikte atıkların geri dönüşüm ve tekrar kullanılması kanuni güvenceye alınmıştır (Akcanlı, 2010). Ülkemizde geri dönüşüm ile ilgili yönetmelikler de vardır. Bunlar;

- Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği (APAK)
- Ambalaj Atıkları Kontrolü Yönetmeliği
- Poliklorlu Bifenil ve Poliklorlu Terfenillerin Kontrolü Hakkında Yönetmelik
- Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği,
- Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği,
- Ömrünü Tamamlamış Lastiklerin Kontrolü Yönetmeliği,
- Atık Yönetimi Genel Esaslarına İlişkin Yönetmelik
- Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği şeklindedir. (Şengül, 2010)

Geri dönüşüm yapılırken bilinçli yapılması çok önemlidir. Bilinçli geri dönüşüm ile anlatılmak istenen geri dönüşüm kutuları kullanılmasıdır. Geri dönüşüm kutuları ile çöplerin ayrılarak toplanması sağlanmaktadır (Bakar ve Aydın, 2012; Kahyaoğlu ve Kaya, 2012; Yıldırım ve ark., 2012; Kocalar ve Balcı, 2013; Mete ve Filik İşçen, 2015).

AMAÇ

Tulsian (2006) gider kelimesini belli bir zaman içinde, ölçülmesi ve kaydı mümkün olan maddelerin tükenmesi olarak tanımlar. Giderin artması beraberinde geri dönüşümün de önemini arttırmaktadır. Artan geri dönüşüm ihtiyacı ve bununla ilgili öğrencileri eğitecek öğretmenlerin bilgisi ve geri dönüşümü anlama düzeyi büyük önem arz etmektedir. Ulusal literatür taranmış bu bağlamda bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Fen bilgisi öğretmenlerinin geri dönüşüm konusundaki görüşlerini belirlemek amacıyla yapılacak olan bu çalışmayla öğretmenlerin görüşlerinin alınması ve özgün fikirlerin literatüre kazandırılması amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerine dayalı olarak gerçekleştirilen betimsel bir çalışmadır. Bu yaklaşım doğrultusunda fen bilgisi öğretmenlerinin geri dönüşüm hakkındaki bilgi ve düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu çalışma 2016–2017 eğitim öğretim yılında halen görevde olan fen bilgisi öğretmenlerine gönüllülük esasına göre uygulanmıştır. Anket Giresun ilinde olmak üzere Milli Eğitim Bakanlığında çalışan fen bilgisi öğretmenlerine uygulanmıştır. Toplamda 55 fen bilgisi öğretmenine ulaşılabilmektedir. Bunlardan 30 tanesi bayan, 25 tanesi de erkektir.

Veri Toplama Aracının Hazırlanması

Veri toplama aracı olarak kullanılan anket araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Anket geliştirilirken fen bilgisi eğitim programı incelenmiş, programın kazanımları göz önünde bulundurulmuştur. Literatür araştırılmış bireylerin geri dönüşüm ile ilgili kavram yanılgıları, ihtiyaçları tespit edilmiş, anketin içeriğine eklenmiştir. Anketteki sorular alanında uzman bir öğretim üyesi tarafından incelenmiş gelen geri dönütlerle anket üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. İlk hazırlandığında 13 soru halinde olan anket, gelen dönütler neticesinde 9 soruya indirilmiştir. Anketin okunması ve anlaşılabilirliğini tespit etmek amacıyla 2 fen bilgisi öğretmenine gönderilmiş ve son düzenleme yapılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Anket fen bilgisi öğretmenlerine birebir uygulanmıştır. Anket uygulanırken araştırmamanın etiği çerçevesinde isim sorulması uygun görülmemiş, sadece cinsiyetler alınmıştır. Cinsiyetler K1 (Bayan 1), K2, E1 (Erkek 1), E2 şeklinde kodlanmıştır.

Toplanan veriler betimsel ve içerik analiz ile raporlaştırılmıştır. Raporlaştırılan verilerin danışman gözetimi ve yardımıyla tema ve kodları belirlenmiştir. Her soru için ayrı tablo oluşturulmuş, tablolar da tema ve kodlar ile gösterilmiştir. Her tablodaki kız – erkek frekansı ayrı ayrı verildiği gibi, toplamı da verilmiştir. Aynı zamanda her kod için yüzdelik değer tablonun en son kısmına eklenmiştir. Ayrıca bir kişinin görüşü eğer iki veya daha fazla kodu içine alıyorsa, ilgili kodlara da eklenmiştir. Tablonun altına da öğretmenlerin görüşleri frekansları ile birlikte yazılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Açık Uçlu Anket Bulguları

Anket aracılığıyla öğretmenlere yöneltilen her bir soru için, katılımcılardan elde edilen veriler tablolar halinde sunulmuştur. Gerekli yorumlar da her bir tablonun altında yapılmıştır.

Öğretmenlere soru 1'de geri dönüşüm sorulmuştur. Ve öğretmenlerin görüşleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Soru 1 için katılımcıların verdikleri cevapların analiz sonuçları

Tema	Kod	Kız	Erkek	Toplam	Yüzde
Geri Dönüşüm	Atık maddeleri bir takım işlemlerden sonra tekrar kullanılabilir hale getirmek	17	15	32	58
	Doğal kaynakların tükenmemesi için atıkları doğaya geri döndürmek	8	6	14	25
	Diğer	5	4	9	17
	Toplam	30	25	55	100

Öğretmenler geri dönüşümün tanımında en çok (%58) “Atık maddeleri bir takım işlemlerden sonra tekrar kullanılabilir hale getirmek” olarak tanımlamışlardır. Öğretmenler ayrıca geri dönüşümü (%25) “Doğal kaynakların tükenmemesi için atıkları doğaya geri döndürmek” olarak ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan bir tanesi geri dönüşüm nedir sorusuna cevap verirken çevre kirliliğiyle ilişkilendirmiş, çevre kirliliğini de, insanın sorumlu olduğu bir konudaki sorumsuzluğu şeklinde tanımlamıştır. Yine benzer şekilde katılımcılardan bir tanesi geri dönüşümü çevre kirliliğiyle ilişkilendirdikten sonra, çevre kirliliğini, çöpte olması gereken maddelerin yerlerde olması şeklinde tanımlamıştır.

Öğretmenler düşük frekansta (%17) geri dönüşümün tanımını değil gerekliliğini, amacını ve işlevselliğini açıklamışlardır.

Soru 2’de yaşanan bölgedeki çevre kirliliğinin ne yönde olduğu sorulmuş, verilen cevaplar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Soru 2 için katılımcıların verdikleri cevapların analiz sonuçları

Tema	Kod	Kız	Erkek	Toplam	Yüzde
Çevre Kirliliği	Çöp	27	21	48	42
	Hava	15	12	27	24
	Ses	13	8	21	18
	Su	10	6	16	13
	Diğer	3	1	4	3
	Toplam	68	48	116	100

Öğretmenlerin verdikleri cevaplar neticesinde yüksek bir kısmının (%42) çevre kirliliğinin en fazla çöp kirliliği olduğunu söylediği görülmüştür. Diğer bir kısım (%20) ile hava kirliliği derken, bir kısım (%18) ses kirliliği, bir kısımda (%16) su kirliliği demiştir.

Soru 3’de soru 2 ile bağlantılı olacak şekilde geri dönüşümün hangi alanlarda önemli olduğu sorulmuştur. Verilen cevaplar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Soru 3 için katılımcıların verdikleri cevapların analiz sonuçları

Tema	Kod	Kız	Erkek	Toplam	Yüzde
Geri Dönüşüm Hangi Alanda Olmalı	Kâğıt	21	14	35	35
	Plastik	15	9	24	24
	Sanayi – Kimyasal	12	8	20	20
	Cam	5	6	11	11
	Diğer (tıp, enerji, vs.)	8	2	10	10
	Toplam	61	39	100	100

Soru 3'de, öğretmenlere geri dönüşümün en çok hangi alanda olması gerektiği sorulmuştur. Kağıt en çok frekansta (%35) tercih edilmiştir. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu kağıt geri dönüşümünden bahsetmiş sebep olarak da ağaçların gereksiz ve sebepsiz kesilmemesini ve doğal bitki örtüsünün bozulmamasını göstermişlerdir. Öğretmenlerin geri dönüşümüne önem verdikleri ürünlerden birisi de plastik geri dönüşümüdür. Plastik geri dönüşümü (%24) öğretmenlere göre doğada çözünmediği ve doğaya zarar verdiği için önemlidir. Açıklama olarak da plastik atıkların doğada yüzyıllarca bozunmadan kalabiliyor olması gösterilmiştir. Yine öğretmenler, gelecek nesillere temiz bir çevre bırakılması adına plastik atıkların toplanması ve geri dönüşümünü gerekli gördüklerini açıklamışlardır. Öğretmenlerin diğer yüksek frekansta (%20) bahsettikleri geri dönüşüm alanı ise sanayi ve kimyasal alan olmuştur. Sanayisi gelişmiş olan bölgelerde ortaya çıkan kimyasal atıkların çevreye geri dönüşü mümkün olmayan zararlar vermesi, çevreyi tahrip etmesi buna gerekçe olarak gösterilmiştir. Ayrıca öğretmenler, kağıt ve plastik geri dönüşümün etkilerinin gelecekte daha çok belirgin olacağını söylemelerine karşın, sanayisel ve kimyasal atıkların etkileri doğaya karıştığı an ortaya çıkmaktadır şeklinde görüş beyan etmişlerdir. Bu bağlamda kısa vadede en tehlikeli çevre kirliliğinin sanayi ve kimyasal çevre kirliliği olduğu konusunda mutabık kalmışlardır. Sanayisel ve kimyasal atıkların çevreye kesinlikle atılmaması gerektiğine vurgu yapılırken, yapılabiliyorsa geri dönüşümü yapılamıyorsa da güvenli bir şekilde yok edilmesi gerektiği öğretmenler tarafından belirtilmiştir.

Soru 4 de öğretmenlerin geri dönüşüme karşı duyarlılıkları araştırılmış. Arkadaşlarıyla konuşmalarında geri dönüşüm konusunun ne sıklıkla yer aldığı sorulmuştur. Verilen cevaplar Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Soru 4 için katılımcıların verdikleri cevapların analiz sonuçları

Tema	Kod	Kız	Erkek	Toplam	Yüzde
Duyarlıyız	Duyarlıyız, nadiren konuşuyoruz.	18	11	29	53
	Duyarlıyız fakat sohbetlerde yer verilmiyor.	8	8	16	29
Duyarlı Değiliz	Duyarlı değiliz, bu konular konuşulmuyor.	4	6	10	18
	Toplam	30	25	55	100

Geri dönüşüme karşı duyarlılığı ölçmek amacıyla sorulan soruda, öğretmenlerin geri dönüşüme günlük hayatta yer verdiği önem araştırılmış ve tablolaştırılmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%53) geri dönüşüme karşı duyarlı olduklarını, arkadaş sohbetlerinde yer verildiği ancak yeterli seviye de gündemde kalmadığını belirtmişlerdir. Gündeme gelen konuların da gelişigüzel değil, karşılaşılan bir sorunla birlikte gündeme geldiği belirtilmiştir. Öğretmenler, doğalgaz gibi hava dostu yakıtların olmadığı ve fosil yakıtların kullanıldığı bölgelerde yaşayanların, hava kirliliği konusunda duyarlılığının arttığı ve eleştirilerinin bu yönde olduğu belirtmişlerdir. Öğretmenler benzer şekilde belediyeler tarafından düzenli toplanmayan çöplerin olduğu yerlerde yaşayanların ise daha çok bundan şikayetçi olduğu ve eleştirilerini bu yönde yaptıkları ve sohbetlerinin de bu yönde olduğunu belirtmişlerdir. İçme suyunun yeterince temiz olmadığı yerlerde de su kirliliğinin arkadaş ortamında konuştuğunu ve duyarlı oldukları öğretmenler tarafından belirtilmiştir. Öğretmenlerden bazılarının çevre kirliliği konuları yerine daha çok "insan kirliliği" konusunda konuştuğunu belirtmesi de araştırmacının notlarına eklenmiştir.

Bir diğer cevapta katılımcılar (%29) geri dönüşüme duyarlı olduklarını ancak günlük hayatta bu konuya yer vermediklerini söylemişlerdir. Geri dönüşüm gibi hassas bir konuda yüksek oran sayılabilecek (%18) katılımcı ise bu konulara duyarlı olmadıklarını ve sohbetlerinde yer vermediklerini belirtmişlerdir.

Soru 5’de öğretmenlere üniversitelerde alınan çevre kirliliği veya geri dönüşüm ile ilgili derslerin günlük hayata olan bakışlarına etkisi sorulmuş, sonuçlar Tablo 5’de analiz edilmiştir.

Tablo 5. Soru 5 için katılımcıların verdikleri cevapların analiz sonuçları

Tema	Kod	Kız	Erkek	Toplam	Yüzde
Evet	Evet farkındalık ve duyarlılık oluştu	27	21	48	88
Hayır	Hayır bir etkisi olmadı	3	4	7	12
	Toplam	30	25	55	100

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%88) oranında bu derslerin faydalı olduğunu, bunun karşılığında çevreye olan bakış açısının değiştiğini belirtmişlerdir. Çevrenin de bir insan gibi değer görmesi, sınırsız değil sınırlı olduğu yani kaynaklarının tükenebileceği, eğer kötü davranırsak bunun neticesinde kötü sonuçlarla bize döneceği fikri bu tür derslerde verilmektedir. Yine geri dönüşüm için büyük bir oran sayılabilecek (%12) katılımcı bu tür derslerin çevreye karşı bir duyarlılık oluşturmadığını belirtmişlerdir.

Soru 6’da çevreye karşı bireylerin duyarlılığı nasıl artar sorusu sorulmuştur. Öğretmenlerin görüşleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Soru 6 için katılımcıların verdikleri cevapların analiz sonuçları

Tema	Kod	Kız	Erkek	Toplam	Yüzde
	Eğitim seviyesi	25	19	44	38
	Ahlak	24	17	41	36
	Manevi duygular	11	5	16	14
	Yaş	7	3	10	8
	Diğer	2	3	5	4
	Toplam	69	47	116	100

Soru 6’da katılımcılara 5. soruyla bağlantılı olarak çevreye karşı duyarlı bireyler nasıl yetiştirilir sorusu sorulmuş, cevaplar tablolaştırılmıştır. Katılımcılar çevre kirliliği ile baş etmenin yollarında yüksek oranda (%38) eğitim seviyesini göstermişlerdir. Verilen eğitimin bu bağlamda yetersiz kaldığı, çevre kirliliğine karşı duyarsız ve bilinçsiz bir nesil yetiştiği görüşündeler. Katılımcılar, eğitim seviyesiyle birlikte ve yüksek oranda (%36) ahlaki gelişimin de çevre kirliliğini azaltacağını, ahlak sahibi bireylerin çevreye karşı duyarlı ve dikkatli olacağını söylemişlerdir. Katılımcılar çevre kirliliğine karşı duyarlılığı manevi duyguların (%14) artması ile de artabileceğini belirtmişlerdir. Çok az bir kısım (%8) ise çevreye karşı duyarlılığın yaş ile birlikte artacağını söylemişlerdir.

Bazı katılımcılar çevre duyarlılığının sosyal sorumluluk projeleriyle artabileceğini, bazıları ise ne yaparsak yapalım çevre kirliliğinin azalmayacağını, istenilen anlamda çevreye karşı duyarlı bireylerin yetişemeyeceğini söylemişlerdir. Sınırlı sayıda katılımcı da cinsiyete göre duyarlılığın artacağını, bayanların erkeklere göre çevreye karşı daha hassas olduğunu söylemişlerdir.

Lee ve Zelenak (1990) yaptıkları çalışmada tüketici eğitiminin önemini vurgulamışlardır.

Öyle ki, tüketici değişmediği takdirde, etrafındaki dinamikler değişse bile sonuç değişmeyecektir çünkü son söz tüketiciye aittir. Tüketicilerin önceliklerini bilmesi, buna göre davranması gerekmektedir. Eğitilmiş tüketici sorumluluklarını bilen ve bunu sağlıklı bir şekilde kullanandır. Ülkeler, ne kadar gelişmiş olursa olsun, sorumlu tüketiciyi ortaya çıkarmak durumundadır.

Tüketicinin bilinçli olması beraberinde ekonomik tercihlerini doğru yapmasına ve üreticiyi de kendi ihtiyaçlarına doğru yönlendirmesini mümkün kıldığı gibi ülkenin ekonomik gelişimine de katkı sağlayacaktır (Kuhndt, Türk ve Herrndorf, 2004).

Soru 7'de çevre kirliliği ve geri dönüşüm hakkında yapılan çalışmaları ve yayınları takip ediyor musunuz sorusu sorulmuştur. Öğretmenlerin görüşleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Soru 7 için katılımcıların verdikleri cevapların analiz sonuçları

Tema	Kod	Kız	Erkek	Toplam	Yüzde
Olumlu	Evet var, ama genişletilmeli	21	16	37	68
	Böyle bir çalışmaya denk gelmedim	5	4	9	16
Olumsuz	Takip etmiyorum.	3	2	5	9
	Diğer	1	3	4	7
	Toplam	30	25	55	100

Katılımcılar yüksek oranda (%68) bu tür çalışmalara denk geldiklerini ancak yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir. Böyle bir çalışmaya denk gelmeyen katılımcılar (%16) ise, arzu ettikleri halde böyle çalışmaları göremediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan az bir kısım (%9) ise bu tür çalışmalarla ilgilenmediklerini, dolayısıyla takip etmediklerini belirtmişlerdir.

Soruya olumlu yanıt veren katılımcılardan bir tanesi, Malatya'da çöplerden elektrik üretmek için santraller kurulduğu örneğini vermiş, bunun ülke geneline yayılması gerektiğini belirtmiştir. Yine soruya olumlu yanıt katılımcılar bu tür projelerin, araştırmaların ve kamu spotlarının kitlesel iletişim araçlarıyla (TV, İnternet vs.) tanıtımının yapılmasının daha etkili olacağını, bu konuda yayımlanan kitap, broşür veya araştırmaların pek dikkat çekmeyeceğini belirtmişlerdir.

Carlsson ve Sanders (2004) yılında yaptıkları çalışmada, çevresel projelerin eğitime nasıl uyarlanması gerektiğini bulmaya çalışırken, hükümetlerin ve okul dışı özel çevre organizasyonlarının da eğitimle iç içe olması, işbirliği yapılması öngörülmüştür.

Hükümetler bu konuda etkili teşvik politikaları hazırlamalı, yenilenebilir enerjileri desteklemeli, atıkların yoğun olduğu bölgelere müdahale etmelidir (Pickin, 2008).

Soru 8'de katılımcılara çevre ve geri dönüşüm ile ilgili sorumluluk verilirse bunu isteyerek mi yoksa zorunda oldukları için mi yaparsınız sorusu sorulmuştur. Öğretmenlerin görüşleri Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Soru 8 için katılımcıların verdikleri cevapların analiz sonuçları

Tema	Kod	Kız	Erkek	Toplam	Yüzde
Olumlu	İsteyerek yaparım	23	22	45	82
Olumsuz	Zorunlu olsam yaparım	4	1	5	9
	Diğer	3	2	5	9
	Toplam	30	25	55	100

Katılımcılar yüksek oranda (%82) bu soruya olumlu yanıt vermişlerdir. Eğer çevre ve geri dönüşüm ile ilgili bir projeden haberleri olursa veya kendilerine yer verilirse gönüllü olarak çalışacaklarını belirtmişlerdir. Çok az bir kısım (%9) günlük hayatta yeterince vaktinin olmadığını ve bu tür projeler için vakit ayıramayacağını söyleyip gönüllü olmayacağını belirtmiştir. Yine gönüllü olmak istemeyenlerden bazı adaylar, bu tür projelere sadece zorunda olunursa katılacağını veya bir karşılık beklediğini söylemiştir.

Katılımcılardan bir kısmı ise (%9) bu tür projelerin hayata geçmesi için toplumsal bir rol biçilmesi gerektiğini, bu projelerin bir sorumluluk olarak bireylere aşılması gerektiğini ve gerekli merciler tarafından kontrol edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Ayrıca toplum olarak çevre kirliliğine karşı duyarlı olunabilirse, bir kuruma gerek kalmadan insanların birbirlerini kontrol edip uyarabileceğini, çevreye kendileri sahip çıkacağını söylemişlerdir.

Görülmektedir ki, bireyler çevreye karşı teorik olarak duyarlıdır. Bu teorik potansiyelin, pratiğe dönüştürülmesi için, eğitimcilerin önyak olması gerekir. Çevre eğitimleri tarafından, çevre konusunda bilinçlendirilen bireyler, çevrenin hem bugün hem de yarın için önemli ve gerekli olduğunun farkına varacak ve çevreye karşı daha hassas olacaktır.

Soru 9'da geri dönüşümün bizler için mi yoksa gelecek nesiller için mi gerekli olduğu sorulmuştur. Öğretmenlerin görüşleri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Soru 9 için katılımcıların verdiği cevapların analiz sonuçları

Tema	Kod	Kız	Erkek	Toplam	Yüzde
Geri Dönüşümün Önemi	Hem gelecek için hem bizim için	24	22	46	85
	Gelecek için	4	2	6	10
	Bizim için	2	1	3	5
	Toplam	30	25	55	100

Çevre kirliliği ve geri dönüşüm ile ilgili yapılan tanıtımlarda, çevre kirliliğinin ve geri dönüşümün ekseriyet gelecek nesiller için olduğu vurgulanır, gelecek nesillere güzel yaşam alanı bırakmak adı altında sloganlar yapılır. Araştırmacı bu sorusunda katılımcıların bu konuyla ilgili düşüncelerini sorduğunda gelen cevaplar aslında çevre kirliliğinin ve geri dönüşümün gelecek nesillere etkisinin yanında bizler içinde öneminin büyük olduğunun farkına varmıştır. Katılımcıların büyük oranda (%85) çevre kirliliğini önlemek ve geri dönüşüm yapmak hem bize hem de gelecek nesillere faydalı olacaktır cevabını vermişlerdir. Sanayisel ve kimyasal kirliliklerin doğaya karıştığı anda etki göstermesi ve etrafında yaşayan canlılara zarar verirken gelecek nesillere de yaşam alanı bırakmaması da buna örnek olarak gösterilebilir. Katılımcılar düşük oranda (%10) çevre kirliliğinin ve geri dönüşümün gelecek nesilleri ilgilendirdiğini söylemişlerdir. Şahin ve arkadaşları (2004) yaptıkları çalışmada geri dönüşümün gelecek nesillerin sağlıklı bir ortamda yaşaması için gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Yine düşük oranda (%5) katılımcı çevre kirliliği ve geri dönüşümün yaşayan nesiller için önemli olduğunu söylemişlerdir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Geri dönüşümü anlam itibarı ile kullanım dışı kalan geri dönüştürülebilir atık malzemelerin çeşitli geri dönüşüm yöntemleri ile hammadde olarak tekrar imalat süreçlerine kazandırılması olarak açıklayabiliriz. Fen bilgisi öğretmenlerinin geri dönüşümün ne olduğu

konusunda verdikleri cevaplarda geri dönüşümü yanlış ifade ettikleri görülmüştür. Bazı öğretmenlerin kullanılmış veya kullanım dışı kalmış malzemelerin değil de, kullanılmayan malzemelerin tekrar kullanılabilir hale gelmesi şeklindeki tanımı, bu duruma örnek verilebilir. Kullanılmayan malzemenin karşılık geldiği anlam, geri dönüşümü yapılacak malzemelerin anlamından çok daha geniştir. Tüm bu bulgular da çevre ve geri dönüşümü eğitiminin üniversitelerde yeterince olmadığını göstermektedir. Nitekim daha önce yapılan çalışmalarda yüksek öğretimde yapılan çalışmaların yeterli olmadığı belirtmiştir. (Berberoğlu ve Tosunoğlu, 1995; Karatekin, 2014). Ayrıca Harman ve Çelikler (2016) yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının geri dönüşüme karşı farkındalıklarının düşük olmasını bilgi ve ilgi yetersizliğinin yanında eğitimde ve medyada gerektiği kadar yer verilmediğini belirtmişlerdir.

Bu çalışmada öğretmenlerin yaşadıkları çevreye karşı sorunların farkındalığı anlamında genelde duyarlı oldukları, yaşadıkları çevredeki sorunları fark ettiği tespit edilmiştir. Öğretmenler çevresinde olan kirliliklerin neler olduğunu ifade etmesine rağmen geri dönüşümü yapılması gereken malzemelere, çevresinde olan kirlilikleri değil de, genelde söylemesi klişe olan geri dönüşümleri söylemesi aslında geri dönüşüm ile ilgili öğretmenlerin çokta duyarlı olmadığını göstermektedir.

Arkadaş sohbetlerinde geri dönüşüm ile ilgili konulara çok yer verilmediği, çevreye karşı duyarlılığın olduğu ama bu duyarlılığın sadece konuşmalarda kaldığı, iş sorumluluk almaya geldiğinde adayların bu konuya uzak durduğu belirlenmiştir. Adaylarda beklenen çevre ile ilgili konularda liderlik etme özelliğinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Bir lider veya program eşliğinde sorumluluk alır mısınız sorusuna büyük oranda olumlu yanıt alınması öğretmenlerin gönüllü programlara katılabileceğini göstermiştir. Ayrıca öğretmenlerin geri dönüşümü, kendileri veya geleceği için değil de, daha çok frekansta hem şimdiki zaman hem de gelecek zaman için önemli görmesi de güzel kazanımlar arasında yerini aldı. Bu çalışmada bulunan veriler YÖK ve MEB gibi strateji belirleyen kurumların çalışmalarına yön verebilir (Teksöz, Şahin ve Ertepinar, 2010)

Öğretmenlerin hepsi geri dönüşümü gerekli görmüştür. Bu gerekliliğin sebebini ise atık maddelerin çevre kirliliğine neden olması şeklinde açıklamışlardır. Aynı zamanda çevre kirliliğinin sağlığa da zararlı olduğunu belirtmişlerdir (Harman ve Çelikler, 2016).

Öğretmenlerin verileri incelendiğinde geri dönüşümle ilgili olan ürünler genel olarak, kağıt atıkları sanayi atıkları, evsel atıklar ve plastik atıklar olmuştur . Bu bulgu Büyüksaatçi, Küçükdeniz, Esnaf (2008) ve Erdal, v.d., (2008) 'nin yaptığı çalışma sonucunda bulunduğu verilerle paralel olmuştur. Ancak bu makaleye konu olan çalışmanın Erdal, v.d., (2008)'in yaptığı çalışmadan önemli bir farkı, kağıt atıkların artık geri dönüşümün en önemli bir parçası olduğunun tespitidir. Bu tespit, günümüzde kağıt ambalajları en çok tüketilen maddedir diyen Akcanlı (2010) ile örtüşmektedir.

Ayrıca burada bulunan bulgular, Yılmaz, Çelik ve Arslan (2010) tarafından saptanan, eğer geri dönüşüm yapılmazsa doğacak sonuçlar insanın ömründen uzun olacağı için insanlarda benden sonrakiler için ben neden ilgileneyim düşüncesiyle çalışmakta, öğretmenlerin kendileriyle birlikte geleceği de düşündüğünü göstermektedir.

ÖNERİLER

Ulaşılan bilgiler ışığında şu öneriler sunulabilir;

1.Öğretmen adaylarına geri dönüşüm ile ilgili projeler verilip çevresindeki sorunlara çözüm önerileri istenebilir.

2.Bireylere geri dönüşümün önemini kavratmak adına ilgi çekici kamu spotları hazırlanabilir.

KAYNAKÇA

- Akcanlı, F. (2010). Çevre Muhasebesi Açısından Kağıt Ambalajı Geri Dönüştüren İşletmelerin Faaliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Fayda-Maliyet Analizi Ankaş Atık Kağıt İmalat San. ve Tic. AŞ'de Uygulama.
- Alim, M. (2006). Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Türkiye'de Çevre ve İlköğretimde Çevre Eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2):599-616
- Altın, Meryem, Bacanlı, Hasan ve Yıldız, Kazım (2002). "Biyoloji Öğretmeni Adaylarının Çevreye Yönelik Tutumları". *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*. Ankara: ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi.
- Atasoy, E., Ertürk, H. 2008. İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Alan Araştırması. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1): 105-122
- Bakar, Fatma ve Aydın, Bahattin (2012). "Bilim ve Sanat Merkezi Öğrencilerinin Plastik ve Plastik Atıkların Geri Dönüşümü ve Çevreye Etkileri Konularında Tutumlarının Belirlenmesi (Batı Karadeniz Bölgesi Örnekleme)". *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*. Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Berberoğlu, G., & Tosunoğlu, C. (1995). Exploratory and confirmatory factor analyses of an environmental attitude scale (EAS) for Turkish university students. *The Journal of Environmental Education*, 26, 40-44.
- Büyüksaatçı, S., Küçükdeniz, T., & Esnaf, Ş. (2008). Geri dönüşüm tesislerinin yerinin gustafson-kessel algoritması-konveks programlama melez modeli tabanlı simülasyon ile belirlenmesi.
- Carlsson, M., & Sanders, D. Perspectives on participation in collaborative projects between schools and external actors.
- Çimen, O., & Yılmaz, M. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Geri Dönüşümle İlgili Bilgileri ve Geri Dönüşüm Davranışları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 25(1), 63-74.
- Erdal M., Görçün F. Ö., Görçün Ö., Saygılı M. S. (2008). Entegre Lojistik Yönetimi, Beta yayınları, 1.baskı.
- Gökçe, N., Kaya, E., Aktay, S. ve Özden, M. 2008. İlköğretim Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumları. *İlköğretim Online*, 6(3): 452-468.
- Haktanır, G. & Çabuk, B. (2000). Okulöncesi dönemindeki çocukların çevre algıları. *IV. Fen Bilimleri Eğitimi Kongresi. Hacettepe Üniversitesi*. 6-8 Eylül 2000. Ankara. ss. 76-81.
- Harman, G. & Çelikler, D. (2016). Fen bilgisi öğretmen adaylarının geri dönüşüm kavramı hakkındaki farkındalıkları. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 331-353.
- İncekara, S., ve Tuna, F. 2010. Ortaöğretim Öğrencilerinin Çevresel Konularla İlgili Bilgi Düzeylerinin Ölçülmesi: Çankırı İli Örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 22:168-182.
- Kahyaoğlu, M., Daban, Ş. & Yangın, S. (2008). İlköğretim öğretmen adaylarının çevreye yönelik tutumları. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 42-52.
- Kahyaoğlu, M., & Kaya, M. F. (2012). Öğretmen Adaylarının Çevre Kirliliğine ve Çevreyle İlgili Sivil Toplum Örgütlerine Yönelik Görüşleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 91-107.
- Karatekin, Kadir (2014). "Social Studies Pre-Service Teachers' Awareness of Solid Waste and Recycling". *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 116: 1797-1801.
- Kaya, N.Ç. ve Turan, F. (2005). Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Çevreye İlişkin Bilgi ve Duyarlılıkları: Ankara'da resmi ve özel ilköğretim okulları örneğinde bir çalışma. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 21: 103-112.

- Kocalar, Ali Osman ve Balcı, Ali (2013). "Coğrafya Öğretmen Adaylarının Çevre Okuryazarlık Düzeyleri". *International Journal Social Science Research*, 2 (1): 15-49.
- Kuhndt, M., Türk, V., & Herrndorf, M. (2004). Stakeholder engagement: an opportunity for SMEs?. *UNEP industry and environment*, 27(4), 40-43.
- Lee, S. M., & Zelenak, M. J. (1990). *Consumer economics: The consumer in our society*. Gorsuch Scarisbrick Pub.
- MEB (2005). Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, İlköğretim fen ve teknoloji dersi (4. ve 5. Sınıflar) Öğretim Programı, Ankara.
- Meriç, G. ve Kayranlı, B. 2003. Endüstriyel katı atık yönetimi. 5. *Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi*, Adana.
- Mete, Ali ve Filik İşçen, Cansu (2015). "İlköğretim Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Bilgi ve Tutumlarına Çevre Koruma Kulübü'nün Etkisi". *Turkish Studies* 10 (11): 1145-1164.
- Meydan, A., Doğu, S. 2008. İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Çevre Sorunları Hakkındaki Görüşlerinin Bazı Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26: 267-277.
- Morgil, I., Yılmaz, A. ve Cingör, N (2002). Fen Eğitiminde Çevre ve Çevre Koruma Projesi Hazırlamasına Yönelik Çalışma. V. *Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*. ODTÜ, Ankara.
- Özkan, Ö., Tekkaya, C. & Geban, Ö. (2001). Ekoloji konularındaki kavram yanlışlarının kavramsal değişim metinleri ile giderilmesi. Maltepe Üniversitesi. *Yeni Bin Yılım Başında Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu*. 7-8 Eylül 2001. İstanbul. ss. 191-193.
- Sağır S., Aslan O. ve Cansaran, A (2008). İlköğretim Öğrencilerinin Çevre Bilgisi ve Çevre Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *İlköğretim Online E-Dergi*, 7(2): 496-511.
- Pickin, J. (2008). Representations of environmental concerns in cost-benefit analyses of solid waste recycling. *Resources, Conservation and Recycling*, 53(1-2), 79-85.
- Spiegelman, H., and Sheehan, B. 2004. The future of waste, *BioCycle* 45, (1): 59.
- Şahin, K., Gül, S. 2009. Ortaöğretim Öğrencilerinin Çevre Bilgisi, Davranışı ve Duyarlılıklarının Araştırılması: Samsun Örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2):541-556.
- Şahin, N. F., Cerrah, L., Saka, A. & Şahin, B. (2004). Yüksek öğretimde öğrenci merkezli çevre eğitimi dersine yönelik bir uygulama. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24 (3), 113-128.
- Şengül, Ü. (2010). Atıkların Geri Dönüşümü ve Tersine Lojistik. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 73-86.
- Teksöz, G., Elvan, Ş. & Ertepinar, H. (2010). Çevre okuryazarlığı, öğretmen adayları ve sürdürülebilir bir gelecek. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 307-320.
- Tulsian, P. C. (2006). *Cost Accounting*.
https://books.google.com.tr/books/about/Cost_Accounting.html?id=w2kbrUHIuk0C&redir_esc=y
- Tuncer, G., Sungur, S., Tekkaya, C. & Ertepinar, H. (2005). Gençlerin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumları: bir durum çalışması. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 187-193.
- Unep, (2004), *European Stakeholder Meeting on Sustainable Consumption and Production Background Paper*. United Nation Environment Programme November 25-26, Ostend, Belgium.
- Uzun, N ve Sağlam, N. 2006. Orta Öğretim Öğrencileri İçin Çevresel Tutum Ölçeği Geliştirme ve Geçerliliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30:240-250.
- Yaman T. (2007). İstanbul'da Kentsel Katı Atık Yönetimi ve Geri Kazanım Potansiyelinin Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, s. 21.

- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Cengiz, Bacanak, Ahmet ve Özsoy, Sibel (2012). "Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Karşı Duyarlılıkları". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (1): 121-134.
- Yılmaz, Veysel, Çelik, H. Eray ve Arslan, M. S. Talha (2010). "Enerji Çeşitleri ve Geri Dönüşüme Karşı Tutumların Çevresel Davranışa Etkisi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (2), 323-342.

BELİRLENMESİ

Bu araştırmanın amacı, fen bilgisi öğretmenlerinin geri dönüşüm konusundaki bilgi düzeylerini ve görüşlerini belirlemektir. Soruları içtenlikle ve samimi bir şekilde cevaplamanız çalışmanın amacına ulaşması açısından önemlidir. Lütfen hiçbir soruyu cevapsız bırakmayınız. Ayıracağınız zaman ve araştırmaya vereceğiniz katkıdan dolayı teşekkür ederim.

S1. Size göre geri dönüşüm ne anlama gelmektedir? Açıklayınız.

S2. Yaşadığınız bölgede ne tür çevre kirliliği mevcuttur? (Ses, hava, çöp, vb...).

S3. Geri dönüşümün hangi alanlarda önemli olduğunu düşünüyorsunuz? Niçin böyle düşündüğünüzü açıklayınız.

S4. Sizin ve arkadaş çevrenizin geri dönüşüme duyarlı olduğunu düşünüyor musunuz? Dost sohbetlerinde geri dönüşümle ilgili konulara ne sıklıkla yer verirsiniz?

S5. Üniversitede aldığınız çevre kirliliği ve geri dönüşüm ile ilgili derslerin günlük hayata bakışınızı değiştirdiğini düşünüyor musunuz?

S6. Çevreye karşı bireylerin duyarlılığı nasıl artar? (Eğitim seviyesi, Maddi durum, Manevi duygular, Ahlak, Rütbe, Yaş, Cinsiyet, vb...)

S7. Çevre kirliliği ve geri dönüşüm hakkında yapılan çalışmaları ve yayınları takip ediyor musunuz? Eğer takip ettiğiniz bir çalışma veya yayın varsa eleştirel bir gözle baktığınızda sizce yeterli mi?

S8. Çevre ve Geri Dönüşüm ile ilgili size bir sorumluluk verilirse bunu isteyerek mi yoksa yapmak zorunda (not, hiyerarşik emir, vb...) olduğunuz için mi yaparsınız?

S.9. Geri Dönüşümün bizler için mi yoksa gelecek nesiller için mi gerekli olduğunu düşünüyorsunuz? Kısaca açıklayınız.

Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Öz Yeterlik Kaynaklarının İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Aldan Karademir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9431-9992>

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Muğla – TÜRKİYE

Betül Yalçın

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1176-8843>

Öğretmen / İMKB Ortaokulu, Muğla – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 06.02.2019

Kabul: 02.07.2019

On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Öz Yeterlik

Öz Yeterlik Kaynakları

Matematik Dersi

Ortaokul Öğrencisi

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29068>

Öz

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının incelenmesidir. Öz yeterlik kaynaklarının, cinsiyet, sınıf düzeyi, akademik başarı, anne-baba ve öğretmen tutumu değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Araştırmanın katılımcılarını toplam 267 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada verilerin toplanmasında, very toplama aracı olarak Usher ve Pajares (2008) tarafından geliştirilen, Konaş ve Özcan (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Ortaokul Matematik Öz-Yetkinlik Kaynakları Ölçeği" ile araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, ortaokul öğrencilerinin matematik öz yeterlik kaynaklarının, cinsiyet değişkenine göre yalnızca "ustalık deneyimi" kaynağında erkek öğrenciler lehine anlamlı olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin matematik öz yeterlik kaynakları, sınıf düzeyi açısından anlamlı olarak farklılık göstermemektedir. Akademik başarı değişkenine göre ise tüm kaynaklarda ve ölçeğin toplamında anlamlı bir farklılık belirlenmiş olup bu farklılık "sosyal iknalar" kaynağı haricinde akademik başarının yüksek olduğu sınıflamalar lehinedir. Anne tutumu değişkenine göre "sosyal iknalar" kaynağı ve toplamda anlamlı bir farklılık olup, baba tutumuna göre anlamlı farklılık yoktur. Öğretmen tutumuna göre ise "ustalık deneyimi", "fizyolojik durum" kaynakları ve toplamda anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Akademik başarı değişkeni için geniş etkide olan bu farklılaşma anlamlı farklılık oluşturan diğer değişkenler için düşük etkidedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, öneriler getirilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aldan Karademir, Ç. ve Yalçın, B. (2019). Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Öz Yeterlik Kaynaklarının İncelenmesi. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 383-396.

Investigation of the Secondary School Students Mathematics Self-Efficacy Sources

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Aldan Karademir

Muğla Sitki Kocman University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Muğla – TURKEY

Betül Yalçın

Teacher / İMKB Secondary School, Muğla – TURKEY

Article History

Submitted:06.02.2019

Accepted: 02.07.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Self Efficacy

Sources of Self-Efficacy

Mathematics Lesson

Secondary School Student

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29068>

Abstract

The aim of this study is to examine whether the self-efficacy sources of secondary school students differ significantly according to gender, class, academic achievement, parent and teacher attitude variables. A total of 267 secondary school students participated in the study. As data collection tools, "Secondary School Mathematics Self-Competency Resources Scale" developed by Usher and Pajares (2008), adapted to Turkish by Kontas and Özcan (2017) and Personal Information Form prepared by the researchers were used. The data was analyzed by SPSS 22 statistical program. As a result of the study, it was determined that mathematics self-efficacy sources of secondary school students differed significantly in favor of male students only in the source of "mastery experience" according to gender variable. The mathematics self-efficacy sources of secondary school students do not differ significantly in terms of grade level. According to the academic achievement variable, there is a significant difference in the total of all the sources and the entire scale. This difference is in favor of the classifications with high academic success except for the source of "social persuasions". According to the mother attitude variable, there is a significant difference between the source of "social persuasions" and total but according to the father attitude variable, there is no significant difference between the students. According to teacher attitude, significant difference was determined at "mastery experience", "physiological status" sources and total. This differentiation, which has a wide impact on academic success variables, is low-impact for other variables that make a significant difference. In line with the findings, recommendations were made.

GİRİŞ

Öz yeterlik kavramı, Albert Bandura tarafından geliştirilen sosyal öğrenme kuramı ile ortaya çıkmıştır. Sosyal öğrenme kuramının dayandığı temel ilkeler karşılıklı belirleyicilik (birey, çevre ve davranış değişkenleri), sembolleştirme kapasitesi (dil ve mimikler), dolaylı öğrenme kapasitesi (modelleme, taklit ve tanımlama), öngörü aktivitesi (sonuçların bilişsel olarak sezilmesi), kendini düzenleme kapasiteleri (amaç belirleme ve kendini yönlendirme), ve öz-yeterliği (kendine güven) kapsar (Bandura and Kupers 1964; Aktaran: Bayrakçı 2007). Özellikle birey, çevre ve davranış değişkenleri arasındaki etkileşimi kapsamasından dolayı karşılıklı belirleyicilik ilkesinin ileriye dönük yaşantılarımızda etkili olacağı düşünülebilir. Çünkü karşılıklı belirleyicilik ilkesi, içinde bulunulan çevre ve kişinin sergilediği davranışların karşılıklı olarak birbirini etkileyeceği ve bu durumun bireyin bir sonraki davranışını belirleyeceği düşüncesine dayanır (Bandura, 1986). Karşılıklı belirleyicilik ilkesinin işleyişinde önemli olan faktörler vardır. Bu faktörlerden biri olan öz yeterlik, karşılıklı belirleyicilik ilkesinin işleyişinde anahtar role sahiptir (Bandura 1997; Aktaran: Sakız 2013).

Öz yeterlik, kişinin çevresinde olup bitenler üzerinde etkili olabilecek biçimde bir edimi başlatıp sonuç almaya kadar sürdürebileceğine olan inancı olarak tanımlanmıştır (Bandura 1994). Başka bir ifade ile öz yeterlik, bireylerin becerilerinin bir işlevi değil, becerilerini kullanarak yapabildiklerine ilişkin yargılarının bir ürünüdür (Gürcan, 2005).

Öz yeterlik, birbiri ile etkileşim halinde olan başlıca dört bilgi kaynağına dayanmaktadır. Bunlar: performans başarıları, dolaylı yaşantılar, sözel ikna ve duygusal durum olarak ele alınmaktadır (Bandura, 1994).

Güçlü bir yeterlik duygusu oluşturmanın en etkili yolu ustalık deneyimlerinden geçer. Başarılar sağlam bir yeterlik sağlar. Başarısızlıklar ise, özellikle gelişiminin erken evrelerinde insanların kendilerini yetenekleri hakkında güvensiz hissetmesine neden olabilir. Bu durumda kişiye zarar verebilir. İnsanlar sadece kolay başarılar yaşarsa, hızlı sonuç beklerler ve başarısızlık yaşadıklarında ise kolayca cesaretleri kırılır. Bireyin bir davranışı benimsemesi ve kendisini bir alanda yeterli bulması için doğrudan yaşantılar geçirmesi de gerekmez. Dolaylı yaşantılar da bu süreçte etkilidir. Benzer insanların sürekli çaba ile başarılı olduğunu görmek, gözlemcilerin de kendi kapasiteleri hakkında inançlarını arttırmaktadır. Çünkü dolaylı deneyimler öz yeterlik inancını etkileyen bir diğer kaynaktır (Bandura, 2008).

Bandura (1994), insanların başarılı olma yetenekleri ve bu yeteneklerine sahip olduklarına inanmaya ikna edilebileceğini savunmaktadır. Birinin olumlu bir şey söylediği ve bunun bir hedefe ulaşmaya yardımcı olduğu diğer bir deyişle cesaretlendirildiği bir zaman düşünüldüğünde, başkaları tarafından sözlü olarak cesaretlendirilmek, insanların kendinden şüphe duymalarını aşmalarına yardımcı olur ve kişi eldeki işe en iyi çabayı göstermeye odaklanır. Bu noktada sözel iknaların ise öz yeterlik inancına kaynaklık etmede kişiyi cesaretlendirerek görev yaptığı görülmektedir.

İnsanlar ayrıca, etkinliklerini değerlendirmede fiziksel ve duygusal durumlarına kısmen güvenmektedirler. Gerginlik, kaygı ve yorgunluğu kişisel eksikliklerin belirtileri olarak okurlar. Ruh hali aynı zamanda insanların etkinliklerini nasıl yargıladıklarını da etkilemektedir. Olumlu ruh hali etkinlik hissini artırır, depresif ruh hali ise azaltır. Anksiyete ve depresyonun azaltılması, fiziksel güç ve dayanıklılığın artırılması ve fiziksel ve duygusal durumların olumsuz yanlış yorumlarının değiştirilmesiyle etkinlik inancı güçlendirilir (Bandura, 2008).

Bireyler, sözü edilen 4 temel kaynaktan edindikleri bilgileri işleyerek, değişik alan ve durumlara ilişkin öz yeterlik algıları geliştirirler. Bunların en önemlilerinden birisi de, kuşkusuz akademik öz yeterliktir. Akademik öz-yeterliği diğerlerinden ayıran özellikleri Zimmerman (1995) şu şekilde özetlemiştir:

1. Öz yeterlik bireyin fiziksel ya da psikolojik özellikleri vb. bireysel niteliklerini değil, bir işi

gerçekleştirme yeteneğine ilişkin yargılarını içermektedir.

2. Yeterlik algısı, çok boyutlu olup her alan için değişiklik gösterir. Bu nedenle, matematik öz yeterlik algısı, İngilizce öz yeterlik algısından farklıdır.

3. Öz yeterlik ölçümleri koşullardan etkilenir. Örneğin, bir öğrenci yarışmacı bir sınıfta, işbirliğinin öne çıkarıldığı sınıfa nazaran öğrenme konusunda daha düşük yeterlik gösterebilir.

4. Öz yeterlik ölçümleri, edim için belirlenen doğru ölçütlere bağlıdır. Karşılaştırmada farklı ölçütler ve normlar dikkate alınmaz (Aktaran: Özerkan, 2007).

Bireylerin bir sorunun üstesinden gelmede ya da bir işi başarmaya yönelik kişisel değerlendirmeleri de olan öz yeterlik inancı, eğitim süreçlerinde de belirli yeterliklerin ya da davranışların nasıl algılandığına ilişkin önemli ipuçları verebilir (Özdemir, 2008).

2018 yılı matematik dersi öğretim programı da incelendiğinde, eğitim sistemimizin yetkinliklerde bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip karakterde bireyler yetiştirmeyi amaçladığı görülmektedir. "Öğrencilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde; kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarında ihtiyaç duyacakları beceri yelpazeleri olan yetkinlikler Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde (TYÇ) belirlenmiştir" (MEB, 2018). TYÇ' de belirtilen 8 anahtar yetkinlikten biri "matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler" dir (MEB, 2018). "Matematiksel yetkinlik, günlük hayatta karşılaşılan bir dizi problemi çözmek için matematiksel düşünme tarzını geliştirme ve uygulamadır. Sağlam bir aritmetik becerisi üzerine inşa edilen süreç, faaliyet ve bilgiye vurgu yapılmaktadır. Matematiksel yetkinlik, düşünme (mantıksal ve uzamsal düşünme) ve sunmanın (formüller, modeller, kurgular, grafikler ve tablolar) matematiksel modlarını farklı derecelerde kullanma beceri ve isteğini içermektedir" (MEB, 2018).

Hackett ve Betz (1989) matematik öz yeterlik algısını "bireyin, belli bir matematiksel görevi veya problemi başarılı bir şekilde yerine getirmedeki kişisel güveninin durumsal veya problem tabanlı değerlendirmesi" olarak tanımlar" (Hackett ve Betz 1989; Aktaran: Işıksal ve Aşkar, 2003).

Algılanan öz-yeterliliğin sebat üzerindeki etkileri konusunda yol analizleri öğrencilerin beceri kazanımlarını hem doğrudan hem de sebatlarını arttırarak dolaylı olarak etkilediğini göstermiştir (Schunk 1981; Aktaran: Zimmerman 2000). Düşük öz yeterliğe sahip olan bireylerle karşılaştırılınca öz yeterlik inancı yüksek olanlar, öğrenme yaşantılarında daha istekli olurlar, daha çok çaba harcar ve güçlükler karşısında daha etkin stratejiler geliştirirler (Eggen ve Kauchak 1997; Aktaran: Altun ve Yazıcı 2012). Yeterlilik inançları bireylerin düşünce kalıpları ile duygusal tepkilerini de etkiler. Düşük öz yeterliliğe sahip insanlar, konuları gözlerinde büyütürler, onların gerçekte olduklarından daha zor olduğuna inanabilirler. Bu inanç ta stresi ve depresyonu arttırarak, problem çözme vizyonunu daraltır. Yüksek öz yeterlik ise zor işler ve etkinliklere huzur ile yaklaşılmasını sağlar. Bu etkilerin sonuçları olarak, öz yeterlik inançları bireylerin başarı düzeylerinin güçlü bir belirleyicisi ve yordayıcısıdır (Pajares 1996; Aktaran: İsrail 2007). Öğrencilerin düşük öz yeterliğe sahip olma durumları uzun sürdüğünde öğrenilmiş çaresizlik gerçekleşebilir. Bu yüzden öz yeterlik inancının ve öz yeterlik inancının kaynağını oluşturan faktörlerin bilinmesi yararlıdır. Öğrencilerin öz yeterlik inancı kaynakları ve bu kaynakların öz yeterlik inancını ne düzeyde etkilediği bilindiği takdirde öğrenmeyle ve performansla ilgili öz yeterlik inançları da geliştirilebilir (Arslan, 2012).

Literatür incelendiğinde, Aldan Karademir, Deveci ve Çaylı'nın (2018) araştırmasında ortaokul öğrencilerinin akademik (matematik) öz yeterlikleri cinsiyete, sınıf düzeyine ve anne-baba tutumuna göre incelenmiştir. Koç ve Arslan' ın (2017) araştırmalarında ortaokul öğrencilerinin akademik öz yeterlik algıları sınıf düzeyi, cinsiyet ve anne baba eğitim durumu değişkenlerine göre incelenmiş ve akademik öz yeterlik algısı, okuma stratejileri ve bilişüstü farkındalık düzeyleri ile birlikte ele alınmıştır. Abalı, Öztürk ve Şahin' in (2015) matematiğe ilişkin akademik başarı, öz yeterlik ve tutum arasındaki ilişkilerin belirlenmesi çalışmasında matematiğe ilişkin öz yeterlik düzeylerinin cinsiyete ve

matematik sınavındaki puan ortalamalarına göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Çağırğan Gülten ve Soytürk (2013) tarafından ise 6. sınıf öğrencilerinin geometri öz yeterliklerinde cinsiyete göre farklılaşma olup olmadığı ve geometri öz yeterlikleri ile akademik başarıları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Taşdemir (2012) ise farklı liselerin son sınıflarında okuyan öğrencilerin matematik dersine yönelik öz yeterlik düzeylerini cinsiyet, okul türü, uzun süre yaşanan yerleşim birimi ve ailenin aylık geliri gibi bazı değişkenler bakımından incelemiştir.

Alanyazın tarandığında inanç olarak ifade edilen öz yeterlik kavramı algı olarak ta ifade edilmektedir. Bu çalışmada kavram birliği sağlanması adına “öz yeterlik” olarak kullanılmıştır. Çalışmada öz yeterlik, akademik öz yeterlik kavramı ile sınırlandırılmış ve öğrencilerin matematik öz yeterlik kaynakları araştırılmıştır. Öğretmenlerin bu noktada programın uygulayıcıları ve önemli bir etkeni olarak öğrencilerin öz yeterliklerinin geliştirilmesine destek olmaları gerekmektedir. Öz yeterliliğin anlaşılması hangi değişkenlerden etkilendiğinin yorumlanması adına bu konuda yapılan çalışmaların önemi açığa çıkmaktadır. Öğretim programında ifade edilen matematiksel yetkinlik alanının işlevliliği ve öğrencilerde bu yetkinliğin de geliştirilmesi gerekliliğinden hareketle, bu çalışmada, ortaokul öğrencileri örnekleme dahil edilmiş, öğrencilerin matematiksel yeterliklerinin ne düzeyde olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada ise ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları cinsiyet, sınıf düzeyi, akademik başarı gibi değişkenlerin yanı sıra anne tutumu, baba tutumu ve öğretmen tutumu değişkenleri açısından incelenmiş, araştırmadan elde edilen bulgular tartışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının araştırma kapsamında ele alınan değişkenler açısından incelenmesidir. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları ne düzeydedir?
2. Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları akademik başarıya göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları anne-baba tutumuna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
6. Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları öğretmen tutumuna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, betimsel araştırmaların bir türü olan tarama (survey) modeli kullanılmıştır. Karasar'a göre (2018), tarama geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi amaçlayan araştırma modelidir. Var olan bir durumu herhangi bir şekilde değiştirmeyen yani “Ne idi?”, “Nedir?” sorusuna cevap arayan araştırmalardır. Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının cinsiyet, sınıf düzeyi, akademik başarı, anne – baba ve öğretmen tutumu değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediği belirlenmiştir.

2.2. Örneklem

Araştırmanın örnekleme seçiminde seçkisiz örnekleme kullanılmıştır. “Evrende elemanların, tek tek, eşit seçilme şansına sahip oldukları durumda yapılan örnekleme eleman örnekleme denir”

(Karasar, 2018) Bu araştırmada da örnekleme birimi oranlı eleman örneklemedir. Bu araştırmanın örneklemini, Ege bölgesinde bir ilin, ilçesine bağlı resmi bir ortaokulda 5., 6., 7. ve 8. sınıflarda okuyan 128'i kız 140'ı erkek olmak üzere toplam 268 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrenci sayılarının sınıflara dağılımı 5. sınıf (N=52), 6. sınıf (N=72), 7. sınıf (N=83) ve 8. sınıf (N=61) şeklindedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada temelinde sosyal bilişsel teori olan Usher ve Pajares (2008) tarafından geliştirilen, Konaş ve Özcan, (2017) tarafından Türkçe' ye uyarlanan "Ortaokul Matematik Öz-Yetkinlik Kaynakları Ölçeği" kullanılmıştır. 24 maddeden oluşan orijinal ölçek 7' li likert tipinde olup maddeler 1 "tamamen katılmıyorum" dan 7 "tamamen katılıyorum" a kadar cevaplanabilmektedir. Ölçekte 7 olumsuz madde (3, 19, 20, 21, 22, 23, 24) bulunmaktadır. Ölçekte her biri 6 maddeden oluşan 4 alt boyut "ustalık deneyimi" (1,2,3,4,5,6) "dolaylı deneyim" (7,8,9,10,11,12), "sosyal iknalar" (13,14,15,16,17,18), "fizyolojik durum" (19,20,21,22,23,24) şeklinde adlandırılmıştır. Her bir alt boyut için alınabilecek maksimum puan 42, minimum puan ise 6' dır. Türkçe' ye uyarlanan ölçeğin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı; ustalık deneyimi için $\alpha = .86$, muazzam deneyim için $\alpha = .75$, sosyal iknalar için $\alpha = .94$ ve fizyolojik durum için $\alpha = .91$ 'dir. Bu çalışmada hesaplanan Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı ise; ustalık deneyimi için $\alpha = .72$, dolaylı deneyim için $\alpha = .78$, sosyal iknalar için $\alpha = .75$, fizyolojik durum için $\alpha = .85$ ' dir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma sürecinde toplanan veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 22.0 paket program ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde ilk olarak hangi istatistiksel testlerin yapılacağına karar vermek amacı ile verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Örnekleme 29. Kişinin verilerinin uç değer olması nedeniyle analiz dosyasından çıkarılmasına karar verilmiştir. Ölçeğin toplam ölçek ve alt boyutlarının Skewness değerlerinin +1 ile -1, Kurtosis değerlerinin ise +2 ile -1 arasında olduğu belirlenmiştir. Belirlenen Skewness ve Kurtosis değerleri, Huck (2008) için normal dağılım gösterdiği kabul edilebilir sınır değerleridir (Aktaran: Seçer, 2015). Bu nedenle verilere parametrik testlerden bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Yapılan bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi sonucunda, değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü karşılaştırmada eta-kare (η^2) etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Bağımsız gruplar testi yapıldığında etki büyüklüğü hesaplamak için (eta kare (η^2) hesaplanması) $\eta^2 = \frac{t^2}{t^2 + (n_1 + n_2 - 2)}$ formülü kullanılmıştır. Tek yönlü varyans analizi yapıldığında (ANOVA*) etki büyüklüğü, $\eta^2 = \frac{\text{kareler toplamı (gruplar arası)}}{\text{Kareler Toplamı (toplam)}}$ şeklindedir. Bu katsayı, 0 ile 1 arasında değişmektedir ve .01 küçük, .06 orta, .14 ise geniş etki büyüklüğü olarak yorumlanır (Büyüköztürk, 2011).

3. BULGULAR

Bu bölümde öz yeterlik kaynakları ölçeğinden elde edilen bulgular alt problemlere göre sırayla sunulmuştur.

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları ne düzeydedir? " şeklinde ifade edilen birinci alt probleme ilişkin veriler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Ortaokul Öğrencilerinin Öz yeterlik Kaynakları Puanları

	n	\bar{x}	Ss
Ustalık Deneyimi	267	31.68	8.17
Dolaylı Deneyim	267	30.72	8.90
Sosyal İknalar	267	28.67	9.61
Fizyolojik Durum	267	30.36	10.68
Öz yeterlik Kaynakları (Toplam)	267	121.45	30.34

Öz yeterlik kaynakları ölçeği “kesinlikle katılmıyorum” dan “kesinlikle katılıyorum” a kadar derecelendirilmiş 7’li likert tipinde her bir alt boyutunda 6 madde olmak üzere, 4 alt boyut ve toplam 24 maddeden oluşan bir ölçektir. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 168, minimum puan 24 olup orta değer 72’ dir. Her bir alt boyut için, alınabilecek minimum puan 6, maksimum puan ise 42 olup, orta değer 24’ tür. Tablo 1’de görüldüğü gibi ortaokul öğrencilerinin tüm alt boyutlardaki ve ölçeğin toplamındaki değer, orta değer üzerinde. Bu sonuç, ortaokul öğrencilerinin matematik öz yeterlik kaynaklarının yüksek olduğunu göstermektedir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi, “Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt problemi çözümlenmek için yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Ortaokul Öğrencilerinin Öz yeterlik Kaynaklarının Cinsiyete Göre t-testi Sonucu

	Cinsiyet	n	\bar{x}	Ss	sd	T	p	η^2
Ustalık Deneyimi	kız	128	30.36	8.39	265	-2.549	.011*	.02
	erkek	139	32.8	7.80				
Dolaylı Deneyim	kız	128	31.04	8.53	265	-2.549	.011*	.02
	erkek	139	30.43	9.25				
Sosyal İknalar	kız	128	27.98	9.80	265	-2.549	.011*	.02
	erkek	139	29.32	9.42				
Fizyolojik Durum	kız	128	29.87	10.78	265	-2.549	.011*	.02
	erkek	139	30.81	10.62				
Toplam	kız	128	119.27	31.28	265	-2.549	.011*	.02
	erkek	139	123.45	29.42				

(*p<.05 düzeyinde anlamlı)

Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda ortalamalar arasındaki farkın yalnızca “ustalık deneyimi” alt boyutunda erkek öğrenciler lehine anlamlı olduğu belirlenmiştir (t(265)= -2.549, p< .05). Buna göre cinsiyetin “dolaylı deneyim”, “sosyal iknalar”, “fizyolojik durum” öz yeterlik kaynakları alt boyutlarını etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir. Bağımsız gruplar t-testi sonucuna göre hesaplanan etki büyüklüğü “ustalık deneyimi” alt boyutu için $\eta^2 = .02$ olup etki büyüklüğü düşük olarak yorumlanabilir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi, “Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları sınıf

düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?" şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt problemi çözmek için yapılan tek yönlü faktör analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Ortaokul Öğrencilerinin Öz yeterlik Kaynaklarının Sınıf Düzeyine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonucu

	Sınıf	n	\bar{x}	Ss	sd	F	p	Anlamlı Fark
Uсталık Deneyimi	5	52	32.97	7.53	3 - 263	1.079	.359	---
	6	72	31.39	7.97				
	7	83	32.09	8.55				
	8	60	30.33	8.38				
	Toplam	267	31.68	8.17				
Dolaylı Deneyim	5	52	32.27	7.42	3 - 263	1.858	.137	---
	6	72	30.00	9.70				
	7	83	31.69	9.09				
	8	60	28.91	8.61				
	Toplam	267	30.72	8.90				
Sosyal İknalar	5	52	29.97	8.67	3 - 263	2.341	.074	---
	6	72	27.55	9.04				
	7	83	30.29	9.96				
	8	60	26.66	10.20				
	Toplam	267	28.67	9.61				
Fizyolojik Durum	5	52	30.73	10.12	3 - 263	.256	.857	---
	6	72	30.71	10.76				
	7	83	30.60	10.95				
	8	60	29.30	10.90				
	Toplam	267	30.36	10.68				
Öz yeterlik Kaynakları (Toplam)	5	52	125.94	25.94	3 - 263	1.638	.181	---
	6	72	119.66	30.54				
	7	83	124.69	32.43				
	8	60	115.21	30.13				
	Toplam	267	121.45	30.34				

Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının, sınıf düzeylerine göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, ölçeğin tüm alt boyutlarında ve toplamda ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları sınıf düzeyine anlamlı farklılık göstermemektedir.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları akademik başarıya göre anlamlı farklılık göstermekte midir?" şeklinde ifade edilen araştırmanın 4. alt problemini çözmek için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur. Öğrencilerin akademik başarıları öğrencilere verilen en son karnedeki matematik dersi notlarından 5 derecede (0-44, 45-54, 55-69, 70-84, 85-100) sınıflanmıştır.

Tablo 4. Ortaokul Öğrencilerinin Öz yeterlik Kaynaklarının Akademik Başarılarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonucu

	Akademik Başarı	n	\bar{x}	Ss	sd	F	p	η^2	Anlamlı Fark
Ustalık Deneyimi	55 - 69	34	22.43	8.15	4 - 262	79.445	.000*	.38	(55-69) - (70-84)
	70 - 84	58	26.44	7.62					(55-69) - (85-100)
	85 - 100	175	35.21	5.66					(70-84) - (85-100)
	Toplam	267	31.68	8.17					
Dolaylı Deneyim	55 - 69	34	24.24		4 - 262	21.467	.000*	.14	(55-69) - (85-100)
	70 - 84	58	27.55						(70-84) - (85-100)
	85 - 100	175	33.03						
	Toplam	267	30.72						
Sosyal İknalar	55 - 69	34	19.51		2 - 264	61.150	.000*	.35	(55-69) - (85-100)
	70 - 84	58	22.36						(70-84) - (85-100)
	85 - 100	175	32.54						
	Toplam	267	28.67						
Fizyolojik Durum	55 - 69	34	20.80		2 - 264	25.254	.000*	.16	(55-69) - (70-84)
	70 - 84	58	27.62						(55-69) - (85-100)
	85 - 100	175	33.13						(70-84) - (85-100)
	Toplam	267	30.36						
Öz yeterlik Kaynakları (Toplam)	55 - 69	34	87.00		2 - 264	70.511	.000*	.35	(55-69) - (70-84)
	70 - 84	58	103.99						(55-69) - (85-100)
	85 - 100	175	133.93						(70-84) - (85-100)
	Toplam	267	121.45						

Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları düzeylerinin akademik başarılarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda ölçeğin “ustalık deneyimi” [F(2,264)=79.445, p<.05], “dolaylı deneyim” [F(2,264)=21.467, p<.05], “sosyal iknalar” [F(2,264)=61.150, p<.05], “fizyolojik durum” [F(2,264)=21.254, p<.05] alt boyutlarında ve ölçeğin tamamında [F(2,264)=70.511, p<.05] anlamlı fark belirlenmiştir. Akademik başarı sınıflamaları arasındaki anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonuçlarına göre tüm alt boyutlar ile ölçeğin toplamında yapılan ikili karşılaştırmalarda, akademik başarının yüksek olduğu sınıflamalar lehine anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Tek yönlü varyans analizi sonucuna göre hesaplanan etki büyüklüğü “ustalık deneyimi” alt boyutu için $\eta^2=.38$, “dolaylı deneyim” alt boyutu için $\eta^2=.14$, “sosyal iknalar” alt boyutu için $\eta^2=.35$, “fizyolojik durum” alt boyutu için $\eta^2=.16$ ve öz yeterlik kaynakları toplam için ise $\eta^2=.35$ ’dir. Bu etki değerleri ölçeğin tüm alt boyutlarında ve öz yeterlik kaynakları toplamında geniş etki büyüklüğü şeklinde yorumlanır

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın 5. Alt problemi “Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları anne-baba tutumuna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt problemi çözümlmek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları sırasıyla Tablo 5 ve Tablo 6’da sunulmuştur.

Öz yeterlik Kaynakları-Anne tutumu

Tablo 5.Ortaokul Öğrencilerinin Öz yeterlik Kaynaklarının Anne Tutumuna Göre t -testi Sonucu

	Anne Tutumu	n	\bar{x}	Ss	sd	t	p	η^2
Uсталık Deneyimi	Demokratik	245	31.95	8.11	265	1.833	.068	
	Otoriter	22	28.63	8.33				
Dolaylı Deneyim	Demokratik	245	30.85	8.80	265	.774	.440	
	Otoriter	22	29.31	10.04				
Sosyal İknalar	Demokratik	245	29.06	9.50	265	2.193	.029*	.02
	Otoriter	22	24.40	9.95				
Fizyolojik Durum	Demokratik	245	30.68	10.64	265	1.617	.107	
	Otoriter	22	26.84	10.80				
Toplam	Demokratik	245	122.55	30.10	265	1.987	.048*	.01
	Otoriter	22	109.20	31.03				

(*p<.05düzeyinde anlamlı)

Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının anne tutumuna göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda ortalamalar arasındaki farkın sadece “sosyal iknalar” alt boyutunda ($t(265)= 2.193, p< .05$) ve ölçeğin toplamında anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($t(265)= 1.987, p< .05$). Buna göre anne tutumunun “sosyal iknalar” alt boyutu ile öz yeterlik kaynakları toplamını etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir. Bağımsız örneklem t-testi sonucuna göre hesaplanan etki büyüklüğü “sosyal iknalar” alt boyutu için .02 ve ölçeğin toplamı için $\eta^2= .01$ olup etki büyüklükleri düşük olarak yorumlanabilir.

Öz yeterlik Kaynakları – Baba Tutumu

Tablo 6. Ortaokul Öğrencilerinin Öz yeterlik Kaynaklarının Baba Tutumuna Göre t -testi Sonucu

	Baba Tutumu	n	\bar{x}	Ss	Sd	t	p
Uсталık Deneyimi	Demokratik	240	31.79	8.24	265	.684	.494
	Otoriter	27	30.66	7.60			
Dolaylı Deneyim	Demokratik	240	30.74	9.05	265	.115	.909
	Otoriter	27	30.53	7.59			
Sosyal İknalar	Demokratik	240	28.72	9.64	265	.259	.796
	Otoriter	27	28.22	9.48			
Fizyolojik Durum	Demokratik	240	30.74	10.67	265	1.732	.084
	Otoriter	27	27.00	10.43			
Toplam	Demokratik	240	122.01	31.12	265	1.192	.240
	Otoriter	27	116.42	22.03			

(*p<.05 düzeyinde anlamlı)

Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının baba tutumuna göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda ortalamalar arasındaki farkın ölçeğin alt boyutlarının tümünde ve ölçeğin toplamında anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Buna göre baba tutumunun öz yeterlik kaynakları toplamını ve alt boyutlarını etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir.

3.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın 6. alt problemi “Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları öğretmen tutumuna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Alt problemi çözümlenmek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Ortaokul Öğrencilerinin Öz yeterlik Kaynaklarının Öğretmen Tutumuna Göre t-testi Sonucu

Öğretmen Tutumu		n	\bar{x}	Ss	sd	t	p	η^2
Ustalık Deneyimi	Demokratik	218	32.38	7.77	265	2.693	.009*	.03
	Otoriter	49	28.56	9.19				
Dolaylı Deneyim	Demokratik	218	31.17	8.81	265	1.725	.086	
	Otoriter	49	28.75	9.12				
Sosyal İknalar	Demokratik	218	29.03	9.40	265	1.290	.198	
	Otoriter	49	27.07	10.43				
Fizyolojik Durum	Demokratik	218	31.44	10.30	265	3.544	.000*	.05
	Otoriter	49	25.57	11.17				
Toplam	Demokratik	218	124.03	29.29	265	2.972	.003*	.03
	Otoriter	49	109.97	32.52				

(*p<.05 düzeyinde anlamlı)

Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının öğretmen tutumuna göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda ortalamalar arasındaki farkın “ustalık deneyimi” ($t(265)= 2.693, p<.05$), “fizyolojik durum” ($t(265)= 3.544, p<.05$) alt boyutlarında ve ölçeğin toplamında ($t(265)=2.972, p<.05$) olduğu belirlenmiştir. Buna göre öğretmen tutumunun (demokratik/otoriter) “ustalık deneyimi”, “fizyolojik durum” alt boyutlarını ve öz yeterlik kaynakları ölçeği toplamını etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir. Bağımsız örneklem t-testi sonucuna göre hesaplanan etki büyüklüğü “fizyolojik durum” alt boyutu için $\eta^2=.05$, “ustalık deneyimi” alt boyutu ve ölçeğin toplamı için ise $\eta^2=.03$ olduğundan etki büyüklüğü düşük olarak yorumlanabilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynakları düzeyi tüm alt boyutlar ve toplam puan için orta değer üzerinde bulunmuştur. Elde edilen bulgu Abalı Öztürk ve Şahin’ in (2015) matematiğe ilişkin akademik başarı öz yeterlik ve tutum arasındaki ilişkilerin belirlenmesi çalışmasında beşinci sınıf öğrencilerinin Matematik öz yeterlik düzeylerinin yüksek olduğu bulgusu ile paralellik göstermektedir. Ayrıca “ustalık deneyimi” alt boyutunun en yüksek puan ortalamasına sahip olması Bandura’ nın (1994) “kişisel deneyimler, öz-yeterliğin en önemli ve en güçlü kaynağını oluşturmaktadır” sözü ile aynı doğrultudadır.

Araştırmanın ikinci alt problemi doğrultusunda ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde, ortalamalar arasındaki farkın erkek öğrenciler lehine anlamlı (yalnızca “ustalık deneyimi” alt boyutunda) olduğu bulgusu Taşdemir’ in (2012) lise son sınıf öğrencilerinin matematik öz yeterlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi çalışması ile paralellik gösterirken Aldan Karademir, Deveci ve Çaylı (2018); Koç ve Arslan (2017) ile Abalı Öztürk ve Şahin’ in (2015) bulguları ile çelişmektedir. Çağırğan Gülten ve Soytürk’ ün (2013) araştırmasında ise 6. Sınıf öğrencilerinin geometri öz yeterliklerinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi akademik öz

yeterlik algısının cinsiyete göre incelendiği araştırma bulguları farklılık göstermektedir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi doğrultusunda ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde, elde edilen sınıf seviyelerinin öz yeterlik kaynakları düzeylerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı bulgusu, Aldan Karademir, Devenci ve Çaylı'nın çalışmasında (2018) ulaşılan alt sınıflar lehine anlamlı farklılık bulgusu ile çelişmektedir. Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının akademik başarılarına göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve tüm alt boyutlarda ve ölçeğin tamamında geniş etkide anlamlı fark belirlenmiştir. "Ustalık deneyimi", "dolaylı deneyim", "sosyal ikna" ve "fizyolojik durum" alt boyutları ile ölçeğin toplamında yapılan ikili karşılaştırmalarda akademik başarının yüksek olduğu sınıflamalar lehine anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Bu durum Abalı Öztürk ve Şahin'in (2015); Çağırğan Gülten ve Soytürk'ün (2013) çalışmalarında elde edilen akademik başarı değişkeninin öz yeterlik üzerinde anlamlı bir yordayıcı olması bulgusu ile paralellik göstermektedir. Farklı öğrenme alanlarında yapılan pek çok araştırma özellikle akademik öz yeterlik ve akademik başarı arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır (Bandura, Barbaranelli, Caprara ve Pastorelli, 1996; Pajares ve Miller, 1994; Pajares ve Valiante, 2001; Phan, 2012; Shell, Colvin ve Bruning, 1995; Zimmerman, 2000; Zimmerman ve Bandura, 1994).

Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının anne tutumuna göre anlamlı olarak farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve ortalamalar arasındaki farkın yalnızca "sosyal iknalar" alt boyutunda ve ölçeğin toplamında düşük etkide anlamlı olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bu bulgu, Aldan Karademir, Devenci ve Çaylı'nın (2018) çalışmasında ölçeğin tüm alt boyutlarında ve toplamda demokratik anne tutumuna sahip öğrenciler lehine anlamlı farklılık olarak ortaya çıkmıştır bulgusu ile paralellik göstermektedir. Schunk ve Pajares (2002), çocukların merakını uyaran ve öğrenme deneyimlerine izin veren ortamlar sunan ebeveynlerin öz yeterliğin gelişimini olumlu yönde etkilediklerini belirtmektedirler. Çocukların merakını uyandıracak ilginç etkinlikler ve çocukların üstesinden gelebileceği güçlükler sunan zengin ortamlar, çocukları etkinliklere motive etmekte ve yeni bilgi ve beceriler öğrenmelerini sağlamaktadır (Meece, 1997; Aktaran: Schunk ve Pajares, 2002). Demokratik tutum sergileyen annelerin, çocukların öz yeterliklerini artırma bakımından daha avantajlı oldukları söylenebilir. Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının baba tutumuna göre alt boyutların tümünde ve ölçeğin toplamında anlamsız olduğu bulgusu, Aldan Karademir, Devenci, Çaylı'nın (2018) çalışmasında küçük etki büyüklüğünde de olsa tüm alt boyutlarda ve ölçeğin tamamında demokratik baba tutumuna sahip öğrenciler lehine anlamlı fark bulgusu ile çelişmektedir. Ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik kaynaklarının öğretmen tutumuna göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda ortalamalar arasındaki farkın "ustalık deneyimi" ve "fizyolojik durum" alt boyutları ile ölçeğin toplamında düşük etkide anlamlı olduğu bulunmuştur.

Çalışmada ortaokul öğrencilerinin akademik öz yeterlikleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiş ve tespit edilen bulgulara bağlı olarak şu öneriler sunulmuştur:

- Araştırmanın benzeri farklı örneklerde yapılarak elde edilen sonuçlar karşılaştırılabilir.
- Araştırmaya nitel bir boyut eklenerek yapılandırılmış görüşmelerle daha derinlemesine bilgiler edinilebilir.
- Anne – baba ve öğretmenlere demokratik tutumu destekleyici eğitimler yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abalı Öztürk, Y. ve Şahin, Ç. (2015). Matematiğe ilişkin akademik başarı - öz yeterlik ve tutum arasındaki ilişkilerin belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, 31(1), 343-366. doi: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2621>
- Aldan Karademir, Ç., Devenci, Ö. ve Çaylı, B. (2018). Ortaokul öğrencilerinin öz-düzenlemeleri ve akademik öz yeterliklerinin incelenmesi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(23), 14-29.
- Altun, F. ve Yazıcı, H. (2012). Üstün yetenekli öğrencilerin benlik kavramları ve akademik öz yeterlik inançları: karşılaştırmalı bir çalışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 319-334.
- Arslan, A. (2012). İlköğretim öğrencilerinin öz yeterlik inancı kaynaklarının öğrenme ve performansla ilgili öz yeterlik inancını yordama gücü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 1907-1920.
- Bandura, A. (1986). The explanatory and predictive scope of self-efficacy theory. *Journal of social and clinical psychology*, 4(3), 359-373.
- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachandran (Ed.). *Encyclopedia of Human Behaviour*, 71-78.
- Bandura, A. (2008). Reconstrual of "freewill" from the agentic perspective of social cognitive theory. In J. Baer, J. C. Kaufman and R. F. Baumeister (Eds.), *Are we free? Psychology and freewill* (pp. 86-127). New York, NY, US: Oxford University Press.
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V. and Pastorelli, C. (1996). Multifaceted impact of self-efficacy beliefs on academic functioning. *Child Development*, 67(3), 1206-1222.
- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal öğrenme kuramı ve eğitimde uygulanması. *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 198-210.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çağırğan Gülten, D. Ç. ve Soytürk, İ. (2013). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin geometri öz yeterliklerinin akademik başarı not ortalamaları ile ilişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(6), 55-70.ü
- EGgen, P., Kauchak, D., Winitzky, N., Jensen, J., and Hadden, J. (1997). An exploratory study of conceptual change in an introductory educational psychology course. In *annual meeting of the American Educational Research Association*, Chicago, IL.
- Gürcan, A. (2005). Bilgisayar özyeterliği algısı ile bilişsel seçenekler stratejileri arasındaki ilişkiler. *Avrasya Eğitim Araştırmaları Dergisi (EJER)*, 19(1), 179-193.
- Işıksal, M. ve Aşkar, P. (2003). İlköğretim öğrencileri için matematik ve bilgisayar öz yeterlik algısı ölçekleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 25(25), 109-118.
- İsrael, E. (2007). *Özdüzenleme Eğitimi, Fen Başarısı ve Özyeterlilik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Koç, C. ve Arslan, A. (2017). Ortaokul öğrencilerinin akademik öz yeterlik algıları ve okuma stratejileri bilişüstü farkındalıkları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 745-778.
- Kontas, H. ve Ozcan, B. (2017). Adapting sources of middle school mathematics self-efficacy scale to turkish culture. *International Journal of Evaluation and Research in Education (IJERE)*, 6(4), 288-294.
- MEB. (2018). *Matematik Dersi Öğretim Programı (İlkokul Ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 Ve 8. Sınıflar)*. Ankara: MEB.
- Özdemir, S. M. (2008). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz yeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 14(2), 277-306.
- Özerkan, E. (2007). *Öğretmenlerin Öz yeterlik Algıları İle Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Benlik Kavramları Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

- Pajares, F., and Miller, M. D. (1994). Role of self-efficacy and self-concept beliefs in mathematical problem solving: A path analysis. *Journal of Educational Psychology*, 86(2), 193-203.
- Pajares, F., and Valiante, G. (2001). Gender differences in writing motivation and achievement of middle school students: A function of gender orientation?. *Contemporary Educational Psychology*, 26(3), 366-381.
- Phan, H. P. (2012). Relations between informational sources, self-efficacy and academic achievement: A developmental approach. *Educational Psychology*, 32(1), 81-105.
- Sakız, G. (2013). Başarıda anahtar kelime: öz yeterlik. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 113-125.
- Schunk, D. H. and Pajares, F. (2002). *The development of academic self-efficacy*. A. Wigfield and J. S. Eccles (Eds.), *In development of achievement*. (15-31). San Diego, CA: Academic Press.
- Seçer, İ. (2017). *Spss ve Lisrel İle Pratik Veri Analizi Analiz ve Raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Shell, D. F., Colvin, C., and Bruning, R. H. (1995). Self-efficacy, attribution, and outcome expectancy mechanisms in reading and writing achievement: Grade-level and achievement-level differences. *Journal of Educational Psychology*, 87(3), 386-398.
- Taşdemir, C. (2012). Lise son sınıf öğrencilerinin matematik öz yeterlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Bitlis ili örneği). *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 2(6), 39-50.
- Usher, E. L. and Pajares, F. (2009). Sources of self-efficacy in mathematics: A validation study. *Contemporary Educational Psychology*, 34(1), 89-101.
- Zimmerman, B. J. (2000). Self-efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 82-91.
- Zimmerman, B. J., and Bandura, A. (1994). Impact of self-regulatory influences on writing course attainment. *American Educational Research Journal*, 31(4), 845-862.

Sınıf Yönetiminde Ders İçi Etkinliklere Katılmayı Reddetme Davranışlarına İlişkin Aday Öğretmen Görüşleri

Reyhan Şekerci

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9348-2621>

Öğretmen / Milli Eğitim Bakanlığı, Antalya – TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Gök

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5342-8971>

Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Antalya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 07.03.2019
Kabul: 08.08.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Sınıf Yönetimi
Örnek Olay
Aday Öğretmen Görüşleri

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29093>

Öz

Bu çalışmanın amacı öğretmen adaylarının bir örnek olay aracılığı ile sınıf yönetiminde istenmeyen davranışlara ilişkin görüş ve yaklaşımlarını belirlemektir. Nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılan bu çalışmada, sınıf yönetimi dersini almış olan Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği bölümü 4. sınıf öğrencilerinden sınıf yönetimi ile ilgili bir olay karşısında görüş ve önerilerini sunmaları istenmiştir. Veriler dokümantasyon tekniği ile toplanmıştır. Öğretmen adaylarına örnek olay verilerek sınıf yönetimi dersinde öğrendikleri teorik bilgiler ışığında bu durumları yorumlayıp açıklamaya çalışmışlar ve bu belgeler araştırmanın veri dokümanları olarak kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, çözüm önerileri ve görüşleri bu öğrenci davranışlarının öğretmenlerce nasıl yönetilebileceği ortaya konulmuştur. Bu şekilde öğretmen adaylarının sınıf yönetimi yaklaşımı geliştirirken onların ne tür istenmeyen öğrenci davranışları ile karşı karşıya kalabilecekleri konusunda bazı işaretlere rastlanmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Şekerci, R. ve Gök, R. (2019). Sınıf Yönetiminde Ders İçi Etkinliklere Katılmayı Reddetme Davranışlarına İlişkin Aday Öğretmen Görüşleri. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 397-404.

Views of Teacher Candidates About Behaviors of Refusal to Participate in Classroom Activities in Classroom Management

Reyhan Şekerci

Teacher / Ministry of Education, Antalya – TURKEY

Asst. Prof. Dr. Ramazan Gök

Akdeniz University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Antalya – TURKEY

Article History

Submitted:07.03.2019

Accepted: 08.08.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Classroom Management
Case Study
Views of Teacher Candidates

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29093>

Abstract

The aim of this study is to determine views and approaches of teacher candidates about undesirable behaviors in the classroom management through a case study. In the study in which qualitative research methods and techniques were used, 4th-year students of Preschool Teaching Department at Akdeniz University's Faculty of Education who took the Classroom Management course were asked to present their views and suggestions in case of an event related to classroom management. The data were collected by using the documentation technique. Once a case was given to the teacher candidates, they attempted to interpret and elaborate upon this case in light of the theoretical knowledge that they have acquired during the classroom management course and these documents were used as data documents of the study. As a result of the study, their solution offers and views revealed how these student behaviors can be managed by teachers. In this way, some indications were found about which kind of undesirable behaviors of students the teacher candidates can encounter while developing the classroom management approach.

Giriş

Yüksek Öğretim Kurulunca öğretmen yetiştirme modellerinde yapılan değişikliklerden biri de 1997 yılında Eğitim Fakültelerinde “Sınıf Yönetimi” dersinin verilmeye başlanmasıdır. Sınıf yönetimi dersi hizmet öncesi öğretmen adayları ve öğretmenlerin sınıf yönetimi konusunda bilgilenmelerine ve bu bilgileri doğru bir biçimde sınıfta uygulamalarına yardımcı olacak bilgileri kapsamakta, öğretmen adayının öğrencisini daha iyi tanıyabilecek, edindiği bilgileri sınıf ortamına etkili bir biçimde aktaracak, sınıf ortamında zamanını daha iyi değerlendirecek, sınıfta çıkabilecek her türlü soruna anında müdahale edebilecek, sınıf ortamını daha iyi organize etmesini sağlayarak sınıf içi yönetimi etkili kılmanın yolları hakkında fikir vermektedir (Özdemir,2017).

İstendik davranış değişikliğinin ilk temellerinin atıldığı yer olan sınıf, bilişsel, duyuşsal ve psikomotor açıdan farklı bilgi ve beceriye sahip öğrenciden oluşur. Öğretimin asıl gerçekleştiği yer sınıftır (Celep,2002; Çalık,2003). Eğitim öğretim sürecinin sağlıklı geçmesinden ise birinci derecede görevli öğretmen sorumludur. Bu nedenle öğretmenin, sınıf yönetimi eğitimi almış olması, sınıf yönetimi ilke ve yöntemleri konusunda uzman olması gerekir (Aydın,2013).

Sınıf yönetiminin tanımına bakılacak olunursa; öğrenmeye uygun bir ortamın oluşturulmasını, fiziksel düzenlemeleri, öğretimin akışını ve zamanın yönetimini, sınıf ortamında ilişkilerin belirli kurallar çerçevesinde düzenlenmesini, iletişimin düzenlenmesini, öğrenci motivasyonun sağlanmasını, planlama, örgütlenme, uygulama ve değerlendirme işlevlerine dair ilke, kavram, kuram, model ve tekniklerin sistematik ve bilinçli olarak uygulanmasıyla ilgili faaliyetlerin tümüdür (Erdoğan,2001; Karip,2017; Brophy,1988).

Sınıf yönetiminde en fazla dikkat edilmesi gereken boyut, öğrencilerin istenmeyen davranışlarını düzeltme ve değerlendirme (gözden geçirme) kapsamında öğrenciye rehberlik etme ve problem çözme boyutudur (Jones ve Jones,2004). En genel tanımla problem çözme çatışmayı yok etmeyi kapsamaktadır. Öğretmen ve öğrenci arasında gelişen çatışmalar rollerin, gereksinimlerin, ilgilerin, bireysel amaçların farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Çatışmayı ortadan kaldırmaya yönelik problem çözme sürecinde öğretmen şu adımları izlemelidir: problemi tanımlama, farklı çözümleri değerlendirmeli ve çözümlerden birini uygulamaya koymalıdır (Evertson vd.,1997).

Bu bağlamda sınıf yönetiminin etkililiğini azaltan en önemli husus, sınıfta ortaya çıkan istenmeyen öğrenci davranışlarıdır. İstenmeyen ya da olumsuz davranışlar öğretmenlerin sınıf yönetiminde karşılaştıkları en önemli sorundur. İstenmeyen davranışların tanımlanması, yer ve zamana göre değiştiği gibi, sınıftaki öğrenci grubunun özelliklerine ve öğretmenlerin kişisel ve mesleki becerilerine göre de değişmektedir. Sınıfta öğretmen ve öğrencilerin eğitim-öğretim faaliyetlerini aksatan her tür öğrenci davranışları genelde istenmeyen davranış olarak kabul edilir. Yalnız sınıftaki her küçük yanlış, istenmeyen davranış kabul edip büyüten öğretmen, sınıf yönetimini etkisizleştirebileceği gibi, öğrencilerin daha çok olumsuz davranış sergilemelerine de yol açabilir. Davranışları anlamlandırırken gelişim ve öğrenme psikolojilerinde, davranış bilimlerinde uzaklaşılmalıdır. Öğretmene bu noktada düşen görev, ortaya çıkan bu davranışları iyi şekilde tanılayıp etkili bir sınıf yönetimi yaklaşımıyla yönetmektir. İstenmeyen davranışları tamamen ortadan kaldırmak mümkün değildir. O nedenle bu davranışları doğru analiz edersek daha iyi bir sınıf yönetimi becerisi sergilemiş oluruz (Mertens,1998). Bu noktada ele alınacak örnek olay ve vaka analizleri bizler için oldukça önemli ipuçları olabilir. Örnek olay, yaşanmış olayların eğitim ortamına aktarılmasıdır Bu yöntem, öğrencilere sınıf yönetimini sınıfta gözlemlenme, analiz etme ve kendi örnek olaylarını sunma ve tartışma imkânı sağlar (Güçlüoğlu,1985).

Sonuç olarak sınıf yönetiminin en önemli ögesi öğretmenlerdir. Bu nedenle öğretmenin sınıf yönetiminde uzmanlığı arttıkça, eğitim öğretim faaliyetlerini etkin bir biçimde verme ve onlara liderlik edebilmesi de mümkün olacaktır. Buradan hareketle bu araştırmanın amacı, sınıf içerisinde kuramsal

olarak işlenen sınıf yönetimine, öğretmen ve öğrenci davranışlarına ilişkin örnek bir olayın paylaşılması ve bu olay karşısında öğretmen adaylarının yaklaşımlarının incelenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Elde edilecek dönütlerin ilerleyen yıllarda sınıf yönetimi dersinin uygulama biçiminde yeni yaklaşımlar ortaya koymaya katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımından durum (örnek olay) çalışması yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek,2011). Bu amaçla da sınıf yönetiminde karşılaşılabilecek olayların betimlenmesi için öğrenci görüşleri incelenmiştir (Silverman, 1998).

Verilerin Toplanması

Veri toplama aracı olarak doküman ve kayıt inceleme metodu içerisinde yer alan dokümantasyon tekniğinden yararlanılmıştır (Ekiz, 2003). Doküman incelemesi olarak da bilinen bu yöntem tarihsel ve biyografik araştırmaların temel veri toplama araçlarından birisidir ve veri kaynakları olarak araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı belgeler, ses kayıtları, fotoğraflar, elektronik dosyalar ve videolar kullanılmaktadır. Dokümanlara örnek olarak genellikle kişisel amaçlarla hazırlanmış günlükler, mektuplar, anılar, gezi notları ve yaşam öyküleri gibi yazılı materyalleri içerir (Lincoln ve Guba,1985). Bunların dışında alan notları, resmi kayıtlar, poliçeler, öğrenci kompozisyonları, ödevleri, teknik dokümanlar, toplantı tutanakları, planlar, broşürler, ilanlar, yıllıklar ve gazeteler de dokümantasyon tekniğinde başvurulan veri kaynakları arasında yer alır (Cohen vd., 2007). Bu dokümanlar tek başına veri kaynakları olarak kullanılacakları gibi, diğer nitel yöntemlere (mülakat, gözlem, vb.) ek bilgi sunabilecek ve güvenilirliği artıracak şekilde de kullanılabilirler. Dokümanlar zengin ve büyük miktarda veri içerdiklerinden dolayı çalışmaya konu olan fenomeni çok yönlü bir şekilde betimlemekte oldukça etkilidirler. Ayrıca dokümanlar, diğer yollarla elde edilemeyecek kişilere özel görüş ve duyguların (itiraflar, vb.) tespit edilmesinde ve uzun vadeli çalışmalarda durumların zaman içerisinde nasıl geliştiklerinin incelenmesinde de oldukça yararlıdır (Cohen vd., 2007). Katılımcılar 2017-2018 Eğitim Öğretim Yılı Bahar Yarıyılında Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümü 4. sınıfta öğrenim gören sınıf yönetimi dersi almış gönüllü 15 öğrenciden oluşmuş ve amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yöntemi ile seçilmişlerdir. Sınıf yönetimi dersinin uygulama çalışmalarında her öğrenci bir sınıf yönetimi örnek olayını derste sunmuştur. Sınıf yönetimi dersinde örnek olay uygulaması uygulanırken şu süreçler izlenmiştir:

1. Bir olayda istenmeyen öğrenci veya öğretmen davranışının değerlendirilmesi, 3. Öğretmenin olayda anlatılan istenmeyen öğrenci davranışını yönetme biçiminin değerlendirilmesi. 4. Son olarak "Siz öğretmen olsaydınız ne yapardınız?" sorusunun sorulup yeterince dönüt aldıktan sonra öğretmenin sunuyu özetlemesi.

BULGULAR

Örnek Olay

"Ayşe Öğretmen 1. Sınıf öğrencilerini ödev uygulaması için beş kişilik gruplara ayırmıştır. Öğrencilerden Ali, Yağız, Meltem, Leyla ve Mehmet birlikte çalışıp dersliğe bir duvar resmi planlamakla görevlendirilirler. Yağız, Meltem, Leyla ve Mehmet çalışma alanlarına gider ve projeyi tartışmaya başlarlar. Ali sınıfın diğer yanında sırasında kalır. Ayşe Öğretmen, bir süre durumu gözlemler, kafasındakileri toparlar ve ihtiyatla Ali'nin yanına giderek yumuşak bir sesle "Grubunla beraber çalışmıyorsun. Sana yardımcı olabilir miyim?" der. Ali "Hayır, ben iyiyim." Ayşe Öğretmen: "Grubunla beraber çalışmak yerine neden burada kalmaya karar verdin?" Ali: " Yağız yüzünden, beni kızdırıyor!" Ayşe Öğretmen: "Niçin kızdın?" Ali: "Bana aptal diyor!" Ayşe Öğretmen: "Niçin kızabileceğini anlıyorum, biri bana aptal dediğinde ben de bundan hoşlanmam." Ayşe Öğretmen Ali'nin yüzündeki

ifadeden, onun, iletişimi destekleyici bulduğuna ve hisleriyle başa çıktığına inanır. Bu yüzden kendisine güvenle: “Şimdi acele et ve grubuna katıl. Olabilecek en iyi duvar resmi için fikirlerine ihtiyacımız var!” der. Ali ödev grubuna doğru giderken Ayşe Öğretmen, varlığının Yağız’ın Ali’ye aptal deme şansını düşüreceğini düşünerek, onların grubuna özellikle dikkat etmeye karar verir. Ayşe Öğretmen sınıftaki etkinlikleri denetlemeye devam ederken kendi kendine “Yağız’ın Ali’ye aptal dediğini duyarsam ne yapmalıyım?” diye düşünür.

İstenmeyen Davranış ile İlgili Aday Öğretmenlerin Çözüm Önerileri

“Ali’ye ödevi yalnız tamamlaması söylenebilir, ama önerilmez. Ali’yi başka bir gruba geçirerek çalışmaya katılması sağlanabilir ancak diğer arkadaşıyla iletişimi tamamen kopacağından önerilmez. Yağız ve Ali bir araya getirilerek sorunu anlamaya çalışabiliriz ancak ders sırasında diğer öğrencilerin dikkati dağılabilir. Ben olsaydım, sınıf içerisinde bu durumu isim vermeden anlatır yanlış olduğunu vurgulardım ve Yağız’ın durumu anlamasını sağlardım. Ara verildiğinde Yağız ve Ali’yi tek tek dinler sorunu anlayıp duruma göre çözüm arardım. Eğer benim çözebileceğim bir durum değilse rehber öğretmenden destek alardım.”ÖA1

“Bir süre ortam yatışana kadar onlarla beraber kalırdım. Bazen araya girip kendi başıma gelmiş gibi anlatıp bu tür kelimelerin ne kadar kötü ve kalp kırıcı olduğundan bahsederdim. Eğer tekrar aptal dediğini duysaydım, Yağız’a aynı şeyin kendine yapılırsa ne hissedeceğini sorardım. Yanıt aldıktan sonra bir daha böyle bir olayın yaşanmaması gerektiğini, aksi halde aynı şekilde yumuşak olamayacağımı ve daha çok üzüleceğimi söyledim. Ali’nin yanına götürüp aralarını düzeltirdim.”ÖA2

“Ayşe Öğretmenin davranışı yerinde bir uygulama olmuş. Ama varlığının Yağız’ın Ali’ye aptal deme şansını düşüreceğini düşünmesi problemin ertelenmesi anlamına gelir. Probleme zamanında müdahale çok önemli... Ayşe Öğretmenin Aliyle kurduğu empati ilişkisi Ali’nin Ayşe Öğretmene inanmasına sebep oldu ve Ali bu durumun tekrarında Ayşe öğretmenden müdahale bekleyecektir. Belki de yapılması gereken mümkün olan en erken zamanda Yağız’ı yanına çağırıp ona insanlarla alay etmenin doğru bir davranış olmadığından bahsetmektir. Henüz iki öğrenci arasında olan, çok büyümemiş bir problem olduğu için diğer öğrencilere fark ettirmeden çözülmesinde fayda var. Ben de Ayşe öğretmen gibi Aliyle konuşmayı denerdim. En kısa zamanda Yağız’ı yanıma çağırıp ona arkadaşlarıyla alay etmesinin doğru bir davranış olmadığını söyledim.”ÖA3

“Öğrenciyi karşılaştığı bir sorun sonucunda içine kapanıp kendini gruptan soyutlamaması konusunda nasıl geliştirebiliriz diye düşünmek gerekiyor ki bu noktada öğrencinin daha önceden bilgi sahibi olduğumuz profili önem arz ediyor. Problemlili davranışı gerçekleştiren öğrencinin bu davranışı neden sergilediği araştırılıp empati yöntemi uygulanarak hatasının fark ettirilip iki öğrenci arasında tekrar sağlıklı iletişim kurulabilmenin yolları aranabilir. Ayşe öğretmenin davranışını uygun ve makul buldum. Öğrenciyle iletişimi ve uzlaşması, cesaretlendirici ve onun fikirlerine değer verildiğini hissettiren tarzdaki konuşması benimde uygulayabileceğim bir yöntem. Aynı zamanda problemlili davranışı söndürücü bir etken olarak öğretmen varlığını kullanması bence doğru ve bunu yaparken sınıf düzenini denetlemeye devam etmesini doğru buldum. Problemlili davranışa maruz kalmış öğrencinin, davranışı sergileyen öğrencinin onaylanmadığını ve uyarıldığını görmesi gerekebilir diye düşünüyorum. Ama davranışı sergileyen öğrencinin de rencide edilmeden uyarılması gerekir.”ÖA4

“Ayşe öğretmenin Ali’ye davranışını doğru buluyorum. Ancak Ali’nin tekrar soyutlanmaması için Ayşe öğretmenin Yağız’ı çok tatlı bir dille arkadaşlarına kötü kelimeler kullanmaması için uyarmasını öneriyorum. Yağız’ın kendini Ali’nin yerine koymasını teklif ederek birinin ona aptal dediğinde nasıl hissedeceğini fark

ettirerek Yağız'ın bu davranıştan uzaklaşmasını sağlayabilir. Ayşe Öğretmenin yerinde olsaydım Ali'ye davrandığı şekilde davranıp daha çok çözümü Yağız'da arardım. Sorunun kaynağı Yağız olduğu için en uygun bir zamanda onunla uygun bir dille konuşur bu davranışın arkadaşını kırdığını söylerdim. Veli toplantısında Yağız'ın ailesine bu durumdan bahseder ve benim onlara söylediğimi fark ettirmeden ebeveynlerinin çocuklarını uygun bir dille uyarmalarını söylerdim. Böylelikle Yağız hem ailesinden hem öğretmeninden bu davranışın uygunsuz bir davranış olduğunu duyduğu için anlayacaktır." ÖA5

" İstenmeyen davranışlar sınıflarda çok karşılaşılan bir durumdur. Bu sebeple öğretmenlerin alan ve pedagojik eğitimi alması gereklidir. İstenmeyen davranışlar karşısında öğretmenin öğrenciyle davranışına ilişkin görüşme yapıp, davranışın nedenini öğrenmesi gerekir çünkü her öğrencinin bireysel farklılığı vardır. Öğretmenin öğrenciden yaptığı davranışla ilgili kendini değerlendirmesini istemeli ve bu değerlendirme aşamasında öğrenciye yardımcı olması gerekir. Ayşe Öğretmenin yerinde olsaydım Ali ile konuşmanın yanında ayrı olarak Yağız ile de konuşurdum. Yağız'a, Ali'ye neden aptal dediğini sorar ve kendini sorgulamasını isterdim. Onun bu davranışı sonucunda Ali'nin incinip üzülebileceğini söyleyip kendisini Ali'nin yerine koyup kendisine aptal denildiğinde ne hissedeceğini düşünmesini söylerdim. Bunun sonucunda Yağız ile bir anlaşma yapıp kendisine söylenmesini istemediği sözlerin ve yapılmasını istemediği davranışların bir başkasına da söyleyip yapmaması konusunda anlaşırđım onunla.."ÖA6

"Hakarete maruz kalan bir öğrenci olursa ve bunu bana söylerse öncelikle onun öz güvenini ve psikolojisini düzeltmek için kısa bir konuşma gerçekleştiririm eğer diğer arkadaşının bu davranışa devam etmesi halinde diğer arkadaşıyla konuşup neden böyle davrandığını sorgular ve ona göre çözüm üretmeye çalışırım. Daha ikisini birlikte aralarında ki sorunu çözmeleri için diyalog kurmalarına teşvik ederim. Aliyle konuşup bunun her zaman ve her yerde karşımıza çıkacağını ve doğru bir üslup ile anlatmasını gerektiğini sorunun ne olduğunu arkadaşına söylemesi gerektiğini söylerdim. Davranışı yapan arkadaş ile ayrıca görüşüp böyle olmaması gerektiğini empati kavramını uygun bir dille ona anlatır ve daha özenli dikkatli davranması gerektiğini söylerdim."ÖA7

"Sınıfta ister istemez birbirini sevmeyen öğrenciler olacaktır bu nedenle grupları kendilerinin oluşturması sağlanabilir veya Ali ve Yağız farklı gruplara ayrılabilirler. Ders sonrasında ise öğretmenlerinin problemi çözmeye yollarına gitmesi gerekir. 1.sınıf öğrencileri, şikâyetin en çok olduğu dönemler. Ders sonunda olayı iki taraftan da dinler ve problemi ortadan kaldırmaya ve ortak yolu bulmaya çalışırdım ve dersin bölünmemesi içinde Ali ve Yağızın gruplarını ayırırdım."ÖA8

"Sınıfa genel olarak bir uyarı yapar ve herhangi birinin birine kötü kelimeler kullanması durumunda kullananın sınıfta 1 günlüğüne yalnız bırakılma cezasını verirdim. Yağız' ı başka bir gruba alırdım ve orada ona aptal demenin ne kadar kötü bir şey olduğunu anlatmaya çalışırdım" ÖA9

"Ali'yi başka bir gruba almak bir çözüm yolu olabilirdi. Ancak Yağız'daki problem davranışa bir çözüm olmayabilirdi bu durum. Öncelikli olarak öğrenci bunu neden yapıyor. Amacı gerçekten arkadaşını üzme mi yoksa iletişim tarzını bu onu anlamaya çalışılabilir. Cezayı çözüm yolu olarak görmüyorum. Sözlü bir uyarı olabilir. Alinin üzüldüğünü ona anlatmak ve empati kurması sağlanabilir. Ayşe öğretmenin yerinde olsam aynı şekilde davranmaya çalışırdım. Ali ye karşı gayet yapıcı yaklaştığını düşünüyorum. Bende gözlemime devam eder eğer Yağız Ali ye aynı şekilde davranırsa bunu neden yaptığını anlamaya çalışırdım. Sonra Yağız'a bu yaptığının yanlış olduğunu ve arkadaşını üzdüğünü anlamasını sağlardım. Empati kurmasını sağlamaya çalışırdım. Ve özür dilemesi için yüreklendirirdim."ÖA10

"Projeye başlanmadan önce tüm sınıf direkt olarak isim vermeden birbirleriyle saygı çerçevesinde çalışma yapmaları için uyarılabilir. Çok çok özel bir durum varsa eğer öğrencilerin grupları değiştirilebilir. Yağızla özel konuşulabilir. Ya da Aliyle bu hakareti hangi hareketi sonucunda işittiği hakkında konuşulabilir. Veya iki öğrenci arasında arabuluculuk sağlanır. Sadece ikisinin olduğu bir grup oluşturarak kaynaşma da sağlanabilir. Olası bir tartışmanın önüne geçmek adına grupları değiştirir daha sonra Yağız ile arkadaşına neden hakaret ettiğini sorardım. Hareketlerine dikkat etmesini rica ederek bir daha kendisini uyarmak zorunda kalmak istemediğimi dile getirirdim."ÖA11

"Çocuklar her ne kadar yetişkinlerden farklı olsalar da bazı şeyler aynıdır, çocuklar da birbirlerini sevmeyebilir üzülebilir vs. Bu sorunun çözümü için iki öğrencinin de rızası dâhilinde konuşarak bir anlaşmaya varılabilir, sorun çözülmez ise grup üyeleri değiştirilir. Ayrı ayrı konuşup sorun hakkında bilgi sahibi olduktan sonra rızaları dâhilinde ikisiyle birlikte konuşup sorunu çözmeye çalışırdım eğer çözülmez ise birbirlerine saygılı olmak zorunda olduklarını olmamaları halinde sorunun büyüyeceğini ve bu durumun olmasını istemediğimi açıklardım grup halinde kalmak istememeleri halinde yerlerini değiştirebileceğimi söyler ve düşünceleri için süre tanırdım.ÖA12

"Yağız ile birebir görüşüp kendi hayatımla ilgili örnek olay verirdim ve bu durumun beni rahatsız ettiğini belirterek Yağız'ın empati kurmasını sağlardım. Arkadaşının ne kadar üzgün olduğunu göstererek projeyi yapmak istemediğini ve proje için ona ihtiyaçları olduğunu görmesini sağlardım. Grup ödevlerinde grup üyelerinin ne anlama geldiğini ufak bir hikâye ile güçlendirirdim. Ayşe öğretmenin yerinde olsaydım grup üyelerinin yanına gidip projelerinin çok güzel ilerlediğini ama eksik kaldığını söyleyerek bu şekilde Ali'nin fikirlerine ihtiyacı olduğunu birlikte projenin tamamlanacağını söyleyerek Ali'yi gruba dâhil etmeye çalışırdım. Ali'nin kızmasında haklı olduğunu söyleyip onsuz projenin eksik kaldığını, Yağız sebebiyle diğer grup arkadaşlarını da yalnız bırakmanın doğru olmadığını söyleyerek gruba dâhil ederdim. Bu projenin sınıf için olduğunu hatırlatarak Yağız'a kızması yüzünden sınıfı bu projeden mahrum etmesinin doğru olmadığını söyleyerek gruba dâhil ederdim."ÖA13

"Öğrencilere empati duygusu kazandırmaya çalışırım ve birbirlerine söyledikleri kötü sözlerin kendilerine söylense nasıl hissedecekleri işe ilgili konuşurum. Önce elbette Alinin yanına giderek problemi öğrenirim, sonra gruba herkesin grup çalışmasından sonra birbirine puan vereceğini ve birinci olanın da diğer çalışmada liderlik yapabileceğini söylerim. Belki bu şekilde Yağız davranışlarına dikkat eder. Eğer işe yaramazsa da başka bir yol düşünürüm."ÖA14

"Yağız ile sık sık göz teması kurularak, hatta grubun yanına gidilerek onlara yaptığı davranışlardan haberdar olduğu gösterilebilir. Bunun bir grup çalışması olduğu ve tek başına yapılamayacağı, herkesin yardımlaşma içinde olması gerektiği belirtilebilir. Ali için grup çalışması esnasında onu motive edici sözler söylenebilir. Yağız ile konuşup kendisinin bilerek Ali'yi kırmadığından emin olduğumu ancak söylediği kelimenin Ali'yi incittiğini söyleyerek empati yapmasını sağlardım. Bu sözden hoşnut olmadığımı hissettirirdim. Grup çalışmasının ne demek olduğunu ve gruptaki her üyenin grup için önemini sınıfa anlatırdım. Etkinlik sonunda, "birlikte çok güzel işler çıkardınız, hepiniz emek verdiniz " gibi sözlerle, öğrencilerin birlikte yaptıkları işlerden duyduğum memnuniyeti dile getirirdim ve herkesi grup arkadaşlarını bunun için tebrik etmeye yönlendirirdim."ÖA15

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yukarıda yer alan örnek olay, teorik bilgilerin uygulamadaki karşılıklarını bulmada özellikle öğretmen adaylarına ve öğretmenlere bir tartışma imkânı sunması ve öğretmen yetiştiren kurumlarda

öğretmen adaylarının sınıfta neler yaşayabileceği konusunda bazı ipuçları sunması bakımından oldukça önemlidir. Araştırma bulguları Kazu'nun (2007) öğretmenlerin küçük bir disiplin problemi olduğunda görmezlikten gelme; gerektiğinde dersin büyük bölümünü öğüt vermeye ayırma; öğrenciyle konuşup sorunu çözmeye çalışma; beden diliyle öğrenciyi uyarma, öğrencinin yerini değiştirme; ciddi disiplin sorunlarında okul yönetimi ile görüşme stratejilerine "orta" derecede başvurdukları bulgusuyla örtüşmektedir (Kazu,2007).

Mertens (1998) ve Lewis (2001) ilköğretim ve ortaöğretim okullarında yaptıkları araştırmalarda, agresif ve baskıcı disiplin anlayışının, öğrencilerin okuldaki görevlerini aksattığını, sorumluluk gelişimlerini engellediğini ve istenmeyen davranışları artırdığını belirlemiştir. Aynı araştırmada, öğretmenlerin istenmeyen öğrenci davranışlarına karşı daha çok zorlayıcı ve tehdit edici reaksiyonlar gösterdikleri ve tartışma/uzlaşma, ödüllendirme ve karar vermede öğrenci katılımı gibi teknikleri kullanmada yetersiz kaldıkları görülmüştür (Lewis,2001). Bu bulgular araştırmanın bulguları ile çelişmektedir. Çünkü öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu uzlaşmayı sağlamayı teklif etmektedir. Yalnızca bir öğretmen adayı uzak kalma cezası vermeyi düşünmekte, yine çok az öğretmen adayı da set şekilde uyarırım demiştir. Buradan hareketle çağdaş öğretmen adaylarının almış oldukları modern eğitimler sayesinde de cezadan çok uzlaşmaya gitmeyi ve empati kurmayı sağlamayı amaçladıkları söylenebilir.

Sınıf yönetiminin etkin ve verimli olması, esasen izlenen yaklaşıma bağlıdır. Kısaca tepkisel olarak özetlenebilecek geleneksel anlayış yerine, sınıf yönetiminde izlenmesi gereken asıl model, katılımcı ve esnek yapılandırılmış çağdaş yaklaşımdır. Çağdaş yaklaşım, öğrencinin duygusal, düşünsel ve zihinsel gelişimine uygun insancıl bir modeldir. Burada eğitim- öğretim etkinliklerinin merkezinde öğrenci yer alır. Sınıfta uyulması gereken kurallar, öğretim yöntemleri, dersin amacı vb. etkinlikler demokratik bir biçimde tartışılır. Bu tartışmalarda öğretmen daha çok rehberlik rolü oynar. Bu nedenle rehberlik yapan, bir model olarak algılanan öğretmenin, mesleğinin niteliklerine uygun davranışlar göstermesi beklenmektedir (Aydın,2013).

KAYNAKÇA

- Aydın, A. (2013). *Sınıf yönetimi*. (16. Baskı). Ankara: Pegem.
- Celep, C. (2002). *Sınıf yönetimi ve disiplini*. (2. Baskı) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. New York: Routledge Publication.
- Çalık, T. (2003). *Sınıf Yönetimi*. (5.Baskı). Ankara: Nobel.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metodlarına giriş: nitel, nicel ve eleştirel kuram metodolojileri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Evertson, C., Emmer, E. T., Clements, B. S., Worsham, M. E. (1997). *Classroom Management for Secondary Teachers*. Boston (USA): Allyn and Bacon.
- Karip, E. (2017). *Sınıf yönetimi*. (14. Baskı). Ankara: Pegem.
- Kazu, H. (2007). Öğretmenlerin sınıfta istenmeyen davranışlarının önlenmesi ve değiştirilmesine yönelik stratejileri uygulama durumları. *Milli Eğitim*, 175, 57-66.
- Lewis, R. (2001). Classroom discipline and student responsibility: The students'view. *Teaching and Teacher Education*, 17, 307-319.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Mertens, D. M. (1998). *Research methods in education and psychology: Integrating diversity with quantitative and qualitative approaches*. London: Sage Publications.
- Özdemir, Ç. (2017). *Sınıf yönetimi*. (3. Baskı). Ankara: Pegem.
- Silverman, D. (1998). *Qualitative research: Theory, method and practice*. London: Sage Publications.
- Jones, V., Jones, L. (2004). *Comprehensive Classroom Management*. Creating Communities of Support and Solving Problems. (Seventh Edition). Pearson.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. tıpkı basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tuhfetü'l-Mülûk ve's-Selâtin Adlı Eserde At Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Bitki Adları

Doç. Dr. Paki Küçüker

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7538-4200>

Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sakarya – TÜRKİYE

Amine Şirin Hasret

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4144-4401>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
Erzurum – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 18.04.2019
Kabul: 15.07.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Baytarlık
Atçılık
Baytarlıkta Bitki Kullanımı

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29109>

Öz

İnsanlar, tüm çağlarda hayatlarını sürdürebilmek için hayvanlardan yemek, taşıma, ulaşım, avcılık, korunma gibi pek çok alanda faydalanmışlardır. Bu sebeple hayvanların bakımı da bir ihtiyaç halini almış ve bu ihtiyaçtan da baytarlık ilmi doğmuştur. Bu alanda âlimler yetişmiş ve bu âlimler bilgilerini kalıcı hale getirip gelecek nesillere aktarmak adına eserler kaleme almışlardır. Türk kültüründe de baytarlık ve baytarnâmeler ilgi görmüş, Türk âlimlerinin çalışmaları yanında farklı dillerden dilimize tercüme yapılarak da bu alanda gelişmeye önem verilmiştir. Özellikle at hastalıkları ve bu hastalıkların tedavileri, baytarlık çalışmalarında önemli yer tutmuştur. Hayvanların hastalıklarının tedavilerinde kullanılan ilaçlar ve bu ilaçların hazırlık aşamasında da bitkiler ön plana çıkmıştır. Çalışmış olduğumuz “Tuhfetü'l-mülûk ve's-selâtin” adlı eser de bir baytarnâmedir. Eser; Emir Hâcîp Âşık Timur'un “Umdetü'l-mülûk” adlı eserinin, Sultan I. Ahmet'in (1603-1617) emriyle Türkçeye çevrilmiş hâlidir. Eserin mütercimi bilinmemektedir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Tıp ve Baytarlık eserlerindeki (1772-H.415) bu eserin araştırmalara göre başka bir nüshası tespit edilememiştir. Eser muhteva bakımından “Baytarnâme”, “Fürûsiyyet” ve “Avcılık” olmak üzere üç kısımda tertip edilmiştir. Bu kısımlar, çeşitli bâblar ile kendi içinde de sınıflandırılmış ve böylelikle ilgili başlıklar detaylandırılmıştır. Eseri diğer baytarnâmelerden farklı kılan yönü ise çeşitli minyatürlerle desteklenmiş olmasıdır. Çalıştığımız eserin içinde irili ufaklı 164 Osmanlı minyatürü ve müzehhep iki serlevha vardır. Eser bu bağlamda Osmanlı Dönemi'nde kullanılan minyatür sanatının ilmî eserlerdeki kullanımını örneklendirmekte ve ait olduğunu döneme ait minyatürlerin günümüze aktarılmasında önemli yer tutmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Küçüker, P. ve Hasret, A. Ş. (2019). Tuhfetü'l-Mülûk Ve's-Selâtin Adlı Eserde At Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Bitki Adları. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 405-418.

*The Names of the Plants Which Are Used For Treatments of Horse's Illnesses In
The Book of Tuhfetü'l-Mülûk Ve's-Selâtin*

Assoc. Dr. Paki Küçüker

Sakarya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature,
Sakarya – TURKEY

Amine Şirin Hasret

Graduate Student / Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language
and Literature, Sakarya – TURKEY

Article History

Submitted: 10.04.2019

Accepted: 15.07.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Veterinary

Horsing

Uses of the Plants Veterinary Science

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29109>

Abstract

People have benefited in many areas such as food, transport, hunting, protection from animals to survive in all ages. Therefore, care of animals has become a science and thus, veterinary science has occurred. Scientists trained in this branch and these scientists have made their information permanent, they wrote Works to pass on to future generations. These studies have attracted attention in Turkish culture, in addition to their studies translation from different language is given importance for development. Especially, the horses illnesses and treatments of illnesses are important on veterinary works. The medicine which is used the horses illnesses and treatments of illnesses and the plants which are used for preparing the medicine are extremely important. This work we worked (Tuhfetü'l Mülûk ve's-selâtin) is called "baytarnâme". This work is created by the translation of Emir Hâcîp Âşık Tîmur's "Umdetü'l-mülûk" which is translated into Turkey Turkish by Sultan I. Ahmet's order. The translation of the work is unknown. No other pages could be identified in the medical books in the Topkapı Palace library(1772-H.415). This book is organised in three sections: veterinary, horse riding and hunting. These parts are classified within themselves and the related titles are detailed. What makes the book different from other Works is that it is supported with various miniatures. There are 164 Ottoman miniatures in the book. For this reason the book exemplifies the use of miniature art in the Ottoman period, and it has an important place to transfer the miniatures of the period to our day.

Giriş

Tarih boyunca insanlığa hizmet eden varlıkların başında hayvanlar ve bitkiler gelir. İnsanlar yaşamlarının hemen her alanında hayvan ve bitkilerden yararlanmış, hayvan ve bitkilerin bakımı konusunda gelişmeye önem vermişlerdir.

İnsanın kendi türünden sonra en yakınında yer alan hayvanlar, kültürlerin oluşmasında ve şekillenmesinde önemli bir yer tutar. Başlangıçta yabani hayvanlardan korunmak için onlarla mücadele eden insan, sonraki dönemlerde hayvanlardan çeşitli bakımlardan yararlanma düşüncesi içerisinde olmuştur (Uçar, 2013: 1).

Türk kültürüne bakıldığında hayvanlar arasında atik ve hızlı oluşu sebebiyle atın öne çıktığı görülür. Savaş, avcılık, ulaşım gibi pek çok alanda kullanılan atlar Türk tarihi boyunca varlığını sürdürmüştür. Yazılı ürünlerimizde atın varlığı da bu hususu kanıtlar niteliktedir. Sözlü edebiyat geleneğinin en güzel örneklerinden olan destanlarımızda; yazılı edebiyatımızın ilk örneği olan Köktürk Yazıtları'nda; ilk Türkçe sözlük olarak kabul edilen, 11. yüzyılda Kaşgârlı Mahmut tarafından yazılan Dîvânü Lugatî't-Türk'te; aynı yüzyılda Yusuf Has Hacip tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig'de; 15. yüzyılda yazıya geçirildiği düşünülen Dede Korkut Hikâyeleri'nde ve daha pek çok yazılı eserde atlardan bahsedilmiş ve atın Türkler için ne kadar mühim olduğu ortaya konmuştur. Verilen çoğu eserde, atın önemini belirten ayet ve hadislerle de yer verilerek insanların atı kutsal bir varlık olarak görmeleri sağlanmıştır. Bu da, Türk kültüründe ata olan sevgi ve saygıyı artırmıştır.

Atların bakımı, hastalıkları, tedavileri ile ilgilenilmesiyle birlikte bu alanla ilgili olan "baytarlık" da önem kazanmaya başlamıştır. Tıbbın ana kollarından biri olan baytarlık; hayvanların, sağlıklarının korunması, hastalık ve sakatlıklarının tedavisi, üretim ve verimliliklerinin artırılması gibi konuları inceleyen bir ilim dalı olarak tarif edilebilir (Uçar, 1992: 278-282).

Tuhtetü'l-mülûk ve's-selâtin

"Tuhtetü'l-mülûk ve's-selâtin"; Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Tıp ve Baytarlık bölümünde 1772-H.415 numarasıyla kayıtlı olan bir kitaptır. Eserin aslı, Emir Hâcip Âşık Tîmur'un telif ettiği "Umdu'tü'l-mülûk"tur. Kitap, Sultan I. Ahmet'in emri ile Türkçeye çevrilmiştir. Eseri Türkçeye çeviren kişinin belli olmamasıyla beraber, eserin tespit edilebilen başka bir nüshası da bulunmamaktadır. Aharlı kâğıda yazılmış bu eser 253 yapraktan oluşmaktadır. 385 mm boyunda ve 250 mm eninde olan bu kitap güzel ve hareketli bir nesihle yazılmıştır. 160 mm uzunluğunda ve 17 satırdan oluşmaktadır. Kitabın başında ve sonunda bazı sayfaları eksiktir. İçinde irili ufaklı 164 Osmanlı minyatürü ve müzehhep iki serlevha vardır. Kitabın dışı şemse ve köşelikle vişneçürüğü renginde deri bir cilt ile kaplıdır.

Eser, önce at beslemenin ve at binmenin önemini belirten ayet, hadis ve kıssalarla başlamış; ardından bahsi geçen durumlar Arap şairlerinin şiirleri ile örneklendirilmiştir. Bu dinî ve edebî içerikle beraber kitabın üç ana bölümden oluştuğu, eserin mütercimi tarafından "Bu kitâb üç kitâb üzre tertîb olunub Tuhtetü'l-mülûk ve's-selâtin ile tesmiye olundu. Kitâb-ı evvel baytaratı beyân eder ve kitâb-ı şânî fûrusiyyeti beyân eder ve kitâb-ı şâlis şayd için ħurûcî beyân eder."(3b/1) cümleleri ile belirtilmiştir.

Bu açıklama dikkate alındığında birinci bölümün baytarlık, ikinci bölümün fûrusiyyet(binicilik), üçüncü bölümün avcılık üzerine hazırlandığı görülür.

Birinci bölümde ilk olarak atların, ata binmenin, savaşmanın ve avlanmanın dinimiz açısından öneminden bahsedilmiştir. Ayet ve hadislerle desteklenmiş olan bu kısımda peygamberlerin başlarından geçen olaylar da anlatılmıştır. Ayrıca bazı Arap şairlerin şiirlerine de yer verilerek zikredilen hususların edebiyatta da önem arz ettiği gösterilmiştir. Ardından "Atuñ a'fâ yeri anuñ başıdır."(24b/8) ifadesi ile başlayarak atların anatomisi hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir. Atın uzuvları tek tek sınıflandırılarak Arapça terimleri ile verilmiş ve tanımı yapılmıştır. Bu terimsel ifadelerle birlikte atın bakımından, iyi atlarda bulunması gereken niteliklerden, kötü atlarda bulunan özelliklerden, atların cinslerinden, renklerinden bahsedilmiş; yer yer minyatürlere yer verilerek görsel olarak da atlar tanıtılmış; at dışında beygir, gergedan

gibi hayvanların ve fârislerin de suretlerine yer verilmiştir. Ayrıca atların hastalık isimlerinden, hastalıkların belirtilerinden ve bu hastalıkların ilaçlarından bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ata binme ilimlerinden bahsedilmiştir. Fârislerin atlara nasıl davranması gerektiği ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

Üçüncü bölümde avlanmanın incelikleri anlatılmıştır. Avlarda kullanılan oklar, mızraklar, kılıçlar, yaylar hakkında da bilgi verilmiş; özel terimlerle hangi aletin ne için kullanıldığı açıklanmış ve av üzerine tavsiyeler verilmiştir. Ayrıca kitabın son bölümünde kuş türlerinden de bahsedilmiştir. Avlanmada kullanılan kuş türleri "avlayıcı kuşlar" ve "yırtıcı kuşlar" olarak tanımlanmıştır.

Eserdeki her ana bölüm çeşitli bâblar ile kendi içerisinde de alt başlıklara ayrılmış, böylelikle ilgili bölümle detaylı bilgilerle genişletilmiştir.

"Tuhfetü'l-mülûk ve's-selâtin"de Geçen Bölüm Adları

- Bâbü mâ yûstehabbü fi'l-ferasi min tûlin ve kaçrîn ve ğayri zalike (24b/7).
- Bâbü'l-'unuk (35a/9).
- Bâbü mâ yühâlifü'z-zekeru'l-ünsâ (39b/11).
- Bu bâb nitâcı ve at aĥvâlinün esmâsını beyân eder (40b/12).
- Bu bâb devâbbün elvânın beyân eder (43a/1).
- Bu bâb şey'ât ve evzâhı beyân eder (55b/1).
- Bu bâb ayakların beyâzlığın ve sekilliğın beyân eder (56b/8).
- Bu bâb ĥaylün eşvâtı beyânındadır (59a/4).
- Ve bu bâb bigâli beyân eder (59a/9).
- Bu bâb her beldede bigâlün nitâcın beyân eder (59b/7).
- Bu bâb ızmarı ya'ni ğazâ için veyâĥüd yaraşdurmak için atları terbiye etmegi ve yaraşlamağı beyân eder (67a/14).
- Bu bâb ĥaylün riyâzeti beyânındadır (75a/10).
- Bu bâb aşil olan atın riyâzeti beyânındadır (76a/10).
- Bu bâb ĥarûn olan atın beyânındadır (83b/7).
- Bu bâb münâzi' olan atı beyân eder (84b/15).
- Bu bâb mehârinün ya'ni tayların nitâcı beyânındadır (87b/15).
- Bu bâb başın 'uyûbın beyân eder (89a/3).
- Bu bâb iki kulağın 'uyûbın beyân eder (89b/3).
- Bu bâb ön ayaklarında olan 'uyûbı beyân eder (89b/17).
- Bu bâb heykelün 'uyûbın beyân eder (90a/13).
- Bu bâb ĥaylün a'zâsın beyân eder (93b/9).
- Bu bâb kisveti ve i'lâfı beyân eder (93b/13).
- Bu bâb 'alef miqdârını beyân eder (94b/7).
- Bu bâb devâbbün na'l urmasın beyân eder (97b/3).
- Bu bâb nişter ile kan almağı beyân eder (99a/4).
- Bu bâb devâbbün aĥlâkımda olan 'uyûb-ı ĥâdişeyi beyân eder (100b/1-2).
- Bu bâb na'lbendün müdâvâtında olan 'uyûbı beyân eder (100b/11).
- Bu bâb 'alâmâtı beyân eder (102a/6).
- Bu bâb at ayakda terk olub saķağ olduğınun 'alâmetin beyân eder (103a/1).
- Bu bâb devâbb 'ilelinün 'alâmetin ve delâ'ilin beyân eder (108a/10).
- Bu bâb zikr olunan 'illetlerin 'ilâcın beyân eder (115b/1).

- Ve bu bāb muvāzeneti ve muḳābeleyi ve cānibejn-i ḳuvvet üzre imtinā'ı ya'ni men'ı beyān eder (139b/1).
- Bu bāb harbde ve mübārezātde ṣecā'at-i küfv olan ḥaşme ḥurūcın ibtidāsın beyān eder (147a/13-14).
- Bu bāb muvācehe ve muḳābeleyi beyān eder ve ol bu şüretdür (149b/1).
- Bu bāb ḥurūc-ı şağrīyi beyān eder (150a/9).
- Bāb-ı imtinā' (153a/14).
- Bu bāb nāverdāt ve muṭāredeyi beyān eder ve ol budur (154a/1).
- Bu bāb istivāda muvāzeneti beyān eder (156a/1).
- Bu bāb bir fārisin iki fārise ḥurūcın beyān eder ve anuḡ şüreti budur (157a/).
- Bu bāb bir fārisün iki fārise veyā bir cemā'ate ḥurūcın beyān eder ve anuḡ şüreti budur (157b/1).
- Bu bāb rumḡ şāḫibi olan iki fārisi beyān eder (158a/1).
- Bu bāb iki fārisi beyān eder ki iki ḳılıc ile ve iki ḳalkān ile biribirine ḳılıc ḥavāle édüb muḳātele ederler ve ol iki fāris bunlardur (158b/1-2).
- Bu bāb iki fārisi beyān eder ki iki dübūs ile ve iki ḳalkān ile muḥāşama ederler ḥarb ve ḳıtālde kerr ü ferde oldukları ḫālde ve bu anlaruḡ şüretidür (159a/1-2).
- Bu bāb iki fārisi beyān eder ki iki ḳılıc ile ve iki ḳalkān ile ḥuşümet édüb biribirine ḳılıc ḥavāle ederler ve muḳātele ederler kerr ü ferde oldukları ḫālde (159b/1-2).
- Bu bāb bir fārisi beyān eder ki ayak üzre eyerin ortasında vāḳıf ola ve rumḡ ile oynaya ve fūrūsiyyet şan'atların ve silāḫ ile lu'ḅ ebvābin göstere (160a/1-2).
- Bu bāb bir fārisi beyān eder ve bu anuḡ ḡarīmidür ki rumḡ ile oynar ve at üstinde lu'ḅ nice olur gösterir at üzre vāḳıf iken ve bu anuḡ şüretidür (160b/1-2).
- Bu bāb fāris-i āḫeri beyān eder ki rumḡ ile oynar ve ḡarīminden ḡayrı āḫer kimesneyi da'vet eder ve bu anuḡ şüretidür (161a/1-2).
- Bu bāb fāris-i āḫeri beyān eder ki rumḡ ile lu'ḅ eder ve ol bu şüretdür (161b/1).
- Bu bāb bir fārisi beyān eder ki rumḡ-ı aḫmer ile lu'ḅ eder velākin sā'ir feresānuḡ lu'ḅı gibi degildür ve bu anuḡ şüretidür (162a/1-2).
- Bu bāb bir fārisi beyān eder ki iki rumḡ ile lu'ḅ eder ve bu fāris-i cerīdür ve bu anuḡ şüretidür (162b/1).
- Bu bāb bir fārisi beyān eder ki iki rumḡ ile lu'ḅ eder ellerinde bir yerde oldukları ḫālde ve ermāḫ ile lu'ḅ eder ve bu anuḡ şüretidür (163a/1-2).
- Bu bāb bir fārisi beyān eder ki iki ḳılıc ile lu'ḅ eder eyer ortasında vāḳıf olduḡı ḫālde ve ḫayl üzre süyüf lu'ḅını gösterir (163b/1-2).
- Bu bāb bir fārisi beyān eder ki kendüsi ve atı geyim içinde ola (164a/1).
- Bu bāb bir fārisi beyān eder ki elinde bir direk ola ki başında iki yılan ola ve fāris bir at üzre ola ki başı fil şüreti ola ve bu anuḡ şüretidür (164b/1-2).
- Bu bāb ḥarbe ḳıçan fārisi beyān eder ve elinde bir ḳara yılan ola yedi zencir ile ve başlarında birer ṭop ola (165a/1-2).
- Bu bāb bir fārisin iki fārise ḥurūcın ve anlara oḡ atmaḡın beyān eder (165b/1).
- Bu bāb iki fārisi beyān eder ki muḳātele ederler ve bu anlaruḡ şüretidür (166a/1).
- Bu bāb iki fārise veyā bir cemā'ate ḥurūcı beyān eder (167a/1).
- Bu bāb esfārda ḫaml-i rumāḫı beyān eder (168a/1).
- Bu bāb rumāḫuḡ ecnāsın ve nevāzirin ve 'uyūbın ve elvānın beyān eder (169a/1).
- Bu bāb rumāḫdan nāzirin şıfatın beyān eder (169a/10).

- Bu bāb rimāhuṅ ṣol 'uyūbın beyān eder ki zararları kalīldür (169b/8).
- Bu bāb rumhuṅ ṣol 'uyūbın beyān eder ki rumha zarar eder (169b/12).
- Bu bāb seyf ile 'ameli beyān eder (170a/6).
- Bāb-ı süyūf-u süleymaniyye (172b/9).
- Bāb-ı süyūf-ı müvellede (173b/1).
- Bāb-ı süyūf-ı muḥdes (174a/1).
- Bāb-ı süyūf-ı dimişkiyye (174b/1).
- Bāb-ı süyūf-ı tirmāhin (175a/1).
- Bu bāb ḳalkānuṅ ve ḳalkānuṅ envā'ını beyān eder (178a/8).
- Bu bāb fāris ḳalkān ile nece ḳorınur anı beyān eder (178b/4).
- Bu bāb ḳalkānı nece götürmek gerekdür anı beyān eder (179a/10).
- Bu bāb ata sıçramağı ve rükūbı ve ikisinüṅ envā'ın ve fārislerüṅ ihtilāf etdikleri beyānundadır (180b/2).
- Bu bāb rükūbı beyān eder (181a/11).
- Bu bāb mevzi'-i rükūbda vüḳūfı beyān eder (181b/1).
- Bāb-ı āḫer (181b/4).
- Bāb-ı āḫer (181b/7).
- Bāb-ı āḫer (181b/11).
- Bāb-ı āḫer (181b/15).
- Bāb-ı āḫer (182a/2).
- Bāb-ı āḫer (182a/8).
- Bu bāb ḳolan kırılrsa anı beyān eder (182a/11).
- Bāb-ı āḫer (183a/7).
- Bāb-ı āḫer (183a/12).
- Bu bāb ḳıyāmı ve anuṅ aṣlını beyān eder (183b/11).
- Bu bāb ṣavālece ile ya'ni ṭavīl ile zarbi beyān eder ve bu ṣol fārisiṅ ṣüretidür ki ṣavlecān ile oynar (185a/1).
- Bu bāb anda dāḫil olan şey'i beyān eder (185b/14).
- Bu bāb oḳı ve oḳ atmağı beyān eder (188b/5).
- Bu bāb ḳavs-i leyyin ile ya'ni kepāde ile oḳ ta'liminüṅ ibtidāsın beyān eder (191b/10).
- Bu bāb bercās için ya'ni havada ağac başında olan niṣāna atmak için maḫşuş olan yayuṅ ṣıfatın beyān eder (194a/2-3).
- Bu bāb oḳların ecnāsın beyān eder (194a/13).
- Bu bāb yay kirişini beyān eder (195b/1).
- Bu bāb küstebānāti ya'ni yayların ṭomcalarını beyān eder (196a/5).
- Bu bāb oḳ atmaḳda vāḳı' olan 'illetleri beyān eder (198a/1).
- Bu bāb fārisiṅ arslana oḳ atmasın beyān eder (199b/3).
- Bu bāb fārisün fāris-i āḫere ki anuṅ mu'arızıdır remy etmesidür (200b/1).
- Bu faṣl yırtıcı ve avlayıcı olan ṭuyūruṅ beyānındadır (212b/7).
- faṣl-ı cevāriḫ (213b/10) [Yırtıcı kuşlar faṣlı]
- Bu faṣl ṭoğan ile evvel ṣayd eden kemeni beyān eder (214a/8).
- Bu faṣl ṭoğanuṅ tafṣilın beyān eder (215b/12-13).
- Bu faṣl yırtıcı ve avlayıcı kuşların erkeklerin dişilerinden bilmegi beyān eder (216a/6).

- Faşl ehl-i horāsān avcı olan tıyūrī nice götürürler anı beyān eder (216a/10).
- Bu faşl toğanun te'dībin beyān eder (216a/17).
- Bu faşl şayd kilābını beyān eder (217b/6).

Bahsi geçen kısımlar incelendiğinde eserde 96 bâb ve 8 fasıl olmak üzere ayrıca başlıklandırılan 104 konu olduğu görülür. Bu kısımlar yaldızlı bir kalemle yazılarak belirtilmiştir.

İnsanoğlu tarihin bilinmeyen devirlerinden itibaren bedenî ve ruhî rahatsızlıklarını tedavi için tabiata başvurmuş ve çeşitli bitkileri bu amaçla kullanmıştır. Bazı bitkilerin sebebi bilinmeyen hastalıkları bertaraf ettiğini tecrübe ile öğrenen insanlar, kendilerini âdeta sihirli bir şekilde iyileştiren bu bitkilerde olağanüstü vasıfların olduğunu inanmışlardır (Emeksiz, 1998: 229-242). Bu inanç doğrultusunda çalışmalara devam etmişlerdir. Bitkiler zamanla insan hastalıklarının yanında hayvan hastalıklarının tedavilerinde de kullanılmış, bitkilerden yararlanılarak hayvan hastalıkları için de ilaçlar üretilmiştir.

Çalışmamıza konu olan "Tuhfetü'l-mülûk ve's-selâtin" adlı eserde "Bu bâb zikr olınan 'illetlerün 'ilâcın beyān eder. (115b/1)" ile başlayan bâb ile hayvanlarda görülen hastalıkların tedavilerinde kullanılan ilaçlar zikredilmiştir. Eserin ilgili bölümü incelendiğinde at hastalıklarının tedavileri için kullanılan ilaçların yapımında pek çok bitkiye yer verildiği görülür.

"Tuhfetü'l-mülûk ve's-selâtin" de Geçen Bitki Adları

ağu ağacı: Zakkumgillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, çiçekleri beyaz veya pembe renkli, kışın yapraklarını dökmeyen zehirli bir ağaççık, ağı ağacı, ağı çiçeği (*Nerium oleander*).

'anber: <Ar. 1. Güzel koku, misk. Adabalığı ve kaşalot denilen büyük balıkların bağırsaklarında oluşan güzel kokulu madde. 2. Amber çiçeği, bir tür mimoza (*Geum urbanum*).

âlûc: <Far. Çiçekleri beyaz veya pembe renkli olan genellikle dikenli dallara sahip bir ağaç türü ve bu ağacın meyvesi, alıç (*Crataegus*).

acı bādām: <T.+Far. 1. Gülgillerden, dikenli veya dikensiz, meyvelerinin kabukları kalın, çekirdekleri küçük olan bir tür badem ağacı (*Amygdalus amara*). 2. Bu ağacın hidrosiyamik içermesinden dolayı fazla tüketildiğinde zehirlenmeye sebep olan, krem, koku ve ayakkabı boyası yapımında kullanılan acımtırak, keskin kokulu meyvesi.

acı bakla: <T.+Ar. 1. İki çenekliler sınıfının baklagiller familyasından beyaz çiçekleri olan, acı olan taneleri suda tathılaştırılarak yenilen bir yıllık otsu bitki, termiye, delice bakla, gâvur baklası, koyun baklası, kurt baklası, yaban baklası, mısır baklası, Yahudi baklası (*Lupinus termis*).

ardıc ağacı: Ardıç, servigillerden, güzel kokulu, yapraklarını kışın da dökmeyen, yuvarlak kara yemişleri ilaç olarak kullanılan bir ağaççık.

'ardüb: <Ar. "'ardīb" Demirhindi; meyvesi ilaç yapımında kullanılan bir tür ağaç.

arpa: 1. Buğdaygillerden bir bitki (*Hordeum vulgare*) 2. Bu bitkinin ekme ve bira yapımında kullanılan hayvanlara yem olarak verilen taneleri.

arpa sevîki: <T.+Ar. Arpadan elde edilen un.

arslanodını: Pırasa (*Allium porrum*). Bk. gendene

'arûk: <Ar. Kızıl boya (soluk sarı içekli bir bitki.) (*Rubia tinctorum*).

'avdü'l-'iṭās: <Ar. Kündüz otu, kunduz otu, aksırık otu, voynik otu. Bk. kendis

azfâr-ı ṭabīb: <Ar. "azfârü't-ṭīb" Çan çiçeğigillerden, genellikle dağlarda yetişen bir çeşit bitki, şeytantırnağı, dev turnağı (*Phyteuma*).

bādām: <Far. Badem ağacı ve bu ağacın yaş ya da kuru yenilen yemişi (*Amygdalus communis*).

bakla: <Ar. Baklagillerden, yurdumuzun her yerinde yetiştirilen, yeşil kabuklu ve taneli bir bitki (*Vicia faba*). 2. Bu bitkinin yeşil ürünü veya kuru tanesi.

- baĸlatü'l-ĸamkâ:** <Ar. Semizlik otu, semizotu (*Portulaca oleracea*).
- benefsec:** <Far.+Ar. "benefsec" Menekşe.
- beyzâ:** <Ar. Nâzir ağacına verilen bir diĸer isim.
- bezr-i kettân:** <Ar. Keten tohumu (*Semen linum usitatissimum*).
- boy ot:** Kuvvetli kokulu sarımsı, beyaz çiçekli otsu bir bitki (*Trigonella foenum graecum*).
- böğürtlen:** Böğürtlen, 1. Gülgillerden, bahçe çitlerinde, yol kenarlarında kendiliğinden yetişendikenli ve çok yıllık bir çalı, diken dutu, it üzümü (*Rubus caesus*) 2. Bu bitkinin öncekirmızı, olgunlaştığında kararan mayhoş yemişi.
- buĸday:** 1. Buĸdaygillerin örnek bitkisi (*Triticum*). 2. Bu bitkinin başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesi.
- buĸür-ı meryem :** <Far. Çuha çiçeğigillerden, kalp biçiminde geniş yapraklı, beyaz, pembe, şarap rengi çiçekli bir bitki, tavşankulağı, siklamen (*Cyclamen coum*).
- burçak:** 1. Baklagillerden, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi (*Vici ervilia*). 2. Bu bitkinin mercimeğe benzeyen ve genellikle hayvan yemi olarak kullanılan tanesi.
- câvşîr:** <Ar. Cavşir otu ve bundan elde edilen tıbbi bir zambak, Kunduztaşağı, oğlanaşı (*Ferula alaeochytris*).
- cevz:** <Ar. Ceviz. 1. cevizgillerin örnek bitkisi olan, uzun ömürlü, gövdesi kalın, kerestesi değerli, yurdumuzda çok yetişen ağaç (*Juglans regia*). 2. Bu ağacın dışı abuklu, içi yağlı ve nişastalı yemişi, koz.
- çam ağacı:** Çamgillerin örnek bitkisi olan, dört mevsim yeşil kalabilen, iğne yapraklı, yurdumuzda birçok türü yetişen bir orman ağacı (*Pinus*).
- çekirdek:** 1. Etili meyvelerin içinde bir veya birden çok bulunan, çoğu sert bir kabukla kaplı tohum. 2. Yenmek için satılan ayçiçeği tohumu.
- çoĸan:** "Çöven otu" Sarı, pembe veya kırmızı çiçekleri olan otsu bir bitkidir ki kökü ve dalları kaynatıldığında sabun gibi köpürür. Sabun otu, helvacı kökü olarak da anılan bu bitki temizleyici gibi kullanıldığı gibi, helvacılıkta ağartıcı olarak da kullanılır (*Gypsophila struthiu*).
- çöpleme:** Dügünçiçeğigillerden, çok parçalı ve koyu yeşil yapraklı, çanak yaprakları dökülmeyen, birkaç türü bulunan, köklerinden iç sürdürücü olarak yararlanılan, süs bitkisi olarak da yetiştirilen otsu bir bitki. (ĸarabik-ı ebyaz)
- çörek otı:** 1. Dügün çiçeğigillerden, çiçekleri sapının ucunda bulunan otsu bir bitki, karacaot (*Nigella sativa*). 2. Bu bitkinin hamur işlerine lezzet ve koku vermek için ekilen, susam iriliğindeki siyah tohumu.
- çökündürük:** <Far. Yabani pancar, pazı, şeker pancarı.
- dâr-ı fülful:** <Far.+Ar. Baş biberi, uzun biber (*Piper longum*).
- defne:** <Gr. Yaprakları güzel kokulu ve yaz kış yeşil olan bir ağaç, develik (*Laurus nobilis*).
- defne yaprağı:** <Gr.+T. Defne bitkisinin yaprağı.
- difle:** <Ar. "difl" Zakkum, zıkkım. Zakkumgillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, çiçekleri beyaz veya pembe renkli, kışın yapraklarını dökmeyen zehirli bir ağaççık, ağı ağacı, ağı çiçeği (*Nerium oleander*).
- diken:** 1. Bazı bitkilerin dal, yaprak, meyve kabuğu vb. bölümlerinde ve ba hayvanların derisinde bulunan sert, ucu sivri ve batıcı çıkıntılardan her biri. 2. Bu çıkıntıları çok olan bitki.
- enâr:** <Far. Nar (*Punicagranatum*).
- enâr kabuğu:** <Far.+T. Nar kabuğu.
- encidân otı:** <Far. Kasnı ağacı ve zambak, çakşır otu, heliz (*Ferula assa foetida*).
- ençarün:** <Ar. Tıbbi ilaç yapımında kullanılan bir ot, kantaron.
- erze:** <Ar. Çam ağacına benzer bir ağaç.
- esen:** <Far.1. Kelek. 2. ençarün.
- fâĸiye:** <Ar. Hindistan'da yetişen zambak şeklinde bir çiçek, kına çiçeği (*Balsamina hortensis*).
- fülful:** <Ar. Karabiber.
- ĸazâ ağacı:** <Ar. Seksek ağacı, sütleğen.

- ğazr otu:** <Ar. Hasır otu, hayvanın sütünü çoğaltan, yaprağı tere yaprağına benzer bir bitki.
- gendene:** <Far. Pırasa (*Allium porrum*).
- gül:** <Far. 1. Gül. 2. Çiçek.
- habb-ı ğār :** <Ar. "habbü'l-ġār" Defne tohumu, tanesi.
- harbak:** <Ar. Kara çöpleme (*Helleborus orientalis*).
- harbık-ı ebyaz:** <Ar. Kar çiçeği, dokuzdipli, gelge, süsengillerden beyaz ve pembe çiçekler açan soğanlı bir bitki (*Leuconium*).
- hardal:** <Ar. Hardal, turpgillerden sarı çiçekli, deriyi yakıcı nitelikte olan ve tohumu hekimlikte kullanılan, tadı acı ve bir yıllık bir bitki ve bu tohumun toz durumuna getirilmiş veya sirke ile karıştırılarak yapılmış macunu.
- harzehre:** <Far. Zakkum ağacı.
- haşebe:** <Ar. Ağaç, odun; yonga.
- haşebî:** <Ar. "haşebe" 1. Odun yapısında, odun gibi, odunla ilgili, odun cinsinden. 2. Ağaçsıl.
- haşîş:** <Ar. 1. Kuru ot. 2. Esrar denilen "Hind keneviri" yaprağı.
- hatmî:** <Ar. Hatmi çiçeği, ebegümecigillerden bazı cinslerinin kök ve çiçekleri hekimlikte kullanılan çok yıllık otsu bir süs bitkisi, ağaçküpesi.
- hazr:** <Ar. Yumuşak ve taze ot.
- helyün:** <Far. Kuşkonmaz.
- hevc:** <Far. "hevîc" Havuç.
- hulâf:** <Ar. Salkım söğüt ağacı.
- hulâf-ı esved:** <Ar. Kara söğüt.
- hunnâ:** <Ar. "hinnâ, ġinâ, kınâ" Kına, Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan toz.
- hıyâr:** <Ar. Hıyar, salatalık.
- hindibâ:** <Ar. Birleşikgillerden, yaprakları haşlanarak salata gibi yenebilen, birkaç yıllık otsu bir bitki, güneşik, karakavuk (*Cichorium endivia*).
- hurma:** <Far. 1. Palmiyegillerin eski çağlardan beri Kuzey Afrika'da kültürü yapılan, yemişlerinden yararlanan, gövdesi uzun, yaprakları büyük ve dikenli bir ağaç, palmiye, palm. 2. Bu ağacın tatlı meyvesi.
- ılğun ağacı:** <T. Ilgıngillerden, Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaç veya ağaççık cinsi (*Tamarix*).
- isfanâh:** <Gr. Ispanak (*Spinacia oleracea*).
- isfidâc:** <Ar. Üstübeç, boyacılıkta kullanılan zehirli, bazik kurşun karbonat.
- kabak:** "kabağ" Kabak (*Cucurbita*).
- kafr-ı yehūdî:** <Ar. Zifte benzeyen ve Kudüs yakınlarındaki bir gölden elde edilen bir madde, kara sakız (*Alphalthum*).
- kaşule:** <Ar. Zencefilgillerden, sıcak iklimlerde yetişen güzel kokulu bir bitki (*Elettaria cardamomum*). 2. Bu bitkinin bahar olarak kullanılan tohumu.
- kalfüniyâ:** <Ar. Eserde bu şekilde yazılı olmasına rağmen "fuluniyâ" olması muhtemel bir tür tıbbi bitki.
- kalqant:** <? "kalqand" Yeşil zac.
- kalqatâr:** <? "kalqadâr" Sarı zac.
- kalnünisâ:** <? "kalünisâ" Kaynamış, saf çam sakızı.
- kalvendîs:** <Gr. "kalqandîs" Yeşil zâc (Kükürt ve demir bileşimlerinde biri.)
- kamış:** Kamış, buğdaygillerden, sulak, nemli yerlerde yetişen, boğumlu, sert gövdesi olan bitkiler (*Phragmites australis*).

- şand:** <Ar. Şeker, şeker kamışının donmuş usaresi.
- şanûs:** <Ar. bkz. Kendis
- şara söğüt:** Söğütgillerden, sulak yerlerde yetişen, yaprakları almaşık ve alt yüzleri havla örtülü büyük bir ağaç (*Salix*).
- şara üzüm:** Asmagiller (*Vitaceae*) familyasından, yaprakları elsi, bakka tipi meyveleri olan ve meyveleri için kültürü yapılan, ülkemizde 3 tür ve pek çok kültür çeşidi ile temsil edilen, tırmanıcı gövdeli, çalı formundaki bitkiler.
- şaşıl:** <Ar. 1. Hayvanlara yedirmek üzere vaktinden önce biçilen yeşil ot. 2. Kesilmiş nesne, "haşıl" dedikleri gök arpa.
- şasnı:** <Far. Kadı ağacı, şeytanboku otu ve bundan elde edilen zamk (*Ferula assa foieida*).
- şışâ:** <Ar. Salatalık, hıyar, acur; kabak.
- kâfür:** <Ar. Kâfür ağacından elde edilen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, güzel kokulu bir madde.
- kelem:** Turpgillerden, geniş ve kalınca kat kat yaprakları olan, güz ve kış sebzesi olarak yetiştirilen ve birçok türü olan bitki, lahanana (*Brassica oleracea*).
- kemmün:** <Ar. "kimnün, kemün " Kimyon (*Cuminum cyminum*).
- kender:** Kenevir sapından çıkan lif (*Cannabis sativa*).
- kendis:** <Ar. Kündüz otu, kunduz otu, aksırık otu, voynik otu.
- kerefis:** "kereviz" Kereviz; maydonozgillerden, kökleri ve yaprakları sebze olarak kullanılan kokulu bir bitki (*Apium graveolens*).
- kerkes:** <Far. 1. Akbaba kuşu. 2. Tavşancıltaşağı, tavşantopu, yumru köklü, salep yapılan bir çeşit bitki.
- kerneb:** <Ar. Yaban lahanası, yabanî lahanana.
- kerneb-i berri :** <Ar. "kerneb-i berriye " Yaban lahanası, yabanî lahanana.
- keşîrâ :** <Ar. Geven dikeninden çıkarılan bir tür zamk.
- kişnîc:** <Far. Kişniş otu; maydanozgillerden, yaprakları maydanozu andıran, 20-60 santimetre yüksekliğide, tüysüz, bir yıllık ve otsu bir bitki (*Coriandrum sativum*).
- laşana:** <Rum. Turpgillerden, geniş ve kalınca kat kat yaprakları olan, güz ve kış sebzesi olarak yetiştirilen ve birçok türü olan bitki, kelem (*Brassica oleracea*).
- leben:** <Ar. Bazı bitkilerdeki beyaz sıvı.
- levz:** <Ar. Badem.
- libân-ı şarîk:** <Ar. "libân-ı şarîkan" Katranköpüğü, ağaç mantarı, tıbbî mantarın içinde çıkan beyaz sıvı, süt.
- mâzû:** <Far. 1. Mazı, servi cinsinden, gövdesi düz ve dipten dallanan bir süs ağacı ve bunun kozalağı olup tabaklıkta kullanılır (*Thuja*) . 2. Mazı böceği denilen bir haşere.
- mercimek:** <Far. "mercimeg" 1. Mercimek. 2. Bu bitkinin, besin değeri yüksek, ufak, kırmızı, sarı veya yeşil, yuvarlak ve yassıca tohumu, yasmık; (*Lens culinaris*).
- merdeküş:** <Far. Pembe veya beyaz çiçekli kuvvetli kokulu bir bitki (*Origanum Majorana*).
- mersîn:** <Gr. Mersin, yaprakları yaz kış yeşil kalan, gıda ve parfüm sanayisinde ham madde olarak kullanılan, meyvesi murt adıyla bilinen, esansı çıkarılan, beyaz çiçekli, güzel kokulu bir ağaç, sazak.
- meryem ağacı:** <Ar.+T. Meryem ağacı.
- merzencüş:** <Ar. mercanköşk, sıçankulağı [otu].
- muşl-ı yehûd:** <Ar. Günlük ağacı, sığla ağacının bir türü.
- mulûha:** <Yun. "mulûhiya" Günlük ağacı, mukul, ebeğümece nevinden bir bitki.
- mürdküş:** <Ar. Bk. Merdeküş
- nânşuvâh:** <Far. Anason (*Pinpinella anisum*).
- na'na'c:** <Ar. Nane.

- nāzir:** <Ar. Gem yapımında kullanılan uzun, yumuşakça bir ağaç.
- nebāt sükkeri:** <Far. Nöbet şekeri, nebat şekeri.
- necl:** <Ar. Büyük ayrık otu.
- nerād:** <Ar. Hint sümbülü, sümbül-i rumi.
- nîlüfer:** <Far. Nilüfer çiçeği (*Nymphaea*).
- noḥūd:** <Far. Nohut (*Cicer arietinum*).
- ot:** Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkiler.
- pirinc:** <Far. 1. Buğdaygillerden, kökleri bol su içinde yetişen bir bitki (*Oryza sativa*). 2. Bu bitkinin besin olarak kullanılan taneleri.
- rānic:** <Far. Hindistan cevizi.
- rāzyāne:** <Far. Rezene; maydanozgillerden, 1-1,5 metre yüksekliğinde, sarı çiçekli, yaprakları iplik biçiminde parçalı, hoş kokulu, baharatlı meyveleri anason gibi yemeklerde ve bazı içkilerde tat verici olarak kullanılan, hekimlikte gaz söktürücü olarak yararlanılan çok yıllık otsu bir bitki (*Foeniculumvulgare*).
- rebū-yı yonca:** <Ar. olgunlaşmış, bozulmadan saklanmış, fermente edilmiş yonca; silaj.
- rent-i şāmī:** <Ar. Şama ait bir rend. (rend: 1. defne ağacı. 2. mersin ağacı.)
- şamğ-ı ‘arabi:** <Ar. “şamğ-ı ‘arabi” Arap zamkı. (zank: 1. Akasya, kitre, sütleğen vb. ağaçların kabuklarından sızarak donan, eriyiği yapıştırıcı olarak kullanılan, renksiz veya sarı kırmızımtırak renkte biçimsiz madde.)
- şanavber:** <Ar. Köknar ağacı ve yemişi (*Pinus pinea*).
- şandal:** <Ar. Sandal, kerestesi sert ve kokulu bir ağaç (*Santalum album*).
- şandal-ı aḥmer:** <Ar. Kırmızı sandal ağacı.
- şarımsak:** “şarımusağ “ Sarımsak (*Allium sativum*).
- sezāb:** <Far. Su teresi.
- şığirdili:** Sığırdiligillerden, 30-60 santimetre yüksekliğinde, tüylü, çok yıllık ve otsu bir bitki, öküzdili (*Anchusa officinalis*).
- şoğan:** 1. Zambakgillerden, yemeklere tat vermek için yumrusu ve yeşil yaprakları kullanılan güzel kokulu bitki (*Allium cepa*). 2. Çiğdem, lale, zambak, sarımsak vb. bitkilerin toprak altındaki yumru kökü.
- söğüt:** Söğütgillerden, sulak yerlerde yetişen, yaprakları almaşık ve alt yüzleri havla örtülü büyük bir ağaç (*Salix*).
- sūsām :** <Ar. Susam (*Sesamum indicum*).
- sūsen :** <Far. Susam çiçeği, zambak; yaprakları kılıç biçiminde, çiçekleri iri ve mor renkli, güzel görünüşlü ve kokulu, çok yıllık bir süs bitkisi (*İris german ica*).
- sūsen-i āsumānhūnī :** <Far. “āsumāncūnī sūsen” Mezar zambağı, cehennem lalesi, susen kökü.
- su‘ūt:** <Ar. Enfiye, burunotu, aksırtıcı şey
- sükker:** <Ar. Şeker.
- sünbül:** <Far. Zambakgillerden, soğanla üretilen, 15-20 santimetre yüksekliğinde, çiçekleri keskin kokulu ve türlü renkli, çok yıllık bir süs bitkisi (*Hyacinthus orientalis*).
- şecere-yi meryem:** <Ar. Meryem ağacı.
- tağ kerefisi:** “tağ kerevizi “ Dağ kerevizi.
- tarfā:** <Ar. Ilgın ağacı ve yemişi (*Tamarix tetrandra*).
- tilki kuyruğı üzümü:** “dilki üzümü, tilki üzümü, tilki üzümü” Uzun salkımlı bir çeşit üzüm.
- toḥm:** <Far. Bitkilerde döllenme sonunda yumurtacıktan oluşan ve yeni bir bitki oluşmasını sağlayan tane.
- ‘unnāb:** <Ar. Hünnap; Hünnapgillerden, yenilen meyvesi için özellikle Batı ve Güney Anadolu’da yetiştirilen dikenli bir ağaç, çiğde (*Zizyphus jujuba*).

üzüm: Asmanın taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi.

yaban lahanası: <Far.+Rum. Yaban lahanası, yabani lahana; kelem.

yarpuz: Ballıbabagillerden, genellikle nemli yerlerde yetişen, nane türünden ve naneye benzeyen, çiçekleri birbirinden ayrı halka durumunda, güzel kokulu bir bitki; yaban nanesi, yabanıl pancar.

yemiş : 1. Meyve. 2. İncir.

yılğun ağacı : İlgin ağacı ve yemişi; (*Tamarix*).

yonca: Baklagillerden, başak durumundaki çiçekleri kırmızı veya mor renkli, hayvanlara yem olarak yetiştirilen çayır bitkilerinin genel adı (*Trifolium*).

yüzerlik otu: "Üzerlik otu" Sedef otugillerden, yaprakları almaşık, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen, tohumları acı olan, halk hekimliğinde tedavi amaçlı, tütsü olarak kullanılan bir bitki (*Peganum harmala*).

zamğ-ı erze: <Ar. Erze ağacının zamkı.

za'ferân: <Ar. Safran, aspir, cehri, çiğdem, yemen safranı, safran çiçeği, safran çiğdem (*Crocus sativus*).

zencebîl: <Ar. Zencefil; zencefilgillerden, Hindistan ve Malezya'da yetişen, yaklaşık 100 santimetre yüksekliğinde, kamyş görünüşünde, çok yüksek ve otsu bir bitki (*Zingiber officinale*).

zerâvend: <Ar. İlâçlarda kullanılan bir cins bitki, loğusa otu.

zernîh: <Far. "zırnuh" Zırnik, sıçanotu, arsenik mâdeni ile kükürt karışığı bir madde.

zernîh-i muhriķ: <Ar. Yakıcı zırnuh.

zeyt: <Ar. Zeytin, zeytin yağı.

SONUÇ

Tıp ilmi gibi baytarlık ilmi de en eski ilimlerdenidir. İnsanların tarih boyunca hayvanlara duyduğu ihtiyaç, hayvanların bakımlarını ve sağlıklarının korunmasını da gerekli kılmıştır. Bu sebeple baytarlık üzerine yazılan eserler çok ilgi görmüştür. Türk kültüründe, bu alanda âlimler yetişmesinin yanında diğer dillerden de çeviriler yapılarak daha fazla bilgi edinmek hedeflenmiştir. Baytarnâmelerde karşımıza en çok çıkan hayvan attır. Bu, atın kültür bütünlüğü içerisinde oynadığı rolle ilgilidir (Çınar, 1993: 2). Çalışmamıza konu olan "Tuhfetü'l-mülûk ve's-selâtin" adlı eser baytarlık için önemli bir yere sahiptir. Baytarlık ile başlayan eser binicilik ve avcılık üzerine verilen bilgiler ile devam etmiştir. Ele alınan bu üç ana başlık çeşitli kısımlar ile alt başlıklara ayrılmıştır. Bu sebeple eserde at uzuvları, at donları, at hastalıkları, bu hastalıkların ilaçları, ata binme konusundaki incelikler gibi pek çok konuda bilgi verilmiştir. Eser, verilen bilgiler dışında barındırdığı minyatürler ve dönemin dili açısından taşıdığı değerler ile önem arz etmektedir. Eserde toplam 159 bitki adı geçmektedir. Bu kelimelerin 75'i Arapça, 35'i Farsça, 4'ü Grekçe, 1'i Yunanca, 1'i Rumca kökenlidir. Kökeni belirtilmemiş olan sözcükler, Türkçe kökenli veya artık Türkçeleşmiş kelimelerdir. Eserde geçen "ardıc ağacı, arslanodunu, burçak, çam ağacı, çoğan, çöpleme, çükündürük, ılğun ağacı, kabağ, kamyş, şığırdili, söğüt, tilki kuyruğı üzümü, üzüm, yarpuz, yonca, yüzerlik" gibi bazı bitki adlarının Türkçe olması da dil varlığı açısından oldukça önemlidir.

KISALTMALAR

T.	: Türkçe
Ar.	: Arapça
Far.	: Farsça
Gr.	: Grekçe
Rum.	: Rumca
Yun.	: Yunanca
bk.	: Bakınız.
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu

KAYNAKÇA

- Adıvar, A. Adnan (1991). Osmanlı Türklerinde İlim. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Aslan, Nesim (2015). Aristo'ya Atfedilen Anonim Baytarnâme. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Atalay, Besim (1991). Dîvânü Lugâti't-Türk. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayverdi, İlhan. Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Neşriyat Yayıncılık, İstanbul.
- Batu, Salahattin (1938). Türk Atları ve At yetiştirme Bilgisi. Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Recep Ulusoy Basımevi.
- Baytop, Turhan (2007). Türkçe Bitki Adları Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çınar, Ali Abbas (1993). Türklerde At ve Atçılık, Türklerde At ve On Dokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Baytarnâmede At Kültürü (Yazılı ve Basılı Kaynaklarla Karşılaştırma). Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2005). Osmanlıca-Türkçe Lügat, Ankara: Aydın Yayınları.
- Doğan, Şaban (2009). Terceme-i Akrabâdîn Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş-İnceleme- Metin Dizinler), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Doğan, Şaban (2011). Ebulfeyz Mustafa Efendi, Risâle-i Feyziyye fî Lügâti'l-Müfredâtı't Tıbbiyye. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Duran, Ahmet (1998). Türkçede Bazı Bitki Adlarının Veriliş Sebepleri, Türk Dili Dergisi, I. Sayı : 555, s: 223-229.
- Eliaçık, Muhittin (2013). Tarihçi Ata'nın Atçılık İle İlgili Eseri: Tuhfetü'l-Farisin Fi-Ahvali Huyulî'l-Mücahidin, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/7 Summer 2013, p. 149-156, Ankara.
- Emeksiz, Abdülkadir (1998). Türk Halk Kültüründe Üzerlik, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 28, Sayı:0, s. 229-242.
- Eminoğlu, Hatice (2013). Tarihi Lehçelerden Günümüze At Donları ve Nişane Adları, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer 2013 p. 1371-1412, Ankara.
- Emiroğlu, Kudret- Yüksel, Ahmet (2009). Yoldaşımız At, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican-Akkoyunlu, Ziyat (2014). Dîvânü Lugâti't-Türk, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Ergin, Muharrem (1993). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Yayımevi.
- Gülensoy, Tuncer (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- İrfanoğlu, Tülay (2013). Füyuzi'nin Makbûl Der Hal-i Huyûl Adlı Baytarnâmesi (Giriş-Tenkitli Metin-Dizin) Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İslam Ansiklopedisi (1992). Baytarlık Maddesi. Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 5, s. 278-282.
- Kadri, Hüseyin Kazım (1945). Büyük Türk Lügati. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Kayadibi, Gülden (2018). Kitâb-ı Makbûl der Hâl-i Huyûl, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Küçük, Esmâ (2014). Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi'nde Bulunan ve Aristo'ya Atfedilen Anonimleşmiş Baytarnâme: Kitabı Baytarnâme II (vr. 42b-94b) (İnceleme Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Küçük, Salim (2009). Türk Kültüründe Donlarına Göre Atlara Verilen Adlar ve Nişanları, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8 Fall 2009, 1830-1855.
- Küçükler, Paki (1994). Yedigâr-ı İbn-i Şerif (Giriş-Metin-Dizin), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Küçükler, Paki (2010). Mücerreb-nâme. Ankara: Kültür Ajansı Yayınları.
- Küçükler, Paki-Yıldız, Yasemin (2016). Tercüme-i Müfredat-ı İbn-i Baytar'daki (1b-150a) Bitki Adları Üzerine

- Bir İnceleme, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı: 44, s. 13-32.
- Küçükler, Paki-Yıldız, Yasemin (2018). Tercüme-i Müfredat-ı İbn-i Baytar'daki (150b-295a) Bitki Adları Üzerine Bir İnceleme (II), Uluslar arası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi(TURKLAD), 2. Cilt, 1. Sayı, s. 109-137.
- Malçok, Esra (2015). Aristo'ya Atfedilen Anonim Baytarnâme (vr. 48b-105b) (Giriş-Metin-Dizin Tıpkıbasım), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Murad, Sibel (2009). Lügât-ı Müşkilât-ı Eczâ Derviş Siyâhî Lârendevî (Giriş-Metin-İnceleme Dizin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Murad, Sibel (2015). Tercüme-i Aynü'l-Hayat'ta Şekil ve Zaman Ekleri (Giriş-İnceleme-Metin Dizinler), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Mütercim Asım Efendi (2000). Burhân-ı Katı (Haz. M. Öztürk, D. Örs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Naskali, Emine Gürsoy (1995). Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. İstanbul: Resim Matbaacılık A.Ş.
- Ögel, Bahaeddin (1981). Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Emel Matbaacılık Sanayi.
- Önler, Zafer (1999). Celâlüddin Hızır Paşa, Müntahab-ı Şifâ II Sözlük. Ankara: Simurg Yayınları.
- Sağol, Gülden (1995). Tarihî Şivelerde At Donları, Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. Hazırlayan; Emine Gürsoy Naskali, İstanbul.
- Sertkaya, Osman Fikri (1995). Türk Kültüründe At, Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. Hazırlayan; Emine Gürsoy Naskali, İstanbul.
- Söylemez, Şeyma Şimşek (2012). Baytarnâme (Karşılaştırmalı Gramer İncelemesi, Metin, Dizin, Sözlük), Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Steingass, F. (2005). Persian-English Dictionary. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şen, Mesut (1995). Baytarnâmeler, Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. Hazırlayan; Emine Gürsoy Naskali, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu (2011), Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts
- Uçar, İlhan, (2009). Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb Cerrâh Mes'ûd (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Uçar, İlhan, (2012). Türkiye Türkçesinde Organ Adlarıyla Türetilmiş Bitki Adları. Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR), Sayı 32, s. 307-330.
- Uçar, İlhan, (2013). "Kavram-Çağrışım-Kelime" Bağlamında Bitki Adlarına Anlam Bilimsel Bir Yaklaşım. Turkish Studies, Volume 8/1, s. 2671-2683.
- Uçar, İlhan, (2013). Yetiştigi/Geldiği Coğrafya veya Etnik Adlandırmayla Oluşturulan Bitki Adları. Zeitschrift für die Welt der Türken /Journal of World of Turks, Vol. 5-1, s.115135.
- Yıldız, Yasemin (2016), Tercüme-i Müfredat-ı İbn-i Baytar (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

V Murakami'nin Sahilde Kafka'sında Batı Sembollerinin İhlali

Dr. Öğr. Üyesi Aytemis Depci

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6536-9584>

İskenderun Teknik Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, Hatay – TÜRKİYE

Prof. Dr. Hüseyin Can Erkin

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9089-4727>

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 08.01.2019
Kabul: 20.07.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Postkolonyal Kuram
Etnik Azınlıklar
Öz-Sömürgecilik
Modernizm
Bastırılmış

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29050>

Öz

Bu çalışmanın amacı, Postkolonyalizm bağlamında Haruki Murakami'nin Sahilde Kafka romanında kullanılan Johnnie Walker ve Albay Sanders ikonlarını araştırmak ve Batı'nın kültürel emperyalizminin etkisini ortaya koymaktır. Buna ek olarak, bu çalışmada Murakami'nin batı unsurlarını tasviri ve kedileri Japonya'da ezilen etnik azınlıkların metaforları olarak betimlenmesi incelenmeye çalışılmaktadır.

Batı'nın egemenlik ve hegemonyasını önlemek için, Japonya, bir süre sonra emperyalist bir güç haline gelerek ülkenin öz sömürgeciliğine neden olan Batı modernliğini benimsemeye ve diğer Doğu ülkelerine karşı hegemonik Batı gibi davranmaya zorlandı.

Haruki Murakami, Oryantalist gelenekte iddia edildiği gibi nesnel olarak Öteki'yi yanlış anlatan kültürel klişeleri altüst etmektedir. Buna ek olarak, kendine özgü tarzı, kendi çift kültür bilinci ve kendi "melezliği" nden kaynaklanıyor olabilir. Dahası eserleri Japonya'daki Amerikanlaştırılmış metaların bolluğunu vurgulayarak çağdaş Japon kültürünü ortaya koymaktadır.

Romandaki Johnnie Walker ve Albay Sanders karakterleri savaş sonrası dönemdeki modernist ve kapitalist zihniyeti simgelemektedir. Johnnie Walker'ın uygar ve seçkin imajı, batı kavramlarından olan modernizm ve medeniyetin nasıl yıkıcı olabileceğini göstermek için yapışökümüne uğratılmıştır. Albay Sanders'in saygın ve yaşlı imajı, insanı bir emtia haline getiren telekızları satmasıyla da tersine çevrilmektedir. Kedilerin Johnnie Walker karakteri tarafından katledilmesi, acılarını ifade etmek için dile sahip olmayan bastırılmış özneleri veya etnik azınlıkları hatırlatmaktadır.

Romanda, Japonya'nın Amerikan popüler kültürüne maruz kalması ortaya koyulurken Batı'nın modern ve uygar sembolleri ihlal edilmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Depci, A. ve Erkin, H. C. (2019). Violation of Western Symbols in Murakami's Kafka on the Shore. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 419-429.

Violation of Western Symbols in Murakami's Kafka on the Shore

Asst. Prof. Dr. Aytemis Depci

Iskenderun Technical University, School of Foreign Languages, Department of Foreign Languages, Hatay –
TURKEY

Prof. Dr. Hüseyin Can Erkin

Ankara University, Faculty of Letters, Department of Japanese Language and Literature, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 08.01.2019

Accepted: 20.07.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Postcolonialism
Ethnic Minorities
Self-Colonialism
Modernism
Subaltern

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29050>

Abstract

The aim of this study is to explore the icons *Johnnie Walker* and *Colonel Sanders* used in Haruki Murakami's novel *Kafka on the Shore* in the context of postcolonialism and reveal the influence of the cultural imperialism of the West. In addition, in this study it is attempted to explore Murakami's portrayal of the western elements and his depiction of cats as metaphors of oppressed ethnic minorities in Japan. To prevent the domination and hegemony of the West, Japan has been forced to adopt Western modernity causing self-colonialism of the country and act like hegemonic West towards the other Eastern countries becoming an imperialist power after a while.

Haruki Murakami subverts the cultural stereotypes that misrepresent, the Other objectively, as argued in Orientalist tradition. In addition, his unique style might be resulted from his double consciousness of culture and his own "hybridity" while his writing reveals contemporary Japanese culture. Moreover his writing reveals contemporary Japanese culture, emphasizing the abundance of Americanized commodities in Japan.

Johnnie Walker and Colonel Sanders characters in the novel symbolize the modernist and capitalist mindset in the Post war period. The civilized and elite image of Johnnie Walker is deconstructed to illustrate how the western concepts of modernism and civilization could be destructive. The respected elderly image of Colonel Sanders is also reversed by his selling call-girls which makes human a commodity. Slaughter of the cats by the character Johnnie Walker reminds the subaltern subjects or ethnic minorities who do not possess language to depict their sufferings.

In the novel, the modern and civilized symbols of the West are violated while revealing Japan's exposition to American popular culture.

INTRODUCTION

This paper analyzes the icons used in Haruki Murakami's novel *Kafka on the Shore* in the context of postcolonialism and how he constructs these icons loading them with negative meanings. This study also attempts to reveal the effect of postcolonial elements onto urban life in Japan. Murakami's fictionalization of Japan's urban space indicates the significant influence of the cultural imperialism of the West. In addition, this study attempts to explore Murakami's portrayal of the western elements and his depiction of cats as metaphors of voiceless ethnic minorities in Japan. First of all, the historical development of modernism and colonialism in Japan would be briefly explained with emphasis on its self-colonialism¹/self-westernization within the framework of postcolonial discourse.

Postcolonialism, Self-colonialization and Their Reflection in Japan

Postcolonialism or the postcolonial theory developed from and refers more broadly to the time after colonialism. The definition of postcolonialism could be a bit problematic since the prefix 'post-' may cause similar questions when it is attached to the term modernism. Selden, Widdowson and Brooker arise questions like whether it is a recent construction of independence 'beyond' and 'after' colonialism, or a continuation and intensification of the system (2005). Stating that it is neither an anticolonialist nor an anti-imperialist criticism Selden et.al. refer postcolonial criticism as "an umbrella term" which identifies

"a range of distinct and diverse disciplines such as Colonial Discourse Analysis, Subaltern Studies, British Cultural Politics, Third Worldist Theory, African American Cultural Studies. A rich body of work is now developing from these sources which contests the analytical strategies of 'canonical' postcolonial 'theory' (Said, Spivak, Bhabha), arguing against accounts of colonial discourse which present it as a 'global and transhistorical logic of denigration' which is impervious to the voice and presence of the colonized." (2005: 229)

Because of the ambiguities and limitations of 'postcolonialism', the terms such as 'multiculturalism', 'cosmopolitanism' or 'globalization' are also suggested to be used within the literary and cultural criticism. Postcolonialist discourse and globalization theory has common aspects as Krishnaswamy suggests:

"Both discourses emerge at the intersection of imperialism, capitalism, and modernity. Both are concerned with the effects of unequal power relations [...] Both theoretical paradigms have sought to question the universality attributed to Western modernity in metropolitan developmental theory by drawing attention to premodern, nonmodern, or alternatively modern formations in the margins. This attempt to dislocate Western modernity (from the theoretical center) has typically taken the form of dismantling those categories deemed to be central to the narrative of Western modernity—categories such as "nation," "nation-state," "culture" and so on." (2002: 106)

One of the most noteworthy argument of postcolonialism is the cultural hierarchy which results from the complicated relationship of the suppressor and the suppressed. Postcolonialism also considers identity conflicts and cultural belonging modifying the concepts of identity of both the coloniser and the colonised, and thus postcolonialism causes mutual borrowings, leading to hybridization.

Postcolonial theory is influenced by Marxism, as well as Foucault's analysis of discourse as power and deconstruction, which imposes the binary oppositions such as Western - Eastern, man - woman, life - death, strong - weak, etc. while the former term governs the latter in each opposition.

¹ Self-colonialism: The concept of self colonialism refers to countries that self evidently recognize foreign cultural supremacy and voluntarily absorb the basic values and categories of West without having been invaded or dominated (Kiossev, 2011).

Privileged Westerners separated the world into the "Occident" and "Orient" to define the binary relationship between the colonist and the colonial subject, that is, us and them. East, as a category is the creation of Western thought and both concepts owes its existence to the other. Edward Said points out that Orientalism can be considered as "a Western style for dominating, restructuring and having authority over the Orient (1978: 1371)". Imperialist West represents the East- the Orient as inferior and backward as opposed to the Occident that was superior and progressive. The distinction between "Occident" and "Orient" is related with the definition of "self" and "other" in postcolonial discourse. "The identification of 'self' is closely related to the identification of 'other' as the differences between 'self' and 'other' determines the hierarchical position of each.(...) In Said's paradigm, self is defined as superior, contemporary, rational Occident while other is stereotyped by dehumanizing ways" (Ulucan and Kayıntı, 2018:177).

In Japanese society this "self" and "other" paradigm can be found in a different way. Japanese people constructed a psychological boundary as the in-group (*uchi*) and the out-group (*soto*) which refers one's place in the society. One considers the group he belongs to as "uchi" and his national identity emerges from the distinction between *uchi* and *soto*. Geographical separation from the Euro-Asian continent by the sea most probably plays an important role in the construction of this distinction, namely foreign otherness.

The psychological boundary of the Japanese and the distinction between Japan and the West as well as Japan and the non-West can be found in the language, particularly in their definition of foreignness. In Japanese, foreign countries refer as "gaikoku" and foreign people "gaijin" (mainly white Westerners) or "gaikokujin" (non- Westerners).

The Uchi-Soto (the in-group/ the out group) boundary reminds us Edward Said's theory of *Orientalism*. Edward Said describes orientalism as,

"a *distribution* of geopolitical awareness into aesthetic, scholarly, economic, sociological, historical, and philological texts; it is an *elaboration* not only of a basic geographical distinction (the world is made up of two unequal halves, Orient and Occident) but also a whole series of "interests" which, by means as scholarly discovery, philological reconstruction, it not only creates but also maintains; it *is* rather than expresses, a certain *will* or *intention* to understand, in some cases to control, manipulate, even to incorporate, what is a manifestly different (or alternative and novel) world; it is, above all, a discourse that is by no means in direct, corresponding relationship with political power in the raw, but rather is produced and exists in an uneven exchange with various kinds of power..."(1978: 1375)

Japanese construction of "otherness" is related with the discourse of race since the East-West distinction in their terms corresponds to the Occidentalism towards white Westerners and Orientalism towards the rest. Even though being located in the East, Japan has chosen Western politics as Nishihara declares:

"Looking back on the world of a century ago, Japan was the only developed nation in the East. Most other Asian and African countries were colonies suffering from the exploitation of Western powers. In this context, the strategy adopted by Japan was contradictory. When it was necessary for the nation to insist on the uniqueness of Japan, the stress was first put on the spirit of the Orient. When it came to the matter of civilization, Japan behaved like a fully Westernized state. Japan adopted a we-are-Asian policy when the nation needed cooperation from other Asian countries. However, it practiced Western-style imperialism when it ruled its neighboring colonies." (2005: 245)

Colonialism was perceived as the civilizing of non-western nations of the world, justifying the

self-ascribed superiority of the West over the Eastern world. According to the western colonial thought, the West was portrayed as more developed, more powerful, and more civilized, thus it had the right to govern the non-western world. Since around the end of 19th century Japan has been challenged by the Euro- American centered modernity. While the West was regarded as the main authority of the modernity, the rest of the World was subjected to exploitation, domination and assimilation of the West. To avoid the domination and hegemony of the West, Japan needed to adopt its modernity and act like West. In this respect, because of the stereotypical non-modern images and myths of Western countries which justify exploitation and colonization of Eastern and middle Eastern countries, Japan had to separate itself from the non-western world. Japan underwent a transition period to modernity feeling threatened by the western imperialism. As Kayıntu expresses

The most powerful companion of financial, social and political sovereignty had been the case of 'knowing' other cultures and peoples since 'knowing' implied colonial and imperial superiority and construed as the way through which colonized were gradually convinced that the colonials have the knowledge about themselves. In other words, they increasingly believed themselves as inferior or subordinate to the West. (2008:194)

In Meiji period (Meiji Restoration 1868), the country was restored imperial rule in order to strengthen and defend itself against the foreign imperialism and subordination. Owing to the enhancement of industrialization and modernization in Meiji Era Japan, in a few decades, the country transformed from a semi-isolated island nation, threatened by colonial West, to an imperialist and powerful state in its own right.

Colonial suppressor often had been forcing its Eurocentric values and modernism to the natives. However, in the case of Japan, without being geopolitically colonized, Japan self-westernized itself. This self-westernization can be regarded as self-colonialization producing Americanizing in urban culture. With the fast industrialization, Japan elevated itself in terms of military power dominating and colonizing Asia till its defeat in World War Two as Lee asserts:

"Before the Second World War ended, Japanese imperialism almost achieved its own identity by its own logic. Japan's imperialism, and its extreme conservatives, offensively and euphemistically, represented its colonial mission as a reaction against white imperialism. Japan's empty and fake justification for the mission against White imperialism gave enough reason for Japan to be the care taker for the rest of Asia... From this observation, one can easily find out that the incendiary act of being a hero for the entire Asia was no less than their planned behavior for the purpose of the play. They went through the inner struggles and innovations in ways of thought as a result of *modanizumu*². "(2010: 9)

Through their constant economic and technological growth, Japan believed that they could co-exist with the western countries. However, they were mistaken to adopt the western modernity intending to achieve only materialistic success but not an epistemological change. Regarding Japan's positioning itself against the West and its cultural and geographical uniqueness Sakai asserts that 'Japan becomes endowed with and aware of its "self " only when it is recognized by the West'(1988: 487). Without West's discourse regarding modernism, Japan cannot establish itself as a powerful country. Along with Japan's technological and economical success it could avoid subaltern positioning created by West as backward, violent, and inhuman.

In the post-war period, *Nihonjinron*, referring 'the theory of Japaneseness' emerged as an essentialist discourse, based on the assumption of 'Japanese uniqueness' and constructed a sense of

² modernism

national identity for the Japanese. As Nihey (2009) points out, through the adoption of the Western ideology, Japan identifies itself and constructs its own subjectivity. Owing to the discourse of *Nihonjinron* the 'subaltern' Japan can finally speak for itself. However, because of its positioning regarding the Western discourse, this results in a form of 'self-Orientalization' and Japan's westernization gives rise to its self-colonialism (90).

Violation of Western Symbols in the Novel

Haruki Murakami is a contemporary Japanese writer, whose works have been translated into more than fifty languages and some of which awarded, both in Japan and internationally. He is also an active translator of English works by Tim O'Brian, J.d. Salinger, Raymond Carver and F. Scott Fitzgerald. Though the author is born and raised in Japan, he has both lived in the US and Europe. According to some critics (Hedgepeth, 2001; Karatani, 1998), Murakami's distinguished language such as his frequent use of Western references, unrelated metaphors, and witty dialogue has made him one of the most acclaimed Japanese authors. His protagonists are acquainted with American pop culture, cultural symbols and logos, American branded clothes, classical and jazz music, American and European products. These symbols and exterior influences distinguish him from the traditional Japanese literary framework and causes him to be criticized as un-Japanese. Though mostly labeled as a westernized writer, Murakami actually uses images and symbols of the West as a metaphor or sign to deconstruct these images. He often appeals American pop culture products while using katakana words (the Japanese syllabary for foreign words) in his narrative. His writing proves that these cultural images and foreign products are widespread in the contemporary Japan and they invaded Japan's urban life.

Murakami has a distinguished use of language with his simple and short sentences which is uncommon in Japanese rhetoric and can be called an English-Japanese "hybrid" language. Although his writing is entirely in Japanese, Murakami subverts the readers' expectations through his use of foreign loan words (*katakana* words). Borrowed words (*gairaigo* or *katakana* words), frequently found in Murakami's texts, highlights the globalization and internationalization of Japanese culture.

As can be observed in the novel, one of the character's named Hoshino wears Hawaii t-shirt with his Chunichi Dragons baseball hat (Murakami, 2005: 301) creating Americanized image. In addition, western cultural products such as Beethoven's Archduke Trio (Murakami, 2005: 326), François Truffaut movies (Murakami, 2005: 327) and Haydn's cello concerto's (Murakami, 2005: 328) pops up everywhere in the novel, which deconstruct the cultural expectations of the reader.

Suter indicates Murakami's exceeding use of katakana words and his use of the non-abbreviated form of katakana word that evokes for his readers a sense of unnaturalness in the context of Japanese while creating an anti-realistic effect. "For instance his use of "rimōto kontorōrā (remote control) instead of rimokon ("Nyūyōku tankō no higeki," 1983)[...]. They thus undermine the naturalness and referentiality of language, distancing the reader both from the single word and from the text" (Suter, 2008: 37).

Murakami not only employs postmodern techniques such as magical realism to create fantastic events referring a deeper narrative but also depicts power struggles between binary oppositions (Orient-Occident, traditional-modern, group oriented – independent, system-individual). He attempts to subvert the cultural stereotypes that misrepresent, the Other objectively, as argued in Orientalist tradition. In addition, his unique style might be resulted from his double consciousness of culture and his inbetweenness. His writing reveals contemporary Japanese culture which started to appear in the period of Meiji Restoration and still growing under the influence of globalization, and the references of Western elements in his novels give the reader a realistic and vivid picture of a modern, westernized Japanese culture. Fuminobu Murakami indicates the features of modernity in the works of Murakami's postmodern world: "At the same time, they also make us realize the features of modernity, its progress

and beautiful love and its discrimination and suppression of others. We can see the two polarized forces of individualization and differentiation, underlying these features of modernity" (Murakami, 2005: 57).

Murakami's *Kafka on the Shore* depicts two journeys of two different characters whose paths crossed in a way at the end. The main narrator, a fifteen year old runaway boy whose name is Kafka finds refuge in a remote privately owned library on Shikoku island. Everyone whom he meets on the way seems to be leading him to his oedipal destiny which has given him sleepless nights and has been his reason to flee in the first place. Nakata, the second narrator of the novel starts his journey in his sixties. Having lost his entire memory and, with it, the ability to read at a young age due to some supernatural event that he seems to have witnessed or been a part of, he becomes a simpleton living on government subsidy. As Hsiung states he is as innocent as a child in the highly civilized society: "He is immune of modernization, living without conscious of time, or any high technology[...]Nakata seems to passively protest against modernization and civilization by being a peculiarity to it. Instead of progressing like other Japanese, he shuts himself in a state of primitivism" (2008: 3). He is described as a subaltern person creating a contradiction with modernity and his amnesia reminds Japanese memory loss regarding war grieves. Japan has overcome the ruin and sorrow of the war by means of the rapid economic and technological growth while forgetting how much it costed to the nation.

Nakata calls himself as "Nakata" and though he sounds polite, his speech is strange and obsolete. Moreover, he sounds like he is a "subaltern who cannot "speak"" and "does not possess a "self" to be referred with "I" pronoun" as Takagi states (2009: 172, 173). Orientalist and modernist discourse of the West creates people who cannot speak for themselves without a personal identity. Nakata character ironically displays both the oppression of speaking and amnesia.

Although having disabilities, he can talk to cats and thus he helps people find their pet cats to earn some extra money. He gathers information from the cats to find the missing cat and gives them human names to remember them easily. When Nakata having a conversation with a black cat to explain how people need names to remember, the cat asserts: "Cats can get by without names. We go by smell, shape, things of this nature. As long as we know these things, there're no worries for us" (Murakami, 2005: 47). Humanbeings need names to categorize or control others even though this is not the case for Nakata. He respects the cats and calls them Mr. Cat as though they were human.

The black cat further explains that it once had a feeder who gives him a name. Jeng claims that naming represents an ownership, a belonging:

"By rejecting a tag of identity, the black cat justifies human society where each individual is bound together with a shared acknowledge, the name is an identity, which makes mutual interaction and understanding among the social beings possible. Memory though refers to one's collection thoughts, is always related with power struggles. Those who name are in control of those being named." (2008: 5)

Although cats have voice and speak in the novel, they can only be heard by Nakata which puts them in a subaltern position without agency to speak. Nakata helps the cats, which symbolize the individuals who are voiceless and subaltern, and saves them from the postwar elite.

In this novel cats are also subject to maltreatment. The Siamese cat Mimi depicts cats as, "powerless, weak little creatures that injure easily" (Murakami, 2005: 82). Cats are maltreated by a character named Johnnie Walker in the novel. One cat search leads Nakata to a house where the sculptor Koichi Tamura in the form of Johnnie Walker, from the whiskey label lives. Johnnie Walker is a scotch whiskey icon who is the trademark of the brand *Johnnie Walker*, the most widely distributed brand of blended Scotch whisky in the world. A symbol portraying a man with a white hat, suit, and stick, Johnnie Walker, the striding man of Scotland represents the colonial elite.

Western commodities like the whiskey label Johnnie Walker not only sell the product but also

promote the lifestyle associated with it. While American or European commodities symbolize cultural life style or images acclaimed with their country, distinguished Japanese products do not evoke images or ideas of a Japanese lifestyle. Iwabuchi claims that “culturally odourless’ products consciously or unconsciously lack Japanese bodily images, [since Japanese marketing experts] seem to believe that their products would suffer a high cultural discount overseas” (1998: 167). Iwabuchi explains the erasure of the cultural or ethnical features of the products, giving an example from animation industry: “This is particularly evident in Japanese animation where the characters, for the most part, do not look ‘Japanese’. Such non-Japanese-ness is called *mu-kokuseki*. This literally means something or someone lacking any nationality, but also implies the erasure of racial or ethnic characteristics and any context that would embed the characters in a particular culture or country” (1998: 167). Unlike Japanese products which avoid Asian looks or indigenous features, Western market acclaims white figures to evoke cultural prestige and hegemony in their commodities. Johnnie Walker icon attracts upscale market and upper class society with his elusive western looks, and its ‘Keep Walking’ campaign recently won three IPA awards. IPA declares that “the universally recognisable brand icon of ‘The Striding Man’ was resurrected from the brand’s history to forge a deep connection between the universal human desire to progress and the Johnnie Walker brand” (Brook, 2008). This ‘Keep Walking’ image with a high hatted, sophisticated looking gentlemen refers development and progress. This campaign incepts the ideas with its image conveying how a successful man looks and how his choices are selective and of good quality. Brook (2008) asserts that “BBH created the “Keep Walking” campaign in 1999 after research revealed that the most power demonstration of masculine success was not material wealth but a thirst for self-improvement.” This assertion also proves that the Johnnie Walker image is a personification of success itself. The campaign symbolizes success, development and civilization with the icon’s sophisticated appearance and with its striding man image. Djakaria and Limanta state that “in Johnnie Walker, there exist two myths on consuming the whiskey: that drinking whiskey might give success, and that drinking whiskey might make one ‘civilized’ as well (2012: 89)”.

Johnnie Walker character is described in the novel as an elegant gentlemen who borrows the looks and the name of the iconic figure: “The man [...] was tall, thin, and wearing a black silk hat.[...]He had on a form-fitting red coat with long tails, a black vest, and long black boots. His trousers were as white as snow and fit him perfectly. One hand was raised to the brim of his hat, like he was tipping it politely to a lady. His left hand gripped a black walking stick by the round, gold knob” (Murakami, 2005: 125) and also portrayed while drinking the whiskey.

While Johnnie Walker character in the novel represents the civilized, colonial elite, namely the West, Nakata has an oppressed status who cannot afford the luxuries of the capitalist society: “Nakata doesn’t drink or smoke. I’m poor enough to get a *sub City*, so I can’t afford that” (Murakami, 2005: 126). While Nakata could not afford drinking or smoking represents the voiceless and powerless class, Johnnie Walker character, drinking whiskey and oppressing the subalterns, represents the postwar elite. Johnnie Walker turns out to be a malevolent, monstrous person that murders the cats viciously. Still to accompaniment of ““Heigh-Ho”, he trusts his hand inside the cat’s body and with as small scalpel skillfully cut loose the tiny heart. He placed the gory lump on his palm and held it out for Nakata to see [...]Then, as if it were the most natural thing in the world, he popped the heart into his mouth and began chewing silently, leisurely savoring the taste. His eyes glistened like a child enjoying a pastry hot from the oven.” (Murakami, 2005: 145)

“Heigh-Ho!” - the jolly tune associated with Disney’s Seven Dwarfs from *Snow White* represents the Western elements and his merciless murders can be associated with the unjustified violence, and destructiveness of colonial Powers.

Had been disturbed by the alcohol, he committed these violent crimes like the West and global

capitalism which controls people's minds. "The man sat back down and crossed his legs. He picked up a glass on the desk and took a sip of whisky. Ice cubes clinked in the glass. "I hope you don't mind if I indulge?" (Murakami, 2005: 126). His careless attitude resembles Western countries that oppresses others.

Johnnie Walker character collects the heads of the cats to harvest their spirits to make a bizarre, magical flute: "I'm killing them to collect their souls, which I use to create a special kind of flute. And when I blow that flute it'll let me collect even larger souls. Then I collect larger souls and make an even bigger flute. Perhaps in the end I'll be able to make a flute so large it'll rival the universe (Murakami, 2005: 140)." Johnnie Walker's cruelty represents the desire to subordinate animals and people. Cats symbolize subaltern, oppressed or colonized individuals or nations and the character Johnnie Walker epitomizes greedy Western oppressor or colonizer who never gets satisfied for absolute power. Cats could also represent the ethnic minorities in Post war Japan while Johnnie Walker symbolizes the elite and modern class in Japan.

Murakami deconstructs Johnnie Walker icon as Djakaria and Limanta observe: "He no longer belongs to 'normal' and civilized society. In contrast, Johnnie Walker shows the side of being uncivilized, which is beyond any justification, such as in killing and torturing" (2012: 91). Civilized looking elite person like Johnnie Walker character can be bloodthirsty and cruel just as the Western countries defending being modern and civilised but never giving up suppress the weak.

When Johnnie Walker is killing the cat he follows an order: "Following thing in the correct order, step one to step ten, then back to one again. An endless repetition. And I've had it!" (Murakami, 2005: 142). This order and numbers are actually arbitrary which evokes the feeling that the killings of Johnnie Walker are arbitrary and meaningless just as the people slaughtered in the wars.

Johnnie Walker asks Nakata to kill him and he forces Nakata to make a choice. He either kills Johnnie Walker or Johnnie Walker kills all the cats. He gives an example from the war time: "When a war starts people are forced to become soldiers. They carry guns and go to the front lines and have to kill soldiers on the other side. As many as they possibly can. Nobody cares whether you like killing other people or not. It's just something that you have to do. Otherwise you're the one who gets killed" (Murakami, 2005: 142). Murakami points out the traumatizing effect of violence and meaninglessness of the war and how people are forced to become killers.

Eventually, poor Nakata loses control and stabs Johnnie Walker in order to stop the cat-killing ritual. Takagi asserts:

"While preaching the logic of his colonial economy, Walker also attempts to colonize Nakata-san's mind by requesting Nakata-san to kill him. Walker manipulates Nakata-san's mind by killing cats in front of him and consumes their hearts. In this way, Walker forces Nakata-san to choose violence to stop violence. Through Nakata-san's murder of Walker, Murakami recreated the psychological challenge Imperial Japan's soldiers must have confronted before their engagement in cruelty." (2009: 174)

After murdering Johnnie Walker, Nakata loses his power to talk to cats as he loses his innocence. Cats symbolizes the subaltern subjects or ethnic minorities in Japan who are voiceless to express their worries. To stop violence with violence, Nakata becomes like Imperial Japan's soldiers which causes his gift to talk to oppressed. Under his civilised western looks, Walker acts like dominant and cruel western Powers. While Walker symbolizes colonizer West, Nakata and the cats are depicted as his victims symbolizing colonized nations.

The other famous character Murakami depicted in this novel was Colonel Sanders, the worldwide known icon of Kentucky Fried Chicken. He is the creator and the owner of the franchise and serves chicken as commodity. He wears a plain white suit with a black string tie and glasses. His

physical appearance conveys a reliable old and wise look with hygienic clothes and his white hair and goatee beard symbolizes that he is an experienced and trusted figure whose products are of good quality. In the novel he is described as: "a short old man in white suit. white hair, a serious pair of glasses, a white mustache and a goatee, white shirt and a string tie. His face looked Japanese, but the whole outfit made him look like some country gentleman from the American South." (Murakami, 2005: 260). He doesn't only look like the icon of KFC, he claims to be the real Colonel Sanders:

"I don't just look like Colonel Sanders. It's who I am."

"The fried-chicken guy?"

The old man nodded heavily. "One and the same." (Murakami, 2005: 260)

Murakami accepts Colonel Sanders as a capitalist icon and mocks the consumerist and capitalist society in Japan. In the commercials Colonel Sanders is portrayed as a talented chef preparing and frying the chickens and providing a good service. Actually he is a capitalist icon who makes the profit by the value from workers service.

Though the character is depicted as the icon itself, he is a pimp who provides 'chicks' (young woman in slang) as a commodity in the novel. Colonel Sanders offers one of the characters in the novel Hosino, a girl:

"So you don't want a girl?"

"No girl. No fried chicken. I'm going back to get some sleep" (Murakami, 2005: 261).

Instead of chickens, Colonel Sanders character in the novel sells 'chicks'. When Hoshino offers him "200 bucks" for the girl, the old man replies: "That's plenty. That'll get you a fresh-faced, nineteen-year-old beauty. She'll give you the full menu- BJ, hand job, in and out, you name it" (Murakami, 2005: 262). As commodities become prostitutes in the novel, Colonel Sanders' elderly and moral image is falsified with this negative positioning. Murakami thus deconstructs capitalism as an unfavourable power which controls human being and makes them commodities themselves as Djakaria and Limanta observes: "He treats human being not as a subject to be satisfied by Sanders' product. Instead, human being is now the object or commodity, and fried chicken or 'chicks' are just his tool" (2012: 93).

CONCLUSION

West, holding the principle of universal modernization, place itself in the center of the universe and establish dominance over all non-Western nations with the desire to modernize them. To prevent the domination and hegemony of the West, Japan has been forced to act like the West while adopting Western modernity causing self-colonialism and has become an imperialist power after a while.

Modernism and capitalism in the Post war period influenced various dimensions of Japanese social life. The imperialist and capitalist society of Postwar Japan has founded credibility in the name of modernism. Johnnie Walker and Colonel Sanders characters symbolize the capitalist mindset where the small elit group exploit the considerably large middle class consumers and the lower class labor.

The civilized and elite image of Johnnie Walker represents Japan's self colonialism and illustrates how the western concepts of modernism and civilization could be destructive. The respected elderly image of Colonel Sanders character is reversed by his selling call-girls which makes human a commodity. The modern and civilized symbols of the West are violated to criticize Japanese devotion to the western, particularly American, culture.

Moreover, overusing of foreign brands and katakana (foreign) words, Murakami's writing expresses how Japan is exposed to American popular culture, western products and even language imported from the West.

Novel illustrates media's colonization of the culture by icons like Johnnie Walker and Colonel Sanders and modern Japan's multi-ethnic construction in which ethnic minorities (non-Japanese

population) are subordinated while using cats as a symbol to refer to the oppressed group. Cats symbolizes the subaltern subjects who do not possess language to express their pain.

REFERENCES

- Brook, S. (2008). Johnnie Walker Scrolls off with three IPA awards, *The Guardian*. Accessed: Dec. 2014, <http://www.theguardian.com/media/2008/nov/04/advertising-marketingandpr1>
- Djakaria, J. D. and Limanta, L. S., Haruki Murakami's Deconstructive Reading of the Myth of Johnnie Walker and Colonel Sanders in *Kafka on the Shore*. *Kata*, 14(2), p. 43-96.
- Hedgepeth, M. (2001). *Haruki Murakami and the New Japan*. MI: University of Michigan Press.
- Hsiung, T. A. (2008). Text of Negotiation: National Identity in Haruki Murakami's *Kafka on the Shore*. *Colloquium on Diaspora and Asian Fiction Japan: The FirstWorld or the ThirdWorld*, p. 1-7.
- Iwabuchi, K. Marketing 'Japan': Japanese Cultural Presence Under a Global Gaze. *Japanese Studies*, 18, 2, p. 165-180.
- Jeng, L. F. (2008). Amnesia in Murakami Haruki's *Kafka on the Shore*, *Colloquium on Diaspora and Asian Fiction Japan: The First World or the Third World*.
- Karatani, K. (1998) *Origins of Modern Japanese Literature*. London: Duke University Press.
- Kayintu, A. (2018). A Postcolonial Reading of Zadie Smith's *The Embassy Cambodia* – Zadie Smith'in Kamboçya Büyükelçiliği Romanının Pastkolonyal Okuması, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, no: 70, p. 183-200.
- Kiossev, A. (2011). The Self Colonizing Metaphor. *Atlas of Transformation*. Accessed: Dec.2018. <http://monumenttotransformation.org/atlas-of-transformation/html/s/self-colonization/the-self-colonizing-metaphor-alexander-kiossev.html>
- Krishnaswamy, R. (2002). The Criticism of Culture and the Culture of Criticism: At the Intersection of Postcolonialism and Globalization Theory. *Diacritics*, 32,2, p. 106-126.
- Lee E. (2010). *Transforming Japan – Banana Yoshimoto's Amrita*, M.A thesis, Texas Tech University.
- Murakami, F. (2005). *Postmodern, Feminist and Postcolonial Currents in Contemporary Japanese Culture*. Tokyo: Routledge.
- Murakami, H. (2005). *Kafka on the Shore*. New York: Vintage Books.
- Nihei, C. (2009). Thinking outside the Chinese Box: David Mitchell and Murakami Haruki's subversion of stereotypes about Japan, *New Voices*, vol. 3, p. 86-103.
- Nishihara, D. (2005). Said, Orientalism, and Japan. *Journal of Comparative Poetics*, No. 25, Edward Said and Critical Decolonization, p. 241-253.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. London: Routledge.
- Sakai, N. (1888). Postmodernism and Japan, *The South Atlantic Quarterly*, vol. 87, no. 3, p. 475-504.
- Suter, R. (2008). *The Japanization of Modernity, Murakami Haruki between Japan and the United States*. Cambridge: Harvard UP.
- Selden R., Widdowson P. and Brooker P. (2005). *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*, 5th Ed., UK: Pearson Education.
- Takagi, C. (2009). *From Postmodern to Post Bildungsroman from the Ashes: An Alternative Reading of Murakami Haruki and Postwar Japanese Culture*, Ph.D thesis, the Faculty of The Graduate School at The University of North Carolina, Greensboro.
- Ulucan, Ö. and Kayintu, A. (2018). Memory of Homeland and Transcultural Construction of Identity in Chris Cleave's *Little Bee*. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, no. 66, p. 171-181.

Mithat Cemal Kuntay'ın "Üç İstanbul" Romanında Bireysel, Toplumsal ve Siyasal Yozlaşma

Dr. Öğr. Üyesi Metin Oktay

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2672-5670>

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 24.08.2019
Kabul: 26.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Mithat Cemal Kuntay
"Üç İstanbul"
Bireysel Yozlaşma
Toplumsal Yozlaşma
Siyasal Yozlaşma

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37809>

Öz

Mithat Cemal Kuntay (1887-1956) tarafından yazılan "Üç İstanbul" (1938) adlı roman II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinin sosyal hayatını, kültürünü, siyasetini ele alması bakımından dikkate değer bir eserdir. Roman zaman olarak 93 Harbi'nin yaşandığı 1877 yılından Millî Mücadele'nin gerçekleştiği 1922 yılları arasını kapsamaktadır. Bu zaman diliminde yaşanan savaşlar, siyasal belirsizlikler, yönetsel sorunlar toplumsal ve siyasal hayatı derinden sarsmıştır. Ülkeyi yönetenlerin zafiyetleri, beceriksizlikleri, sorumsuzlukları, menfaatperestlikleri bireyi, toplumu ve devleti kaçınılmaz bir yozlaşmanın içine sürüklemiştir. Özündeki iyi nitelikleri birtakım dış etkenlerle zamanla yitirmek, soysuzlaşmak, özünden uzaklaşmak gibi anlamlar taşıyan yozlaşma olgusu "Üç İstanbul" romanının ana temalarından birini oluşturmaktadır. Romanda, eserin başkahramanı Adnan'ın yaşam çizgisi izlenerek onun etrafında yer alan kişi(lik)ler, Adnan'ın diyalog içinde bulunduğu çevre ve insanlar toplumsal yaşam alanının bütünüyle ilgili bir kanyaya varılmak amacıyla bol ayrıntıya yer verilerek hikâye edilmektedir. Mithat Cemal, "Üç İstanbul"da yozlaşmayı daha belirgin kılmak için şahıs kadrosunun büyük bir kısmını olumsuz karakter üzerine inşa etmiştir. Roman, vatan hainlerinden, kozmopolitlerden, muhbirlerden, jurnalcilerden, rüşvetçilerden, menfaatperestlerden, ahlaksızlardan, riyakârlardan, dalkavuklardan, hayat kadınlarından, asalaklardan, hırsızlardan oluşan geniş bir şahıs kadrosuna sahiptir. Her üç dönem üç farklı konağın çevresinde geçer. Roman kahramanları dönemden döneme göre farklı kimliklere dönüşür. Bu çalışmada bireysel, toplumsal ve siyasal yozlaşmanın "Üç İstanbul" romanında nasıl ele alındığı irdelenecektir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Oktay, M. (2019). Mithat Cemal Kuntay'ın "3 İstanbul" Romanında Bireysel, Toplumsal ve Siyasal Yozlaşma. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 431-450.

Individual Social and Political Corruption in Mithat Cemal Kuntay's Novel "Three Istanbul"

Asst. Prof. Dr. Metin Oktay

Necmettin Erbakan University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of Turkish Language and Literature, Konya – TURKEY

Article History

Submitted: 24.08.2019

Accepted: 26.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Mithat Cemal Kuntay

"Three İstanbul"

Individual Corruption

Social Corruption

Political Corruption

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37809>

Abstract

Mithat Cemal Kuntay (1887-1956)'s "Three Istanbul" (1938) novel II. Abdulhamit, II. It is a remarkable work in terms of addressing the social life, politics and culture of The Constitutional and Armistice periods. The novel covers the period from 1877, when 93 War took place, to 1922, when the National Struggle took place. The wars, political uncertainties and administrative problems during this period have deeply shaken social and political life. The weakness, incompetence, irresponsibility, and vested interests of those who run the country have driven the individual, society and the state into inevitable corruption. The phenomenon of corruption, which has the meanings of losing the good qualities in its essence with some external factors, becoming degenerate and moving away from its essence, is one of the main themes of the novel "Three Istanbul". In the novel, The life line of Adnan, the protagonist of the work, is followed, and the personalities around him, the environment in which Adnan is engaged in dialogue, and the people, are told in plenty of detail in order to reach a conclusion about the entire social life space. In order to make corruption more apparent in the novel, Mithat Cemal has created a large part of the personal cast of negative characters. All three periods pass around three different hosts. The novel's protagonists change from period to period to different identities. The novel has a large cast of individuals consisting of traitors, cosmopolitans, informants, journalists, bribes, vested interests, depraved, rioters, flattery, prostitutes, parasites, thieves.

The aim of this study is to examine how individual, social and political corruption is dealt with in the novel "Three Istanbul".

Giriş

Mithat Cemal Kuntay'ın yazdığı tek roman olan ve 1938 yılında yayımlanan “Üç İstanbul”¹ adlı eserde son dönem Osmanlı'nın ve ilk dönem Cumhuriyet'in tarih, toplum, siyaset, ekonomi, kültür, bürokrasi ve diplomasi yapısı üç farklı İstanbul panoramasıyla okurla paylaşılmaktadır. Bazı edebiyat tenkitçileri tarafından üslubunun zorlama olduğu; yerli yersiz rastlantıların fazlaca yer aldığı; gereksiz ayrıntılar, süslü ifadeler ve vecizeler ihtiva ettiği; yapısı ve tekniği bakımından zayıf olduğu gibi gerekçelerle eleştirilmekle birlikte “Üç İstanbul'da II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinin toplum gerçeklerini yansıtmaya bakımından Cumhuriyet devrinin en önemli romanları arasında sayılmıştır (Kahraman, 2002: 379)².

1887 doğumlu Mithat Cemal'in yaşadığı yıllar Türk toplumu için zorlu ve sıkıntılı geçen yıllardır. Yazar, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde birbirini izleyen savaşlar silsilesini, ekonomik olumsuzlukları, yönetim istikrarsızlıklarını, siyasi karışıklıkları, Millî Mücadele şartlarını, zorluklar içerisinde Cumhuriyet'in kurulmasını yakından görmüş ve yaşamıştır.³ Bu sürecin tetiklediği bireysel, toplumsal ve siyasal yozlaşmaya da tanık olmuştur.. Mithat Cemal, “Üç İstanbul”da yakından tanıdığı mekânları ve bu mekânlarda yaşayan insanları anlatmaya çalıştığını şu ifadelerle belirtir: “Bilmediğim ve görmediğim hiçbir şeyden bahsetmedim. Maçka'da, Aksaray'da, Kasımpaşa'da komşularım varken, İsveç'ten, Fransa'dan, İngiltere'den adam getirmedim... Bu üç devri eşyada ve insanlarda topladım... Bu insanları, bu eşyaları bazı aile rabitaları dolayısıyla olduğu kadar son resmî vazifemin de beni soktuğu saraylarda, konaklarda yakından tanıdım” (Kudret, 372). “... toplumsal problemlerin yoğunlaştığı dönemlerde romancıların toplumu ilgilendiren bazı konulara ilgi duydukları sosyo/kültürel çözümlemelere gittikleri bilinen bir husustur. Bu durumda romancı, topluma dönük görüş ve önerilerini sunmak için 'tezli roman' denilen roman türünü kaleme alır. Tezli roman bağlamında ele alınan meseleleri sunmak, aktarmak için de bazı tip veya tipleri devreye sokar. Bu

¹ Mithat Cemal Kuntay, Üç İstanbul, Oğlak Yayınları, İstanbul 1998. Çalışmada yapılan alıntılar bu baskıya aittir.

² Türk romancılığının usta kalemlerinden Peyami Safa'nın “Üç İstanbul” ile ilgili değerlendirmesi olumludur: “Hiçbir romanda İstanbul, üç cephesiyle, insanları ve bilhassa eşyasıyla, taze hatıraları hâlâ bütün bir neslin içinde tüten halis İstanbul olarak bu kadar canlı ve gerçek değildir” (Ayvazoğlu, 2010: 26). Haldun Taner' göre “Kim ne derse desin, “Üç İstanbul” iyi romandır. Yakın tarihin devirlerini yansıtan roman yazmak kolay iş değildir. Ama o tarihi ya olgun insan, ya genç adam, ya da yeni yetişen çocuk olarak yaşamış, koklamış olanlar, o atmosferi abartısız, inanılır dozda verebilme şansına daha fazla sahiptirler” (1984:4). Selim İleri “Üç İstanbul”u etkisini dalga dalga sürdürmüş yarın da sürdürecektir bir roman” olarak değerlendirir. (2015: 269). Rauf Mutluay için “Üç İstanbul”, Türk romanının hakkı verilmemiş en üstün başarılarından biridir” (Mutluay, 1983:24). “Üç İstanbul”u, Mithat Cemal'e rağmen başarılı bulan Fethi Naci, romanın güçlü ve zayıf tarafları şu cümlelerle ifade eder. “Üç İstanbul”da o pek ilkel tesadüfler, durmadan veremden ölmeler, kaldırılan cenazeler, gereksiz ayrıntılar, süslü ifadeler, vecize ve paradoks çabaları romanın güçsüz yanları. Ama bunlara rağmen, üç ayrı dönemin toplum gerçekliğini yansıtmaya, Adnan'la Belkıs gibi unutulmaz iki roman kişisi yaratması bakımından Mithat Cemal'in bu romanı bugün de ilgiyle okunmaktadır” (Naci, 1997:45). Alemdar Yalçın (2002: 77)'a göre “Üç İstanbul” dil konusundaki kusurları giderebilmiş olsaydı Türk edebiyatının en güzel örneklerinden biri olacaktı. Yazarın anlatımındaki dağınıklık ve istikrarsızlık romanın güzelliklerini ciddi olarak etkilemektedir.” Oktay Akbal'ın değerlendirmesine göre Mithat Cemal “Üç İstanbul” romanında “... kahramanlarını o günlerin havası içinde yaşatmış, konuşturmuş... İyi bir yapıt ortaya koymuş”tur. Engin'in için “otobiyografik pek çok unsurun yer aldığı “Üç İstanbul” ilgi çekici olmanın ötesine ulaşacak büyük bir roman değildir” (1991: 129). Hilmi Yavuz (1977:83)'un değerlendirmesiyle “İmparatorluğun çöküşüyle insanda ve toplumda gözlenen çöküş arasındaki paralelliklerin bütünsel bir yaklaşımla algılanabilmesi Üç İstanbul'u yeni bir tarih kavrayışıyla okumayı gerektirir.”

³ “Üç İstanbul” romanının yazılış serüveni Maçka'daki Narmanlı Apartmanı'nda Mithat Cemal'i ziyarete giden Halit Fahri Ozansoy'ın hatıralarında şu şekilde yer alır: “... sonra sohbetimiz, şairin henüz hazırlamakta olduğu “Üç İstanbul” isimli romanı etrafında açıldı. Çok çalıştığını söyledi ve bir köşeden büyük bir kutu getirip açtı. Kutunun içinde gayet intizamla kestirilmiş ve istif edilmiş kartonlar vardı ve her kartonun üstünde de ince bir yazı ile notlar.

— Bunlar, dedi, romanın hazırlık notları. Şunlar da kahramanlarının karakterleri ve çeşitli olayları notlandı, şunlarda da üç devrin levhaları ve hususiyetleri. Yavaş yavaş, günlerce düşünerek, hatırladıklarımı kendi kartonlarına geçiriyorum. Roman, sonunda çok kolay yazılacak.

Ve bir zaman sonra yazılıp çıktı roman. Kocaman bir kitap. Zevkle okuduğumu hatırlıyorum...” (Ozansoy, 2016: 199).

uygulamanın tipik örneğini Mithat Cemal'in "Üç İstanbul"unda buluruz. Meşrutiyet- Mütareke-Millî Mücadele dönemlerini en azından bazı yönleriyle tanıtmak için Adnan'ı sahneye çıkarır. Adnan söz konusu dönemlerin 'tipik' bir insanıdır. Adnan, aynı zamanda yazarın sözcüsü olarak da konuşur ve söz konusu dönemlere çeşitli eleştiriler gönderir. Bu yönüyle Üç İstanbul hem her bir tip romanı, hem de tezli bir romandır" (Tekin, 2002: 103).

Romanda ele alınan ilk dönem 1876-1909 yılları arasında ülkeyi yöneten II. Abdülhamit dönemidir. Bu dönem romanda istibdat dönemi olarak adlandırılır. İkinci dönem İttihat ve Terakki'nin memleket idaresini devraldıkları Meşrutiyet İstanbul'udur. Üçüncü dönem ise kaybedilen I. Dünya Savaşı sonrası işgal edilen Mütareke İstanbul'udur. Bu üç dönemde Osmanlı Devleti'nin çöküşe götüren sebepler arasında yer alan bireysel, toplumsal ve siyasal yozlaşma bütün gerçekliğiyle gözler önüne serilir. Mithat Cemal, sosyal hayatın her kesimine sirayet eden yozlaşma olgusunun birey, aile ve toplum düzlemine yansıyan izdüşümlerini farklı perspektiflerden sergilemeye çalışır. Her ne kadar romanın ismi "Üç İstanbul" ise de aslında yozlaşan ve çözülen İstanbul değil başta Adnan olmak roman kahramanlarının büyük bir kısmıdır. Üç dönemdeki İstanbul, Adnan ve öteki şahıslar üzerinden ele alınır.

"Üç İstanbul" üzerine yapılan çalışmalarda araştırmacılar romanda Osmanlı Devleti'nin yıkılışının, çöküşünün anlatıldığı hususunda genelde hem fikirdir. Adnan etrafında kümelenmiş olaylar ve türlü tipler yoluyla üç dönemin toplumsal yapısının çizilmek istendiğini belirten Cevdet Kudret, imparatorluğun bu çöküş yıllarında toplumun özellikle üst kat insanların korkunç ahlak bozukluğunun gösterilmeye çalışıldığını söyler (1998:373). Göktürk'ün değerlendirilmesiyle "Üç İstanbul", Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün ihtişamı ve çürümüşlüğüyle hazin yıkılışının ibretli hikâyesidir (1987: 34). Örgen (2002: 164)'e göre "eser, çökmüş kurumların ve yozlaşmış insanların aşk ve çıkar ilişkilerini ele alırken daha geniş boyutta Osmanlı Devleti'nin hangi şartlar ve kişilikler altında çöktüğünü de sergiler." "... İstanbul'un üç devrinde Adnan'ın üç dönemi anlatılır. Ve aslında Adnan'la beraber anlatılan koca bir imparatorluğun yıkılışının, bir çözülüşün hazin hikâyesidir. Adnan ve benzerlerinin yani gidişatı etkileyecek güce sahip olanların imparatorluğun yıkılışında oynadıkları rolün boyutlarını göstermesi açısından roman, önemli bir çözümleme imkânı verir" (Çağan ve Alver, 2002: 705). Fethi Naci için de "Üç İstanbul" Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının romandır. Tevfik Fikret'in "Sis"indeki "fâcire-i dehr"... ve bu İstanbul'un çürümüş, yozlaşmış insanları... (1997: 37). Sanay (2002: 101)'a göre romanda yozlaşan İstanbul anlatıldığı için bu konuda Tevfik Fikret ile Mithat Cemal arasında bir köprü kurulabilir. Timur'a göre de "tüm roman bir imparatorluğun çöküşünü tüm kuşkuları, özelemleri iç çelişkileriyle benliğinde yansıtan Adnan'ın kişiliği etrafında kurulmuştur" (2002: 236).

Fethi Naci (1997: 39, 40), Osmanlı Devleti'nin son döneminde hızlı bir çöküş sürecine girmesinin toplumsal hayatta yozlaşmaya yol açtığını sosyolojik saptamalarla şu şekilde ifade eder: "XIX. yüzyılın başlarında ülkeye iyi nüfuz etmeye başlayan Batı, önce bu geniş pazarı ucuz fabrika malları ile doldurmuş, sonra sermaye ihracına başlamıştır. Kapitalist Batı karşısında, sanayide el tezgâhları ve küçük atölyelerle, tarımda kara sabanla tutunmaya çalışan imparatorluğun yıkılması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Ülke, yavaş yavaş bir yan sömürge duruma gelmiştir. Abdülhamit, iç ve dış baskılar karşısında saltanatını korumak ve sürdürmek için baskıyı artırdıkça artırmıştır. Halkın en küçük direnmesi, aydınların özgürlükten yana tutumları şiddetle bastırılıyordu. 1908 hareketi, mutlakiyeti yıkmış, özgürlük döneminin geldiğini ilan etmiştir. Basın özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, fikir özgürlüğü vatandaşların tabii hakları sayılmıştır. Ne var ki İttihat ve Terakki memleketin kurtuluşunu, memleketi bu duruma getiren Batı emperyalizminin yardımında aramıştır. O yıllarda en sevindirici haber şimdi olduğu gibi ağır faizler ve büyük tavizler karşılığı alınmış bir dış borçtu. Bir takım insanlar kolayca vurgunlar vurup zengin oluyorlardı ama üretim artmıyordu. Ekonomik kalkınma

gerçekleşmiyordu. Özgürlük söylevlerine rağmen halkın sefaleti, geriliği olduğu gibi sürüp gidiyordu. Derken, 31 Mart Abdülhamit tahttan indirilir, yerine Sultan Reşit getirilir. 31 Mart özgürlükleri kısıtlamak için iyi bir bahane olur. Baskı tedbirleri şiddetlenir, işçi hareketlerine, sendikalara karşı terör başlar, iktidar çok dar bir kadronun elinde toplanır. Artık basın toplantı, fikir özgürlüğü diye bir şey sözde de olsa yoktur. 1918'e kadar İttihat Terakki'nin mutlak egemenliği sürer. Ve Alman militarizminin kucağına düşen imparatorluk devrini tamamlayarak yıkılır. Temelde böylesine hızlı bir çöküş olunca bunun toplum yüzeyine yansımaları ancak bir yozlaşma olabilir.”

1. “Üç İstanbul” ve Bireysel/Toplumsal Yozlaşma

Yozlaşma, özündeki iyi nitelikleri birtakım dış etkenlerle zamanla yitirmek, soysuzlaşmak, özünden uzaklaşmak, bozulmak, dejenere olmak, tereddi etmek; manevi anlamda değer yargılarını, özelliklerini ve niteliklerini yitirmek (TDK, 2011: 2609) anlamlarını içermektedir. Sosyolojik bir terim olarak yozlaşma, “bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamlılığını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen; onların ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlaki ilke veya inançların bozulması, özünü kaybetmesi” olarak tanımlanmaktadır (Kızılçelik ve Erjem, 1994: 99).

Bir ülkedeki ya da bölgedeki toplumsal yapı, yozlaşmanın sebepleri arasında yer almaktadır. Toplum içerisindeki eşitliği zedeleyici gelenek anlayışı kişilerin kendisini kısıtlayabilir. Bu durumun o toplumda oluşturacağı huzursuz ortam toplumda bir çatışma ve yozlaşma oluşturabilir. ... Toplumlarda oluşan yozlaşmanın önemli etkenlerinden biri de tarihsel nedenlerdir. Toplumların tarihsel süreç içinde yaşadığı olaylar çözülme ve yozlaşmaya sebebiyet verebilir. Örnek olarak, savaşların toplumlarda oluşturduğu yıkımlar ekonomik ve sosyal anlamda kötü gidişe neden olur. Bu kötü gidiş o toplumda yozlaşmanın altyapısını oluştur (MEB, 2006: 18, 19).

“Üç İstanbul” romanının zaman dilimi 93 Harbi diye de adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile Millî Mücadele'nin bittiği 1922 yılları arasındadır. Bu zaman dilimi Osmanlı Devleti'nin kendini savaşlar zinciri içinde bulduğu yıllardır. Bu savaşlar beraberine ölümü, hastalığı, açlığı, yoksulluğu getirmiştir. Alınan ağır mağlubiyetlerin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan birçok olumsuz yansıması olmuştur. Binlerce Müslüman, Rus baskısından ve zulmünden kurtulmak için doğdukları toprakları terk edip kitleler hâlinde Anadolu'ya göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Savaşların yıkımına maruz kalan insanlar fiziksel ve ruhsal bakımdan büyük bir çöküş yaşamışlardır. Mithat Cemal Kuntay “Üç İstanbul” romanında bireyler üzerinden tam da bu dönem toplumunu ele alır. Özellikle aydın geçinen zümre ile devlet bürokrasisinde görevli belli bir kesimin yozlaşmasını mercek altına yatırır. “Üç İstanbul” romanında yıkılan bir imparatorlukta çöküşün temel sebebini toplumu oluşturan insan unsurunun yozlaşması olarak gören Kuntay, İstibdat, Meşrutiyet ve Mütareke yıllarında toplumun dinamik güçleri olması gereken unsurların, aydınların ve devlet adamlarının ahlaksızlıklarını sergilemekteki tutumunda çok objektiftir. Çeşitli devirlerde farklı hiyerarşilerde birbirine kenetlenmiş olan ve her devrin zaafını menfaate dönüştürebilen bu yozlaşmış kafileyi büyük bir başarıyla teşhir etmektedir” (Kantarçoğlu, 2007: 88,89). Bir anlamda savaşlarda alınan ağır mağlubiyetler, ülkeyi yönetenlerin beceriksizlikleri, ülke aydınlarının sorumsuzlukları bireyi, toplumu ve devleti yozlaşmaya sürükleyen temel faktörler olarak okuyucuya sezdirilir ve sunulur.

Romanda, eserin başkahramanı Adnan'ın yaşam çizgisi izlenerek onun etrafında yer alan kişi(lik)ler, Adnan'ın diyalog içinde bulunduğu çevre ve insanlar toplumsal yaşam alanının bütünüyle ilgili bir kanyaya varılmak amacıyla bol ayrıntıya yer verilerek hikâye edilir. Amaç, Adnan'ın kişisel yaşamını anlatmaktan çok, bir topluma, iktidarın toplumu biçimlendirmesine ve iktidarla yakın ilişkiler kuran tabakalara, yozlaşan çevrelere, çöken bir imparatorluğa, insan ilişkilerinin düzeyine ayna tutmaya çalışmaktır (Alver, 2002: 20). Roman geniş bir şahıs kadrosuna sahiptir. Mithat Cemal yozlaşma olgusunu daha belirgin kılmak için roman kahramanlarının büyük bir kısmını olumsuz

karakterden seçer. Vatan hainleri, kozmopolitler, muhbirler, jurnalciler, rüşvetçiler, menfaatperestler, ahlaksızlar, riyakârlar, dalkavuklar, hayat kadınları, asalaklar, hırsızlar romanın şahıs kadrosunu oluşturur.

1. 1. Adnan ve Yozlaşma

Romanın ana karakteri olan Adnan, "Yıkılan Vatan" isimli bir roman yazmaktadır. Romanın altyapısını oluşturacak olay örgüsünün ilk aşaması geriye dönüş tekniğiyle roman içinde roman çerçevesinde "Yıkılan Vatan'da verilir. Adnan'ın Edirne'de şehit düşen Lofçalı Miralay Salim Bey'in oğlu olduğu, annesi ve teyzesiyle birlikte 93 Harbi diye adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası 8 yaşında Müşir Sait Paşa'nın yalısına yerleştiği anlatılır. Mithat Cemal, Adnan'ı yozlaşmaya götüren etkenleri psikolojik bir bakış açısıyla inceleyip ruh tahlillerini bu altyapı üzerinden gerçekleştirir. Bu etkenleri okur nezdinde daha anlamlı kılmak için de Adnan'ın bilinci ve bilinçaltısı üzerinde titizlikle durur. Adnan'ın çocukluk günlerinden itibaren kibirli yapısı; öteden beri talihsizliğine kızdığı; Darüşşafaka'da öğrenim gören diğer yetimler kadar zavallı ve yapayalnız olduğu üzerinde durulur. Sait Paşa, Adnan'ı Galatasaray'a kaydetmek için II. Abdülhamit'in yanına çıkıp iradesini alacağı sırada Çırağan Vakası cereyan eder. Bu olay beş dakika sonra olsaydı Adnan Galatasaray'a kaydolacaktı. Galatasaray yerine Darüşşafaka'ya gitmek mecburiyetinde kalması, teyzesinin veremden ölmesi, annesinin verem olması Adnan'ın psikolojisini altüst eder (s. 31). Dinsiz olan Adnan, yalnız tesadüfe inanır. Ona göre fazilet tesadüftü; namus insanı rahat ettiren manevi konfordu. Mithat Cemal, bu psikoloji ve ruh atmosferinde çizdiği Adnan'ın romanın ilerleyen olay örgüsünde yaşadığı kişilik kırılmalarının altyapısını da hazırlamış olur.

II. Abdülhamit'e muhalif olan Adnan'ın evi Zaptiye Nazırı'na verilen bir jurnal sebebiyle basılır. Annesinin yetkililere yalvarması üzerine üç gün sonra serbest bırakılır. Selanik'teki İttihat ve Terakki'ye yardım eder ve cemiyetin İstanbul'daki adamı olur (s. 269). Bu bağlantısı tespit edilince Trablusgarp'a sürülür. Trablusgarp'ta sürgündeyken annesi vefat eder. Annesinin cenazesini dört hamala bir "şair"⁴ kaldırır. Adnan'ın siyasi sürgün olmasından dolayı annesinin cenazesine dostları ve çevresi katılmaktan çekinir. Adnan yıllar sonra bu durumu "ne memleket" (s. 547) sözüyle eleştirecektir.

10 Temmuz inkılabından sonra Adnan sürgünden döner. Şartlar Adnan'ın lehinedir artık. İttihat ve Terakki'nin yönetime gelmesiyle birlikte Adnan'ın siyasi gücü kontrolsüz bir biçimde artar. Bu güç daha sonra paraya, şöhrete, statüye evrilir. Kendinden üstün gördüğü Belkıs'la evlenir. Bu evlilik hiçbir zaman Belkıs'ın içine sinmez. Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinin ardından Mütareke döneminde İstanbul hükümeti ve işgal kuvvetleri İttihatçı avına başlar. Adnan yakalanmamak için karısı Belkıs'la birlikte Naşit'in konağına sığınır. Konakta kaldığı müddet zarfında Naşit'in ve Belkıs'ın tarizlerine maruz kalan Adnan, İngilizlerin Malta'ya sürdükleri üç kamyon İttihatçı'yı serbest bırakmalarından sonra sokağa çıkmaya cesaret eder (s. 409). Ama felaketini konuşacak, dertleşecek bir tek dostu kalmamıştır yanında. İttihat ve Terakki hükümetteyken sokakta adım başında rastladığı her gölge ya akrabası ya da yazılarının hayranıydı. Şimdi kilometre başına tek selam düşmüyordu. Ve sokaklarda hep yürüyor, yürüyor, yürüyordu; Bir yere gitmeyerek! (s. 409).

Mütareke dönemi Adnan'ın üstüne bir kâbus gibi çöker. Belkıs'la sessizce boşanır. Adnan "Bir anda hem parasını kaybeden adamdı hem de karısını (s. 403). Naşit'in konağından ayrılır ve bir otele yerleşir. Her daim kendisini samimi bir şekilde seven Süheyla'la evlenir. Dava avukatlığına başlar. İşleri yolunda gitmez. Yanına aldığı kâtipler tarafından aldatılır. Gün gelir doktora gidecek ve ilaç alacak parayı dahi bulamaz.

⁴ Buradaki şair, romanın az sayıdaki olumlu karakterlerinden biri olan Raiif'tir. Romanda Raiif'in Mehmet Âkif Ersoy'u temsil ettiğine dair ipuçları oldukça fazladır.

Mithat Cemal, romanın sonlarına doğru Adnan için korkunç bir final hazırlar. Senelerden beri öğrendiği Tevfik Hoca, Adnan'a, Alferd Cevat'ın katili olan Uşak Ahmet'in bir davasını gönderir. Uşak Ahmet hem kendisini sürekli aşağıladığı hem de Raşel'le olan ilişkisini kıskandığı için Cevat'ı öldürmüştür (s.476). Adnan, Uşak Ahmet'in idam edilmesi karşılığında Alferd Cevat'ın annesiyle 600 lira karşılığında anlaşır. Yalnız Ahmet nüfus tezkeresinde 17 yaşındadır ve bu sebeple idam edilmesi mümkün değildir. Mahkemede Uşak Ahmet'in 17 yaşından büyük olduğunun ispat edilmesi gerekmektedir. Adnan, Sakallı Vasfi'nin yardımıyla Uşak Ahmet'in 17 yaşından büyük olduğunu söyleyecek üç yalancı şahit bulur: "Adnan büsbütün şaşırıyordu: Tezkiye ne kadro: ucuzdu. Çilli Mahmut'un namuslu olması için imama yedi lira göndermişti. Rıdvan'ın namusu üç buçuk liraydı. Hafız İsmail iki liraya namusluydu... Üç maskaranın namuslu olduğuna mahkeme ittifakla karar verir" (s. 505, 506).

Adnan, dava sürecinde Benli Ahmet'in kendi oğlu olduğunu anlar. Sakallı Vasfi'nin oyununa gelmiştir. Mahkeme neticesinde Adnan kendi eliyle oğlunu idama mahkûm ettirmiş olur.

Adnan'ın karakter yapısı, ahlak anlayışı incelendiğinde Hidayet'i ve onun konağına gelenleri beğenmediği hâlde konaktan ayrılmaması, Şair Raif'i beğenmesine rağmen onun gibi olmaması Adnan'ın iç çatışmasına; bilgisi, kültürü mütevazılığı ve namusuyla müspet bir karakter olan Süheyla'yla ilk önce evlenmek isteyip, kendi değerlerinden uzak, Avrupa'yı sathi madde planında algılayan Belkis'i tanıdıktan sonra bu evlilik kararından vazgeçmesi Adnan'ın servet ve gösteriş zaafına; evli kadınlarla düşüp kalkması Adnan'ın inançtan yoksun ahlaksızlığına; yazmaya çalıştığı "Yıkılan Vatan" isimli romanını üç dönemde de bitirememesi Adnan'ın istikrarsızlığına; romanını bitirmemesini "bir romanını yedi yılda yazan Fransız müellifine" benzemek suretiyle izaha çalışması Adnan'ın şahsiyetini bulamayışına işaret eder: "Kendini, çizerken bir müellife, yazarken başka bir müellife benzetiyordu. İnsanın kendisi olması ne kadar güçtür. O el yazısını bile bir takım meşhur adamlarinkine benzeterek bu yaşa kadar kaç defa değiştirmişti" (s.246).

1. 2. Hidayet ve Yozlaşma

"Üç İstanbul" romanında Hidayet, İstibdat döneminde yozlaşmaya en açık karakterlerden biri olarak yer alır. Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet adamlarındandır, 27 yaşındadır ve bâlâ rütbelidir. Gündüz saraydan para alır, gece saraya söver. Çağaloğlundaki konağında da "Saray adamı Hidayet" olarak yatak odasından çıkıp, salona "Cön Türk Hidayet'e gider" (s. 63). Hidayet, Adnan'ın "Yıkılan Vatan" adında siyâsî bir roman yazdığını duyunca ona salonlarını açmış ve ikisi gitgide dost olmuşlardı (s. 13).

Mithat Cemal, Hidayet'teki bu yozlaşmanın sebebini romanın satır aralarında okuyucuyla paylaşır. Hidayet'in Dedesi Kazasker Gıyaseddin Efendi, Beylerbeyi'nde Pembe Yalının Deli Mollası diye bilinir. Babası Avrupa'da elçi iken hastalanır ve ölür. Hidayet'in amcası Sultan Hamit'in adamıdır, evi yoktur, sarayda yatar. Hidayet, Padişah'ın bütün sırlarını bilen bu bekâr amcanın yeğeni ve evlatlığıdır (s. 69). Dedesi Hidayet'i namussuz olur diye mektebe vermemiştir. II. Abdülhamit'le şehzadelikten beri tanışmaktadır. Osmanlı bürokrasisinin çeşitli mevkilerinde görev yapan kişiler, "aylığının miktarından memnun olmayanlar, borcunu ödeyemeyenler, züğürt kibarlar, kendisine mevkiini az gören devlet adamları, demagoglar, karnı adamakıllı doymayan şairler, muharrirler" (s. 59) Hidayet'in konağının müdavimleridir. Hidayet bunların hepsiyle devletin battığını konuşurdu (s. 72). "Fes, şapka, sarık, Bektaşî takkesi, Mevlevî külâhı, Bursa arakıyesi, topçu kalpağı Hidayet'in salonuna yatarak, kalkarak girer"di (s. 174). Hidayet, bir adam hem bir Avrupa dili bilir, hem Beyoğlu terzilerinde giyinir, hem de padişaha söverse konağında ona antika bir koltuk verirdi. Kendi gibi ehemmiyetli adamları saraya curnal ederdi: fakat bu curnallar "lâyihalarım!" dır. Haklıydı: Çünkü bu curnallarda Avrupa mütefekkirlerinin, hukuk adamlarının da adı geçer ve insan bu kâğıtların bazı yerlerini el ile kapayıp yalnız bir kısmını okursa lâyiha sanırdı (s. 13).

"Memleketin tarihini okkayla, bayrağını arşınla satabilecek adamlarla dolup taşan" (s. 99) Hidayet Efendi'nin konağını detaylı bir biçimde okuyucuya aktarırken Mithat Cemal aslında ülkenin içinde bulunduğu vahim duruma işaret etmektedir. Müstantik Behcet'in, "Beni bu Hidayet herifinin konağına ne diye getiriyorsun" sorusuna Burhan'ın, "gör de memleket ne halde, anla diye. Bu işin sonu inkirazdır azizim, inkiraz" (s.61,62) şeklindeki sözleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Meşhur şark âlimi Yemen Defterdarı Emiri Efendi de Hidayet'in konağına gidenleri eleştirir. Ona göre "Hidayet'in konağının önünden geçenler bile namussuzdur: içinden çıkmayanları düşün"ün (s. 137).

10 Temmuz 1908'deki II. Meşrutiyet'in ilanının ardından gerçekleşen yönetim değişikliğinden sonra Hidayet, şehremini olmayı bekler. Bu beklentisi karşılanmayınca yeni hükümetin aleyhinde konuşur. "Hürriyet yok! diye bağırır. 31 Mart'ta istibdat geri dönmeyince İttihat ve Terakki'ye yazılır. Talat Paşa Hidayet'i " zat-ı saminiz hafiyesiz", diyerek kovar (s. 301). "Abdülhamit devrinde Allah'a söven Hidayet, İttihat ve Terakki dinsiz diye 10 Temmuz'dan sonra, beş vakit namaz kılmaya başlar. Hükümetin Allahsız olmasına söylenir (s. 316).

Hidayet ne iktidardan ve ne de gözden düşmeyi kabullenemez. "Konağına gelmeyen elçiler, arabasına selam durmayan polisler onu öldürdüler. 31 Mart'tan sonra misafirleri, uşakları, parası azaldı: eriyordu. Bir türlü Şehremini olmadığı için vücudu azalıyordu" (s. 342).

Sağlığında güçlüyken Hidayet'in yanından bulunan ve konağından çıkmayan dost görünümlü insanlar onun cenazesine bir takım bahanelerle katılmazlar. "Eski Sefaret Müsteşarı Nail ve eski Ataşenaval Naşit, Hidayet'in öldüğünü o gün duymamışlar; Eski hususi Kâtibi Sacit o gün hastalanmış; Eski Sivas valisi Hacı Hulusi Paşa'ya müvezzi gazete bırakmamış, eski Âmedi Hulefası'ndan Ratip'in o gün yakın akrabalarından biri ölmüş, (kedisi ölmüştü) hiç biri cenazeye gelmemişti. Adnan, cenazeye ancak mezarlıkta yetişmişti. Herkesten utandığı için! (s. 343).

1. 3. Ataşenaval Naşit ve Yozlaşma

Ataşenaval Naşit Mütareke Dönemi'nde ön planda olan bir şahsiyettir. İstibdat'ta Hidayet'in, Meşrutiyet'te Adnan'ın konağında toplananlar, Mütareke'de hep Naşit'in salonunda toplanırlar. Naşit, Nail'in kayınbiraderi, Belkıs'ın amcası Vezir Samih Paşa'nın oğludur. Samih Paşa aşırı kadın düşkün biridir ve konağında her ay bir cariye çocuk düşürür (s. 237). Abdülhamit devrinde babası müteahhitlerle birleştiği için zengin olan Naşit'in rütbesi 10 Temmuz'dan sonra tasfiyeye uğrar. Babasından kalan parayı Avrupa'da tüketir. Adnan sevmediği karakterlerdendir (s. 272). Buna rağmen Adnan'a dalkavukluk yapar, Adnan'ın adını kullanarak altın kaçakçılığı işi ile uğraşır (s. 337). Mütareke döneminde yazıhanenin kirasını ödeyebilmek için 200 lira borç para isteyen Adnan'a bu parayı türlü bahanelerle vermez. Naşit, Amerika'ya giden Belkıs'ın yol parasını kendinin verdiğini hatta ona aylık bile gönderdiği yalanını rahatlıkla söyleyebilecek kadar yozlaşmıştır artık (s. 483). Harbiye Nezareti Levazım Reisi'yle beraber ticaret yapmak istemiş, Enver Paşa' dan yüz bulamamıştır (s. 373). Naşit, Mütareke döneminde, "İngilizler'le memleketin batması lazım geldiğini konuş"acak (s.403) kadar İngiliz taraftarı olarak yozlaşmanın sınırını aşar.

1. 4. Tefvik Hoca ve Yozlaşma

"Üç İstanbul" romanında üç dönemi de yaşayan karakterlerden biri de Adnan'ın fakülteden arkadaşı olan Tefvik Hoca'dır. Mithat Cemal romanda kurguladığı şahısların karakterlerindeki değişimi sebep-sonuç ilişkisine göre verme ilkesini Tefvik Hoca'da da sürdürür. Babası dilenci olan Tefvik Hoca'nın 93 Harbinde iki kardeşi şehit düşmüştür. Hukuk'tan arkadaşı Moiz'le birlikte ırgat pazarında bekâr hanında tuttıkları bir odada pislik içinde yaşamını sürdürmektedir. Babasının yoksulluğunu, iki kardeşinin şehit olmasını, kendi fakirliğinin müsebbibi olarak II. Abdülhamit'i görür. Bu sebeple hem II. Abdülhamit'e hem de sosyal ve bireysel değerlere muhalifdir. Kuntay, Tefvik Hoca'nın şahsiyet düşkünlüğünü okuyucuya Dalkavuk Süleyman aracılığıyla aktarır. Dalkavuk Süleyman Hidayet'in konağına iki aydan beri devam eden Avukat Tefvik Hoca'nın hukuktan dört ay

önce mezun olmasına rağmen zengin olmaya başlamasını yalancı şahitler kiralayarak davalarına hile karıştırmasına bağlar (s. 79). Tefvik Hoca, sarıktan ve cübbeden nefret eder. Adnan'a bir eğlence dönüşü dediği "Sarığımı da yakacağım, cübbedemi de" (s. 24) sözünü romanın ilerleyen sayfalarında gerçekleştirir. Bununla birlikte eski kimliğinin etkisinden sıyrılamaz: "Tevfik Hoca zengin olunca sarığını attı. Fakat sarık kafalaşır, cübbe derileşir, insandan çıkmaz. Tefvik Hoca'nın da fesi "Ben sarıktım!", ceketini; Ben cübbedim!" diye haykırıyordu" (s. 160).

Tevfik Hoca karısını boşayıp önce Adnan'ın sonra Nail'in metresi olan Samatyalı Filareti ile evlenir. Tefvik Hoca, Adnan'a ortak avukatlık bürosu açmayı teklif eder. Adnan kararsız kalınca konuyu Moiz'e açar. Moiz, "merak etme Tefvik Hoca bir seneden beri hiç utanmıyor... ne kadar namusu varsa paraya kalbetti! Yükte hafif, pahada ağır ne rezalet ararsan Tefvik'te bulursun!" (s. 161) sözleriyle Tefvik Hoca'nın yozlaşmış yönünü ortaya koyar.

Avukat Tefvik Hoca, Adnan'ın zengin olduğunu duyunca, onu da kendi gibi namussuz zanneder, gelip, Adnan'a ortaklık teklif eder. "Adnan kaşlarını çattı; eski edebiyatçılığında kalan üslupla, "Bak bana Tefvik Hoca" dedi; "aramızda çok eski hukuk var, ben sana elimden gelen her iyiliği yaparım, fakat elim eline değmemek şartıyla!" (s. 296). Adnan, Tefvik Hoca'yla ortak olur. Aldığı davaları kendinden gizlediğini anlayınca Tefvik Hoca'nın namussuz olduğuna kanaat getirir ve ortaklığı bitirir:

Avukat Tefvik'de yozlaşmanın sınırı "ona selam verenlerin kirlenmelerine kadar genişler. Ayrıca dini, imanı yok diye adliyede ona kardinal Tefvik lakabı verilir (s. 471).

1. 5. Moiz ve Yozlaşma

"Üç İstanbul"un ecnebi şahıslarından olan Moiz de tıpkı Tefvik Hoca gibi yokluk içinde yaşamaktadır. Bazı geceler aç yatar. Sefaletten dolayı dişlerini kaybeder. Yeterli beslenemediği için yüzü donuklaşmıştır. Avukatlık yapmak için Selanik'e gider. İstanbul'da kötü şöhreti olan zengin bir Musevi'nin kızıyla Selanik'te evlenir (s. 297). Muharebenin ilanından sonra Berlin'e gider. Burada ithalat komisyonculuğu ve altın kaçakçılığı yaparak zengin olur. İstibdat devrinde memleketin her felaketine, ıstırabına ağlayan Moiz (s. 347) Harb-i umumi de ölenlere Borsa'dan bakmaya başlar. Kuntay, "yıkılan Türkiye'nin parçaları biraz da onun ökçelerinden sarkıyordu" dediği Moiz'deki değişimin boyutunu Adnan'ın bakışıcısıyla verir: "Adnan, bu uçuruma eğildi ve: gözlerinin kapakları yırtılarak geri geri çekildi: Bu Moiz'in içinden bir "şey" taşınmış, gitmiş ve bu "bir şey" onun içinde ne kadar şey varsa hepsini beraber almış, götürmüştü.... Adnan kendine: "Ah, demir kemikli, kömür dişli harp! Büyük kalpli Yahudi gencini ne hâle soktun" diyordu (s. 345).

Mithat Cemal kara mizah ögesini romanın bu bölümünde tekrar devreye sokar. Adnan kendisinin zengin olmasına vesile olan İttihat ve Terakki'yi Moiz'in zengin olmasına da imkân tanıdığı için eleştirir. "kendisi o kadar temiz olduğu halde İttihat ve Terakki niçin pis adamlar yaratıyordu (s. 354). Moiz, Mütareke yıllarında İtalyan vatandaşı olur. İşleri yolunda gitmez, borçlarını ödeyemez ve sonuçta iflas eder. Roma'da intihar eder (s. 453).

1. 6. Sakallı Vasfi ve Yozlaşma

"Üç İstanbul"un yozlaşan roman kahramanlarından biri de Sakallı Vasfi'dir. Vasfi, taşrada mahkeme reisi iken Adliye Nazırı tarafından kayd-ı hayat şartıyla azledilir. Haftada bir defa tramvaya ve vapura binmek için bakkaldan borç para alacak kadar fakirdir (s. 190). Geçinmek için evde satılacak eşyası dahi kalmaz (s. 213). Yiyecek ekmek parasına muhtaç olur. Karısı Seniha'yla çoğu kez aç yatar (s. 245) Para kazanmak umuduyla jurnalciliğe soyunur. Adnan'ı Zaptiye Nazırı'na jurnal eder. Bu jurnal için Zaptiye Nazırı kendisine sadece teşekkür eder. Herkesi vali, elçi yapan, memleketin her tarafında para gibi geçen bu curnal bile onun elinde kalp akçeye döner (s. 258). Bu sefer Zaptiye Nazırı'nı saraya jurnal eder. Bu jurnalın karşılığında Tai'fe kaymakam olur. Tai'fe sürgün giden Habibullah'a Hicaz Valisi'nin yüz vermesini jurnal edince Sivas'ta bir sancağa mutasarrıf olur. Vasfi burada aleni bir şekilde

hırsızlığa başlar. Sivas Valisi'nin II. Abdülhamit'e bu durumu bildirmesi üzerine görevinden azledilir (s. 259).

10 Temmuz'dan sonra Sakallı Vasfi ihtilalci olur. Polisteki gizli vazifenin başına getirilir. Mebus seçimleri var diye ölen karısının cenazesine bile katılmaz (s. 289). Senih Efendi'den kalan mirası için Melahat'la evlenir. Melahat'ın parasını tükettikten sonra onu boşar (s. 330). Foyası ortaya çıktınca Talat Paşa tarafından cemiyetten kovulur. Bunun üzerine bir gün hükümete gelir ümidiyle muhalif parti Hürriyet ve İtilaf'a üye olur (s. 329). Eski itibarı kalmaz, mahalleli selamı keser ve kimse ondan korkmaz olur. Harb-i Umumi yıllarında İttihatçı olmadığına üzüldür: "... Sakallı Vasfi, İttihatçı olmadığına, en çok, Harb-i Umumi'de yandı. İnsan 1914, 1915, 1916 senelerinde Enver Paşa'nın, Cemal Paşa'nın elini sıkmalıydı. Vasfi, muharebede İttihatçı olmadığı için neler kaybettiğini düşünüyordu: Alman markı dolu İngiliz kasası... Kapısı istimbottlu yalı... Apsedhanesi kaloriferli konak... Pahalı metres... Viyana seyahati... Berlin ticareti...." (s. 329).

1. 7. Tapu Müdürü Senih Efendi ve Yozlaşma

Tapu Müdürü Senih Efendi, Hidayet'in konağının özel konuğudur. 55 yaşındadır ve 26 yaşındaki Macide'yle 9 yıldır evlidir. Hidayet, II. Abdülhamit'ten mahlûl bina aldıkça tapusunu çabuk çıkardığı için Senih Efendi'ye misafir salonunda rokoko bir koltuk ayırmıştır. Defterhane Nazırı'nın yanına girerken o kadar eğilirdi ki yüzü görünmezdi. Bu sebeple Defterhane Nazırı tarafından mülkiye ulâ sânisî yapılır. İlaç şişelerini biriktirip eczacıya satacak, eski fesleri kestirip terlik yaptırarak kadar cimridir. Senih Efendi, evliliğinden memnun olmayan eşi tarafından aldatılır. Eşinin Cön Türk Süleyman'la ilişkisini öğrenince felç geçirir.

1. 8. Cön Türk Süleyman ve Yozlaşma

Cön Türk Süleyman üç dönemde de başkâtip ve dalkavuk olarak kurguda yer alır. II. Abdülhamit döneminde Hidayet'in hususi başkâtibi ve dalkavuğudur. Galatasaray'ı bitirmeden Avrupa'ya kaçmıştır. Burada borç içinde yaşar. Marsilya'da genelevde çalışan bir kadınla evlenir, bunun üzerine Ahmet Rıza tarafından Paris'ten kovulur. Eşiyle birlikte yoksulluk çeker. Hidayet'in yardımıyla Şehremaneti'ne aza olur (s. 209). Macide'yle yasak ilişki yaşar. Bunu önüne gelene anlatır. Umumhanede basılır (s. 216). Cebinden dönemin yasaklı gazetelerinden biri olan Meşveret çıkar. Bu sebeple Taif'e sürülür (s. 219).

10 Temmuz inkılabından sonra Tâif'ten döner. Bir yere kaymakam, şehbender olamayınca II. Meşrutiyet'te Adnan'ın Nişantaşı'ndaki büyük konağına hususi kâtip olur. Konağın hesap işlerini de üzerine alır. Bu görevi kötüye kullanır, zimmetine para geçirir. Zaman zaman Adnan'a kadın bile götürür (s. 307). Yozlaşmış bir tip olarak Cön Türk Süleyman kendine yardımı dokunan Adnan'ı sevmez, onun zenginliğini çekemez. 10 Temmuz'u yapmak için o kadar Paris'te çalışmışken ola ola Adnan'a vekilharç olan Süleyman, bu yüzden Adnan'ın refahını kıskanır (s. 391). Mütareke Dönemi'nde Adnan'ın düşmesine sevinir. Adnan'ın konağındaki siyasi dosyaları çalarak İngilizler (Entelijans Servis)'e satar (s. 531). Mütareke yıllarında ise bu kez Naşit'in konağında hususi kâtiplik yapar.

1. 9. Müstantik Behçet ve Yozlaşma

Hidayet'in konağının yozlaşmış müdavimlerinden olan Müstantik Behçet namuslu ve çirkin olduğu için kimseye kendini sevdirememiştir, Bu sebeple hakkının çok aşağısında müstantiklikte kalmıştır. Hak ettiği makamlara gelemeyince Behçet'in psikolojisi bozulur. Hidayet'in yardımıyla hariciyeye mümeyyiz olur. Kendisine iyilik edecek kadar Hidayet'in talihli, kendisinin ise iyilik görmeye mahkûm olacak kadar talihsiz oluşunu içine sindiremez (s.60). Hidayet için "hokkabaz" (s. 57), "dili dışarıda gezen bir budala" (s. 59)," çok korkunç adam" ve "adam kopyası" (s. 60) gibi sıfatlar kullanır. Müstantik Behçet, Mütareke Döneminde mahkeme reisliği yapar (s. 481). Hintli Abdullah Sagir'in Ankara'da asıldıktan sonra evinden çıkmaz. Çevrede çıldırdığı söylenir. Bir gece bir adres

sormak için polis evinin kapısını çalınca korkusundan apteshanede intihar eder (s. 505).

1. 10. Dâhiliye Şifre Mümeyyizi Sait ve Yozlaşma

II. Abdülhamit döneminde Hidayet'in konağının gediklilerinden biri de Dâhiliye Şifre Mümeyyizi Sait'tir. Kuntay, Sait'teki yozlaşmanın sebebini babası Tufan Efendi'ye bağlar. Sait, kırmızı fes giyerek kendini zorla hafiye tanıtan ve 31 Mart'ta asılan Tufan Efendi'nin oğludur (s. 332). Evkâf'ta cihet kalemi müdürü Tufan Efendi nisabından fazla namussuz bulduğu için saraya sokulmaz (s. 211). Kitap ve gazete okumayan Sait, Seni Efendi'nin kızı Melahat'la evlenerek iç güveysi olarak yaşar. Bütün hayatında tek zevki cenazeye gitmek olan (s. 212) Sait, Recep Paşa'nın cenazesine yetişmek için telaşla koşarken kalp sektesinden ölür (s. 332).

1. 11. Amedi Hulefasından Ratip ve Yozlaşma

Amedi Hulefasından Ratip, Hidayet'in konağının yozlaşmış bir başka karakteridir. Sultan Hamit'e damat olacakken dayısı tarafından frengisi var diye curnal edilir. Bu sebeple saraya damat olamaz (s. 79). Hidayet'in konağında verilen iftar yemeğine giderken yolda gördüğü Adnan'ı at hırsızına benzeten Ratip, Mütareke yıllarına avukatlık bürosu açan Adnan'ın kâtipi olmak için müracaatta bulunur. Meşrutiyet'ten sonra bazı eski adamlar gibi Ratip de evvela İttihatçı sonra İtilafçı, sonra Melami dervişi olur. Rütbeli, nişanlıyken bile aptal bir görünüme sahip olan Ratip, rütbe ve nişan kalktıktan sonra büsbütün bir meczuba döner" (s. 460).

1. 12. Düyun-ı Umumiye Kalem Şefi Sacit ve Yozlaşma

Düyun-ı Umumiye'de kalem şefi olan Sacit, Hidayet'in konağında hususi kâtip olarak çalışmaktadır. Türk olmayan Türk olarak tanınır. Meşrutiyet'ten sonra işinden atılır. Hidayet de hususi kâtip'liğinden kovar (s. 308). Adnan'ın konağına kâtip olmak için başvuru yapar. İşinin elinden alınacağından korkan Süleyman, Adnan'ın haberi olmadan Sacit'i konaktan uzaklaştırır. Adnan Harb-i Umumi'de Sacit'in kumar borçlarını öder. Sacit, dejenere bir karakter olarak Adnan'ın aleyhinde gazetede bir makale yazar. Mütareke yıllarında Ermeni, Rum kadınlarını İngiliz zabıtlarına taşımıştır.

1. 13. Sefaret Müsteşarı Nail ve Yozlaşma

Vezir Samih Paşa'nın damadı Sefaret Müsteşarı Nail, Hidayet'in konağının daimi üyelerindedir. 10 Temmuz'dan sonra işinden atılır. Birkaç yıl inkılaba söver. Fakat "muhalif olduğuna kimsenin telaş etmediğini görünce Meşrutiyet'e dalkavukluk etmeye başlar. Karısının Sacit'le olan ilişkisini görmezlikten gelir. Karısını üçüncü defa yakalayınca boşanmak için Adnan'ın yanına gider. Adnan boşanma davalarına bakmadığını söyleyerek davayı reddeder (s. 463).

1. 14. Erkânıharp Müşiri ve Yozlaşma

II. Abdülhamit devrindeki yozlaşma salgınından Erkânıharp Müşiri de nasibi alır. Belkis'in babası olan Erkânıharp Müşiri binbaşı iken Midilli'de Namık Kemal'in arkadaşıdır. Zaman içerisinde kişilik erozyonuna uğrayan Erkânıharp Müşiri'ni Kuntay, Adnan'ın aracılığıyla ağır bir dille hicveder: "Adnan düşündü: Bu saray adamı, sakalsız ve binbaşı iken Midilli'de Namık Kemal'in ve Habibullah'ın arkadaşıydı, üç Avrupa dili biliyordu. Mekteplerde riyaziye okutmuştu. Şimdi bu adam, Abdülhamit'in önünde parmaklarını omuzlarına yapıyor, göğsünde çapraz iki kolla yirmi beş kurbanlı mihraba tapıyordu... Koch'u beğenen bu adam, Goethe'yi, Fichte'yi Almanca'sından okuyan bu adam, mahlûlden binalar almak için Cuma selamlıklarında Abdülhamit'in pabuçlarını öpüyordu" (s. 168).

Erkânıharp Müşiri 10 Temmuz inkılabının ardından İttihat ve Terakki tarafından sadrazam yapılacağını bile düşünür. Mithat Cemal, "meğer o da 10 Temmuz'u otuz senedir beklemiş. Bu zamana kadar kendi de farkında değilmiş" sözleriyle yozlaşmış Erkânıharp Müşiri'ni alaya alır. Meşrutiyet'in ilk günü arabasından inerken, halk onun yüzüne tükürür (s. 291) Beklediğini bulamadığı gibi sürgüne gönderilir.

1. 15. Miralay Hüsrev ve Yozlaşma

Dönemin yozlaşmış bir diğer karakteri Belkıs'ın kocası Hüsrev'dir. Hüsrev, Erkânıharp Müşiri'nin damadı, Bahriye Müşiri'nin oğludur. Yirmi üç yaşında miralaylığa yükselen Hüsrev aynı zamanda Hünkâr yaveridir. Av ve kumar bağımlıdır. Erkânıharp Müşiri'nin torpiliyle evlendikten bir ay sonra Alman filosunda staj yapmak için Kiel'e gönderilir (s. 119). Hizmetinde olduğu, maaş aldığı saray idaresine Adnan'dan daha temiz bir ağızla sövmektedir (s. 267).

Kuntay, 10 Temmuz'la birlikte Hüsrev'e ağır bir son hazırlar. Erkânıharp Müşiri'nin sürgün edilmesinin ardından Hüsrev ekonomik sıkıntıya düşer. Belkıs'tan boşanır. Alkolik olur. Sokaklarda ve mezarlıklarda dilenir (s. 393). Uşak Ahmet'in davasında yalancı şahit olmak için bir zamanlar kendi vekilharcı olan Salih tarafından Adnan'ın yanına getirilir. Adnan, hayvan leşine benzettiği Hüsrev'in yalancı şahitlik yapabileceğine kanaat getirmez. Mithat Cemal, eski Bahriye miralayını Hüsrev'i yalancı şahitliğe bile layık görmez.

1. 16. Alfred Cevat ve Yozlaşma

Alfred Cevat, romandaki en dejenere tiptir. Belkıs'ın amcasının oğlu ve Hidayet'in konağındaki süs insanlardan Ataşenaval Naşit'in ana ayrı kardeşidir (s. 127). Mekteb-i Sultanî'de okumaktadır. Meşrutiyet'ten sonra Paris'e kaçar. Ölen babasının milyondan çaldığı paranın kendi hissesine düşeni Paris'te bir tek kadınla yer. Üsküdar'da küçük bir evde oturan anasına halayık olduğu için anne dememektedir (s. 379). Harp çıkınca Fransız ordusuna gönüllü yazılır. Fransız Fırkası Kumkale'ye saldırdığı sırada esir düşer. Anadolu'da üsera karargâhlarından birine gönderilir. Oradan kaçıp İstanbul'a gelir; Adnan'ın konağında Belkıs'a sığınır. Yakalanırsa kurşuna dizilme korkusuyla evden dışarı çıkmaz (s. 379). Cevat, İngilizlere bir aralık irtibat komiseri olur. Sacit, kendisinden daha iyi dalkavuk olduğu için Cevat'ı kiskanır. "Para verilirse Türkler'e de hizmet eder" şeklinde İngilizlere curnal edilince kovulur (s. 411). Kötü söz ve davranışlarla aşağıladığı Uşak Ahmet tarafından öldürülür.

1. 17. Vekilharç Salih ve Yozlaşma

Erkânıharp Müşiri'nin yalısında çalışan Vekilharç Salih, bir iki ay Mülkiye'ye devam etmiştir. Çalıştığı konağın sahiplerine "Allah, Paşa'sının da belasını versin, Belkıs'ının da (s. 255)" tarzında beddua edecek kadar ahlaksızdır. II Meşrutiyet döneminde Erkânıharp Müşiri'nin adamı diye İttihatçılar tarafından sürgüne gönderilir. İttihatçılar sürdüler diye de İtilafçılar onu taşraya kaymakam yapar. Lozan Muahedesi imzalandıktan sonra İttihatçı ve İtilafçı tabiri kalmayınca işsiz kalır. Kâtip olarak Adnan'ın yanında çalışmaya başlar (s. 461).

1. 18. Fransızca Muallimi Kadri ve Yozlaşma

Fransızca Muallimi Kadri, saraya sövenler arasındadır. Halep Çıbanlı Zehra ile evlidir. Eşi tarafından aldatılmaktadır. Adnan'a olan borcunu altı ayda altı kere hatırlamış, altısında da ödememiştir. İstibdat döneminde ölmüştür.

1. 19. Rıdvan ve Yozlaşma

Rıdvan, Tapu Müdürü Senih Efendi'nin uşağıdır. Harb-i Umumi'de İttihat ve Terakki'ye girmek ister. İttihat ve Terakki, Rıdvan'ı efendi değil uşak olarak almak isteyince Sakallı Vasfi onu Hürriyet ve İtilaf'a üye yapar. Hürriyet ve İtilaf, tüfekli azası oldukça İttihat ve Terakki'ye benzeyeceğini zannettiği için Rıdvan, tabanca kullanabileceği anlaşıldıktan sonra Hürriyet ve İtilaf'a alınır. Ümmi olduğu hâlde Sakallı Vasfi'nin yardımıyla Mütareke'de Damat Ferit kabinesi tarafından Ankara'da bir nahiyeye müdür olur. İstanbul'a döndüğünde aldığı rüşvetlerle bir ev, Ankara'nın merkezinde de bir arsa edinir (s. 500).

1. 20. Belkıs ve Yozlaşma

Romanda yozlaşmış kadın kahramanlardan Belkıs, Erkânıharp Müşiri Kerim Paşa'nın kızıdır. Zamanında bir bahçıvan çırağı olan büyükbabası Rum'dur. Bahriye Miralayını Hüsrev'le evlidir.

Hüsrev'in konumu ve parası tükenince kendini tek taraflı büyük bir tutkuyla seven Adnan'la evlenir. "Alman'dan eve dolacak havayı Türk misafir bozabilir"(s. 390) endişesiyle Alman zabıtlardan biri onlara yemeğe geldiği zaman Türk misafirlerin eve gelmesinden rahatsız olur. Alman misafirlere erkek diye değil, Avrupalı diye bayılır. Alman misafirlerin Adnan'la Türkçe konuşmasına bile tahammül edemez (s. 391). Mithat Cemal, romanın ilerleyen sayfalarında içinde yaşadığı toplumdan nefret eden Belkıs'a feci bir son hazırlar. Mütareke döneminde serveti ve nüfuzu tükenen Adnan'la boşanır. "Onun mazisini bilmeseydi bugün düştü diye Belkıs ondan ayrılmazdı. Belkıs, 93'teki sekiz yaşında muhacirden boşanıyordu" (s.410).

Karısını yedi bin liraya birisine satan, morfin müptelası Rus Prensi Sergey İvanoviç Nebinski'yle Peşte'de evlenir. Ona göre "Üstüne bir sandık viski dökseler gene ilmihal kokan Adnan'dansa bu morfin hastası bin kat iyiydi" (s. 406). Prenses unvanıyla İstanbul'a döner. Bu unvan Şişli'de ilgi uyandırmayınca hayal kırıklığına uğrar. Kocasının prens olması altı ayda eskir, parası da sekiz ayda biter. Oturdıkları apartman dairesinden kirasını ödeyemedikleri için çıkmak zorunda kalırlar. Eşyaları haciz edilir. Ucuz bir eve taşınırlar. Yanlarına prensin baba bir, ana ayrı kardeşi yerleşir. Prens morfin parası bulamayınca Belkıs'la kavga etmeye başlar: "Anlamıyor musun şişko karı! Kımılta, biraz kımılta!...Anladın mı hantal karı? Kutup ayısı, koca kıcını biraz kımılta!... Çalışmalı, çalışmalı, çalışmalı ... Anlıyor musun şişko karı!"(s. 433) gibi sözlerle Belkıs'a zaman zaman hakaret eder, şiddet uygular.

Türkiye'de çalışmayı gururuna yediremeyen Belkıs üç dil bilmesine güvenip gelinliğini satarak (s. 483) çalışmak için Amerika'ya gider. Orada da işler yolunda gitmez. Üç ay kadar çorap paketleme işinde çalışır. Fakat böyle bir yaşamı daha fazla sürdüremez. Kaldığı odanın havagazı musluğunu açarak intihar eder (s. 437). Belkıs'ın öldüğüne ilk önce üzülüp ağlayan Adnan, "eski tarih hocalığından, eski iptidai kunduralarından, Aksaray'daki eski evinden kurtulduğu için bir bakıma sevinir (s. 444).

1. 21. Cemalifer ve Yozlaşma

Cemalifer, Hidayet'in dedesi kazasker Gıyaseddin Efendi'nin halayıklarındandı. Geçmişinden utanmaktadır. Maliye Nazırı'nın karısı olduğu günden beri bu eski cariyeliğinden rahatsızdır (s.136). Bütün meçhul babalar gibi babasının adı nüfus tezkeresinde Abdullah'dır. Cemalifer evvela bu Abdullah'ı Çerkes beylerinden Abdullah Bey yapar. Zaman geçince buna kendi de inanır. Babasının beyliğiyle kocasının pašalığı birleşince Cemalifer için başka insanlarda asalet "lüzum" hâlini alır (s.136). Kızı Süheyla'nın Adnan'la evlenebilmesi için Adnan'ın soyunun bir paşaya dayanmasını şart koşar. Maliye Nazırı öldükten sonra o kibalde bir adamla evlenmek istemiş; Meşrutiyet'in paşası sayılır dedikleri için Sakallı Vasfi'yle evlenir. Süheyla bu evliliğe onay vermez. Sakallı Vasfi, Cemalifer'in malına mülküne Avukat Tefvik'le işbirliği yaparak el koyar ve ardından boşar. Cemalifer, Tekirdağlı Cemile'nin yanına taşınır (s. 333). Kuntay, asil olmadığı hâlde insanlarda sürekli asalet arayan Cemalifer'i hiçte asil olmayan Sakalı Vasfi ile evlendirerek onu bir bakıma cezalandırır. Ayrıca konak yaşamı yerine Tekirdağlı Cemile'yle birlikte aynı eve yerleştirir.

1. 22. Macide ve Yozlaşma

Romanda yozlaşan kadınların bir başka örneği Macide'dir. Babası Binbaşı Mehmet Bey'dir. Mehmet Bey, Macide 8 aylıkken şehit düşmüştür. Sahipsiz kalan Macide'yi Sivas'taki eniştesi yanına alır. Burada Nafia Mühendisi'yle evlendirilir. Kocasını kısa bir süre sonra ölünce bu kez 55 yaşındaki Tapu Müdürü Seni Efendi'le evlendirilir. Fakir ve kimsesiz Macide bu evlilikten mustarip olur ve eşini diğer erkeklerle aldatır. Bu erkeklerden biri de Adnan'dır. Adnan'a göre Macide "bu kadar ihtiyar bir adamla evlenmeseydi Macide orospu olarak değil anne Macide olarak yaşamına devam edecekti (s. 231). Macide, Adnan'dan hamile kalır. Adnan'ın tehdit ve baskısı yüzünden çocuğu düşürmeye karar verse de bu kararı uygulamaz. Çocuğu doğurur (s. 277). Bu çocuk, romanın sonlarına doğru Benli

Ahmet/Uşak Ahmet olarak olay örgüsüne dâhil olur.

Adnan'ın sürgüne gönderilmesinden sonra Macide, genelev işletmeye başlar. Mahalle halkı Macide'yi saray adamları mertebesinde görür. Gümrükte işe girmek isteyenler, yatılı okula çocuk yerleştirmek isteyenler Macide'den yardım ister. Zamanla Macide'de yozlaşma üst seviyeye çıkar. Kocası Senih Efendi'nin gece yarısı öldüğünü öğrenince bile uykusundan uyanmaz. 10 Temmuz inkılabından üç gün sonra Sakallı Vasfi'nin kışkırtmasıyla mahalle halkı Macide'nin evini taşlar. Bu sırada Macide yakalandığı veremden dolayı zaten ölmüştür.

1. 23. Tekirdağlı Cemile ve Yozlaşma

Tekirdağlı Cemile, "Üç İstanbul"ın yozlaşmış kadın karakterlerden bir diğeridir. Kocası Tekirdağlı Cemile'yi gençliğinde bir müezzinle yakalayınca boşamıştır (s. 125). Belkıs isimli kızı Reji kâtibinden çocuk düşürür (s. 126). Kıldığı beş vakit namazları Tekirdağ'da kahvede anlatan küçük memurlara bayramlarda çil çeyrekler dolu yumruğunu öptürür. Namuslu sesi, dindar gözleri olan Cemile'nin entarisine bile kıldığı namazlar sinmiştir. Ancak peygamberlerin bile aleyhinde neler söylememiştir. Meşrutiyet gelince Tekirdağlı Cemile içi namazlar dolu yeldirmesini çıkarır ve bitaraf bir palto giyer (s. 302).

1. 24. Halep Çıbanlı Zehra ve Yozlaşma

Halep Çıbanlı Zehra, Fransızca Muallimi Kadri ile evlidir. Kocasını Adnan'la ve başka erkeklerle aldatmaktadır. Adnan'a göre "karısına layık olmayan hayvanı, Zehra'nın aldatması tabii idi; bir kadın ancak kocası istediği için düşerdi" (s. 185). Zehra'nın yozlaşması umumhane işletmeye kadar varır. Kuntay, yozlaşmış bu karakteri muharebe döneminde dilendirir. Adnan'ın tabutunu Zehra'ya taşlatır (s. 555).

2. Üç İstanbul ve Siyasal Yozlaşma

"Siyasal karar alma mekanizmasında rol alan aktörlerin (politikacılar, bürokratlar) özel çıkar sağlama gayesiyle toplumda mevcut hukuki, dini, ahlaki ve kültürel normları ihlal edici davranış ve eylemlerde bulunmalarına siyasi yozlaşma veya politik yozlaşma adı verilir" (Aktan, 2001: 52). Her yöneticinin tarafsız davranması ve politik yöneticilere tarafsız bilgi sunması gerekmektedir. Yöneticinin politize olması durumunda görev yaptığı kurum politik bir görünüm kazanacak, yönetici astları, yöneticiden çok politikayı araç olarak göreceklerdir. Sonunda yönetim ile politika, karşılıklı yüklenme ve ödeme çemberi içine girmiş olacak, böylece politik ilişki ve kayırma, yönetsel yeterliliğe üstün tutulacaktır. Toplumun farklı kesimlerinin siyasi alanda kendini ifade edememesi, siyasetin dar bir kesimin elinde kalarak kişisel çıkarlara alet edilmesi, siyasi kayırmacılık, rüşvet gibi unsurlar yozlaşmaya neden olabilir. Bu durum, genellikle mutlak siyasi gücün varlığıyla açıklanmakta; devleti yönetenlerin güç ve yetkilerinin sınırlandırılmaması ve siyasi süreçte rol alan aktörlerin kendi özel çıkarlarını kollamaları siyasi yozlaşmanın nedenini oluşturmaktadır. (MEB, 2006:18, 19) Siyasal yozlaşma toplumun ve devletin temellerini içten içe kemiren bir virüs gibidir.

"Üç İstanbul"un ilk bölümünü oluşturan İstibdat döneminde İstanbul'da iktidar gücü II. Abdülhamit'in elindedir. Çocukluk ve ilk gençlik yılları Abdülhamit'in devleti yönettiği yıllara rastlayan Mithat Cemal, bu yıllarla ilgili gözlem ve tespitleri olumsuzdur. Ona göre baskı, sansür, jurnal bu dönemimin belirgin özelliğidir. Romanda, "Jön Türk hareketinin doğuş sebebi olarak müstebit idare görülür. II. Abdülhamit ülkede düzenli bir yönetim kuramamış, istibdadı bütün sorunların çözümü için bir araç olarak görmüştür. İş başına ehil yöneticiler getirilmemekte, devlet adamları Padişah'a sadık görünüp, şahsi menfaatleri için hareket etmektedirler. Siyasi ve ekonomik planda gücünü kaybeden Osmanlı Devleti, büyük devletlerin küçük memurlarının insafına bırakılmıştır" (Koç, 2005: 608). Kuntay, Adnan üzerinden II. Abdülhamit'i ve dönemini eleştirirken iğneleyici bir dil kullanır. Yaşadığı yıllar ve topraklar o derece kirlenmiştir ki Adnan, temiz bir şey görmek isterse gökyüzüne bakmaktadır (s. 96).

1294 Şubat'ın 19. Pazartesi günü Ayastefanos'da imzalanan antlaşmayla Osmanlı Devleti'nin battığı ifade edilir. Yazar, savaşın kaybedilmesinde "Osmanlı İmparatorluğu'nun ayağa kalkan cenazesi" olarak adlandırdığı II. Abdülhamit'i sorumlu tutar. Moskoftan kutu kadar küçük Sohum Kalesi alındığı için saray imamının Ayasofya Camii'nde 'Elgazi İbnülgazi Abdülhamit!' diye haykırıp II. Abdülhamit'i İstanbul'da gazi ilan ederken Moskof çarının cebinden yere düşmüş bir ipekli mendil gibi Ardahan'ı rahatlıkla almasına göz yumulmasına; Moskof ordusunun Tuna'yı haritadaki çizgiden atlar gibi telefatsız geçmesine sessiz kalınmasını ironik bir üslupla hicveder (s. 10).

Adnan'a göre II. Abdülhamit küçük adamdı. O bir tesadüftü. Bir evin köşe penceresinde oturmak için doğmuş talih onu bir tahta oturtmuş... Fatih'in tahtına oturunca başı döndü. Ve kendini herkesten evvel kendi, oraya layık görmedi; onun için hem korkak oldu, hem korkunç... (s. 111). II. Abdülhamit, "Korkacak kimse bulamazsa aynada kendisinden kork"an bir kişiliğe sahiptir" (s. 71). İstibdat döneminde baskı sosyal hayatın her sahasında kendini hissettirmektedir. Öyle ki ülkeyi yöneten en üst seviyedeki yöneticilerde bile bu baskı bütün şiddetiyle kendini gösterir. Maliye Nazırı, bir sohbet sırasında etrafına korka korka baktıktan sonra gözlerini kapayarak Adnan'dan Tevfik Fikret'in "Sis" şiirini bulup getirmesini ister:

"Sis diye bir manzumesi var. Geçende, Reji Komiseri Nuri Bey'in konağında bir genç okudu. Bu şiiri bana bulur getirir misin oğlum? O gün Nuri Bey'in konağında tanımadığım birtakım adamlar vardı. Onların yanında manzumeyi yarıda bıraktım, dinlemeden kaçtım" (s. 142).

Adnan "Sis" manzumesinin kendisinde olduğunu Süheyla'ya bırakabileceğini söyleyince Maliye Nazırı bu öneriyeye karşı çıkar ve şiiri doğrudan kendine vermesini ister. Maliye Nazırı'nın kızına ve yakınlarına bile güvenmediği bir çevrede jurnalcılık ve hafiyelik bir tür geçim kaynağı hâline gelir. İnsanlar, hafiyelere jurnaller getirmek suretiyle menfaat elde etmeye çalışır. "Bir curnalle tıbbiye talebesi Trablusgarp'a sürülür" (s. 263). Bu dönemde Namık Kemal'in "Celâlettin Harşemşah" adlı kitabını cepte taşımak tehlikelidir (s. 34). Adnan, cebinden Meşveret gazetesi çıkan Süleyman'ı yakından tanıdığı için gözaltına alınır (s. 250). Vatanın ıstırabını işlediği için sansüre takılacağını bildiği "Yıkılan Vatan" adlı romanını tamamladığını Mısır'da âriyet (müstear) imza ile bastırmayı düşünür (s. 246). Sait Paşa, "Suavi vakasında çok telaş etmedi diye" (s. 32) sürgüne gönderilir.

Hidayet'in konağında Sefaret Müsteşarı Nail'in "Sultan Hamit olmasaydı Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa çoktan taksim derdi!" görüşüne katılmayan Adnan'ın ülkenin mevcut durumu ile ilgili söyledikleri oldukça düşündürücüdür:

"Memleketi taksim mi ederlermiş? Memleketin zaten neresi benim? Ereğli'de kömür Fransız! Haydarpaşa'da demir Alman! Yalnız Yemen'de dökülen kan Türk! Üstünde ölüp altında gömülecek kadar bir toprak; bu mu memleket? Elçi tercümanlarının çiğnedikleri leşe siz Osmanlı İmparatorluğu mu diyorsunuz? 'Maliyeyi düzeltelim!' Bunu padişah baş başa kiminle düşünüyor? Sadrazamla mı? Hayır! Alman Baştercümanı Testa ile!... Ermeni İhtilalinde yirmi beş Ermeni'yi Osmanlı Bankası'ndan çıkarmaya Sultan Hamit kimi gönderiyor? Zaptiye Nazırını mı? Hayır! Moskof Baş tercümanı Maksimof'u! Siz ne diyorsunuz Nail Beyefendi? Hangi devlet; hangi imparatorluk? Diyarbakir'de bir Türk bir Ermeni'nin nasırına bassa devletler Galata'ya bir düzine karakol gemisi gönderiyor. Avrupa hariciye nazırları vilayetlerimize dâhiliye nazırlarımız kadar karışıyor" (s. 70,71).

Adnan, Erkânıharp Müşiri ile bir sohbeti sırasında Erkânıharp Müşiri'nin II. Abdülhamit'i kastederek "Memleket, efendimizin sayesinde Avrupa'ya döndü" sözü üzerine Adnan itiraz eder:

"Yalnız bir farkla Paşa hazretleri" dedi. "Mektepsiz, gazetesiz, efkâr-ı umumiyesiz, hürriyetsiz bir Avrupa!"

Erkânıharp Müşiri, "Ne yaparsanız yapın' bu memleket adam olmaz; İşkodra'da Cambridge, Basra'da Oxford açın; yine eski hamam, eski tas... Bu memlekette adam çıkmaz!"

"Adnan buyalıdan kovulmayı da göze alarak Paşa'nınkine müsavi sesle cevap verdi.

"Adam tabii yok.. Çünkü istibdat var" dedi. (s. 170- 171).

Askerî, siyasi, idari ve mali alanda görülen gerileme ve zafiyetlerin bireysel, toplumsal ve siyasal yozlaşmaya sebebiyet verir. Romanda, II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti'nin mali açıdan iflas ettiği Maliye Nazırı'nın bir ayağı Babıali'de, bir ayağı sarayda duran İsviçreli Rambert'ten hazineye beş yüz lira borç para istemesiyle verilir: "O gün devlet hazinesinde beş yüz lira yoktu; Osmanlı imparatorluğu altı yüz senelik sakalıyla dileniyordu" (s. 45).

Yine Maliye Nazırı'ı Adnan'la olan bir konuşmasında göreve geldiği gün hazinede sadece on yedi lira bulunduğu söyler. Bu rakam karşısında Adnan titrer. "Bir zamanlar Venedik'e, Viyana'ya askerinin ulufesini ödeten Osmanlı İmparatorluğu Reji'den sadaka istemişti" (s. 145). Ekonomik yönden tükenen Osmanlı Devleti'nin siyasi açıdan da bağımsızlığını kaybettiği Hariciye Mümeyyizi Burhan tarafından şu sözlerle belirtilir: "İstanbul'da üç şapka vardır. Çamlıca tepesinden evvel bu üç şapka görülür. Reji'deki Rambert'in, Düyun-ı Umumiye'ci Berje'nin, Şimendiferci Hügnen'in kafasında duran üç serpuş! ... Osmanlı İmparatorluğu denen uşak odasını bu üç şapka idare eder" (s. 61).

Kuntay, siyasal yozlaşmanın Osmanlı'nın yıkılışında önemli bir etken olduğunu düşünür. Ona göre siyasal taassup ve inanç yozlaşması siyasal yozlaşmaya neden olmaktadır. Romanın "Abdülhamit'i Burnu Kurtardı" adlı kısımda Adnan ile Dağıstanlı Hoca arasında geçen konuşmada Hoca'nın "Sizin için en korkunç düşman kimdir biliyor musunuz? Sorusuna Adnan, "Tabii ki biliyoruz: Alatinî Köşkü'nde oturan Abdülhamit!" diye karşılık verir. Hoca bu görüşe katılmaz "Haşa, tövbeler olsun değil. Sizin en korkunç düşmanınız Fatih'teki yobazlardır. Sarıktan korkun" diye cevap verir ve devam eder "... bir memlekette asıl kuvvet, bir fikri temsil edenlerdir. Başka memleketlerde sahici 'fikir' zümreleri var. Bizim memlekette hakiki 'fikir' yok; bizde üç yüz seneden beri 'fikir' diye bir tek şey var: Taassup! (s. 299).

Doktor Haldun, Hidayet'in konağında iftar davetine giderken yolda Dağıstanlı Hoca'ya rast gelir. Dağıstanlı Hoca, Doktor Haldun'a padişahın Buhari'nin kitaplarını yaktığını, dinin elden gittiğini söyler. Dağıstanlı Hoca'nın sözlerine o anda cevap vermeyen Doktor Haldun, Hidayet'in konağında misafirler arasından bulunan Tefvik Hoca'nın uyduğunu görünce sınırlarına hâkim olamaz. Tefvik Hoca'nın nezdinde, dinî hassasiyetleri sahte bir tavırla ülke meselelerinin önünde tutan zihniyeti ağır bir biçimde eleştirir:

"Molla! on dört asır uyudun, artık yeter; uyan! Uyan!.. Padişah Buhari'yi yaktıysa ne çıkar? Yakar a! Her yer zaten yangın yeri! Ben olsam hamamları değil, fırınları da din kitaplarıyla ısıtırdım. Herif memleketi yakıyor, bir şey demiyorsun. Şarkî Rumeli'yi veriyor, Mısır'ı veriyor, Bosna'yı, Hersek'i veriyor. On padişahın aldığı bir padişah verdi; aldırıyor, uyuyorsun" (s. 81, 82).

İstibdat devrinde görülen, devrin zaafından faydalanma, devletin imkânları kendi menfaatine kullanma gibi bütün olumsuzluklar II. Meşrutiyet'te de sınır ve kural tanımaz. Bu dönemde görülen siyasal yozlaşma Adnan'ın yozlaşması merkeze alınarak okuyucuya sunulur. Adnan'ın yozlaşması II. Meşrutiyet döneminde görülen siyasal yozlaşmanın âdeta örnek modelidir. İttihat ve Terakki uzun süren bir muhalefetin neticesinde ülke yönetimini devralır. Toplumun her alanında büyük bir dönüşüm ve değişim yaşanır. Bir zamanlar İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı olan hatta onlarla savaşan kimseler bile şimdi İttihatçılarla birliktedirler. İttihatçıların önünde iki büklüm olmakta, onların gözüne girmek için ellerinde geleni yapmaktadırlar. Bunların tamamı bir devletin yıkıldığı dönemdeki aydın ve bürokrat tabakadır (Yalçın, 2002: 74,75).

Adnan da hayalini kurduğu nimetlere sahip olmak için zengin, çok zengin olmaya çalışır. Her gün biraz daha zengin, biraz daha, birçok daha (s. 294). Zamanla, her gün bir parça daha zengin olur. Dâhiliye Nazırı'yla köprüye beraber indikleri her gün Adnan'ın Eminönü'ndeki yazıhanesine birkaç kocaman dava geliyordu: Saray kadar, çiftlik kadar, memleket kadar büyük davalar. Salonunda bilardo, parkında tenis oynanacak kadar ucu bucağı görünmeyen davalar. Fakat o, temiz avukattı. Ona Ceza

Kanunu'nun bir tek kelimesini en usta hâkim tatbik edemezdi" (s. 296). Adnan yazıhaneye gelen bu kadar davanın kendi yeteneğinden dolayı geldiğini zanneder. Romanın bu kısmında Mithat Cemal, "o, temiz avukattı" diyerek tariz yoluyla Adnan'ı alaya alır.

Hidayet'in konağındakiler bugün hep Adnan'ın salonunda toplanmaya başlar. "Vaktiyle Hidayet'e gidenler, şimdi Adnan'a geliyorlar. Fakat Adnan'ın salonunda yeni adamlar da var. Memlekete ziyafetlerde acıyan bir nevi gençler. Ve bunların bir nevi namusları var. Bunlar Talat ve Cemal Paşa'nın bulunmadığı yerlerde cemiyete muhalif! Adnan'ın salonu sahne. Bu aktörler, bu sahnede edebiyat oynuyorlar, ilim ve fen oynuyorlar, politika oynuyorlar. Adnan bu gençlerin önünde, memlekete acıdıka serveti namuslu oluyor. Bazen İttihat ve Terakki'yi ikiye bölüyor, temiz tarafında durarak kirli kısmına sövüyor. Bazı kendisini ikiye ayırıyordu, gündüz Merkez-i Umumi'de Cemiyet'in cinayetlerine karar veriyor, gece bu gençlerin yanında o cinayetleri havsalası almıyor. Hariciye Mümeyyizi Burhan'ın Müstantik Behçet'in kulağına dediği gibi: "Adnan acemi Hidayet!" (s. 370).

Adnan "zamanla Hidayet'e benzemeye başlar (s. 178). Yaşadığı mekânı değiştirip Cağaloğlu'da konağa taşınır. Konak misafir akınına uğrar. Hariciye'de, Dâhiliyede, Maliye'de işi olanlar Hariciye'ye, Dahiliye'ye, Maliye'ye gitmeyip Adnan'ın evine gelirler (s. 297) . "10 Temmuz" İttihatçılar ve Adnan için büyük rakamdı; o günden beri Adnan'ın her işi yolunda gider (303) . Kuntay, Adnan'ın 10 Temmuz'dan sonra ulaştığı gücü biraz kinayeli, biraz abartılı bir biçimde "hatırına gelen herkesin, her şeyin onun olduğunu (s. 321), istediği yere beş dakikada girdiğini, her istediği şeyin beş dakikada cebinde, midesinde, kollarında olduğunu (s. 322) söyleyerek gözler önüne serer.

Adnan'ın az sayıdaki dostlarından biri olan Dağıstanlı Hoca, Adnan'a ve İttihat Terakki'nin diğer yöneticilerine sağduyulu önerilerde bulunur: "Halkın gözünü rahatsız etmemek için hiç değişmemeye mecbursunuz. Eski ceketinizi çıkarmayacak, eski evinizden çıkmayacaksınız... Sizin de yaptığınız bu inkılabı, bu ehrama bakmayacaklar; rubanız kaç tane? Eviniz kaç katlı? Onu sayacaklar. "Mademki inkılap yaptınız, havyar yemeyeceksiniz!" (s. 300-301). Adnan nefsine ağır gelen bu önerilere bozulur. Dağıstanlı Hoca ile Şair Raif'in onun saadetini yakından görmeye tahammül edemediklerini düşünür.

Adnan kontrolsüz bir güce ulaşır. "elçiler, nâzırlar, umum müdürler yaratıyordu. Selâmını neredeyse borsada oynayacaklardı" (s. 321). "Tebessümü iltimastı, bir ismin önüne 'bizim' dedi mi ismin sahibi elçi, vali, müsteşar oluyordu" (s. 323).

William Pitt'in söylemiyle "sınırsız, güç yozlaşmaya mahkûmdur." Adnan'ın ulaştığı güç de Adnan'ı kaçınılmaz bir yozlaşmaya götürür. Memleketin yaşadığı felaketler karşısında duyarsız kalır. Mithat Cemal, Adnan'ın bu duyarsızlığını şu ifadelerle verir: "... memleketin felaketleri ondan kaçıyordu, uzakta duruyordu; İstanbul'un kapısında üst üste yığılan genç ölüleri, Çanakkale'de balya balya şehitleri – sanki Çin'de vebadan ölenlerdi – uzaktan seçemiyordu. Memleketin ıstırabına resmini çekecek gibi, hesaplı mesafeden bakıyordu: Rahattı." (s. 322, 323).

Siyasi nüfuzu ve zenginliği artan Adnan, kendinden borç isteyen eski dostlarıyla münasebetini keser. Siyasi talihin kendisine sağladığı imkânları, kendi çabasının ve kabiliyetinin bir ürünü olduğu zanneder. Fakir ve düşkün insanlara tepeden bakar: "Kendi kendini yaratmayı bilmeyenler, bir hâlîke muhtaç olanları affetmiyordu. Onu kim yaratmıştı? Kendi. Servetini onun cebine kim koymuştu? Zekâsı. Kımıldamak için başkasının kolunu, bacağına isteyenler bu kadar sakat olanlar, ölünceye kadar yaşamakta ısrar etmemeliydiler: İntihar böyle insan içindi" (s. 321).

Mehmet Raif, kendini ziyarete gelen Adnan'a, Moiz ekseninde gayriahlaki yollardan muharebe döneminde harp zengini olanlara ağır eleştiriler yöneltir: "Beş cephede yüz binlerce Türk çocuğu, bu adamlar zengin olsun diye mi on dokuz yaşında ölüyorlardı?" (s. 347). Adnan, Raif'in bu eleştirisinden memnun olmaz. "Raif, muharebede aç değil miydi? Tabii her refahın arkasından, "hırsız var!" diye haykıracaktı" (s. 347) gibi basit bir gerekçeyle gerçekleri görmezlikten gelir.

Dağıstanlı Hoca, artık memlekette işlerin kötüye gittiğini, memleketin battığını söylemek için Adnan'ın yanına gider. Adnan, Hoca'nın borç para istemek için geldiğini zannederek ona soğuk ve resmî davranır. Dağıstanlı Hoca, bu durma çok üzülür, şair Raif'in kendisine: "gitme Hoca! Adnan'ı bulamazsın. O 10 Temmuz'da öldü!" (s. 371) dediğini pişmanlık içinde hatırlar.

Ataşeneval Naşit, Belkıs'a "memleketin ne kadar aklı başında adamı varsa hepsi küpünü doldurmakla meşgul olduğunu", Adnan'ın "bütün arkadaşları Karun'a döndüğünü" söyler (s. 339). Adnan'a ise "namus" gibi kavramları bırakarak biraz para yapmaya bak"masını öğütler. Kibrinin esiri olan Adnan, Naşit'in dalkavukluk barındıran bu sözlerini gerçek ve doğruymuş gibi algılar: "Ah, Naşit; hem bilir, hem söylersin. Bu, istidat, meselesi. Ben dediğin adamlardan olamam; elimde değil; bizimki bir lokma, bir hurka..." (s. 339).

Alpaslan ve Aydoğan (2016: 46)'ın tespitiyle "İktidar, yozlaştırır. Bu da devrimlerin sorunudur. Bir ülkede devrim olunca karşı devrimci de devrimci olur." II. Abdülhamit'in iktidarını beğenmeyerek devrim yapan İttihat ve Terakkiciler bir bakıma devrimcidirler artık.

Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin ardından İtilaf Devletleri'nce işgal edilir.⁵ Savaş yıllarında çekilen acılara şimdi de işgale uğramanın acısı eklenir. İşgal beraberinde birçok sosyal ve ahlaki değeri çöküntüye uğratar. Koskoca bir devletin, 600 yıllık bir çınarın devrilmesine kendi dönemlerinde şahit olmak insanları ümitsizliğe, çaresizliğe ve boşluğa düşürür. Savaşın ve işgalin getirdiği olumsuz şartlar insanların değer yargılarında ve davranışlarında değişmelere yol açar. Her gün artan sefalet ve kıtlık yüzünden halkın direnme gücü bitme noktasına gelir. Romanda bu tükenmişlik Ataşeneval Naşit aracılığıyla şu şekilde verilir: "Hepimiz görüyoruz. Bu muharebe çıkar yol değil. Ve yine hepimiz göreceğiz; bir kış daha geçmez, İtilaf askerleri Galata rıhtımındadırlar. Memleketin ne kadar aklı başında adamı varsa küpünü doldurmakla meşgul" (s. 339).

İstibdat'ta Hidayet'in, Meşrutiyet'te Adnan'ın konağında toplananlar, Mütareke'de Naşit'in salonunda bir araya gelirler. Bu salonda toplananların kimlik ve kişiliklerinde zaman içerisinde büyük kırılmalar yaşanmıştır. Zaten yozlaşmaya açık kişilikleri Mütareke yıllarında iyice örselenmiştir. Güç ve para sosyal yaşamın en belirleyici iki aracı hâline gelmiştir. "Savaşın sonunda Osmanlı toplumunda "harp zengini" bir sınıf ortaya çıkmıştı. "Harp tüccarı", "spekülasyon erbabı", "331, 332, 333 zengini", "muhtekir" gibi sıfatlarla tarif edilen türedi zenginler; toplumsal ahlak çöküntüsünün, açlığın, yolsuzluğun, sefaletin, fuşun, kumar ve alkolün sorumlusu olarak görülmüştür. Birkaç ay içerisinde dev servetler kazanan unsurların ortaya çıkması diğer yandan İstanbul'u servet ve sefaletin aynı anda yaşadığı bir kent haline getirmişti" (Vural, 2016: 120). Kuntay, Adnan'ın yazdığı "Yıkılan Vatan" romanı vasıtasıyla dönemin zorluğunu okuyuculara şu ifadelerle aktarır: "Vatanı varsa tek insan yirmi beş milyon insanla beraber yürür, beraber oturur, beraber yatar kalkar. 1918 mütarekesi demek yirmi beş milyon insan kollarını uzattıkça birbirlerinin ellerini tutamayacaklar demektir" (s. 402).

Harp zengini olan Naşit'in salonunda düzenlenen toplantılarda millî ve dinî konular alaya alınır. İstanbul'daki işgal kuvvetlerine "bizimkiler" diyecek kadar" (s. 478) yozlaşmış bir tavır sergileyen Doktor Haldun, Batı'daki kurumlarla memleketindeki kurumları karşılaştırır. Kendi kurumlarını küçümser. Osmanlı tarihini aşağılar (s. 479). Ataşeneval Naşit'le beraber dinî değerlerle bile eğlenirler: "Doktor Haldun biraz peygamberlerle eğlendi. Ateşeneval Naşit: "Fakat ben asilzade peygamberleri severim: Buda gibi... Prens Sakyamuni en hoşlandığım peygamberdir." (s. 478).

⁵ Avusturya'nın 27 Temmuz 1914'de Sırbistan'a resmen savaş ilan etmesiyle başlayan I. Dünya Savaşı Almanya'nın 11 Kasım 1918'de Müttefikler'in ateşkes şartlarını kabul etmesiyle sona erer. 23 Ekim 1914 tarihinde fiilen savaşa dâhil olan Osmanlı İmparatorluğu, 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi'yle resmen mağlûbiyeti kabul eder ve İmparatorluk toprakları İtilaf Devletleri kuvvetlerince işgal edilir.

“Sultan II. Abdülhamit Dönemini baskı, işkence, yolsuzluk ve rüşvet dönemi olarak değerlendiren Türk aydını, idareyi kendi kontrolüne geçirdikten sonra eskisinden daha büyük çarpıklıklara bilerek veya bilmeden sürüklendi. Savaş yılları ve mütareke âdeta büyük çirkinliklerin bir irin gibi patlayarak etrafa yayıldığı devir olarak gözlendi. Böyle bir ortamda aydınlarımız Anadolu’yu İstanbul’un çirkinliklerinden kaçılarak sığınacak ana kucağı gibi gördüler” (Yalçın, 2002: 160).

Millî Mücadele hareketini yönetenler İstanbul’un yozlaşan tiplerini Ankara’ya davet etmez. Mithat Cemal de İstanbul’daki yozlaşmış roman şahıslarından hiçbirini Anadolu’ya göndermez. Onları bu millî hareketin birer neferi olmaya layık görmez. Adnan da Millî Mücadele’ye katılmak için aylarca Ankara’ya çağrılmayı bekler. Umudu azaldıkça saldırgan bir tavır sergiler. Kendisini ziyarete gelen Millî mücadelecilerle aralarında şu konuşma geçer:

“Adnan: "Bu millet sizden, bir gün, hesap soracaktır Beyefendi.

"Doğru söylüyorsunuz" dedi; "memleket bizden hesap soracak, ama bu sizin dediğiniz hesap değil, başka hesap"

Adnan:

"Hayır, başka sorulacak hesabınız, suçunuz yok"

Misafir:

"Hayır efendim; var!.. Malum-ı âliniz ki ki çiftlik sahibi koyunları çobana otlatır diye emanet eder. Çoban koyunları bir gün kurda kaptırır. Fakat kurttan kurtaramadığı koyunları pöstekisinden olsun bir kanlı paça olsun kurdun ağzından kopar, sahibine getirir. Sürünün kazaya uğradığını bununla ispat eder. Biz de sizin ellerinize bir emanet ettik Beyefendi! Fakat üç kıtalı vatan haritasından, bize, siz bu kanlı pösteğe kadar bir parça olsun geri getirmediniz. Biz size bunun hesabım yine sormadık. Bu hesabı niçin sormadınız diye bu millet bizden yarın hesap isteyecek. İşte bizden sorulacak hesap budur Beyefendi" (s. 519).

Sonuç

Mithat Cemal Kuntay’ın ilk ve tek roman olan “Üç İstanbul” 1938 yılında yayımlanmıştır. Romanda Osmanlı Devleti’nin son dönemi ile Cumhuriyet’in ilk yıllarında yaşanan bir takım kültürel ve siyasal gelişmeler yazarın birebir tanıklığıyla kaleme alınmıştır. Yazar, Osmanlı Devleti’nin eriyerek tükenişini, yönetim basiretsizliklerini, siyasi istikrarsızlıkları, II. Meşrutiyet’i, I. Dünya Savaşı’nı, işgal yıllarını, Millî Mücadele’yi, Cumhuriyet’in ilanını, yeni devletin inşasını yakından izlemiştir. Bu süreç zarfında gerçekleşen acıları, ıstırapları, ihanetleri de yakından müşahade etmiştir.

Yazar, ayrıca, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde yaşanan sosyal, siyasal ve kültürel değişmelerin sosyal hayatımızı ve insanımızı nasıl etkilediğini, bu etkilerin sosyal, siyasal sebeplerini ve neticelerini de “Üç İstanbul”da ele alır. Romanda “II. Abdülhamit”, “Meşrutiyet”, “Mütareke” dönemlerinde görev yapan devlet adamları ile ülkenin aydın tabakasının kendi menfaatlerini toplum menfaatlerinden üstte tutmaları, çıkarları uğruna her türlü ahlaksızlığı mubah saymaları ironik bir dille teşhir edilir. Teşhir neticesinde bu iki zümrenin yozlaşması yüzünden ülkenin felakete sürüklendiği gösterilir. Yozlaşan bireyler, yozlaşan toplumlar, yozlaşan siyasal yapılar bir devleti içten içe kemiren virüsler gibidir. Bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamlılığını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen; onların ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlaki ilke veya inançların bozulması, özünü kaybetmesi olarak tanımlanan yozlaşma, ortaya çıktığı toplumları felakete sürükleyebilecek bir etkiye sahiptir.

Kuntay, “Üç İstanbul”da “II. Abdülhamit”, “Meşrutiyet”, “Mütareke” dönemlerinde toplumsal yapıyı derinden sarsan yozlaşmayı ana karakter Adnan’ı merkeze alarak vermeye çalışır. Romanın şahıs kadrosunun büyük bir kısmını menfi karakterlerden oluşturur. Üç dönemde de görülen çürümüşlüğü, ahlaksızlığı, yozlaşmayı daha belirgin kılmak için romanın iskeletini bu menfi

karakterler üzerine inşa eder. Birbirini izleyen üç dönemde de genellikle aynı olan karakterlerin maddi ve manevi açıdan yüksekliğini devrin siyasi şartlarına göre belirler.

KAYNAKÇA

- Akbal, O. (1984. 20. 01). Nedir Bu "Sultan Hamid" Tutkusu?. *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Aktan, C. C. (2001). "Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma". *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Yayınları.
- Alpaslan, Z. ve Aydoğan, N. (2016). Üç İstanbul, *Romanda Estetik Kalkışma-2*, (ed. Cengiz Gündoğdu). İstanbul: İnsancıl Yayınları.
- Alver, K. (2002). Üç İstanbul Üzerine Sosyolojik Okuma Denemesi. *İlmi Araştırmalar*. S. 15. s. 19-26.
- Çağan, K. ve Alver, K. (2002). "Üç İstanbul ya da Bir Çözülüştün Zayıf Halkaları." *Hece Türk Romanı Özel Sayısı*, 65/66/67 (Mayıs/Haziran/ Temmuz). s. 600-607.
- Ayvazoğlu, B. (2010). *1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Enginün, İ. (1991). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Göktürk, H. İ. (1987). *Mithat Cemal Kuntay*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İleri, S. (2015). *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kahraman, K. (2002). Mithat Cemal Kuntay. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 26. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kantarcıoğlu, S. (2007). *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*. Ankara: Paradigma Yayıncılık.
- Kızılcılık, S. ve Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitabevi.
- Koç, M. (2005). *Türk Romanında İttihat Terakki*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Kudret, C. (1998). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 2*. 6. Baskı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Kuntay, M. C. (1998). *Üç İstanbul*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2006). *Meslek Etiği*. Mesleki Eğitimi Ve Öğretimi Güçlendirilmesi Projesi. Ankara.
- Mutluay, R. (1983). "Önsöz: Mithat Cemal Kuntay ve İstanbulları." *Üç İstanbul*. İstanbul: Sander Yayınları.
- Naci, F. (1997). *50 Türk Romanı*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Ozansoy, H. F. (2016). *Edebiyatçılar Geçiyor*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Örgen, E. (2002). Üç İstanbul Romanında Anlatıcı ve Bakış Açısı. *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Bahar, S.11, s. 163-169.
- Sanay, A. B. (2002). *Mithat Cemal Kuntay, Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sizgen, B. A. (2009). *Mithat Cemal Kuntay ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında İstanbul*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Taner, H. (1984, 12 Şubat). Bir Dizi Üzerine. *Milliyet Gazetesi*.
- Tanpınar, A. H. (1995). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Timur, T. (2002). *Osmanlı –Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vural, M. K. (2006). Savaş Yıllarında Millî Bir Burjuvazi Oluşturma Çabası Olarak "Harp Zenginleri" ve Buna Yönelik Eleştiriler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32 (Bahar/Spring), ss. 109-131.
- Yalçın, A. (2002). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yavuz, H. (1977). *Roman Kavramı ve Türk Romanı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

اعتراضات الطاهر ابن عاشور على النحاة في كتابه التحرير والتنوير

İbn Âşûr'un Et-Tahrîr Ve't-Tenvîr Adlı Eserinde Nahivcilere Yönelik İtirazları

Aboubacar Mohamadou

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7586-2754>Doktora Öğrencisi / Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belagatı
Anabilim Dalı, Sakarya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 06.05.2019
Kabul: 23.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

İtiraz
Nahiv
Tahir İbn Âşûr
Nahivciler
Eleştiri

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29117>

Öz

Et-Tahrîr ve't-Tenvîr adlı eserinin en önemli özelliklerinden birisi yazarına ait şahsi fikirlerin ve münakaşadaki cesaretinin kendinden önceki âlimlere cevap verirken kuvvetli olmasıdır. İbn Âşûr'un cevapları çoğunlukla yumuşak sert veya alaycı olmaktan uzaktır. Bunun yanında makbul nahiv ve sarf izahlarından uzak değildir. Bu bakış açısından, araştırmanın amacı, Tahir b. Âşûr'un *Et-Tahrîr ve't-Tenvîr* eserindeki dilbilgisi itirazlarının durumunun vurgulanıp bilimsel değerinin belirtilmesidir. Müellif itiraz ederken çeşitli metotlar kullanmıştır: çoğunlukla itiraz edilen kişilerin isimlerini zikrederken, bazen de duyurmaz. Bazen verdiği cevabı ayrıntılı bir şekilde açıklarken bazen ise yalnızca muhalif görüşlerin zayıflığından bahseder. İbn Âşûr'un itirazlarını ifade eden farklı lafızlar arasında الوهم، السهو، فيه نظر، الغلط، الخطأ، خلافاً، الزعم، المردود، ردّ الشذوذ، النادر vb. lafızlar bulunmaktadır.

Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan en önemli bulgulardan biri, İbn Âşûr nahiv meselelerinin tahlili yaparken titiz ve feraset sahibi olduğudur. Bunun yanında nahivcilere yönelik itirazlarında uyguladığı yöntem sadelik eğiliminde olduğunun bir göstergesidir. Arap nahiv mirasından naklettiği bütün bilgilerine bakıldığında taklit etmediğini, ancak konuların sunumunda da Müberrid (ö.286), İbn Hâleveyh (ö.370) ebu Ali el-Farisî (ö. 377), İbn Cinnî (ö. 392), Zemahşerî (ö. 538) İbn Hacib (ö.646), İbn Malik (ö. 672) ve İbn Hişâm (ö. 761) gibi önde gelen nahivcilere itiraz etmesiyle bağımsız bir nahiv kişiliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aboubacar Mohamadou. (2019). *The Objections of Tahir Ibn Ashour to Grammarians in His Book Al-Tahrir Wa-Al-Tanwir. Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 76, Autumn, p. 451-471.*

*The Objections of Tahir Ibn Ashour to Grammarians in His Book Al-Tahrir Wa-Al-Tanwir***Aboubacar Mohamadou**PhD Student / Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences Arabic
Language and Rhetoric, Sakarya – TURKEY**Article History**

Submitted: 06.05.2019

Accepted: 23.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Objection

Grammar

Tahir Ibn Ashour

Grammarians

Replies

Research Article**DOI:**<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29117>**Abstract**

One of the most important characteristics of Tahir Ibn Ashour is that he has a special opinion, an independent personality and boldness in the discussion, and strength in the responses to other advanced scholars. His soft responses are often far from harsh or sarcastic. It is not far from acceptable grammatical or linguistic guidance. From this point of view, the aim of this research was to highlight the status of grammatical objections in it's book "Al-Tahrir Wa-Al-Tanwir" and to indicate its scientific value. There are many ways to object to grammarians, so we declare their name, sometimes others do not announce the name of those who object to it. Sometimes they are separated by a response and an objection, and sometimes others only mention the weakness of dissenting opinion only.

In addition to which he had different terms such as: (illusion, forgetfulness, error, contrast, claim, yield, response, anomalies, rare, etc.).

One of the most important results that emerged through the study is that Tahir Ibn Ashour was accurate and has a close look at the analysis of issues. The method he adopted in his objections to the grammarians tends to ease without cost. He was not an imitator in all that he conveys from the grammatical heritage, but he had an independent grammatical personality that emerged through his presentation of the issues and his opposition to a number of imams of grammar.

مقدمة:

عني اللغويون قديما وحديثا بظاهرة الاعتراضات والردود دراسة ومناقشة وتحليلا وتأصيلا. وذلك أن الاعتراض وارد على علماء النحو. وذلك لا ينقص من قيمتهم العلمية أو رأيهم، ولا يبطل حجتهم كما لا يترتب عليه فساد معنى الرأي. فالكل له رأيه الخاص وحجته المقنعة ودليله الذي يستدل به دون أن تحصل أنى تعسف أو تعصب. ودأب النحاة أن يعترض بعضهم على بعض في جملة من المسائل النحوية والتصريفية متسما بالترجيح والتضعيف والرفض، سواء كان الاعتراض في الحدود أو الأحكام أو في الأدلة أو في التوجيه الاعرابي. ويرجع سبب هذا الاعتراض عادة إلى المعطيات السياقية المختلفة التي يتشكل منها المعنى إضافة إلى طبيعة المتلقي من حيث التكوين الفطري والمكتسب. وعلى هذا النهج سار الطاهر ابن عاشور حيث اعترض على الكثير من النحويين والمعربين في كتابه "التحرير والتوير" من بينهم أئمة علم النحو البارزين في الميدان. وقد اقتضت طبيعة هذا البحث أن يشتمل على مبحثين تسبقهما مقدمة، وتفوهما خاتمة: أما المبحث الأول فكان الحديث فيه عن الاعتراض بمفهوم اللغوي والاصطلاحي، نشأته، مصطلحات، أهميته، دواعيه أثره وملاحمه في الدراسات النحوية. وأما ما يتعلق بالمبحث الثاني فكان مخصصا لدراسة ظاهرة الاعتراض النحوي عند الطاهر ابن عاشور وتحت ثلاثة عناوين فرعية: الاعتراض في التراكيب، الاعتراض في الحروف والاعتراض في التوجيه الاعرابي.

1. الاعتراض: (مفهومه، نشأته، مصطلحاته، أركانه، أهمية، دواعيه وأثره في الدراسات النحوية)

1.1. مفهوم الاعتراض

لغة: لفظ الاعتراض هو مصدر الفعل الخماسي اعترض. وله في المعاجم اللغوية معان كثيرة، منها: المنع وعدم الاستقامة. قال الجوهري: "واعترض الشيء صار عارضا كالخشب المعترضة في النهر" (الجوهري، 1987: ج3، ص 1084؛ عباد الصاحب، 1994: ج1، ص 307؛ ابن فارس، 1979: ج4، ص 287؛ الزبيدي، د.ت: ج10، ص 88). وعند الفيروز آبادي: "والاعتراض المنع، واعترض الفرس في رسنه لم يستقم لقائده" (الفيروز آبادي، 2005: ج3، ص 196-197؛ ابن منظور، 1414: ج4، ص 302-303).

وفي اصطلاح النحويين هو ردّ الحكم النحوي لتوضيحه أو تحسينه أو لتوكيد الكلام. أو هو مقابلة الخصم في كلامه بما يمنعه من تحصيل مقصوده بما بآينه (نهاد، 2017: ص 64). قال الزركشي (ت: 794هـ): "اعلم أن كل ما يورده المعترض على كلام المستدل يسمى (اعتراضا) لأنه اعترض لكلامه ومنعه من الجريان. قال صاحب "خلاصة المآخذ": الاعتراض عبارة عن معنى لازم، [هدم] قاعدة المستدل." (الزركشي، 1994م ج7، ص 328). فالاعتراض بعبارة أقصر: "هو رد الحكم النحوي أو وصفه بعدم الاستقامة لحجة نحوية." وهذا المفهوم ينطبق على اعتراضات الطاهر ابن عاشور على النحاة على نحو ما سنذكر قريبا إن شاء الله.

1.2. نشأة الاعتراض

الاعتراضات النحوية قديمة قدم علم النحو العربي. فقد سجل في التراث العربي مناظرات علمية وحوارات دارت بين العلماء. حيث خالف فيها بعضهم بعضا في بعض من المسائل والقضايا اللغوية. وأشهر هذه المناظرات ما وقعت بين سيبويه (ت: 180هـ) والكسائي (ت: 189هـ)، وهي مشتهرة بين العلماء باسم "الزنبورية" (الأبياري، الانصاف، 2003م ج2، ص 576). ويُعرف أيضا ردّ التميمي (ت: 332هـ) في كتابه (الانتصار لسيبويه) على المبرد (ت: 286هـ). واعترض ابن أبي عيينة (ت: 198هـ) على الكسائي (ت: 189هـ) في مسألة انصراف (أولق) أو عدم انصرافه (الزجاجي، مجالس العلماء، 1999: ص 194). كما اعترض المازني (ت: 248هـ) على أبي زكرياء الفراء (ت: 207هـ) في مسألة حذف لام الأمر (ابن جني، الخصائص، 2006: ج3، ص 306). واعترض ابن السيد البليوسي (ت: 521هـ) على الزجاجي (ت: 340هـ) في أمور عديدة حين ألّف كتاب الحل في اصلاح الخلل من كتاب الجمل (نهاد، 2017: ص 67-68). فتتابع التأليف في الموضوع إلى أن ظهرت مصنفات وكتب تدور حول الخلاف بين العلماء وردود واعتراضات وتوضيح الخلافات مما أدى إلى توسع الدراسات والأبحاث، فامتدت إلى يومنا هذا. وهكذا يتبين لنا أن الاعتراض النحوي لم يكن وليد اللحظة، وإنما وجد مع بدايات نشأة النحو.

1.3. مصطلحاته:

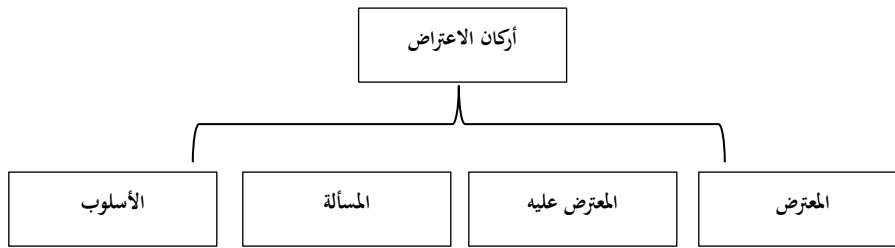
هناك مصطلحات أخرى تستخدم إلى جانب مصطلح الاعتراض، نحو **التعقبات**، **والاستدراكات** **والمؤاخذات** **والردود**، وإن وجد فرق طفيف بين هذه الألفاظ إلا أنها في الغالب تشير إلى المعنى الواحد. فالتعقبات هي تتبع قصدي متعمد لأخطاء مؤلف أو مصنف ما لغرض معلوم أو مجهول. نحو:

تعقبات أبي حيان الأندلسي (ت: 745هـ) لابن مالك (ت: 672هـ). والاستدراكات هي زيادة على كلام السابقين لبيان ما أوهم من كلامهم أو لعدم علمه به، وهو نتاج للبحث العلمي والاستقراء الجيد. مثاله: استدراكات الزبيدي (ت: 379هـ) على سيوييه (ت: 180هـ). أما المؤاخذات فهي التعليقات التي تعقبها عتاب أو لوم لما تفضل به مؤلف ما من رأي. فهي أشمل مثاله: مسائل الغلط للميرد (ت: 286هـ). وأما الردود هي التعليقات على الشواهد النادرة والشاذة التي بنيت على غير قاعدة مطردة يقاس عليها (نهاد، 2017: ص 64-67؛ مهدي، 1420: ص 24؛ مصطفى، 2014: ص 52-53).

1.4. أركان الاعتراض:

للاعتراض النحوي أربعة أركان هي:

- **الركن الأول المعترض:** ويراد به الذي يعترض على آراء وأفكار غيره. ولا يشترط فيه أن يكون ملما بالعربية وأصولها.
- **الركن الثاني المعترض عليه:** ويقصد به صاحب الرأي الأول، السابق بالفضل والعلم، وقد يكون فرادا أو جماعة أو مذهباً نحويًا.
- **الركن الثالث المسألة/الرأي:** وهي قضية الخلاف ومادته، وله طرفان: الأول سابق، وهو ما يراه المعترض عليه، والآخر لاحق، وهو الرأي المخالف الذي يأخذ به المعترض. ويشترط فيه أن يكون موضوعياً مدعماً بالأدلة والحجج.
- **الركن الرابع الأسلوب/المعالجة:** والمقصود به القالب الذي يقدم فيه الاعتراض، وله أثر كبير في قبول الآراء ومناقشتها بهدف الإفادة والافهام. بشرط أن يتجنب فيه عن التلطف بالفحش والجهل والتسفيه والتوهيم، وأن يكون ضمن الاعتدال في التعبير (نهاد، 2017: ص 75).

الشكل 1: أركان الاعتراض الأربعة

1.5. أنواعه الاعتراض:

تتعدد الاعتراضات النحوية إلى أربعة أنواع.

- **الاعتراض في الحدود/التعريفات:** لفظ الحدود يقابله التعريفات، ويقصد به الأمور الجامعة المانعة التي تعين على إيضاح النص، وفهمه فهما سليماً. اعتراضات العلماء بعضهم بعضاً في الحدود والتعريفات ظاهرة منتشرة في كل العلوم والفنون. فلا تكاد تجد فنّاً من الفنون العلمية النظرية منها والتطبيقية إلا وقد تعددت فيها التعريفات، نتيجة اختلاف الباحثين في التفكير. وهذا النوع من الاعتراض ملحوظ في كتب النحويين الأقدمين منهم والمحدثين.

• الاعتراض في الأحكام

يكثر اختلاف النحاة في الأحكام النحوية، ويرجع السبب في ذلك إلى النظر إلى القياس. فالحكم النحوي الذي يراه باحث أنه واجب يراه غيره بأنه جائز مستدلاً بنصّ مخالف أو قياس آخر. وهو النوع من الاعتراض بارز أيضاً في بطون كتب النحو العربي وغيرها.

• الاعتراض في الدليل

الأدلة التي يستدل به مؤلف أو مصنف ما لدعم وتصويب ما يتفضل به من آراء وأفكار قد تكون معروضة للاعتراض بالرد والرفض تارة من قبل دارسين، أو مرجحة مقبولة تارة أخرى. وهذا النوع من الاعتراض جليّ في أمهات كتب اللغة عامة وفي مصنفات النحو العربي خاصة.

• الاعتراض في التوجيه الاعرابي

إن تعدد الاحتمالات والأوجه الإعرابية للكلمة الواحدة أو الجملة ناتج عن وقوع الاختلاف بين القاعدة النحوية والتطبيق. فذلك لا يمكن أن توضع تحت ضوابط معينة، وإنما سياق الكلام هو الدليل الأفضل للتعرف عليها. فهذه الظاهرة أفرضت على الباحثين في غالب الأحيان أن يعترض بعضهم على بعض في الأحكام والتوجيهات الاعرابية.

1.6. أهمية الاعتراض

دراسة موضوع الاعتراضات النحوية له أهمية كبيرة في إثراء الدرس النحوي، وذلك لكونها من أهم الموضوعات التي الشيقة التي يتفق لها ذهن

الباحث ويكشف عن الجوانب النحوية الخاصة التي لا يعلمها كثير من الدارسين. فدراسة المناظرات والمجالس العلمية ومناقشات العلماء ومحاوراتهم واعتراض بعضهم على بعض بما فيها من الحجج والآراء النحوية وترجيحها مع الاستدلال العقلي أو النقلی تؤدي إلى توسع الدراسات والأبحاث بصفة عامة، وتقود الباحث إلى تنمية فكره وتوسيع أفقه بصفة خاصة. فهي تقف بالدارسين على كثير من أوجه الاختلافات في المسائل وتحققها.

1.7. دواعي الاعتراض

يرجع اختلاف النحويين في المسائل واعتراض بعضهم على بعض إلى جملة من الأسباب نذكر من ضمنها اختلافهم في النظر إلى أصول الصناعة النحوية من سماع وقياس. ومنها تعدد اللهجات العربية واختلافها، ومنها أيضا تفاوت النحويين في الوصول إلى الأدلة، لا سيما السماعية منها، بسبب اتساع الرقعة المكانية لقبائل العرب، وانتشارهم في البوادي والأرياف. أضف إلى هذه الدواعي أيضا انصراف النحاة عن العامل الزمني في الاحتجاج. وكذلك تفاوت العلماء في إمكاناتهم الخاصة في طريقة التفكير والقدرة على الاستيعاب والتعليل والاستنباط والحفظ والاطلاع، مع اختلافهم في فهم النصوص وتفسيرها (نهاد، 2017: ص 69-74؛ مهدي، 1420: ص 25).

1.8. أثره في الدراسات النحوية

إن المناظرات والمحاورات المشتملة على النقد، والتي جرت بين علماء النحو منذ عهد سحيق وعلى رأسها مسألة الزنبور وما زانها قد أسهمت في إنضاج الصناعة النحوية. كما أثر الاعتراض في توضيح الغامض من المسائل وتفصيل المجمل منها. إضافة جمع الآراء المتشعبة، وبسط طرق الاستدلال وتوظيف الأصول لدى الباحثين في مجال اللغة العربية بوجه العموم، والدارسين في مجال النحو العربي بوجه مخصوص. ومن أكبر مظاهر تأثير الاعتراض في الدراسات النحوية تلك الكتب والمؤلفات التي سعت لجمع مسائل الخلاف والردود والاعتراضات وتوضيح الخلافات بين العلماء، مما أدى إلى توسع الدراسات والأبحاث في ذلك. من هذه الكتب ما ألفه ثعلب (ت: 291هـ) "اختلاف النحويين"، حيث انتصر فيه للكوفيين، الأمر الذي جعل درسيه (ت: 347هـ) يؤلف بدوره كتابا سماه "الرد على ثعلب في اختلاف النحويين". ومنها "المسائل على مذاهب النحويين مما اختلف فيه البصريون والكوفيون لابن كيسان (ت: 320هـ). ومن الكتب المهمة بهذا الأمر أيضا "الانصاف في مسائل الخلاف بين البصريين والكوفيين لأبي البركات الأنباري (ت: 577هـ)، و"التبيين عن مذاهب النحويين البصريين والكوفيين لأبي البقاء العكبري (ت: 616هـ)، وكتاب "انتلاف النصر في اختلاف نحاة الكوفة والبصرة للزيدي (ت: 802هـ)، وكتاب "الاعراب في جدل الاعراب" لابن الأنباري (ت: 328هـ)، وغيرها من الكتب.

2. الاعتراض عند الطاهر ابن عاشور

إن الطاهر ابن عاشور له بعض الموافق التي أنكر فيها مذاهب النحويين، ورفض آرائهم، ومنع القول بها، مستدلا بما يراه صوابا، وسنقف على هذه الموافق في السطور الآتية:

2.1. ألفاظ الاعتراض التي وردت في المسائل

لقد وردت ألفاظ عديدة تعبر عن اعتراضات الطاهر ابن عاشور ورفضه إعراب النحاة، منها الألفاظ التالية: الوهم، السهو، فيه نظر، الغلط، الخطأ، خلافا، الزعم، المردود، رد، الشذوذ، النادر، ندر، مخالف للإجماع، البطلان، مخالفة السماع، الصحيح، الصواب، فلا دليل فيه، ممتع في الظاهر، ممنوع، فيه تكلف، فيه بعد، ضعيف، فيه ضعف، فساد المعنى، وليس بشيء، ولا يجوز ذلك بالإجماع، الأولى، تعسف. المشهور.

2.2. النحاة المعترض عليهم:

الجدول التالي يكشف لنا النحاة الذين اعترض عليهم الطاهر ابن عاشور، وأسماؤهم مرتبة حسب تاريخ وفياتهم.

الجدول 1: أسماء النحاة المعترض عليهم في "التحرير والتنوير"

رقم	الاسم	عدد الاعتراضات	المسألة المعترض فيها
1	الجاحظ (ت: 255هـ)	1	التعبير عن المضاف المثني بلفظ الإفراد
2	المبرد (ت: 286هـ)	1	لفظ "الرحمن" اسم عبراني أم عربي؟
3	الطبري (ت: 310هـ)	1	الفصل بين المضاف والمضاف إليه بالمفعول
4	الزجاج (ت: 311هـ)	2	- كلمات "الرحمن الرحيم" بمعنى

- جزم الهاء في قوله تعالى "يؤده" [آل عمران: 75]			
واو الثمانية	1	ابن خالويه (ت: 370هـ)	5
اشتقاق كلمة "جبريل"	1	أبو علي الفارسي (ت: 377هـ)	6
إن حرف جواب	1	ابن جني (ت: 392)	7
- الفصل بين المضاف والمضاف إليه بالمفعول - كلمة "قوم" مؤنثة وتصغيرها "قويمة" - إعراب جملة {لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ}	3	الزمخشري: (ت: 538هـ)	8
- الفصل بين المضاف والمضاف إليه بالمفعول - كلمة "أنفا"	2	ابن عطية (ت: 542هـ)	9
عطف أمر مخاطب على أمر مخاطب	1	السكاكي (ت: 626هـ)	10
البدل على نية تكرار العامل	1	ابن يعيش (ت: 643هـ)	11
- اجتماع حرف التنفيس مع لام جواب القسم - تعلق الظرف بالحرف - الخبر المحذوف	3	ابن الحاجب (ت: 646هـ)	12
- حذف العائد المجرور - إلا المركب من إن الشرطية واللام	2	ابن مالك (ت: 672هـ)	13
مجيء الوصف الراجع للفاعل جمعا مكسرا	1	الرضي (ت: 686هـ)	14
- الفصل بين حرف العطف والمعطوف بالظرف - "أنما" تعيد القصر	2	أبو حيان (ت: 745هـ)	15
اعتراض الشرط على الشرط	1	السبكي (ت: 756هـ)	16
- مفعول الفعل إذا كان لا يوجد إلا بوجود فعله كان مفعولا مطلقا لا مفعولا به - تقديم المعمول على (إذا) الفجائية جائز على التوسع - (كيف) مفعول مطلق	3	ابن هشام (ت: 761هـ)	17
- الإضافة في قولك: "شهر رمضان" - معمول الصلة لا يتقدم على عامله - إعراب قوله تعالى {ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ}	3	بعض النحاة	18

2.3. وصف المسائل المعترضة فيها

لقد استطاع الباحث أن يسوق بعض مواضع اعتراضات الطاهر ابن عاشور على النحاة والمعربين في كتابه "التحرير والتنوير" فبلغ عدد هذه المواضع المدروسة في هذا البحث ثلاثون (30) موضعا. وهي مرتبة حسب العناوين التالية:

أ. اعتراضات في التراكيب

1) الإضافة في "شهر رمضان"

ورد خلاف بين أهل العلم هل يجوز أن يقال: رمضان مجردا عن لفظ شهر؟ أم لا بد من أن يقال شهر رمضان؟ أم أن الأمر في المسألة واسع؟ قال بعض العلماء: لا يقال رمضان مجردا، فلا بد من أن يقال: شهر رمضان (أبو حيان، الإرتشاف، 1998: ج2، ص373)، هؤلاء استدلوا بحديث نصح: "لا تقولوا رمضان؛ فإن رمضان اسم من أسماء الله." (رواه ابن عدي في الكامل) وقد حكم المحدثون بضعف هذا الحديث (ضعفه البيهقي في "السنن الكبرى"، ج4، ص201 _ رقم: 7693)، ومن ثم سقط حججهم في الاستدلال. وقال آخرون الأمر فيه واسع، فيجوز أن يقال رمضان مجردا إذا كان هناك قرينه دالة على

الشهر، نحو قولك: صممتُ رمضان. وأما إذا لم يكن هناك قرينة تدل عليه فلا يطلق رمضان مجرداً عن لفظ الشهر. نحو: يُتَعَبَنِي رمضان. وما أجمع عليه المحققون هو جواز قول رمضان بدون إضافة الشهر لما ورد في الأحاديث الصحيحة. وهو الصواب (ابن مالك، شرح التسهيل، 1990: ج3، ص35؛ البخاري، 2002: ص456؛ الولي، 1996: ج22، ص274). وهو مذهب الطاهر ابن عاشور حيث ذكر أنّ أسماء الشهور كلها أعلام لها عدا شهر ربيع الأول وشهر ربيع الثاني فلذلك وجب ذكر لفظ الشهر معهما ثم وصفه بالأول والثاني لأن معناه الشهر الأول من فصل الربيع أعني الأول، فالأول والثاني صفتان لشهر، أما الأشهر الأخرى فيجوز فيها ذكر لفظ الشهر بالإضافة من إضافة اسم النوع إلى واحده مثل شجر الأراك ومدينة بغداد، وبهذا يشعر كلام سيبويه (ت: 180هـ) (سيبويه، 1988: ج1، ص217؛ السيرافي، 2008م، ج2، ص212؛ ج4، ص219) والمحققين (ابن عاشور، 1984: ج2، ص171). ثم اعترض على المانعين لذلك، فقال "فمن قال: إنه لا يقال رمضان إلا بإضافة شهر إليه بناء على أن رمضان مصدر، حتى تكلف لمنعه من الصرف بأنه صار بإضافة شهر إليه علماً فمنع جزء العلم من الصرف كما منع "هريرة" في "أبي هريرة" فقد تكلف شططا وخالف ما روي من قول النبي ﷺ: "من صام رمضان إيماناً واحتساباً" بنصب رمضان وإنما انجز إليهم هذا الوهم من اصطلاح كتاب الديوان كما في «أدب الكاتب» (ابن عاشور، 1984: ج2، ص171).

2) التعبير عن المضاف المثنى بلفظ الإفراد مقصور على السماع

في قوله تعالى {إِنْ تَوَبَّأْ إِلَى اللَّهِ فَكَذَّبْتُمْ فَلَوْ كُنْتُمْ كَالْإِنثِينَ} [التحریم:4] تعرض الطاهر ابن عاشور لمسألة التعبير بصيغة الجمع عن التثنية. ومحور الحديث يدور حول كلمة قلوبكم، وهي جمع مستعمل في الإثنيين؛ طلباً لخفة اللفظ عند إضافته إلى ضمير المثنى كراهية اجتماع مثنيين (ابن عاشور، 1984: ج28، ص356؛ سيبويه، 1988: ج3، ص621؛ السيرافي، 2008: ج2، ص378؛ أبو حيان، البحر، 1420: ج10، ص210؛ ابن يعيش، 2001: ج3، ص210). وهذا التعبير جائز لغويًا باتفاق النحاة؛ لأن التثنية جمع في المعنى، وله أمثلة كثيرة في القرآن الكريم (السيوطي، المزهر، 1998: ج2، ص191) وفي كلام العرب وهو استعمال غير جارٍ على القياس (ابن عاشور، 1984: ج28، ص357). وأما الوجه الذي اعترض فيه الطاهر ابن عاشور على الجاحظ (ت: 255هـ) (انظر ترجمة الجاحظ في الزركلي، 2002: ج5، ص74؛ جلي، 1941: ج1، ص263) ومن تبعه كابن الشجري (ت: 542هـ) (ابن الشجري، 1991: ج1، ص15) وابن عصفور (ت: 669هـ) وأبي حيان (ت: 754هـ) (أبو حيان، البحر، 1420: ج2، ص277؛ التنزيل والتكميل، 1998: ج2، ص66) هو التعبير بالإفراد عن المثنى. وهي مسألة لم يذكره سيبويه (ت: 180هـ)، فقال الطاهر ابن عاشور: "زعم الجاحظ أن قول القائل: "اشتر رأس كبشين يريد رأسي كبشين خطأ. قال: لأن ذلك لا يكون (الجاحظ، 1423: ج2، ص166). وذلك يؤيد قول ابن عصفور بأن التعبير عن المضاف المثنى بلفظ الإفراد مقصور على السماع (ابن عصفور، ضرائر الشعر، 1980: ص56)، أي فلا يصر إليه. وقيد الزمخشري (ت: 538هـ) (ابن يعيش، 2001: ج2، ص155) هذا التعبير بقيد ألا يكون اللفظان متصلين. فقال: "وبجعل الإثنان على لفظ جمع إذا كانا متصلين كتوله: فقد صغت قلوبكم ولم يقولوا في المنفصلين: أفراسهما ولا غلمانهما. وقد جاء وضعا رحالهما" (ابن الحاجب، الإيضاح، 1982: ج1، ص308). فخالف إطلاق ابن مالك (ت: 672هـ) (ابن مالك، شرح التسهيل، 1420: ج1، ص160) وطريقة صاحب "المفصل" أظهر" (ابن عاشور، 1984: ج28، ص357). ويظهر من النص السابق أن الطاهر ابن عاشور يرفض مقولة الجاحظ، ولا يذهب مذهبه، وذلك باستخدامه لفظ الزعم. وهو في هذه المسألة موافق لرأي الزمخشري.

3) اشتقاق كلمة (جبريل)

في قوله تعالى {قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ} [البقرة:97] كلمة جبريل اسم عبراني للملك المرسل من الله تعالى بالوحي لرسوله، وهو اسم مركب من كلمتين كلمة (جبر) وكلمة (إيل). فأما كلمة (جبر) فقد ذهب جمهور اللغويين إلى أنها بمعنى عبد في اللغة العبرانية (الزجاج، 1988: ج1، ص179). وقد خالف الطاهر ابن عاشور رأي الجمهور حيث يرى أنها في العبرانية بمعنى القوة وهو التحقيق (ابن عاشور، 1984: ج1، ص620). وأما كلمة (إيل) فهو يوافق مع الجمهور في أنها اسم من أسماء الله تعالى. واعترض فيها على أبي علي الفارسي (ت: 377هـ) (انظر ترجمته في ابن خلكان، 1900: ج1، ص131؛ ابن الأنباري، 1985: ج38؛ البغدادي، 2001: ج7، ص275؛ القسبي، 1986: ج1، ص273؛ التوحيدي، 2004: ج1، ص131) الذي ضعف قول الجمهور من وجهين: أحدهما أن (إيل) لا يعرف في أسماء الله في لغة العرب. والثاني أنه لو كان كذلك لأعراب آخر الكلمة. كما يذهب فيه عكس قول الجمهور، حيث يرى أن (جبر) اسم الله تعالى و(إيل) العبد. فذكر المصنف -معتزضا عليه- بأن ما قال به مخالف لما في اللغة العبرانية عند العارفين بها (ابن عاشور، 1984: ج1، ص620).

4) لفظ (الرحمن) اسم عبراني أم عربي

ذهب المبرد (ت: 286هـ) إلى أن لفظ (الرحمن) اسم عبراني نقل إلى العربية قال "وأصله بالخاء المعجمة (أي فأبدلت خاؤه حاء مهملة عند أكثر العرب كشأن التغيير في التعريب" (القرطبي، 1964: ج1، ص104). غير أن الطاهر ابن عاشور اعترض عليه في ذلك حيث بين أولاً بأنه لم يأت المبرد

بحجة على ما زعمه. ثم عقب كلامه بالدفاع عن أن يكون من اللغة العربية فقال: "ولم لا يكون الرحمن عربياً كما كان عبرانياً؛ فإن العربية والعبرانية أختان، وربما كانت العربية الأصلية أقدم من العبرانية" (ابن عاشور، 1984: ج1، ص169). والراجح في المسألة أن لفظ (الرحمن) لفظ عربي على وزن فعلان مشتق من رحم كغضبان وسكران، من غضب وسكر، كما أشار إليه الزمخشري، وهو لفظ يعبر عن مفهوم العطف والحنان لكونها تعني "ذو الرحمة التي لا غاية بعدها في الرحمة لأنَّ فعلان بناء من أبنية المبالغة". قال أبو حيان (ت:754هـ): "أصل بنائه من اللزوم من المبالغة وشذ من المتعدي، وأل فيه للغلبة" (أبو حيان، البحر، 1420: ج1، ص28؛ السمين، 1406: ج1، ص30؛ ابن عادل، 1998: ج1، ص98).

5) مفعول الفعل إذا كان لا يوجد إلا بوجود فعله كان مفعولاً مطلقاً لا مفعولاً به

انتصب لفظ (الصالحات) الوارد في قوله {وَيَسِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنْ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ} [البقرة:25] على المفعول به ل (عملوا) على المعروف من كلام أئمة العربية (أبو حيان، البحر، 1420: ج1، ص77). ذكر ابن هشام (ت:761هـ) (ابن هشام، 1985م، ص867) أن مفعول الفعل إذا كان لا يوجد إلا بوجود فعله كان مفعولاً مطلقاً لا مفعولاً به. فنحو: {عملوا الصالحات} مفعول مطلق ونحو: {خلق الله السماوات} [العنكبوت:44] كذلك، واعتضد لذلك بأن ابن الحاجب (ت:646هـ) (ابن عقيل، 1980: ج2، ص60) زعم أن المفعول المطلق يكون جملة، نحو: قال زيد عمرو منطلق. فاعترض الطاهر ابن عاشور على كلا العالمين مخطأ لقولهما وما زعماه في المسألة فقال: "كلام ابن هشام خطأ وكلام ابن الحاجب مثله، وقد رده ابن هشام نفسه. والصواب أن المفعول المطلق هو مصدر فعله أو ما يجري مجراه" (ابن عاشور، 1984: ج1، ص353).

6) الخبر المحذوف

للغويين في تقدير الخبر من قوله تعالى {وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا} [المائدة:38]، مذهبان، الأول: مذهب سيوييه (ت:180هـ) وغيره من البصريين، وهو أن الخبر فيه محذوف، التقدير: مما يتلى عليكم حكم السارق والسارقة فاقطعوا أيديهما (سيوييه، 1988: ج1، ص143؛ السيرافي، 2008: ج1، ص498). والثاني رأي المبرد (ت:286هـ)، حيث يرى أن الخبر هو جملة {فاقطعوا أيديهما}، ودخلت الفاء في الخبر لتضمن المبتدأ معنى الشرط، لأنَّ تقديره: والذي سرق والتي سرقت. والموصول إذا أريد منه التعميم ينزل منزلة الشرط-أي يجعل (ال) فيها اسم موصول. ولقد ذكر ابن الحاجب (ت:646هـ) المذهبين باختصار فقال: "والفاء للشرط عند المبرد وجملتان عند سيوييه، يعني: وأما عند المبرد فهي جملة شرط وجوابه فكأنها جملة واحدة وإلا فالمختار النصب" (ابن الحاجب، الكافية، 2010م، ص22؛ الأمالي، دت: ج2، ص507). أشار إلى قراءة عيسى بن عمر والسارق والسارقة- بالنصب-. هنا يعترض الطاهر ابن عاشور عليه، حيث ذكر أنه وقع في غلط عند احتجاجه بقراءة عيسى، ثم أكد بأنه قراءة شاذة لا يعتد بها، فلا يخرج القرآن عليها (ابن عاشور، 1984: ج6، ص190).

7) تقديم المفعول على (إذا) الفجائية جاز على التوسع

إذا الفجائية هي حرف (المبرد، 1994: ج3، ص178؛ الرضي، شرح الكافية، 2014: ج1، ص93؛ ابن الشجري، 1992: ج1، ص334؛ ابن يعيش، 2001: ج1، ص94؛ ج4، ص98) تدل على الحال، ولا محل لها من الإعراب، ولا يليها إلا جملة اسمية، وغالباً ما يكون بعدها مبتدأ (المرادي، 1992: ج1، ص63). اختلف اللغويون والمفسرون في تقديم المفعول (من الأرض) على (إذا) الفجائية في قوله تعالى {ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةَ مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ} [الروم:25]، فذهب فريق كأبي حيان (ت:745هـ) (أبو حيان، البحر، 1420: ج8، ص384؛ السمين، 1406: ج4، ص321؛ العكبري، 1976: ج2، ص250) وابن هشام (ت:761هـ) (ابن هشام، 1964: ص594) على عدم جوازه. واعترض الطاهر ابن عاشور على هذا الرأي رداً على ابن هشام، فهو يذهب إلى جواز ذلك توسعاً (ابن عاشور، 1984: ج1، ص583). فقال عندما تعرض لتفسير هذه الآية، وبعد أن بين ما فيها من أوجه نحوية لغوية: "وأما قضية تقديم المفعول على إذا الفجائية فإذا سلم عدم جوازه فإن التوسع في المجرور والمظروف من حديث البحر، فمن العجب كيف سد باب التوسع فيه صاحب «مغني اللبيب» في الجهة الثانية من الباب الخامس" (ابن عاشور، 1984: ج21، ص81).

8) (كيف) مفعول مطلق

جوز ابن هشام (ت:761هـ) أن تكون (كيف) في قوله تعالى {هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ} [آل عمران:6] شرطية، والجواب محذوف لدلالة قوله: يصوركم عليه (ابن هشام، 1964: ص271) فاعترض عليه الطاهر ابن عاشور في هذا الرأي قائلاً بأن ذلك بعيد؛ واستدل على ذلك بأنها لا تأتي في الشرط إلا مقترنة بما (ابن عاشور، 1984: ج3، ص152).

9) مجيء الوصف الرفع للفاعل جمعاً مكسراً

بين الطاهر ابن عاشور عند تفسيره لقوله تعالى {خُشِعَ أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنتَشِرٌ} [القمر:7]، أن كلمة (أبصارهم) فاعل للوصف (خشعاً)، وذكر بأنه لا ضير في أن يكون الوصف الرفع للفاعل على صيغة الجمع؛ مستدلاً بأن المحظور في القاعدة هو لحاق علامة

الجمع والتثنية للفعل إذا كان فاعله الظاهر جمعا أو مثنى. وليس الوصف كذلك، كما نبّه عليه الرضي (ت:684هـ) (الرضي، 2014: ج3، ص 193). على أنه إذا كان الوصف جمعا مكسرا، وكان جاريا على موصوف هو جمع، فرفع الاسم الظاهر الوصف المجموع أولى من رفعه بالوصف المجموع المفرد على ما اختاره المبرد (ت:286هـ) وابن مالك (ت:672هـ) (ابن عاشور، 1984: ج27، ص 178). فمن النص السابق نجد أن الظاهر ابن عاشور لم يرتاح لما ذهب إليه الرضي من أن الوصف الراجع بمنزلة الفعل.

10) كلمتا "الرحمن الرحيم" بمعنى

اختلف أهل العلم في "الرحمن الرحيم" من قوله تعالى ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ [الفاتحة:1] بالنسبة إلى كونها بمعنى واحدٍ أو مختلفين. فذهب قطرب (ت:206هـ) إلى أن الكلمتين صفتان مشبهتان، يدلان على معنى واحد، فهما متساويان. وجعل الجمع بينهما في الآية الكريم من قبيل التوكيد اللفظي، وتابعه في هذا الرأي أبو إسحاق الزجاج (ت:311هـ) (الزجاج، 1988: ج1، ص 43). وقد ضعف الظاهر ابن عاشور بقوله "وهو وجه ضعيف؛ إذ التوكيد خلاف الأصل، والتأسيس خير من التأكيد، والمقام هنا بعيد عن مقتضى التوكيد (ابن عاشور، 1984: ج1، ص 172). فهو إذا من الفريق الذين ذهبوا إلى أنهما مختلفان، وهو مختار كل من الزمخشري (ت:538هـ) (الزمخشري، 1407: ج1، ص8)، والسمين الحلبي (ت:756هـ) (السمين، 1406: ج1، ص30). قال أبو حيان (ت:745هـ): "والذي يظهر أن جهة المبالغة مختلفة، فذلك جمع بينهما، فلا يكون من باب التوكيد. فمبالغة فعلان مثل غضبان وسكران من حيث الامتلاء والغلبة، ومبالغة فعيل من حيث التكرار والوقوع بحال الرحمة، ولذلك لا يتعدى فعلان، ويتعدى فعيل" (أبو حيان، البحر، 1420: ج1، ص31).

11) الفصل بين حرف العطف والمعطوف بالظرف

في قوله تعالى ﴿وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبُ﴾ [هود:71]، قراء الجمهور برفع (يعقوب) على الابتداء وقوله ﴿ومن وراء إسحاق﴾ هو الخبر (البيضاوي، 1400: ص338؛ ابن الجزري دت: ج2، ص290). والجملة في موضع الحال. أي: بشرناها بإسحاق، مقابلا له يعقوب. وهو داخل في البشارة، فلا يوقف على إسحاق على هذه المعنى (النحاس، 1421: ج2، ص293). ويجوز أن يرتفع بفعل دل عليه الكلام، والمعنى: ومن وراء إسحاق يحدث يعقوب، فلا يكون دخلا في البشارة (النحاس، 1421: ج2، ص293؛ ابن عطية، 2001: ج9، ص187). وقدره الزمخشري (ت:538هـ) مولود أو موجود (الزمخشري، 1407: ج2، ص411). وقرأ ابن عامر، وحمزة، وحفص يعقوب بفتحة على العطف على (إسحاق). وعليه فقد ذهب كل الكسائي (ت:189هـ) والأخفش (ت:177هـ) إلى جواز التقريب بين المجرور وبين ما يشرك، والفصل بين حرف العطف والمعطوف بالظرف (النحاس، 1421: ج2، ص293؛ ابن عطية، 2001: ج9، ص187)، وهو مذهب الظاهر ابن عاشور حيث يقول وهو يعترض على أبي حيان (ت:745هـ): "وخطبه سهل؛ وإن استعظمه ظاهرية النحاة كأبي حيان بقياس حرف العطف النائب هنا مناب الجار على الجار نفسه، وهو قياس ضعيف؛ إذ كون لفظ بمعنى لفظ لا يقتضي إعطائه جميع أحكامه (ابن عاشور، 1984: ج12، ص120). ففي ظاهر النص أن أبا حيان ذهب إلى عدم الفصل بالظرف أو المجرور بين حرف العطف ومعطوفه المجرور، ولا يرى ذلك إلا في الشعر. فقال: "ومن ذهب إلى أنه مجرور معطوف على لفظ (إسحاق)، أو على موضعه فقوله ضعيف؛ لأنه لا يجوز الفصل بالظرف أو المجرور بين حرف العطف ومعطوفه المجرور، لا يجوز: مررت بزيد اليوم وأمس عمرو، فإن جاء في شعر" (أبو حيان، البحر، 1420: ج5، ص244). وما ذكره أبو حيان (ت:745هـ) هو مذهب سيبويه (ت:180هـ) والقرء (ت:207هـ) (القرء، دت: ج2، ص22؛ النحاس، 1421: ج2، ص293) وابن جنبي (ت:392هـ) (ابن جنبي، 2006: ج2، ص395-397؛ ابن هشام، المغني، 1991: ج2، ص97-98؛ العكبري، إملاء ما من به الرحمن، 1979: ج2، ص22؛ الزجاجي، كتاب الجمل، دت: ج2، ص404) أن (يعقوب) في موضع نصب، على معنى: ومن وراء إسحاق وهبنا له يعقوب. ولا يجيزون التقريب بين المجرور، وحرف العطف.

فالراجح في المسألة هو القول بجواز ذلك، وهو ما عليه أغلب المفسرين والنحاة؛ لما له من شواهد في الذكر الحكيم وفي كلام العرب. منها: قوله تعالى ﴿وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً﴾ [هود:17]، فهنا (كتاب موسى) معطوف على (شاهد)، وقد فصل بين حرف العطف والمعطوف بالجار والمجرور (العكبري، الإملاء، 1979: ج2، ص19؛ الزجاجي، دت: ج2، ص381). ومثله أيضا قوله تعالى ﴿أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ﴾ [التوبة:17] أي: وهم خالدون في النار، وقد وقع الظرف بين حرف العطف والمعطوف (العكبري، الإملاء، 1979: ج2، ص7؛ عظيمة، دت: ج3، ص556). ومن كلام العرب قول الأوص (ابن يعيش، 2001: ج2، ص52؛ ج5، ص68؛ ج7، ص57؛ سيبويه، 1988: ج1، ص165، ص306؛ ابن منظور، 1414: ج12، ص314 "شأم" الأبياري، أسرار العربية، 1997: ص155؛ ابن جنبي، الخصائص، 2006: ج2، ص354؛ ابن هشام، المغني، 1985: ص478) مشائيم ليسوا مصلحين عشيرة... ولا ناعب إلا ببين غرابها (الأشموني، 1998: ج2، ص117).

12) الفصل بين المضاف والمضاف إليه بالمفعول (1) (رقم الباحث نفس المسألة (1)، (2)، (3) باعتبار عدد المعترضين عليهم فيها)

في قوله {وَكَذَلِكَ زَيْنٌ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَاءَهُمْ} [الأنعام:137] قرأ الجماعة بفتح الزاي، ونصب (قَتَلَ)، وخفض (الأولاد)، ورفع (الشركاء) على أنه فاعل: زين (النحاس، 1421: ج1، ص582؛ الطبري، 2001: ج12، ص138). والمعنى على ذلك واضح وبين. وقرأه ابن عامر: زين لكثير من المشركين قتل أولادهم شركائهم ببناء فعل زين للناصب، ورفع قتل على أنه نائب الفاعل، ونصب أولادهم على أنه مفعول قتل، وجر شركائهم على إضافة قتل إليه من إضافة المصدر إلى فاعله. فوجه قراءة ابن عامر أنه فرق بين المضاف والمضاف إليه بالمفعول (البيгдаي، 1400: ص270؛ الطبري، 2000م، ج12، ص137) فاستبعد أكثر النحويين هذا الوجه قائلين بأن القراءة لا يجوز حملها على الشاذ القبيح، وأنه قد ضعف الفصل بالمفعول، ولم يجوز إلا في ضرورة الشعر (مكي، 2008 م، ج3، ص2195-2196). وهو الذي ذكر الزمخشري (ت: 538هـ) حين طعن في هذه القراءة فقال: "والفصل بينهما بغير الظرف، فشيء لو كان في مكان الضرورات وهو الشعر، لكان سمجاً مردوداً، كما سمج ورد (الزمخشري، 2009: ج2، ص70؛ السيرافي، 2008: ج1، ص241؛ ابن مالك، شرح التسهيل، 1410: ج2، ص277؛ ابن هشام، أوضح المسالك، دت: ج3، ص152؛ ابن عقيل، 1980: ج3، ص82؛ أبو حيان، التنبيل والتكميل، 1998: ج6، ص212؛ ابن الناظم، 2000: ص289). وقد أنكر الطاهر ابن عاشور على صنيع الزمخشري قائلاً بأن ما جاء به تهويل وضجيج وعويل، وزاد طنبور الإنكار نغمة (ابن عاشور، 1984: ج8-أ، ص103). وهذا جري على عادة الزمخشري في توهين القراءات المتواترة، إذا خالفت ما دون عليه علم النحو، لتوهمه أن القراءات اختيارات وأقيسة من القراء، وإنما هي روايات صحيحة متواترة، وفي الإعراب دلالة على المقصود لا تناكد الفصاحة" (ابن عاشور، 1984: ج8-أ، ص103).

ثم بين بأن مدونات النحو ما قصد بها إلا ضبط قواعد العربية الغالبة؛ ليجري عليها الناشئون في اللغة العربية. وليست حاصره لاستعمال فصحاء العرب. والقراء حجة على النحاة دون العكس (ابن عاشور، 1984: ج8-أ، ص103). وتابع استدلاله بقوله: "وقواعد النحو لا تمنع إلا قياس المولدين على ما ورد نادراً في الكلام الفصيح، والندرة لا تنافي الفصاحة، وهل يظن بمثل ابن عامر أنه يقرأ القرآن متابعة لصورة حروف التهجي في الكتابة. ومثل هذا لا يروج على المبتدئين في علم العربية، وهلا كان رسم المصحف على ذلك الشكل هادياً للزمخشري أن يتقطن إلى سبب ذلك الرسم (ابن عاشور، 1984: ج8-أ، ص103). والقول الحق في هذه المسألة الخلافية أنه إذا ثبتت القراءة فينبغي أن تكون القراءة هي الحكم على القاعدة النحوية، لا أن نزع نحن بالقراءة إلى القاعدة النحوية؛ لأن هذه القراءة مسموعة عن أفصح العرب بالإجماع، وهو رسول الله ﷺ، وهو سيد الفصحاء، وسيد أهل البيان (ياسين، 1413: ج1، ص249).

13) الفصل بين المضاف والمضاف إليه بالمفعول (2)

من أبرز معالم تفسير ابن عطية (ت: 541هـ) أنه اهتم بذكر القراءات الصحيحة والشاذة. (عبد المطلب أرباب، 2017: ص163). ففي قوله {وَكَذَلِكَ زَيْنٌ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَاءَهُمْ} [الأنعام:137] طعن في قراءة ابن عامر حيث وصفها بأنها "قراءة ضعيفة في استعمال العرب" (ابن عطية، 2001: ج2، ص350) يريد أن ذلك الفصل نادر. فاعترض عليه الطاهر ابن عاشور مبيناً بأن ذلك لا يثبت ضعف القراءة؛ لأنَّ النذور لا ينافي الفصاحة. ويعدُّ ابن عطية هذه القراءة بعدم مناسبتها للتعليل بقوله: ليردوهم، وتبعيد ابن عطية لها توهم؛ إذ لا منافاة بين أن يزينا لهم قتل أولادهم وبين التعليل فإن التعليل يستعمل في العاقبة مجازاً مثل قوله تعالى: {فانلقطه آل فرعون ليكون لهم عدواً وحزناً} [القصص: 8] (ابن عاشور، 1984: ج8-أ، ص103). وقد ردَّ عليه أبو حيان (ت: 745هـ) أيضاً فقال: "وهي مسألة مختلف في جوازها، فجمهور البصريين يمنعونها متقدموم ومتأخروهم، ولا يجيزون ذلك إلا في ضرورة الشعر. وبعض النحويين أجازها، وهو الصحيح؛ لوجودها في هذه القراءة المتواترة المنسوبة إلى العربي الصريح المحض ابن عامر الآخذ القرآن عن عثمان بن عفان رضي الله عنه قبل أن يظهر اللحن في لسان العرب، ولوجودها أيضاً في لسان العرب في عدة أبيات قد ذكرناها في كتاب منهج السالك من تأليفنا. ولا التقات إلى قول ابن عطية "وهذه قراءة ضعيفة في استعمال العرب." (أبو حيان، البحر، 1420: ج4، ص657).

14) الفصل بين المضاف والمضاف إليه بالمفعول (3)

ذكر الطبري (ت: 310هـ) عند تفسيره لقوله تعالى {وَكَذَلِكَ زَيْنٌ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَاءَهُمْ} [الأنعام:137] أنه لا يستجز قراءة ابن عامر، فوضع نفسه موضع الحكم في الترجيح بين القراءات القرآنية (الطبري، 2001: ج12، ص138). فاعتراض عليه الطاهر ابن عاشور قائلاً في هذه المسألة: "ومن العجيب قول الطبري: والقراءة التي لا أستجز غيرها بفتح الزاي ونصب: القتل وخفض: أولادهم ورفع: شركائهم. وذلك على عادته في نصب نفسه حكماً في الترجيح بين القراءات." (ابن عاشور، 1984: ج8-أ، ص103).

(15) لفظ (قوم) مؤنثة وتصغيرها قويمه

اعتراض الطاهر ابن عاشور على عبارة وقعت في الكشف مضمونها «القوم مؤنثة وتصغيرها قويمه» فقال: «ظاهر عبارته أنّ هذا اللفظ مؤنث المعنى في الاستعمال لا غير، وهذا لم يقله غيره. وسكت شراحه عليه، ولم يعرج الزمخشري عليه في «الأساس» فإن حمل على ظاهر العبارة فهو مخالف لكلام الجوهرى وابن سيده. ويحتمل أنه أراد جواز تأنيث (قوم) وأنه يجوز أن يصغر على قويمه فيجمع بين كلامه وكلام الجوهرى وابن سيده، وهو احتمال بعيد من ظاهر كلامه (ابن عاشور، 1984: ج19، ص157).

(16) معمول الصلة لا يتقدم على عامله

قوله ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾ [البقرة: 83] فيه تقديم المتعلق على متعلقه وهما (بالوالدين إحساناً) وأصله وإحساناً بالوالدين وقال بعض أهل العربية: تقديره وبالوالدين فأحسنوا، فجعل الباء التي في الوالدين من صلة الاحسان مقدمة عليه. وقال آخرون: ألا تعبدوا إلا الله وأحسنوا بالوالدين إحساناً، فزعموا أنّ الباء في (وبالوالدين) من صلة المحذوف (الطبري، 2001: ج2، ص219). فذكر الطاهر ابن عاشور أنّ المصدر بدلا من فعله، والتقدير: وأحسنوا بالوالدين إحساناً. ولا يربكم أنه معمول مصدر، وهو لا يتقدم على عامله على مذهب البصريين؛ لأنّ تلك دعوى واهية، دعاهم إليها أنّ المصدر في معنى (أن) والفعل، فهو في قوة الصلة، ومعمول الصلة لا يتقدم عليها مع أنّ (أن) والفعل هي التي تكون في معنى المصدر لا العكس. والعجب من ابن جنبي كيف تابعهم في «شرحه للحماسة» على هذا عند قول الحماسي: «وبعض اللحم عند الجهل للذلة إذعان، وعلى طريقتهم تعلق قوله: بالوالدين بفعل محذوف تقديره وأحسنوا، وقوله: إحساناً مصدر.» ويرد عليهم أن حذف عامل المصدر المؤكد ممتنع لأنه تبطل به فائدة التأکید الحاصلة من التكرير فلا حاجة إلى جميع ذلك. ونجزم بأنّ المجرور مقدم على المصدر، على أن التوسع في المجرورات أمر شائع وأصل مفروغ منه (ابن عاشور، 1984: ج1، ص583).

(17) اعتراض الشرط على الشرط

هو توالي شرطين على جواب واحد، نحو: إن ركبت أو لبيت فأنت طالق (ابن السجري، 1992: ج1، ص367؛ الهذاني، 2006: ج4، ص423؛ ابن مالك، شرح الكافية الشافية، دت: ج3، ص1614؛ الرضي، 2014: ج2، ص1614؛ أبو حيان، الإرتشاف، 1998: ج4، ص1884). وهو بحث نادر في كتب النحاة. شاعت في القرنين السابع والثامن عند النحويين، فنجده واضحا عند العكبري (ت: 616هـ) (العكبري، 1976: ج2، ص696)، والمنتخب الهذاني (ت: 643هـ) (الهذاني، 2006: ج4، ص423)، وابن مالك (ت: 672هـ) (ابن مالك، شرح الكافية الشافية، دت: ج3، ص1614)، والرضي (ت: 686هـ) (الرضي، 2014: ج2، ص1416)، وأبي حيان (ت: 745هـ) (أبو حيان، الإرتشاف، 1998: ج4، ص1884)، والمرادي (ت: 749هـ) (المرادي، توضيح المقاصد، 2001: ج3، ص1293)، وغيرهم (ابن عقيل، المساعد، 1982: ج3، ص173؛ السيوطي، 1998: ج2، ص63؛ الأشموني، 1998: ج4، ص73). ولم يُحدّد أي واحد من هؤلاء ما يدخل في هذه المسألة وما لا يدخل فيها، إلى أن جاء تقي الدين السبكي (ت: 756هـ)، وابن هشام الأنصاري (ت: 761هـ) اللذان يُعدّان رائدا هذه المسألة، فقد أفرداها بمصنّف. ومن النحاة من عقد لها باب في مصنّفه أمثال السيوطي (ت: 911هـ) في كتابه «الأشباه والنظائر في النحو». واختلف النحويون في أصل المسألة فذهب فريق إلى الجواز، وذهب آخرون إلى المنع. وفيما يتعلق بشواهد المسألة التي أوردها تقي الدين السبكي (ت: 756هـ)، كان من ضمنها جملة «وَأَمْرًا مُؤَمَّنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَكْبَحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ» [الأحزاب: 50] فقد قال الطاهر ابن عاشور أنها لا يصح التمثيل بها لمسألة اعتراض الشرط على الشرط كما وقع في رسالة الشيخ تقي الدين السبكي (ت: 756هـ) وتبعه السيوطي (ت: 911هـ) (ابن عاشور، 1984: ج22، ص69).

(18) البديل على نية تكرار العامل

ذكر الطاهر ابن عاشور عند تفسيره لقوله تعالى ﴿رَبُّنَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا﴾ [المائدة: 114] أنّ قوله: {لأولنا} بدل من الضمير في قوله {لنا}، بدل بعض من كل، وعطف {وآخرنا} عليه يصير الجميع في قوة البديل المطابق. وقد أظهر لام الجر في البديل، وشأن البديل ألا يظهر فيه العامل الذي عمل في المبدل منه؛ لأنّ كون البديل تابعا للمبدل منه في الإعراب منافٍ لذكر العامل الذي عمل في المتبوع، ولهذا قال النحاة: «إنّ البديل على نية تكرار العامل»، أي العامل منوي غير مصرح به (عباس، دت: ج3، ص547؛ الفوزان، 1999: ج2، ص210؛ ابن هشام، المغني، 1985: ص908؛ الصبان، 1997: ج2، ص261؛ الرضي، 2014: ج2، ص379). وقد ذكر الزمخشري (ت: 538هـ) أنّ عامل البديل قد يصرح به، وجعل ذلك دليلا على أنه منوي في الغالب، ولم يقيد ذلك بنوع من العوامل، ومما مثّل به قوله تعالى: {لجعلنا لمن يكفر بالرحمن لبيوتهم سقفا من فضة} [الزخرف: 33]، {قال الملأ الذين استكبروا للذين استضعفوا لمن آمن منهم} [الأعراف: 75] (الزمخشري، المفصل، 1993: ص158؛ ابن يعيش، 2001: ج2، ص264) وقال في «الكشاف»: «في هذه الآية {لأولنا وآخرنا} بدل من {لنا} بتكرير العامل (الزمخشري، الكشاف، 1407: ج1، ص693). وجوز البديل أيضا

في آية الزخرف ثم قال: "يجوز أن يكون اللامان بمنزلة اللامين في قولك: وهبت له ثوبا لقميصه." (الزمخشري، 1407: ج4، ص249؛ أبو حيان، البحر، 1420: ج9، ص371؛ السمين، 1406: ج9، ص584) يريد أن تكون اللام الأولى متعلقة ب (تكون) والثانية متعلقة ب (عيدا). وقد علق الطاهر ابن عاشور على ما قاله الزمخشري (ت: 538هـ) مُبَيِّنًا وجهة نظره في المسألة فقال "وقد استقرت ما بلغت إليه من موارد استعماله فتحصل عندي أنّ العامل الأصيل من فعل وشبهه لا يتكرر مع البديل، وأمّا العامل التكميلي عامل لغيره؛ وذلك حرف الجر خاصة. فهو الذي ورد تكريره في آيات من القرآن من قوله تعالى: {قال الملائ الذين استكبروا من قومه للذين استضعفوا لمن آمن منهم} [الأعراف: 75]، وآية سورة الزخرف، وقوله: {ومن النخل من طلعه قنوان دائية} [الأنعام: 99]. ذلك لأنّ حرف الجر مُكْمَل لعمل الفعل الذي يتعلق هو به؛ لأنّه يعدي الفعل القاصر إلى مفعوله في المعنى الذي لا يتعدى إليه بمعنى مصدره. فحرف الجرّ ليس بعامل قوي، ولكنه مكمل للعامل المتعلق هو به. وفيما يتعلق بسبب إظهار حرف الجر في البديل في مواقع ظهوره فقد جعل ابن يعيش ذلك للتأكيد قال: "لأنّ الحرف قد يتكرر لقصد التأكيد" (ابن يعيش، 2001: ج2، ص264؛ السيرافي، 2008: ج1، ص20؛ ابن مالك، شرح التسهيل، 1410: ج3، ص329؛ الشاطبي، 2007: ج5، ص208). فاعتراض عليه الطاهر ابن عاشور قائلاً بذلك غير مقنع لنا؛ واستدلوا بأنّ التأكيد أيضا لا بد من داع يدعو إليه. فما أظهر فيه حرف الجر من هذه الآيات كان مقتضى إظهاره إما قصد تصوير الحالة كما في أكثر الآيات، وإما دفع اللبس (ابن عاشور، 1984: ج7، ص109-110).

19 العطف

مسألة عطف أمر مخاطب على أمر مخاطب من المسائل الخلافية بين اللغوية. وضَعَف الطاهر ابن عاشور ما ذكره السيد الشريف (ت: 816هـ) قائلاً: "وقد استضعف هذا الوجه بأن علماء النحو قرروا امتناع عطف أمر مخاطب على أمر مخاطب إلا إذا اقترن بالنداء نحو: قم يا زيد واكتب يا عمرو، وهذا لا نداء فيه (ابن عاشور، 1984: ج1، ص352). وجوز السكاكي (ت: 626هـ) أن يكون الفعل {بشر} معطوف على {قل} مقدرا قبل {يا أيها الناس اعبودوا} [البقرة: 21] (السكاكي، 1987: ج1، ص259). وقال القزويني (ت: 682هـ) إنّه معطوف على مقدّر بعد قوله: {أعدت للكافرين} [البقرة: 24] أي فأندز الذين كفروا (القزويني، 2003: ج3، ص130). فاعتراض الطاهر ابن عاشور أنّ كل ذلك تكلف لا داعي إليه، إلا الوقوف عند ظاهر كلام النحاة. مع أنّ صاحب «الكشاف» لم يعبأ به. ودعم كلامه بما قاله عبد الحكيم: "لأنّ منع النحاة إذا انتفت قرينة تدل على تغاير المخاطبين والنداء ضرب من القرينة نحو: {يوسف أعرض عن هذا واستغفري لذنبك} [يوسف: 29]". يريد أن كل ما يدل على المراد بالخطاب فهو كاف. وإنما خصّ النحاة النداء؛ لأنّه أظهر قرينة واختلاف الأمرين هنا بعلامة الجمع والإفراد دال على المراد (ابن عاشور، 1984: ج1، ص351-352).

ب. اعتراضات في الحروف

20 اجتماع حرف التنفيس مع لام جواب القسم

اختلف المعربون في مفاد اللام في قوله {وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى} [الضحى: 5]، فجزم الزمخشري (ت: 538هـ) بأنّه لام الابتداء، وقدّر مبتدأ محذوفا، والتقدير: ولأنت سوف يعطيك ربك. وقال: إنّ لام القسم لا تدخل على المضارع إلا مع نون التوكيد وحيث تعيّن أنّ اللام لام الابتداء، ولام الابتداء لا تدخل إلا على جملة من مبتدأ وخبر تعيّن تقدير المبتدأ (الزمخشري، 1407: ج4، ص767). وتابعه في ذلك كل من أبي حيان (ت: 745هـ) (أبو حيان، البحر، 1420: ج10، ص497) والسمين الحلبي (ت: 756هـ) (السمين، 1406: ج11، ص38) وابن عادل (ت: 775هـ) (ابن عادل، 1998: ج20، ص386) وأبو السعود (ت: 982هـ) (أبو السعود، د.ت: ج9، ص170). واختار ابن الحاجب (ت: 646هـ) (ابن هشام، المغني، 1985: ص302) أن تكون اللام لام التوكيد (يعني لام جواب القسم). ووافقه ابن هشام (ت: 761هـ) وأشعر كلامه أن وجود حرف التنفيس مانع من لحاق نون التوكيد ولذلك تجب اللام في الجملة (ابن هشام، المغني، 1985: ج2، ص342). وبهذا فقد اعترض الطاهر ابن عاشور على ابن الحاجب ذاهبا إلى أنّ في كون وجود حرف التنفيس يوجب كون اللام لام جواب قسم محلّ نظر (ابن عاشور، 1984: ج30، ص398-399). ويلتزم من كلامه أنّ ما اشترطه ابن الحاجب ومن وافقه في المسألة ليس صحيحا.

21 تعلق الظرف بالحرف

تعلّق الظرف بالحرف (المراد بالحرف هنا أحرف المعنى: ك(لا) و(ها) التنبيه) مسألة اختلف فيها العلماء. والمشهور فيها منع تعلقها بها مطلقا. ولم يخالفهم في ذلك إلا أبو علي الفارسي (ت: 377هـ) وأبو الفتح ابن جني (ت: 392هـ) في خصوص تعلق المجرور والظرف بمعنى الحرف النائب عن فعل مثل حرف النداء في قولك: يا لزيد (يريد في الاستغاثة) (ابن عاشور، 1984: ج29، ص62). وقيل بجوازه مطلقا وعليه قول ابن الحاجب (ابن الحاجب، الأمالي، د.ت: ج1، ص241) أن الباء في قوله تعالى {لما أنت ببغمة ربك} [القلم: 2]، متعلق بما يتضمنه حرف (ما) النافية من معنى الفعل وقدره: انتقى أن تكون مجنونا بنعمة ربك. ولا يصح تعلقه بقوله: (مجنون)؛ إذ لو علق به لأوهم نفي جنون خاص، وهو المجنون الذي يكون من نعمة الله وليس ذلك

بمستقيم. وقد ذكر ابن هشام (ت: 761هـ) كلام ابن الحاجب في المغني ثم عقب عليه بقوله (وهو كلام بديع إلا أن جمهور النحويين لا يوافقون على صحة التعلق بالحرف؛ فينبغي على قولهم أن يقدّر أنّ التعلق بفعل دل عليه النافي أي انتفى ذلك بنعمة (ابن هشام، المغني، 1985: ص 573). وقال الزمخشري (ت: 538هـ) الباء يتعلق {بمجنون} منفياً، كما يتعلق بعاقل مثبتاً في قولك: أنت بنعمة الله عاقل (الزمخشري، الكشاف، 1407: ج 4، ص 584). ورد أبو حيان (ت: 745هـ) ما ذهب إليه مشيراً إلى أنه يحتاج إلى تأمل، واختار أن يكون "بنعمة" قسماً مُعْتَرِضاً به بين المحكوم عليه والحكم على سبيل التأكيد والتشديد والمبالغة في انتفاء الوصف الذمّيم (أبو حيان، البحر، 1420: ج 8، ص 302؛ السمين الحلبي، الدر المصون، 1406: ج 6، ص 350). أما الطاهر ابن عاشور فهو يوافق مع ابن عطية (ت: 541هـ) في كون الجملة اعتراضية فقال: "والذي أرى أن تكون جملة معترضة وأنّ الباء متعلقة بمحذوف يدلّ عليه المقام، وتقديره: أنّ ذلك بنعمة ربك، على نحو ما قيل في تعلق الباء في قوله (باسم الله) وهو الذي يقتضيه استعمالهم (ابن عاشور، 1984: ج 29، ص 62). ثم استدلت بقول الحماسي الفضل بن عباس اللهبي:

كل له نية في بغير صاحبه *** بنعمة الله نقلكم وتقلونا (اللهبي، 1999م، ص 42)

(22) إن حرف جواب

اختلف آراء المفسرين واللغويين في توجيه (إن) الوارد في قوله {قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسَاحِرَانِ} [طه: 63]، فاختار الطاهر أن يكون (إن) حرف جواب مثل نعم وأجل، على الأظهر. وهو عنده استعمال من استعمالات (إن). واستدل لذلك بقول عبد الله بن الزبير لأعرابي استجده فلم يعطه، وبييت لعبد الله بن قيس الرقيات. فقد حكى سيبويه (ت: 180هـ) أنّ (إن) تأتي بمعنى أجل. واختار هذا القول كل من المبرد (ت: 286هـ) وإسماعيل القاضي (ت: 282هـ) (انظر: ترجمته في السيوطي، بغية الوعاة، 1964: ج 1، ص 443)، والزجاج (ت: 311هـ) (ابن هشام، المغني، 1985: ج 1، ص 38؛ أبو حيان، البحر، 1420: ج 6، ص 255). والطاهر بابن عاشور في هذا يوافق مع هؤلاء، ويعتبر أبي إسحاق الزجاج رائد ومبتكر هذا التوجيه؛ إذ يقول مصدقاً لأستاذي الزجاج (الزجاج، 1988: ج 3، ص 361-363): "قلت: لقد صدقاً وحققاً، وما أورده ابن جني (ت: 392هـ) عليه من الرد فيه نظر" (ابن عاشور، 1984: ج 16، ص 252). ففي ظاهر النص اعتراض لابن جني فيما أورده من مقول ردّ فيه على الزجاج. فالذي ذهب إليه الزجاج لم يرتضه ابن جني، فقد أخذ يرد كلامه بأن حذف المبتدأ وهو (هما) لا يحذف إلا بعد العلم به والمعرفة بموضعه، وإذا كان كذلك استغني بمعرفته عن تأكيده باللام. وبأن أصحابنا يمتنعون تأكيد المضمّر المحذوف العائد على المبتدأ، فلا يجوزون زيد ضربت نفسه، على أن تجعل النفس توكيداً للهاء المرادة في ضربته وإذا كان كذلك استغني عن تأكيده (ابن جني، سر صناعة الاعراب، 2000: ج 1، ص 380-381). فالملاحظ في المسألة أن الزجاج فيها هو ما ذهب إليه جمهور اللغويين من أنّ (أن) الوارد في الآية هذه حرف جواب بمنزلة نعم، وأجل (النحاس، 1421: ج 2، ص 343، مكي، 2008: ج 7، ص 4658؛ الزمخشري، 1407: ج 3، ص 72). وثبت ذلك في اللغة، فتحمل الآية عليه (السمين، 1406: ج 4، ص 355). ويكون تقديره: نعم هذان لساحران، فيكون ابتداء وخبراً. قال الشاعر: (ابن عادل، 1998: ج 13، ص 296)

بَكَرَ الْغَوَاذِلُ فِي الْمَشْيِ *** بِ يَلْمُنْتَنِي وَالْوَمُئُهُ

وَيَقُلُّنْ شَيْبٌ قَدْ عَلَا *** كَ وَفَدَّ كَبُرَتْ فُقُلْتُ إِنَّهُ (القرطبي، 1964: ج 11، ص 218؛ عبد المطلب أربا، 2013: ص

.98)

(23) جزم الهاء في قوله يؤده

في قوله {وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنُهُ بَقِنْتَاطٍ يُؤْدِهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنُهُ بَدِينَارٍ لَأُؤْدِيَهُ إِلَيْكَ} [آل عمران: 75] قد قرأ أبو عمرو، وحمزة، وأبو بكر عن عاصم، وأبو جعفر: بإسكان هاء الضمير في (يؤده) (الفراء، دت: ج 1، ص 223؛ الزجاج، 1988: ج 1، ص 431؛ النحاس، 1421: ج 1، ص 344؛ أبو زرعة، 1977: ص 166). وبعض النحويين (النحاس، 1421: ج 1، ص 345) لا يجيزه إلا في الشعر، وبعضهم يمنعهم البتة. وعدّ المبرد (ت: 286هـ) إسكان الهاء لحناً (المبرد، 1994: ج 1، ص 267). قال الزجاج (ت: 311هـ) مطعنا في القراءة: "هذا الإسكان الذي روي عن هؤلاء غلط بين؛ لأن الهاء لا ينبغي أن تجزم. وإذا لم تجزم فلا يجوز أن تكسر في الوصل. وأما أبو عمرو فأراه كان يختلس الكسرة، فغلط عليه كما غلط عليه في "باريكم" (الزجاج، 1988: ج 1، ص 432؛ النحاس، 1421: ج 1، ص 345) ومعناه أنّ جزم الجواب لا يظهر على هاء الضمير، بل على آخر حرف من الفعل. ولا يجوز تسكينها في الوصل كما في أكثر الآيات التي سكنوا فيها الهاء.

اعترض عليه الطاهر ابن عاشور في هذه المقولة التي غلط فيها إحدى أشهر القراءات، حيث ذكر أنّ كلامه مردود، محتجا لذلك بأنه راعى فيه المشهور من الاستعمال المقيس، واللغة أوسع من ذلك، والقراءة حجة (ابن عاشور، 1984: ج 3، ص 286). وقد ردّ عليه أيضا كثيرون. قال أبو حيان (ت: 745هـ): "وما ذهب إليه أبو إسحاق من أنّ الإسكان غلط ليس بشيء؛ إذ هي قراءة في السبعة، وهي متواترة، وكفى أنّها منقولة من إمام

البصريين أبي عمرو بن العلاء (أبو حيان، البحر، 1420: ج3، ص221). ولم يكن ليذهب عنه جواز مثل هذا. فهي لغة ثابتة عن العرب، حفظها الأئمة الأعلام كالكسائي (ت:189هـ) والفراء (ت:207هـ) (ابن جني، المحتب 1999: ج1، ص124؛ الفراء، دت: ج1، ص388؛ ابن هشام، أوضح المسالك، دت: ج3، ص313؛ ابن عصفور، 1972: ج2، ص179؛ ابن جني، المنصف، 1954: ج2، ص329؛ أبو حيان، تذكرة النحاة، 1986: ج30، ص30؛ ابن عصفور، ضرائر الشعر، 1980: ص30؛ الرضي، شرح الشافية، 1975: ج2، ص280؛ ابن خروف، 1419: ج2، ص593؛ السمين الحلبي، 1406: ج2، ص141). فالقول الراجح في المسألة أنّ مذهب بعض العرب يجزمون الهاء إذا تحرك ما قبلها، يقولون: ضربته. كما يسكنون ميم (أنتم وقتتم) وأصله الرفع (القرظي، 1964: ج4، ص166). وهذا كما قال الراجز: (ابن عاشور، 1984: ج4، ص116)

لما رأى ألا دعه ولا شبع ... مال إلى أرطاة حقف فاضطجع

وأبو إسحاق الزجاج، يقال عنه: إنه لم يكن إماماً في اللغة؛ ولذلك أنكر على ثعلب في كتابه: (الفصيح) مواضع زعم أنّ العرب لا تقولها، وردّ الناس على أبي إسحاق في إنكاره، ونقلوها من لغة العرب. وممن ردّ عليه أيضاً أبو منصور الجواليقي. وكان ثعلب إماماً في اللغة وإماماً في النحو على مذهب الكوفيين (أبو حيان، البحر، 1420: ج3، ص222).

24) حذف العائد المجرور

في تفسير قوله تعالى {قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ} [الأنعام:19] جَوَزَ الطاهر ابن عاشور أنّ تكون (ما) في قوله: (مما تشركون) مصدرية، أي من إشراككم. وأن تكون موصولة، وهو أظهر الوجهين، أي من أصنامكم التي تشركون بها. وفيه -كما قال المصنف- حذف العائد المجرور؛ لأنّ حرف الجر المحذوف مع العائد متعين تقديره بلا لبس، وذلك هو ضابط جواز حذف العائد المجرور. ثم نظر له بقوله تعالى: {أنسجد لما تأمرنا [الفرقان: 60] أي بتعظيمه، وقوله تعالى: {فاصدع بما تؤمر} أي بالجهر به. وبعد أن استشهد لمذكره اعترض على ابن مالك (ت:672هـ) الذي يرى عدم جواز فقال: "وظاهر كلام «التسهيل» أنّ هذا ممنوع، وهو غفلة من مؤلفه، اغتر بها بعض شراح كتبه" (ابن عاشور، 1984: ج7، ص170). لم أقف على كلام لابن مالك (ت:672هـ) يمنع فيه حذف العائد المجرور حسب ما أشار إليه الطاهر ابن عاشور، فقد قال ابن مالك:

كذلك حذف ما بوصف خفضاً ... كأنّ قاض بعد أمر من: قضي

كذا الي جر بما الموصول جر ... كمر بالذي مررت، فهو بر

(ابن عقيل، شرح ألفية، 1980: ج1، ص172؛ الأشموني، 1998: ج1، ص159) أي: كذلك يجوز حذف الرابط المجرور إذا كان عاملاً وصفاً بالتفصيل الذي سبق وجاء في الهمع: "وجوز ابن مالك (ت: 672هـ) الحذف، وإن لم يوجد شرط، نحو: الذي سرت يوم الجمعة. أي فيه، والذي رطل بدرهم لحم. أي منه، فحسن الحذف تعين المحذوف كما حسنه في الخبر" (السيوطي، الهمع، 1998: ج1، ص347). وقد ذكر بعض النحاة في حذفه خمسة شروط (عباس، دت: ج1، ص400)، فقال الرضي (ت: 686هـ): "وأما المجرور فيحذف بشرط أن ينجر بإضافة صفة ناصبة له تقديراً، نحو: الذي أنا ضرب زيد. أي ضاربه، أو ينجر بحرف جر معين، وإنما شرط التعيين؛ لأنه لا بد بعد حذف المجرور من حذف الجار أيضاً؛ إذ لا يبقى حرف جار بلا مجرور. فينبغي أن يتعين، حتى لا يلتبس بعد الحذف بغيره، كقوله تعالى "أنسجد لما تأمرنا" أي تأمرنا به، وقوله تعالى "فاصدع بما تؤمر" أي تؤمر به، أي: بإظهاره" (الرضي، 2014: ج2، ص40).

25) (إلا) المركب من إن الشرطية واللام

ذكر الطاهر ابن عاشور عند تفسيره لقوله تعالى {إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ} [التوبة:40] أنه قد كتب في المصاحف {إلا} من قوله: {إلا تنصروه} بهمزة بعدها لام ألف، على كيفية النطق بها مدغمة. والقياس أن تكتب (إن لا) بهمزة فنون فلام ألف؛ لأنهما حرفان: (إن) الشرطية و(لا) النافية. قد أثار رسم {إلا تنصروه} بهذه الصورة في المصحف خشية توهم متوهم أنّ (إلا) هي حرف الاستثناء، فقال ابن هشام (ت:761هـ): "تنبيه ليس من أقسام (إلا)، (إلا) التي في نحو: {إلا تنصروه} فقد نصره الله؛ وإنما هذه كلمتان (إن) الشرطية و (لا) النافية" (الزمخشري، الكشاف، 1407: ج2، ص272؛ ابن عطية، 2001: ج3، ص35؛ أبو حيان، البحر 1420: ج5، ص420-421) ثم اعترض على ابن مالك (ت: 672هـ) الذي عدّه أداة من أدوات الاستثناء، حيث قال: "المستثنى هو المخرج تحقيقاً أو تقديراً من مذكور أو متروك ب (إلا) أو ما بمعناها" فعلق الطاهر ابن عاشور عليه قائلاً: "ومن العجب أن ابن مالك على إمامته ذكرها من أقسام إلا (ابن مالك، شرح التسهيل، 1410: ج2، ص264)، ولم يتبعه الدماميني في شروحه الثلاثة (ابن هشام، المغني، 1985: ص33، 102). وقال الشيخ محمد الرصاع "وقد رأيت لبعض أهل العصر المشاركة ممن اعتنى بشرح هذا الكتاب-أي «التسهيل» -أخذ يعترض عن ابن مالك والإنصاف أن فيه بعض الإشكال. وقال الشيخ محمد الأمير في تعليقه على «المغني» ليس ما في «شرح التسهيل» نصاً في ذلك وهو يوهمه، فإنه عرف المستثنى بالمخرج ب (إلا) وقال: "احترزت عن (إلا) بمعنى (إن) لم ومثل بالآية، أي فلا إخراج فيها". وقلت عبارة متن «التسهيل» ولم يعرج

شارحه المرادي ولا شارحه الدماميني على كلامه الذي احترز به في شرحه ولم نقف على شرح ابن مالك على «تسهيله»، وختم كلامه قائلاً: "وعندي أن الذي دعا ابن مالك إلى هذا الاحتراز هو ما وقع للأزهري من قوله: إلا تكون استثناء وتكون حرف جزاء أصلها «إن لا» (ابن منظور، 1414: ج3، ص431). وصدوره من مثله يستدعي التنبيه عليه" (ابن عاشور، 1984: ج10، ص202).

26) أنما تقييد القصر

في قوله {قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ} [فصلت:6] جزم الزمخشري (ت: 538هـ) ومن تبعه بأن (أنما) مفتوحة الهمزة أخت (إنما) المكسورة، فهي منزلتها في إفادة القصر؛ لأن (إنما) أو (أنما) مركبان من (إن) أو (أن) مع (ما) الكافة، الزائدة، للدلالة على معنى (ما) و (إلا) (الزمخشري، 1407: ج3، ص23). فردّ عليه أبو حيان (ت: 745هـ) قائلاً "أمّا ما ذكره في " أنما" أنّها لقصر ما ذكر، فهو مبني على أن " أنما " للحصر، وقد قررنا أنّها لا تكون للحصر وأنّ "ما" مع " أن " كهي مع كأنّ ومع لعلّ. فكما أنّها لا تقييد الحصر في التشبيه ولا الحصر في الترجي، فكذلك لا تقيده مع " أن " (ابو حيان، البحر، 1420: ج6، ص344). وذهب الطاهر ابن عاشور محتجاً للزمخشري (ت: 538هـ) بأن ما رده أبو حيان (ت: 745هـ) عليه إنما هو مجازفة (ابن عاشور، 1984: ج24، ص237، 238). أي أنه تكلم بدون تثبيت فيما يقوله، حَبِطَ عَشَوَاءً. وقد ذكرنا في المبحث الثاني من هذه الرسالة رأي الطاهر ابن عاشور في دلالة (أنما) مفتوحة الهمزة. فالصحيح في المسألة أنّهما سيان، والحصر ب(أنما) بحسب كل مقام على ما يناسبه، كما ذكر السمين الحلبي (ت: 756هـ) (السمين، 1406: ج5، ص61).

27) الظرف آنفا

قال ابن عطية (ت: 541هـ): "والمفسرون يقولون: آنفا معناه: الساعة القريبة منّا وهذا تفسير المعنى" (ابن عطية، 2001: ج5، ص115). فرد الطاهر ابن عاشور قوله قائلاً: "وفي كلامه نظر؛ لأنّ أهل اللغة فسروه بوقت يقرب منا." (ابن عاشور، 1984: ج26، ص100).

28) الواو

اختلف المعربون في إعراب الواو بعد العدد سبعة في قوله تعالى {وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَاتَّامَهُمْ كَلْبُهُمْ} [الكهف:22] إلى أقول: الأول: أنّها عاطفة. عطفت هذه الجملة على الجملة التي قبلها. الثاني: أنّ الواو للاستئناف، وأنّه من كلام الله تعالى أخبر عنهم بذلك. قال هذا القائل: وجيء بالواو لتعطي انقطاع هذا ممّا قبله (ابن هشام، المغني، 1985: ص474؛ السمين الحلبي، 1406: ج7، ص467؛ الشاطبي، 2007: ج5، ص176). الثالث: أنّها الواو الداخلة على الصفة تأكيداً، ودلالة على لُصُقِ الصفة بالموصوف. وإليه ذهب الزمخشري (ت: 538هـ)، ونظّر بقوله: لمن قرّنة إلاّ ولها كتاب معلوم [الحجر: 4] (الزمخشري، الكشاف، 1407: ج2، ص713؛ ابن عطية، 2001: ج3، ص89). وردّ أبو حيان (ت: 745هـ) عليه: بأنّ أحداً من النحاة لم يقُلْه (ابو حيان، البحر، ج7، ص160-161؛ السمين، 1406: ج6، ص130). الرابع: أنّ هذه تُسمّى واو الثمانية، وأنّ لغة قرّيش إذا عدوا يقولون: خمسة ستة سبعة وثمانية تسعة، فيدخلون الواو على عقْد الثمانية خاصة. ذكر ذلك ابن خالويه (ت: 370هـ) (السمين، 1406: ج7، ص468). واعترض الطاهر ابن عاشور على هذا الوجه الأخير حيث وصفه بـ "غرائب فتن الابتكار في معاني القرآن" مبيناً بأن قائله ممن يوصف بالضعف في النحو العربي. وقد عدّ ابن هشام (ت: 761هـ) (ابن هشام، المغني، 1985: ص474) من القائلين بذلك الحريري (ت: 516هـ)، وابن خالويه (ت: 370هـ) والعلّبي (ت: 427هـ) من المفسرين. فهو يرى أنّ الواو هنا تقييد الحال، والجملة في موضع الحال من المبتدأ المحذوف، أو من اسم العدد الذي هو خبر المبتدأ (ابن عاشور، 1984: ج15، ص292).

ج. اعتراضات في التوجيه الاعرابي

29) إعراب جملة {لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ}

قال ابن عاشور: "وقد أفادت جملة {لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ} التوحيد؛ لأنّها نفت حقيقة الألوهية عن غير الله تعالى. وخبر (لا) محذوف دل عليه ما في (لا) من معنى النفي؛ لأنّ كل سامع يعلم أنّ المراد نفي هذه الحقيقة، فالتقدير: لا إله موجود إلا هو. وقد عرضت حيرة للنحاة في تقدير الخبر في هاته الكلمة؛ لأنّ تقدير موجود يوم أنّه قد يوجد إله ليس هو موجوداً في وقت التكلم بهاته الجملة، وأنا أجيب بأنّ المقصود إبطال وجود إله غير الله ردّاً على الذين ادعوا آلهة موجودة الآن، وأمّا انتفاء وجود إله في المستقبل فمعلوم؛ لأنّ الأجناس التي لم توجد لا يتقرب وجودها من بعد؛ لأنّ مثبتي الآلهة يثبتون لها القدم فلا يتوهم تزايدها، ونسب إلى الزمخشري (ت: 538هـ) أنّه لا تقدير لخبر هنا، وأنّ أصل لا إله إلا هو: هو إله، فقدم إله وأخر (هو) لأجل الحصر ب(إلا) وذكروا أنّه ألف في ذلك (رسالة)، وهذا تكلف. والحقّ عندي أنّ المقدرات لا مفاهيم لها فليس تقدير لا إله موجود بمنزلة النطق بقولك لا إله موجود، بل إنّ التقدير لإظهار معاني الكلام وتقريب الفهم، وإلا فإن لا النافية إذا نفت النكرة فقد دلت على نفي الجنس أي نفي تحقق الحقيقة،

فمعنى لا إله انتفاء الألوهية إلا الله أي إلا الله" (ابن عاشور، 1984: ج2، ص75).

الطاهر ابن عاشور وفاقا للجمهور يرى أن فيها خبرا محذوفا وينسب للزمخشري (ت: 538هـ) أنه لا يرى حذف الخبر. ولم أقف على أحد نسب هذه الرسالة المدعاة على الزمخشري إلا ابن هشام (ت: 761هـ) في المغني حيث قال في معرض حديثه عن كلمة التوحيد وما فيها من إعراب: "ولم يتكلم الزمخشري في كشافه على المسألة اكتفاء بتأليف مفرد له فيها" (ابن هشام، المغني، 1985: ج6، ص188). وقد ردّ ابن هشام على هذا القول المنسوب للزمخشري بما لا مزيد عليه (ابن هشام، المغني، 1985: ج6، ص189). وكذا الشهاب الخفاجي (ت: 1069هـ) وملا علي الفاري (ت: 1014هـ)، حيث قال الشهاب: "وذهب الزمخشري إلى أنه لا تقدير فيه، وأنّ (هو) مبتدأ و(إله) خبر كما في قوله: {إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ} [النساء: 171] فقدم وأخر لضرورة (لا) و(إلا) وله في ذلك رسالة، وما قاله مقتضى المعنى، ولو لم يبين (إله) مع (لا) لكان له وجه" وذلك عند تفسيره لآية الكرسي. (الخفاجي، 1283: ج2، ص332). وكان ملا علي الفاري قد قال: "وذهب الزمخشري إلى أنه لا تقدير فيه، وأنّ (هو) مبتدأ و(إله) خبر، كما في قوله: {إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ} [النساء: 171] فقدم وأخر لضرورة (لا) و(إلا)، وله في ذلك رسالة. وما قاله مقتضى المعنى، ولو لم يبين (إله) مع (لا) لكان له وجه. يلزم أن يكون المبتدأ نكرة، والخبر معرفة، قال: ليس الأمر كما قيل، لأنّ أصل الكلام في التقدير: الله إله، قدم الخبر دفعا لإتكار المنكر، فصار: إله الله، ثم أريد نفي الآلهة، وإثباته قطعا. فدخل في صدر الكلام من الجملة حرف (لا) وفي وسطها (إلا) ليحصل غرضهم، فصار (لا إله إلا الله). والمشهور: إن رفع الجلالة على البدلية من الضمير المستتر في الخبر المقدر، وجوز نصبها على الاستثناء من الضمير المذكور. قيل: هذه الكلمة كلمة توحيد إجماعا، ولا يستقيم ذلك ما لم يكن صدر الكلام نغيا لكل معبود بحق" (الفاري، 1999: ص129). ولم أجد هذا الكلام المعزى إلى الزمخشري بنصه في تفسيره ولا في كتابه المفصل. ولعلّه فهم من كلامه هذا على أنه قد قال في المفصل حيث ذكر فصلا في خبر (لا) النافية للجنس وقال: "ويحذفه الحجازيون كثيرا، فيقولون: "لا أهل، ولا مال"، و"لا بأس"، و"لا فتى إلا علي"، و"لا سيف إلا ذو الفقار". ومنه كلمة الشهادة، ومعناها لا إله في الوجود إلا الله، وبنو تميم لا يثبتونه في كلامهم أصلاً" (الزمخشري، المفصل، 1993: ص30). هذا وقد طوّل الألويسي (ت: 1270هـ) في الكلام على اختلاف النحاة والمفسرين في الإعراب المتعلق بهذه الجملة، وخلص إلى أن ما يعزى للزمخشري (ت: 538هـ) في هذا الباب من الوجوه الضعيفة (الألويسي، 1415: ج4، ص5-6).

(30) إعراب جملة {ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ}

اختلف المعربون في إعراب الآية {ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ} [البقرة: 85] إلى أقول: فذهب فريق إلى أنها مستأنفة لبيان منشأ التعجب. وهو ما يوصى إليه كلام الزمخشري (الزمخشري، الكشاف، 1407: ج1، ص160). وقال البعض الجملة هي الخبر واسم الإشارة (هؤلاء) منادى معترض. ومنع هذا الوجه سيبويه (سيبويه، 1988: ج2، ص355؛ السيرافي، 2008: ج3، ص110-113؛ الرماني، 1998: ص582). وقال آخرون اسم الإشارة هنا منصوب على الاختصاص. وضعّف الطاهر ابن عاشور هذا الوجه بقوله "وهذا ضعيف". فهو يرى أنّ الأظهر أن يكون الضمير واسم الإشارة مبتدأ وخبراً، والجملة بعدهما حالا (ابن عاشور، 1984: ج1، ص587). وهو ما اختاره كل من أبي حيان (ت: 745هـ) والسمين الحلبي (ت: 756هـ) وابن عادل (ت: 880هـ) أيضا. فقد قال أبو حيان: فالمختار أن أنتم مبتدأ، وهؤلاء خبر، وتقتلون حال (أبو حيان، البحر، 1420: ج1، ص466؛ السمين، 1406: ج1، ص475). أما ابن عطية (ت: 541هـ) فقد نقل كلامه شيخه فقال: "هؤلاء: رفع بالابتداء، وأنتم خبر مقدم، وتقتلون حال، بها تم المعنى (ابن عطية، 2001: ج1، ص174).

الخاتمة:

تناول هذا البحث موضوع الاعتراضات النحوية في تفسير "التحرير والتتوير" وقد سجل البحث أهمّ النتائج التي توصل إليها الباحث من خلال الدراسة والاستقراء، وهي كما يلي:

- اتضح من خلال هذه الدراسة أنه قد تنوعت اعتراضات الطاهر ابن عاشور للنحويين في مختلف المسائل متسما بالترجيح والتضعيف والرفض، وكانت هذه الاعتراضات في مجال الأحكام والأدلة والتوجيه الاعرابي.
- أكدّ البحث أنّ الطاهر ابن عاشور ناقد راسخ، وخبير بمسائل النحو ودقائقتها، استطاع من خلال ذلك أن يعترض على بعض من أئمة النحو العربي البارعين فيه. منهم المبرد (ت: 286هـ)، وابن خالويه (ت: 370هـ)، وأبو علي الفارسي (ت: 377هـ)، وابن جني (ت: 392هـ)، والزمخشري (ت: 538هـ)، وابن الحاجب (ت: 646هـ)، وابن مالك (ت: 672هـ)، وابن هشام (ت: 761هـ) وغيرهم ممن ورد ذكر أسماءهم في هذا البحث. فقد نظر ورّجح واختار دون أن يتقن بقويود مدرسة نحوية بعينها مما يدل على طول باعه في علم النحو. فله تجربة في المناظرة والاستدلال.

- اتضح من خلال البحث أنه لم يكن الطاهر ابن عاشور مقلداً بكل ما بلغه من تراث النحو، بل كان ذا شخصية حرّة مستقلة، يحل ويحلل ويستنبط، وذلك لقوة ملكته العلمية.
- أظهر البحث أنّ الأسلوب الذي اعتمده الطاهر ابن عاشور في اعتراضه ونقده للنحاة لطيف سهل، بعيد عن التكلف والتسفيه والتجهيل. ولقد استبان ذلك من خلال تعبيراته. ويضاف إلى ذلك ميله إلى التفصيل والاستطراد في الاستدلال.

قائمة المراجع والمصادر:

- ابن الجزر أبو الخير محمد بن محمد بن علي، (د.ت). النشر في القراءات العشرة، المحقق: علي محمد الضباع (المتوفى 1380 هـ)، المطبعة التجارية الكبرى [تصوير دار الكتاب العلمية].
- ابن الحاجب أبو عمرو عثمان بن عمر بن أبي بكر بن يونس، (1982). الايضاح في شرح المفصل، المحقق: موسى بناي العلي، وزارة الأوقاف - العراق.
- ابن الحاجب أبو عمرو عثمان بن عمر بن أبي بكر بن يونس، (2010). الكافية في علم النحو، المحقق: الدكتور صالح عبد العظيم الشاعر، مكتبة الآداب، القاهرة، الطبعة: الأولى.
- ابن الحاجب أبو عمرو عثمان بن عمر بن أبي بكر بن يونس، (1989). أمالي ابن الحاجب، المحقق: فخر صالح سليمان قدرة، دار عمار - دار الحيل، بيروت.
- ابن الشجري ضياء الدين أبو السعادات هبة الله بن علي بن حمزة، (1991). أمالي الشجري، المحقق: الدكتور محمود محمد الطناحي، مكتبة الخانجي، القاهرة، الطبعة: الأولى.
- ابن الناظم بدر الدين محمد ابن الإمام جمال الدين، (2000). شرح الألفية، المحقق: محمد باسل عيون السود، دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الأولى.
- ابن جنّي أبو الفتح عثمان الموصلي، (2006). الخصائص، الهيئة المصرية العامة للكتاب، الطبعة الرابعة.
- ابن جنّي أبو الفتح عثمان الموصلي، (1999). المحتسب في تبين وجوه شواذ القراءات والايضاح عنها، وزارة الأوقاف-المجلس الأعلى للشئون الإسلامية.
- ابن جنّي أبو الفتح عثمان الموصلي، (1954). المنصف شرح كتاب التصريف، دار إحياء التراث القديم، الطبعة الأولى.
- ابن جنّي أبو الفتح عثمان الموصلي، (2000). سرّ صناعة الإعراب، دار الكتب العلمية بيروت-لبنان، الطبعة: الأولى.
- ابن خروف أبو الحسن علي بن محمد بن علي الحضرمي، (1419). شرح الجمل، تحقيق ودراسة: سلوى محمد عمر، معهد البحوث العلمية وإحياء التراث الإسلامي.
- ابن خلكان أبو العباس شمس الدين أحمد بن محمد بن إبراهيم بن أبي بكر، (1900). وفيات الأعيان، المحقق: إحسان عباس، دار صادر - بيروت.
- ابن عادل أبو حفص سراج الدين عمر بن علي، (1998). اللباب في علوم الكتاب، المحقق: الشيخ عادل أحمد عبد الموجود والشيخ علي محمد معوض، دار الكتب العلمية - بيروت، لبنان، الطبعة: الأولى.
- ابن عصفور علي بن مؤمن بن محمد، الحضرمي الإشبيلي، (1972). المقرب، تحقيق أحمد عبد الستار الجوّاري. الطبعة الأولى.
- ابن عصفور علي بن مؤمن بن محمد، الحضرمي الإشبيلي، (1980). ضرائر الشعر، المحقق: السيد إبراهيم محمد، دار الأندلس للطباعة والنشر والتوزيع، الطبعة: الأولى.
- ابن عطية أبو محمد عبد الحق بن غالب بن عبد الرحمن بن تمام، (1422). المحرر الوجيز، المحقق: عبد السلام عبد الشافي محمد، دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى.
- ابن عقيل عبد الله بن عبد الرحمن بن عبد الله بن محمد القرشي، (1400). المساعد على تسهيل الفوائد، المحقق: د. محمد كامل بركات، جامعة أم القرى (دار الفكر، دمشق - دار المدني، جدة)، الطبعة: الأولى.
- ابن عقيل عبد الله بن عبد الرحمن بن عبد الله بن محمد القرشي، (1980). شرح ألفية ابن مالك، المحقق: محمد محيي الدين عبد الحميد، دار التراث - القاهرة، دار مصر للطباعة، سعيد جودة السحار وشركاه، الطبعة: العشرون.
- ابن فارس أبو الحسين أحمد بن فارس بن زكرياء القزويني الرازي، (1979). مقاييس اللغة، المحقق: عبد السلام محمد هارون، دار الفكر.

- ابن مالك محمد بن عبد الله، ابن مالك الطائي، (1990). شرح التسهيل، المحقق: د. عبد الرحمن السيد، د. محمد بدوي المختون، هجر للطباعة والنشر والتوزيع والإعلان، الطبعة: الأولى.
- ابن مالك محمد بن عبد الله، ابن مالك الطائي، (1982). شرح الكافية الشافية، المحقق: عبد المنعم أحمد هريدي، جامعة أم القرى مركز البحث العلمي وإحياء التراث الإسلامي، مكة المكرمة، الطبعة: الأولى.
- ابن منظور محمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين، (1414). لسان العرب، دار صادر - بيروت، الطبعة: الثالثة.
- ابن هشام هو أبو محمد عبد الله جمال الدين بن يوسف بن أحمد بن عبد الله (د.ت)، أوضح المسالك إلى ألفية ابن مالك، المحقق: يوسف الشيخ محمد البقاعي، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع.
- ابن هشام هو أبو محمد عبد الله جمال الدين بن يوسف بن أحمد بن عبد الله، (1985). مغني اللبيب عن كتب الأعاريب، المحقق: د. مازن المبارك / محمد علي حمد الله، دار الفكر - دمشق، الطبعة: السادسة.
- ابن يعيش يعيش بن علي بن يعيش ابن أبي السرايا محمد بن علي، أبو النقاء، (2001). شرح المفصل، قدم له: الدكتور إميل بديع يعقوب، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى.
- أبو السعود العمادي محمد بن محمد بن مصطفى، (د.ت). إرشاد العقل السليم، دار إحياء التراث العربي - بيروت.
- أبو حيان أنثري الدين محمد بن يوسف بن علي بن يوسف بن حيان، (1998). ارتشاف الضرب من لسان العرب، تحقيق وشرح ودراسة: رجب عثمان محمد، مراجعة: رمضان عبد التواب، مكتبة الخانجي بالقاهرة، الطبعة: الأولى.
- أبو حيان أنثري الدين محمد بن يوسف بن علي بن يوسف بن حيان، (1420). البحر المحيط، المحقق: صدقي محمد جميل، دار الفكر - بيروت.
- أبو حيان أنثري الدين محمد بن يوسف بن علي بن يوسف بن حيان، (1998). التذليل والتكميل في شرح كتاب التسهيل، المحقق: د. حسن هندواوي، دار القلم - دمشق (من 1 إلى 5)، وباقي الأجزاء: دار كنوز إشبيليا، الطبعة: الأولى.
- أبو حيان التوحيدي علي بن محمد بن العباس، (2004). الإمتاع والمؤانسة، المحقق: هيثم خليفة الطعيمي، طبعة العصرية، الطبعة الأولى.
- أبو حيان أنثري الدين محمد بن يوسف بن علي بن يوسف بن حيان، (1986). تذكرة النحاة، ت. د. عفيف عبد الرحمن، مؤسسة الرسالة، بيروت، الطبعة الأولى.
- أبو زرعة عبد الرحمن بن عمرو بن عبد الله بن صفوان بن عمرو النصري، (1977). حجة القراءات، المحقق: سعيد الأفغاني، مؤسسة الرسالة، الطبعة الخامسة.
- الأشموني علي بن محمد بن عيسى، أبو الحسن، نور الدين، (1998). شرح ألفية ابن مالك، دار الكتب العلمية بيروت-لبنان، الطبعة: الأولى.
- الألوسي شهاب الدين محمود بن عبد الله الحسيني، (1415). روح المعاني، المحقق: علي عبد الباري عطية، دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى.
- الأنباري أبو البركات عبد الرحمن بن أبي الوفاء محمد بن عبيد الله بن محمد، (1977)، أسرار العربية، المحقق: محمد حسين شمس الدين، دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الأولى.
- الأنباري أبو البركات عبد الرحمن بن أبي الوفاء محمد بن عبيد الله بن محمد (2003). الانصاف في مسائل الخلاف بين النحويين: البصريين والكوفيين، المكتبة العصرية، الطبعة: الأولى.
- أربا عبد المطلب، (2017). الاتجاه الاعتزالي في تفسير ابن عطية الأندلسي
- International Journal of Social Science, Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7324>, Number: 64 , p. 159-166, Winter III 2017
- أربا عبد المطلب، (2013).
- QURTUBÎ'S AL-JÂMI' LI-AHKÂMI'L-QUR'AN WITH SPECIAL REFERENCE TO THE METHOD OF TESTIFYING WITH POETRY, International Journal of Social Science, Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1768>, Volume 6 Issue 7, p. 91-119, July 2013
- البغدادي أحمد بن موسى بن العباس التميمي، أبو بكر بن مجاهد، (1400). السبعة في القراءات، المحقق: شوقي ضيف، دار المعارف - مصر الطبعة: الثانية.
- الجاحظ بو عثمان عمرو بن بحر بن محبوب بن فزارة الليثي الكتاني، (1423). البيان والتبيين، دار ومكتبة الهلال، بيروت.

- الجوهري أبو نصر إسماعيل بن حماد، (1987). الصحاح، تحقيق: أحمد عبد الغفور عطار، دار العلم للملايين - بيروت، الطبعة: الرابعة.
- ديوان الفصل بن العباس اللهبي، (1999). تحقيق مهدي عبد الحسين، دار المواهب، بيروت، الطبعة الأولى.
- الرضي نجم الدين محمد بن الحسن الاسترأبادي، (1975). شرح الشافية، حققهما، وضبط غريبهما، وشرح مبهمهما، الأستاذة: محمد نور الحسن/ محمد الزفزاف/محمد محيي الدين عبد الحميد، دار الكتب العلمية بيروت - لبنان.
- الرضي، نجم الدين محمد بن الحسن الاسترأبادي، (1966). شرح الكافية، تحقيق إميل يعقوب، دار الكتب العلمية، بيروت، 2014م.
- الروماني علي بن عيسى بن علي بن عبد الله، أبو الحسن، (1998). شرح كتاب سيبويه، تحقيق: سيف بن عبد الرحمن بن ناصر العريفي، جامعة الإمام جامعة: الإمام محمد بن سعود الإسلامية، الرياض، دكتوراه.
- الزبيدي محمد بن محمد بن عبد الرزاق المرتضى، (د.ت). تاج العروس من جواهر القاموس، المحقق: مجموعة من المحققين، دار الهداية.
- الزجاج إبراهيم بن السري بن سهل، أبو إسحاق، (1988). معاني القرآن وإعرابه، لمحقق: عبد الجليل عبده شلبي، عالم الكتب - بيروت، الطبعة: الأولى.
- الزجاجي أبو القاسم عبد الرحمن بن إسحاق النهاوندي، (1984). الجمل في النحو، المحقق: علي توفيق، مؤسسة الرسالة - دار الأمل.
- الزجاجي أبو القاسم عبد الرحمن بن إسحاق النهاوندي، (د.ت). مجالس العلماء، المحقق: عبد السلام محمد هارون، مكتبة الخانجي، القاهرة.
- الزركشي أبو عبد الله بدر الدين محمد بن عبد الله بن بهاد، (1994). البحر المحيط في الفقه، دار الكتبي، الطبعة: الأولى.
- الزركلي خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس، (2002). الأعلام، دار العلم للملايين، الطبعة: الخامسة عشر - أيار / مايو.
- الزمخشري محمود بن عمر بن محمد بن أحمد الخوارزمي، (1407). الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل، دار الكتاب العربي - بيروت، الطبعة: الثالثة.
- الزمخشري محمود بن عمر بن محمد بن أحمد الخوارزمي، (1993). المفصل في علم العربية، المحقق: د. علي بو ملح، مكتبة الهلال - بيروت، الطبعة: الأولى.
- السكاكي أبو يعقوب يوسف بن أبي بكر بن محمد بن علي، (1987). مفتاح العلوم، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة: الثانية.
- السمين الحلبي أبو العباس، شهاب الدين، أحمد بن يوسف بن عبد الدائم، (د.ت). الدر المصون في علوم الكتاب المكنون، المحقق: الدكتور أحمد محمد الخراط، دار القلم، دمشق.
- سبويه أبو بشر عمرو بن عثمان بن قنبر الحارثي، (1988). الكتاب، المحقق: عبد السلام محمد هارون، مكتبة الخانجي، القاهرة، الطبعة: الثالثة.
- السيرافي أبو سعييد الحسن بن عبد الله بن المرزبان، (2008). شرح كتاب سبويه، المحقق: أحمد حسن مهدي، علي سيد علي، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى.
- السيوطي جلال الدين عبد الرحمن بن أبي بكر بن محمد ابن سابق الدين الخضير، (1987). الأشباه والنظائر في النحو، المحقق: عبد الإله نيهان، غازي مختار ظليمات، إبراهيم محمد عبد الله، أحمد مختار الشريف، مجمع اللغة العربية بدمشق.
- السيوطي جلال الدين عبد الرحمن بن أبي بكر بن محمد ابن سابق الدين الخضير، (1998). المزهرة في علوم اللغة وأنواعها، لمحقق: فؤاد علي منصور، دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى.
- السيوطي جلال الدين عبد الرحمن بن أبي بكر بن محمد ابن سابق الدين الخضير، (1964). بغية الوعاة في طبقات اللغويين والنحاة، المحقق: محمد أبو الفضل إبراهيم، المكتبة العصرية - لبنان / صيدا.
- السيوطي جلال الدين عبد الرحمن بن أبي بكر بن محمد ابن سابق الدين الخضير، (1999). همع الهوامع في شرح جمع الجوامع، المحقق: عبد الحميد هندواوي، المكتبة التوفيقية - مصر.
- الشاطبي أبو إسحاق إبراهيم بن موسى، (2007). المقاصد الشافية في شرح الخلافة الكافية، مجموعة محققين، معهد البحوث العلمية وإحياء التراث الإسلامي بجامعة أم القرى - مكة المكرمة، الطبعة: الأولى.
- شهاب الدين الخفاجي أحمد بن محمد بن عمر، (د.ت). عناية القاضي وكفاية الراضي، طبع دار صادر، بيروت، عن المكتبة الإسلامية بتركيا.
- الصبان أبو العرفان محمد بن علي، (1997). الحاشية على الأشموني، دار الكتب العلمية بيروت-لبنان، الطبعة: الأولى.
- الطاهر ابن عاشور محمد بن محمد الطاهر بن عاشور، (1984). التحرير والتنوير، الدار التونسية للنشر - تونس.

- الطبري أبو جعفر محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب، (2000). جامع البيان في تأويل القرآن، المحقق: أحمد محمد شاكر، مؤسسة الرسالة، الطبعة: الأولى.
- عباد الصاحب أبو القاسم إسماعيل، (1994). المحيط في اللغة، المحقق: محمد حسن آل ياسين. عباس حسن، (د.ت). النحو الوافي، دار المعارف، الطبعة الخامسة عشرة.
- عبد الله الفوزان، (1999). دليل السالك إلى ألفية ابن مالك، دار المسلم، الطبعة الأولى.
- العكبري محب الله أبو البقاء عبد الله بن الحسين بن عبد الله، (1976). التبيان في إعراب القرآن، المحقق: علي محمد، طبعة عيسى البابي الحلبي.
- العكبري محب الله أبو البقاء عبد الله بن الحسين بن عبد الله، (1979). إملاء ما من به الرحمن، دار: الكتب العلمية بيروت لبنان، الطبعة: الأولى.
- الفراء بو زكريا يحيى بن زياد بن عبد الله بن منظور بن مروان الأسلمي الديلمي، (د.ت). معاني القرآن، المحقق: أحمد يوسف النجاتي/ محمد علي النجار / عبد الفتاح إسماعيل الشلبي، دار المصرية للتأليف والترجمة - مصر، الطبعة: الأولى.
- الفيروز آبادي أبو طاهر مجيد الدين محمد بن يعقوب بن محمد بن إبراهيم الشيرازي، (2005). القاموس المحيط، المحقق: محمد نعيم العرقسوسي، مؤسسة الرسالة، الطبعة الثامنة.
- القرطبي أبو عبد الله محمد بن أحمد بن أبي بكر بن فرح الأنصاري، (1964). الجامع لأحكام القرآن، تحقيق: أحمد البردوني وإبراهيم أطفيش، دار الكتب المصرية - القاهرة، الطبعة: الثانية.
- القزويني محمد بن عبد الرحمن بن عمر، أبو المعالي، (د.ت). الإيضاح في علوم البلاغة، المحقق: محمد عبد المنعم خفاجي، دار الجبل - بيروت، الطبعة: الثالثة.
- القفطي علي بن يوسف جمال الدين أبو الحسن، (1986). إنباه الرواة على إنباه النحاة، لمحقق: محمد أبو الفضل إبراهيم، الطبعة الأولى.
- كاتب جليبي، مصطفى بن عبد الله الشهير ب حاجي خليفة، (1941)، كشف الظنون عن أسامي الكتب والفنون، مكتبة المثنى.
- المبرد محمد بن يزيد بن عبد الأكبر الثمالي الأزدي، أبو العباس، (1994)، المقتضب، المحقق: محمد عبد الخالق عزيمة، عالم الكتب - بيروت.
- محمد بن عمر بن سالم بازمول، (1413). القراءات القرآنية وأثرها في التفسير والأحكام، جامعة أم القرى، دكتوراه.
- محمد بن عبد الخالق بن علي بن عزيمة، (د.ت)، دراسات لأسلوب القرآن الكريم، دار الحديث، القاهرة.
- المرادي، (1992). الجنى الداني في حروف المعاني، المحقق: د فخر الدين قباوة -الأستاذ محمد نديم فاضل، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى.
- المرادي بدر الدين، الحسن بن قاسم بن عبد الله بن علي، (2001). توضيح المقاصد والمسالك، المحقق: عبد الرحمن علي سليمان، دار الفكر، القاهرة، الطبعة الأولى.
- مصطفى محمود، (2014). اعتراضات أبي علي الفارسي على النحاة وأثرها على الخالفين، جامعة القاهرة، دكتوراه.
- مكي أبو محمد مكي بن أبي طالب ختموش بن محمد بن مختار القيسي، (2008). الهداية إلى بلوغ النهاية، المحقق: مجموعة رسائل جامعية بكلية الدراسات العليا والبحث العلمي -جامعة الشارقة، الطبعة: الأولى.
- ملا علي القاري علي بن (سلطان محمد)، أبو الحسن نور الدين، (د.ت). شرح نخبة الفكر في مصطلحات أهل الأثر، نشر دار الأرقم، لبنان، بتحقيق محمد وهيثم نزار تميم.
- مهدي علي، (1420). اعتراضات الرضي على ابن الحاجب في شرح الشافية، جامعة أم القرى، دكتوراه.
- النحاس أبو جعفر أحمد بن محمد، (1421). إعراب القرآن، عبد المنعم خليل إبراهيم، منشورات محمد علي بيضون، دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة: الأولى.
- نهاد عبد الفتاح (2017). اعتراضات أبي حيان لأعلام نحاة البصرة والكوفة، در الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الأولى.
- الهمداني المنتخب بن أبي العز بن رشيد، أبو يوسف، (2006). الفريد في إعراب القرآن المجيد، المحقق: محمد نظام الدين فتيح، دار الزمان، المدينة المنورة، الطبعة الأولى.
- ياسين جاسم، (1426). تلحين النحويين للقراء، مؤسسة الريان.

ملخص

إنّ من أهمّ ما يمتاز به الطاهر ابن عاشور هو أنّ له رأي خاص وشخصية مستقلة وجرأة في المناقشة، وقوة في الردود على غيره من العلماء المتقدمين. وغالباً تكون ردوده لينة بعيدة عن القسوة أو التهكم. وهي ليست بعيدةً ما عن التوجيه النحوي أو اللغوي المقبول. فمن هذا المنطلق كان الهدف من هذا البحث إبراز مكانة الاعتراضات النحوية في تفسيره "التحرير والتنوير"، وبيان قيمتها العلمية. وقد تعددت طرق اعتراضه على النحاة والمعربين، فحيناً يصرّح باسمهم، وحيناً آخر لا يُصرّح باسم من يعترض عليه. وأحياناً يفصّل في الرد والاعتراض، وأحياناً أخرى يذكر ضعف الرأي المعترض عليه فقط، إلى جانب ذلك فقد كان له في ذلك عبارات مختلفة مثل: (الوهم، السهو، فيه نظر، الغلط، الخطأ، خلافاً، الزعم، المردود، ردّ، الشذوذ، النادر، إلخ). ومن أهم النتائج التي ظهرت من خلال الدراسة هو أنّ الطاهر ابن عاشور كان دقيقاً وصاحب نظرة فاحصة في تحليل المسائل. والأسلوب الذي اعتمده في اعتراضاته على النحويين يميل إلى السهولة دون التكلف. أنه لم يكن مقلداً في كل ما ينقله من التراث النحوي بل كان له شخصية نحوية مستقلة ظهرت من خلال عرضه للمسائل واعتراضه على جملة من أئمة النحو منهم المبرد (ت: 286هـ)، وابن خالويه (ت: 370هـ)، وأبو علي الفارسي (ت: 377هـ)، وابن جني (ت: 392هـ)، والزمخشري: (ت: 538هـ)، وابن الحاجب (ت: 646هـ)، وابن مالك (ت: 672هـ)، وابن هشام (ت: 761هـ) وغيرهم.

الكلمات المفتاحية: اعتراض، نحو، الطاهر ابن عاشور، النحاة، ردود.

John Stanley Volunterilerinin Piyano Eğitimi Repertuarındaki Yeri ve Öneminin İncelenmesi

Doç. Dr. İzzet Yücetoker

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9911-749X>

Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Giresun – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 21.08.2019
Kabul: 26.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Barok Dönem
John Stanley
Piyano Eğitimi
Repertuar
Volunteri

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.39241>

Öz

John Stanley, İngiltere barok dönem bestecilerinden biridir. Küçük yaşta talihsiz bir kaza sonucu görme yetisini kaybeden Stanley, müzik eğitimine küçük yaşta başlamış ve döneminin yetenekli organistlerinden biri olmuştur. Hemen hemen her türde eserler üreten bu yetenekli bestecinin en bilinen besteleri organ için yazmış olduğu volunterilerdir. Volunteri, İngiltere barok dönem bestecileri tarafından bulunmuş, genellikle iki bölümlü yazılan eserlere verilen isimdir. Stanley'in volunterileri, içerisinde kusursuz kontrpuan içeren, melodileriyle kulağa hoş gelen, teknik anlamda barok dönem tekniklerini içeren ve barok stil özelliklerini kusursuzca içeren bir yapıya sahip olduğu düşünülmektedir. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda John Stanley ve eserleri Türkiye'de tanınmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırma, John Stanley volunterilerinin piyano eğitiminde barok stil tekniklerini kazandırması açısından kullanılabilirliğini incelemek ve piyano eğitimi repertuarına var olan fakat bilinmeyen yeni eserler kazandırmak amacıyla yapılmıştır. Piyano eğitiminde kullanılan barok dönem repertuarının çeşitlilik kazanmasının öğrencilerin farklı stil ve karakterde barok dönem eserlerini tanımasına ve öğrencilerin piyano eğitimine bakış açılarının olumlu yönde etki edebileceği düşüncesinden hareketle, araştırmaya temel olan John Stanley volunterilerinin, hem Türkiye'de hiç incelenmemiş olması hem de besteci ve eserlerinin piyano eğitiminde tanıtılması açısından araştırmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada Stanley'in tanınma durumları ve eserlerinin piyano eğitimi için uygunluğunu belirlemek için betimsel yöntemler, öğrencilerin bu eserleri yorumlama düzeylerini belirlemek ve eserlere karşı algılarını ölçebilmek için ise deneysel yöntemler kullanılmıştır. Araştırmada üç farklı ölçme aracı kullanılmıştır. Eser değerlendirme formu Stanley'in eserlerindeki teknik ve müzikalite kazanımları değerlendirmek üzere öğretim elemanlarına uygulanmış ve sonuçlar Ki Kare testi ile çözümlenmiştir. Deneysel süreçte öğrencilerin çalma düzeylerini belirlemek için hazırlanan gözlem formları, araştırmacı ve ek gözlemciler tarafından puanlanarak aritmetik ortalamaları alınarak çözümlenmiştir. Son olarak öğrencilerin uygulama öncesi ve sonrasında güçlük düzey algıları ölçülmüş ve Mann Whitney U testi ile çözümlenmiştir. Araştırmada, geliştirilen ve etkililiği araştırılan John Stanley volunterilerinin piyano eğitimi sürecinde kullanılabilirliği ve öğretim elemanlarının repertuarlarında bulundurmalarının gerekliliği sonucuna varılmıştır.

Atf Bilgisi / Reference Information

Yücetoker, İ. (2019). John Stanley Volunterilerinin Piyano Eğitimi Repertuarındaki Yeri ve Öneminin İncelenmesi. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 473-493.

The Investigation of Importance and Place in Training Piano Repertoire of John Stanley's Voluntaries

Assoc. Dr. İzzet Yücetoker

Giresun University, Faculty of Education, Department of Music Education, Giresun – TÜRKİYE

Article History

Submitted: 21.08.2019

Accepted: 26.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Baroque Period

John Stanley

Piano Education

Repertoire

Voluntary

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.39241>

Abstract

John Stanley is one of the England baroque composers. Having lost his sight as a result of an unfortunate accident at an early age, Stanley began his musical education at an early age and became one of the talented organists of his time. *Producing works in almost every type of this talented composer's best-known compositions are voluntary which was written for the organ* Producing works in almost every type of this talented composer's best-known compositions are voluntary which was written for the organ. Voluntary was found by England baroque composers, usually is the name given to works written in two parts. Volunteri of Stanley, containing in perfect counterpoint, dulcet melodies, in a technical sense and which includes baroque art baroque style properties has a structure containing perfectly. However, as a result of the research works of John Stanley and has been found to be recognized in Turkey. This research studied piano in the baroque style of John Stanley voluntary from the standpoint of techniques to examine the availability and existing repertoire of piano instruction, but has been made to provide new and unknown works. Furthermore, the research underlying the John Stanley voluntary the piano use them in training, piano training used in the baroque repertoire the diversity of the winning students and different style and character baroque works play, students studying the piano perspectives positive effect will feel and Stanley and voluntary in Turkey ever examined that was not due to introduce the composer and his works are thought to be important. In the study of the piano works of Stanley recognition of the situation and to determine eligibility for training descriptive methods to determine the level of students to interpret these works and works against the perception of the experimental methods are used to measure. In the study, three different measurement tool is used. Stanley's work evaluation form to assess achievements in the technical and musicality applied to the teaching staff and the results were analyzed by Chi-square test. Experimental process allows students to determine their level of play prepared observation forms, and additional observers scored by the researchers were resolved by taking the arithmetic mean. Finally, the levels of difficulty in students' perceptions before and after treatment were measured and were analyzed by Mann Whitney U test. In the study, developed and researched the effectiveness of John Stanley voluntary availability and in the process of studying the piano repertoire of teaching staff have concluded the necessity.

1. GİRİŞ

Eğitim, insan yaşantısının her evresinde kişiye gerekli olan bir süreçtir. İnsan, yaşamış olduğu kültürel ve sosyal çevrenin değişimleriyle karşı karşıya gelerek kendine davranış belirleyebilir ve bu davranışlar kalıcı olarak şekillenebilir. Belirlemiş olduğu davranışlar bütünü ve karşılaşılan değişimlerin tamamı ise eğitimi oluşturduğu söylenebilir. Eğitimin birbirinden farklı tanımlarıyla karşılaşmak mümkündür. Demirel'e (1995:1) göre eğitim "Bireyde davranış değiştirme sürecidir." Bu tanıma bakıldığında eğitim, her insanın yaşantısı boyunca maruz kaldığı çevrenin etkileriyle davranışlarının değişmesi olarak yorumlanabilir. Tezcan (1988:4)'a göre eğitim ise "Bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerdeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır." Bu tanımlar sonucunda eğitim, insanın geliştirdiği, öğrendiği her şeydir denilebilir.

Eğitim, alanlarına göre birçok alt kola ayrılmıştır. Bu alt kollarından biri de sanat eğitimidir. Boydaş (1999:169) göre sanat eğitimi "Bireyin duygu ve düşüncelerini biçimlendirmede, yeteneklerini ve yaratıcılık güçlerini estetik bir düzeye ulaştırmak amacıyla yapılan eğitim sürecidir." Bu tanımdan yola çıkılarak sanat eğitiminin amacı, insanın doğuştan var olan yeteneklerini geliştirmek ve kendi kültürüyle diğer kültürleri birleştirip estetik bir düzeye ulaştırmaktır denilebilir. Sanat eğitimi de eğitim gibi bünyesinde birçok alanı barındırmaktadır ve sanat eğitiminin önemli bir dalı da müzik eğitimidir.

Müzik eğitimi bir bireyin sanat duygusunu hazırlayan etmendir. Uçan (1996:170)'a göre müzik eğitimi "Bireye kendi yaşantısı yoluyla amaçlı olarak müziksel davranışlar kazandırma, ya da bireyin müziksel davranışlarını kendi yaşantısı yoluyla amaçlı olarak değiştirme sürecidir." Bir başka tanıma göre müzik eğitimi "Çocukluk döneminden başlayarak bireylere belirli müzikal davranışlar kazandırarak söz konusu davranış ve becerileri geliştirme sürecidir" (Say, 2005:536). Bu tanımlara bakılarak müzik eğitimi, bireyin sanatsal gelişimlerini tamamlama, var olan yeteneklerini geliştirme ve belirli müzikal davranışlar kazanma sürecidir denilebilir.

Müzik eğitiminin en önemli boyutlarından biri çalgı eğitimidir. Özen (1996: 20)'e göre çalgı eğitimi "Öğrencinin müzikle içten bir bağ kurmasında, mesleki ve amatör müziğe yönelmesinde ve giderek müziği meslek edinmesinde bir yol olarak görülmelidir". Ayrıca Uçan (1997:11) çalgı eğitimini "ister genel, ister özengen, ister mesleki amaçlı olsun her düzeyde yapılan müzik öğretiminin en önemli, en anlamlı boyutlarından biridir" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlara bakıldığında çalgı eğitimi, her düzeyde yapılan önemli bir müzik eğitimidir.

Piyano eğitimi, çalgı eğitiminin alt dallarından birini ifade etmektedir. Günay ve Uçan (1980: 8)'in keman eğitimi tanımından yola çıkılarak piyano eğitimi, piyano öğretimi yoluyla bireylerin bilişsel, duyuşsal ve devinışsel davranışlarında, kendi yaşantısı yoluyla değişiklikler meydana getirme süreci olarak tanımlanabilir. Piyano eğitimi tüm dünyada kabul görmüş bir çalgı eğitimi olarak düşünülmektedir. Ülkemizde ise piyano eğitimi, üniversitelere bağlı müzik bölümlerinin yanında özel dersler ve müzik dershaneleri aracılığıyla da gösterilmektedir. Devlet konservatuarlarının ve güzel sanatlar fakültelerinin ders programında ana çalgı veya yardımcı çalgı olarak gösterilen piyano dersi eğitim fakülteleri ders müfredatında da yedi yarıyıl olarak yer almaktadır. Kutluk (1996:4)'a göre piyano eğitiminin eğitim fakültesi bölümlerinde verilmesinin bazı nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler şunlardır:

1: Piyano çalan bir kişi çoksesliliği kavrama, deşifre, müziksel işitme, armoni, biçim yönünden bilgilendirme gibi müziğin çok önemli alanlarında gelişme olanağı bulur.

2: Piyanonun kendine yeten bir solo çalgısı olmasının yanı sıra, başka çalgılara ya da insan seslerine eşlik yapmakta kullanılan bir eşlik çalgısı olması eğitsel müzik öğretimindeki önemini artırmaktadır.

Her eğitim alanında olduğu gibi piyano eğitiminde de materyal kullanımı önemli bir yere sahiptir. Öğretici, öğrencinin çalacağı eserleri doğru ve hedefe uygun seçmeli, öğrencilerin bilişsel,

duyuşsal ve psikomotor özelliklerini göz ardı etmeden öğretim basamakları oluşturmalıdır. Gökbudak (2013:5)'a göre eser seçimi şöyle olmalıdır: "Öğrencilerin öğrenme durumları, yetenek seviyeleri gibi bireysel farklılıkların yanında öğretmen faktörü, çalışma olanakları ve disiplinleri gibi nedenlerden hedeflenen basamakların altına ya da üstüne çıkılması gerektirmektedir". Bu tanımdan yola çıkılarak hedeflenmiş olan piyano repertuarı kişinin belirli özelliklerine göre değişim gösterir olarak ifade edilebilir.

Ertem (2011:617) piyano eğitiminin hangi aşamasında olunursa olunsun istenilen davranışları, becerileri kazanma ve geliştirmede, beklenen hedeflere varma da en önemli araçlardan birinin repertuar olduğunu belirtmiştir. Ancak repertuar seçerken öğretim elemanlarının bazı sorunları mevcuttur. Bu mevcut sorun için Gültek (2010:2) Türkiye de piyano öğretmenlerinin kendi dillerinde yazılmış kaynaklarının çok kısıtlı olduğunu, bu kısıtlı kaynakları da, sıklıkla, belirli bir sistematikten uzak kullandıklarını söylemiştir. Gültek'in yorumuna bakıldığında öğretim elemanlarının repertuar belirlerken eser seçiminde farklı metotları kullanmadıkları söylenebilir.

Ülkemizde repertuar araştırmaları yapılırken birçok araştırmacı bu konu hakkında durum tespiti yapmıştır. Kasap (2004: 6)'ın yedi eğitim fakültelerinde 38 öğretim elemanına yapmış olduğu araştırma ve Bulut (2005:195)'un beş eğitim fakültesindeki piyano öğretim elemanların yapmış olduğu araştırma bulgularında piyano eğitiminde verilen barok eserlerin sadece "Der Erste Bach" adlı albüm ile sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitler ışığında Türkiye'de barok dönem eserlerinin tanınmadığı ve sınırlı olduğu söylenebilir.

Barok dönem müzik tarihinde 1600 ile 1750 yılları arasında geçen bir dönemi kapsar. Barok sözcüğü, Portekizce Barocco sözcüğü ile akraba olup ilk olarak Rönesans sanatına tepki olarak doğan bir akımdır. O dönem bestecileri, o tarihler içerisinde piyano çalgısı olmadığı için eserlerini genellikle organ, klavikord gibi klavyeli çalgılar için yazmışlar ve bu eserler, daha sonra düzenlemeciler tarafından piyano için uyarlanmıştır. (Selanik, 1996). Uyarlanan bu eserler, müzik eğitimi içerisinde gerek konservatuarlar gerekse müzik eğitim fakültelerinde zorunlu ders olarak verilen piyano derslerinde en temel verilebilecek eserlerdir denilebilir. Çünkü barok eserleri öğrenciye: Ritmik değişikliklerden uzak durularak, yumuşak nüansların abartılmadan yapılarak barok stil kavramının geliştirmeyi, Barok müziğinde kullanılan polifoni anlayışının öğretimi, Süslemelerin öğretimi, Kontrpuan tekniğinin kavratılması, Tema yapısını ve temayı takip etmeyi,

İki elin koordinasyonunun kavratılmasını, Tek elde iki ve üç ses partilerinin duyurulmasındaki becerilerin geliştirmeyi, Tutan sesleri iyi bir legato tekniğiyle çalışılmasının öğretimi, Tuşe hâkimiyetinin geliştirilmesini, Aşamalı biçimde konsantrasyon geliştirilmesini, Şarkı söyler gibi çalabilme tekniğinin kazanılmasını ve Eserlerin zorluğundan dolayı disiplinli çalışmayı kazanmasında ve önceden kazanılmış becerileri kazandırmaktadır. (Eskioğlu 2003).

Bu nedenlerden dolayı barok dönem eserleri piyano eğitiminde önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

Bir öğrencinin bu kadar önemli bilgileri ve becerileri kazandığı barok dönem eserlerinin, ülkemizdeki eğitim fakültelerinde kaynak eksikliğinden dolayı aynı eserler döngüsü içerisinde tekrarlandığı araştırmalarda görülmektedir. Alman barok stili şüphesiz ki çok önemli bir yerdedir. Bu nedenle müzik eğitimi bölümlerinde Bach, Handel gibi Alman bestecilerin eserleri çaldırılmaktadır. Ancak İngiltere'de yaşamış olan ve barok piyano literatürü için çok önemli eserler veren besteciler de mevcuttur. Bu besteciler Türk eğitim sisteminde çok tanınmasalar da piyano eğitiminde önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

İngiltere, barok dönem müziğinde çok sayıda besteci yetiştirmiş ve bu müziği geliştirmeyi başarabilmiş bir ülkedir. Bu bestecilerden biri de John Stanley'dir. Stanley, 1712 yılında İngiltere'nin zor yıllar geçirdiği tarihler içerisinde dünyaya gelmiştir. Henry Purcell'in ölümünden sonra, İngiltere barok

müziği, Humfrey ve Blow gibi bestecilerin geliştirmesiyle devam etmiş ve Maurice Greene ile zirveye ulaşmıştır. John Stanley de Greene'nin öğrencisi olmuş ve barok dönem müziğinin gelişimine katkı sağlamıştır. (Prescott, 2011).

Burney (1784) ve Alcock (1786), Stanley'in hayatı hakkında bilgi verirken, Stanley'in iki yaşındayken talihsiz bir kaza sonucu kör olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Coxe (1799)'da Stanley'in kör olduğunu kanıtlayıcı bulgular bulmuş ve Stanley'in okuma yazma yetisinin olmadığını ancak renkleri ve büyük şekilleri seçebildiğini söylemiştir. Bu bulgular ışığında Stanley'in kör olmasına rağmen bu denli eserler yazabilmesi, üstün yetenekli biri olduğunun bir göstergesidir denilebilir. (Prescott 2011:1 – 12)

Dönemin ünlü organistlerinden yedi yaşında ders almaya başlayan Stanley, daha sonraları ünlü kiliselerde organ çalmaya başlamış ve eserlerini bestelemiştir. (Williams, 1977). Ünlü organist ve besteci olmasının yanında öğretici yönü hakkında ilgili kaynaklarda hem olumlu hem de olumsuz fikirler ile karşılaşmaktadır. Hawkins (1822)'e göre Stanley, öğreticiliği sevmemektedir. O, öğretici konumundayken erteleyici, düzensiz, sistemsiz bir kişidir. Bu nedenle aynı çağda yaşamış olan diğer eğitimciler onu küçümser ve Stanley'in öğretmenleri de onu bu konuda geliştirip teşvik etmeye çalışırlardır. Bu görüşlere bakıldığında Stanley, besteciliği ve çalıcılığı konusunda çok iyi iken pedagojik yanının yeterli değildir olarak değerlendirilebilir. Ancak diğer yandan Coxe (1799), Stanley'in pedagojik aktivitelerinin çok iyi olduğunu ve gelirinin neredeyse tamamını öğreticiliğinden kazandığını belirtmektedir. O, öğreticiliğinde çok yetenekli, organ öğretmesinde çok sabırlı ve hitap olarak öğrencilerinin beğenisini kazanan bir dehadır demektedir. (Akt: Prescott, 2011:14 – 20).

Bu söylemlere bakıldığında hangi görüş doğru olursa olsun Stanley'in kariyerinin başından sonuna düzenli olarak öğreticilik yaptığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Ancak Stanley'in yetiştirmiş olduğu John Alcock 'a bakılırsa Coxe'nin görüşlerine katılmamak mümkün değildir. Çünkü Alcock, döneminin çok başarılı organistlerinden biri olmuş birçok beste vererek ününü duyabilmiş bir sanatçıdır. Ayrıca Simon Stuble, Thomas Pierce, Benjamin Skinner, James Evance, Josiah Williams gibi ünlü organistler de Stanley'den eğitim almış kişilerdir. (Williams, 1977). Bu duruma bakıldığında Stanley'in pedagojik yanı güçlüdür denilebilir.

John Stanley, yaşamı süresince birçok eser üretmiş bir bestecidir. Bu eserlerin arasında organ için yazmış olduğu volunterilerin konser repertuarlarında çalınması ve birçok araştırmacı tarafından araştırılması açısından önem taşıdığı düşünülmektedir. (Finzi, 1950).

Volunteri formunun birçok kaynaktan tanımına rastlamak mümkündür. Say (2002:571) ' a göre volunteri şu şekilde tanımlanmıştır. "İngiltere'de ortaçağdan beri uygulaması yapılan çalgı doğaçlaması. 16. Yüzyıldan başlayarak doğaçlama olmaktan çıkmış, tasarımlanmış, yazılmış ve basılmış olan dinsel bir org müziğine dönüşmüştür." Volunteriler, Wikipedia sözlüğünde ise şöyle tanımlanmaktadır: "Volunteri, kiliselerdeki uygulamaların bir kısmı için hizmet eden genellikle organ için küçük formda yazılan eserdir." Bu tanımlara bakıldığında bu formun İngiltere bestecileri tarafından üretildiği ve organ için yazılmış olduğu söylenebilir.

Zamanının diğer bestecileri ile kıyaslandığında Stanley, çok sayıda volunteri bestelemiş ve bu eserlerin çoğu günümüze kadar gelebilmeyi başarmıştır. Diğer yazmış olduğu müzikler ise bu eserlerinin gölgesinde kalmıştır. Buradan anlaşılan olgu, Stanley'in en önemli eserlerinin volunteri formunda yazmış olduğu eserler olarak görülmektedir. Örnek verilmek gerekirse re minör tonunda yazmış olduğu volunterisi oldukça muntazam bir yapıya sahip olup İtalyan modeli üç bölümlü konçertoların etkili karakteristik biçimine benzediği görülmektedir. Bu durumda, Stanley'in yaratıcı oluşumundaki etkiler de sadece diğer bestecilerin yazmış olduğu volunteri türlerinden spesifik alıntılarla değil, bundan ziyade çağdaşlarının müzik kültürlerinden de oldukça etkilenmiştir. (Prescott, 2011).

Stanley'in volunterileri, Fransa'nın ölçüsü olmayan prelüdlere ve diğer doğaçlama formlarına benzer bir şekilde doğaçlama ve cümleleşmelerin birleşimi arasında bir oluşumu göstermektedir. Charles Burney, bu volunterilerin ve doğaçlamaların arasındaki bağı fark etmiş ve doğrulamıştır. (Burney, 1784).

Kör müzisyenlerin organ çalma kariyerlerinde, doğaçlama yapmanın önemli olduğu görülmektedir. Malcolm Body, Stanley'in volunterileri ve körlüğü ile doğaçlama yapma arasında bir ilişkinin olduğundan bahsetmektedir. Body (1974)'e göre, Stanley'in eserlerini notaya bakarak çalamayacak durumda olanlar için, kompozisyon ve doğaçlama süreçlerinin iyi bilinmesi, durumu kurtarıcı faktör olabileceğini vurgulamıştır. Çünkü Stanley'in eserlerinin bu ikiliyi çok iyi şekilde temsil ettiğini göstermeye çalışmıştır.

Stanley'in tuşlu çalgılar tekniği incelemelerine gelince, bu konu hakkında diğer araştırmalara göz gezdirmek gerekmektedir. Johnstone (1967), Stanley'in öğretmeni olan Greene ve onun çağdaşlarından biri olan besteci Benett hakkında yapmış olduğu bir araştırmada onların volunterilerinin çok büyük yapıda olduğunu ve parlak bir çalış tekniği gerektirdiğini söylemiştir. Bu bağlamda Stanley'in de onlardan etkilendiği düşünüldüğünde onun volunterilerinin de büyük yapıda ve parlak çalış teknikleri içerdiği söylenebilir.

Stanley volunterilerin bazıları iki bölümlü yapıda olan eserleridir. Temel melodi ve eşlik bas olarak yazmış olduğu iki bölümlü stili doğaçlama için kör müzisyenlere katkı sağlamaktadır. Ayrıca tane tane yazımı ve kolay duyumundan dolayı dikte etmekte de kolaylık sağlayacak niteliktedir. Volunterilerinin ikinci bölümlerini füğ formuna göre düzenlemiştir. Onun füğ bölümleri normal türden daha yaygın olmamasına rağmen, bu bölümler karmaşık, oldukça polifonik yazı stili ve büyük bir yapıya sahiptir. (Prescott, 2011).

1.1 Problem Durumu

Stanley'in eserleri genellikle organ için yazılmış olup içerisinde kusursuz kontrpuan stili bulunduran ve J. S. Bach'ın eğitim amaçlı yapıtları kadar öğrenciye barok müzik tekniklerini verebilen özelliğe sahip olduğu ilgili kaynaklardan görülmektedir. Ayrıca Stanley'in volunteri isimli yapıtları, eser analizi ile incelendiğinde öğrenciye kazandırılması gereken barok tekniklerinin tamamını içerdiği söylenebilir. Öğrenciye kazandırılması gereken özellikler bu eserlerde mevcut olmasına rağmen, piyano öğretim elemanlarıyla yapılan ön görüşmelerden, ilgili repertuar alanyazın taramasından ve araştırmacının gerek gözlem gerekse kendi deneyimlerinden ortaya çıkan sonuç, Stanley'in tanınmadığı ve eserlerinin piyano eğitimi repertuarında bulunmadığıdır. Bu sonuca bakılarak araştırmanın problem cümlesi şu şekildedir.

J. Stanley volunterilerinin, eğitim fakültelerinde uygulanmakta olan piyano eğitiminde kullanılma durumları ve öğrencilerin bu eserleri çalabilme düzeyleri nedir?

1.2 Alt Problemler

Bu araştırma problemine dayalı yöntemleri belirlemek ve probleme çözüm aramak için alt problemler geliştirilmiştir.

1. Uzmanların Stanley'in volunterileri ile kullanılan mevcut barok eserleri arasındaki piyano eğitiminde kazandırılması gereken barok öğretim teknik ve stil benzerlikleri açısından değerlendirmelerinde fark var mıdır?
2. Müzik eğitiminde okuyan öğrencilerin Stanley volunterilerini çalarken barok dönem teknik ve müzikalite becerilerini uygulayabilmeleri hangi düzeydedir?
3. Müzik eğitiminde okuyan öğrencilerin John Stanley Volunterilerini çalabilme durumları nasıldır?

4. Müzik eğitiminde okuyan öğrencilerin Stanley'in volunterileri ile önceden çaldıkları diğer bestecilerin eserlerini yorumlarken karşılaştıkları güçlük düzeyi algıları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

1.3 Araştırmanın Amacı

Piyano eğitiminin önemli unsurlarından biri olan repertuar seçimi, öğrencilerin piyano eğitimine karşı tutumunu değiştirmesinde ve piyano eğitiminde kazandırılması hedeflenen davranışların öğrencilerin bilişsel ve psikomotor gelişimine uygun olmasında önem taşıdığı düşünülmektedir. Özmenteş (2013:321)'e göre öğrenci motivasyonu sağlama aracı olarak birçok etmenin yanında etkili repertuar seçimi önemlidir. Bunun yanında Ekinci ve Demirtaş (2013:245), öğrencilere uygulamış olduğu anket sonuçlarında kullanılan barok dönem eserlerinin bazılarının öğrenci seviyesine uygun olmadığını ve eğitimde kullanılan eserlerin sürekli tekrarlanmasından dolayı öğrencilerin farklı barok eserleri çalmak istediklerini belirtmişlerdir.

Piyano eğitiminde repertuar belirlerken öğrencilerin tutumları ve motivasyonlarının sağlanması yanında, kazanılması istenen hedef davranışların tam olarak belirlenmesi gerekmektedir. Ertem (2011:646), "öğretim elemanlarının repertuar belirlerken, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerini, fiziksel yapılarını ve teknik seviyelerini göz önünde bulundurmalıdırlar" görüşündedir. Bunun yanında piyano eğitiminde kullanılması gereken barok dönem eserlerinin fazla olmaması ve sınırlı sayıdaki bestecilerin eserlerini öğrenciye çaldırılması öğrenci ve öğretim elemanlarının ders istekliliğini kısıtlamaktadır. Longyear (1970:168) "Repertuar eserleri seçilirken, sadece seçkin ve ünlü olan bestecilerin eserleri seslendirilmektedir" görüşündedir. Bu duruma göre öğretim elemanlarının sadece bilinen bestecilerin eserleri yanında çok bilinmeyen ancak piyano eğitimi repertuarı çeşitliliği için öneme sahip olan bestecilerin de eserlerini araştırarak repertuarlarında bulundurmaları önem taşımaktadır.

Bu araştırmadaki amaç, John Stanley volunterilerinin piyano eğitiminde barok stil tekniklerini kazandırması açısından kullanılabilirliğini incelemek ve piyano eğitimi repertuarına var olan fakat bilinmeyen yeni eserler kazandırmaktır.

1.4 Araştırmanın Önemi

Türkiye'de uygulanan piyano eğitimi repertuarı için farklı araştırmalar sonucu ortaya çıkan tespitler incelendiğinde, barok dönemi repertuarı içerisinde en çok kullanılan eserler J.S.Bach'a ve Handel' e ait olduğu görülmektedir. Bu iki besteci Almanya kökenli olup, aynı dönem içerisinde yaşamış olduğundan eserlerinde aynı etkileri verdikleri ve eser karakterlerinin birbirine benzediği düşünülmektedir. Oysa Camp (1992:5)'e göre "repertuar seçiminde çeşitli dönemlere ait farklı stil özellikleri içeren eserlerin seçilmesi ve çeşitli karakterlerde eserlerin öğrencilere çaldırılması önemlidir." Bu nedenle Türkiye'deki müzik bölümlerinde uygulanan piyano eğitiminde barok dönem eserleri seçiminde ihmal edilen en önemli noktanın repertuar kısıtlılığı olduğu görülmektedir.

Bu sebeple araştırmaya temel olan John Stanley volunterilerinin piyano eğitiminde kullanılması, piyano eğitiminde kullanılan barok dönem repertuarının çeşitlilik kazanmasının ve öğrencilerin farklı stil ve karakterde barok dönem eserlerini çalmasını, öğrencilerin piyano eğitimine bakış açılarının olumlu yönde etki edeceği düşünüldüğünden önemlidir.

Ayrıca bu çalışma Stanley ve Volunterileri hakkında Türkiye'de hiç incelenmemiş olmasından dolayı besteci ve eserlerini tanıtmak açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli ve Deseni

Araştırmada alt problemlerin yapısına bağlı olarak çeşitli nicel ve nitel araştırma teknikleri

kullanılacaktır. Ayrıca bu araştırma bir boyutuyla da deneysel bir çalışmadır.

Nicel yöntemler tek grup öntest – sontest deneysel desen ve genel tarama modelinden olan tekil tarama modelidir. Deneysel desen modelleri, değişkenler arası ilişkilerin kesinlikle saptanabilmesi sonucu kuramların geliştirilebildiği kontrollü ve ulaştığı sonuçların kesin olması nedeniyle de en güvenilir araştırma olarak kabul edilmektedir. (Ural, Kılıç, 2006). Bunlardan bu çalışmada kullanılacak olan tek grup öntest – sontest deneysel desen modeli, gelişigüzel bir gruba bağımsız değişken uygulanabilen, hem deney öncesi hem de deney sonrası ölçmeleri gerektiren bir modeldir. Modelin deneysel görünüşü aşağıda verilmiştir. (Karasar, 2006).

G1	O1.1	X	O1.2
G1 Deney Grubu, O1 İlk Ölçme, X. Deney İşlemi, O2 Son Ölçme			

Araştırmada kullanılacak olan diğer bir model ise geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan tarama modelidir. Bu çalışmada kullanılacak tekil tarama modeli ise değişkenlerin, tek tek, tür ya da miktar oluşumlarının belirlenmesi amacı ile yapılan araştırmalardır. (Karasar, 2006).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın yapısı gereği, bilgiler herhangi bir evrene genelleymeyeceği için evren örneklem ilişkisi kurulamamıştır. Bu nedenle araştırmanın amacına uygun olmak koşulu ile nitel ve nicel yöntemlere göre ayrı ayrı çalışma grupları seçilmesi hedeflenmiştir.

Araştırmanın 2. Çalışma grubu ise deneysel yöntem içerisinde gözlem yapabilmek için seçilmiştir. Stanley volunterilerinin eğitim fakültelerinde çalışma durumlarını ortaya çıkarabilmek adına Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda Öğrenim gören 12 öğrenci seçilmiştir. Deney grubu öğrencilerinin dağılımı aşağıda gösterilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin elde edilmesi için, kaynak ve arşiv tarama gibi betimsel, gözlem için nicel destekli nitel, algı ölçeği ve değerlendirme ölçeği gibi nicel veri toplama araçları kullanılmıştır.

Araştırmanın problem cümlesi ve bu problem cümlesinden yola çıkılarak oluşturulan alt problemler ile doğrudan ya da dolaylı biçimde ilgili olabilecek ve ulaşabilen makaleler, tezler, bildiriler, el yazması notalar gibi yazılı kaynaklar taranmıştır. Bu kaynaklar incelenerek konu ile ilgili olan bilgiler ilgili bölümlerde yer vermeye çalışılmıştır.

“Nitel araştırmayı gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütünsel bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür”(Yıldırım ve Simsek, 2000: 19). Akt. (Durak, 2007: 23).

Stanley volunterilerinin öğretim teknikleri ve öğrenci seviyesine uygun olup olmadığı görebilmek için gözlem yapılmıştır. Araştırmanın amacına bağlı olarak, uygulamaya katılacak öğrencilerin, piyano eğitimi süresince çalmış oldukları barok dönem eserlerine karşı güçlük düzey algılarını belirleyebilmek için ise bir güçlük düzey algı formu geliştirilmiştir. Bu test geliştirme sürecinde piyano dersinde çaldırılmakta olan barok dönem eserlerinden yer alan konuların tamamını içermesine dikkat edilmiş, kapsam geçerliliği sağlamak adına uzman görüşlerine başvurulmuş ve gelen cevaplar doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

John Stanley eserlerinin piyano eğitiminde kullanılabilirliğine ve öğrenci seviyelerine uygunlukları açısından 1. 2., 3. ve 4. sınıftan öğrenciler seçilerek uygulama yapılmıştır. Araştırmacı ve uzmanlar tarafından Stanley volunтеріlerinden 12 eser belirlenmiş ve öğrencilere çalışması için verilmiştir. Bu çalışma dört hafta sürmüş ve çalışmalar kamera kaydına alınmıştır. Gözlem için, barok öğretimi esnasında kazandırılması gereken hedef davranışlar dikkate alınarak bir gözlem formu oluşturulmuş ve hazırlanmış gözlem formu ile birlikte kamera kayıtları da üç uzmana gönderilerek bu form üzerinde puanlama yapmaları istenmiştir.

Stanley volunтеріlerinin eğitsel ve sanatsal değerleri eser analizi yoluyla belirlenmiştir. Belirlenen kriterler ışığında değerlendirme formu oluşturulmuş ve bu eser analizlerinin tutarlılığı için eserler 3 uzmana gönderilmiştir. Uzmanlardan gelen sonuçlar karşılaştırmalı olarak çözümlenmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

3.1 John Stanley Volunтеріleri İle Piyano Eğitiminde Kullanılan Diğer Barok Piyano Eserleri Arasında Öğrenciye Kazandırılması Gereken Teknik Ve Stil Arasında Farklılıklara İlişkin Bulgular

Bu bölümde John Stanley'in eserlerindeki öğrencilere kazandırılması gereken teknik ve müzikalite özellikleri ile piyano eğitiminde kullanılan diğer barok eserlerin teknik ve müzikalite özellikleri 12 uzmandan alınan değerlendirme formuna verdikleri puanlamaların frekansları ve puanlar arası fark olup olmadığı incelenmiştir.

Tablo 1: John Stanley Volunтеріleri İle Piyano Eğitiminde Kullanılan Diğer Barok Piyano Eserleri Arasında Öğrenciye Kazandırılması Gereken Teknik Ve Stil Arasında Farklılıklara İlişkin Dağılımı

Teknik Özellikler	Kullanılan Barok Eserler				John Stanley'in Volunтеріleri			
	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Çok Az	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Çok Az
Portato	10	2	-	-	9	3	-	-
Süsleme	11	1	-	-	10	1	1	-
İki El Koordinasyonu	8	2	2	-	8	2	2	-
Tek Elde İki Ses Çalma	9	1	2	-	9	2	1	-
Tek Elde Üç Ses Çalma	6	4	1	1	6	4	2	
Legato – Non Legato	12	-	-	-	11	1	-	-
Sessiz Geçiş	7	2	1	2	9	2	1	
Deşifre	10	1	1	-	10	1	1	-

Tablo 1 incelendiğinde 12 uzmandan alınan mevcut barok eserlerinin içerdiği teknik özelliklere verdikleri puanlar verilmiştir. Yorumlamada ise en yüksek puan olan seçenekler verilmiştir. Uzmanlar, mevcut barok eserlerinde portato tekniğini tamamen (10) yeterli, süslemeleri tamamen (11) yeterli, iki el koordinasyonu geliştirmeyi tamamen (8) yeterli, tek elde iki ses çalma özelliğini tamamen (9) yeterli, tek elde üç ses çalma özelliğini tamamen (6) içerdiği legato- non legato tekniğini tamamen (12) yeterli, sessiz geçiş tekniğini tamamen (7) yeterli ve deşifre geliştirme özelliğini ise tamamen (10) yeterli görmektedirler. Uzmanların puanlarına bakıldığında mevcut barok eserleri portato, süsleme, iki el koordinasyonunu geliştirme, tek elde iki ve üç ses çalabilme, legato – non legato, sessiz geçiş ve deşifre geliştirme özellikleri açısından tamamen yeterli olduğu söylenebilir. Bunun yanında 12 uzmandan alınan Stanley'in Voluntary eserlerinin içerdiği teknik özelliklere verdikleri puanlar verilmiştir. Yorumlamada ise en yüksek puan olan seçenek verilmiştir. Uzmanlar, mevcut barok eserlerinde portato tekniğini tamamen (9) yeterli, süslemeleri tamamen (10) yeterli, iki el koordinasyonu geliştirmeyi tamamen (8) yeterli, tek elde iki ses çalma özelliğini tamamen (9) yeterli, tek elde üç ses çalma özelliğini tamamen (6) içerdiği legato- non legato tekniğini tamamen (11) yeterli, sessiz geçiş tekniğini tamamen (9) yeterli ve deşifre geliştirme özelliğini ise tamamen (10) yeterli görmektedirler. Uzmanların puanlarına bakıldığında mevcut barok eserleri portato, süsleme, iki el koordinasyonunu geliştirme, tek elde iki ve üç ses çalabilme, legato – non legato, sessiz geçiş ve deşifre geliştirme özellikleri açısından tamamen yeterli olduğu söylenebilir.

Tablo 2: John Stanley Volunterileri İle Piyano Eğitiminde Kullanılan Diğer Barok Piyano Eserleri Arasında Öğrenciye Kazandırılması Gereken Müzikal Özelliklerin Farklılıklarına İlişkin Dağılımı

Müzikal Özellikler	Kullanılan Barok Eserler				John Stanley'in Volunterileri			
	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Çok Az	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Çok Az
Polifoni Anlayışı	12	-	-	-	12	-	-	-
Kontrpuan Yapısı	11	1	-	-	10	2	-	-
Tema Yapısı	9	2	1	-	10	2	-	-
Tema Takip Etme	9	2	1	-	11	1	-	-
Müziksel Anlatım	10	1	1	-	10	2	-	-

Tablo 2 incelendiğinde 12 uzmandan alınan mevcut barok eserlerinin içerdiği müzikalite özelliklere verdikleri puanlar verilmiştir. Yorumlamada ise en yüksek puan olan seçenekler verilmiştir. Uzmanlar, mevcut barok eserlerinde polifoni anlayışını tamamen (12) yeterli, kontrpuan yapısı için tamamen (11) yeterli, tema yapısı için tamamen (9) yeterli, tema takip etme özelliğini tamamen (9)

yeterli, müziksel anlatım geliştirme için tamamen (10) yeterli ve tema öne çıkarma özelliğini ise tamamen (11) yeterli görmektedirler. Uzmanların vermiş olduğu puanlara bakıldığında mevcut barok eserleri polifoni anlayışını, kontrpuan yapısını, müziksel anlatımı özelliklerini, tema yapısını öğretmeyi, tema takip etme özelliklerini ve temaları öne çıkararak müzikalite kazandırma özelliğini kazandırmada tamamen yeterli olduğu söylenebilir. Bunun yanında 12 uzmandan alınan John Stanley'in Volunterileri içerdiği müzikalite özelliklere verdikleri puanlar verilmiştir. Yorumlamada ise en yüksek puan olan seçenek verilmiştir. Uzmanlar, mevcut barok eserlerinde polifoni anlayışını tamamen (12) yeterli, kontrpuan yapısı için tamamen (10) yeterli, tema yapısı için tamamen (10) yeterli, tema takip etme özelliğini tamamen (11) yeterli, müziksel anlatım geliştirme için tamamen (10) yeterli ve tema öne çıkarma özelliğini ise tamamen (11) yeterli görmektedirler.

Uzmanların vermiş olduğu puanlara bakıldığında mevcut barok eserleri polifoni anlayışını, kontrpuan yapısını, müziksel anlatımı özelliklerini, tema yapısını öğretmeyi, tema takip etme özelliklerini ve temaları öne çıkararak müzikalite kazandırma özelliğini kazandırmada tamamen yeterli olduğu söylenebilir.

3.2 John Stanley Volunterileri ile Mevcut Barok Eserleri Arasındaki Teknik ve Müzikalite Özelliklerin Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 3. John Stanley Volunterileri ile Mevcut Barok Eserleri Arasındaki Teknik Özelliklerine İlişkin Ki - Kare Analizi Sonuçları

Teknik Özellikler	n	x 2	p
Portato	12	,253	,615
Süsleme	12	1,048	,592
İki El Koordinasyonu	12	,000	1,000
Tek Elde İki Ses Çalma	12	,667	,717
Tek Elde Üç Ses Çalma	12	1,333	,721
Legato - Non Legato	12	1,043	,307
Sessiz Geçiş	12	2,250	,522
Deşifre	12	,000	1,000

Tablo 3 incelendiğinde portato tekniğinin p değeri ,615, süsleme tekniğinin p değeri ,592, iki el koordinasyonu geliştirme özelliğinin p değeri 1,000, tek elde iki ses çalabilme özelliğinin p değeri ,717, tek elde üç ses çalabilme özelliğinin p değeri ,721, legato - non legato tekniğinin p değeri ,307, sessiz geçiş tekniğinin p değeri ,522 ve deşifre geliştirme özelliğinin p değeri ise 1,000 olarak bulunmuştur.

Tablo 3'deki p değerleri incelendiğinde her seçeneğin $p < 0,05$ den büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle piyano eğitiminde kullanılan mevcut barok eserler ile Stanley volunterileri arasında portato, süsleme, iki el koordinasyonu geliştirme, tek elde iki ve üç ses çalabilme, legato - non legato, sessiz geçiş ve deşifre özellikleri açısından anlamlı bir fark olmadığı, böylelikle teknik açıdan birbirlerine benzer özelliklere sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 4. John Stanley Volunterileri ile Mevcut Barok Eserleri Arasındaki Müzikalite Özelliklerine İlişkin Ki – Kare Analizi Sonuçları

Müzikal Özellikler	n	x 2	p
Polifoni Anlayışı	12	,	,
Kontrpuan Yapısı	12	,381	,537
Tema Yapısı	12	1,053	,591
Tema Takip Etme	12	1,533	,465
Müziksel Anlatım	12	1,333	,513
Tema Öne Çıkarma	12	,000	1,000

Tablo 4 incelendiğinde polifoni anlayışının p değeri uzmanların aynı puanlama yapmasından dolayı bulunamamıştır. Bunun yanında kontrpuan yapısının p değeri ,537, tema yapısının p değeri ,591, tema takip etme özelliğinin p değeri ,462, müziksel anlatım özelliğinin p değeri ,721, ve temaları öne çıkarma özelliğinin p değeri ise 1,000 olarak bulunmuştur.

Tablo 4'deki p değerleri incelendiğinde her seçeneğin $p < 0,05$ den büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle piyano eğitiminde kullanılan mevcut barok eserler ile Stanley volunterileri arasında polifoni anlayışı, kontrpuan yapısı, tema yapıları, tema takip etme özelliği, müziksel anlatım özellikleri ve tema öne çıkarma özellikleri açısından anlamlı bir fark olmadığı, böylelikle müzikal açıdan birbirlerine benzer özelliklere sahip olduğu söylenebilir.

3.3 Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin John Stanley Volunterilerini Çalabilme Durumlarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde, müzik eğitimi anabilim dalı 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin John Stanley Volunterilerini çalabilmelerine ilişkin yapılan gözlemin bulguları verilmiştir. Bulgular, araştırmacı ve iki ek gözlemcinin vermiş oldukları puanlar toplamının aritmetik ortalamaları alınarak tespit edilmiştir.

3.3.1 Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Volunteri Eserlerini “Deşifre Yapabilme Aşamasına” İlişkin Bulgular

Tablo 5. Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Volunteri Eserlerini Deşifre Yapabilme Aşamasına İlişkin Gözlemcilerin Verdikleri Puanların Aritmetik Ortalamaları

Deşifre Kriterleri	n	X	ss
Ölçü İşaretine Dikkat Etme	12	4,33	,585
Donanımına Dikkat Etme	12	4,13	,723
Ritimlere Dikkat Etme	12	4,38	,598
Notalara Dikkat Etme	12	3,94	,954
Sus İşaretlere Dikkat Etme	12	4,50	,507
Portato Çalışma Dikkat Etme	12	3,77	,760
Legato Çalışma Dikkat Etme	12	3,97	,877
Başlama Pozisyonuna Dikkat Etme	12	4,58	,500
Parmak Numaralarına Dikkat Etme	12	4,30	,709
Sabit Tempo Tutabilme	12	4,00	,676

Tablo 5'de görüldüğü üzere müzik eğitimi öğrencilerinin volunteri eserlerini deşifre yapabilme aşamasına ilişkin gözlemcilerin verdikleri puanların ortalamaları şöyledir: öğrencilerin ölçü işaretlerine dikkat etmeleri $X=4,33$, donanımına dikkat etmeleri $X=4,13$, ritimlere dikkat etmeleri $X=4,38$, notalara

dikkat etmeleri $X=3,94$, sus işaretlerine dikkat etmeleri $X=4,50$, portatolara dikkat etmeleri $X=3,77$, legatolara dikkat etmeleri $X=3,97$, başlama pozisyonuna dikkat etmeleri $X=4,58$, parmak numaralarına dikkat etmeleri $X=4,30$ ve sabit tempoda çalabilmeleri $X=4,00$ dır.

Puan aralıklarına bakıldığında öğrenciler Stanley volunterilerinin deşifre aşamasında ölçü işaretine dikkat etme, ritimleri doğru çalabilme, sus işaretlerine dikkat etme, başlama pozisyonuna dikkat etme ve parmak numaralarını doğru çalabilme davranışlarını tamamen ($X=4,20 - 5,00$) gerçekleştirdikleri söylenebilir. Bunun yanında eserin donanımına dikkat etme, notalara dikkat etme, portatolara dikkat etme, legatolara dikkat etme ve sabit tempo tutma davranışlarını ise büyük ölçüde ($X=3,40 - 4,19$) gerçekleştirdikleri söylenebilir.

3.3.2 Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Volunteri Eserlerini "Teknik Çalışma Aşamasına" İlişkin Bulgular

Tablo 6. Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Volunteri Eserlerini Teknik Çalışma Aşamasına İlişkin Gözlemcilerin Verdikleri Puanların Aritmetik Ortalamaları

Teknik Çalışma	n	X	ss
Portato Tekniğini Uygulayabilme	12	4,11	,622
Ritmik Kalıpları Uygulayabilme	12	4,33	,585
Legato Tekniğini Uygulayabilme	12	4,44	,606
İki El Koordinasyonunu Sağlayabilme	12	4,11	,639
Temaları Öne Çıkarabilme	12	3,80	,749
Sessiz Geçiş Tekniğini Uygulayabilme	12	4,50	,609
Birden Fazla Ses Partisi Çalabilme	12	4,16	,845
Parmak Numaralarını Doğru Çalabilme	12	4,44	,694

Tablo 6'da görüldüğü üzere müzik eğitimi öğrencilerinin volunteri eserlerini teknik çalışma aşamasına ilişkin gözlemcilerin verdikleri puanların ortalamaları şöyledir: portato tekniğini uygulayabilmeleri $X=4,11$, ritmik kalıpları uygulayabilmeleri $X=4,33$, legato tekniğini uygulayabilmeleri $X=3,80$, iki el koordinasyonunu sağlayabilmeleri $X=4,11$, temaları öne çıkarabilmeleri $X= 3,80$, sessiz geçiş tekniğini uygulayabilmeleri $X=4,50$, birden fazla ses partisi çalabilmeleri $X=4,16$ ve parmak numaralarını doğru çalabilmeleri $X=4,44$ dır.

Puan aralıklarına bakıldığında öğrenciler Stanley volunterilerinin teknik çalışma aşamasında ritmik kalıpları doğru uygulayabilme, legato tekniğini uygulayabilme, sessiz geçiş tekniğini uygulayabilme ve parmak numaralarını doğru çalabilme davranışlarını tamamen ($X=4,20 - 5,00$) gerçekleştirdikleri söylenebilir. Bunun yanında portato tekniğini doğru uygulayabilme, iki el koordinasyonunu sağlayabilme temaları öne çıkarabilme ve birden fazla ses partisini çalabilme davranışlarını ise büyük ölçüde ($X=3,40 - 4,19$) gerçekleştirdikleri söylenebilir.

3.3.3 Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Volunteri Eserlerini “Müzikalite Geliştirme ve Hız Kazandırma Aşamasına” İlişkin Bulgular

Tablo 7. Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Volunteri Eserlerini Müzikalite ve Hız Kazandırma Aşamasına İlişkin Gözlemcilerin Verdikleri Puanların Aritmetik Ortalamaları

Hız Kazandırma ve Müzikalite Kriterleri	n	X	ss
Notaları Doğru Çalabilme	12	4,72	,454
Ritim Kontrolünü Sağlayabilme	12	4,19	,920
Portato Tekniğini Doğru Uygulayabilme	12	4,08	,967
Legato Tekniğini Doğru Uygulayabilme	12	4,22	,897
Süslemeleri Doğru Uygulayabilme	12	4,61	,598
Tematik Geçişleri Doğru Uygulayabilme	12	4,30	,786
Senkronize Hatalarını Düzeltebilme	12	3,86	,870
Müzik Cümlelerini Yorumlayabilme	12	4,38	,934
Temaları Duyurabilme	12	4,58	,554
Birden Çok Ses Partisini Çalabilme	12	3,38	,993
Tuşe Hakimiyetini Sağlayabilme	12	4,72	,454
Parmak Numaralarını Doğru Yapabilme	12	3,83	,986

Tablo 7’de görüldüğü üzere müzik eğitimi öğrencilerinin volunteri eserlerini hız kazanma ve müzikalite aşamasına ilişkin gözlemcilerin verdikleri puanların ortalamaları şöyledir: notaları doğru çalabilmeleri $X=4,72$, ritim kontrolünü sağlayabilmeleri $X=4,19$, legato tekniğini doğru uygulayabilmeleri $X=4,22$, portato tekniğini doğru uygulayabilmeleri $X=4,08$, süslemeleri doğru uygulayabilmeleri $X=4,61$, tematik geçişleri doğru uygulayabilmeleri $X= 4,30$, senkronize hatalarını düzeltebilmeleri $X=3,86$, müzik cümlelerini yorumlayabilmeleri $X=4,38$, temaları duyurabilmeleri $X=4,58$, birden çok ses partisini çalabilmeleri $X=3,38$, tuşe hakimiyetini sağlayabilmeleri $X= 4,72$ ve parmak numaralarını doğru yapabilmeleri ise $X=3,83$ dür.

Puan aralıklarına bakıldığında öğrenciler Stanley volunterilerinin hız kazanma ve müzikalite çalışma aşamasında notaları doğru çalabilme, legato tekniğini uygulayabilme, süslemeleri doğru uygulayabilme, tematik geçişleri doğru uygulayabilme, müzik cümlelerini yorumlayabilme, temaları duyurabilme ve tuşe hakimiyetini sağlayabilme davranışlarını tamamen ($X=4,20 - 5,00$) gerçekleştirdikleri söylenebilir. Bunun yanında ritim kontrolünü sağlayabilme, portato tekniğini doğru uygulayabilme, senkronize hatalarını düzeltebilme ve parmak numaralarını doğru yapabilme davranışlarını ise büyük ölçüde ($X=3,40 - 4,19$) gerçekleştirdikleri söylenebilir. Birden çok ses partisini aynı anda çalabilme davranışını ise kısmen gerçekleştirmektedirler.

3.3.4 Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Volunteri Eserlerini “Genel Seslendirme Aşamasına” İlişkin Bulgular

Tablo 8. Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Volunteri Eserlerini Genel Seslendirme Kriterleri Aşamasına İlişkin Gözlemcilerin Verdikleri Puanların Aritmetik Ortalamaları

Genel Seslendirme Kriterleri	n	X	ss
Artikülasyonları Doğru Uygulayabilme	12	4,58	,500
Müzik Cümleleri Doğru Yapabilme	12	4,47	,810
Genel Bütünlük İçerisinde Çalabilme	12	3,91	,603
Barok Müzik Özelliklerini Duyurabilme	12	3,63	,982

Tablo 8’de görüldüğü üzere müzik eğitimi öğrencilerinin volunteri eserlerini genel seslendirme aşamasına ilişkin gözlemcilerin verdikleri puanların ortalamaları şöyledir: artikülasyonları doğru uygulayabilme $X=4,58$, müzik cümlelerini doğru yapabilme $X=4,47$, eseri genel bütünlük içerisinde çalabilme $X=3,91$ ve barok müzik özelliklerini duyurabilme ise $X=3,83$ dür.

Puan aralıklarına bakıldığında öğrenciler Stanley volunterilerinin genel seslendirme kriterleri aşamasında artikülasyonları doğru uygulayabilme müzik cümlelerini doğru yapabilme davranışlarını tamamen ($X=4,20 - 5,00$) gerçekleştirdikleri, eseri genel bütünlük içerisinde çalabilme ve barok müzik özelliklerini duyurabilme davranışlarını ise büyük ölçüde ($X=3,40 - 4,19$) gerçekleştirdikleri söylenebilir.

3.4 Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Mevcut Barok Eserleri İle John Stanley Eserlerine Yönelik Güçlük Düzeyi Algılarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde müzik eğitimi anabilim dalında okuyan 1. 2. 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin uygulama öncesinde daha önceden seslendirmiş oldukları mevcut barok eserlerine yönelik güçlük düzeyi algı ölçümleriyle, uygulama sonunda John Stanley’in volunteri eserlerine yönelik güçlük düzeyi algı ölçümleri karşılaştırılmıştır.

3.4.1 Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Barok Dönem Eserlerindeki Teknik Davranışlarında Yaşadıkları Güçlüklere İlişkin Bulgular

Tablo 9. Deney Grubu Öğrencilerinin Teknik Davranışlarda Yaşadıkları Güçlüklere İlişkin Ön test ve Son test Puanlarının Mann Whitney U Testi Sonuçları

H_0 = Deney grubu öğrencilerinin mevcut barok eserleri ile Stanley volunterilerinin yorumlanma aşamasındaki teknik davranışlara yönelik güçlük düzeyi algıları arasında anlamlı bir fark yoktur.

H_1 = Deney grubu öğrencilerinin mevcut barok eserleri ile Stanley volunterilerinin yorumlanma aşamasındaki teknik davranışlara yönelik güçlük düzeyi algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Test	Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Öntest	Deney	12	11,50	52	8	,010
Sontest		12	5,50	44		

Yapılan öntest - sontest analiz sonuçlarına göre deney grubu öğrencilerinin mevcut barok eserleri ile Stanley volunterilerinin yorumlanma aşamasındaki teknik davranışlara ilişkin güçlük düzeyi algıları arasında anlamlı bir fark olduğu ($U=8$, $p=0.010$) görülmektedir. Bu durum deney grubundaki öğrencilerin Stanley volunterilerini çalarken teknik anlamda güçlük yaşamadıkları, mevcut barok eserlerini yorumlamalarında ise teknik aşamasında güçlük yaşadıkları söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle H_0 hipotezi reddedilmiş, öğrencilerin Stanley volunterilerinin teknik

aşamasında, mevcut barok eserlerinin teknik aşamasına göre daha az güçlük yaşadıkları sonucuna varılmıştır.

3.4.2 Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Barok Dönem Eserlerindeki Müzikalite Kazanma Davranışlarında Yaşadıkları Güçlüklere İlişkin Bulgular

Tablo 10. Deney Grubu Öğrencilerinin Müzikalite Kazanma Davranışlarında Yaşadıkları Güçlüklere İlişkin Ön test ve Son test Puanlarının Mann Whitney U Testi Sonuçları

H0= Deney grubu öğrencilerinin mevcut barok eserleri ile Stanley volunterilerinin yorumlanma aşamasındaki müzikalite kazanma davranışlarına yönelik güçlük düzeyi algıları arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1= Deney grubu öğrencilerinin mevcut barok eserleri ile Stanley volunterilerinin yorumlanma aşamasındaki müzikalite kazanma davranışlarına yönelik güçlük düzeyi algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Test	Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Öntest	Deney	12	11,19	59,50	10,50	,021
Sontest		12	5,81	46,50		

Yapılan öntest - sontest analiz sonuçlarına göre deney grubu öğrencilerinin mevcut barok eserleri ile Stanley volunterilerinin yorumlanma aşamasındaki müzikalite kazanma davranışlarına ilişkin güçlük düzeyi algıları arasında anlamlı bir fark olduğu ($U=10,50$, $p=0.021$) görülmektedir. Bu durum deney grubundaki öğrencilerin Stanley volunterilerini çalarken müzikalite kazanma davranışlarında güçlük yaşamadıkları, mevcut barok eserlerini yorumlarken müzikalite aşamasında güçlük yaşadıkları söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle H_0 hipotezi reddedilmiş, öğrencilerin Stanley volunterilerinin müzikalite kazanma aşamasında, mevcut barok eserlerinin müzikalite kazanma aşamasına göre daha az güçlük yaşadıkları sonucuna varılmıştır.

3.4.3 Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Barok Dönem Eserlerinin Bütününü Seslendirirken Yaşadıkları Güçlüklere İlişkin Bulgular

Tablo 10. Deney Grubu Öğrencilerinin Eserlerin Bütününü Çalarken Yaşadıkları Güçlüklere İlişkin Ön test ve Son test Puanlarının Mann Whitney U Testi Sonuçları

H0= Deney grubu öğrencilerinin mevcut barok eserleri ile Stanley volunterilerinin yorumlanma aşamasındaki eserin bütününü seslendirmeye yönelik güçlük düzeyi algıları arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1= Deney grubu öğrencilerinin mevcut barok eserleri ile Stanley volunterilerinin yorumlanma aşamasındaki eserin bütününü seslendirmeye yönelik güçlük düzeyi algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Test	Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Öntest	Deney	12	11,13	89	11	,028
Sontest		12	5,88	47		

Yapılan öntest - sontest analiz sonuçlarına göre deney grubu öğrencilerinin mevcut barok eserleri ile Stanley volunterilerinin yorumlanma aşamasındaki eserin bütününe seslendirmeye ilişkin güçlük düzeyi algıları arasında anlamlı bir fark olduğu ($U=11$, $p=0.028$) görülmektedir. Bu durum deney grubundaki öğrencilerin Stanley volunterilerini seslendirme aşamasında eserin bütününe güçlük yaşamadıkları, mevcut barok eserlerini yorumlarken eserin bütününe güçlük yaşadıkları olarak yorumlanabilir.

Bu bulgulardan hareketle HO hipotezi reddedilmiş, öğrencilerin Stanley volunterilerinin eserin bütününe seslendirme aşamasında mevcut barok eserlerine göre daha az güçlük yaşadıkları sonucuna varılmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

4.1. Sonuçlar

John Stanley Volunterileri ile piyano eğitimine kullanılan diğer barok piyano eserleri arasında öğrenciye kazandırılması gereken teknik ve stil kazanımlar arasında farklılıklara ilişkin bulguların sonuçları değerlendirildiğinde,

- Piyano eğitiminde kullanılan mevcut barok eserleri; portato tekniği, süslemeleri, iki el koordinasyon geliştirme, tek elde iki ve üç ses çalma, legato, non – legato, sessiz geçiş ve deşifre becerilerini geliştirme tekniklerini “tamamen” içerdiği sonucuna varılmıştır.

- Piyano eğitiminde kullanılan mevcut barok eserleri; polifoni anlayışı, kontrpuan yapısı, tema yapısı, tema takip etme özelliği, müziksel anlatım ve tema öne çıkarabilme gibi müzikal özelliklerini “tamamen” içerdiği sonucuna varılmıştır.

- John Stanley’in volunteri eserleri; portato tekniği, süslemeleri, iki el koordinasyon geliştirme, tek elde iki ve üç ses çalma, legato, non – legato, sessiz geçiş ve deşifre becerilerini geliştirme tekniklerini “tamamen” içerdiği sonucuna varılmıştır.

- John Stanley’in volunteri eserleri; polifoni anlayışı, kontrpuan yapısı, tema yapısı, tema takip etme özelliği, müziksel anlatım ve tema öne çıkarabilme gibi müzikal özelliklerini “tamamen” içerdiği sonucuna varılmıştır.

- John Stanley volunterileri ile mevcut barok eserleri arasındaki teknik özelliklerin karşılaştırılmasında portato tekniğinin p değeri ,615, süsleme tekniğinin p değeri ,592, iki el koordinasyonu geliştirme özelliğinin p değeri 1,000, tek elde iki ses çalabilme özelliğinin p değeri ,717, tek elde üç ses çalabilme özelliğinin p değeri ,721, legato – non legato tekniğinin p değeri ,307, sessiz geçiş tekniğinin p değeri ,522 ve deşifre geliştirme özelliğinin p değeri ise 1,000 olarak bulunmuş, böylelikle bu karşılaştırma sonucunda aralarındaki teknik özellikler açısından farkın olmadığı sonucuna varılmıştır.

- John Stanley volunterileri ile mevcut barok eserleri arasındaki müzikalite özelliklerin karşılaştırılmasında kontrpuan yapısının p değeri ,537, tema yapısının p değeri ,591, tema takip etme özelliğinin p değeri ,462, müziksel anlatım özelliğinin p değeri ,721, ve temaları öne çıkarma özelliğinin p değeri ise 1,000 olarak bulunmuş, böylelikle bu karşılaştırma sonucunda aralarındaki müzikal kazanım özellikleri açısından farkın olmadığı sonucuna varılmıştır.

Müzik Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinin John Stanley Volunterilerini çalabilme durumlarına ilişkin bulguların sonuçları değerlendirildiğinde;

- Müzik eğitimi öğrencilerinin volunterileri deşifre yapma aşamasında; ölçü işaretlerine dikkat etmeleri $X=4,33$, donanımına dikkat etmeleri $X=4,13$, ritimlere dikkat etmeleri $X=4,38$, notalara dikkat etmeleri $X=3,94$, sus işaretlerine dikkat etmeleri $X=4,50$, portatolara dikkat etmeleri $X=3,77$,

legatolara dikkat etmeleri $X=3,97$, başlama pozisyonuna dikkat etmeleri $X=4,58$, parmak numaralarına dikkat etmeleri $X=4,30$ ve sabit tempoda çalabilmeleri $X=4,00$ olarak değerlendirilmiştir. Puan aralıklarına bakıldığında öğrenciler Stanley volunterilerinin deşifre aşamasında ölçü işaretine dikkat etme, ritimleri doğru çalabilme, sus işaretlerine dikkat etme, başlama pozisyonuna dikkat etme ve parmak numaralarını doğru çalabilme davranışlarını tamamen ($X=4,20 - 5,00$) gerçekleştirdikleri, bunun yanında eserin donanımına dikkat etme, notalara dikkat etme, portatolara dikkat etme, legatolara dikkat etme ve sabit tempo tutma davranışlarını ise büyük ölçüde ($X=3,40 - 4,19$) gerçekleştirdikleri sonucuna varılmıştır.

- Müzik eğitimi öğrencilerinin volunterilerin teknik çalışma aşamasında; portato tekniğini uygulayabilmeleri $X=4,11$, ritmik kalıpları uygulayabilmeleri $X=4,33$, legato tekniğini uygulayabilmeleri $X=3,80$, iki el koordinasyonunu sağlayabilmeleri $X=4,11$, temaları öne çıkarabilmeleri $X= 3,80$, sessiz geçiş tekniğini uygulayabilmeleri $X=4,50$, birden fazla ses partisi çalabilmeleri $X=4,16$ ve parmak numaralarını doğru çalabilmeleri $X=4,44$ olarak değerlendirilmiştir. Puan aralıklarına bakıldığında öğrenciler Stanley volunterilerinin teknik çalışma aşamasında ritmik kalıpları doğru uygulayabilme, legato tekniğini uygulayabilme, sessiz geçiş tekniğini uygulayabilme ve parmak numaralarını doğru çalabilme davranışlarını tamamen ($X=4,20 - 5,00$) gerçekleştirdikleri söylenebilir. Bunun yanında portato tekniğini doğru uygulayabilme, iki el koordinasyonunu sağlayabilme temaları öne çıkarabilme ve birden fazla ses partisini çalabilme davranışlarını ise büyük ölçüde ($X=3,40 - 4,19$) gerçekleştirdikleri sonucuna varılmıştır.

- Müzik eğitimi öğrencilerinin volunterilerin müzikalite geliştirme ve esere hız kazandırma aşamasında; notaları doğru çalabilmeleri $X=4,72$, ritim kontrolünü sağlayabilmeleri $X=4,19$, legato tekniğini doğru uygulayabilmeleri $X=4,22$, portato tekniğini doğru uygulayabilmeleri $X=4,08$, süslemeleri doğru uygulayabilmeleri $X=4,61$, tematik geçişleri doğru uygulayabilmeleri $X= 4,30$, senkronize hatalarını düzeltebilmeleri $X=3,86$, müzik cümlelerini yorumlayabilmeleri $X=4,38$, temaları duyurabilmeleri $X=4,58$, birden çok ses partisini çalabilmeleri $X=3,38$, tuşe hakimiyetini sağlayabilmeleri $X= 4,72$ ve parmak numaralarını doğru yapabilmeleri ise $X=3,83$ olarak değerlendirilmiştir. Puan aralıklarına bakıldığında öğrenciler Stanley volunterilerinin hız kazanma ve müzikalite çalışma aşamasında notaları doğru çalabilme, legato tekniğini uygulayabilme, süslemeleri doğru uygulayabilme, tematik geçişleri doğru uygulayabilme, müzik cümlelerini yorumlayabilme, temaları duyurabilme ve tuşe hakimiyetini sağlayabilme davranışlarını tamamen ($X=4,20 - 5,00$) gerçekleştirdikleri söylenebilir. Bunun yanında ritim kontrolünü sağlayabilme, portato tekniğini doğru uygulayabilme, senkronize hatalarını düzeltebilme ve parmak numaralarını doğru yapabilme davranışlarını ise büyük ölçüde ($X=3,40 - 4,19$) gerçekleştirdikleri söylenebilir. Birden çok ses partisini aynı anda çalabilme davranışını ise kısmen gerçekleştirmekte olduğu sonucuna varılmıştır.

- Müzik eğitimi öğrencilerinin volunterileri genel seslendirme aşamasında; artikülasyonları doğru uygulayabilme $X=4,58$, müzik cümlelerini doğru yapabilme $X=4,47$, eseri genel bütünlük içerisinde çalabilme $X=3,91$ ve barok müzik özelliklerini duyurabilme ise $X=3,83$ olarak değerlendirilmiştir. Puan aralıklarına bakıldığında öğrenciler Stanley volunterilerinin genel seslendirme kriterleri aşamasında artikülasyonları doğru uygulayabilme müzik cümlelerini doğru yapabilme davranışlarını tamamen ($X=4,20 - 5,00$) gerçekleştirdikleri, eseri genel bütünlük içerisinde çalabilme ve barok müzik özelliklerini duyurabilme davranışlarını ise büyük ölçüde ($X=3,40 - 4,19$) gerçekleştirdikleri sonucuna varılmıştır

Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Mevcut barok eserleri ile John Stanley eserlerine yönelik güçlük düzeyi algılarına ilişkin bulguların sonuçları değerlendirildiğinde;

- Yapılan öntest - sontest analiz sonuçlarına göre deney grubu öğrencilerinin mevcut barok eserleri ile Stanley volunterilerinin yorumlanma aşamasındaki teknik davranışlara ilişkin güçlük düzeyi

algıları arasında anlamlı bir fark olduğu ($U=8$, $p=0.010$), böylelikle deney grubundaki öğrencilerin Stanley volunterilerini çalarken teknik anlamda güçlük yaşamadıkları, mevcut barok eserlerini yorumlamalarında ise teknik aşamasında güçlük yaşadıkları sonucuna varılmıştır.

- Yapılan öntest - sontest analiz sonuçlarına göre deney grubu öğrencilerinin mevcut barok eserleri ile Stanley volunterilerinin yorumlanma aşamasındaki müzikalite kazanma davranışlarına ilişkin güçlük düzeyi algıları arasında anlamlı bir fark olduğu ($U=10,50$, $p=0.021$), böylelikle deney grubundaki öğrencilerin Stanley volunterilerini çalarken müzikalite kazanma davranışlarında güçlük yaşamadıkları, mevcut barok eserlerini yorumlarken müzikalite aşamasında güçlük yaşadıkları sonucuna varılmıştır.

- Yapılan öntest - sontest analiz sonuçlarına göre deney grubu öğrencilerinin mevcut barok eserleri ile Stanley volunterilerinin yorumlanma aşamasındaki eserin bütününe seslendirmeye ilişkin güçlük düzeyi algıları arasında anlamlı bir fark olduğu ($U=11$, $p=0.028$), böylelikle deney grubundaki öğrencilerin Stanley volunterilerini seslendirme aşamasında eserin bütününde güçlük yaşamadıkları, mevcut barok eserlerini yorumlarken eserin bütününde güçlük yaşadıkları sonucuna varılmıştır.

John Stanley'in ve eserlerinin genel sonuçları ise şöyledir;

- İlgili alanyazın taraması ve yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye'de tanınmadığı ve eserlerinin piyano eğitiminde kullanılmadığı tespit edilmiştir.

- John Stanley volunterilerin eser analizi yoluyla analiz edilerek ve uzmanların görüşleri de alınarak piyano eğitiminde kazandırılması gereken teknik ve müzikalite davranışları içerdiği, böylelikle bu eserlerin piyano eğitiminde kullanılabilir olduğu sonucuna varılmıştır.

- Volunterileri eserleri, müzik eğitimi öğrencilerinin çalabilmeleri açısından değerlendirildiğinde her seviyedeki öğrencinin bu eserleri çalabildiği sonucuna varılmıştır.

- Volunteri eserleri, teknik ve müzikalite kazanım davranışları açısından öğrencilere çalışması açısından zor gelmemiş, kolaylıkla bu eserleri seslendirebildiği sonucuna varılmıştır.

5.2 Öneriler

- Araştırma sonuçlarına göre, İngiltere bestecisi olan John Stanley'in ve Türkiye'de tanınmadığı görülmektedir. Kendi ülkesinde ve başka ülkelerde bu besteci hakkında çok sayıda makale, tez ve kitaplar yazılmış ancak Türkiye'de bu besteci hakkında hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. İki yaşında kör olması ve bu denli eserler bestelemesi ve diğer ülkelerde kendisi ve eserleri hakkında çok sayıda ilginin olması bu bestecinin önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Türkiye'de müzikologlar ve eğitimciler bu besteci üzerine detaylı araştırma yapmalı, müzik tarihi kitaplarında bu besteciden de bahsedilmeli ve müzik tarihi derslerinde bu konu hakkında öğrencilere bilgiler verilmelidir. John Stanley üzerine kitaplar ve bilimsel makaleler yazılması, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bu besteciye tanıtım açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

- Araştırma sonuçlarına göre John Stanley'in eserleri Türkiye'de tanınmadığı tespit edilmiştir. Ülkemizde devlet konservatuarları, güzel sanatlar fakültelerinin müzik bölümleri ve eğitim fakültesi bünyesinde bulunan müzik öğretmenliği anabilim dallarında piyano eğitimi verilmekte ve bu eğitim esnasında bilindiği gibi barok dönem eserleri çaldırılmaktadır. Stanley'in eserleri, diğer barok eserleri gibi içerisinde teknik ve müzikalite özelliklerini barındırmakta ve öğrenciye verilebilecek hedef davranışları içerdiği görülmektedir. Bu nedenle piyano öğretim elemanları Stanley'in eserlerini öğrencilerinin seviyelerine göre seçmeli ve repertuarlarına çeşitlilik kazandırmak adına bu eserleri kullanmaları önerilmektedir.

- Stanley'in döneminde piyano çalgısı icat edilmemesinden dolayı eserleri genellikle organ için bestelenmiştir. Bu nedenle Volunteri eserlerinin orijinal notalarına bakıldığında bazı yerler piyano ile çalmak mümkün değildir. Avrupa'da bu eserler yayın editörleri ve sanatçılar tarafından

düzenlenerek piyano çalgısına uyarlanmıştır. Türkiye’de de müzik editörleri, sanatçılar ve müzik eğitimcileri bu eserler üzerinde çalışmalı, piyano çalgısı için düzenlemeler yapılması önerilmektedir.

- Türkiye’de sadece Johann Sebastian Bach’ın Menuet kitabı mevcuttur. Bu durum piyano eğitiminde kullanılan kaynaklar açısından kısıtlılık yaratmaktadır. Bu nedenle farklı ülkelerde yaşayan barok dönem eserleri araştırılarak yayınevleri tarafından bastırılması, ülkemizdeki piyano repertuarının genişlemesi açısından önem taşımaktadır.

- Piyano eğitiminde pedagoglar var olan eserler hakkında basamaklandırma yapmışlardır. Öğrenci seviyesine göre eserleri basamaklandıran pedagoglar, içerisinde geçen teknik davranışları, müzikalite kanmaları açısından her dönem için eser ve besteci isimleri verilmiştir. Pedagoglar, Stanley’in eserlerini inceleyerek belirli eğitim basamakları oluşturması, öğrencilerin hangi basamakta bu eserleri çalabileceğini bilmeleri açısından önem taşımaktadır.

- Piyano eğitiminde farklı stillerde eserler çalmak önem taşımaktadır. Bu nedenle piyano eğitimcileri, piyano eğitiminde barok , klasik, romantik ve çağdaş dönem eserlerini öğrenciye vererek farklı stil kazanmalarını sağlamaktadır. Nasıl klasik dönemde Beethoven ve Mozart sitili farklı ise barok dönemde de aynı olgu söz konusudur. Bu nedenle Bach eserlerinin yanında Stanley’in eserleri de öğrencilere çaldırılarak farklı stil kazanımları kazandırmaları açısından önem taşımaktadır.

- Stanley’in eserleri piyano için uyarlanmalı ve bu eserlerin piyano konser ve resital programlarında yer alması önerilmektedir.

- John Stanley, hemen hemen her türde eser vermiş bir bestecidir. bu bestecinin sadece organ eserleri değil diğer eserleri de incelenmeye değer nitelikte olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle diğer alanlardaki öğretim elemanları bu eserleri incelemeli ve repertuarlarına almalıdır.

- Bu çalışma John Stanley üzerine yapılacak olan araştırmalara ışık tutmalı ve tanınmamış bestecileri tanıtmak adına önemli bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

6. KAYNAKÇA

- Alcock, J. (1786). **Letter concerning Stanley in the Universal Magazine** 79:44; reprinted in the European Magazine 10 (August 1786): 80.
- Body, M. (1974). **John Stanley’s Voluntaries**. Musical Times 115, 598 – 601.
- Boydş, N. (1997). **Eğitim – Sanat İlişkisi Eğitim Bilimlerine Giriş**. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Bulut, D. (2005). **Müzik Eğitimi Anabilim Dalları Başlangıç Piyano Eğitiminde Uygulanan Yöntem ve Teknikler**. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü Müzik Sempozyumu.
- Burney, C. (1784). **Some Account of John Stanley, Esq.** European Magazine and London Review 6 (1784): 171–172.
- Camp, M.W. (1992). **Teaching Piano**, California: Alfred Publishing Co, Inc.
- Demirel, Ö. (1995). **Genel Öğretim Yöntemleri**. Ankara: Usem Yayınları.
- Demirtaş, H. O. (2013). **Müzik Öğretmeni Adaylarının Barok Dönemi Piyano Eserlerinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri**. Burdur: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Durak, Y. (2007). **Piyano Öğretim Programı Model Önerisi ve Uygulamadaki Görünümü**. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Ekinci, H. ve Demirtaş, H. O. (2013). **Barok Dönemi Piyano Eserlerini Yorumlamada Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Müzik Öğretmeni Adaylarının Görüşleri**. E – Journal of New World Sciences Academy, ISSN: 1306 – 3111/1308 – 7290.
- Ertem, Ş. (2011). **Orta Düzey Piyano Eğitimi İçin Repertuar Seçme İlkeleri**. Kastamonu: Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt.19, No.2, 645 – 652.

- Eskioğlu, I. (2003). **John Sebastian Bach'ın Envansiyonları'nın Piyano Eğitimi Dağarcığındaki Önemi ve Bu Yapıtların İncelenmesi**. Malatya: İnönü Üniversitesi Müzik Sempozyumu.
- Finzi, G. (1950). **John Stanley, 1713 – 1786**. Proceedings of the Royal Musical Association 77, 63 – 75.
- Gökbudak, S. (2013). **Piyano Eğitiminde Öğretim Eserleri ve Basamakları**. Piyano Öğretiminde Pedagojik Yaklaşımları Kitabı, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Gültek, B. (2010). **Avrupa Piyano Metodu Kullanım Kılavuzu**. Erişim Tarihi: 12 Ekim 2013, <http://www.piyanoegitimi.com/OgretmenRehberi.pdf>. 2010.
- Günay, E. ve Uçan, A. (1980). **Çevreden Evrene Keman Eğitimi I**. Ankara: Dağarcık Yayınları.
- Hawkins, L. M. (1822). **Anecdotes, Biographical Sketches, and Memoirs**. London: F. C. and J. Rivington.
- İlyasoğlu, E. (1999). **Zaman İçinde Müzik**. İstanbul: Altan Matbaacılık Ltd.
- Johnstone, H. D. (1967). **An Unknown Book of Organ Voluntaries**. Musical Times 108, 1003 – 1007.
- Karasar, N. (2006). **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kasap, B. T. (2004). **Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlardaki Yardımcı Çalgı Piyano Dersleri Üzerine Bir Araştırma**. Isparta: 1924 – 2004 Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu Bildirileri, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Kutluk, Ö. (1996). **Okul Şarkılarına Piyano İle Eşlik Yapabilme Becerisinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Çalışma**. Konya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Longyear, R.M. (1970). **Principles of Neglected Musical Repertoire, Journal of Research in Music Education**. Erişim Tarihi: 20 Eylül 2013. <http://www.jstor.org/stable/3344269> 1970.
- Özen, N. (1996). **Müzik Eğitiminde Çalgı Eğitiminin Önemi**. Ankara: Filarmoni Sanat Dergisi.
- Özmenteş, S. (2013). **Çalgı Eğitiminde Öğrenci Motivasyonu ve Performans**. Ankara: Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi.
- Pamir, L. (1984). **Çağdaş Piyano Eğitimi**. İstanbul: Turing Yayınevi.
- Prescott, J. R. (2011). **John Stanley, "A Miracle of Art and Nature": The Role of Disability in the Life and Career of a Blind Eighteenth – Century Musician**. Berkeley: Ph.D. Diss., University of Clifornia.
- Say, A. (2005). **Müzik Ansiklopedisi**. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Say, A. (2002). **Müzik Sözlüğü**. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Selanik, C. (1996). **Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni**. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Tarcan, H. (1987). **Johann Sebastian Bach Üzerine Bir Çalışma**. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Tezcan, M. (1988). **Eğitim Sosyolojisi**. Ankara: Bilim Yayınları.
- Uçan, A. (1996). **İnsan ve Müzik, İnsan ve Sanat Eğitimi**. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Uçan, A. (1997). **Müzik Eğitimi**. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). **Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi**. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Williams, A. G. (1979). **Stanley, Smith and Teraminta**, Music & Letters 60, 312 – 315.
- Williams, A.G. (1977). **The Life and Works of John Stanley (1712 – 86)**. Ph.D. Diss., University of Regarding.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özengen Flüt Eğitimi Kaynak Kitaplarına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Durak

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8817-7510>

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Bolu – TÜRKİYE

Şefika Burcu Ünal

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0011-3715>

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi ABD, Bolu – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.08.2018
Kabul: 25.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Özengen Flüt Eğitimi
Flüt Öğretmeni
Amatör Çalgı Eğitimi
Kaynak Kitap

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37367>

Öz

Bu çalışmada, özengen flüt eğitiminde kullanılan kaynak kitaplara ilişkin öğretmen görüşlerini saptamak ve bu doğrultuda amaca ve hedef kitlenin özelliklerine uygun uygulanabileceği düşünülen model bir kaynak kitap önerisi hazırlamak amaçlanmıştır. Araştırma bu açıdan önemli görülmektedir. Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye'nin farklı şehirlerinde, farklı yaş gruplarından öğrencilere aktif olarak özengen flüt eğitimi vermekte olan, araştırmaya gönüllü 47 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada; çalışma grubuna, kişisel bilgiler, halen kullanılmakta olan flüt eğitimi kaynak kitaplarına ilişkin sorular ve oluşturulmak istenen kaynak kitap içeriğine ilişkin ifadeler olmak üzere üç bölümden oluşan bir görüşme yönergesi uygulanmıştır. Kişisel bilgiler istatistiksel olarak değerlendirmeye alınmamıştır.

Araştırmanın sonucuna göre, öğretmenler, Türkiye'de özengen flüt eğitimine yönelik kaynak kitap eksikliğinin olduğunu ve mevcut kitapların da özengen eğitimi destekleyici nitelikte olmadığını ifade etmişlerdir. Kaynak kitap eksikliğinin özellikle yabancı menşeli çalışmalardan karşıladığını belirten katılımcıların Türk kültüründen uzak bir anlayışla flüt eğitimine devam etmeleri de dikkat çekici bir konudur. Bu amaçla, öğretmenlerin ihtiyaçlarına uygun ve Türk kültürüne uyumlu bir model kaynak kitap önerisinin nasıl olması gerektiğine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Böylelikle oluşturulması planlanan veya oluşturulma aşamasında olan kaynak kitap çalışmalarına ışık tutması açısından önemli bir araştırma olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte bu çalışmanın özellikle özengen müzik eğitimi bağlamında yapılması, bu alanda yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olması bakımından da önem arz etmektedir.

Atf Bilgisi / Reference Information

Durak, Y. ve Ünal, Ş. B. (2019). Özengen Flüt Eğitimi Kaynak Kitaplarına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 495-506.

Teachers' Opinions About Amateur Flute Education Sourcebooks In Turkey

Asst. Prof. Dr. Yavuz Durak

Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Educaiton, Bolu –
TURKEY

Şefika Burcu Ünal

Bolu Abant İzzet Baysal University, Institute of Education Sciences, Department of Fine Arts Education, Bolu
– TURKEY

Artcile History

Submitted: 19.08.2019

Accepted: 25.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Amateur Flute Education

Flute Teacher

Amateur Instrument Education

Sourcebook

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37367>

Abstract

Purposes of this study were to (a) determine teachers' considerations about sourcebooks that used in flute education and (b) propose a model sourcebook according to the characteristic of intended audience and their objective. Participants were teachers (N = 47) who were actively teaching flute lessons to students from various age groups from different cities of Turkey. In the study, teachers have implemented a three-part survey including personal information, questions about current source books being used and preferences about the content of the sourcebook to be created. Personal data were not evaluated statistically.

According to the findings, teachers indicated that current sourcebooks were not suitable for amateur flute education and there was a lack of published sourcebook pertaining to amateur flute education in Turkey. It is also noteworthy that the participants, who stated that the lack of source books, especially from foreign studies, continued their flute education with a distant understanding from Turkish culture. Thus, a model sourcebook including Turkish musical pieces was proposed to meet the requirements of teachers. Thus, it is thought that it is an important research in terms of shedding light on the resource book studies that are planned to be created or are in the process of being created. However, this study is especially important in the context of careful music education, it is important in terms of the limited number of studies conducted in this area.

1. Giriş

Sanat toplumların kültürel özelliklerini yansıtır. Dolayısıyla sanat ve kültürün iç içe geçmiş olması, toplumun kültür seviyesi için sanat eğitiminin ne kadar önemli olduğunun göstergesidir. Bir toplumun kültürel olarak gelişmişlik düzeyi, o toplumun sanata ve sanatçıya verdiği önem ve aynı zamanda sanatçı ve sanattan anlayan bireylerin sayısının çokluğu ile ölçülebilir (Atmaca, 2008). Bir başka ifade ile sanatçılar ve sanattan anlayan kişilerin, değer yargıları gelişmiş bireyler oldukları göz önünde bulundurulduğunda bu bireylerin sayısı ne kadar fazla ise o toplumun kültür düzeyi de o kadar gelişmiş olacaktır (Atmaca, 2008).

Müzik sanat dalları içerisinde kendisine dair evrensel dili olan ve insanları farklılıklarına rağmen aynı etki altına alabilen, duygular üzerinde en derin etki bırakan, iletişimsel güce sahip bir alan olarak ön plana çıkmaktadır (Öz, 2001). Atatürk'ün "Hayatta müzik gerekli değildir, hayatın kendisi müziktir" cümlesiyle vurguladığı gibi müzik aslında hep hayatımızın içerisinde var olmuş bir alandır. Uçan'ın (1994) ifadesiyle "Müzik insan yaşamının her evresinde yer alan, onsuz olunamayan bir olgudur" .

Müziği anlamaya giden yoldaki en önemli araçlardan biri, bireyin çalgısıdır. Dolayısıyla çalgı eğitimi müzik eğitiminin oldukça önemli bir parçasıdır. "Müzik eğitiminin temel boyutlarından biri olan çalgı eğitiminin yapılmadığı durumlarda, müzik eğitimi ya eksik, ya yetersiz ya da yeterince sağlam ve tutarlı olamaz" (Tanrıverdi, 1996). Çalgı eğitimi hem mesleki, hem genel hem de hobi (özengen) amaçlı müzik eğitiminin bir boyutu olarak değerlendirilebilir. Bu eğitim sayesinde bireyler aldıkları müzik eğitimi yaratıcılık boyutuna taşıyabilir ve becerilerini keşfedebilirler. Çalgı eğitimi insanların müziksel ve sanatsal kültürlenmelerini sağlaması, kişilik gelişimlerine olumlu etkisi ve boş zamanlarını değerlendirmedeki pozitif katkıları gibi özellikleri içermektedir (Uslu 2006). Bireyler, çalgı eğitimi yoluyla müziği daha iyi öğrenebilir, ritimsel, müziksel, estetiksel duygularını geliştirebilirler. Hangi yaş grubunda olursa olsun çalgı çalmanın, duyguların müzik yoluyla dışavurumunda önemli bir yer kapladığı düşünülmektedir (Uslu, 1996).

Amatör müzikçilerin bir ülkenin sanattaki kültür seviyesinin belirlenmesinde önemli rol oynadığı ve ülkenin müzikal gövdesini oluşturduğu düşünülmektedir (Say, 2002). Dolayısıyla amatör müzisyen ne kadar fazla ise kültür seviyesi de o derece yüksek olacaktır denebilir. Nitekim gelişmiş ülkelere bakıldığında amatör müzik eğitimi alan insanların sayısının oldukça fazla olduğunu görebiliriz (Say, 2002). Fenmen amatör müzikçilerin toplumda sanatı besleyecek unsurların başında geldiğini ve toplumun sanatsal gelişimi açısından amatör müzikçilerin sayılarının artması gerektiğini savunur. "Sanat alanındaki yeni odaklar için amatörlere büyük gereksinim vardır. Büyük sanat ordusunun erlerini onlar oluşturur. Bir ulusun sanatsal düzeyi onlarla ölçülür"(Akt: Say, 1996). Ona göre müzikle amatör olarak uğraşmak bireyleri olumsuz duygu ve düşüncelerden uzaklaştırır, insanlı bir yaşam tarzını benimsemelerini sağlar.

Özengen eğitim mesleki müzik eğitimi için önemli bir altyapı niteliğindedir ve doğru yöntemlerle uygulanması bu noktada büyük önem taşımaktadır (Uçan, 1996). Alanlarında başarılı ve müziği meslek edinmiş birçok müzisyenin mesleki müzik eğitimlerinin bir önceki basamağının özengen müzik eğitimi olduğunu görebiliriz.

Özengen çalgı eğitiminde flüt de gitar, keman, piyano, bağlama gibi popülerliği artan çalgılar arasında yer almaktadır (Yılmaz ve Şen, 2016). Ülkemizde özengen flüt eğitimi müzik dershaneleri, çeşitli özel kurslar, halkevleri ve özel ders yoluyla yapılmaktadır. Bu kurumlarda veya ortamlarda uygulanmakta olan özengen çalgı eğitiminin niteliğinin birbirleriyle benzerlikler taşımadığı, belirlenmiş bir program veya sistem doğrultusunda olmadığı görülmektedir. Özengen flüt eğitimi verilen kurslarda veya bireysel eğitimlerde bu eğitimin amaçlarına yönelik düzgün planlanmış bir programın hazırlanıp hayata geçirilmesi önem taşımaktadır. Özengen çalgı eğitiminin verimli

olabilmesi için başlangıç aşamasından itibaren iyi bir planlama ve bu konuda bir standardın oluşturulması ve geliştirilmesi gereklidir (Uslu, 1998).

Bu araştırma ile flüt eğitimi kaynak kitaplarına ek olarak özellikle özengen flüt eğitiminde kullanılmak üzere oluşturulması düşünülen bir kaynak kitabın hangi ihtiyaçlar doğrultusunda dizayn edilebileceği ile ilgili öğretmen görüşlerine başvurularak bir ön çalışma yapılmak istenmiştir.

2. Yöntem

Araştırma, genel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. "Betimleme araştırmaları, mevcut olayların daha önceki olaya ve koşullarla ilişkilerini de dikkate alarak, durumlar arasındaki etkileşimi açıklamayı hedef alır" (Kaptan, 1989;34).

Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye'nin farklı şehirlerinde, farklı yaş gruplarından öğrencilere aktif olarak özengen flüt eğitimi vermekte olan, araştırmaya gönüllü 47 öğretmen oluşturmaktadır.

Araştırmada; verilere çalışma grubuna, araştırmacının hazırladığı kişisel bilgiler, halen kullanılmakta olan flüt eğitimi kaynak kitaplarına ilişkin sorular ve oluşturulmak istenen kaynak kitap içeriğine ilişkin ifadeler olmak üzere üç bölümden oluşan bir görüşme yönergesi uygulanarak ulaşılmıştır. Yönerge mail üzerinden yollanıp cevaplar da mail yoluyla toplanmıştır.

Flüt eğitiminde kullanılmakta olan kaynak kitaba ilişkin (Bölüm 2/Soru 4-7-8-9) ve kaynak kitap dağıtıcısı model önerisine ilişkin (Bölüm 3/Soru 1-2-4) sorulara vermiş oldukları yanıtların eğitim seviyelerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır.

Kruskal Wallis H Testi normal dağılım göstermeyen gruplarda, üç veya daha fazla sayıda grubun ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla kullanılan istatistiksel bir tekniktir. One-Way ANOVA'nın parametrik olmayan karşılığıdır.

3. Bulgular

Bu bölüm, özengen flüt eğitimi veren öğretmenlerin kullanılmakta olan flüt eğitimi kaynak kitaplarına ilişkin sorulara verdikleri yanıtların dağılımının incelenmesinden oluşmaktadır.

Tablo 3.1. Katılımcıların Kullandıkları Kaynak Kitap Kullanım Durumları

	Sayı	Yüzde	
Kullanmakta olduğunuz bir flüt eğitimi kaynak kitap veya metot var mı?	Evet	45	95,7
	Hayır	2	4,3
	Toplam	47	100,0

Çalışma grubundaki öğretmenlerin %96'sının özengen flüt eğitimi verirken bir kaynak kitap veya metot kullandığı söylenebilir.

Tablo 3.2. Kullanılan Kaynak Kitapların İçeriği

	Sayı	Yüzde	
Kullanmakta olduğunuz flüt eğitimi kaynak kitapların içeriği metot şeklinde midir yoksa dağıtıcı şeklinde midir?	Her İkisi	32	68,1
	Metot	11	23,4
	Dağıtıcı	2	4,3
	Toplam	45	95,7
	Yanıt Yok	2	4,3
	Toplam	47	100,0

Çalışma grubunda öğretmenlerin % 68'inin metot ve dağarcığı beraber kullandığı söylenebilir. Sadece dağarcık kullananların sayısının azlığı dikkat çekicidir.

Tablo 3.3. Kitapların Dili

	Sayı	Yüzde	
Kullanmakta olduğunuz kaynak kitapların dili nedir?	Yabancı Dil	35	74,5
	Her İkisi	7	14,9
	Türkçe	3	6,4
	Yanıt Yok	2	4,3
	Toplam	47	100,0

Çalışma grubundaki öğretmenlerin %75'i yabancı dilde yazılmış kitapları kullandığı söylenebilir. Türkçe yazılmış kaynak olmayışı buna sebep olarak söylenebilir.

Tablo 3.4. Kitapların İçerik Açısından Beğeni Durumu

	Sayı	Yüzde	
Kullanmakta olduğunuz flüt eğitimi kaynak kitaplarındaki eserler öğrencilerinizin beğenilerine hitap ediyor mu?	Büyük Ölçüde	19	40,4
	Kısmen	15	31,9
	Çok Az	10	21,3
	Tamamen	1	2,1
	Yanıt Yok	2	4,3
	Toplam	47	100,0

499

Çalışma grubundaki öğretmenlerin % 40' ı kullandıkları kaynak kitaptaki eserlerin öğrencilerin beğenilerine büyük ölçüde hitap ettiğini düşündükleri söylenebilir.

Tablo 3.5. Kitapların Ulaşılabilirliği

	Sayı	Yüzde	
Kullanmakta olduğunuz flüt eğitimi kaynak kitapları, öğrencilerinizin kolayca ulaşabileceği kitapçılarda satılıyor mu?	Hiç	20	42,6
	Çok Az	18	38,3
	Kısmen	4	8,5
	Büyük Ölçüde	2	4,3
	Tamamen	1	2,1
	Yanıt Yok	2	4,3
	Toplam	47	100,0

Tabloda görüldüğü üzere özengen flüt eğitimi alan öğrencilerin %80'inin kitaplarını kitapçevlerinden temin edemedikleri söylenebilir.

Tablo 3.6. Kitapların Sayıca Yeterlilikleri

	Sayı	Yüzde	
Sizce ülkemizde özengen (hobi-amatör) flüt eğitiminde kullanılmak üzere yazılmış kaynak kitaplar yeterli midir?	Çok Az	19	40,4
	Hiç	18	38,3
	Kısmen	7	14,9
	Büyük Ölçüde	1	2,1
	Yanıt Yok	2	4,3
	Toplam	47	100,0

Çalışma grubundaki öğretmenlerin %79'unun özengen flüt eğitiminde kullanılan kitapların yeterli olmadığı görüşünde olduğu söylenebilir.

Tablo 3.7. Kaynak Kitapların Özengen Eğitime Uygunluğu

	Sayı	Yüzde	
Ülkemizde mesleki müzik eğitimi veren kurumlarda kullanılan flüt eğitimi kaynak kitaplarının seviyeleri özengen flüt eğitimi için kullanılabilir seviyede midir?	Kısmen	14	29,8
	Çok Az	13	27,7
	Hiç	12	25,5
	Büyük Ölçüde	3	6,4
	Tamamen	3	6,4
	Yanıt Yok	2	4,3
Toplam	47	100,0	

Çalışma grubundaki öğretmenlerin "Çok az ve hiç" seçeneklerine verdikleri cevapları, kullanılan kitapların özengen flüt eğitimi için uygun olmadığı konusunda olumlu bir cevap olarak birleştirirsek, %54'ünün mesleki müzik eğitimi veren kurumlar için hazırlanmış flüt eğitimi kitaplarının seviyelerinin, özengen flüt eğitimi için uygun olmadığını düşündükleri söylenebilir.

Bu kısımda özengen flüt eğitimi veren öğretmenlerin oluşturulmak istenen flüt eğitimi kaynak kitap dağıtıcı model önerisine ilişkin sorulara verdikleri yanıtlar incelenmiştir.

Tablo 3.8. Kitaplardaki Eser Seviyeleri

	Sayı	Yüzde	
Oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağıtıcı model kitabındaki eser seviyeleri başlangıç aşamasından ileri düzeylere kadar bir program dâhilinde sıralı ve aşamalı olarak ilerlemelidir.	Kesinlikle Katılıyorum	41	87,2
	Büyük Ölçüde Katılıyorum	5	10,6
	Kısmen Katılmıyorum	1	2,1
	Toplam	47	100,0

Tabloda görüldüğü üzere çalışma grubundaki öğretmenlerin % 98' inin oluşturulacak olan model kaynak kitap önerisinin içerisindeki eserlerin seviyelerinin başlangıç aşamasından ileri düzeylere kadar bir program dâhilinde sıralı ve aşamalı olarak ilerlemesi gerektiğini düşündüğü söylenebilir.

Tablo 3.9. Oluşturulacak Model Kitap İçeriği Fikirleri

		Sayı	Yüzde
Oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağarcık model kitabındaki eserler, öğrencilerin beğenilerine hitap eden sıkılmadan çalabilecekleri, ancak öğrencilerin temel teknik gelişimlerini de destekleyici nitelikte olmalıdır.	Kesinlikle Katılıyorum	40	85,1
	Büyük Ölçüde Katılıyorum	7	14,9
	Toplam	47	100,0

Çalışma grubundaki öğretmenlerin tamamı hazırlanacak olan model kitaptaki eserlerin öğrencilerin beğenilerine hitap eden, sıkılmadan çalabilecekleri, ancak öğrencilerin temel teknik gelişimlerini de destekleyici nitelikte olması gerektiği konusunda hem fikir oldukları söylenebilir.

Tablo 3.10. Model Kitap İçeriğindeki Eserlerin Niteliği

		Sayı	Yüzde
Oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağarcık model kitabındaki eserler, büyük ölçüde herkes tarafından bilinen ve tanınan ezgilerden oluşmalıdır.	Kesinlikle Katılıyorum	23	48,9
	Büyük Ölçüde Katılıyorum	13	27,7
	Kısmen Katılmıyorum	7	14,9
	Kararsızım	3	6,4
	Katılmıyorum	1	2,1
	Toplam	47	100,0

501

Çalışma grubundaki öğretmenlerin % 77'sinin, hazırlanacak olan model kitabın içeriğinin bilinen ve tanınan ezgilere daha çok yer verilmesi konusuna katıldıkları söylenebilir.

Tablo 3.11. Model Kitaptaki Sözel Anlatımlar

		Sayı	Yüzde
Oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağarcık model kitabındaki eserlerin nasıl çalınması gerektiğinin anlatımı, dip not şeklinde Türkçe ve kolay anlaşılır olmalıdır.	Kesinlikle Katılıyorum	33	70,2
	Büyük Ölçüde Katılıyorum	12	25,5
	Katılmıyorum	1	2,1
	Kararsızım	1	2,1
	Toplam	47	100,0

Çalışma grubundaki öğretmenlerin % 96'sı, oluşturulan özengen flüt eğitimi model kitabındaki eserlerin nasıl çalınması gerektiğinin anlatımı, ana dilde dip not şeklinde anlaşılır olması gerektiğini ifade ettikleri söylenebilir.

Tablo 3.12. Model Kitaptaki Görsel Anlatımlar

		Sayı	Yüzde
Oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağarcık model kitabındaki eserlerin nasıl çalınması gerektiğinin anlatımı, ya da konunun içeriği, öğrenci seviyesine göre	Kesinlikle Katılıyorum	25	53,2
	Büyük Ölçüde Katılıyorum	8	17,0
	Kararsızım	7	14,9

resimli anlatım şeklinde olmalıdır.	Kısmen Katılmıyorum	6	12,8
	Katılmıyorum	1	2,1
	Toplam	47	100,0

Çalışma grubundaki öğretmenlerin % 70'i oluşturulacak olan taslak flüt eğitimi kitabının içeriğindeki açıklamalarda resimli anlatımlardan yararlanılması gerektiğini düşünmektedirler.

Tablo 3.13. Kaynak Kitap Bölümleri

		Sayı	Yüzde
Oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağarcık model kitabı, seviyelere göre 'Seviye 1', 'Seviye 2', ve 'Seviye 3' olarak 3 bant ya da fasikül halinde basılmalıdır.	Kesinlikle Katılıyorum	23	48,9
	Büyük Ölçüde Katılıyorum	11	23,4
	Kararsızım	8	17,0
	Kısmen Katılmıyorum	3	6,4
	Katılmıyorum	2	4,3
	Toplam	47	100,0

Çalışma grubundaki öğretmenlerin % 72'sinin oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağarcık model kitabı, seviyelere göre 'Seviye 1', 'Seviye 2', ve 'Seviye 3' olarak 3 bant ya da fasikül halinde basılması fikrine katıldıkları söylenebilir.

Tablo 3.14. Kaynak Kitaptaki Nota sistemi

		Sayı	Yüzde
Oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağarcık model kitabındaki eserlerin nota yazımları seviyelere göre büyük puntodan küçük punto ya doğru ilerlemelidir.	Kesinlikle Katılıyorum	21	44,7
	Büyük Ölçüde Katılıyorum	12	25,5
	Kararsızım	9	19,1
	Kısmen Katılmıyorum	4	8,5
	Katılmıyorum	1	2,1
	Toplam	47	100,0

Çalışma grubundaki öğretmenlerin % 70'inin oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağarcık model kitabındaki eserlerin nota yazımlarının büyük puntodan küçük puntoya doğru ilerlemesi gerektiğini ifade ettikleri söylenebilir.

Tablo 3.15. Kaynak Kitaptaki İfade Terimleri

		Sayı	Yüzde
Oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağarcık model kitabındaki eserlerin üzerindeki ifade terimleri kitabın başında teorik bilgiler bölümünde kolay anlatımlı olarak görselleştirilmelidir.	Kesinlikle Katılıyorum	33	70,2
	Büyük Ölçüde Katılıyorum	11	23,4
	Kısmen Katılmıyorum	2	4,3
	Katılmıyorum	1	2,1
	Toplam	47	100,0

Çalışma grubundaki öğretmenlerin %93'üne göre eserlerin üzerindeki ifade terimlerinin kaynak kitabın başında yer alması konusunda hem fikir oldukları söylenebilir.

Tablo 3.16. Kaynak Kitaptaki Temel Davranışların Görselleştirilmesi

		Sayı	Yüzde
Oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağarcık model kitabında temel davranışlar bölümü olmalı ve bu bölümde flüt tutuş ve duruş pozisyonları görsel olarak resimli anlatımla görselleştirilmelidir.	Kesinlikle Katılıyorum	38	80,9
	Büyük Ölçüde Katılıyorum	8	17,0
	Kararsızım	1	2,1
	Toplam	47	100,0

Çalışma grubundaki öğretmenlerin %98'inin, temel davranışlar, flüt tutuş ve duruş pozisyonlarını görsel olarak resimli anlatımların dağarcık model kitabında bulunması konusunda hem fikir oldukları söylenebilir.

Tablo 3.17. Kaynak Kitapların İnternet Satışları

		Sayı	Yüzde
Oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağarcık model kitabı satış noktaları, kitapevleri dışında internet ortamında da ulaşılabilir olmalıdır.	Kesinlikle Katılıyorum	43	91,5
	Büyük Ölçüde Katılıyorum	4	8,5
	Toplam	47	100,0

503

Çalışma grubundaki öğretmenlerin tümü flüt eğitimi kaynak kitapların kolayca temin edilebilecek, ulaşılabilecek olması gerektiğini düşünmektedir denilebilir.

Bu tabloda özengen flüt eğitimi veren öğretmenlerin kullanılmakta olan flüt eğitimi kaynak kitaplarına ilişkin sorulara verdikleri yanıtlar arasındaki korelasyonlar incelenmiştir.

Tablo3.18. Öğretmenler ile Kaynak Kitaplara Verilen Yanıtlar Arasındaki İlişkiler

		S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	
Kendall's Tau b	S4	Katsayı	1,000	0,276*	0,205	0,083	0,424**	0,275*	0,372**
		p	-	0,041	0,130	0,532	0,002	0,043	0,004
	S5	Katsayı	0,276*	1,000	0,424**	0,332*	0,205	0,381**	0,339**
		p	0,041	-	0,002	0,011	0,127	0,005	0,009
	S6	Katsayı	0,205	0,424**	1,000	0,469**	0,083	0,214	0,194
		p	0,130	0,002	-	0,000	0,537	0,113	0,136
	S7	Katsayı	0,083	0,332*	0,469**	1,000	0,105	-0,001	0,272*
		p	0,532	0,011	0,000	-	0,426	0,991	0,033
	S8	Katsayı	0,424**	0,205	0,083	0,105	1,000	0,260	0,131
		p	0,002	0,127	0,537	0,426	-	0,054	0,313
S9	Katsayı	0,275*	0,381**	0,214	-0,001	0,260	1,000	0,196	

	p	0,043	0,005	0,113	0,991	0,054	-	0,134
S10	Katsayı	0,372**	0,339**	0,194	0,272*	0,131	0,196	1,000
	p	0,004	0,009	0,136	0,033	0,313	0,134	-

* : 0.05 anlamlılık düzeyinde anlamlı

** : 0.01 anlamlılık düzeyinde anlamlı

Flüt eğitimi veren 47 öğretmenin flüt eğitimi kaynak kitaplarına ilişkin sorulara verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla korelasyon analizi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre anlamlı korelasyona sahip soru ikilileri 4-5, 4-8, 4-9, 4-10, 5-6, 5-7, 5-9, 5-10, 6-7, 7-10 şeklindedir. Örneğin Soru 5 ile Soru 6 arasındaki korelasyon orta düzeyde, pozitif ve anlamlıdır (Tau b = 0,424, p = 0,002). Bu sonuç bu iki soruya verilen yanıtların aynı eğilime sahip olduğunu yani birlikte artma veya birlikte azalma eğiliminin göstergesidir.

Özengen flüt eğitimi veren öğretmenlerin oluşturulmak istenen flüt eğitimi kaynak kitap dağıtıcısı model önerisine ilişkin sorulara verdikleri yanıtlar arasındaki korelasyonlar bu tabloda incelenmiştir.

Tablo 3.19. Öğretmenler ile Model Kitap için Verilen Yanıtlar Arasındaki İlişki

		S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	
Kendall' s Tau b	S1	Katsayı	1,000	,536**	,312*	,174	,158	,155	,338*	,006	,273	,327*
		p	.	,000	,022	,224	,244	,252	,012	,968	,059	,025
	S2	Katsayı	,536**	1,000	,315*	,257	,187	,220	,361**	,209	,387**	,515**
		p	,000	.	,022	,075	,171	,108	,008	,146	,008	,000
	S3	Katsayı	,312*	,315*	1,000	,439**	,488**	,371**	,507**	,173	,165	,357**
		p	,022	,022	.	,001	,000	,004	,000	,197	,227	,010
	S4	Katsayı	,174	,257	,439**	1,000	,398**	,323*	,346**	,364**	,404**	,273
		p	,224	,075	,001	.	,003	,016	,010	,010	,005	,059
	S5	Katsayı	,158	,187	,488**	,398**	1,000	,687**	,479**	,419**	,415**	,327*
		p	,244	,171	,000	,003	.	,000	,000	,002	,002	,017
	S6	Katsayı	,155	,220	,371**	,323*	,687**	1,000	,463**	,521**	,550**	,333*
		p	,252	,108	,004	,016	,000	.	,000	,000	,000	,015
	S7	Katsayı	,338*	,361**	,507**	,346**	,479**	,463**	1,000	,323*	,325*	,287*
		p	,012	,008	,000	,010	,000	,000	.	,015	,016	,035

S8	Katsay	,00	,209	,173	,364	,419	,521	,323	1,00	,602	,30
	1	6			**	**	**	*	0	**	4*
S9	Katsay	,27	,387	,165	,404	,415	,550	,325	,602	1,00	,41
	1	3	**		**	**	**	*	**	0	6**
S10	Katsay	,32	,515	,357	,273	,327	,333	,287	,304	,416	1,0
	1	7*	**	**	*	*	*	*	*	**	00
S10	Katsay	,02	,000	,010	,059	,017	,015	,035	,034	,004	.
	p	5									

* : 0.05 anlamlılık düzeyinde anlamlı

** : 0.01 anlamlılık düzeyinde anlamlı

Flüt eğitimi veren 47 öğretmenin flüt eğitimi kaynak kitap dağıtıcı model önerisine ilişkin sorulara verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla korelasyon analizi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre anlamlı korelasyona sahip soru ikilileri 1-2, 1-3, 1-7, 1-10, 2-3, ..., 8-10, 9-10 şeklindedir. Örneğin Soru 1 ile Soru 2 arasındaki korelasyon orta düzeyde, pozitif ve anlamlıdır (Tau b = 0,536, p = 0,000 < 0,001). Bu sonuç bu iki soruya verilen yanıtların aynı eğilime sahip olduğunu yani birlikte artma veya birlikte azalma eğiliminin göstergesidir.

4. Sonuçlar

Katılımcı öğretmenlerin halen kullanmakta olduğu flüt kitaplarına yönelik sorularına ilişkin;

- ✓ % 96'sının özengen flüt eğitimi verirken bir kaynak kitap veya metot kullandığı,
- ✓ % 68'inin metot ve dağıtıcı beraber kullandığı,
- ✓ %75'i yabancı dilde yazılmış kitapları kullandığı,
- ✓ % 40'ı kullandıkları kaynak kitaptaki eserlerin öğrencilerin beğenilerine büyük ölçüde hitap ettiğini düşündükleri,
- ✓ Kullandıkları kaynak kitapların % 36'sının özengen flüt eğitimi için uygun olduğu,
- ✓ Özengen flüt eğitimi alan öğrencilerin %80'inin kitaplarını kitapevlerinden temin edemedikleri,
- ✓ %79'unun özengen flüt eğitiminde kullanılan kitapların yeterli olmadığı görüşünde oldukları belirlenmiştir.

Katılımcı öğretmenlerin oluşturulmak istenen flüt kitabına yönelik sorularına ilişkin;

- ✓ % 98' inin oluşturulacak olan model kaynak kitap önerisinin içerisindeki eserlerin seviyelerinin başlangıç aşamasından ileri düzeylere kadar bir program dâhilinde sıralı ve aşamalı olarak ilerlemesi gerektiğini düşündüğü,
- ✓ Tamamı hazırlanacak olan model kitaptaki eserlerin öğrencilerin beğenilerine hitap eden, sıkılmadan çalabilecekleri, ancak öğrencilerin temel teknik gelişimlerini de destekleyici nitelikte olması gerektiği konusunda hem fikir oldukları,
- ✓ % 77'sinin, hazırlanacak olan model kitabın içeriğinin bilinen ve tanınan ezgilere daha çok yer verilmesi konusuna katıldıkları,
- ✓ % 96' sını, oluşturulan özengen flüt eğitimi model kitabındaki eserlerin nasıl çalınması

gerektiğinin anlatımı, ana dilde dip not şeklinde anlaşılır olması gerektiğini,

- ✓ Öğretmenlerin % 70'i oluşturulacak olan taslak flüt eğitimi kitabının içeriğindeki açıklamalarda resimli anlatımlardan yararlanılması gerektiğini,
- ✓ % 72'sinin oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağarcık model kitabı, seviyelere göre 'Seviye 1', 'Seviye 2', ve 'Seviye 3' olarak 3 bant ya da fasikül halinde basılması fikrine katıldıkları,
- ✓ % 70'inin oluşturulan özengen flüt eğitimi taslak dağarcık model kitabındaki eserlerin nota yazımlarının büyük puntodan küçük puntoya doğru ilerlemesi gerektiğini ifade ettikleri,
- ✓ %93'üne göre eserlerin üzerindeki ifade terimlerinin kaynak kitabın başında yer alması konusunda hem fikir oldukları,
- ✓ %98'inin, temel davranışlar, flüt tutuş ve duruş pozisyonlarını görsel olarak resimli anlatımların dağarcık model kitabında bulunması konusunda hem fikir oldukları bulunmuştur.

Bu durumda öneriler aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Ülkemizin kültürünü yansıtacak, ihtiyaç duyulan eserlerin olduğu daha fazla kitap yazılmasına dair yazarların teşvik edilmesi,
- Amatörce flüt öğrenmek- çalmak isteyen bireylerin keyif alarak çalışacakları popüler eserlerin de yer aldığı bir kaynak kitap,
- Amatör flüt eğitimine hizmet edecek biçimde seviye geçişlerinin kurgulanması
- Özel kurslar özel dersaneler gibi özengen flüt eğitimi verilen kurumlar için ortak bir eğitim programı hazırlanması,
- Özengen flüt eğitimi alan her yaştaki bireylere özel "özengen çocuk flüt eğitimi" "özengen yetişkin flüt eğitimi" gibi farklı kaynakların üretilmesi,
- Model kitabın deneysel çalışma ile sonuçlarının gözlenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Atmaca, A. E. (2008). Toplumsal Yaşamda Sanat Eğitiminin Gerekliliği ve Medyanın Rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 15 (15), 21-28.
- Kaptan, S. (1989). *Bilimsel Araştırma Gözlem ve Teknikleri*. Ankara: Tekışık.
- Öz, N. B. (2001). İnsanın Kültürel Gelişiminde Müzik Eğitiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 101-106.
- Say, A. (2002). *Müzik Sözlüğü*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Say, A. (1996). *Müzik Öğretimi*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Tanrıverdi, A. (1996). Mesleki Müzik Eğitiminde Çalgı Öğretim Programının Önemi ve Yeri. *Filarmoni Sanat Dergisi*, 139, 14.
- Uçan, A. (1993). *Ülkemizde Müzik Öğretimine Genel Bir Bakış*. Ankara: Müzik Eğitimi. Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Uçan, A. (1994). *Müzik Eğitimi: Temel Kavramlar-İlkeler-Yaklaşımlar ve Türkiye'de Cumhuriyetin İlk Altmış Yılındaki Durum*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Uçan, A. (1996). *İnsan ve Müzik: İnsan ve Sanat Eğitimi*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Uslu, M (1996, Eylül). *Türkiye'de Çalgı Eğitiminin Yaygınlaştırılmasında ve Geliştirilmesinde Çok Sesli Müzik Eğitimi Görüşü*. Sözel Bildiri, I. Ulusal Eğitim Sempozyumu, İstanbul.
- Uslu, M. (1998). *Türkiye'de Çalgı Eğitiminin Yaygınlaştırılması ve Geliştirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Uslu, M. (2006). Türkiye'de Çalgı Eğitiminin Yaygınlaştırılmasında ve Geliştirilmesinde Çoksesli Müzik Eğitimi Görüşü. *Müzik ve Bilim Dergisi*, 5, 1-10.
- Yılmaz, H. ve Şen, Ü. S. (2016). Gitarın Popülerlik Durumunun İncelenmesi. *İdil*, 5 (25), 1491-1521.

Beynamlı Hacı Mustafa Efendi'nin Hayatı ve TBMM'deki Faaliyetleri

Doç. Dr. Zekeriya Akman

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7445-0539>

Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Kırıkkale – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 09.08.2019
Kabul: 26.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Beynamlı Mustafa Efendi
TBMM
Hutbe
Ankara
Millî Mücadele

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37833>

Öz

1886-1931 yılları arasında yaşamış olan Beynamlı Hacı Mustafa Efendi, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin I. ve II. dönemlerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) I. döneminde Ankara vekili olarak seçilmiştir. Osmanlı Mebusan Meclisi'nde oldukça aktif bir rol oynayarak birçok tavrı vermiş ve çeşitli tartışmalarda bulunmuştur. Ülkenin oldukça çetin savaş koşulları altında ekonomik sorunlarla yüzleştiği dönemlerde memleketi olan Ankara'ya geçerek Kuvay-i Milliye hareketi yanlısı çalışmalarda bulunmuştur. Kuvvacıları kâfir ilan eden İstanbul fetvalarına karşı hazırlanan Ankara Fetvası'na imza atan Beynamlı Mustafa Efendi, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Ankara şubesinin kurulmasına öncülük etmiştir. Millî Mücadele'ye destek vermek için Namazgahtepe'de verdiği ünlü Cuma hutbesi ile tanınan Beynamlı Mustafa Efendi, TBMM bünyesinde tartışılan askeri, ekonomik, sosyolojik, ilmi ve dini tartışmalara aktif olarak katılarak düşüncelerini beyan etmiştir. Mecliste ikisi gizli oturumda olmak üzere elli kez konuşma yapmış ve beş adet soru önergesi vermiştir. TBMM'yi temsilen kutsal emanetleri Halife Abdülmecid Efendi'ye teslim etmek ve kendisine biat ve intihap etmek için oluşturulan heyette yer alan Beynamlı Mustafa Efendi, TBMM'deki görevinin ardından Ankara Dar'ül Halife Medresesinde asıl işi olan müderrislik görevine atanmış, daha sonra Ankara Vaizliği'ne getirilmiştir. Son olarak da Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere Heyeti azalığı görevini yapan Beynamlı Mustafa Efendi bu görevi esnasında vefat etmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akman, Z. (2019). Beynamlı Hacı Mustafa Efendi'nin Hayatı ve TBMM'deki Faaliyetleri. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 507-520.

Beynamli Hadji Mustafa Efendi's Life and His Activities in GNAT

Assoc. Dr. Zekeriya Akman

Kirikkale University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic History and Arts, Kirikkale – TURKEY

Article History

Submitted: 09.08.2019

Accepted: 26.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Beynamli Mustafa Efendi

GNAT

Khutba

Ankara

National Resistance

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37833>

Abstract

Beynamli Hacı Mustafa Efendi lived from 1886 to 1931. He is elected as Ankara deputy in the elections of I. and II. Ottoman Chamber of Deputies, and I. Grand National Assembly of Turkey (GNAT). He plays an active role, proposes bills of law, and have a lot of discussions in Ottoman Chamber of Deputies. When the country faces with the severe results of wars and economic problems, he passes to Ankara where he was born to participate in activities in order to support Kuvay-i Milliye (National Army) movement. He signs Ankara Fetwa that is organized against İstanbul Fetwa which emphasizes that Kuvay-i Milliye members are infidels. Beynamlı Mustafa Efendi and his friends established the Ankara branch of Anatoli and Rumelia Countrywide Resistance Organization with Mustafa Kemal Pasha's directions. He is well-known thanks to the famous Friday khutba in Namazgahtepe which he gave speech to support National Resistance. He declares his ideas and perspectives about military, economic, sociological, scientific and religious discussions in GNAT. He also gives fifty speeches (two of them in closed session), and gives five parliamentary questions. He participates the GNAT committee which is formed in order to give holy relics to Khalifa Abdülmecid Efendi in the allegiance ceremony. After his duty in Gnat, Beynamlı Mustafa Efendi is assigned as teacher in Dar'ül Khalifa Madrassah, then as Ankara Chaplaincy. Lastly, Beynamlı Mustafa Efendi dies when he works in Presidency of Religious Affairs as a member of Advisement Committee.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'ndeki demokratikleşme sürecinin en önemli adımlarından biri de Kanun-i Esasi'nin kabul edilerek yürürlüğe girmesidir. Mithat Paşa, kendisinin, 1814 Fransız ve 1831 Belçika anayasalarını örnek alarak hazırladığı anayasa taslağını II. Abdülhamit'e sunmuştur. II. Abdülhamit, Mithat Paşa'nın başkanlığını yaptığı bir komisyona anayasa yapma görevi vermişti. Tüm engellemelere rağmen hazırlanan anayasa 28 Aralık 1876 (7 Zilhicce 1293) tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun-i Esasi'de, ismi Meclis-i Umumi olarak geçen Osmanlı Mebusan Meclisi 19 Mart 1877 tarihinde açılmıştır (Akyıldız, 2003: 245). Mebusan Meclisi'nin ilk döneminde görev alan milletvekilleri genellikle kültürlü ve varlıklı bireyler olan il meclislerinin yöneticilerinden oluşmaktaydı. İkinci dönem de ise yine halkın oy vererek seçime katılması söz konusu olmamıştır. Osmanlı devleti oldukça çetin savaş şartları ile yüzleşirken açılan meclisin vekil sayısı ise oldukça düşük kalmıştır. Rusların Ayastafenos'a kadar ilerlemesinin üzerine II. Abdülhamit meclisi süresiz olarak tatil etmiştir (Kızıltan, 2006: 256-262).

Ağır savaşların, darbelerin ve baskıların gölgesi altında kalan diğer meclis dönemlerinin ardından açılan ve Misak-ı Milli Beyanname'si'ni kabul eden son dönem Osmanlı Mebusan Meclisi de İngiltere başta olmak üzere İtilaf Devletleri'nin baskısı yüzünden Sultan Vahdettin tarafından kapatılmıştır. Söz konusu hadiseden on iki gün sonra Ankara'da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) bu meclisin devamı olarak faaliyetlerine başlamış ve Mebusan Meclisi'nde vekillik yapan bazı kişiler TBMM'ye geçerek vekillik görevlerine devam etmişlerdir. Meclis ağır savaş ve mütareke koşulları altında Türk Kurtuluş Savaşı'na ve birçok devrime öncülük etmiştir (Tunaya, 1958: 227-228).

Türk siyasi tarihinde, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin ilk döneminden TBMM'nin Türk Kurtuluş Savaşı'nı idare eden dönemlerine kadar siyaset sahnesinde yer alan bazı önemli isimler bulunmaktadır. Beynamlı Hacı Mustafa Efendi de söz konusu süreçte ülkeye önemli hizmetler de bulunmuş isimlerden biridir. I. ve II. Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Ankara vekili olarak görev yapan, TBMM'nin açılmasıyla birlikte TBMM I. Dönem Ankara vekili olarak Millî Mücadele'ye önemli katkılar veren, Kurtuluş Savaşı'nın öncü şehirlerinden olan Ankara'da arkadaşları ile birlikte Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Ankara Şubesini kuran Beynamlı Mustafa Efendi; siyasi ve ilmi kişiliği sayesinde dönemin zorlu şartları altında önemli sorumluluklar alarak ülkeye, dikkate değer hizmetlerde bulunmuştur. Bu makalede Beynamlı Mustafa Efendi'nin hayatı ve TBMM çatısı altındaki faaliyetleri hakkında bilgiler yer almaktadır.

Hayatı

Beynamlı Mustafa Efendi 1866 (1282) senesinde Ankara'nın Bâlâ ilçesine bağlı Beynam köyünde dünyaya gelmiştir. Babasının ismi Hacı Halil Efendi'dir. Kendi köyünde ve Bâlâ ilçesinde ilk ve orta eğitimini tamamlamasının ardından Konya Medresesi'nde eğitimine devam etmiştir. Bu eğitiminin ardından müderris icazetini alarak Kocabey Medresesi'nde görevine başlamıştır. Burada görevine devam ederken 17 Mayıs 1908 tarihinde I. Dönem Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Ankara milletvekili olarak seçilmiştir. (TBMM Arşivi)

Beynamlı Mustafa Efendi, I. ve II. Dönem Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Ankara milletvekili olarak birçok kanun görüşmesine katılmıştır. Kabul veya ret oyu verdiği bazı kanun teklifleri ve kendisinin verdiği bazı önemli tavriler ise şu şekildedir:

Beynamlı Mustafa Efendi'nin kabul oyu verdiği kanun teklifleri:

- 1326 yılının borçlanma sözleşmesi hakkında Maliye Encümeni'ne mazbata verilmesi Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 1, 1324).
- 1325 yılı bütçesinin Meclisi Umumide kabul edilmesine kadar iki aylık geçici bir bütçe tasarısının irsal kılındığına dair başbakanlık tezkiresi Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 2, 1324).

- Kadro düzenlemesine tabi tutuluların şikâyetleri ile ilgilenmesi için Tensikat Komisyonu'na mazbata verilmesi ile ilgili kanun tasarısı Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 1, 1325).
- Nisan ve Mayıs ayları masrafının ödemeleri ile bugün devlet tarafından toplanan vergilerin Mayıs ayında da istifa olunması hakkındaki kanun tasarısı Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 3, 1325).
- Mart maaşlarının ödenmesi için harcanılmak üzere çeşitli bankalardan yapılacak borçlanma hakkında Başbakanlık tezkiresi Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 3, 1325).
- Şehzadelerden Süleyman Vahdettin, Mecit, Seyfettin, Abdülkadir, Ahmet ve Burhanettin Efendilerin senelik ödemelerinin elli bin kuruş maaş ve on bin kuruş tahsisat olmak üzere altmış bin kuruş olması hakkında kurul teklifi Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 3, 1325).
- 1325 yılı Mart ve Nisan aylarında ödenecek maaşlar ile Nisan ve Mayıs harcamaları hakkında geçici bütçe kanunu tasarısı Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 3, 1325).
- Mabeyni Hümayun Başkâtibi ile Serkurena'nın maaşlarının on beş bin kuruş olarak belirlenmesi ve Maliye Hazinesi'nden ödenmesi ile ilgili kanun tasarısı Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 3, 1325).
- Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 4, 1325).
- Teşkilat ve kadro düzenlemelerinden dolayı açıkta kalan memurlar, hâkimler ve katiplere ile ilgili kanun tasarısı Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 4, 1325).
- Kanunu Esasi'nin değişiklik yapılması ile ilgili Kanunu Esasi Encümeni Mazbatası Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 4, 1325).
- Dernekler ile ilgili kanun tasarısı Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 5, 1325).
- Memurların sicil durumları ile ilgilenen kurulun kaldırılması ile ilgili kanun tasarısı Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 6, 1325).
- Jandarma zabıtalarna verilecek olan yem için verilecek ücretin 200 kuruş olması ile ilgili kanun tasarısı Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 6, 1325).
- İbrahim Hakkı Paşa Kabinesi'ne güvenoyu Hükümdara, bakanlardan birini azletme yetkisi verilmesine ile ilgili teklif (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 1, 1325).
- 1326 yılı Mart ve Nisan aylarına ait geçici bütçe padişah vakıfları bütçesi (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 2, 1325).
- Maliye Bakanı'nın Maaşı hariç diğer tüm memurların maaşlarının %10 oranında azaltılması (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 4, 1326).
- Üsküp-Gostuvar hattının, Şark Demiryolları Şirketi tarafından, inşa edilmesi ve işletilmesi ile ilgili kanun tasarısı (Meclis-i Mebusan, D. 2, C. 1, 1328).
- Devlet-i Aliyye ile Almanya Hükümeti arasında imzalanan ticaret antlaşmasının süresinin uzatılması ile ilgili dair kanun tasarısı (Meclis-i Mebusan, D. 2, C. 1, 1328).

- Devlet-i Aliyye ile Bulgaristan Hükümeti arasında imzalanan ticaret ve gemi işletmesi antlaşmasının geçici sözleşmesinin bir sene süreyle uzatılması ile ilgili kanun tasarısı (Meclis-i Mebusan, D. 2, C. 1, 1328).

- Vakıflar Bakanlığı'nın 1328 yılı bütçesi ile ilgili kanun tasarısı (Meclis-i Mebusan, D. 2, C. 1, 1328).

- Kanun-u Esasinin 7., 35., 43. ve 74. maddelerinin değiştirilmesi ile ilgili kanun teklifi (Meclis-i Mebusan, D. 2, C. 1, 1328).

- Vakıflar Bakanlığı'na inşaat için borçlanılacak beş yüz bin liranın harcanması ile ilgili kanun teklifi (Meclis-i Mebusan, D. 2, C. 2, 1328).

Beynamlı Mustafa Efendi'nin ret oyu verdiği kanun teklifleri:

- Demiryolları Müdürünün Maaşının altı bin veya beş bin kuruş olarak belirlenmesi hakkındaki takrir (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 6, 1325).

- İstanbul Belediyesi tarafından yapılması karar verilen borçlanma ile ilgili kanun taslağı (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 2, 1326).

- Piyade hizmeti muvazzaf askerlerinin iki sene ve umumiye süresi zorunluluğunun yirmi sene olması ile ilgili takrir (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 4, 1326).

- Eskişehir ve Ayıntap kazalarının livaya tahvili ile ilgili öneri (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 5, 1326).

- Rum Patrikhanesi ile Bulgar Ekzarhlığı arasında tartışma konusu olan kilise ve mektepler hakkındaki kanun taslağı (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 6, 1326).

- İç İşleri Tüzüğü'nün ikinci maddesi hakkında Erzurum Milletvekili Mehmet Şaban Bey ve arkadaşlarının takriri (Meclis-i Mebusan, D. 2, C. 1, 1328).

- Arnavutluk'ta yaşanan olayları yerinde araştırmak amacıyla Kosova Vilâyetine bir milletvekili heyetinin gönderilmesine yönelik takrir (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 4, 1326).

Beynamlı Mustafa Efendi'nin Verdiği Takrirler:

- Kuraklık tehlikesine karşı önlem almak amacı ile bazı nehirler yardımıyla Yeşilirmak'tan Kazabad Ovası'na kanal vasıtası ile arazi sulamasına dair takrir (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 1, 1324).

- Ankara Mebusu Hacı Mustafa Efendi'nin; Keskin kazasında halkın huzurunda Yzb. Sadık Efendi ile bedeli nakdi efradından bir eri mavzerle katleden ve halktan birinin ölümüne de sebep olan Kolağası Seyfettin hakkında gensoru (Meclis-i Mebusan 2. Fihrist, 1324-1325).

- Hürriyetin ilanını fırsat bilen zararlı kişilerin artmakta bulunan tecavüzlerini engellemek amacıyla her şehirde bu tarz kişilerden birkaçının idamının gerekliliği ile ilgili takrir (Meclis-i Mebusan 2. Fihrist, 1324-1325).

- Kızılırmak üzerinde inşa edilen demir köprü inşaatında vuku bulan hırsızlıklar ile ilgili takrir (Meclis-i Mebusan 5. Fihrist, 1326).

- Ankara Mebusu Mustafa Efendi ve arkadaşlarının; damızlık tiftik keçilerinin ihracatına yasak getirilmesi ile ilgili verdikleri takrir (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 1, 1325).

Beynamlı Mustafa Efendi, verilen takrir ile ilgili yaptığı konuşmasında şu durumlara değinmiştir: Ankara ili ve çevresindeki Kastamonu ve Konya illerinin en önemli geçim kaynağı olan tiftik keçilerinin yabancı devletlere ihracına izin verilmesinden ötürü söz konusu ticarete oldukça büyük sekteler yaşanmış ve kıyyesi (1282 gram) elli kuruş ederken on kuruşa kadar düşmüştür. Bunun yaşandığı sürede hükümet bu duruma öncelik vermiş ve bu keçilerin ihraç edilmesine sınırlama getirmişti. Ancak Meşrutiyet ilan edildikten sonra bu konuya gereken hassasiyet gösterilmediğinden ötürü tiftik keçilerinin ihracatı tekrar başlamıştır ve bu durum yöre halkına ciddi sıkıntılar yaşatmaktadır. Söz konusu mağduriyetin önüne geçilmesi için damızlık tiftik keçilerinin ihracatına yasak getirilmesi hakkında bir kanun taslağı hazırlanarak kabul edilmesini rica ederiz (Meclis-i

Mebusan, D. 1, C. 1, 1325).

- Ankara'nın dâhil ve haricinde yaygın halde bulunan frenginin tedavisi için inşasına başlanmış bulunan frengi hastanesinin inşasının ikmaline dair takririnin ait olduğu encümene gönderilmesi ile ilgili takriri. (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 2, 1325).

Beynamlı Mustafa Efendi Ankara ve çevresinde giderek yaygınlaşan frengi hastalığı için inşa edilmekte olan frengi hastanesine gereken destek verilmediği için inşa sürecinin çok yavaş ilerlediğine dikkat çekmiş ve konuşmasında şu durumlara değinmiştir: Allah Osmanlı milletini korusun, milletvekili olduğumuz Ankara ili de dâhil olmak üzere birçok ilde dehşetli bir şekilde ilerleyen frengi hastalığının yarattığı tahribatın yetkililer tarafından öncelikli olarak gündeme alınarak üç bin lira tutarında bir sarfiyatla frengi hastanesi yaptırmak ile meşgulken söz konusu binayı bir buçuk senedir tamamlanmamış şekilde kar ve yağmurun da etkisiyle eriyip gidiyor. Evlatlarını Osmanlı ordusuna gönderecek aileler perişan halde bulunmaktadır. Ümit ederim ki bu takrir kabul edilir ve yetkililer bölgede yaşayan halk için bir an önce tedbir alırlar (Meclis-i Mebusan, D. 1, C. 2, 1325).

Beynamlı Mustafa Efendi, meclisin feshinden sonra memleketi Ankara'ya giderek eski görevi olan müderrisliğe geri dönerek Kuvay-i Milliye'ye destek vermiştir. Millî mücadele yıllarında yöneticiler, Kuvay-i Milliye hareketine destek verenler ve karşı çıkanlar olmak üzere ikiye bölünmüş vaziyetteydi. Kuvvacıları vatan haini olarak adlandıran din adamı ve siyasetçilerin (Dürrizade Abdullah, Mustafa Sabri Efendi vb.) hazırladıkları fetvalara karşı Kuvay-i Milliye hareketine destek amacıyla Ankara Fetvası hazırlanmıştır (Yahnici, 2018: 82). Beynamlı Mustafa Efendi'nin de imza attığı Ankara Fetvası'nda Millî Mücadele'nin önemi ve gerekliliği şu şekilde ifade edilmiştir:

1) Cihanda düzenin sebebi olan Halife Hazretleri'nin makamı ve saltanat yeri İstanbul, İslamiyet'e ve Müslümanlara düşman olan kafir devletler tarafından işgal edilmiştir. İslam'ın askerlerinin ellerinden silahları alınmış ve haksız sebeplerden dolayı şehit edilmişlerdir. Halifelğe dair tüm makam ve mekânlar işgal edilmiş hatta İslam'ı savunacak askerlerin donanımıyla yükümlü Bab-ı Ali ve Harbiye Nezareti gibi kurumlara el konulmuştur. Bu şekilde Halife, Müslümanların çıkarları doğrultusunda karar almaktan mahrum bırakılmıştır. Savaş divanı kurularak sıkıyönetim ilan edilmiş ve Halife'ye İngiliz kanunları dayatılmıştır. Düşmanlar Osmanlı'nın toprağı olan Adana, Antep, İzmir, Maraş ve Urfa'ya Halife'nin rızası olmadan saldırıp Müslümanlara işkence edilmiş, kadınlara tecavüz edilmiş ve kutsal değerler ayaklar altına alınmıştır. Büyük bir esarete ve hakarete maruz kalan Halife'nin ve hilafet makamının haysiyetinin kurtarılması için mücadele etmek bütün Müslümanlara farzdır.

2) Buna binaen, hilafet makamını İslam düşmanlarından kurtarmak ve ağır bir işgal altında olan İslam topraklarını düşmandan geri almak maksadı ile hareket eden İslam halkı, şeriata göre Allah yolundadır.

3) Bu uğurda mücadele verirken hayatını kaybeden Müslümanlar ölürse şehit, kalırsa gazi sayılırlar.

4) Din adına mücadele veren İslam halkına karşı düşmanların tarafını tutanlar şeriata göre en büyük günahı işlemektedirler.

5) Düşmanların baskı ve zorlaması ile aslında istemediği halde verilen fetvalar dinlenmemelidir (Sarıkoçuncu, 1994: 42).

Ankara, Millî Mücadele'nin öncü şehri olmanın getirdiği sorumluluğu üzerine alarak birçok çalışmaya ev sahipliği yapmış ve Millî Mücadele'nin moral kaynağı olarak da kayda geçmiştir. 5 Ekim 1919 tarihinde kılınacak olan Cuma Namazının, Namazgahtepe'de toplu bir şekilde kılınacağı tüm Ankaralıları ilan edilir. Meydan temizliği yapılarak ve Namazgâh tahtının iki yanına da bayraklar dikilerek kılınacak namaz için hazırlıklar yapılır.

5 Ekim günü oldukça kalabalık bir grup Namazgahtepe'de toplanır. Beynamlı Mustafa Efendi

Cuma hutbesini okur. Beynamlı Mustafa Efendi hutbede, ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı vaziyetten kurtulabilmesi için tek çarenin birlik olmak olduğundan bahsetmiştir. Ailelerin namus ve şerefının ayrıca vatanın, milletin ve dinin haysiyetinin kurtarılmasının ancak silah yoluyla mümkün olduğu söyleyen Beynamlı, Türk bayrağına sarılıp öperek tüm milleti düşmanlarla cihat etmeye davet eder. Orada bulunan Ankaralılar can ve mallarını bağımsızlık için feda etmekten geri durmayacaklarına dair yemin ederler. Yapılan toplu yeminin ardında Ankara'da Milli Alay için kayıtlar alınmaya başlanır (Erdoğan, 2015: 11).

Millî Mücadele'ye destek olması ile bilinen Beynamlı Mustafa Efendi, Kuvay-i Milliye yanlılarının yanında yer alarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu için çalıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta bulunduğu bir sırada Ömer Mümtaz Bey Ankara'dan Sivas'a giderek kendisinin direktiflerini almış ve bunun üzerine Ankara'ya dönerek, Müftü Rıfat Börekçi başkanlığında Ömer Mümtaz Bey, Ekrem Engür, Kütükçüzade Ali, Çayıroğlu Hilmi, Çakallı Hacı Süleyman Efendi ve Beynamlı Hacı Mustafa Efendi'den oluşan bir heyet Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Ankara şubesini kurmuştur (Güloğlu, 1970: 6).

Beynamlı Mustafa Efendi, I. Dönem TBMM seçimlerinde Ankara milletvekili seçildi ve 23 Nisan 1920'de açılan meclisin açılışında hazır bulundu. Kendisi Ankara vekili olarak meclise giren beş kişiden biri olmuştur. Çoğunluğun rızasını alarak meclise giren beş vekilin isimleri ve aldıkları oy sayısı ise şu şekildedir:

- Mustafa Kemal Paşa - 140 oy
- Ali Fuat Paşa - 132 oy
- Kınacızade Şakir Efendi - 122 oy
- Beynamlı Hacı Mustafa Efendi - 80 oy
- Şeyhzade Şemsettin Efendi - 79 oy (Yavuz, 2010: 96).

TBMM bünyesinde İrşad, Şer'iyye ve Evkaf komisyonlarında görev yaptı. Sakarya Savaşı esnasında, batıdaki cepheye çarpışan askerlerin moralini yüksek tutmak maksadı ile görevlendirilen kurulda görev aldı. Bunun yanı sıra, 20 Kasım 1922 tarihinde halife seçilen Abdülmecid Efendi'ye yapılacak olan biat törenine TBMM'yi temsilen katılan ve kutsal emanetleri halifeye teslim eden Kırşehir vekili olan Hoca Müfit Efendi'nin önderliğindeki heyette yer aldı (Özüçetin, 1998: 874-875).

TBMM çatısı altında elli kez konuşma yaptı. Bu konuşmaların iki tanesi gizli oturumda gerçekleşmiştir. Ayrıca, beş soru, iki de gen soru önergesi veren Mustafa Efendi, milletvekilliği görevinin bitmesinin ardından Ankara Dar-ül Halife Medresesi'ne 1 Kasım 1923 tarihinde müderrislik görevi için atanmıştır. Medreselerin TBMM tarafından kaldırılmasının ardından 14 Eylül 1925 tarihinde Ankara Vaizliği'ne atandı. Bu görevinin ardından ise 16 Aralık 1926 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Müşavere Heyeti'nden aza olarak görev yapmıştır. Azalık görevini sürdürürken 25 Ekim 1931 tarihinde vefat etti (TBMM Arşivi).

Evli ve üç çocuk sahibi olan Beynamlı Mustafa Efendi, Ankara'da bulunduğu tüm sürede ailesi ile birlikte Hamamönü'ndeki konağında ikamet etmiştir. Ankara'nın Altındağ ilçesinde yer alan Hamamönü bölgesi, Cumhuriyet Dönemi'nin önemli konaklarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu konaklardan biri de yakın zamanda restore edilmiş olan Beynamlızade Konağı'dır. Konağa ismini bizzat Beynamlı Mustafa Efendi vermiştir. Konak günümüzde Mehmet Akif Sokak olarak isimlendirilen sokakta yer almaktadır (Tiryaki, 2014: 119; Kurtar, 2012: 107-109).

Beynamlı Mustafa Efendi vefat etmesinden üç sene sonra 21 Haziran 1934 tarihinde soyadı kanunu çıkmıştır. Mecliste genellikle Beynamlı Hacı Mustafa Efendi olarak anılan Mustafa Efendi'nin ailesi Beynam soyadını almıştır. Bu sebeple kaynaklarda ismi Hacı Mustafa Beynam olarak da geçmektedir. Kendisinin resmi hal tercümesinde iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği yazmaktadır. Ayrıca *Buhari Şerif Tercümesi* isimli bir eser yazmıştır (TBMM Arşivi).

TBMM'deki Faaliyetleri

Beynamlı Mustafa Efendi, TBMM çatısı altında birçok konuşma yapmış ve çok sayıda meclis görüşmesinde diğer milletvekilleriyle tartışmaya girmiştir. Makalemizin bu bölümde, içerisinde Türk tarihinde önemli yeri olan “Saltanatın Kaldırılması” ve “Abdülmecid Efendi'nin Halife Seçilmesi” gibi konuların da yer aldığı meclis tartışmalarında, Beynamlı Mustafa Efendi'nin duruşu, konuşmaları ve verdiği oylar ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Yaşanan pek çok savaşın bir neticesi olarak 1337 (1921) senesinin mali bütçesi oldukça aşmıştır. Bu sebeple Maliye Vekili Hasan Bey ve İktisat Vekili Mahmut Celal Bey mecliste mevcut vaziyeti açıklayan ve muhtemel çözüm önerileri sunan uzun konuşmalar yapmışlardır. Hasan Bey'in konuşmasının bir bölümünde ordunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için köylerden alınan vergilerin miktarını artırmak gerektiğini ifade etmiştir. Beynamlı Mustafa Efendi burada söze dâhil olarak şu eleştirilerde bulunmuştur:

“Bizim gittiğimiz yerlerde ordunun ve hayvanatın işesini o köylünün orada bıraktığı mezuat temin ediyordu... Tetkiki maliye olmak itibariyle diğer köylerde beş, on buğday tarlası... Diğer köyde o da yok ve bir köyde buğday tarlasından asker alıp gidiyor. Bunların, şimdiden kimlerin ne kadar zayıyatı var, yani ne kadar alınmış, bunlara hiç olmazsa ellerine bir şey vererek, gönüllerini almak gerekir. Sonra bazı köyler var ki ekinlerini işlemeye hazır. Fakat bunların vesaiti nakliyesi... ve arabaya münhasır... Gayet mühim köyler... Bunlar eli koynunda duruyor. Be yavrum siz ne için duruyorsunuz?... Sonra alıp gidecekler diyor. Hâlbuki ise bazı fırkalar var ki o fırkalarda etkinler işleniyor ve o fırka kumandanı bir şey kopartmıyor, her yerde ot yığılıdır. Bunlardan başlıca Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa... Size de her suretle söylüyorum.” (TBMM, D. 1, C. 3, 1921).

Toplam borcun 400 milyona yaklaşmasından dolayı meclisteki vekillerin bir aylık maaşlarının kesilmesine yönelik verilen teklif ile ilgili konuşmada Malatya vekili Lütfi Bey'in milyonları bulan bu borcun önünün neden alınmadığını sorması üzerine Beynamlı Mustafa Efendi sinirli bir şekilde “*Sen nerede idin, burada değil mi idin?*” diye sorarak söz konusu borcun sorumluluğunu maliye heyetinin üzerine yüklemeye çalışan Lütfi Bey'e sitem etmiştir (TBMM, D. 1, C. 3, 1922).

Muvazene-i Maliye Encümen Reisi olan Ali Cenani Bey, bazı askeri birliklerin görev yerlerinin değiştirilmesi ve görevini tamamlamış bazılarının da kapatılması ile yapılacak mali tasarrufları uzun bir konuşma ile anlatırken kendisinin net bir rakam vermemesi üzerine Beynamlı Mustafa Efendi tasarrufların getireceği toplam faydayı sormuştur. Ali Cenani Bey ise 5-6 milyon lira tasarruf edilebileceğini ifade etmiştir (TBMM, D. 1, C. 3, 1922). Bir diğer bütçe görüşmesinde ise vekillerin maaşının on bin kuruş olması sebebiyle harcırahlarının da on bin kuruş olması gerektiği tartışılırken, Beynamlı Mustafa Efendi şu sözleri söylemiştir:

“Yani on bin kuruşa nasıl karar verdiğimizizi Heyeti Aliyye pekâlâ bilir. Bildiği için yine dört bin kuruştan verilmesi lâzım gelir. Efendi Hazretleri müdellelen arz ettiler. Diyerek vekillere verilmesi tartışılan harcırah miktarının dört bin kuruş olması gerektiğini vurgulamıştır.” (TBMM, D. 1, C. 3, 1922).

Beynamlı Mustafa Efendi'nin bütçe ile ilgili konulara olan ilgisi neredeyse tüm bütçe tartışmalarına katılmasına vesile olmuştur. Hatta maliyenin vaziyeti hakkında söyledikleri ile meclis fihristinde yer almıştır (TBMM Fihristi, 1921-1922).

Beynamlı Mustafa Efendi, o dönemde ilköğretim düzeyinde eğitim veren “İptidaiye Mektebi” açılması için köylerden alınacak vergilerin artırılması ile ilgili kanun görüşmelerinde sarf ettiği şu sözler, onun yeri geldiğinde meclis içinde muhalif bir tavır sergilediğinin de bir göstergesi niteliğindedir:

“Köylüden 10 lira zaten vergi alınırken, şimdi iptidaiye tedrisatı için 30–40–50 lira isteniyor. Harp tazminatı 200 lira şu köye, 500 lira şu köye... Hâlbuki köylerde ne mektep var ne okumak var. Ne de bir şey... Bu vergi kendilerinden tahsil edilenler de şehit ve asker ailesidir. Bir kere para istenilen köyde mektep yok. Sonra şehirlerde Ankara'da mektep varsa, bu mektepte mebusların, memurların, tüccarların çocukları okuyacak diye

köylünün altındaki yorganı da satıp mektep muallimlerine para vermeğe Allah razı olur mu?" (Batır, 2018: 115).

Beynamlı Mustafa Efendi'nin oylamasına katıldığı bir diğer önemli kanun teklifi ise Başkomutanlık Yasası ve bu yasaya dair diğer kanun teklifleridir. "Başkomutanlık Yasası" olarak bilinen TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya geniş başkomutanlık yetkileri veren kanun teklifine kabul oyu vermiştir. Bununla birlikte söz konusu kanunun ikinci maddesi olan

"Başkomutan ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami surette tezyit ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsin hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin buna müteallik salahiyyetini meclis namına fiilen istimaline mezundur."

Maddesinin kaldırılmasına yönelik verilen teklife ise Beynamlı Mustafa Efendi çekimser oy kullanmıştır. Teklif, 11 çekimser, 73 kabul ve 91 ret oyu ile reddedilmiştir. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlık süresinin üç ay müddetle uzatılmasına ilişkin verilen teklifinin oylamasında ise Beynamlı Mustafa Efendi yine çekimser oy kullanmıştır (Çoker, 1994: 238-242).

Saltanatın kaldırılması ile ilgili görüşmelerde bir araya gelen üç encümen bir odaya geçip konu ile ilgili tartışmalara başladığında, Şer'îye Encümeni'nden olan milletvekilleri hilafetin saltanattan ayrı tutulamayacağı yönünde görüş bildirmişlerdi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, söz alarak önündeki sıranın üzerine çıkmış ve saltanat ile ilgili görüşlerini açıklamıştır. Hâkimiyeti kimsenin ilim icabıdır diyerek başka kişilere bırakmayacağını, bunun zorla alınan bir şey olduğunu, Türk milletinin, yönetimi kendi eline aldığını, her ne olursa olsun saltanatın kaldırılacağını ancak meclis yoluyla sulh içinde olmasa bazı kafaların kesilmenin gerekebileceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Beynamlı Mustafa Efendi:

"Affedersiniz Efendim, biz meseleyi başka nokta-i nazardan mütalaa ediyorduk; izahatımızdan tenevür ettik." (Çoker, 1994: 263). diyerek Mustafa Kemal Paşa'nın isteklerinin anlaşıldığını göstermiştir.

TBMM'de, döneminin önemli konularından biri ise Sultan Vahdettin'in İngiliz Zırhlısı ile firarının ardından boşta kalan hilafet makamına kimin seçileceği ve yeni halifeye biat ve intihabın nasıl olacağı konusudur. Seçilmesi halinde meclisin kurallarına riayet edeceğine dair bir senet imzalayan Abdülmecid Efendi'nin yeni halife olarak seçilmesi hususunda çok fazla tartışma yaşanmamıştır. Ancak, intihap ve biat konularındaki fıkhi tartışmalar, Beynamlı Hacı Mustafa Efendi dâhil olmak üzere meclisteki birçok fıkıh bilginini karşı karşıya getirmiştir.

İstanbul'un İngilizlerin işgali altında olduğunu ve bu yüzden işgal altında yaşayan halifeye biat etmenin caiz olmadığını söyleyen bir gruba karşılık başka bir grup halifenin İstanbul'dan çıkarılmasının İngilizlerin işine yarayacağını söyleyerek işgal altında dahi olsa halifeye biat etmenin caiz olduğunu savunmaktaydı. Bu tartışmalara Beynamlı Mustafa Efendi şu şekilde dâhil olmuştur:

"Zannederim şimdi söylenecek bir şey yok ve söylenecekler söylendi. Yani dainiz diyecektim ki şimdi bu adam (Sultan Vahdettin) kaçmış, tabii birçok mesavisi var. Kendisi münhalidir. Pekâlâ, bütün Müslümanları intizardan kurtarmak ve birtakım teşevvüşattan kurtarmak, belki suiniyet varsa onların önüne set çekmek için filhal birisini intihap edip ona biat etmeliğimiz lâzımdır. Diyeceğiz o lâzımdır. Şimdi Heyeti Vakile'de de anlaşıldı ki cüz'î ihtilâf, ihtilâf dersem yok, şimdi geldik intihaba. İntihap edeceğiz. Bu intihap edeceğimiz zatı buraya getirelim yahut Bursa'ya getirelim yani esareten kurtaralım. Yani onları birtakım şeylerden vikaye için herhalde buraya, burada olmazsa Bursa'ya getirip biat etmek."

Bu sözlerine karşın Operatör Emin Bey, eğer halife İstanbul'dan çıkarsa İngilizlerin İstanbul'da daha rahat hareket edeceği konusunda Beynamlı Mustafa Efendi'yi uyarması üzerine Beynamlı sözlerini şu şekilde sürdürmüştür:

"Yahut İstanbul'da bulunduğu halde eğer İstanbul'da emniyet varsa, yani hiçbir vechile taarruz olunamayacağına emniyet ve itimadınız varsa bizzat veya bilvoasita intihabımızı yapar ve bildiririz. Malum ya mesafenin bu hale geleceğini geçen gün Paşa Hazretlerine de arz etmiştim. Bunun böyle olacağı belli idi. Bunlar bunu böyle edecek ve bu herifi (Vahdettin) alıp gidecekler ve belki birtakım şeyler çıkaracaklar dedim. Paşa

Hazretleri orada cevap verdiler ki efkârı umumiye ye karşı buna cesaret edemezler maatteessüf ettiler. Etseler bile bu adam Hristiyanlarla teşriki mesai ettiğinden ehemmiyeti yoktur. Yani üzerine bir fenalık çıkmaz buyurdular. İnşallah buyurdukları gibi çıkmayacak ve çıkmaz.”

Burada Mustafa Kemal Paşa araya girerek Beynamlı'nın müsterih olmasını söylemesinin ardından Beynamlı konuşmasını sürdürmüştür:

“İnşallah. Şimdi evveleminde dainize sual ederseniz herhalde intihap edeceğimiz zatı buraya getirmeli. Şimdi ben ona fetva vermedim gelsin diye. Öyle ise müsaade buyurunuz, şimdi orada kalmasındaki menafiği, mezahiri sayalım. Her iki tarafı da biz bir kere serdedelim. Yani bu hususta Paşa Hazretleri bizi tenvir etsin. Şimdi orada durunca ne gibi mahzur vardır? Ne gibi menfaat vardır? Buraya gelince ne gibi mahzur ne gibi menfaat vardır? Ona göre ekseriyet karar versin. Belki o buraya gelmek cihetini tercih ediyor. O başka mesele. İhtimal ki bu da olmaz. Şimdi geldik fetva meselesine: Bence Hacı Tevfik Efendinin buyurduğu gibi gerçi bu firariyle değil Sevur muahedesini kabul, zaten bir İslâm kabul ettikten sonra bunun İslamiyet ile hilafet ile alâkası olamaz. Bunu takdir edersiniz. Vakıa şimdi söyleyeceğimiz teamül merasim itibariyledir. Yoksa şurası şer'an şöyle olacak, boyla olacak demeğe lüzum yoktur. Niçin, bunu bir kere kemali tazim ile bu adam kabul ediyor. Değil halife, bayağı bir adam bunu kabul etmez. Peki, sonra onlarla teşriki mesai ve sonra bu tarafa asker sevildi ve bunlara mümasil fecayi, fenalıklar ki tabiatıyla bunlarla bu adam kendini münhali olduğunu burhanı kaatı, yani evvel delildir. Lâkin merasim itibariyle şu sıfat ile muttasıf olan bir adam Müslümanlara halife olmağa lâyük olur mu? Elcevap layık değildir. Yani bu tarzda bu adamın mislimin üzerine hal'i lâzım gelir mi Elcevap lâzım gelir. Bir kere bunun hal'i edilmesi lâzımdır. Bu merasimi hal'i olmadı. Tabü hal'i olunduktan sonra tabü nasbü'l imam mademki ümmetin üzerine lâzımdır, binaenaleyh ikinci fıkrası bundan ibarettir. Bu suretle pekâlâ denir. Bu, bu kadardır. Daha söyleyeceğim var, iş bitsin olsun. Sonra biraz vezaifte söyleyeceklerim var. Yani Meşrutiyet ilân edildikten sonra saltanatmış, bu emriyet imiş, bunu anlamam. Hepsi böyle olmaz. Bundan evvel Sultan Reşat istibdadı ile geldi de ne yaptı, ne yapabildi? Hiçbir şey yapmadı. Yapan hükümettir, hiçbir şey yapmadı. Bunlar vehimdir. Vehime bence itibar yoktur. Bunlar meselâ bizim refettiğimiz tasaltun meselesidir, yoksa hilâfet için lâzım olan vezaifi gene vereceğiz. Onun zamanı gelince söyleyeceğim.” (TBMM, D. 1, C. 3, 1922).

Beynamlı Mustafa Efendi, halifenin intihabının nerede olacağına ilişkin tartışmalara katılmasının ardından, intihabın dinen nasıl olması gerektiğine yönelik meclisin ikiye bölündüğü tartışmalara da katılmıştır. Zaman zaman üslupların oldukça sertleştiği tartışmada, İsmail Şükrü Bey'in halifenin Ankara'ya getirilerek biat ve intihabının yapılmasının şer'i emirlere daha uygun olacağını belirtmesinin ardından, Beynamlı şu ifadelerle İsmail Şükrü Bey'e itiraz etmiştir:

“Olamaz efendim. Keşke bilseydim. Sabahleyin kitap önümde idi, buraya getirir sana gösterirdim. Müsaade buyurun, şimdi efendiler bu zat demek istiyor ki, gıyaben biat caiz değildir. Böyle mi demek istiyor, bilmiyorum, sonra el ele vermeyince ve bu halli akitte bizzat kendilerine biat etmedikçe arkalarından olmaz. Hayır efendiler, bu böyle değildir. Biraz yanlış bellemiş Hoca Efendi. Bizim orada hallü akitte bulunacak üç beş tane mebusumuz vardır. Efendiler, hocalardan bir tanesi ilmen biat edecek olursa onunla da halife olur. Ben bunun kitapta yerini gösteririm. Ama başka türlü olur. Beş kişi, on kişi bir heyet gider, biat edilir. Daha alâ canım. Onda hiçbir şey yoktur. Üç kişi, on kişi, hatta en mühim adamlardan bir kişi dahi biat etse olur. Ciheti fikhiyesi budur. Ama siyaset cihetinden biz gidip de veya o gelip de biat icra edilmesi lâzım imiş. Ben bunu bilmem ama seran evvelce dediğim veçhile olur. Şimdi intihabımız ve oradakilerin biati kâfidir.” (TBMM, D. 1, C. 3, 1922).

Sonuç olarak Beynamlı'nın tartışmalarda ifade ettiği şeyler kabul gördü. Yaşanan tüm tartışmaların ardından meclis Abdülmecid Efendi'yi yeni halife olarak seçmiştir. Bunun üzerine, halifenin intihabı için İstanbul'da düzenlenen ve Beynamlı Mustafa Efendi'nin de içinde bulunduğu TBMM heyetinin de katıldığı bir merasim ile gerçekleştirilmiştir.

Barış görüşmeleri için TBMM'yi temsilen Londra Konferansı'na gidecek heyet ile ilgili tartışmalar yaşanırken Beynamlı Mustafa Efendi, heyet seçiminin usulüne ilişkin Meclis Başkanı'na şu sözleri söylemiştir:

“Reis Bey; usulü müzakere hakkında bir kelime arz edeyim Meclis Azasıyım, liste de elimde yok. Girecek olanların kimler olduğu anlaşıldıktan sonra, tahakkuk ettikten sonra filân adam gitsin, filân gitmesin diyelim.” (TBMM, D. 1, C. 1, 1921).

Beynamlı Mustafa Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa'dan izahat aldığı bir diğer konu ise Gürcistan-Ermenistan savaşında takınılacak tutum hakkındadır. Gürcistan ile Ermenistan arasında başlayan savaş, TBMM'de de öncelikli bir konu olarak ele alındı. Öncelikle Heyet-i Vekile Başkanı Fevzi Paşa, Kafkasya'da yaşanan gelişmeler ile ilgili meclise geniş çaplı bilgiler verdi. Bunun ardından Mustafa Kemal Paşa söz alarak mevcut durum ile ilgili görüşlerini açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa; Rusların Gürcistan'a harekât düzenlerken meclisi bilgilendirmediğini, müşterek bir harekâta meclisin davet edilmediğini, Rus sefirinin meclisin bu işe müdahale etmemesi gerektiğini söylediğini, Rusların Batum'u bir Rus şehri olarak gördüğünü, Ruslar galip gelirse Gürcülerin komünize edileceğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal, eğer Misak-ı Milli sınırları dâhilinde olan yerleri ya sulh ile ya da cebren almak için başka bir şans olmayacağını, Gürcülerin Ardahan ve Artvin'i vermeye razı olduklarını ayrıca Batum için yerel halkın oylaması sonucu bir karar verilmesini de kabul ettiklerini söyleyerek Ardahan ve Artvin'i asker çıkararak almak gerektiğini vurgulamıştır. Bunun üzerine Beynamlı Mustafa Efendi ise

“Şimdi biz sulhen Ardahan ve Artvin'i işgal edersek; yani tarafeynin muvafakatiyle, onlar da muvafakat etti. Biz de işgal ettik. Sonra Rus heyeti Gürcistan'a galebe ediverecek olsa ve bize de oradan hududunuza çekiliniz derlerse biz o vakit ne gibi bir vaziyet alırız?” sorusunu Mustafa Kemal Paşa'ya yöneltmiştir. Mustafa Kemal bu soru üzerine komünize olmuş Ermeni Hükümeti'ne rağmen Kars ve Gümrü gibi yerleri geri aldığımızda Ruslar yalnızca Gümrü'den çıkmamızı istediler ancak biz çıkmayınca fazla direnç göstermediler şeklinde Beynamlı'ya yanıt vermiştir (TBMM, D. 1, C. 3, 1922).

Milli orduya zabıta alımı ve askeri terfi kanunu ile ilgili bir meclis oturumunda Mustafa Kemal Paşa'nın müzakereye çoğunluk olmadan da devam edilebileceği, yalnızca karar verilirken çoğunluk aranması gerektiğini belirtmesi üzerine Beynamlı Mustafa Efendi

“Usulü müzakere hakkında iki kelimeye müsaade buyurun. Efendim dainizin anladığıma göre yanlıştık. Evvelâ hafî müzakerenin kifayeti meselâ bu meselenin alenen müzakere olunup olunmamasını rey koymadınız.” şeklinde düzeltmede bulunmuştur (TBMM, D. 1, C. 3, 1922).

Beynamlı Mustafa Efendi Millî Mücadele için gerekli olan pek çok yasa teklifini kabul etmiştir. Altında imzası olan bir kanun teklifinin içeriği ise şu şekildedir:

- Meclisin devamlılığını sıkıntıya sokmayacak şekilde, vekillerin en az belirli bir yüzdesi Ankara'da kalacaktır.
- Mustafa Kemal Paşa ve diğer ordu mensupları nerede görev yapıyor olurlarsa olsunlar, Ankara'daymış gibi kabul edilir.
- Diğer vekiller ise vatan uğruna yürütecekleri her türlü çalışma için izinli sayılacaktır.
- Ordu mensubu olan ve izinli sayılan vekillerin haricinde kalan vekiller ise meclise devamlılık ile yükümlüdürler (TBMM, D. 1, C. 3, 1922).

Beynamlı Mustafa Efendi'nin altında ismi bulunan bir açıklama da Tevfik Paşa'nın mektubu ile ilgilidir. Mektuba verilen cevabın içeriği şu şekildedir:

Birkaç yüzyıldır sarayda ve Bab-ı Ali'de yaşanan sefahat ve cehaletin elim bir sonucu olarak Osmanlı Devleti oldukça büyük yıkımlara uğramıştır. Devletin çökmekte olduğu bir anda devletin esas sahibi olan Türk milleti Anadolu'da hem içerideki hem de dışarıdaki düşmanlara karşı direnmiştir. Üstelik düşmanlarla iş birliği yapan saray ve Bab-ı Ali'ye karşı önemli mücadeleler vererek meclis, meclisin hükümeti ve ordusu vasıtası ile bugünkü haline ulaşabilmiştir. Türk milleti saray ve Bab-ı Ali'nin ihanetini gördükçe egemenliği padişahın bizzat kendisinin temsilcisi olan meclise vermiştir. Bu sayede Osmanlı İmparatorluğu tarihe karışarak yerine yeni ve milli olan Türkiye Devleti

geçmiştir. Bugün İstanbul'da bulunan heyet hiçbir şekilde meşru bir dayanağa sahip değildir. Buna rağmen Tevfik Paşa'nın mektubunda saltanat ve hanedan hukuku konularından bahsetmesini hayretle karşılıyoruz.

Sonuç ve Değerlendirme

Tüm bu bilgiler ışığında, Beynamlı Hacı Mustafa Efendi'nin döneminde oldukça etkili bir devlet adamı olduğu söylenebilir. I. ve II. Osmanlı Mebusan Meclisi döneminde Ankara ve çevresinde yer alan sorunları, meclis gündemine taşıyarak bu sorunların çözümüne yönelik takrirler vermiştir. Ayrıca, mecliste genel olarak aktif bir görüntü çizmiş özellikle bütçe ile ilgili meclis oturumlarında birçok vekille tartışmaya girerek kendi fikirlerini beyan etmiştir.

Millî Mücadele yıllarında ise memleketi olan Ankara'da bulunmasının da etkisiyle oldukça önemli bir rol üstlenmiştir. Kuvay-i Milliye'nin zararlı çetelerden oluştuğunu ve bu hareketin mensuplarının kâfir olduklarını öne süren İstanbul merkezli fetvalara karşı yazılan Ankara Fetvası'na imza atmış ve Mustafa Kemal Paşa'dan gelen direktif üzerine Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Ankara örgütlenmesini kurmuştur. Ayrıca, Batı Anadolu'daki askerlerin moralini artırmak için giden heyette bulunması ve Halife Abdülmecid Efendiye biat için giden heyette yer alması göstermektedir ki Beynamlı Mustafa Efendi TBMM çatısı altında da oldukça aktif olarak yer almış ve önemli faaliyetlerde bulunmuştur.

Tüm bunların yanı sıra Mustafa Kemal Paşa ile aynı bölgeden milletvekili olmasının da etkisi ile Beynamlı Mustafa Efendi, Atatürk ile yakın ilişkiler kurmuş ve TBMM'deki tartışmalarda Mustafa Kemal'i destekleyici konuşmalar yapmıştır. Bunların en önemlileri Saltanatın kaldırılması ile ilgili meclis görüşmeleri esnasında ve Abdülmecid Efendi'nin halife olarak seçilmesi sırasında yaptığı konuşmalardır. Buna rağmen doğru olduğuna inanmadığı konularda muhalif bir görüntü çizmekten kaçınmayan Beynamlı Mustafa Efendi, Mustafa Kemal'e geniş yetkiler ile birlikte başkomutanlık görevi veren Başkomutanlık Yasası'na kabul oyu verse dahi yasanın ikinci maddesinin kaldırılması ve başkomutanlık süresinin üç ay daha uzatılması ile ilişkili tekliflere ise mecliste çekimser oy kullanan az sayıdaki vekilden biri olmuştur.

Beynamlı Mustafa Efendi'nin milletvekili olarak görev yaptığı üç dönem de (I. ve II. Osmanlı Mebusan Meclisi ve I. TBMM) mecliste bulunduğu faaliyetlerinde spesifik bir konu başlığının öne çıkmadığı görülmektedir. Bütçe ve maliye ile ilgili konulara oldukça ilgili olan Beynamlı, ayrıca ilmi ve dini konularda önemli tartışmalara girmiştir. Eğitimci kişiliğinin de etkisiyle her konudaki düşüncelerini çekinmeden aktarmıştır. Mebusan Meclisi'nin ve TBMM'nin Zabıt Cerideleri incelendiğinde, ekonomi, siyaset, asayiş, din, toplumsal hayat, yeni vergiler vb. konularda diğer vekiller ile uzun tartışmalar yaptığı görülmektedir.

Sonuç olarak, Beynamlı Mustafa Efendi için, Osmanlı Devleti'nin son yılları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki zorlu savaş koşulları ve ağır ekonomik sıkıntılar yaşanan dönemde yaşamını sürdürmesine rağmen kendisini ilmi açıdan donanımlı bir şekilde yetiştirerek ülkenin yönetiminde söz sahibi olduğunu söylemek mümkündür. Sahip olduğu ilmi donanımını ise döneminde yabancı devletlerin etkisiyle Millî Mücadele'ye karşı faaliyetlerde bulunan önemli kişilere rağmen, TBMM hükümetinin lehine kullanmıştır. Millî Mücadele'nin merkezi olan Ankara'da bulunan insanlara büyük moral veren Cuma Hutbesi ile tanınan Beynamlı Mustafa Efendi, dönemin bilinmesi gereken önemli şahsiyetleri arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, A. (2003). Meclis-i Mebusan. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 28, 245-247.
Batır, B. (2018). İkinci Meşrutiyet'ten Tevhid-i Tedrisat'a Türkiye'de İlköğretim (1908-1924). Doktora Tezi. T.C. İstanbul Üniversitesi.

- Çoker, F. (1994). *Türk Parlamento tarihi: Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-23 I. Cilt*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı.
- Çoker, F. (1994). *Türk Parlamento tarihi: Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-23 III. Cilt*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı.
- Erdoğan, A. (2015). *Mamak Tarih Ve Kültür Atlası*. II. Cilt. Ankara: Mamak Belediyesi Yayınları.
- Goloğlu, M. (1970). *Millî mücadele tarihi. 3: Birinci Büyük Millet Meclisi. Üçüncü meşrutiyet: 1920*. Başnur Matbaası.
- Kızıltan, Y. (2006). I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis i Mebusan ı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 251-272.
- Kurtar, C. (2012). Kentsel Kültürel Miras Yönetimi Ve Rekreasyonla İlişkisi: Ankara Hamamönü Örneği. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Ankara Üniversitesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 1, 14 Kanunusani 1324. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 1, 7 Şubat 1324. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 2, 28 Şubat 1324. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 1, 11 Kanunusani 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 3, 27 Şubat 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 3, 28 Mart 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 3, 21 Nisan 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 3, 3 Mayıs 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 3, 4 Mayıs 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 3, 11 Mayıs 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 4, 18 Mayıs 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre I, İçtima Senesi 1, c. 4, 25 Mayıs 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 4, 1 Haziran 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 5, 7 Temmuz 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 6, 21 Temmuz 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 6, 25 Temmuz 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 6, 26 Temmuz 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 2, c. 1, 5 Kanunuevvel 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 2, c. 1, 7 Kanunuevvel 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 2, c. 2, 16 Kanunusani 1325. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 2, c. 4, 24 Nisan 1326. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 2, c. 4, 5 Nisan 1326. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 2, c. 4, 21 Nisan 1326. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 2, c. 5, 12 Mayıs 1326. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 2, c. 6, 12 Haziran 1326. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 2, İçtima Senesi 1, c. 1, 12 Mayıs 1328. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 2, İçtima Senesi 1, c. 1, 26 Mayıs 1328. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 2, İçtima Senesi 1, c. 1, 28 Mayıs 1328. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 2, İçtima Senesi 1, c. 1, 2 Haziran 1328. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 2, İçtima Senesi 1, c. 1, 7 Haziran 1328. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 2, İçtima Senesi 1, c. 1, 11 Haziran 1328. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*. Devre 2, İçtima Senesi 1, c. 2, 18 Temmuz 1328. TBMM Kütüphanesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Fihristi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 1, 11 Kasım 1324 – 26 Mart 1325. TBMM Kütüphanesi.

- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Fihristi*. Devre 1, İçtima Senesi 2, c. 5, 26 Nisan 1326 – 22 Mayıs 1326. TBMM Kütüphanesi.
- Özüçetin, Y. (1998). Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Maarifçiler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C.XIV,42, 871-887.
- Sarıkoyuncu, A. (1994). Yunan Magalo İdeası Ve Batı Anadolu'nun Düşman İşgalinden Kurtarılmasında Din Adamları. *Diyanet İlmi Dergi*. 4, 31-62.
- Tunaya, T. Z. (1958). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 23(3-4), 227-247.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi. TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği. Sicil Numarası: 17.F
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 2, 4 Şubat 1921. TBMM Kütüphanesi
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 1, c. 1, 21 Şubat 1920. TBMM Kütüphanesi
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 2, c. 2, 3 Ağustos 1921. TBMM Kütüphanesi
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 2, c. 2, 25 Şubat 1922. TBMM Kütüphanesi
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 3, c. 3, 6 Mart 1922. TBMM Kütüphanesi
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 3, c. 3, 13 Nisan 1922. TBMM Kütüphanesi
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 3, c. 3, 19 Temmuz 1922. TBMM Kütüphanesi
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 3, c. 3, 30 Eylül 1922. TBMM Kütüphanesi
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*. Devre 1, İçtima Senesi 3, c. 3, 18 Kasım 1922. TBMM Kütüphanesi
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi Fihristi*. Devre 1, İçtima Senesi 2, c. 2, 17 Mart 1921 – 25 Şubat 1337. TBMM Kütüphanesi
- Tiryaki, V. (2014). Kentsel Sit Alanlarında Koruma Çalışmalarının Finansal, Yasal Ve Yönetmelik Boyutları İle Değerlendirilmesi: Ankara İli Altındağ İlçesi Hacettepe ve Sakarya Örnekleri. Doktora Tezi. T.C. Ankara Üniversitesi.
- Yahnici, Ş. B. (2018). Hainler Ve Kahramanlar. *Anka Strateji Dergisi*. 10, 80-82.
- Yavuz, C. (2010). İstiklal Harbi Ve Cumhuriyetin Temel Direği: Milli Hakimiyet. *Düşünce Dünyasında Türk Siyaset Ve Kültür Dergisi*. 5, 93-104.

İbn Hacer Heytemî'nin Tasavvuf Müdafaası: *el-Fetâva'l-Hadîsiyye* Özelinde Tasavvufa Dair Fetvaları

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Saki Çakır

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1216-7249>

Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Siirt – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 07.08.2019
Kabul: 22.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

İbn Hacer Heytemî
Fetva
Tasavvuf Müdafaası
Şathiye
İlham

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.38884>

Öz

Muhaddis ve fâkih olarak bilinen İbn Hacer Heytemî (v. 974/1567), tasavvufa intisabı olup tarikat icazetine sahiptir. Tarikat icazetini aldığı kişiler arasında, Zekeriyâ b. Muhammed el-Ensârî ile Abdulhak b. Muhammed es-Sunbâtî yer almaktadır. XVI. yüzyılda Mısır'da yaşamış olan bu âlim, kendisine sorulan tasavvufî meseleleri fakih perspektifiyle cevaplamıştır. *el-Fetâva'l-hadîsiyye* eserinin son bölümünde yer alan bu fetvalar, onun tasavvufa bakış açısını yansıtması açısından önem arz etmektedir. Zira burada tasavvufun tanımı gibi temel meselelere bile temas etmiştir. Bu kapsamda sûfi, mutasavvıf ve müteşebbih kavramlarını izah etmiştir. Bahsettiği bir diğer konu, şeriat-hakikat ilişkisidir. Ona göre bu iki alan farklı olsa da bir birbiriyle çatışmamaktadır. Nitekim şeriat asıl iken, hakikat bu asıldan elde edilen nitelikli bir fer'dir. Bu durumu bir takım meteforla izah eden Heytemî, şeriatı ağaca, hakikati ise bu ağacın meyvesine benzetmektedir.

İlhamın hakikatini kabul eden Heytemî, fakihlerin bunu hüccet olarak kabul etmediğini söyler. İhlâsı elde etmek için başvurulmuş melâmetîliği savunurken de şeriat kurallarına riayetini terk edilmemesi gerektiğini vurgular. Öte yandan İbn Arabî ve İbnü'l-Fârız'ın müdafaasını yapan Heytemî, Hallâc ile Bâyezîd gibi sûfilerin şathiyelerine meşruiyet zemini oluşturmaya çalışır. Bu müdafaada kapsamında sûfilerin söylemiş oldukları bazı sözleri de açıklar. Örneğin sûfilerin "zühd olmadan fıkıhla yetinen fasık olur" sözünü önermelerle izah eder. Ona göre, zühd yaşantısında gevşek davranmak, potansiyel bir fasıklığa neden olabilmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çakır. M. S. (2019). İbn Hacer Heytemî'nin Tasavvuf Müdafaası: *el-Fetâva'l-Hadîsiyye* Özelinde Tasavvufa Dair Fetvaları. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 521-533.

*The Sufism Defense Of Ibn Hajar Al-Haytami: Fatwas About
Sufism In His Work Al-Fatawa Al-Hadithiyyah*

Asst. Prof. Dr. Mehmet Saki Çakır

Siirt University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Siirt – TURKEY

Article History

Submitted: 07.08.2019

Accepted: 22.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Ibn Hajar al-Haytami

Fatwas

Sufi Defense

Words of Ecstasy (Shathiyya

Truth of Inspiration (Ilham)

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.38884>

Abstract

Ibn Hajar al-Haytami (d. 974/1567), known as muhaddith and faqeeh, had been affiliated to sufism and has the authority (ijazah) of sufi order (tariqah). This scholar ('aalim), who lived in Egypt in the 16th century, answered the sufism issues that were asked to him with a perspective of faqeeh. These fatwas in the last chapter of Al-Fatawa al-Hadithiyyah are important in terms of reflecting his view of sufism. Because he had touched even the most fundamental issues such as the definition of sufism. Another issue he mentioned is the relationship between sharia and haqiqa. According to him, although these two areas are different, they are not opposed to each other. In fact, while the sharia is an original case (asl), the haqiqa is a qualified new case (far') obtained from this original. Heytemî, who explained this situation with a number of metaphors, likens the sharia to a tree and the haqiqa to the fruit of this tree.

Al-Haytami, who accepts the truth of inspiration (ilham), says that the Islamic jurist (faqeeh) do not accept it as evidence. On the other hand, al-Haytami, who defended Ibn 'Arabi and Ibn al-Farid, tried to establish a legitimate ground for the words of ecstasy (shathiyya) of Al-Hallaj and Bayazid. In this concept of defense, he explained the words of the sufis.

GİRİŞ

Sûfî âlimler, tasavvufî konuları yorumlarken Kur'an'a ve hadis kaynaklarına başvururlar. Böylece tasavvufun islamî kaynaklarla olan ilişkisini ispatlamaya çalışırlar. Bu şekilde tasavvufî yaşıntıya yapılan eleştirilere cevap verirler. Bu durum bir bakıma tasavvufa karşı yapılan itirazlara müdafa olarak da kabul edilebilir. Yine bu ilişkilendirme esnasında kabul ettikleri tasavvuf düşüncesinin özelliklerini ortaya koyarak, kendilerine göre makbul olmayan diğer tasavvuf anlayışlarını da reddederler.

Ebû Nasr Serrâc Tûsî (v. 378/988), Ebubekir Kelâbâzî (v. 380/990), Abdülkerim Kuşeyrî (v. 465/1072), ve Alî b. Osmân Hücvîrî (v. 465/1072 [?]) gibi sûfî âlimler, kendilerinden önce yaşamış sûfîlerin söz ve hâllerini şerh eder nitelikte eserler yazmışlardır. Erken dönemde yazılmış bu tasavvuf klasiklerindeki zahir-batın birlikteliğini izah etme çabalarını, sonraki dönem sûfî âlimlerin eserlerinde de görebilmekteyiz. Bu âlimler, tasavvufî meseleleri kendi bakış açılarına göre izah ederken, yeri geldiğinde sûfîlere dönük eleştirileri de cevaplamışlardır. Bu âlimlerden biri de XVI. yüzyılda yaşamış, akli ve nakli ilimlerdeki derinliğiyle bilinen, eser üretmede velûd olan İbn Hacer Heytemî'dir (v. 974/1567). Daha çok hadis ve fıkıh alanlarındaki ilmi çalışmalarıyla tanınan Heytemî, tasavvuf alanında da eserler üretmiştir (Seyfî, 1437/2016: 45-68; Aslan, 2018: 47-77). Bunun yanı sıra hadislerle dair fetvalar içeren *el-Fetâva'l-hadîsiyye*¹ adlı eserinin son bölümleri, tasavvufufla ilgili fetvaları içermektedir. Bu fetvalar, bir fakih ve muhaddis olan Heytemî'nin tasavvufa olan bakış açısı hakkında fikir vermektedir. Bu çalışmada öncelikle İbn Hacer Heytemî'nin tasavvufî yönü ele alınacak, sonrasında *el-Fetâva'l-hadîsiyye* eseri bağlamında tasavvuf meselelerine getirdiği yorumlara temas edilecektir. Bu manada tasavvuf müdafaası mahiyetindeki fetvaları başlıklar halinde işlenecektir.

1. İBN HACER HEYTEMÎ VE TASAVVUFÎ YÖNÜ

Mısırlı büyük fakih ve muhaddis Ahmed b. Muhammed, doğduğu yer olan Heytem'e nisbeten "Heytemî" nisbesini almıştır. Taşın oğlu anlamındaki "İbn Hacer" künyesi ise sûfî bir meşrepte olduğu anlaşılan ve çok az konuşan büyük dedesinden aileye miras kalmıştır. Rivayet edildiğine göre büyük dedesi, zorunlu olmadıkça konuşmadığından insanlar, kendisine taş anlamında "Hacer" ismini vermiştir (Cezzar, 1981: 27-28). Heytemî, sonraları Mekke'ye göç edip uzun bir müddet burada yaşadığından "Mekkî" nisbesiyle de anılmaktadır. Heytemî, ilim tahsiline daha küçük yaşlarda başlamış, Kur'an'ı ezberledikten sonra tefsir, hadis, fıkıh gibi dinî ilimlerin yanı sıra matematik, mantık ve tıp gibi akli ilimleri de öğrenmiştir. Hocaları arasında Zekerriyya el-Ensârî (v. 926/1520), Şehabeddin er-Remlî (v. 957/1550) ve Ebü'l-Hasan es-Siddîkî (v. 952/1545) gibi âlimler bulunmaktadır. Talebelerinden bazıları; Muhammed Tâhir el-Fettenî (v. 986/1578), İbn Abdülkuddûs (v. 991/1583) ve Abdurrahman b. Ömer el-Amûdî'dir (v. 967/1560). Başta fıkıh, hadis, kelam, siyer, biyografi ve tarih alanları olmak üzere onlarca eser telif etmiştir. Özellikle sonraki dönem Şafiî fıkhında önemli bir yeri olan Heytemî, 974/1567 yılında Mekke'de vefat etmiş ve Cennetü'l-muallâ kabristanına defnedilmiştir.²

Sûfî bir kimliğe de sahip olan Heytemî, tasavvufî yaşıntıya ilgi duymanın ötesinde, hocalarından tasavvufî eğitim almıştır. Sûfî meşrebe sahip bu âlimlerden fıkıh ve hadis gibi ilimleri öğrenirken onların manevî terbiyesinde yetişmiştir. Nitekim öğrencisi Ebu Bekir Bâ Amr Seyfî'nin belirttiğine göre Heytemî, "Şeyhlik, tasavvuf hırkası giyme ve senedleri" konusunda iki eser yazmıştır.³ Bu eserlerden biri Emced Reşid tarafından tahkik edilip neşredilmiştir (Heytemî, 1435/2014). Aslında bu

¹ *el-Fetâva'l-hadîsiyye* hakkında detaylı bilgi almak ve hadis alanında yapılmış bir çalışma için bk. Uysal, 2015.

² Heytemî'nin hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. Heytemî, t.y.: I, 3 (mukaddime kısmı); Seyfî, 1437/2016; Cezzar, 1981; Kallek, 1999; Aslan, 2018.

³ Heytemî'nin öğrencisi Bâ Amr Seyfî, hocasının eserlerinden bahsederken tasavvufî yönünü ihtivan eden iki eseri bu başlıkla ona isnad eder. Bk. Seyfî, 1437/2016: 64.

eser, Mekke'nin kadısına⁴ verdiği kapsamlı bir icazetten ibarettir (Heytemî, 1435/2014: 5, 11). İcazetler silsilesi içeren bu eserden, Heytemî'nin tasavvufî bağlantısını da öğrenmekteyiz. Yine bu eserde, geçmiş tarikat icazetlerini tahlil eden önemli bilgiler bulunmaktadır. Eserde anlattığına göre Heytemî, kendi tabiriyle "sağlam ve kınamadan uzak olan sûfî topluluğu"ndan zikir telkini almış ve hırka giymiştir. Ona göre bu sûfîler, zahir ve batın ilimlerde yetkin kişilerdir. Ancak bunların bazısının meşrebinde zahir yönü, bazısının da batın yönü baskındır (Heytemî, 1435/2014:110).

Heytemî, birçok sûfî âlimden kendi ifadesiyle zikir telkini alıp hırka giymiştir. Bunlardan bahsederken intisab ettiği tarikat silsilelerini de zikreder. Buna göre Heytemî, Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Şâzeliyye, Medyeniyye gibi birçok tarikattan icazetli şeyhlerden eğitim almıştır. Ayrıca Heytemî, Nakşibendiyye tarikatının bidât ve hurafelere karşı hassasiyetine değinip, tarikatın birtakım cahil sûfîlerin uygun olmayan davranışlarından uzak olduğuna belirtmiştir (Heytemî, 1435/2014: 439-440). İcazet aldığı hocaların bir kısmı şöyledir:

1. Zekeriyâ b. Muhammed el-Ensârî es-Suneykî (v. 926/1520): Bu zatın silsilesinde Sühreverdiyye (Heytemî, 1435/2014: 111), Kâdiriyye, Medyeniyye⁵ ve Şâzeliyye tarikatları vardır (Heytemî, 1435/2014: 130).
2. Abdülhak b. Muhammed ez-Zeynî es-Sunbâtî (v. 931/1524): Bu zatın silsilesinde Kâdiriyye ile Sühreverdiyye tarikatları ve Ahmed Gazalî'ye ulaşan bir silsile vardır (Heytemî, 1435/2014: 171-174).
3. Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî (v. 911/1505): Heytemî bu zattan doğrudan icazet almamış onun, kendi dönemindeki yaşayanlara verdiği genel icazeti teberrüken zikretmiştir.⁶ Suyûtî'nin silsilesinde Ahmediyye,⁷ Kâdiriyye ve Sühreverdiyye tarikatları vardır (Heytemî, 1435/2014:138-142).
4. Abu Bekir b. Abdullah Ayderûs: Bu zattan talebeleri vasıtasıyla icazet almıştır. Bu icazette, Kâdiriyye, Rifâiyye, Sühreverdiyye, Kâzerûniyye,⁸ Şâzeliyye ve Medyeniyye tarikatları vardır (Heytemî, 1435/2014: 195-208).

Vaktinin çoğunu fetva, tedris ve telif gibi faaliyetlere ayıran Heytemî, günlük yaşantısında ibadet ve taatlerle bulunarak zühdâne bir hayatı da ihmal etmemiştir. Muhammed b. Alî eş-Şevkânî (v. 1250/1834) onu, "hayatı boyunca selefin yolunu takip eden zahid, iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir âlim" olarak niteler (Şevkânî, t.y.: I, 109). Talebesi Seyfî, onda bizzat müşahede ettiği keşif hâllerinden söz eder (Seyfî, 1437/2016: 79). Yine Seyfî, hayatını ele aldığı eserinde onun kerametlerine yer verir (Seyfî, 1437/2016: 33-38).

İbn Hacer, tasavvufun kitap ve sünnet destekli olması gerektiği inancındadır. Bu istikamette olan bir tasavvuf anlayışını ise dinin kemâli açısından lazım görmektedir. Çalışmamızda da görüleceği gibi bu görüşünden olsa gerek, tasavvufun savunucusu olmuş ve tasavvufî hakikatler olmadan zahiri ilimlerin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Ona göre, zahirî ilimlerin yanı sıra batınî ilimler de önemlidir.

⁴ Eseri tahkik eden Emced Reşîd, bu kişinin Nişancızade Mehmed Efendi (v. 986/1578[?])olabileceğini belirtir. Bk. Heytemî, 1435/2014: 13.

⁵ "Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin'e (v. 594/1198) nisbet edilen bir tarikattir. Şuaybiyye olarak da anılan Medyeniyye, Kuzey Afrika'da ortaya çıkan ilk tarikat olup başta Şâzeliyye olmak üzere bu coğrafyada görülen diğer tarikatlar üzerinde etkili olmuştur." Detaylı bilgi için bk. Güner, 2003: 348.

⁶ Heytemî, Suyûtî vefat ettiğinde üç yaşında olduğunu söyler. Suyûtî, vefat etmeden önce o dönemde yaşayan bütün herkese şamil gelecek şekilde bir icazet verir. Dolayısıyla bu icazet zahirî bir icazetten ziyade manevî bir değer taşımaktadır (Heytemî, 1435/2014: 91).

⁷ Ahmediyye'den Şeyh Ahmed Bedevî (v. 675/1276) kast edilip silsilesi şöyle verilmiştir: Ahmed Bedevî, tarikatı babası İbrahim b. Ömer'den, o da babasından, o da Ahmed er-Rifâî'den (v. 578/1182) almıştır (Heytemî, 1435/2014: 139).

⁸ "Ebû İshak Kâzerûnî'ye (v. 426/1035) nisbet edilen bir tarikat olup Kuruluşundan Safevîler'in ortaya çıktığı X. (XVI.) yüzyıla kadar doğduğu yer olan İran'ın Fars bölgesinde faaliyetini sürdürmüştür." (Algar, 2002: 146).

2. el-FETÂVA'L-HADÎSÎYYE'DE ELE ALINAN TASAVVUFÎ KONULAR VE İBN HACER'İN TASAVVUF MÜDAFAASI

2.1. Tasavvufun Tanımı ve Neş'eti

Tasavvuf ve sûfî terminolojisinin mahiyetine dair sorulan genel bir soruya Heytemî, bizzat sûfîlerin tasavvufu tanımlamadaki farklı ibarelerine yer vererek yanıt verir. Sayısının binin üzerinde olduğunu belirttiği bu tariflerde sûfîler, tasavvufun şartları, adabı, gayesi ve semeresine göre tanımlarda bulunmuştur. Bu tanımlar içerisinde ilk olarak Cüneyd-i Bağdâdî'nin (v. 297/909), "*Tasavvuf, Kişinin alaka [aracı veya çıkar] olmadan Allah ile birlikte olmasıdır*", "*Hakkın seni sende öldürüp kendisiyle diriltmesidir*", "*Toplu yapılan zikirdir, sema ile vecddir, ittiba' ile amel etmektir.*" tanımlarını zikreder. Yine Ebû Muhammed Ruveym b. Ahmed el-Bağdâdî'den (v. 303/915-16), "*Tasavvuf, nefsi Allah'ın iradesine salıvermektir*" tanımına; Ma'rûf b. Fîrûzân el-Kerhî'den (v. 200/815-16 [?]), "*Tasavvuf hakikatleri almak, insanların elindekinden ümit kesmektir.*" tanımına yer vermiştir (Heytemî, 1419/1998: 428).⁹

Heytemî, "sûfî" kelimesinin kökenini izah ederken, tasavvuf klasiklerinde geçen bazı görüşlere yer verip, Afîfüddîn Abdullah el-Yâfiî'yi (v. 768/1367) referans göstererek bunlar içerisinde yün anlamındaki "sûf"tan türemiş olduğu görüşünü benimser. Yâfiî, sûfî kelimesinin yün anlamındaki "sûf"tan türemiş olmasının iştikak açısından en uygun olduğunu savunur (Heytemî, 1419/1998: 429).

"Sûfî" kelimesinin ıstılah anlamı için de tasavvufun erken döneminden örnekler veren Heytemî, Cüneyd-i Bağdâdî'den "*Sûfî, toprak gibidir, üzerine bütün çirkin şeyler atılır ancak ondan bütün güzellikler çıkar* (Kuşeyrî, 2011: 184)." sözünü nakleder. Ona göre Ebû Alî Dekkâk, (v. 405/1015) bu tanımları en güzel şerh edenlerdendir. Bu manada Dekkâk, "*Bu yol ancak ruhlarıyla mezbeleyi temizleyenlere uygun bir yoldur* (Kuşeyrî, 2011: 185)." der. Bunun yanı sıra Sehl b. Abdullah Tüsterî'den (v. 283/896), "*Sûfî, kederden arınmış, küfürden sıyrılmış, insanlardan kopup Allah'a yönelmiş ve nezdinde altın ile toprak parçası eşit olan kişidir.*"; Zünnûn-i Mısırî'den (v. 245/859 [?]), "*Sûfîler, Allah'ı her şeye tercih eden; Allah'ın da onları her şeye tercih ettiği topluluktur* (Kelâbâzî, 2001: 19)." sözlerini nakleder (Heytemî, 1419/1998: 429).

Sûfî tabirinin ne zamandan itibaren kullanılmaya başlandığı meselesine de temas eden Heytemî, bu tabirin tabiîn döneminden itibaren kullanıldığını, Ebû Hafs Şihâbüddîn es-Sühreverdî'den (v. 632/1234) nakleder. Bunun yanı sıra Hasan-ı Basrî'nin (v. 110/728) Kabe'nin metafinda bir sûfî ile olan diyalogundan bahseder. Yine Süfyân-ı Sevri'den (v. 161/778) "*Ebu Haşim-i Sûfî olmasaydı riyanın inceliklerini bilmezdim.*" sözünü naklederek "sûfî" tabirinin, tabiînden itibaren kullanıla geldiğine delil getirir (Sühreverdî, 2006: 75). Öte yandan yukarıdakinden farklı olarak, sûfî tabirinin tabiîn devrinden sonra kullanıldığı görüşüne de temas eden Heytemî, bununla ilgili Kuşeyrî'nin risalesine atıfta bulunur (Heytemî, 1419/1998: 429-430).¹⁰

Melâmetiyye, Kalenderiyye gibi mezhepleri de ele alan Heytemî, bu hususta Sühreverdî'den uzun nakiller yapar (Sühreverdî, 2006: 89-94). Ona göre, bu akımlar her ne kadar kendilerini sûfî olarak nitelendirse de aslında sûfî değillerdir. Ancak sünnete sarılan, ihlas ve sıdk ile hareket eden Melâmîleri ayrı tutar. Eleştirilen akım ise hulûl anlayışına bulaşmış ve haram işlemeyi mubah gören kesimdir. Nitekim ona göre bu kişiler, fiilleri işlemekte kendilerini mecbur görüp günahlara dalmışlardır. Burada bir sûfînin sarf ettiği söz veya davranışta asıl maksadının ne olduğu üzerinde durulması gerektiğine

⁹ Bu tanımlar ve daha fazlası için bk. Kuşeyrî, 2011: 183-186. Tanımlara dair yapılmış detaylı bir çalışma için bk. Cebecioğlu, 1987: 387-406.

¹⁰ Kuşeyrî'deki bölüm şöyledir: Hz. Peygamber döneminde "sahabe" vasfından daha üstün bir özellik olmadığından ashâb, sadece bu vasfı kullanmışlardı. Ashâbtan sonraki nesillere tabiîn, bir sonraki nesiller için de etbâu tabiîn kullanıldı. Bundan sonraki dönemlerde dine sıkıca bağlananlara zâhid ve âbid gibi isimler verildi. Sonra bidatler türedi ve fırkalar arasında çatışmalar artmaya başladı. Her fırka kendisinde zahidler olduğunu iddia etti. Ehl-i sünnetten havâş kişiler de tasavvuf ismi ile diğerlerinden ayrıştı. Bu isim, hicretten iki yüz yıl önce meşhur olmaya başladı. Bk. Kuşeyrî, 2011: 259.

dikkat çekilir. Bu bağlamda Sehl b. Abdullah Tüsterî'ye "Ben kapı gibiyim biri bana hareket vermezse hareket etmem" sözü sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: *Bu sözü iki kişiden biri söyler. Birincisi: Eşyanın hareket gücünün Allah'ta olmakla beraber sebepleri bilip kulluk hududuna riayet eder ki bu doğru yoldadır. İkincisi: Kendisinden sorumluluğu kaldırıp her şeyi Allah'a havale etmekle dinin özünden uzaklaşmış zındık kişidir* (Sühreverdî, 2006: 93; Heytemî, 1419/1998: 430-431). Tüsterî, burada aslında sadece sözün değil; söz-eylem ilişkisinin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgular.

2.2. Müteşebbih, Mutasavvıf ve Sûfî

Tasavvuf ehlini derecelendirmek için farklı tabirler kullanılmaktadır. Bu bağlamda Heytemî, "sûfî" kelimesi dışında mutasavvıf ve müteşebbih gibi kavramlara temas eder. Sühreverdî'ye atıfta¹¹ bulunan Heytemî, tasavvuf yolunu "iman", "ilim" ve "zevk" şeklinde çeşitlendirir. Buna göre "müteşebbih", "الإيمان بطريق الصوفية/sûfîlerin yoluna inanmak" anlamında iman sahibidir. Tasavvufta "yola inanma" temel unsurdur. Bu hususta Cüneyd-i Bağdâdî, "التصديق بطريقنا هذا ولاية" /bu yolumuzu tasdik etmek velayettir" diyerek inanç sahibi olan kişilerin de tasavvuf ehli olduğuna işaret eder. Sühreverdî, Cüneyd'in bu sözünü şu şekilde izah eder: Sûfîler, toplumun genelinde üstün haller ve sıra dışı izler bırakarak temayüz etmişlerdir. Zira onlar kadere dair keşiflere mazhar olabilmekte, garip ilimler öğrenmekte ve Allah'ın azamet ile yakınlığına işaret etmektedirler. Dolayısıyla bunlara iman, bir yerde Allah'ın kaderine/kudretine¹² imana sevk etmektedir (Heytemî, 1419/1998: 433).

Sadık müteşebbih, mutasavvıfın halinden nasiplenebilir (Heytemî, 1419/1998: 433). Buradaki müteşebbih, sûfîlere olan muhabbetinden taklit yoluyla onlara benzemeye çalışanlardır. Bu kişiler, çabalarına rağmen sûfîlerin hâllerine erişmede kusurlu olsa bile, onlara olan muhabbetinden onlarla birlikte sayılırlar. Bu durum, Hz. Peygamber'in "Kişi sevdiğiyle beraberdir." (Buhârî, Edeb, 96). Hadisiyle pekiştirilir (Heytemî, 1419/1998: 434).¹³ Öte yandan sûfîlere sîret ile benzemeye çalışan ile sûreten taklit edenleri ayırt etmek gerekir. Heytemî bu hususta Sühreverdî'den nakiller yaparak hakiki müteşebbihin, amel, mücahede, muhasebe ve sûfîlerin yoluna olan inancıyla ayrıştığını belirtir (Heytemî, 1419/1998: 434).

"Mutasavvıf", ilim mertebesini temsil etmektedir. Çünkü mutasavvıf, inançla birlikte sûfîlerin yoluna dair ilim elde etmiştir. Sadık mutasavvıf, sûfinin halinden nasiplenebilir. "Sûfî" ise bütün bunların yanı sıra zevk halini yaşayandır. Sûfî, "ruh" seviyesinde müşahede ehliyen, mutasavvıf "kalb" seviyesinde murakabe sahibidir. Müteşebbih ise "nefs" seviyesinde mücahede ve muhasebe mertebesindedir (Heytemî, 1419/1998: 433).

Heytemî'ye göre, yukarıda zikredilen üç mertebenin hepsini istifâ/الإصطفا dairesi kuşatmaktadır. Seçkin kulları temsil eden bu kavram, şu ayetten mülhemdir: *Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik. Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük fazilet budur* (Fâtır, 32). Heytemî, ayette geçen ظالم/zâlim, مقتصد/muktasid ve سابق/sâbık mertebelerine dair birtakım yorumlar getirir. Buna göre, zâlim, bir beladan dolayı isyan ederken, orta yolu temsil eden muktasid sabreder. Önde olan sâbık ise Allah'tan gelen belalardan lezzet alır. Başka bir değerlendirmede; zâlim gaflet ve adet üzerine,

¹¹ Sühreverdî'nin *Avârif* ile karşılaştırıldığında; Heytemî'nin, bu başlıktaki bilgilerin büyük çoğunluğunu oradan naklettiği görülmüştür. Bk. Sühreverdî, 2006: 77-83.

¹² *el-Fetâva'l-hadîsiyye* eserinin elimizdeki matbu nüshasında "kudret" diye geçmektedir. Eserin bir yazma nüshasında ise bu ifade "kader" olarak gözükmektedir. Bk. Muhammed b. Türkî et-Türkî kütüphanesi, vr. 156b. Öte yandan alıntı yapılan Sühreverdî'nin *Avârif* eserine bakıldığında buradaki ifade "kudret" olarak geçtiği tespit edilmiştir. Bk. Sühreverdî, 2006: 78.

¹³ Heytemî, bu hadisle ilgili Hz. Ebu Zer el-Gifârî'nin Hz. Peygamber ile olan diyalogunu aktarır. Hz. Ebu Zer: "Kişi bir topluluğu sevip onlar gibi amellerde bulunmasa da mı?" diye sorduğunda Hz. Peygamber: "Ey Ebu Zer! Sen sevdiğinle beraberisin" diye cevap vererek buradaki muhabbet ve iradeye vurgu yapar. Bu durumda Ebu Zer: "Ben Allah ve Resul'ünü seviyorum" dediğinde Hz. Peygamber: "Muhakkak ki sen sevdiğinle beraberisin" der. Hadis için bk. Ebû Dâvûd, Edeb, 112-113.

muktasid korku ve teşvik saikiyle, sabık ise heybet ve minnet duygusuyla ibadet eder (Heytemî, 1419/1998: 433). Heytemî'ye göre bu değerlendirmeler, sûfî, mutasavvîf ve müteşebbih arasındaki farkı ortaya koymada fikir vermektedir. Bu üç kavramın özellikleri tablo şeklinde şöyle gösterilebilir:

Tablo 1: Tasavvuf Ehli için Kullanılan Kavramlar

Müteşebbih	Mutasavvîf	Sûfî
<ul style="list-style-type: none"> Tasavvuf ehlinin yoluna iman eder. Nefs mertebesinde, mücahede ile meşguldür. Zâlim olup (nefsine zulmeden), ağzı laf yapar ve tam olarak amel ehli değildir. Sadık müteşebbih, mutasavvîfın halinden nasiplenebilir. 	<ul style="list-style-type: none"> Tasavvufa inandığı gibi bu yol hakkında ilmi de vardır. Kalb mertebesinde murakabe sahibidir. Muktasid olarak kabul edilip amel ile meşguldür Sadık mutasavvîf, sûfînin halinden nasiplenebilir. 	<ul style="list-style-type: none"> Tasavvufa dair hem inanca, hem ilme hem de zevke sahiptir. Ruh mertebesinde müşahede ehlidir. Sâbık olarak nitelenip hâl sahibidir.

2.3. Zühd Olmadan Sadece Fıkıhla Yetinmek

“Dünyayı gönülden terk etme” mefhumundaki zühd hayatı, sûfiler ile özdeşleşmiştir. Öyle ki ilk dönem sûfileri zühd anlayışını benimseyenler olarak zâhid diye anılmıştır. Bu bağlamda zühd hayatı, sûfileri diğerlerinden ayıran bir özellik olarak da kabul edilebilir. İbn Hacer'e bazı sûfilerin “zühd olmadan fıkıhla yetinen fasık olur” sözünün ne anlama geldiği sorulmuştur. Buradaki “fıkıh” kelimesinden, dinin zahiri hükümleri kast edilmektedir. Heytemî, bu sözün doğru anlaşılması için birtakım önerme cümleleri kurmuştur. Bu önerme cümlelerine göre aslında zühdü terk etmek, bizzat fasıklığı gerektirmezken, sonrasındaki gelişmeler potansiyel bir fıska sebebiyet verebilmektedir. Buna göre bu sözün anlamı şu önermeler bütünüdür: Bir kimse zühd ve vera' yaşantısında gevşeklik yaptığında şüpheli durumlara girebilir. Şüpheli durumlarda gevşeklik yapan, haramlara bulaşabilir. Haramlarda gevşeklik yapan ise büyük günahlar işleyebilir (Heytemî, 1419/1998: 391). Burada dikkat çekilmek istenen nokta, kişinin zahiri hükümlere bel bağlamayıp bunlar ile hedeflenen asıl maksada yönelmesidir. Önermelerin silsilesi şöyledir:

Zühd ve vera' gevşekliği----) şüpheli durumlar----) haramlara bulaşma----) büyük günahlar işleme

Yukarıdaki açıklamayı yaptıktan sonra Heytemî sûfilerin, “fısk”, “küfr”, “seyyie” gibi kelimelere bazen şer'î anlamın dışında bir mana yüklediklerinden de bahseder. Bu bağlamda sûfiler, “حسنات الأبرار سيئات المقربين” (ebrâr seviyesindekilerin hasenâtı, mukarrabûnunun seyyiesidir)” sözü ile gûnahtan nefret ettirmek için mübalağa yapmaktadırlar (Heytemî, 1419/1998: 391).¹⁴ Yine bu anlamda Ömer İbnü'l-Fârız'ın (v. 632/1235) şu beyitlerini nakleder:

وان خَطَرَت لي في سِوَاك إِرَادَة عَلَى خَاطِرِي سَهْوًا فَضِيحًا بِرَدِّي

Sehven senin dışında bir irade gönüme düşse

¹⁴ Kaynaklarda sûfilerin, bu sözle günahlardan nefret ettirmenin dışında, tasavvuftaki mertebelerin farklılığına temas ettikleri geçmektedir. Bk. Sirhindî, 1317/1899: 35. Mektup.

mürtedliğime hükmederim. (Heytemî, 1419/1998: 391).

Heytemî, İbnü'l-Fârız'ın burada hakiki bir mürtedlikten bahsetmediğini belirtir.

2.4. Şeriat-Hakikat İlişkisi

Heytemî'nin değindiği bir diğer konu, tasavvufun temel meselelerinden şeriat-hakikat ilişkisidir. Heytemî, şeriatı "asl (esas)" hakikati ise asıldan istinbat edilen mühim bir "fer' (tali)" olarak niteler. Bu ilişkiyi de birtakım metaforla izah eder. Buna göre şeriat; deniz, maden, süt ve ağaç gibi asıllara benzetilirken; hakikat ise bunlardan alınan mücevher, altın, tereyağı ve meyveye benzetilir. Bu açıdan bakıldığında şeriat ile hakikat arasında bir muhalefetin olmadığına dikkat çeker. O, bu bağlamda hakikati, "rabbânî sınırları müşâhede etmek" diye tanımlar. Hakikatin yolu olan tarikat ise şeriatın azimet ile tatbik edilmesinden ibarettir. Heytemî, hakikati şeriatın nihayeti görüp "bir şeyin nihayeti kendisinin muhalifi değildir" savıyla aralarında bir çatışma olmadığını savunur. (Heytemî, 1419/1998: 408).

Şeriat ile hakikat arasında, ibadet hükümlerinin icra etmede herhangi bir ihtilaf yoktur. Farklılığın olduğu husus, sınırların müşâhede edilmesinde görülmektedir. Zira kalbin sıfatlarını önemseme ve hükümleri azimetle yerine getirme bakımından, şeriat ehli ile hakikat ehli arasında bir derece farkı olduğu kuşkusuzdur. Ancak aralarındaki bu fark bir ihtilaf değildir (Heytemî, 1419/1998: 408).

İbn Hacer, Yafii'yi referans göstererek bu iki alanın açılımını ve birbiriyle olan ilişkisini izah eder. Buna göre şeriat; ilim ve ameldir. İlim, zahir ve batındır. Zahir ilimler, şer'î ve diğerleridir. Şer'î olan farz ve mendubtur. Farz, ayn ve kifaye diye iki kısma ayrılır. Farz-ı ayn; ilm-i sıfat-ı kalb, ilm-i asl ve ilm-i fer' diye üçe ayrılır. Amel ise azimet ve ruhsatlardır (Heytemî, 1419/1998: 408-409). Hakikat de ilim ve amel diye iki kısma ayrılır. İlim, vehbî ve kesbîdir. Vehbî olan mükâşefe ilmidir. Kesbî olan farz-ı ayn ve farz-ı kifayedir. Farz-ı ayn olan; ilm-i kalb, ilm-i asl ve ilm-i fer'dir. Hakikat ilminin kısımlarından biri olan kesbî ilim, aslında şeriat ilmidir. Amelin azimet kısımları da hakikatin yollarına (tarikât) şamildir. Tarikat, sâliklerin menzillerini kapsar. Bunlara aynı zamanda yakîn makamları da denmektedir (Heytemî, 1419/1998: 409).

Netice itibariyle hakikat alanı; ilim ve amelin gerek asıl ve fer', gerekse de farz ve mendub olanında bütünüyle şeriata muvafık olup aralarında herhangi bir muhalefet yoktur. Ancak burada iki hususta farklılık görülmektedir. Birincisi: Kalbin sıfatları ilmidir. Hakikat ehli, bu ilme ciddi bir biçimde itina ve ihtimam gösterir. Tarikata bu ilmin marifeti için sülûk edip kötü sıfatları bertaraf etmeyi hedefler. Öte yandan şeriat ehlinin ekseriyeti, bu alanı ihmal edip gevşek davranmaktadır. Oysaki kalb ilimleri, şeriat ve hakikatte ihtilaf olmadan farz-ı ayndır. İkincisi: Ruhsatlara bakış açısidir. Hakikat ehli, ilim ve itikad açısından ruhsatlardan şüphe etmedikleri gibi Allah'ın kullarına sunduğu bir rahmet (kolaylık) olarak kabul ederler. Ancak amel ederken, şeriatın azimet yollarıyla seyr u sülûk ederler. Sülûk yolculuğu, Allah'ın inayetine göre kimisinde uzun sürebilirken, kimisinde de daha kısa sürmektedir (Heytemî, 1419/1998: 409).

2.5. İlham Hücçet Midir?

Sûfîler, "kalbim, Rabbimden şöyle bildirir", "Rabbim, bana şöyle hitap etti" gibi sözlerle Allah'tan ilham aldıklarını ifade ederler. Heytemî'ye; sûfîlerin bu hitapları doğrudan yüce Allah'a nispet etmelerinin hakikati ve bunu inkâr eden kişilerin durumu sorulur. Heytemî, öncelikle Abdülkadir Geylânî'yi (v. 561/1165-66) referans göstererek, vahiy ile ilham arasındaki farklılığa temas eder. Geylânî, "vahyin inkârını küfür, ilhamın inkârını ise noksanlık" olarak belirtir. Daha sonra Heytemî, bir fakih ile Bâyezîd-i Bistâmî arasında, ilhamın mahiyetine dair geçen diyalogu aktarır. Bistâmî, fakihe "Allah, bildiğiyle amel edene bilmediğini öğretir (el-Aclûnî, 1421/2001: II, 312, Hadîs no:2542)." hadisini hatırlatıp zahir ve batın diye ilmin iki boyutundan söz eder. Bu görüşü, Kur'an'da geçen; Hz. Musa'nın annesine ilham verilmesi, Musa-Hızır kıssasında Hızır'a verilen özel bilgiler, Hz.

Yusuf'a nübüvvetten önce rüyaları tabir ilminin verilmesi gibi Peygamber olmayanlara da Allah'ın özel ilim ihsan ettiğini delil getirerek destekler. Bistâmî ilham ehlini, Allah'ın faydalı ilimler verdiği hâs topluluk olarak niteler (Heytemî, 1419/1998: 421-422).

Neticede Heytemî ilhamı, "kalbe düşen ve göğsü ferahlatan bir olgu" olarak tanımlar. Buna da Hz. Peygamber'in "Ümmetimde yedi muheddes var onlardan biri Hz. Ömer'dir." hadisini delil getirir (Heytemî, 1419/1998: 422).

Heytemî, daha sonra şer'î hükümlere muhalif olmayan ilhamın bir hüccet teşkil edip etmediğinden bahseder. Ona göre fakihlerin tercih ettiği görüş, ilhamın hüccet olmadığıdır. Zira *masum* olmayanların havâtırını güvenilir (sika) değildir. Sûfiler ise Allah'ın muhafaza ettiği (mahfuz veli) kullarına verdiği ilhamı, zahir ve batın işlerinde hüccet olarak kabul ederler. Zira sûfilere göre veliler, günah işleme ihtimali olduğundan *masum* olmasa da genelde günahattan uzak durduklarından "mahfuz" olarak nitelenirler. Hüccet olarak kabul edilen bu ilhamın, Allah'ın veli kuluna bahşettiği bir keramet olduğuna inanılır. Bu, onun velayetinin delili ya da başkasının ıslahına vesile olur (Heytemî, 1419/1998: 422-423).

Sühreverdî, sûfilerin ilhamını vahiyden ayırt ederken, ilhamın Allah'ın kelamı olmadığını belirtip bu meselenin üzerinde durur. Ona göre ilham, Allah'ın iç âlemde ihdâs ettiği hâdis bir ilimdir. Sahih ilhama sahip olanların yöntemi, nefislerinin telkinlerinden kaçıp Allah'a sığınmalarıdır. İç âlemleri, nefsânî hevâ ve arzuların berî olduğunda, Allah'tan ilham aldıklarına inanırlar. Buradaki ilhamın Allah'a nisbet edilmesi hâdisin (ilham) muhdise (Allah) nispet edilmesi olup kelâmın (vahiy) mütekellime (Allah) nisbet edilmesi değildir (Heytemî, 1419/1998: 431; Sühreverdî, 2006: 92).

Heytemî, Sühreverdî'nin ilham hakkındaki görüşlerini kast ederek buradaki asıl meselenin ilhamın hüccet olması üzerine tevakkuf ettiğini düşünür. Buna göre daha önce de geçtiği gibi sûfiler, birçok karineye bağlı olarak nefsânî havâtırdan olmadığına inandıklarından, ilhamı hüccet kabul ederler. Ancak fukaha buna muhalefet etmektedir. Heytemî, buradaki muhalefetin ilhamı kökten inkâr etme (Heytemî, 1419/1998: 432)¹⁵ noktasında olmadığı; "masum olmayanın havâtırına güven olmaz" kuralına binaen, sahihliği kesin bir biçimde ispatlanmadığından ilhamın delil olarak gösterilmesine dönük olduğuna dikkat çeker. Zira, nefisten kaynaklanan bir vesvesenin ilham olma tehlikesi, ilhamın mutlak suretle hüccet olmasına engel teşkil eder. Dolayısıyla Şeytan, nefis ve hevâ gibi kötülük kaynaklarının ilhama dahli mümkün olduğu müddetçe, fukaha ilhamın hüccetliğini reddetmeyi maslahat olarak gördüler. Bu görüşlerini, insanların kolay bir biçimde fesada düşmelerinin engellenmesi için "باب يجب سده على الناس (kapatılması gerekli bir kapı)" ilkesiyle desteklediler. (Heytemî, 1419/1998: 431-432).

2.6. İhlâsı Elde Etmede Kullanılan Yöntem: Melâmetîlik

Sûfilerin sıra dışı davranışları bazen, "kınama" anlamına gelen melâmetîlik anlayışıyla izah edilmektedir. Melâmetîler, bu davranışlarıyla toplum nezdindeki zahirî itibarlarını bertaraf etmeyi amaçlarlar. Bu anlayışı Heytemî, "kasdu't-tahrîb (bozmayı kast etme)"¹⁶ kavramıyla ifade eder. Ona göre melâmetîler, Allah ile aralarındaki kulluk ilişkisine O'ndan başka kimse vâkıf olmaması için toplumca "bozuk" görünen davranışlar sergilerler. Bu hususta İbrahim Havvâs'ın (v. 291/904), bir kişinin elbisesini izinsiz almasından bahseden bir menkıbeye örnek gösterir. Menkıbeye göre İbrahim Havvâs, çevresindekilerin onun veli olduğunu itikad ettiklerini gördüğünde, hamamdaki bir şehzadenin elbisesini izinsiz alır ve giyip böbürlenir. Havvâs, şehzadenin adamları tarafından

¹⁵ Heytemî, ilham hakkında hadis varken inkar edilmesinin doğru olmadığı görüşündedir.

¹⁶ Hucvîrî, melâmetîliğin kısımlarından söz ederken "kasd" diye bir türden bahseder. Bu melâmetîlik türünde, kalbin makama ve itibara meyiletme tehlikesi bertaraf edilir (Hucvîrî, 2010:121-122). Heytemî de "nefsin itibarını bozmayı kasd etme" mäsında "kasdu't-tahrîb" tabirini kullanır.

yakalanıp dövülür ve "hamam hursızı" diye anılmaya başlar. Bunun üzerine Havvâs, "işte şimdi bu şehirde yaşamak güzel olur" demiştir (Heytemî, 1419/1998: 417).

Heytemî, melâmetîlik uğruna bir elbiseyi sahibinden izin almadan giymenin fıkhi boyutunu ele alır. Buna göre muhtemelen Havvâs, işin hakikatini anlattığında bu kişiyi razı etme olasılığına göre hareket etmiştir. Çünkü elbisesi alınan şehzade, Havvâs'ın kısa sürede yaptığı bu eyleme, insanların ona bakışını "düzeltmek" için giriştiğini bilseydi, bu duruma rıza gösterirdi. Heytemî bu görüşünü, İmam Şafî'nin "adette müsamaha gösterildiğinden başkasının bir veya iki hurmasını almak caizdir" görüşüyle destekler. Ona göre elbisesi alınan şehzade, bu velilin yaptığı eylemin hakikatini bilseydi memnun olurdu. Öte yandan Heytemî, bazı fakihlerin, "fıkıhta zaruri durumlarda haram kullanılabilir" ilkesine dayanarak bu meseleye fetva vermesini eleştirir. Bu fakihlere göre, necasette tedavinin caiz olması gibi buradaki eylemle bir nevi tedavi olan kalbin ıslahı hedeflenmektedir. Heytemî, haramla tedavinin Allah'ın hakkıyla ilgili olduğundan müsamaha edildiğini; bahsedilen örnekte ise kul hakkı söz konusu olduğundan onun rızası olmadan bunun caiz olmadığı görüşündedir. Bu manada, Yafî'nin "لا يداوي التخريب بحرام مغلط" (büyük haramlarla yapılan tahrib/melâmetîlik, tedavi etmez" sözünü nakleder (Heytemî, 1419/1998: 417).

2.7. İbn Arabî ve İbnü'l-Fârız Müdafaası

Heytemî'ye sorulan sorulardan biri de, "İbn Arabî ile İbnü'l-Fârız'ın kitaplarını okumanın hükmü nedir?" şeklindedir. Heytemî, onların kitaplarını okumanın caiz, hatta müstehab olduğu cevabını verir. Ona göre bu kitapları diğerlerinden ayıran bazı özellikler vardır. Bu özellikleri "başka kitaplarda bulunmayan faydalar" diye niteler. Çünkü bu tür kitaplar, pek bilinmeyen ilâhî sırlar ve anlatılması zor olan hâl ve makamların izahını içermektedir. Yine bu kitaplar, sadece ariflerin anlayabileceği manalara remizde bulunur. Buradaki sınırlara, şeriatın batın ile zahirine vâkıf rabbânî kişiler yaklaşabilirler. Bundan dolayıdır ki bu kitapların müelliflerinin faziletini itiraf edip içerisindekilere itimat ederler (Heytemî, 1419/1998: 389).

Hakkında soru sorulan İbn Arabî ile İbnü'l-Fârız'ı öven Heytemî, bu kişileri, "sülûk ve marifetin imamı" diye niteleyip "Allah tarafından kalplerinden mâsivâ muhabbeti giderilmiş, kalpleri O'nun zikri ve müşahedesi ile tamir edilmiştir" ifadesiyle methederek (Heytemî, 1419/1998: 389). Heytemî, hocalarını referans göstererek, İbn Arabî'nin âlim ve veli bir zat olduğu kanaatindedir. Bunun yanı sıra onu, "yaşadığı dönemin en büyük âlimi" olarak gösterdiklerinden söz eder. Yine onu "zamanının en vera' sahibi, sünnete en çok riayet eden ve bu doğrultuda çaba gösteren" gibi ifadelerle övmüştür (Heytemî, 1419/1998: 388).

Heytemî, İbn Arabî'ye dil uzatılmasının doğru olmadığını vurgularken onun kitaplarının herkes tarafından okunmaması gerektiğini savunur. Zira onun kitaplarını, ehli olan ariflerin dışındakilerin anlaması zordur. İçeriğindeki irfan seviyesinden bîhaber kimseler ise hataya düşebilirler. Heytemî bu hususta, kendi döneminde İbn Arabî kitaplarına yoğunlaşan bazı cahil kesimleri örnek gösterir. Hataya düşmeyi ise bazı sebeplerle açıklar. Bunlardan biri; ibarelerin, anlatılmak istenen derin manaları ifade etmedeki yetersizliğidir. Bunun için bu ilmin ıstılahlarına müracaat etmek gerekir. Bunlara vâkıf olmayan okuyucu, zahirine göre değerlendirme yaptığında yanılabilir. Yine eserlerde gaybet âleminde müşahede edilen keşif hâlleri de bulunmaktadır. Heytemî'ye göre bu tür hâller zahirine bakılmadan tevil edilmelidir. Bunun için de zahîrî ve batınî ilimlere vâkıf olmak icab eder. Bu tür özellikte olmayan kişiler, kast edilen mananın dışında bir anlam verebilirler (Heytemî, 1419/1998: 388-389). Ona göre avam ve cahil kesim, murad edilen manaları anlamayarak hulûl ve ittihâd yanlısına da düşebilir. Duruma vâkıf âlimler, cahillerin bu tür yanlış itikatlarını inkâr ederken, müelliflerin zatını inkâr etmezler. Heytemî'ye göre, bazı âlimler bu sûfîlerin ıstılah ve tahkikatlarından gâfil olduklarından, bu eserlerdeki ibarelerin zahirine dayanarak hatalı değerlendirmelerde bulunur (Heytemî, 1419/1998: 389).

Heytemî'ye göre doğru olan hüküm; İbn Arabî ve İbnü'l-Fârız gibi sûfîlerin eserlerini inkâr etmeyip kitaplardaki kaide ve ıstılahları bilmeyen cahilleri de sakındırmaktır. O, bu hususta bizzat İbn Arabî'yi referans gösterir. Dolayısıyla İbn Arabî ve İbnü'l-Fârız'ın kitaplarını okumada, ancak içerisindeki manalara vâkıf olana ya da Heytemî'nin söylemiyle "kapının nerede olduğunu bilen kişi"ye izin verilir (Heytemî, 1419/1998: 390). Zikredilen sebeplerden dolayı Heytemî, ehli olmayanın İbn Arabî'nin kitaplarından uzak durması gerektiği görüşünü tercih eder. Bununla beraber İbn Arabî'nin terbiye ve seyr u sülûk konularını ihtiva eden eserlerinin okunmasını teşvik eder. Ona göre bu tür kitaplar, İmam Gazâlî ve Ebu Tâlib Mekkî'nin eserlerine benzemektedir (Heytemî, 1419/1998: 389).

2.8. Hallâc'ın "ene'l-Hak" Sözü ile Bâyezîd-i Bistâmî'nin "sübhânî" Sözü

Tasavvufta tartışılan konulardan biri de sekri sahvına galip sûfîlerin şâthiyeleridir.¹⁷ Bu bağlamda İbn Hacer'e Hallâc-ı Mansûr'un (v. 309/922), "ben Hakk'ım" diye anlaşılan "ene'l-Hak" ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin de "kendimi tenzih ederim" diye anlaşılan "sübhânî" sözleri sorulur.¹⁸ Heytemî, bu soruya cevap verirken sûfîlerin özel hâllerine dikkat çeker. Söz konusu hâllerde, sûfîlere Hakk'ın müşahedesi galip gelmektedir. Bu durumdakiler, kendilerinden geçip Hakk'ın dışındaki her şeyden şuur ve dikkatleri kaybolur. Heytemî, sûfîlerin bu tür sözleri, *kurb-i nevâfil* hadisinin işaret ettiği "kurb-i akdes" diye nitelenen bir mertebede söylediklerini belirtir (Heytemî, 1419/1998: 389).

Şâthiye konusunda üzerinde durulan bir husus da sarf edilen sözlerin gerçekten sûfîlere ait olup olmadığı meselesidir. İşte bu noktada Heytemî, sûfîlerin hakiki olarak değil de yaşadığı halin etkisiyle yanılarak Hakk'a ait vasıfları kendilerine nispet ettikleri görüşündedir. Dolayısıyla ona göre burada, küfrü gerektirecek bir ittihâd ve ilhâd söz konusu değildir. Buradaki ittihâd, "إتحاد شهود الذي صير" (hükümü sadece Hakk'ın zatına tahsis eden şuhûd ittihâdî" şeklinde vâkı olmaktadır. Buna göre, "ene'l-Hak" veya "sübhânî" sözlerinin manası: "Şuhûd yoluyla Hak bana tecelli etti, Öyle ki sanki ben O'yum." mefhumundadır (Heytemî, 1419/1998: 389).

Zikredilen sûfîlerin sözleri bağlamında Heytemî'ye şâthiyeye dair başka bir soru daha yöneltilir. Heytemî soruya cevap vermeden önce ulema ve meşayihin, Bâyezîd ve Hallâc gibi şâthiye ehli sûfîlerin velayetini inkâr etmediğinin altını çizer. Bununla birlikte bunlardan sadır olan sözlerin en güzel biçimde tevîl edilmesi gerektiğini savunur. Heytemî, bu gibi durumlarda meselenin hakikatini bilmeden, inkârcı bir tavır takınmanın doğru olmadığını söyler. Bu hususta hadis-i kudside geçen, "*Kim benim velî kuluma düşmanlık ederse, ben de ona harp ilan ederim* (Buhârî, Rikâk 38)." ifadeleri hatırlatıp daha hassas davranılması gerektiğini düşünür. Meselenin hassasiyetine temas eden Heytemî, bu hususta verilebilecek alternatif birçok cevap yönteminden bahseder. Bunlardan birinde, Şihâbuddin Sühreverdî'yi referans göstererek sözün aslında Hakk'a ait olduğundan bahseder. Yani sözü söyleyenler, sadece sözü hikaye etme mesabesinde olup sözün gerçek sahibi değillerdir. Buradaki söz, nurun müşahede edilmesiyle ona layık olan bir nutuktan ibarettir. Buna benzer muhabbet ve kurb makamlarında, mecaz dilinin kullanılması mazur görülmüştür (Heytemî, 1419/1998: 389; Sühreverdî, 2006: 91).

Şâthiyelerin izahında öne çıkan başka bir yöntem, sûfîlerin yaşadığı hâlleri merkeze alarak yapılan değerlendirmedir. Heytemî'ye göre sûfîler, muhabbet ve şuhûd esnasında fenâ hâlleri yaşadığından gaybet ve sekr esnasında şâthiye türü sözler sarf edebilmektedir. Zira bu hâllerde tabii olarak sahv ve temyiz vasıflarını yitirmektedirler. Buna benzer tabii durumlar, sûfî olmayanlarda da

¹⁷ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, şâthiyeyi tanımlarken "zahiri rahatsız edici, batını sahil ve doğru sözler" olarak niteler. O, *el-Luma'* adlı eserinin son bölümünü şâthiyeye ayırmış ve bazı sûfîlerin sözlerini şerhetmiştir. Bk. Tûsî, 2008: 357-424.

¹⁸ Hallâc ve Bâyezîd'in şâthiye içerikli sözleri sonraki sûfîleri de etkilemiş İran, Türk ve Müslüman Hint şairlerinin ilgisini çekmiştir. Bu bağlamda "kamil bir sûfînin vahdet halî"ni anlatmak için bu kişiler, şairlerce sıklıkla terennüm edilmiştir. Nitekim Hallâc ve Bâyezîd şiirlerde adı en çok geçen sûfîlerdir (Schimmel, 2001: 67-68).

görülebilmektedir. Nitekim bazan dünyevi bir dert, kalbi meşgul edip istila ettiğinde, aynı şekilde kişide ayırt etme vasfı zayıflamaktadır. Dünyevi durumlara nazaran, Hakk'ın varidatına mazhar olanın kalbin şuur ve temyizini yitirmesi, daha güçlü ve etkin bir biçimde tahakkuk eder. İşte bu esnada dil bu hallere mutabık bir biçimde konuşur. Ancak bu ibareler, zahirinin ifade ettiği hulûl ve ittihâd inancına yorulamaz. Bunun şer'î fetvası ise "caiz yolla sarhoş olan mükellef değildir" ilkesine dayanılarak verilir (Heytemî, 1419/1998: 412-413).

Heytemî, Hallâc'ın durumu hakkında sûfîlerin ittifak etmediklerine de değinir. Buna göre bazı sûfîler onu övüp muhakkik olarak nitelerken, birçok meşayih ona muhalefet etmiş ve onu sûfî olarak kabul etmemişlerdir (Heytemî, 1419/1998: 413).¹⁹ Heytemî sûfîlerin bu görüş ayrılıklarını doğal karşılamaktadır. Zira Hallâc, haklı hatta rabbânî bir âlim olsa da zahiren tenkit edilecek birçok söz sarf etmekle hakla batılı ihtilat (karıştırma) etmiştir. Net olmayan bu duruştan dolayı sonraki birçok âlim, tasavvufta ona bir yol isnad edip takip etmedikleri gibi onu, veliliğine itikad edilen ancak tabi olunmayan meczûblar sınıfından saymışlardır. Dolayısıyla onu mertebe ve tasarruf ehli sûfîlerden adletmemişlerdir (Heytemî, 1419/1998: 413).

SONUÇ

Muhaddis ve fakih olan İbn Hacer Heytemî, tasavvufî terbiye almış bir sûfî âlimdir. O, telif ettiği icazetlere dair eserinde, birçok hocasından tarikat icazeti aldığını ifade etmiştir. Heytemî'nin belirttiğine göre, hocalarından zikir telkini almış ve hırka giymiştir. Tasavvufî silsilede zikrettiği ve doğrudan terbiyesinde yetiştiği hocaları arasında, Zekeriyâ b. Muhammed el-Ensârî ve Abdulhak b. Muhammed ez-Zeynî es-Sunbâtî yer almaktadır. Bu zatlardan silsilesi, Sühreverdiyye, Kâdiriyye, Medyeniyye ve Şâzeliyye tarikatına uzanmaktadır.

el-Fetâva'l-hadîsiyye adlı eserdeki tasavvufî fetvaları incelendiğinde, Heytemî'nin genelde sûfîleri savunan bir duruş sergilediği görülmektedir. Sûfî ve tasavvuf kavramlarına dair açıklamaları tasavvuf klasiklerinden faydalanarak aktaran Heytemî, sûfî olmayıp da kendilerini tasavvufa nisbet eden birtakım akımları eleştirir. Müteşebbih, mutasavvıf ve sûfî kavramlarını, tasavvuf ehlinin mertebeleri olarak izah ederken, bunlar arasındaki ilişkiyi ortaya koyar.

Zühdden ve maneviyattan uzak biçimde, sadece zahiri hükümlere itimat eden bir dinî yaşantıyla yetinmenin dolaylı sakıncalarından söz eden Heytemî, şeriat-hakikat ilişkisindeki ortak noktalara dikkat çeker. İlhamın hüccetliği meselesinde sûfîlerin görüşlerini naklederken, ilhamı inkâr etmemekle birlikte, potansiyel yanlışlıkları önlemek adına ilhamın fıkhîta bir hüccet teşkil etmediğini belirtir. Sûfîlerin, nefsi dizginlemek adına başvurduğu melâmetîlik anlayışını savunan Heytemî, bu anlayışla büyük günahların işlenmesinin doğru olmadığını ifade eder. İbn Arabî ve İbnü'l-Fârız gibi sûfîleri öven ve velayetini tasdik eden Heytemî, temelde onların kitaplarının okunmasında bir sakınca görmemektedir. Ancak içeriğindeki hakikatlere vâkıf olmayan kesimin bu gibi eserleri okumasını da doğru bulmaz. Bâyezîd ve Hallâc gibi sûfîlerden sadır olan şathiyeleri inkâr etmeyen Heytemî, sûfîleri bu durumlarda mazur görür. Dolayısıyla bu şathiyelerin tevil edilmesi gerektiğini savunur. Bununla birlikte, tasavvuf ehlinin Hallâc'ın durumunda ittifak etmediğini de belirtmiştir. Zira ona göre Hallâc, zahiren tenkit edilecek birçok sözler sarfederek hak ile batılı karıştırmıştır. Bundan dolayı birçok âlim, onu tasarruf ehli sûfîlerden saymamıştır.

KAYNAKÇA

el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. (1421/2001). *Keşfu'l-Hafâ (2 cilt)*. Dımaşk: Mektebetü İlmî'l-Hadis.
Algar, H. (2002). Kâzerûniyye. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 146-148) içinde. Ankara: Türkiye

¹⁹ Hallâc'ı öven ve yereler hakkında yapılmış bir çalışma için bk. Güreler, 2017: 171-197.

Diyaret Vakfı.

- Aslan, M. (2018). *İbn Hacer el-Heytemî ile Şemsuddîn er-Remlî ve İhtilaf Sebepleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Cebecioğlu, E. (1987). Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (29): 387-406.
- Cezzar, Abdülmuiz Abdülhamid. (1981). *İbn Hacer el-Heytemî*. Kahire: el-Meclisü'l-A'la li-Şuuni'l-İslâmiyye.
- el-Heytemî, İbn Hacer. (1419/1998). *el-Fetâva'l-hadîsiyye (takdim: Muhammed Abdurrahman el-Maraşli)*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî.
- el-Heytemî, İbn Hacer. (1435/2014). *Sebetü'l-İmam Şeyhü'l-İslam İbn Hacer el-Heytemî el-Mekki eş-Şâfiî (thk. Emced Reşid)*. Amman: Darü'l-Feth.
- el-Heytemî, İbn Hacer. (t.y.). *el-Fetâva'l-kübra'l-fikhiyye (4 cilt)*. Kahire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- Hucvîrî, Ali b. Osman b. Ali. (2010). *Keşfu'l-mahcûb (Hakikat Bilgisi) (Haz. Süleyman Uludağ)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gürer, B. (2017). Övgü ve Yergi Bağlamında Sûfîlerin Nazarında Hallâc-ı Mansûr. *ILTED* (47): 171-197.
- Gürer, D. (2003). Medyeniyye. *Diyaret Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 348) İçinde. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kallek, C. (1999). İbn Hacer el-Heytemî. *Diyaret Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 531-534) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kelâbâzî, Ebubekir Muhammed b. İbrâhim. (2001). *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf (thk. Ahmed Şemseddin)*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin. (2011). *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- Schimmel, Annemarie. (2001). *İslâmın Mistik Boyutları (çev. Ergun Kocabıyık)*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Seyfî, Ebu Bekir b. Muhammed b. Abdullah Bâ Amr. (2016/1437). *Nefaisü'd-dürer fi tercemeti şeyhi'l-İslam İbn Hacer el-Heytemî el-Mekki eş-Şâfiî (thk. Emced Reşid)*. Amman: Darü'l-Feth.
- Sirhindî, İmâm-ı Rabbânî Ahmed. (1317/1899). *Mu'arrabü'l-Mektûbât: ed-Dürerü'l-meknûnâtü'n-nefise (trc. Muhammed Murâd el-Kazânî, 2 cilt)*. Mekke: el-Matbaatü'l-Miriyye.
- Sühreverdî, Şihabuddin. (2006). *Avârifü'l-maârif*. Kahire: Mektebetü's-sûfiyye.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali. (t.y.). *el-Badru't-Tâli' bi Mehâsini men Ba'de'l-Karni's-Sâbi' (2 cilt)*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc. (2008). *el-Luma' fi't-tasavvuf*. Kahire: Şirketü'l-kudüs.
- Uysal, İ. (2015). *İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), Hayatı, Eserleri ve "El-Fetâva el-Hadîsiyye" Özelinde Hadisciliği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları Arşivindeki Müzecilere Ait Terfi Tezlerinin Yüksek Mimar Mustafa Ayaşlıoğlu Örneğinden İncelenmesi

Çiğdem Bilgen

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6513-4267>

Doktora Öğrencisi / Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul – TÜRKİYE

Prof. Dr. Nur Urfalıoğlu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6451-193X>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 25.05.2019
Kabul: 25.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Kültür Varlıkları
Arşiv
Terfi Tezi
Müzeci
Mimar Mustafa Ayaşlıoğlu

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29136>

Öz

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde hizmet veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, Türkiye'nin dört bir yanındaki müzelerde görev almış müze memurlarının terfiye hak kazanmalarını sağlamak amacıyla hazırladıkları, müdürlük envanterinde "terfi tezi" ya da "terfi etüdü" olarak adlandırılan önemli çalışmalar bulunmaktadır. Günümüze kadar gelebilmiş bu etüt çalışmaları, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arşiv birimi sorumluları tarafından Klasör 1'den Klasör 34'e kadar numaralandırılarak 330 dosya şeklinde tasnif edilerek muhafaza edilmektedir. Bu tezlerden en erken 1936 senesinde yazılanlar olup, en geç ise 1985 yılında yazılan tek bir çalışma bulunmaktadır. Bu 330 tezin konu dağılımlarına bakıldığında; halkbilimi, dilbilimi, coğrafya, tarih, hukuk, arkeoloji, kazı, restorasyon, sanat tarihi, mimarlık tarihi vb. gibi birçok önemli alanda özgün konu başlıklarına göre yazıldıkları görülmektedir. Yapılan literatür araştırması neticesinde, bu etütlerin, 23.06.1934 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen 2530 sayılı "Müze ve Rasathane Teşkilât Kanunu" doğrultusunda yazılmaya başlandıkları anlaşılmıştır. Bu husus, terfi tezlerinin yazılış amacının sadece terfi etmek olmadığını ve ülkede uygulanan kültür politikasında müzeciliğin sahip olduğu yeri göstermektedir. Ayrıca, bu terfi tezlerinin içerik ve kurguları dikkate alındığında her biri önemli birer belge niteliği taşıyan bu çalışmalardan yayınlar yapıldığı görülmektedir. Bu tezleri hazırlayan müzecilerin birçok farklı mesleklerden gelmesi ise etütleri daha ilginç bir noktaya taşımaktadır. Bu makalede, sanat ve mimarlık tarihine katkı sunan 37 adet tez içerisinden tek mimar olarak müzeciliğe hizmet vermiş Yüksek Mimar Mustafa Ayaşlıoğlu'na ait iki terfi etüdünün incelenmesi örnek tablolar üzerinden yapılacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bilgen, Ç. ve Urfalıoğlu, N. (2019). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları Arşivindeki Müzecilere Ait Terfi Tezlerinin Yüksek Mimar Mustafa Ayaşlıoğlu Örneğinden İncelenmesi. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 535-555.

The Investigation of the Promotion Thesis of Museologists' in the Cultural Heritage Archive of Turkish Republic Ministry of Culture and Tourism From The Senior Architect Mustafa Ayaşlıoğlu Example

Çiğdem Bilgen

PhD Student / Yildiz Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Architecture, Istanbul – TURKEY

Prof. Dr. Nur Urfalıoğlu

Yildiz Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 25.05.2019

Accepted: 25.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Cultural Heritage

Archive

Promotion Thesis

Museologist

Architect Mustafa Ayaşlıoğlu

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29136>

Abstract

In the Archive of General Directorate of Cultural Heritage and Museums rendering service within Turkish Republic Ministry Of Culture and Tourism, there are important studies called "promotion thesis" or "promotion study" in the inventory of the Directorate prepared by museologists working in museums throughout Turkey in order that they gain the right to promotion. These studies that survived until today are numbered from Folder 1 to Folder 34 and kept after being classified as 330 files by archive keepers of General Directorate of Cultural Heritage and Museums. Amongst the earliest, there were thesis written in 1936 and the recent and the only thesis was written in 1985. When the subjects of these 330 theses were examined, it is seen that they were written according to original topics on many important fields such as ethnology, linguistics, geography, history, archaeology, excavation, restoration, art history, history of architecture, etc. As a result of the literature research, it is seen that these studies were started to be written in accordance with the "Law on Organization of Museums and Observatories" number 2530 passed at Grand National Assembly of Turkey on 23.06.1934. This issue shows those promotion theses were written not only to be promoted but also to emphasize museology in culture policy of the country. Furthermore, when the content and construct of these promotion theses are taken into consideration, it is seen that these studies consisting of critical documents each are published. The case that Museologists have different occupations makes the studies more interesting. In this article, two promotions of Senior Architect Mustafa Ayaşlıoğlu who is the only architect serving to museology will be examined on sample tables among 37 theses and contributing to the history of art and architecture.

GİRİŞ

Ankara'da T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, Erken Cumhuriyet Dönemi'ne ait ve tariyografri alanına büyük katkı sağlayan bir müze defteriyle ilgili yapılan arşiv araştırmaları esnasında, müzeciler tarafından oldukça özgün bir şekilde hazırlanmış 330 adet çalışmaya rastlanılmıştır. Bu çalışmalar, Türkiye'nin birçok bölgesinde farklı tarihlerde ve farklı konularda çalışmış olan müzecilere ait, arşiv sorumluları tarafından Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü envanterine "terfi tezi" ve "terfi etüdü" olarak kaydedilmiş belgelerdir. Her bir etüt çalışması, bağlı olduğu müze müdüriyeti tarafından Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, eski adıyla Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne gönderilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi'nden sorumlu yetkililer, bu tez çalışmalarının sayısının daha fazla olabileceği ihtimalini belirterek, günümüze kadar ulaşabilmiş ve arşivde muhafaza edilmeye başlanmış olan tezlerin mevcut haliyle 330 adet olduğunu ifade etmişlerdir. Bu etütler, arşiv görevlileri tarafından Klasör 1'den başlamak suretiyle Klasör 34'e kadar tanzim edilmiş ve her bir terfi tezi farklı bir dosya numarası ile numaralandırılmıştır. Halkbilimi, hukuk, coğrafya, dilbilimi, tarih, sanat tarihi, arkeoloji, kazı, restorasyon, mimarlık ve mimarlık tarihi vb. gibi çeşitli dallarda yazılmış olan tezler oldukça ilginç konu başlıklarına sahiptir. Etütlerin birçok farklı alanda hazırlanmış olması ise, müellifleri olan müzecilerin değişik meslek gruplarından geldiğinin önemli bir göstergesidir. Tezlerin tarihsel dağılımına bakıldığında ise, her tezde tarih bilgisinin olmadığı hatta bazılarında yazılan metin haricinde ne yazar ne tarih ne de teze dair başka herhangi bir künye bilgisi olmadığı görülmektedir. Elde olan veriler ışığında, tezlerden en erken 1936 senesinde hazırlanan 2 adet etüt olduğu¹, en geç tarihli olanın ise 1980'li yıllara ait tek bir çalışma olarak 1985 yılında yazıldığı² görülmektedir. Adından anlaşılacağı üzere, Türkiye genelindeki müzelerde asistan, uzman yardımcısı, uzman, müdür yardımcısı ve hatta müdür olarak farklı ünvanlarda hizmet veren müzecilerin terfiye hak kazanmalarını sağlamak amacıyla istenilen bu çalışmalar, içerik ve kurguları bakımından ele alındıklarında önemli birer arşiv belgesi olma niteliği vasfını taşımaktadır. Bu durum, bu etütlerin arşivden çıkarılarak bilim adamlarının, akademisyenlerin ve araştırmacıların hizmetine sunulmasının gerekliliğini göstermektedir.

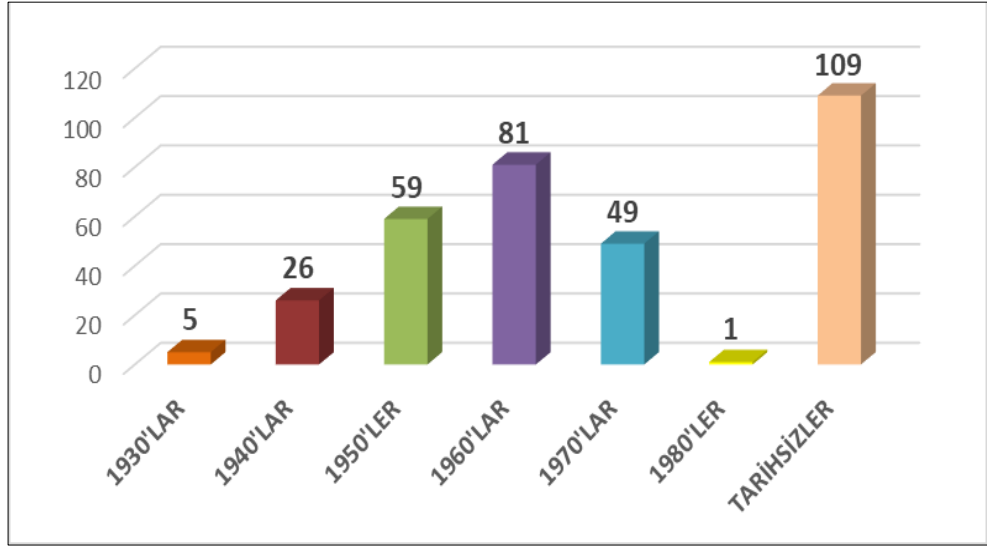
¹ 1936'da yazılmış ilk tez; Envanter Bilgileri: Klasör No: 2, Dosya No: 19, S.V.Kiselev, "1935 yılı Sayan- Altay arkeoloji araştırmaları" (Sovetskaya Arheolodiya, Cilt 1, 1936 S:282-284), Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Asistanlarından Hasan Bıçakçı ve Ahmet Temir Tarafından tercüme edilmiştir.

1936'da yazılmış ikinci tez; Envanter Bilgileri: Klasör No:5, Dosya No: 48, E.M.Semenskaya, "Kafkas halkları kan grubunun araştırılması (I)", (Sovetskaya Etnografiya, No: 4-5, 1936, sayfa 313-315), Türkçeye çevirenler: Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü asistanlarından Hasan Bıçakçı ve Ahmet Temir. T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arşivi terfi tezleri (1936-1985).

² 1985'de yazılmış tez; Envanter Bilgileri: Klasör 9, Dosya No:81, M. Beşir Aşan, "Tabanbükü (Şeyh Hasan Köyü) Mezarlıkları". T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arşivi terfi tezleri (1936-1985).

Tablo 1: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arşivindeki müze memurlarına ait toplam 330 adet terfi tezinin senelere göre dağılımı

KÜLTÜR VARLIKLARI ARŞIVİNDE YER ALAN MÜZE MEMURLARI TERFİ TEZLERİNİN SENELERE GÖRE DAĞILIMI									
KLASÖR NO:	DOSYA NO'LAR:	TOPLAM TEZ:	1930'LAR	1940'LAR	1950'LER	1960'LAR	1970'LER	1980'LER	TARİHSİZLER
KLASÖR 1	1'DEN 11'E KADAR	11	-	1	5	2	1	-	2
KLASÖR 2	12'DEN 20'YE KADAR	9	1	1	3	-	2	-	2
KLASÖR 3	21'DEN 28'E KADAR	8	-	1	1	4	1	-	1
KLASÖR 4	29'DAN 38'E KADAR	10	-	2	5	2	1	-	-
KLASÖR 5	39'DAN 50'YE KADAR	12	1	1	4	2	-	-	4
KLASÖR 6	51'DEN 60'A KADAR	10	-	-	1	5	1	-	3
KLASÖR 7	61'DEN 69'A KADAR	9	-	1	-	4	1	-	3
KLASÖR 8	70'DEN 79'A KADAR	10	-	2	1	1	2	-	4
KLASÖR 9	80'DEN 90'A KADAR	11	-	-	3	-	2	1	5
KLASÖR 10	91'DEN 101'E KADAR	11	-	2	1	2	3	-	3
KLASÖR 11	102'DEN 112'YE KADAR	11	-	3	1	2	2	-	3
KLASÖR 12	113'DEN 119'A KADAR	6	-	-	-	3	2	-	1
KLASÖR 13	120'DEN 127'YE KADAR	9	-	1	1	4	-	-	3
KLASÖR 14	128'DEN 140'A KADAR	13	-	1	3	1	3	-	5
KLASÖR 15	141'DEN 151'E KADAR	11	-	-	-	3	2	-	6
KLASÖR 16	152'DEN 162'YE KADAR	11	-	-	-	6	2	-	3
KLASÖR 17	163'DEN 171'E KADAR	9	-	1	2	3	1	-	2
KLASÖR 18	172'DEN 179'A KADAR	8	-	2	2	2	1	-	1
KLASÖR 19	180'DEN 191'E KADAR	12	-	-	2	2	1	-	7
KLASÖR 20	192'DEN 199'A KADAR	8	-	1	2	5	-	-	-
KLASÖR 21	200'DEN 211'E KADAR	12	-	-	2	5	-	-	5
KLASÖR 22	212'DEN 218'E KADAR	7	-	-	1	1	1	-	4
KLASÖR 23	219'DAN 230'A KADAR	12	-	-	1	2	1	-	8
KLASÖR 24	231'DEN 240'A KADAR	10	-	-	-	4	4	-	2
KLASÖR 25	241'DEN 251'E KADAR	11	1	1	3	2	2	-	2
KLASÖR 26	252'DEN 256'YA KADAR	5	-	-	-	1	3	-	1
KLASÖR 27	257'DEN 265'E KADAR	9	-	-	3	1	1	-	4
KLASÖR 28	266'DAN 274'E KADAR	9	-	2	2	-	3	-	2
KLASÖR 29	275'DEN 282'YE KADAR	8	-	-	1	2	1	-	4
KLASÖR 30	283'DEN 290'A KADAR	8	1	-	2	1	2	-	2
KLASÖR 31	291'DEN 298'E KADAR	8	-	-	2	1	1	-	4
KLASÖR 32	299'DAN 311'E KADAR	13	1	2	3	2	-	-	5
KLASÖR 33	312'DEN 321'E KADAR	10	-	-	1	2	-	-	7
KLASÖR 34	322'DEN 333'E KADAR	9	-	1	1	4	2	-	1
TOPLAM		330	5	26	59	81	49	1	109

Şekil 1: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arşivindeki müze memurlarına ait toplam 330 adet terfi tezinin senelere göre dağılımını gösteren grafik

Her ne kadar terfi etme gayesiyle yazılmış olsalar da, büyük değer taşıyan bu eserleri daha iyi analiz edebilmek için bazı kritik önem arz eden sorular sormak gerekmektedir. Bu soruların cevaplarını aramak tezleri doğru çözümlenebilmek adına önemlidir. Bu terfilerin ne için ve neye göre yazıldığı, kim ya da kimler tarafından talep edildiği, ve bu tezleri kontrol eden bir merci ya da kişiler olup olmadığı hususlarıyla ilgili öncelikle T.C. Kültür Bakanlığı'na bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Personel Dairesi Başkanlığı'nda ve sonrasında başka kaynaklarda herhangi bir bahis yer alıp almadığı araştırılmış ve bu araştırmalar neticesinde herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Daha sonrasında tezlerle ilgili çalışmanın daha sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için terfi etütlerinin çalışıldığı müze müdürlüğü yetkilileri ve ulaşılabildiği mümkün olmuş bazı tez müellifleriyle telefon, mesaj ve mail kanalları aracılığıyla irtibata geçilmiştir. Yapılan görüşmelerden terfi tezlerine dair bazı bilgiler ortaya çıktıysa da, hâlâ tam olarak aydınlatılamamış konular kalmıştır. Bunun için arşivdeki tez dosyaları taranarak bu tezlerin yazım amacıyla alakalı herhangi bir bilgi olup olmadığı tetkik edilmiştir. Tarama sonucunda bazı etütlerin içinde ekli olarak yer alan kritik önem arz eden birtakım belgeler tespit edilmiştir. Belgeler içerdikleri bulgular bakımından incelendiğinde terfi tezleriyle ilgili yanıt aranılan sorular aydınlatılabilmektedir. Bu belgeler doğrultusunda tezlerin bilhassa 1950'li yıllarda yazılmış olanların belli bir yönetmelik ve mevzuat çerçevesinde, yani 23.06.1934 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen 2530 sayılı "Müze ve Rasathane Teşkilât Kanunu" doğrultusunda yazıldıkları belirlenmiştir. Örneğin Kültür Varlıkları envanterinde 1 numaralı Klasör'de 9 numaralı dosya ile yer alan Konya Müzesi asistanı Hayrettin Solmaz'a ait 1957 tarihli "Konya Müzesi'nde Mevcut Karaman'dan Gelen Aphrodite Heykelciği"³ başlıklı çalışmada yer alan belgeye göre, terfi tezi ya da etüdü olarak adlandırılan bu çalışmaların Maarif Vekaleti'ne bağlı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü tarafından 2530 sayılı kanun gereğince Konya Müzesi'nde müze asistanı olarak görev yapan Hayrettin Solmaz'a hazırlatıldığı, tezin olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirmesini yapmak üzere T.C. Ankara Arkeoloji Müzesi Müdür Vekili Raci Temizer'in görevlendirildiği ve Temizer'den

³ Envanter Bilgileri: Klasör 1 , Dosya No: 9, Hayrettin Solmaz, "Konya Müzesi'nde Mevcut Karaman'dan Gelen Aphrodite Heykelciği", Ocak/1957. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arşivi terfi tezleri (1936-1985).

Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'ne gönderilen tez değerlendirme yazısı doğrultusunda Hayrettin Solmaz'ın bir üst dereceye terfiye hak kazanması gerektiği hususunda rapor takdim edildiği görülmektedir. Bu belge doğrultusunda tezlerin yazımının aslında tahmin edilenden daha ciddi bir önem taşıdığı ve dönemin müzeciliğe bakış açısındaki hassasiyeti gözler önüne seren kıymetli çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla bu hususun asıl vurgu yaptığı şey, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, 1934 yılında, sadece müzeciliği alakadar eden, Türkiye müzeciliğinin gelişimine göz ardı edilemeyecek bir etkisi olan ve Türk müzeciliğinin büyük bir ivme kazanarak ilerlemesine neden olan bir kanun çıkarmanın önemini idrak etmektir. Bu durum, o dönemin kültür politikasında müzeciliğe ve özünde eski eserlere verilen değeri göstermesi açısından çok önemlidir ve dikkatle incelenmelidir. Mustafa Kemal Atatürk dönemi müzecilik ve eski eserler konusunda, özellikle müzelerin hukuki sorunlarını çözümlenebilmek adına önemli kararnamelerin ve yönetmeliklerin çıkarıldığı bir dönemdir (Çetin, 2007: 120).

1934'de kabul edilen 2530 sayılı "Müze ve Rasathane Teşkilât Kanunu" da bu önemli mevzuatlardan bir diğeridir (Can, 1948: 12-16) ve bu makale çalışmasının temelini oluşturmaktadır. Bu kanun, Türk müzecilik tarihinde, müzeler teşkilâtının ayrı bir kurum olarak resmen tescilinin yapıldığı ilk yasal düzenleme vasfını taşımakta olup, müzeler örgütünün ayrı özel bir statüye kavuşmasını sağlamıştır (Akkuş ve Efe, 1999: 169).

Kanunun yasalaşma süreci ise şöyle olmuştur: Maarif Vekili, Manisa Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur döneminde Maarif Vekaleti tarafından hazırlanan "Müze ve Rasathane Teşkilâtı Hakkındaki Kanun Tasarısı" icra vekilleri heyetinde görüşülerek kabul edilmiş, tasarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilmesi konusunda karar birliğine varılmıştır. Dönemin Başvekili olan İsmet İnönü'nün imzasını taşıyan 24 Mayıs 1934 ve 6/1487 sayılı yazı ekinde yasa tasarısının gerekçesindeki müzeye ve müzeciliğe verilen öneme işaret eden şu satırlar oldukça dikkat çekicidir (Gerçek, 1999: 169):

"Milli kültürün gelişmesine ve medeni varlığımızın bütün değeriyle tanınmasına hizmet bakımından önemli görevleri üzerine almış bulunan milli müzelerimizin ve bunların rolüne yakın bir işi bulunan rasathanemizin, kendilerinden istenen hizmetleri hakkıyla görebilmeleri için, kendi ihtisas şubesinde deneyim ve kabiliyet sahibi unsurlara sahip bulunmaları gereklidir. Ancak bu sayededir ki bu şubelerde yetişmiş yeterli bilim ve ihtisas adamları kazanmak suretiyle, bu kurumlarımızın çağdaş milletlerin bu tür teşkilâtları arasında özel bir değer ve önem elde etmeleri mümkün olabilecektir."

Resim 1: Maarif Vekili Yusuf Hikmet Bayur⁴ (27.10.1933-08.07.1934)

⁴ İstanbul'da doğan Bayur, Sadrazam Kıbrıslı Kâmil Paşa'nın torunudur. Küçük yaşta babasını kaybeden Bayur dedesinin yanında yetişmiş, ilk ve orta tahsilini İstanbul'da, yüksek öğretimini ise Paris'te yapmıştır. Ülkeye

Daha sonra tasarı, Meclis Başkanlığı tarafından, Maarif Komisyonu ve Bütçe Komisyonu'na gönderilmiş ve komisyonlarda görüşüldükten sonra Meclis Genel Kurulu'na aktarılmıştır. Bütçe Komisyonu raporuna göre, kanun tasarısının yürürlüğe girmesi durumunda, mevcut memurların maaşlarına zam yapılacağı ve bu zamların uygulanacağı yıl bütçesindeki ödenek miktarının, sadece müzeler için 6584 lira olacağı belirtilmiştir. 13 madde ve 4 geçici madde hazırlanarak oluşturulan 3 Temmuz 1934 tarihli 2530 sayılı "Müze ve Rasathane Teşkilât Kanunu" 2742 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır (Can, 1948: 12-16). Bu kanun ile, bu kurumda çalışan kişiler nitelik bakımından sınıflandırılmış ve alacakları maaş, tayin konuları ve vazifeleri kanun kapsamında belirlenmiştir. Kanunun amacı mecliste şöyle ifade edilmiştir (T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 1934: 286):

"Müze ve rasathanelerde çalışan kimselerin hayatını oraya vakfederek yetiştirmesi, Türk harsının yükselmesi ve memlekete ait rasadatı kendimizin yapmasıdır."

Bu kanuna göre, müzelerde çalışan görevliler, birinci sınıf, ikinci sınıf, üçüncü sınıf uzmanlar ve memurlar olarak dört sınıfa ayrılmıştır (Gerçek, 1999: 170). O dönem, ülkede okuma yazma oranının ne kadar düşük olduğu bilinmektedir. Üniversite mezunu sayısı ise oldukça azdır. Bütün bunlara rağmen, 2530 sayılı kanun maddelerinde, müze uzmanlıkları için gereken koşullara bakıldığında, müzecilik konusundaki hassasiyet ve müzelerin birer bilim kurumu niteliği taşıması gerektiği konusunda sergilenen yaklaşım, terfi tezlerine giden süreci daha anlaşılır hale getirmektedir (Gerçek, 1999: 170).

döndükten sonra Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yapmaya başlayan Bayur, 1920'de Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Ankara'ya gitmiş ve Dışişleri Bakanlığı'nda vazifelendirilmiştir. Yabancı dili çok iyi bilen Bayur dış siyasette oldukça etkin rol oynamıştır. Lozan Konferansı sırasında İsmet Paşa'nın müşavir kadrosunda yer almış, 1925'ten sonra da dış ülkelerde çalışmıştır. 1927'deki Belgrad orta elçilik vazifesinden sonra Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri olmuş, ardından Afganistan büyükelçiliği yapmıştır. Ankara'daki ilk memuriyet günlerinde ise Sevr Antlaşması'nı protesto eden Ankara Hükümeti'nin haklılığını sergilemek amacıyla imzasız olmak suretiyle Türk Muâhede-i Sulhiyyesi ve Mâhiyyet-i Hakikiyyesi (İstanbul 1336) adlı risâleyi hazırlamıştır.

İlmi çalışmaları ise Türk Tarih Kurumu üyesi olarak bu dönem başlayan Bayur'un esas siyasi hayatı 1933'te Manisa milletvekili olarak seçilince başlamıştır. Kısa bir süre Maarif Vekaleti olarak görev alan Bayur döneminde üniversite reformu yapılmış ve üniversitelerde inkılâp dersinin okutulması zaruri olmuştur. İlk dersi de kendisi 4 Mart 1934'de İstanbul Üniversitesi'nde vermiştir. Ankara Üniversitesi'nin çeşitli fakülte ve yüksek okullarında Türk İnkılâp dersleri veren Bayur siyasi tarih profesörlüğüne, bir süre sonra da Hint tarihi ordinarius profesörlüğüne tayin edilmiştir. Çok partili siyasete geçişle İsmet İnönü'ye muhalif olmuş ve dönemin gazetelerinde siyasi yazılar yazmıştır. Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer alarak, bu partinin genel başkanı olmuştur. Sonrasında Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili olarak Büyük Millet Meclisi'ne girmiştir. Demokrat Parti'nin iktidarlığı döneminde din derslerinin ortaokulda okutulmasına karşı çıkmış, TBMM'ye soru önergesi vermiş, bu önergede din eğitimin modern Türkiye'nin geleceği için risk yaratabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca ibadet dilinin de Türkçe olması gerektiğini savunan Bayur, 27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirilen askerî harekât sırasında tutuklanarak Yassıada mahkemesinde yargılandı ve mahkûm edilmiştir. Daha sonra çıkarılan af yasasının ardından serbest kalan Bayur, sonraki hayatında siyasetin içinde olmamıştır. 1961 anayasasından sonra ortaya çıkan sol görüşlere muhalif olarak, bu fikrin taraftar bulmaması için gazete ve dergilerde seri makaleler yazmıştır. 6 Mart 1980'de ise İstanbul'da ölmüştür. *Eserleri*. 1. *Türk İnkılâbı Tarihi* (Ankara 1940-1967). Üç cilt halinde on kitaptan oluşan bu eser 1878 Berlin Muahedesi ile başlar, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar gelir. 2. *Hindistan Tarihi* (Ankara 1946, 1947, 1950). Hindistan'la ilgili çalışmalarına Kâbil elçiliği sırasında başlayan yazar bu çalışmalarını Türk Tarih Kurumu'nun neşretmeyi amaçladığı "Türk Tarihinin Ana Hatları" serisinde değerlendirmiş, daha sonra da bunları *Hindistan Tarihi* adlı kitabında toplamıştır. Üç ciltten oluşan bu eserin I. cildi İlkçağ'lardan başlayarak Gurkanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar, II. cildi Gurkanlı Devleti'nin büyüme devri (1526-1737), III. cildi Nâdir Şah Avsar'ın akmından bağımsızlık ve Cumhuriyet devrine kadar (1737-1949) gelir. Son cilt, kuruluşundan son zamanlarına kadar Afganistan tarihini de ihtiva eder. 3. *Yeni Türkiye Devleti'nin Haricî Siyaseti* (İstanbul 1942). Bayur'un üniversitede okuttuğu inkılâp tarihi derslerinin notlarından oluşmaktadır. 4. *Atatürk, Hayatı ve Eseri* (Ankara 1963). Bu kitapta doğumundan Samsun'a çıkışına kadar Mustafa Kemal'in hayatı anlatılmaktadır. 5. *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri* (Ankara 1974). *Humâyunnâme ve Vekâyi (Babur'un Hâtıratı)* adlı eserlerin önsöz ve girişlerini de yazan Bayur, *Türk Tarih Kurumu Belleteni*'nde pek çok makale neşretmiş ve Türk Tarih kongrelerine ilmi tebliğlerle katılmıştır. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu çeşitli zamanlarda Bayur'un eserlerinin tıpkıbasımlarını yapmıştır.

1927 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unu hazırladığı sıralarda en büyük yardımcıları arasında bulunan Y. Hikmet Bayur hayatı boyunca onun yolundan ayrılmamıştır. Atatürk'ün "Bursa Nutku" diye adlandırılan konuşmasının hiçbir zaman yapılmadığını savunanların başında geliyordu. Laik eğitim ve öğretimin ömrü boyunca vaz geçmemiş, dil ve din alanlarında derhal reformlar yapılmasını isteyen eserlerinde yeni kelimeleri de aşırıya varan bir ısrarla kullanmıştır.

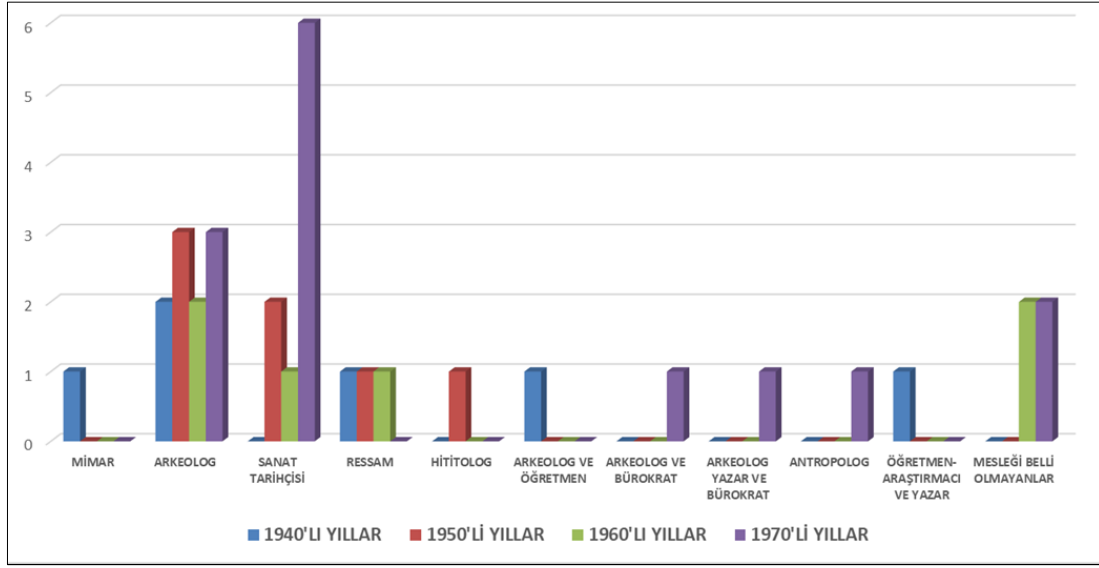
Şakiroğlu, M. H. (1992). BAYUR, Yusuf Hikmet, (1891-1980) Türk devlet adamı ve tarihçi, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayur-yusuf-hikmet> (28.02.2019), s. 282- 283.

Bu makale çalışmasında, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 330 adet terfi tezi içerisinde bilhassa mimarlık ve sanat tarihi alanlarına büyük katkı sunan en erken 1943 tarihli, en geç ise 1973 tarihli 37 adet etüt çalışmasıyla alakalı genel bilgiler verilecek olup, içlerinden iki tanesinin müellifi olan Yüksek Mimar olarak Türk müzeciliğinin gelişiminde etkin rol oynamış Mustafa Ayaşlıoğlu'nun örnek çalışmaları üzerinden etütler irdelenecektir. Bu 37 adet terfi tezinde bazı memurların birden fazla etüt hazırladıkları görülmektedir. Şöyle ki; Çinili Köşk Müzesi memuru Mustafa Ayaşlıoğlu 1946 ve 1949 senelerinde, Konya Müzesi, Bursa Müzesi ve Manisa müzelerinde memur olarak çalışan Vahit Armağan 1943, 1952, 1966 ve 1969 senelerinde, Ankara Arkeoloji Müzesi memuru Raci Temizer 1949 ve 1952 senelerinde, M. Hadi Altay 1958 ve 1964 senelerinde, Eskişehir Müzesi memuru Göksen Özüesen 1969 ve 1972 senelerinde ve son olarak da Amasya Müzesi memuru Hikmet Takaz 1970 ve 1973 senelerinde etüt çalışmaları hazırlamışlardır. Doktora tezinde ele alınan 37 adet tezin birçok farklı perspektiften değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu tezlerin meslek ve yıllara göre dağılımına bakıldığında, meslekleri belli olanlardan, 1940, 1950 ve 1960'lı yıllarda en fazla arkeolog, 1970'li yıllarda ise en fazla sanat tarihçisi olarak görev yapan memurlar tarafından yazıldığı görülmektedir. Tezler yıllar bazında konu dağılımı açısından yorumlanacak olursa, 1940 ve 1960'lı yıllarda en fazla tek yapı ölçeği, 1950'li yıllarda en fazla arkeolojik ören yerleri ve 1970'li yıllarda en fazla belli bir dönemin konu olarak seçildiği tespit edilmiştir. Etütlerin içeriklerine de sadece metin olanlar, içeriğinde hem metin hem çizim olanlar, metin ve fotoğraf olanlar ve son olarak metin, çizim ve fotoğraftan oluşacak şekilde hazırlananlar olarak bakıldığında; 1940, 1950, 1960 ve 1970'li yıllarda en fazla metin, çizim ve fotoğraftan meydana gelen çalışmalar şeklinde yapıldıkları ortaya çıkmaktadır ki, bu durum da tezlerin içeriğinin daha zengin olmasına ve üzerinde çalışılan konu hakkında bize daha detaylı aktarımlar yapılmasına olanak sağlamıştır.

Mimarlık ve sanat tarihi alanlarına değer katan bu etüt çalışmaları, farklı meslek gruplarından gelen ve terfileri için oldukça özgün konular seçen kişiler tarafından yazılmıştır. En erken tez müelliflerinden biri olan Alfons Maria Schneider'in "Die Grabung im Westhof der Sophienkirche zu İstanbul" adlı eserinin çevirisini terfi tezi olarak çalışan Rüstem Duyuran arkeolog, müellifler içinde dört farklı konuda etüt hazırlamış Vahit Armağan tek ressam müzeci, Avni Erbabacan arkeolog, Süleyman Gönçer öğretmen, araştırmacı ve yazar, Raci Temizer arkeolog, Ahmet Gökoğlu arkeolog ve öğretmen, Mustafa Ayaşlıoğlu yüksek mimar, yine Halil Üstün tek hititolog, Sabahat Öğretmenoğlu arkeolog, Kadri Erdil arkeolog, Mehmet Önder sanat tarihçisi, M. Hadi Altay sanat tarihçisi, Fatma Özoral arkeolog, Göksen Özüesen arkeolog, Mehmet Eskioğlu arkeolog, yazar ve bürokrat, B.Burhan Bilget sanat tarihçisi, Hikmet Takaz sanat tarihçisi, Cengiz Köseoğlu sanat tarihçisi, Sevil Tunç arkeolog, Zümrüt Akşit sanat tarihçisi, Mustafa Gürdal ise tek antropolog, Vural Sezer arkeolog, Sadık Ersümer sanat tarihçisi, Hülya Tezcan sanat tarihçisi, Nurettin Yardımcı arkeolog ve bürokrat olarak Türkiye'nin dört bir yanındaki müzelerde görevlendirilmişlerdir. Bir de bu 37 terfi tezi içerisinde literatür ve arşiv taramalarında, ayrıca yapılan diğer araştırmalar sonucunda mezun olduğu okul ya da meslek bilgisine ulaşamayan, haklarında çok az bilgi toplanabilen Güner Hakkıbeyoğlu, Suzan Uluaslan, Necla Çakmaklı, M. Kemal Can da diğer kıymetli tez yazarlarıdır. Bu makale çalışmasının da özünü oluşturan ve müellifler içerisinde tek mimar hatta yüksek mimar olarak dikkat çeken Çinili Köşk Müzesi memurluğu yapmış olan ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü envanter kayıtlarına göre şu ana kadar ulaşabilmiş iki adet terfi tezinin de yazarı olan Mustafa Ayaşlıoğlu'nun etütlerine geçmeden önce onunla ilgili bilgi vermek ve yaptığı başka işlerden bahsetmek gerekmektedir. Ne var ki, Ayaşlıoğlu ile ilgili yapılan literatür taramasından, müellifin yaşadığı dönem de dikkate alındığında, oldukça vahim olarak kabul edilebilecek bir sonuç ortaya çıkmıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ülkede iyi bir eğitim alarak yetişmiş mimar azlığı dikkate alınacak olursa, kaynaklarda Mustafa Ayaşlıoğlu hakkında nerdeyse bilgi yok denecek kadar azdır. Bu durum bile, Ayaşlıoğlu ve onun gibi aynı kaderi paylaşan diğer müzecilerin terfi tezlerinin günümüzde ne kadar önemli birer kaynak olduğunu ve onlardan araştırmacılara, akademisyenlere, bilim adamlarına ve meslektaşları olan müzecilere bırakılan değerli miraslar olduğunu göstermeye kâfidir.

Tablo 2: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan terfi tezlerinin doktora tez çalışmasında dahil edilen 37 tanesine ait envanter bilgileri, tezlerin senelere göre dağılımı ve bağlı oldukları müzeler

KÜLTÜR VARLIKLARI ARŞİVİNDE YER ALAN TERFİ TEZLERİNDEN DOKTORA TEZ ÇALIŞMASINDA ELE ALINAN 37 TANESİ						
TEZ SIRA NO:	TEZ KLASÖR NO:	TEZ ENVANTER SIRA NO:	TEZİ YAZAN MÜZE MEMURUNUN ADI:	TEZİN ARAŞTIRMA KONUSU:	TEZİN YAZILDIĞI TARİH:	TEZİN YAZILDIĞI MÜZE:
1	klasör 1	8	MUSTAFA AYAŞLIOĞLU	İstanbul'da Mahmut Paşa Türbesi	1946	ÇİNİLİ KÖŞK MÜZESİ
2	klasör 18	178	MUSTAFA AYAŞLIOĞLU	Rüstem Paşa ve Türbesi	1949	ÇİNİLİ KÖŞK MÜZESİ
3	klasör 2	14	SABAHAT ÖĞRETMENOĞLU	Pamphylia ve Attaleia'nın Mevcut Tarihi Anıtları	1952	ANTALYA MÜZESİ
4	klasör 2	17	AHMET GÖKOĞLU	Kastamonu Eski Eserler Kılavuzu	1949	KASTAMONU MÜZESİ
5	klasör 3	21	KADRI ERDİL	Sivas Anıtları	1953	SİVAS MÜZESİ
6	klasör 3	26	RACİ TEMİZER	Kalınkaya'da Bir Tümülüs Kazısı	1949	ANKARA ARKEOLOJİ MÜZESİ
7	klasör 17	169	RACİ TEMİZER	Ayazmayeni Köyü Kayapınar Höyüğü Buluntuları	1952	ANKARA ARKEOLOJİ MÜZESİ
8	klasör 4	36	SÜLEYMAN GÖNÇER	Afyon Arkeoloji Müzesi Resimli Kılavuzu	1948	AFYON ARKEOLOJİ MÜZESİ
9	klasör 4	37	HALİL ÜSTÜN	Erzurum Saltıkoğulları	1950	ERZURUM MÜZESİ
10	klasör 5	40	MEHMET ÖNDER	Konya'da Müzeciliğin İnkişafı ve Yeni Müzeler Açılması Hakkında Kısa Bir Rapor	1953	KONYA MÜZESİ
11	klasör 7	68	VURAL SEZER	Kemerhisar Bizans Devri Hamam Kalıntı ve Buluntuları	1972	NİĞDE MÜZESİ
12	klasör 9	86	ZÜMRÜT AKŞİT	Ezine'de Osmanlı Devri Yapıları	1971	ÇANAKKALE ARKEOLOJİ MÜZESİ
13	klasör 10	91	RÜSTEM DUYURAN	Ayasofya'nın Garp Avlusunda Yapılan Kazılar (A.Maria Schneider'dan Çeviri)	1943	İZMİR ARKEOLOJİ MÜZESİ
14	klasör 10	100	CENGİZ KÖSEOĞLU	Maraş'ta Dulkadiroğlu Mimarisi	1970	TİRE MÜZESİ
15	klasör 11	111	MEHMET ESKİOĞLU	Kayseri Müzesi Kılavuzu	1970	KAYSERİ MÜZESİ
16	klasör 12	114	NECLA ÇAKMAKLI	Tire'deki Türk- İslam Eserleri ve Osmanlı Mimarisi İçindeki Yeri	1970	TİRE MÜZESİ
17	klasör 14	136	MUSTAFA GÜRDAL	Roma Hamamı	1971	SİDE MÜZESİ
18	klasör 14	139	SEVİL TUNÇ	Teos Dianysos Mabedi	1971	İZMİR KÜLTÜR PARK ARKEOLOJİ MÜZESİ
19	klasör 15	148	M.HADİ ALTAY	Adana Ramazanoğullarından Kalan Anıt ve Abideler	1964	ADANA MÜZESİ
20	klasör 17	167	M. HADİ ALTAY	Revan Köşkü	1958	TOPKAPI SARAYI MÜZESİ
21	klasör 15	150	N.BURHAN BİLGET	Sivas Darüşşifası	1970	SİVAS MÜZESİ
22	klasör 16	153	GÖKSEN ÖZÜESEN	Anadolu Selçuklu Devri Ahşap Camileri	1972	ESKİŞEHİR MÜZESİ
23	klasör 20	192	GÖKSEN ÖZÜESEN	Eskişehir Kurşunlu Camii ve Külliyesi	1969	ESKİŞEHİR MÜZESİ
24	klasör 18	179	AVNİ ERBABACAN	İstanbul Suları	1946	İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZESİ
25	klasör 19	187	SADIK ERSÜMER	Mübarüziddin Ertokup Medresesi Atabey/İsparta	1972	İZNİK MÜZESİ
26	klasör 20	197	VAHİT ARMAĞAN	Ruzbehani (Horozluhan)	1943	KONYA ASARI ATIKA MÜZESİ
27	klasör 24	236	VAHİT ARMAĞAN	Sultan Cem, Hayatı ve Türbesi	1969	BURSA MÜZESİ
28	klasör 31	296	VAHİT ARMAĞAN	Sütun Başlıklarının Kısa Tarihçesi	1966	BURSA MÜZESİ
29	klasör 32	306	VAHİT ARMAĞAN	Manisa ve Yöresinde Arkeolojik İncelemeler	1952	MANİSA MÜZESİ
30	klasör 21	211	FATMA ÖZORAL	Pamphylia Bölgesi Sütunlu Caddeleri	1969	SİDE MÜZESİ
31	klasör 22	216	HİKMET TAKAZ	Amasya'da Bulunan Yan Mekanlı Camilerin Osmanlı Mimarisindeki Yeri	1970	AMASYA MÜZESİ
32	klasör 26	254	HİKMET TAKAZ	Amasya'da Selçuklu Devri Dini Abideleri ve Türk Mimarisindeki Yeri	1973	AMASYA MÜZESİ
33	klasör 23	220	HÜLYA TEZCAN	Topkapı Sarayı Harem Dairesindeki Mimar Sinan'ın Yapılan	1973	TOPKAPI SARAYI MÜZESİ
34	klasör 26	253	NURETTİN YARDIMCI	Alanya Selçuklu Tersanesi	1973	ALANYA MÜZESİ
35	klasör 26	255	GÜNER HAKKİBEYOĞLU	Nevşehir Kurşunlu Camisi	1967	T.B.M.M. MÜZESİ
36	klasör 27	257	M.KEMAL CAN	Harput Artuklu Eserleri	1973	AYDIN MÜZESİ
37	klasör 32	305	SUZAN ULUASLAN	Behram Camii	1968	ÇANAKKALE MÜZESİ

Şekil 2: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan terfi tezlerinden incelenen 37 tanesinin meslek ve yıllara göre dağılımını gösteren grafik

Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'nden 1928'de mezun olan Ayaşlıoğlu, öğrenciliği döneminde 1900-1930 yılları arasında Türkiye'de uygulamalı olarak da eğitim veren İtalyan mimar Giulio Mongeri'nin atölyesinde Sedad Hakkı Eldem, Muammer Benli, Macit Rüştü Kural gibi sonraki yıllarda ünlenecek olan Türk mimarlarıyla beraber çalışmıştır (Karakaya, 2016: 133). 1953'de, İstanbul'un fethinin 500. yılı kutlamaları münasebetiyle yapılan hazırlıklar kapsamında Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'dan gelen talimat doğrultusunda Rumelihisarı'nı restore etmek için, öncelikli olarak hisar içindeki mahalledeki bütün evler yıkılmış ve yabancı bitkiler temizlenmiştir. Hisarın restorasyon projesi çalışmaları Yüksek Mimar Mustafa Ayaşlıoğlu ve Y. Mimar Selma Emler tarafından yürütülmüş, projeye sonradan Y. Mimar Cahide Tamer de dahil olmuştur. Rumelihisarı'nın projesi hazırlandıktan sonra Ayaşlıoğlu Suriye'ye gitmiş ve projenin uygulamasını sonradan Cahide Tamer yapmıştır (Ünsal, 1984: 132). Rumelihisarı restorasyonunda görevlendirilen Ayaşlıoğlu, aynı sene Cumhurbaşkanı Bayar'ın isteği üzerine Çandarlı Halil Paşa Kulesi'nin yenileme çalışması için de görevlendirilmiştir (Karakaya, 2016: 171). 1955 senesinde kulenin restorasyonu için keşif çalışmasını Yüksek Mimar Mustafa Ayaşlıoğlu ve Yüksek Mimar Selma Emler beraber tamamlamışlardır (Tamer, 2001: 7-9).⁵ 1940'lı yıllarda Çinili Köşk Müzesi müdürlüğü görevini yürüten Ayaşlıoğlu, aynı yıllarda İstanbul'daki birçok türbe ve hazire yapısının onarımlarını yapmıştır. Yaptığı türbe onarımlarında, Gazi Osman Paşa, Sadrazam Büyük Reşit Paşa, Sadrazam Fuat Paşa ve Kanuni Sultan Süleyman'ın kaptan-ı deryası Blâk Mustafa Paşa, Eyüp'de Pertev Paşa ve Mahmut Paşa Türbeleri en dikkat çekici örnekler olarak sıralanabilir

⁵ Ayaşlıoğlu keşif tamamlandıktan sonra kulenin restorasyonuna Suriye sınırında bulunan Süleyman Şah Türbesi'nin restorasyonunda görevlendirildiği için devam edememiştir. Bunun üzerine Çandarlı Halil Paşa Kulesi'nin keşif belgesi Nafia Vekâleti'ne Selma Emler tarafında verilmiştir. Rumelisi restorasyonu Emler ve dört kişiden oluşan bir komisyon tarafından 16 Mayıs 1955'de başlamıştır. Halil Paşa Kulesi'nin restorasyonu Emler ve ekibi tarafından bitirilmiştir. Lâkin Emler'in başka bir projede görevlendirilmesi üzerine, Rumelihisar'ının restorasyonunu Yüksek Mimar Cahide Tamer, sonrasında da Yüksek Mimar Mualla Eyuboğlu Anhegger takip etmiştir. İnan, A. (1959). Rumelihisarını Üç Türk Kızı Restore Etti, *Hayat Mecmuası*, S. 41, (s. 12- 13).

(Karakaya, 2016: 184).⁶ Bunların yanısıra Ayaşlıoğlu, 1947 senesinde oldukça harap bir halde bulunan ve divanhanesinin tavanları da bazı yerlerinden çökmeye başlayan Anadolu Hisarı Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı onarım heyetinde yer alanlardan biridir.⁷ Ayrıca Y. Mimar Hüsrev Tayla ve Y. Mimar Mualla Eyuboğlu Anhegger ile Şerifler Yalısı onarımını yürütmüştür. 1959'da rölövesi Fatin Uluengin'e yaptırılan Gülhane'deki Alay Köşkü için Ayaşlıoğlu bir keşif raporu hazırlayarak, köşkün kontrolörlüğünü üstlenerek restorasyonunu yapmıştır. 1973 senesinde İbrahim Paşa Sarayı restorasyon çalışmasını yürütürken vefat etmiştir (Karakaya, 2016: 184).

Resim 2: Anadolu Hisarı Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı 1947 Yılı Onarım Kabul Heyeti.
(Soldan sağa: Kontrolör Yüksek Mimar Cahide Tamer, Müteahhit Hüsnü Eçe, İstanbul'u Sevenler Derneği'nde Melek Celal, Topkapı Sarayı Müdürü Tahsin Öz, Yüksek Mimar Mustafa Ayaşlıoğlu, Müteahhit Kalfası Ziya Kalfa, (Cahide Tamer Arşivi)

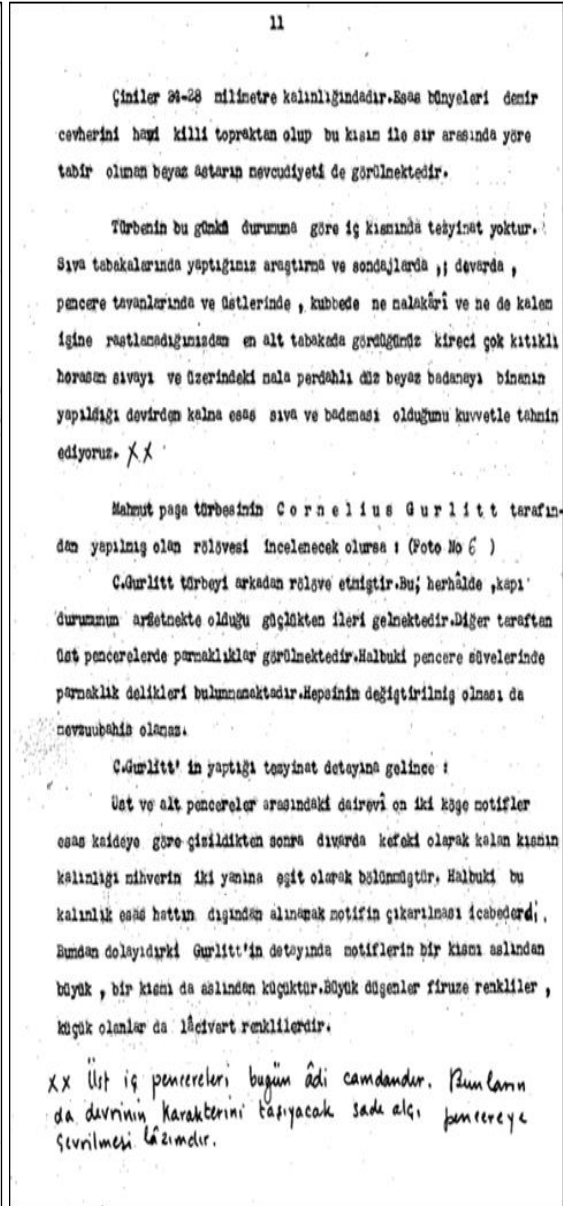
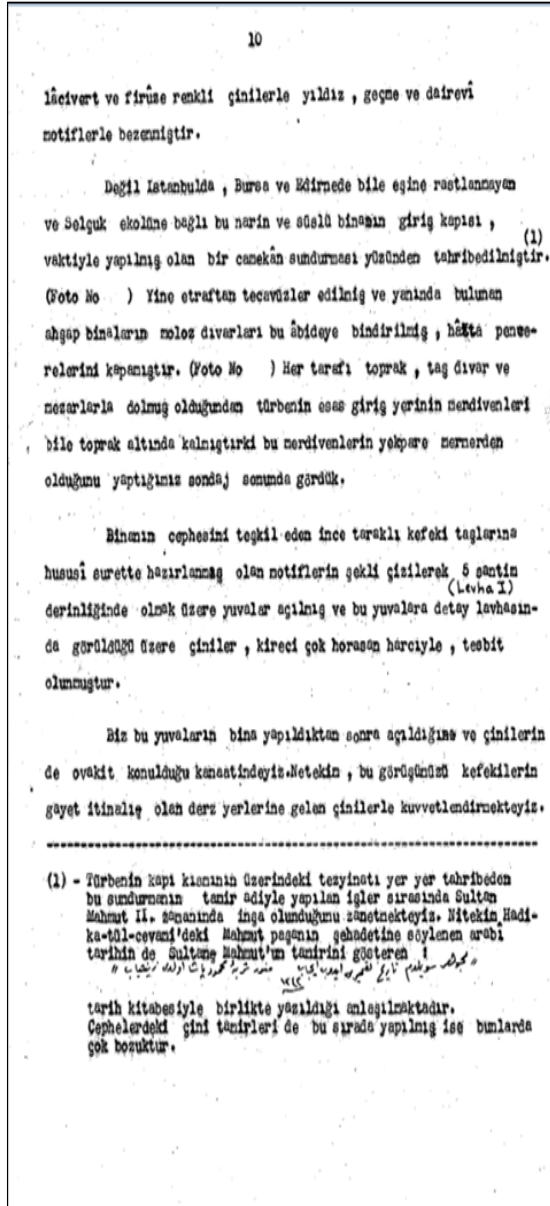
Daha önce de bahsedildiği üzere, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi'nde şu anki mevcut haliyle Mustafa Ayaşlıoğlu'na ait iki terfi etüdü bulunmaktadır. Ayaşlıoğlu her iki tezini de Çinili Köşk Müzesi'nde müdürlük görevini icra ederken hazırlamıştır. Bunlar; 1 no'lu klasörde 8 no'lu dosyada kayıt altına alınmış "İstanbul'da Mahmut Paşa Türbesi" diğeri de 18 no'lu klasörde, 178 numaralı dosya olarak kayıtlara geçirilmiş "Rüstem Paşa ve Türbesi'dir". Bu tezler dahil diğer 35 tez incelenirken, kataloglama yöntemi yapılmış ve bu yöntem doğrultusunda A3 formatında tablolar hazırlanmıştır. Bu tabloların ilkinde tezin künye bilgileri dahil, tezin kapak sayfası, tez yazarının özgeçmişi, tezin metin sayfalarına ait görseller, tezin genel hatlarıyla açıklanması, tezden yapılan yayınlar ve müellifin başka yayınlarına dair veriler paylaşılmıştır. Teze dair ikinci ve takip eden kataloglar ise, yine tezin künye bilgilerini içerip sadece tezin içinde görsel malzemelerin (fotoğraf, çizim vs.) yer aldığı veriler şeklinde oluşturulmuştur. Bu kataloglama ile amaçlanan, teze ve tez

⁶ Ayaşlıoğlu'nun bu türbelerle yaptığı onarımlarından hem terfi tezi olan, ayrıca 1949'da Güzel Sanatlar Dergisi'nde yayınlanan "İstanbul'da Mahmut Paşa Türbesi" isimli eserinin başında bahsedilmiştir.

Ayaşlıoğlu, M. (1949). İstanbul'da Mahmut Paşa Türbesi, *Güzel Sanatlar*, S. 6, İstanbul, (s. 148- 158).

⁷ <http://emlakansiklopedisi.com/wiki/amcazade-huseyin-pasa-koprulu-yalisi>.

müellifi olan müzecilere dair okumaların daha net bir şekilde yapılabilmesini sağlamaktır. Mustafa Ayaşlıoğlu her iki terfi tezini de tek yapı ölçeğinde hazırlamıştır. Zaten kendisi Mahmut Paşa türbesi restorasyonunda görev almıştır. Kayıtlarda Rüstem Paşa onarımında görev aldığına dair bir bilgiye rastlanılmamış dahi olsa, daha çok türbe onarımında etkin rol oynayan birinin Rüstem Paşa'nın restorasyonunda da çalıştığı söylenebilir. Ayaşlıoğlu her iki tez çalışmasında da metin bölümlerinin yanısıra daha çok rölöve çizimlerine ve iç cepheye ait detaylı bilhassa yapının bezeme programını gösteren fotoğraflara yer vermiştir. Türbe yapılarına dair plan ve görünüş çizimlerini bir mimar olarak kendisi yapmış, sadece "İstanbul'da Mahmut Paşa Türbesi" adlı tezinde Cornelius Gurlitt'e ait yapının plan çizimini, yoğun bezemeli dış cephe çizimini ve bezemeye ait detaylı çizimini eserine eklemiştir. Burada ilginç olan nokta şudur ki; bu çizimleri eklemesine rağmen kendisi de aynı şekilde yapının plan ve bezemeli dış cephe çizimlerini yapmıştır. Bu aslında onun mimar kimliğine bir gönderme mahiyetinde olup, yapıya ait yapmış olduğu ustaca çizimlerini yine başka ustaca bir referans ile destekler niteliktedir. Dolayısıyla Ayaşlıoğlu'nun tezleri, çalıştığı türbe yapılarına dair sanatsal ve mimari boyutta ciddi veriler aktarmaktadır. Tabloda (I.Katalog) görüldüğü üzere, "İstanbul'da Mahmut Paşa" türbesi adlı etüdü, tezin yazıldığı sene olan 1949'da, Güzel Sanatlar Dergisi'nde yayınlanmıştır (Ayaşlıoğlu, 1949: 148-158). Literatür taramasında kendisinin bunun haricinde yayınlanmış başka bir eserine rastlanılmamıştır. Zaten müzeciler için, müzede çalışmış olduğu bir konunun neşredilmesi bile büyük önem taşımaktadır ki, bu neşriyatla ilgili mevzunun önemi 2530 sayılı "Müze ve Rasathane Teşkilât Kanunu"ndaki altıncı ve yedinci maddelerde hususiyetle vurgulanmıştır.

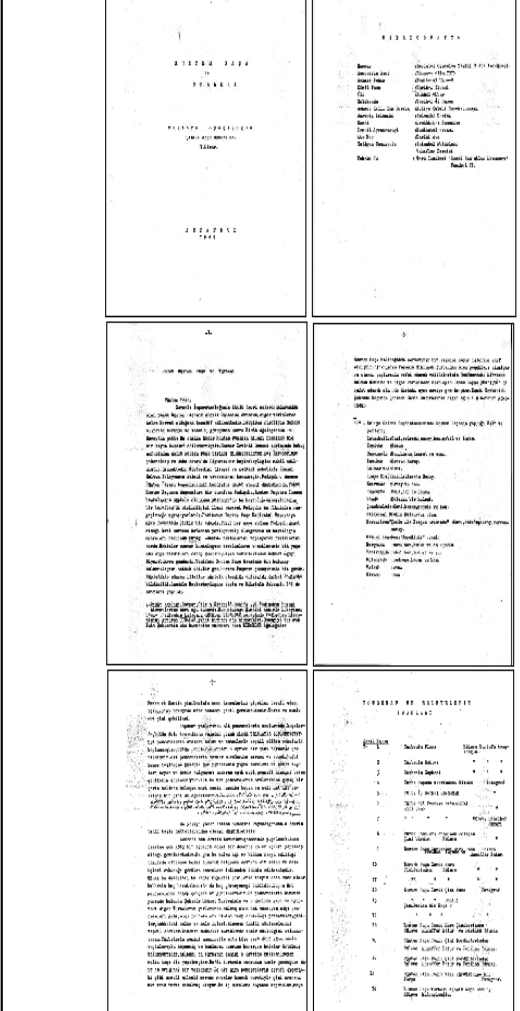

Şekil 4: Mustafa Ayaşhoğlu Terfi Tezi, "İstanbul'da Mahmut Paşa Türbesi (1946)", I. Katalogta yer alan metin bölümlerinin detaylı görünümü

Şekil 5: Mustafa Ayaşlıoğlu Terfi Tezi, "İstanbul'da Mahmut Paşa Türbesi (1946)", Görselleri içeren II.

Katalog

TERFİ TEZİ ENVANTER NO:	KLASÖR NO: 1 DOSYA NO: 8	TERFİ TEZİNİN ADI:	İSTANBUL'DA MAHMUT PAŞA TÜRBESİ	YILI: 1946	TEZİ HAZIRLAYAN:	MUSTAFA AYAŞLIOĞLU	MESLEĞİ:	YÜKSEK MİMAR	KATALOG NO: 4-b
TEZİN GÖRSEL SAYFALARINDAN ÖRNEKLER:									

<p>TERFİ TEZİ ENVANTER NO:</p>	<p>KLASÖR NO: 18 DOSYA NO: 178</p>	<p>TERFİ TEZİNİN ADI:</p>	<p>RÜSTEM PAŞA VE TÜRBESİ</p>	<p>YIL:</p>	<p>1949</p>	<p>TEZİ HAZIRLAYAN:</p>	<p>MUSTAFA AYAŞLIOĞLU</p>	<p>MESLEĞİ:</p>	<p>YÜKSEK MİMAR</p>	<p>KATALOG NO:</p>	<p>8-a</p>
<p>TEZ KAPAĞI:</p> 		<p>TEZİN METİN SAYFALARINDAN ÖRNEKLER:</p> 					<p>TEZLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR:</p> <p>Tez kapak sayfası dahil 27 sayfadır. Ayaşlıoğlu, tezine kapak sayfası dışında bir iç kapak daha eklemiş ve bu sayfadan sonra gelen bölüme de bir "Bibliyografya" listesi hazırlamıştır. Bibliyografya bölümünden hemen sonra yazmaya başladığı metinlere sayfa 1'den başlayarak numara vermiş ve görsellerin izahatının yapıldığı ve görsellerin yer aldığı bölüme kadar sayfa numaralandırmasını 11'de bitirmiştir. Tezde yapılan düzeltmeler yok denecek kadar olup, dipnotların olduğu görülmektedir. Ayrıca Ayaşlıoğlu, bir önceki bahsi geçen çalışmasında (Bknz: Katalog 4-a) olduğu gibi, bu çalışmasında da kendi el yazısıyla bazı yerlere Osmanlıca notlar almıştır. Tezin 13 sayfasında metin, 11 sayfasında ise görsel malzeme bulunmaktadır. Ayaşlıoğlu'ya ait türbenin plan, kesit ve detaylı görünüş çizimleri dikkate değerdir. Bu üç çizim haricinde ise, türbeye ait süsleme detaylarını yansıtan fotoğraflar yazar tarafından titizlikle çalışmasına dahil edilmiştir. Tezin içeriği ise; "Bibliyografya", "Damat Rüstem Paşa ve Türbesi (s.1-5)", "Rüstem Paşa Türbesi (s. 6-11)" ve "Fotoğraf ve Rölevelerin İzahları" şeklinde düzenlenmiştir.</p>				
<p>YAZARIN ÖZGEÇMİŞİ:</p> <p>İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi mezunudur. Çinili Köşk Müzesi Müdürlüğü yapmıştır</p>		<p>YAZARIN YAYINLARI:</p>					<p>TEZDEN YAPILAN YAYIN/YAYINLAR:</p>				

Şekil 6: Mustafa Ayaşlıoğlu Terfi Tezi, "Rüstem Paşa ve Türbesi (1949)", III. Katalog

R U S T E M P A Ş A
ve
T U R B E S İ

Mustafa Ayaşlıoğlu
Çinili Köşk Müzesi Md.
Y.Mimar.

İ S T A N B U L
1949

B I B L İ O G R A F Y A

Hammur	:Devlet-1 Osmanlı Tarihi.H.Ata tercümesi.
Şemsettin Sami	:Hamsa-1 Alın,7376
Mehmet Şakir	:Hadikatül Vüserâ
Kamil Paşa	:Tarih-i Siyasi
Şii	:Kıssatü'l Akbar
Solaksode	:Tarih-i Âli Osman
Mehmet Zilli İsm Derviş	:Evliya Çelebi Seyahatnamesi.
Mustafa Selaniki	:Selaniki Tarihi
Emadi	:Menkıket-1 Osmanlıye
İsmail Ayyanarayı	:Hadikatül cemani
Ata Bey	:Tarihî Ata
Yedigün Begriyatı	:İstanbul Abideleri Vakıflar Dergisi
Fahsin Çs	: Türk Çinileri "Güzel San'atlar Mecmuağı" Fasikül II.

-I-

Damat Rustem Paşa ve Turbesi

Rustem Paşa:

Osmanlı İmparatorluğunun itile devri sadrazamlarından olan Damat Rustem Paşanın vicdî Osmanide Arnavut, diğer tarihlerde aslen Hırvat olduğuna tesaduf edilmektedir.Devgirme suretiyle Saraya alınarak terbiye ve tahsil, görüldükten sonra Rikâb Ağalığından -1- Saraydan çıktı.Bu zamana kadar Rustem Paşanın ailesi hakkında hiç bir kayda tesaduf edilememiştir.Hammur Devleti Osmanî tarihinde Mühâş seferinden sonra Rustem Paşa birinci Silâhdarlıktan,Baş İmrahoriğe çıkarılmış ve daha sonra'da Diyarbakır Beylerbeyliğine nakil edilmiştir,demektedir.Gösterdiği dirayet ve sadakat sebebiyle Kammi Sultan Süleymanın itimat ve teveccühünü kazanmıştı.Padişah o derece Rustem Paşayı begeniyordukî,kendisine damat etmeyi düşünüyordu,fakat Rustem Paşanın düşmanları bir taraftan Padişaha,Rustem Paşanın Cüsmen hastalığına müptela olduğuna,yusunden'de bu hastalığı anlaşılmadığına, bir taraftan'da cirkinliğini ileri sürerek,Padişahı bu fikrinden vazgeçirmeye uğraşıyorlardı.Hakkikaten Rustem Paşa Hadikatül Vüserâ'ya göre fevkalade girdin bir adamdı,fakat her şeye rağmen Padişah,damat etmeye katî surette hafifince yerleşmiş olduğundan bu hastalığın emareleri hakkında Saray -HASSA- hekimlerini toplayarak fikirlerini sordı.Hekimler cüsmen hastalığına tutulanların vücutlarında bit yapması diye verdikleri cevap üzerine,Hassa hekimlerinden Mehmet Ağayı Diyarbakır'a gönderdi.Vasıfesi Rustem Paşa üzerinde bit bulunup,bulamadığını tetkik idi.Bir gün Rustem Paşanın çamaşırında bit gördü. Böylelikle cüsmen illetine müptela olmadığı anlaşıldı,derhal Padişaha bildirildi.Anadolu Beylerbeyliğine tayin ve Mîhrinsh Saltunla 946 da akitleri yapıldı.

1-Rikâb ağalığı:Hammur,Cilt 5,Kitap:18.Sahife 229-Padişahın hususî hizmetlerine dört ağa bakardı.Hes odebaygı-Şindiki tabirle Mubeyinci başı- Padişahın kılıcını götürün SİLÂHDAR,arasında Padişahın kılıcını götürün ÇUBADAR,yahut birinci oda hizmetkârı-Usengiyi tutarak Zatı Şahnenin ata bîmesine muvafakat eden RİKÂBDAR Ağalığıdır

-5-

Rustem Paşa halihazırta servetinin bir kısmını bayır işlerine sarf etmiştir."1".Rustem Paşanın Mîhrinsh Saltundan olan çocukları yirmişer ve otuz yaşlarında vefat ederek validelerinin Uskûdardaki Mîhrinsh Sultan Camisine ve diğer karısından olan oğlu Osman Beyne 984*1576* da vefat ederek oda Uskûdardaki aynı camiye gömülmüştür.Kendi Turbeside, Şehzade Başında Şehzade Camii Hastanesinde diğer oğlu ile beraber gömülmüştür.

"1" - Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Rustem Paşanın yapıldığı Gar ve yerleri:
İstanbulda:Camii,medrese,saray,han,sebil ve turbe.
İzmitte :Hassa
Sapanca'da :Han,hassa,imaret ve cami.
İznikte :Kervan Sarayı.
Bolvodinde:Camii.
Konya Ereğlisinde:Kervan Sarayı.
Kâdirnede :Saray ve han.
Rusokta :Camii,han ve hassa.
Vanda :Kalanın bir kalesi.
Çanakalede:Camii,hassa,mescit ve han.
Bıkkalesi Prakin Balançası :Han.
Kargıran"Çorlu ile Burgas arasında" :Camii,dükkan,saray,kervan-saray.
Gebelik Kasabası:"Rumelinde" :camii.
Burgasda :camii,han,hassa ve on dükkan.
Tekirdağda :camii,han,imaret ve su.
Kütahyada :medrese,hassa ve han.
Urulda :camii.
Tirede :han .

Şekil 9: Mustafa Ayaşlıoğlu Terfi Tezi, "Rüstem Paşa ve Türbesi (1949)", V. Katalog

TERFİ TEZİ ENVANTER NO:	KLASÖR NO: 18 DOSYA NO: 178	TERFİ TEZİNİN ADI:	RÜSTEM PAŞA VE TÜRRESİ	YILI: 1949	TEZİ HAZIRLAYAN:	MUSTAFA AYAŞLIOĞLU	MESLEĞİ: YÜKSEK MİMAR	KATALOG NO: 8-c
TEZİN GÖRSEL SAYFALARINDAN ÖRNEKLER:								

SONUÇ

Ayaşlıoğlu'nun tezi dahil diğer etüt çalışmalarının gün yüzüne çıkarılması büyük önem taşımaktadır. Her bir etüt, çalışıldıkları konular bakımından incelendiğinde önemli birer kaynaktır. Terfi tezlerinin yazılış amaçları dikkate alındığında, Türkiye'de müzecilik adına yapılmış bir devrimin ürünleridir demek abartı olmaz. Ayrıca bu tezlerin konu seçimlerine bakıldığında, ülkenin kültür varlıkları envanterinin çıkarılmasının da hedeflendiği düşünülebilir. 1934'de kabul edilen 2530 sayılı Müze ve Rasathane Teşkilât Kanunu'na uzanan süreçte, özellikle Cumhuriyet'in 10. yılında hükümet tarafından yapılan iş programı⁸ doğrultusunda Müzeler Dairesi'ne bağlı "Anıtlar ya da Abideleri Koruma Komisyonu'nun⁹ eski eserlere yönelik başlattığı çalışmalar tüm ülke ölçeğini kapsamaktadır (Madran, 1996: 70-71). Komisyonun yapmış olduğu tespitler doğrultusunda, 1933 yılında 3500 anıt fişinin hazırlandığı görülmektedir (Madran, 1996: 71-72).¹⁰

⁸ İş programında şu hususlar da yer almaktadır:

- Türkiye eski eserler örgütü bakımından, merkezleri Ankara, İstanbul, İzmir ve Elazığ olmak üzere dört bölgeye ayrılmıştır. Her bölgede bir arkeolog, iki mimar, bir ressam ve bir fotoğrafçıdan oluşan bilimsel ve teknik bir komisyonun bulunması, bu komisyonun yerel müzelerle ortak görev yapması öngörülmektedir.

- Ülkenin arkeolojik haritalarının yapılması için, üniversite ya da yerel eğitim kurumlarında görev yapan coğrafya uzmanlarından yararlanılması kararlaştırılmıştır. Madran, E. (1996). Cumhuriyet'in İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi- I. ODTÜ MFD (16:1-2), (59-97), s. 70-71.

⁹ Komisyon 1933'de Kültür Bakanlığı'nun vermiş olduğu 50.000 TL bütçe ile ivedilikle yapıların onarımlarına başlamıştır. Abidelerin onarımı ve tanzimleri, abidelerin tescil edilmeleri, abidelerin rölöve, stampaj, mulaj ve fotoğraflarının hazırlanması, bilimsel çalışmaların yayınlanması, abidelerin ziyareti için turist kuruluşlarıyla işbirliği yapılması, yabancı uzmanların onarım amacıyla yapacakları seyahatlerin harcama masraflarına ayrılmıştır. Madran, a.g.m, s. 70.

¹⁰ Bu liste ve fişler hazırlanırken, tarihi yapıların çizimsel belgelemelerinin de hassasiyetle ve büyük bir hızla yapıldığı görülmektedir. Bunun nedenlerini ise Madran şu maddeler olarak sıralamıştır:

- Mimarlık tarihimizin en ayrıntılı biçimde saptanması, gelişim sürecinin tanımlanması ve süsleme sanatlarının özelliklerinin ortaya çıkartılması,

- Cumhuriyet mimarlığının oluşumunda, gençler için sağlıklı belgeler oluşturulması,

- Abidelerin değerli ve değerlerinin ayrıştırılmasına yönelik bir sınıflama yapılması,

- Birçok anıtta, son yüzyıllarda yapılmış yanlış onarımların belirlenerek, doğru restorasyon projelerinin elde edilmesi,

- Bir rölöve müzesi kurulması,

- Türk sanatının yayım yoluyla tüm dünyaya tanıtılması, Madran, a.g.m, s. 71-72.

Bu etütler, bir müzecinin terfisini sağlamak amacıyla istenmiş ve yapılmış olsa da, özünde müzecilik kurumunun değerini gösteren ve müzelerin bünyesinde ülkesine hizmet etmeye çalışan kişilerin sorumluluklarını tayin eden arşiv belgeleridir. Bu belgelerin arşivlerden çıkarılarak basılması ve koruma kurullarından üniversite kütüphanelerine kadar eski eserlerle ilgili her yerde bulunmaları sağlanarak, araştırmacı, akademisyen ve bilim adamlarının hizmetine sunulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, Z. ve Efe, T. (2016). Türkiye’de Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı Müzelerin Güvenliği ve Polisin Rolünün Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), DOI:10.1501/sbeder_0000000117, (204- 226).
- Ayaşlıoğlu, M. (1949). İstanbul’da Mahmut Paşa Türbesi, *Güzel Sanatlar*, S. 6, İstanbul, (s. 148-158).
- Çetin, Y. (2007). Mustafa Kemal Atatürk Dönemi’nde (1920-1938) Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar, *Sanat Dergisi*, (117- 121).
- Gülekli, N. C. (1948). *Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun Nizamname ve Emirler*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Gerçek, F. (1999). *Türk Müzeciliği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Karakaya, E. (2016). *Türk Mimarlığında Sanayi-i Nefise Mektebi/ Güzel Sanatlar Akademisi’nin Yeri ve Restorasyon Alanına Katkıları (1883-1960)*, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Madran, E. (1996). Cumhuriyet’in İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi- I. *ODTÜ MFD* (16:1-2), (59- 97).
- Tamer, C. (2001). *Rumelihisarı Restorasyonu; Belgelerle ve Anılarla*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- T.B.M.M Zabıt Ceridesi. (1934). D:4, Cilt: 23.
- T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arşivi envanteri terfi tezleri (1936-1985).
- Ünsal, B. (1984). Rumelihisarı’nın 65 Yıllık Restorasyon Öyküsü, *İstanbul’dan Göreme’ye Kültür Mirasımız*.

Sanayi Devrimleri, Kurtuluş Yılmaz Genç, Metin Çakıroğlu, Cevdet Özmen ve Gökhan Karadirek, 2019, s. 228, ISBN: 978-605-7809-63-6. Gece Akademi, Ankara.

Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4308-9933>

Giresun Üniversitesi, Eynesil Kamil Nalbant Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü,
Giresun – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 20.08.2019
Kabul: 25.09.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

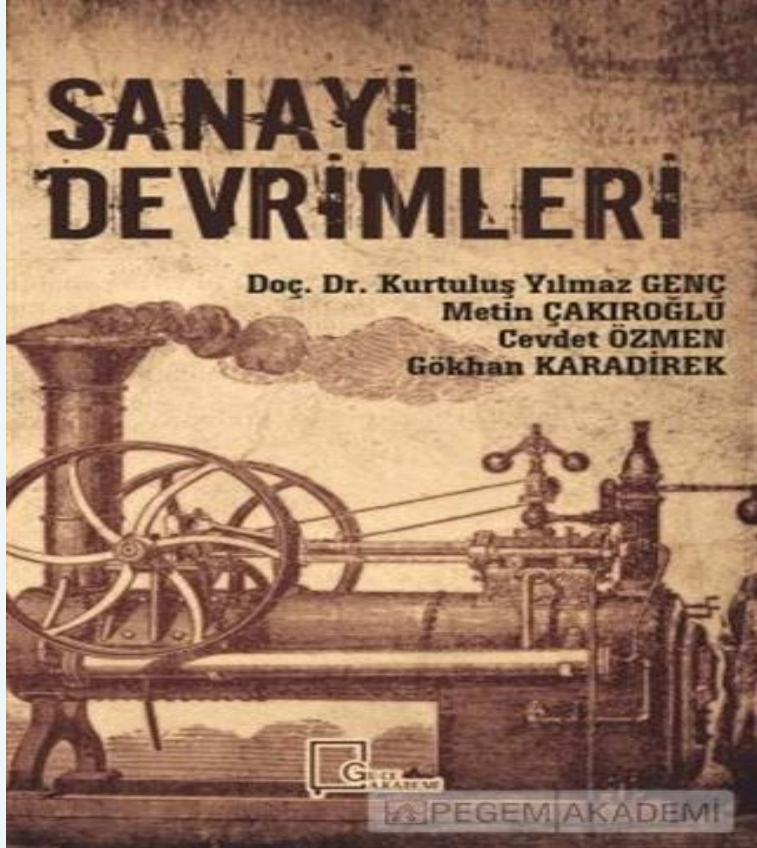
Sanayi Devrimleri
Kitap Tanıtımı
Üretim

Kitap Değerlendirme

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37812>

Öz

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kara, M. A. (2019). Sanayi Devrimleri, Kurtuluş Yılmaz Genç, Metin Çakıroğlu, Cevdet Özmen ve Gökhan Karadirek, 2019, s. 228, ISBN: 978-605-7809-63-6. Gece Akademi, Ankara. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 557-561.

**Sanayi Devrimleri, Kurtuluş Yılmaz Genç, Metin Çakıroğlu, Cevdet Özmen ve Gökhan Karadirek, 2019, p. 228, ISBN: 978-605-7809-63-6.
Gece Akademi, Ankara.**

Lect. Mehmet Akif Kara

Giresun Üniversitesi, Eynesil Kamil Nalbant Vocational School, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü,
Giresun – TURKEY

Article History

Submitted: 20.08.2019

Accepted: 25.09.2019

Published Online: 30.09.2019

Key Words

Industrial Revolutions

Book Review

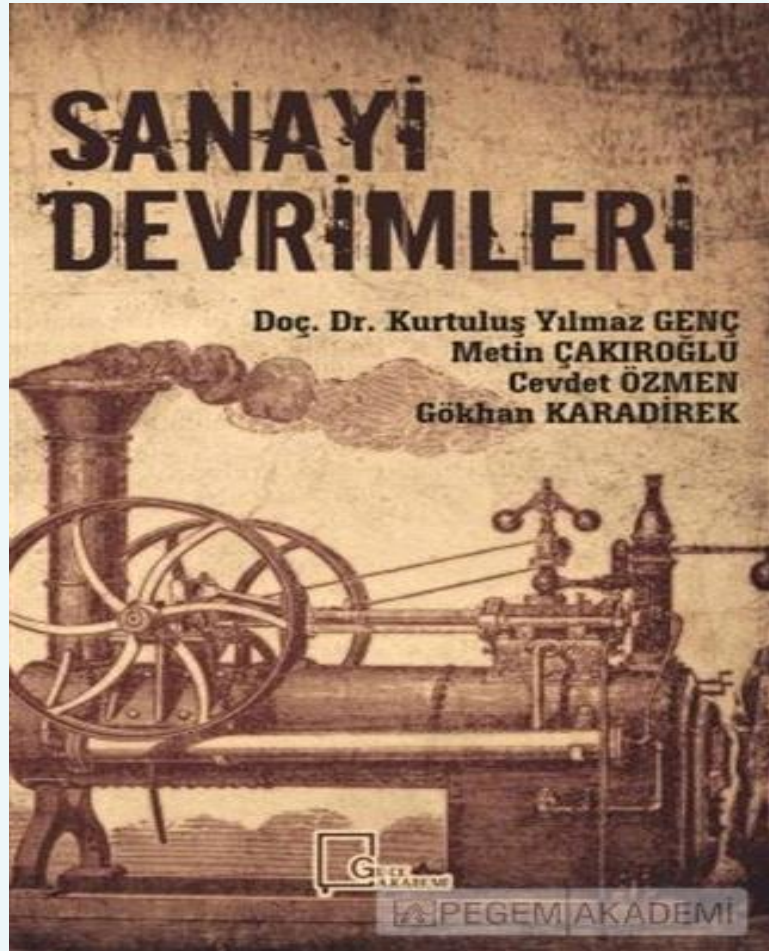
Production

Book Review

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37812>

Abstract

Dünya tarihinin en önemli kırılma noktalarını oluşturan ve bu bağlamda insanlığın son 300 yıllık gelişimini de yansıtan sanayi devrimleri bir çok farklı noktadan ele alınmaktadır. Günümüzde, hala daha devam eden bir süreç olarak değerlendirilmesi gereken sanayi devrimleri aynı zamanda tartışmaları ve yankıları akademik-bilimsel alanda hala süren Endüstri 4.0 gibi devrim süreçlerini de barındırmaktadır. Bir yanıyla tarihsel bir süreci kapsarken bir yanıyla da geleceğe ait bir projeksiyon sunmaktadır.

İnsanlığın gelişimi noktasında hemen her alanda yaşanan değişikliklerin temelini teşkil eden Sanayi Devrimleri aynı zamanda feodalizmden kapitalizme geçişin başlangıcını oluşturmakta ve kapitalizmin farklı veçhelerini de üretmektedir.

İlk sanayi devrimi su ve buhar gücünü kullanarak mekanik üretim sistemleri ile ortaya çıkmış, ikinci sanayi devrimi ise elektrik gücünün yardımıyla seri üretim ile gerçekleşmiştir. Üçüncü Sanayi devrimi ise dijital devrim, Bilgi Teknolojilerinin gelişmesi ile üretimi otomatik hale getirmiştir. Yapay zeka, bulut teknolojisi, siber güvenlik vb. Tartışmaların yapıldığı dönem ise 4. sanayi devrimine tekabül etmektedir.

Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi Doç.Dr. Kurtuluş Yılmaz Genç editörlüğünde Arş.Gör. Metin Çakıroğlu, Öğr.Gör. Cevdet Özmen ve Öğr.Gör. Gökhan Karadirek'in katkılarıyla hazırlanan Sanayi Devrimleri kitabı da bu bağlamda değerlendirilip, tartışılması gereken bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası yayınevi statüsünde bulunan Gece Akademi yayınları tarafından basılan çalışma, 4 bölüm ve 228 sayfadan oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde Metin Çakıroğlu ve Gökhan Karadirek 1.Sanayi devrimi sürecini çeşitli başlıklar halinde, bütünlüklü olarak ele almışlardır (s. 13-108). Yazarlar, Sanayi devrimi kavramının ortaya konulmasını, tarihsel süreci, etkilerini tartışmış ve okuyucuya aktarmıştır. Özellikle, Sanayi Devriminin İngiltere'de ortaya çıkışının nedenleri, teknolojik gelişmelerin üretim ve yönetim alanlarında yarattığı köklü değişimler ele alınmıştır. Teknolojide yaşanan inanılmaz gelişimin etkisi ile birlikte sosyal, ekonomik ve toplumsal yaşamda bir çok paradigma değişmiş ve geçmişe ait bir çok kurum/kültür vb. "tarihe" ait hale gelmiştir. Yazarlar, Sanayi devriminin meydana gelmesine neden olan "gelişmeleri" ele almışlardır (s. 17).

Bu bağlamda; özellikle nüfus artışı, makineleşme, sömürgecilik faaliyetleri, hammaddeye ulaşım ve yeni pazarlar oluşturulması, ticaret alanlarının genişlemesi, "sınıf" kavramının pratikleşmesi (burjuvazinin ve işçi sınıfının ortaya çıkışı), Fansız Devriminin ortaya koyduğu fikirler gibi bir çok etki sayesinde Sanayi devriminin olduğu ve etkilerinin toplumsal, sosyal ve ekonomik yaşam başta olmak üzere bir çok alana sirayet ettiğini vurgulamaktadır (s.21). Çalışma da ayrıca Sanayi Devriminin neden İngiltere'de ortaya çıktığı sorusuna da cevap aranmış ve şu nedenlere yer verilmiştir:

- 1215 Magna Charta ile İngiliz Parlamentosu'nun ticareti serbestleştirilmesi
- Buluşların gerçekleştirilmesi
- Coğrafi koşulların ve sömürgecilik faaliyetlerinin varlığı
- Reformist hareketler sonrası artan okuryazarlı oranı ve Protestan Ahlak Anlayışı (s.23).

Çalışmanın ikinci bölümünü, Kurtuluş Yılmaz Genç hazırlamıştır (s. 109-150). Bu bölümde, İkinci Sanayi devrimi ekonomik, siyasal gelişmeler ışığında tartışılmıştır. Sanayi Devrimi, "teknoloji devrimi" olarak adlandırılmakta ve 1860-1914 yılları arasında kapsamaktadır. İngiliz mucit H.Bessemer'in icat ettiği ucuz çelik üretime yönteminin yaygınlaştığı yıllar başlangıç olarak kabul edilmektedir. Disiplinler arası bir bakış açısının kullanıldığı bu bölümde siyasal, toplumsal ve ekonomik gelişmeler yönetim disiplini çerçevesi dahilinde tarihsel olarak ele alınmıştır. Genç, 1860 ve 1920'lerin sonu arasında yer alan ve 2.Sanayi devrimi olarak adlandırılan dönemde yaşanan teknolojik ve bilimsel gelişmelerin bu süreci oluşturduğunu ve bunun yanı sıra yönetim alanındaki gelişmelerin de katkısı olduğunu altını çizmektedir (s. 118). Bunun yanı sıra özellikle 2.Sanayi Devriminin üretimin

altyapısında yaşanan köktenci dönüşümünde bu sürecin önemli gelişmeleri arasında olduğu vurgulanmaktadır.

Bu bölümde, yönetim kuramlarının tarihsel gelişimleri, Kimya başta olmak üzere çeşitli alanlarda yaşanan değişimler, Fordist üretim tarzı ve ABD'nin rolü, bu dönemdeki siyasal gelişmeler/örgütlenmeler ele alınmıştır. 2.Sanayi devriminin başlıca sonuçlarına ulaşılmıştır:

- Sanayi üretiminin artışı
- Üretimde verimlilik
- İşçi sınıfı mücadelesinin gelişmesi
- Kitlesele üretim ve yeni üretim yöntemlerinin oluşması vb. (s. 142).

Çalışmanın 3. bölümünde Kurtuluş Yılmaz Genç ve Metin Çakıroğlu 3. Sanayi Devrimi'ni okuyucuya sunmuşlardır (s.151-196). 3.Sanayi devrimi, önceki sanayi devrimlerinin ortaya koyduğu gelişmelerin ve ilgili birikimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 3.Sanayi Devrimi, 20.yy. ilk yarısında başlamış ve bu yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Kimi araştırmacılara göre 3.Sanayi devrimi ile 4.Sanayi devrimi arasında kesin bir geçiş çizgisinin bulunmadığını vurgulamaktadır. Bu bağlamıyla, bu süreçlerin iç içe geçtiğini söylemek mümkündür.

Sanayi devrimi ile üretimde dijital devrim yaşanması, elektroniğin kullanımı ve bilgi teknolojilerinin geliştirilmesi ile birlikte üretim de otomatikleşmiştir. Özellikle 3D yazıcıların icadı ile araba parçalarının üretimi bir tuşla kitlesele hale getirilmiş olmaktadır.

Yazarlara göre, 3.Sanayi devrimi ile bilgi, bilgisayar ve iş fonksiyonları birbirleri ile bütünleşmiş ve böylelikle çalışan verimliliği artmıştır. Bu noktada "bilgi işçisi" kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavramın açıklanmasında ise 1.Sanayi Devrimi ve 2.Sanayi devriminde "yönetim alanında" yaşanan dönüşümler ve "çalışana" bakış açısı karşılaştırılmalı olarak verilmiştir (s.186). Ayrıca, Endüstri Toplumu ile Bilgi Toplumu arasındaki "yenilikçi teknoloji, sosyo-ekonomik yapı ve değerler" başlıkları altında farklılıklar/değişimler tablo halinde okuyucuya sunulmuştur (s.185).

Bölümde; 3.Sanayi Devriminin tanımı-gelişimi, yenilenebilir enerji, bilgi teknolojisi, bilgi işçisi gibi başlıklar ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünde Cevdet Özmen, güncel bir tartışma olarak 4.Sanayi Devrimini ele almıştır (s.197-228). Almanya'da ulusal kalkınma projeleri içerisinde bir başlık olarak önerilen Endüstri 4.0 kavramı ve elde edilen teknolojik, bilimsel gelişmeler neticesinde yeni bir dönemin habercisi olmuştur. 2011 yılında Almanya'da Hannover Fuarı'nda kullanılan kavram, Alman hükümetinin üretim süreçlerini bilgisayarlaşma yöünde teşvik etmeye ve yüksek teknoloji ile donatması projesi olarak kabul edilen Endüstri 4.0 aynı zamanda 4.Sanayi devrimi anlamına gelmektedir. Özellikle, yapay zeka tartışmaları bu bağlamda Endüstri 4.0 sürecinin temelini teşkil etmektedir.

Yazar, Endüstri 4.0 sürecinin avantajlarını, eksikliklerini çeşitli yönleriyle ele almıştır.

Endüstri 4.0 ile birçok avantaja sahip olunacağı aşikardır. Bu noktada; sistemlerin denetlenmesi ve arıza tespitinin kolaylaşması, çevre dostu ve kaynak tasarrufu sağlayan sistemlerin kurulması, üretim esnekliğinin artması, iş modellerinin geliştirilmesi, zaman ve mekandan bağımsız üretim gibi bir çok gelişim/değişimin avantaj sağlayacağı belirtilmektedir (s.214). Endüstri 4.0 ile birlikte çeşitli olumsuzlukların doğabileceği yazar tarafından dile getirilmiştir. Bu bağlamda; kontrolün makinelere geçmesi, istihdamın azalması, kültüren ve ekonomik yapıda yaşanması muhtemel değişimler, güvenlik açıkları, yalnızlaşma/yabancılaşma gibi bir çok olumsuzluğun yaşanabileceği örneklendirilmektedir (s.216).

Çalışmanın dikkat çeken başlıklarından birisi de "Türkiye Endüstri 4.0'a Hazırlık İçin Ne Yapabilir?"dir. Bu başlık altında yazar, Türkiye'nin 6 sektörde Endüstri 4.0 uygulamak için karar aldığını ve Ar-Ge çalışmalarının geliştirilmesi ile birlikte bu sayının artırılması gerektiğini, okul müfredatlarının özellikle yazılım konularını içeren bir biçimde yeniden düzenlenmesi gerektiğini ve

Endüstri 4.0 tanıtımına yönelik faaliyetlerin ülke genelinde yaygınlaştırılması gerektiğini ifade etmektedir (s. 219).

Sayın yazarlarımızı sosyal bilimler alanına katkı yapması muhtemel bu çalışmalarını için tebrik ederim.

KAYNAKÇA

Genç, K. Y.; Çakıroğlu, M.; Özmen, C. ve Karadirek, G. (2019). *Sanayi Devrimleri*, Ankara: Gece Akademi.